Cedo

...ar de Escalio de he 8/30 para cobrar

...nados por el sr. ... 1626

Juan de Escalio ...

IVRIS CIVILIS ſtudioſis Salutem P.

COgitanti mihi iuris ciuilis Inſtitutiones excudere, duæ res curæ in primis fuerunt: primùm, vt eas (quo ad ius facere poſſem) emendatas imprimerem: deinde, vt venuſtate & elegantia characterum lectorũ oculos oblectarem: eáque ratione lectionis tædium, ſi quãdo vllum oboriretur, ſubleuarem. Hac ego in vtraque re quantũ elaborarim, dicendũ neceſſariò videtur. At Inſtitutionũ quidem caſtigatio, (quo nomine tũ ipſius Iuſtiniani leges, tũ Accurſii gloſſæ, tũ Appendiculæ quædã gloſſarũ vulgo intelligũtur) quoniã ad hæc tria pertinet, triplicem à nobis diligentiã deſiderauit. Primũ in ipſo cõtextu: eum autem nos & cũ Pandectis Florentinis, qua ex parte ad illas pertinebat, & cum libro manuſcripto Germani Colladonij Iuriſcõſulti doctiſsimi cõparatum, mẽdis quamplurimis adhibito doctorũ hominũ iudicio ita repurgare conati ſumus, vt noſtrũ ſtudiũ facilè doctiſsimo cuique probatũ iri confidamus. In Accurſii verò gloſsis hoc præſtitimus, vt illæ tũ aberratis Typographorũ vindicarẽtur, tũ ab aliorũ quorundã ſcholiis, quæ nunc ferè pro Accurſianis numerabãtur, diſtinctæ ac ſepoſitæ facilè internoſcerẽtur. Iam verò in acceſsiunculis quibuſdã quæ de doctorum cõmentariis excerptæ ad hoc volumen adiungi conſueuerũt, huiuſmodi noſtra diligentia perſpicietur. Quoniã verò earũ cõplures partim ab inſtituto alienas, partim inſulſas ac ridiculas, hac præſertim ætate ſummorũ ingeniorũ feraciſsima iudicari intelligebamus: harũ ita partem aliquã reſecauimus, vt earum tamen in locum ex Vlpiani Inſtitutionibus, itémque ex AEmylij F. F. Duareni. F. Balduini. Eg. Baronis, F. Hotomani, aliorúmque Iuriſconſultorum recentiorũ commẽtariis notas quaſdã eáſque

a. ij.

insignes ac memorabiles subiiceremus: quarũ notarum ex eo quem præposuerimus indice perfacilè ratio constabit. Et quoniam ad antiquitatis cognitionem, quæ præsertim cũ hoc studio coniuncta sit, adolescentes nonnunquam alliciendi sunt. Romuli primi Romanorũ Regis leges, itemque Duodecim Tabularum fragmenta, quæ quidem extant huius in libri aditu, & tanquam vestibulo præponenda curauimus. Porrò casus antiquos (ut vocant) tanquam barbaros, & à Latini sermonis elegantia planè abhorrentes, visum est expungere. Verùm eam iacturã (si modò iactura dicenda est) haud exigua vtilitate pensauimus, suffectis in eorum locũ C. Vibulani tum latinis tum doctis adiectisque in singulos paragraphos Aldobrãdini viri longè doctissimi adnotatiunculis nequaquam pœnitendis. Adhuc quantum studij diligentiæque in hisce Institutionum libris emendandis, ornandis illustrandisque posuerimus, satis demonstratum esse arbitramur. De characterum verò elegantia & pulchritudine quid attinet dicere? siue quòd, vt lepidissimus Poeta dicebat τὸ πρᾶγμα φανερόν ἐστι, αὐτὸ γὰρ βοᾷ. (in medio, inquit, posita res est, ipsa loquitur.) siue quòd merces venditor commendans pretium earum imminuere potiùs, quàm augere vulgò dicitur. Formam quidem ac magnitudinem voluminis eam, quæ ad libellũ facilè tractandum, & vbique gestandum aptissima videretur, delegimus. Quibus in rebus si disciplinæ huius amantium studiis satis à nobis factum videbitur, haud sanè vnquam vel sumptuum, vel laborum, quos eorum causa hoc in opere consumpsimus, nos quidem, si Dei voluntas feret, pœnitebit. Valete, & studiorum vestrorum cursum ad religionis nostræ cultum, Deique timorem, quod initium sapientiæ est, tanquam ad Cynosuram (vt dici solet) dirigite. IIII. Id. Octobr. M.D.LIIII.

IVSTI-

IVSTINIANI IMperatoris vita.

IVSTINIANVS humili & obscuro genere ortus est. Is à quo adoptatus est, Iustinus, ipsius auunculus, primùm suum, deinde boum custos fuit. Sed posteaquã militare cœpit, propter insignem corporis firmitatẽ, animíque virtutẽ, & rei studiũ militaris, ordinũ ductor est creatus: tandémque corruptis largitione militibus, Imperator factus. Ab eo Anicius Iustinianus, de quo scribere ingressi sumus, Salonæ natus, (quæ vrbs Dalmatiæ, postea, vt ipse idẽ Nouel. 131. testatur, Iustinianæa noua nominata est) Cõsul est cum Valerio creatus: ad extremũ etiam adoptatus, ínque imperii societatem, quæ menses quatuor fuit, adscitus. A. D. Cal. April. anno à Christo nato DXXVII. Ex quo quidem error intelligitur eorũ, qui Iustinianũ, à Iustino producto nomine, ex vetere adoptandi consuetudine appellatũ tradunt. quum & tãto antè hoc nomine vteretur, & consuetudo veterũ in producendis adoptatorũ cognominibus nequaquam huic Iustiniani nominis productioni cõueniat. Auunculo, quo cùm mẽses quatuor imperium administrarat, A. D. K. Augusti mortuo, solus imperiũ, cuius tum Byzantii sedes erat, administrare cœpit, quũ annũ ageret ætatis quartũ & quadragesimũ. Qua in administratione duorũ vsus egregia summorũ virorũ opera fuisse traditur: militiæ, Bellisarii: domi, Triboniani, natione Pamphylii. quorũ de vtroque dicendum

necessariò videtur. Nã Bellisarius quidẽ homo rei militaris scientia clarus, Persas, qui Mesopotamiæ ac Syriæ bellũ intulerant, multis præliis fusos fugatósq;, suos in fines repulit, omnémque Orientẽ, Tigrim vltra, Euphratémq;, quietum pacatúmque reddidit. Vandalos qui Africã annos XCV. occuparãt, eóque cuncta imperii ornamenta, capta Roma, sublata transtulerãt, variis cladibus bellíque offensionibus affectos, trium mensiũ spatio deuicit: Libyámq; & Carthaginem, capto eorũ rege Gelimere, atq; in triumphum, quem ei Iustinianus ex populi Rom. consuetudine magnificentissimũ apparauit, ducto, sub Imperatoris sui ditionẽ potestatémq; subiunxit. Siciliam posthæc, Italiámque vniuersam, quarũ vtranq; Gothi, gens bello ferocissima, multos iam annos occuparant, intra annos quinq;, factis compluribus præliis recuperauit: eorúmq; regem Vitigidem, magni animi egregiæq; virtutis virum, bello captum, ad Imperatorem suũ, ipsius cum opibus thesaurísque omnibus abduxit. quo tempore mirã eius promissi quod Iustiniano discedens dederat, fidem constantiámq; seruauit. Quum enim Gothi suis necdũ magnopere accisis rebus, semel atq; iterum regnũ illi lubentes ac volẽtes detulissent: quòd Iustiniano iusiurandũ dederat, sese illo viuo nunquã Imperatoris Regísve nomen recepturum, constanter summa fide vtens recusauit. Annis autem pòst paucis, quũ iidem Gothi rege Totila duce, viro ad bella gerenda planè nato, Italiam ducibus qui Bellisario successerant, eripuissent: bellum quod cum Medis

interea

interea gerebat, relinquere, inque Italiã redire coactus est. Vsus est alio præterea Iustinianus egregio belli duce, eunucho tamẽ, vt fertur: cui Narseti nomen fuit. Is Bellisario ad Medorum bellũ reuocato, Italico bello præfectus, Gothos cõpluribus præliis fractos, eorum rege Totila interfecto, quũ annus eius ageretur belli decimus octauus, ad internecionẽ redactos, celeritate mirabili planè deleuit. Cuius rei argumẽto etiam nunc vetus inscriptio est, in põte Salario prope ab vrbe Roma inuẽta, quã subscribemus.

IMPERANTE. DN. PIISSIMO AC TRIVMPHALI SEMPER IVSTINIANO P P. AVG. AN. XXXIX NARSES VIR GLORIOSISSIMVS EX PRAEPOSITO SACRI PALATII. EXCONSVL ATQVE PATRICIVS. POST VICTORIAM GOTHICAM IPSIS ET EORVM LEGIBVS CELERITATE MIRABILI CONFLICTV PVBLICO SVPERATIS ATQVE PROSTRATIS, LIBERTATE VRBIS ROMAE AC TOTIVS ITALIAE RESTITVTA, PONTEM VIAE SALARIAE VSQVE AD AQVAM, A NEFANDISSIMO TOTILA TYRANNO DESTRVCTVM, PVRGATO FLVMINIS ALVEO, IN MELIOREM STATVM QVAM QVONDAM FVERAT, RENOVAVIT.

Ita multis maximísque rebus vbique terrarũ præclarè gestis, Iustiniani imperium propagatũ ac nobilitatum fuit. Quarũ tamen in rerũ non dico præfuisse, sed tantùm interfuisse illum, vel

minima, nusquam reperio. quin cõtrà, dum per vniuersum ferè terrarum orbẽ Bellisarii signa magna & illustri cum gloria inferrẽtur, Byzãtii consedisse perpetuò Iustiuianum, ab omnibus memoratur. Nam inertiæ sanè illius non paruũ illud argumentũ fuit, quòd quum orta illa in ciuitate inter Parsinos & Venetos (qui contrariarum partium colores atque insignia fuère) seditio fuisset, in arcẽ se ipse cũ vxore mulierculisq; nõnullis celeriter abdidit. ibíque dũ ciuitas tumultu intestino tanquã aliquo incendio inflammata cõflagraret, magistratúsque per vrbis vias interficerentur, delitescens, suámque ignauiam tenebrarum ac parietũ custodiis tegens, Triboniano Quæstori suo, de quo antè cõmemorauimus, itémque Ioanni Prætorii Præfecto, quorũ ille virorũ opera, cõsilio, industriáque vsus perpetuò fuerat, ad cædem à populo quæsitis, magistratum abrogare coactus est. quo tẽpore quum actum de ipsius imperio, nulláque consternatis ignauia Imperatoris militum animis, sedãdæ illius tempestatis iniri posse ratio videretur, præclarã orationẽ Theodora ipsius vxor habuisse dicitur, militésque pristinã ad virtutẽ ac fortitudinem excitãdo sæpenumero prædicasse, honestè dimicãdo mori esse satius, quàm turpiter fugiendo viuere. qua quidẽ oratione sic excitati milites fuêre, vt Bellisario Mãdóque ducibus, Hippatium & Pompeium seditionis principes, quíque iam Imperii insignia occuparãt, tũ prælio in vrbe facto ceperint: tum ciuibus amplius triginta milibus eo prælio ipsa in vrbe interfectis, postero die in carcere securi percussos necarint.

carint. Adhuc quæ res essent Iustiniano Imperatore bello gestæ memoratu dignæ, strictim cõmemorauimus. Nunc pacis ad studia quod attinet, quapropter ille in ore sermonéque hominũ versatur, disserendũ videtur. Erãt inde vsque ab Romuli regno Populi Roma. leges scriptæ cõplures: quas ad leges Iurisconsultorũ ita copiosi, itaque vberes erãt scripti cõmentarii, vt cum ipsorũ respõsis coniuncti facilè ad librorũ duo millia, versuũ autẽ tricies centena millia conficerẽt. Qua ex multitudine, copiáque immensa necessariò illud acciderat, vt cũ permulti ex iis libri noti perpaucis essent, tum eorũ in iudiciis vsus esset omnino nullus. Artis sanè huius ea vi detur esse natura, vt causarũ infinita perpetuáque varietate scribendi materiã suppeditante, si hominibus scribendi licẽtia permittatur, ea neque modum, neque finem habitura esse videatur. Itaque longo ante Iustinianum tempore, commentariorum ac scriptionum quædã quasi eluuio ius ciuile occuparat, vt cũ Iulius Cæsar, tum alii nonuulli post cum Imperatores de hac disciplina constituenda, certísque finibus circunscribenda, sepænumerò cogitarint. Verùm quod illi & multo paucioribus in libris, & illa ætate ingenisissimorum hominum feracissima, quia opus post homines natos difficilimũ maximéque arduum videbatur, attingere ausi non erant: id Iustinianus & longè pluribus in libris, & omnium bonarum in artium interitu ac sæculo infelicissimo, Triboniani vnius suasu atque impulsu aggressus est. quo ille insigni ac peraudaci facinore vetus fortasse verbum

comprobauit: Ex imperitia audaciã, ex doctrina atque peritia dubitationẽ diffidentiámque gigni. Fuisse traditur Tribonianus ingenio peracri versutóque, & magnæ apud Imperatorẽ suũ auctoritatis. Honores assequutus apud eum maximos (Cõsul enim & Quæstor, quem Paredrũ Græci nominant, & Magister officiorum fuit) sic eos administrauit, vt homo auarus, nulla fide, nulla iustitia, ius quotidie nouũ variúmque constitueret. Ei qui auctor huiusce consilii fuerat, Princeps totius curam negotii non modò cõmisit, verumetiam permisit. quapropter constitutiones ptimùm Imperatorũ tribus in libris dispersas, quos Gregorianum, Hermogenianũ, & Theodosianũ appellabant, adhibito delectu vnum in librum coaceruauit, quem Codicẽ cõstitutionum Latinè inscripsit. Id autem anno Imperii sui secundo, Decio Cos. Indictione 7, confectum fuisse Iustinianus in ea constitutione testatur, quæ est de Iustinianeo codice confirmando, ad Menã Præfectum prætorio XVI. Kal. Maias data, anno DXXIX. Anno insequẽti, Lãpadio & Oreste Coss. Tribonianus Græcis hominibus sexdecim, qui tum Iurisprudẽtiæ laude præter cæteros florebãt, Imperatoris mãdatu ad laboris societatem adscitis, veterum Iuriscõsultorum scripta vniuersa in Principis palatium deportata pertractare, negotiúmque capessere instituit: vt ex Imperatoris constitutione de vetere iure enucleãdo ad Tribonianũ scripta, & XIIII. Kal. Ian. data, intelligitur, qúmque annum iam in hoc opere cõficiendo tertiũ elaborarent, ac iam iámque ed exitũ perducturi essent

xi essent, ecce aliud ab eodem Imperatore man datum: vt quũ essent elementa quædã huius disciplinæ antiquis ab Iuriscõsultis tradita, ex iis elemẽtis Triboniano, Theophilo ac Dorotheo sociis atq; adiutoribus adhibitis, Institutiones exprimeret. cui mãdato quum ab ipso studiosè obtemperatum esset, eodem ipso anno XI. Kal. Decembr. Iustiniano 3. Cos. anno à Christo D. XXXIIII. Iuris ciuilis Institutiones libr. 4. expositæ in lucẽ conspectũmq; hominũ peruenerũt. paucísq; itẽ pòst diebus, hoc est XVII. Kal. Ianuar. quinquaginta Digestorum seu Pandectarum nominibus inscripti libri: in quibus Iuriscõsultorũ scripta omnia, qua commodũ illis sedecim viris visum erat, circuncisa atq; amputata ita in arctum angustúmq; cõtracta erãt, vt ex librorum duûm millium numero, quinquaginta tantùm, ex versuũ tricies centenis millibus, centum quinquaginta millia duntaxat redierint. Ita Tribonianus negotiũ hoc quod mira cõfidentia, illis præsertim vtens sociis & administris (quorum nemo, quãtum sanè Latinæ quædam illorum epistolæ nobis præbent existimandi copiam, vel Latinis literis eruditus, vel vlla magna ingenii laude præditus fuit) hoc inquã negotium, quod ita confidenter aggressus erat, sanè celeriter ac perbreui admodum tempore confecit. nã triennii duntaxat spatium hoc in tanto támq; arduo difficilíq; opere consumptum esse, Imperator ipse non vno loco testatur. Hac nimirum ratione cum duodecim Tabularum, aliæque leges innumerabiles, tum edicta Prætorum perpetua, & in vtraque præ-

clari Iuriſconſultorum commentarii, eorú denique reſponſa innumera, vtpote quibus eſſet nulla relicta in iudiciis auctoritas, ab hominibus Græculis contempta atque abiecta, facilè perbreui ſpatio interciderunt. Anno vertente, qui à Chriſto nato quingenteſimus trigeſimuſ quintus numerabatur, Imperii verò Iuſtiniani octauus, quo anno quartũ idem Iuſtinianus cũ Paulino Conſulatũ gerebat, quòd eiuſdem Imperatoris cõplures extarent variis de rebus conſtitutiones, in his eæ quæ quinquaginta Deciſiones vulgò nominantur, poſt ſuperiorem illã Codicis editionem promulgatæ, idem Tribonianus ſociis quatuor laboris adhibitis, Imperatoris mandatu Codicem illũ quem diximus conſtitutionũ re concinnãdum ſuſcepit: partim vt poſteriores conſtitutiones illum in librũ referrentur, partim vt quæ ex ſuperioribus mutatæ atque abrogatæ fuiſſent, eodem ex libro tollerentur. qua de re conſtitutio Imperatoris extat, De emendatione Codicis & ſecunda eius editione, inſcripta, & XVI. Kal. Decembr. data. Itaque tres poſtea Iuſtiniani imperio legum libri vulgò habiti fuêre: Pãdectarum, Inſtitutionum, & Codicis conſtitutionũ, qui nunc præciſè Codex nominatur. quibus ad extremũ quartus earum quæ poſtea per omne Iuſtiniani imperium ſcriptæ ſunt, adiectus fuit: quas modò Nouellas, modò Authentica vulgò nominamus. Atque hæc quidem quæ ad Iuſtiniani multo maximum ac memorabile in libris Iuriſconſultorum circuncidendis facinus attinebant, quãtum ex ipſius ſcriptis intelligere potuimus,

demonſtra-

demonſtrata ſunt. Vxorem idem Imperator habuit Theodorã nomine, animo magno mulierem: cuius de virtute ſuperiùs commemorauimus. Eam ille maximis quibuſque de rebus in conſiliũ plurimùm adhibebat, quod ipſe idem quibuſdã in ſuis cõſtitutionibus Nouellis profitetur. videtúrque ipſius auctoritate ac ſuaſu inductus, multa quæ populi Romani legibus minus ad mulierum gratiã accommodatè conſtituta erant, correxiſſe, eíque ſexui omnibus in iuris ciuilis partibus maiorem in modum gratificatus eſſe. In iureiurando quod iis deferebatur, qui Reipu. procurationem aliquã inibant, hoc præſcriptum erat, vt Theodoræ Imperatoris coniugi ac potentiæ obſequium, fidem, conſcientiámque ſuam probarent. Duxiſſe illã traditur anno imperii ſui ſecundo, habuiſſeque in matrimonio annos vnum & viginti tres menſes. Religionem Chriſtianam piè ſanctéque coluit. ſi quidem errantium opinionum quibus Eccleſia Chriſtiana, tanquam tempeſtatibus quibuſdam agitabatur, vindicem ſe acerrimum, inimiciſsimúmque præbuit. nam & Porphvrii & Eutychetis, Neſtoriíque impias & ſceleratas opiniones repudiauit. ac religionis noſtræ de triplici in Deo perſona ſententiam integerrimè conſtantiſsiméque defendit. Poſtremò quæ in Concilio Niceno eadem de religione conuenerant, arctiſsimè retinuit. Imperauit ann. XXXVIII M. VII. D. X. vixit circiter octoginta quatuor: mentíſque errore multo antè affectus, Iuſtino ex filia nepote Imperatore deſignato, vita eſt functus.

Carmina Rubricarum primi libri Institutionum, quæ sunt numero viginti sex.

Iustitiæ, ius naturæ, personáque subsunt.
Ingenuos debent libertini sociare.
Non omnis dominus seruos sic liberat, vt vult.
Fusia lex, iuris alieni, patria virtus.
Nubet, adoptauit, soluet, tutela, dabitque.
Agnatos, capitis, patronos, atque parentes.
Est fidus tutor, est Attilianus, & author.
Finit curator, teneatur satisdare tutor.

De iustitia & iure. De iure naturali, gentium, & ciuili. De iure personarum. De ingenuis. De libertinis. Quibus ex cau. ma. non licet. De lege Fusia Caninia tol. De iis qui sui vel alien. iur. sunt. De patria potest. De nuptiis. De adoptionibus. Quibus modis ius pat. pa. sol. De tutelis. Qui testamento tutores dari possunt. De legitima agnatorũ tutela. De capitis dem. De legiti. patrono. tut. De legiti. parentum tute. De fiduciaria tutela. De Att. tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur. De auctori. tuto. Quibus mod. tut. finitur. De curatoribus. De satisdatione tutorũ vel cura. De excus. tut. vel curat. De suspectis tutoribus vel curatorib.

Rubricæ secundi sunt vigintiquinque.

Res, corpus, seruit, vsusfructus sit & vsus.
Est vsucapiens, est donans, est alienans.
Quæro, testari, miles, permittere non vult.
Exhæres, hic instituit, bis substituendo.
Infirmat, vel inofficit, hæres qualia, legat.
Hinc adimit, falcat, committit, singula, Codex.

De rerum diuisione, & acquirendo ipsarũ dominio. De rebus corporalibus & incorporalibus. De seruit. rust. præd. & vrba. De vsufruct. De vsu & habitatione. De vsucapionibus, & lõgi temp. præscrip. De donationibus. Quibus alienare licet, vel non. Per quas personas nobis acquiritur. De testamentis ordinandis. De militari testam. Quibus non est permiss. facere testa. De exhæredatione liberorum. De hæredibus instituẽdis. De vulgari substitu. De pupil. substitu. Quibus modis test. infirmentur. De inoff. testamen. De hære. qualit. & diff. de legatis. De ademptione legato. De lege Falcidia. De fideicommissariis hæred. & ad senatusconsultum Trebel. De singulis rebus per fideicõmissum relictis. De codicillis.

Rubricæ tertij sunt triginta.

Fert, intestatus, agnatis: Tertyl. & Orfic.
Cognatis, gradibus, seruus, libertus inhærent.
Signo libertos, possessus, & arrogo quærens.
Post addicta bona, successio dupla recessit.
Obligo re, verbis, duo, cum seruis stipulantur.
Diuidit, est & inutilis, atque fideiubet omni.
Litera, consensus, emit & locat, hinc sociabit.

Et post

Et post mandatum, quasi contraho, quærito, tollo.

De hæreditatibus, quæ ab intesta. deferuntur. De legit. agna. successione. De senatusconsulto Tertyliano. De senatusconsulto Orficiano. De successione cognatorum. De gradibus cognationũ. De seruili cognatione. De successione libertorum. De assignatione libertorum. De bonor. possessionibus. De acquisitione per arrogationem. De eo, cui libertatis causa bona addicuntur. De successionibus, quæ fiebant per bono. venditiones, & ex senatusconsulto Claudia. sublatis. De obligationibus. Quibus modis re contrahitur obligatio. De verb. oblig. De duobus reis stipulãdi, & promittendi. De stipulatione seruorum. De diuisione stipulationum. De inutilibus stipulatio. De fideiussoribus. De literarum obligationibus. De obligatio. ex consensu. De emptione & venditione. De locatione & cõductione. De societate, De mandato. De obligationib. quæ quasi ex contractu nascuntur. Per quas personas nobis obligatio acquiritur. Quib. modis tollitur obli.

Rubricæ quarti sunt octodecim.

Delictum rapit, Aquiliis, iniuria subsit.
Et quasi delinquens ago, vel gero noxia, pauper.
Per quos, satisdabo, perpet. & excipiens replicabo.
Sunt interdicta, cũ pœnis, officioq;
Publica iudicia reperis ĩ fine locata.

De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur. De vi bono. rapt. De lege Aquil. De iniuriis. De obligationibus, quæ ex quasi delict. nascuntur. De actionibus. Quod cum eo, qui in aliena est potestate negotium gestum esse dicitur. De noxalibus actionib. Si quadrupes paup. fecisse dicatur. De iis, per quos agere possumus. De satisdationibus De perpetuis & temporalib. actionibus, & quæ ad hæredes transeunt. De exceptionibus. De replicationibus. De interdictis. De pœna temerè liti. De officio iud. De publicis iudiciis.

Finis titulorum Institutionum, qui sunt numero nonagintanouem.

DIGESTI VEteris CLV. Rubricæ continẽtur LXV. carminibus sequẽtibus, eo textis artificio, vt præter principale intentum, aliquid sententiæ videantur habere, quorum declarationem subiunximus.

Ex primo primi libri.

Ius, & origo patent, leges quoque parte priori.
Constituit, status, ac alienus, adoptat, & est res.
Dá. quæ senatores, consul, prætorius, vrbis.
Sunt quæstor, prætor, vigilum præfectus, habendi.
Officium pariter proconsulis vt le noscas.
Vult bis Augusti, præses, vel Cæsaris addi.
Censor Alexandri, ius mandat, & assidet inde.

De iustitia & iure. De origine iuris ciuilis, & om. magist. & successione Iurisprudẽtium. De legibus & senatuscon. & long. consuetudine. De constitutionibus princi. De statu homi De iis qui

ſui vel alieni iur.ſunt. De adoptionibus, emancipationibus & aliis modis quibus patr.poteſtas ſol. De rerum diuiſione & qualitate. De ſenatoribus. De offic. conſulis. De offic. præfect. præt. De offic. præfe. vrb. De officio quæſtoris. De officio prætoris. De officio præfecti vigil. De officio proconſul & lega. De officio præfecti Auguſtalis. De offic. præſidis. De offic. procuratoris Cæſaris, & rationalis. De offic. iuridici Alexandriæ. De officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio. De officio aſſeſſorum.

Secundi libri rubricæ.

Eſt iuriſdictio, ſtatuens in parte ſecunda.
Si quis ius dicens, vocat in ius, non ierit tunc.
Iuſſit lex, vt eant, qui ſunt in iura vocati.
Eximat hos nemo, leges quos ſatiſdare cogunt.
Si noxalis agat, per quem ſit, cautio ſiſti.
Feriat, edendo, pactum, ſi tranſigat vllus.

De iuriſdictione omniũ iudicum. Quod quiſque iuris in aliũ ſtatuerit, ipſe eodem iure vtatur. Si quis ius dicenti non obtempe. De in ius vocan. Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuit. In ius vocati, vt eant, vel ſatis aut cautum dent. Ne quis eũ, qui in ius vocatur, vi eximat. Qui ſatiſdare cog. vel iuraměto promittant, vel ſuæ committatur promiſsioni. Si ex noxa. cauſa agatur, quemadmodum caueatur. De eo per quem factũ erit, quo minus quis iudicio ſiſtat. Si quis cautionibus iudicio ſiſtendi cauſa fact. non obtemperauerit. De feriis & dilat. & diuerſis temporibus earum: & ex quibus cauſis feriæ nõ impediũtur. De edẽdo. De pactis. De tranſactionibus.

Tertii libri rubricæ.

Poſtulat, infamat, procurat nomine terna.
Geſta negotia ſunt his, atque calumnia iuncta.

De poſtulando. De iis, qui notantur infamia. De procuratoribus & defenſoribus. Quod cuiuſque vniuerſitatis nomine: vel cõtra eam agetur. De negotiis geſtis. De calumniatoribus.

Quarti libri rubricæ.

Reſtituit quarta, metus, & dolus, & minor hic ſunt.
Diminuit, maior alienat, & arbiter hic eſt.
Nautæ, caupones, ſtabularius abdita reddant.

De in integrum reſtitu. Quod metus cauſa geſtum erit. De dolo malo. De minoribus vigintiquinque annis. De capitis deminu. Ex quibus cauſis maiores vigintiquinque annis in integrum reſtituantur. De alienatione mutandi iudicii cauſa facta. De receptis arbitriis: & qui arbitrium recipiunt, vt ſententiam dicant. Nautæ, caupones, ſtabu. vt recepta reſtituant.

Quinti libri rubricæ.

Iudiciis quinta exhæres quæritur, petit hæres.
Si pars hæredis, ſic poſſeſſoria poſcat.
Iungas hæredem fideicommiſſa petentem.

De iudiciis, & vbi quis agere vel conueniri debeat. De inofficioſo teſtamento. De petitio. hæredita. Si pars hæred. pet. De poſſeſſoria hæreditatis petitiõe. De fidei-

fideicommissaria hæreditatis petitione.

Sexti libri Rubricæ.

Vendicat & sexta, tractans de Publiciana.
Vectigalis ager, aut emphyteuticus est hic.

De rei vendicatione. De Publiciana in rem actione. Si ager vectigalis, vel emphyteuticarius petatur.

Septimi libri Rubricæ

Dans vsumfructum pars septima, crescere, sedit.
Amittatur, res quæ consumenda petatur.
Dat seruus operas, habitatio, si cauet vtens.

De vsufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur. De vsufructu accrescendo. Quando dies vsusfructus legati cedat. Quibus modis vsusfructus, vel vsus amittatur. De vsufructu earum rerum, quæ vsu consumuntur, vel minuuntur. Si vsusfructus petatur vel ad alium pertinere negetur. De operis seruorum. De vsu, & habitatione. Vsufructuarius quemadmodum caueat.

Octaui libri Rubricæ

Vtere seruitiis octaua parte locatis.
Prædia dant vrbes & rus communia multis.
Ni mihi seruitium bene vendico, perdere possum.

De seruitutibus. De seruitutibus vrbanorum prædiorum. De seruitutibus rusticorum prædiorum. Communia prædiorum tam vrbanorum, quam rusticorum. Si seruitus vendicetur, vel ad aliũ pertinere negetur. Quemadmodum seruitutes amittar

Noni libri Rubricæ

Quadrupedem nona dabit. Aquiliæ quoque legem.
Effundunt multi, noxalis vt actio detur.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Ad legem Aquiliam. De iis, qui deiecerunt, vel effuderunt. De noxalibus.

Decimi libri Rubricæ.

In decima fines regis, ac erciscere poscis,
Diuisis tandem communibus, exhibeamus.

Finium regundornm. Familiæ erciscund. Communi diuidundo. Ad exhibendum.

Vndecimi libri Rubri

Vndecima iudex interrogat itur ad ipsum.
Seruos corrumpunt, fugitiuos, alea, mensor.
Funera cum sumptu, debes inferre sepulchro.

De interrogationibus in iure faciendis, & interrog. act. De quibus rebus ad eundem iudicem eatur. De seruo corrupto. De seruis fugiti. De aleæ lusu, & aleatorib. Si mensor falsum. mod. dixe. De religio. & sumpti. fune. De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando.

Duodecimi libri Rubricæ.

Res credit, iurans in litem pars duodena.
Condice ob causam, cui turpis causa superfit.
Ac indebita si sint, condices sine causa.

De rebus creditis, & si certum petatur. De iureiurando, siue voluntario siue necessario, siue iudiciali. De in litem iurand. De condictione causa data causa non secuta. De condictione ob turpem, vel iniustam causam. De condictione indebiti. De condictione sine causa.

Tredecimi libri Rubricæ.

Tredecimam furti, & legis condictio tangit.

Tritica dant loca certa, statuta pecunia si sit.

Commoda, cum reliquis dabit actio pignoris ampla.

De condictione furtiua. De cõdictione ex lege. De condicti. triticaria. De eo, quod certo loco dari oportet. De constituta pecunia. Commodati, vel cõtra. De pignoratitia actione, vel contra.

Decimi quarti libri Rubricæ.

Exercet, iactum bisseptima, & institor hic est:

Actio, quæ tribuit, patet ac aliena potestas.

Ne dentur natis, Macedonia lex vetat, æra.

De exercitoria actione. Ad legem Rhodiam de iactu. De institoria actione. De tributoria actione. Quod cum eo, qui in potestate aliena est, negotium gestum esse dicetur. Ad senatusconsultum Macedonianum.

Decimi quinti libri Rubricæ.

In decimaquinta adscribo peculium, & annum.

Post de in rem verso, quod iussu iungere fas est.

De peculio. Quando de peculio actio annalis est. De in rem verso. Quod iussu.

Decimi sexti libri Rubricæ.

In sextadecima mulier lege Velleianum.

Compensare vetant leges, si depositum sit.

Ad senatusconsultum Velleianum. De cõpensationibus. Depositi, vel econtrá.

Decimiseptimi libri Rubricæ.

Septima post decimam mandatum pro socio dat.

Mandati, vel contrà. Pro socio.

Decimioctaui libri Rubricæ.

Octauadecima tibi vendo, diem adiiciendo.

Committens, hæres vendit, rescindo periclum.

His exportandos debet adiungere seruos.

De contrahenda emptione & venditione: & de pactis inter emptorem & venditorem: & quæ res vænire possint. De in diem addictione. De lege commissoria. De hereditate, vel actione vendita. De rescindenda venditione: & quando liceat ab emptione discedere. De periculo, & commodo rei venditæ. De seruis exportandis: vel si mancipium ita vænierit, vt manumittatur, vel econtra.

Deciminoni libri Rubricæ.

Emptum post decimam nona, locat, æstimat actor.

Res

Res permutatas, præscriptis addito verbis.

De actionibus empti,& venditi. Locati,& conducti. De æstimatoria actione. De rerum permutatione. De præscriptis verbis,& in factum actionibus.

Vigesimi libri Rubricæ.

Pignora pars vicena tibi dabit ac hypothecas.
Post pignus tacitum, sunt quæ res, qui potiores.
Distrahitur pignus, tandem quoque soluitur illud.

De pignoribus, & hypothecis: & qualiter ea contrahantur: & de pactis eorum. In quibus causis pignus, vel hypotheca tacitè contrahatur. Quæ res pignori, vel hypothecæ obligari possunt. Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur,& de iis,qui in priorum creditorum locum succedũt. De distractione pignorum,vel hypothecarum. Quibus modis pignus,vel hypotheca soluitur.

Vigesimi primi libri Rubricæ.

Edictum edilis tractat vigesima prima.
Euincam,si res,quæ venditur, excipiatur.

De ædilitio edicto, & redhibitoria, & quanto minoris actione. De euictionibus,& duplæ stipulatione. De exceptione rei venditæ & traditæ.

Vigesimisecundi libri Rubricæ.

Vsuras, fœnúsque probat vicena secunda.
Instituit, testes simul ignorantia duplex.

De vsuris, & fruct. & causis, & omnibus accessionibus, & mora. De nautico fœ. De probatio. & præsum. De fide instrumento. & amissione eorum. De testibus. De iuris, & fact. ignoran.

Vigesimitertii libri Rubricæ.

De sponsalibus,& ritu docet ante suprema.
Ius, pactum, fundus dotalis iungitur istis.

De sponsalibus. De ritu nupt. De iure dot. De pactis dotalibus. De fundo dotali.

Vigesimiquarti libri Rubricæ.

Vltima coniugibus donat, diuortia tangens.

De donationibus inter virum & vxorem. De diuortiis & repudiis.

Finis titulorum Digesti veteris.

INFORTIATI CV. rubricæ versibus XLVI. annotantur.

Quando coniugio dos est repetenda soluto.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

Terminat hæc rubrica vigesimum quartum librum Digesti Veteris.

Primi libri Rubricæ.

Impensas dotis, res amotas dabo primæ.
Agnosco ventrem, ventris quoque nomine mitto.

Nomine, si ventris mulier, de concubinis sit.

De impensis in rebus dotalibus factis. De actione rerum amotarum. De liberis agnoscẽdis & alendis à parentibus. De ventre inspiciendo, custodiendóque partu. Si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur. Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicatur. De concubinis.

Secundi libri Rubricæ

Dat tibi tutelas, etiam testando secunda.
De confirmando, de legitimis, dare possunt.
Tutores videas hic qui petat, atque ministret.
Author, & ex facto, de susceptis sociat unt.

De tutelis. De testamentaria tutela. De confirmando tutore, vel curatore. De legitimis tutoribus. De tutoribus, vel curatoribus, datis ab his, qui ius dandi habent. Qui petant tutores vel curatores: & vbi petantur. De administratione & periculo tutorum vel curatorum. De auctoritate & consensu tutorum vel curatorum. Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere, vel conueniri possunt. De suspect. tutor. & curator.

Tertii libri Rubricæ.

Excusat terna pars, educat, & rationes.
Vtile, pro tutore gerit, falsus quoque, mandat.
Atque magistratus tenet, & de rebus eorum.
Iura dari suadent curatorem furioso.

De excusationibus tutorum, & temporibus earum. Vbi pupillus educari debeat, vel morari: & de alimentis præstandis. De tutelis, & rationibus distrahendis. De contraria, & vtili actione tutelæ. De eo, qui pro tutore, vel curatore negotia gessit. Quod falso tutore authore gestũ esse dicetur. De fideiussoribus & mandatoribus tutorum vel curatorũ. De magistratibus conueniendis, vel hæredibus eorum. De rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis. De curatoribus furioso & prodigo, vel aliis extra minores dandis.

Quarti libri Rubricæ.

In quarta, testator, posthumus, irrita delet,
Hæredes statuo, vulgares substituendo.
Conditio, instituit, & post delibero iure.

De testamentis, & qui testamenta facere possunt. De liberis, & posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis. De iniusto rupto & irrito facto testamento. De iis, quæ in testamento delentur, inducuntur, & inscribuntur. De hæredibus instituẽdis. De vulgari, & pupillari substitutione. De conditionibus institutionum. De iure deliberandi.

Quinti libri Rubricæ.

Testatur miles in quinta, acquirit & hæres.
Monstrat aperire, quis omittens Syllanianum.
Si quis testari prohibet, ius Codicis addat.

De militari testamento. De acquirenda, vel amittenda hæreditate. Quemadmodum testamenta a-

ta aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur. Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato, vel alio modo poſsideat hæreditatem. De ſenatuſconſulto Syllaniano & Claudiano. Si quis aliquem teſtari prohibuerit: vel coegerit. De iure codicillorum.

Sexti libri Rubricæ.

Sextus dat primo legata notanda libellus.

De legatis, & fideicommiſsis primo.

Septimi libri Rubricæ.

Septimus inde liber tractat legata ſecundo.

De legatis, & fideicommiſsis ſecundo.

Octaui libri Rubricæ.

Ter quoque legata notat octauus liber ipſa.

De legatis, & fideicommiſsis tertio.

Noni libri Rubricæ.

Annua nona tenet, vſumfructum quoque legat,
Seruitus, & dos hic legantur, & optio, vinum.
Inſtructus fundus, ſunt & legata peculi.
Additur his legata rubris penus, atque ſupellex.

De annuis, & menſtruis legatis, & fideicommiſsis. De vſu, & vſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum relictis. De ſeruitute legata. De dote prælegata. De optione legata. De vino, tritico, & oleo legato. De fundo inſtructo, vel inſtrumento legato. De peculio legato. De penu legat. De ſuppellectile legata.

Decimi libri Rubricæ.

In decima parte legas alimenta, vel aurum.
Liberat, ac adimit, dubijs, quæ nomine pœnæ.
Norma Catonis habet, pro non ſcriptis, quibus aufert.

De alimentis, & cibariis legatis. De auro, & argento mundo, ornamentis, vnguentis, veſtibus vel veſtimentis & ſtatuis legatis. De liberatione legata. De adimendis, vel transferendis legatis. De rebus dubiis. De iis, quæ pœnæ nomine relinquuntur. De regula Catoniana. De iis, quæ pro non ſcriptis habentur. De his quibus, vt indignis hæredit. auferuntur.

Vndecimi libri Rubricæ.

Conditio vndecima monſtratur: lex quoque falcans,
Si cui plus fuerit legatum, quàm licitum ſit.

De conditionibus & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamentis ſcribuntur. Ad legem Falcidiam. Si cui plus, quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicatur.

Duodecimi libri Rubricæ.

Eſt trebellius, atque dies cedit duodena.
Vt pro legatis caueat, legatáque ſeruet.

Ad Senatuſconſultum Trebellianum, quando dies legatorum, vel fideicommiſſorum cedat. Vt legatorum ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa caueatur. Vt in poſſeſsionem lega-

torum, vel fideicommissorum seruandorum caussa esse liceat.

Tredecimi libri Rubricæ.

Terna post decimam est possessio parte bonorum.
Si tabulæ extabunt, mutus bona possidet infans.
Præteritis contra tabulas possessio datur,
Legatum præstans, bona, dotem confero, ventri,
De coniungendis, edictum Carbo notauit.
Vult bona possessor tabulas retinere secundum,
Quando parens laxat, ex milite, iura patroni.
Obsequium nati debent præstare parenti.

De bonorum possessionibus. Si tabulæ testamenti extabunt. De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco, competenti. De bonorum possessione contra tabulas. De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita. De collatione bonorum. De collatione dotis. De ventre in possessionem mittendo, & curatore eius. De coniungendis cum emancipato liberis eorum. De carboniano edicto. De bonorum possessione secundum tabulas. Si à parēte quis manumissus sit. De bonorum possessione ex testamento militis. De iure patronatus, De obsequiis à liberis, & libertis, parentibus & patronis præstandis.

Decimiquarti libri Rubricæ.

Libertorum sunt operæ, & bona parte suprema,
Vrbis libertos, assignas, fraude patroni,
Si nullæ extabunt tabulæ, datur, vndéque liber,
Legitimus, cognatus, adhuc succedo, gradúsque.
Vnde vir ac vxor, miles, non competit omni,
Lex dat, & ordo, suis, addatur Tertyllianum.

De operis libertorum. De bonis libertorum. De libertis vniuersitatum. De assignandis libertis. Si quid in fraudem patroni factum sit. Si tabulæ testamenti nullæ extabunt. Vnde liberi. Vnde legitimi. Vnde cognati. De successorio edicto. De gradibus affinitatis & cognationis, & nominibus eorum. Vnde vir & vxor. De veteranorum, & militum successione. Quibus non competit bonorum possessio. Vt ex legibus senatúsve consultis bonorum possessio detur. Quis ordo in bonorum possessione seruetur. De suis & legitimis hæredibus. Ad senatusconsultum Tertyllianum & Orficianum.

Finiunt carmina, titulos omnes Infortiati ingeniosa serie comprehendentia.

DIGESTI NOVI CLXXIIII. Rubricæ. versibus XVI. elucidantur.

Primi libri Rubricæ.

Prima nouum dat opus pars, infectum quoque damnum.
Hinc arcetur aqua pluuialis, de publicanis,
Donatis, causa mortis donatio subsit.

De operis noui nuntiatione. De damno infecto, & de suggrundis & protect. De aqua pluuia

tia arcenda. De publicanis & vectigalibus & commissis. De donationibus. De mortis causa donationibus & capionibus.

Secundi libri Rubricæ.

Parte manumissi sunt, & vindicta secunda,
Vrbica, mancipia, per testamenta relaxas,
Per lege commissas, libertates, & ademptas.
Vnde statuliber, veniens, non liberat, aurum.
Natali, causa, non proclamare licebit.
Ingenuus, defunctus erit, collusio tecta.

De manumissionibus. De manumissis vindicta. De manumissionibus, quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur. De manumissis testamento. De fideicommissariis libertatib. De ademptione libertatis. De statuliberis. Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt. De iure aureorum anulorũ. De natalibus restituendis. De liberali causa. Quibus ad libertatem proclamare non licet. Si libertus ingenuus esse dicatur. Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. De collusione detegenda.

Tertii libri Rubricæ.

Tertia res quærit, possessa, vsu capiendo.
Soluit, mens, hæres tribuit, donata, relicta.
His pro legato, pro dote, suo superaddes.

De acquirendo rerum dominio. De acquirenda, vel amittenda possessione. De vsucapionibus seu vsurpationibus. Pro soluto. Pro emptore. Pro hered. Pro dona. Pro derelicto. Pro legato. Pro dote. Pro suo.

Quarti libri Rubricæ.

Iudicat & quarta, confessis, cedit, eatur,
Iudex est auctor, cùm priuilegia credit,
Separo, curator, in fraudem facta re soluo.

De re iudicata. De confessis. De cessione bonorũ. Quibus ex causis in possessionem eatur. De bonis auctoritate iudicum possidendis. De priuilegiis creditorum. De separationibus. De curatore bonis dando. Quæ in fraudem creditorum facta sunt, vt restituantur.

Quinti libri Rubricæ.

Interdicta, bona, legatáque quinta notabit,
Ne vis de tabulis, sacer, & loca, publicus hic sunt,
Post fruitur, reficit, fluminibus, prior ætas,
Nauigat, & ripa, de vi sic possideatis,
Estque superficies, iter actus, quotidiana.
Istis de riuis addas, de fonte, cloacis,
Quod vi, clámve, remitto, precaria cæditur arbor,
Glans, & liber homo satus exhebeatur, vtrobi,
Cùm de migrando, iungatur Saluia dictum.

De interdictis, seu extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt, Quorum bonorum. Quorum legatorũ. Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est. De tabulis exhibendis. Ne quid in loco sacro fiat. De locis & itineri-

bus publicis. Ne quid in loco publico, vel itinere fiat. De loco publico fruendo. De via publica, & itinere publico reficiendo. De fluminibus: & ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, quo peius nauigetur. Ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, quo aliter aqua fluat quàm priore æstate fluxit. Vt in flumine publico nauigare liceat. De ripa munienda. De vi, & vi armata. Vti posſidetis. De superficiebus. De itinere, actúque priuato. De aqua quotidiana & æstiua. De riuis. De fonte. De cloacis. Quod vi, aut clàm. De remisſionibus. De precario. De arboribus cædendis. De glande legenda. De libero homine exhibendo. De liberis exhiben. vel deducen. Vtrobi. De migrando. De Saluiano interdicto.

Sexti libri Rubricæ.

Excipio sexta: res iudicio, tempora scribens.
Sunt dolus, & iurans, lites, ac actio iuncta.

De exceptionibus seu præscriptionibus & præiudiciis. De exceptione rei iudica. De diuersis & temporalibus præscriptionibus: & de accesſionibus posſesſionum. De doli mali, & metus exceptione. Quarum rerum actio non datur. De litigiosis. De actionibus, & obligationibus.

Septimi libri Rubricæ.

Septima verba, duo tradit seruo stipulanti.

De verborum obligationibus. De duobus reis constituendis stipulandi, & promittendi. De stipulatione seruorum.

Octaui libri Rubricæ.

Parte fideiussor patet octaua, nouo soluo.
Acceptat, Prætor, saluam, solui, ratam haberi.

De fideiussoribus, & mandatoribus. De nouationibus, & delegationibus. De solutionibus & libe. De acceptilationibus. De prætoriis stipulationibus. Rem pupilli vel adolescentis saluam fore. Iudicatum solui. Rem ratam haberi, & de ratihabitione.

Noni libri Rubricæ.

Delictum, furtum, tignum pars nona tenebit,
Liber erit, caupo, si furta familia fecit.
Furtim cæsa, rapis bona tunc incendo, libellos,
Criminibus violant, & concutiunt, abigei,
Dum præuaricor, atque receptor balnea frangis,
Expilat hæredes, quos crimine stellio fallit,
Terminus, illicita collegia dat popularis.

De priuatis delictis. De furtis. De tigno iuncto. Si quis testamento liber esse iussus fuerit, & post mortem domini ante aditam hæreditatem subripuisse, aut corripuisse quid dicatur. Furti aduersus nautas caupones, stabularios. Si familia furtum fecisse dicatur. Arborum furtim cæsarum. Vi bonorum raptorum. De incendio, ruina, naufragio. De iniuriis & famosis libellis. De extraordinariis criminibus. De sepulchro violato. De concusſionibus. De abigeis. De præuaricatoribus. De receptatoribus. De furibus balneariis. De effractoribus & expilatoribus. De crimine expilatæ hereditatis. De crimine stellionatus.

ius. De termino moto. De collegiis & corporibus illicitis. De popularibus actionibus.

tis, & deportatis. De sententiam passis, & restitutis. De cadaueribus punitorum.

Decimi libri Rubricæ.

Publica iudicia decima sunt parte notata,
Accusans, custos, est maiestatis amator,
Punit adulterium, vis publica, priuáque, sica,
Pompeia, de falsis, lex Iulia de repetundis.
Carior annona fiet, si sacra peculor.
Ambitus, admittit plagiaria Turpilianum.
Sæpe requiro eos, quos quæstio, pœnáque mulctam.
Damnabo, mortem, deportatis, dabo passos.
His punitorum coniungo cadauera tandem.

De publicis iudiciis. De accusationibus, & inscriptionibus. De custodia, & exhibitione reorum. Ad legem Iuliam maiestatis. Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis & stupro. Ad legem Iuliam de vi publica. Ad legem Iuliam de vi priuata. Ad legẽ Corneliam de sicariis. Ad legem Põpeiam de parricidiis. Ad legem Corneliam de falsis: & senatuscõsulto Liboniano. Ad legem Iuliam repetundarum. Ad legẽ Iuliam, de annona. Ad legẽ Iuliam peculatus: & de sacrilegiis, & de residuis. Ad legẽ Iuliam de ambitu. Ad legem Flauiam de Plagiariis. Ad Senatusconsultum Turpilianum, & de abolitionibus criminum. De requirendis reis, & absentibus damnandis. De quæstionibus. De pœnis. De bonis dãnatorum. De bonis eorum, qui ante sententiam mortem sibi consciuerunt. De interdictis, & relega-

Vndecimi libri Rubricæ.

Vndecima appellat, quod non licet, est, quis, & à quo.
Quando, suscipiam, dimittam, nihilque nouabo,
Rescindit causas tutor, prouincia cogit,
Mors interueniat, de fisci iure, reuersis,
Militat in castris quærit bona, de veteranis.

De appellationibus & relatio. A quibus appe. non licet. Quis & à quo appelletur. Quando appellandum sit, & intra quæ tempora. De appellatio. recipiendis vel non. De libellis dimisso. Nihil nouari appellatio. interposita. Quæ sententiæ sine appellatio rescind. An per alium causæ appella. agn. possint. Si tutor, vel curator, vel magistratus creatus appellauerit. Eum qui appellauerit in prouincia defendi. Apud eum à quo appellatur, aliã causam agere compellendum. Si pendente appella. mors interuene. De iure fisci. De captiuis & postlimi. reuersis. De re militari. De castrensi peculio. De priuileg. veteran.

Duodecimi libri Rubricæ.

Municipales, estq́; decurio parte suprema,
Albis, muneribus, vaco, ius immune tenendo
Legatus, ciuis, decernit, opus populare,
Nundina, pollicita, varias dat cognitiones,
Sunt proxenetæ capti, de censibus aucti.

Significata subit verborum, regula iuris.

Ad municipalem: & de incolis. De decurionibus & eorum filiis. De albo scribendo. De muneribus, & honor. De vacatione & excusatione munerum. De iure immunitatis. De legationibus. De administratione rerum ad ciui. perti. De decretis ab ordine faciendis. De operibus publi. De nundinis. De pollicitationibus. De variis, & extraordina. cognit. De proxenetis. De censibus. De verborum & rerum significatio. De regulis iuris.

Finis titulorum ff. Noui.

CODICIS IVSTI. Rubricæ scriptæ omnes nouem subiectis versibus comprehenduntur.

Primi libri Rubricæ.

Pars prior officia, leges, & sacra docebit.

Officia. De offi. præfect. præto. Ori. Officio præfe. Afric. Officio præfec. vrb. Officio magistri militum. Officio Quæstoris Offi. magistri officiorum. Offic. comi. sacra largitio. Officio comitis rerum priuatarum. Officio comi. sacri pala. Officio proconsu. & lega. Officio comi. sacr. patrimo. Officio co. Orient. Officio præfe. Augusta. Officio vicarij. Officio prætoris. Officio rect. prouinciæ. Offic. præfect. vigilum. Officio ciuilium iudicum. Officio militarium iudic. Officio diuerso. iudic. Officio eius qui vicem alicuius iudic. vel præsi. obtinet. Officio iudic. Alexand.

Leges. De legibus & constitu. princ. Manda. princ. Senatusconsult. Vetere iure enucleando. Iuris, & fact. ignor. &c. Nouo Cod. faciend. Iustinia. Cod. confir. De emend. Iust. Cod. &c.

Sacra. De summa Trinit. & fide cathol. Sacrosanct. eccle. Episco. & cler. Episcopali audientia. Ne sanct. baptisma iteretur. His iungantur illi, qui faciunt contra sacra, vt est titulus, De hæretic. & apostatis. Nemini licere sing. sal. Iud. &c. Ne Christianum manci. Paga. & sacrifi. Iis, qui ad eccles. confugiunt. Iis, qui in eccle. ma. Statuis & imaginibus. Iis, qui ad stat. confug.

Si quos titulos, & hîc & in sequentibus omiserimus: illos pro tuo arbitrio sub quo voles verbo collocabis: aut alia (si mauis) contexito carmina, quæ tibi huic rei aptiora videantur, neque nos qui tum breuitati, tum vtilitati studuimus, dente canino laceres.

Secundi libri Rubricæ.

Transigo, restituo, gero, postulo, parte secunda.

Transigo. De transactionibus. Pactis. Et quia talia fiunt quandoque mediantibus arbitris: ideo de receptis arbitris, in fine libri ponitur, & de iureiur. propter calum. dando.

Restituo. De in integ. restitu. Filiofa. mino. Fideiusf. mino. Si tutor, vel curator interuenerit. Si in communi, eadémque causa in integrum restitutio postuletur. Si aduersus tem. iudic. Si aduersus vend. Aduersus dona. Si aduersus liberta. Si aduersus transactio. Si aduersus solu. Si aduersus dotem. Si aduersus delict. Si aduersus vsuca. Si aduersus fiscum. Si aduersus credi. Si minor ab hæredi. se absti. Si vt omissam hæredi. vel bonorũ possessio. vel quid aliud acquirat. In quibus cau. resti. Qui & aduersus quos. Si minor se ma-

jo-

io.dix. Si sæpius integ. restitu. Iis, qui veniam æta. imp. Si ma. fact. Vbi, & apud quem cog. in integr. resti. ag. sit. Reputatio. quæ fi. Etiã per procur. causam rest. In integ. restitu. postulat. Resti. mil. Vxor. mili. Tempor. in integ. resti. Quibus ex causis maiores.

Gero. De negotiis gestis. Procurato. Iis quæ vi, metúsve causa gesta sunt. Dolo malo. Edẽdo. In ius vocando.

Postulo. id est, aduoco. De postulan. Aduo. diuer. iudi. Aduoc. fisci. Errore aduo. Vt quæ desunt aduoc. Et quia postulare non possunt, qui infames sunt: ideo, Ex quibus cau. irrog. infa.

Tertii libri Rubricæ.

i. conqueritur. i. diuidit.

Tertiæ ius decens, queritur[a]*, seruit, petit, occat*[b].

Ius decens. De iudiciis. Sportulis & sump. in diuersis iud. faciendis. & de executoribus litium. Peda. iud. Qui pro sua iurisdi. iudices dare, darive possunt. Ne quis in sua causa iud. Qui legi. perso. stan. in iud. ha. Vt nemo inui. agere. ordine iudiciorum. Litis contest. Plus peti. Dila. Feriis. Iurisdictione omnium iudicum. Quando; Imperator inter pupil. vel vid. cognoscat, & ne exhibeatur. Vbi de crimine agi oportet. Vbi de possessione agi oportet. Vbi fideicom. pe. oportet. Vbi conueniatur, qui certo loco dare promisit. Vbi in rem actio. Vbi de hæredit. agitur. Vbi de ratiociniis. Vbi causa status agi debeat. Vbi quis de curia. Vbi senator. vel clariss. In quibus causi militantes fori præscrip. uti nõ possunt. Vbi causæ fisc. Quando liceat vnicuique sine iudice se vindi.

Queritur. De inofficioso testamẽto. Inofficiosis donationibus. Inofficiosis dotibus.

Seruit. de seruitutibus, & aqua. Vsufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.

Petit. De petitione hæreditatis. Rei vendi.

Occat. Familiæ ercifcundæ, id est, hæredit. diuidendæ. Communi diuidundo. Communia vtriusque iudicij. Finium regundorum. Consortibus eiusdem litis.

Quarti libri Rubricæ.

Actio, contractus testes quartæ referantur.

Actio. De actionibus, & obligationibus. Vt actiones ab hærede & contra hæredem incipiant. Ne vxor pro marito conueniatur. Ne filius pro patre. An seruus ex suo fac. post manu. teneatur. Quando fiscus, vel prin. Hær. vel actio. Ex delictis defunctorum. Constit. pec. Rebus cred. & iureiur. Si certum petatur. Suffrag. Prohibi. seque. pecu. Condictione indebi. Condictione ob causam. Condic. ob turpem causam. Condict. furti. Condict. ex lege. Pignorati actio. Instito. & exerci. Quod cum eo, qui in alien. po. Per quas personas nobis acquiri. Ad senatusconsultum Macedo. Ad senatuscon. Vellei. Non nume. pec. Compensatio. Hære. vel actio vend. Act. empt. & ven. Aedili. actio.

Contractus. De Cõmodato. Vsuris. Nautico fœnore. Depositi. Mandati. Si ser. extero se emi. man. Pro socio. Contrahenda emptione & venditione. Quæ res vendi non possunt. Quæ res exportari non debent. Eunuchis. Patribus, qui filios distrax. Rescindenda venditione. Quando liceat ab emptione discedere. Si propter publ. pensita. Sine censu, vel

reli. Pericu. & commod. rei venditæ. Si quis alteri vel sibi. Rebus alien. non alienan. Cõmu. rerum alie. Rem alienam gerent. Pactis inter emptorem, & venditorem. Si seruus expor. veire. Si mancipium ita væneat, ne prostitua. Si mancip. ita fuerit alien. vt manumit. Monopoliis. Nundinis, & mercator. Vectigali. & commiss. Noua vectigalia instituí non posse. Commer. & mercat. Rerũ permutatione. Locato. Iure emphyt.

Testes. 1 De testibus, & aliis speciebus probationum, videlicet, De probatio. Fide instrumen. cui adhæret titulus, Plusvalere quod agitur.

Quinti libri Rubricæ.

Quinta dabit nuptias, tutelarumq́; figuras.

Nuptiae. 1 De sponsalibus. Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes sponsalitias dederint arrhas. Donatione ante nupt. Nuptiis. Incestis, & Inutilibus nuptiis. Interdicto matrimonio inter pupil. & tutor. Si quacunque præd. potesta. Si nup. ex rescr. pe. Secundis nuptiis. Si secundò nupserit mulier. Dotis promisi. Iure dotiũ. Rei vxoriæ actio. Pactis conuentis tam super dote, quàm super donatione ante nuptias. Dote cauta non num. Donat. inter virum & vxo. Repudiis. Soluto matrimonio, quemadmo. dos petatur. Si dos constan. matrim. solut. fuerit. Ne fideiuss. vel mando. dentur. Rerum amota. Ne pro dote mulieris bona quondã mariti addicantur. Fundo dotali. Diuortio facto, apud quem liberi morari vel educari debe. Alend. liber. Cõcubinis. Naturalib. libe. *Tutelarum.* De test. tute. Confir. tuto. Legi. tute. Qui pe. tutor. Et breuiter prosequere vsque ad finem huiusce libri; & omnes ferme titu. huic verbo accommodatos iudicabis.

Sexti libri Rubricæ.

Sexta libertos & testamenta notabo.

Libertis. De seruis fugitiuis, & libertis. Furtis, & seruis corruptis. Operis libertorum. Bonis libert. Si in fraudem pat. à libertis alienatio facta sit. Obsequiis patrono præstandis. Libertis & eorum liberis. Iure aureorum anulorum.

Testam. De testamento militis. Qui testa. facere poss. Testa. Hæred. institutio. & substitut. & restitu. sub condi. fact. Impub. & aliis substitu. Necess. ser. hære. institu. Libe. præter. Posthu. hæred. instituend. Iure deliberand. Repudian. & abstinẽ. hære. Quemadmodum testamenta aperiantur. Edict. diui Hadriani tollend. Si quis aliquem test. prohibuerit. Iis quibus, vt indignis hæreditates auferũtur. Codicillis. Legatis. Et quia in testamentis quandoque verba ponuntur obscura: ideo est ibi titulus, De verborum & rerum significat. Si omissa sit causa testam. Iunge hîc materiam bonorum posses. aliósque huius libri titulos pro arbitrio accipias.

Septimi libri Rubricæ.

[a] i. septima. [b] i. appellat, non tertio.

Hepta [a] manumittit, præscribit, prouocat, haud ter[b].

Manumitt. De vindicta lib. & apud consilium manumissione. Testa. manumiss. Lege Fusia Caninia tollẽda. Fideic. liber. De diti. liber. tollenda. Latina libertate tollenda. Communi seruo manumisso. Seruo pigno. da. ma. Seruis Reipu. manumit. Iis, qui à non dominis manumittũtur. Qui manumitti non possunt. Qui non possunt ad libertatem peruenire.

Quibus

Quibus ex causis serui pro præ.li ber.accipiunt. Ingenuis manumi. Communia de manu. Lib. causa. Asser.tollend. Quibus ad lib.pro cla.non licet. Ordine cognitionum.Collusione detegenda. Ne de statu defunct. post quinquennium quæratur.

Præscribit De longi temporis præscriptio,Pecul.eius qui, liber. meruit. Senatuscõsultum Claud. Nudo iure Quiritum. Vsucapione pro empt.Vsucapione pro donat. Vsucapio. pro dote. Vsucapione pro hærede. Communia de vsucapion. Vsucapione transfor. Acquirenda, & retinenda possess. Præscript.longi temporis.In quibus causis cessat longi temporis præscript. Quibus non obicitur longi temporis præscriptio.Si aduersus credito.Quadrien.præscriptio. Ne rei do.vel templo. vendicatio long.except.summo. Præscriptione triginta vel quadraginta annorum.Anna.exceptio. Alluuio.& paludi.

Prouocat haud ter. Ne liceat in vna, eadémque causa tertiò prouocare.Appellatio Tempo.& repara. appell. Quando prouocare non est necesse.Quorum appellatio.non recipiuntur. Si pendente appellatione mors interue. Iis, qui propter metum iudicis non appell. Si vnus ex pluri. appell. Si de momẽt.possess.fuerit appel. Et quia appellationes emittuntur à sententiis: ideo præsupponendi sunt tituli de ipsis sententiis loquentes: & sunt hi, De sententia præfect. prætorio. Quomodo & quando iudex sententiam proferre debet.Sentent.ex periculo recitand. Sententiis, & interlocut. omnium iudicum. Sententia,quæ sine cert. quantitate prolata est. Sententiis, quæ pro eo quod interest profer. Si à non competenti iudic. iudicatum esse dicatur. Pœna iudicis, qui malè iudica. Sententiam rescindi non posse. Fructi.& litium expensis. Re iudicata.Executio rei iudicatæ. Vsuris rei iudicatæ. Si plures vna sententia condemnati sunt. Quibus res iudicata non nocet. Comminatio. vel epi. Si ex falso instrumento, vel testimonio iudicatum sit. Paucos qui restant titulos,pro arbitrio applicabis.

Octaui libri Rubricæ.

Pignorat octaua,interdicit,dat,stipulatur.

Pignorat. De pigno. & hypothec.In quibus causis pignus tacitè contrahatur. Si aliena res pignori data sit. Quæ res pignori obligari possunt. Qui potiores in pignore habeatur. Iis,qui in priorum creditorum loco succedant. Si anti.cre.pign.vend.Si res communis pignori data sit. Prætorio pig.Si in causa iudicati pignus captum sit. Si pignus pignori datum sit.Partu pigno.& omni causa.Remis.pig. Etiam ob chirographa.pecu.pig.ten.pos.Distractio. pign. Debito.venditi.pignorum impedire non possunt. Si vendito.pign.agat.Luitio.pignor.Si vnus ex pluri.hære.Si pigno.conuen.Iure dominii impetran.Pact. pign.Creditorem euictio. pigno. non deb. Et huiusmodi rubricæ concernunt ius quod quis habet in rebus. Addamus per quandam similitudinem rubricas concernẽtes ius quod in personis habemus, vt sunt de Patria potestate.Adoptiones.Emancipationes libertorum.Ingrati liberi. Postliminio reuersi.Infan.expo.Infir.pœn. cœlibat,Iure liberorum.

Interdicit. De interdictis.Quorum bonorum. Quorum legatorum.Vnde vi. Si per vim,vel alio modo absent. perturbata sit poss. Vti possi.Tabul.exhibẽ.Lib.Preca. & Saluiano interdicto. Aedifici. priuat. Noui operis nun-

ciatio. Oper. publicis. Ratiocin. operum publicorum.

Dat. Pro donat. De donationibus. Donationi. quæ ſub modo. Reuocand. donationib. Donationib. cauſa mortis.

De contrahenda, & committenda ſtipulatione. Duobus reis ſtipulantibus, & promittentibus. Fideiuſſor. Nouatio. & dele. Solut. & liberat. Acceptila. Euictio. ſi quid omiſſum ſit, tu illud cōformitate perſpecta pro arbitrio ad aliquod ſupradictorum reducere potes.

Noni libri Rubricæ.

i. punit.

Vltima multiplici pars crimina lege flagellas.

Nonus liber Codicis re vera crimina varia punit, incipiens per rubricam, De iis, qui accuſare non poſſunt. Accuſa. & inſcriptio. Exhibend. & intro. reis. Cuſtod. reorum. Iſtos & reliquos ſequentes titulos per ordinem carmini ſuperiori aptiſsimos iudicabis, niſi diſtorto traharis iudicio.

Rubricarum omnium colligationes, & continuationes ex Azonis Summa excerptæ, & hîc nunc primùm impreſſæ, magnam lectoribus afferent eruditionem.

Et ſi nouem illa ſuperius explicata, tibi forſitan prolixiora videntur: materiam ipſam totius Codicis quatuor ſuppoſiti verſiculi enodare poterunt, quos veterem caſtigantes impreſsionem, ſic imprimendos curauimus.

Materia nouem librorum Codicis.

Sacrat prima, ſecunda parat, Ius tertia dicit.
Contrahit & quarta, nubere quinta docet.
Teſtatur ſexta, libertos ſeptima ponit.
Pignorat octaua, crimina nona premit.

FINIS TITVLORVM CODICIS.

INSTI-

INSTITVTA NE VO- CANDA SINT HAEC IVRIS *ciuilis elementa, an Institutiones.*

ET si inter multos iandiu obtinuerit Instituta vocari hæc iuris prudentiæ elementa, quippe quum & Sypontinus Instituta interdum decreta legum atque sanctiones dici affirmet, & ita Iustinianum opus suum Elemẽtorum inscripsisse (id quod & ipse alibi agnoscit Sabellicus) & in Pandectis Græcis legatur, τὰ ἰνστιτοῦτα Ἰουστινιανοῦ, vt Budæus in Institutionibus suis annotauit: & Politianus in Epistolis testatur Martianum Iuriscōsultum sedecim libros Institutorū conscripsisse, & Vlpianum duos item Institutorum, Paulum quoque duos Institutorum, & ita alios non paucos. Nos tamen Laurentium Vallensem, atque alios humanitatis professores magis sequimur, qui Instituta magis interpretantur bonos mores, consilio & ratione sumptos, domesticámque disciplinam, quæ literis nō mādantur, sed obseruantur communi opinione virorum bonorum per quandam cōsuetudinem. Vnde & apud Valerium Maximum titulus est de institutis antiquis, quasi de morib⁹ antiquis. & Quintilianus, Nam is, inquit, quanquam triēnium nutricibus dederit: tamen ab illis quoque formandam quàm optimis institutis mentem infantium iudicat. Cur autem ad literas nō pertineat ætas, quæ ad mores iam pertinet? eandem rem appellans instituta & mores. Hæc Quintilia. Institutiones autem sunt præceptiones, quibus instituuntur & docentur homines, vt sunt li-

bri

eodem Quintiliano inſcripti, Inſtitutio-
atoriæ, à Lactantio Inſtitutiones diuinæ,
raſmo Inſtitutio principis Chriſtiani, ab
o Inſtitutiones grammaticæ, & ita ab aliis
ltis authoribus, vt hinc ſcilicet hoc opus In-
tutiones dici intelligas, quòd præceptiones
ac documenta quædam ſeu elementa iuris præ
ſertim ciuilis contineat, quibus iam inde ab ini
tio cupida legum iuuentus imbuatur. Quarum
& Politianus Miſcellaneorum cap. lxxxiiii. cō-
meminit his verbis, Inſtitutiones hæ, quæ vocā
tur in iure ciuili, Iuſtiniani principis nomine e-
ditæ: ſed à Triboniano tamen doctiſque aliis vi
ris compoſitæ: etiam Græcè ſcriptæ ſub eodem
prorſus intellectu reperiuntur, niſi quòd ritus
quidam, conſuetudinéſque Romanorum vete-
res vberius aliquando & latius in Græco ipſo,
quàm in Latino Codice referuntur, vt peregri-
nis hominibus atque à Romanorum more con
ſuetudinéque alienis res tota penitus innoteſce
ret. Hactenus ille. Quorum te voluimus moni-
tum humaniſsime Lector, vt cum iuris
prudentia, verborum quoque peri-
tiam tibi adſciſcas.

Vale.

I N

IN NOMINE Domini nostri Iesu Christi [a] Imperator Cæsar [b] Flauius [c] Iustinianus [d] Alamanicus [e], Gothicus, Frãcicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vãdalicus, Africanus, pius [f], felix [g], inclytus [h] victor [i] ac triumphator [k] semper [l] Augustus, cupidæ legum iuuentutim [m], S.

IN NOMINE DOMINI. Iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponitur inuocatio diuini nominis, per quã Deus veneratur: ibi, In nomine Domini. Secundò ponitur descriptio Imperialis culminis proprii, & appellatiui, tanquam causa efficiens: ibi, Imperator Cæsar. Tertiò ponitur cui pręsens liber dirigitur: ibi, Cupidę legum iuuẽtuti. Quartò ponitur quidam titulus particularis ad nigrum proximè sequẽs: ibi, Incipit Procemium. Ange. Aret. Non continuatur iste titulus: quia continuatio debet fieri ad proxima l. ij. ff. de stat. ho. vnde, cùm sit principiũ, nihil ante se habere potest, ad quod continuetur. §. nos verò. in Procemio. ff. & l. Proximus. de verb. signific. Christophorus Porcus.

¶ a Iesu Christi. Ex hoc nota quòd Christianns fuit, aliàs non posset imperare, id est, imperii iurisdictionem exercere: vt in auth. iusiu. quod præsta. in princ, ibi, & communicator ecclesiæ. vbi dicitur, quòd quilibet administrator debet iurare se esse communicatorem sanctæ catholicæ ecclesię. Sic & aliàs incipit, vt C. de offic. Præf. præt. Afri. l. in nomine Domini, & in authen. de armis. in prin. Ex hoc enim sequitur bonum initiũ, melius medium, & optimus finis: vt in auth. quomodo opor. epis. §. j. versic. bene autem. & glo. j. in aut. de her. & Fal. in prin. coll. j.

ADDITIO. Haloander, & quidam alij hoc sustulerunt sine causa, vt patet ex l. j. C. de offi. præf. Afri. & Gręcis const. C. præfixis.

¶ b Cæsar, à Cæsare Augusto, qui regnabat tempore natiuitatis Christi, iuxta illud, *Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. i. vt quilibet æstimaret bona sua. & exinde quilibet Imperator dictus est Cæsar. vel dicitur Cæsar, quia fuit cæsus de ventre matris suæ.

ADDITIO. Imò à C. Iulio Cæs. vt nouell. xxx in princip.

¶ c Flauius. quia erat de familia Flauiorum: vel quia deuicit Flauios: vt dixi. ff. e. in princi. Alii habẽt Flauus: quia talis erat coloris. nam erat rubeus. sed melior prima sententia.

ADDITIO. Imò, ex Flauiorũ familia: vt ante ipsum Imp. Flauius Valerius, Anastasi9. & M. Flauius Cõstãt. Aemyl. Ferret.

d Iustinian9. q. fuit filius Iustini: vt j. de dona. §. est & aliud & j. quib. nõ est per. fa testa. §. pen. Sed in decre. cõtrà dist. xvj. habeo librũ, vbi dicitur q fuit filius Constãtini. Sed fortè ibi loquitur de alio Iustiniano, q. hic. Vel dic q fuit filius Constantini, q. a successit ei in regno. Vel dicitur à iustitia, quam semper coluit, & subditis iniunxit colendam, vt C. de sum. Trinit. & fide catholic. l. j.

ADDITIO. Fuit Iustinij adoptiu9 fili9. Anticus autẽ dictus est ab Antis deuictis, q. fũt populi Istri fluminis accolæ. Aemylius Ferret. ex Procopio.

¶ Adde quòd fuit nepos ex sorore, si Egnatio credimus. Syl. Aldobram.

¶ e Alamãnicus. hoc nomen & omnia sequentia nomina sunt ab euẽtu sibi imposita: vt putà, quia vicit Alamãnos: & sic de aliis, vt in authen. de hęre. & Fal. in prin. & hæc omnia sunt nomina prouinciarum, quas deuicit.

¶ f Pius. à pio Antonino: vt in auth. vt lib. de cæte. §. hoc. similiter versi. facimus autem. Accursius.

¶ g Felix à virtute animi: vel felix, id est, prosper: quia omnia sibi ad votum succedebant.

¶ h Inclytus. à gestis magnificis. Ac.

¶ i Victor. in fugando hostes. Accur.

¶ k Triũphator. post victoriã, gloriosus enim erat ob magnifica gesta sua.

¶ l Semper Augustus. quia huius debet esse propositi quilibet Imperator, vt augeat: licet hoc non semper faciat. sic in definitione matrimonij: vt j. de pat. pote. in prin. licet interdum diuidatur: vt C. de rep. l. consensu sic in definitione iustitiæ: vt j. de iusti. & iur. in prin. secundum Io.

¶ m Cupidæ legum iuuentuti. scilicet mittit suam gratiam, seu salutem, & hunc librum.

a Incipit. More rectè scribētiū præmittit prooemiū, in quo reddit lectorē attentū, docilem & beneuolū. Attētum, cùm dicit, summis vigiliis. nā per hoc, qđ ipse vigilauit, reddit nos attētos, vt vigilare debeamus. nā ius ciuile vigilātibus scriptū est: vt ff. quæ in frau. cred. l. pupillus. in fi. & j. eo. proxim. §. ibi, summáq; prouidentia. Docilē, cùm dicit, & cùm sacratissimas cōstitutiones anteà cōfusas, &c. vt j. eo. §. omnes. Docilē em facit, q summā rei breuiter cōprehēdit, nam per hoc, ꝙ ipse abbreuiauit, poterūt à modò facilius edoceri. Beneuolum. i. bonæ volūtatis ad addiscēdum, vbi dicit, & quod priori tempore. & ibi, summa itaque ope: vt j. eo. §. cúmq; in fi. & §. summa itaque, &c.

INCIPIT [illegible]

[illegible]

ARGUMENTUM

[illegible]

[illegible] gubernatur.

IMPERATORIAM maiestatem[b] non solùm armis decoratā[c], sed etiam legibus oportet[d] esse ar-

IMPERATORIAM. Diuiditur in tres partes principales totū hoc prooemium vsq; ad finem: licet Io. de Pla. diuidat in quinq;. Nā primò ponit in quibus debet versari Imperator. Secundo ponit qualiter Iustinianus illud adimpleuit. Tertiò nos ad studiū exhortatur: ostendendo fructus, q sequūtur ex assiduo studio Secūda ibi, in §. Quorū. Tertia ibi, Sūma itaq;. Iterū prima diuiditur in duas partes: qa primò ponit dictū. Secūdò ponit tres casus, Secunda ibi, Vt vtrunque. A N G E. CASVS. Quidā iuuenis instabat corā Imperatore, dicēs, Domine Imperator, valde miror, & oēs etiā mirātur: vos estis miles; & quilibet Imperator est miles: vt ff. de mil. test. l. j. vbi Imperator alios milites appellat cōmilitones. Ex quo ergo estis miles. armis debetis intēdere, & nō legibus: & tamē cōtrarium facitis, qa legibus tātùm intenditis. Fecistis enim fieri vnū Codicē ex antiqnis tribus Codicibus. s. Hermogeniano, Theodos. & Gregor. & ex aliis extrauagāt. constitut. Itē fecistis cōpilari librū Digestorū, seu Pādectarum ex antiquis voluminibus desperatis. Itē præcepistis tribus Iuris peritis. s. Triboniā. Theophi. & Doro. vt librum Institut. cōponerēt. Dicite ergo mihi, quare hoc facitis: & quare intēditis legibus tatū, & nō armis, cùm sitis miles: & sic armis debeatis intēdere? vt C. de iur. del. l. fin. circa priā. Ad hoc respōdet benignè Imperator, assignās duo tēpora. s. tēpus belli, & tēpus pacis: & dicit, Fili mi, sic tibi respódeo: Decēs est, vt quilibet imperator munitus sit his duobus. s. armis & legibus: & hoc ideo, qa si his duobus est munitus Imperator, vtrunq; tēpus poterit rectè gubernare, & tēpus belli, & tēpus pacis. Nā tēpus belli gubernabit per arma & vsū armorū: & sic efficiet victor, & triūphator. Tēpus autē pacis gubernabit per legē, & vsum legis: & sic puniet maleficia delinquētium: & per hoc fiet religiosissimus, & sanctissimus, maleficia puniendo: qa valde religiosum est & sanctum punire maleficia: seu malefactores: & hoc vsque ibi, Quorum.

b Imperatoriā maiestatem. i. imperatorem qui est in maiestate: vt C. de leg. & const. l. digna. Similis est loquēdi ornatus j. quib. mo. ius pa. po. sol. §. filius. ibi, Imperatoriā celsitudinē. [Adde ꝙ maiestas est decus, amplitudo, & dignitas cuiusque: quam etiam pro dea honoris, & reuerentiæ filia prisci coluerunt. Syl.] Et no. quòd antipophorizat respódendo ad tacitam quæstionem, hanc. s. quare Imperator non facit quod suum est. s. armis intendere: cùm milites magis arma scire quàm iura oporteat: vt C. de iu. de. l. scimus. versic. arma. Ad quod respondet, Imperatoriam maiestat.

c Armis decoratam. Quæritur, quare quod erat armorum, attribuit legibus & econtrà? Respondetur, vt ostenderet alterum alterius auxilio semper egere: vt C. de Iustin. C. confir. in prin. & ff. de rei vendi. l. qui restituere. in prin. vel dic, propriè ponitur: nam arma sunt ad decorem, leges sunt ad armandum. vnde dicitur: militāt nanq;. &c. vt C. de aduo. diu. iu. l. aduocati. Et leges dicuntur amare homines: vt C. ad l. Iuliam. de adult. l. cùm vir nubit. vel ideo posuit, vt euitetur malus sonus verborum, s. cacophaton, id est turpis sonus.

d Oportet. id est, opportunum est. Adde quòd imò necesse, vt C. de Iustin. Cod. confir. in princ. exponuntur

tur autem hæc verba necessitatiua secundum subiectam materiam. Iason in l.j.ff.de iusti.& iur.Syl.

a Armatam. s. ad hanc vtilitatem, quæ sequitur. Accurs.

b Et bellorũ. & sic quo ad vsum armorum.

c Et pacis. Sic quo ad vsum legum. Accur.

d Gubernari. Alterũ legibus. s. tempus pacis: alterum armis. s. tempus belli.

e Et princeps. i. Imperator.

ADDITIO Dic, quod olim Ro. Impp. dicebant principes, vt patet ex Tacito li. j. Aemil. Fer.

matam[a]: vt vtrũq; tempus, & bellorũ*[b], & pacis[c] rectè possit gubernari[d]: & princeps[e] Romanus nõ solũ in hostilibus[f] præliis victor existat, sed etiã per legitimos tramites[g] calumniantiũ[h] iniquitates expellat*: & fiat tã iuris religiosissim[?][i], quàm victis hostibus triumphator magnificus*.

¶ *Quantis vigiliis quantisve sudoribus sese circa arma, & leges habuerit, ab ipso effectu probat.*

¶Quorum vtranque[k] viã cum summis vigiliis[l] summáque prouidentia[m] annuente* Deo[n] perfecimus.

f In hostilibus. Qui sint hostes, dicitur ff. de capt. & postli. reuer. l. hostes. & ff. de verb. sig. l. hostes.

g Per legitimos tramites. i. leges quæ sunt via gradiendi: sicut tramites eũdi, secundũ Io. Bene dico calũniantes puniri per leges. nã in criminibus, siue ordinariis, siue extraordinariis, ad similitudinẽ supplicii punit calũniator: vt C. de ac. l. fi. & ff. ad Turpil. l. & in priuatis. vbi dicitur, Et in priuatis, & in extraordinariis* criminibus, oẽs calũniosi extra ordinẽ pro qualitate admissi plectũtur. Itẽ in ciuilib[us] modò pecuniaria pœna, modò sacramẽto calũniæ, modò nota infamiæ: vt ĩ. de pœ. te. li. p totũ. & ĩ. de ac. §. si q̃s agẽs. & C. de plus pet. l. vnic. & de iud. l. properandũ. §. & si quidẽ. vbi punit contumax in expẽsis. Vel dic, quod septẽ genera pœnarũ vocat legitimos tramites, vt ff. de pœ. l. vj. in fi. & l. vij. & viij. vel dic, quod magistratus vocat tramites per quos iura redduntur. nã parũ valent iura esse in ciuitate, nisi essent, q. ea executioni mãdarent, vt ff. de orig. iur. l. ij. §. post originẽ. qui puniunt in criminalibus, puniunt & in ciuilibus, in expensis, & in viatico, vt ff. de iud. l. eum quem. Vltima verior est. Accurs.

h Calumniãtium. Calumniator est, qui falsa crimina scienter intendit: vt ff. ad Turpil. l. j. in prin. & facit ad hoc ff. de iis, qui not. infa. l. athletas. §. calumniator. Quid autem sit præuaricator, & tergiuersator, dicitur in prædictis legibus. Accurs.

ADDITIO Hîc, calumniantiũ, capitur generaliter pro omnibus delinquentibus.

i Religiosissimus. Nota quẽ fieri religiosum p leges. nã ipsæ sunt sacræ: vt C. de leg. & consti. l. leges. iij. Item nota hic quatuor proportionalia. s. arma, vsus armorũ, victoria, triumphus. Itẽ leges, vsus legum, calũniæ repulsio, & iuris religio.

ADDITIO. Vnde Iurisc. dicũtur sacerdotes. l. j. ff. hoc titul. & antistites iuris à Quintiliano, lib. ij. cap. j. Aemyl. Fer.

*Deest in omnibus & Th.

συνεργοῦντος. T.

§. Quorũ, diuiditur in duas partes. Primò dicit quod Imperator perfectè se habuit circa arma, & leges. Secundò, hoc suum dictũ probat ab effectu. Secunda ibi, Et bellicos. Item secunda subdiuiditur in duas: nã primò exemplificat, qualiter se habuit circa arma. Secundò circa iura. Secunda ibi, Omnes verò populi. Angel.

CASVS. Adhuc stabat iuuenis ante principẽ, & iterũ quæsiuit, Domine Imperator, dixistis s. quod quilibet Imperator debet esse munit[us] his duobus. s. armis, & legibus: & vos Domine Iustiniane, qualiter estis munitus his duobus? Resp. mistim, Certè sum vtrisque munit[us]. s. armis, & legibus. Nã circa arma pbè me habui: & circa leges diuti[us] vigilaui. & hoc vsque ibi, Et bellicos.

k Quorum vtranque. Si ista debent esse in principe, tu Iustiniane, quid fecisti? Respon. quorum vtranque.

l Cum summis vigiliis. i. Cũ summo labore, quoad leges. nã ius ciuile vigilantibus, & nõ dormientibus scriptũ est. vt ff. quæ in frau. cre. l. pupil. in fi.

m Prouidentia. s. quo ad arma. Et nota tres hominis status, memoriam præteritorum, scientiam præsentium, prouidentiam futurorum.

n Annuente Deo. Deo gratias refert, cuius auxilio triumphũ meruit obtinere: vt C. de offi. præfect. præto.

Afric.l.j.in princip.

¶ Et bellicos. CASVS. Instabat adhuc iuuenis corā Iustiniano Imperatore, & dicebat: Dicite mihi sigillatim qualiter circa arma & leges vos ꝑbè habuistis? Iustinian⁹ respōdet, dicens primò qualiter circa arma se habuit. Si vis scire qualiter circa arma me habui, quæras ab inimicis meis, quos deuici, quæras ab omnibus de prouincia, quæ appellatur Africa: quia debes scire ꝙ antiquissimo tēpore illa prouincia, s. Africa, & aliç innumerabiles prouinciç erāt subiectç imperio Romano: & Romani perdiderūt illas prouincias: & steterūt illç ꝓuinciç lōgissimo tēpore extraiurisdictionem Romanorū, s. per spatiū centum quinque* annorū: & tandem ego Iustinianus mea ꝓbitate, valētia, & sapientia recuperaui eas, & subieci imperio Romano. & hoc vsq; ibi, Omnes verò.

* deductæ.

95.l.i.C. de offic. præfec. præt. Afric.

ff.de edend.Syluest.Ald.

¶ Omnes CASVS. Quæsiuit iuuenis ab Imperatore: Domine Imperator, dixistis, quo modo vos habuistis probè circa arma, nunc quæro, qualiter vos habuistis circa leges? Et respon. Imper. Fili mi, circa leges me habui, ita, vt quasi oēs homines de mūdo vtuntur legibus aliorū Imp. quas leges in melius reformaui. Ecce enim erant olim tres Codices, s. Hermogenianus, Theodosianus, & Gregorianus, & aliæ constitutiones extrauagantes sparsim positæ, & leges prædictorum trium Codicum, & aliarū constitutionū extrauagantiū valde erant cōfusæ: sed ego Iustinianus ex illis tribus Codicibus: & aliis extrauagantibus cōstitutionibus feci fieri vnū Codicem clarum, & elucidatum. Secūdo loco ego Iustinianus habui respectū ad aliqua volumina desperata, & immēsa, seu prolixa & infinita: & ex illis voluminibus desperatis cōpilari feci librum Digestorū, seu Pandectarū: & quasi per medium profundum vadēs, iam per Dei gratiam adimpleui illud opus Digestorum, seu Pandectarū: & hoc vsque ibi, Cúmque. Fran. de Aret.

Et bellicos[a] quidē sudores nostros Barbaricæ[b] gentes sub iuga nostra redactæ*[c] cognoscūt: & tam Africa[d], quàm aliæ innumeræ ꝓuinciæ post[e] tanta temporū spatia nostris victoriis à cælesti numine præstitis, iterū ditioni Romanæ nostróq; additæ Imperio protestantur.

¶ Omnes verò[f] populi legibus, tā à nobis promulgatis[g] quàm compositis[h] reguntur. Et

¶ a Et bellicos. Quod coniunctim dixerat vtranque viam, &c. nunc diuidit. dicendo primò, qualiter se habuit circa arma. Accur.

¶ b Barbaricæ. Barbari sunt, qui extra Romanum imperium sunt, & maximè hostes.

¶ c Redactæ. de nouo.

¶ d Tam Africa. sub qua multæ prouinciæ continentur.

ADDITIO. Dic quòd sunt septem. vt C. de offic. præfec. præto. Afric. l. j. §. Deo itaque auxiliante. Ang.

e Prouinciç. Sic construe: tā Affrica, quàm aliæ numerosæ prouinciç iterū additæ, id est, adiunctæ ditioni Romanæ. i. iurisdictioni nostróq; imperio post tanta, &c. protestantur nostris victoriis à cęlesti numine prçstitis. nam istæ prouinciç prius fuerāt de Romano imperio: pòst desierunt & post centum quinque* annos redierunt vt hîc: & hoc innuit quando dicit, iterum, & quando dicit, post tanta temporū spatia, &c. vt C. de offic. præfec. præto. Afric. l. j. Adde quòd iterum, aliquando significat prima vice. cap. sua nobis. de appellat. quandoque bis: vt hîc. aliquando pluries. l. veluti. §. hæc vox.

*95.

¶ f Omnes verò. vsque huc dixit, qualiter bellicam curā habuit: nunc qualiter legalem. Accur.

ADDITIO. Non tamen Longobardi, qui Italiam Iustiniano ademerunt, sed significat omnes, qui in orbe sunt Romano l. in orbe. ff. de stat. ho. Aemylius Ferret.

¶ g Promulgatis. s. à nobis, i. de nouo factis. Et est promulgare æquitatē rudem, & naturç occultam iuris laqueis innodare. Componere autem est difficile promulgata, in ordinem compendiosè redigere, vt in componendo socius fuerit, in promulgando solus. Promulgare. Componere.

ADDITIO. Promulgauit, quando publicauit obseruādas, tam aliorum, quàm suas. Composuit, quando sparsas in volumina diuersa in vnum corpus redegit. E.B.

¶ h Compositis. scilicet ab aliis, quas reformauimus in melius. Vel dic compositis

positis à nobis: quasi diceret, compilatis à nobis: quasi simul positis à nobis. quales sunt leges.ff. & C.& aliorum Imperatorum. suas enim & promulgauit,& composuit.

¶ a Confusas.s. in tribus Codicibus positas, Græcoriano, Theodosiano, &Hermogeniano: vt C.de no. Cod. fa. l. vnic. in princ.

¶ b Cõsonãtiã. s.in vnũ Codicẽ, quem non habemus: sed ex eo factus est iste,quem habemus. Vel dicimus consonantiam, vt nulla possit ibi contrarietas reperiri,nulláque superuacua similitudo: vt C.de vet.iur. enu.l.j.circa princ.

¶ c Tunc nostram. id est, statim post compositionem illius Codicis fecimus Digesta.

¶ d Curam.Et sic ex paucis,&tenuioribus releuati ad summam & plenissimam iuris emendationem peruenire properauimus: vt C. de veter. iur. enu.l.j.circa princ. Accurs.

¶ e Ad immensa. Nam erant trecies centena millia versuũ (id est legũ,vel §§.vel respõsorũ)& duo millia librorum, & aliæ multæ leges:vt C.de vet. iur.enuc. l.ij. §. sed cùm omnia. & in procœmio Digestorum.§.& antea.

¶ f Desperatum. scilicet à Constantino.nam & Constantinus voluit hoc facere,sed non potuit.

¶ g Profundum.Reperit enim omniũ legum tramitem, qui ab vrbe Roma condita, & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, vt in infinitum extenderetur, & nullius humanæ naturæ capacitate concluderetur. C.de vet.iur.enu.l.j.in prin.Accur.

¶ h Cœlesti fauore.subaudi mediãte.

¶ i Adimpleuimus. Post Digesta ergo, & post primã compositionem Codicis,quem non habemus, factus fuit hic liber:sed tamen ante compositionem secundi Codicis,quem habemus: vnde & quod hîc dicitur, quandoque per C.corrigitur:& facit de anno vtili:qui obtinet,secundum hũc librum, in restitutione minorum, & maiorũ: vt ĵ.de act.§.rursus.secus est per Codicem in dictis restitutionibus: vt C. de temp.in inte.restit.l.fi. Itèm in secunda eius compositione facit mentionem Institutionum iam compositarum, vt C. de emend.iust. Co.& secunda eius editione.l.j. §.fi.Accur.

quũ sacratissimas constitutiones anteà confusas[a] in lu culentã ereximus consonantiã[b]:tunc nostrã[c] extẽdimus curã[d] ad immensa[e] veteris prudentiæ volumina: & opus desperatum[f],quasi per mediũ profundũ[g] euntes cœlesti[h] fauore iam adimpleuimus[i].

¶ *Institutiones à quibus compositæ, vnde, & quandò legendæ.*

Cúmq;.Diuidit in duas partes. Primò ponit,qualiter mãdauit fieri hũc librũ. Secundò ponit causas, per quas. Secunda ibi,vt liceat. Angel.

CASVS. Quæsiuit iterum iuuenis ab Imperatore: Domine Imperator,nónne aliter adhuc vos habuistis circa leges?Et respõdet Imperator,Audi,fili mi,condito Codice, & Digestorũ volumine, nolui adhuc quiescere: sed misi per tres sapientes curię meæ,s.per Tribonianũ, qui erat doctor legũ, & dignitate quæstoria functus tunc positus.Item misi per Theophilũ & Dorotheũ, qui erant illustres viri,& antecessores nostri: quia fortè fuerant cum præcedentibus Imperatoribus:qui tres viri de tribus poterant commendari. Primò de solertia: quia valde intenti, & soliciti erãt circa artem legalem. Secundò de scientia: quia valde erãt sapientes.Tertiò de fidelitate:quia pręcepta mea efficaciter suscipiebant: & ad effectũ fideliter perducebant, sicut iam multoties vidi,&exemplo cognoui,& cùm fuerunt in pręsentia mea,ego rogaui eos, & præcepi eisdem, vt mea auctoritate, & meis suasionibus librũ instit.id est, instituta componerent,quod fecerũt.Et hic liber Institutionũ fuit bonus triplici ratione.Primò fuit bonus ad hoc vt rudes scholares,qui proponunt audire iura,cùm primis studeant in istis Institutionibus à me Iust.compositos, non autem studeant in antiquis Iustitutionibus, quæ fabulas continent. Istæ enim institutiones vtiles sunt:quia nihil inutile continent: & nihil perperam, id est malè positum, vel iuri cõtrarium, & nihil inusitatum: sed continent solummodò ea, quæ sunt vtilia, & iuri consonantia,& quotidie emergentia, seu euenientia, & accidentia. Secundò bonum fuit hunc librum Institutionum componere: quia scholares

rudes volētes studere in his Institutionibus, plus scient & addiscent in vno anno, quàm olim addiscebant vsq; ad quadriēniū: qn̄ ab antiquis Institutionibus suū studiū inchoabant. Tandem in fine hui⁹ partis quintæ dirigit sermonem suū Imperator Iusti. iuuenib⁹, siue scholarib⁹ rudib⁹, occasione quorum istū librū Institutionū fieri fecit, dicens, O iuuenes, principium legalis scientiæ habetis à me Iustiniano, s. librū Institutionū, & finem legalis sciētiæ similiter à me habetis, s. Codicem, quem feci fieri ex tribus Codicibus, & aliis extrauagantibus cōstitutionibus: quia primo anno studij leguntur Instituta, & vltimo anno studij legitur Codex, & ambo sunt libri Imperiales, seu Imperatoris, & à me Iustin. compositi. Et sic debetis, iuuenes, valde gaudere de tanto honore: quia principium & finem studij habetis à me Iustin. & hoc vsque ad §. igitur. Franc. de Aret.

Cúmque hoc [a] Deo propitio [b] peractum est [c]: Triboniano [d] viro magnifico, magistro * & exquæstore [e] sacri palatij nostri*, necnon [f] Theophilo, & Dorotheo viris illustribus [g], antecessoribus * [h] nostris * (quorum [i]

*officii.

*& exconsule.

*Auli.

*cēsoribus.

*nostris deest Theo.

No. ꝙ quis pluribus officiis cōpatibilibus fungi pōt: & ꝙ tria requirūtur ad implenda iniuncta, scientia, diligētia, & fides. Itē nota significatū verbi antecessor. Item ꝙ scientia, diligētia, & fides experientia comprobantur, & ꝙ ex vnico actu nō dignoscuntur. Itē ꝙ Institutiones sunt principia legum, & quòd introducendum est quod conferat animæ, & corpori: & ꝙ hęc scientia habet principium, & finem. §. & quod pene. in proœm. ff. Item condere leges, à principe delegari, & demādari alteri potest, dummodo id specialiter fiat. Syl. Aldobrandinus.

a Hoc. s. volumē Digestorū, & Cod.

b Deo propitio. i. Deo coadiuuāte.

c Peractum est. i. completum.

d Triboniano. Hoc nomē, & sequentia sunt datiui casus: & etiam dictio, conuocatis, construitur cum illo verbo inferius, mandauimus.

e Exquæstore. Pro suo simplici ponitur. s. questore. Not. ꝙ tribus modis dicitur quæstor. Primò ille, qui quærebat pecunias tributorū per mundū, & seruabat. Secundò ille, qui præerat capitalibus causis. Tertiò, qui stabat, vt legeret libros principales. qui cādidatus principis dicebat: & ita hoc tertio modo accipit hîc, vt ff. de off. quę. l. vn. in fi. & de ori. iu. l. ij. §. deinde cū ærariū. vel dic secundū Io. ꝙ iam fuit in illo officio, sed nūc nō est. Inde exquæstor. i. extra quæsturā positus. Vel dicas tertiò esse nomen dignitatis: vt ex consul: vt C. de adu. diu. iud. l. petitione. ibi, egredientē.

ADDITIO. Exquæstor, Exconsul, qui questura, qui cōsulatu functus est. q. Ciceronis ętate dicebātur, Quæstorij, & cōsulares. pat. ex l. j. & ij. C. de ve. iu. en. Adde exquæstorem esse primū, seu principem quæstorū: in quo sensu verisimiliter capitur hoc in loco, non pro candidato, qui propriè quæstor simpliciter dicitur, non exquæstor, vt d. l. vnic. de off. quæst. Syl. Ald.

f Necnon. not. quòd duæ negationes faciunt vnam affirmationem: vt hîc, & ff. de verb. sign. l. duobus.

ADDITIO. Tu dic hoc verū, si sint circa idē, neq; resultet sensus iuri contrarius, aliàs secus: vt in §. si verò. in auth. de iis, qui inge. ad ap. Itē plures negationes in numero pari affirmant, in dispari negāt: nisi aliter constet de mēte ꝓferētis: scd̄m Io. Fa. & An. hîc.

g Illustribus. Quatuor sunt ordines dignitatū. Maximi, vt superillustres. Magni, vt illustres. Medij, vt spectabiles. Minimi, vt claris. quos specifica, vt in auth. de appel. §. j. ij. iij. & iiij. & in auth. vt ab illustribus: & qui supra eam dignitatem sunt. Sunt & infimi, vt defensores ciuitatum, & magistratus municipales: & isti nō habent merū imperiū: sed superiores sic. Accurs.

ADDITIO. Vnde versus:
Illustris, prim⁹: medi⁹, spectabilis: im⁹
Vt lex testat, clarissimus esse ꝓbatur.
Et superillustris ꝑponitur oībus istis.

h Antecessoribus. scientia vel ætate: vel quia fuerant cum præcedentibus Imperatoribus.

ADDITIO. Antecessores, ab antecedendo: idque Græcorum more, qui ἐξηγητὰς, & προηγητὰς. i. præceptores, & magistros legum, vt scribit Suidas, à præeundo dicant, patet ex l. ij. C. de ve. iur. & multis locis. nam ille Constantinopoli, hic Beryli leges docuit, d. l. ij. & l. vnic. C. de emēd. Cod.

i Quorum. hîc est interpositio vsq;

illuc, conuocatis, &c. Et not. ꝙ in tribus cōmēdātur, q. sūt huic arti intēti. Primò in solertia. i. in cautela. vel ingenii sciētia: vt l. j. C. si mafac. alie. fac sine decre. ra. hab. Dicitur autē solers à solū, qđ est totū, & ars, artis: quasi totus ex arte cōsistēs: vt est doct⁹ aduocat⁹, q. sæpe publicis, ac priuatis in reb⁹ lapsa erigit sua industria, causā ꝓditā restaurās, fatigata reparās, litib⁹ multo tēpore ꝓ tractis finē imponēs. & quēadmodū miles strenu⁹ clypeis, & thoracibus Rēpu. sic aduocatus peritus gloriosa voce, & solertia patriā, parentésq; saluat, & protegit. C. de aduo. diuer. iud. l. aduocati, Itē in legū magistra sciētia. Eligēdus est enim talis magister, q. in se laudabilē vitā probis morib⁹ esse mōstrauerit, & docēdi peritiā, facūdiā dicēdi interpretādique subtilitatē, & copiā differēdi se habere patefecerit: vt C. de ꝓfess. q. in vr. Con. l. vnic. lib. xij. Itē in fidelitate mā ex quo hactenus fideles extiterunt, presumitur pro eis ff. de re mi. l. nō omnes. §. à barbaris. de preteritis enim sumimus cōiecturā ad futura ff. de acc. l. si cui. §. iisdē & quandoque occultam coniecturam sumimus ad præteritum: vt C. ad leg. Iul. de adulter. l. si ij, qui adulteri): vide glos. in c. scribam. de præsumpt.

¶ a Ex multis rerum argumentis, id est, ex multis rebus vel negotiis, quę sunt argumenta. Accurs.

¶ b Accepimus. i. recepimus. Accur.

¶ c Mandauimus. i. præcepimus.

¶ d Suasionibus. in bonā partē accipe, aliâs in malā accipit: vt ff. de ser. cor. l. j. §. persuadere. & C. de fur. & ser. cor. l. si quis seruo alieno suaserit.

¶ e Institutiones. ideo hæ dictas: quia in statū Romani iuris nostrā erigunt intelligentiam. vt ĩ. tit. j. §. his igitur.

¶ f Vobis, loquitur iuuenibus.

¶ g Cunabula. per simile loquit: quia sicut in cunis infantes primò morāt: ita iuris pręceptor Institutiones primò legere debet. sic ff. de of. præf. præ. l. vni. §. his cunabul.

¶ h Fabulis. q. a in antiquis Institutionibus erant fabulę: quę fabule, nec vera, nec verisimilia continebāt, secundū Tulliū lib. j. de inuent.

¶ i Ab Imperiali splēdore. i. ab Imperatore, q. splendet.

¶ k Nihil inutile. quo ad animū, vel nihil inutile. i. inusitatū: vt patet ex eo, qđ dicit. ĩ. ꝓxi. ver. & qđ, &c.

¶ l Perperā positū. quo ad aures. vel dic. i. malè positū, & cōtra ius.

¶ m In ipsis. i. in ipsa rei veritate, vel in iis quę quotidie emergere possūt. Non autē inueniūtur hîc ea, quę non possunt euenire: quia de his nō curāt legislatores: vt in auth. vt sine prohi. ma. debi. & cred. §. quia verò & ff. de leg. & senatuscon. l. iura. & l. sequ.

¶ n Legerent. nam & olim à principio legebant Imperiales constitutiones, scilicet Institutiones antiquas, vt in procem. Digest. §. discipul. Acc.

¶ o Primordio. i. tantum primo anno ꝓficietis, quantū ꝓficiebatis in quatuor. Et no. ꝙ adulat nobis Imp. Acc.

¶ p Digni. vos dico digni, &c.

¶ q Initium. s. liber iste.

¶ r Finis. i. Codex. Nam primo anno Institutiones legi debent in quinto legitur Codex: vt in procem. Digest. §. pro respōsis. ibi, quibus si benè. Acc.

¶ s Principali. i. pricipis. Et no. ꝙ hęc sciētia caput habet, & finē: licet in aliis artibus hoc nō fit, licet vtilissimæ sint: vt in procœ. Dige. §. sed quia. Acc.

omniū solertiā, & legū sciētiā, & circa nostras iussiones fidē, iā ex multis rerum argumētis[a] accepimus[b]) cōuocatis mādauim⁹[c] specialiter, vt ipsi nostra auctoritate, nostrísq; suasionibus[d] Institutiones[e] cōponerent: vt liceat vobis[f] prima legū cunabula[g] nō ab antiquis fabulis[h] discere, sed ab Imperiali[i] splēdore appetere: & tam aures, quam animi vestri nihil inutile[k] nihílque perperā positū[l], sed qđ in ipsis[m] rerū obtinet argumētis, accipiāt. Et (qđ priore tēpore vix post* quadriēniū *prioribus contingebat) vt tunc constitutiones Imperatorias legerēt[n], hoc vos à primordio[o] ingrediamini, digni[p] tāto honore, tantáque reperti felicitate, vt & initiū[q] vobis, & finis[r] legum eruditionis à voce principali[s] procedat.

¶ *Subiectæ sunt Institutiones in libros quatuor, quibus qđ olim in vsu erat, quidue hodie Imperiali lima emendatū fuerit, traditur.*

*triennium.
*Deest prioribus.

¶ a Igitur. iste §. diuiditur in duas partes. Primò ponit, qualiter mādat diuidi hūc librū in quatuor libros. Secūdò ponit, q.d cōtinetur in his quatuor libris. Secūda ibi, in quibus. Itē prima subdiuiditur in duas partes. Nā primò ponit edictum, secūdò ei⁹ causā. Secunda ibi, vt sint.

CASVS. Dicit Imper. Iustinianus in hoc §. quasi se cōmendans, Quid feci ego post omnia prædicta, & post cōpositionem Codicis, & post opus Digestorū, seu Pādectarum, quā compilationē Digestorū feci p Tribonianū & sapiētes alios, & post librū Institutionū? Ego præcepi prædictis tribus, s. Tribonian. Theod. & Doroth. vt volumē Institut. in quatuor libros diuiderēt, quod fecerunt. Primus liber durat vsq; ad tit. de rerū diuisione. Secūdus de hæreditat. quæ ab inte. Terti⁹ de obligationib⁹. Quartus ab inde vsq; ad finē huius voluminis: & hoc fieri feci. s. lib. Institu. in quatuor libros partiri, ad similitudinem quatuor elementorū, s. æquæ, terræ, ignis, & aeris: q.a sicut ex his omne corp⁹ gubernatur humanū: ita ex hoc volumine Institutionū p quatuor libros partito, seu diuiso, iuuenes sustentātur, id est, adiuuātur, vt posteà possint securè accedere ad libros legales: ex quò in istis institutio. primò studuerint. Et hoc vsq; ad §. in quibus. Frāc. Aret. Not. ꝙ facere dicimur, qđ p aliū facimus. Itē ꝙ p desuetudinē tollitur, vel inumbratur lex. Itē, ꝙ nō sufficit principē cōmittere legū cōpilationē, nisi postea approbet. Item ꝙ quotidiana sunt diligēter attēdenda: & breuiter dicitur secundū subiectā materiā. l. antiquitas. in fi. C. de vsufr. Itē ꝙ non sufficit simpliciter legere: sed requiritur cognitio, & examinatio. Itē quòd, accommodare importat idem, quod tribuere, & obtinet, & esse in viridi robore, & obseruantia. Syl.

¶ Igitur. Ita continua secundum Io. q.a prædictorum virorū ī scientiā & auctoritatē probauimus, nec p alios poterat cōmodius expediri. igitur mandauimus p eos diuidi. vel q.a ab Imperiali splendore approbatur: & ideo mādat diuidi, vt melius possint intelligi. ff. de verb. signi. l. ij. §. cuiusque. [Adde tamē ꝙ. §. cōtinuatio nō est faciēda. glo. in l. Gall⁹ in princi. in verb. posthumos. ff. de lib. & posth. Syl.

¶ Igitur[a] post libros quinquaginta.[b] Digestorum[c], seu Pandectarū[d], in quibus omne ius antiquū * collectum est, quos[e] per eūdem virum excelsum Tribonianū, necnon cæteros[f] viros illustres, & facundissimos confecimus: in hos quatuor libros easdē[g] Institutiones partiri iussimus[h], vt sint toti⁹ legitimæ sciē- ...

collatū.

¶ b Quinquaginta. q. cōprehēduntur intra Digestū vet⁹ & infortiatū, & Digestum nouum.

¶ c Digestorū. Ideo dicuntur Digesta, quia omnia ibidem dicenda digeruntur, & soluuntur. Accur.

Digesta vnde dicūtur.

ADDITIO. Dicebāt quidā, ꝙ olim Digestū scribebatur per duplex dd, vel per d. & g. & post ea per vitiū scriptorum corruptū fuit: sed hoc nō est verū, imò debet scribi per duplex ff, quia ille liber fuit digestus secundariò per duos Fridericos Imperatores: à quorum cuiuslibet nomine sumpta est prīa litera f, & sic erūt duo ff.

¶ d Pandectarum. πᾶν, à quod est totū: & δέχεσθαι quod est doctrina: quia ibi est doctrina omnium Iurisconsultorum, vt C. de vet. iur. enu. l. ij. §. sed cùm omnia. in fi. vt hic sequitur

ADDITIO. Imò à πᾶν, id est, omne & δέχομαι. i. completor, contineo, quasi, vniuersum ius ciuile complexu suo coercentes.

¶ e Quos. scilicet quinquaginta libros Digestorum. Accur.

¶ f Necnon cæteros. s. xv. ex permissu Iustiniani electos. vt C. de vet. iur. enu. l. j. §. ij. & l. ij §. quæ omnia.

¶ g Easdem institutiones. i. eadem instituta. [Hanc expositionem reprehendit Laurent. Valla lib. iiij. Syl.] vnde collige hunc librum sumptum ex volumine Digestorum, vel propriè dicit institutiones, quas mādauit fieri: nunc mandat partiri. nam partitio animū legentis incitat, mentē intelligentis præparat, memoriā artificiosè reformat: vt j. de leg. §. sed non vsque. & ff. de dol. mal. & met. except. l. j.

¶ h Iussimus. q. d. Institutiones iussimus fieri ex libris antiquorum: ita vt continerent quicquid rebus, quæ in præsenti æuo in vsu versantur, consentaneū est; vt C. de vete. iure enucl. l. ij. §. sed sūm prospeximu⁹. Acc.

¶ a Prima

Elemēta & eorū qualitates sūt quatuor.

¶ a Prima elemēta. quasi sicut ex quatuor elemētis omnia corpora cōficiū tur, & terra, & aqua, & igne, & aere. i. e (viribus horū quatuor elemētorum totus mūdus gubernatur: ita hic liber cōprehēdit omnia iura. Et no. ꝙ terra est frigida, & sicca: aqua frigida & humida: ignis calid⁹, & sicc⁹: aer calidus, & humid⁹. Primū habet naturā melācholi[illegible]. Secūdū.s. aqua, phlegmatis: ignis choleræ, sanguis respondet aeri.

ADDITIO. Insti. indictiōe vij. imperii sui codicē vnū cōstitutionū edidit. l. j. C. de no. C. fac. quīto post anno indictione 12, Digesta & Instit. l. ij. C. de vete. iur. deinde indictione 13. Codicē priorē emēdauit, l. vnic. C. de emēdat. C. E. B. In quibus. CASVS. Quidā quæsiuit ab Imperatore: Domine Imperator, quę est materia istarū Instutionū? Et ipse respō. sicut ex auro & argēto, seu ex materia auri fit anulus: ita istæ Instit. factæ sūt ex eo quod olim erat in vsu, ex legibus antiquis, & ex eis legibus antiquis, quę in vsu esse desierūt. Sed ego Iustin. eas illuminaui, ad vsum reduxi, in hoc lib. Institut. eas cōponendo, siue feciendo eas cōponi. h. d. vsque ad §. quas ex omnibus.

¶ b In quibus. s. Institutionibus.

¶ c Obtinebat. id est, erat in vsu, & nunc desiit. Accurs.

¶ d Desuetudine. Not. legē tolli per desuetudinē. [Addeꝙ cōmunis docto. sentētia est, ꝙ si nō vsus nō habet in se actum cōtrariū, nō tollat legem. Ias. in l. de quibus. in vj. notab. ff. de legib. Syl.] vel per contrariā consuetudinē: & iterū eandē cōsuetudinē per superuenientē legem tolli: sic ff. de sepulc. vio. l. iij. §. dius Adrianus. in glo. iij. & in authent. de hæred. & Falcid. §. sed quoniam. & quod subiicit, Ab Imperiali, &c. est optimum exemplum. C. de iud. l. rem non nouam.

¶ Quas ex omnib⁹. CASVS. Dicit Iustin. prædicti tres viri. s. Tribo. Theo. & Dorot. composuerunt has Institut. ex antiquis Institutionibus, quas non habem⁹, ex cōmētariis. i. glossis Gaii: quas gl. fecit ipse Gaius ad expositionē prędictarū Institutionū antiquarū, & ad expositionē cuiusdā libri, q. appellatur, liber rerū quotidianarū: atque etiā ex multis commētariis ab ipso Gaio factis. Et prædicti tres sapientes. s. Trib. Theop. Doro. q. hunc librum cōposuerūt: & ipsū cōpositū (sicut diximus) in quatuor libros diuiserūt, tā bene cōpositū & diuisum in nostra præsentia attulerunt, quem uos ipsi legimus, & bene compositum inuenimus, sic ꝙ illum librum Institutionū aprobauimus, & plenum robur ei accōmodauimus, ita ꝙ volumus, vt tantum valeāt leges istarū Institutionum. quantū valent leges in nostro Codice positæ extra casum: vel quantum valent leges positę in ff. & hoc vsque ad §. Summa.

¶ Quas. s. Instit. & accipe. legimus, & recognouimus, scilicet esse compositas ex omnibus, &c. Ordo literæ.

¶ e Gaii nostri Commentariis, dico, factis super libros Insti. antiquarum.

¶ f Quotidianarū Liber erat sic appellatus: eò, quòd in singulis diebus gerenda à magistratibus continebat qualiter indicarent [vel dic rerum magis vulgararum, & quę quotidie in controuersiam venire poterant. Syl.]

¶ Cùm tres. Interpositio est.

¶ Sūma itaq;. CASVS. In hoc §. cōcludit Iustinian⁹: & loquitur iuuenib⁹, seu rudib⁹, dicēs, O iuuenes, accipite hūc librū Institutionū alacriter: & viriliter in eo studete. Et postquā ipsum studueritis, & in ipso, & aliis libris legalib⁹, seu alios libros legales scieritis, vos eritis gubernatores Reipublicæ, & nostrarū ciuitatū, seu prouinciarū, propter sapientiā, & doctrinā vestrā: quia citius viri periti & docti eliguntur in Rempublicam regendam, laici. & hoc dic: tota ista constitutio. Franciscus de Aretio.

Nota ꝙ ambitio virtuti innixa non

---

tiæ prima[a] elemēta: i. in quibus[b] breuiter expositū est, & quod antea obtinebat[c], & quod postea desuetudine[d] inumbratū Imperiali remedio illuminatum est.

¶ [illegible] tas legit in primis Iustinianus, ac re- [illegible] plenum robur accommodauit.

¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipuè ex commentariis Gaii[e] nostri tam Institutionum, quàm rerum quotidianarū[f], aliísque multis commentariis compositas, cùm tres[g] viri prudentes prædictis nobis

dãnatur: & spes, & desideriũ honorũ, & dignitatũ. Itẽ, ꝙ nihil actũ iure, quã do aliquid superest agẽdũ. Itẽ ꝙ a legũ studiis discedere nõ debemus, nisi perfecta omnis iuris cognitione. Itẽ ꝙ Reipubl. administratio piu ris peritos facienda est. Syl.

¶ a Ope. quãtũ ad corpus. vnde Vergil. *Labor omnia vincit improbus. Acc.

¶ b Et alacri. affectio em̃ operi tuo nomẽ imponit, vt C. ad le. Cor. de sica. l. j. ff. de fur. l. q in-iuriæ. in prin.

ADDITIO. Vnde Ange. s. in prooem. ponit hos ver. Si quis forte velit iuris consultus haberi: Cõtinuet studiũ, velit à quo cunque doceri: Inuigilet, nec vincat eũ tortura labor s. Fortior insurgat cũctísque recentior horis.

¶ c Leges nostras. s. institut. Accur.

¶ d Ostendite. i. ita proficite in hoc libro, vel ita moribus informati sitis. Nam boni mores plus, quàm diuitiæ operãtur, vt ff. de tu. & cur. da. ab iis, l. scire. §. cum reliquis. ff. de verb. obl. l. si quis stipulatus. in fine.

¶ e Vt spes. id est, hæc spes sit de vobis nostram remp. posse gubernari.

¶ f Perlecto. id est, lectis aliis libris.

¶ g Nostram. aliâs vestram.

¶ h Eius. Reipublicæ. Accur.

¶ i Vobis. idest, à vobis credendis lectis etiã aliis libris, vel si habes credẽdã, id est, cõmittẽdã vobis: datiuè legitur. & hoc dico legitimo opere perlecto, id est cùm quinquẽnio legeritis. nã tũc opus cõsummatur: vt in prooemio ff. eo. §. sed q a solitum. Et ꝙ dicit in partibus eius, ideo est: q a multæ sunt partes eius: vt præfectura, cõsulatus, & aliæ multæ: vt patet ex tractatibus de officiis in Dig. & in Cod.

¶ k Credẽdis. i. quia creditur. secundum primã expositionẽ. vel si habes, credendam: dic vt in gl. supra. Acc.

obtulerunt, & legimus, & recognouimus: & plenissimũ nostrarũ Constitutionum robur eis accommodauimus.

¶ *Alacri indefessóque studio huic disciplinæ incumbẽdũ suadet, ac vberrimos fructus pollicetur.*

¶ Summa itaque ope[a], & alacri [b]studio has leges nostras [c] accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostẽdite [d], vt spes[e] vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere* perlecto[f], posse etiam nostram [g] rempublicam in partibus eius [h] vobis [i] credendis [k] gubernari. D. C. P. XI. Kalend. Decemb. Iustiniano P. P. III. COS.

*perfecto re. &ius.

ADDITIO. Hæ porrò notæ D. C. &c. hoc significant, Datum Constant. II. Kalend. Decemb. Iustiniano Patre patriæ, tertium consule.

INSTITVtionum, seu elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis.

Liber I.

TIT. I.

DE IVSTITIA, & iure[l].

DE IVSTITIA ET IVRE.

¶ Iustinianus tractaturus iura populi Romani, premittit de iustitia, quæ est mater iuris: & ideo ab ea incipit. sic obligatio mater est actionis, vt ff. de proc. l. licet. §. ea obligatio. & ideo prẽmittitur in tractatu: vt j. de obli. in prin. & de act. in prin.

ADDITIO. Aduerte hic, inquantũ in gl. dicitur, quòd iustitia est mater iuris. dic hoc verũ, si cõsideretur ius prout est in actu: secus, si prout est in habitu hominis: q a ius & iustitia tunc fuerunt, & sunt simul omni tempore. Iason.

¶ l Et iure. s. ꝙ ius iustitiam ꝓ sequitur, vt minister, vel filius. Sed quare de hoc ponitur in rubr. cùm in textu nihil dicatur definiẽdo, licet diuidendo sic? Respõdet quidẽ, ideo nõ ponit in textu de iure: ne grauerat rudes animos, secundum Py. quod nihil est. Vel dic hoc plerunq; fieri, vt aliquid ponatur in rubr. quod in textu non ponitur: vt C. de relig. & sumpt. fu. & de lu. aleæ. nã nihil in textu ibi dicitur de ludo aleæ. vel dic (quod est verius) vt definiatur: vt dicemus. j. eod. tit. §. iuris præcepta in gloss. Quæstio

IVSTITIA. Totus iste tit. quinque habet partes, Nam in prima ponit definitionem iustitiæ. In secunda ponit definitionem iuris prudentiæ. In tertia declarat quo ordine, & qua via tractãdæ sunt leges In quarta describit præcepta iuris, vel definit ius, secundum opinionẽ, quam tenebo. In quinta diuidit ius per mẽbra. Secunda ibi, Iuris prudẽtia. Tertia ibi, His igitur generaliter cognitis. Quarta ibi,

ibi, Iuris præcepta. Quinta ibi, huius studii. Christ. Por.

¶ Iustitia. CASVS. Quæro quid sit iustitia? Imperator sic eam definit, vt sit virtus ius suum cuique tribuens. nam constãs, & perpetua volun tas significat habitum. habitus autem, qui rectus est, & cum virtute consentiens, vt ille, est virtus. ergo Iustitia est virtus: vt Iustitia Aristidis, aut L. Cassij, aut M. Catonis. Nam M. Cato quod cuiusque erat, id cuiq; constanter, ac perpetuò tribuebat, propterea iustus dicebatur: illéq; in eo erat habitus, Iustitiã. Quid est iuris prudentia? Quia ius nomen generale est, quod humanum diuinúmq; complectitur, generaliter respondet, iuris prudentiã indefinitè esse cognitionem eius, quod tũ hominibus, tum Deo debetur: peritiámque eius quod iustũ, aut iniustum sit. veluti Ius ciuile docet filiũ esse hæredem patris intestati, non fratrem. Ius Augurũ docet nihil esse, Ioue tonãte publicè, faciendum. Qui hæc & similia norit, is iurisprudens meritò dicetur. vt Scæuola, Ser. Sulpit. eiúsque disciplina iuris prudentia. Cor. Vib. Nota definitionem iustitiæ. Item ibi, cuiq;. quòd non est habenda acceptio personarum. Item ibi, constans. quòd iudex non debet moueri passionibus. Item ibi, tribuendi. quòd vera iustitia consistit in administratione, nõ in cognitione. Item quòd iuris prudentia versatur etiam in cognitione rerũ diuinarum, & quòd est cognitio iusti, & iniusti. Item quòd enumeratio cõtrariorum non est superflua: nisi super vtroque detur doctrina. Syl.

Iustitiæ, & iurisprudentiæ definitio.

IVstitia[a] est constans, & perpetua voluntas, ius suum cuique * tribuendi[b]. Iurisprudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia[c], iusti, atque iniusti scientia.

* tribuens. T.

Leuiora primũ exin[...] sunt, ne tyrones rei perplexitate, & varietate perterriti aut studia deserãt, aut maiori cum sudore tardiùs huiusce disciplinæ notitiam assequantur.

a Iustitia. Hæc iustitiæ definitio potest intelligi de diuina iustitia. q.d. Diuina iustitia est voluntas constans, & perpetua, &c. & secundũ hoc hęc verba in ea posita sunt plana. Sed nónne iniustum fuit, quòd tantùm datũ fuit mercenario infero venienti, quãtum illi, qui manè venerat? quod tamen Dei iustitia laudat, vt ff. de an. le. l. ij. & de verb. sig. l. ij. §. cuiusque. Respon. illud diuinum vel mysticè, vel allegoricè debet intelligi. q.d. tantum habebit de paradiso ille, qui decedit in hoc vltimo seculo, si faciat bonum, quantum ille, qui decesserit in primo seculo: vt patet in his versibus, Vinea culta fuit, cultores prẽmia quęrũt: Nõ labor ęqualis, æqualia dona fuerunt. Sic Deus ostẽdit, ꝙ quandocunque venimus, Arripiamus iter, certi de munere simus. Vel dic secundũ Io. ꝙ de fragibili hominis iustitia loquitur. q.d. iustitia humana vel quæ est ĩ homine, est volũtas cõstãs, &c. & secundum hoc illa duo verba, constãs, & perpetua, abiiciũtur extrà: quia homini nõ possunt cõuenire: cùm scriptũ sit, ꝙ septies in die cadit iustus: & illud, nunquã in eodẽ statu permanet: vt in auth. de non ali. aut permu. §. vt aũt. Item ꝙ in fi. dicit suũ cuiq; tribuens: intellige, quantum ad affectionem: quia ad actũ non potest. q.d. habens affectũ tribuendi: sicut s. in tit. procemij dicitur de August. sic & de matrimonio, quod est indiuiduum: vt j. de pa. po. in prin. licet interdũ diuidatur, vt patet C. de repu. l. cõsensu. Vel tertiò expone, vt in summa huius tit. vt voluntas. i. mens. constans. i. bonũ. quasi habitus mentis bonus. Sed Tullius sic definit. Iustitia est habitus animi cõmuni vtilitate seruata, suam cuilibet tribuẽs dignitatem. sed secũdũ Pla. Iustitia est virtus, quæ plurimũ potest in iis, quæ minimum possunt. vel (prout ego credo) Iustitia est animi congrua dispositio in singulis rebus rectè diiudicans. Accur.

ADDITIO. Per voluntatem perpetuã & constantem habitum significat: præsertim quum pinguius aliquantò, quàm philosophi definitionibus prudentes vti consueuerint. AE. F.

b Tribuendi. vt honestè viuat sibi, & sic alterum nõ lędat: imò proficiat. vel dic ius suum. i. hominis meritum. [Adde quòd hoc est potius effectus iustitiæ, quàm ipsa iustitia. Augu. lib. 19. de ciuit. Dei. Syl.

c Notitia. Potest rectè legi, vt illa

dictio scientia, sit ablatiui casus: vel ecōtra sit nominatiui casus,& hæc dictio notitia,sit ablatiui casus.sic ꝟ.tit. j.in prin. Sed nunquid,secundum hoc, oportet, ꝙ quicunque vult iuris prudens, vel iuriscon.esse,debeat theologiã legere?Resp.non:nã incorpore iuris hæc omnia inueniuntur:vtC. de sum.Trin. & fi.ca.& C.de sacrosan. eccle.& de epi.& cl.&in aut. sub multis tit.vbi specialiter de diuinis tractatur. Item quæ est differentia inter iustitiã,& ius, & iuris prudẽtiam? Respon.Iustitia est virtus·ius est virtutis exequutiuum: iuris prudentia est scientia illius iuris.Item iustitia est summũ bonum:ius,mediũ : iuris prudentia,infimum. Item iustitia vult tribuere vnicuique ius suũ:ius verò coadiuuat: iuris prudẽtia docet qualiter illud fiat.

¶ His igitur. CASVS. Quæro,quem ordinem imperator sequi in his Institutionibus decreuit? Resp. Ordinem maximè naturalem.Nam quemadmodum natura nos docet,quum puerum ingredi docemus,vt eum leui ac facili planáque via manu ducamus, ne, si in asperam, ac salebrosam viam primùm eũ coniecerimus,læsa tibia claudus fiat,nunquámque,nisi ægrè,ac difficulter,possit ingredi. Eodem modo teneris discentiũ ingeniis primùm facillima quæque & maximè dilucida præcepta tradit:ne vel ægrè,vel ne ęgrè quidem obscuris tamen præceptionibus obruti eò, quò deducendi sunt,perueniãt.Est enim (vt ait Quintilianus) sua etiam studiis infantia. & in proœmio libr.viij. Incipientibus (inquit) breuius, ac simplicius tradi præcepta magis conuenit. Aut enim difficultate institutionis tã numerosæ, atque perplexæ deterreri solent: aut eo tempore,quo præcipuè alenda ingenia , atque indulgentia quadam enutrienda sunt,asperiorũ rerum tractatu atteruntur. Via autem opus est incipientibus , & ea plana , & cum ad ingrediendũ,tum ad demonstrandum aptissima.Cor.Vib.Nota quòd ea quę ex definitionibus cognoscuntur , dicuntur cognita generaliter. Itẽ quòd à faciliorib⁹ est inchoãdum.Item ꝙ rudis animus rerum multitudine onerari non debet. Item ꝙ non debemus causare, ꝙ iuuenes studia deserant.Item quòd faciliori via eũdum est: quòd doctrina debet procedere à generalib⁹ ad specialia : & quòd ea doceri debent,quæ auditoribus conueniunt vij.quæ.j.can.oportet. Item ꝙ diffidentia plerũque remouet animũ à studiis. Item quòd in quacunque re est habendus ordo: & quòd multitudo parit confusionem : & quòd illud est simplex,cui nihil additur.Syl.

*munc. Tu.

¶ His igitur[a] generaliter cognitis[b] &* incipientibus[c] nobis[d] exponere iura populi Romani, ita videntur posse tradi[e] commodissimè, si primò leui[f], ac simplici[g] via, post deinde diligẽtissima[h],atque exactissima[i] interpretatione[k] singula traduntur. alioqui, si statim ab initio rudem adhuc,& infirmũ animũ studiosi multitudine, ac varietate rerum onerauerimus , duorum alterum aut desertorem studiorũ efficiemus, aut cum magno labore eius , sæpe etiam cum diffidentia (quæ[l] plerunque iuuenes auertit[m]) seriùs ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus sine magno labore , & sine vlla diffidentia

¶ a His igitur. Nunc vult dicere,qualiter leges sunt docendæ.

¶ b Cognitis. i. visa definitione iustitiæ,& iuris prudentiæ.

¶ c Incipientibus. Datiuè potest legi cum verbo. ꝟ.videntur : vel ablatiuè, vt superius respiciant:& hæc verior.

¶ d Nobis. loquuntur compilatores huius libri in persona Iustiniani , qui debet exponere per eos.

¶ e Tradi.s.iura populi Rom.

¶ f Leui.quo ad subtilia verba.

¶ g Simplici.quo ad sententiam.

¶ h Diligentissima. quo ad subtilia verba.

¶ i Exactissima. quo ad subtilem materiam,& sententiam.

¶ k Interpretatione. id est facili sententia.

¶ l Quæ.scilicet diffidentia.

¶ m Auertit.No.contra inconstantiã: sic ff.de procur.l.in causæ.in princip. & in authen.de mona.§.cogitandum. vnde Salomon,Tria,ait,sunt mihi incognita , & quartum penitus ignoro, Via colubri super lapidem , Via auis volantis

volantis in aëre, Via nauis in medio maris: quartum difficilius, Via iuuenis in adolescentia sua. Vnde dantur in inte. rest. eorum facultatibus, vt j. de hære. qua. & dif. §. extraneis.

ADDITIO.

Et ista patent his versibus. Cū sit pœna grauis cognoscere qua via nauis, vel colubri, vel auis, pueri grauior via quauis.

¶ a Maturius. hic nota prouerbium: Qui vadit planè, vadit sanè.

maturius[a] perduci potuisset.

¶ *Tria sunt iuris precepta, ad quæ quicquid in iure scriptū est, refertur. Publicum ius publicam vtilitatem respicit: priuatū verò singulorum pecu-*

¶ Iuris præcepta[b] sunt hæc, Honestè[c] viuere, alterum[d] non lædere, ius suum[e] cuique tribuere. Huius

ADDITIO. Nam, vt ait Quintilianus, Magister quum adhuc rudia tractabit ingenia, non debet statim onerare infirmitatem discentiū, sed temperare vires suas, & ad intellectū audientis descendere. Nam vt vascula oris angusti superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, vel etiam instillantibus cōplentur. sic videndum est, quantum accipere possint animi puerorum.

¶ Iuris præcepta. CASVS. Quæro, quot sint iuris præcepta? i. quis sit finis vestræ iurisprudentiæ? permagni enim interest ab initio finem alicuius instituti ostētare, vt cùm mercatores instituunt longam nauigationem, finem habent propositum, quæstū vberem & copiosum. itaque illā studiosius, atque alacrius instituunt atque conficiunt. Imperator victoriam, medicus sanitatem. Resp. Tria esse, quorum tamen vna eadémque vis sit, honestè viuere, &c. Ius enim id vnū spectat, vt humana societas, eáque cōiunctio, sine qua homines vnà viuere nō possunt, commodissimè conseruetur. Quare precepta ad eum finem spectātia nobis tradit. Nullum est autem salutarius, quàm illud à filio Dei, ac Deo ipso nobis traditū, quo hæc tria continentur, Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Cor. Vib.

¶ b Iuris præcepta. id est iura præcipientis præcipiūt enim aliquid quod pertinet ad aliquod istorum trium. Nā non omne ius præcipit: imò quoddam punit, quoddam vetat, quoddam permittit: vt ff. de legi. & se. cons. l. legis, quoddam cōsulit vt ff. de rel ven. l. is, qui destinauit. & quoddam hortatur: vt C. de transact. l. age.

ADDITIO. Theophilus addit Tria, quod falsum puto. nam horum omnium vna & eadem vis est.

¶ c Honestè. s. quantum ad se. quæ honestas & circa matrimonia est: vt ff. de ri. nupt. l. semper. & circa mores seruatur, vt ff. de tut. & cur. da. ab iis. l. scire oportet. §. penul. & vlt.

¶ d Alterū non lædere. Vnde illud: Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris: vt in decr. in prin.

¶ e Suum. vt non solùm non lædat, sed etiā adiuuet: nā non sufficit abstinere à malo, nisi fiat quod bonū est: arg. in decis. lxxxvj. di. non satis. Sed nóune hæc verba accipiuntur hîc sicut s. in definitione iustitiæ, in fi. Respon. non: imò ibi hæc tria cōprehendit: hîc aut illud solū, quod extra illa duo prima relinquitur. Et not. ꝙ in hoc reprobo opinio. Py. & aliorū, qui dixerūt, ꝙ in hoc titulo non definiebatur ius: quod est ars boni & equi: cuius meritò quis nos sacerdotes appellet. Nam dico, ꝙ hæc verba, quæ hîc sunt, tantundem præstant. nā quod hîc dicit, præcepta iuris, per hoc dicit ars: cū ars sit collectio multorū præceptorum. Item per hoc quod dicit, honestè viuere, alterum non lædere, valet tantū, quātum boni, & æqui. Item per hoc quod dicit, ius suum cuique tribuere, colligo cuius merito quis nos sacerdotes appellet. i. sacra, vel iura sua cuilibet ministrantes, vt hîc, & ff. eo. l. j. ij. resp.

¶ Huius studij. Diuiditur in quatuor partes, sicut sunt quatuor dicta. Ang. CASVS. Iam verò quænam istius vestri studij ac disciplinæ diuisio est? Duæ, inquit, sunt eius species, quas Græci θέσεις, nos positiones, verbum pro verbo appellare possumus. Publicum, & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum Reipub. pertinet, sine quo populi Rom. nō potest maiestas, atque amplitudo cōsistere. veluti nulla Respublica potest consistere sine religione & magistratibus: quòd eò pertinet ius id, publicum à nobis appellatur Priuatum verò, quod nō ita

iestatem amplitudinémque totius populi spectat. sed quod cuiusque ciuis interest. veluti vt pecunia data mutuo reddatur, hæredes bona defuncti possideant, & quæ sunt generis eiusdem.

studii[a] duæ sunt positiones[b], publicū, & priuatum. Publicum ius[c] est, quod ad statū rei Romanæ[d] spectat[e]. Priuatū est, quod ad singulorū vtilitatem pertinet[f]. Dicendū est igitur de iure priuato[g], quod tripertitū* est[h]. Collectū est enim ex naturalibus[i] præceptis, aut gētium[k], aut ciuilibus[l].

*tripertito collectum.

Sed de priuato iure in his institutionibus duntaxat exponemus: at religionis, magistratuúmq; tractationē ad Pādectarū, & Codicis libros reseruabimus. Illud autem collectum, concretúmque est ex iis, quæ & natura præcepit, & gentes omnes vno consensu comprobarunt, & Romana ciuitas sibi peculiariter constituit. Cor. Vibul.

¶a Huius studij, id est artis adipiscendæ per studium.

¶b Positiones. i. species, secundū Pla. Sed secūdum Azo. sic. i. super duobus generibus, nō specieb⁹, ponit hæc ars studio legendi discēda. Nec enim placet, quod ex multitudine rerū multa dicātur iura. sic enim diceretur ius aliud equinū, quod super equo tractaret, aliud asininū & sic de singulis. sed ego credo, q̄ iste non fuit Py. intellectus, sed ille, qui est præceptoris mei. [illegible] Not. q̄ Azo fuit præceptor Accursij. Positiones autem. i. species: sic autē dicere maluit, quia hæc tanquam prima principia esse voluit, quę (vt ait Arist.) media vacant. AE. F.

Azo fuit præceptor Accursii.

¶c Publicum ius. Et cōsistit in sacris, in sacerdotibus, & magistratibus. ff. eo. l. j. §. publicum, & in authent. vt li. ma. & auiæ. §. fin. vers. quia vero. & C. de sum. Tri. & fid. cat. l. inter claras. & ff. de orig. iuris. l. ij. §. post originem. glo. in d. §. publicum. i. vers. in sacris. declarat hanc. AEg. Per.

¶d Rei Romanæ. i. Romani Imperij. sic ponitur ĵ. de pat. pot. §. ius autem.

¶e Spectat. s. principaliter. nam & singulorum est vtilitas Rempublicā saluam conseruari. Accursius.

¶f Pertinet. s. principaliter. secundariò autem ad publicā vtilitatem pertinet. expedit enim Reipu. &c. vt infrà de iis, qui sunt sui, vel alien. iuris. §. nam Antoninus.

¶g De iure priuato. Sed quid de publico? Respon. non dicet in hoc libro, sed dicitur ff. de iu. fis. & C. eo. tit. & in aliis tit. sequētibus: & ferè per omnes tres libros Codicis: vbi de iure publico tractatur. Et nunquid illud est tripertitè collectum? Resp. sic, vt statim dicā, & ex eisdē præceptis. Cùm ergo eadem sint exempla publici, & priuati, quare de priuato tātùm dixit, quod est tripertitè collectum? Resp. quia plura erat de eo priuato dictur⁹. Itē cùm fecisset hūc librū causa rudiū, nolebat eos multū aggrauare: quod fecisset, si tractasset de iure pub. in hoc lib.

¶h Tripertitū est. in iure enim priuato. vt in suo toto tripertita sunt pręcepta naturalia: vt hoc, Neminem cū alterius damno fieri locupletem: vt ff. de cond. l. inde. l. nam hoc natura. Item gentium: vt quod quisque ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimetur, vt ff. eod. l. j. ij. & iij. Item sunt præcepta ciuilia: vt præcepta de vsuc. quia de priuata vtilitate est vsucapio: vt ĵ. de vsucap. in princ. ibi, ne rerum dominia, &c. Et sic publicū est ex eisdem exemplis. & pone eadem exempla: vt ecce à iure naturali: vt non locupletetur cum iactura alterius Respubl. A iure gentium, vt liceat Reipu. propulsare iniuriam. Item à iure ciuili, vt Respublica vsucapiat, sicut priuatus: quæ exempla posuimus suprà statim in verbo, iure priuato.

¶i Naturalibus. i. iuris naturalis.

¶k Aut gentinm. id est, præceptis iuris gentium.

¶l Aut ciuilibus. præceptis.

DE IVRE NATVrali, &c.

¶Dictum est ŝ. quòd ius priuatum est collectum, ex naturalibus præceptis, gentium, & ciuilibus: nunc de eis dicit. & primò de iure naturali. Accurs.

IVs naturale est. Totus iste titul. diuiditur in quinque partes. Primò ponit de iure naturali. Secundò de iure gentium & ciuili. Tertiò ponit vnā diuisionē iuris ciuilis. Quartò rediens ad ius ciuile & naturale ponit vnam differentiam inter ipsa iura. Vltimò ponit

ponit circa quæ versatur ius ciuile. Secunda ibi, ius aũt ciuile. Tertia ibi, Cõstat aũt. Quarta ibi, Sed naturalia. Quinta ibi, Omne autẽ. Et hoc principium etiã diuiditur in tres partes. Primò ponit definitionem iuris naturalis. Secũdò declarat illam. Tertiò probat per effectũ. Secunda ibi, Nã ius. Tertia ibi, Hinc descendit. Ang.

CASVS Quoniã tum demũ (vt ait Aristot.) aliquid cognoscimus, cũ partes eius notas, perspectásq; habemus: de tripli ci illo iure, ex quo ius priuatũ collectũ dixisti, videam⁹. Quid est ius naturale? Est quod cuiq; animanti natura sine disciplina aut arte vlla inge nerauit: veluti mariũ cum fœminis cõ mixtiones. natura enim equus equæ cõtrectatione gaudet. at Sodomiticæ cõmixtiones contra naturã sint, quoniã (vt Plato ait) belluæ ab iis natura abhorrẽt. Communis item omniũ ani mantiũ est coniunctionis (vt ait Cice. lib. de off. j.) appetitus procreãdi causa, & cura quædã eorũ, quæ procreata sunt. Non enim homines tantùm, verũ etiam feræ istius iuris, vsq; naturæ, cognitione celebrãtur, ob eámque notitiam laudantur. Cor. Vibu. Nota quid sit ius naturale. Itẽ, ꝙ ius naturale est commune omnibus animãtibus. Item ꝙ coniunctio maris, & fœminæ est de iure naturali. Item liberorũ procreatio & educatio. Item ꝙ licita maris, & fœminæ coniunctio à iure ciuili matrimoniũ appellatur. Item ꝙ animalia irrationabilia ex instinctu naturæ dicuntur habere peritiã iuris naturalis, & eo vti. Item ꝙ verbũ, videmus, refertur ad oculũ intellectus, & ad ea, quæ intellectualiter percipiuntur: qđ nota pro dictis testium. Item quòd quamuis animalia ex humo constent, vt homines, tamen genus humanum ad homines tantùm refertur. Syl.

¶a Ius naturale est, quod natura. i. Deus, & nominatiuè, & ablatiuè potest legi: sic s. tit. j. §. j. Et no. quia quatuor modis ius naturale ponitur. Quãdoq; pro iure gentiũ: vt j. de rer. di. §. singulorũ. Quãdoque pro iure pactorum: & sic pro iure prætorio: vt ff. de pac. l. j. Quãdoque pro eius cõtrario. s. pro eo quod rescindit pacta: vt in rest. min. vt ff. de mi. l. j. Quandoque pro instinctu naturæ: vt hic, & ff. eo. l. j. §. ius naturale. Sed secundum Cano. ius naturale dicitur, quod in lege Mosaica, vel in Euangelio continetur: vt in princ. Decret. Et istud (quod) hîc est nominatiui casus, quando hæc dictio (natura) est ablatiui casus, & econtra est accusatiui, quando (natura) est nominatiui: & tunc dic, natura. i. Deus.

TITVL. II. DE IVRE naturali, Gentiũ, & ciuili.

¶ *Quod naturalis instinctus omnia animantia docuit, ius naturale dicitur: ideo mares fœminas appetere, liberos pro[illegible] educare (quæ etiam cum brutis communia habemus) hoc [illegible]*

IVs naturale est, quod natura [a] omnia animalia docuit. Nã ius [b] istud non humani [c] generis propriũ est, sed omnium animaliũ, quæ in cœlo [d], quæ in terra [e], quæ in mari [f] nascuntur. Hinc [g] descẽdit maris [h] atque fœminæ * coniunctio [i], quam nos matrimonium [k] appel-

*coniugatio.

¶ b Nam ius. bene dico omnia animalia. Nam ius istud, &c. non solum est hominum, sed & commune omniũ animalium. Accur.

¶ c Humani. i. hominum.

¶ d In cœlo. i. in aere, vt aues, quæ in arboribus, & aere nascuntur: vt infrà de rer. diu. § apum. Similis expositio est in l. æquissimũ. §. si tamen. ff. de vsufr. Syl.

¶ e In terra. vt feræ bestiæ, quæ in suis lustris. i. cubilibus nascuntur: & etiam quædam aues.

¶ f In mari. vt pisces. idem dico & si in qualibet alia aqua nascuntur.

¶ g Hinc. id est ab hoc iure naturali, scilicet Deo, qui primo Adam Euæ coniunxit: & in paradiso delitiarum posuit. Accurs.

¶ h Maris. id est masculi.

ADDITIO Hinc nota arguendo ex cõtrariis, quod marium commixtiones de quibus Plato dubitat, sunt contra naturam. Idem tamen concludit, quum bestiæ ab eo abhorreant, naturæ repugnare.

¶ i Coniunctio. s. animorum, nõ corporum, vt ff. de reg. iur. l. nuptias.

¶ k Matrimonium. i. effectum matrimonij. Et sic not. quòd matrimonium

quo ad originem est de iure naturali
s.de Deo: vt hic dicitur de iure gentiū
etiam dici potest: quia ab eo receptū
est. De iure ciuili etiā dici potest: quia
formam ei adiunxit, & solennitatem:
secundum Azo.
vt pa.j. de nup.
per totum titu-
lum, cùm dicit,
à quarundā nu-
ptiis abstinere
necesse est: vt ff.
de ritu nup. per
totum. vnde de-
bet dici de iure
ciuili: vt ff. de
iusti. & iur. l. ius
ciuile.

non sustinens, legem cōstituit, ne quis
ciuis Rom. ab vllo magistratu sine po
puli totius permissu virgis cęderetur,
aut securi percuteretur. Hoc aliæ ci-
uitates nō habebunt, sed potestati ma
gistratuum eam
vim permittēt.
Item Romani
constituerūt, vt
sui ciues togis
ad talos demis-
sis vterentur: A-
thenienses, vt
palliis. denique
ius ciuile (vt Ci
cero ait) est æ-
quitas cōstituta
iis, qui eiusdem
ciuitatis sunt,
ad res suas obti
nendas. Cor. Vi
bul. Nota, quòd
omnes populi
possunt sibi con
dere statuta: &
ꝗ talia statuta
dicunt ius ciui-
le. Item ꝗ rela-
tiuum quis, vel

*foras etiam.

lamus. hinc libero-
rum procreatio [a]
hinc educatio [b]. Vi
demus etenim cæ-
tera [c] quoque ani-
malia *istius iuris [d]
peritia censeri.

¶ [illegible]

¶ Ius autem ci-
uile à iure * gen-
tium distinguitur [e],
quòd omnes po-
puli, & qui legi-
bus, & moribus [f]
reguntur, partim
suo proprio, par-
tim communi [g]
omnium homi-
num iure vtun-
tur. Nam quod
quisque populus
ipse sibi ius con-
stituit, id ipsius
proprium ciuitatis
est: vocatúrque
ius ciuile [h], quasi
ius propriū ipsius

*vel gētium, ita distinguitur.

¶ a Hinc libe-
rorum procrea
tio. Nam Deus
operatur ad li-
berorū procrea
tionem, & natu
ralis instinctus.
¶ b Et educa-
tio. Nam hoc iu
re. scilicet natu
rali monetur pa
filiorum suorū
rens ad educationem
potius, quàm alienorum: vt ff. vnde
lib. l. scripto hærede. in fi. & ad hoc e-
tiam tenetur parens: nisi pro se sit in-
sufficiens: vt ff. de lib. agn. l. si quis. §.
sed si filius. & §. denique.
¶ c Cætera. scilicet animalia præter
homines.
¶ d Istius iuris. s. naturalis, de quo lo
quimur. ex eo enim, quòd auis volat,
piscis natat, gallina oua calefacit: mo
uentur isto iure naturali.
[illegible] Qui reprehendunt Bu-
dæum, putant, Peritia, esse accusatiui
casus, vt Expertia. Iustinus tamen sic
locutus est libr. x. Scythas autem vir-
tute animi, & duritia corporis, non
opibus censeri. Sensus est ergo, Cele-
brari ob peritiam. nam plus est, quam
in censum adscribi, & connumerari.
¶ Ius autem. Diuiditur in tres partes.
Primò ponit dictum bimembre. Se-
cundò ponit exemplum primi mem-
bri. Tertiò ponit exemplum secundi
membri. Secunda ibi, nam quod. Ter-
tia ibi, Quod verò. Ang.
[illegible] Quid appellas ius ciuile?
Ius quod sibi quæque ciuitas consti-
tuit, veluti populus Ro. improborum
magistratuū iniurias, & crudelitatem

qui stat restrictiuè secundū gl. hic. Itē
ꝗ differūt leges & mores, & sic cōsue-
tudo. Itē ꝗ oēs populi partim vtūtur
suo proprio iure, partim cōmuni. Itē
ꝗ ius cōmune hic appellatur ius gen-
tium. Item vnde dicatur ius ciuile, &
quare. Item ꝗ ius gentiū introducitur
naturali ratione. Item ꝗ ius gentium
dicitur, quod apud omnes gētes perę-
què obseruatur, & vnde dicatur. Item
ꝗ pop. Rom. habet suas leges partim
à iure gentium, partim à seipso. Item
ꝗ singulæ materiæ suis locis sunt tra-
ctandæ, & non sunt confundendę. Syl.
¶ e Diuiditur. id est, Vnum ab altero
sic dignoscitur. Accur.
¶ f Legibus & moribus. Nam quidam
sunt, qui reguntur tantùm moribus:
& etiam quidam, qui nec moribus
nec legibus: vt homines syluestres: e-
tiam quidam, qui legibus tantùm: &
non moribus. Adde quòd hæc gl. com
muniter reprobatur hic, & in l. omnes
populi. ff. eod. quia hic relatiuum stat
declaratiuè, & competit cuilibet de
genere. Syl.
¶ g Communi. id est, eo iure, quod est
in communi apud omnes, siue scri-
ptum sit, siue non.
¶ h Ius ciuile. Vt sunt statuta terra-
rum:

rum: quæ iura municipalia dicitur: vt C. de emã. lib. l. j. & sic dicitur ad differẽtiã iuris naturalis. i. iur. gẽtiũ. & ita accipitur hic, Secũdo modo dicit ius ciuile lex. xij. Tabularũ, vt ff. de iusti. & iure. l. i⁹ ciuil. §. hoc igit. Tertio dicitur i⁹ ciuile omne i⁹, qđ nõ est prætoriũ. & sic accipitur. ff. de iu. & iure. l. i⁹ autẽ ciuile. in prin. & §. ius prętoriũ. Quarto dicitur dispu tatio prudẽtiũ, quæ fuit facta super l. xij. Tab. vt ff. de ori. iuris. l. ij. §. hæc disputatio. secundum Ioã. Quinto quicquid scriptum habemus de iure, dicitur ius ciuile: vt cũ dicitur, Est enim sanctissima res ciuilis sapientia, quæ pretio nummario non est estimanda: vt ff. de var. & ex. ord. cog. l. j. §. proinde. Sexto dicitur quoties adiicitur aliquid iuri naturali, vt in matrimonio modò diximus, vel detrahitur iuri naturali, vt in vsucap. vt ĩ. de vsucapio. in prin. vel additur iuri gentium: vt in tutela inuenta à iure ciuili originaliter. vt infrà, de tut. in principio: vel detrahitur, vt in potestate seruorũ restricta: vt ĩ. de iis, qui sui vel alieni iuris sunt. §. sed hoc tempore. hoc enim ius ciuile dicitur: vt ff. de iust. & iu. l. ius ciuile. j. resp. & hæc exẽpla sunt ibi notata. Accursius.

ciuitatis. Quod verò naturalis ratio[a] inter omnes homines cõstituit, id apud[b] omnes populos peræquè custoditur: vocatúrque ius gentium, quasi quo iure omnes gẽtes vtatur[c]. Et populus itáque[d] Roman⁹ partim suo[e] proprio, partim cõmuni omnium hominũ iure vtitur. Quæ singula[f] qualia sint, suis locis proponemus[g].

¶ *Ius ciuile ab ea, in qua constituitur ciuitate, vel legislatore nomen sortitur: iuris tamẽ ciuilis simpliciter prolati appellatione, i⁹ Romanorũ (tanquã nobilius) significamus.*

¶ a Naturalis ratio. No. quod ius gẽtium naturali ratione est inductum: vt hîc, & ĩ. de rer. di. §. singulorũ. vnde est ius immutabile: vt ĩ. eo. §. sed naturalia. Acc.

¶ b Id apud. nunc soluit. Accur.

¶ c Vtuntur. Vt est religio erga Deũ, vt parentibus, & patriæ pareamus: vt cõtra violẽtiã resistamus: vt ff. de iust. & iu. l. j. in fi. & l. ij. Itẽ cõuentiones, siue pacta, quæ apud omnes gentes valent: vt ĩ. eo. §. ius autẽ gentiũ. & ff. de pact. l. iuris gentium. in prin.

¶ d Itaque. q̃a omnis popul⁹ vtit par tim iure cõmuni, & partim, & cætera.

¶ e Suo. quod ꝑ se tantũ cõposuerũt: aliàs esset lex generalis, vt ĩ. eo. §. lex.

¶ f Quæ singula. scilicet. iura gentium & ciuilia, quibus vtũtur ciues Romani: & effectus eorum iurium dicetur ĩ. de re. diui. §. singulorum. vsque ad fi. tit. vbi dicitur qualiter acquirũtur dominia iure gentium. Item ĩ. de vsucap. & in ti. sequentibus, in quibus dicitur qualiter acquirũtur dominia iure ciuili. & secundum hoc refertur ad proximum dictum, & illud intelligas de iure ciuili Romanorũ generali. Vel aliter dic, proponemus. ĩ. eodẽ. tit. §. pe. vbi dicit alterum de iuribus variabile, vt ciuile: alterum non, vt gẽtium: & secũdum hoc non refertur ad proximum dictum: sed ad id, quod dicit suprà. Nam &c. & etiam. Quod verò &c.

¶ g Proponemus. sed vbi? Respon. fortè ĩ. de rer. di. §. singulorum. & refertur non ad proximum dictum, sed ad id, quod dictũ est. Nam quod quisque &c. & ibi, Quod verò, &c.

¶ Sed ius. Diuiditur in duas partes secunda ibi, sed quoties. CASVS.

Nullúmne ergo cognomentum ius illud ciuitatum habet, vnde ab aliis cognosci intelligíq; possit? maximè. Denominatur enim quodque ius, ex suæ ciuitatis appellatione. Nam quod Romani, seu Quirites sibi constituerunt, Romanum, siue Quiritum: quod Athenienses, Atticum: Lacedæmones, Laconicum: Parthi, Parthicũ: Iudæi, Iudaicum appellant. tametsi vrbs Roma propter summam, ac prope incredibilem excellentiam, & quòd caput orbis terrarũ meritò vocaretur, propterea commune omnium ciuitatum nomen efficit vulgò suum, soláque propriè nomen commune possidet. vt quẽadmodum poetæ, & oratoris nomine apud Græcos Homerus, & Demosthenes: apud Latinos Virgilius & Cicero intelliguntur: philosophi, Plato: Apostoli, Paulus: eodem modo iuris ciuilis simplici appellatione, i⁹ ciuile Romanorum intelligatur. Cor-

Vib. Nota ꝙ ius ciuile ab vnaquaque ciuitate appellatur. Itē vnde sint dicti Romani, & vnde Quirites. Item quod non adiecto alio nomine, iuris ciuilis appellatione intelligitur de Romano & ita intelligas hunc tex. quia quãuis à pluribꝰ allegetur hic tex. noster, ꝙ appellatione iuris veniat iꝰ Romanorũ: tamen q̃ ita intelligũt, nõ bene intelligũt decidit enĩ hic, nõ quid veniat appellatione iuris ciuilis. ita enim probat aduersariꝰ illa sed, quę facit retineri eosdē terminos. Alex. in l. filiꝰ à patre ff. de lib. & posth. Itē tex. ibi, si nõ addimus nomē cuius sit ciuitatis. Item not. ꝙ verba ęquiuoca in dubio intelliguntur in digniori & potentiori significatu. Syl.

* quas collegit P. Prareins lib. 1. & 2. Veter iurispr.

* Deest Th.

¶ Sed ius quidē[a] ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur[b]: veluti Atheniensium. Nam si quis velit Solonis[c], vel Draconis leges * appellare ius ciuile Atheniēsiũ non errauerit[d], Sic enim & ius[e], quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus, vel ius Quiritum[f], quo Quirites vtuntur. Romani enim à* Romulo, Quirites à Quirino[g] appellantur. sed quoties nõ addimus nomē, cuius sit ciuitatis[h], nostrũ[i] ius[k] significamus. Sicuti cum poetā dicimus, nec addimus nomē sub auditur apud Græcos egregius Homerus: apud nos. Virgilius[l].

¶ [illegible]

¶ a Sed ius quidem. Diximus populos commune, aut proprium ius habere: sed ius, &c.

¶ b Ciuitate appellatur. i. nomen illius ciuitatis, vbi factum est ius ciuile debet ei imponi.

¶ c Solonis. Nomina sunt compositorum statutorum in illis ciuitatibus, sicut si appellaret quis ius ciuile Bonon. statutum à cõpositoribus inuentum, & consilio confirmatum.

¶ d Non errauerit. Imò bene dixerit.

¶ e Sic enim & ius. Quod pro se tantùm composuerunt: aliter esset generalis lex, vt j. eo. §. lex est. & de hoc scilicet iure ciuili generali potest hîc intelligi, vel loqui. Acc.

¶ f Ius Quiritum. Pro eodem, licet nomina mutet.

¶ g A Quirino. Qui fuit eorum rex, dictus à quiris, quod est hasta quia magna hasta in bello vtebatur.

¶ h Ciuitatis. Sed simpliciter dicitur ius ciuile.

¶ i Nostrum. s. Romanorũ, per excellentiam.

¶ k Ius. s. ciuile, Romanorum, si est proprium: vel generale, si est factum, vt sit generale.

ADDITIO. Hoc genus cõiecturæ in aliis ambiguis distinguēdis obseruatur. l. si seruus. §. fi. ff. de leg. j.

¶ l Virgilius. Idem in Apostolo. Nam Paulus in diuina scriptura intelligitur. Itē vbi dicitur sapiēs, intelligitur Solomon.

¶ Ius autē. Primò ponitur vnũ dictum. Secundò ponitur ratio, quare ius gentium fuit introductum. Tertiò ponitur effectus, siue ponuntur inuentiones iuris gentium. Secunda ibi, Nã vsu. Tertia ibi, Bella. Angel.

CATEC. Perge porrò, ac mihi Ius gentiũ quid sit, & cur ita vocetur, explicato. Gentes dicuntur nationes hominum, quæ suis regionibus, veluti ciuitas muris, cõtinentur: veluti, Hispanica, Italica, Germanica, Indica, America. Quod igitur oēs, aut pleræque gentes ita inter se terrarum spatiis disiunctæ vno consensu natura impellente, comprobarũt, id ius gentium appellatur. veluti, vt legatorum corpora inter ipsa hostiũ tela sancta sint: vt quæ iusto bello parta sint. ea victoribus acquirantur: vt qui bello capti sunt, eorum sint serui, à quibus capti fuerint. natura enim omnes homines liberos produxerat: sed, exortis bellis, victores captis hominibus tanquam pecudibus vti cœperunt, in eósq; ius vitæ, necísque obtinuerunt. Præterea contractus ferè omnes, & commercia consensus ille gentium introduxit. Etenim quæ tandem societatis humanæ conseruandæ ratio est, nisi vt qui abundat certis rebus aliarum verò indiget, cũ eo, qui contrario

trario modo eget, abundátque, negotiũ contrahat? Inde ergo emptio venditio exorta est: quæ quamuis non cõtinuò excogitata sit, tamen quia consensu omnium gentium comprobata est, ad eandem originem necessariò refertur. neque hîc accipitur ꝓ permutatione non magis, quã locatio & cõductio, quę sine pretio similiter non consistit. Non enim primã ætatem, sed omniũ gentiũ comprobationem, moresque spectamus. Cor.Vib. Nota ius gẽtium esse commune omnibus gentibus: & ꝙ cõstitutiones iuris gentiũ vel ex cõmoditate, vel ex necessitate gẽtiũ sint introductæ. Itẽ quo iure bella & seruitutes ortæ sunt: & seruitutes naturali iuri esse cõtrarias: & ꝙ de iure naturæ omnes homines liberi nascebantur: & ꝙ omnes ferè contractus sunt de iure gentium. Item nota, ꝙ leges, & statuta debent fieri aut propter commoditatem, aut propter necessitatem hominum. Item quòd ius gentium derogat iuri naturali. Item quòd dictio, ex, denotat principium temporis. Syl.

¶ Ius autẽ[a] gentiũ omni humano[b] generi commune est. Nam, vsu[c] exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ iura* quædam sibi cõstituerũt. Bella[d] enim orta sunt, & captiuitates secutæ, & seruitutes, quæ sũt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali oẽs homines ab initio[e] liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentiũ omnes pene[f] contractus introducti sunt: vt emptio, vẽditio, locatio, conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles[g].

¶ a Ius autem. Autem pro sed, & repetit de iure gentium, vt aliquid addat.

¶ b Omni humano. Sed nunquid plura humana genera sunt? Respon. non: expono ergo. i. omnibus hominibus.

¶ c Nã vsu. Ab initio enim pauci erant homines: indiguerũt tamen aliquo cõmuni vsu: & quãto plures fuerũt, tunc magis suas consuetudines habebãt, & statuta: puta vt nullus vineã, vel ortũ alterius intraret, & hoc sequitur. & ꝓbatur. ff. de iust. & iur. l. ex hoc iure.

¶ d Bella. Sed quõ à iure descẽdit bellũ, cũ sit à iure prohibitũ: vt ff. de vsufru. l. æquissimũ? Resp. loquitur de eo quod à populo Rom. est indictũ hostibus, vt ff. de capt. & postli. reuer. l. hostes. Item propulsare violentiã, quod est licitũ: vt ff. de iusti. & iur. l. vt vim. & ff. de vi, & vi arm. l. j. §. vim vi. cum moderamine tamẽ, &c. C. vnde vi. l. j.

¶ e Initio. Sed nunquid hodie? Quidã dicunt sic. nos contra: nam seruus nascitur, vt infrà de iure per. §. serui. & ff. de nata rest. l. interdum. Accurs.

ADDITIO. Ante, s. captiuitates ac ius gentium, quo iure cœperunt nasci serui homines, veluti nati ex ancillis nostris. §. serui. ỹ. de iure pers. AEmyl. Ferret.

¶ f Penè. Penè dicit propter quatuor contractus: vt propter stipulationem: vt ỹ. de act. §. de cõstituta. Item ꝓpter literarũ obligationẽ: vt ỹ. de lit. obli. Itẽ propter contractũ emphyteuticũ: vt ỹ. de loca. & condu. §. adeò. Itẽ propter sponsalitiã largitionem. i. donationẽ propter nuptias: vt in auth. vt spon. larg. §. j. & ij. Et nota, quòd hîc dicitur omnes contractus esse de iure gentium: sed non omnes obligationes. Nã quæ ex maleficio, vel quasi sunt, non sunt de iure gentium, sed vel à lege xij. Tabul. vel ab alia lege.

ADDITIO. Prout glo. loquitur in quasi maleficiis, approbatur, quia in his contingit aliquem obligari ex facto alieno: quod ius gentium non cõsiderat: sed prout loquitur in maleficiis, reprobatur per l. j. ff. de fur. vt per Angel. & Christoph. hic.

¶ g Innumerabiles. i. non facile ad numerandum habiles: vt infrà de rebus corpo. & incorpo. in princ.

ADDITIO. Intellige nomine emptionis & venditionis permutationẽ. cùm emptio non consistat sine pretio, eóq; in numerata pecunia. Numi autẽ non sunt inuenti iure gentium, quorũ initiũ referẽ ad Aeginetas, longe post Liberũ patrẽ, quẽ Pli. libr. 6. tradit inuenisse emptionẽ, & vẽdit. AEmyl. F.

¶ Cõstat. Diuiditur iste §. in tres partes. Primò ponit dictũ bimembre. Secundò ponit exemplũ primi membri. Tertiò exemplum secundi membri. Secunda ibi, Scriptum. Tertia ibi, in §. Ex non scripto. Item secunda subdiuiditur in duas partes. Primò ponit, quid est ius scriptum. Secundò ponit exempla. Secunda ibi, Lex.

¶ Ius ciuile scripto constat, & non scripto. Iuris autem scripti partes sunt sex, quæ ricta serie pertractantur.

¶ Constat autem ius nostrum [a] quo vtimur, aut scri-

CASVS Quoniam mihi Romani iuris fontes indicasti, quæro, quæ sint eius species? Quemadmodū apud Græcos, ita apud Romanos iuris ciuilis duæ sūnt species. alia literis, ac monimentis continetur: alia moribus, & consuetudine sine literis constat.

¶ Lex est.] Quoniā iuris scripti sex partes enumeras, de singulis videamus. Quid est lex? Ius quod populus Rom. rogante magistratu senatorio iubet. Nā populi Rom. triplex erat potestas, quæ ex Romuli Regis legibus intelligitur, vt leges scisceret, bella decerneret, magistratus crearet. Cùm igitur magistrat[9] aliquis maior (his enim solis cū populo agere licebat) legē ferre vellet, primum eā trinundino promulgari iubebat, & pro Rostris proponebat, vt populus eā cognitā, & perpēsam aut reciperet, aut repudiaret. tertiis nundinis in cócionē ascēdebat, & populū ita rogabat, Velitis iubeatis Quirites, vt id, vel illud fiat. Singulis aūt ciuibus tabellæ binæ dabātur, quarū in altera scriptū erat, Vti rogas: in altera, litera A. illa recipere se legē, hac antiquare. i. repudiare Quirites significabāt. Eum autē magistratū senatoriū, i. ex Senatu esse oportebat: veluti Consulē, aut Pretorem. Nā si Tribunus plebis, qui quāuis & ipse Senator, eo tamen anno in Curiam nō ingrediebatur, legem ferret, Plebiscitum erat, vt mox dicemus.

¶ Plebiscitum.] Quid est Plebiscitū? est ius, quod nō vniuersus popul[9], sed plebs tantùm, & Tribuno plebis interrogante, Velitis iubeatis, &c. iubebat. Triplex est igitur inter Legem & plebiscitū differentia: prima, quod lex comitiis centuriatis fertur, i. quū populus nō tributim, hoc est, per xxxv. tribus descriptus, neque ex generibus hominum, sed centuriatim, i. per centenas turmas, ex censu, ordinibus, & ætate diuisus suffragia ferebat. Plebiscitum verò tributis comitiis, i. cū plebs sola per tribus fusè conuocata suffragiū ferebat. Secunda differentia est, quod Lex à magistratu Senatorio fertur: Plebiscitū à Tribuno. Tertia, quod illa ab vniuerso populo: hoc est, à plebe duntaxat. Quid aūt inter populū & plebem interest? tantundem, quantū species à genere (vel verectius, ac verius loquamur) totum à parte. Cùm enim populi Rom. duo primùm ordines fuerint, Senatori[9], & Plebeius: posteriore oēs reliqui à Patribus Conscriptis cōtinebātur: postea tamē ad illos ordines Equestris adiūctus est. Ac primis quidem temporibus Patres nō tenebantur legib[9] à plebe iussis, i. Plebis scitis. Sed Q. Hortensius dictator quidam quum plebs Ro. seditionem in Ianiculum fecisset, legem tulit, vt omnes Quirites Plebis scita non minus quam reliquas leges tenerent: vt scribit Plinius libr. xvj. cap. x. Gellius libr. xv. cap. xxvij. Florus in epitome lib. xj.

¶ Senatusconsultū.] Quid est Senatusconsultum? Est ius quod Senatus, Consule aut Prætore, aut Tribuno plebis ad eū referente, sententiásq; rogante, cōstituit. Quod aūt ait, Senatū, aucto populo, vice populi consuli solitū: id ego interpretari non possum. quia satis constat Romulū centū Patres constituisse, quorū cōsilio in administranda Rep. vteretur. Ea Senatusconsulta rata erant, ni Tribunus plebis aliquis intercederet: perscriptáq; olim in ędē Cereris ad Aediles plebis deferebantur, postea ad ærarium deferri cœpta sunt, vbi & leges in æs incisæ asseruabātur. Cor. Vib. Nota ius Rom. aut lege scripta constare, aut cōsuetudine. Item nota partes iuris scripti. Itē modum ferendarū legum, plebiscitorū, & senatusconsultorū. Item quod Consul dicitur magistratus senatorius: & tribunus dicitur plebeius. Item in quo differat plebs à populo. Item quid veniat appellatione populi. Item quòd Patricij & Senatorij veniunt appellatione populi: secus appellatione plebis. Item quid sit plebs. Item quod plebis scita ex lege Hortensia sunt eiusdem potestatis, cuius sunt leges. Itē quòd difficile est multos adunare. Syl.

¶ a Ius nostrū. i. ciuile Romanorū, de quo diximus s. eo. §. sed ius. Largè vocatur ius ciuile, quicquid scriptū habemus de iure generali: vt diximus s. eo. in gl. vt sunt statuta terrarum, &c. ibi, quinto, &c. Itē quicquid habemus de moribus hîc compræhendit, s. generalibus: vt patet ex inferioribus.

¶ a Scri-

a Scripto. De hoc dicit vsque ad §. ex non scripto, infrà eo. & de non scripto ibi dicet. Accurs.
ADDITIO. Non tamē est necessaria scriptura ad substātiā legis: sed ad probationē tantùm, ar. l. cōtrahitur. ff. de pig. scdm doct. hîc.
b Vt. p sicut.
c Apud Græcos. Nam & Græci vtebantur iure scripto, & nō scripto: vt j. eo. §. & non ineleganter. Accurs.
ADDITIO. Græca sic verte, legum aliæ scriptæ sunt, aliæ non scriptæ.
d Scriptū aūt ius. s. ciuile Romanorū: de quo dixit s. eo. §. sed ius. Accurs.
e Senatusconsultum. Quare dicti sunt consules: not. ff. de origi. iuris. l. ij. §. exactis.

pto[a], aut* sine scripto: vt[b] apud Græcos[c] τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptū autē[d] ius, est lex, *plebiscitū, senatusconsultū[e], principū placita, magistratuum edicta, responsa prudentium.

¶ Lex est[f], quod populus Roman⁹, senatorio magistratu* interrogante, veluti[g] Consule[h], constituebat.

¶ Plebis scitū est, qđ plebs, plebeio magistratu interrogante, veluti[i] Tribuno constituebat. Plebs aūt à populo eo differt, quo species[k] à genere. Nā appellatione populi vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam[l] Patriciis[m], & Senatoribus. plebis autem appellatione sine Patriciis & Senatoribus cæteri ciues significantur. Sed & plebiscita[n] le-

f Lex est. Hæc definitio, quo ad sententiā, cōcordat cum ea, quæ est ff. de legib. & senatuscons. l. j. licet quo ad verba dissentiat. Definitur & alio modo, Lex est sanctio sancta, jubēs honesta, prohibens contraria, quæ sumitur ex lege Græca. ff. de leg. & senatuscon. lege secūda. Item definitur tertio modo, vt in eadem lege Græca colligitur in eodem titulo, de legibus & senatuscon. l. ij. in princ. Accurs.
g Veluti. Exemplificatiuè ponitur: vt s. §. proxi. nā facta cōuocatione populi Romani, magistratus, i. Senatus, nō totus; sed qui maior erat omnib⁹, interrogabat populum. s. consulendo, an sic placeret, & sic ad libitū populi fiebat: vt ff. de ori. iu. l. ij. §. deinde. j.
h Cōsule. Nā Consul vice oīm Senatorum interrogabat populū: & sic ipsi Senatores videntur interrogare. nam qui per aliū facit, per se facere videt: vt ff. de vi, & vi ar. l. j. §. deiecisse. & ff. de adm. tu. l. ita autē. §. gessisse. Nā rectè omnia nostra facimus, quib⁹ à nobis auctoritas impertitur: vt C. de vet. iur. enu. l. j. §. sed si quid. ver. omnia.
i Veluti. Exemplificatiuè ponitur: vt s. §. proxi. erat enim vnus nomine tribunus, qui præerat plebeiis & eorū magistratuiq; interrogabat plebeios: vt ff. de orig. iu. l. ij. §. postea. ver. mox cum reuocata. & §. iisdem tēporibus. & multas leges habem⁹ de his: vt leg. Aquil. vt j. de leg. Aquil. §. ex hoc tamen capite, & ne præsides accipiant nisi esculēta: vt ff. de of. Procō. l. solent. §. fin. & ff. de offic. præs. l. plebiscito.
k Species à genere. Est autē gen⁹, quod prædicatur de pluribus differentibus specie, vt animaliū aliud rationale, aliud irrationale, & sic se habet populus (vt sequitur) ad nobiles & ignobiles. Species autem est, quod prædicatur de pluribus differentibus numero: vt hominū alius Titius, alius Seius, sic se habet plebs. nam minores tantùm comprehendit, vt sequitur.
ADDITIO. Impropriè & genus & speciem accipit: vt in l. inter donum. ff. de verb. sig. neque enim populus de plebe prædicatur, vt genus de specie. quare puta dictum totum & partem.
l Etiam. Quasi dicat, non solùm populi appellatione viles connumerantur, sed etiam Patricij.
m Patriciis. Qui erant quasi patres principis. vt infrà quibus modis ius pat. pot. sol. §. filius.
n Sed & plebiscita. Videbantur minus valere, quasi loco & argumento sumpto ab auctoritate: quia maior est Patriciorum & Senatorum auctoritas: vt C. de leg. l. humanum. & ff. de eden. l. si quis ex argent. §. j. sed hoc sublatum est per legem latam ab Hortensio rege: vt sequitur, & ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde cùm esset. ver. mox cùm reuocata.
ADDITIO. Imò ab Hortensio dictatore, vt apud Gellium lib. xv. cap. xxvij. & Plinium libr. xvj. cap. x. qui mortuus est in magistratu, vt apud

Florum in epist.xj. & D. Augustinum lib.de ciuitate Dei iii.cap.xvij.

a Lege Hortensia. Sic dicta ab Hortensio, qui pacem composuit inter nobiles, & plebeios: & inter eos sic statuit, vt valeret plebiscitum.

¶ b Constituit. Nam poterat facere legem, vt hîc, & ff.de legi. & senatuscõsul. l.nõ ambigitur.

¶ c Legis sanciendæ causa. Nã idẽ est, si ex alia: quia difficile erat tot homines conuenire. Accursius.

¶ d Consuli. id est interrogari. Nã anteà populus interrogabatur: vt §.eo.tit. §. plebiscitum. & sicut populus interrogabatur prius: sic postea Senatores (qui centum erãt numero) interrogabantur à Consule: vt C. de pe.hær.l.fin.in princ.& ff.de orig.iur. l.ij.§.deinde quia difficile.

¶ Sed & quod. Iste §. diuiditur in quatuor partes. Nã primò ponit dictũ. Secundò eius rationẽ. Tertiò ponit illationẽ. Quartò dictũ modificat & declarat. Secunda ibi, Cùm lege. Tertia ibi, Quodcunque. Quarta ibi, Planè. Ang.

¶ Thema. Quid est principũ placitũ? Amissa libertate populi Rom. tyrãni, qui Rempub. occupauerunt, quædam pro suo imperio constituebant, quæ pro iure obseruabãtur. Ea potestas eis confirmata est à populo lege quadam Regia, quæ ius arbitriúmq; omnium rerum illis permisit. de qua Iustinianus in præfatione Pandectarũ scribit, antiqua lege, quæ Regia nuncupabatur, omne ius, omnémq; potestatẽ populi Rom. in Imperatores trãslatam. Ea lex renouata videtur, Augusto Imperium ineunte. Nam Strabo lib.xvij. extremò sic ait, Patria ei totius imperii principatũ permisit, ipsíque belli, ac pacis arbitriũ cõcessum est. Earum porrò constitutionũ tres sunt species: Epistulæ, Decreta, Edicta. Epistulæ, sunt, quas vrbanis, aut prouincialibus magistratibus de nouo aliquo negotio cum consulentibus rescribit: quæ ob eã causam rescripta etiã nominantur. veluti omnes ferè leges, quæ in Codice legũtur. Decreta sunt, quę causa cognita, Princeps constituit. Edicta, quæ de suis, aut ciuitatis suæ commodis cogitans, cõstituit. Harum constitutionum duæ rursus sunt species. nã aliæ generales sunt, quæ omnes ciues æquabiliter obligatos, obstrictósque tenent, aliæ personales, quæ de certæ personæ, aut premio, aut pœna constituunt, veluti quum Ouidius offenso Cæsare ob libros de arte amandi in Scythiam relegatus est. Cor.Vib. Nota quòd lex est quicquid animo condendi legẽ Princeps dispo nit. Item quòd lege Regia translata est in Imperatorem omnis potestas populi. Item not. quòd totale Imperium potest alteri concedi. Item quòd verbũ, concedo, importat translationem dominij. Item quòd epistola, sententia, & edictum Principis habent legis auctoritatem. Item quid sit constitutio. Item quòd personale priuilegiũ personam non egreditur. Syl.

¶ e Placuit. Causa faciendi communem legem, & generalem: aliàs non esset lex communis: vt sequitur: & C.de sent.& inter.omn.iud.l.ex stipulatione. Nam ibi dicitur, non omnis vox iudicis est sententia. & sic non omnis vox principis est lex.

¶ f Legis. Quam non habemus.

¶ g Habet vigorem. id est Lex est, & pro lege seruatur.

¶ h Lege Regia. Hac lege cautum fuit, vt potestas legis faciendæ transiret de populo ad principem, vt hîc, & ff.de origin. iur.l.ij.§ nouissimè. & facit ad hoc ff.de constitu.princ. lege prima. vbi sunt eadem verba. Et hanc legem Regiam non habemus. Nam facta fuit

[Main text:]

ge Hortensia[a] lata, non minus valere, quàm leges, cœperunt.

¶ Senatusconsultũ est, quod Senatus iubet, atque constituit[b]. Nam quum auctus esset populus Romanus in eũ modum, vt difficile esset in vnum eũ cõuocari legis sanciendæ causa[c], æquum visum est, Senatum vice populi consuli[d].

¶ *Quod princeps animo legis condendæ statuit, legis vim [illegible] & constitutio dicitur, li[illegible] [illegible] ralis sit. qu[illegible] certæ personæ meritum, odiumve emanarit, ad e[illegible]plum non trahitur, & quum personalis sit, personam nõ egreditur.*

¶ Sed & quod principi placuit[e], legis[f] habet vigorem[g]: quum lege Regia *[h], quæ

* Rhenania. Alc.

cta fuit super regno, id est, Imperio transferendo.

¶ a Imperio. Transferendo de populo ad principem.

¶ b Ei s. principi. quo ad honorē: & in eū, quo ad on⁹.

ADDITIO. Intellige cum Theophilo, lege Regia principi in populū omnē potestatem datā l. j. ff. de constit. E.B.

¶ c Contulerit. i. trāstulerit. sic vt ipse popul⁹ à modo non habeat hoc ius. sic C. de ve. iu. enu. l. ij. §. hoc autē. & de leg. & cōstit. l. fi. Sed alij dicūt, ꝙ adhuc populus pōt facere legē. & qđ dicit solē principē hoc posse, verum est, solus. i. nullus alius solus, secundum Richardū.

¶ d Per epistulam. vt ĩ. de his, qui sui vel alie. iu. sunt. §. dominorum. & ff. de const. princ. l. j.

¶ e Decreuit. Sedens ꝓ tribunali dando sententiā definitiuā, vt C. de leg. & cōstit. l. fin. Nā interlocutio principis nō habet vim legis, nisi hoc expresserit à princ. vt ea. l. fi. C. de legi. Accur.

¶ f Edicto. vt C. de legi. & constit. l. ij. & de secund. nup. l. hac edictali.

¶ g Legē. Generalē, quā potes cognoscere quatuor modis: vt C. de leg. & cōst. l. leges. vel specialē: vt sequitur.

¶ h Hæ sunt. s. quas constituit Imperator. Accur.

¶ i Personales. Dummodò id iuris corpore non sint clausæ: aliàs omnes sunt generales, vt C. de Iusti. Cod. cōfirmando. l. vnica. in §. fi. Accur.

¶ Adde nisi ea intētione clausa sint, vt sint priuilegia: vt declarat Deci. in c. j. in ij. lectura. in ij. col. de constitutio. Syl.

¶ k Ob meritum. Quia multum seruierat principi: & ideo aliquā pœnā, quā debebat ille pati ꝓpter delictū, quod fortè fecerat, ei remisit. Accur.

¶ l Alicui. Pœnam merenti.

m Irrogauit. s. Non merēti: vel merenti: sed maiorē fortè, quā qua esset dignus, vt pœna eius metus sit multorum. vt ff. de pœn. l. aut facta. §. fi. Acc.

de eius Imperio[a] lata est, populus ei[b], & in eū omne imperiū suū, & potestatē*[*confe-ru. D.] cōtulerit[c]. Quodcūque ergo Imperator per epistulā[d] cōstituit, vel cognoscens decreuit[e] vel edicto[f] præcepit, legem[g] esse cōstat. Hæ sunt[h], quæ constitutiones appellātur. Planè ex his quædā sunt personales[i], quæ nec ad exemplū trahuntur: quoniā nō hoc princeps vult. Nā quod ob meritū[k] indulsit alicui[l], vel si quam pœnā irrogauit[m], vel si cui sine exemplo[n] subuenit[o] personā nō transgreditur[p]. Aliæ autem (cùm generales sint) omnes proculdubio tenent[q].

¶ *Prætorum edicta vim legis ha-*

¶ n Sine exemplo. i. vt alii non caperent exemplum. Accur.

¶ o Subuenit. vt clericis, quib⁹ indulta sunt specialia: vt in auth. vt cleric. apud prop. epi. & C. de epi. & cl. l. cū clericis. & l. omnes, q. & curię & aliis: vt C. de leg. & constit. l. ij. Sed nunquid intelligitur sine exēplo subuenire, si cui simpliciter rescribat? Respō. sic: dummodo nō sit ibi aliquod signū ex his quatuor, quæ dicuntur C. de leg. & cōstit. l. iiij.

¶ p Non transgreditur. ff. quod quisque iu. l. j. contra. Sed distingue, an ad sui postulationem sit concessum: quo casu transgreditur: vt ibi, aliàs nō, vt hic, & ff quod quisque iu. l. iij. Et sic soluitur aliud contra. C. de fru. & li. exp. l. fi. vel dic ad vtrunque cōtra, quod ad aliud extenditur: hoc est dicere, vt alius habeat priuilegium. Vel dic, quòd illud est speciale in illa. l. fi. C. de fru. & lit. expen. propter æqualitatem in iudiciis obseruandā. ar. C. de postul. l. prouidendum. Vel melius licet egrediatur personam, non est tamen generale ius: nec videtur alius, scilicet aduersarius prorsus: cùm sit contingens occasione controuersiæ.

¶ q Tenent. i. ligant. Accur.

¶ Prætorum quod. THEMA Quid est Prætorum edictum? Prætores Romæ modo minore, modò maiore numero fuerunt. Soli autem vrbani edicta proponebant. Erant autem vrbani Prætores, qui de causis priuatis causa cognita decernebāt, & iudicia priuatis dabant: id est, dabant iudices apud quos priuati causas agerēt, eisque iudicibus de controuersiis disceptandi potestatem faciebant. Porrò diu Prætores arbitratu suo iura constituerūt: velut ne quis filiam hæredem instituat, aut simile quippiam.

[illegible] edictum pars est iuris prætorii.

¶ Prætorum quoque edicta [a] non modicā [b] obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare: quòd [c] qui honores gerūt, id est, magistratus [d], auctoritatem huic iuri dederūt [e]. Proponebāt & Aediles curules [f] edictum de quibusdā *causis [g]: quod & ipsum iuris honorarii [h] portio est.

¶ *Iurisconsultorum sententiæ (quibus à Cæsare iura interpretādi facultas data erat) responsa prudentum dicuntur: quæ vsque adeo iuris pondus obtinebāt, vt nec cuiquam iudicium ab his recedere fas esset.*

Quare quū incertū esset, quid illis placiturū foret, edicta publicè pponebāt, in quibus quēadmodū anno suo ius dicturi essent populo denuntiabāt. Id ius honorariū dicebatur, quod s. arbitriis qui honores, id est, magistratus gerebāt, cōstituebatur. sic enim verba tex. intelligēda sūt, vt Magistratus sit accusatiui casus, nō recti, quod innumeri ridiculū existimarūt: quasi p excellētiā Prętores vocarētur magistratus. quod ita stultū & ineptū est, vt id qui pluribus refellat, ineptus videri possit. Sed nónne Cōsules quoq; honores, id est, magistratus gerunt? nulli magis. verùm illi ius nō cōstituūt, tantùm ad Senatū referunt, qui decreta facit, quę S. Cōsulta vocātur. Solíne ergo ex iis, qui magistratus gerūt, Prætores, ius cōstituebāt? His addamus licet, Aediles. Et qui sūt Aediles? Aediles sūt, qui ædiū, annonæ, ludorúmq; solenniū curā habēt. & Aediles ab ædibus, quę pręcipua erat eorū procuratio, dicti sūt. Proponebant ergo hi quoq; arbitrio suo edicta, quę Aedilia vocabātur: quibus denūtiabāt quēadmodū anno suo ius dicturi essent, veluti de rebus venalibus, de fluminibus, de itineribus. Iuris ergo honorarii duę sūt species: alterū enim Prętorium est, alterū Aedilitiū. cùm vtrunq; . s. ab iis qui honores gerunt, sit constitutum. Cor. Vib. No. quod edicta Pręttorū obtinēt vim legis. Itē quod vocatur ius honorariū. Itē quod magistratus dicūtur honores. Itē quod suis edictis dabāt auctoritatē Prætores. & sic contra Doct. in rub. C. qui admit. qui voluerunt habere hāc auctoritatem legis cōdendę, dūmodo approbarentur. Itē quod edicta Aedilium sunt habenda vt portio iuris prætorii. Itē vnde dicatur ius honorarium, quāuis alibi senserint aliqui, quia ideo dicerentur, quia honorabantur ex hoc quod eorū edicta p legibus habebātur. Syl.

¶ a Edicta. Quæ scripta erant in albo prætoris: vt ff. de iur. omn. iud. l. si id, quod. in j. respon. Accur.

¶ b Non modicam. sed magnam.

¶ c Quod. i. ideo quia.

¶ d Magistratus. s. ipsi prætores: vt ff. de iust. & iu. l. ius autem. §. ius autem pretoriū. capitulis. Th.

¶ e Dederūt. vt ff. de orig. iur. l. ij. §. eo tēpore.

¶ f Aediles curules. A cura dicti. Obseruabāt enim ne ruina vel incēdiis ædiū deformaretur vrbis aspectus.

¶ g De quibusdā causis. Vt de morbis, & morbosis, & vitiosis animalibus. vt patet ff. de ędil. edi. l. j.

ADDITIO.

De rebus venalibus, de ædilitio edicto, de viis publicis, quę ad curā ædiliū pertinebāt, de itineribus, de fluminibus, de ædibus: vt ff. de via publ. & si quid l. vnic.

¶ h Honorarii. Qualiter? Respō. quia Aediles erant ex prætoribus: vt j. de diui. stip. §. prætorias. & ff. de verbo. obli. l. v. §. prætoriæ.

¶ Responsa prudentum. THEMA.

Quid est responsum prudētium? Prudētes dicūtur p excellentiā Iuris periti, quod cū dubitātibus ciuibus eos cōsulētibus, quasi noui quidā Apollines respōsa, tanquā oracula sua edere soleāt, soli in ciuitate sapere, & rebus humanis puidere, atq; cōsulere videtur. vnde Iuriscōsulti domus oraculū ciuitatis à Cicerone appellatur. Ergo respōsū prudentiū, est ius, quod cōsulētibus ciuibus prudētes edunt. Ridiculum est autē distinguere inter sententiā & opinionē, vt facit Theophilus. Nā quicquid illi dicunt, id quia ita sentiunt, siue opinātur, indifferēter aut sentētiā, aut opinionē Latini appellāt. Verùm cur illi iura cōstituebant? an non alii satis, multi constituendo iuri idonei videbantur? Respondeo, Romæ olim, quia ibi literæ non admodū florebāt, quippe omnibus rei militari propagandóque imperio deditis, iudices in cōtrouersis priuatorū dabātur à Prętore homines imperiti ac plerunque

(vt

Responsa prudentum sunt sententiæ[a], & opiniones[b] eorū, quibus permissum erat* iura cōdere. Nā antiquitus cōstitutum erat, vt essent, q iura publicè[c] interpretarentur: quibus a Cæsare[d] ius respōdendi datum est: qui Iuriscōsulti appellabantur: quorū omnium sententiæ, & opiniones eam auctoritatē tenebāt, vt iudici[e] recedere à respōso eorū nō liceret, vt est constitutum[f].

Consuetudo moribus omnium comprobata vim iuris scripti habet: hoc tamē ab Atheniensibus, illa à Lacedæmoniis ortum habuit.

Ex nō scripto* ius venit[g], quod vsus approbauit. Nam diuturni[h]

(vt Quintilianus ait) rure accersebātur. ob eā causam q i⁹ ciuile dicerūt, perpauci homines, ab illis iudicibus cōsulebātur, vt sua responsa illis scripta ederēt.[d] Inde Augustus Cæsar, vt maior iuris auctoritas haberetur, cōstituit vt ex ipsius auctoritate respōderetur. Quare quū ea esset illorū respōsorū auctoritas, vt ab iis nō temerè iudices auderent recedere, in numerū iuris formarum vocata sunt. Cor. Vib.

De iure respon-

Nota q opiniones Iuriscōsultorum non sunt necessariæ, nisi hoc disponatur. Itē q interpretes iuris olim à publico deputabantur: & hi dicebantur Iuriscōsulti. Et quòd iudices ab eorum opinionibus recedere non poterant. Syl.

¶ a Sententiæ. Sententia est firma & indubitata responsio, secundum Ioā.

¶ b Opiniones. Opinio est cum dubitatione responsio, secundùm Ioan.

¶ c Publicè, id est, Quorū interpretatio fiebat publica auctoritate cōcessa à principe, vt Vlpiā. Papi. & similes, q fecerūt leges. ff. de orig. iur. l. ij. §. post originē. & §. iuris ciuilis scientiam.

ADDITIO. Hodie tamen sentētia doctorum est probabilis, & non necessaria: vt not. glo. in l. j. circa fi. C. de legi. & legendi, seu interpretandi licentia in doctoratu collata, operatur. vt hæc possint publicè fieri: quod aliâs nō liceret l. vnic. C. de stud. lib. vr. Ro. lib. xj.

¶ d A Cæsare. Augusto: vt s. in primo tit. ponitur. Accur.

¶ e Vt iudici. scilicet nulli.

¶ f Vt est constitutum. i. Sicut ipsi constituerint.

ADDITIO. Hoc ego ad Theodosii cōstitutionē respōs. prud. in C. Theodos. referre soleo. Eguinarius Bar.

¶ Ex non scripto. CASVS. Hactenus de iure scripto, eiúsque formis expositum est: videóque quibus rebus constet. proximum est igitur, vt de iure non scripto cognoscam. Quid est ius non scriptum? quod voluntate omnium, sine literis, consuetudo ac vetustas cōprobauit. Diuturna enim cōsuetudo, puta decē annorū, vim habet eandē, acsi hoc aut Cōsule, aut tribuno rogante popul⁹ sanxisset. Nam quum ipse leges nulla alia causa nos teneant, quàm quia iudicio populi receptæ sunt: meritò & ea, quæ sine vllo scripto populus probauit, tenebunt omnes. Sine.
Nā quid interest, suffragio populus voluntarem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Illud autem obseruabimus in legendis Iurisconsultis, quæ moribus comprobata dicuntur, ea ferè cōtra ius scriptum recepta ac comprobata esse. Cor. Vib.

Nota ibi, scripto, quòd lex ad sui essentiam exigit scripturā. Item quòd vsus diu obseruatus habetur pro lege. Item quòd diuturnū dicitur, quod constat spatio decem annorum. Syl.

¶ g Ex non scripto ius venit. de iure scripto vidimus: quod in sex partes diuiditur. sequitur de nō scripto: vt s. eodem. constat.

¶ h Diuturni. Sed quanto tempore vsus facit mores vel consuetudinem? Respon. x. an. vt ff. qui & à quib. mali. non fi. l. si cum fideicom. §. Arist. licet secundum quosdā exigatur tēpus cuius non extet memoria, ar. ff. de aqua plu. ar. l. j. in fi. & ff. de aqua quo. & æsti. l. iij. §. ductus. & C. quæ sit lon. consuetu. l. cōsuetudinis. & C. de sacrosan. eccle. l. fi. Item quia dicitur longa, vt patet in titu. C. eod. & ff. eodem. Longa autem x. ann. dicitur: vt j. de vsuc. §. j. sequitur ergo, quod x. ann. sit robusta. [Adde quòd hæc opinio communiter approbatur, reprobata illa, quòd requiratur tēpus, cuius initii memoria in cōtrarium non

mores* cõsẽsu[a] vtẽtiũ cõprobati, legẽ imitantur[b].

¶ Et nõ[c] ineleganter in duas species ius ciuile[d] distributũ esse videtur. Nã origo[e] eius ab institutis[f] duarum ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonii quidẽ magis ea, quæ pro legibus obseruabant, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legib' scripta* cõpræhendissent, custodirent.

*Vlpia. tit. 1. Ep.

*scriptis. Th.

existat: vt per Ias. in l. de quibus. ff. de leg.] Sed nunquid semel sufficit, vt intra x. ann. secundũ eã iudicet? Respõ. nõ: imò debet ad minùs bis secundum eã iudicari: vt C. de episc. aud. l. iij. in fi. vel querimoniã, vel libellũ ppositũ contra cõsuetudinẽ talẽ spernere: vt ff. de legi. & se. cõ. l. cùm de cõsuetudine. Nunquid ergo iudicatur exẽplis? Respõ. nõ: vt C. de sen. & interlo. om. iu. l. nemo iudex. & facit ff. de offic. præsid. l. sed licet. Sed ex cõsuetudine, quæ approbatur exẽplis, & sic cõcedit aliquid per obliquũ, quod directò nõ cõceditur. sic & ff. quæ res pig. oblig. poss. l. Aristo. in fi. sic econtra peto ex promissione, quæ promissio probatur ex lõgo vsu: vt ff. de vsuris. l. cùm de in rem. verso.

¶ a Consensu. Aliàs non potest esse consuetudo: cùm dicatur cõsuetudo, quasi communis assuetudo, & error cõsuetudinem impediat: vt ff. de leg. & se. con. l. quod non ratione.

ADDITIO. Nota iuris ordinẽ, vbi scriptæ leges non sunt, spectanda est lõga consuetudo. l. venditor. §. si constat. ff. com. præd. si non sit, quod proximum, & consequens. si ne hoc quidem, consuetudo ciuitatis Rom.

¶ b Imitantur. i. tãtum valet consuetudo, vbi lex scripta nõ est, quãtũ lex, vbi scripta est. Et nota tres virtutes cõsuetudinis, imitãdi legẽ, vt hîc. Itẽ interpretãdi legẽ, vbi lex est dubia: vt ff. eo. l. si de interpretatione. in fi. Itẽ corrigẽdi: vt ff. de legi. & se. con. l. de quib'. in fi. & Ĩ. eo. §. ea verò. Quod distingue: aut est generalis cõsuetudo per totũ mũdũ: & tunc vincit legẽ vbiq;: vt ff. de le. & senatusc. l. de quib'. §. fi. aut specialis: & tunc vincit legem in eo loco, vbi est: vt ff. commu. præd. l. venditor. §. si constat. dummodò post legẽ fuerit inducta: aliàs vincitur à lege superueniente: vt ff. de sepul. vio. l. iij. §. diuus. in alio autem loco consuetudo specialis non vincit legem, sed vincitur à lege: vt C. quæ sit lon. consu. l. cõsuetudinis. & hoc secundum Ioã. & Py. licet alii aliter distinxerint.

¶ Et non ineleganter. THEMA. Accepi ista, didiciq; duas iuris species: scripti. s. & nõ scripti. Sed quare i' Romanũ hãc habet diuisionẽ? Quoniam, ait, duo quasi fontes, & capita fuerunt, ex quibus deriuatum est: nimirũ ius Atheniensium, & Lacedæmoniorũ. Anno enim ab vrbe cõdita ccc. tres legati in Græciam missi sunt, vt inde leges Romã deportarent. Solõ autẽ Atheniensibus leges scriptas dederat: Lycurgus Lacedæmoniis nõ scriptas: cuius vtriusque ciuitatis laudẽ ex Ciceronis oratione pro C. Flacco operæpretium est cognoscere. Ab Atheniẽsibus, inquit, humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in oẽs terras distributæ putãtur: & paulò post, Lacedæmoniorũ virtus spectata, & nobilitata, non solũ natura corroborata, verùm etiã disciplina putatur: quod soli toto orbe terrarũ septingentos iam annos & amplius, vnis morib', & nũquã mutatis legibus viuunt. Hæc Cicero. Quod verò ait Imperator, Non inelegãter: dictũ puta pro non stultissimè, aut nõ imperitissimè. Certum est enim iùs Atheniensiũ literis, ac moribus similiter cõstitisse: qđ vel ipse anteà ostẽdit, cũ dixit, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Cor. Vi. Nota quod duæ negationes affirmant. ibi, nõ inelegãter. Nota diuisionem iuris ciuilis factam esse ab origine. Itẽ quòd vna ciuitas potest solis consuetudinibus, vel solis legibus regi. Syl.

¶ c Et non. Hic §. communis est ad duo supradicta. s. ad ius scriptum, & non scriptum, ideo bene est hic §.

¶ d Ius ciuile. Largè accipe: vt not. in. §. constat. s. eo. in glo. j.

¶ e Origo. i. lex xij. Tab. quæ fuit origo totius iuris ciuilis, & principiũ.

¶ f Institutis. i. ordinamentis: Nam Romanus populus decem * viros pro isto iure misit, qui decẽ tabulas eburneas retulerunt tam de iure scripto Atheniensium, quàm non scripto Lacedæ-

*Imò tres tantùm Liuius. 3. dec. I.

cedæmoniorum: sed quia postea aliquid deerat, vel emendationem desiderabat, data fuit potestas per vnum annum his decem viris, vt ius & leges corrigerent, addendo & detrahendo: & (si opus esset) interpretarentur. qui vt ea facerent, duas tabulas addiderunt: & sic l. xij. Tab. ex accidenti dicta est: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. primo.

¶ Ius naturale [illegible] contraria lege [illegible]

¶ Sed* naturalia[a] quidem iura, quæ apud omnes gētes peræquè obseruantur, diuina quadā prouidentia constituta, semper firma, atque immutabilia permanent. Ea verò, quæ ipsa sibi quæque ciuitâs constituit[b], sæpe mutari solent,

¶ Sed naturalia. CASVS. Cognoui iam quibus partib° ius Romanorū constet. Docuisti enim cōstare partim ex naturali, partim ex gentiū, partim ex ciuili. Cognoui præterea quib° modis cōstituatur: nūc quero, quibus modis dissoluatur? Quatenus, ait, ex naturæ fontibus haustū est, sempiternū est, nūquam dissoluitur. æquitatem enim illā Deus hominū mentibus ingenerauit. Quatenus ex iure gētium, eodem modo firmū est, atq; perpetuū. Neque enim legatū exterarū gentiū poterit interficere, & diu statum, incolumitatémque suā ciuitas aliqua cōseruare: vt Corinthus & Carthago docuerunt. Sed qua ex parte legibus scriptis aut moribus constat, ea ex parte vel contrariis legibus abrogatur, vel contraria consuetudine aboletur. Etenim, vt Liuius scribit, non exoletis vetustate annalium exemplis, sed recentissimæ cuiusque consuetudinis vsu ius stare debet. Perniciosam autem esse consuetudinem leges figendi ac refigendi, cùm multis locis Plato, tum verò Demosthenes exemplo Locrensiū iucundissima historia declarat in oratione cōtra Timocratem: quam, vt vobis fastidiū istius longæ disputationis leuē, commemorabo. Quænā, obsecro, illa est? Apud Locros, ait, qui nouā legem rogare vult, collo in laqueum inserto id facere iubetur: quòd si ea lex è Republ. esse iudicatur, solutus liberatur: sin minus, laqueo constricto necatur. qua de causa nouas ferre leges non audent: longissimóq; interuallo hęc lex ab iis perlata est. Quū lex esset, vt qui oculū alteri effodisset, ei itidem oculus effoderetur: neq; ea pœna vlla ratione, vllo alio supplicii genere vitari posset, quidam qui inimicitias cum lusco quopiā exercebat, minatus est se illi oculum effossurū. Id cùm luscus nullo modo ferre posset, emoríq; mallet, quàm cæcus viuere, aiunt legem rogare ausum, Quicūque oculū lusco effoderit, vterq; illi effoditor: vt pari vterque calamitate afficiatur. Eam ille legē populo probauit, tulítque nouam amplius ducentorum annorum interuallo. C. Vib. Not. ꝙ iūs gentium est in sui totalitate immutabile: & ꝙ hîc loquatur de iure gentium, declarat tex. in §. quod verò. s. eo. vbi ponūtur hęc verba. Item ꝙ ius gentiū oritur ex diuina prouidentia. Item ꝙ statuta & ius ciuile mutantur vel contraria lege, vel consuetudine. Item quòd eo vinculo quid tollitur, quo introducitur. Syl.

¶ a Sed naturalia. Hic §. potest intelligi de iure naturali primæuo, quo mouētur omnia animalia ad aliquid faciendum: vt no. s. eo. tit. in prin. Sed quod dicit esse immutabile, est contra id quod de seruitute dicitur: quæ est contra ius naturale: & tamen præualet: vt s. eo. §. ius autem. Sed dic, nō derogatur ob hoc, licet non seruetur in illo casu: nam nihilominus bonum & æquum est. Et eodem modo respondeo ad illud, quod dicitur j. de cap. dimi. §. quod autem. quod est cōtra. Vel ibi non tollitur cognatio: sed ius succedendi. Item eodem modo, vt prius respondeo ad illud quod de vsucapione dicitur infrà de vsucap. in principio. quod constat esse contra ius naturale, vt ff. de condic. indeb. l. nam hoc natura. Vel dic, quòd iste §. loquitur de iure gentium: quod patet ex illa litera. Quæ apud omnes gentes. & suprà eod. §. quod verò naturalis.

ADDITIO. Patet ex verbis §. de iure gentium hîc agi. itaque §. singulorum, infrà de re. di. Iure, inquit, naturali, quod sicut diximus, appellatur ius gentium. Aemyl. Fer.

¶ b Constituit. de consuetudine speciali, vel lege municipali scripta.

a Tacito consensu. scilicet Contraria cõsuetudine: vt ff. de leg. & se. con. l. de quibus. in fine.

b Vel alia. i. Contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

Omne autem.

CASVS. Agessis ergo. Quoniã accurata definitione, diuisionéque, quasi quibusdã remis nauim nostram ex portu propulisti, nunc vela disputationis nostrę pandito, vt altũ, iam ducẽte Deo, ingrediamur. Quænã materia est in qua ius Romanũ versatur? video enim Theologiam de Dei cultu, medicinã de morbis curãdis, dialecticã de argumentatione dicere, hãcq; illis materiã, in qua versentur, propositã esse. Ius ergo ciuile in quibus versatur? In personis, ait, rebus, & actionibus: de quibus singulis ordine videamus, ac principiò de personis. Quid ita quæso? Quoniam, ait, id cuius causa aliquid constitutũ est, dignius ac prestantius est eo, quod est constitutum. De rerũ autem dominiis disputatũ est hominum causa, quibus illa parantur: eodémq; modo, quemadmodũ cogendi sint homines impro bi suũ alteri reddere, aut quibus pœnis afficiendi sint. Quare de personis hoc primo libro explicandũ est. Cor. Vib. Nota primo diuisionem. Itẽ not. quòd appellatione rerum hîc non veniunt actiones, quanuis alibi sic. l. rei. ff. de verb. sign. Item ꝙ digniora sunt præferenda. Item ꝙ cognitio eorum quorum non cognoscitur finis, est superuacua, & habetur pro nihilo. Syl.

* Theo. hic incipit tit. 3.

vel tacito consensu [a] populi, vel alia [b] posteà lege lata.

Ius commune ad personas, res, vel actiones spectat: & à dignioribus sumendũ exordium.

Omne*[c] autem ius, quo vtimur, vel ad personas [d] pertinet, vel ad res [e], vel ad actiones [f]. Et priùs de personis videam[g]. nam parum est ius nosse, si personæ[g], quarum causa constitutum est, ignorentur[h].

c Omne. Quid sit ius, & qualiter diuidatur, dixit: nunc differentiam inter ipsa iura ponit.

d Ad personas. De hoc dicitur infrà in toto primo libro vsque ad titul. de rer. diui.

e Ad res. De hoc dicitur ĩ. libr. ij. & iij. vsque ad tit. de oblig. ADDITIO. Hoc verbo obligationes continẽtur l. nominis. ff. de verb. signi. contractus enim, & obligationes ad res sunt referendæ, vt exceptiones, satisdationes, iudicia, ad actiones. l. j. ff. de stat. hom.

f Ad actiones. De his dicitur ĩ. de actio.

g Personę. Nã homo est dignissima creaturarum, vt ff. de ædil. edi. l. iustissimè. in prin. vnde *Oui. Pronáque cùm spectẽt animalia cæteræ terrã, Os homini sublime dedit: cælúmq; videre Iussit: & erectos ad sydera tollere vultus. Et Virgilius; * Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo Seminibus.

*1. Metamorph.

*6. Aeneid.

h Ignorentur. & sic statim ponit de iure personarum. Et not. hîc quod digniora præponenda sunt. sic infrà de bonor. posses. §. aliam verò. in glos. in verb. altiori. & per hoc facimus multas formationes titulorum.

TITVL. III.

DE IVRE personarum.

Prima personarum diuisio: exinde libertatis, & seruitutis finitio.

SVmma ...

DE IVRE PERsonarum.

Quia omne ius aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinet. l. j. ff. de stat. hom. ĩ. tit. prox. §. fi. & personæ quibuscunq; rebus digniores sunt l. iustissimè. in princip. ff. de ædil. edi. ideo ab eis exordium facturus subdit de iure personarum. Secundum Porc.

SVmma. Totus iste titu. diuiditur in sex partes. Nam primò ponit diuisiones personarum. Secũdò definitionem libertatis: ibi, Et libertas. Tertiò definitionem seruitutis: ibi, Seruitus. Quartò, quare dicantur serui: ibi, Serui autem. Quintò, quot modis quis efficiatur seruus: ibi, Serui autem. Sextò ponit differentiam inter seruos, & liberos: ibi, In seruorum. Aretin.

Summa. CASVS. Quænam personarum summa, & maximè generalis diuisio est? Omnium, ait, hominum alii sunt liberi, alii serui: neque quisquam

quam inueniri potest, quin alterutro in numero sit computandus.

¶ Et libertas.] Quos dicis liberos? Liberi, ait, ex libertate intelliguntur. Quare quũ quid sit libertas didiceris, perfacile qui liberi dicẽtur, simul intelliges. Libertas igitur est potestas à natura data faciẽdi quod velis: nisi si vel potentior aliquis, vel ius ciuile prohibeat. Nam finge Cyrum, magnũ Persarũ regem, velle Scythiæ dominari. Reginã Scythiæ Thomyris potentior impedit: quæres an Cyrus sit liber? ac fortasse negabis. Nã cùm liber dicatur, qui facit quod vult: Cyrus autẽ non facit quod vult: Cyrus igitur liber non videtur. Sed huic tuæ obiectioni iã respõdimus. Diximus enim nõ esse definitionem absolutã, si quis dicat, libertas est facultas faciẽdi quod velit: addendũ enim esse, nisi si quis potẽtior impediat. Cyrus ergo ante, quàm à Thomyri caperetur, liber erat. Annibal, Alexander licet ab hostibus prohiberẽtur facere quod volebãt, erant tamen liberi. Sed quæro, Cicero videt exitiũ sibi à Clodio impendere, cupit illũ interficere, vt ab illo periculo se liberet, non audet tamen, pœnas legũ pertimescens: éstne Cicero liber, cui quod vult, & cupit, facere non licet? Resp. etiam liberum esse Ciceronem. Eam enim libertatem appellamus, quæ iusta sit, & legibus cõsentiens: ac propterea subiunctum est in definitione, Nisi si quid iure prohibeatur. Liber igitur est Cicero. Is enim liber est, cui quod leges permittunt, facere licet: quod sanè de seruis dicere non possumus.

¶ Seruitus.] Et q. sunt serui? Serui, ait, ex seruitutis definitiõe cognoscũtur. Seruitus aũt est inuentũ placitũmque omniũ gentiũ, veluti Indorum, Hispanorum, Americorũ, in hoc vnũ consentiẽs, vt qui bello sit captus, ei potestas faciendi quod antea leges permittebant, adimatur: veluti Cęsar vrbẽ bello cepit, oẽs captiuos coronatos ita vẽdet, vt qui eos emerit, possit iis pro pecudibus vti: sub coronis enim bello capti vendebãtur. Marius Iugurtham regem, Paulus Aemylius Persen regẽ bello ceperũt, eos compedibus vinctos in triumphũ ducent: & in carcere si volent, quod factũ est, tanquam pe-

ma[a] itaque diuisio de iure personarum hæc est, quòd omnes homines[b] aut liberi sunt, aut serui[c]. Et li-

cudes mactabunt. Cor. Vib. Not. ꝙ homines aut liberi sunt, aut serui. Not. ꝙ dicto omnes, stat distributiué. Item quid sit libertas, & ꝙ liberi à libertate dicũtur. Item quid sit seruitus, & ꝙ illa à iure gẽtiũ procedit cõtra ius naturæ. Syl.

¶ a Sũma.i.prima. quia & aliæ sequuntur: vt j. de iis, qui sunt sui, vel alie.iu.in prin. & j. de tu. in prin. vel dic, summa.i.maxima: quia partim est de iure naturali: vt libertas, & partim de iure gentiũ: vt seruitus, quorũ vtrunq; s. ius naturale & gẽtium, antiquius est iure ciuili: vt j. de rer. diu. §. singulorum. Vel dic, summa.i.breuis. sic j. de obl. §. j.

b Omnes homines. Sed pone quod hìc sint duo homines: vnus liber, & alius seruus: tunc hęc propositio est falsa. Dic quod pluralis oratio conuertitur in singularem: & tunc est vera & non falsa: vt ff. de cond. & demonst. l. falsa. §. fin. & ff. de pe. hère. l. diuus. in fin. in glos. pen. & de origin. iur. l. ij. §. exactis. & de verb. sig. l. non est. Econtra singularis ponitur pro plurali, vt eo. tit. l. in vsu. & ff. de test. tu. l. si quis ita. §. j. & dic has quæstiones positas ff. de stat. homi. l. iij.

¶ c Aut serui. Sed quid de statu libero? videtur liber ff. si ex nox. cau. aga. l. fina. Sed contra est, ff. de stat. lib. l. statuliberum. Item quid de adscriptitio, vel censito? Videtur quòd serui sint: vt C. de agric. & cens. l. ne diutius, in fi. & l. fi. lib. xi. & C. in quibus cau. col. do. acc. pos. eod. lib. xj. l. fina. Sed contrà est, secundum Ioann. (licet alii aliter distinxerunt) cùm possint fieri clerici & contra dominorum voluntatem: quod non est in verè seruis. vt C. de episc. & cler. l. iubemus. §. seruos. & in authent. de san. episco. §. adscriptitios. Item in dubio pro libertate iudicandum est: vt ff. de reg. iur. l. libertas. & quod in contrariis legibus continetur loquitur quo ad seruitia. quibus est adstrictus. quare poterunt prædicti & facere testamentum, & ferre testimonium, & alios actus ciuiles exercere, nec alienari possunt sine solo: vt C. de agri. & cens. l. quemadmodum. libr. xj. Item quid de monacho, vel regulari canonico? Respon. liberi sunt: & ideo possunt reddere testimonium. quod dic,

vt diximus in auth. de mona. §.cogitandum. licet quo ad actus quosdam fingatur mortui, vt in authen.de mona.§.illud.& §.si quis autem.& in authen.de nupt.§.per occasionem.

¶ a Libertas. Hæc definitio trib⁹ modis potest legi. Primò secundum Ir.vt definiatur libertas eo iure, quo inuenta est.i.naturali.& sic etiã serui, secundum hoc, sunt liberi. nam & ipsi possunt facere q̃d volũt, nisi q̃ vi. i.de facto, vel iure.s.aliquo prohibentur.& hęc verba, ex qua etiam liberi, &c. possunt esse de definitione.nã & ipsi liberi vocantur secundũ idem ius:vt j. de lib.§.j.Alii dicunt definiri libertatem liberi, nõ libertatẽ serui: quia ex prima vocantur, s.hodie liberi: nõ ex secũda, s.quam habent serui. Est ergo libertas alia in seruo, alia in libero, & secundũ eos verbum, vi, exponitur, vt prius.Sed nec prima, nec secunda placet, q̃ serui sint aliquo iure liberi: cùm ius gentiũ in hoc derogauerit iuri naturali:vt j.§.seruitus. Et expone vi, id est iure gentium: q̃ quadã necessitate induxit seruitutem, s. per captiuitatem:vt suprà tit.j.§.ius autem.& iure.s.ciuili, quando maior xxv.ann.vendit se ad pretium particip. vt infrà §. serui. q.d. liber quilibet est, nisi fiat seruus iure gentiũ:vel ciui.& hæc verba, ex qua etiam liberi, &c.non oportet, q̃ sint de definitione, sed quendam effectum libertatis demonstrant.

ADDITIO. Cicero in Paradoxis, Quid est, inquit, libertas? Potestas viuendi vt velis. & ibidem, Seruitutem definit obedientiam fracti animi, & abiecti, arbitrioque carentis suo.

¶ b Constitutio.i.vnum de statutis iuris gentium: nam & alia multa statuit ius gentium:vt s.tit.j.§.ius autem.sed hodie dici potest seruitus de iure ciuili formatione: nam alia olim: & alia hodie est hæc potestas:vt j.de his qui sunt sui, vel alie.iur.§.pen. & fin.quare est de iure gentium inuentione:sed de ciuili formatione:vt ff.de iust.& iure.l.ius autem ciuile.

ADDITIO. Et dicit Christoph. q̃ tunc forma dat esse rei, & ab ea fit denominatio, quãdo actus sine ipsa procedere non potest, quod nõ est in seruitute: & ideo denominatur à iure gentium.

¶ c Dominio. Aliquando sine dominio: vt ff. de rer.di.l.j.§.j. ibi, nam res. & ff. pro derelict. l.fi. ad idem. ff. de stipul. ser.l. quod seruus.& *iubẽt. ff.de li. cau.l.si vsumfructum.

¶ d Cõtra naturam. i.cõtra ius naturale: cùm eo iure oẽs liberi sint: vt j.de lib.§.j.& s.tit.j.§.ius autem.

Libertas[a] quidem, ex qua etiã liberi vocantur, est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet: nisi* quod vi, aut iure prohibetur. Seruitus autem est cõstitutio[b] iuris gentium, qua quis dominio[c] alieno cõtra naturam[d] subiicitur.

*si quid. D.

¶ *Serui à Seruando dicti sunt: cùm magis interfit rei publicæ captiuos seruos viuere, quam mori ingenuos: mancipia vero quasi manu capta dicuntur.*

¶ Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, * ac per hoc seruare[e], nec occidere solent: qui

¶ Serui. THEMA. Vnde serui dicti sunt? Resp. à seruando. Nam Imperatores, quibus populus Rom. belli alicuius mãdabat administrationem, quos bello ceperant, non occidere, sed seruare solebant, eóque etiam mancipia dicti sunt, quòd manu capi solerent. Veniebãt enim, vt modò diximus, sub coronis. Sed nónne potiùs à seruiendo dicti sunt? Maluerunt Iurisconsulti à seruando hoc nomen deriuatum dicere, quàm à seruiendo: opinor, vt tollerent illam ambiguitatem, quę in addictis esse solebat, de qua scribit Quintilianus lib.vij. cap.iij. Serui enim non tantùm dicuntur, qui seruitutem seruiunt: addenda est enim differentia, & manumissi liberi fiunt. sic enim ab addictis distinguntur. Et illis autem apertè intelligitur, nostro hoc tempore quo seruitutes sublatæ sunt, non vera bella inter hostes geri. Cor.Vib. Nota quòd serui dicuntur à seruando, & quòd capti in bello vendi possunt per ducem, & vnde dicantur mancipia. Item quòd licet arguere à deriuatione vocabuli. Item secundum aliquos quòd dictio, solent, importat necessitatem. Syl.

¶ e Seruare. Nota seruum dici à seruando, & non à seruiendo, secundum Isidorum: sed tabellio dicitur seruus publicus à seruiendo, vt ff.de adopt. l.non

l.non aliter enim.& ff.rem pupilli saluam for.l.ij. qui tamen seruus nõ potest esse, vt C.de tab.l.generali. lib.x.
¶ a Capiuntur. ff.de statu hominum. l.iiij.in fine.

¶ Serui aut nascuntur.

THEMA. Vtrũ igitur vno, ac singulari modo serui fiũt, an pluribus modis? Duobus modis: nam aut iure gẽtium serui fiũt, aut iure ciuili. de illo dictum est, nimirum captiuitate seruos fieri, ex qua tamen alia seruitus manauit, vt seruæ bello factæ, seruos etiam procrearent. Cuius enim est radix, atque arbor, eiusdem æquum est & fructus fieri. Quare quos bello capta pariet, ij matris suæ domino meritò seruiẽt. Iure ciuili serui fiunt hoc modo. Titius omnia bona sua cõsumpserat, ac pręter libertatem nihil reliqui sibi fecerat: cùm pecunia indigeret, rogauit Mæuium, vt quasi ipsius seruus esset, ita se alicui venderet: pretium persolutum est. Constitutum tamen fuit, vt Mæuius qui illum vendidit, partem aliquam pretii haberet: veluti, si venditus esset xl. aureis. decem habebit Mæuius, triginta Titius. Verùm, licétne omnibus ita se vẽdendum curare? Minimè. Minoribus enim annis xx. nõ licet, ne stulti & leues adolescentuli pecuniæ cupiditate inducti, temerè libertatem, quæ nullo prætio æstimari potest, vendant. Cor. Vibul.

etiam mancipia dicti sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur[a].

¶ *Seruorum quidã naturaliter serui, quidam iure gentium, quidam verò iure ciuili. Et qui ex an[illegible] seruus nascitur.*

¶ Serui aũt aut nascuntur, aut fiunt[b]. nascuntur ex ancillis[c] nostris: fiũt aut iure gẽtium, id est, ex captiuitate[d]: aut iure ciuili[e]: cùm homo liber maior[f] viginti annis ad pretiũ participandum sese

¶ Not. qualiter serui fiant, & qualiter nascantur. Item, quòd ius ciuile introduxit, quòd homo pateretur se vendi ad pretium participandum. Et quòd quis est dominus suę libertatis, etiam vsque ad venditionem. Syl.

¶ b Fiunt Ex accidenti.

¶ c Ex ancillis. Licet patrem liberum habeant: vt j.tit.j. & C.de rei vend.l. partũ. Quid, si ex adscriptitio & libera? Resp. sequitur ventrem: & in auth. con. quæ adscri.& li.na.§.j.col.5.

ADDITIO. Istã sequitur Ang.hîc: & ratio diuersitatis est fauor ipsius partus, cui matris conditio prodest vno de tribus tẽporibus, s. conceptionis, natiuitatis, vel medio tẽpore: patris verò tẽpore conceptionis tãtùm, quãdo est causa efficiens: & de cęterò nihil habet, secundũ eundem Angelũ.

¶ d Captiuitate. Quæ occasione belli cõtingit: quod est de iure gentium, vt s.titul. proxi.§.ius gẽt.

¶ e Iure ciuili. Et est tertius modus: vt C.de asser.tol.l.j.§.pen. est & quartus: vt per ingratitudinem reuocationis in seruitutem: vt in auth. vt liberti de cętero.§.j.in fine.& §.illud verò.col.vj.

¶ f Maior. In quo facto sunt quatuor necessaria, scilicet quòd sit maior xx. ann. vt hîc, & C.de libe. cau.l.si ministerium. [Adde, quòd ratio est, quia cùm minor ante xx. annum libertatem seruo dare non possit. §. eadem lege infrà quibus ex caus. ma. tanto minus in se potest seruitutem constituere. d.l. si ministerium. & quanuis d.§.eadem, corrigatur per §.cùm ergo.eo.tit. tamen non operatur in hoc casu: quia introducta fauore libertatis redundarent in odium, contra l. quod fauore.C.de leg. Syl.] Item & vt eo animo pretii accipiat partem: vt hîc, & C.de liber.cau. l.nõ ideo. Item & quod verè habeat partem. vt ff.qui. ad lib.procla. nõ licet.l.j. Item quod vendatur ignoranti conditionem venditi: vt ff.de liber. cau. l.liberis. §.si quis sciens. Item & quintum, vt hic sciat conditionem suam: vt ff.si liber ingenuus esse di.l.ij. & si quid horum defuerit, iure communi prouocat in ingenuitatem, aliàs non poterat prouocare in ingenuitatem, etiam si manumitteretur: vt ff.de stat.ho.l.homo liber.& ff.de lib.cau.l.cum pacto. nisi redderet pretium, & dominus sponte acciperet. [Adde sextum requisitum, quòd seipsum vendat per interpositã personam: nam si seipsum venderet, non esset emptor in bona fide: quia si credit seruum, est in mala fide: quia debet scire esse alterius: si credit liberum nõ potest.d.§.si quis sciens. Syl.] Nec enim dominus pretium accipere compellitur, licet quidam contra-

venundari [a] passus est.

Inter seruos non est differentia, vt vnus sit magis seruus quàm alius: inter liberos verò differentia sunt multa.

In seruorũ conditione nulla est differentia [b]: in liberis autẽ multæ [c]. aut enim sunt ingenui, aut libertini.

TITV. IIII.

DE INGENVIS.

¶ *Qui liber nascitur, ingenuus est: quinetiam quantum ad ingenuitatem pertinet, matris conditio spectatur. Ad hæc sufficit matrem aut conceptionis aut natiuitatis, aut medio tempore liberam fuisse, vt quis ingenuus dicatur.*

dicant: vt ff. si liber. inge. esse dic. l. ij. j. resp. & C. quando liceat ab emp. dis. l. j. & j. tit. j. in fi. Vnde versus: Annis viginti iuuenem, qui venditur, esse Vult ius: & pretio, quo vænit participare, Rursus eum seruum, qui venditur, esse putare: Et propriã scire qui vænit cõditionem. Sed nũquid habet in integrũ restitutionem, cùm sit minor xxv. ann. maior tamẽ xx. Resp. non: quia non est mutãda tãta solennitas, quia non est locus restitutioni, vbi res mutat statum prorsus amittendo: vt ff. de mi. l. si ex causa. §. Papinianus. & ff. de in integ. restit. l. diuus. Sed nunquid patri vel affini permittitur reuocatio, vel per officium iudicis. vel per rei vẽdicationem vtilem: cum ad eorum ignominiam respiciat: vt ff. de rei ven. l. j. §. j. & de lib. cau. l. j. ij. iij. iiij. & v. Resp. non: vt ff. de ca. di. l. tutelas. §. si libertate. licèt quidam dixerint contrà, ar. dictarum legum. Sed certè ibi non mutauerat statum, sed mutare volebat.

¶ a Venundari. Idem, si quolibet alio titulo patiatur se transferri in alium: quod verum est, si aliquod lucrũ sentiat: vt C. de lib. cau. l. si ministerium. & ff. de lib. cau. l. si vsumfructum. §. j.

¶ In seruorũ. THEMA. Accepi ista, videóq; & liberi, & serui qui dicãtur: sed post definitionẽ diuisio sequi debet: siquidem ex partibus res integra facilius cognoscitur. Et quænã seruorum, & quænam liberorũ est diuisio? Seruorũ, ait, conditio vna, eadémque est: quantum, s. ad quantitatem, i. vim ipsius seruitutis attinet. Omnes enim serui æquabiliter serui sunt, neq; alius magis, aut minus seruus est. seruitus enim neque accessionẽ recipit, neque decessionem. Sed quod ad qualitatẽ spectat, varia sunt eorũ artificia, atq; exercitia: nam alii sunt actores, alii mediastini, alii ordinarii, alii vicarii. de quibus suo loco explicabimus. Naturam ergo, vimq; seruitutis, & libertatis nunc spectas? s. num ex liberis aliis magis, quod lubet facere, aliis minus? ex seruis, aliis magis ea potestas adempta est, aliis minus? Sic est. Dicimus enim in seruis nullam esse differentiã: in liberis aũt vel maximã. Cor. Vib.

¶ Not. quòd liberorũ alij ingenui sunt, alij libertini. Syl.

¶ b Nulla est differentia. Sed videtur cõtrà, nã quidã sunt in dignitate, quidã non: vt j. de iniur. §. sed pœna. & ff. de vsufr. l. sed & si quid. §. j. Item quidã ordinarii. quidam vicarii: vt j. qđ cum eo. §. cum aũt. Item alii veterani, alii nouitii: vt ff. de ædil. edic. l. fi. §. fi. & ff. de publica. l. interdũ. §. quoties. vbi dicitur, qui sunt nouitii, qui veterani. Sed dic, quòd nullus est magis seruus, quàm alter: licet quo ad actus & quo ad militias, & similia, sit differentia: licèt olim magis vnus quàm alter esset seruus: vt C. de nudo iure Quiri. tol. l. vnic. nam olim quidã habebant nudum dominium in seruos, quidam plenum, quidam semiplenũ.

ADDITIO. Seruorum quidem vna natura est, cùm omnes æquè subiiciãtur alterius dominio: plura tamẽ eorum artificia, aut exercitia. vide Alexan. ab Alex. lib. 3. cap. 25.

¶ c Multæ. Quidam ponunt hîc falsam notã, vt duo sint multa: argu. ff. ad Syl. l. j. §. hoc rescriptũ. Sed certè ibi sunt tria appellata, non duo tantùm. Dic ergo, quòd quatuor sunt differentiæ liberorũ hominũ: vt ingenui, libertini, Latini, & dedititii: vt hîc & j. tit. j. de lib. §. libertinorũ. arg. ff. vi bo. rap. l. iiij. §. j. secundo resp. pro prima est in auth. de depo. & denũtiationibus. in princ. ibi, cùm & alia multa. col. vj.

¶ Adde tex. in §. singulorum. instit. de re. diuis. Alex. in l. j. ff. de leg. j. Syl.]

DE INGENVIS.

¶ Quia suprà dixit de iure personarum:

rum quarum quædā sunt seruæ, quædam sunt liberæ: liberorum autem quidam ingenui, quidā libertini: ideo de his tractaturus præmittit de ingenuis, tanquam de dignioribus.

Ingenuus est is, q̄ statim, vt nascitur, liber est: siue ex duobus [a] ingenuis matrimonio editꝰ est, siue ex libertinis duobꝰ, siue ex altero [b] libertino, & altero ingenuo. Sed & si q̄s ex matre nascit̄ [c] libera, patre verò seruo ingenuꝰ nihilominus [d] nascitur: quē-

Ingenuus. Diuidit in duas partes. Nā in prima tractat qualiter q̄s dicatur ingenuus. In secunda qualiter ingenuitas perditur. Secūda, ibi, Cùm autem. Prima subdiuiditur in quinque. Nā in prima ponitur dictum. In secunda illud declaratur. In tertia respondetur tacitæ quæstioni. In quarta alteri quęstioni respondetur. In quinta dicitur incidens quæstio. Secunda ibi, Siue ex duobus. Tertia ibi, Sed & si quis. Quarta ibi, Et econtrario. Quinta ibi, Ex his.

[ADDITIO] Quænam liberorum, tam varia differentia est? Alii, ait, sunt ingenui, alij vero libertini, & qui sunt ingenui? Filius Ciceronis natus ex M. Cicerone, & Terentia liberis dicitur ingenuus. Quid autem in Sosia Terētii? Cùm ex seruitute manumissus esset, ipsiúsque simul vxor liberta te donata, filium susceperunt, erítne is filius ingenuus? Imperator respondet, fore. Verùm quia Chrysogonus Syllæ libertus, quia diues erat, ingenuam in matrimonio habuit, ex ea liberos suscepit: quo in ordine cēsebuntur? In ordine ingenuorum.

Sed & si quis. Dauus seruus cum Myside libera rem habuit, ea peperit, quod partū est, vtrum ingenuum, an seruum censebitur? Ingenuum. Quid verò? Iulia Augusti Cæsaris filia sui corporis potestatem omnibus faciebat: an quod ex illo confuso concubitu cōceptum, ac natum erit, ingenuum censebitur? maximè. Quid autem in hac causa respondebis? Dauus seruus cum Myside serua consuetudinem habuit, Mysis vterum ferens & ad pariendum vicina manumittitur, deinde manumissa parit, quæro, an natus sit ingenuus? Respondet. esse. Quid autem è contrario? Libera concepit, deinde serua facta peperit. Respondet ingenuum esse, quod natum est. Humanius enim esse, vt ei qui in vtero est calamitas matris non no-

ceat. At species alia exoritur paulò difficilior. Mysis ancilla vterum ferēs manumissa est; deinde rursus ancilla facta peperit, quæro vtrum seruum, an liberū enixa est? Respondet ingenuum enixam. Satis enim esse, si vel in medio tantùm tempore libera mater fuerit. Fauetur enim quoad fieri potest, libertatibus. C. Vib.

Nota quis sit ingenuus. Item ꝙ dictio, Sed etsi, ponit diuersitatem in facto, & identitatem in iure. Item, ꝙ sufficit matrem esse liberam, dato quòd pater sit seruus, vel incertus, vt natus dicatur ingenuus. Item ꝙ sufficit aliquo tempore liberā fuisse, etiā si conceperit & pepererit in seruitute. Itē, quòd materna calamitas non debet nocere filius non natis. Item, quòd partus, quoad statum, sequitur ventrē. Item, ꝙ vulgò conceptus dicitur, cuius pater incertus est. Syl.

Ingenuus Quandoque aliter: quia per sentētiam: vt ff. de stat. hom. l. ingenuum. Item per restitutionem natalium: vt ff. de nata. rest. l. ij. & l. patrono. §. fi.

a Ex duobus. Sic construe, siue ex matrimonio, subaudi constante ex duobus ingenuis, editus, &c. Et sic expone omnia sequentia capitula.

ADDITIO Quandoque tamen ex duobus seruis nascitur liber: vt in l. cùm inter. C. de fideicom. lib. & ff. eo. titu. l. cùm verò. §. apparet, & l. si quis rogatus. secundū Io. Fab. & Ang. hîc. Item in alio casu in l. cùm Syllanianum. C. de iis, qui vt indignis.

b Ex altero. sic. C. de ope. lib. l. quod ex liberta.

ADDITIO. Cùm agitur de dominio, partus vētrē sequitur. l. partū. C. de rei vend. in aliis patrē liberi sequūtur. l. cùm legitimæ. ff. de stat. hom.

c Nascitur. Secundum se Accursius.

d Nihilominus. Quia ventris status semper consideratur, vt hîc, & in auht. constitutio quæ ex adscript. §. j. & C. de rei vendi. l. partum. nisi in casu: vt C. de serui. fugi. l. fin. & nisi in murilegulo: vt C. de murileg. l. qui aut patre. & l. ingenuæ. & l. i. qui lib. xj. & hoc iure Romano: secus iure

admodū qui ex matre libera [a], & incerto patre natꝰ est,* quoniā vulgò conceptꝰ est. Sufficit [b] autē liberam fuisse matrē eo tempore, quo nascitur, licet ancilla cōceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla [f] acta pariat: placuit eum, qui nascitur liberū nasci* quia non debet calamitas [c] matris ei nocere, qui in vētre est. Ex his illud quæsitū est, si ancilla prægnās manumissa sit. deinde ancilla facta, postea pepererit, liberum, an seruū pariat? Et Marcianus probat liberū nasci. sufficit enim ei, qui in vtero est, liberam matrē [d], vel [e] medio tēpore [f] habuisse [vt liber * nascatur] quod & verum est.

¶ [illegible]

¶ Cùm autē [g] ingenuus aliquis natus sit, non officit [h] ei, in seruitute [i] fuisse, & posteà manumissum [k] esse. Sæpissimè enim cōstitutum est, natalibus [l] non officere [m] manumissionem.

Longobardorum: quia semper in deteriorem statum trahitur, vbi sit matrimonium, aliud, si concubinatus: nā tunc seruatur ius Romanum, quod sequatur ventrem.

a Libera. Puta meretrice.

b Sufficit. Quātum ad cōditionē: secus quātū ad honores: vt ff. de sena. l. filiā & l. liberos. §. fi. & secus quò ad patriā: vt ff. ad munici. l. assumptio. §. filiꝰ. & ff. mādat. l. si pcuratorē. & ff. pro socio. l. si id qđ §. si filius. & ff. de nego. gest. l. sed an vltro.

vide hic l. v. §. ii. D. de sta. ho.

c Calamitas. Quasi cadamitas: quia iterū fuit facta ancilla, & sic quodāmodo rursus cadit in seruitutē. [illegible] Et est ratio secundū Christopho. hic, quia partui iam concepto est ius ingenuitatis quæsitum, quod nō debet tolli, &c. per regulam iuris, id quod nostrum. Et sic procedit in natis tantùm, vel conceptis anteà: secus, si pòst: nisi adhuc viueret auus: quia etiam tunc parentum mascula non noceret filiis, secundum Ioan. Fab. hic. de quo Ange. se remittit.

d Liberam matrem. Facit ad hoc C. si man. ita fue. alij. vt ma. l. si Iusta.

e Vel. Pro saltem

f Medio tempore. ff. de acquiren. rer. do. l. adeo. §. cum quis.

Cùm autem. Moyses ex libera iudicia expositus est. finge filiam Pharaonis puerum ignotum, desertum, pro seruo habuisse: deinde diu seruum existimatum, manumisisse: quæro vtrum ingenuus, an libertus sit habendus? Respondet, frustrà libertatem ei datam: atque ingenuum semper habendum esse. Natalibus enim, id est ingenuitati superuacua manumissio non officit. Cor. Vib.

¶ Nota quod mauumissio de facto facta nō nocet ingenuitati. Itē quod non sufficit aliquid de facto fieri, vt sequatur effectus iuris. Syl.

g Cum autē. s. dixit qualiter cōtingat ingenuitas: nūc qualiter pseueret. Desunt D. & Th.

h Non officit. Nisi post manumissionē talem quinquēnio ita steterit: vt ff. si liber ingenuus esse dicatur. l. ij. sed illud hodie correctum est: vt hic, & C. vbi causa sta. agi debeat. l. fin.

i In seruitute. i. in statu seruili.

k Manumissum. s. de facto.

l Natalibus i. ingenuitati, quæ pbatur per natales. Erant autem natales scripturæ cum annis Domini, & præconizatæ: quæ dicebant Lucium esse natū: & ingenuum. & deinceps sic erat, nisi tunc contradiceretur: vnde & in Legendis sanctorum intitulatur natale sancti Nicolai, quando moritur, quasi tunc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita. Vel dic, quòd natale appellatur prima natiuitas, quæ est de iure naturali, & omnē hominem dicit esse liberum. vnde bene dicitur, seruus iste restituitur natalibus. i. illi libertati, quam habet de iure naturali. ff. de nat. resti. l. ij. & ff. de stat. hom. l. Imperator.

Scripta præconizata ... fit apud omnes

ADDITIO. Hoc verum est, prætérquàm si quis ad pretium participandum in seruitutem se dari passus sit, tunc enim efficitur libertinæ conditionis. l. homo liber. ff. de sta. ho. A. F.

m Officere. nisi vendiderit se: vt s. tit.

tit.j.§.pen.tunc enim non redit in statum pristinum: vt ff.de sta.hom.l.homo liber.quæ est contrà.

DE LIBERTINIS

TITVL. V.

¶ Hîc ponitur secunda pars diuisionis positæ in text. s.tit.ij. §.fin. & ista est continuatio huius tit.Aret.

Libertini.Totus iste titulus diuiditur in quinq; partes. Primò ponit,qui sunt libertini.Secundò,quid sit manumissio. Tertiò,quot modis serui manumittantur.Quartò, quòd serui inuiti possunt manumitti. Quintò, qualiter de iure antiquò status libertinorũ erat tripertitus,& correctiones status libertinorum.Secunda ibi, Manumissio. Tertia ibi, Multis.Quarta ibi,Serui verò.Vltima ibi, Libertinorum.Aret.

¶ CASVS. Cognoui, quínam ingenui nominentur,proximùm est,vt qui libertini sint,nobis demonstres. Tiro seruus fuerat Ciceronis iusta seruitute,id est emptus,cùm re vera seruus esset,non à latronibus captus,& venditus,aut tale aliquid passus.Cicero tãdem eius probitate inductus,eum manumisit. Tiro igitur verè libertus, aut libertinus dicitur. nunc enim sublata est differentia quæ olim fuit. Nam (vt Suetonius in Claudio testatur)liberti dicebantur manumissi, libertini autem qui ex iis procreabantur.

¶ Manumissio.] Quid verò appellas manumissionem? Manus, inquit, plerunque significat potestatem.vnde Cicero sæpè , non est in manu mea positũ pro in potestate. tralatione ex eo quòd quæ in manu nostra sunt, ea vel maximè nostræ sunt potestatis. Cùm igitur Mitio Syrum ad se iubet accedere,à séque dimittit,ex sua eum manu,id est potestate , liberare dicitur. Syre,inquit,eho,accede huc ad me,liber esto. Sed quo ex iure nata est hæc manumissio? Quum,inquit,natura omnes liberos procreasset , manumissionem nullam nouerat. Sed ius gentium quod seruitutem induxit , liberationem etiam induxit. Itaque iure naturali omnes æquabiliter vocaban-tur generali nomine Hominis, posteà discrepare inter se nominibus cœperunt. alii nanque liberi, alii serui , alii liberti siue libertini appellati sunt. Cornel.Vibul.

Libertini* sunt, qui ex iusta [a] seruitute [b] manumissi sunt. Manumissio autem est de manu* datio [c]. Nam quàdiu quis in seruitute est,

¶ Not. qui sunt libertini. Item, quid sit manumissio. Item,quòd manus idem importat , quod potestas : & quòd fuit inuentio iuris gẽtium. Itẽ, quòd priuatio presupponit habitum : & quòd nihil potest esse in priuatione , quod non prius sit in habitu : & quòd quicquid est causa causæ , est causa causati. Itẽ,quòd ad infirmos opus est medela. & quòd quæ de nouo emergunt, nouo indigent auxilio.Item,quòd iure naturali vnicum erat genus hominum:iure gentium,tria. Syl.

* Gaius lib.1.Insti. tit.j.

*Libertatis D.

¶ a Ex iusta. i. vera. [Adde secundum doct. hanc esse veram expositionem: quia si non sit vera seruitus, efficeretur ingenuus.§.fi.s.tit.j.Syl.] sic econtra:vt infrà tit.j.§.semel.vel iusta:qua adeò iustè seruierunt domino,vt meruerint manumitti.Vel dic iusta: quia est de iure gentium: vt suprà titu.ij.§. seruitus.& ff.de iustit.& iure.l.manumissiones.

¶ b Seruitute. Et huius manumissi filius est ingenuus, vt s.tit.j.in prin.licet grammatici dicant eum libertinũ sed & manumissum libertini dicunt. ADDITIO. Antiquitus libertini dicebantur,libertinorũ filii,vt ait Suet. in Claudio. Horatius , Quem rodunt homines libertino patre natum.

¶ c Datio. i. detectio , secundum Irn. sic ff.de acquir. rer.do.l.adeo. §.cùm quis.in fin. ibi, cùm enim grana. Vel dic secundum Pla.Ioan. & Azo.quòd dat libertatem , quàm prius ille seruus non habebat : aliàs si diceremus dari illam , quam antè habebat, non diceretur dari : vt j.de act. §.sic itaque. Sed opponitur : aut quam habebat , ei dabat : & sic illi quidem nulla remanet,cùm non habeat, nisi vnam: aut quam non habebat, quod est absurdum. Sed dic, quòd dat quam non habebat, & hoc plerunque contingit, quòd quis dat quod non habebat , vt infrà quib.ali.lib.§.j.& ff.de vsufru.l.

quod nostrum.& ff.de acqui.re.dom. l.non est.

a Et.Pro id est.

b Potestati. ff.de iusti.& iu.l.manumissiones.& l.ex hoc.l.fi.& ff.de iure cod.l.diui.

linquo: Pamphilus liber erit. Sextus, per aliam vltimam voluntatem, veluti per codicillos, de quibus audies suo loco: denique multi sunt alii modi, qui suis locis reseruātur. Cor.Vib.

manui, & [a] potestati [b] suppositus est: & manumissus liberatur potestate. Quæ res [c] à iure gentium originem sumpsit: vtpote cùm iure naturali omnes* homines liberi nascerentur: nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita. Sed postquam iure gentium seruitus ingenuitatē inuasit, secutū est beneficium manumissionis. Et cùm vno* communi nomine omnes homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera [d] esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus* libertini, id est, qui desierant esse serui.

*deest D.& T.

*naturali D.& Th.

*liberti

¶ [illegible]

¶ Multis autē modis manumissio ꝓcedit: aut enim ex sacris cōstitutionibus in sacrosanctis ecclesiis [e], aut vindicta [f], aut inter amicos [g] aut per epistulā, aut per testamentū aut per aliā quamlibet [h] vltimā volūtatem. Sed &

c Quæ res. i. manumissio.

d Tria genera. sic erat vnū & addita sunt tria: ergo sunt quatuor? Resp. non sequitur. nā si habes tres filios, & nascatur hodie vnus: incipis habere quatuor filios, & priùs habebas tres. ergo septem, quod falsum est: quia quod primo erat, computatur in sequentem numerum. simile.ff.quemadm. ser. amitta.l.j.

Multis autē. [illegible] Quot modis seruus manumittitur? Multi, inquit, sunt modi. sex autem in præsentia cognosces. Primus, in templis præsente Christiano populo, qui eò conuocari solebat ad verbum Dei audiendum: & sacramentorum communicationem. Secundus hoc modo: Lictor festucam, quæ vindicta dicebatur, manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem vindicabat, dicens verba quædam solennia. Tertius eo modo, quo Syrum à Mitione manumissum dicebamus, qui appellatur inter amicos, quinque testibus præsentibus. Quartus ita: Atticus quum diu Athenis esset, intellexit Parmenonem seruum suum Romæ fidelem sibi operam nauasse. Epistulam ad eum misit, qua liberum illum esse iubebat. Parmeno dicitur esse manumissus per epistulam. Quintus per testamentum. Nam si Atticus in suo testamento sic scribat, Pamphilo seruo, cuius fidelem operam cognoui, libertatem re-

Not. q datio libertatis est act' pius: aliàs enim non posset fieri in ecclesia. No. modos dandi libertatem, inter quos quæ datur per epistulam, & per consequens per nuntium: quia sunt parificata aliquid per epistulam, & per nuntium dari.l.j.ff. de cōtrah.emp. secus per procuratorem: rationem asignant hîc Doct.Syl.

e Ecclesiis. s. Sub aspectu populi & antistitis & interueniēte qualicunque scriptura vice actorū: vt C.de iis, qui in eccle. manu.l.j.& ij.

f Vindicta. id est, causa cognita coram prætore, qua tantummodo poterat antiquitus maior xx.ann.manumittere: vt infrà tit. j.§.eadem. quæ ideo dicitur dari vindicta: quia Vindicius quidam seruus Vitelliorum primò sic fuit manumissus.ff.de origi.iu.l.ij.§.in initio. & §. & cùm placuisset. vers. initium secessionis fuisse. Vel (vt quidam dicunt) secundum Boethium in Topic. vindicta erat virga prætoris, qua ter percutiebatur manumissus, & dicebat Prætor ter, Aio te liberum esse more Quiritium. argu. C.si aduers.li.l.ij.ibi, vindictæ, &c.

g Inter amicos. Et in hoc, & sequenti casu necessarii sunt quinque testes: vt C.de la.li.tol.l.vnic. §.sancimus.& §.sed & si quis.

h Quamlibet. vt in codicillis vel in testamento minus solenni, quod valet inter patrem & filios: vt C.de testam.l.hac consul.§.ex perfecto.

ADDITIO. Ac si dicat, quod manumissio facta in testamento non solenni, valet, vt facta inter viuos, non vt in testamento. per glos. in l. vnic. §. j. C. de Lat. lib. tol.

¶ a Sed & aliis. præter supradictos.

ADDITIO. Omnes ferè modos vide in l. vnic. C. de Lat. lib. tol. & l. j. C. qui. ex cau. ser. pro præ. & l. cū precum. C. de lib. cau.

¶ b Qui. scilicet modi.

¶ c Ex veteribus. s. ex legibus aliorū Imperatorum: vt C. qui. ex cau. ser. pro præ. li. ac. per totum.

aliis [a] multis modis libertas seruo competere potest, qui [b] tam ex veteribus [c], quàm ex nostris * [d] Constitutionibus introducti sunt.

nouis.

¶ *Manumißio (cum voluntariæ sit iurisdictionis) vbique, & quocunque tempore fieri potest.*

¶ Serui [e] verò à dominis semper

¶ d Nostris. Vt C. commu. de manu. l. fi. & in auth. de man. princi. §. ij. & in authen. de mo. §. ij.

¶ Serui verò. THEMA. Sed quo loco, & quo tempore rectè libertas dari potest? vbi libet, inquit, & quando libet libertas rectè datur, modò apud magistratū id fiat, veluti Prætorem, Consulem, aut Proconsulem. adeò vt si in via illi sint, dum fortè ad balneū, vel theatrū eunt, lictori præeunti imperari possit, vt vindicta seruo imposita eum liberum pronuntiet. C. Vib.

¶ Not. quòd in quocunque loco, & tempore potest exerceri actus voluntariæ iurisdictionis. Syl.

¶ e Serui. q. d. quandocunque etiam inuiti, vt C. de testa. ma. l. fin. §. si verò quidam. licet secus sit in filiis: vt in authent. quib. modis natu. effic. sui. §. generaliter. col. vij.

¶ f Transitu. i. dum trāsit, & est ratio: quia sine eo fieri poterat, vnde aliud est, quando manumissio poterat fieri sine Prætore: vt ĩ. tit. j. §. eadem. Item aliud est in contentiosa iurisdictione, quę scilicet redditur in inuitum: vt ff. de verb. obli. l. inter stipulantem. §. j. & C. de dila. à procedente.

¶ g Manumittantur. Not. quod dicit instituere vel liberare, si prætermisit dationem libertatis.

¶ h In balneum. Tunc enim videbatur non valere: quia præ gaudio cuilibet concederet.

¶ i In theatrum. i. in locum vbi homines stant ad videndum: & dicitur à θεάρμα, quod est videre. & idē multò magis, si alio quocunque vadat.

manumitti * solent: adeò vt vel in trásitu [f] manumittantur [g]: veluti quum Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneum [h], vel in theatrum [i] eunt.

*νομί-μως. T.

¶ [illegible] *[illegible] iplici statu explo- [illegible] quandoquidem omnes ciues Romani [illegible]*

¶ Libertinorū. Iste §. diuiditur in sex partes. Primò tágitur, qualiter status libertinorum erat tripertitus olim. Secundò, qualiter redactus est ad vnū cum correctione facta per eū. Tertiò, id quod generaliter dixerat, specificat in dedititiis, q. fuerant expulsi. Quartò, de Latinis. Quintò, qualiter omnes libertos reduxit ad vnum ius. Sextò, q aliis etiam modis serui efficiuntur liberti. Secunda ibi, Sed dedititiorum. Tertia ibi, Et dedititios. Quarta ibi, Latinos. Quinta ibi, Et omnes. Sexta ibi, Multis. Aret.

¶ THEMA. Quot sunt libertorū genera? Olim tria fuerunt. Alii enim ciues Rom. alii Latini Iuniani: alii Dedititii erant. Qui fiebant ciues Rom? Qui vindicta, censu, aut testamēto manumissi erant. Censu autem manumittebantur (nā de vindicta & testamento dictum est) qui iussu dominorū Romæ inter ciues Ro. censum apud Censores profitebantur. Qui fiebant Latini? Qui inter amicos manumissi erāt: id enim lex à Iulio Norbano lata cauebat. Differebant autem Latini à ciuibus Romanis, quòd hi plenam, iustámque libertatem statim consequebantur, veluti iura patriæ potestatis, adoptionis, testamenti, &c. Illi iure eodem censebantur quo populi Latini, vt planè ciues Rom. non essent, sed si rursus à patronis manumitterētur, plenam ciuitatem consequebantur. Latini enim olim neque suffragii ius habebant, neque magistratus capere poterant. Qui fiebant Dedititii? Qui pœnæ causa vincti sunt à domino, quibus vestigia scripta fuerunt, qui

propter noxam torti, nocentésque inuenti sunt, vt ferro, aut cum bestiis depugnarent: vel in custodiam coniecti fuerint: deinde quoquomodo manumissi sunt. Atq; hæc quidē olim. Quid aūt hodie obseruatur? Ex cōstitutione Iustiniana quocunque modo quis manumittatur, eandem cōsequitur libertatem, quā is, qui manumittit. Nā olim differētia erat ætatis, dominii, & modi: quorum explicationem sumere ex Theophilo licebit: ne idē sine causa iterem. Cor. Vib. Nota statū libertinorū antea tripertitū. Itē q̄ non vsus tollit legē. Itē, q̄ nō frequentatio legis nō tollit legē: q̄a hic fuit necessaria derogatio, vt sequitur. Item, q̄ ab initio vna erat libertas. Itē ibi, & omnē. q̄ sublato principali, tollūt accessoria. Itē, q̄ q̄s verè pōt fieri ciuis, quāuis nō sit. Syl.

*ex Gaio lib. I. tit. I.

Libertinorum * autē status tripertitus anteà fuerat. Nā qui manumittebātur, modo [a] maiorē, & iustā libertatē consequebantur & fiebant ciues Romani: modò minorem [b]: & Latini ex lege Iunia * Norbana fiebāt: modò inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Sentia * Dedititii [c]. Sed quoniā dedititiorū quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideóque nostra pietas [d] omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus [e] hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna, atq; simplex libertas competebat [f], id est eadem, quam habebat manumissor: nisi quòd, scilicet, libertinus [g] fit, qui manumittitur: licet manumissor ingenuus fit. Et dedititios [h] quidem hoc nota tria tempora in primo, & vltimo deinceps. s. idem iuris est: sed in medio hoc ius pessimū fuit inductum: vt j. de suc. li. §. vltim.

*Lata anno vrbis cōd. 771.

*Dedititiorū numero.

Libertinorum. Idem erat de seruis: vt C. de no. iur. Quiri. tollen. l. vnic. §. j. Accurs.

a Modo. s. aliquando.

b Minorem. i. mediam: vt j. de cap. demi. §. j. & ff. de auro & argen. lega. l. qui lancem. secundum Ioan.

c Dedititii. i. vocabantur Dedititii: & erāt inducti hac lege Aelia Sentia, quæ & multa alia induxit. Et erant hi toto tēpore vitæ suæ serui: & tunc fiebāt liberi, cū moriebātur: quod pderat: quia bona (vt peculium) à domino nō occupabātur: sed in Latinis aliter fiebat: vt colligitur hîc ex eo, quòd minus habebant Deditii, quàm Latini: vt j. de suc. lib. §. fina. Accurs.

d Pietas. i. nos, qui sumus pii.

e Constitutionibus. Vt C. de lat. li. tol. l. vnic. & C. de dedi. lib. tol. l. j.

f Competebat. s. manumissis. secun

g Libertinus. Ex quo contingit multiplex effectus. in primis circa operas obsequiales operas, s. quæ sūt in faciendo, vt de assurgēdo, & seruiendo, siue in non faciēdo, vt de non vocādo in ius sine venia, quæ ipsa natura patrono debentur etiam sine impositione: vt C. de in ius voc. l. venia. & ff. de condic. inde. l. si nō fortem. §. libertus. Et si vocauerit in ius patronū sine venia, punitur in quinquaginta aureis. ff. de in ius vocan. l. pen. & vlt. qui aurei accipiuntur quilibet p̄ vno solido: vt j. de pœna te. li. §. fi. Et ex his iuribus sumitur argum. quòd aureus pro solido accipitur in iure nostro. (Sed ex quo pro eodem delicto tales sententiæ promulgātur, eædem intelliguntur esse dandæ filio emancipato, si sine venia patrem in iūs vocauerit: vt C. de in ius voc. l. fi.) Item contingit reuocatio in seruitutem propter offensam: vt C. de libe. & eorum liberis. lege, si manumissus. & alia multa. Sed hodie hæc omnia tolluntur, præter ea, quæ ipsa natura debentur: vt in auth. vt liberti decętero. §. j. quæ est contrā. Tu dic vt not. in d. l. si manumissus.

Libertus quid debet patrono.

Adde quòd hæc glo. reprobatur per doct. in l. fi. C. de bon. libert. vbi vide gl. id verb. ius patronatus. quæ latius enumerat hæc, & alia beneficia patroni, & qualiter amittantur. Syl.

h Et dedititios. Quod dixerat in genere, nunc per species ponit. Vel quod coniunctim dixerat, nunc diuidit. Accursius.

a Al-

p cōstitutionē nostram expulimus: quā promulgauimus inter nostrā decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano, viro excelso, Questore antiquis iuris altercationes[a] placauimus. Latinos autē Iunianos, [b] & omnem, quæ circa eos fuerat obseruantiā, alia cōstitutione p eiusdē Quæstoris suggestionē correximus: quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes [c] libertos nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittētis, nec in manumissionis modo discrimine [d] habito (sicut iā antea[e] obseruabatur) ciuitate Romana[f] decorauim[9][g]: multis modis aditis[h], p quos posit libertas seruis cū ciuitate Romana, quæ sola[i] est ī præsēti, [k] præstari

TITV. VI.

QVIBVS EX causis manumittere non licet.

¶ *Manumissio facta inter viuos in creditorum fraudem iure non subsistit: licet tamen domin[illegible] to seruum suum liberum hæredémque s[illegible] lius ex testamento extiturus sit (heres.*

NOn tamen cui-

¶ a Altercationes. Quas nō habemus. Sed quare nō erāt serui, sicut illi, q pe nitus sunt serui, cùm toto tēpore vitæ suæ seruire cogerētur? Respō. secundū Ioā. p erāt liberi, licet seruire cogerētur: vt C. communi. de manumiss. l. j. §. si nautem proprietarius

¶ b Iunianos. i. Ex lege Iunia Norbana inductos: vt s. eo. §. libertinorum.

¶ c Omnes. Sic construe: & oēs libertos decorauimus. i. honorauimus ciuitate Romana, id est, plena libertate: vt s. eodem §. libertinorum.

¶ d Discrimine. id est, nulla differentia habita, nec ætatis manumissi: vt etiā infans possit manumitti, imò etiā in vētre: cū quātum ad hoc habeatur pro iam nato: vt ff. de statu hom. lege, q in vtero. nec domini manumittentis: dumtamen habeat viginti annos: vt s. tit. j. §. eadem. nec in modo manumittēdi. s. in testamento, seu inter viuos quoquo modo, vt s. eod. §. multis.

¶ e Antea. s. quàm veniret ista praua conditio.

¶ f Ciuitate Romana. id est, plena libertate.

¶ g Decorauimus. id est, honorauimus.

¶ h Additis. s. à nobis eis, quos habuimus, suprà eod. §. multis autē. & sunt additi nouē. Primus si dominus ergo tantē seruum suum eiecit. Secūdus si ancillam vendiderit, ne prostituatur: & prostituta fuerit: vel si venditor sibi retinuerit manus iniectionem, & eam ad ipsum reuertētem prostituit postea. Tertius, si serui pileati defuncti funus præcesserūt. Quartus si expressit eum velle esse Latinum. Quintus, sub conditione relicta libertate, hęres ante conditionē manumiserit. Sextus, si in iudicio liberali à domino superatus seru[9] fuerit: & pretium pro eo domino solutum fuerit, & ipse postea receperit. Septimus, si ancillā suā maritauerit alicui libero. Octauus, si corā actis filiū nominauerit seruū suum. Non[9], si instrumenta seruitutis reddiderit coram testibus. Et pbantur hi modi. C. de lat. libertate tollen. l. vnica. §. sed scimus. vsq; in finem legis.

i Sola. s. libertas plena.

k In præsenti. i. in consuetudine.

QVIBVS ex causis manumittere nó licet.

De variis modis manumittēdi dixit: sed quia non omnibus manumittere licet, nec ex omnib[9] causis: ideo de hoc nunc submittit, secundū Por.

Non tamen. Iste titulus diuiditur in octo partes. Primò qualiter quis inter viuos in fraudē creditorum seruum proprium manumittere non potest. Secundò qualiter in vltima voluntate cum libertate hæredem instituit. Tertiò qualiter in vltima voluntate instituit simpliciter. Quartò qualiter prę sumatur, quod manumittat in fraudem creditorum. Quintò qualiter minor xxv. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis. Sextò, quæ sunt causæ iustæ. Septimò, an

domi- i Th. æ.

tui li- rtatē onse- nuntur uem odis

qui & ex quib. caus. manu. non possunt. Th. & vet

causa semel approbata possit improbari. Octauò si quis attigerit decimũ, & octauũ annum, potest in testamẽto manumittere. Secunda ibi. §. Licet autem Tertia ibi, Idémque. Quarta ibi, In fraudẽ. Quinta ibi, §. eadẽ lege. Sexta ibi, Iuste antẽ. Septima ibi, In §. semel. Octaua ibi, Cùm ergo. Ang.

*Vlp. tit. 1. Epito.

Quoniam manumittendi modos exposuisti, peruellẽ mihi quoq; manumittendi causas explicares. Ecce enim, Titius multo ære alieno contracto, intelligebat, si iudicio premeretur, se damnatum iri: cúmque nihil in bonis haberet, præter seruos, eos venditum iri, vt creditoribus satis fieret quid machinatur? Vt creditores fraudet, seruos manumittit. Quæro an valeat manumissio? Respondet non valere. Cor. Vibul.

cunque [a] volenti manumittere licet. nam* is, qui in fraudem [b] creditorum manumittit [c], nihil agit [d]: quia lex Aelia Sentia [e] impedit libertatẽ.

Licet [f] autẽ domino, qui soluendo nõ est, in testamento seruum [g] Herẽnius, conflato magno ære alieno, soluendo nõ erat. veritus ne bona sua post mortem suam sub præcone cum sũma sua ignominia subiicerẽtur, testamẽto suo Chrysogonũ seruũ ita instituit: Chrysogonus liber, mihíq; heres vnus esto. defuncto Herẽnio, creditores seruũ rapere, & vendere volunt, quasi in fraudem creditorũ manumissum. Imperator respondet eum liberũ esse, neque vendi posse. Legem enim permisisse iis, qui soluendo nõ essent, ita existimationi suæ consulere, vt seruo suo libertatem cum hæreditate relinquerent. sic enim futurum, vt creditorib⁹ ipsis prospiceretur, quippe qui omnia bona quæ Chrysogonus acquirere poterit, in solutionem accepturi sint: simul vt ciuis Romani existimationi consuleretur. Nam si Chrysogonus nihil acquireret, bona tamen hæreditaria creditores, non tanquam Herennii, sed tanquã Chrysogoni diuenderent. Cor. Vibul.

a Non tamen cuicunque. Quanuis s. tit. j. §. multis. & §. final. dictum sit quemlibet manumittere posse: nõ tamẽ &c. sic j. de exhæred. lib. in princ.

b In fraudem. Hoc exdone infrà eod. §. in fraudem.

c Manumittit. s. inter viuos. vel in vltima voluntate, s. *nõ instituendo. nã tunc esset liber. & hæres, vt j. pxi. §. & ff. qui, & à quibus. l. si mortis.

*legas seu.

Et dicit hîc Iason, ꝙ si in testamento ponatur clausula, quod valeat iure cõtractus, erit irreuocabilẽ: quia contractus in eo celebratus, reuocari non potest, vt hic: de quo vide Bar. & Ang. in l. stipulatio hoc modo. ff. de verbo. obliga.

d Nihil agit. s. vt noceat creditoribus. vt ff. qui & à quibus. l. si mortis, si bi tamen nocet. si velit reuocare, vt C. de ser. pig dat. manu. l. si creditor.

e Quia lex Aelia Sentia. Similis est ratio, quia lex vult, vt infrà de vsucap. §. furtiuæ. ibi, & lex Atilia inhibet vsucapionem rei furtiuæ.

ADDITIO Pleriq; putant legem latam esse à Coss. Sex. Aelio Catulo, & l. Sentio Saturnino, Augusti temporibus.

Licet autem. Diuiditur iste. §. in quatuor partes: Primò ponit vnum dictum. Secundò illud restringit. Tertiò ponit rationem primi dicti modificati. Quartò rationem rationis. Secunda ibi, si modò. Tertia ibi, Valde. Quarta ibi, Ne iniuria. Ang.

Not. quòd aliqua permittuntur in vltima voluntate, quæ nõ permittuntur inter viuos. Item quòd seruus institutus est hæres necessarius. Item quòd dominus non soluendo, potest in fraudem creditorum sibi. hæredem instituere seruum. Quis autem dicitur non soluendo, declarat Deci. in c. ex ratione. de appel. Item quod paria sunt, quem non esse scriptum hæredẽ, vel adire nolle, aut non posse. Item ꝙ quandoque paupertas prodest. & ꝙ pauperi subueniendum est. Item ꝙ seruus institutus à domino nõ soluendo, tenetur satisfacere creditoribus. Itẽ, ꝙ si non satisfaciat, possunt bona hæreditaria, sub nomine tamen serui hæredis, vendi. Item, quòd iniuria est defunctis, non habere hæredes.

f Licet. id est, licitum est.

g Seruum. s. Vnum, & non plures, vt ff. de hæred. insti. l. qui soluendo, j. in fi. cum l. sequen. etiam in fraudẽ creditorum, vt C. de neceſſ. ser. l. ij. in princip. nisi specialiter pignori datus fuerit, vt ff. de hæred. institut. l. pignori. q nõ potest fieri necessarius, nisi

nisi dominus creditori satisfaciat: vt dicta l. pignori.

¶ a Solus. Et in casu etiā cū alio: vt ff. de hęred. instit. l. si is. & l. q. soluendo.

¶ b Necessari⁹. Quia siue velit, siue nolit, cogitur esse hæres: vt j̄. de hære. quali. & diffe. §. j. nisi in tribus casibus. quos habes ff. de hære. instit. l. si seruo.

¶ c Nō extiterit. Quo vltimo casu seru⁹ institutus est hæres.

¶ d Eadē lege. Scilicet, quę ꝓhibuit: eadē & ex iusta causa cōcedit, vt hîc & j̄. eo. §. ead.

¶ e Et rectè. Scilicet est ꝓuisum.

¶ f Egentes. Nota, ꝙ prodest paupertas: quia fauetur paupertati. sic ff. de transact. l. cùm hi. §. si in annos & C. de episcop. & cleric. l. si quis ad decclinandam. §. pe. ff. de offic. pręsid. l. illicitas. §. fina. Argu. cōtra ff. de excu. tutor. & cu. l. spadonem. §. fi. & in authent. de testib. §. j. & illud.

Pauper vbiq; iacet, licet cōtra dicat.
Cātabit vacuus corā latrone viator.

¶ g Vel. Pro saltem.

¶ h Haberent. Sic ff. de interrogat. act. l. & quia. in prin. & j̄. de bono. possess. §. quos autem.

¶ i Eo. Seruo, nunc libero facto.

¶ k Non faciente. i. non satisfaciente creditoribus. Accursius.

¶ l Serui. Quondā: sed modò liber est.

¶ m Iniuria. quo ad famam: quæ etiā post mortem quandoque damnatur: vt ff. de acc. l. ex iudiciorum.

ADDITIO Nā vt Cicero ꝓ Quintio scribit, Hercule cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama, & existimatio cum bonis simul possidentur.

¶ Idémq; iuris est. Diuiditur in tres partes. Primò ampliat §. pręcedentē. Secundò ampliationem extendit. Tertiò rationem subdit. Secunda ibi, Quod nostra. Tertia ibi, Cùm non sit. Ang.

suū cum libertate hæredē instituere, vt liber fiat, hæresque ei sol⁹ [a], & necessarius [b]: si modò ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres script⁹ sit: aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei nō extiterit [c], idque eadem lege [d] AElia Sentia prouisum est, & rectè [e]. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes [f] homines, quibus alius hæres extiturus nō esset, vel [g] seruum suum necessarinm hæredem * haberent [h] qui satisfacturus esset creditoribus: aut, hoc eo [i] non faciente [k], creditores res hæreditarias serui [l] nomine vendant: ne iniuria [m] defunctus afficiatur.

*habeant.

¶ Idémque iuris est. CASVS. Lentulus Menecratem seruum hæredem instituit, neque adiecit, vt liber esset: quæro, an Menecrates sit liber? Imper. respōdet esse liberū: etenim nullū in testamento de libertate verbum factum est. Obsecro, cùm seruus hæres esse nō possit, non vides eum, qui seruū hæredem suum instituit, simul eum liberū esse iubere? alioqui enim nemo hæres illi extaret. Vide autē q̄ æquum, & naturę cōsentaneum hoc sit. Plinius secundus in epistula ad Sabinum simillima ratione hanc quęstionem explicat: cuius tibi verba, corollarii loco, pronuntiabo. Scribis mihi Sabinam, quæ nos reliquit hæredes, Modestū seruū suūm nusquā liberum esse iussisse: eadē tamē sic adscripsisse legatum, Modesto, quem liberum esse iussi. Quæris, quid sentiam. Contuli cum prudentibus: conuenit inter omnes nec libertatē deberi, quia non sit data: nec legatum, quia seruo suo dederit. Sed Mihi manifestus error esse videtur. Ideo puto nobis, quasi scripserit Sabina, faciundū quod ipsa scripsisse se credidit. Confido accessurum te sententiæ meæ, cùm religiosissimè soleas custodire defunctorū voluntatem, quam bonis hæredibus intellexisse, pro iure est. Neque enim min⁹ apud nos honestas, quàm apud alios necessitas valet: moretur ergo in libertate, sinentibus nobis: fruatur legato quasi diligentissimè omnia cauerit, cauit enim, quæ hæredes bene elegit. Vale. Cor. Vibul.

¶ Nota diuersitatem casuum facere diuersitatem decisionum. Item quòd qui vult consequēs, vult antecedens. Item, quod valet argumentum à verisimili. Item, ꝙ non est præsumptio, ꝙ quis velit facere actū frustratoriū: & quòd semper debet fieri interpre-

tatio, vt potius actus valeat, quàm pereat. Itē, quòd mens magis, quàm verba attenditur. Syl.

a Sine libertate. non q dicat, instituo te sine libertate: quia tunc non esset hæres: vt statim dicet in fine huius §. sed prętermisit dationē libertatis: vt in fin. §.

Adde, q rationē assignat gl. in l. quoties §. fi. ff. de hæred. instit. quia tunc constat de cōtraria mente testantis. Syl.]

b Cōstitutio. Qua fit liber, & necessarius hæres vt C. de necessa. ser. here. institut. l. quidam. in princ.

c Scriptura. Sic ex datione tutelæ: vt j. qui testa. dari tut. poss. in princ. de qua prædixit modo: vt C. de necess. ser. l. quidam.

d Institutionis. Arg. q aliquo cōcesso, illud etiā cōceditur, sine quo illud esse nō pōt, vt ff. de iurisd. om. iu. l. ij.

e Quum non sit. Hæc est noua ratio, de qua prædixit modò: sed lex ipsa antiquata fuit: vt j. de hære. inst. §. j. quæ est contra.

In fraudem. Diuiditur iste §. in tres partes. Primò qualiter præsumatur manumissio in fraudē. Secundò quādo propter fraudem impediatur manumissio siue libertas, cum ratione. Tertiò ex ratione infert. Secūda ibi, Præualuisse. Tertia ibi, Itaque.

CASVS. L. Cincius centum aureos debebat. Habebat in bonis (in quibus etiam serui computabantur) centum quoque aureos. Seruos in fraudem creditorum manumisit, ita vt de ipsius bonis viginti decesserint. quæro an libertas impediatur? Respondet impediri. Quoties enim animus, & euentus concurrunt, tunc libertas impeditur. Quid autem si animus tantùm, & consilium improbū interueniat? veluti, Cincius putabat sua bona non esse pluris, quàm aureorum centum: quum tamen essent centum & viginti. Animo creditores fraudēdi, Erotē seruū manumittit, q viginti aureorum erat: quæro, an Eros seruus remaneat? Respondet non manere, sed liberum fieri. Euentus enim cōsilio non respōdit. Age, videamus in cōtraria specie: Cincius Syracusis negotiabatur, cúmque centum in bonis haberet: totidémque etiam deberet: seruus eius Pāphilus, qui viginti aureorum erat, eo absēte, atq; inscio moritur. bona iam Cincij ad octoginta aureos imminuta sunt. id ille ignorās, Erotem seruum, quem secum habebat, manu emisit. quæro, an Eros sit liber? Damno enim ea libertas est creditoribus. Respondet esse liberum. non enim consilium cū euentu concurrere. Cor. Vibul.

Nota quòd siue antè, siue pòst statim non sit soluendo debitor, non potest manumittere. Item, q animus, & intentio distingunt facta. Item, quòd quo ad libertatem non sufficit creditores damnificare, nisi adsit animus damnificādi. Item, quòd quis verissimiliter potest ignorare vires sui patrimonij. Syl.

f In fraudem. Sic ff. eo. tit. l. qui & à qui. ma. li. non fi. l. in fraudem.

g Soluendo. cùm & sciat se habere creditores, vt ff. quæ in frau. cre. l. omnes. §. Lucius.

Adde si sit de facto suo recēti, aliàs secus. arg. l. fi. ff. pro suo. sec. Angel. Sylu.]

h Nō est. Et nūc erit peius soluēdo.

¶ [illegible]

Idémque iuris est, & si sine libertate[a] seruus hæres institutus est. Quod nostra constitutio[b] nō solùm in domino, q solu do nō est, sed generaliter cō stituit noua humanitatis ratione: vt ex ipsa scriptura[c] institutionis[d] etiā libertas ei competere videatur. Quum nō* sit[e] verisimile, eum, quē hæredē sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, seruū remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.

*est.

¶ [illegible] Eta videtur, si ma- [illegible] tes tempore quo [illegible] numittit, æri alieno pares non sint, vel [illegible] impares sui futuri.

In fraudem[f] autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo[g] non est[h], vel qui, datis libertatibus, desiturus est soluen-

a Præ-

do esse.

¶ *Non aliter poterit semel data libertas* [illegible] *cipiendi animo, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.*

¶ Præualuisse[a] tamē videtur, nisi animū quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem[b]: quanuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sæpe[c] enim de facultatib[us] suis amplius, quàm in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatē, quum vtroque modo[d] fraudātur creditores, id est, & consilio[e] manumittētis, & ipsa re: eò quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

¶ [illegible] *ti non aliter seruum* [illegible] *test, quàm causa cognita, & iusta manumissionis causa quæ autem sint iustæ causæ, hîc tractatur.*

¶ Eadem *[f] lege Aelia Sentia do-

¶ a Præualuisse. Nam quidam dicebant, quod sufficiebat solus euentus: & alii dicebant, quod exigebatur vtrunque, s. fraus & euentus: & ista sententia præualuit. Tamen ex prædictis videbatur sufficere euentum solum. tamen, &c.

¶ b Non impediri libertatē. Hîc diligenter attende, quòd si directè detur libertas, non solū inter viuos, sed etiā in vltima voluntate, duo necessaria sunt, s. consiliū, hoc est, fraus & euentus, vt hîc, & ff. eo. l. in fraudem. & C. eo. l. j. In fideicommissaria autem sufficit solus euentus, vt C. q. ma. non poss. l. fi. Et est ratio: quia facilius libertas de facto data ab herede reuocatur, quam à defuncto (cuius dispositio videbatur lex) vt ff. de fideic. lib. l. iiij. §. si in fraudem. Alia ratio no. C. eo. l. fi. In aliis autem alienationibus, quæ in fraudem creditorum fiunt: dic vt infrà de act. §. item si quis in fraudem.

¶ c Sæpè. Respondet tacitæ obiectioni: quomodo potest esse animus bonus, cùm ipsa veritate fraudet eos? Respon. Sæpe enim, &c. Sed arg. contrà C. de rescin. ven. l. quisquis.

ADDITIO. Solue istud contrariū, & dic, quòd hoc procedit in vltimis voluntatibus, nisi contrarium aliqua suadeat qualitas: vt in auth. sed cum testator. cum glo. C. ad l. Fal. ibi verò inter viuos. in rebus immobilibus, seu mobilibus, & præsentibus, quæ peruenerunt ab antiquo: aliàs secus, secundum. Angel. Aret. hîc.

¶ d Cùm vtroque modo. scilicet cùm fraus, & euentus interueniunt, vt subiicit. & facit ad hoc ff. qui & à quib. ma. li. non fi. in l. in fraudem.

¶ e Consilio. Not. quem teneri de. consilio. Sed contrà ff. manda. l. ij. §. fi. sed hîc fuit fraus: ideo fuit tale consilium obligatorium: quia fuit fraudulentū.

¶ Eadem. Iste §. cum §. sequ. diuiditur in tres partes. primò ponit, qualiter minor xx. an. non potest manumittere, nisi ex causa. Secundò ponit quæ sunt causæ iustæ. Tertiò limitat vnā prædictarū causarū. Secunda ibi, Iustæ. Tertia ibi, Et seruus.

CASVS. Cæcilius quum ætatem nōdum ad annum vigesimum perduxisset, Pamphilum seruum manumisit. quæro an liber sit Pamphilus? Respondet esse, non tamē omnino, ac simpliciter: sed si hæc duo interuenerint, vt eum vindicta apud magistratū manumiserit: & causam cōsilio probarit. Et quid est Consilium? Confessus apud Prætorem Romæ, quinq; Senatorū & totidem equitū, cum Prætore considentium, qui causam manumissionis cū iis cognoscit: in prouinciis verò Recuperatorū, Romanorum ciuiū cum Proconsule considentium, de causa manumissionis cognoscēte. Et quinam erant Recuperatores? Equites Ro. negotiatores, qui à rectoribus prouinciarū iudices in priuatis controuersis dabantur, atq; etiā in cōsilium adhibebantur. Ex iis enim Conuentus in prouinciis constabant. Recuperatores autem dicebantur, quod per eos ius quisque suum iudicio constituto recuperabat. Et quæ sunt iustæ manumissionum causæ? Eas Imperator ita facile enumerat, vt interpretatione locus non egeat. Cor. Vib.

* Vlpia. tit. 1. Epito.

¶ Nota formā manumissionis minorū, & quæ sint iustæ causæ. Itē quod pedagogus, nutrix & alumnus æquiparantur consanguineis. Itē, quod procurator esse potest, qui excedit ann. xvij. Syl.

¶ f Eadem. s. de qua habita est men-

mino minori [a] viginti annis, non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta [b] apud consiliū[c] iusta causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. Iustæ autē manumissionis causæ[d] hæ sunt: veluti, si quis patrem[e], aut matrem filiū, filiámve, aut fratres,*sororésve naturales[f], aut pædagogum[g], aut nutricē, aut educatorem, aut alumnū[h], alumnámve, aut collactaneum[i], manumittat, aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii * habēdi causa: dū tamen intra sex menses in vxorē* ducatur[k], nisi iusta causa[l] impediat. Et seruus, qui manumittitur procuratoris habendi gratia, nō minor decē & septem [m] annis manumittatur.

*fratrē, &c.

*abest, rectè.

*vxor.

tio supra eodem.in princ.

a Minori. Sufficit ergo, si non sit minor xx.ann. etiam si non sit maior: vt quia tetigit vltimum diem vicesimi anni: vt ff. de man.l.j. sicut in testamento, fauore sui: vt ff. de testam. l.qua ætate.

b Vindicta. Hoc expone, vt supra titul. j. §. multis.

c Apud consiliū. i. apud locū illum, vbi habetur super hoc consilium: i. deliberatio. & sic ponit id quod fit, pro eo vbi fit: vt ff. de iustit. & iur. l.pen. §.fin. Vel dic, apud eos, qui præsunt consilio: vt sunt omnes habētes ordinariā iurisdictionem, etiā minimi magistratus, cùm hoc sit de voluntaria iurisdictione, vt ff. de offi. Procon. & Leg. l.ij. & in auth. de defen. ci. §. iusiurandum. in fin. & in glo. & quicquid. & glos. pen.

Consilium sic expone vt suprà ex titul. j. Epito. Vlpiani, ad §. Libertinorum, proxim. titul. & vide Theoph. hîc.

d Iustæ autem manumissionis causæ. Facit ff. de ma. vin. l. si minor. cum. l. seq. vsque ad l. apud. vbi iustæ causæ cōnumerant: connumerat enim inter iustas causas manumittēdi, si dominū à periculo vitæ, vel infamię liberauit seruus, vt ff. de manumis. vin. l. iusta.

e Patrem. sed qualiter potest filius habere seruum suum patrem vel ecōtra: vel frater fratrem suum, siue sororem? Respon. bene potest: vt quia instituit dominus filiū serui sui hæredem, vel filium ancillæ, vel è contra: & sic de aliis quo casu sic institutus hæres liber, & dominus est omnium bonorum, quorū dominus fuerat testator: vt s. eo. §. j. & ff. de acq. poss. l. cum hæredes. in prin. Item potest esse, vt si habeat quis filium ex ancilla sua: nā est seruus, & filius: vt C. commu. de manu. l. fi. & è contra, si seruus habeat filium ex domina: nā filius est & liber, & dominus: cùm ventrē sequatur quo ad statum: vt C. de rei vend. l. partum. licet possint ipse, & domina accusari, vt C. de mu. quæ ser. propr. l. j. & infrà de hæred. institut. §. j.

f Naturales. Et legitimos: vel naturales tā tùm.

g Pædagogū. qui ab initio instituit pueros, & dicitur à παῖς, quod est puer, & ἀγωγός quod est ductor: quasi ductor, siue gubernator puerorum. Pædagogus.

Nam pædagogi serui erant, vt patet ex Plauto, & aliis. Notū est illud Diogenis, qui, quū in Creta venderetur, iussit præconem prædicare, se vendere seruum, qui sciret imperare liberis: eáque lege eum mercatus est Xeniades, cui liberos suos concredidit.

h Alumnum. Passiuè, quem vel quā alumnus aluit, vt differat à superiori educatore.

i Collactaneum. Qui simul mecum lactauit: quem fratrem Bononienses appellant.

k Ducatur. Præstito super hoc sacramento, vt ff. de manum. vind. l. si collactaneus. in fin.

l Iusta causa. Vt infirmitas, quæ tribuit dilationem: vt ff. si quis cau. l. ij. §. iij. & iiij. & ff. de re iud. l. quæsitum. vel alia qualibet iusta: vt ff. ex quib. cau. ma. l. j. in fin.

m Decem & septē annis. Sed quomodo minor xxv. an. potest esse procurator, vt C. de procu. l. exigendi. & ff. de procur. l. minor? Resp. hic ad negotia fuit: non autē in iudicio esse potest. sic aliàs est differentia inter hos procuratores: vt ff. man. l. si procuratorem. §. j.

Semel autem. CASVS. Domitius apud Prætorem eiúsque consiliū Amphionem seruum manumittere volens, hanc causam attulerat, quòd itineris longæque viæ sibi comes fuisset, sæpe enim & in Hispanias, & in Alexan-

Alexandriā, ac in Syriā cum eo profectus erat. Ea causa Prætori, eiúsq; cōsilio probata est. quæro, quū ea causa non iusta sit, probata tamen consilio fuerit, vtrum Amphion seruus sit, an liber? Resp. liberum esse. Nam si aliqua causa p iusta habita est, quæ tamē iusta non erat, ea causa tanquam iusta recepta non retractabitur apud Consilium, sed rata fixáq; manebit. C.Vi.

¶ Not. quòd nō sufficit causam allegare, nisi approbetur. Syluest.

¶ [illegible]

¶ Semel autē causa ᵃ approbata * ᵇ, siue vera sit, siue falsa ᶜ, non retractetur ᵈ.

¶ *Minori annis viginti, non antea licet propriis seruis testamento libertatem dare, quàm [illegible] annum attigerit.*

¶ Quum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legē Aeliam Sentiam

¶ a Causa. s. manumissionis.

¶ b Approbata. s. apud consilium.

¶ c Siue falsa. Quasi dicat, si dixit filium, licet non sit, vel patrem, vel similia: licet hæc ita non sint, secundum quosdā, quod reprobo, cū id quod falsum sit, nihil sit, nec præstet causam: vt ff. de verb. signif. l. Paulus. & C. si ex fal. instru. per totum. & ff. de except. l. qui agnitis. Vnde dic vera, id est iusta: falsa, id est iniusta: vt quia dixi eum socium meum fuisse in armis, vel in scholis, quod inducebā pro iusta causa: & talis causa, vel similis fuit approbata: licet non debuerit approbari. & sic vera ponitur pro iusta. sic ff. de leg. j. l. si fideiuss. §. j. & ff. de in integ. resti. l. omnes. sic è contra iusta pro vera: vt suprà tit. j. in princip.

¶ d Non retractetur. sic ff. de manum. vind. l. iustā. quia nihil facile immutandum est ex solennibus: vt ff. de in integr. resti. l. diuus. Sed contra ff. de excus. tuto. l. sed & reprobari. j. resp. sed hoc fauore libertatis: illud fauore sanitatis. Accurs.

ADDITIO. Dissimilis ratio est sententiæ ex falsa causa latæ: vt in tit. C. Si ex fal. instru. & si ex fal. alleg.

¶ Quum ergo. Diuiditur iste §. in quatuor partes. quia primò ponit vnum dictum. Secundò cōtra illud adducit plures rationes. Tertiò pro eo adducit alias rationes. Quartò ad concordiam reducit mediam eligens viam: & rationem annectit. Secunda ibi, Quod non erat. Tertia ibi, Sed cùm. Quarta ibi, Ideo nos. Angel.

CASVS. Iam verò, quænam est ab Imperatore prudentissimo, & optimo ætas definita, qua domino liceat manumittere? Video enim legem Aeliam tēpus nimis longū definiuisse: annum scilicet vigesimū. Nā si annū decimumquartum ad testandū idoneum iudicauit de bonis suis omnibus, quidni etiā idoneus ad tā honestam liberalitatem exercendā iudicabitur? Cōtrà tamen pugnare alia ratio videtur, quòd libertas inæstimabilis res est, quò maior prudentia & cōsideratio in ea largienda meritò exquiritur. Respondet Cùm ancipiti dubitatione definEreretur, viderétque vtriq; pugnore rationes admodū probabiles, vtrique hoc modo satisfecit. Nam quum vtraque sex ad se annos, qui inter xiiij. & xx. annum intersunt, traheret, eos sex annos partitus est, & tres alteri conscessit, totidémque alteri: constituitque vt anno decimoseptimo perfecto rectè minores testamento libertates darent. Video. sed quid rationis habuit Imperator? Meministíne apud veteres Rom. pueros ante annum ætatis decimumseptimum infirmi iudicii iudicatos, sempérque vsque ad anni decimisexti finem eadem veste indutos fuisse, qua pueri annorum binûm aut ternûm? at inito anno xvij. togam illā puerilem, quæ purpura pretexta erat, deposuisse, & puram sumpsisse quę virilis dicebatur? Quum igitur in virorum numero iá tum haberentur, sumptáque virili toga à parentibus in forum deducerentur, vt eloquentes illos oratores audirent, seséque alicuius illorum lateri adiungerent: vnóq; illo anno emerito, ineunte anno decimooctauo illis quasi iam viris, atq; à pueritia longè remotis causas agere permitteretur: hunc annum idoneū Imperator censuit, quo anno iidem in ordinem virorum relati seruo libertatem dare possent. Cor. Vibul.

¶ Not. ꝙ argumentū ab inconuenienti valet. Item, ꝙ cui conceditur quod est plus, conceditur quod est minus.

Item, q vna determinatio respiciens plura determinabilia, debet æqualiter determinare. Item, q libertas est res inæstimabilis. Itẽ, q in dubiis ex æquitate debet eligi media via. Item, q vbi est eadẽ ratio, idem ius debet cõstitui. Et q attingens xviij. annũ potest libertatem seruo dare. Itẽ q maior annis xiiij. potest testari, & legare. Item, quòd maior xiiij. annis potest postulare, allegare & aduocare per alios. Syl.

constitutus [a] esset, eueniebat, vt qui quatuordecim annos expleuerat, licet testamentũ [b] facere, & in eo sibi hæredẽ instituere, legatáq; relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, liber tatem seruo dare non posset. Quod non erat ferendũ*. nam cui totorum suorũ bonorum in testamẽto dispositio data erat, quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita & de seruis suis in vltima volũtate dispo nere, quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis posit præstare? Sed quũ libertas [c] inæstimabilis res sit, & propter hoc ante vicesimum ætatis annũ antiquitas libertatẽ seruo dare prohibebat: ideo nos mediã [d] quodammodo viã eligentes, nõ aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare seruo suo cõcedimus, nisi decimum septimũ annũ impleuerit [e], & decimum octauũ attigerit. Quũ enim antiquitas [f] huiusmodi * ætati, & pro aliis postulare [g] concesserit. cur non etiam sui iudicii stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis posint

* si is, cui totorum bonorũ in testamento dispositio data erat vni seruo libertatẽ dare nõ permittebatur: quare nos &c.

*huius ætatis hominibus.

a Cõstitutus. Nam cũ dicit sine causa nõ posse manumitti: ergo ècõtrà cũ causa valet manumisio. sic ff. de edem. l. si q.s ex argen. §. Prætor. & §. prohibet. & ff. de pac. l. iuris gẽtium. §. prætor. & §. dolo malo.

b Testamentũ. Si est masculus: fœmina verò in duodecimo: vt ff. de testa. l. qua ætate. & ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. Gaius:

c Sed cùm libertas. Vsque huc allegãdo innuit q eodẽ tẽpore posit manumittere, quo testari: nunc ècontra duas rationes considerat: & quia inæstimabilis est libertas, tamẽ si vendat quis se, pretium ad venditorem non transit: imò penes emptorem eundem dominiũ remanet: vnde est inæstimabilis: vt hîc, & ff. de regul. iur. l. libertas. & ff. de tab. exhi. l. j. §. fin. & quia antiquitas aliter statuebat, cui est deseruiendum: vt C. de testa. l. testamen ta. quare, visis allegationibus, soluit, mediá eligens viam. sic J. de re. di. §. cũ ex aliena. licet sit arg. contrà. ff. de ne. gest. l. Nesennius. in fin. & ff. de in rem ver. l. si pro patre. §. idem quærit.

d Mediam. Nota mediam viam sequendam. sic ff. si pars hær. pet. l. antiqui. & J. de rer. diui. §. cùm ex alie.

e Impleuerit. Sed hodie ex quo testari possunt, & libertates relinquere possunt: vt in authẽ. vt spon. lar. c. lx. §. j. qđ exaudi, si in vltima voluntate velit quis liber tatẽ relinquere. quod patet ex hoc verbo relinquere. qđ in d. auth. saltẽ in summario Bart. positũ est, quod ad moriẽtes tantum spectat: vt ff. de tabu. exhil. l. j. §. fin. Sed quid, si inter viuos velit quis manumittere? Resp. non potest: nisi habeat xx. annos, vel nisi causa cognita sit, cùm nec liber iste, nec auth. loquatur, nisi in vltima volũtate. Vnde seruatur tenor eiusdẽ legis Aeliæ Sẽtiæ, cùm nõ sit correctus: vt C. de appel. l. præcipimus. in fine.

ADDITIO. Et sic cùm aliàs, de cõtractu ad vltimas voluntates bonum sit argu. l. seruum filii. §. eum, qui. ff. de leg. j. Imò secundum Iasonem æquiparantur in terminis propriis: vt infrà tit. proxi. & C. eod. tit. no. secundũ communiter doctores. quòd lex non corrigens in vno casu, non trahitur ad alium similem rationem habentem vel æquiparatum.

f Antiquitas. vt ff. de post. l. j. §. initium.

g Postulare. id est Desiderium amici sui vel clientuli sui coram iudicibus exponere. vt ff. de postu. l. j. §. j. nõ autem pro se poterit esse in iure: vt C. de auctor. præ. l. clarum. & est ratio: quia quando pro alio accedit, sibi imputet

putet, qui tali committit causam suã: vt ff. de mino. l. cũ mandata. pro se verò nõ: quia semper restituuntur. Acc.

a Peruenire. interrogatiuè legas, & resp. nõn est ratio, quare sit diuersum: est ergo idẽ ius statuendũ: vt ff. de verb. obl. l. à Titio. in fi. nam vbi est eadẽ ratio, idem ius statuendum est: vt ff. ad l. Aquil. l. illud. & C. ad l. Fal. l. vlti.

peruenire[a]?

TITVLVS VII.

Fusia* Caninia tollenda

*Fucia. Vlp. Epi. tit. I.

Potest quis in testamento omnibus ser[illegible] inter viuos, nõ [illegible] statuto [illegible] Fusiæ Caniniæ. Ar

DE LEGE Fusia, &c.

Viso ex quibus causis manumissio fieri possit, & quia interdũ manumissio fieri prohibetur à lege Fusia Caninia: ideo de ea nunc subdit. Porcus.

Lege Fusia. Diuiditur in duas partes. Primò facit mentionem legis Fusiæ Caniniæ. Secundò eam corrigit. Tertiò aliam rationem assignat. Secunda ibi, Quam quasi. Tertia ibi, Cùm satis. Angel.

CASVS. Manumittẽdi sanè modos, & causas apertissimè demõstrasti. velim aũt mihi nunc de numero seruorum, qui manumitti possunt, breuiter explices. Licétne in numerosa familia seruos oẽs manumittere? vt ecce C. Cæcilius, quãuis multa ciuili bello perdidisset, habuit tamẽ seruorũ quatuor millia, centũ & sedecim. Cæcili[9] omnes illos seruos manumisit. quæro an valeat hæc manumissio? Imperat. respondet olim lege Fusia Caninia nõ licuisse ex quauis numerosa familia amplius centũ seruos testamento manumittere. Sed agesis, legis Caniniæ constitutionẽ nobis explica. Ea iubebat testamẽto ex tribus seruis nõ plures, quàm duos manumitti: vsque ad decem, partem dimidiã: vsque ad triginta, tertiã partem, vt tamen adhuc quinque manumittere liceat, æquè vt ex priori numero: à triginta vsque ad centũ, quartã partem, æquè vt decem ex priori numero liberari possint: à centũ vsq; ad quingentos, partẽ quintam similiter, vt ex antecedenti numero vigintiquinq; possint fieri liberi. Eadémq; præcipit ne plures omnino quàm centũ, ex cuiusquã testamento liberi fiant. Hæc lex Caninia. Imperatoris autem lex ecquem numerũ constituit? Imperator inhumanũ iudicans, licere morientibus minus quàm viuis beneficij cõferre, legẽ statuit, vt morientibus æquè, ac sanis atq; incolumibus vniuersam suam familiã ex vinculis seruitutis soluere, ac liberare liceat. Cor. Vib.

Lege* Fusia Caninia certus[b] modus[c] cõstitutus erat in seruis testamẽto manumittendis: quam[d] quasi libertates impedientem[e], & quodãmodo inuidã[f], tollendam esse censuimus, cùm satis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam[g]

*Gaius lib. I. Insti. tit. 2.

Nota dispositionem legis Fusiæ. Not. debere tolli impedimẽta libertatis. Item, quòd inuidia reprobatur. Item quòd inhumanitas damnatur. Item quòd valet argumentum ab inconuenienti: & quòd nõ debet minus concedi in vltima voluntate, quàm in contractibus inter viuos. Item, quòd generalis dispositio præsupponit omnia alia habilia. ibi, nisi alia causa. Syl.

b Certus. Vt vltra duos vel tres fortè non possent manumittere in vltima voluntate: vt j. eod. in fine.

c Modus. i. Numerus.*

d Quam. scilicet legem Fusiam Caniniam, fortè à quodã, qui Caninius nominabatur, inductam: vt in Publiciana dicitur: vt infrà de actio. §. nanque si cui. in fi. nam seruabat naturam canis qui stat in palea, qui nec sibi potest habere paleam, nec alii permittit accipere: sic nec sibi poterat tenere seruos, quia moriebatur: vt j. de don. §. j. nec libertatem patiebatur eis dari: vnde meritò Caninia dicitur: vt sit conueniens nomen rei: vt infrà de donat. §. est & aliud.

*Vide Gaium lib. Inst. vlt. tit. I.

Vide Alc. in l. verbis legis. ff. de verbor. signi. Syl.]

e Impedientem. id est, Impedimentum afferentem.

f Inuidã. Nota, cõtra inuidos, sic C. de cadu. tollend. l. vnic. in principio.

g Familiam. id est, Omnes seruos, qui familia dicuntur, vt ff. de verbor.

signifi.l.pronuntiatio.§.j.

a Causa. Vt fraus, vel ætas manumittentis: vt suprà titul. primo. in princi. & §.eadem.

b Morientibus. Sed quomodo potest aliquid eis adimi, cùm nihil habeāt? nam mors omnia abstulit: vt in authentic. de nuptiis. §. deinceps. Resp. dic morientibus, i. ad mortem tendentibus: quia laborabant in extremis, vel quasi, vel etiam erant sani, sed timore mortis hoc faciebant: vt ff. de donat. cau. mort. lege iij. iiij. v. & vj.

libertate donare, (nisi alia causa [a] impediat libertatem) morientibus [b] autē huiusmodi licentiam adimere [c].

TITV. VIII

DE IIS, QVI sui, vel alieni iuris sunt.

¶ Hic ponitur secunda diuisio personarum cum subdiuisione alterius membri. Et cognito vno de contrariis, cognoscitur reliquum: cùm contrariorum sit eadem disciplina. Aret.

SEquitur de iure personarum alia diuisio [d]. Nam quædam * personæ sui iuris sunt [e], quæ-

Argui potest de contractibus ad vltimas voluntates.

c Adimere. Nota hìc argum. quod ea quę fiunt inter viuos, trahuntur ad voluntates vltimas: sic è contra. ff. de pactis. l. pactum. & C. de lega. l. fi. ff. de pign. actione. l. non est mirum.

Adde hoc, verum vbi est eadem ratio, aliàs secus. l. seruum. §. eum, qui. ff. de lega. j. In dubio autem vltimæ voluntates plenius interpretantur. l. in testamentis. ff. de reg. iur. Syl.

DE IIS, QVI SVI vel alieni iuris sunt.

SEquitur. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit duo genera personarum. Secūdò, qui sunt in potestate dominorum, & quo iure fuit introductum eorū dominium. Tertiò ponit nouum statutū, restringēs potestatem circa mortem: & puniens contrà facientes. Quartò aliam restrictionem ponit potestatis, etiam circa sæuitiam de occidendo. Quintò ponit verba nouæ cōstitutionis. Secunda ibi, In potestate. Tertia ibi, Sed hoc tempore. Quarta ibi, Sed & maior. Quinta ibi, Cuius. Et diuiditur hoc principium. Primò ponit vnā diuisionem personarum bimembrem. Secundò secundum subdiuidit membrum. Tertiò dicit se velle tractare de secundo membro subdiuisionis. Secunda ibi, Rursus. Tertia ibi, Videamus. Quarta ibi, Ac prius. Aret.

CASVS. Adhuc exposuisti vnā personarum diuisionem. dixisti enim alios esse liberos, alios seruos, & liberorum alios esse ingenuos, alios libertos. ecquænam alia est personarum diuisio? Hæc inquit Imp. quòd aliæ sui iuris sunt, aliæ verò alieno iuri subiectæ. Dic igitur nunc de vtrisque, mihiq; tum hæc, tum illa genera breuiter expedi. Quid tum multis verbis opus est? inquit. Subiectos si noris, vtrosque noueris. Est enim (vt Cicero ait) illud perspicuum, omniū rerum in contrarias partes cognitionem ex iisdem suppeditari locis & in Tuscula. Contraria contrariis sunt cōsequentia. Cor. Vib.

* Gaius 1. lib. Instit. tit. 3.

Not. quòd sunt quędam personæ sui iuris, quædam alieni. Item, quòd personarum subiectarum alieno iuri, alię sunt in potestate parentum, aliæ dominorum. Item, quòd, cognito vno de contrariis, cognoscitur aliud. Syl.

d Alia diuisio. Quæ est de iure ciuili, cùm in ea ius gētium distinguatur: vt ff. de iustit. & iur. l. ius ciuile. superior autem quam habuimus s. de iure perso. j. responso, est de iure gentium: cùm non sit seruitus iure naturali cognita: vt s. de lib. §. j.

Adde; q̄ communiter concluditur, quòd hæc diuisio respectu potestatis dominorum sit de iure gentium. §. j. j. eod. respectu potestatis patrum sit de iure ciuili. j. per tot. & alio modo saluat glo. Bart. in l. j. ff. eod. Syl.]

e Sui iuris sunt. Hìc restringitur primum membrum primæ diuisionis positæ suprà de iur. pers. vt non comprehendat quosdā liberos homines. s. filiosfam. Item statim cùm dicit alieno iuri, &c. ampliat secūdum membrum dictæ diuisionis: vt comprehendat etiam quosdam liberos: s. filiosfamil. Cùm ergo fiat additio, & detractio dictæ diuisioni, iam est de iure ciuili hæc

hæc diuisio: vt ff. de instit. & iure. l. i⁹ ciuile. At superior de iure personarū fuit secūdū ius naturale. & gentiū, vt ibi diximus: & ideo immutabile: vt s. de iur. nat. gentium & ciuil. §. pen.

ADDITIO Vlpianus in Epit. tit. iiij. Sui iuris sunt, inquit, familiarū suarum principes. i. paterfamilię, itémque materfamiliæ.

dam alieno a iuri subiectæ. Rursus earum quæ alieno iuri subiectæ sunt, aliæ sunt in potestate b parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de iis, quæ alieno iuri subiectæ sunt, Nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus c quæ sui iuris sunt. Ac prius inspiciamus* de iis,

*dispiciamus.

¶ a Quædā alieno. Quędā neutro iure tenentur: vt filij, quorū Patres sūt capti ab hostibus, vt j. qui. mod. ius patri. pot. sol. §. si ab hostibus. Nā & aliæ quædā sūt in pēdēti: vt ff. de vsufru. l. sed & si qs. §. interdū. & in auth. de nō eligen. §. hoc autē. & hoc secundū quosdam. Nos contrà, nā sui iuris sunt, cùm eñ pater sit seruus hostiū, & in eorū potestate, vt ff. de iure person. §. serui. ergo aliū habere nō potest in potestate, vt ff. de acqui. re. do. l. homo liber. §. quicquid. ff. de acqui. possess. l. cū hæredes. circa med. & ff. ad legē Iuli. de adul. l. sic eueniet. præterea eorum ratio, vel sententia est absurda, qui dicunt, quòd hęc diuisio recipiat medium, vt C. de sen. pas. l. fi. circa princip.

¶ b Potestate. Hoc verbū quinq; modis accipit. vt ff. de verb. signi. l. potestas.

¶ Adde, quòd capitur etiam pro ipsis magistratibus, quos potestates appellamus, Iuuen: Gabiorū esse potestas, accipitur etiam pro qualibet iurisdictione. l. iij. §. j. ff. de reb. eo. quandoque (vt antiqui accipiebant) pro maioribus magistratibus, iuxta illud Pauli ad Rom. ca. xiij. & c. fi. de iudic. vt qui merū imperiū haberēt. l. eum qui. ff. de iurisd. omn. iud. Dicitur etiā episcopum habere in potestate bona ecclesiæ, id est, in cura. c. j. de reb. eccles. & tutorē ibi capue pupilli, quod pro auctoritate accipim⁹. j. de tutel. in princ. & sua potestate facere dicitur, in authent. de defens. ciuit. §. j. pro sua, & propria auctoritate, & sui potestatem non facere, pro eo quod est, latitare. l. ij. in princ. ff. quib. ex cau. in poss. eat. Et in potestate consistere, pro eo, quod est esse in habitu l. si quis rem. ff. de arbitris. Syluest.

¶ c Simul intelligem⁹. Nā (vt dicit Aristoteles) cōtrariorū eadem est disciplina, vt hic. & j. de tute. j. respō. & ff. eodē. l. j. Et est hic arg. q p notitiā vnius immediatorū, peruenitur ad alterius notitiā: & faciūt ad hūc §. ff. de p curator. l. Pomponius. §. sed & is. ver. nā cùm. & ff. eo. l. j. & ff. de Prętor. sti. l. j. §. stipulationum istarum. j. de tut. circa principium.

ADDITIO. Cicero lib. de Orat. ij. Est, inquit, illud perspicuum, omnium rerum in contrarias partes cognitionē ex iisdem suppeditari locis.

¶ In potestate. Diuiditur in tres partes. Primò ponit, qui sunt in potestate dominorum. Secundò vnde dicta potestas descendit. Tertiò duos eius effectus. Secunda ibi, Quæ quidem. Tertia ibi, Nam apud. Ang. Aret

CASVS. Quinam ergo alieno iuri subiecti sunt? Serui, inquit, idq; nō ciuili Romanorū iure, sed omniū gentium. Et quænā, aut quanta illa potestas est? Vitæ, inquit, & necis. Seruos enim veteres pro pecudibus habebāt. Itaq; Homerus affirmabat deos dimidium mentis seruis ademisse. Præterea quū serui in aliorū dominio essent, ipsi sibi acquirere nihil poterāt: sed omnia dominis suis quęrebāt. vnde Crassus, is q Diues Cognominatus est, cum quingētos seruos artis fabrilis peritos haberet, ciuibus ædificare volētibus eorū operas mercede locabat: aiebátq; eorū maximā habendā curam, esse enim rei familiari animata instrumēta. Durátne adhuc illa tā immensa dominorū in seruos potestas, vt eos nō minus impune possint interficere, quā pecudes? Nequaquā. Diu⁹ enim Antoninus, q Pius cognominat⁹ est, q, vt opinor, Christianorū religionem degustasset (eos enim magno in honore habuit, ac tanquā bonus princeps defendit) Christiani autem sæuitiā in seruos detestabantur, vt patet ex epistolis Pauli ad Ephesios & colossenses. Antoninus igitur eum qui sine causa suum seruum necarit, non minus puniri iussit, quàm si alienum necasset. Cor. Vibul.

¶ Not. quòd serui sunt in potestate

quæ in potestate dominorum sunt.

¶ [illegible]

In* potestate itaque dominorũ sũt serui. Quæ quidem potestas iuris gentium[a] est. Nã apud omnes peræquè gẽtes animaduertere[b] possumus, dominis in seruos vitæ, necísque potestatẽ esse[c]: & quodcunque per seruũ adquiritur[d], id domino[e] adquiri[f]. Sed hoc tempore nullis hominibus, q sub imperio nostro sunt, licet[g] sine causa legibus[h] cognita[i], in seruos suos suprà * modũ

* Gaius vbi suprà.

* absũt D.

dominorũ. Itẽ, ꝙ talis potestas dicitur esse de iure gentiũ. Itẽ, ꝙ illud dicitur esse de iure gentiũ, quod apud omnes gẽtes peręquè obseruatur. Itẽ ꝙ de iure antiquo domini poterant occidere seruos proprios. Itẽ, ꝙ quicquid acquirit seru⁹, acquirit domino. Item, quòd hodie sine causa non licet dominis in seruos suprà modum sæuire. Itẽ nõ sufficit causam subesse, nisi probetur. Item ꝙ ita punitur occidens seruũ proprium, sicut alienũ. Itẽ ibi, sub imperio nostro potes notare quòd leges nõ ligant extra iurisdictionẽ cõstituentis. Syl.

q.a non quærit domino, vt sibi remaneat: nã tenetur reddere. Sed nunquid libertas data à domino, vel à lege (qđ fit interdũ: vt C. de ser. q. pro præmio liber. acc. per totum, & in authent. de mona. §. ij.) domino, queritur? Respõde nõ. nã licet quæratur seruo liberto tamen non potest dari libertas, vt ĩ. de act. §. sic itaque. & ff. de fideicõmis. liber. l. generaliter. §. si homini. tamen eoipso momento sic fit liber, vt dominum non habeat. Et sit hæc oppositio est de puncto, sic & alias: vt hic vadit Romam, & hic facit murum, non est tamen verũ eum iuisse, vel opus fecisse: licet sit in vltimo momento perficiendi. Similis quæstio fit. ff. quod metus cau. l. extat.

a Iuris gentium. i. De iure gentium introducta: vt suprà de iu. personarũ. §. seruitus.

b Animaduertere. id est, In animo vertere & cogitare, vt dicit Ca.

c Esse. Impropriè ponitur pro fuisse, vt statim colligitur. & ff. eodem. l. j. & erat eadẽ patris in filium: vt colligitur secundum vnam literam. ff. de liber. & posthu. l. in suis. & ĩ. de noxa. actio. §. fin. in princip. & in glo. j. C. de patria potesta. l. fin.

d Adquiritur, s Iustè secundũ quosdã: vt ff. de acquir. pos. l. quod seruus. in fin. Sed certè hoc esse non potest. nam si acquiritur, ergo domino: quia sibi non vt j. per quas perso. no acquir. §. item vobis. & ff. de acquir. hęre. l. placet. quare dic quòd semper domino quæritur, etiam si quid per dolum, vel metum seruus acquirat: vt ff. pro empt. l. ij. §. Celsus. & §. Pomponius. & §. si seruus. Sed hoc solo inspecto, an quærat: putà si seruus stipuletur [illegible] vt ff. de stipula. [illegible] aliud factum [illegible] stipulat [illegible] de stipula. seru. §. sed cum factum. nisi [illegible] casibus quo l dic, vt ĩ. de stip. seruo. §. sed cum. Nec obstat dicta. l. qđ seru

e Domino, Vel quasi domino. vt fructuario, & bona fide posses. quibus quæritur ex duabus causis: vt infrà. per quas perso. nob. acqui. §. de iis.

f Adquiri. Nota hîc duos effect⁹ dominicæ potestatis: & est tertius, vt nõ torqueatur in dominũ, nisi in casibus: vt C. de quæst. l. j. & l. seruos. Accur.

g Licet. id est, Licitum est.

h Legibus. Quia si seruus sciat insidias domino parari, & ipsi auxilium non tulerit, supplicium debet præstare, qnod mortem interpretamur. Sed & si accusauerit eũ criminaliter (excep. crimi. læsæ maiesta.) (aut si dominum viderit periclitãtẽ, & non adiuuerit, vel se immiscuerit vxori suæ vel aliis modis.

i Cognita. vt quia eum cum vxore sua inuenerit: vel in simili delicto, quo casu etiã occidere licet: vt ff. de verb. obli. l. qui seruũ. & ff. de lega. j. l. quid ergo. la. j. §. si hæres. & ff. ad legem Iuliam. de adult. l. marito. §. j. Si autem aliàs deliquerit, vel domino non obedierit, legitimè eum corrigere

rigere potest: non tamen vltra modũ boni viri arbitrio compræhensum: vt C. de emend. seruo. l. j. Sed nunquid sine causa verberare potest? Respon. sic modicè, secundũ Ioan. vt C. de emen. ser. l. j. licet Pla. dixit quòd nó: aliter si nimis corripiat sine culpa, tenetur vel vẽdere, vel dare: vt hîc sequitur, & ff. eo. titu. l. j.

sæuire. Nã ex cõstitutione [a] diui * Antonini, qui sine causa seruum suũ occiderit, nõ minus puniri iubetur, quàm qui alienum seruum [b] occiderit.

¶ *Nimia dominorum asperitas in seruos coërcetur. Et ex causa cogitur quis rem suã vendere, & iustè deprecantibus nõ est denegandus assensus. Item officialis fraudans legem punitur. Aret.*

ADDITIO. Hæc glos. communiter approbatur, & dicunt doctor. idem in marito erga vxorem, & in magistro erga scholarem, in patre erga filium, in abbate erga monachum: quia potestas tributa magistro erga scholarem, intelligitur tributa marito in vxorem. l. sed & si quemcunque. §. fin. ff. ad legem Aquil. Christopho.

¶ a Constitutione. Cuius verba sunt infrà eodem. §. fin.

b Alienum seruum. Sed certè, qui alienum seruum occidit, lege Aquilia tenetur: vt ff. ad legem Aquiliam. l. secunda. in princip. & infrà ad legem Aquil. in princip. quæ actio hîc locum habere non potest, cùm non domino, imò contra dominũ non detur: quod esse non debet: vt ff. ad legem Aquil. l. item Mela. §. legis. Sed dic quòd hoc, quod hîc dicitur, est verum quantum ad criminalem pœnã legis Cornel. de sicar. vt infrà de public. iud. §. item lex. quæ pœna tã in seruis, quàm in liberis locum habet: vt ff. ad legem Cornel. de sicar. l. j. §. j. Interdum etiam ciuiliter tenetur, si alterius interest, vt creditoris: vt ff. de pign. l. seruum quem quis. vel fructuarij, vt ff. ad legem Aquil. l. sed & si proprietatis. & ff. de dolo. & l. & eleganter. §. si seruum vsuarium.

Sed &. Diuiditur iste §. in quinque partes. Primò ponit dictum in genere. Secundò illud exemplificat, & rationem reddit. Tertiò ponit verba rescripti, de quo fit mentio in principio §. Quartò concludit. Quintò minatur officiali non obseruanti legem istam. Secunda ibi, Nam Antoninus consultus. Tertia ibi, Cuius rescripti. Quarta ibi, Ideóque. Quinta ibi, quòd si meæ. Angel.

CASVS. Quid ergo, si seruũ quidem suum aliquis non necarit, sed vt olim Atronius Maximus, per omnes vrbis vias patibulo constrictũ trahi, verberibúsq; lacerari iubeat, denique acerbius quàm humanitatis ratio ferat, in seruum animaduertat? Idẽ Antoninus Pius Imperator clementissimus illam crudeliũ dominorum immanitatem puniri iussit. Et quomodo id illi renunciatum est? Erat autem illis temporibus hæc consuetudo: Serui crudelitatem dominorum experti, si rursus domini verbera illis minarentur, confugiebant ad ædes sacras, & Imperatorum statuas. ea loca Asyla dicebantur, quòd inde quenquam eripere fas non esset. Cùm igitur Antoninus intellexisset frequentes seruos illuc perfugij causa sese recipere, legem statuit, vt Præsides prouinciarum de querelis seruorum cognoscerent: & si iustæ viderentur, cogerent tyrannos illos suos seruos vendere. Laudabilis sanè Antoninus ille fuit, & dignus qui Romanis imperaret. nam (vt Plutarchus in Coriolano scribit) antiqui Romani non crudeliter seruos puniebant, sed ita duntaxat, vt eos cogerent furcam per viciniam, ignominiæ magis quàm supplicij causa, gestare, subligatis ad eã manibus, & prædicare peccatum suũ (vt ait Donatus) simúlque monere cæteros, ne quid simile admitterent. Sed & Macrobius, Maiores nostri, inquit, omnem dominis inuidiam, omnem seruis contumeliam detrahentes, dominum, patremfamiliâs: seruos, familiares appellauerunt. Cornel. Vibul.

¶ Not. q nimia seueritas dominorum in seruos damnatur. Item quòd confugiens ad ædem sacram vel statuam principis, est securus. Item, q ex causa quis cogitur vendere rem suam contra l. nec emere. C. de iur. delib. Item, quòd publicè interest quem re sua nõ malè vti. Item, quòd ius suum non est alicui auferendum: & quòd iustè precantibus non est negandus assensus. Item, quòd seruus contra dominũ po-

teſt habere recurſum ad iudices. Itē, ꝙ punitur, qui aduerſus legem fraudē facit. Circa quod aduerte: quia aliqui (vt Ang. hîc) videntur intelligere hoc in officiali, quaſi iſte Sabinus fuerit officialis: quod eſt falſum. Nam Sabinus erat dominus ſeruorũ malè habitorũ, vt colligitur ibi, qui ex familia Iulij Sabini, &c. Syl.

hoſtium euaſiſſe. vide autem Lector, pulchram Impp. conſtitutionem in l. pateant. Cod. Theod. lib. viij. tit. xlv.

d Cogantur. Nota hîc, quòd aliquis cogitur vendere rem ſuam.

Sed & maior [a] aſperitas dominorum eiuſdem principis conſtitutione coercetur. Nam Antoninus cõſultus [b] à quibuſdam Præſidibus prouinciarum de iis ſeruis, qui ad ædē ſacram [c], vel ad ſtatuã principum confugiunt, præcepit, vt ſi intolerabilis videatur ſæuitia dominorum, cogantur [d] ſeruos ſuos bonis conditionibus [e] vēdere: vt pretiũ dominis daretur: & rectè [f]: expedit enim Reipublicæ, ne ſua re quis malè [g] vtatur [h]. Cuius reſcripti ad Aeliũ Marianũ [i] miſsi, verba ſunt hæc: Dominorũ [k] quidē poteſtatem in ſeruos ſuos illibatã [l] eſſe opportet: nec cuiquam hominũ ius ſuum detrahi. ſed dominorum intereſt [m], ne auxi

a Maior. i. magna, vel maior quàm æquũ ſit. Adde ꝙ gloſ. hæc eſt not. ad hoc, ꝙ cõparatiuus aliquãdo ponitur pro poſitiuo. Syl.

b Cõſultus. i. interrogat⁹. ſic ff. de pac. l. item quia. §. fi. Vnde illud, Conſulo te quærens: tibi conſulo, conſilium dans.

c Aedem ſacram. ad quæ loca olim & hodie confugiunt: circa quæ diſtingue, vt diximus in auth. de man. prin. §. neque autem. in gl. cogentur.

ADDITIO. Et iuuãtur ſecundũ Io. Fab. & Ang. quando ſine armis, nullo præcedēte delicto, ſed propter domini ſęuitiã, vel etiã ſui criminis grauiorem punitionē confugiũt: vt hîc, aliàs non: vt l. ſi ſeruus. & l. fi. §. adiicientes. verſ. & hoc quidē. C. de his, qui ad eccleſ. confug. & c. inter alia. extra, de immu. eccl. Sed de iure canonico non iuuatur delinquens in eccleſia. c. fin. extra, eo. tit. aliàs ſic, niſi eſſet publicus latro: vt dicto c. inter. & idē per omnia intelligas de cœmiterio: vt xvij. quæſt. iiij. c. ſi quis contumax. Ang.

ADDITIO. Apud Cor. Tacitũ, lib. iij. C. Seſtius in Senatu diſputat, à Deo non niſi iuſtas ſupplicum preces exaudiri, neque quenquam in Capitolium vel alterius vrbis templa perfugere, vt eo ſubſidio ad flagitia vtatur. Liuius autem libr. iij. decad. iij. narrat quendã Decium Magium Campanũ, qui à Pœnis vinctus Carthaginem ducebatur, ad ſtatuam Ptolemei Regis, ad Cyrenas, confugiſſe: itaque manus

e Bonis cõditionib⁹. ſ. vt pretium habeat: & ad dominũ primum non reuertãtur: vt ſ. §. proxim. & ſ. §. ſed hoc. in fin. & ne ſimili pœna anteriorũ afficiantur, vel ne expo nãtur, vel proſtituantur, vel exportētur, vel vendantur amodo: vt j. proxi. §. & §. fin.

f Rectè. ſ. pręcepit.

g Malè. Quia intereſt principis locupletes ſub ſe habere ſubiectos: vt in auth. vt iudi. ſine quoquo ſuffrag. §. cõſiderauimus. quod non contingeret, ſi cuilibet ſeruos ſuos liceret occidere.
Et nota, ꝙ illud idē quod intereſt pri
uati principaliter & Reipubl. ſecun-
dario, vt ſ. dixi de iuſti. & iur. §. fi. Ar-
gu. contra. ff. ſol. ma. l. etiam. §. licet. &
l. ſi conſtante. §. ſi maritus.

h Vtatur. Nota, quòd quãdoque de-
trahitur res inuito domino propter
odium dominorum, vt hîc: quandoq;
fauore religionis: vt ff. de religio. l. ſi
quis ſepulchrum. quandoque fauore
libertatis: vt j. de don. in fine. quãdo-
que fauore vltimæ voluntatis: vt ff. de
leg. j. l. ſi fideiuſſor. §. meminiſſe. & hoc
eſt contra regulam, vt C. de contrah.
empt. l. inuitum. Accurſ.

i Marianum. Proconſulem Aeticæ,
aliàs Euticæ ſeu Beticæ vrbis: vt ff. eo.
l. ij. in princip.

k Dominorum. Hinc inde allegat,
& primò duas pro dominis rationes,
vel dicta ponit.

l Illibatam. i. non diminutam.

m Intereſt. i. eis proderit, vt ſeruos
non perdant: & dic, denegetur, ſcili-
cet à nobis: vel dic, intereſt. i. ad eos
pertinet, ne denegetur, ſcilicet à do-
minis: cũ fortè vxor aut filij, vel alij
domini

domini familiares inferant hoc: sed prima verior.

a Iniuriam. Quam patiuntur iure naturali inspecto, non iure ciuili: vt infrà de iniur. §. seruis.

b Denegetur. sic ff. de off. Praefec. vrb. l. j. §. quod autem.

c Infami. i. infamata, seu magna iniuria.

d Fraudē Vel euidētem, quia non obedit: vel callidā, dicens non esse illū seruum, qui fugit.

Adde, ꝙ hîc gl. malè intelligit: quia tex. intelligit de fraude commissa à domino, non à seruo. Syl.]

DE PATRIA potestate.

lium contra saeuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam [a] denegetur [b] his, qui iustè deprecantur. Ideòque cognosce de querelis eorum qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt & si vel durius habitos, quàm aequum est, vel infami [c] iniuria adfectos esse cognoueris, vænire iube: ita vt in potestatem domini non reuertantur. Quòd* si meae constitutioni fraudē [d] fecerit: sciet me hoc admissū seuerius exequuturum.

TITVL. IX. DE PATRIA potestate.

IN potestate [e] nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis [f] nuptiis procreauimus[a]. Nuptiae[g] autē, siue matrimonium, est viri & mulieris coniunctio [h], indiui-

consuetudinem pariat. Etenim coniunctionum duae sunt species: alia corporum tantùm, alia verò animorum simul & corporum. Nam qui concubinas habēt, corpore quidem vt belluae coniunguntur: sed nihil aliud habent inter se commune, sibi enim vnusquisque parat, sibi quaerit, sua cuique libera volūtas est, itaq; concubina, inuito eo cui coniūcta est, poterit discedere, & alteri se in matrimoniū, aut concubinatū dare. At qui vxorē ducit, eo animo ducit, vt mors sola eā coniūctionē diuellat. C. Vi. *qui. D.

Nota qui sint in potestate nostra. Item, quid sint nuptiae, & quid matrimonium: & dic aliter definiri nuptias in l. j. ff. de rit. nupt. Syl.

Quia suprà dixit de his, qui sunt in potestate dominorum, ideo subiungit de his qui sunt in potestate parentum: vt promiserat suprà tit. j. §. j. Aret.

IN potestate. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictū in genere, qui liberi sunt in nostra potestate. Secundò, definitionem nuptiarū vel matrimonij. Tertiò, qui habēt filios in potestate. Quartò ex praedictis infert specificādo quod primò dixerat. Secunda ibi, Nuptiae. Tertia ibi, Ius autem. Quarta ibi, Qui igitur.

CASVS. Cognoui sanè quae fuerit dominorū potestas: sed cupio (nisi molestū est) patrum etiā quae fuerit in liberos potestas, intelligere. Quínam igitur verè paternae potestati subiecti sunt? Liberi, inquit, ij dūtaxat, qui ex iustis nuptiis procreati, ac suscepti sunt. Quoniā duo dixisti, Ex iustis nuptiis: velim mihi vtrūque singulatim explices. dicam* de subiecto primùm, posteà de attributo. Quid appellas nuptias? Nuptiae alio nomine appellātur Matrimonium. Nuptiae autem sunt maris & foeminae coniunctio, diuini & humani iuris tam arctam communionem continens, vt indiuiduā vitae

e In potestate. Hoc verbum multis modis sumitur: vt suprà proxim. titu. diximus. §. j.

f Ex iustis. Quae sint iustae, dicetur infrà tit. proxi.

Adde ꝙ ex hac gl. iuncto tex. not. ꝙ filij spurij, vel aliter illegitimi non sunt in potestate parentis, nisi posteà legitimentur. §. fi. infrà tit. j. Syl.]

g Nuptiae. Et dicuntur ab obnubendo, id est, velando: quia velatae incedere debent, vt ait Isido. Sed matrimonium dicitur ideo, quia mulier nubit, vt mater fiat. & haec duo nomina (licet diuersis rationibus) idē signant. Item coniugium, & connubiū, & consortium: vt ff. de rit. nupt. l. in eo iure. §. hoc caput. licet hoc vltimum quandoque inter seruos accipiatur: vt C. de ser. fug. l. fin. inter quos propriè dicitur contubernium: vt C. de incest. nup. l. cum ancillis.

h Coniunctio. Animorū nōn corporum tantum: vt ff. de reg. iu. l. nuptias. & illa coniūctio animorum significat vnionem, quae consistit inter Deum, & iustā animā. Vnde Apostolus, Qui ad-

hæret Deo, vnus spiritus est cum eo. Reliquum. s. coniunctio corporũ, designat conformitatem, quæ cõsistit in carne inter Christũ, & sanctam ecclesiam. i. humanum genus. Vnde Euangelista, Verbũ caro factũ est: & habitauit i nobis. Adde, ꝙ sola coniunctio animi sufficit cum intentione coniũgẽdi corpus. d. l. nuptias. ff. de regu. iur. & vltima verba gloss. sunt verba tex. in c. debitum. de biga. Syl.]

duam [a] vitæ consuetudinem continens.

¶ [illegible]

Connubium autem, vt scribit Vlpianus in Epit. tit. v. est vxoris iure ducendæ facultas.

¶ a Indiuiduam. Quo ad affectionem: sic ĩ. de iust. & iur. in princ. Actu enim plerunque fit separatio, tam iure veteri, quàm nouo permittente: vt C. de repud. l. consensu. in princ. & in auth. de nupt. §. si ergo. & in aut. vt lic. mat. & auiæ. §. quia verò. Sed nunquid hãc affectionem habet aliquis ad concubinam quandoque? Certè sic: & ideo adiicias huic definitioni, diuini & humani iuris cõmunicatio: vt ff. de rit. nupt. l. j. Diuini: quia eiusdem sectæ debent esse: vt non sit vnus Christianus, & alter Iudæus: vt C. de Iudæ. l. ne quis. Humani: quia forum viri sequitur vxor: vt ff. ad munic. l. fin. §. ij. secus est in cõcubina, vel qualibet minus legitima vxore, vt ff. ad munic. l. de iure. §. fin. licet concubinatus iure permittente sit. ff. de concub. l. in concubinatu. in fin. Neque valet oppositio de matre ad filium: quia ibi non est talis consuetudo, qualis ad vxorem: vt ĩ. titu. j. §. ergo. & in auth. quomod. oport. epis. §. j. & §. volumus autem. ibi, Sed aut solæ, &c.

CASVS.

¶ Ius autem. Intelligo, qui paternæ potestati subiecti sunt. quæro nunc quo ex iure profecta sit, naturali, gentium, an ciuili? Ex ciuili Romanorũ, inquit. Nam etsi aliæ gentes genus aliquod potestatis in liberos natura retineant, nulla tamen est, quę hanc nostrã obseruet. nobis enim propria & peculiaris est. In quo autẽ versetur, posteà cognosces ex libro I I. Nam olim vitæ, necísq; potestatẽ parentes in liberos habebãt. Itaq; Cassius filium, ꝙ primus in Tribunatu plebis legẽ Agrariã tulisset, deposita potestate, propinquorũ & amicorum cõsilio domi adhibito, affectati crimine regni damnauit, verberibúsq; affectũ necari iussit. Præterea parentes famẽ laborantes, liberos vendere poterãt. nunc autem ius patrium magis in pietate situm est, quàm in illa pristina herili potestate. Ergo M. Tullius filiũ quem ex Terentia suscepit,

¶ Ius autẽ [b] potestatis, quod in liberos habemus, proprium est ciuiũ Ro

in sua potestate habebat. neq; tantùm filium, sed qui etiam iustis nuptiis ex eodem filio nasceretur, & qui deinceps ex eo nepotem, pronepotem, & abnepotem. Quid autem in filia? Cicero enim filiam habebat charissimam, nomine Tulliolam. ea C. Pisoni nupsit, ex quo filium suscepit. is filius nunquid erit in M. Tullij potestate? nequaquam, inquit: sed in C. Pisonis, eodem modo, quo Cicero filius in patris potestate manebat. Cor. Vibul.

Not. quòd soli Rom. ciues habẽt filios in potestate. Not. ꝙ verba non dicuntur superflua, quæ ad maiorẽ declarationem ponuntur: non enim necessaria erat illa clausula, Nulli autẽ, cùm esset dictũ, proprium: quod est, quod alteri nõ competit. l. omnes populi. ff. de iust. & iur. & ad hoc allegat iste tex. per Dec. in consil. cclxij. Item ꝙ dictio ergo, est illatiua. Item ꝙ eandem potestatem habet auus in nepotem, quam pater in filium. Item quòd descendentes ex filia nõ sunt in potestate aui materni: & sic quòd descendentes sequuntur patrem, nõ matrem quoad patriã potestatẽ, & familiã. Sy.

Ius autem Quod cõsistit in septem. Primò: quia necessitate famis pater filium vendere potest, vel obligare: vt C. de pa. qui fil. distr. l. ij. Secũdò: quia ab eo in ius vocari nõ potest: vt C. de in ius vocan. l. fi. Tertiò: quia nec cum eis agendo, iudiciũ habere possumus: vt ff. de iud. l. lis. Quartò: quia per eũ acquirimus: vt ĩ. per quas person. no. acq. §. j. Quintò: quia in iudicio cõtra aliũ sine licẽtia nostra esse non potest: vt C. de bon. quæ lib. l. fin. §. j. Sextò: quia eo inuito sua bona aduẽtitia administramus: vt infrà per quas perso. no. acq. §. j. Quidam tamen dixerunt, ꝙ alimenta adinuicem hoc iure præstantur: quod falsum est: cùm in emancipatis

cipatis etiã hoc fit: vt ff. de lib. agna. l. si q̃s à liberis. in prin. Itẽ ciuilis obligatio inter nos esse nõ potest, vt ĩ. de inut. stip. §. itẽ inutilis. Et vt octauus, vt possim petere filiũ in meã potestatẽ. Circa q̃d distingue: q̃a aut à nullo detinetur, aut ab aliquo, volens, an inuitus. Primo casu petam eũ per officium iudicis. ff. de li. exh. l. iij. §. hoc autem. & preiudiciali actione in rem agam: vt ĩ. de ac. §. præiudiciales, non interdicto, nisi in casu: vt si volo eũ adire hæreditatẽ, in qua fact⁹ est hæres: vt ff. de acquir. hær. l. si quis mihi. §. iussum. & de lib. exhi. l. si cum. In secũdo eadem auxilia locum habent: & plura. s. rei vendicatio de iure Ro. vt ff. de rei ven. l. j. In tertio locũ habet interdictũ de libe. ho. exhi. Item actio in rem de iure Quiritũ: vt ff. de rei ven. l. j. §. j. & de lib. exh. l. j. j. respon.

manorũ[a]. Nulli enim alii sũt homines, qui talẽ in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

¶ *Filiis ex legitimis nuptiis progenitis, omnésque per filios ... dẽ es, in patria sunt potestate: ex filia ve ...*

¶ Qui igitur ex te, & vxore[b] tua nasci tur, in tua[c] potestate est. Itẽ, qui ex filio tuo, & vxore eius nascitur, id est, nepos tuus, & neptis, æquè in tua sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autẽ * ex filia tua nascũtur, in potestate tua nõ sunt[d], sed in patris eorum.

TITVLVS X.

DE NVPTIIS.

¶ *Masculi decimumquartũ annũ attingentes: & fœminæ duodecimũ, iustas ... qua in potestate cõstituti, non nisi patre assentiente, contrahere possunt: modo talis sit pater, qui consensum præstare valeat.*

IVstas autem nuptias inter se ciues Roma-

non est sub Imperio Romano. Ias.

b Et vxore. Aliud si ex cõcubina: vt ĩ. tit. j. §. fi. vel incesto coitu nat⁹: vt in authen. quib. mod. nat. effi. leg. §. fina.

c In tua. si tamẽ tu sis tui iuris, nõ aliàs: vt ff. ad l. Iu. de adulte. l. sic eueniet.

d Nõ sunt. q̃a q̃ nascũtur, patris familiã sequũt: vt ĩ. de legib. agn. tut. §. j.

*sap. Th. alii legunt tamen.

DE NVPTIIS.

¶ Suprà tit. pro xi. in prin. dictũ est q̃ in potestate nostra sũt liberi, quos ex iustis nuptiis pcreauim⁹. ideo hic subiungitur inter quos dictę iustę nuptię cõtrahuntur. Accursius.

ADDITIO. In quibusdam exẽplarib⁹ titu l⁹ est, de iustis nuptiis. rectè. & probatur ex initio huius tituli.

IVstas autem. Iste tit. diuiditur in viij. partes. In prima ponit, q̃ possunt cõtrahere matrimoniũ, & qualiter, subiiciẽdo quæstionẽ de filio, & filia furiosi. Secunda ibi, Ergo non omnes. vbi ponit generaliter & specialiter quasdam esse personas, inter quas non potest esse matrimonium, scilicet inter ascendentes, & descendentes. Tertia ibi, inter eas. vbi ponit inter quas personas ex collateralibus etiam coniunctis per adoptionem potest fieri, & non fieri matrimonium. Quarta ibi, Affinitatis. vbi ponit inter quas personas non potest fieri matrimonium ratione affinitatis. Quinta ibi. Illud certum. vbi ponit qualiter matrimoniũ prohibeatur ratiõe seruilis cognationis. Sexta ibi, Sunt & aliæ. vbi ponit generaliter quasdam esse alias personas, inter quas non potest constitui matrimoniũ. Septima ibi, si aduersus.

a Romanorum. i. Omnium, qui sunt de Ro. Imperio. aliæ verò gẽtes quædam, vt seruos tenẽt filios, vt Sclaui: aliæ vt prorsus absolutos, vt Francigenę: ideo cautè dicit ĩ. talẽ, qualem.

ADDITIO. Dum dicit, quòd filii Francigenarum non sunt in potestate parentum: adde quòd hanc glos. in hoc reputat vnicã. & singul. Bal. in c. j. §. si duo fratres. aliàs ille §. est. c. ij. in tit. de fratri. de nouo benedic. inuest. Hanc etiam glos. Bal. commendat in cap. j. an maritus suc. vxo. in benefic. & vide totum in l. pen. C. qui test. fac. poss. & in d. c. j. an mari. suc. vxo. in benefi. dicit Bal. quòd ista glo. est sing. Et eam etiam dicit sing. Ia. ad hoc, quòd regnum Franciæ

annullat matrimonia cōtracta cōtra iuris præcepta,& quicquid secutū est exinde,& punit cōtra faciētes. Octaua ibi, Aliquādo, vbi ponit de filiis naturalib⁹,& quomodo possūt legitimari. Item prima pars principalis. ni [a] contrahunt, diuidit in tres partes. Nam in prima ponit dictū generale. In secunda illud declarat. In tertia determinat incidentem quæstionem. Secunda ibi, Masculi, Tertia ibi, vnde quæsitum. secundum Por.

CASVS. Quoniam dixisti eos in patrū esse potestate, qui ex nuptiis, iisque iustis, suscepti essent, & de subiecto, id est de nuptiis explicasti, sequitur vt de attributo exponas. Quæ sunt iustæ nuptiæ? Quas, inquit ciues Romani inter se cōtrahūt: veluti C. Cęsar ciuis Roman⁹ Pōpeiā ciuē Romanā Qu. Pōpeii ciuis itē Romani filiā vxorem ducit, hæ dicūtur iustæ nuptiæ. Sed an satis est cōiuges esse ciues Romanos? minimè. desideratur enim vt leges de nuptiis scriptę in eo cōiugio obseruatæ sint: veluti hę quas postea enumerat. Quænā illarum prima est? Vt masculus sit ætatis, qua malæ adolescentiū lanugine vestiri incipiunt: id est annorum xiiii. fœmina, qua possit iam concipere, & sit iam matura viro, ac nubilis. nempe annorū xij. Quænam est lex secunda? Vt qui adhuc filiusfamilias est, id est patri subiectus, patris consensum habeat: veluti Pamphilus amabat vnicè Glyceriū: quoniam tamen in patris erat Simonis potestate, eam sine & Simonis sui patris & Chremetis Glycerii patris cōsensu ducere non poterat. Et quonam ex iure hæc lex enata est? Ex naturali & ciuili, inquit. Naturale autem, Gentium hîc significat, neque enim id belluarū etiam commune est. Ius autem gētium à Deo constitutū est vt Cicero in legibus testatur. quare, Canonici (genus animantium rationis & humanitatis expers) qui nuptias sine parentum consensu furtim contractas cōfirmarunt, ius diuinum sustulerunt. neque enim mouet, quod citant, Quos Deus coniunxit, homo non separet. Deus enim illa clandestina matrimonia non coniunxit.

¶ Vnde quæsitum est.] Orestes, vt notū est, ob interfectā Clytēnestrā matrē furiosus euasit. Finge filiā eius velle nubere, aut filiū velle vxorē ducere. At nūc dicebas cōsēsum patris exquiri: furiosi autē nullū videri esse cōsensum: mentis enim cōpos non est. quid fiet? De filia inquit, facilè conuenit inter Prudentes, vt patris consensum non expectet. qui secundū præ- opinor, hac de causa, q̃ filios non gignet filia in Orestis patris sui potestatem: sicuti paul⁹ antè dicebamus. itaque ipsi inuito nō augebit familiam. De filio verò dubitabatur, q̃ fortè qui ex eo nascerentur, iū aui inuiti potestatem nascerentur. itaque inuito illi ab intestato successores essent. Imperator autem filio quoq; vxoris ducendę potestatē sine patris furiosi consensu permisit. Cor. Vib.

¶ Nota quæ sint iustæ nuptiæ. Itē in qua ætate contrahere matrimonium liceat. Itē q̃ filio contrahenti matrimoniū requiritur cōsensus paternus ex ciuili & naturali ratione. Item, q̃ nō solùm consensus, sed iussus requiritur. Item, q̃ filii furiosi sine paterno cōsensu cōtrahunt nuptias. Item, quòd statutum in filia furiosi nō extenditur ad filium, contra hîc notata per Angel. aliàs enim non fuisset necessaria decisio Imperatoris: nec fuisset variatum, vt dicit idem Imperator. Item, quòd matrimoniū est tantùm inter liberos. Sylu.

ADDITIO. Vlpianus in Epit. tit. v. Iustū, ait, matrimoniū est, si inter eos q̃ nuptias cōtrahūt, cōnubiū sit: & tā masculus pubes, q̃ fœmina potens sit, & vtriq; cōsentiāt, si sui iuris sunt: aut etiā parētes eorū, si in potestate sunt. Connubium autem est, vxoris ducendæ facultas. Hæc ille. Porrò Eguina. Ba. sentit hoc loco Canones requirere non coitum, sed cōsensum eorum, de quorum coniunctione agitur. inter quos sunt parentes. c. sufficit. 27. q. 2. c. nostra. 30. q. 5. vtcūque glossatores aduersus rationem naturalem abusum iuuant iudicantium.

¶ a Ciues Romani. i. Liberi homines: vt s. de lib. §. fi. serui ergò non faciunt matrimonium. sed contuberniū: vt hîc, & C. de incest. nupt. l. cum ancillis. & in auth. de nupt. §. si verò, decretū. ver. si verò ab initio. Sed aliud est iure canonicū, quod præualet: vt in auth. de eccl. tit. in pri. & in glo. vbi dicit, q̃ canones sūt seruādi p legib⁹.

Adde, q̃ de iure canonico matrimoniū est inter seruos: & potest contrahi

trahi etiã inuitis, & cõtradicentibus dominis.c.j.de coniug.seruor.Syl.

¶ a Præcepta. Quæ sũt ĩ.eo.tit.p totũ. & ff.eo.& C.eo.tit.p totum, vt colligemus in magna gl.ĩ.eo.§.sunt & alii.

¶ b Puberes. id est, Maiores xiiij. ann. vt ĩ. quid.mod.tu.fi. in prin.

ADDITIO. Hæc gl.non bene loquitur. nã licet quo ad tutelas,& testamẽta ille appellatur pubes, qui xiiij. annum cõpleuit, si vir sit, aut xij.si mulier fuerit: quò tamẽ ad matrimonia cõtrahẽda appellant pubeStres: q̃ primum coire possunt: non igitur in matrimonio copulando pubertas cognoscitur ex annorum numero, sed ex potestate coeundi.c. puberes.extra de despon. impu.secundum Christoph.

¶ c Viri potẽtes. I. Maiores xij. annis.ĩ. quib.mo.tut. fi.j. respon. sed in spõsalibus vij.anni sufficiunt: vt ff.de sponsalib. l. in sponsalibus. Sed nunquid hodie xv. anni sunt necessarij ad matrimonium: vt in authen.de temp. nõ sol.pecu.§.nouim⁹. Respõ. lex illa consuetudinem,& frequẽtiam hominum ponit. aliud de iure, vt hic. Item quid, si aliquis antè, quàm istud tempus attingat, inuentus fit sufficiens ad matrimonium? Videtur quòd nubere possit: vt ff. quã. dies. le.ce.l. pe. quasi felici diplomate vsus: vt ff. de verb.obli.l.continuus.§. cùm ita, Sed contradico. imò lege Iulia de adulterio,& stupro commisso poterit puniri: vt ff.de adul.l.inter liberas.j. resp. & est pro hoc.ff.de concub.l.j.§. fi. Si autem de facto intra dictum tempus vxorem quis acceperit, tunc erit vxor, cùm ad ætatem prædictã peruenerit, vt ff.de ritu.nupt.l.minorem.

ADDITIO. Pro notatis in hac gl. vide c.puberes.extra de despõ.impu. vbi opinio glo.videtur reprobari. Et ꝑ fin. hui⁹ glo.vide c.j.de despõ.imp. li.vi. An autẽ mulier possit cõtrahere matrimoniũ ante xij. an. dic secundũ

cepta [a] legũ coeũt masculi quidẽ puberes [b], fœminæ autẽ viri potẽtes [c]: siue patres * familiarũ [d] sint, siue filii familiarũ: dũ tamẽ, si filii familiarũ sint, * consensũ habeãt parentum, quorum sunt in potestate [e]. Nã hoc fieri debere,& ciuilis [f] & naturalis [g] ratio suadet: intantũ, vt iussus parentis præcedere debeat [h]. Vnde [i] quæsitũ est, an furiosi filia nubere aut furiosi fili⁹ vxorẽ ducere possit [k]? Cũque super filio [l] variabatur, nostra processit decisio [m]: qua [n] permisiũ est, ad exẽplũ filiæ furiosi [o], filium quoque furiosi posse, & sine patris interuentu, matrimo-

Ioã. de Pla. q̃ sic, vt puta ꝑpter pacẽ: vt c.ij.de despõ.impu. Itẽ si malitia suppleat ætatẽ: vt c.j.de cõiu. seruo. & c. de illis.de despõ. impu.q.a mai⁹ periculũ est in ea, quã in masculo, ꝑpter calidiorẽ sãguinẽ ad luxuriandũ. & fragilitatem sexus: vt in glos. q̃ incipit, Nam de filia ĩ.

¶ d Patres familiarũ. I. Qui sunt iuris sui, cuiuscunq; ætatis sint: sic & matresfa. Sed filii, & filiæfa. q̃ sunt in potestate, cuiuscunque ætatis sint: vt ff. de iis, qui sunt sui, vel alie.iu.l. nã ciuium.

¶ e In potestate. Quid ergo de emãcipatis? Videtur idem: vt C.eo.l.viduæ. sec illud cõsilium est, nõ præceptum. Quòd autem possit filius emãcipatus, dicitur ff. de contra.tab.l.iij. §. si emancipatus. & ff.de rit.nupt.l.filius emancipatus.

¶ f Et ciuilis. Quia est in potestate de iure ciuili Ro. vt ĩ.tit.j.§.ius.

¶ g Et naturalis. Quia pater: vt ff. de iusti.& iure.l.ij. vel quia proauus: vt ĩ.de pupil.subst.§.ij.

¶ h Debeat. Aliàs non valet: vt ff. de sta.homi.l.Paulus respondit. videtur tamen consentire, nisi contradicat expressè: vt ff.de spon. l. in sponsalibus. in fin.

¶ i Vnde. Quia patris consensus exigitur.

¶ k Possit. Videtur quòd non, cùm pater non possit consentire: vt ff. de iur. cod.l.ij.§.furiosus.

¶ l Super filio. Nam de filia facilè consensum fuit: quia fortè calidior sanguis est in ea: vt in auth. de nõ eligen. §. cùm igitur. vel veriùs propter fragilitatem sexus. Arg.ĩ. qui alie. licet.in prin.sed prima non placet.

¶ m Decisio, id est, Sentẽtia vel lex: vt C.eo.l.si furiosi.

¶ n Qua decisione.

¶ o Furiosi. idem & si captus fuerit. & abfuit pater per triennium, vel nescitur an viuat, vel nõ: vt ff. de nup.l.si nepos.§.fi.& l.si ita.

niũ sibi copulare, secundum datum[a] ex nostra constitutione modum.

¶ [illegible]

¶ Ergo[b] non omnes[c] nobis vxores ducere licet. nãquarundã[d] nuptiis abstinẽdum est. Inter eas enim personas, quæ parẽtũ, liberorúmve locũ inter se obtinẽt, cõtrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem, & filiam: vel auum, & neptem: vel matrem, & filium: vel auiam, & nepotem: & vsque in infinitum[e]. Et si tales personæ inter se

¶ a Secũdũ datũ. s. Cũ auctoritate curatoris patris, & dote, secũdũ quãtitatẽ patrimonij patris data: vt C. eo. le. si furiosi. in fi. Sed iure canonũ sufficit cõsensus eorum, de quorũ matrimonio agitur. sed illud fortè in aliis, non in filiisfamiliâs. intelligitur. vel credo, q hoc corrigit: qa ita honesta est res cõtrahere matrimoniũ, sicut & intrare monasteriũ: vt in authent. de sanc. epis. §. sed & hoc præsenti.

ADDITIO.

Aemil. Fer. pro interuentu, legit Interitu. qd cùm omnes, quos vidi libri, tũ etiã Theophilus refellit. καὶ τὴν τοῦ πατρὸς μὴ ἀναμένειν συναίνεσιν. i. & patris non expectare consensum. Ergo significat non requiri, non desiderari, non opus esse patris furiosi consensu.

¶ Ergo. Diuiditur in quinque partes. Primò ponit vnũ dictũ. Secundò ponit rationẽ dicti. Tertio suũ dictũ specificat.. Quartò ponit, quid resultet contrahendo cum aliqua de prohibitis hic. Quintò extendit ad filios adoptiuos. Secunda ibi, nã à quarundã. Tertia ibi, Inter eas. Quarta ibi, Et si tales. Quinta ibi, & hæc adeo.

CASVS. Iam duas leges exposuisti, è quibus iustæ nuptiæ conciliari possunt. quænã est tertia? Ne cognatione cõiuncti matrimoniũ inter se cõtrahant. Et qd est cognatio? Cohærentia quędã personarũ, quæ p generationẽ cõtracta ex eodẽ sãguine cõstat. cui9 cõmunione altera alteri cõiũcta est. veluti, Adamus fons & quasi caput est ex quo sanguis in posteros defluxit: q vno sanguine inter se cõiũcti sunt, ex quo etiã cognati inter se dicentur. Et quænã est diuisio cognatiõis? Alia est parẽtũ, q supra caput nostrũ sunt: alia propinquorũ q ab vtroqve latere nobis coniunguntur. Ex quo intelligis non posse describi cognationẽ in Adami persona, quippe cuius parentes nulli sunt: sed genealogiam duntaxat: vt suo loco docebimus. Quos ergo lex vestra nuptias cõtrahere prohibet? Eos primùm qui parentum, aut liberorum numerorum. Nam Cicero matrẽ, auiã, proauiã, & q suprà sunt, vxores ducere non poterat. nõ itẽ filiã, aut neptẽ, aut pronepte, & quæ infrà sunt. semper enim aliquis nominandus est, cui9 de cognatiõe quæratur: qui Latinè vno verbo Propositus, Græcè, Hypotheticus dici põt. nã Hypothesim Cicero Propositum cõuertit. Video ista, putóq; naturæ admodũ esse consentanea. Sed memini alios quosdam esse filios, non re vera, sed fictione tãtùm, quæ adoptio dicitur: vt apud Terentiũ, Mitio, qui vxorem non duxerat. filium fratris Demeæ Aeschinũ adoptauerat: & Paulus Aemilius, P. Scipionis Africani filium: & Iustinus Imper. Iustinia. maximum Impe. cujus hę sunt leges. Quid ergo Finge Mitione puellam aliquam adoptasse, an non poterit eam vxorem ducere, quòd eam filiæ loco habeat? Non poterit, inquit: ac ne eius quidẽ filiam: adeò vt etiam dissoluta adoptione, ea lex permaneat. Cor. Vib.

Not. q regula nuptiarum est prohibitoria certarum personarum, & ideo qui non prohbetur contrahere, intelliguntur permissi. Item, quòd inter ascendentes & descendentes in infinitum, etiã adoptiuos, & soluta adoptione non sunt iustæ nuptiæ. Item, q incestus & nefarius coitus dicitur cũ cõsanguineis. Itẽ, quòd cessante causa quandoque cessat effectus. Syl.

¶ b Ergo. Quia secundum præcepta legum fiunt matrimonia, ergo, &c.

¶ c Non omnes. scilicet mulieres.

¶ d Quarundam. scilicet mulierum.

¶ e In infinitum. Adeò, vt si Adam hodie viueret, nó posset habere vxorem,

rem, secundum Ioan. vt ff. de rit. nupt. l. nuptiæ consistere.

Vlpianus in Epit. tit. v.

Inter parentes & liberos infinitè cuiuscunque gradus, connubium nõ est.

a Idem iuris.

Vt non possint coniungi.

Inter eas. Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictũ in genere ĩ trãsuersalibus. Secundò illud specificat in transuersalibus coniunctis per sanguinem. Tertiò de coniunctis per adoptionẽ. Quartò infert ex prædictis vnum casum. Secunda ibi, Sanè. Tertia ibi, Sed etsi. Quarta ibi, Et ideo.

Habeo de recto cõsanguinitatis ordine: nunq̃d aũt est ali⁹? Sanè verò. Is q; ordo dicitur transuersus, cuius gradus q̃dam appellant, eo numero, quo

coierint, nefarias atque incestas nuptias cõtraxisse dicũtur. Et hæc adeò* vera sunt, vt quanuis per adoptionẽ parentum, liberorúmve loco sibi esse cœperint, nõ possint inter se matrimonio iungi: intantum, vt, etiam dissoluta adoptione, idẽ iuris[a] maneat. Itaque am, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, non poteris vxorem ducere: quamuis eam emancipaueris.

Inter fratrem & sororem ex vtroque, vel altero parente [illegible]

consistere nequit, quod ius ad adoptiuos fratres (quãdiu adoptionis vinculũ permanet) etiã trahitur: eo verò soluto, nil obstat nuptiis contrahendis.

Inter eas quoque personas quæ ex transuerso gradu cognationis iũguntur, est quædã similis obseruatio: sed non tanta[b]. Sanè enim inter fratrem, sororémque nuptiæ prohibitæ sunt: siue ab eodem patre eadémque matre nati fuerint, siue ex altero* eorum. Sed & si qua per adoptionem soror tibi esse

co intelliges. Quid ergo consilij Dario Persarum regi impartires? Is Alexandro magno Statyrãm filiã suã nuptũ collocat. vult aũt Alexãdrum generũ suũ adoptare: ex quo continget, vt Alexãder fit frater Statyræ adoptiuus. At nũc dicebas nuptias inter sororem & fratrem adoptiuum non consistere: quid fiet? Remedium inuentũ est, inquit. Darius emancipet suam filiã. dicebamus enim tum posse valere nuptias, quum vel adoptio, vel patria potestas dissoluta est. Cor.

Not. q̃ maior est prohibitio descẽdentium, quàm collateraliũ: quia illa est in infinitum: hæc vsq; ad certos gradus. Itẽ quòd inter fratres, & sorores non sunt iustæ nuptiæ, siue ex vtroq;, siue ex altero parẽte se

*alterutro D.

sunt generationes, veluti, Sergius Catilina genitus est ex patre Sergio, ecce, vna generatio vnũ efficit gradũ. idẽ Sergius pater Sergiam filiã procreauit: ecce alter gradus. Quæro, an Catilina suam sororem in matrimonio habere possit? Nequaquã. & cũ nefarius ille nebulo rem cũ sorore sua habuit, contra leges, & religionẽ fecit. Quid verò si non sint germani, sed alter ex altero patre, aut matre natus est? Respondet, idem iuris esse. Quid verò in adoptione? idémne iuris est in sorore, quod dixisti in filia? veluti, P. Aemylius Scipionem adoptat, licétne Scipioni P. Aemylij filiam habere in matrimonio? Distinguo: Dum adoptio manet, non licet: ea dissolura, licebit. Licebit præterea & alio modo, si P. Aemylius suã filiam ex potestate sua emiserit. quod quomodo fiat, suo lo-

contingunt. Item q̃ adoptiua durante adoptione, non ducitur in vxorem. Item, quòd emancipatio inter adoptiuos collaterales soluit penitus affinitatem. Item, quòd finita causa impedimenti, finitur impedimentum.

b Sed non tanta. f. Vsque ad gradum septimum, secundum canones: vt xxv. quæst. iij. c. progeniem. & c. de consanguinitate. & c. in copulatione. & c. nulli. Sed secundum leges vsque ad quartum: vt infrà eod. §. fratris. Idem hodie iure canonico: vt extra de consanguinitate & affinitate non debet. & c. vltim. Sed tamen alitèr accipitur gradus secundum canones, quàm secundum nos: vt dices infrà de gra. co.

Adde, quòd hodie de iur. cano. prohibitio est vsque ad quartum gradũ. c. non debet. §. prohibitio. de consan. & affin. Syluest.]

a Quandiu. Sic ff. de verb. obli. si stipuler. §. j. sic ff. de li. & posthu. l. si quis posth. in fin.

b Dissoluta. Quia ipsa est emancipata, vt differat à sequenti casu.

c Generum. i. Maritum filiæ.

d Eum. s. patrem.

e Antea. id est primò.

f Filiam. Hoc ideo: quia emãcipatione facta, desinit esse agnata patri: ergo per patrem non potest fieri agnata tali filio adoptiuo, vt ff. de adopt. l. qui in adoptione. hodie verò non desinit, vt j. de leg. agn. suc. §. fin. & ita hoc cõsiliũ hodie non valet.

Sed hæc gl. cõmuniter repræhenditur: quia & si non quo ad facultatem succedendi, desinit tamẽ quo ad familię nomen. & ad contrarium. §. sed hodie. j. tit. j. respon. secundum Christophorum, quòd quanuis in potestatem non trãseat, iura tamen adoptionis consequitur, vt C. de in ius vocan. l. fin. & l. adoptiuum. ff. eo. Vel secundum Iasonem transit, sed habetur pro non transeunte, vt d. l. fin. Iason.

g Nurum. id est, vxorem filij, vt probatur infrà eod. §. affinitatis.

cœperit, quandiu[a] quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. Cùm verò per emancipationem adoptio sit dissoluta[b], poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emãcipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo cõstat, si quis generum[c] adoptare velit, debere eũm[d] anteà[e] filiam[f] suam emancipare, & si quis velit nurũ[g] adoptare, debere eum anteà filiũ suum emancipare.

Filiam, vel neptem fratris, vel sororis suæ non pot[est] quis [illegible]

Fratris verò, vel sororis filiam, vxorem ducere nõ licet. Sed nec neptem fratris, vel sororis quis ducere potest, quanuis quarto gradu sint. Cuius[h] enim filiã vxorem ducere nõ licet, neque eius neptẽ permittitur.

Filiam sororis adoptiuæ potest quis ducere [illegible]

Eius[i] verò mulieris, quam pater tuus adoptauit; filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ci-

neptem licebit. Quid autẽ in sororis adoptiuę filia? Eam, inquit, licet. Quia quum matres iure ciuili non habeant in potestate liberos (vt alibi disces) per adoptionẽ non transferunt eos in potestatem patris adoptiui: quamobrem tibi iure ciuili cognatione nulla coniuncti sunt. Cognatio enim, quę natura contingit, tanquam nulla est in adoptionibus. Cor. Vibul.

Not. ꝙ inter patruum, & neptem ex fratre, vel etiam inter patruũ magnũ nõ licet cõtrahere nuptias. Itèm, ꝙ de iure ciuili neptes fratris, vel sororis sunt in quarto gradu. Item, ꝙ cuius filiá prohibeor vxorem ducere, ita & eius neptem. Itẽ, quòd filia sororis adoptiuę nõ coniũgitur nec ciuili, nec naturali iure mecũ. Item, quòd fortius est naturale vinculum, quàm ciuile. Item, quòd vinculum legale tantum est inter adoptantem, & adoptatum. Syl.

Fratris. Diuiditur in tres partes. Primò ponit dictũ. Secundò illud extendit. Tertiò rationem reddit. Secunda ibi, Sed nec. Tertia ibi, Cuius enim.

Fratris. CASVS. M. Cicero fratrem habet Q. Ciceronẽ, qui ex Pomponia vxore filiã habet: Licétne Marco eam vxorem ducere? non licet. Quid eius neptẽ? nihilo magis. quid proneptẽ, aut deinceps? ne has quidem. Præceptum enim generale tenẽdum est, Cuius filiam non licet ducere, eius nec

h Cuius. Sed opponitur, filiam aui vel auiæ non possum ducere: tamen neptem possum, quæ est mihi cõsobrina: vt j. eod. tit. §. duorum? Resp. hanc reg. strictè intellige in eo casu, in quo loquitur, & in omni simili. s. quando ego & ille, cuius filiã ducere non possum, sumus in gradu primo ad stipitẽ, & in potestate eiusdem: & sic cuius, scilicet fratris vel sororis meę filiam, &c. & hoc in naturalibus. secus in adoptiuis, vt infrà §. proximo.

ADDITIO. Intellige istud verum, quando per adoptionem non contrahitur cognatio: vt ibi, secundum Ang. & Ias. aliàs secus.

i Eius. Sic construe: non videris impediri

pediri ducere vxorem filiam eius mulieris, quam pater, &c.

¶ a Ciuili iure. De naturali constat. De ciuili sic probo, illa filia sororis adoptiuæ non est in potestate matris: vt ℑ.de hæredi. qua. & diff. §. qua de causa. ergo non trāsit in potestatē illius, qui adoptat matrem, licet mater transeat: quia illi trāseunt cū aliis, qui sunt in potestate, vt ℑ.tit.j.§.illud. & ff.de adopt.l.si pater. ac ipsa mater adoptata est mihi coniuncta per agnationem per patrem, in cuius potestate est. ff. de adopt.l.qui in adoptionem.Acc.

uili iure[a] tibi coniungitur.

¶ *Filii duorum fratrū vel sororum possunt simul cōtrahere matrimonium inter se. Angel.*

¶ Duorum[b] autē fratrum, vel sororum liberi, vel fratris & sororis coniungi* possunt.

¶ *Nepos cum amita etiam adoptiua vel* [illegible] *nium nō contrahit,* [illegible] *gna amita & magna matertera.* [illegible]

¶ Duorum. Diuiditur in tres partes. Primò ponit de duobus consobrinis. Secundò de amita. Terriò de matertera. Secunda ibi, Item amitam. Tertia ibi, Item nec materteram.

¶ Duorum autem.

THEMA. Cicero Marci filius Quinti patrui sui filiam amat, licétne inter patrueles, aut verò inter consobrinos matrimoniū cōtrahere? Licet. C.Vib.

¶ Not. quòd filij duorum fratrum iure inter se nubunt. Syl.]

¶ b Duornm. hoc secundum leges: vt hîc, & C.eod.l.celebrandis. secus iure cano. Vel dic hunc §. loqui de adoptiuis: secus in naturalibus.

ADDITIO. Coniugi possunt. Theophilus, Coniungi nō possunt. quod tamen eius interpres negationem temere sustulit. Primum enim Gaius Instit. lib.j.tit.iiij. Fratres, inquit, amitinos, vel consobrinos in matrimoniū iungi nulla ratione permittitur. deinde in l.iij.de incest.nup.lib.Cod.Theod.iij. Posthac qui consobrinæ suæ sese nuptiis funestarit, neque vxorem, neque filios ex ea editos habere credatur. Item Harmenopulus libr.vj.tit.iiij. Similiter, inquit, filiam amitæ, vel materteræ auunculi, vel patrui, hoc est, consobrinam meam prohibeor vxorem ducere: sed neque filius meus eorū neptem, qui sobrini inter se appellantur. & lib.vj.tit.iiij. Qui matrimonium coeunt consobrini, præter id, quod sit inter eos facienda separatio, etiā verberibus afficiuntor. Quæ cùm ita sint, dicendum videtur, quòd l.celebrandis. C.de nup aut mendose scripta est, aut abrogata: cum præsertim Institutiones factæ sint post Codicem: vt patet in proœ. §. cūque hoc, Variā autem fuisse huius rei prohibitionem ostēdit Vlpi. in titulis, titu.v. Inter cognatos, inquit, ex transuerso gradu olim quidem vsque ad quartum gradū matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex tertio gradu licet vxorem ducere.

¶ Item amitam[c], licet adoptiuam[d], ducere vxorem nō licet. item nec materteram[e]: quia parentū loco habentur. Qua ratione verum est, magnā quoque amitam,

¶ Licétne patris, aut matris sororem ducere? non licet. quid aui, aut auiæ? ne illas quidem, propter regulā iam traditam, Cuius filiam &c. Ego enim illis filij loco sum: illæ mihi parentū. Quid autem, si adoptiuæ tantùm sint? non licebit. Parentum enim habentur loco. Cor. Vibul.

¶ Not. quòd amitā, & materteram etiam magnā ducere in vxorē, etiā si adoptiuæ sint, nō possumus. Item, quòd amita & matertera sunt loco parentum. Syl.

¶ c Amitam. Quæ est soror patris.

¶ d Adoptiuam. Ab auo paterno.

¶ e Materteram. Nota cautè, quia nō repetit adoptiuam materteram, &c. quia matertera vel auunculus non fit adoptione: vt hîc, & ℑ.eo. §.eius. & ff. eo.l.si qua.§.fin. sed contrà videtur ff. de ritu nup. l.per adoptionem.§.pen. Resp. illud intelligitur, quando adopto in nepotē, quasi ex filia natū, vel in pronepotem quasi ex nepote nato ex filia: quod possum, sicut si nullū haberem filium: vt ℑ.titul.j. §.licet. tunc enim soror, & frater eius loco cuius filij facta est adoptio, est matertera & auunculus: alij mihi filij sunt: vt patet: & sic non imitatur naturam: quia aliter nepos ex filia naturali & legitima non est in potestate: hîc autem

cum suis concordātiis loquitur, quan
do aliquam adopto in filiā: hæc qui-
dem non erit matertera filiis natis ex
alia mea filia naturali & legitima. Sed
quæ est ratio diuersitatis? Resp. quia
altero casu, sci-
licet, quādo a-
dopto in nepo-
tem ex filio, est
commodū ma-
tertéræ & auun
culo: quia maio
res quidem pa-
rentes imperāt
minoribus: qđ

& materteram magnam [a] prohiberi vxorem ducere.

secus est in aduerso casu. ex hac de-
pendet alia, vt naturales & legitimi
sint adoptiuo subiecti: & est ridicu-
lum, econtrario casu esset æquum.
Hanc rationem repro
bant Christopho. & Ias. hîc: tum, quia
inter collaterales non est huiusmodi
reuerentia: vt nos in §. inter eas. s. eo.
tum etiam, quia idem videretur dicē-
dum in patruo, & amita. Item quia es
set contra ver. eius verò s. eo. Et assi-
gnant aliam rationem: quia in dicto
§. si. adoptatus agnascitur existenti in
agnatione adoptantis, putà filiæ. hîc
autem non existentibus, putà filiis fi-
liæ. quod fieri non potest: vt ff. de a-
doptio. l. qui adoptionem.

a Materteram magnam. Magna ma
tertera soror auiæ maternæ est: amita
magna soror aui paterni est: vt j. de
grad. co §. quarto. Sed quid de fratre
aui materni? Respon. est patruus ma-
gnus, vt C. de succ. edic. l. j. licet Pla.
contrà: vt ibi notat. Sed cùm sint in
quarto gradu, quare prohibentur, vt
s. eod. § fratris? Respon. quia hæ per-
sonæ sunt de superioribus transuersa-
libus, quæ habentur loco parentum,
vt in hoc §. & quia ipsa est in primo
gradu stipitis: vt not. s. eod. §. sed nec
neptem. Et sic not. cautè, quòd ordo
transuersaliū subdiuiditur in tres par
tes, suprà, infrà, & ex latere: vt infrà
de grad. §. iij. iiij. v. vj. & maior est ab-
stinentia versus superiores, vt hîc: &
inferiores, vt s. eo. §. fratris. quàm trās
uersales: vt suprà eod. §. duorum.

Affinitatis. Diuiditur in septem par
tes. Nam primò ponit quandam pro-
hibitionem in genere. Secundò illam
prohibitionem exemplificat in nuru,
& priuigna. Tertiò rationem prohibi
tionis factæ de nuru & priuigna assi-
gnat. Quartò dictam prohibitionem
de nuru factam modificat. Quintò ra-
tionē dictæ modificationis assignat.
Sextò modificat prohibitionem cir-
ca priuignā. Septimò rationem dictæ
modificationis assignat. Secūda pars
incipit ibi, Vt
ecce. Tertia ibi,
Quia vtræque.
Quarta ibi, Qđ
ita, scilicet.
Quīta ibi, Quia
eadem. Sexta i-
bi, Item si. Se-
ptima ibi, Quia
duas.

Affinitatis quoque veneratione * * ratione.

CASVS. Habeo iam duas leges, è
quibus iustas nuptias non licet con-
trahere. Quæ est tertia? Propter affi-
nitatem. Et quid est Affinitas? Coniun
ctio quædam, per matrimonium con-
tracta, ex eo dicta, quòd alter ad alte
rius fines accessit. Gliceriū nubit Pam
philo, Simonis filio, ea accessit ad Si-
monis fines: qua de causa affinis Si-
moni erit, nurúsque dicetur. Quæro
iam, Pamphilo mortuo, licebítne Si-
moni eam in vxorem ducere? nequa-
quam. quod idem etiam in priuigna
obseruatur: & verò etiam ex conuerso
in socru: ac nouerca. non enim Crassi-
pedi licebit Terētiam vxoris suæ ma
trem vxorem ducere. Cor. Vibul.

Not. q ratione affinitatis prohiben
tur etiā nuptiæ. Item q nurus & priui
gna filiæ loco sunt. Not q vbi sūt duę
rationes finales: vna cessante, alia nō,
non cessat dispositio. Item q lex in du
bio debet interpretari in casu proba-
biliter dubio. Item, q nō licet eodem
tempore habere duas vxores. Item q
dictio, quoque, est implicatiua. Item
quòd nomina affinitatis durant, ea so
luta: & verba præteriti temporis sunt
abnegatiua præsentis temporis. Not.
quòd dissoluta affinitate, non licet so
crum, aut nouercam vxorem ducere.
Item, quòd hę matris loco sunt. Item,
quòd cessante vna ex causis, alia re-
manente, non cessat effectus. Syl.

Affinitatis. Est autem affinitas, regu
laritas * personarū ex nuptiis coniun * proximitas. A. Clau.
ctarū, omni carens parentela. s. sangui
nis: vt ff. de grad. affin. l. non facilè. §.
affines. & §. sciendū est. ideo aūt dicit
ex nuptiis: quia sine nuptiis contrahi
non potest, sed secūdum canones etiā
sine nuptiis. Sed cum vxor videatur af
finis viro, quare permittitur matrimo
nio vti? Resp. non est affinis, sed causa
affinitatis.

affinitatis. sicut vnitas non est numerus, sed principium numeri. Accur.

ADDITIO Dic, quòd Affinitas est necessitudo per matrimoniũ contracta, quæ ex eo nomen inuenit, ꝙ alter ad alteri⁹ fines accessit. l. nõ facilè. ff. de gra.

a Quarundã. f. Mulierum.

b Priuignam. Hęc nomina exponũtur statim proxi. in versi. quod ita, &c.

c Loco sunt. Facit ad hoc ff. sol. mat. l. quia. & l. rei iudicatæ. §. fin.

d Accipi debet. s. hæc prohibitio.

e Nurus tua est. Quæ contineãtur appellatione istarum, dic, vt ff. de rit. nupt. l. adoptiuus. §. nunc videamus.

f Nupta est. arg. sumit hîc, & ex proxim. §. quod si quis habet generale auxilium, non debet petere speciale, vt ff. de mi. l. in causæ. j. resp. & de verb. oblig. l. doli. & ff. de ed. l. quædam sunt.

quarundã[a] nuptiis abstinere necesse est. Vt ecce priuignam[b], aut nurum vxorem ducere nõ licet: quia vtræque filiæ loco sunt[c].

¶ Quod ita, scilicet, accipi debet[d], si fuit nurus, aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est[e], id est, si adhuc nupta est[f] filio tuo, alia ratione[g] vxorem eã ducere non poteris: quia eadẽ duobus nupta esse non potest. Item, si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est, ideo eam vxorem ducere non poteris: quia duas vxores eodem tẽpore habere non licet[h].

¶ *Cum socru, vel nouerca præsenti, vel ... nium contrahi non potest. Arctin.*

¶ Socrũ[i] quoque, & nouercã prohibitum[k] est vxorem ducere: quia matris loco sunt. Qđ & ipsum, dissoluta demũ affinitate[l], procedit. Alioqui si adhuc nouerca[m] est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadẽ duobus nupta esse nõ potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est, ideo impediuntur tibi nuptiæ: quia duas vxores habere non potes[n].

¶ *Filii ex vxore ... here potest matrimonium cum filia vxoris ex marito*

¶ Mariti[o] tamen

hoc refertur illud, Quod & ipsum, &c.

l Affinitate. Hæc litera cõtraria videtur: nam si dissoluta est affinitas, nõ ergo debent nuptię ratione affinitatis impediri. Sed dic dissoluta, &c. id est dissoluto matrimonio. propter quod contingit affinitas: sed ipsa affinitas nõ est dissoluta.

ADDITIO. Cõcordat cum hac gl. c. fraternitatis. §. porrò. & ibi gloss. xxxv. q. x. quo ad matrimonium: secus quo ad alia: vt iij. q. vij. §. affinitatis. Angel.

m Nouerca. Sic dicta, quasi nocẽs arcus. vel quia noua est arca, quasi sine fructu. & facit. ff. de inoffi. test. l. iij. in fi. & l. iiij.

ADDITIO. Imo quasi noua dom⁹ prĩceps à patre superĩducta, quasi νέαρχος ad accersendam familiam.

n Non potes. Aliàs non possis. s. eodem tẽpore, subaudi: vt s̃. proxi. §.

Mariti. CASVS. Corn. viduus Antistiã viduã quoq; vxorem duxit. Habebat aũt ille filium ex priore matrimonio, hæc filiẽ. Quæro an hui⁹ filius cũ illius filia matrimonio coniũgi possit? Resp. posse. Quid verò si Cornelius ex Antistia filius habuerit, licebítne eorũ ex priore matrimonio liberis inter se iungi? Licebit. Cor. Vib.

Not. ꝙ dictio rectè, idem importat quod iustè & legitimè. & in hoc differt à dictione ritè, quæ importat. i. seruatis solennitatibus. l. iustæ. & ibi notat. ff. de acquir. possess. Syl.

o Mariti. licet inter se frater, & soror phibeant: vt s̃. e. §. inter eas tamẽ, &c.

g Alia ratione. Non solũ supradicta.

h Non licet. Imò efficitur infamis: vt C. ad leg. Iul. de adul. l. eum, qui.

Socrũ. diuiditur in quatuor partes: quia primò ponit vnũ dictũ prohibitiuum, cum ratione. Secũdò illud modificat. Tertiò modificatum declarat circa nouercam, cum ratione. Quartò declarat circa socrum cum ratione. Secunda ibi, Quod & ipsum. Tertia ibi, alioquin. Quarta ibi, Item si.

i Socrum. quæ sint hæ personæ, dic: vt ff. eo. tit. de rit. nupt. l. adoptiuus. §. nunc videamus.

k Prohibitum. Iure affinitatis. & ad

¶ a Vel contrà. id est, è contrario.
¶ b Habeant. Illi minores.
¶ c Ex matrimonio. Maiorum.
¶ d Posteà. s. post natiuitatem istorū. & sic aduerbium, posteà, determinat dictionem contracto. Vel dic, quòd determinat verbum, habeant: & dic cōtracto, scilicet priùs. Nam qui ex eo matrimonio. s. maiorū, nascuntur, fratres sunt: ex parte matris illi, qui nat⁹ est, vel nata priùs ex fœmina. Idē dicas econtrà, ꝙ erit frater, vel soror ex parte patris illi, qui fuerat ex illo patre natus: & tamen isti nullo iure sibi adinuicem iungūtur. viro enim cognati vxoris iunguntur, & non aliis cognatis viri. Item econtra: quia cognati viri vxori iunguntur, non autem aliis cognatis vxoris. Vnde reprobatur quorundam opinio, qui dixerunt, quòd nullus de arbore ducit alium. Nam in ea continentur cognati viri, & vxoris: & tamē iunguntur, vt hîc dicitur. Nec inter se ante matrimonium inter duos cognatos viri, & vxoris contractum succedunt: vt C. commu. de success. l. amitæ. nec postea, nisi sicut facit vir vxori deficiente omni parentela, & excluso fisco: vt C. vnde vir, & vxor. l. j. & in authen. ibi assignata.

¶ Si vxor. [illegible] Iulius Cæsar cū vxore Pompeia diuortiū fecit, quòd adulterata esset à P. Clodio. Ea nubit Cornelio, ex eóque filiā habuit. quæro an Cæsar eam filiam vxorem ducere possit? nō enim est priuigna. Vult tamen Imp. ab aliis nuptiis propter honestatis rationem abstineri. Quid autem hoc casu? Filius meus spoponderat nuptias Aemiliæ, eáque vicissim illi: nuptiæ tamen certa de causa non sunt secutæ, licétne mihi puellam illam vxorem ducere? Honestas, inquit, id vetat. Cor. Vibul.

¶ Not. summarium. Item, quòd publica honestas seruatur in matrimoniis. Item, quòd appellatione nurus nō venit sponsa filij: nec appellatione nouercæ, sponsa patris. Item, ꝙ ex hoc text. videtur quasi ꝙ si contractum sit matrimonium, non dirimatur: quod hodie secus est, c. sponsam. de sponsal. Item, quòd valet argumētum à simili. Syl.

¶ e Priuigna. Quia illa est priuigna mea, quæ ex mea vxore est nata antè, quā esset vxor: & fœminæ ille est priuignus, qui ex marito natus fuit antè, quam suus esset maritus, vt s. eo. §. affinitatis. & §. socrum. Sed hæc postea fuit nata. Tamen dicit Iulianus abstinendū ratione honestatis, vt subiicit. & ff. de ritu nup. l. si qua. §. si vxor. & l. semper. & ad hoc inducit duo argumēta. Nā, &c.

¶ f Nurum esse. licet sit sponsa, tamē non nurus ante, quàm eius fiat vxor. & econtra, licet sit sponsa patris: quia tamen nō est vxor patris adhuc, ideo non est filij nouerca: vt hîc, & ff. de ritu nupt. l. si qua. §. j. & tamen licet nulla sit affinitas, est abstinēdum: vt subiicit, Rectius, &c.

g Rectius. A simili concludit in casu proposito primo in hoc §.

h Facturos. s. Scimus, vel constat.

Illud certum est. CASVS. Dauus seruus sororem habet: licétne illis nuptias contrahere? licet. Licétne cum filia? licet. quid, si ambo manumissi fuerit? tum, inquit, non licebit. Naturalis enim cognatio, id est, in seruitute contracta, post manumissionem vim suam pristinam, & naturalem recuperat. Corn. Vibul.

¶ Not quòd seruilis cognatio est impeditiua matrimonij. Item, quòd sufficit allegare librum absque eo quod allegetur

filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà[a], matrimonium rectè cōtrahunt: licet habeāt[b] fratrem, sororémve[c] ex matrimonio posteà[d] contracto natos.

¶ *[illegible] honestatem, à quibusdā nuptiis abstinetur: quamuis nullum [illegible] vel affinitatis obstaculum adsit.*

¶ Si vxor tua post diuortium ex alio filiā procreauerit, hæc nō est quidē priuigna[e] tua: sed Iulianus* ab huiusmodi nuptiis abstineri debere ait. Nā constat, nec sponsam filij, nurum esse[f] nec patris sponsam, nouercam esse: rectiùs[g] tamen, & iure facturos[h] eos, qui ab huiusmodi nuptiis abstinuerint.

* Vlpianus.

¶ *Inter seruos etiam [illegible] tio impedit matrimonium contrahendum.*

allegetur lex. Item quòd iura sanguinis manent in seruis. Syl.

¶ a Seruiles. i. Dum durant serui.

¶ b Cognationes. i. Consanguinitates, quę sunt inter seruos, & impediũt nuptias inter eos. Itẽ affinitates: vt hîc, & ff. de ritu nupt. l. adoptiuus. §. seruiles. Sed quomodo hoc. cùm nulla cognatio sit inter eos: vt j. de capi. demi. §. quod autem? sed illud in iure succedendi. & in tutela, vel hæreditate dicitur: hoc autẽ in iure sanguinis. quod nullo iure ciuili tolli potest, vt hîc, & ff. de reg. iur. l. iura sanguinis. & per cõsequens etiam in prohibitione matrimonii. Sed nónne & alia ratione inter eos matrimonium impeditur: quia sunt serui, vt s. eo. tit. j. respon. & C. de ince. nup. l. cũ ancillis? Respon. Durante seruitute, hæc sunt duo impedimenta: &, eis manumissis, durat hoc vnũ, vt sequitur. ¶ Adde hoc de iure canonico esse correctum. c. j. de coniug. ser. quod præponitur etiam in foro ciuili quo ad matrimonia Syl.

¶ c Manumissi fuerint. Vel ambo: & tunc tantùm est impedimentum sanguinis, vel vnus tantũ: & tũc duo sunt, quæ impediunt, vt modò diximus.

d Enumerari. Possũt autẽ enumerari quatuordecim modi cũ his, quos in hoc tit. habem⁹. Primus est ratiõe seruitutis: vt s. eo. j. respõ. & C. de incest. nu. l. cũ ancillis. Secũd⁹ est ratiõe ætatis, vt mares minores quatuordecim an. fœminæ minores duodecim, vt j. eo. ij. respõ. Terti⁹ est ratiõe sãguinis: q̃d in tria diuiditur; ascendẽtes, descẽdẽtes, & collaterales: vt s. eo. §. ergo. & §. inter eas. & §. fratris. & §. ei⁹. & §. duorũ. Quart⁹ ratiõe adoptionis, vt s. eo. §. ergo. & §. inter eas. in fine vtriusque. Quintus ratiõe affinitatis præsẽtis, præteritæ, & futuræ, vt s. eo. §. affinitatis. & §. socrũ. & §. si vxor. Sextus ratione matrimonij. Nã si habet vnã, nõ debet habere alterã eodẽ tẽpore, aliàs est infamis: vt s. eo. §. socrum. in fi. & §. affinitatis. in fi. C. ad leg. Iul. de adult. l. eum. Septimus per senatusconsultũ, quod vetat fieri matrimonium inter tutorem & curatorem, & filios eorũ ad quandam pupillam, & adultã suam vel patris: vt C. de interdict. matri. inter tut. l. j. ¶ [Adde, quòd hoc corrigitur de iure canonico. c. fi. de secũ. nupt. & ibi. Abbas. Syl.] ¶ Octauus per legẽ Papiam, & Iuliam, scilicet inter senatores & eorum liberos & libertas, vel alias vilis conditionis fœminas: vt ff. de ritu nup. l. lege Papia, & C. de nup. l. libertum. quod capitulum hodie correctum est, vt in authen. vt liber. decæ. § si quis autem. collatio. vi.

¶ Adde, ꝙ & hoc corrigĩt. d. c. fi. Syl.]

¶ Nonus est, vt inter presidem, & sibi subiectam ratione iurisdictionis, vt C. de nupt. l. & si contra. & C. si quacunque pręd. pot. l. j. Decimus est, per constitutionem principis: vt cùm ea, quam quis de sacro fonte leuauit, vt C. de nupt. l. si quis alumnam. in fin. Idem seruatur de ipsa cõmatre: licet nostro iure cautum non reperiatur. Vndecimus est ratione honestatis, vt s. eo. §. si vxor. & ff. eodem. l. si qua. Est & duodecimus ratione ordinis annexi: vt cùm clericis in sacris ordinibus cõstitutis: vt in aut. quomo. opor. episc. §. neque autem. & in authen. de sanctiss. episc. §. si quis. Est & tertiusdecimus: vt in monialibus, & conuersis monachis, licet non sint in sacris ordinibus constituti. vt in aut. de monachis. §. antepe. & in authen. de nup. §. distrahuntur. versic. per occasionem. Est & decimusquartus in muliere rapta, quæ proprio nubit

¶ Illud certum est, seruiles [a] quoque cognationes [b] impedimento nuptiis esse: si fortè pater, & filia, aut frater, & soror manumissi fuerint [c].

¶ *Ponit generaliter quasdam esse personas, inter quas non* [illegible] *trimonium. Ang.*

¶ Sunt & aliæ personæ, quæ ꝓpter diuersas ratiões nuptias cõtrahere ꝓhibẽtur: quas in libris Digestorũ, seu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari [d] permisimus.

¶ [illegible] *bi nuptiæ con-* [illegible] *legum interdi-* [illegible] *celebratæ fue-* [illegible] *ius erit, vel appellatio: ad hæc cõtrahentes, pœnas hîc traditas, (aliásue plures) incurrunt.*

¶ Si aduersus ea, quæ diximus[a], aliqui coierint, nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque[b] hi, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem[c] pertinet) quales sunt hi, quos mater vulgò[d] cõcepit. Nam nec hi[e] patrem habere intelliguntur: quum & his pater incert⁹ sit[f]: vnde solent spu-

raptori: quod prohibetur: vt in auth. de rapt. mul. quæ ra. nubunt. §. j.
ADDITIO. Isti autẽ modi possunt cõprehẽdi his vers. Aetas, cõditio, nu mer⁹, monachatus, & ordo: Optio, nobilitas, sanguis, tutela, potestas: Fons sacer, affinitas, raptus repugnat honestas. Irrita quæ faciunt connubia legib⁹, hæc sunt. Angelus.

¶ Si aduersus. Iste §. cum §. se. diuiditur in sex partes. Primò ponit dictũ suũ annullãs. Secũdò infert. Tertiò rationem assignat. Quartò infert aliũ effectũ quo ad nomẽ. Quintò infert aliũ effectũ quo ad exactionẽ dotis, & donationis ꝓpter nuptias. Sextò addit alias pœnas. Secunda pars ibi, Itaq;. Tertia ibi, Nam nec. Quarta ibi, Vnde solent. Quinta ibi. Sequit̃ ergo. Sexta ibi, Qui autẽ.

¶ Si aduersus. THEMA. Quid verò, si quis eas leges contempserit, & nuptias vetitas coierit, quid ei legũ illa contemptio nocebit? Nihil egerit, inquit, nõ magis, quàm si cum meretrice turpiter rem habuerit, neque enim ipse vir dicetur, neque ipsa vxor, non beluina illa copulatio nuptiæ dicentur, nõ quod misera mulier attulerit, dotis nomine appellabitur. Sed nonne liberi inde nati patris potestati subiecti erunt? minimè. Patria enim potestas (vt diximus) valet in eos, qui ex iustis nuptiis procreati sunt. Hi verò ex beluino contubernio nati sunt. Quid? quod ne filiorum quidẽ nomine honestissimo dignabuntur, imò verò eodem nomine vocabuntur, quo ij qui ex quamuis vulgato, & infami scorto nascũtur. Et quo nomine ij appellãtur? Veteres Romani prenomina notis scribebãt. Sex. pro Sextus: M. ꝓ Marcus: Cn. pro Cneus: Sp. ꝓ Spurius. Iã verò qui sic vulgò cõcepti sunt ab impudicis mulieribus, olim ita designabantur, vt sine patre vocarentur. Quum autem hoc quoque nomẽ nota scriberetur S.P. qua significabatur Sine patre: alterum pro altero accipi cœpit: ac Spurii, adulterini quoque vocari cœperunt. Ergo (vt ad propositum reuertamur) qui ex nuptiis patris, fratris, patrui, & cæterorũ similium nati erunt, non honestissimo filiorum, sed turpissimo spuriorum nomine designabũtur. Nullæ ne aliæ pœnæ constitutæ sunt? imò verò sed eas quum maturior eris, suo loco cognosces. Cor. Vib.

Not. quòd appellatione viri, vxòris, nuptiarũ, matrimonij, venit legitimum: & sic[*is.] ꝙ dispositio loquens de aliquo, intelligitur[*est.] de legitimo, Itẽ, ꝙ filij ex coitu illegitimo nõ sunt in potestate: q̃a non sunt ex iustis nuptiis procreati. Item not. ꝙ spurij æquiparãtur vulgò cõceptis, & vulgò concepti intelliguntur non habere patrem. Itẽ vnde dicãtur spurij. Itẽ, ꝙ vbi nõ est matrimonium legitimũ, ibi nec est dos: & dissoluto tali matrimonio, non est locus exactioni alicuius dotis. Item, quòd coitus cõtra leges punitur aliis pœnis. Itẽ, quòd actus cõtra leges caret non solum effectu: sed etiã nomine. Item ibi. nec hi patrẽ not. quòd idẽ operatur fictio quod veritas, quo ad iuris effectũ. Itẽ ꝙ verbum, intelligitur, denotat fictionem. Syl.

¶ a Diximus. Vt s̃. eod. per totum. & etiam adiecimus in proxi. §.

b Itaque. Bene infertur: vt s̃. titu. j. in princip.

¶ c Ad patriam potestatem. propter hunc casum posuit de nuptiis post titulum de patria potestate.

¶ d Vulgo. s. Qui patrem demonstrare non possunt, vel illicitum: vt ff. de sta. ho. l. vulgò.

¶ e Nec hi. s. Vulgo cõcepti: vel dic, hi, de quibus loquitur, scilicet illicitè concepti.

¶ f Incertus sit. Cui pater est populus, non habet ille patrem, & secundum hoc dic his. s. vulgò cõceptis. Vel dic his. s. incestuosis. Cui pater est sibi null⁹, & omnis: Cui & tunc dic iuris fictione est incertus.

ADDITIO Plutarchus in Proble. Qui veteres, inquit, prænomina notis scriberent, vt Sex. pro Sextus: Ser. pro

pro Seruius: Sp. pro Spurius: eos autem qui vulgò concepti erant, ita notarent, S.P. id est, sine patre, errore factum est, vt qui sine patre dici deberent, Spurij appellati sint.

¶ Adde, quod hoc vocabulũ latè declarat Bud. in suis adnot. in l. vulgò. ff. de sta. hom. Syl.

*vel à Græca voce quasi σπορά δην. conce- pti. Th.

¶ a Sine patre. Iure ciuili inspecto.

¶ b Sequitur. Bene infert: cũ enim sine matrimonio esse non pōt. s. dos: & vbi non est dos, actio dotis non est: vt C. de do. ante nupt. l. fin. ibi, Sicut enim &c.

¶ c Exactioni. s. per actionem ex stipulatu, quæ datur pro dote, vt j. de action. §. fuerat. Sed nũquid per cōdictionem sine causa, vel ob causam, quasi ob causam datum fuerit, nec causa fuit secuta? Respondet Placenti. quod sic, siue ignorans, siue sciens dederit: vt ff. de condict. sine causa. l. fin. sed Ioan. dat talem conditionem, ignoranter, non scienter danti: vt C. de condi. ob cau. da. l. j. & ff. de condi. cau. da. l. j. §. fi. & l. ij. nec immeritò: cùm turpiter danti nulla sit repetitio, vt ff. de condict. ob turp. causam. l. si ob turpem. & hæc omnia locum habent, quando non fuit secutum matrimonium.

¶ d Prohibitas. p aliquē. de quatuordecim modis. licet Ir. has pœnas imposuit tãtùm eis, qui incestas nuptias faciunt, vel nefarias: nō qui alias inutiles: vt in auth. de incest. nupt. §. j.

¶ e Alias pœnas. Vt est amissio bonorum, & incursus infamiæ: Vt C. de incest. nupt. l. qui contra. & l. si quis incesti. hodie verò & confiscatio bonorum, & exilium, & cinguli, siue dignitatis depositio, & verberatio, simul eis imponitur: vt in authent. de incest. nupt. §. sancimus.

rij appellari* παρὰ τὴν σπορὰν, & ἀπάτορες, quasi sine patre[a] filij. Sequitur[b] ergo, vt, dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni[c] locus sit. Qui autē prohibitas[d] nuptias contrahunt & aliàs, pœnas[e] patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

¶ Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim vt nati sunt, in potestate parentum non sunt[f], postea redigantur in potestatem patris. qualis est is, qui dum naturalis[g] fuerat, posteà curiæ[h] datus, potestati patris subiicitur.

¶ Aliquando. CASVS. C. Verres cōsuetudinem habebat cum Chelidone impudica muliere. Ex ea puer natus est, quem Verres in filij legitimi loco habere cupit: nulláne ratione id assequi poterit? Imò verò duplici, inquit, primum, Si eũ Curiæ dederit, i. à principe impetrarit, vt in ordinem decurionũ allegeretur, potestatem in eum patriā consequetur. Erant autē Decuriones in municipiis, qui Romæ Senatores. Prēterea si eam impudicam mulierem vxorem duxerit, & dotalia instrumenta confecerit. Quod etiam de aliis liberis. qui ex nouo illo matrimonio procreati erunt, valere Ius. voluit. C. V.

¶ Nota quòd ius ciuile alios modos inuenit reducendi filios in potestatem, quam ex iustis nuptiis, scilicet per oblationem Curiæ, & per subsequens matrimonium: & ita naturales efficiuntur legitimi. Syl.

¶ f Parentum non sunt. Hoc mirabile per duo probat exempla.

¶ g Naturalis. s. tantum.

¶ h Curiæ. Cùm enim vult aliquis naturalem filium tãtùm qui in potestate patris non est (vt hic, & j. titul. j. in princip.) facere in potestate, detur in seruitium imperatoris, vel Præsidis prouinciæ. Nam in potestate efficitur loco meriti patris, & efficitur legitimus loco meriti filij: vt in auth. qui. mo. na. effi. sui. §. si quis igitur.

ADDITIO. Curia nō significat seruitium Imp. sed Senatum alicuius ciuitatis, quæ ordinem habet Decurionum, tanquam Senatus municipales. quamobrē dati Curiæ sunt, q. in ordinē allecti decurionũ in patris trāseũt potestatē, & iura assequunt legitimorũ. l. si quis. C. de natu. lib. Aemi. Fer.

a Necnon is. nunc ponitur aliud exemplum.

b Interdictum. Nam aliam vxorem non habuit tempore concubinatus: aliàs contrà, vt C. de con. l. j.

in sua legitima, quæ superiorib⁹ debetur. ab inte. verò duas habent vncias paternæ substãtiæ cum matre eorum viriliter diuidendas, quãdo non sunt ascendentes, nec descẽdentes. Alunt & ipsi patrem. & hoc in licitè natis. sed non, si illicitè nati sunt: imò ab omni beneficio sunt exclusi, vt in auth. quib. mod. na. effi. sui. §. discretis. vsque in fin. constit.

ADDITIO. Et tunc, quid si cum ea per dispensationẽ matrimonium contraxerit? vide Christoph. Ias. hîc.

citur. Necnon is[a], qui à muliere libera procreatus, cuius matrimoniũ minimè legib⁹ interdictum[b] fuerat, sed ad quam* pater cõsuetudinem habuerat: postea ex nostra constitutione[c] dotalibus instrumentis[d] compositis in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio posteà fuerint procreati, similiter nostra constitutio[e] præbuit.

*aliàs quam & solam.

c Cõstitutione. vt C. de nat. liber. l. cũ quis.

d Instrumentis. Sed nũquid sine instrumẽtis est matrimoniũ tale? Dicũt quidã ꝙ nõ: vt Pla. & Azo. quando decorati maximis dignitatib⁹ faciunt matrimonium: vt in auth. vt lib. ma. & aui. & §. quia verò legem dudum. melius in auth. qui. mo. na. effi. legi. §. illud quoque. ver. hæc ergo casta. Sed dic, quòd matrimonium nudo consensu perficitur sine scriptura, vt in auth. de nup. §. nuptias. & ff. de re. iur. l. nuptias. Sed filij primogeniti non sunt legitimi, si dotalia instrumenta non sunt facta: vt hîc. & facit ad hoc C. de na. lib. l. cùm quis. & l. nuper. & l. fi. & in authen. de hære. ab inte. ven. §. j. & in authen. de fi. ante do. inst. na. circa med. & in authen. de incest. nupt. §. fi. & de trien. & semis. §. fina.

Adde, ꝙ hoc hodie in vtroque foro corrigitur de iure canonico: secundũ quod talia instrumẽta non requirunt. c. tanta. qui fil. sint legit. & ibi communiter doct. vt per Abb. in j. no. Syl.]

e Constitutio. Vt C. de na. li. nuper. sed si nõ fecerit eam sibi vxorem, adhuc tamen huiusmodi naturales sunt alendi à patre. Item succedunt ex testamento in totum, si pater vult, legitimis non existentibus, vel parẽtibus iam defunctis: aliàs liberi in vnam vnciam tantũ permittunt naturales succedere. superiores: quando ipsi tantum supersunt, nõ impediunt eos: nisi

TITVL. XI.

DE ADOPTIONIBVS.

[illegible]

Non * solùm autem naturales filij nostri sunt in nostra potestate, [illegible]

*Ex Vlpia. Epi. tit. 8.

DE ADOPTIONIBVS.

Quia s. dixit de nuptiis, ex quibus acquirũtur filij legitimi & naturales: ideo nũc de adoptionibus, ex quibus acquirũtur filij legitimi tantum. Vel sic, Suprà qualiter filij nostri sunt in nostra potestate, dixit: nunc autẽ qualiter alieni efficiuntur potestatis nostræ. Ang. Aret.

Non solùm. Iste titul. diuiditur in nouem partes principaliter. Primò ponit ꝙ adoptiui sunt in potestate adoptantis. Secundò qualiter fiat adoptio, & arrogatio. Tertiò primum dictũ limitat, & declarat. Quartò de impubere, qui se arrogandum dedit. Quintò ꝙ adoptans debet saltem adoptatũ præcedere xviij. an. Sextò quando aliquis, vt nepos vel pronepos adoptetur. Septimò, in quibus adoptatus æquiparatur naturali. Octauò, in quibus conueniunt, & in quibus non, adoptio & arrogatio. Nonò, ꝙ serui adoptati à dominis sunt liberi. Secunda ibi, Adoptio. Tertia ibi, Sed hodie. Quarta ibi, Quum autem. Quinta ibi, Minorem. Sexta ibi, Licet autem. Septima ibi, In plurimis. Octaua ibi, Illud. Nona ibi, Apud Catonem.

ADDITIO. Reiectis nugis Aretij, exhibemus tibi, lector, Gellij verba huc valde pertinentia, ex lib. v. c. xix. Quum in alienam familiam, inque liberorum locum extranei sumuntur, aut

aut per Prætorem fit, aut per populū. quod per Prætorem fit, Adoptio dicitur: quod per populum, Arrogatio. Adoptātur autem cùm à parente, cuius in potestate sunt, tertia mācipatione in iure cedūtur: atq; ab eo, qui adoptat, apud eū apud quem legis actio est, vindicant. arrogantur ij, qui cū sui iuris sint, in alienā sese potestatem tradunt, eiúsque rei ipsi auctores fiunt.

turales[a] liberi, secundū ea, quæ diximus, in potestate nostra sūt, verumetiā ij, quos adoptam[9] b

¶ ... pis arrogantur qui sui iuris sūt, sed

Vide pręterea Vlpia. in Epito. tit. viij.

¶ Non solùm. CASVS Satis multa de veris liberis: sed nullíne alii patriæ potestati subiecti sunt? Etiam, adoptiui, inquit, veluti, Mitio ille Terentianus, qui vxorē nō duxit, neque filios procreare voluit, Aeschinū fratris sui filium adoptauit, eum in sua potestate habebit. Cæcilius itē summus ille fœnerator, T. Pomponiū sororis filiū, qui dictus est Atticus. Vnde Romæ filii adoptiui patrū adoptiuorum nomine vocabantur: hic enim dictus posteà est Q. Cæcilius Pomponianus. & Pauli Aemilii filius. P. Scipio Aemilianus: quòd à P. Scipione adoptatus esset. Cor. Vibul.

¶ Nota filios adoptiuos in potestate nostra esse. Syl.

a Naturales. Sub. & legitimi: quare distingue, quia filiorum alii sunt naturales, & legitimi, vt ex legitimo matrimonio nati: vt hîc, & s. de pa. po. in prin. Alii naturales tantùm: vt nati ex concubina: vt s. tit. j. §. fi. Alii legitimi tantùm: vt adoptiui, de quibus hîc tit. loquitur. Alii nec naturales, nec legitimi iuris præsumptione: vt incestuosi, vel aliàs illicitè nati: vt in auth. quibus modis nat. effi. sui. §. fi. Alii sunt, qui priùs non fuerunt legitimi, sed nūc sunt. i. efficiūtur duobus modis: vt in authen. quib. mod. nat. effi. sui. §. j. & s. tit. j. in fine.

¶ b Adoptamus. s. in potestate nostra sunt: & hoc iure veteri: vt hîc, & ff. eo. l. j. sed hodie distinguitur: vt j. eodē. §. sed hodie.

Adoptio. Diuiditur iste §. in tres partes. Primò ponit in genere dictum bimembre. Secundò exemplificat, & ponit exemplū primi membri. Tertiò exemplum secundi membri. Secunda ibi, Imperatoris. Tertia ibi, Imperio. CASVS. Quid adoptio, verū nomen generale est, an speciale? Generale. Quot sunt eius species? Duæ. Cedo, quæ? vna quæ Arrogatio vocatur: altera quæ generis sui nomen retinet. Quid est arrogatio? Susceptio alicuius, qui sui iuris est, in filij locum ac numerū, quę per principis rescriptū facta est. Quid est adoptio? Susceptio alicuius, qui sui iuris non est, in filii locum ac numerum, quæ per imperium magistratus facta est. Illa autem ideo fit per principē, quòd olim per populum fiebat: populi autem imperio princeps successit: dicitúrque arrogatio, quòd (vt ait Gellius) genus hoc in alienam familiam trāsitus per populi rogationem fiebat, his verbis, Velitis iubeatis Quirites, vti L. Valerius L. Titió, tam iure legéque filius sibi fiet, quàm si ex eo patre matréq; familiàs natus esset: vtique ei vitæ necísque potestas in eum fiet, vti pariendo filio est. Hoc ita vt dixi, ita vos Quirites, rogo. Cor. Vibul.

magistratu... rio, qui sunt sui potestate alterius. Are.

¶ Adoptio[c] autem duobus modis fit, aut principali rescripto[d] *, aut imperio magistra-

*auctoritate. D.

¶ Not. quòd adoptio sumitur vt genus, & compræhendit etiam arrogationem: vt species. & est illa quæ fit eorum, qui erant in alterius potestate imperio magistratus. Itē, quòd arrogatio est de reseruatis principi. Itē quòd difficilius liberi & sui iuris trāseunt in potestatē alterius, quàm hi, qui in alterius potestate erāt. Et quo notare potes, quòd in habentibus symbolum facilior est transitus. Syl.

¶ c Adoptio. Est autem adoptio secūdum Pla. & Io. legalis actio ad solatium eorū qui liberos non habent: penè. i. ferè naturam imitās. Sed certè & ab iis qui liberos habēt, fit adoptio: vt ff. eo. l. nec ei. § præterea. & j. eo. §. licet quare sic potest simpliciter definiri, Adoptio, est legitimus actus, per quem fit quis filius, qui non est, penè naturā imitās. & hæc est veritas: vt ff. eo. l. j. & j. eod. §. minorem.

¶ d Rescripto. hoc est, vel ante ipsum principem, vel ante alium magistratū delegatione facta per rescriptum

à principe: vt C. eo. l. ij. in fin. & l. arrogatione. Sed quid, si Imperator non est? Resp. non potest fieri, licet imperium semper sit: vt in authen. quomo. oport. episcop. §. fin.

pater, nihil iuris habeat, extrà quàm successionem ab intestato: si verò auo materno non emãcipatus filius suum filium in adoptionem dederit, aut emancipatus, auo paterno, transfert illum in patris adoptiui integrã potestatẽ. C. Vi.

...tus[a]. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos, eásve, qui, quæve sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur Arrogatio[b]. Imperio magistratus adoptamus eos, eásve, qui, quæve in potestate* parentum sunt: siue primũ gradũ liberorũ obtinent, qualis est filius, filia: siue inferiorẽ[c], qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

*parentis.

¶ [illegible]

...uis illi intestato succedat. Datus verò cuiuis ascendentiũ, [illegible]

¶ [illegible]

¶ Sed hodie ex nostra constitutione[d], quum filiusfamilias à patre naturali[e] extraneæ personæ in adoptionem datur, iura* patris naturalis minimè dissoluũtur, nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est: licet ab intestato iura successionis ei à nobis tributa[f] sint. Si verò pater naturalis[g] non extraneo, sed auo filij sui materno[h], vel si ipse pater naturalis fuerit emãcipatus[i], etiam auo pa-

*potestatis.

Adde hoc verum de iure ciuili: sed de iure canonico succedit vacante Imperio Pótif. vel iudex ecclesiasticus, secũdum quod habetur ĩ c. licet. de foro compet. Syl.]

a Magistratus. s. Cuiuscunque ordinarij, etiam defensoris ciuitatis: qui minimus est: vt in authẽ. de defen. ciuit. §. nulli. Nec mirum, cùm sit de voluntaria iurisdictione: vt ff. de offi. Procon. & Leg. l. ij.

b Arrogatio. Quia adoptator interrogatur, an velit eũ quem adoptat sibi iustum filiũ esse, & adoptat' an id fieri patiatur: vt ff. eo. l. ij. vnde versus,

Arrogo qui su' est, sed habet meus esse necesse.
Patris adopto suum, sed patris permanet idem. Accurs.

c Inferiorem. id est sequentem.

¶ Sed hodie. Diuiditur in duas partes. Primò ponit quando pater dat filium in adoptionem extraneo. Secundò, quando dat auo materno, vel paterno. Secunda ibi, Si verò pater.

CASVS. Pharaonis filia Moysem adoptat: quid habet in eum iuris? Modò dictum est, veteri iure Romanorũ idem ius patres adoptiuos habuisse, quod naturales, siue illi parentum in numero essent, vt si maternus auus aliquem adoptaret, siue extraneus. i. alienus à cognatione, vt Pharaonis filia. Sed Imp. statuit, vt si extraneus est

No. quòd extrane' adoptãs filium nõ habet eũ in potestate. Item, q per adoptionem ab extraneo factam, iura patris naturalis non dissoluũtur. Item, quòd filius adoptiuus succedit patri extraneo ab intestato. Item quòd ascẽdentes adoptantes habent adoptiuos filios in potestate. Item, quòd duo vincula magis ligãt. Item, quòd adoptiuus dicitur de familia patris adoptantis. Itẽ, q in vna persona naturalia & ciuilia iura concurrere possunt. Syl.

d Cõstitutione: vt C. de ado. cũ in adoptiuis.

e Naturali. Et legitimo.

f Tributa. id est, In prædicta constitutione. & facit ad hunc §. infrà de hęred. quæ ab intestat. defe. §. sed ea omnia. ver. inuenimus. & infrà de exhęred. lib. §. circa adoptiuos. & infrà de inoffic. testam. §. ij.

g Pater naturalis. Et legitimus.

¶ h Materno. In cuius potestate priùs non erat, sed modò efficitur, vt subiicitur: vt s. de pat. pot. in fi. Accur.

i Emancipatus. Aliàs cùm esset in potestate aui, quomodo adoptaret eum, quem habet? Certè non potest plus esse, quàm filius, vel nepos, vt hîc, & ff. eodem l. si pater. §. si duos. & intellige emancipationis tempore filium non esse conceptum, qui nunc datur

datur in adoptionē, aliàs in potestate aui remansisset: vt ĩ.tit.j.§.fina.

a Similiq modo.i.similem facias distinctionē. nā materno proauo indistinctè, paterno verò secundum quod modò distinxit in auo, datur in adoptionem.

b Cōcurrunt. Sed si ego adoptem filium fratris mei, nunquid potestati meę subiicitur? Respond. secundum Ioā. quòd nō: & quod hîc dicitur naturalia, expone, id est, naturalia: qa ab eo auo cōtrahit natiuitatē, & originem: qđ non est in filio fratris mei.

c Iura. Vnde preferendus est ei, in quem vnum jus tantùm concurrit. & sic duæ rationes, vel plures pręualent vni: vt in authen. de consang. & vter. fra. §. quia igitur. versi. vult autem. in gloss. meliores. & C. de edi. diui. Adria. tol. l.fi. nisi vna sit melior duabus: vt colligitur. ff. de inoff. test. l. nam & si. & ff. vnde lib. l. scripto.

terno, vel proauo simili modo [a] paterno vel materno, filiū suū dederit in adoptionē: in hoc casu, quia cōcurrūt [b] in vnā personā, & naturalia, & adoptionis iura [c], manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatū, & legitimo adoptionis * modo constitutum: vt & in familia, & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit.

*nodo contrictum. C.

¶ [illegible] tio, causa c[illegible] non r[illegible]

¶ Quum autem impubes per principale rescriptum [d] arrogatur, causa cognita [e] ar-

Quum autem. Diuiditur in quinque partes. Primò, ꝙ arrogatio fiat causa cognita. Secundò quòd sit iusta causa. Tertiò ponit casum sub quo fiat. Quartò quòd non potest arrogator ipsum emācipare sine causa. Quintò ꝙ quartam partem bonorum suorum eidem siue in vltima voluntate, siue inter viuos relinquat. Secunda ibi, Et Exquiritur. Tertia ibi, Et cum. Quarta ibi, Item non aliter. Quinta ibi, Sed & si. Aretinus.

CASUS. Quæro, num paterfamilias impubes, ac tutorum potestati subiectus, arrogari possit? Sanè olim non licuisse tutoribus caput liberū alienæ ditioni subiicere, testis est Gellius libr. 5. cap. xix. Posteà tamen id permissum est, his condictionibus, primùm si honesta causa est, ac non ob turpem amorem. deinde si pupillo id expediat, veluti, si ille inops est. tertiò vt arrogator satisdet tabellioni, qui olim seruus erat, & seruus publicᵒ dicebatur, si pupillᵒ ante xiiij. obierit, se bona illis restituturū, qui hæredes eius fuissent, si arrogatio facta non fuisset. Quid verò? arrogator potéstne illum quoties ei commodum erit, emancipare itáque efficere, vt suus hæres non sit? nequaquam, nisi causa cognita, & probata; veluti, si patris vitę insidiatus sit quo casu etiam sua bona ei restituet. Quid autē, si cum nulla iusta causa emācipauit, aut exhæredauit? Iubetur quartam partē suorum bonorum ei relinquere, quæ, dū moreretur, habuit, omniaque bona & commoda quæ ab eo arrogato habuerat. Cor. Vibul.

Not. quòd arrogatio impuberis requirit causæ cognitionē, vtrùm vtilis, vel honesta sit filio arrogato. Itē, quod princeps sibi regulam imponit: vt nisi quid ab eo, causa cognita, fiat, rescriptum eius non valeat. Itē, not. ex ordine literæ, ꝙ prius attendenda est honestas, quàm vtilitas. Item, not. cautionem requiri de restituēdis bonis venientibus ab intestato, eo mortuo impubere. Item, ꝙ tabellio dicitur persona publica: & quòd per eum nobis quæritur. Itē, quòd arrogatus non potest emācipari, causa non cognita. Itē, quòd arrogatus quicquid querit, quærit patri arroganti. Item quòd actus legitimi recipiunt conditiones tacitas, & intrinsecas. Item, quòd dictio, præter, includit. Syl.

d Rescriptum. Vt quasi sui iuris est: vt s.eo.in prin.

e cognita. quæ autem in causæ cognitione vertantur, per ordinem scripta sunt. ff. eod. l. si pater. §. in arrogationibus. & l. seq. & seq. vsque ad §. fi. Et quædam etiam hîc dicuntur in personam impuberis, quæ & ibi dicuntur.

ADDITIO. De quibus vide Ange. hîc, qui dicit, quòd si fuerint quæsite,

vel per delegatū à principe: vt l. ij. C. eo. vel etiā per ordinarium ipsius impuberis: quāuis non bene pronuntiauerit, actus tamē tenebit, vt no. glo. in l. cū hi. §. si Prętor. ff. de trā. Ang. Are. tur? Respō. nō qa potest arrogator omnia iure peculij occupare: vt ff. de cast. pec. l. ij. Hæc tamē cautio omissa, ꝓ facta habetur, vt ff. eo. l. his verbis. in fi. vt aliàs. C. de rei vxo. ac. l. vnica.

a Arrogatio. Vt quia sui iuris est: vt s̄. eod. in princi.

¶ b An honesta. i. non eo proposito, vt eius res deuoret: vt ff. eod. l. nec ei. §. eorum. aliàs incip. iis.

¶ c Vt caueat. i. vt cautionem promittat, siue fideiussore tamen. C. de ver. signifi. l. sancimus.

¶ d Personę publicæ. Hoc est. tabellioni, qui seruus publicus dicitur: vt C. eo. l. ij. aliàs enim seruus purus tabellio esse non potest: vt C. de tabul. l. generali. li. x. Sed certè ideo sic dicitur, quia publicè seruit.

Notari⁹ non pōt esse seruus.

*abest.

[Ar]rogatio[a] fieri* permittitur: & exquiritur causa arrogationis, an honesta[b] sit expediátque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus arrogatio fit. i. vt caueat[c] arrogator personæ publicæ[d], si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi[e] essent.

si causa cognita e- ...ibatur: cui pro-

¶ *Arrogatus non ni*

Item nō* aliter emancipare eum potest arrogator, nisi, causa[f] cognita, dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exhæredauerit[g], vel viuus sine iusta causa emācipauerit, iubetur[h]

*aliàs.

§. j. Sed quare legitimi nō stipulātur, etiam vltra pupillarē ætatem: cùm & posteà erāt admittēdi ad successionem, si adoptio facta non esset? Resp. illud est de fortuna, & aduentitium erat, vnde nō fuit considerandū: vt ff. qui & à qui. l. Iuli. potuissent enim post pubertatem testamentum fecisse: vt s̄. quib. ex cau. §. cū ergo.

¶ f Nisi causa. Veluti si ita heres instituitur iste adoptatus, si emancipatus fuerit: & tunc quartā perdit, quā tūc deberet habere de bonis arrogantis: vt j̄. proxi. respō. & ff. si quid in frau. pat. l. fi. scd̄m quosdā. vel dic, ꝙ tunc non perdit quartā: vt j̄. proxi. respon. probatur: quod cū isto cōtinuatur: & qđ in dicta lege continetur, intelligit quando erat iusta causa cōtra filium: vt quia prouocabat patrē ad iram: & in tantū, vt etiam exhęredari potuerit: & beneficiū collatū, vel cōferendum reuocari: vt C. de reuo. do. l. fi. & in auth. vt li. decætero. §. illud. ver. qui etiam, & secundum hoc intellige proxi. resp. quod sequitur.

¶ Adde quòd quando filius emancipatur ex causa proueniente ex defectu ipsius perdit quartam, aliter non: siue sine causa emancipetur, siue causa aliunde proueniat: ita resident hîc docto. Syl.

¶ g Exheredauerit. Vel præterierit: vt ff. eod. l. si arrogator.

¶ h Iubetur. Nota, non cauet sic se relicturum. tunc enim non valeret: vt C. de inut. sti. l. ex. eo. & C. de inof. test. l. si quando. §. j. sed ei iubetur

Dic, ꝙ olim ciuitates solebant tabulas seruis committere, quod abrogatum est per l. generali. C. de tab. l. nō aliter ff. de adoptioni. vnde olim serui publici dicebantur. & serui ciuitatis. l. si quod cuiusque. vniuer. Hîc Impe. vocat personā publicam. Vlpianus in titulis, tit. xx. Seruus publicus, Prætorísve parte dimidia testamenti faciēdi ius habet.

¶ e Venturi. Vel iure successionis ex testamento, vel ab intestato. vel dic tit. vniuersali, vel singulari, vt legatarius. omnibus enim consulitur hac ratione pupillo decedente in pupillari ætate: aliàs si posteà, pupillaris substitutio euanescit: vt hîc. & ff. eo. tit. non aliter. & l. his verbis. & j̄. de pu. subst. §. j. Sed nónne sine hac cautione facta admittuntur supradictæ personę ex testamento? Respon. non, cùm testamentum sit ruptum minima capi. deminu. s. arrogatione. s̄. quib. mo. test. infir. §. nō tamē. Itē nunquid legitimi sine hac cautione admitterē

Satisdatio arrogatoris quibus prodest.

per

quartā[a] partē bonorū suorū ei relinquere; videlicet, præter bona quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum cōmodum[b] ei postea acquisiuit.

¶ [illegible] fieri nō potest, nec arte po[illegible] ræ est imitatrix.

¶ Minorem natu[c] maiorē * nō posse adoptare placet. Adoptio enim naturā imitatur[d], & p monstro est[e], vt maior[f] sit filius, quàm pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, vel arrogationē facit, plena pubertate, id est, octo decim annis[g] præcedere.

¶ Carens filio potest alium adoptare in locū nepotis, vel pronepotis. h.d. Aret.

¶ Licet autem & in locum nepotis, vel neptis, pronepotis, vel pronepotis, vel deinceps adoptare, quamuis filium quis non habeat[h].

¶ Potest quis fi-

per legem vt sic faciat.

¶ a Quartā partē. Quid ergo, si alios filios sex, vel plures habeat: nunquid hic plus quā alij habet? Resp. sic, secū dū Bul. quasi debeat imputari ei quare arrogauerit. Vel dic (vt puto) quatam suæ partis p conditionē ex lege diui Pij: vt hic: & ff. c. l. si arrogator. ff. de inof. te. l. Papin. §. si qs impub. & hoc ad instar naturaliū, & legitimorū: vt ff. de inof. te. l. Papin. §. qm & C. de inof. te. l. cū queri. & l. parētibus. Absurdū est enī hūc legitimū plus iuris habere, q̄ naturalem & legitimum vt s. eo. §. sed hodie in fi. ADDITIO. Et hanc approbāt cōmuniter doctor. & an sit hodie aucta hæc quarta per authen. nouissima. C. de inof. test. vide gloss. in §. hoc obseruandum. in authen. de trien. & semis.

¶ b Commodū. Repete, & præterea bona, scilicet aduentitia: quorū commodū filius arrogat⁹ post arrogationem acquisiuit patri. s. vsumfructum. nam & hæc acquisita restituit: nō dico vsumfructū ipsum quem debet lucrari pater: vt C. de bo. quę lib. l. cūm oportet. §. si quis. itaque ad instar mariti in rebus dotalibus: vt ff. fami. erc. l. si filia. §. j. & sic hoc verbū, præter, non excludit: vt hic, & ff. de pig. act. l. j. in fi. & ff. de procu. l. sed & hæ. §. pen. & facit ff. de vulga. sub. l. sed si plures §. in arrogato.

¶ Minorem natu. CASVS. M. Fōteius annos viginti natus P. Clodiū senatorē annos amplius triginta natū adoptauit. quæro an valeat adoptio? Minimè. nā adoptio se naturæ imitatricem profitetur. natura autē nō nouit filios patrib⁹ natu grādiores: quare nec adoptio. Vnde Cicero in oratione p domo sua, Factus es, inquit, ei⁹ filius, cuius p ætatē pater esse potuisti. dico apud Pōtifices: nego istā adoptionē Pōtificio iure esse factā. Primum q eæ vestræ sint ætates, vt is q te adoptauit, vel tibi loco filij per ætatem esse potuerit: &c. Quot ergo annis grādior ætas in adoptante requiritur? decem & octo: quæ plena pubertas esse solet. Duo proximi §§. facile per se intelligū tur. Cor. Vib.

¶ No. quòd minor natu maiorē adoptare nō potest. Item, q ars, & ius imitatur naturā inquātū pōt. Itē, q plena pubertas est in xviii. anno. Itē, quòd datur fictio fictionis in adoptione loco nepotis. Syl.

¶ c Natu. i. Natiuitate. sic. ff. de mino. l. j. §. j.

¶ d Imitatur. Plerunque. quandoque tamen non: vt infra, e. §. sed & illud. & §. in plurimis.

¶ e Pro monstro est. i. Non secundum naturam, sed contra naturam: vt & aliàs. ff. de sta. homi. l. non sunt lib.

¶ f Maior. s. tempore, non persona.

¶ g Octodecim annis. i. Tot annos debet habere plus adoptās, quā adoptatus, qui faciūt vnā plenā pubertatē tanti tēporis. Sed nūquid q. plures adoptat, debet plurib⁹ vicibus præcedere in tāto tēpore? Res. nō (vt puto) cùm secundū naturā etiā in vno anno ex diuersis fœminis. vel etiā vna possit habere filios plures. & in hoc adoptio imitatur naturam, vt hic. Et nota plurib⁹ modis dici plenā pubertatē. nā interdū xiiij. an. vt j. quib. mo. tut. fini. §. j. & s. tit. j. j. resp. aliàs xv. an. vt in auth. de tēp. nō so. pec. super do. §. generaliter. aliàs xvij. an. vt s. qui manu. nō pos. §. si. & ff. de postu. l. j. §. pueritia. interdum xviij. ann. vt ff. de ali. & cib. leg. l. Mela.

¶ h Non habeat. Vel licet vxorem

nō habeat: quo casu tamen est contra naturā: vt ff. eo. l. & qui vxores. Accur.

a In locum filii. Item nepotem ex vno, quasi ex altero natum: vt ff. eo. l. si pater. §. qui duos. non autem loco fratris: vt C. de hære. inst. l. nec apud.

re. quę ab intest. §. cùm autem Alii dicunt hoc totū, ei inuito. i. filio inuito: & agnascatur. i. iuxta eū quasi nascatur quò ad successionē, quod satis in idem redit. Alii hoc totum, ei inuito. i. auo inuito: q. voluntate filii *abest. proposuerat adoptare: nūc autem cōtra propositū suum facit: & hic dicit inuitus ratione propositi primi. Et secūdū istos, hic nepos, inuito auo filio, adoptatus nō succedit vnà cū filio: sed demum eo mortuo. prima verior est. Sed quare hic filius impediret matrimoniū sui filij, etiā auo volente, & nō impedit hūc ciuilē actū: vt ff. de rit. nupt. l. oratione. §. j? Respō. quia matrimoniū est vinculū magis indiuiduum: vt s. de pat. pot. j. respon.

Sed si quis. Octauius filium habet aut naturalē, aut adoptiuū. Vult tamen etiā in nepotis locū Herennium, quasi ex altero illorū natū, adoptare. licebitne id legibus facere? Licebit, modò cōsensu, & voluntate filij. qua de causa? ne cui inuito suus hæres adnascatur, & extorquatur. Sequens. §. per se intelligit. Cor. Vibul.

Not. quòd ille de cuius prę-iudicio tractatur, est requirēdus. Item, q nullus inuito potest adnasci. Item, quòd auus dat nepotem in adoptionē absque consensu filii. Item, quòd in plurimis filii legitimi tantùm æquiparantur legitimis & naturalibus. Item. quòd adoptatus potest dari in adoptionē. Syl.

Licet ... suum, ... alienum in suum suum adoptare.

Et tam filiū alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quàm nepotē in locum filii[a].

¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo* filio, quē habet iā adoptatū, vel quasi ex illo, quē naturalem in sua potestate habet, eo casu & [c] filius cōsentire debet[b]: ne ei inuito suus hæres adnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, nō est necesse filium consentire.[c]

¶ *Adoptiuus pater adoptatum filium in potestate sua cōstitutum, vel arrogatum, alteri in adoptionem dare potest ... secus, q. ... alis pater possit.*

b Consentire debet. quod non est in aliis cognatis, qui possent sperare successionem: vt ff. eo. l. cùm adoptio. Et si quidē filius consentiat, bene est: & recidet nepos adoptiuus in potestatem suam. s. filii, mortuo patre: vt ff. eo. l. si quis nepotem. Si autem non cōsentiat filius, tunc agnascitur, i. appropinquatur, seu agnatus fit ei: id est, auo hic nepos, & suus efficitur hęres, etiam filio inuito: nec recidit in potestatem eius: siue dicas eum succedere vt filium, licet non sit filius: siue vt nepotem, quasi ex altero filio præmortuo auum: quo casu æqualiter cū patruo admittatur, vt j. de hæ-

ADDITIO. Et sic ista glo. intelligit hunc tex. tripliciter: ibi, ei inuito. Primò diuisim, vt exponatur ei. s. auo, inuito. s. filio. Secūdò & tertiò cōiunctim, vt illa verba in totùm referantur, vel ad filiū, vel ad auum: cōtra quæ facit. d. l. si quis nepotem. Iason.

c Cōsentire. Sed videtur, quòd sic. nā læditur filius in duobus, & in hæreditate siue in bonis, quæ ad filium suum proponebat ex voto trāsmittere: vt ff. vnde libe. l. scripto hærede. quod non facit: vt j. de hæred. quæ ab intest. defer. §. at hi. & quia in potestatem illius transit, quare in patris sui naturalis potestatem non recidit iure isto veteri, vt s. eo. j. respon. Ad primum respōdeo: quia alio modo potest euitare instituendo eum. Ad secundum dico, quòd non potest æstimari patria potestas: vt ff. de legat. j. l. filiusfamilias. §. secundū vulgarem,

garem. Sed hodie vterq; timor cessat. nam & succedet, & in suã potestatem recidet, vt C. de adopt. l. cùm in adoptiuis. §. scimus. & ĩ. eo. §. sed hodie.

a In plurimis. Quãdoq; enim est cõtra: vt ĩ. de hær. quæ ab intest. §. minùs. secundũ Azo. Itẽ in eo, quod adoptiu⁹ pater non tenet eũ instituere, vt ĩ. de her. quę ab intesta. §. sed ea omnia. ver. cum nec necessitas.

b Extraneũ. vt sic transeat in suam potestatem: vt ĩ. eod. §. sed hodie.

CASVS. Quęro an spado adoptare possit? Distinguo. Spadonũ enim nomen generale est, quod duas species complectitur. Alij enim sunt, quibus viriliũ mẽbrorũ vitio spes generãdi prorsus adẽpta est, vt antiqui Persarũ reges, qui Bagou vocabantur, vt Dorus apud Terentium: alij, quibus sublato vitio spes est generare posse: quales sunt qui vocantur ὑποσπαδίαιοι, qui semen habent fœcũdum, sed quia meatus contortos vinculum occupat, generare non possunt. Illi ergo, qui Castrati vocantur, neque adoptare, neque arrogare possunt. Hi verò possunt. Sequens §. nostræ non indiget explicationis. Cor. Vib.

Not. quòd adoptio non potest fieri ab his, qui non habent potestatem generandi de facto, secùs à natura. Item, quòd impossibilitas de facto magis impedit, quàm naturalis. Item, quòd fœmina non adoptat, nec habet filios in potestate. Syl.

c Vtriusque. Quarum vna hodie vocatur arrogatio, alia adoptio: vt ĩ. eo. §. Imperatoris.

d Non possunt. Qui omnes eunuchi vocantur: sed ab hoc genere detrahit castratos, qui generare non possunt, id est, castè sic natos, vt nunquam potuerint generare.

In plurimis[a] autem causis assimilaturis, qui adoptatus vel arrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per Imperatorem, vel apud Prætorem, vel Præsidem prouinciæ nõ extraneum [b] adoptauerit, potest eũdem in adoptionẽ alij dare.

¶ *Qui secundum na-* [illegible] *ture rare nequeunt, nec secundum artem sibi parare queunt.*

Sed & illud vtriusque[c] adoptionis commune est: quod & hi, qui generare nõ possũt [d] (quales sunt spadones[e]) adoptare possunt: * castrati autem non possunt.

¶ *Fœmina non po[...] adoptare, nisi e[...] propter amissos liberos ex principis indulgẽtia cõcedatur*

¶ [illegible] *vt iuribus potestatis patriæ minimè* [illegible]

Fœminæ quoque adoptare non possunt [f]: quia nec naturales liberos in sua potestate habent[g]: sed ex indulgentia [h] Principis ad solatium liberorum amissorum [i] adoptare possunt.

*absunt D.

e Spadones. Quibus testiculi, vel genitalia abscissa sũt cultello vel spatha, & est ratio: quia forti⁹ est impedimentũ naturę, quàm accidentis: vt hîc, & ff. de lib. & posthu. l. sed est quæsitũ. §. j. & ij. Et no. q vulgariter promiscui appellant.

ADDITIO. Spadonum tres sunt species. Primi sunt, eunuchi, quibus aut virile membrũ totum, aut soli testes adempti sunt. Secundi, q Thlibię Thlasię que dicunt, qui attritos fractósve testes habẽt. Tertij, qui quãuis generare nõ possint, non est tamen illis spes adempta sublato vitio. Primi & secundi Castratorum nomine hoc §. intelliguntur, reliqui generis nomine, Spadones. vide l. si serua. ff. de iur. dot. l. adigere §. quanuis. de iur. pat. & Anton. August. lib. iij. cap. v.

f Non possunt. Sed ipsæ arrogari possunt: vt ff. eo. l. nam fœminæ.

g Habent. Nota fœminas non habere filios in potestate, & facit ad hoc ff. de suis, & legi. l. nulla. & ĩ. de hære. qual. & diffe. §. cæteri. & ff. de contra. tab. l. illud. §. ad testamenta.

h Sed ex indulgentia. De nouo iure concedenda, vt C. eo. l. mulierem.

i Amissorum. In acie principis: vt hîc innuit. & ĩ. de exc. tut. §. sed & si in bello. ff. de inoffi. test. l. si suspecta. §. fin. Sed nunquid & tunc habebit in potestate? Videtur quòd sic, cùm beneficia Principum sint extendenda: vt in authentic. const. quæ de di-

gni.§.pen.& ff.de constit.princ.l.pen. Sed tamen contrà dico ad instar.scilicet naturalium. nam naturam imitatur adoptio: vt s.eo.in §.minorem.& facit ad hoc C.eo.l.mulierem.

ADDITIO. Verba Suetonij in Tiberio hæc sunt: Adoptatur ab Augusto, coactus ipse prius Germanicū fratris sui filiū adoptare: nec quicquam postea pro patrefa.egit, aut ius, quod adoptatione amiserat, ex vlla parte retinuit. nam neq; donauit, neq; manumisit ne hereditatem quidem aut legata percepit vlla aliter, quàm vt peculio referet accepta.

Illud ppriū. CASVS. Mitio Aeschinū adoptat, Aeschinus filium habebat Luciū. Eritne Lucius in Mitionis potestate? erit. Quid si non naturalis, sed adoptiuus erat Luci⁹? veluti, Augustus adoptat Tiberiū. is Germanicum Drusi fratris sui filiū adoptauerat. eritne Germanicus in Augusti potestate, nepotis numero? erit. Cornel. Vibul.

¶ No. quòd adoptione trāseunt etiam filij in potestatem adoptantis. Syl.

¶ *Arrogatus non solùm in* [illegible] *in potestate habet.*

¶ Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculū[a] fit, quòd is, qui liberos in potestate habet, si se arrogandum dederit, nō solùm ipse potestati arrogatoris subiicitur, sed etiā liberi[b] eius in eiusdem fiunt potestate, tāquam nepotes. Sic etenim diuus Augustus[c] non anteà Tiberium adoptauit, quàm is[d] Germanicū adoptasset: vt protinus[e] adoptione facta[f], inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

¶ *Seruus à domino adoptatus, vel apud acta filius nominatus, libertatem nan*[illegible]

¶ Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, seruos *, si à domino adoptati[g] sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione[h] etiam eum seruū, quem dominus, actis[i] interuenien-

¶ a Oraculum. i. Per principē, vt de eo, qui sui iuris est, & ideo trāsit etiam hodie in potestatem arrogatoris: vt suprà eodem, in princip. ideo sic dictum quia oramus, siue deprecamur eum, vt in talibus præstet hostibus auctoritatem. Accurs.

¶ b Liberi. Omnes nati & nasciturі, & etiam reuersuri ab hostibus: vt ff.eo. l.si paterfamilias.in princi.fallit hoc. ff.de oper.liber.l.operæ.

¶ Adde, quòd intelligitur sec. Ias. si nati sunt: secùs, si in vtero essent. l.fin. ff.de collat.bonor.Syl.

¶ c Diuus Augustus: Hic Imperator volebat adoptare quendam nomine Germanicū, & hic Germanicus noluit cōsentire: vnde nō poterat procedere adoptio. vt infrà titu.j.§.si pater.& ff. eod.l.ij.in prin. vnde Augustus callidè suasit cuidam nomine Tiberio, vt illum Germanicū adoptaret, quod fecit: & hunc Tiberium postea arrogauit princeps: quare & per consequens habuit Germanicum loco nepotis.

¶ d Is. Tiberi⁹.

¶ e Protinus. i. statim.

¶ f Adoptione facta à Principe.

¶ Apud Catonem. CASVS. Pompeius Demetrium seruū adoptat. Quid cōsequit̄ Demetrius? Libertatem, nō enim filij ius, item vt qui liber adoptatur. Quid si non apertè adoptauit, sed tantum apud magistratum eum filium suū appellarit, eámq; rem perscribi consignariq; voluerit, & inter acta iudicialia eius diei referri? Etiam libertatem, sed ius filij, minimè. Cor. Vib. Not. ꝙ per adoptionem serui efficiūtur liberi. Itē, quod libertas nō solùm expressè, sed tacitè dari potest. Item, ꝙ seruus filius nominatus, fit liber, si nominetur in actis, licet nō acquirat iura filiorum. Item, ꝙ verba blanda, & adulatoria in iudicio emissa fauore libertatis operantur. Item, ꝙ si non valet quod ago, vt ago, valet, vt valere potest. Item, quòd ex sola nominatione quæritur ius. Syluest.

*seruis

¶ g Adoptati. s. à domino: ab extraneo autem non potest etiam libertus: vt ff.eo.l.si pater.in fine.

¶ h Constitutione. Vt C.de lat.libe. tol.l.vnica.§.simili quoque modo.

¶ i Actis. id est, coram iudice: dicendo hæc verba, veni huc, fili, secundum Azo. vel, vt puto, corā iudice agebatur,

tur, vt filius fieret adoptiuus, & inde facta fuit scriptura, nó tamen res peruenit ad perfectionē: vt differat à proximo casu superiori. Aliud si extra iudicium talia fierent. vel agerentur. vt C. de libe. caus. l. pen. & sic collige ex hoc & superiori responso, ꝙ si id quod ago, nó valet vt ago, valet tamē vt valere pōt: sic C. de lat. lib. tol. l. vnic. §. simili quoq; modo. Arg. contrà. ff. de iur. codic. l. j. & ff. de pact. ibest. l. si vnus. §. si acceptilatio.

[illegible] Respondent doctores, quòd ibi constabat testantem nolle codicillari.

tibus, filium suum nominauerit, liberum esse constituimus: licet hoc ad ius filij accipiendum non sufficiat.

TITVL. XII.

QVIBVS MO[illegible] [illegible]

¶ [illegible] dit, si non superfit et pater, in cuius re[illegible]

Q[illegible] [illegible] ẽis soluitur.

¶ Suprà visum est, quomodo dominica potestas constituatur, & constituta tollatur: subsequenter visum est qualiter patria potestas causetur. Sequitur de iure videre, quibus modis dissoluatur, secundum Porcum.

Videamus. Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primò, qualiter dissoluatur patria potestas morte naturali. Secūdò qualiter morte ciuili ex delicto proueniente. Tertiò qualiter propter dignitatem à filio acquisitā. Quartò qualiter propter captiuitatē patris vel filij. Quintò qualiter emancipatione. Sextò qualiter per dationē in adoptionē auo paterno, vel materno. Secunda ibi, Quum autem. Tertia ibi, Filius. Quarta ibi, Si ab hostibus. Quinta ibi, Præterea. Sexta ibi, Sed & si pater. Item hoc principium subdiuiditur in quatuor: quia primò ponit de quo est tractaturus. Secundò qualiter: aliàs s. dixit de seruis. Tertiò qualiter filij liberentur à patria potestate, generaliter respon. Quartò dictam responsionem diuidit. Secundà ibi, Et quidem. Tertia ibi, Hi verò. Quarta ibi, Sed hoc.

Videamus nunc quibus modis hi, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem [a] quemadmodum liberentur serui à potestate [b] dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuim⁹. Hi* verò, qui in potestate parentis [c] sunt, mortuo eo[d], sui iuris fiunt. Sed hoc [e] distinctionem recipit. Nam, mortuo patre [f], sanè omnimodo filij, filiæve

[illegible] Didici quemadmodum potestas in homines comparari, acquirique possset, tum herilis, tū patria. Quæro nunc quibus ea modis dissoluatur? Herilis quidē manumissione: vt dictum est. Patria autē, morte. Nā Alexander, Philippo mortuo, sui iuris efficitur. An verò etiam aui sui Amyntæ morte? Etiam, modò antè Philipp⁹ esset mortuus, aut emãcipatus. Nam emancipato Philippo, Alexander in solius erat Amyntæ potestate. Eo igitur mortuo, liber est. CVib. *Ex Gaij Inst. tit. 6.

¶ No. quòd verbum, videamus, refertur ad oculū intellectus. Item, ꝙ cognito quomodo aliquid concipiatur, vel acquiratur, cognoscendū est quomodo dissoluatur, vel amittatur. Item, ꝙ morte patris, vel aui filij, vel nepotes sui iuris efficiuntur. Item, ꝙ licet dictio, omnimodo, habeat naturam pręcisam, recipit tamen congruū intellectū secundum alia iura: vt hîc, & cap. j. de desponsat. impuber. Syl.

¶ a Et quidem. q. d. quid sit circa seruos de absolutione potestatis eorum, diximus s. de lib. §. j. & §. multis.

¶ b A potestate. Subaudi dominica.

¶ c Parētis. Strictè accipe pro his tãtùm, qui sunt superiores ex linea masculina. Nam fœminæ non habent in potestate filios: vt s. titu. j. §. fœminæ. generalius accipitur s. tit. ij. §. j.

¶ d Eo. scilicet Parente.

¶ e Hoc. Scilicet, quod dixi morte superioris inferiores effici sui iuris.

¶ f Patre. f. familiàs. subaudi supra

quem nullus est ratione potestatis.
¶ a Non omni modo.i.generaliter.
¶ b Sed ita.s.Fiunt sui iuris.
¶ c Eorum.scilicet nepotum.
¶ d In potestate. Et non exiuit. nam si exiuit,& post ea rediit, quia est arrogatus, nõ recideret filius in potestatẽ eius: vt ff.de adopt.l.si pater filium.& est ratio,vt ibi not.

ADDITIO.

Scilicet, quòd ius semel quæsitum, nepoti non debet tolli per arrogationem:per regulã iuris,l.Ius nostrum.ff.de reg.iur. Alia enim ratio ibi posita reprobatur. qđ facit,vt post impetrationem vacaturæ nubens non obtineat: etiam si vxor moriatur.Angel.

¶ e Is.s.filius prædictus.

f Mortuus est.s.Filius prædictus.

¶ g Sui iuris. Nisi in casu: vt quando per dignitatem filius sui iuris factus fuisset: vt in authent. constit. quæ de dign.§.illud.

¶ Quum autem.Diuiditur in quinque partes. Primò de deportatione patris.Secũdò de deportatione filij.Tertiò de indulgentia principis.Quartò de relegatis. Quintò de seruis pœnæ. Secunda ibi, Pari ratione.Tertia ibi, Sed si ex indulgentia. Quarta ibi, Relegati.Quinta ibi,Pœnæ.Aretin.

Ouidius ab vrbe abesse iussus est, & maris Euxini positos ad læua Tomitas,quærere.Quæro,retinétne patriam in liberos potestatem? Distinguo. Si deportatus est, quia ciuitatem Rom. amittit, non retinet. Patria enim potestas (vt iam antè didicisti)ciuium est Rom.propria.similiter filius deportatus, & exul, è patria potestate migrat.Sin autem duntaxat relegatus est (vt ipse de se testatur) retinet. sic autem de Augusto loquitur : Ipse relegati : non exulis vtitur in me nomine, tuta suo iudice causa mea est.similiter igitur relegati liberi patris in potestate remanent. Nunquámne deportatus potestatem illam recuperat? Imò verò, principis beneficio & ciuitatem, & potestatem potest recipere.

sui iuris efficiũtur. Mortuo verò auo, nõ omnimodo [a] nepotes, neptésque sui iuris fiunt: sed ita [b], si post mortẽ aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente auo, pater eorum [c] viuit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum aui in potestate [d] patris sui fiunt. Si verò is [e], quo tempore auus moritur, aut iã mortuus est [f], aut emãcipationẽ exiit de potestate patris, tunc ij, qui in potestatem eius cadere nõ possunt, sui iuris [g] fiunt.

¶ *Deportatio patris [illegible] potestatis vinculum soluit, restitutio verò principis, id in pristinũ statũ reponit.*

¶ Quum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur [h], ciuitatem amittit : sequitur,

Pœnæ serui. Quis præterea patriam potestatem amittit? Seruus pœnæ. Qui sunt serui pœnæ?Qui pœnæ,ac supplicio mancipati sunt. veluti,qui ad effodiendum metallum damnantur.aut calcem, aut sulphur.Itẽ qui in cibum dantur bestiis, vt Daniel vir sanctus:aut spectaculi gratia cum bestiis pugnaturi committuntur, vt ille Androdus (si liber fuisset) qui à leone agnitus est Romæ in circo maximo:de quibus scribit Gellius lib.v.cap.xiiij.Cor.Vib.

¶ Not. quòd deportatus perdit ciuitatem. Item, quòd qui desinit esse ciuis Rom.non habet filios in potestate. Item,quòd dictio, perinde, denotat similitudinẽ,licet non per omnia. Item,quòd mors ciuilis æquiparatur naturali.Item,quòd deportatione filij soluitur patria potestas:ex quo notatur,quòd patria potestas est ciuium Roma.actiuè, & passiuè. Exigit enim in patre, & filio ciuilitatem. Item, quòd restitutio reponit omnia in pristinum statum. Item, quòd relegatio non tollit patriam potestatem, secus in seruitute pœnæ. Item,quis dicatur seruus pœnæ.Syl.

¶ Cùm autẽ. Dictũ est §.qualiter soluitur patria potestas morte naturali: nunc ponit, quãdo morte ciuili. Acc.

¶ h Deportatur. Hîc no.ꝙ hæc sententia deportationis vt valeat. j. vt statum, & ciuitatem perdat, non potest dari,nisi à quatuor iudicibus.s.ab Imperatore, vel ab eo, qui eius vice iudicat.& à præfect.præto.& à præfect. vrb. ff.de pœn. l.ij. §.j.& de legat.iii. in l. Deportare possunt quatuor iudices.

vt qui eo modo [a] ex numero ciuium Romanorũ tollitur, perinde* quasi eo mortuo [b], desinant liberi in potestate eius esse. Pari [c] ratione & si is, qui in potestate patris sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia* principis [d] restituti fuerint per omnia pristinum statum [e] recipiunt. Relegati autem patres in insulam in potestate sua liberos retinent [f]. Et ex contrario liberi relegati in potestate parentum

*quasi.

*aliàs, principali.

in l.j.§.à præfecto.& ff.de inter.& releg.l.inter pœnas. §.j. Idem credo in senatoribus, qui parem sententiam.i. parem habeant effectum principi, vel maiorẽ quàm prædicti: vt ff.à qui.appel.non licet. l. j.§.j. Si autem alius iudex talem sententiam det, non valet, nec mandatur executioni, nisi princeps approbet eam, vel insulam siue locũ assignet, vt ff. de leg.iij.l.j.§. ij.& §.deportatos. & ff.de iniust. rup.& irri. testa.l.si quis.§. eius.in gl.j.Quę autem sint delicta pro quibus in insulam debent deportari, dicemus infrà de publi.iudi.per totum titulum. Sed relegare potest quilibet, qui habet merum imperium, vt ff.de inter.& releg.l.relegatorũ.j.resp. Et not.ꝙ primò de media, secundò de relegatione, tertiò de maxima dicit. Prima & vltima tollunt patriam potestatem: sed relegatio non sic. cum status non sit mutatio, nec capi.deminutio.

a Eo modo. i. Per istam deportationem in insulam.

b Mortuo. Non deportatum mortuum. s. ciuiliter. sic ff.de contra.tab. l.j.§.quidam filium.& ff.pro soc.l.verum.§.societas.ver.intereunt.

c Pari. Hîc not. vbi est eadem, vel similis ratio, idem ius cõstituatur. sic ff.de verb.oblig.l.à Titio.circa fi.& j. quod cũ eo, qui in alie.po.§.si igitur. in fi.& ff.de eden.l.quidam.§.nummularios.in glo.quia.& ff.ad leg.Aqui.l. illud. Arg.contra ff.de colla.bon.l.si quis.in fin.j.respon.ibi, hæc in patre. Solue secundum Ioan. Fab. & Angel. hîc, quòd ibi non erat eadem ratio per omnia.

d Principis. Aliàs principali. Sed nũquid per alium poterit restitui? Resp. non: nisi fortè per senatorem qui potest restituere ad statũ: vt ff.de postul. l.j.§.eũ, qui.ver.de qua & §.an autem. Adde restitutionem fieri per omnẽ, qui auctoritatem supremam principis habet, siue sit senatus, siue ciuitas. l.fin.& ibi glos.& doctor. C.de præscript.long.temp. Syl.

e Statum. scilicet quantum ad honores, vel ordines, & similia: vt C.de sen.pas. l.j.ergo & patriã potestatem: & hoc vult dicere. Sed contrà dicitur C.de sent.pa .l. insulam & l.si pater. Solu.hîc specialiter ad omnia fuit restitutus. secundum M.& sic facias punctum ibi, per omnia. hanc reprobo: quia semper intelligitur ad omnia restitui, nisi cõtradixerit expresim: nam verbum. s. restituo, generale est, vt ff.de vsur.l.videamus. ij.§. in Fauiana. Alij hoc intelligunt ad patrem reuertentem tantum referendũ, cui debet restitui filius in potestatem: sed filio restituto non sic: quia sic noceret ei restitutio. ar. C.de legi.& con. l.quod fauore. Sed hanc opinionem reprobo. nam libertus deportatus, & restitutus in libertinitatem, recidit, vt ff.de iu pat.l.siue libertus. Dic ergo interesse, vtrũ princeps dicat hæc verba, restituo te: & tunc ad omnia restitutus videtur, vt hîc. an hæc, indulgeo tibi: quo casu de pœna tantùm remittenda cogitasse videtur: vt in contrariis argumen. C.de sent.pas. l.generalis.& l.tutor. & l.cum indulgentia. & C. de gener.abo.l.fina. Accursius.

f Retinent. Nota differentiam inter deportatũ, & relegatum quo ad familiam: vt hîc, & j.proxi §.Item hic bona retinet, ille non: vt ff.de interd.& relegatis.l.j. Item hic ciuitatem retinet. ille non: vt ff. de interdi.& releg. l.relegati. & l.relegatorum §.siue ad tempus.& §.ad tempus. Item ꝙ hic ad tempus, vel in perpetuum: ille autem tantum in perpetuum deportatur: vt ff.de interdi. & releg. l. relegati. & l. relegatorum.§.hęc est differentia. sed in libertate non est differentia. nam vterque liber remanet: vt ff de bonis dam.l.sed si alia.§.j.Sed bannitos nostri temporis quibus comparabimus? Resp. si tantum est maleficiũ, vt etiam cum ciuitate bona sua publicẽtur, vel

Deportatus, & relegatus differunt.

de iure, vel de consuetudine ciuitatis: tunc deportato comparabo. aliàs relegato, vt argu. ff. de bonis damna. l. j. non autem dico, quòd possit deportari à præside de iure: vt s. §. proxi. diximus. nec relegari aliquis potest à defensore ciuitatis: cùm sit de imperio mero relegatio: vt in auth. de defen. ciui. §. nulla. in fine §. Vnde versus, Qui deportantur, semper pœna cruciantur. Pœna relegatis est téporis, estque perennis.

a Pœnæ. i. Supplicij. supplicium enim suus dominus est, nõ fiscus: vnde ei nihil quærit: vt ff. de iis, quæ pro nõ scrip. ha. l. iij. Sed nouo iure nemo ingenuus fit seruus ex supplicio: vt in auth. de nup. §. quod autẽ. & §. si verò.

*Alias dantur. Ingenuus ex supplicio non fit seruus.

remanent.

¶ *Seruitus pœn[illegible] patriam pote[illegible] tollit. Angel.*

¶ Pœnæ [a] seruus effectus filios in potestate habere desinit. Serui aũt pœnæ efficiuntur, qui in metallũ [b]* damnantur: & qui bestiis [c] subiiciuntur.

¶ *Sola patritia[illegible] dignitas filium à [illegible]*

Filiusfamiliàs.

¶ Filiusfamiliàs si militauerit [d], vel si Senator *, vel si Consul factus fuerit: remanet* in potestate patris. Militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat [e]. Sed ex constitutione [f] nostra summa Patriciatus [g] dignitas ilico omnes liberantur. Cor. Vibul.

*extiterit.

*maneat.

CASVS. L. Torquatus in militiã proficiscit, ac ꝓ patria nullũ periculũ refugit: liberatúrne à patria potestate? minimè. Quid, si sit Patricius, i. Senator? nã sub Constãtino magno, ac deinceps Senatores, Patricij dicti sunt. Olim ne consulatus quidẽ, de patris iure quẽquã liberabat. Iustiniani verò lege, & consules, & Patritij

b In metallum. i. in opus metalli, ad fodiendum metallũ, vel etiam deportandum, & hi, ne fugerent, ligabantur, & pondere quodã opprimebantur, vt ferro vel alio modo. Alij verò erant, qui dicebantur damnati in opus metalli: & hi non tanto pondere opprimebantur: & qui hinc fugiebãt, in metallo ponebantur. Alij verò erant qui in ministeriũ, vel in seruitium metallicorum tantum ponebãtur. ex hoc, si perpetuò fieret erant serui: aliàs contrà: vt ff. de pœn. l. aut damnũ. §. inter eos. & §. quisquis. & §. in ministerium. Sed quid, si prouincia nõ habeat metalla aliqua vel ferri, vel alicuius similis cõditionis? Respon. in vicinam prouinciam mittebantur, vt ff. de pœ. l. aut damnum. §. est pœna. Alij sunt in opus publicum perpetuò dati, vel ad tempus, qui sunt similes relegatis: vt ff. de pœn. l. quidam. sed huiusmodi pœnæ non sunt in vsu hodie. Accurs.

c Bestiis. Deducendis fortè. vel etiam vt comederet cum eis, vel alia bestialia faceret. de hac pœna dic vt not. ff. de pœn. l. qui vltimo.

[illegible] Qui in cibum dantur bestiis, subiecti bestiis dicuntur: qui verò ad pugnam bestiarum introducuntur, obiici bestiis magis dicuntur: cuius rei exemplum vide apud Gellium lib. 5. cap. 14. E. B.

Nota, quòd hoc iure filiusfamiliàs miles non liberatur à patria potestate. Item, not. Patriciatum liberare à patria potestate. Item, quòd argu. ab inconuenienti valet. Item, quòd argumentum de minori ad maius valet affirmatiuè. Item, quòd dignitas Patritiatus est summa & maxima. Item, vnde Patritij dicantur. Syl.

d Militauerit. id est, Miles factus fuerit: ad quod multa sunt necessaria: vt in auth. de mand. princi. §. fi. versi. si quidem. in glos. j. diximus etiam in l. penultima. ff. ex quibus causis maio. vbi sex requiruntur ad hoc quòd quis fit miles. Vel dic militauerit, id est, in exercitio militiæ fuerit.

e Non liberat. Hoc est iure isto. nã nulla dignitas, præter patriciatum releuat filium à potestate patris, vt subiicit: sed hodie xij. sunt dignitates, quæ liberant aliquem hominem: curialem à curiali conditione: vt C. de decur. l. fin. lib. x. & illæ eædem liberant à patria potestate: vt in authen. consti. quę de dig. §. j. & §. generaliter. vnde cùm sit ibi consul, corrigitur quod de eo hîc dicitur.

f Constitutione. Vt C. de consulibus. l. finali, libro duodecimo.

g Patriciatus. Erat enim patricius quasi principis pater. vnde Salustius, O pa-

O patres conscripti. nã scripta erant eorum nomina in aliquo loco, vel in corona capitis eorum, vel aliâs.

ADDITIO. Miserũ seculũ Accursij, Patricij primi dicti sunt q. ex cẽtũ patribus à Romulo lectis descenderunt, auctor Liuius lib. j. Sed sub Constãtino magno, & deinceps nomen esse cœpit supremi consilij, dictiq; sunt patricij, quasi patres cõmunis Reip. auctore Suida.

¶ Vide Bud. in suis annotat. in l. fin. ff. de Senato. Syl.

¶ a Ilico. Hoc est speciale in Patricio, & Cõsule, etiã hodie vt sola collatione. i. datione codicillorũ. i. dignitatis scriptæ, vel p aliquod priuilegiũ fiat sui iuris, etiã sine administratione: in aliis decẽ, tunc demũ cùm cœperint administrare: vt in auth. cõsti. quæ de digni. §. j. in gl. codicillos. quæ est C. epi. & cle. auth. sed dignitas. & C. de decu. l. fi. lib. x. Itẽ in tertio casu cùm ordinatur episcopus, qui est etiam vltra supradictos casus: vt in auth. constit. quæ digni. §. palam.

ADDITIO. Et nota, q vbi electio est necessaria ex parte vtriusq;, vt q. a eligẽtes cogũtur eligere: & electus cõsentire: quæritur ius ex sola electione etiã absenti, & ignoranti. l. illud. ff. de tut. & cur. da. ab his. Sed si nõ sit necessaria ex parte electi, vt in episcopo: quæritur ius ante acceptationẽ. c. si tibi absenti. de præben. lib. vj. Item vbi fit electio per viã facultatis, vt à populo vel domino. Sed est speciale in Patricio, & Consule, vt hic. Angel.

¶ b Liberat. scilicet dignitas.

¶ c Quis enim. quasi dicat, si quilibet pater etiam vilissimus filiũ suũ emãcipat quãdo vult. vt ĩ. e. §. admonẽdi. & §. præterea. quare hoc Imperator nõ poterit facere? vel dic in casu electi Patricij: quasi dicat, cũ ipse pater patricij possit emancipare, & ad hoc cõpellatur cum alapis, & verberibus: vt in auth. cõsti. quæ de digni. j. resp. quare & ipse Imperator &c.

¶ d Elegit. Quod rarò fit: vt C. de cõsulibus. l. fin. lib. xij. secundum M.

¶ Si ab hostibus. Diuiditur in tres partes principales, Primò loquitur, quãdo pater fuit captus. Secũdò quãdo fili⁹. Tertiò declarat quid sit postliminium. Secunda ibi, Ipse quoque. Tertia ibi, dictum est. Are.

CASVS. Pone C. Hostiliũ ab hostibus captũ esse Quæro, nũquid ei⁹ filius sui iuris euadat? Distinguo. Aut apud hostes moritur Hostilius: quo casu, etiam ex captiuitatis tẽpore liberat⁹ est fili⁹: aut postliminio rediit, ac tum liberatus nunquã fuisse dicit. Quid est redire Postliminio? Est post limina, siue fines imperij emigratos, in eadẽ rursus limina, finésq; reuerti. fines enim ditionis: limina veteres appellarũt. Seruiũ tamen aliter existimasse Cicero in Topicis testatur. Quid autem si filius captus est? Idem quod in patre constitutum est. Casus autẽ, siue propositũ in hoc §. vt vim huius legis intelligam⁹, fingi sic potest: Titius cùm duos haberet filios, in bonis autem aureos ducentos, ab hostibus captus est. alter filiorum ex centum aureis negotiatus tantundẽ quæstus fecit: alter ignauus ac dissolutus, otiosè tradidit. Postea nuntiatum est patrem apud hostes decessisse. Filij de diuidenda hæreditate agunt inter se. Iners ille filius vult omnia partiri ex æquo, quasi quæstus ille sit ex bonis paternis quoniã quæ filiusfamiliâs quærit, parẽti acquirit. Alter cõtrà gnauus atque industrius ex quo tẽpore pater captus est, eum mortuũ esse cõtendit, quare quæ suo labore quæsiuit, sibi non patri quæsita esse. Quod Imperator hoc §. confirmauit. Cor. Vibul.

¶ Nota quòd captus ab hostibus, etsi ciuis Roman. efficitur seruus hostium. Itẽ, quòd si pater capiatur ab hostibus, pendet ius liberorum. Item, quòd reuersi ab hostibus omnia iura recuperant. Item not. quid sit postliminium, vnde dicatur, & eius effectus: & quòd licet arguere ab etymologia vocabuli, & quid sit limes. Syl.

ADDITIO. De postliminij vocabulo Cicero ita disputat in Topicis: In quo, inquit, Seruus noster, vt opinor, nihil putat esse notandum; nisi post & liminium illud productionem

co[a], Imperialibus codicillis præstitis filium à patria potestate liberat[b]. Quis enim[c] patiatur, patrẽ quidem posse per emancipationis modũ potestatis suæ nexibus filiũ liberare:* Imperatoriã autẽ celsitudinem non valere eum, quem sibi patrẽ elegit[d], aliena eximere potestate.

* relaxatur.

-Patrem i. senatorem, inquit Nebr. ss. in lexico suo iuris ciuilis in ver. pater.

esse verbi vult, vt in finitimo, legitimo, æditimo nõ plus inesse Timũ, quã in Meditullio tulliũ. Scæuola autẽ P. F. iũctũ putat esse verbũ, vt sit in eo & post, & limẽ: vt quæ à nobis alienata sunt, cũ ad hostẽ peruenerint & ex suo tãquã limine exierit, deĩ cũ redierit, post ad idẽ limẽ, postliminio videatĩ rediisse.

Hostes qui dicã tur.

[a] Ab hostibꝰ. Hostes sũt quibꝰ populꝰ Rom. bellum indixit: vel ipsi po. Ro. vt ff. de cap. & post l. re. l. hostes,

[b] Pẽdet. Hîc colligit quoddã hominũ genus esse in pendẽti: vt diximꝰ

... minium ius. ... nim fingitur in ciuitate fuisse, qui ab hostibꝰ reuersus est.

¶ Si ab hostibus[a] captus fuerit parèns, qnanuis seruus hostium fiat, tamen pendet [b] ius liberorum propter ius * postliminii [c]. Quia ii, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt. idcirco[d] reuersus etiã liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eũ, qui captus[e] est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit, exinde, ex quo captus[f] est pater, filius sui iuris fuisse videtur. I-

Aspẽ T.

suprà, de iis qui sunt sui, vel alie. iur. §. j. Sed certè qđ hîc dicit, pendet, verũ est ꝑpter iuris fictionẽ. nã quo ad veritatẽ sui iuris est filius: vt ff. de testam. l. lege Cornelia. in fine. & ff. de lib. & posth. l. pen. & C. de sent. pas. l. fin ibi. quod est maximè, &c. & ff. ad Mace. l. j. §. j. nam pater seruus est hostiũ, vt s̃ de iure persona. §. serui. ergo aliũ in potestate habere non potest, vt ff. ad leg. Iuliã. de adulte. l. sic eueniet. Dic ergo, ꝙ nulla præterita, vel præsentia pendent inspecto statu præsenti, sed futura sic: vt infrà de verb. obligatio. §. conditiones.

Filius captus ab hostibus in veritate est sui iuris.

Adde meliorẽ tex. cum glo. in l. qui res. §. j. ff. de sol. l. cum hæredes. §. j. de acquir. pos. l. pe. ff. de suis. & legit. l. in bello. §. si quis capiatur. ff. de capt. & post. lim. reuer. l. bona. §. quod si filiꝰ. eodem titulo. Syluester.

ADDITIO. Etiam quo ad testamẽtũ, vel contractus filij super aduentitiis acquisitis ante captiuitatem, nec in aliũ trãslatis quouis titulo. præter quã hæreditario, aliâs secùs, secundũ Angelũ Areti. sed secũdum Iasonem non pendet contractus filij, nisi patris præiudicium concernant.

[c] Postliminij. Est autem postliminium ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, moribus, & legibus constitutũ: vt colligitur ff. de cap. & postli. reuer. l. postliminiũ. §. respon. Accur.

[d] Idcirco. Quia reuersi. omnia iura recuperant*.

*excepta possessione rerũ suarũ. l. denique, & l. nec vtilem. ff. ex quib. cau. mã. la i.

[e] Captꝰ. Et reuersꝰ vt ff. de cap. retr.

[f] Captus. Intra fines nostros, nec vltra deductꝰ.* ita ĩpropriè reuersus dicitur postliminio. Vel dic captus fuerat vltra fines: & tunc dicitur etiam redisse ante q̃ ad limina redeat: quia sic recuperat statum, licet impropriè. & facit ad hunc §. ff. de capti. l. in bello. §. j. item ad idẽ. ff. de vi, & vi arma. l. q. possessionem.

*Quia fuit recuperatus ante quã excederet fines. Ang. Po.

¶ Præterea. Diuiditur in sex partes. Primò qualiter ꝑ emãcipationẽ liberetur filius à patria potestate Secũdò qualiter fiebat emãcipatio de iure antiquo. Tertio qualiter fiat hodie. Quartò, ꝙ pater habet legitimam in bonis emancipati, sicut patronꝰ in bonis liberti. Quintò ꝙ pater legitimꝰ est tutor filij impuberis emãcipati. Sextó, ꝙ nepotẽ põt emãcipare, retẽto filio in potestate, & è cõtra. Secũda ibi, Sed emãcipatio. Tertia ibi, Nostrá. Quarta ibi, & tũc. Quinta ibi, Et preterea. Sexta ibi, Admonendi. Are.

CASVS. Num quisnã est alius prætereà modus? Per emancipationẽ. Et quid est emancipatio? erat olim quædã similitudo vẽditionis, in qua præter verum patrem alter pater adhibebatur, cui filiũ pater naturalis emancipabat, id est in manum tradebat: ab eo vicissim vnum aut duos numos in similitudinem pretij accipiens. quod iterum, ac tertiò fiebat, itaque de patris potestate exibat. vnde fictus pater dicebatur Fido carius. quòd pater verꝰ fiducia probitatis eius adductus, suum illi filium quasi venditum cõmitteret. Nunc verò quid est Emãcipatio? Sublata formula, nomẽ, eiúsque vis tota remansit. Est ergo nunc simplex liberatio filij, quam pater apud magistratus facit, filiũ sua potestate solutum declarans. Atque ex eo

tempore

tempore pater eadem habet iura in emancipati filij bonis, quæ patronus in bonis liberti: de quibus suo loco cognosces. Cor. Vibul.

¶ Not. modũ emancipandi de iure antiquo. Itẽ q hodie emãcipatione soluit patria potestas, & q idẽ iuris habet pater, qđ patronus. Itẽ nota circuit⁹ & fictiones reprobari. Syl.

ADDITIO.
Quomodo autẽ fiebat emãcipatio, docet Vlpian⁹ in titulis, tit. x. Liberi ait, parentũ potestate liberãtur emancipatione. i. si posteaquã mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius quidẽ ter mãcipatus, ter manumissus sui iuris fit. id enim lex xij. tabular. iubet his verbis, Si pater filiũ ter venundauit, fili⁹ à patre liber esto. Cæteri aũt liberi præter filium tam masculi, quàm fœminæ, vna mãcipatione manumissióne que sui iuris fiunt. Vide etiã (si lubet) Caium lib. inst. j. & in hunc §. Petri Nannij miscellan. lib. x.

a Preterea. nõ solum supradictis modis, sed prætereà, &c.

b Liberi. Generale nomen est ad omnes inferiores, vt infrà tit. ij. §. fin.

c Procedebat. id est, ea demum ad effectum per ducebantur. Accurs.

d Per imaginarias. i. fictitias. sic & ff. de reg. iur. l. imaginaria. nam pater vendebat filiũ pro vno nummo fortè: & emptor eũ manumittebat, vt hîc, & ff. de cap. demi. l. liberos. §. j. & C. eod. l. fi. j. resp. & facit ad hoc j. de testa. §. j. & propter hoc dicebat filius capite minui. Sed cũ hodie talia nõ fiãt, vt sequitur, nũquid dicit capite minui? Resp. sic: q a statũ suũ mutat ad min⁹: vt j. de ca. demi. j. resp. & §. minima.

e Ex imperiali rescripto. Et hoc modo etiã sine venditione fiebat: vt puto.

Et erat ratio, sẽcundũ Ang. hîc: quia frustra precibus imploratur, quod datur à iure. l. j. in gl. fi. ff. ad munici.

f Per constitutionem. vt C. de emanci. lib. l. fi.

g Fictione. Aliàs functione. id est, vsu. aliàs factione.

ADDITIO.
Quæ fictio non debet deduci in genere: putà q cõtract⁹ sit simulatus, sed in specie & qualiter presumatur, vel pbetur per testes. vide per Ang. hîc.

h Explosa. id est, expulsa. sic j. de fideic. hæredi. §. sed quia stipulationes.

i Recta via. Vel indirecta: nõ curo. vel dic i. recto iure.

Ipse quoque filius, nepósve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspẽso esse. Dictum est aũt postliminiũ, à limine, & post. Vnde eũ, qui ab hostib⁹ [capt⁹ * est, &] in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nã limina sicut in domo * finem quendã faciunt: sic & imperij finẽ esse limen, veteres voluerũt. Hinc & * limẽ dictũ est, quasi finis quidã, & terminus. Ab eo postliminiũ dictum est: quia ad idẽ limen reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus, victis hostibus, recuperatur, postliminio redisse existimatur.

¶ *Emancipatio apud quemuis magistratum) etiã citra antiquã solennitatem) facta, patriæ potestatis vincula soluit: verùm pater ex emãcipati bonis sibi iure debitam portionẽ consequitur, illiúsque (si impubes sit) legitima tutela.*

Prætereà [a] emãcipatione quoque desinunt liberi [b] in potestate parẽtum esse: sed emancipatio antea quidem, vel per antiquam legis * obseruationem procedebat [c], quæ per imaginarias [d] venditiones, & intercedẽtes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto [e]. Nostra aũtem prouidentia, etiam * hoc in melius per constitutionem [f] reformauit, vt, fictione [g] pristina explosa [h], recta via [i] ad * competentes iudices, vel magistratus [k] parẽtes intrent [l] *, & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac de-

k Vel magistratus. Quilibet, etiã si non habẽt merũ imperiũ, vel mistũ: vt in auth. de defen. ci. §. iusiurandũ. vers. & quicquid aliud. & ibi gl. & etiã extraordinarios: vt duo bononien. coram iudice Mutin. vt ff. de manu vindi. l. etiam. §. fi. & C. de iudi. l. penul.

l Intrent. Si iudex est in domo.

abſunt quidam | domi- | limes. | * xij. Tabul. | * &. | * apud. | * Sic Th aliàs &.

inceps à ſua manu [a] dimittant. Et tunc [b] ex edicto [c] Prætoris in bonis [d] huiuſmodi filij, vel filiæ, nepotis, vel neptis, qui, quæve à parente manumiſſus [e] vel manumiſſa fuerit, eadem iura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono [f] in bonis liberti. Et præterea, ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri, ipſe parens ex manumiſſione [g] tutelam eius nanciſcitur. [h]

¶ Habens filium, & ex eo nepotem in poteſtate, poteſt vnum ex eis vel ambos emancipare, &c.

Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe [i] ei, qui filium, & ex eo nepotem, vel neptem in poteſtate habebit * [k]: filium quidem de

ſdem vbicunque ſit, dummodo non ſit in loco turpi, vt ff. de iuſti. & iu. l. pen. ff. de arbi. l. ſi cum dies. §. pen.

a Sua manu. i. debet capere eum per manum, & relaxare eum per verba ad hoc idonea. vel dic manu, i. poteſtate. nã quandoque & nõ capta manu emancipantur, vt C. de emanc. lib. l. pen. Accurſ.

b Et tunc. id eſt, Ex tunc. nam prius occuparet pater omnia iure peculij, vt ĩ. quib. non eſt permiſ. face. teſta. §. j. & eſt ſimile tunc. ff. de cond. & demon. l. iiij. in fin. & ff. ſi cer. pet. l. lecta. circa princ. ibi tunc eo amplius, & in gloſ. tunc. & ff. de vul. ſubſt. l. in pupillari. §. j.

c Ex edicto. ſ. Poſito. ff. ſi à pa. quis fue. ma. l. j. in fin. j. reſpon.

d In bonis. Acquirendis, vel acquiſitis: vel à patre ſibi nunc collatis.

e Manumiſſus. i. emancipatus. Impropriè enim ponitur, vt ff. quando act. de pecu. eſt anna. l. j. §. alienatio.

Patron⁹ qualiter ſuccedit liberto.

f Patrono. Patronus autem ſuccedit liberto in totum ab inteſtato, filiis non extantibus: ex teſtamento, in tertia parte bonorum liberti: liberis exiſtentibus, in nihilum: licet olim eſſet aliter, vt ĩ. de ſucceſ. lib. §. j. & ij. & §. ſed noſtra. Sic erit hîc in patre. Sed hæc ſimilitudo interdum fallit: nam interdum habet totum * pater, vt ſi filius turpem perſonam inſtituit hæredem: vt ff. ſi à paren. quis fuer. manumiſſ. l. Pantonius. in princ. Interdum nihil ex ſucceſsione, vel alio modo: vt in ſex caſibus, ſ. quando pretium emancipationis accepit pater à filio. Item quando filius eſt miles, & habet caſtrenſia: vt ff. ſi à pa. quis fuer. manu. l. j. §. ſi parens. & §. eſt & alius. & ff. de milit. teſt. l. ſi à milite. §. fi. & l. ſeq. Item filiis aliis patris licet hæredibus, non datur: vt ff. ſi à pa. quis fuer. manu. l. j. §. fin. ſecus eſt in filiis patroni.

*Pater quibus caſibus ſuccedit filio, & quibus non. Vide Decium conſil. 530. par. §. dub. 7

Item quãdo emancipauit coactus, vt ff. ſi à pa. quis fuer. manu. l. j. §. fina. Item Caluiſiana non ita patri, vt patrono datur: vt ff. ſi à patr. quis fuer. ma. l. j. §. ſi parens. & l. nõ vſque. Item nec operas à filio, vt à liberto patron⁹ habet, vel poteſt habere: vt ff. ſi à pa. quis fuer. ma. l. penul. licet hæc prædicta ſpecialia in patrono vera nõ ſint: vt colligit ex generali capite illius tituli ſi à pa. quis fue. ma. l. j. j. reſp. & ij. & in ſpecialibus caſibus, qui in illo titulo ponuntur, vt dictũ eſt. Sed ſecundũ hoc ſemper videtur pater amittere: cùm ſemper præmium emancipationis habeat hodie, vt ĩ. per quas perſ. no. acq. §. hoc quoque. & C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. pen. Sed dic iſtud legale, non conuentionale præmium eſſe: & ideo licitum. nec puniendum, vt C. de admin. titu. l. ſancimus. l. j. ibi, non enim debet. & C. ad l. Iuli. de adult. l. Gracchus. verſ. quòd legitime.

Actio Caluiſiana.

*habet.

ADDITIO. Dic, quòd de conſuetudine aliter obſeruatur: quia pater in emãcipatione donat aliquid filio, ſecundum Angel. & Ia. hîc.

g Ex manumiſsione. id eſt, emancipatione.

h Nanciſcitur. Concordat huic verbo, infrà de legi. pat. tut. & infrà de fid. tu. in princ.

Amonendi. CASVS. Herennius filium habet, atque ex eo nepotem. quæro an filium emancipare poſſet, & nepotem in poteſtate retinere, vel contrà, nepote liberato retinere filium? poteſt. quod etiam in pronepote, atque abnepote locum habet. Cornel. Vibul.

i Liberum arbitrium eſſe. Niſi in caſibus: vt ĩ. eod. in fin. dicemus. & facit ad hunc §. ff. de adop. l. liberum.

k Habet. Vt ſuprà de pat. pot. §. qui igitur.

Manumit-

¶ a Manumittere.i.emancipare.
ADDITIO. Manumittere hîc dixit, generali verbo vtens nō proprio, quod est emancipare.E.B.
¶ b Vel omnes. Repete, liberum esse.
¶ Sed & si pater. CASVS. Nunquisnam est alius amittendæ potestatis paternę modus? Est verò, inquit, veluti, si Philippus Alexādrum filium suū auo suo Amynthæ in adoptionē dederit, Philippus patriam potestatem amittit, eáque Amynthæ acquiritur. Adoptandi autē formulā suprà suo titulo explicauimus: vbi de acquirenda potestate quærebas, quum hîc de soluenda interrogaris. Cor. Vibul.
¶ Not. ꝙ dictio, sed etsi, ponit diuersitatem facti, & identitatem iuris. Item, ꝙ adoptio exigit scripturā. Item, ꝙ præsentia & taciturnitas habetur pro cōsensu. Item, ꝙ vno & eodem tēpore quis trānsit de potestate vnius in potestatē alterius, omnibus viuentibus. Item, not. ꝙ hæc adoptio non potest fieri cū absentibus. Item, quòd non inconuenit, quòd vna decisio respectu diuersorum titulorum, & sic diuersæ materiæ, repliceturmec per hoc dicitur superflua. Syl.
¶ c Constitutiones: Vt C. de adopt. l. cùm in adoptiuis. & s. de ado. §. sed hodie. & §. si verò.
¶ d Præsente eo. Nisi sit infans: vt C. de eman. lib. l. pe.
¶ e Non contradicente. No. patientiā consensui comparari. sic qui tacet affirmat. sic ff. pign. l. fideiussor. ij. §. pater. in fi. & ff. sol. mat. l. ij. §. fi. Arg. cōtra. ff. de adopt. l. ij. §. j. & de procura. l. filiusfamil. §. j.

potestate dimittere: nepotem verò, vel neptem retinere. & èconuerso, *filium quidem in potestate retinere: nepotem verò vel neptem manumittere [a] vel oēs [b] sui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligantur*.

¶ *Adoptatus ab ascendente (si præsens adoptioni non cōtradicat) à patris naturalis soluitur potestate, & in adoptantis potestatem transit.*

¶ Sed & si pater filium, quem in potestate habet, auo, vel proauo naturali secundum nostras cōstitutiones [c] super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum, actis interuenientibus, apud competentem iudicē manifestauerit, præsente eo [d], qui adoptatur, & non contradicente [e]: necnō eo præsente, * qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit [f] autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona, & adoptionem esse plenissimā anteà diximus [g].

ADDITIO. Sed ibi erubescentia tacuit, quo casu non videtur consentire. secundum Ias. per tex. in l. pen. ff. de fur. vel pro solutione distingue: vt per Aretin. hîc.
¶ Adde, ꝙ hæc est materia l. quæ dotis. ff. solut. matrim. vbi Ias. ponit xvij. casus, in quibus præsens, sciens, & tacens habetur pro consentiente: & septem casus contrarios, ex quibus omnia iura soluuntur. Syl.
¶ f Transit. Ergo non tollitur patria potestas, sed transfertur. Ad quid ergo hic casus in hoc titulo ponitur? Resp. quia & si non tollitur incommutabiliter, tollitur tamen quo ad primum. idem dico in eo, qui iudicatur in potestate mea nō esse. nā non efficit sui iuris, cùm sentētia non faciat ius, imò remanet ī potestate: licet quo ad me pro emancipato habeatur: vt ff. de cōdic. inde l. Iulianus. in princ. & l. vl.
¶ g Diximus. Vt s. tit. j. §. si verò.
¶ Illud autem. Diuiditur in tres partes. Primò dicit de filiis ante emancipationem patris conceptis. Secundò de conceptis posteà. Tertiò, quòd filius non potest cogere patrem ad emancipandum eum. Secunda ibi, ꝙ si. post. Tertia ibi, Et quidem. Aretinus.
CASVS. Simo Pamphilum filium in potestate habebat: cuius vxor grauida erat. Is Pamphilum vel emancipat, vel dat in adoptionem. Nepos cuius erit in potestate, Simonis an Pamphili, an patris adoptiui? Simonis. Quid verò hoc modo? Simo Pamphilum emancipārat, vel in adoptionem dederat. Pamphili vxor concepit, ac peperit: natus in cuius erit potestate? Pamphili, si emancipatus erat: pa-

Marginalia: ἐκ τῆς ... | intelli[gi]mus. | *abest. | Tacens affirmat

tris adoptiui, si adoptatus. Atque hæc quidem aliò pertinebant, sed proximæ disputationi coniuncta sunt.

¶ Et quidem. THEMA. Potéstne filius patrem suum aut naturalem, aut adoptiuũ cogere, vt se nexu patriæ potestatis liberet? non potest extra certos casus, de quibus suo loco cognosces. C. Vib.

Illud. Hic §. tradit duo præcepta: vt suprà de adoptione. §. sed hodie.

a Ex filio. Scilicet, naturali, & legitimo. secùs in legitimo tantùm, vt in adoptiuo. nã tũc filio emancipato, etiam nepos ex eo emancipatus videtur, secundum quosdã: vt ff. de cap. demi. l. liberos. §. emancipatio. & ff. de adopt. l. sed etiã nepos. Vel meliùs dic in eo idẽ, quod in naturali: vt in fine huius tituli. & ff. de adoptio. l. liberum. & ff. de capti. & postli. reuer. l. si me tibi. Accurs.

Illud autem scire oportet, quòd si nurus tua ex filio [a] tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnãte nuru tua: nihilominus, quod ex ea nascitur [b], in potestate tua nascitur. Quòd si post emãcipationem, vel adoptionem conceptus fuerit, patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subiicitur.

Et quidem [c] neque naturales [d] liberi, neque adoptiui vllo penè [e] modo possunt cogere parentes de potestate sua eos dimittere.

b Ex ea nascitur. Secùs in ancilla prægnante manumissa, vel alienata: vt s. de inge. §. sufficit. ff. de acqui. rerum domin. l. fi. & C. de proba. l. matrem.

c Et quidem. Hoc est secundũ præceptum, & repete, scire oportet, quod neque, &c.

d Naturales. subaudi, & legitimi. nam naturales tantùm non sunt in potestate: vt suprà de nup. §. fin.

e Penè. Hîc not. talem regulam, quòd nullus filius potest compellere patrem, vt emancipet eum: quod fallit in quatuor casibus. & ideo dicit, penè: vt si pater agnouerit legatum sibi relictum hac contemplatione, vt liberos emanciparet: nam tunc compellitur extra ordinem emancipare: vt ff. de condi. & demonst. l. si cui legatum. Item si Titius adoptauit priuignum suum, compellitur emancipare eum, eo pubere facto, si probauerit sibi non expedire esse in potestate: vt ff. de adop. l. nonnunquam. & l. seq. Itẽ in quolibet adoptiuo: vt ff. de minor. l. iij. §. si quis minor. Item si filię peccandi necessitatẽ imponat: vt C. de epi. aud. l. si lenones. Itẽ si filium malè & cõtra pietatem affecerit: vt ff. si à pa. quis fuer. ma. l. fin. Item è contra filius nõ potest compelli, vt emancipetur: vt in auth. quib. modis natu. effic. sui. §. generaliter.

TIT. XIII. DE TV-

¶ Imperator. intermissum diuisionis membrũ resumit, & dispertitũ persequitur ad finẽ huius libri.

Transeamus nunc ad a-

Transeamus nunc. Iste titul. diuiditur in quatuor partes. Primò subdiuidit primum membrũ personarum positũ s. tit. de iis qui sunt sui, vel alieni iur. Secundò definit, quid sit tutela. Tertiò qui sunt tutores, & vnde dicantur. Quartò qui sunt illi, qui possunt tutores ex testamẽto dare. Secunda ibi, Est autem. Tertia ibi, Tutores. Quarta ibi, Permissum Aretinus.

CASVS. Accepi ista, didicíque quinam alieno iuri subiecti sint: quare nunc, quod mihi pollicitus es, præstato: ac de iis, qui sui iuris sunt, explicato. Quænam est illorum diuisio? Triplex. Alij siquidem in tutela sunt: alij in curatione, alij neutro iure tenentur. Corn. Vibul.

¶ Nota

¶ Nota, quòd cognito vno contrariorum, cognoſcitur & aliud. Syl.
¶ a Ad aliã. Nã diximus duas: vt ſ. de iur. perſona. in princip. & ſ. de iis, qui ſui, vel alieni iuris ſunt in princi.
¶ b Ex his. Nota ergo, quòd hîc ſubdiuidit illud mẽbrum: quædam perſonę ſui iuris ſunt: quod eſt oppoſitum illi, quædã alieno iuri ſubiectæ ſunt: vt ſuprà, de iis, qui ſui, vel alieni iuris ſunt.
¶ c Non ſunt. Qui ergo in tutela, vel cura ſunt, ſui iuris ſunt. Filiusfamilias ergo nõ poteſt habere tutorem, vel curatorem: vt hîc, & C. de cura. furio. l. fina. in princip. Sed cõtrà. C. de ſentent. paſ. l. fina. §. primo. quia filius eius, qui eſt apud hoſtes, eſt in tutela: & tamen non eſt ſui iuris: vt ſuprà titu. j. §. ſi ab hoſtibus. ſed ibi verè non erat in poteſtate, cùm pater deportatus eſſet: vt diximus ſ. titu. j. §. cùm autem.
¶ d Neutro. Nec tutela, nec cura.
¶ e Ita enim. Quia contrariorum eadem eſt diſciplina, vt hîc, & ſ. de iis, qui ſui, vel alieni iuris ſunt. in princip.
¶ f In tutela ſunt. De aliis dicetur. vt j. de cura.
¶ E ſt autem. CASVS. Quid eſt tutela? Gubernatio bonorum eius, qui per ætatem ea regere non poteſt, nam puerorum (vt ait Auſonius) dura rudimenta, & iuuenum temeraria pubes. Liberóſne, an ſeruos intelligis? Cùm de iis loquamur. qui ſui iuris ſunt, de Liberis nos loqui manifeſtũ eſt. Quo iure hæc moderatio pueritiæ inuenta eſt? Ciuili Romanorum. Ariſtoteles datus eſt magiſter Alexandro puero. Erátne ipſius tutor? minimè, vt nunc quidem loquimur. Gubernationem enim bonorum & fortunarum intelligimus: cùm illa ſit animi & morũ. Quod enim ait: Tuendum eum, ſignificat tuenda, & adminiſtranda bona, & facultates.

Iã[a] diuiſionẽ perſonarũ. Nã ex iis[b] perſonis quæ in poteſtate non ſunt[c], quædã vel in tutela ſunt, vel in curatione: quædã neutro[d] iure tenentur. Videamus ergo de iis, quæ in tutela, vel in curatiõe ſũt. ita enim[e] intelligemus cæteras perſonas, quæ neutro iure tenentur. Ac priùs diſpiciamus de iis, quæ in tutela ſunt[f].

¶ *Illud ex tutelæ finitione nota, tutorẽ primariò, perſonæ tuẽdæ cauſa datũ, ...*

Ẽſt autem tutela (vt Seruius[g] definiuit) vis* ac poteſtas[h] in capite libero[i], ad tuen-

¶ Tutores autem. THEMA. Et qui ſunt tutores? Ii ſunt, quibus ea gubernatio commiſſa eſt, vt pupillorũ bona ita tueantur integrã, & illæſa, quemadmodum Æditui ædes ſacras ſibi commiſſas ſarctas tectáſq; tueri debẽt. vnde etiam nomẽ vtrique inuene runt. nam & tutores & Æditui, à tuẽdo dicti ſunt. C. Vib.
¶ Not. definitionem tutelæ. Item quòd tutela datur principaliter perſonæ, ſecundariò rebus. gloſ. in §. certæ. j. tit. Itẽ, quòd tutela eſt de iure ciuili. Item, quòd tutor eſt cui definitio tutelæ competit. Item, quòd propria deriuatio vocabuli ſumitur ex definitione. Itẽ, quòd valet argumentum ab etymologia: & & quòd tutores dicuntur defenſores pupillorum Syl. *Ius. T. & Harm.
¶ g Seruius. Nomen eſt Iuriſconſulti. & facit ad hunc §. ff. eodem. l. j.
¶ h Vis, ac poteſtas. i. Violenta poteſtas: nam datur tutor inuitus: cùm enim ſit munus publicum: vt j. de excu. tuto. & curato. in princip. ibi, exemplo cæterorũ munerum ergo inuitus datur: vt C. de decur. l. nullus. libro x. Item inuito datur: vt ff. de tuto. & curato. da. ab iis. l. necnon. & ff. de tutel. l. ij. Vnde patet, quòd hîc eſt alia poteſtas, quàm patris in filium, & domini in ſeruũ: cùm illa ad commodum ſit: vt j. per quas perſon. nob. acquit. § j. & ſ. de iis, qui ſui, vel alieni iuris ſunt. §. ij. hæc verò ad onus. tenetur enim de dolo & lata culpa: vt C. arbi. tut. l. ij. Item per hoc quod datur inuito, differt à curatore, qui volenti datur: vt j. de cura. §. itẽ inuiti. ff. eo. l. ij. §. ſi pupillus. Vel dic, vis ad cogendùm poteſtas ad imperandum.
ADDITIO. Dic quòd Vis poſitum eſt pro Ius: vt Theoph. oſtendit, qui vertit, τὸ δίκαιον.
¶ i Libero. Nã niſi ſit liber pupillus, non poteſt habere tutorem. cùm ſi

seruus sit, nõ sit sui iuris: quod est necesse: vt s. eo. in prin. Itẽ, & si dubius est, potest habere tutorẽ: vt ff. de tut. & cur. da. ab iis. l. ei qui. Est tamẽ casus vbi seruo datur tutor: vt ff. de tu. & cu. da. ab iis. l. si impuberi. j. resp. cui tamen legi signatur cõtra ff. ad Tre. l. si res aliena. §. si seruus. & l. cog. §. fina. & his duabus est alia contra. ff. eo. ti. l. mulier. §. non est. Quæ legum contrarietas ita soluitur, cùm libertas fideicõmissaria, & hæreditas relinquitur ab eodẽ præstãda, poterit seruus cogere, vt institutus hæreditatẽ adeat, & tunc detur etiam seruo tutor. vbi verò ab vno hæreditas, & ab alio libertas relicta est: non potest nisi priùs præstita ei libertate. tũc enim coget alium hæredem hæreditatem adire, & sibi restituere, secundum Ioan.

Tutor quando que seruo datur.

*sponte D.

*i. xii. Tab.

*ex qua re ipsi.

¶ a Ad tuendum. Per hoc etiam remouet patriam potestatem, quæ non est ad tuendum, sed ad gubernandum prout vult, & sibi acquirendum.

¶ b Propter ætatem. Ad differentiam curatorũ, qui dantur furiosis. & mẽte captis, qui propter morbũ se defendere non possunt: vt j. de cur. §. furiosi.

¶ Adde, ꝙ talis curator furiosi datur prĩcipaliter personæ, prout declarat Saly. in l. in copulãdis. C. de nupt. Syl.

¶ c Iure ciuili. Nota tutelam esse de iure ciuili, licet omnes ferè contractus sint de iure gentium: vt s. de iure na. §. ius autem.

¶ d Data. scilicet à lege, vel iudice permissa verò à testatore dicitur: vt j. eod. §. permissum. Vel dic, data personæ principaliter permissa, secundariò rebus: vt j. tit. j. §. certæ. & j. de excu. tuto. §. datus.

¶ e Eam vim. Quæ est dicta s. proxi. §.

¶ f Exque reipsa. i. vi, & potestate

¶ g Defensores. Et secundũ hoc etiã curatores sũt tutores: secundũ Ioã. & plerũq; sic appellãtur: vt ff. de leg. iij. l. cum. filio. §. j. & ff. de mino. l. j. §. ij.

ADDITIO. Hãc glo. reprobat Ias. quia licet allusio vocabuli cõueniat, non tamẽ procedit: quia repũgnat definitio: vt no. Bar. in l. j. de testa. ff.

¶ h Qui ædes. Vt est præfectus vigilum, & qui cum eo de nocte vadunt, vt ff. de off. præfect. vigil. l. iij. §. sciendum.

ADDITIO. Imò dic, quòd iis demandata erat cura ædiũ sacrarum, quas tuebantur. l. iij. ff. de tab. exhib.

¶ Permissũ est. Diuidit in tres partes. Primò ponit dictũ in genere. Secũdò illud modificat. Tertiò modificationem exemplificat. Secunda ibi, Nepotibus. Tertia ibi, Itaque. Aretinus.

CASVS. A quibus igitur illi tutores dantur? A patribus in testamento. Quid? nónne etiam ab auis, aut proauis tutores dari possunt? Distinguo. Aut pueri in patris sui potestatem re casuri sunt, aut non sunt. (quibus autem modis id fiat, iam didicisti.) Si delapsuri sunt, frustrà darentur, quum bonum habeant tutorem, patrem: si non sunt dati, licebit. Cor. Vibul.

¶ Not. ꝙ quilibet ascendens in infinitum, qui habet liberos in potestate, potest testamento de tutore prouidere: intellige tamen concurrentibus requisitis in hoc tex. Item, quòd dictio omnimodo, importat idem quod generaliter. Syl.

¶ i Permissum est itaque. Quia quædã generaliter vidimus de tutelis: & omnis tutela est vel testamentaria, vel legitima, vel datiua: itaque priùs de testamentaria, vtpote de digniore, videamus in hoc titulo, & sequenti. De legitima autẽ dicetur j. de leg. agna. tu. vsque ad tit. de Atti. tut. de datiua dicetur j. de Atti. tu. per totum.

dũ [a] eum, qui propter ætatem* [b] se defendere nequit, iure* ciuili [c] data [d] ac permissa.

¶ Ille est tutor in quẽ cadit deffinitio tutelæ. Aretinus.

¶ Tutores autem sunt, qui eã vim [e] ac potestatem habent: exque re ipsa [f]* nomen acceperunt. Itaque appellantur Tutores, quasi tuitores, atq; defensores [g]: sicut Æditui dicuntur, qui ædes [h] tuentur.

¶ [illegible] est patri, [illegible] quos in potestate habet, testamẽto tutores dare. Item nepotibus, modò eo mortuo non sint in eorum patris recasuri potestatem.

¶ Permissum* est itaque [i] parentibus, liberis impu-

*lege xii Tab.

¶ ¶ Im-

¶ a Impuberibus. Etiam inuitis:vt ff. de tu.l.muto.hoc etiā prætori,& præsidi licet vt ff.de tu. & cu.dat. ab iis. l.necnon.& l.nec mandante.§.fin.

¶ b In potestate. Naturalibus etiam dari possunt in iis, quæ sibi relinquuntur? vt C. de confir.tu. l.fina.

¶ Adde, quòd potest intelligi de naturalibus dupliciter: vel quia solutū sit vinculum ciuile: vel quia nati sint ex concubina.& vtroque casu dic non esse vim in potestate dandi tutorem: quia vtrisque dare potest, & in bonis per eū relictis, & in aliis:sed in hoc vis est,ꝙ in vno casu confirmatur sine inquisitione,in alio cū inquisitione: ita est doct. Bar. in l. naturali. §. j.ff. de confir. tut. vbi vid.Syl.]

¶ c Testamēto. Vel codicillis testamento cōfirmatis:vt ff.de test.tute.l.iij.

¶ d Tutores. Sed non curatores: vt ĵ. de cura.in princ,

¶ e Tua sit. Et nunquam exiuit:alioquin nō recidit:vt ff.de adopt.l.si pater filium.& de hoc dixi.ŝ.rit.j.§.j.

¶ f Non poterunt. Licet miles sit testator.vt ff.de testa.tut.l.ij.

¶ g Tutores.Si autem filius, vel emācipatus est,vel mortuus, tūc nepotes ex eo sunt sui iuris, mortuo auo:vt ŝ. titu.j.§.j.in fi.vnde ex testamento aui possūt habere tutorē.vt hîc innuitur.

CASVS. C. Caius moriens vxorem relinquit prægnantem. quæro an ei, qui in vtero est,& posthumus erit,tutorem possit relinquere? Distinguo. Aut enim posthumus eiusmodi est, vt si viuo patre,nasceretur,in eius potestate,ipsíque hæres(vt suus, ac filius) esset:ac tunc posthumus pro nato haberetur. Aut nō esset in potestate patris,veluti si postea, quā iā esset cōceptus, pater ipsius emācipatus fuisset, vt ex me audisti. §. pen. ŝ. quib. mo. ius patr. pot. sol. quo casu dari ei tutor à patre non potest. Cor.Vibul.

¶ h In cōpluribus. Vt quoties de cōmodo eorum quæritur: vt ff. de sta.ho. l. qui in vtero. non si de cōmodo aliorum: vt ff .de verb. signifi. l. quod dicimus. vel si de inconmodo matris: vt ff. de sta. ho. l. Imperator. ij. quo casu nō habetur pro iā nato.

¶ i Fierent. Vt quia ex vxore nasciturus erat, vel nuru: aliud si ex concubina, nisi in his quæ sibi dimitteret: vt C. de confir.tu.l. fi. tales enim tunc non nascerētur in potestate.ŝ.de nup.§.fi.

¶ Sed & si emācipato. CASVS. Titius filiū emācipauit,quæro,an ei moriēs tutorē dare possit? minimè. dictū est enim in §. permissum. dari tutores iis,qui in potestate sunt. Quanuis antē hi tutores per se, ac iure ciuili nō valeant:confirmantur tamen à magistratu:idq; etiā sine inquisitione, hoc est,non exquiritur, vtrum locupletes sint,an egentes. quid ita? quoniā defuncti patris testimonium satis eo si-

beribus[a], quos in potestate[b] habent, testamento[c] tutores[d] dare:& hoc in filios, filiásque procedit omnimodo. Nepotibus verò,* neptibúsque ita demū parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri.Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit[e], nepotes ex eo nō poterunt[f] testamento tuo tutores[g] habere:quāuis in potestate tua fuerint, scilicet, quia mortuo te,in patris sui potestatem recasuri sunt.

¶ *Posthumo quoque (qui si viuo patre natus esset, in eius potestate futurus fuisset) testamento tutor dari potest.*

¶ Cùm autem in compluribus[h] aliis causis * posthumi pro iam natis habeantur: & in hac causa* placuit,non minùs posthumis, quàm iā natis testamento tutores dari posse: si modò in ea causa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui hæredes*,& in potestate eorum fierent.

¶ *Emancipato tutor inutiliter testamento datur: datus tamen etiam sine inquisitione à iudice confirmandus est.*

¶ Sed &*si emācipato filio tutor à patre datus fuerit testamento confirman-

Marginal notes: tamen, | *casibus. | *casu | *abest Th. | *abest T.rectè.

idoneos esse declarat:satisque magnā illis tribuit auctoritatē.Cor.Vibul.

¶ a Confirmādus. Non ergo valebat datio ꝑ se: cùm non esset in potestate: vt s.eo.§.permissum.Sed nunquid hic tutor confirmatus dicitur testamētarius?qđ si esset, præferretur legitimo: vt j. titu. ij. in prin. an datiuˢ? quod potest admitti. & facit pro hoc ff. de verb.sig.l.lege. & in authen. de defen. ci. §. decætero. ita legitimus tutor huic præfertur: vt j.de Atti. tu. in prin.

Tutor confirmatus est datiuus & non testamentarius.

dus [a] est ex sententia præsidis omnimodo, id est, sine inquisitione [b].

¶ Adde quòd hæc glo. communiter reprobatur:eam tamen saluat Præp. Senē.in j.casu, quæst. iiij. per totum. Syl.]Et ideo glossauit, id est sine inquisitione non ꝙ vellet eū cōfirmari, si alius esset legitimus: sed quia non quęrit an sit locuples, vel nō. Sed ar. cōtra ff.de cur.fu.l.si furioso puberi.

¶ b Sine inquisitione. i. Quia non satisdat.s.rē pupilli saluā fore. Itē locuples sit, vel nō hoc enim nō quęritur: vt ff.de confir.tut.l.i.Sed aliud in matre dante tutorē filio.ibi enim & si nō satisdetur, tamen cū inquisitione datur:vt d.l.dicitur.& C.de confir.tut.l. j. Sed quare diuersum in matre dante tutorem filiæ? Respon. in memoriam præcedentis potestatis:vt ff.de quæst. l.vnius.§.seruˢ primò. & ff. qui pe.tuto.l.si.facit ad hoc j.de satisd.tuto.& curat.in princ.& ff.de libe.agno.l.j.§. Iulianus.& C.de episco. audien. l. de creationibus. Sed argumentum contrà ff.de in lit.iuran.l.videamus.

QVI TESTAMENTO tutores dari possunt.

¶ Dictum est suprà in §.permissum. tit.j. quibus dātur tutores. Restat videre, qui possūt dari tutores. ideo ad hoc vidēdū ponitur hic titulus.Are.

Dari autem. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes.Primo qui possunt tutores dari. Secundò quomodo seruus alienus potest in testamento tutor dari. Tertiò quando furiosus,vel minor tutor datur. Quartò quando ad certum tempus,vel sub conditione, vel certæ rei datur.Quintò quando filiis, vel filiabus datur : quibus datˢ videatur. Secūda ibi, Seruus autem. Tertia ibi, Furiosus. Quarta ibi, Ad certum tempus. Quinta ibi, Si quis filiabus.Et hoc prīcipium subdiuidit in quatuor partes. Primò quòd paterfamiliàs, & filiusfamiliàs potest tutor dari. Secundò quando seruus proprius datur cum libertate. Tertiò ꝙ si sine libertate, tunc tacitè videt̃ sibi data libertas. Quartò quādo credebat̃ liber, partes de se patēt.

¶

DAri autem tutor potest testamento, non solùm pater-

CASVS. Potèstne etiā Sex.Roscius, dū in patris potestate est, neq; dū emācipatus est,tutor testamento dari? potest, nam filiusfamilias in publicis causis ꝑ patrefamiliàs habetur.Quid autem de suo seruo? veluti, Simo ita scripsit, Dauus liber, & tutor liberis meis esto.Valet.Quid, si hoc tantùm? Dauˢ liberis meis tutor esto.Valet.Libertas enim directa ei tacitè data est. Quid est hoc,directa? Cùm dicit testator,Liber esto:neq; hæredē rogat, vt liberū esse sinat, rectà beneficio testatoris liber est, neque circuitu quodā hæredē interuenire oportet. Quid autem si Dauum liberum putabat, quū dixit,Tutor esto?Error testatoris efficit,vt voluntatem habuisse manumittendi non videatur.Cor.Vib.

¶ Not. ꝙ filiusfamiliàs potest esse tutor.Itē. ꝙ seruus proprius cū libertate, vel simpliciter rectè tutor datur. Itē,ꝙ dando eum tutorē. censetur liberari:& sic ꝙ qui vult cōsequēs,vult omne necessarium antecedens: & qui vult:vnum,vult omne id,per quod ad illud perueniri potest.Itē,ꝙ quandoque error in re propria toleratur : & vitiat,etiam si sit in qualitate.Item,ꝙ libertas tacitè dari potest.Syl.

Vlpianˢ in tit.titu.vndecimo.Testamento inquit, nominatim

tim tutores dati confirmantur. l. xij. Tab. his verbis, Vti legassit super pecunia, tutelâve suę rei, ita ius esto. qui tutores datiui appellantur.

a Paterfamiliàs. nisi sit mutus, vel surdus: quia tutor & loqui & audire debet: vt ff. de tut. l. j. §. pen. & §. fin.

ADDITIO. Et ideo taciturnitas, seu patiẽtia tutoris non haberetur pro auctoritate: vt not. glo. in l. iij. ff. de auctor. tu. posset tamen esse procurator ad negotia, sed non curator: vt per Angel. & alios hîc.

Adde, secus in minus audiẽte: vt declarat text. in l. penul. & fin. ff. de legit. tutor. Syl.

familiàs [a] sed etiã filiusfamiliàs [b]. Sed & seruus proprius testamento [c] cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate [d] tutorem datũ, tacitè libertatem directam [e] accepisse videri: & per hoc rectè tutorem esse. Planè, si per errorẽ, quasi liber tutor datus sit [f], aliud dicendum est [g].

Alienus seruus sub conditione libertatis futuræ tutor in [illegible] : proprius au[illegible] sub conditione [illegible]

Seruus autem alienus purè inutiliter [h] testamento datur [i] tutor: sed

b Filiusfamiliâs. Cùm enim tutela sit iuris publici. vt j. de excu. tut. in princ. non curatur ius pat. po. vt ff. ad Treb. l. nam quod. j. resp. ff. de his, qui sui vel alien. iur. sunt. l. filiusfamilias. quo casu pater de peculio tenetur, nisi agnoscat. tunc enim, scilicet quãdo agnouit in solidum: vt ff. de tut. l. si filius. & ff. de admi. tut. l. Lucius Titius.

Adde, quòd non obstat testamentũ esse publici iuris, & tamen impediri à patria potestate. l. iij. ff. de testa. quia in eo non agit filiusfamiliàs, vt publica persona, vt in tutela, & magistratu, sed vt priuatus. Syl.

c Testamento. Sed à Præside tutor dari non potest seruus, vt C. qui dari tut. pos. l. in seruili.

d Et sine libertate. Non expresso hoc, quòd sine libertate det, sed omisit libertatis dationem: vt suprà qui manu. non pos. §. licet. in fin. & C. de neces. ser. l. quidam. §. illo. Accurs.

e Directam. Imò videtur q̀ fideicõmissariam: vt C. de fideic. lib. l. & si nõ adscripta. contrà. Sed certè hîc testamento hoc fit: ibi alia voluntate, puta codicillis, vel per epistolam. Vel dic, q̀ ibi alienum credebat, hîc suum sciebat. Item alia ratione nõ videtur valere datio: quia ille solus datur tutor, qui testamenti habet factionem: vt ff. de test. tut. l. testamento. tuto res. Resp. Illud intellige in passiua significatione: in qua etiam seruus dicitur habere testamenti factionem: vt infrà de hæred. qual. & diff. §. testament.

Adde, q̀ adiecta libertate tacitè vel expressè, seruus habet testamenti factionẽ. l. seruus legatus. ff. de legat. j. vt per Io. Fabrum hîc. Item an seruus proprius sub conditione, si liber erit datus tutor à domino putante alienũ, detur vtiliter, vi. Præpos. Senen. j. casu. quęstio. vj. per totum. Syluest.]

f Datus sit. Proprius seruus, licet hoc non sit verisimile, vt C. de rescin. vendi. l. quisquis. sed fortè ex causa hæreditaria nouiter habebat: vt ff. de regul. iur. l. qui in alterius. & infrà de vsuc. §. quod autem.

g Dicendum est. scilicet vt neque liber neque tutor sit. idem multò magis in alieno: vt ff. de fideic. lib. l. generaliter. §. si quis tutorem. & ff. de testa. tu. l. si quis tutorem.

Seruus aũt. CASVS. Chremes in testamẽto sic scripsit, Dauus meis liberis tutor esto. valétne hæc tutoris datio? minimè. Seruus enim alienus purè inutiliter testamento relinquitur. Dauus autem nõ Chremetis, sed Simonis erat seruus. Quid verò si sub cõditione? veluti, Dauus quũ liber erit, tutor sit. valet. Age, quid si sic Simo suũ Dauũ reliquerit? nõ valet. quid ita? quia illa conditio arguit testatorem nõ habuisse voluntatẽ dandi seruo libertatem. Alioqui enim dedisset. Cor. Vib.

Nota qualiter seruus tutor dari posset. Syluest.

h Inutiliter. scilicet, vt statim sit: sed cùm liber erit.

i Datur. Quia directò non erit liber, sed per fideicommissum: vt ff. de testam. tute. l. si hæreditas. §. fin. & de fideicommi. lib. l. & si non ad scripta.

¶ a Eo modo. s. Cùm liber erit. nam non erit tutor. inutilis enim dicitur etiam stipulatio propter inutilem adiectionem: vt ff. de stip. ser. l. sed si sibi. vel aliter inutiliter: quia pro non adiecta habetur: & erit tutor, ac si nõ esset adiecta: vt & alias j. de hæred. insti. §. impossibilis. vel dic tertio secũdum. P. non erit tutor nunc, sed conditione extãte. Hæc nõ placet: quia sic non esset differentia inter suũ & alienum: sed prima verior est: vt ff. de reg. iur. l. actus.

ADDITIO. Quæ lex procedit etiam in testamentaria tutela, quando scilicet cõditio est prohibita, vt hîc. aliàs secus: vt j. proxi. §. secũdum Io. Fab. & alios hîc.

ita, CVM LIBER ERIT, vtiliter datur. Proprius autẽ seruus inutiliter eo modo[a] tutor datur.

¶ *Tutor inhabilis, cessante impedimento, tutor efficaciter erit.*

¶ Furiosus, vel minor vigintiquinq; annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cùm compos[b] mẽtis, aut maior vigintiquinque annis fuerit fact⁹.

¶ *Ad certum tempus vel ex certo tempore, vel sub conditione, & ante hære[illegible] [illegible] dari potest: secus autem ad rem certam, vel causam. Arcti.*

¶ Ad certum tempus[c], vel ex certo[d] tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis[e] institutionem posse dari[f] tutorem non dubitatur. Certæ autẽ rei[g], vel causæ[h] tutor dari nõ potest: quia personæ[i], nõ causæ, vel rei tutor datur.

¶ *[illegible] appellatione, posthumi quoque primi gra-*

¶ Furiosus. CASVS. Orestes ex dolore furiosus, atque insanus euasit. potéstne tutor relinqui, quũ ipse neque se, neque sua tueri possit? Respondet posse: conditionem enim subesse, cùm compos mentis erit. Quid minor annis xxv. num potest, quum ætas illa suis bonis administrãdis nequaquam idonea sit? Potest. inest enim hæc conditio, Cùm maior erit. Cor. Vibul.

¶ Not. quòd inhabilitas in tutela durante ea vitiat, sed non omnino. Syl.

¶ b Compos. Siue hoc dictum fuerit à testatore, siue non: vt ff. eo. l. si hæreditas. §. si furiosus. & facit ad hoc. ff. de iudi. l. cum furiosus. j. respon.

¶ Ad certũ. CASVS. Hęc tutoris datio Bibulus vsq; ad annos quatuor tutor esto, valétne? Valet. quid illa, Bibulus postquã Consulatu abierit, ex eo tempore tutor esto? valet. Quid illa, Pompeius si piratas profligarit, vel si nauis ex Asia venerit? valet. Quid, si tutorem prius in meo testamento scripserim, quàm hæredem, veluti, Pomponius tutor esto. Tullius autẽ mihi hæres esto. valet. Quid si certæ rei, vel causæ tutorem reliquerim ac non rebus vniuersis? Veluti, Tullius ad emendum, vel elocandum, vel colendum agrum Tusculanum tutor esto. Titius esto filio meo rerum mobiliũ vel immobilium tutor. Non valet. Qua de causa? quia personæ, non rei datur tutor. Cor. Vib.

¶ Not. ex die, ad diem, sub cõditione, & ante hæredis institutionem rectè tutorem dari: certæ autem causæ, vel rei non rectè. Item, quòd tutor personæ, non rei, aut causæ datur: & quòd non valet argumentum de re ad tempus, vbi non est eadem ratio. Syl.

¶ c Ad certum tempus. putà, Vsque ad Pascha:

¶ d Ex certo. id est à Paschate in antea, vt ff. de action. & oblig. l. obligationum §. j.

¶ e Vel ante hæredis. Contrà videbatur j. de leg. §. ante hæredis. Accur.

¶ f Posse dari. A testatore, non à iudice: vt ff. de reg. iur. l. actus. Accur.

¶ g Certæ autem rei. s. Africanæ, vel Syriacæ vtiliter datur: vt ff. de testamen. tut. l. si tamen tutor.

¶ h Causæ s. Certæ: vt ad rei vend. sed videtur cõtra. C. de in lit. dan. tu. l. ad litem. sed ibi tutor pro curatore ponitur. Item videtur contrà ff. de testamen. tute. l. si tamen tutor. sed ibi vniuersitati rerum datur, non rei certæ.

¶ i Personæ. s. Pupilli principaliter: vt eum instruat bonis moribus, & etiam salaria præstet magistris eius: vt ff. de administrat. tut. l. cùm plures. §. cum tutor. & C. de ali. præst. l. fin. ad hoc enim principaliter datur: secundariò autem rebus datur: vt j. de excusatio. tutorum. §. datus. sed in curatore e-

re econtra. nam principaliter rebus, secundario personæ datur: vt C. de nupt. l. in copulandis.

¶ Si quis, &c. CASVS. C. Rabirius filium habebat: habebat etiã vxorem grauidam. is in suo testamento ita scripsit, L. Titi⁹ filiis meis tutor esto. Num igit nato posthumo L. Titius tutor erit? Fore respódet. Quid si nepotes habeat, num etiã illis tutor dat⁹ est? Distinguo. Aut enim dixit, Filiis, & tũc nepotibus non videtur datus. Nã filiorũ nomine nepotes nõ intelligũtur. Aut dixit liberis, & tunc nepotibus datus tutor, intelligitur. Nam liberorũ appellatione & nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his descendunt, conti nentur. Quid vero, si sic testator dixit, Titium posthumis meis tutorem do? & filij, & nepotes intelliguntur. Sunt autem posthumi, qui post mortem patrem nascuntur. Cor. Vib.

*deest. D.

dus continentur, no etiam vlteriores: liberorum autem appellatio, etiam nepo[illegible] descendentes includit: [illegible] liberorum gradus cõplectitur.

¶ Si quis filiabus suis, vel filiis tutores dederit, etiam posthumæ, vel * posthumo [a] dedisse videtur: quia filij [b], vel filiæ appellatione, & posthumus & posthuma cõtinentur. Quòd si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? dicendum est, vt & ipsis quoq; dati videantur: si modò liberos dixerit. Cæterùm si filios [c]*, non continebũtur [d]. Aliter enim filij, aliter nepotes appellantur [e]. Planè, si posthumis* dederit, tam filij posthumi, quàm ceteri [f] liberi continebũtur.

TITVL. XV. DE LEGITIMA agnatorum tutela.

¶ *Cessante testamentaria tutela, locus est legitimæ: quæ [illegible] defertur agnatis, nõ etiam ad cognatos. *Agnati autem sunt per virilis sexus cognationem coniuncti: cognati verò per fœminei sexus personas.*

Not. quod filiorum appellatione veniunt posthumi, & liberorũ appellatione veniunt omnes descendentes: & quod filiorũ appellatione non veniũt nepotes ex vsu. Item, quod posthumorum appellatione veniũt omnes filij, & nepotes, siue posthumi, siue non. Syl.

¶ a Posthumo. scilicet filio.

b Quia filij. Hæc dictio filij, cóprehendit posthumũ, & posthumam: cùm masculinũ possit concipere fœmininũ. sed hæc dictio filiæ, non comprehendit vtrunque: & sic nec posthumũ, cùm fœmininũ non concipiat masculinum: vt ff. de leg. ij. l. si ita scriptum. in prin. & ff. de lega. iij. qui duos. & l. seruis legatis. Item no. quod appellatione natorũ etiã non nati continentur, cùm de eorũ commodo tractatur, vt ff. de sta. hom. l. qui in vtero. & s. tit. §. j. §. cùm autẽ. & facit ff. de test. l. si quis ita. §. j. & l. si quis filiabus. & l. quod si.

*Natorũ appellatione cõtinentur nondum nati.

¶ c Si filios. scilicet, dixerit.

¶ d Non continebuntur. s. Nepotes.

*Vide in hanc rem Alciat. lib. 3. par. c. 14.

e Appellant. Ab omnibus in vsu, vel consuetudine: sed secundum veram significationem verbi (quia fili⁹ dicitur à φίλος, quod est amor) etiam nepos dicitur filius, & etiam quilibet, quẽ aliquis diligit paterna dilectione, vt ff. de verb. sig. l. liberorum. §. sed & Papyrius. quæ videtur contra.

*posteris.

*Filius vnde dicitur.

¶ Adde, quod est ex eo, quia cùm pater non simpliciter dare nepotib⁹ tutores possit, sed tũc cum recasuri nõ sunt in potestatẽ patris. simpliciter dando non videtur dare in illo casu, quo specialiter dare potest ex voluntate ipsius. l. iam hoc iure. ff. de vul. & pup. Syl.]

f Cæteri. Etiã nati, secundũ quosdã, quod falsum est: vt ff. de verb. sig. l. nomẽ. Dic ergo cęteri. s. ex filiis nascituri, qui sui Posthumi sunt per leg. Velle vt ff. de iniust. rup. test. l. posthumorũ. & ĩ. de exhær. lib. §. posthumi. & ff. de libe. & posthu. l. Gallus. j. respon.

Adde, quòd posthumus dicitur pluribus modis, vt per glo. in rubrica. C. de posthum. hæred. instit. Syl.]

DE LEGITIMA AGNATORUM TUTELA.

¶ Supra duobus titulis præcedenti-

bus dictũ est de tutela testamentaria, hîc autẽ ponitur de tutela legitima, quæ sequitur testamentariam. Ange.

Quibus autem. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit qualiter lex xij. Tab. dat agnatos in tutores pupillis, deficientibus tutoribus testamentariis. Secundo q. sunt agnati, & qui nõ sunt. Tertiò, qualiter intelligenda sunt illa verba posita hîc in principio: videlicet, quibus autẽ testamento tutor datus non fit. Quartò qualiter ius agnationis perimitur. Secunda ibi, Sunt autẽ. Tertia ibi, Quod autem. Quarta ibi, Sed agnationis. Et subdiuiditur hoc principium in tres partes: quia primò dicit, qualiter, deficiente tutela testamentaria, vocantur legitimi. Secundò qui sint agnati. Tertiò qui cognati. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia ibi, At qui.

*Tit.

*qui.

* personas cognatione.

Quibus [a] autem testamento tutor dat⁹ nõ est*, his ex lege xij. tabularum [b] agnati sunt [c] tutores, qui vocantur legitimi.

Sunt aũt agnati, cognati*per virilis sex⁹ cognationẽ*coniũcti, quasi à patre cognati [d]: veluti frater ex* eodẽ patre natus, fratris filius, nepós ve ex eo [e]: item patruus [f], & patrui filius, nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur, agnati [g] non sunt: sed aliàs naturali iure

CASVS. Pompeius intestatus decessit, quis erit tutor illius liberis? Proximus agnatus. Et qui sunt agnati? Cognatio nomen est generis. Eius duæ sunt species. Nam qui à communi patre per virilem sexum nati sunt, Agnati dicuntur: vt frater, soror, patruus, amita. Qui verò per fœminam nobis coniuncti sunt, Cognati dicuntur: generale nomen proprium, ac speciale efficientes, veluti, filia sororis tibi cõiuncta est per fœminam, nimirum. tuam sororem. item filia amitæ per tuam amitã. Cognatæ igitur illæ sunt: non Agnatæ. Age ergo, Socrates decessit intestatus, relinquens duos filios, quorum alter natu grandis emancipatus erat, alter adhuc paruulus. Quis huic paruulo erit tutor? Frater eius emancipatus, vtpote agnatus proximus. Quid si fratrem non habent? Eius patruus. Cor. Vibul.

¶ Not. quòd testamẽtarius præfertur omnibus tutoribus. Item, q̃ his deficientibus sunt legitimi tutores agnati. Item qui sint agnati, & qui cognati. Item q̃ cognatio est sicut adoptio: quia ponitur vt species, & vt genus. Item, q̃ cognati sunt naturali iure cõiuncti. Item, quòd dispositio in vno ex correlatiuis habet locum in alio. ibi, inuicem. Item, quòd filij sequuntur familiam patris, non matris. Syl.

ADDITIO Vlpianus in Titulis tit. xj. Tutores, inquit, legitimi sunt, aut senatuscõsultis constituti, aut moribus introducti. Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendunt. Per eminentiam autem legitimi tutores dicũtur, qui ex lege xij. Tabul. introducuntur, seu pro palam, quales sunt agnati: seu per consequentiam, quales sunt patroni. *abest. D.

¶ a Quibus. scilicet, populis.

¶ b Duodecim tabularum. Quos ipsa lex vocat verbis & sententia: & nisi gerant, eorum periculo agitur: vt ff. eod. l. legitimos. aliàs autem quandoque ex sententia legis dantur: non ex verbis: vt infrà tit. ij. & iij.

ADDITIO. Qui facto inuentario & præstito iuramento de vtilibus faciendis, & pretermittendis inutilibus, promittendo etiã expressè ipsum pupillum defendere, & satisdare rem pupilli saluam fore: nam antè administrabunt, quàm sibi per iudicem administratio decernatur. l. iij. §. fina. ff. de administrat. tuto. Ang.

¶ c Agnati sunt. Si sint maiores xxv. ann. vt ĩ. de fiduc. tut. in fin. & maiores lxx. ann. aliàs excusantur: vt infrà de excu. tut. §. item maior.

¶ d Cognati. Nomẽ ergo cognationis generale est, agnationis nomẽ speciale. nã omnis agnatus est cognatus sed non conuertitur: vt hîc, & ĩ. de legi. agnat. succe. j. resp. & ff. eo. l. sunt autẽ. Cognatio & agnatio se habẽt sicut genus & species.

¶ e Ex eo. Filio fratris.

¶ f Patruus. Repete, si fuerit natus eodem patre cum patre tuo: alioquin est cognatus: vt C. de leg. hæred. l. fin. §. sed nec. & §. cùm autem.

¶ g Agnati. Etiam si masculus interueniat: vt puta si sint duo fratres vterini: filius vnius fratris filij fratris sui patris nõ erit agnatus, sed cognatus, inspecto fœminino sexu, propter quem adiu-

adinuicem sunt cognati, secūdum Io.

¶ a Amitæ. Sed ipsa amita est tibi agnata: quia per patrem tuum tibi coniungitur.

¶ b Iure scilicet Cognationis.

¶ c Familiam. i. Agnationem: licet & aliàs multas habeat significationes hæc dictio, familia: vt ff. de verb. signi. l. pronūtiatio. §. familiæ. & facit C. de verb. signi. l. fi. & ṡ. de pat. pot. §. fin.

¶ Quòd autem. Hic §. lumen interpretationis non desiderat. Cor. Vib.

¶ Not. qualiter verbum intestatus in materia tutelæ accipiatur. Item quòd limitata causa limitatū parit effectum. Item, quòd paria sunt inspecto presenti statu aliquid factum non fuisse, vel factum euanuisse. Syl.

¶ d Significationem. scilicet tantum.

¶ e Si omnino. Vel aliud contingat, quod tantundem valeat: quod dicemus infrà de hære. quæ ab intest. primo respon. & facit ff. quod cuiuscunque vni. no. l. j. §. & quidem.

¶ Sed agnationis: CASVS. Quod ait Imperator hoc §? Agnationis iura capitis deminutione non tolli, Cognationis tolli. Quid est hoc? Cognosces ex titu. sequenti. Nam hæc sanè præposterè Imperator in hunc coniecit locum. Cor. Vibul.

¶ No. q capitis deminutione tollitur agnatio. Itē, q est nomen iuris ciuilis. Itē no. secus esse in cognatione. Item, q ius ciuile per aliud tollitur. at ius naturale per ius ciuile non tollitur. Item quòd ea, quæ fortiori vinculo sunt ligata, difficilius tolluntur. Syl.

¶ f Sed agnationis quidem ius. Nota diligenter hunc §. Est autem ius agnationis, & ius cognationis, siue cognatorum. Agnati enim habent ius prærogatiuum ad cognatos, scilicet vt præferantur in hæreditatibus agnatorum mortuorū: vt j. de legit. agna. succes. primo respons. Item præferuntur in tutelis agnatorum paruulorum: vt ṡ. eod. titu. primo respon. his autem deficientibus, in hæreditatibus & tutelis cognati suo iure admittuntur: inter quos etiā agnati vocantur qui desierunt esse in iure agnatorū, vel desierūt habere iura agnatorum: vt per capi. deminu. vt infrà de hæred. quæ ab intesta. §. admonēdi. illud autem ius prærogatiuum, quod habent agnati (quia vltra iura cōmunia habent per l. xij. Tab.) facile perdunt: vt omnibus modis capitis deminut. id est, per omnem cap. deminut. vt per maximam, vel per mediam: de quibus duobus non est dubium: cùm & iura cognationis perdantur: vt infrà titul. j. §. quod autem. [Adde, quòd non perditur ipsa cognatio, & sic ipsa consanguinitas: sed effectus illi, qui à iure cognationi tributi sunt: vnde ius ciuile tollitur, tūc non naturale. Syluest.] Item per minimam tollitur ius agnationis, vt hîc dicitur. & ff. de cap. demi. l. tutelas. nisi in duobus casibus tātùm, vt inter tres fratres, licet alter emancipetur: vt C. de legi. tut. l. iij. & iiij. Item inter patrem, & filium: vt j. de leg. ag. suc. §. fi. & propter hos duos casus, qui de minima cap. deminu. excipiuntur, dicit hîc plerunque. at iura cognationis nō commutantur omnibus modis: quia non tolluntur minima cap. deminu. &

cognati. Itaque amitæ[a] tuæ filius, nō est tibi agnatus, sed cognatus: & inuicem* tu illi eodē iure[b] coniungeris: quia qui ex* nascū tur*, patris non matris familiam[c] sequuntur.

*scilicet. *absunt *adnascuntur.

¶ [illegible] tur, qui cum testa- [illegible] aut datio effectum sortita non fuit.

Quòd autē lex duodecim tabularum* ab intestato vocat ad tutelam agnatos, non hanc habet significationem[d], si omnino[e]* non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si (quantum ad tutelam pertinet) intestatus decesserit: quod tūc quoque accidere intelligitur: cùm is, qui datus est tutor, viuo testatore, decesserit.

*absunt *omnimodo.

¶ [illegible] ciuile sit vinculum) capitis deminutio- [illegible], cognationis verò non ita.

¶ Adnotatio, Nil tā [illegible]

¶ Sed agnationis quidem ius[f] o-

Agnati preferū tur cognatis in duobus.

est ratio, vt subiicit.

Adde, quod de iure antiquo secus est: quia penitus tollebatur illud ius, quod corrigitur per ius Codicis in l. illa: quod tamen fuit posterius hoc libro d. l. iiij. C. eod. Syl.

a Nam: pro quia.

b Agnatio iuris ciuilis nomen est, id est, à l. xij. Tab. est inducta hęc prioritas agnatorum: sed ius cognationis est naturale nomen: nam ratione sanguinis hoc nomen impositum est: vnde & vnum ius ciuile pōt per aliud facilè tolli: vt hîc, & ff. de reg. iur. l. nihil tam.

mnibus modis capitis deminutione plerunque perimitur. Nam[a] adgnatio, iuris* ciuilis nomen est[b]. Cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest: naturalia[c] verò non vtique[d].

*νόμιμον. T.

c Naturalia. i. iura cognationis, sic dicta: quia ea quis consequitur per natiuitatem, vt s. de adopt. §. sed hodie. in fin. §. non sic de facili tolluntur.

d Vtique. i. certè non tolluntur capitis deminutione: quum sint immutabilia hæc iura, vt s. de iur. nat. §. sed naturalia. Item nec ea, quę naturalem æquitatem habent: vt ff. de cap. dem. l. eos. & l. legatum. Item not. quia quædam cognatio est ciuilis tantùm, vt per adoptionem: vt ff. de adopt. l. qui in adoptionem. Item naturalis tantum. vt ad filios naturales tantum. Item naturalis, & ciuilis: vt ad eos, qui legitimi sunt. & de hac intelligitur hîc: vt ff. de grad. affi. l. non facilè. §. j. Item no. quia ciuili iure hæc. s. tutela, & hęreditas tribus modis deferuntur: vt ex verbis, & sententia legis xij. Tab. vt in agnatis. Item ex sententia tantùm, vt infrà de leg. pat. tut. & infrà de fi. duc. tut. Item ex aliis legibus veteribus, vel nouis: vt ff. de cap. deminut. l. tutelas. quam quidam mediam vocant. Nunquid ergo hæc omnia facilè perduntur per omnem cap. demi. Resp. sic in duobus primis tantùm, nō in tertio: vt hîc, & in d. l. tutelas. Item quæro, an futuras tutelas acquirendas, & hæreditates tantùm tollat: an etiam præteritas adimat? Respon. futuras tantùm, vt ff. vnde lib. l. fi. Quid enim potuit diuinare lex deferēs hæreditatem, vel tutelam de futura cap. demi. vt C. de testa. l. iubemus. in fin. Certè nullo modo, vt ff. mand. l. fideiussor. j. respon.

[Adde, quòd glo. communiter reprobatur per §. sed capitis. infrà. quibus mod. tutel. fin. & per text. in l. legitimos. in fi. ff. de leg. tut. Ratio autem differentiæ inter tutelam, & hæreditatē est: quia hæreditas actu ipso statim acquiritur: & quęsita non est, amplius hæreditas. l. j. §. veteres. ff. de acqui. possess. Tutela verò habet actus successiuos, & durat eadem per singula tempora. Syluest.] Hodie verò istam differentiam agnationis quærere non oportet: cùm agnati ante cognatos nihil habeant: vt in authent. de hæred. ab intest. venien. §. ex iis. Item not. quòd licet prædicta iura cognationis tollantur maxima & media capitis deminutione: ipsa tamen consanguinitas non tollitur: vt ff. de reg. iur. l. iura sanguinis.

Consanguinitas nunquā tollitur.

TIT. XVI.
DE CAPITIS deminutione.

Explicat [illegible] nem cap. deminutionis, postea eam diuidit

Est autem capitis deminutio, prioris * [illegible]

*abest. D.

DE CAPITIS DEminutione.

Continuatur sic, quia suprà visum est de legitima agnatorum tutela, & quia ius agnationis capitis deminutione corrumpitur. §. fin. suprà titul. j. meritò sequitur videre de capitis deminutione. Por.

Est autem. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponitur quid sit capitis deminutio, & quotuplex sit. Secundò de maxima capitis deminutione. Tertiò de media. Quartò de minima. Quintò remouet certa dubia. Secunda ibi, Maxima. Tertia ibi, Minor. Quarta ibi, Minima. Quinta ibi, Quibus autem. Et hæc diuisio sufficit: licet alij aliter diuidant. Angel.

CASVS. Quid est capitis deminutio? Dicamus seorsum de singulis. ita enim facilius in vniuersum intelligetur. Quid est caput? Status * hominis ciuitatem,

*Sic explicat Bar. in l. & glo.

ciuitatē, libertatē, & familiā habētis: vt Tulli⁹ Cicero ꝙ hæc tria habebat, Caput habere dicebatur. Quid est deminutio? Aut triū illorū aut vnius amissio. Quot igitur modis accidit? tribus. est eñ maxima, media & minima. C. Vi.

per Dei dispositione aduenit.

¶ A Adde, ꝙ licet interueniat factū hominis in occisione, tamē illud factum non est ordinatum ad illud: & ideo consideratur vt mors, non vt occisio. facit tex. & ibi glo. in l. prouinciæ. ff. ad leg. Aquil. Syl.]

status a mutatio b: eáq; tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam c vocant) aut minima.

¶ maxima.

¶ Maxima capitis deminutio est, cùm aliquis simul & ciuitatem, & libertatē amittit: quod accidit iis, qui serui pœnæ efficiuntur atrocitate d sententiæ: vel libertis e, vt ingratis erga* patronos condemnatis: vel iis, qui se ad pretium participandū vænundari pas-

¶ Not. quid sit capitis deminutio. Itē, ꝙ est triplex. Itē, quòd minor & media supponunt pro eodem. Syl.

¶ a Status. Hic status consistit in tribus: in libertate, ciuitate, & familia, id est iure agnatiōis. Cùm enim primū, id est, libertatē q s perdit, ꝑ cōsequēs & duo vltima perdit: & tunc maximam cap. demi. patitur. Cùm verò secundum perdit: per consequens perdit & vltimum, sed nō primum: & tunc dicitur media cap. demi. Cùm verò vltimum perditur, non perduntur duo prima: & tunc minimam cap. demi. patitur, vt infrà. §. j. ij. & iij. & ff. eod. l. fina. Sed P. dicit statum hominis, id est, conditionē, in qua quis plurimùm potest.

¶ b Mutatio. Non ergo accipitur hîc ad literam, vt dicatur, capitis demi. quādo caput abscinditur: sed quādo status mutatur, vt caput, status dicatur: vt ff. ad Terty. l. j. §. capitis. Sed videtur hæc definitio non conuerti cum suo definito: nam morte patris filius mutat statum: quia fit sui iuris: vt s. quib. mod. ius pat. pot. sol. §. j. nō tamen dicitur capite minui: vt ff. ad Maced. l. si filiusfa. §. fin. Sed dic subaudiri hîc facto hominis interueniēte: vt emācipatione, vt deportatione patris, vel simili modo, vel etiam quasi facto, quod dico propter filios arrogati: quia vnà cum patre mutant statum: vt ff. eod. l. liberos. s. de adop. §. pen. Arg. contra, in auth. consti. quæ de dig. §. palam. colla. vj. vbi non ab homine, sed à lege quis efficitur sui iuris. At moriente patre nō interuenit factum hominis, imò magis Dei. Quid si interficiatur pater? Respond. idem: quia mors sem-

*Explicat definitionē cap. deminutionis: post ea eam diuidit.

¶ cc Mediam. sic ff. De an. & ar. l. qui lancem. & s. de libertinis. §. libertinorum.

¶ f Maxima. Quā dicis maximā? Cùm tria illa simul amittuntur. veluti serui pœnæ, de quibus didicisti suprà. quib. mod. ius pat. pot. sol. §. pœnæ autem. Itē si quis vt pretium participet, vænundari se patiatur. Cùm enim seruus fiat, neque ciuis est Romæ, neque liber, neque familiam habens. Item si quis libertus, ob ingrati animi turpitudinem, in pristinam seruitutem redigatur. Cor. Vibul.

*circa.

¶ Not. ꝙ maxima capitis deminutione perditur libertas & ciuitas. Syl.

¶ d Atrocitate. Est autem atrox, & dura hæc sententia: licet iustè feratur: vt s. quib. mod. ius. &c. §. pœnæ seruus. sed hodie propter huiusmodi pœnas nemo ingenuus fit seruus, vt in auth. de nupt. §. quod autem prius. & §. seq. Accur.

¶ e Libertis. s. Condemnatis, vt subiicit. & quod dicit ingratis, aliâs est ingrati. i. ingratitudinis, quæ reuocatio fit per actionem ingrati: vt dicunt quidam: vt C. de lib. & eo. lib. l. si. & pe. vel per vtilem rei vendicationem, secūdum alios ad instar donationis causa mortis, quæ reuocatur, vt ff. de do. cau. mor. l. si mortis causa res. vel (quod est verius) accusatione, vel actione extraordinaria, per quam officiū iudicis imploratur: vt C. de lib. & eorū lib. l. non est. & fit hæc reuocatio propter omnē offensam, etiam leuem: vt C. de lib. & eo. lib. l. ij. non autem fit propter omissionē obsequij: vt C. de lib. cau. l. solo. nisi in casu, vt cùm denegāt ali-

menta, vt ff. de lib. agno. l. alimẽta. §. Imperatoris. Nã tũc etiã occidere vel le videt̃ eũ: vt ff. de lib. agn. l. necare. & hoc nisi remiserit ius patronatus: tũc enim ex his causis solum reuocatur, ex quibus & donatũ: vt in auth. vt lib. de cæ. §. illud. quæ causæ sunt numeratæ C. de re uo. dona. l. vlt. & hæc vera sũt, cùm quis ex vo lũtate propria manumittit: vt C. de lib. & eo. libe. l. j. & ij. sed si nõ ex voluntate, nõ reuocaret: vt C. de lib. & eo. lib. l. j. Sed quid si manus in patronũ iniecit? Respon. Damnatur in metallum: si verò conuicia dixerit, mittitur in exiliũ: vt ff. de iur. pat. l. j.

si sunt[a].

Per deportationem, vel aquæ, & ignis interdictionem, contingit media capitis deminutio. Aret.

¶Minor, siue media capitis deminutio est, cùm ciuitas quidẽ amittitur, libertas verò retinetur: quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum[b] fuerit: vel ei, qui in insulam[c] deportatus est.

Per emancipatiõe vel arrogationem contingit minima capitis deminutio. Aret

¶Minima capitis deminutio, est cũ* ciuitas retinetur, & libertas, sed status hominis com-

¶Adde pro resolutione materię, ꝙ si necessariò quis manumittit, non reuocat. quia non vtitur liberalitate. l. rem legatam. ff. de adim. leg. l. ij. C. de oper. libert. Iudex autem puniet secundum qualitatem delicti. l. iure. ff. de oper. liber. Si nõ tenebatur, & non remisit ius patronatus, & delictum sit in faciẽdo reuocat: nisi patronus velit aliter punire, vt dicunt doct. hîc. Si in omittendo, ex leui causa non fit reuocatio: ex graui sic. dict. §. Imperatoris. Si sit remissum ius patronatus, tenet glos. & sequũtur alii, quòd ex illis causis reuocetur, ex quibus reuocatur donatio. d. §. illud. Dic tu tamen, quòd, quoad hoc remissio nihil operatur: sed solùm quoad alia iura. Quia sicut remissio iuris reuocandi donationem ex ingratitudine non valet, vt est communis opinio docto. post Bar. in l. stipulatio hoc modo cõcepta. ff. de verbo. oblig. eadem ratione ius reuocandi liberum remitti nõ debet, ne ita de facili delinquẽdi materia concedatur. Syl.

¶a Passi sunt. Hic multa sunt necessaria: vt s̃. de iure perso. §. penul.

¶Minor. THEMA. Quam appellas mediam? Cùm ciuitas tantum amissa est. veluti, Cicerò qui triplex illud caput habebat, quum. P. Clodius legem tulit, Velitis iubeatis Quirites, vt M. Tullio aqua & igni interdicatur: ciuitatem amisit: libertatem retinuit. Quid vocas aquę & ignis interdictionẽ? Veteres iis maximè rebus contineri vitam humanam crediderunt, itaque sacramento ignis & aquę nuptiarum fidem sanciebant. ignis enim calorem, aqua humorem habet. quibus duobus conseruantur corpora: quamobrem quibus aqua & igni interdicebatur, adimi tã quam vitã crediderunt veteres. Ciceronem ergo tecto nemo recipere audebat, aut vlla re iuuare, quæ ad vitam cultúmque pertinet. Item si quis deportetur in insulam. Cor. Vib. *&

¶Not. ꝙ deportatis, & quibus aqua & igni interdictũ est, remanet libertas: sed ciuitas amittitur. Syl.

¶b Interdictum. Hanc pœnam in vsu non habemus, sed eius loco successit deportatio: vt ff. ad. l. Iul. pecu. l. iij. sed instar excommunicatorũ habebantur, quib⁹ talia denegabãtur. Sed videtur hunc etiam fieri seruum. licet hîc denegetur. ff. de var. cog. l. cognitionum. in fi. contrà. sed perditur libertas: vt ibi dicitur, vt non possit facere testamẽtum, cui sic est interdictum: vt ff. de iniu. rupt. testa. l. si quis filio. §. eius. nõ quòd fiat seruus verè.

ADDITIO Quia aqua & ignis humanam vitã* continere sunt credita: & nuptiis (vt ait fest⁹*) aqua & ignis accipiebat̃, & exulib⁹ atrocissimè dãnatis, aqua & igni interdicebat̃. A. F. *lib. i.

¶Adde, quòd hæc glo. communiter reprobatur: quia excõmunicatus potius æquiparatur relegato, vt dicit Ias. in. l. fi. C. qui admit. Syl.

¶c In insulam. Secus si in metallum. vt s̃. quibus mo. ius. pa. po. sol. §. pœnæ. in casu tamen etiam libertatem perdit damnatus in insulam: vt C. vt nemo pri. l. ij. §. cum autem.

¶Minima. THEMA. Quam vocas minimam? quum neque ciuitas, neque

que libertas amittitur, sed tantùm familia: veluti P. Clodius quum se Fonteio in adoptionem dedit, familiam amisit, minimámque passus est capitis deminutionem. item filiusfamiliâs qui emancipatur. quamobrẽ? quia, si meministi, olim qui emancipabant, quasi vendebantur, & in seruilémque conditionem redigebantur. C. Vib.

mutatur: quod accidit iis, qui cùm sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse [a]: vel contra [b]: veluti * si filiusfamiliâs à patre emãcipatus fuerit, est capite deminutus*.

*abest.

*capitis deminutio.

¶ *Priuatio præsupponit habitum. Aret.*

¶ Seruus autẽ manumissus capite nõ minuitur [c]: quia nullum caput habuit.

¶ a Subiecti esse. vt in arrogatis.

¶ b Vel contrà. Aliàs est in litera: si filius à patre emãcipatus fuerit, est capite minutus. & secundum hoc, est expositio huius verbi, vel contrà. aliàs verò hoc totum deest: & tunc idem subintelligo. Alij dicunt, quando sui iuris non est, transfertur in potestatẽ alterius, putà aui materni, vel etiam paterni: vt s. de adopt. §. sed hodie. qui casus est contrarius illi, quando qui sui iuris est, in arrogationem datur. Sed quare filiusfa. cùm emancipatur, capite minui dicitur? Resp. propter imaginariam venditionem, quæ fiebat: vt s. quib. mod. ius pa. pot. sol. §. præterea. in princ. Sed cùm hodie nõn fiat hæc venditio, vt in eo §. continetur, videtur quòd hodie nõ minuatur capite. Sed certè illa sola nõ erat ratio: imò & alia, quia mutat familiam: vt ff. eo. l. libero. in prin.

¶ Adde, quòd ego aliàs ex illo text. tenebam contra gl. quia ibi ratio assignatur expressa & vnica, quæ hodie cessat. Not. tamen ex hac gloss. quòd correcta vna ex rationibus legis, remanet lex. Syl.

¶ c Non minuitur. i. eius status non mutatur: cùm primò nullũ habuerit statum: vt hîc, & ff. eo. l. liberos. in fin. & l. sequ. sed contrà est. C. de bo. proscri. l. j. Sed dic, quòd ibi crimine capitali seruus accusatur, id est, tali quod esset aliàs in libero capitale. Item, quid, si quãdoque habuit caput: quia fuit liber, & nunc seruus est, & manumittatur? Respon. idem: quia præsens tempus considero.

¶ Ren... te non pera...

¶ Quibus autẽ [d] dignitas magis, quã status permutatur, capite non minuuntur, & ideo à senatu motos capite nõ minui constat [e].

¶ *Cognationis ciuilis effectus, non minima, sed media ... capitis deminutione tollitur.*

¶ Quòd autem di

¶ Quibus autem. THEMA. Censores olim hanc potestatem habebant, vt improbos senatores senatu mouerent, Equitibus equum publicũ adimerent. obsecro, nunquid illa dignitatis amissio, capitis deminutio est: illique tum senatores, tum Equites capite deminuti erãt? nequaquam. Capitis enim appellatione dignitas non continetur. C. Vib.

¶ d Quibus autem. Dixi aliquem aliquo de tribus modis capite minui, vt s. eo. in prin. autẽ pro sed: sed quibus dignitas, &c.

¶ e Constat. vt ff. de sena. l. iij. & hic si fuerit remotus propter turpitudinẽ, non potest iudicare: vel testimonium dicere: vt ff. ad leg. Iul. re. l. eadem. §. j. & ff. de sena. l. ij.

¶ Quod autem. CASVS. Ius cognationis manétne etiam post omnes capitis deminutiones? non, sed post minimam tantùm. Maxima enim & media illud absorbent. Cedo exemplum. Cicero dum ciuis est, potest intestati patris hæres esse: aut fratris. Exul nõ potest. Neuius se vendidit, cùm seruus fit, patri, aut fratri iure cognationis non succedet. Quid verò, si sit manumissus? Ne tum quidem ius cognationis recuperat. Etiámne vt matrem, aut sororem ducere vxorem possit, quasi non cognatas? minimè. Ius enim cognationis est duplex. Vnum quod naturale est, id est, in sanguinis coniunctione positum: alterum ciuile, id est, à legibus inductũ propter sanguinis coniunctionem. illud tolli nõ potest. siquidem iura sanguinis nullo iure ciuili corrumpi possunt. hoc alterum potest: veluti, vt cognatus proximus sit hæres. Cor. Vibul.

¶ Nót. quòd lex sequens potest declarare præcedentem. Item quòd cognatione maxima & media capitis de-

ctum est[a], manere cognationis ius etiam * post capitis deminutionē: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet enim cognatio[b]. Nā si maxima capitis deminutio interueniat *, ius quoque cognationis[c] perit, vtputà seruitute alicuius cognati: & ne quidē si manumissus[d] fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulā[e] quis deportatus[g] sit, cognatio[f] soluitur.

¶ *Tutela defertur pro- & si plures sunt de- tur ad omnes. Arc.*

¶ Cùm autem ad adgnatos tutela pertineat[g]: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tātùm, qui proximiore gradu[h] sunt. Vel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinet. veluti, si plures [i] fratres sunt, qui vnū gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

TITVL. XVI.

DE LEGITIMA Patronorum tutela.

¶ *Patroni ad libertorum tutelam*

minutione tollitur: dico autem media propter exemplū deportati. Item, q seruus nō recuperat cognationem, etiā eo manumisso. Item, q semel extinctū non reuiuiscit, etiā cessante causa extinctionis. liberi, & postea serui: quod eorum delicto contingit: vnde non debent habere commodum, vt ff. sol. mat. l. si ab hostibus. §. j. & ff. de min. l. Papinianus. ibi, indignum, &c. licet ibidem illa ratio corrigatur. ibi verò semper fuerunt serui. Vel illa noua corrigit istā. nā ex Græca constitutione illa est extracta, vt ibi dicitur.

Item, q à priuatione ad habitū non datur regressus. Syl.

¶ a Quod autē dictum est. supràtitulo proximo. §. fin.

¶ b Cognatio. i. ius cognationis à prætore inductū, ex quo ad bon. pos. vocatur per. vnde cogn. ī. de hær. quæ ab intest. §. admonendi.

¶ c Cognationis. i. Ius succedendi, & ad tutelam vocandi perit: sed ipsa consanguinitas non perit: vt ff. de reg. iu. l. iura sanguinis. cū sit de iure naturali: vt s. de iure nat. §. pen. contrà. & s. de nup. §. illud. contrà. Sed qualiter cognatis defertur? imò agnatis, vt s. titul. j. in princ. Resp. post agnatos: vt infrà de hære. quæ ab intest. §. admonendi.

¶ d Si manumissus. Aliud, si restitutus, secundum Io. vt ff. ad Tertyl. l. j. §. filio qui mortis. contrà. & C. de sen. pas. l. si. contrà. & ff. de contratab. l. j. §. fin. & l. ij. contrà. Item contrà est, in eo, quod hìc dicit, tolli ius cognationis per maximam & mediam capitis deminuti. ff. de reb. dub. l. si cognatis. Sed aliud in legato, in quo vertitur ius naturale: vt ff. eo. l. legatum. Vel ibi loquitur de cognatione iuris ciuilis, quę per adoptionem constituitur, vt ī. de leg. agnat. §. per adopt. & ff. de adopt. l. qui in adoptionem. hìc verò de naturali cognatione: vt ff. de grad. affi. l. non facile. §. j. & sic ibi de minima cap. demi. loquitur. Item contrà, infrà de serui. cogna. in fin. j. resp. Sol. hìc loquitur in his, qui primò fuerūt

¶ e Sed & si in insulam. Hìc ponit exemplum de media: sed. s. modò posuit exemplum de maxima.

¶ f Cognatio. i. ius cognationis: vt s. proxi. §. diximus.

¶ g Pertineat. Vt s. titu. j. j. respon.

¶ h Gradu. Facit ad hunc §. ff. de legat. iij. l. si plures. & ī. de legi. agn. suc. §. si plures. & ff. de sepul. vio. l. iij. §. si plures. Hodie verò hic §. corrigitur: quia æqualiter tam ad agnatos, quàm cognatos defertur tutela, sicut hæreditas: vt in auth. de hær. ab intest. §. ex his. col. ix. Et sic lex noua corrigens vnum ex specificatis à lege veteri, censetur etiam corrigere aliud: vt hìc, & l. si quis seruus. C. de fur. & per Angelum in §. j. s. de iure naturali.

¶ i Si plures. aliàs isti duo versiculi desunt, Si plures fratres sunt qui vnū gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur: sed ego habeo. Accurs.

DE LEGITIMA PA-

¶ Quia suprà visum est de legitima agnatorum tutela: & quia est & alia, quæ appellatur legitima, scilicet tutela patronorum, ideo de ea tractaturus, subdit de legitima patronorum tutela. Porc.

* &.

* incurrat.

Ex eadem. Diuiditur in sex partes. Primò ponitur qualiter tutela libertorum patronis deferatur. Secundò quomodo vocetur: & est legitima à lege xij. tabu. proueniens. Tertiò illud per rationẽ probat. Quartò confirmat per exemplũ. Quintò exemplum probat per rationem. Sextò rationem declarat. Secunda ibi, Quæ & ipsa. Tertia ibi, Eo enim. Quarta ibi, Cũm & agnatos. Quinta ibi, Quia plerunque. Sexta ibi, Ideo autem. Aret.

ex ... legis ... si intestatis liberis succedunt. ... emolumentum ...

Ex eadem[a] lege xij. tabul. libertorum[b], & libertarũ tutela ad patronos[c], liberósque eorum pertinet. quæ & ipsa[d] Legitima[e] tutela vocatur: non quia nominatim ea lege de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem[f], ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quòd* hæreditates libertorũ, libertarúmque, si intestati decessissent, iusserat lex[g] ad patronos,

*quo.

Casus. Sylla libertum habebat nomine Chrysogonum, adolescentem (vt ait Cicero) vel potentissimum ciuitatis. Is autem minor erat annis XIIII. quis erat eius tutor? Ipse L. Sylla, vel Syllæ filius. quo ex iure? Ciuili, duodecim tabularum. Idne lex illa disertè, ac nominatim iubebat? nequaquam. sed ita scripta erat, PATRONI, LIBERIVE EORVM, LIBERTIS INTESTATIS SVCCEDVNTO.* Quoniam autem vbi honos, ibi onus. Prudentes interpretati sunt hanc esse legis sententiam, vt cui honorem hæreditatis, eidem onus tutelæ deferrent. Ergo, vbi successio, ibi plerũque tutela. Cur addidisti, plerunque? propter mulieres. Nam si fœmina seruulum impuberem manumiserit, & is moriatur impubes, eius quidem hæres erit: si viuat tamen, tutrix non erit. quamobrem? quia tutela munus virile est. Cor. Vib.

*Ex Vlpi. epit. tit. 29.

Not. quòd dictio ex, denotat causam mediatam. Item, quòd dicitur ex lege quid esse, quando est ex ratione ipsius. Item, quòd ita dispositum censetur, quod deciditur per rationem, sicut illud quod deciditur per verba. Item, quòd illud quod sumitur ex ratione, dicitur venire per interpretationem. Item, quòd lex defert tutelas secundum naturam successionem regulariter: licet vbi est commodum, ibi est incommodum. Item, quòd dictio, plerunque, idem importat quod regulariter. Item, quòd fœmina manumittens succedit: & tamen non est tutrix. Item, quòd illud censetur dispositũ, quod verisimiliter potest esse de mente disponentis. Item, quòd extensio fit de casu ad casum ex identitate rationis. Syl.

a Ex eadem. scilicet per interpretationẽ, non ex verbis eius, vt subiicit & ff. de legi. tut. l. tutela. j. resp.

b Libertorũ. s. impuberum.

c Ad patronos. Quocunque modo manumittentes, nisi libertas detur à lege: vt ff. de leg. tut. l. tutela. vsque ad § fin.

d Quæ & ipsa. quasi dicat, non solùm aliæ quidam legitimæ sunt, sed & ista.

e Legitima. scilicet ex mente legis, non ex verbis, non tamen satisdant, nisi eorum personæ sint vulgares, & minus honestæ, aut modus tutelæ: quia magnum patrimonium, vel magna tutela nimis, aut persona, quia suspecta, vel non diligens pupillum, vel non honesta: aut causa admittat, id est, recipiat satisdationem: vt ff. eodem. l. legitimos. §. j. & ij. licet alij legitimi indistinctè satisdent: vt infrà de satisd. tut. §. j.

Adde, quòd quanuis hanc differentiam reprobet Bal. & seq. Porc. hic. tamen Ias. hic defendit optima ratione glos. & assignat rationem differentiæ inter agnatos, & patronos. Syl.

f Per interpretationem. scilicet, Iurisconsultorum.

... Hoc est notabile exemplum interpretationis legum, quæ ex sententia, non ex scripto ducitur. l. si quis id. ff. de iuris. l. non possunt. ff. de ll. quam Doctores vocant extensiuam.

g Lex. scilicet xij. tabul. vt infrà de succes. lib. j. respons.

liberósve eorum pertinere: crediderunt veteres [a] voluisse legẽ [b], etiam tutelas ad eos pertinere. Quũ & agnatos, quos ad hæreditatem vocat [c], eosdem & tutores esse iusserit [d]. Quia plerunque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus Plerũque [e], quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, cùm alius sit * tutor [f].

*est.

TIT. XVIII.

DE LEGITIMA parentum tutela.

¶ Ex extensione Iu[illegible] [patr]onorum pater [illegible] legitimus tutor filio emancipato. Aretinus.

Exemplo patronorũ recepta [g] est & alia tutela, quæ & ipsa Legitima vocatur. Nam si quis filium, vel filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & * deinceps, impuberes emancipauerit *, legitimus eorum tutor erit [h].

*vel. *emancipet.

a Veteres. scilicet, sapientes.

b Legem. s. eandem xij. Tabu.

c Vocat. scilicet, lex xij. Tab. vt infrà de leg. agna. suc. §. j.

d Iusserit. Vt suprà de legi. agn. tut. §. respon. & sic notabis hîc, quod vbi est eadem æquitas, idem ius debet statui. sic ff. ad leg. Aquil. l. illud. & ff. de fur. l. j. §. j.

Aequitas vbi eadem est, ibi & idem ius statui debet.

e Plerunque. quare hoc dicit, statim subiicit, & facit ad hanc regulam. ff. de regu. iur. l. secundum naturam. & infrà de cõtrahen. emp. §. cùm autem. & C. de fur. l. fi. §. sed cùm in secundam. & C. de cap. tol. l. vnic. §. pro secundo. & ff. de per. & commod. rei ven. l. id quod.

f Tutor. & ita apud alium est hæreditas, & apud alium tutela, scilicet agnatum, vel cognatum: vt hîc, & ff. de legi. tu. l. j. §. j. Item minor vigintiquinq; annis manumittens succedet in hæreditate, vt patronus, non tamen erit tutor: vt infrà de fidu. tut. in fin. & C. de legi. tut. l. vlt. §. fin.

Adde, quòd hæc declaratio posita in text. non erat necessaria, nisi gratia iuuenum, ex eo: quia quando lex præsupponit regulam, præsupponit in omni alio respectu habilitatem: ideo qui alio respectu est inhabilis, ob ídque non admittitur, non corrumpit regulam. c. j. de ætate, & qualitate. Syluest.

DE LEGITIMA PArentum tutela.

Quia suprà visum est de legitima patronorum tutela: & quia est & alia, quæ etiam legitima appellatur, vt parentum, ideo de ea subdit. Porc.

Exemplo. Diuiditur in tres partes. Primò, quòd tutela quæ defertur emancipatori, est similis illi, quæ defertur patrono. Secundò, quòd etiam est legitima. Tertiò exemplificat. Secunda ibi, Quæ & ipsa. Tertia ibi, Nam si quis.

CASVS. Cornelius filium suum impuberem emãcipat. Quis eius emancipati tutor erit? Didicisti regulam, Vbi successio, ibi tutela. Pater autem emancipato filio succedit: vt dictum est. §. & tunc. ꝟ. quibus mod. ius patr. Ad patrem ergo & tutela pertinet. Cor. Vib.

Not. patrem emancipantem esse legitimum tutorem. Item, quòd æquiparatur patrono. Item, quod ista non est ex verbis, nec ex mente, sed per interpretationem. secundum Ang. Tamẽ dic quòd exemplo patronorum, vult dicere. i. vt tutela patroni. Vnde sicut illa est ex ratione legis xij. Tabu. propter delatam successionem: ita & eodem modo ista est ex eadem causa, & ex eadem ratione introducta, statim aperta est via successioni: & ideo eodem modo dicitur ex mente vna, sicut alia. Item, quòd statutum in vno æquiparatorum, habet locum in alio. Syl.

g Recepta. s. per interpretationem Iurisconsultorũ, vt superior cùm desinebat esse agnatus, nisi cõtracta fiducia emanciparet, quod hodie semper præsumitur: vt ꝟ. de leg. agn. succes. §. fin. vnde hodie est semper legitimus.

h Tutor erit. s. qui emancipauit, si ipse est maior xxv. ann. vt infrà titu. j. in fin. & facit ad hoc suprà quib. mod. ius pat. po. sol. §. & præterea si impubes. & ꝟ. tit. j. j. respon.

DE FIDVCIARIA tutela.

Cótinuatur ad præcedétes hoc ordine. Suprà visũ est de legitima paréτũ tutela. Verùm quia alia est, quæ Fiduciaria appellatur, ideo de ea tractaturus intitulauit de Fiduciaria tutela.

Est & alia. Diuiditur in quinque partes. Primò ponit dictum. Secundò illud exemplificat. Tertiò ponit diuersum in filio patroni. Quartò diuersitatis rationẽ assignat. Quintò ponit aliud dictum. Secunda ibi, Nam si. Tertia ibi, At qui. Quarta ibi, Quoniam. Quinta ibi, Ita tamen.

Est & alia. [illegible] Habeo nunc causam nó admodum à superiori diuersã. Quid enim, si Cornelius sit mortuus, q. tutor erat legitimus? q.s erit tutor emãcipati filii? Maior natu filius, si quis sit. Vt ergo in manumissis seruis, patrono mortuo, eius filii: sic in emancipatis filiis, patre mortuo, eius filii tutores fiunt. In eo quidem similitudo est: sed in alia re differentia. Nã patroni filii tutores sunt, quia hæredes etiam sunt. at patris emancipatoris filii heredes non sunt. l. j si à patre q.s manu. Quare non dicentur tutores legitimi. quomodo ergo? fiduciarii. quid ita? quia vt pater fiduciarius dicebatur, cui emancipatus erat filius: ita contracta, id est reciprocata, relatáque fiducia, verus pater dici deberet Pater fiduciarius. Sed quia verus pater est, non mutat nomen. Præterea quemadmodum pater ille fiduciarius, si fiducia non est contracta, neque remancipauerit filium vero patri, sed eum manumissit, ad exemplum patroni tutor efficitur, qui Fiduciarius tutor appellatur, vt ait Vlpia. in titulis: sic pater verus, qui filium manumisit, dici deberet Tutor Fiduciarius. Verùm quia hæres est legimus, & qui hæres legitimus est, idem est tutor legitimus: hoc nomen in filium alterum tranfert, qui legitimũ dici non posset, quia non est hæres legitimus: alioqui par esset serui manumissi, & filii manumissi ratio. Quod æquum non est. Nam si seruus mansisset seruus, filiorum patroni seruus fuisset. Si filius non fuisset emancipatus, nõ recidisset in fratris potestatẽ; itaque neque in tutelã. Cornel. Vibul.

Not. minorẽ vigintiquinque annis non admitti ad tutelam. Syl.

TITV. XIX.

DE FIDVCIARIA tutela.

Pater vigesimum quintũ superans annum: filii sui ab a- [illegible]

[illegible] impuberis.

Est & alia tutela[a], quæ fiduciaria appellatur[b]. Nam si pater* filium, vel filiã, nepotẽ, vel neptem, vel deinceps impuberes[c] manumiserit[d], legitimã nanciscitur eorum tutelam. Quo[e] defuncto, si liberi[f] eius virilis * sexus existant, fiduciarii

*parẽs

*perfectæ ætatis D.

a Est & alia tutela, id est, alio nomine vocata.

b Fiduciaria appellatur. De qua dicitur infrà §. quo defuncto.

c Impuberes. Nam si puberes, non erit eorum curator legitimus: vt ff. de excu. tut. l. amicissimos. §. Lucius. Argu. contrà, authen. vt ii qui ob. se hab. per §. j. Ioan.

Adde, quòd hæc glo. communiter approbatur. cùm non detur curator legitimus nisi furioso, mente capto, & prodiguo. Syl.

d Manumiserit, id est, emancipauerit: vt ff. quando acti. de pecul. est an. l. j. §. j. & facit suprà titu. j. & ff. de leg. tut. l. tutela. §. fi. & l. seq.

e Quo. s. patrefa. qui erat tutor filiorum. & nepotum. Accur.

f Si liberi. Qui remanserunt in potestate patris. Idẽm puto, & si filii fuerunt emancipati. Si autem tàm impuberes, quàm puberes remanserunt in potestate, ipso iure recidunt in potestatem sui patris illi, qui filii sunt: sed fratres recidunt in tutelam fiduciar. & semper: vt s. quib. mod. ius pat. pote. §. fol. j. & s, de tùt. § permissum.

ADDITIO. Istam glo. repræhendit. Iac. quia tunc erat legitima ex mente & verbis. l. xij. Tabul. per tex in terminis, in l. tutor. in princ. ff. ad. Velleia.

a Filiorũ suorũ.s.nepotũ defuncti.

b Sororis. Sed certè frater videtur esse legitim⁹: vt C.de exce.l.aduersus, quæ est cõtrà. Sed certè qui fiduciari⁹ est, legitim⁹ est per interpretationẽ: licet aliud nomẽ habeat, s. fiduciarius: & illũ respectum habuit ibi, vt legitimũ fiduciariũ appellaret.

*absunt rectè. *abest. D.

secunda ratio cessat. sed potest dici contrarium: quia remanet prima.

ADDITIO. Forsitan facilius, & meliùs habebitur intellectus totius tit. si dixerimus solos fratres tutores fiduciarios suorum fratrũ, & nunquam filiorum suorũ, & exponamus tex. in principio filiorũ suorum, scilicet defuncti, vel fratris, & exponetur vel pro, id est, vt sit sensus, quòd liberi virilis sexus perfectæ ætatis, sint tutores fiduciarii fratrũ suorũ qui sunt filii patris defuncti, vt notũ est: & hoc euidenter apparet per rationem quam subiungit tex. vbi sola de fratribus mentio fit. Ias.

Istam gl. reprehendunt communiter omnes docto. hîc per hũc tex. in ver. atqui & ad cõtrarium respõdet, ꝙ loquitur in fratre non emancipato: quẽ inter agnatos vocat lex xij. tabu. secùs in emancipato, vt hîc.

tutores filiorum suorum[a]*, vel fratris, vel sororis[b], & cæterorũ * efficiũtur. Atqui[c] patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emãcipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret[d]: ideóque nec in tutelam[e]. Libertus autẽ, si seruus mãsisset, vtique eodẽ iure[f] apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi ad tutelã vocãtur, si perfectæ[g] sint ætatis, quod nostra cõstitutio[h] in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit[i].

c Atqui. Pro certè. aliàs atquin, & tunc dic, at pro sed: & quin pro certè & est oppositio, quare filii patronorum sunt legitimi: vt suprà de leg. patro.tu.j.respõs. & isti filii non sic. Ad quod respondet: quoniam filius, &c. Sed hæc ratio non tenet, nisi inter fratres, qui non dicuntur recidere in potestatem fratrum suorum, sed filii, id est, nepotes erant recasuri in potestatem: ergo in tutelam legitimam. Sed respondeo, non recidunt filii iure hæreditario in potestatem: sed iure paternitatis & filiationis. At seruus si non esset manumissus, iure hæreditario erat futurus seruus apud filios domini: & nisi essent hæredes, nõ essent domini: sed filius etsi nõ sit hæres patris, tamen filium suum in potestate habet: vt s. quib. mod. ius pat.pot.sol. §. j. Erat & alia ratio iure veteri: quia emãcipatione tollebatur ius agnationis minima cap. etiam inter patrẽ & filium, nisi esset emancipatus contracta fiducia, nedũ inter fratres: vt C. de legi. tut.l. iiij. & s. de leg.ag.tu. §.fin. sed hodie corrigitur: vt d.l.iiij.C.& j.de leg.agn.suc.§. fin. Vnde dicitur quidam: vt Azo, hodie fiduciariam esse legitimam ex verbis & sententia. l. xij. tabul. ex quo hæc

d Recideret. Dicunt quidam quòd si non esset emancipatus, non erat futurus in potestate fratris, sicut erat patris: & ideo emancipatus non ita erit apud fratrem, sicut erat apud patrem. i. in simili tutela.

e Nec in tutelam. s. legitimam, sed fiduciariam.

f Eodem iure. seruus enim si nõ manumittat, erit in potestate filii patroni iure hæreditario: sed filius in potestate patris iure patriæ potestatis.

g Perfectæ. id est, xxv. ann. nã quoties fit mentio de ætate perfecta, vel de maiore annis, de xxv. ann. intelligitur: vt C. de iis, qui ven. æta. imp. l. fin. & ff. de leg. iij. l. cùm filio. §. fin. — Aetas perfecta quæ est.

Adde tu, quòd ista est vera in se: tamẽ veriùs dicetur ætatis appellatione, maximè perfectæ, venire tempus secundum subiectam materiam: Nam in matrimoniis, & beneficiis ætatis perfectæ appellatione venit pubertas in vno, in alio diuersimodè capitũ: vt per Abb. in c. cũ in cunctis. de ele. Are. in l. qđ Serui⁹. ff. de cód. cau. Syl.

h Constitutio. vt C. de leg. tu. l. fi.

i Præcepit. scilicet vt sit perfectæ ætatis. & est ratio: vt j. de excu. tu. §. minores

minores xxv. ann. Accur.

DE ATTILIANO TV[illegible]

Suprà visũ est. de testamẽtaria tutela: & subsequẽter de legitima. Verùm quia cessante testamentaria, & legitima, op⁹ est ꝓuidere de datiua: ideo subdit de Attiliano tutore. Porc.

a De Attiliado tutore. i. de eo tutore, qui dabatur per legem factam ab Attilio: vt in textu exponit.

[illegible]

Vlpianus in tit. 11. Lex, ait, Attilia, iubet mulieribus, pupillísue nõ habẽtib⁹ tutores, dari à Pretore, & maiore parte Tribunorũ plebis, quos tutores Attilianos appellamus. Sed quia lex Attilia Romæ tantùm locũ habet, lege Iulia, & Titia prospectum est, vt in prouinciæ quoque similiter à Præsidibus earum dentur tutores.

Vide [illegible] lib. 39.

I cui. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit ius antiquum, circa dationem tutoris. Secundò ponit ius nouum. Tertiò ponit ius nouissimum. Quartò ponit nouum casum. videlicet, quòd naturali equitati conuenit impuberes esse sub tutoribus: & ꝙ, finita tutela tenentur ad rationem reddendam. Secunda ibi, Sed hoc iure. Tertia ibi, Nos autem. Quarta ibi, Impuberes. Itẽ prima subdiuiditur in alias quatuor partes. Primò, ex quibus legibus ipse tutor dabatur, deficiẽte omni tutore testamentario & legitimo, & à quibus dabatur. Secundò, quãdo testamẽtario dato sub cõditione, vel in diem purè tutor datur. Tertiò quid si testamentarius tutor sit captus ab hostibus. Quartò, quomodo istę leges ab vsu recesserunt, & causam propter quam. Secunda ibi, Sed & si. Tertia ibi, ab hostib⁹. Quarta ibi, Sed ex his.

CASVS. Didici iam quinque tutorũ species. Sed exorta est illa dubitatio: Annius pupillus erat, cui neq; testamẽtarius, neque agnatus, neq; legitimus, aut patron⁹, aut pater, neq; fiduciari⁹ tutor erat. qs ei tutor dabitur? Romę à Pretore vrbano, & maiore Tribunorum plebis parte (erant autem decem) lege Attilia dabitur ei tutor, qui Attilianus inde vocabitur: in prouinciis, à Pręside prouinciæ lege Iulia & Titia. Cor. Vib.

Not. quòd nõ habenti tutorẽ testamentariũ, vel legitimum, dabantur tutores datiui ex lege Attilia, & aliis in tex. expressis. Item, ꝙ licet referre legem correctam ad ponendam correctionẽ, & vt melius intelligatur. Syl

b Tutor fuerat. s. ex testamẽto. nam quandiu testamentaria tutela superest, non est locus alij. Item nec legitima. nam nec datiua tũc locũ habet: vt C. qui dare tu. poss. l. si sororis.

c Et maiore. i. duobus. Erant enim tres: vt arg. C. de offic. præto. l. ij. & ff. de orig. iur. l. ij. §. iisdem.

ADDITIO. Glosa fallit, nã postea creati sũt decẽ, quot erãt tẽpore legis Attiliæ. vide d. l. ij. ver. ergo ex his.

Sed etsi. CASVS. Testator dedit Annio pupillo Pompeium tutorem: sed sub conditione, putà, postquam Cõsulatu abierit. Interea pupillus carebítne tutore? minimè. Nam Attilianus, aut Iulianus ei dabitur tutor, Quid si purè dederit, sed hæres institutus nõdum adiit hæreditatem, diu s. deliberans? Ex iisdẽ legibus dabitur tutor. Quid verò postquã Pompeius victor ex bello Asiatico rediit, aut Consulatu abiit, aut hæres adiit? Testamentarius ad tutelam accedet: illi verò ab ea desistent. Cornelius Vibulanus.

Not. tutorem dari posse ad tempus Itẽm, quòd testamentaria tutela non

TITV. XX

DE ATTILIANO tutore[a], & eo qui ex Lege I[illegible] dabatur.

¶ Cessante testa[illegible] [illegible] legitima [illegible] [illegible] datur. [illegible]

I cui nullus omnino tutor[b] fuerat, ei dabatur in vrbe quidẽ à Prætore * vrbano, & maiore[c] parte Tribunorũ plebis tutor ex lege Attilia: in prouinciis verò à præsidibus prouinciarum, ex lege Iulia, & Titia.

¶ [illegible] [illegible] tempore, [illegible] habet locũ, qui tutor est, quousq; testamẽtarij impedimentum cessat. Ares.

Sed & si testamento tutor sub conditione, aut ex

cōfirmatur, nisi adita hæreditate. Itē, ꝙ datus propter alterius impedimētum durat eo durante, & nō vltrà. Syl.

a Ex die certo. Vt à Paschate in antea sis tutor.

datus testamento tutor, ab hostibus captus est. quis intereà dabitur? Attilianus, aut Iulius Titian⁹. Quid si reuertatur? Postliminii iure tutelā suscipiet. De postliminio autē superius explicatum est. Cornelius. Vibulanus.

die certo [a] datus fuerat quādiu cōditio, aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat[b] Item si purè dat⁹ fuerat, quādiu ex testamento nemo[c] hæres existebat[d], tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat [e] esse tutor, si conditio [f] extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

¶ *Impedimēto super... testamentario, quod tamen speratur tolli de iure communi: datur interim tutor à iudice, qui desinit esse tutor, impedimento testamen...*

Ab hostib⁹ quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur[g]: qui desinebat [h] esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat: nā reuersus recipiebat tutelam iure postlimini [i].

¶ *Item lege Atilia, ... tur de satisdatione tutoris, ideo ex his deferunt tutores dari. Aretinus.*

b Dari poterat. Et hodie datur: vt ff. de testamen. tut. l. si quis sub conditione.

Adde, ꝙ interim potius datur datiu⁹, q̄ legitimus: ex eo, q a cùm legitima tutela deferatur secundū cōditionē hęreditatis, hęreditati hæredíque legitimo nō est loc⁹ donec speratur, quòd locus esse possit testamentario. l. quandiu. ff. de acquir. hæredi. Syl.

c Nemo. Nā si vnus de pluribus hæredibus adierit, valet tutela, vt ff. de testa. tut. l. si nemo. Idē in libertate in testamento relicta: vt ff. de testa. ma. l. testamen. §. testamento.

d Existebat. Sed quid, si nullus fuit institutus cū pupillo: sed tantùm pupillus est hæres? Potest dici, ꝙ auctoritate iudicis adeat: vt C. de iur. deli. l. si infanti. & tunc valebit tutela, & incipit tutor administrare.

ADDITIO. Vide plenius hāc quęstionem per gloss. in l. si nemo. j. ff. de testamen. tute.

e Desinebat. i. ille, qui sic erat datus in subsidium, desinebat, cùm testamentarius venit, vt subiicit.

f Conditio. Hîc tutor tacitè vsq; ad diē, vel cōditionē existentē datur. expressè non potest: vt ff. de re. iur. l. actus.

ADDITIO. Quod pcedit in cōditiōe intrinseca prouenięte ex natura rei: secundū Christophor. vt hîc, & l. muto. §. sub conditione. ff. de tut.

Ab hostibus. Domitius

Not. ꝙ cessāte impedimento, cessat dispositio facta ex causa dicti impedimenti. Item, ꝙ fictio postliminii habet locū etiam in tutela. Syl.

g Petebatur. Nec erat locus legitimæ: vt ff. de leg. tuto. l. j. §. si apud.

h Qui desinebat. i. iste talis, qui erat datus in subsidium.

i Iure postliminii. quo iure etiā omnia alia recuperat: vt suprà quibus modis ius patriæ potesta. solu. §. si ab hostibus. nec de administratis interim tenetur hic reuersus, vt argum. ff. si quis cau. l. iiij. §. illud sciendum.

Adde tex. qui hoc probat in c. j. de offi. vicar. lib. vj. Syl.

Sed ex his CASVS. Manéntne hodie tutores illi Attiliani, ac Titiani? nequaquam. Iampridem enim Consulibus ac Prætoribus data erat prouincia tutores creandi ex inquisitione, id est, locupletes, si honesti, si idonei essent. postea Præfectus vrbis, aut Prætor, aut Præses prouinciæ tutores dabant, si nimis magnæ non essent pupilli facultates. Cor. Vi.

Not. legem tolli per non vsum. Item, quòd datiuus datur ex inquisitione. Itē, quòd tenetur cauere rem pupilli saluam fore. Item, quòd potest cogi administrare. Itē not. quòd magistratus illi cœperunt supplere defectum legis: & sic quòd magistratus possunt in re rationabili omissa à lege

Sed ex his[a] legibus[b] tutores pupillis desierūt dari posteaquam, primò[c] Consules pupillis vtriusq; sexus tutores ex inquisitione[d] dare cœperūt: deinde Prætores ex cōstitutionibus. Nam supradictis[e] legibus, neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore[f], neque de compellēdis[g] tutoribus ad tutelæ administrationem quicquam cauebatur.

¶ [illegible] nunc Romæ [illegible] tor, in pr[illegible] Præsides, vel [illegible] si facultates pupilli nō sunt magnæ, dāt [illegible]

Sed hoc iure vtimur[h], vt Romæ quidē Præfectus[i] vrbi, vel Prætor secundum suam iurisdictionem[k]: in prouinciis autem Præsides ex inquisitione tutores crearent[l], vel magistratus iussu[m] Præsidum, si non sint

à lege, eam supplere. Syl.

a Sed ex his. Nunc recitat secūdum ius: nam quatuor sunt iura, quæ in hoc titulo notari possunt.

b Legibus. s. Attilia, & Iulia, & Titia: vt s. eod. tit. in princ.

c Postea quā primò. Aliàs quamprimùm.

d Ex inquisitione, s. inquirēdo facultates eorū. an sint pares oneri iniuncto, vt i. de exc. tut. §. sed & propter. Item bona conuersatio requiritur, vt & aliàs in patre arrogatore: vt ff. de adopt. l. nec eo. §. eorū. & s. de adop. §. cum autem.

Adde text. in materia in l. scire. §. fi. de tut. & cur. dat. ab his. Syluest.

e Nam supradictis. Bene dico, quòd desierunt per has leges tutores dari, posteaquam Consules dederūt ex inquisitione, & bonū fuit proptèr duas rationes, quas ponit. Nā pro quia, &c.

f Fore. hanc cautionem præstāt tutores, & curat. vt ff. rem pupil. sal. fo. l. non quasi. §. j. & l. & si ad species.

g De compellendis. s. captis pignoribus: vt i. de satisd. tu. §. pen.

h Sed hoc iure vtimur. Hoc est tertium ius, quod erat tempore Iustiniani: & hodie est quartum additum, quod est infrà proxi. §.

i Præfectus. Ad præfectum cognitiones criminales, ad prætorem ciuilia negotia veniebant: vt patet ff. de off. præ. vr. per totum tit. & ff. de offi. præ. per totum tit. Sed tutelam dabat vterque, vt hîc.

Adde quòd dum docto. hîc volunt, quòd Præfectus haberet cognitionem ciuilium per §. cura carnis. & per §. quies. l. j. ff. de offic. Præfect. vrb. non videtur verum: quia in vtroque casu, & in regenda quiete ciuitatis, & in custodiēdis carnibus vertitur potius iudicium criminale, quàm ciuile. Syl.

k Iurisdictionem. Præfecti vrbi est iurisdictio vsque ad c. miliaria: sed Prætoris Romæ tantùm: vt ff. de offi. Præf. vrb. l. j. §. cùm vrbem. & in Summa Azo. de offic. Præto. Dabunt ergo tutorem eū, & ei qui est de sua iurisdictione. vt statim in Præside notabis.

l Crearent. s. eum, qui est de sua iurisdictione dabunt: vt ff. de tuto. & cura. da. ab his. l. ius dandi. Si verò ibi nō inueniantur idonei, etiā in alio loco. quæret, & præsidi nūtiabit: vt ff. de tut. & cur. da. ab his. l. diuus. Item ei, qui sit de sua iurisdictione, vel ratione originis, vel ratione possessionis, vel ratione domicilij: vt ff. de tut. & cur. l. j. §. vlti. & l. diuus. Si autem in altero horum trium locorum non inuenitur, sed in quarto loco, reducendus est ad alterum locum de his tribus: & ibi tutelam accipiet, vt C. qui per tut. vel cur. l. j.

m Iussu Præsidum. Ergo delegatur. Sed contra. ff. de tu. & cu. da. l. nec mādante. Sed ibi mandatū est, quod non importat necessitatem, hîc iussus qui importat: vt ff. quòd iuss. l. j. §. j. & ff. man. l. j. Vel ibi erant magnæ facultates pupilli hîc paruæ. Sed certè. & si sint paruæ, adhuc videtur idem. nam datio tutelæ est misti* imperij: vt ff. de tut. l. muto §. tutoris datio. vbi dicitur, quòd tutoris datio illi soli cōpetit, cui nominatim hoc dedit, vel lex, vel senatusconsultū, vel princeps: ergo nō potest delegari. vt ff. de off. eius cui mand. est iur. l. j. j. respon. Sed dic, quòd non potest delegari non habenti iurisdictionem, sed habenti sic: vt ff. eo. de tut. & cur. da. ab iis. l. ius dandi. & hîc dicitur. Sed quæ sunt magnæ facultates? Respon. quinquaginta aurei: vt C. de defen. ciui. l. j. Vel decem libræ auri: vt in authent. de app.

*Vide libr. 4. medi. iurispr. Prateij. cap. 6.

Facultates quæ dicātur magnæ.

§.ij.collat.iiij.vel ccc.aurei: vt in authen.de defen.ciui.§.& iudicare. col. iij. Vel verius vsque ad quingentos solidos sunt paruæ: si vltra, sunt magnæ: vt infrà proxim.

simul cum imperio fortunis principum, ad aureos omnis pecuniæ ratio reuocari cœperit: nō sine ratione, tan quam qui fungantur munere & vsu assis, quantum ad hoc: in supputandis, ac numerandis pecuniis aureū solidum appellauere. AEmyl. Ferret.

¶ Adde, quòd hæc disputatio hodie sublata est per tex.nostrū: aliter enim magnæ, vel paruæ facultates dicūtur ex arbitrio iudicis inspecta personarū, locorum, & rerū qualitate, secūdum Bar.in l.si constante. in j.q.ff. sol.matr. Syl.

¶ Nos autem. Quid attinebat istas mihi obsoletas res odiosè narrare, quas in procœmio fabulas appellasti? Quin tu mihi legē imperatoris vno verbo expedis? Hodie pupillo quingētorū aureorū domino, quiuis magistratus adhibito ciuitatis episcopo tutores cōstituit: satisdationē à tutoribus exigēs, rem pupilli saluā fore. Quid ergo si datus tutor non fuerit locuples? cuius erit periculo? ipsius magistratus. Cor. Vib.

magnæ pupilli facultates.

¶ [illegible] quingentis ne[illegible] rint ampliores, [illegible]

Nos autem per cōstitutionem[a] nostram huiusmodi difficultates hominū* resecantes, nec expectata iussione[b] Præsidū, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti vsq; ad quingentos solidos[c] valeāt, defensores ciuitatis: vnà[d] cum eiusdē ciuitatis religiosissimo Antistite, vel alias[e] publicas personas. i. magistratus, vel iuridicum Alexandrinæ[f] ciuitatis, tutores, vel curatores creare, legitima cautela secundum eiusdē constitutionis normā præstanda: videlicet eorū[g] periculo, qui eā[h] accipiunt.

*omnino.

¶ d Vnà. id est, simul.

¶ e Vel alias. hoc quādo extra ciuitatem, vt in municipio. nam magistratus municipalis dabit.

¶ f Alexandrinæ. hoc quando tutor datur in ciuitate Alexādrina.

¶ g Eorum. scilicet tabellionum & aliorū non verò ipsorum maiorum iudicum, qui habēt potestatem dandi tantùm: vt infrà de satisd. tut. & cur. §.pen.& §.fin. qui sunt contrà.

¶ h Eam. scilicet satisdationem.

¶ a Per constitutionem. Quam non habemus.

¶ b Iussione. id est, delegatione, siue præcepto. Nam in hoc differt à mandato: quia mādatum ex voluntate est, sed iussus necessitatis, vt ff. quòd iuss. l.j.§.ij.& ff.mand.l.j.

¶ Adde, quòd iussus propriè est, quando præcipitur habenti iurisdictionē eam excitando, secundum glo.& doc. in l.more.ff.de iur.omn.iud. Syl.

¶ c Solidos. id est, Aureos: vt infrà de pœ.te.litig.§.fin. quorum septuaginta duo faciunt libram auri: & C.de suf. & ar.l.quoties.lib.x.

ADDITIO. Solidus propriè idem quod libra, quæ As vocatur. Volus. Met. appellat ideò, quòd solida perfecta dicuntur. cùm autem de minutis

¶ Impuberes autem. CASVS. Quo iure tutela introducta est? Ciuili, vt diximus suprà de tutelis.§.j. Quid verò si quis quum pupillum desertū videret, nemóque eius tutelam suscipere, humanitate inductus res eius quasi tutor administrarit? aliquídq; eo nomine in rem pupilli contraxerit, valebítne is contractus? Valebit. Ius enim naturale suadet, vt impuberum aliquis tutelam suscipiat. Quem ad annū tutela durat? ad decimumquartum, quo anno ferè pupillorum genæ pube ac lanugine vestiri solent. Quid si tutor datus quum pastor esse debuisset, lupi partes egerit? Prætor iudices dabit, qui eum rationem referre, suáque pupillo bona reddere compellent. Cor. Vib.

¶ Nota quòd tutela ratione naturali introducta est. Item, quòd ius naturale capitur pro illa ratione & dictamine rationis, quod à natura insitum est

est hominibus. Item, quòd tutor tenetur reddere rationem administrationis. Item quòd non potest conueniri actione tutelæ, nisi ea finita. Syl.

¶ a Impuberes. hic §. est generalis ad omnes præcedētes tit. de tute.

¶ b Iuri. id est, æquitati.

¶ c Gerant. aliàs egerunt, id est, gesserunt, aliàs gerunt.

d Post pubertatē. Sed & ante, si finita tutela fuerit prius: vt ff. de tutel. & ra. dist. l. nisi finita. aliàs (i. nisi esset finita tutela) non nascitur actio tutelę: sed aliæ actiones natæ sunt: sed non exercētur, vt ff. de tu. & ra. disti. l. si tutor. la. ij. §. fina. & l. sed non dantur.

ADDITIO. Ratio diuersitatis est: quia actio tutelæ est generalis, & sufficit eā semel nasci, & non sæpius per singulas causas, secundum Ias. Ang. tamen tenet contra istam gloss. & de casibus in quibus possit exerceri etiam durante tutela, se remittit ad nota. in l. ij. C. de adminis t. tut.

¶ e Tutelæ iudicio. i. Actione tutelæ, quæ datur in simplum: & propter dolum, & culpam latam & leuem. Est & alia actio, qua tutor tenetur. s. de rationibus distrahendis: sic enim nominatur: vt ff. de contra. act. tu. l. ij. & datur in duplum, & propter dolum, tantùm: sed ita, vt in duplo contineatur rei persecutio. Prior datur contra tutorem, & contra hæredes: posterior contra tutorem tantùm: vt ff. de tut. & ra. dist. l. j. §. pen. & l. ij. Item vna intentata, altera denegatur, licet plus sit in ea: & econtrà secus in actione tutelæ & furti: quæ secum competit: vt ff. de tut. & ra. dist. l. j. §. id tutela.

Actio tutelæ, & actio de rationibus distrahendis differunt.

¶ Adde pulchrā rationem assignatam per glos. in l. tres tutores. § j. in verb. hac actione. ff. de adminis t. tut. Syl.

¶ *[illegible] est, vt re[illegible] [illegible], qui nescu[illegible] se reg[illegible].*

¶ Impuberes[a] autem in tutela esse naturali iuri[b] conueniens est: vt is, qui perfectæ ætatis nō sit, alterius tutela regatur.

¶ *Tutela finita, admi[illegible] [illegible] redd[illegible] [illegible]*

¶ Cū ergo pupillorū, pupillarúmque tutores negotia gerant[c], post pubertatem[d] tutelæ iudicio[e] rationem reddent.

TITVL. XXI. DE AVCTORITATE TVTORVM.

¶ *[illegible] potestiquis fit vt in contractibus vltrò citróq; obligatoriis contrahentem sibi [illegible] illi non obligetur.*

Auctoritas autē tutoris in qui-

¶ Dictum est suprà qualiter tutores creantur: hîc quādo creati sunt, qualiter se regere debeant, & auctoritatē præstare. Areti.

Auctoritas autem. Totus iste tit. diuidit in tres partes principales. Primò ponit in quibus casibus necessaria est auctoritas tutoris, & in quibus non. Secundò quando ista auctoritas debeat impertiri. Tertiò remouet quoddā dubiū. Secunda ibi, Tutor autē. Tertia ibi, Si inter tutorem. Item prima pars vsq; ad §. neque tamen. subdiuiditur in quatuor. Primò ponit dictū bimembre. Secundò exemplificat quodlibet ex dictis membris. Tertiò rationem annectit. Quartò infert, & illationem clarificat per exempla. Secunda ibi, vt ecce. Tertia ibi, Namque. Quarta ibi, Vnde in his.

ADDITIO. De vocabulo, Auctoritas Fr. Hotom. in orat. Cic. pro Cæcinna, sic disputat: Auctor is propriè dicitur, à quo quis rem aliquam iusto titulo accepit, quem Galli vocant *Guarent.* vnde Auctoritas propriè dicitur, ius quod in rem aliquam habemus, vt patet ex l. vlt. de euict. & aliis similib. & ex l. xij. tabu. Vsus & auctoritas fundi bienniū esto. i. iustus titulus, siue idonea causa, quamobrē possideatur. Dictus est autem sine dubio Auctor ex eo, quod in auctione pretium maximè omnium auxit, & rem plurimi licitatus, eam abstulit, sibíq; hac de causa auctoritatem in eā rem quæsiuit. Translata autē postea significatio est ad eos omnes, qui suam auctoritatem, quam in rem aliquā quacunq; ex causa haberēt, in alios transferrent. nam & donator auctor est do-

natario:& hæres legatario. Et quo etiam sensim longius translatio ducta est, vt is à quo consilium accepimus, auctor noster translatè dicatur. quod etiam Gallicè vrbani homines vulgò vsurpant. Etenim Guarendiũ illum appellãt, cuius cõsilium sequũtur, quasi qui euentũ consilij præstare debeat. Qua de causa lex illa Romæ lata est, vt legũ, quæ comitiis centuriatis ferrẽtur, ante initum suffragium patres auctores fierẽt. vnde patrũ auctoritatẽ sequi populus dicebat: μελλεσφικῶν [illegible], & nõ illepida figura, quasi patres euentũ eius cõsilij præstare deberẽt, vt venditor euictionẽ. Vnde & tutor propriè auctor pupillo dicitur, cui consiliũ impartit: quasi cuius euentũ præstaturus sit: & eius cõsiliũ auctoritas. Est enim à rebus venustè ad facta traducta significatio. Qui verò ab αὐθέντης, aut αὐτὸς deductum nomen putarunt, ij Dionis verbis refelluntur, quæ in supradictis Hotomani cõmentariis legas, licebit.

[illegible] Auctoritatẽ accommodare & auctor fieri is dicitur, qui probat, quod ab alio fit. l. etiam. ff. eod.

¶ CASVS. Pupillus Annius vult cũ aliquo contrahere. nunquámne id ei facere licebit, nisi auctore, id est, consultore, ac comprobatore tutore? Distinguo. Aut enim stipulatur sibi dari. & tũc potest per se negotium gerere. aut alij stipulanti promittit. & necessarium est tutorem id probare, ac ratum habere. Quid ergo in iis cõtractibus, qui verè dicuntur Contractus: vbi scilicet vltro citróq; obligatio est? veluti, Annius pupillus equum emit à Titio decem aureis. Titius, inquit, Annio quidem obligabitur: & si tutor videat, villi pretio sibi pupillũ vtiliter emisse, equus erit emptus Annio, dabítque tutor pupilli nomine pecuniã. Annius verò non obligabitur. Itaque si carò equum emerit Annius, & pluris, quàm ei vtile sit, emptus equus nõ erit: neque cogetur Annius pretium dissoluere. Cor. Vibul.

busdã causis necessaria pupillis est: in quibusdam non est necessaria. vt ecce, si quid dari sibi stipulentur, nõ est necessaria [a] tutoris auctoritas. quòd si aliis promittant [b] pupilli, necessaria est [c] tutoris auctoritas. Nanq; placuit meliorẽ quidem conditionem suã licere eis, facere etiã sine tutoris auctoritate: deteriorem verò non aliter, quàm cum * tutoris auctoritate. Vnde in iis causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus [d], locationibus, cõductionibus, mãdatis, depositis [e], si tutoris auctoritas nõ interueniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur, at inuicem pupilli non obligantur [f].

*abest.

¶ Not. ꝙ auctoritas tutoris in certis casibus non est necessaria, vbi scilicet se obligant pupillo. Item, ꝙ licet nõ possint per se pupilli facere cõditionem suã deteriorẽ: possunt per se eam facere meliorẽ. Item, quòd vbi nascitur mutua obligatio, est necessaria auctoritas, vt pupillus obliget: non autem, vt obligetur, qui secum contrahit: quia eo casu cessat ratio quare introducta est tutoris auctoritas, ne ętatis imbecillitate decipiantur. Syl.

¶ a Non est necessaria: vt C. de contrahen. & committen. stipulatio. l. neque & l. j. C. de auctoritate præstan.

¶ b Promittant. quia tunc est verisimile, quòd malè agant. & facit ad hoc infrà, quib. alie. li. vel non. §. nunc admonendi. & §. at ex contrario. & infrà de inut. stip. §. pupillus. & ff. de acqui. rerum domi. l. pupillus. & ff. de pact. l. contra iuris. Idem de muliere super dote paciscente: vt ff. de pact. dota. l. de die. Idem in alimentario transigente: vt ff. de transactio. l. cùm hi. §. quid ergo. Item facit C. de contrah. & commit. stip. l. neque tutoris.

¶ c Necessaria est. in duobus tamen casibus obligatur pupillus sine tut. auctor. ff. de act. & obliga. l. furiosus. vbi scilicet ex re actio venit.

¶ d Venditionibus. Si autem pupillus petat rem ex venditione, repellitur exceptione doli mali: nisi pretium dare velit: vt ff. de rescind. vend. l. si id quod. §. vlt. in fine.

¶ e Depositis. Pupillus tamen doli capax tenetur depositi, si quid doli commisit: vel locupletior factus sit: vt ff. depo. l. j. §. an in pupillum.

¶ f. Non obligantur. Et sic not. quòd

contra

contractus claudicat quandoque, vt hîc: & ff. de action. empt. l. Iulianus. §. si quis à pupillo. argu. contra ff. de arbit. l. litigatores. §. pen. & fin. in auth. de nō eligendo secūdo nuben. §. prospeximus. Item hoc est verum, nisi locupletior sit pupillus, aliàs excipitur si agat, & contra eū poterit agi, vt ff. de admini. tut. l. si minoris. & C. pro empt. l. fin. & ff. eod. l. v. §. j. & de resc. vendit. l. si id, quod. §. fin.

Hæreditatem adire, bonorum possessionem petere, aut fideicommissariā hæ[illegible] [illegible] [illegible] is auctoritate, pupillus potest.

¶ Neque tamē hæreditatem [a] adire, neque bonorū possessionem [b] petere, neque hæreditatē ex fideicōmisso [c] * suscipere aliter possunt, nisi tutoris [d] auctoritate (quanuis illis * lucrosa sit [e]) ne * vllum [f]

lium gerere, emam: dominus non efficiar: vt ff. eod. l. iiij. Item nunquid curatoris pupilli sufficit auctoritas ad adeundam hęreditatem, vel ad petendam bonor. posses. delatam pupillo? Resp. non: vt ff. de appellat. l. cum in vna. §. tutor. vsque ad fin. legis.

¶ Dic quòd ratio est, quia tales curatores pupillis dari nō possunt auctorari, vbi iuris solennitas requiritur: & sic vbi obligaretur pupillus. l. curatorem. ff. eod. Syl.

*SC. Trebe. D.

*abest. D.

*& nullum.

¶ a Hæreditatem. Quæ ex testamento, vel ab intestato defertur, scilicet, iure ciuili: vt ff. de petit. hæred. l. j. ij. & iij. Et hæreditas est successio in vniuersum ius, quod habuit defunctus tempore mortis suæ, deducto ære alieno: vt ff. de verb. sign. l. nihil.

¶ b Bonorum possessionem. Ex testamento: vt secundum tabulas, vel ab intestato, vt vnde liberi. & similes, quæ sunt omnes de iure prætorio: vt infrà de bon. posses. §. quos autem. Et est bonorum possessio ius persequendi, retinendíque patrimonij, quod cuiusque fuerit cùm is moritur: vt ff. de bon. poss. l. iij. §. bonorum. Hoc tamen in bon. poss. fallit in casu, cùm pupillus nō habet tutorem. tunc enim prętor auctoritatem tutoris potest supplere, vt C. qui admit. ad bono. poss. l. bonorum. Idem in hæreditate: vt C. de iur. del. l. si infanti. in fin.

¶ Adde idem si tutor sit absens in partibus valde remotis. d. l. si infanti. à contrario sensu. & declarat Bartol. in l. si curatorem. versicul. si verò in tutore. C. de in integr. restitu. minorum. Syluest.

¶ c Ex fideicommisso. vt per senatusconsultum Trebellianum: vt infrà de fideicommiss. hæred. §. sed quia. Idem dico, & si bona velit recipere causa seruandarum libertatum: cùm & ibi posit timere damnum: quia est successio in vniuersum ius: vt infrà per quas perso. nob. acquiritur. §. fin.

¶ d Tutoris. id est, administratoris, cui administratio sit concessa in testamento, alioqui non valet: nam & si ab eo, qui tutelam non gerit, sciens a-

¶ e Lucrosa sit. id est appareat lucrosa: ne occasione lucrosæ adeat damnosam: quia adeundo oneratur legatis, & fideicommissis, & aliis oneribus: & ita obligatur: sed non potest obligari sine tutoris auctoritate: vt supra eod. in prin. Sed si obiiciatur, cessante causa, &c. hoc rarò accidit, quòd hæreditas non sit onerosa, sed frequenter contrarium: & ad ea, quæ frequentius accidunt, iura adaptantur: vt ff. de leg. & senatusconsult. l. nam ad ea.

¶ Adde, quod alibi gl. in l. si quis mihi bona. §. si seruus. ff. de acq. hær. declarat hunc tex. & seipsam hîc in hæreditate lucrosa: secùs in opulenta, quæ nulla habet incommoda, quæ licet reputetur singularis, tamen communiter reprehenditur per text. in l. si pupillus. ff. de acquir. hæred. siue enim sit hęreditas opulenta, siue lucrosa, militat illa ratio, quòd pupillus non intelligit causam suæ aditionis. Syl.

¶ f Ne vllum. Est & alia ratio, etiam si sit lucrosa. quia litibus, & sumptibus vexaretur: vt ff. de min. l. minoribus xxv. ann. Et his eisdem etiam rationibus nec in iudiciis ciuilibus, vel criminalibus potest esse sine tutoris auctoritate, vt suprà si aduer. rem iud. l. cum & minores. & C. de aut. præst. l. clarum. Nisi in quatuor casibus: vt in possessione momentanea, vt C. si per vim, vel alio modo. l. j. & C. qui leg. perso. l. momentaneæ. in glo. iij. Item in violato toro minor sine curatore accusat: vt ff. de adul. l. si maritus. ij. §. lex. sed hoc in adulto. Item si

veniam ætatis impetret: vt C. de his, qui ve.ætat. imp.l.j.& ij. Item in interdicto de libero homine exhibendo, vt ff.de lib.hom.exhib. l.quod & lex.§.sed & si mulier.

a Damnũ habeant. Quia fortè subest æs alienum latens.

damnũ habeant [a].

¶Tutor autem. CASVS. Pupillus equum emit à Titio, absente quidẽ tutore: sed postridie tutor testatur se emptionem illam probare, valétne hic contractus? minimè. quid si per epistolã tutor auctoritatẽ interponat? ne tunc quidem. Auctor enim tutor præsens esse debet. C.Vib.

¶Tutor p[...]

Tutor autẽ statim in ipso negotio præsens, debet auctor fieri [b], si hoc pupillo prodesse existimauerit [c]. post tempus [d] verò, vel per epistolam [e], aut per nũtium interposita auctoritas eius nihil agit.

¶ b Auctor fieri: id est, probare, & laudare. quod fit per pupillum: vt ff.eod. l.etiam.

¶ c Existimauerit. non enim compellitur. Primò, quia est iniquum. Secundò, quia tenetur pupillo damnum resarcire tutor: vt ff.eod.l.si tutor. ADDITIO. Sic etiam filius non potest adire hæreditatem sine voluntate patris: vt C.de bo.quæ lib.l.fin.§.pen.

¶ d Post tempus. scilicet non modicum. aliàs valeret auctoritas, vt ff.de acquirend.hæred.l.si quis mihi.§.iussum.quæ est contra. & est ratio: quia videntur inesse, quæ incontinenti fiunt: vt ff.si certum petat.l.lecta.§.dicebam.& ibi glos. [...]

¶ Et ita communiter tenetur, dummodo vno contextu fiat: vt not.docto.in d.§.iussum.Syl.

¶ e Per epistolam. Not. cautè. & redde singula singulis. nam dixerat duo scilicet statim, ad quod refertur, post tẽpus, &c. Item in ipso negotio pręsens, ad quod refertur hoc per epistolam, quæ inter absentes mittitur: vt infrà de oblig.ex consensu.§.ideo.in fin. Idem & si alio modo inutiliter auctorizetur: vt ff.eod.l.j.§.fin.& l.seq.

Si inter tutorem. CASVS. Pupillus comperit tutorem aliquid sibi debere, potéstne aduersus eũ litem per se intendere? nõ potest. habebítne ergo sibi auctorem eum ipsum contra quem litigat? nequaquam: sed curator illi ad hãc litem dabitur, qui lite dirempta, curator esse desinet. C.Vib.

¶ Not. quòd potest esse lis inter tutorem & pupillum. Item, quòd nemo in causa propria auctoratur. Itẽ, quòd habẽti tutorem tutor nõ datur, sed curator. Item curator datus ad certam causam, ea finita, desinit esse curator. Syl.

¶[...]

¶ Si inter tutorẽ, pupillúmque iudicio [f] *agendum sit: (quia ipse tutor in rem suam [g] auctor

*iudicium. Iudiciũ vtrũ inter tutorẽ & pupillum possit esse.

¶ f Iudicio. s. rei vendicationis, vel alterius personalis, vel realis actionis præter actionẽ tutelæ: quæ contra tutorem erit danda: quæ, durante officio, non datur: vt ff.de tut.& rat. dist.l.nisi finita.§.fi. & l.si adhuc.cum & idem in vtili generali negot.gesto. quæ datur contra curatorem adulti, vt ff.de admin.tut. l.cum curatore.C. de adm.tut.l.ij.& l.rationes. Sed certè nec aliæ videntur interim posse intendi: vt ff.de tut. & rat. dist.l.sed non dantur. Sed illud intelligo, vt ipsemet exerceat, non dantur: sed per curatorem sic: vt hîc dicitur. Item nunquid hæc correcta sunt hodie per authen.vt ij qui ob.se perhi. ha. res mi. §.j. cùm nullus creditor, vel debitor possit esse tutor, vel curator? Respon. quòd sic: nisi in tutore testamentario, in quo poterit adhuc hodie hic §.loqui. cùm fides talis tutoris ab ipso testatore sit comprobata: vt ĩ.de satisd. tut.vel curat.§.j.& C.de epis.aud.l.de creationibus.in princ. Vel idem in eo quod in aliis, vt in præd.authen.diximus. [Adde, q ista opinio est tenenda, vt dicit hîc Christopho. cuius opinio mihi placet, & secundũ eam aliàs consului. Syl.] Item & circa reales actiones hunc §.hodie facimus loqui cùm in eis non sit obligatio, vnde authen. cessat: vt infra de act.§.j.Accur.

¶ Adde, quòd hîc gl.communiter reprobatur: quia idẽ timor est in actione reali atque in personali. Syl

¶ g In rem suam. & pupilli, quæ sua dicitur, cùm bene administrat: vt ff. de fur.l.interdum.ij.§.qui tutelam.

¶ a Auctor

a Auctor esse nō potest. facit ad hoc ff. de ver. sic. l. quod dicimus. & C. de q̃s in sua causa. l. vnica. & C. de testi. l. omnibus. & ff. e. l. v. j. resp. ar. cōtrà C. de fideicom. l. fi. ibi, cū ipse sibi iudex & testis, &c. Ratio autem text⁹ presens est: quia sequeretur, vt in eodem negotio esset q̃s actor, & reus: quod est inconueniens.

b Vt olim. Nam olim in tali casu dabatur tutor prætori⁹, quod hodie non est: vt hîc dicitur.

esse non potest[a]) non prætorius tutor (vt olim[b]) constituitur, sed curator[c] in locum eius datur[d]: quo interueniēte, iudiciū peragitur: & eo[e] peracto, curator esse desinit.

TIT. XXII.

ADDITIO. Vlp. in Epit. ti. xj. quis pretorius sit tutor, docet his verbis: Morib⁹ tutor daī mulieri, pupillóue, q̃ cū tutore suo lege, aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo, agat. (ipse enim tutor in rē suā auctor fieri nō pōt) q. Prætor ianus tutor dicitur, quia à Prætore vrbis dari consueuit.

c Sed curator. C. de in lit. dā. tu. l. j.

d Datur etiam inuito: vt ff. de tutel. l. iij. §. idem Cassius.

e Et eo. scilicet iudicio.

QVIBVS MODIS TVtela finitur.

Dictum est de ingressu tutelarum: & ī. tit. ı. de progressu. restat de fine: sicut est in operibus naturæ ingressus, progressus, & finis. Aretin.

Notandum est, quòd modi qui tutelam finiri faciūt, sunt octo: & ad istos omnes alij modi possunt reduci. Et sunt hi, Suspicio, quando tutor remouetur tanquam suspectus. Crimen, quando propter crimen deportatur, vel in seruitutem redigitur. Mors naturalis pupilli, vel tutoris. Conditio adimpleta. Status, id est, capitis deminutio, Vbi status mutatur; vt quando capitur ab hostibus, vel arrogatur. Aetas, scilicet pubertas. Tempus adueniens, scilicet, si ad certum tempus datus sit tutor, & sit finitum tempus. Causa: quando propter aliquam causam tutor excusatur. Vnde versus: Suspicio, crimen, mors, conditio, status, ætas, Tempus, causa, solent tutelæ ponere metas.

Vpilli. Totus iste tit. diuiditur in vij. partes. Nā primò ponitur, qualiter pubertate tutela finitur: & quæ sit pubertas. Secūdò qualiter arrogatiōe, vel deportatiōe, vel serui tute pupilli, vel tēporis finitione. Tertiò quali ter morte pupilli, vel tutoris. Quartò capitis demi. tutoris: Quintò etiā mi nima capitis deminutione pupilli. Sexto ꝓpter aduentum temporis, vel conditionis. Septimò ꝓpter remotionē factā de tutore, Secūda ibi, Itē finitur. Tertia ibi, Simili modo. Quarta ibi, Sed & capitis. Quinta ibi, Sed pupilli. Sexta ibi, Præterea. Septima ibi, Desinunt. Itē prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit, qualiter tutela finiatur pubertate. Secundò qualiter pubertas accipiatur de iure anti quo. Tertiò qualiter de iure nouo. Secūda ibi, Pubertatem. Tertia ibi, Nostra autem.

QVIBVS MODIS tutela finitur.

¶ [illegible] tutela masculi anno decimo quarto ex[illegible] finitur, fœminæ vero duodecimo.

PVpil- [illegible]

CASVS. Cognoui quibus modis tutela constituatur. Studeo nunc ex te audire, quibus ea modis dissoluatur. Pubertate primùm. Quid est pubertas? Pubis, siue lanuginis emissio circa pudenda. Quoto anno enascitur? plerunqe in maribus decimoquarto anno, in fœminis duodecimo. Qua de causa non mēbra quę natura occultauit, sed ætas spectanda est. Cor. Vib.

Not. tutelam finiri pubertate. Item quòd olim pubertas iudicabatur ex aspectu, & habitudine corporis in masculis. Item, quòd pubertas in masculis hodie dispositū est esse in xiiij. anno, in fœmina in xij. Item, q̃ cùm Imperator præsumat, & super præsumpto disponat, quòd ista est præsumptio iuris, & de iure quoad tutelas, & testamēta, & similia: secùs quoad matrimonia. Item requiri maiorem castitatem in fœminis, quàm in masculis. Itē quòd hodie pubertas non debet probari per aspectum. Item ibi, bene positam. not. quòd quando recitatur aliqua opinio, vt confirmetur, debet approbari, & laudari. Syl.

¶ a Pupilli.no.ꝙ pupilli sunt ꝗ de potestate patris impuberis exierunt, vel morte, vel emãcipatiõe: vt ff. de verb. sig l.pupill⁹.j.resp.licet impropriè dicatur aliquãdo pupill⁹, ꝗ est in potestate, vt ff. de ver.obli. l. fi.§. si pupillus. Acc. ¶ b Ex habitu. i.aspectione, vtrũ haberet barbã vnã, vel alterã: vt ꝟ. innuit: & facit ff. de mino.l. minor, xxv. ann. adito preside ex aspectu, &c. Et nota ꝑ opinio. Martini, ꝗ secũdum cõscientiã dicebat iudicẽ debere iudicare: & facit ff. de fer. l. ij. in fi & ff.f. regundo. l. si irruptione. §.fin. in gl.pen. ¶ Adde hoc esse verum regulariter, ꝙ tenetur iudicare secundũ allegata, & probata, non secũdũ suã opinionem: sed si haberet aliquid notũ, non per opinionẽ, sed certitudinariè, tunc deberet iudicare secundũ cõsciẽtiam & hæc est veritas: de qua vid. latè Felin. in c. pastoralis. §. quia verò de offic. de leg. in fin. in glo. in verb. tenetur. vbi ponit regulam cũ octo limittaionib⁹: ea verò quę quidã in adoptionibus hîc posuerunt, non ꝑtinẽt ad cognitionẽ iuuenũ: ꝗa resolutio totius materiæ ponit vbi.ꝟ.Syl. ¶ c Hoc etiam. scilicet quòd sit iudicandum per aspectum impudicum.

¶ d Constitutione. Vt C. quando tu. vel cura. esse desierit.l.fin.

¶ e Credantur. Facit ad hoc ꝟ. denu. j.resp.

*Ex Epi po. Vlp. tit.xi.

*habitu dine. Sic infra.

*sole-bant.

*abest.

*formã.

li*[a], pupillæque cũ puberes esse cœperint, tutela liberãtur. Pubertatẽ autem veteres quidẽ non solùm ex annis, sed etiã ex habitu * [b]corporis in masculis æstimari volebant*. Nostra autem maiestas in dignũ esse castitate nostrorũ temporũ existimãs, bene putauit, quòd in fœminis etiã antiquis impudicũ esse visum est, id est, inspectionẽ habitudinis corporis, hoc etiam[c] in masculos extendere. Et ideo nostra* sancta cõstitutione[d] promulgata, pubertatẽ in masculis post decimũ quartũ annũ cõpletũ illico initiũ accipere disposuimus: antiquitatis normã* in fœminis bene positã in suo ordine relinquentes, vt post duodecim annos cõpletos viri potẽtes esse credãtur[e].

¶ *Varios tutelæ finiẽdæ modos vsque ad tituli calcem videre potes.*

Item finitur tutela, si arrogati sint adhuc impuberes[f], vel deportati: itẽ si in seruitutẽ pupillus redigetur[g], vel ab hostib⁹ captus fuerit.

¶ *Tutela conditionalis finitur euẽtu cõditionis. Aret.*

¶ Sed & si vsq; ad certã [h] conditionẽ datus sit tutor testamento [i] æquè euenit, vt desinat esse tutor, *existẽte conditione.

¶ *Morte naturali pupilli vel tutoris, tutela finitur.*

¶ Simili modo finitur tutela morte [k] vel pupillorũ, vel tutorum.

¶ *Capitis deminutione tutoris maxima, vel media, vel etiã minima pupilli omnis tutela finitur: minima autẽ tutoris, solùm legitima finitur.*

¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quã liber-

¶ f Adhuc impuberes.i. in pupillari ętate adhuc existentes: vt hîc, & ff. de adopt.l.nec ei. §. eorũ. & hoc cum consensu omniũ tutorũ, vt C. de aucto. præstan.l.fi. ¶ g Redigatur. Ex ingratitudine: si sit doli capax, nõ autẽ ex vẽditione: quia non (nisi sit maior.xx. an.) potest per venditionẽ fieri seru⁹, vt ꝟ. de iur. perso.§.pe. cõtra est.C. de inoffic. testa. l. si quis. §. fin. Sed ibi de eo dicit, qui doli capax non est. ¶ Adde, ꝙ hæc gl. reprobatur per docto. post Barto. in l. ij. in princ. in vers. quæro an id, qđ.ff. de vulga. & pupil. substitutio. Syl. ¶ h Certam. i. specificatã, vt quando Titius erit Consul. ¶ i Testamẽto. Not. ꝙ dicit testamento: nã à lege, vel iudice non sic: vt ff. de reg. iur. l. actus. k Morte. Naturali: nã de ciuili iã dixit ꝟ. proximo.f. vbi dixit deportato, & seruo facto per ingratitudinẽ: ꝗa mors omnia soluit, nedũ tutelam: vt in authenti. de nupt. §. deinceps. in princi.

*abest.

Mors omnia soluit.

¶ a Liber

¶ a Libertas. Et tunc maxima: vt suprà de capi. deminu. §. maxima.
¶ b Ciuitas. Et tunc media: vt suprà de capit. deminu. §. minor.
¶ c Omnis tutela. Etiam testamentaria, vel datiua: cùm ea, quæ sunt iuris naturalis, tollantur: vt s. de capi. deminut. §. quod autem.
¶ Adde, quòd hanc gl. reprehendit hic Angel. sed tu dic, quòd intellexerit de effectu iuris naturalis, non de existentia: vt declaratũ est in §. quod autem. suprà de cap. demin. Syl.
¶ d Si se in adoptionem. Sed emãcipatione filij legitima tutela nõ finitur: quia filiusfamilias legitimus tutor esse non potest, cùm scilicet pater eum præcedat, vt suprà de capi. deminu §. fin. nisi in casu, vt cùm manumittit seruum maternum delatum sibi, vt suprà de legi. pat. tut. §. j. Et tunc defertur, cùm sui iuris erit, vt ff. fam. er c. l. si maritus.

tas [a], vel ciuitas [b] amittitur, omnis tutela [c] perit.

¶ *Huius dicti ea est ratio: quia capitis minima deminutione tollitur agnatio.*

¶ Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti, si se in adoptionem [d] dederit, legitima tantùm [e] tutela perit; cæteræ [f] non pereunt. Sed pupilli, & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit [g], omnes tutelas tollit.

¶ *Temporalis tutela, tempore adueniente, finitur.*

¶ e Legitima tantùm. sed quare hæc legitima tantùm perit? Respond: quia agnatio perit minima cap. demi. vt suprà de legi. agna. tut. §. fin. & legitima inter agnatos tantùm consistit: vt suprà de legi. agna. tut. j. respon.
ADDITIO. Dic quòd hodie hoc non procedit: quia ita cognatis, sicut agnatis defertur tutela: vt not. glo. suprà de leg. agna. tut. §. fin. sed cùm iste (licet capite minutus) remaneat cognatus, vt ibi habetur: ergo tutela potest deferri. facit l. j. cum glos. in verb. prouidentia. & quod ibi not. Bart. ff. de legi. tut.
¶ f Cæteræ. s. testamentaria, & datiua, secundum M. & Azo.
¶ g Licet minima sit. Vt quia datur in arrogationem, vt suprà eodem. §. j.

h Ad certum. Idem si ad incertum tempus, scilicet ad conditionem, vt suprà eodem. §. sed & si, quæ cõditio ad esse, & ad non esse se habere potest, vt infrà de verbor. obl. §. conditiones.

¶ Præterea, qui ad certũ [h] tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

¶ *Qui remouentur à tutela propter suspitionem, vel qui in perpetuum excusantur: tutores esse desinunt. Aretin.*

¶ Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quòd suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa se excusant [i], & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quæ inferius [k] proponemus.

¶ i Excusant. scilicet in perpetuum: vt quia mutus, quod dic, vt ff. de minor. l. verùm. §. ex facto. Nam si ad tempus, nõ desinũt esse tutores: vt infrà de excu. tut. & cur. §. item qui Reipublicæ.
¶ k Inferius. vt infrà de suspec. tut. per totum, & infrà de excusa. tut. & cur. per totum. Et nota quòd eisdem modis finitur cura, si quos habeant pupilli curatores, & eodem tempore: vt C. quando tut. vel cur. esse desi. l. j. Adultorum verò curatores tunc finiuntur, cùm virilem vigorem compleuerit minor, scilicet vigintiquinque ann. vt ff. de min. l. j. in fin. & infrà titul. primo. j. respon. nisi ad certam causam, vel speciem fuerint dati. Nam & tunc, finito negotio, finitur officium, vt suprà titul. primo §. fina. Item curatores aliorum, quàm minorum: vt infrà titul. primo. §. furiosi. & §. sed & mente captis. tunc desinunt, quando sanam mentem prædictæ personæ recipiunt, vt ff. de cur. fur. l. j. §. fin.
ADDITIO. Not. quòd eisdem modis, quibus finitur tutela, finitur etiam auctoritas officij adiuncti tutori, quod est in multis casibus: vt infrà titul. j. §. interdum. in ver. idoneus, & in l. potuit. & in l. propter. C. in quib. cau. tut. vel cura. ha. tu. Nam finito officio principalis, etiam finitur illud coadiutoris adiũcti. l. j. C. quãdo tut.

vel cur. esse desi. & ideo coadiutor datus debili, vel suspecto episcopo, de quo in ca. venerabili, extra de offic. deleg. desinet morte prælati esse, per dictam legem primam. Ias.

tempore finitur cura masculorum, & fœminarum: item not. rationem introducendę curæ. Item, quòd curator non datur testamento, sed datus confirmatur. Item, quòd adultus cogitur accipere curatorem ad litẽ: quia non habet legitimã personã standi in iudicio. Item, quòd quamuis tutor nõ detur ad certam causam, datur tamen curator. Syl.

TIT. XXIII.

DE CVRATORIBUS.*

¶ [illegible] vsque ad [illegible] quintum curatores dantur, ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores: testamẽto autem nõ rectè datur curator: datus tamen, à iudice confirmandus est. item volenti, nõ etiam inuito (nisi in litem) curator dari potest.

DE CVRATORIBUS.

*dandis vel confirmandis.

Finita tutela, pupilli indigẽt curatoribus: ideo de ipsis subdit.

Masculi. Totus iste tit. diuidit in tres partes principales. Primò ponit de curatoribus datis puberibus. Secundò de datis illis, q laborãt aliquo morbo, vel vitio. Tertiò de curatoribus datis pupillis. Secunda ibi, Furiosi. Tertia ibi, Interdum. Item prima pars diuiditur in tres partes. Primò qualiter puberibus dantur curatores. Secundò à quibus dantur. Tertiò an inuitus quis cogatur curatorem accipere. Secunda ibi, Dantur. Tertia ibi, Item inuiti. Aretin.

*Ex VIpi. tit. 12

CASVS. Quæro, annis tutelæ emeritis, creditúrne adolescentibus rerũ suarum administratio? Ne tum quidem satis constans eorum esse iudicium existimatur, quare alij eis moderatores vsque ad xxv. annum dantur, qui curatores appellantur. Cætera plana sunt vsque ad vers. Item, cuius hic est casus, Papyrius adolescens annum xiiij. excesserat, putabátque se suis rebus administrandis idoneum existere. quare quum illi curator obtruderetur, recusabat. Cogitúrne etiam inuitus accipere? nequaquam. nisi vno casu, nempe, si litem habuerit. tunc enim Prætor eum cogit inuitum, ac repugnantem, curatorem accipere. Cor. Vib.

¶ Not. quòd viri potens & pubes pro eodem supponunt. Item, quòd eodem

Masculi* puberes, & fœminæ viri potẽtes vsque ad vicesimumquintum annũ[a] completum curatores accipiunt: quia licèt puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. Dantur autem curatores ab iisdẽ magistratibus[b], à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur, datus[c] tamen confirmatur decreto Prætoris[d], vel præsidis[e]. Itẽ inuiti adolescẽtes curatores non accipiunt[f] præter quàm in litem.

ADDITIO. Curatores olim ex lege Lectoria non dabantur, nisi aut dissolutè viuentibus, aut demẽtibus, postea M. Antoninus philosophus statuit, vt oẽs adulti curatores acciperent, non redditis causis. Hæc ex Capitolino. in M. Anto. Philosopho.

¶ a Vicesimumquintum annũ. Nisi impetrent à principe veniã ætatis: masculi in xx. ann. fœminæ in xvij. vt C. de his, qui ve. æta. impet. l. j. & ij. Accurs.

¶ b Magistratibus. id est, à Prætore, Præside, Proconsule, Præfecto Aegypti: vt ff. de tut. & curat. da. ab iis. l. j. Item à Præfecto vrbi, & à defensore ciuitatis, vel iuridico Alexandriæ: vt ff. de Atti. tut. §. penult. & in authen. de defen. ciui. §. iusiurandum. versic. nulla. col. iij. & ff. de officio Præfec. vrb. lege prima. §. item solent. — Tutores à quibus iudicibus dantur.

¶ c Datus. De facto.

¶ d Prætoris. scilicet In vrbe.

¶ e Præsidis. In prouincia.

¶ f Non accipiunt. secus in tutore, vt ff. de tuto. & curat. da. l. necnon. & de tute. l. ij. vt diximus. suprà de tute. §. est autem. in glo. ij. Item videtur contra. ff. de min. l. j. in fin. sed quòd ibi dicit non committi eis adultis res suas ante xxv. ann. verum est vt sint rata, quæ fiunt per eos. committuntur tamen vt hîc: sed remittuntur: vt ibi, & infrà de act. §. si quis agens.

¶ a In

¶ a In litem. Tunc enim cogitur. [Dic hoc, verum si conueniatur: secùs, si agat. Barto. in d. §, si pupillus. Syl.] sed pupillus in litem non cogitur: vt ff. de tut. l. qui habet. §. si pupillus. quod expone, vt ibi. Accurs.

omnes accipiat à lege curatorem, qui ex defectu mentis ipsum sibi petere nequeunt: licet Ang. teneat cum glos.

¶ d Sed solent. scilicet agnatis deficientibus, vt non habilibus constitutis: vt C. de cur. fur. l. fi. §. finatem testamen; tum. Accurs.

tem[a]. curator[b] enim* & ad certam causam dari potest.

*autem

¶ b Curator. Quasi dicat, nõ dubites de hoc: licet aliud sit in tutore: vt suprà, qui dare tutores possunt §. certè.

¶ Furiosi quoque. CASVS. Cornelius maior annis xxv. furore correptus erat, aut ita prodigus, vt neque tempus, neque finẽ expensarum haberet: sed bona sua dilapidando, ac dissipando profundebat. quæro an ei rerum suarum administratio relinquitur? minimè. nam de furioso lex xij. Tab. ita scripta est, Si furiosus* est, agnatorum gentiliúmq; in eo, pecuniáque eius potestas esto. Vnde veteres quum aliquem mentis compotem non esse significarent, dicere solebant: Ad agnatos, & gentiles est deducendus. Cetera plana sunt. Corn. Vibul.

*Cice. lib. 1. ad Heren.

*Hunc explicat P. Prat. lib. 4. veter. iuris. pr.

¶ *[illegible] digi cum suis ætatis, lege xii. tabul. agnatis deferuntur, quibus deficientibus, à iudice datur curator: reliquis item maioribus viginti quinque an- [illegible] sunt, vt rebus suis superesse nõ possint, æquè à iudice decernitur.*

¶ Furiosi quoque & prodigi[c], licet maiores vigintiquinq; annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorũ ex lege* duodecim tabularũ, sed solẽt[d] Romæ præfectus vrbi, vel Prætores,* & in prouinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare[e]. Sed & mẽte captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt[f].

*Prætor.

¶ e Curatores dare. & hoc ratione furoris, vel dementiæ: nisi iste personæ sint minores xxv. annis, & tunc ratione ætatis tutores, vel curatores recipiunt, vt ff. de tute. l. qui habent. §. quòd autem. Item nisi sint in potestate: vt C. de cur. fur. l. fin. §. j.

¶ Attenditur enim causa naturalis. d. §. quod autem. Syl.

¶ f Dandi sunt. s. ab his, quos modò in superiori §. diximus.

¶ *Si tutor pupilli, cuiuscunque generis sit, non est idoneus, vel si ad tempus excusatur, datur pupillo etiam curator.*

¶ Interdũ autem & pupilli curatores accipiũt: vt puta, si legitimus tutor non sit idoneus[g], quoniã habenti tutorẽ tutor dari non potest[h].

¶ Interdũ. CASVS. Annius pupillus tutorem habebat legitimum, sed minus idoneũ, vtpote non satis industrium, ac diligentem, vt vafrè de alio moderatore indigeat. Dabitúrne ei secundus tutor? minimè. Tutorem enim habenti, tutor dari non potest, sed curator: idémque de aliis tutoribus. Cor. Vibul.

Not. prodigum furioso comparari. Item, quod furiosi & prodigi cura est ex lege xij. Tab. Item, quod curator datiuus tunc datur, quãdo legitimi deficiunt. Item, quòd iura subueniũt his, qui rebus suis superesse non possunt. Syl.

¶ c Furiosi quoque & prodigi. Not. hos duos accipere curatorem à lege: alij omnes sunt datiui, vt cautè hîc colligitur, & infrà proxim. §. & C. de episc. aud. l. de creationibus. Accur.

[illegible] Contra hanc gl. tenent Bald. Ioan. de plat. Por. & Ias. hîc, vt

¶ g Non sit idoneus. Vel ratione paupertatis, vel quia nõ est industriosus, vt decet. fidelis tamen est & diligens: aliàs repelleretur prorsus: vt j. de suspe. tu. §. pen. & fi. & C. de suspect. tu. l. pietatis. Et bene dico curatores, & non tutores, quoniam, &c. Accur.

¶ h Dari non potest. Fallit hæc regula in casibus sex: vt si detur tutor loco tutoris, surdi, vel muti, vel furiosi: vt ff. de tut. l. penultim. Item & si habet tutorem ratione rerum vnius

Item si testamẽto[a] datus tutor, vel à Prætore, aut Præside, idoneus[b] non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret, solet ei curator adiũgi. Item loco tutorũ, qui non in perpetuũ, sed ad tempus[c], tutela excusantur, solent curatores[d], dari.

¶ *Si pupillus sit infans, vel absens: & tutor infirmus sit, vel ali necessitate impediatur, potest actor pupillo constitui. Aret.*

¶ Quòd si tutor aduersa valetudine[e], vel alia necessitate[f] impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupil-

prouinciæ, poterit habere aliũ ratione rerũ, quas habet in alia prouincia. vt ff. de excu. tut. l. propter litem. §. licet. & C. in qui. cau. tut. ha. tut. da. po. l. fin. Item & mater antè, quàm nubat, tutrix existens, aliũ petit tutorem dari: vt in auth. de nup. §. si verò etiam naturaliũ tutelã. Sed ratio est: q̃a abire nunc speratur: vt C. commu. de leg. l. fin. §. ij. Itẽ & quando ad tẽpus est relegatus, vel excusatus, vel remotus. nã interim tutor datur: vt C. in qui. cau. tu. ha. l. pe. Itẽ si quis tutor sit apud hostes, vt nõ seru⁹, sed vt legatus, vel transfuga, alius datur: vt ff. de tu. l. si quis tutor. Itẽ si Reip. causa absit, potest alius dari: vt ff. de tu. l. quesitũ. & ff. de susp. tu. l. iij. §. si quis absuturus. Sed secundũ Plac. in his omnibus casib⁹ tutor pro curatore accipitur: & hæc regula fallit. Sed cũ litera in omnibus supradictis legib⁹ de tutore faciat mentionẽ, ab ea non discedamus: vt ff. de lega. iij. l. non aliter. & ff. de exer. l. j. §. fris. ibi, i re igit. Sed quæ est ratio, cũ vbiq; dari possit curator habẽti curatorẽ vel tutorẽ. Sed tutor non põt dari habenti tutorẽ? Resp. ꝙ tutor qui prius dabatur, habebat plenam potestatẽ. j. tit. ij. §. datus. & s. de tu. §. j. ita ꝙ aliũ secũ in eadẽ plenitudine amittere non põt: sed nõ sic in curatore, qui rebus datur: vt C. de nupt. l. in copulandis. Vnde tutor auctorizatur hæreditã adeundæ: quod in curatore pupilli non est: vt ff. de app. l. cũ in vna. §. tutor. Sed nónne tota die inuenimus vnũ pupillum plures habere tutores: vt C. de diui. tu. l. ij? Resp. illud est quãdo simul dantur. Nam quędam fiunt simul bene, quæ non valent si fiunt separatim, vt duorum reorum obligatio: vt j. de duo. reis stipu. §. j.

*Tutor quare dari nequit habenti tutorem.

*Tutores poterit plures pupillus habere.

ADDITIO. Not. gl. magistrã, quæ plenè ponit casus, in quibus pupillo habenti tutorem tutor detur. Sed contra si huius gl. facit l. ij. C. de test. tut. vbi simul nõ dantur, & tñ vterq; administrat. Sed dic ꝙ ibi simul dicũtur dari, habito respectu ad tempus mortis, quo vterq; tutor cõfirmat. Sed de hac materia plenius videas hîc per Ang.

¶ a Item si testamẽto. Posuit exemplũ de legitimo, nũc de datiuo & testamẽtario minus idoneo.

¶ b Idoneus. id est sufficiens.

¶ c Ad tempus. Excusatur enim aliquis quãdoque in perpetuũ quandoq; ad tẽpus: vt patet per multa exẽpla j. de excu. tut. vel cur. §. j. & quasi per totum tit.

¶ d Curatores. Vel etiã tutor. vt s. prox. §. dixi. s. prout iudici videbitur: vt C. in quib. cau. tut. há. l. j. & ij. Sed quid si pupillo tutor datus nõ sit, an dari possit curator? Resp. sic: & argumentum à contrario sensu sumitur. ff. de tut. & cura. da. ab iis. l. curator. quod est validum. ff. de offic. eius, cui man. est iur. l. j. §. huius rei. Accur.

ADDITIO. Nisi sit contrarium legi. l. nemo. C. de iur. om. iud. vel rationi naturali: vt C. de episcop. & cleri. l. conuenticula.

¶ Quod si. THEMA. Tutor meus aduersa valetudine affectus, aut ita suis litibus districtus erat, vt rerum mearũ administrationi facilè nauare operam non posset. quid remedij? Prętor, inquit, Romæ, & Præses in prouinciis tui tutoris arbitratu, & vero etiam periculo constituet, qui ab agendis negotiis actor dicetur. Cor. Vib.

¶ Not. quòd infirmitas tutoris est causa, ex qua actor pupillo constituatur. Item, quòd necessitas tutoris est causa dandi actorem pupillo. Item, quòd actor debet constitui à iudice. Syl.

¶ e Aduersa valetudine. i. infirmitate: quę valetudini, & sanitati cõtraria est.

¶ f Necessitate. Vt quia longo tempore absuturus est, vel sua maiora negotia habet pertractare, vel alias similes necessitates: vt ff. de proc. l. filiusfamilias. §. fin. & l. seq. & l. post litem. & l. seq. vsque ad l. quæ omnia. Et nisi huiusmodi necessitas sit, nõ potest secundum

cūdū quosdā: vt C.q.d a.tu.vel cu.po s.l.curatorē.&l.curator.imò certè & si quæcūq; alia sit iusta quoquomodo: vt ff. de ad.tu. l. decreto. Et hęc eadē sūt in curatore: vt C.de app.l.si actor.

lus vel absit[a], vel infans sit, quē velit[b] actorē[c] periculo ipsius tutoris, Prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet.

¶ a Absit. Si enī præsēs sit, & habet intellectū, etiā procuratorē cū auctoritate tutoris facere potest: vt C. de procu. l. neque. Accur.

¶ b Velit.s. Tutor.

¶ c Actorē. Qui hîc dicitur actor, aliâs adiutor dicitur: vt ff. de tute. l. solet. aliâs curator: vt ff.de tu. & cur.da.ab iis. l.in omnē & C.de procū.l.neq;. Et nota hîc varia nomina eorū q. aliorū facta agūt vt actor: vt hîc iā dictum est. Itē tutor qui datur pupillis. ꝟ. de tu. §.est autē. Itē tutor, q. datur adultis, vel etiā furiosis, vel similib9: vt.ꝟ.eo. in pri.& §.furiosi.& §.sed & mēte captis. Item procurator, qui aliena gerit negotia cum mādato: vt ff.de procu.l.j. Item negotiorum gestor. qui sine mādato gerit: vt. ꝟ. de obliga. quæ ex quasi contract. §. j. Item œconomus, cui res ecclesiast.ca gubernanda mandatur ab ep.scopo cum consensu fratrum, vel capituli: vt C. de sac.san.eccl.l. iubemus. & C. de epis. & cler.l. omnes. §. nihilominus. ver. hunc enim sine dubio. Item idē dicitur apocrisarius vt in authē. quomo. opor. epis. §. non autem aliter. & §. si verò vltra.ibi, præsertim. Item syndicus qui sic Græcè dicitur. Latinè singulorū dicēs causas: vt ff. de mun. & hono.l.numerū.§ defēsores. Quandoq; tamen actor & syndicus pro eodē ponuntur: vt ff.qđ cuius. vni. l.j.§. quibus.& §.pen.& l.itē eorū §. actor. facit ad hoc. ff.de auct. tut. vel cura. per totum. Vel etiam dic quòd differunt, vt vbi not.s.in d.l.j.quod cuius. vniuer.no.§ quibus.in glo.syndicū.

ADDITIO. Hodie tamen non fit differentia in nomine: vt in c.petitio. extra, de procur. Ang.

TIT. XXIIII. DE SATISDATIONE TUTORŪ, vel curatorum.

¶ *Soli testamentarij tutores, & ex inquisitione dati, immunes sunt à satisdād.: cæteri verò rē pupilli saluam fore satisdare coguntur.*

Nē tamē[d] pupillorū, pupillarumve & eorū, qui, quéve in curatione sunt, negotia à curatoribus, tutoribúsve consumantur...

tutorum, vel curatorum.

¶ Iste titulus sic continuatur. dictum est suprà de tutoribus & curatoribus, & q.a ipsi tenētur satisdare: ideo vidēdū est de satisdatione tutorū, & curatorū eorundē.

Nē tamen. Totus iste titulus diuiditur in tres partes principales. Primò ponit, qui tenentur satisdare, & qui non. Secundò quòd illi, qui non tenentur satisdare, si satisdent, præferuntur socijs in administratione. Tertiò qui officiales teneantur de satisdatione non exacta, vel non idonea. Secunda ibi, Sed si. Tertia ibi, Sciendum. Item prima subdiuiditur in duas partes. Nam primò ponit regulam. Secundò ponit duas fallētias. Secunda ibi, Sed hoc.

CASVS. Video esse facillimum tutores, curatorésque reperire, qui se pupillorū facultatibus administrandis lubenter, & cupidè immergāt: sed illísne ita negligenter committenda sunt pupillorum, atque orphanotum bona, vt securitati ipsorum non consulatur? minimè. Nam si Sempronius ad tutelam, curationémue pupilli accedat, cogitur dare fideiussores, qui spondeant res pupilli saluas fore. In omnibúsne id fit tutoribus? In testamētariis, & ex inquisitione datis hoc non fit. quid ita quęso? quoniam illorum fides satis spectata, & probata est. Cer.Vib.

¶ Not. qui tutores & curatores teneātur satisdare res pupilli saluas fore. Item, quòd talis satisdatio est inuenta fauore pupilli, vel adulti. Syl.

ADDITIO. Satisdare dicimur aduersario nostro, quū p eo quod à nobis petit, ita cauemus, vt eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus. l.j. ff. qui satis. cog. Cauere autem sibi dicitur is, cui satisdatur.

¶ d Ne tamen. Diximus dandos tutores, vel curatores ratione ætatis: ne tamen, &c.

¶ a Consumantur, In totum.
¶ b Deminuantur. Pro parte.
¶ c Prætor. Sic & præfectus vrbi, & præses prouinciæ, vt s. ti. ij. §. j.
d Satisdēt. Rē pupilli saluā fore, vt diximus s. de tute. §. fi. cū fideiussore, vt ff. rē pup. sal. fo. l. nō quasi in prin. & ff. de præ. stip. l. prætoriæ. iij. & ff. qui satis. cog. l. j. Accur.
¶ e Perpetuū. i. generaliter. verū aliàs perpetuū. i. generale: vt C. de eden. l. edita. aliàs pro tempore ponitur, s. quādiu vita durat, vt j. de ver. obl. §. at si ita. & ff. pro soc. l. j. vbi de hoc.

*Perpetuū multipliciter sumitur.

¶ f Approbata est. Idē in curatoribus in testamento datis (licet curatores nō dantur in testamēto regulariter) tamē, si dati fuerint. cōfirmātur decreto Prætoris, vel Præsidis. sic s. ti. proxi. §. ij. & tunc liberantur à satisdando, vt tutores: vt hîc, & ff. de cōfir. tu. l. si filio. & l. in cōfirmando. & l. seq. & l. vtilitatem. Secus in dato à matre: vt ff. de cōfir. tu. l. j. ad finem. l. aliâs. C. eod. titu. l. j. [Intellige q dati à matre confirmantur ex inquisitione: dati verò à patre simpliciter. & liberātur à satisdatione. l. j. & ij. ff. de cōfir. tuto. & ratio assignatur hîc. Syl.] Sed quare secus? Respōd. quia firmum est consilium patris, & non matris: vt ar. j. qui ali. li. in fi. respon. & j. de iniu. §. j. Et quod dicit in testamēto, idem in tutoribus in codicillis datis dicam: vt ff. de test. tu. l. iij. & facit ad hoc. C. de epis. aud. l. de creationibus.

*Curatores dati in testamēto liberātur à satisdando

*Tutor datus à matre in testamento, tenetur satisda-

¶ g Item ex inquisitione. i. dati à iudice cum inquisitione. vt s. de Atti. tu. §. sed hoc iure.

¶ h Idonei. scilicet præsumptione iuris, contra quā non admittitur probatio in contrariū. sed si contra apparet, tenebitur ille qui dedit: vt j. eo. §. sciendū. [Sed hoc fallit in curatore furiosi. qui satisdat, si nō habeat idoneā substantiā: licet sit cum inquisitione datus, dt C. dē cura. fur. l. fin. §. & si quidem. & §. si verò non talis. Item debent iurare isti omnes bene agere. i. nō prætermittere vtilia, & nō facere inutilia, vt in authen. vt ii qui ob. se per hab. res mi. §. fi. Si ergo nec testamētarii, nec datiui satisdāt. qui erunt illi, qui satisdabūt? Respon. legitimi, nisi in casu, s. patron* liberto: vt ff. de legi. tut. l. legitimos. §. j. item datiui, quando non fiunt cum inquisitione: vt C. de aucto. præstād. l fi. & nisi satisdēt, nō administrant: vt C. de tut. & cur. q. satis nō dedit. l. j. & fin. [Dic plenius quòd primò exigitur, quòd iudex declaret ipsum esse tutorē legitimū. & q ipse cōficiat inuētariū q satisdet, q iuret vt supra, q promittat eū defendere. tandem q iudex decernat eidē administrationem: prout latè hîc prosequitur Christoph. Syl.] Et secundum hoc sunt quatuor genera tutorum. s. testamentarii, item legitimi, itē datiui cum inquisitione, item datiui sine inquisitione, vt dictū est.

*Curator furiosi etiam cū inquisitione datus satisdat.

*Satisdatio à quibus tutoribus dāda est.

*Tutorum genera quatuor

¶ Sed si. Diuiditur in quatuor partes. Primò, quod contutor tenetur cōtutori satisdare: vt in administratione præferatur. Secundò, quid fiet, si nullus ex contutoribus vult satis offerre de indemnitate. Tertiò quid agēdum, cùm tutores discordant in eligendo. Quartò extendit ad datiuos dictum in testamentariis. Secunda ibi, Quòd si nemo. Tertia ibi, Sin autem. Quarta ibi, Idem & in pluribus. Aret.

CASVS Duo, pluresue, vel testamēto, vel ex inquisitione dati sunt. alter satisdans, aut præfertur, solúsque administrat: aut cogit alterum satisdare solúmque tutelam gerere. Cætera per se perspicua lumē interpretationis repudiant. Cor. Vibul.

consumantur[a], vel deminuantur[b] curet Prætor[c], vt & tutores, & curatores eo nomine satisdent[d]. Sed hoc nō est perpetuū[e]. nam tutores testamēto dati satisdare nō coguntur: quia fides eorum, & diligentia ab ipso testatore approbata est[f]. Itē ex inquisitione[g] tutores, vel curatores dati satisdatione nō onerantur: quia idonei[h] electi sunt.

¶ *Si quis ex pluribus testamentariis, aut* [illegible] *etiam offerret:* [illegible] *autem satis* [illegible] *quasi testamēto scripti* [illegible] *sit, electo à maiori parte det admini-* [illegible] *ipsos autem* [illegible] *in electione dissentient, iubet prætor concordes esse.*

¶ Not.

¶ Not. ꝙ possunt dari plures tutores tã à testatore, q̃ à iudice. Itẽ, ꝙ tutor satisdans prefertur cæteris. Itẽ, ꝙ tutor debet offerre satisdationẽ. Item, ꝙ existẽtibus pluribus tutoribus, vni potest decerni administratio. Item, ꝙ testator potest declarare, quẽ ex tutoribus datis velit administrare. Item, ꝙ tutores possunt inter se conuenire quis administret. Item, ꝙ pluribus discordãtibus, coguntur à iudice cõcordare. Syl.

¶ a Sed si ex testamento. Duo ponit, & vnum tãtũ nunc prosequit. s. de testamẽtario: sed in fi. §. dicit de alio. Item hæc eadem in curatoribus pluribus locum habẽt: vt ff. de admi. tut. l. iij. §. quod in tutoribus. Itẽ quid in legitimis? Respond. idẽ: cum sit eadẽ ratio: ne deterius negotia per plures exerceãtur: vt ff. de admi. tut. l. si plures j. §. quãuis. ver. apparet igitur. Accur.

¶ Sed* si ex testamẽto[a], vel inquisitione duo, pluresue dati fuerint, potest vn⁹ *offerre satisdationẽ* de indẽnitate pupilli, vel adolescẽtis: & contutori suo, vel concuratori præferri, vt sol⁹ administret: vel vt cõtutor, aut cõcurator satis offerens præponatur ei, vt &* ipse solus administret. itaque per se non potest* petere satisdationẽ * à contutore suo, vel cõcuratore, sed offerre debet, vt electionem det concuratori, vel contutori suo, vtrum velit satis accipere an satisdare [b]. Quòd si nemo eorum satis offerat, si quidem ad scriptum [c] fuerit à testatore, quis gerat ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum quẽ maior pars [d] elegerit, ipse gerere debet: vt edicto Prætoris[e] cauetur. Si autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum vel eos qui gerere debent, Prætor partes suas[f] interponere debet. Idem & in pluribus [g] ex inquisitione datis probandum est, id est, vt maior pars eligere possit per quem administratio fiat.

¶ [illegible] satisdation[illegible] in [illegible] tutore si non recipit vel minus idoneam tenetur subsidiaria actione, quæ etiã [illegible] redes. potest autem tutor, vel curator [illegible] captis pignoribus. Aret.

¶ Sciendum autẽ

& *satis. *abest. *abest. *satis. *abest.

ter: quia dixit, in satisdatione quis preferri debet: quòd si non fuerit adscriptum, quem maior pars elegerit, ille gerere debet. Accur.

¶ d Maior pars dummodo omnes velint per vnum administrari: alias enim nõ cõpellerentur sed oẽs gerere possũt, si velint, vt ff. de admi. tut. l. si plures. j. §. fi. & l. vel in partes. Et not. hîc arg. ꝙ stat maiori parti. sic ff. de pact. l. iuris gentiũ. §. vlt. & l. & suum hæredẽ. §. fi. & l maiorẽ. & l. seq. §. fi. & ff. de testi. l. iij. §. ij. ibi, alias numer⁹ testiũ, & c. arg. cõtrà. ff. de ser. ru. præd. l. per fundũ. & ff. cõmu. præd. l. fi. Sed docto. intelligũt illa iura, quãdiu aliqua sunt cõmunia pluribus vt singulis. quo casu maior pars vni non potest præiudicare: vt tenent doctor. post glos. in c. cùm omnes. de constitut. Syl.

¶ e Edicto Prætoris. Quod nõ habemus.

¶ f Partes suas. i. se, & officiales suos, & milites iustitiæ. Sed cur non cõmittitur fortunæ: vt alias. C. commu. de leg. l. fi. j. resp. & j. de leg. §. optionis. Respond. nõ ita alteri⁹ factũ. s. pupilli possunt fortunæ cõmittere, vt suũ proprium, & cõcor. huic. ff. de lega. j. l. huiusmodi. §. fi. & ff. de vsufr. l. si vsufructus, j. §. sed si inter duos. ar. cõtrà. in eo. ti. de vsufr. l. quoties duobus. j. respon.

¶ g Idem & in pluribus. Per omnia: vt s. nisi quia hîc à testatore non po-

ADDITIO. Et hoc nomine Rex Nicocles apud Isocratẽ, monarchiã præfert Democratiæ. Hi nãq;, inquit, multa contẽnunt, dum alius aliũ respicit. Reges verò nihil spernũt: sciẽtes omnia per ipsos agi & confici oportere. Vnde versus, Segnius expediunt commissa negotia plures. (Horat. in art. Poet.)

¶ b An satisdare. Sic j. de inutil. sti. §. alteri. in fi. Accur.

¶ c Adscriptum. s. In testamento: vel aliter appareat eius volũtas euiden-

tuit scribi, quis gereret: cùm nihil dixerit de tutela: nam non darẽtur ex inquisitione, si essent testamẽtarii: vt ſ. de Atti. tu. j. respon.

¶ Sciendũ. Diuiditur in quatuor partes. Primò, ꝙ officialis côuenitur subsidiaria actione. Secundò, quãdo, & in quibus casibus teneatur. Tertiò ad hæredes extẽdit. Quartò ponit nouũ casũ: videlicet, ꝙ tutor cogitur satisdare. Secũda ibi, subsidiaria. Tertia ibi, Quæ quidẽ. Quarta ibi, Quibus constitutionibus. Areti.

est, non solùm tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, ceterísque[a] personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationẽ accipiunt[b], subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis[c] præsidiũ* possit adferre. Subsidiaria[d] autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satis dari nõ curauerunt: aut non ido-

*auxilium. T.

CASVS. Annius tandem ad annum ætatis vigesimum quintũ perductus est. videt à suis tutoribus, & curatoribus sũa bona miserè dissipata, & perdita esse, id quod Demostheni oratori vsu venit. Quid remedij? contra quos litem instituet? Primùm dabitur ei actio tutelæ cõtra tutores, & curatores. Quòd si ab illis recuperare satis non possit. Prætor dabit ei actionem cõtra magistratus municipales, & defensores ciuitatũ, ꝙ satisdationẽ exegerunt. Hęc actio quomodo appellatur? Quoniã nõ est eius certa pręscripta formula, sicut aliarũ, noua quędã fingitur ad factũ illud accõmodata. quæ quia subsidio est pupillo, aliis deficiẽtibus, dicitur subsidiaria: & q̃a ad factum accommodata est, dicitur in factum. Quod superest, apertiùs explicari qui potest? Corn. Vib.

¶ Not. ꝙ tutor, & curator ex administratione obligãtur: & nõ solùm ipsi, sed & magistratus, qui vel receperunt satisdationẽ minus idoneam, vel non receperũt. Item ꝙ paria sunt aliquid nõ fieri, vel minus idoneè. Itẽ, ꝙ actio subsidiaria transit ad hæredes. Item, quòd qui potest cogi à iudice, potest cogi, captis pignoribus. Syl.

¶ a Cæteris. Vt furiosis & mente captis: vt suprà ti. j. §. furiosi. & §. sed & mente captis.

¶ b Accipiunt. Vt magistratus. quod dic, vt dicemus j. eo. §. neque autem.

¶ c Eis. scilicet, pupillis & similibus.

¶ d Subsidiaria. s. tutelæ vtilis contra eũ, q̃ malũ dederit tutorẽ: vel vtilis negotiorũ gestorũ, quãdo malũ curatorẽ: nã eadem vtilis in magistratum datur, quæ in administratorẽ directa datur: & vsuræ veniũt vt in prima: vt ff. de magis. conue. l. fi. & C. eo. l. pen. Subsidiaria autẽ dicitur pœnalis aptitudine: vt legis Aquiliæ actio dicitur pœnalis aptitudine: vt j. ad leg. Aqui. §. his autẽ: nã nec ilia sẽper pœnalis est: nec hæc semper in subsidiũ datur: quia quandoq; agitur antequàm conueniantur oẽs tutores, vt colligitur ex his, quæ dicuntur in hac glos. circa fi. Quare ad horum euidẽtiam distingue: aut fuit vn⁹ tutor, vel curator, aut plures. Primo casu conuenitur prius tutor vel curator: & posteà magistratus, vt hîc. Si verò plures, & tũ aut omnes gesserũt tutelam, aut coram, aut nullus, aut alter tantùm. Primò casu omnes conueniuntur ante magistratũ: vt ff. de admi. tut. l. Lucius. ij. §. pen. & de magistr. cõn. l. duo. In secundo idem: vt ff. de admi. tut. l. si plures. ij. In ter. subdistingue, aut fuit diuisa tutelæ administratio per iudicem vel testatorem, aut non. Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur, & non pro alterius: & postea magistratus in subsidium. ff. de admi. tut. l. Lucius. ij. §. pe. & C. de diui. tut. l. ij. Sed tamen in quatuor casib⁹ vnus pro alterius parte tenetur, tamẽ post magistratũ, scilicet, si tutorem, vt suspectum remouendũ, non remouit, vel tardè remouit, vel remouendo iura pupilli prodidit, vel nõ exegit satisdationẽ rem pupilli saluam forẽ, cùm videret eum non soluendo: vt C. de diui. tut. l. ij. & ff. de admi. tut. l. Lucius. §. pen. Secundo casu cõuenitẽ primò gerẽs, secũdò magistratus, tertiò non gerens: nisi in dictis quatuor casibus: vbi cõuenitur etiam, qui non gessit, ante magistratum: vt C. de diui. tut. l. ij. & ff. de admi. tut. l. etiã. & l. Aemilius, in fi. & l. tres tutores. de hoc dixi. in l. j. ff. de tut. & rat. dist. & in l. j. C. de transact.

Tutores plures & magistratus, quo ordine cõueniri possunt.

ADDITIO. Et not. quòd in omnibus prædictis casibus pupillus conueniens

neeᵃ passi sunt caueri. Quæ[b] quidẽ, tam ex prudentiũ respõsis[c], quàm ex constitutionibus[d] Imperialibus etiã in hæredes eorum extẽditur. Quibus cõstitutionibus[e] & illud exprimitur, vt nisi caueãt[f] tutores, & * curatores, pignoribus captis, coerceantur[g].

¶ *Actione subsidiaria non tenentur, qui tantùm dãt tutores: [illegible] exigunt.*

Neque autem Præfectus vrbi[h], neque Prætor, neque præses prouinciæ, neque quis quã* alius, cui tutores dãdi[i] ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantũmodò, qui satisdationem exigere solent[k].

TIT. XXV.

DE EXCVsationibus tutorum, vel curatorum.

¶ *Liberorum numerus [illegible] nem præstat: adoptiui verò liberi ita demum ad excusationem prosunt, si à [illegible] extraneo. Item nepotes ex filio præmortuo prosunt.*

Excusantur autem tutores, & curatores

*vel

*quis

niens tutorem, præfertur cæteris creditoribus.l.dabimus.ff.de priui.cred. secus, si conueniat iudicem. l.j.§.priuilegium.ff.de mag.con.

a Idoneè. Aduerbium est, & facit ad hoc.ff.de magi.conu.l.j.§.sciendũ.& §.exigere.

b Quæ.s.tutelæ actio subsidiaria, vel negotiorum gestorũ, vt diximus.

c Responsis. vt ff.de magist. conueni. l. j. §. sciendum est.& l. quod ad hæredem.

d Ex constitutionibus. Vt C. de magistra. conue. l.ij.& in aliis Græcis cõstitutionibus: sed aliter hæres tenetur, quia de dolo, & lata culpa tantùm: aliter defunctus, qui etiam de leui culpa tenetur, vt ff.de magistra. conue. l.non similiter.

e Quibus constitutionibus. s. Græcis.

f Caueant. scilicet, rem pupilli saluam fore.

g Coerceãtur. Facit ad hoc.ff.de admi.tu.l.j.j.resp. & ff.de dam. infect.l.iiij.§.iij.& ff.de lib ag.l.si quis à liberis.§.si quis ex his. & C.de suspe.tu.l.iij.& ff.de vent.insp.l.j.§ quid ergo.

h Vrbi.s.Romanæ per excellentiã: vt ɔ.de iur.natur.§ sed quoties. Item facit ad hunc § ff.de magist. conue.l.j.Sed cõtrà est.ff.de admi.tu. l.Aemilius.Sed distingue tria genera iudicũ: quidam possunt dare tutorem, & non exigere satisdationem: de quibus hîc loquitur. Alij & dare, & exigere, de quibus ibi dicit. Alij exigere: & non dare: vt tabelliones, & aliquis miles iustitia, cui talia committuntur: & isti tenentur in subsidium: vt suprà de Attilia tut.§.penul. & ff.de magistr.conueniend.l.fina. Item æstimatores patrimonij pupillorum, propter quorũ prauam æstimationem viliores fideiussores excepti sunt: vt ff. de magistratib.conueniend.l.j. § diuus.qui erant dandi pro rei qualitate: vt ff. de in ius voc.l.j.& qui sat.cog.l.si verò.§.j.

i Dandi. scilicet, Tantùm.

k Solent. Aliàs debent. sed isti nec debent, nec solent, vt diximus.

ADDITIO.

Exigunt autem defensores * ciuitatum, magistratus municipales, iuridicus Alexãdriæ, & alij minores magistrat⁹, qui à tutoribus satisdat. exigunt, siue eos ipsi dederint, siue præsides prouinciarum. l. j. §. j. ff. de magistrat. conuen.

*&.
*idem Theop. hîc.

DE EXCVsationibus tutorum, vel curatorum.

De excusationibus tutorum, vel curatorũ nunc dicit, quod suprà quibus mod.tut.fin. §.fina. promisit Accurs. Vel continua sic secundum Porc. Quia suprà visum est de tut.& cura.& quia variis ex causis excusari solent: ideo meritò subdit de excusatione tutorum, vel curatorum. Porc.

Excusantur. Totus iste titulus diuiditur in sexdecim partes. Primà ponit qualiter quis excusetur à tutela propter numerum liberorum. Secunda ibi, Item diuus. qualiter excusetur, qui impeditur negotiis fiscalibus, & Reipubl. Tertia ibi, Et qui potestatem. qualiter quis excusetur propter potestatem & iurisdictionem. Quarta ibi, Item propter. qualiter excusetur propter litem præcedentem cum pupillo, vel adulto.

Quinta ibi, Item tria. qualiter excusetur propter numerum tutelarũ. Sexta ibi, Sed & propter. qualiter excusetur propter paupertatem. Septima ibi, Item propter aduersam. qualiter quis excusetur propter infirmitatem. Octaua ibi, Similiter. qualiter quis excusetur propter imperitiã literarũ. Nona ibi, Item si propter inimicitias. qualiter q̃s excusetur propter inimicitias

variis ex causis. Plerũque tamen* propter liberos [a], siue in potestate sint, siue emancipati [b].

*autem

Si enim tres liberos superstites Romæ [c] quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis [d] quinque, à tutela, vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum [e]. nam & tutelam, & curam placuit pu-

Decima ibi, Item is, qui. qualiter quis excusetur propter cõtrouersiã status. Vndecima ibi, Item maior. qualiter quis excusetur propter ętatẽ. Duodecima ibi, Idẽ & in milite. qualiter q̃s excusetur propter militiã. Decimatertia ibi, Item Romæ. qualiter quis excusetur propter exercitiũ liberaliũ artium. Decimaquarta ibi, Qui autẽ, in quãtum tẽpus potest quis se excusare. Decimaquinta ibi, Qui tutelã. qualiter quis excusetur à cura pupilli sui vel vxoris suæ. Decimasexta ibi, Si quis autẽ. Declarat q̃ falsa excusatio non prodest. Itẽ prima pars diuiditur in quinque partes. Prima ponit q̃ plures & variæ causæ sunt, quibus quis à tut. vel cur. excusatur. Secunda ponit qualiter quis propter liberos excusatur. Tertia quot liberi habent excusare, seu propter quot liberos quis excusetur à tutela, vel cura. Quarta fortificat dictũ suũ per similem rationẽ diuertendo: Quinta declarat, qui liberi sint illi, qui pręstãt excusationẽ. Secũda ibi, Plerunq;. Tertia ibi, Si enim tres. Quarta ibi, exemplo. Quinta ibi, Sed adoptiui.

Coguntúrne omnes tutelã, vel curatelã suscipere? Excusantur, qui ius liberorum habẽt: Romæ qui tres, in Italia qui quatuor, in prouinciis qui quinq;. Quid si totidem adoptiuos quis habeat, excusatúrne? Quũ adoptiui ciuitatem nõ augeant, detúrq; priuilegium iis solis, qui sobole ciuium numerũ multiplicant: adoptiui non prosunt. Quid si quis suos liberos in adoptionẽ dederit? excusatur tamen. Metellus habebat vnum filiũ, is tres habuit liberos, ac mortuus est, excusatúrne Metellus nepotum gratia? excusatur. Quid si ex filia totidem nepotes habeat? minimè. Prosunt enim illi aut patri, aut auo suo. Prosúntne defuncti liberi? Si quidem in acie defuncti sunt. Viuunt enim qui cæsi sunt in acie, laude & gloria, quã sua virtute adepti sunt: & (vt de Achille canit Ouidius) At viuit totum qui gloria compleat orbem. Cor. Vib.

¶ Not. quot liberi excusant à tutela. Item, q̃ emãcipatus iure ciuili quo ad hoc connumeratur in numero liberorum. Item, q̃ tutela est munus publicũ. Item, q̃ filius legitimus tantùm non præstat excusationem patri legitimo tantùm, sed naturali. Item, quòd nepotes succedunt in locum filij. Item, solos viuos numerandos. Item, quòd defuncti in bello pro Repub. viuere creduntur per gloriam: & de eis idem quod de viuis iudicatur, quo ad beneficium patris. Syl.

¶ a Propter liberos. Superstites, & incolumes: vt ff. de vac. mu. l. ij.

¶ b Emancipati. Nisi pater filio emancipato curator petatur: tunc enim nõ excusatur à cura emancipati: vt ff. eo. l. amicissimos. §. fi. Vel dic, quòd licet faciat contra stimulos naturales: tamen bene potest, vt ibi innuitur.

¶ c Romę. Hoc est, in ciuitate Romana, & vsq; ad centesimũ milliariũ: vt ff. de off. præfe. vrb. l j. §. cùm vrbem.

De iure trium liberorum nõ loquitur, de quo dicemus suo loco ad tit. de S.C. Tertyl. j.

¶ d In prouinciis. Sed nunquid illæ prouinciæ, quæ aliàs habent ius Italiæ, & hoc habebunt? Resp. non: quia illud propter tributa conceditur eis: vt ff. de censi. l. j. & fi.

¶ Quæ autem dicantur prouinciæ & vnde, docet Alciat. in l. notionem. §. continentes. ff. de verb. sign. Syl.

¶ e Munerum. id est, onerum ciuilium, vt decurionatus: secùs, si patrimonij sit onus. ff. de vacan. mu. l. sextumdecimum. §. numerus. & §. patrimoniorum. & l. his oneribus. j. resp. & C. de iis, qui num. lib. vel pau. exc. mer. l. j. libr. x. Item secùs in honoribus:

blicū munus[a] esse. Sed adoptiui liberi non prosunt[b]: in adoptionem autem dati, naturali patri[c] prosunt. Item nepotes ex filio ꝓsunt, vt in locū patris[d] sui succedant: ex filia non prosunt[e].

¶ *Ita demum liberi à præfato munere immunitatem præbent, si superstites fuerint, mortui verò non nisi gloriosè pro Repub. in acie ceciderint.*

Filij aūt superstites[f] tātùm ad tutelæ, vel curæ muneris excusationē prosunt: defuncti[g] autē* non prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quæsitū est, an ꝓsint. Et cōstat eos solos prodesse, qui in acie[h] amittūtur. Hi enim qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriā viuere[i] intelligūtur.

*abest.

¶ *Procurator fisci excusatur a*

bus: vt ff. de vac. mun. l. iiij. & l. in honoribus. Item secùs in oneribus quæ honori inhærent: vt ff. de vacan. mun. l. sextumdecimum. §. numerus.

a Publicum munus. Auctoritate. nā datur inuitis: vt C. de Decurio. l. nullus. libr. x. & facit ff. de verbor. sig. l. pupillus. §. munus. & l. munus propriè. & ff. de mun. & ho. l. j. §. illud. Sed contrà. ff. de excu. tut. l. athletæ. §. tutela. Sed non est publicū munus: vt ibi dicitur vtilitate, licet auctoritate sic. vt hîc dicitur: sed vtilitate publicū est secūdariò: quia expedit Reipub. &c. vt ꝫ. de iis, qui sunt sui, vel alie. iur. §. fin. Item contrà. ff. eo. l. spadonem. §. qui accepit, & l. non tātùm. §. non omnia. Sed licet ibi generaliter remissionem publicorū munerum habuit: tamen generali remissione non continetur tutela vel cur. fauore pupillorum, & adultorum: sicut & aliàs de generali dicto quædā excipiuntur: vt ff. de legat. iij. l. vxorem. §. felicissimo. & ff. de proc. l. Pomponius. j. resp. ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. Gaius.

b Non prosunt. Et hoc dico ad excusationem: vt hîc, & ff. de vac. mun. l. sextumdecimum. §. adoptiui. maximè hodie, cùm nihil ad patrem adoptiuū transeat: vt suprà de adoptio. §. sed hodie. Sed olim bene acquirebant ei, scilicet patri adoptiuo. Aegi. Per.

c Naturali patri. Licet adoptiuo nō prosint: vt ꝫ. proxi. responso. & secundum hoc interpunge ibi, dati. Vel dic dati in adoptionem naturali patri, id est auo, vel proauo, prosunt, scilicet, arroganti: cùm transeat in familiam eius: vt suprà de adopt. §. sed hodie. in fi. §. & §. seq. & secundum hoc fiet hîc mentio illius noui iuris: & interpunges ibi, naturali patri.

d In locum patris. Apparet, ꝙ eo mortuo, tātùm prosunt: eo autem viuo non prosunt: vt hîc cùm dicit, in locum patris, &c. & C. de iis, qui numero libero. l. ij. & iij. libr. x. Sed nunquid omnes loco vnius computātur? Resp. quidam, quòd non. Sed contradicūt leges expressè: nam loco vnius numerantur quotcunque sunt: vt in Græca. l. ff. eod. l. ij. §. quotcunque. nam etiam in successione loco vnius computantur: vt infrà de hereditatibus quæ ab intestato. §. cum filius. argu. ff. de contra tab. l. j. §. j.

e Non prosunt. Quia non sunt in potestate sua: vt suprà de patria potesta. §. fi. hæc ratio non est bona: vt suprà eodem in princip. dicit enim de emancipato. vnde dicas, non prosunt auo materno: quia alij prosunt: vt C. de testa. milita. l. v. & fin.

f Superstites. id est viui.

g Defuncti. Idem & in non natis, licet conceptis: quia quo ad hunc casum non sunt pro iam natis: vt ff. eod. l. ij. §. qui autem in ventre.

h In acie. scilicet principis: vt suprà de adopt. §. fœminæ.

i Per gloriam viuere. Not. mortuū viuere per gloriā: vt ff. ad leg. Aquil. l. qua actione. §. si quis in colluctatione. Et ècontrà quis fingitur mortuus, qui viuit per vituperium, vt deportati: vt ff. de contra tab. l. j. §. j. & §. penul. in fi. & ff. de do. inter vir. & vxo. l. cùm hic. §. si donator. vbi seruus viuit, & tamen pro mortuo reputatur quo ad ius ciuile: vt ff. de regu. iur. l. quod attinet. & l. seruitutem.

[illegible] TEXTIO. Similiter Cice. Philip. xiij. illi igitur impij quos cæcidistis, etiā ad inferos pœnas parricidij luēt: vos verò qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem, & locum consecuti.

Item diuus Marcus. [illegible] Herennius procurator erat eam rerum,

tutela vel cura. Aretinus.

¶ Item diuus Marcus in semestribus [a] * rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quã diu administrat [b], excusari posse.

¶ *Reipublicæ causa absens, à tutela & cura recenter delata excusatur: susceptã autem, quandiu abest, intermittit: regressus verò, intermissæ onus statim [illegible].*

¶ Item qui Reipublicæ causa absunt [c], à tutela, vel cura excusantur [d]. Sed & si fuerint tutores vel curatores dati*, deinde Reipublicæ causa abesse cœperint, à tutela, vel cura excusantur [e], quatenus Reipublicæ causa absunt: & intereà curator loco eorũ datur: qui, si reuersi fuerint, recipiũt onus tutelæ. Nec anni habent vacationem, vt Papinianus lib. quinto Responsorum scripsit. Nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati.

¶ *Publicam habens iurisdictionem à suscipienda tutela excusatur: susceptam autem non deponit.*

¶ Et qui potestatem [f] aliquam habent, se excusare possunt, vt diuus Marcus rescripsit.

quæ ad Cæsarem, & fiscum redeunt: veretur autem ne dum pupillo suam operam præstat, Rempu. deserat. excusatúrne? maximè. Quibus constitutionibus? Iis quas D. Marcus sex mẽsiũ spatio condiderat. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ procurator fisci durãte eius officio excusatur à tutela. Item, ꝙ cessante causa impedimẽti, cessat immunitas. Itẽ ꝙ vtilitas publica auctoritate & vtilitate præfertur publicæ, auctoritate, sed nõ vtilitate. Syl.

¶ a In semestribus, i. in sex mẽsibus, quib[9] dabant operã studio cùm alternis sex mẽsibus dabãt operã Imperatores bello, & studio: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. post hunc maximæ. Vel dic, ꝙ nomen erat libri in illis sex mensibus cõpositi: quod in idem recidit.

ADDITIO.

Tu dicito semestriũ appellatione notari libros, quibus res gestæ, & administratæ sex mensibus explicabantur: vti & annales, qui res vnius anni gestas continerent, dicti sunt.

¶ b Administrat. Qui dicitur procurator fisci. & facit ad hunc §. suprà de cur. §. item in loco.

¶ Item qui Reipubl. CASVS. Aquilius à Senatu legatus mittitur ad regem Mithridatem. excusatúrne? quidni? cùm absit causa Reipublicæ. Sed ecce, Aquilius Annij tutor, aut curator iampridem erat. deinde legatur ad regem Asiæ. quid interea fiet? Interea liberabitur illa procuratione pupilli: aliúsque in eius locum creabitur, tantisper dum aberit. Proximus §. per se intelligitur. Cor. Vib.

¶ Not. quòd absentia causa Reipublicæ præstat excusationem à munere de nouo delato: secùs ab antiquo. Item, quòd durante absentia, datur curator. Syluest.

¶ c Absunt. Vel absuturi sunt: vt ff. de procurat. l. filiusfamiliâs. §. fin.

ADDITIO.

Quia paria sunt esse. vel de proximo sperari. l. penul. ff. de militari testamento. quod facit an licentiatus gaudeat beneficio doctorum. de quo dic. vt ibi per doctores.

¶ d Excusantur. Hoc primũ respons. loquitur, quando eo existente in absentia Reipub. causa datus fuit tutor, vel curator: quo casu perpetuò excusatur, si per xx. ann. militauerit: vel compleuerit militiæ spatium, & non ignominiosè missus est. Aliàs qui intra quinquennium missus est: putà quia infirmus nullam habet excusationem: qui post quinque ann. habet annum: qui post viij. ann. habet bienniũ: qui post xij. habet triennium: qui post xvj. habet quadriennium: qui post viginti excusationem perpetuam habet: vt dictum est, & ff. eod. l. sed & milites. §. j. ij. iij. iiij. & v. & §. quandoque vsque ad §. qui autem post. Accurs.

¶ e Excusantur. Si hoc postulauerint priùs, & etiam alium actorem, vel curatorem petierint, aliàs non: vt C. si tut. Reipu. causa. l. j. & ff. de administ. tu. l. tutores. §. qui se.

¶ f Potestatem. * Vt quia sit præfectus vigilum, vel annonæ: vt ff. eodem l. administrantes. & similes, qui potestates vocantur: vt C. eod. de mod. mul. l. eos. secùs, si sit circa latus principis:

*constitutionibus. T.

*abest, rectè.

Milites à b llo missi quot annos excusationis habent.

*Dic potestatis nomine hic imperium designari. l. imperiũ. ff. de iurisdict.

cipis cœptam enim non complebit: vt ff eod. l. iurisperitos. in princi.

¶ a Sed susceptam. Vt suprà prox. §.

¶ b Nisi fortè. Imò & sine fortè, vel etiam si de maiori parte bonorum pupilli sit controuersia: vt ff. eod. l. propter litē. j. resp. & facit. C. eod. l. si vt allegas. & s. de auctori. tut. §. fi. & C. qui da. tuto. poss. l. creditorē. sed hodie nō potest creditor, vel debitor esse tutor: vt in authen. vt ij. q. obse hab. per §. j.

*cœpta. *[illegible]

¶ c Hæreditate. s. ipsi pupillo à patre delata, vel à quocunq; non curo. propter magnitudinem enim litis ponit de hæreditate.

*excusare se. D.

*pluxima parte eorū. D.

¶ Itē tria. CASVS. Titius oneratus tribus tutelis, vel curis, à quarta liberatur. Quid verò si eas q opimæ atque opulentæ essent, affectauerit, atque ambiuit? non excusatur. Sed quemadmodū tria onera intelligis? an si trium Metelli liberorū tutelam habeat? minimè. vna enim illa tutela est. Ex tribus igitur familiis pupillos intelligi volumus, Metelli, Cæsaris, & Pompeij. Sequentes duo §§. lucem alienam repudiant. Cor. Vib.

¶ Not. quòd affectatum onus non excusat. Item, quòd tutor plurium pupillorum fratrum, dicitur tutor vnius tutelæ tantùm. Syl.

¶ d Item tria onera. Not. dicit onera. quatuor enim posset habere tutelas, quæ sibi excusationem non darent. si sint leues vel leuissimæ: vt hîc. Item not. quòd dicit tria onera. tres enim posset habere, & tamen pro vna computarentur: putà fratrum, vt sequitur. Non enim numerus pupillorum plures tutelas facit, sed patrimoniorum separatio: vt ff. eod. l. tria. & l. si is. Item q dicit non affectatæ, nota: nam si dedisset operam, & sic affectasset eas habere, non prodessent: quia non viderentur onerosæ: vt aliàs qui data opera Reipub. causa abest: vt vt ff. ex qui. cau. ma. l. & qui data. & facit ff. si quis cau. l. ij. §. si tamē. & ff. ad leg. Cor. de fal. l. vxori. §. ij. iuxta illud. Hoc portat leuiter, quod portat quisque libenter. Itē hæc tria onera in domo vna esse sufficit, vt si pater, vel filius generat: omnes excusantur, sed non cōputātur, nisi ob alium tutorem teneantur: vt ff. eod. l. diximus. §. fin. & l. seq. & ff. de ritu nupt. l. si quis tutor. Item, Honorarius hoc nomine non computatur: vt ff. eod. l. spadonem. §. si ciuitatis.

sed* susceptam[a] tutelam deserere nō possunt.

¶ *Propter litem quam quis habet cum pupillo, non excusatur à tutela, nisi sit omnium, vel maioris partis bonorum. Aretinus.*

Item propter litem, quam cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excusari nō potest: nisi fortè[b] de omnibus bonis, vel hæreditate[c] controuersia sit.

¶ *Tria tutelæ non affectatæ onera separatorum patrimoniorum, administrationem vacationem tribuunt.*

¶ Item tria onera[d] tutelæ nō affectatæ, vel curæ præstant vacationem, quandiu administrantur: vt tamen plurium pupillorū tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

¶ *Paupertas vacationem à munere tutelæ tribuit.*

¶ Sed & propter paupertatem excusationē tribui tam Diui fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem[e] se

ADDITIO. Item duę excusationes imperfectæ diuersi generis: putà duæ tutelæ cum duobus filiis, non faciunt vnam plenā. l. excusantur. §. amplius. ff. eo. & an vnus testis cum fama probet in criminalibus Vide Ang. hîc.

¶ e Imparem. i. Si non habeat tantum in bonis, quantùm pupillus, cui datur tutor: vt hîc. & ff. eod. l. paupertas. Aliàs autem dicitur pauper, qui non habet quinquaginta aureos in bonis: vt ff. dę accus. l. nonnulli. Vel dic veriùs eum esse hîc pauperem, & imparem oneri, qui sic laboribus est implicitus propter paupertatē, vt tutelę superesse non possit: cùm fortè in agro eum tota die esse oporteat. Nec enim placet prima expositio, cùm hoc munus magis in obsequio personæ, quàm in aliqua erogatione consistat: vnde paupertas talis nō nocet, dum modò possit superesse tutelæ: vt ff. de mu. & ho. l. cura. §. inopes. & infrà tit. j. §. fin.

Paupertas an excuset à tutela.

oneri iniuncto possit docere[a].

¶ *Infirmitas excusationẽ præstat à tutela, vel cura. Aret.*

¶ Itẽ propter aduersam valetudinẽ[b], propter quã, ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

¶ *Homo* [illegible] *tela excusationem.*

Similiter eos, q[illegible] literas* nesciunt[c], excusandos esse, diuus Pius rescripsit: quanuis & imperiti literarũ possint ad administrationem negotiorum sufficere.

¶ *A capitali inimico* [illegible]

¶ Item si propter

*Vide Duarenũ libri I. Dispu. cap. 3.

¶ Adde communiter teneri paupertatem distingui arbitrio iudicis, attenta qualitate personarũ, & patrimoniorum: vt per doctor. in l. si constante. in j. quæst. Bar. ff. sol. matr. Syl.

¶ a Docere. id est, Probare.

¶ b Aduersam valetudinẽ. Vt si est surdus, vel mutus, vel perpetua valetudine detentus: vt C. qui mor. se excu. l. vnic. qui morbus, prout durauerit excusat. Sed furor nõ excusat, sed interim curator datur, secundum Ioan. vt ff. eo. l. nõ solùm. §. fin. & sequen. duabus legib*, vsque ad §. sunt & alij. Sed quidam ex supradictis (etiam si velint) non admittuntur, vt surdus, & mutus: vt ff. de tut. l. j. §. pen. & §. fin. Quare dic, quòd quantum ad eos impropriè ponitur excusatio, vt infra eod. §. minores.

¶ Similiter. CASVS. Quis præterea excusatur? Qui nescit literas. Quid est literas nescire? Dupliciter sumitur. Hîc enim intelligitur is, qui rerum est imperitus, atque rei gerendæ minimè idoneus: quales sunt ferè rustici. Aliquãdo sumitur pro eo, qui legere nescit, quanuis prudens & rerum peritus sit: vt l. athletæ. in fin. de excu. tut. Illi excusantur, hi minimè. Cor. Vib.

¶ Not. ignorantiam literarum excusare à munere publico. Item, ꝙ quanuis sit diligens ad administrandũ negotia, si nescit literas, reputatur insufficiens muneribus publicis. Syl.

¶ c Literas nesciũt. Et simplices sunt, vel rudes: aliud si sunt sagaces in negotiis: tunc enim nõ excusantur, vt subiicit: quanuis, &c. vt ff. eo. l. athletæ. §. pe. & fi. & no. literatum ad aliqua admitti, ad quæ nõ recipitur illiteratus: vt C. de postu. l. ij. & in auth. de iud. §. j. in gl. qui ex se. Et not. melioris conditionis esse sapientem: quàm stultũ.

Literas nescire dicuntur, qui sunt imperiti rerum. alioqui excusatio eius, qui se negat literas scire, accipi non debet. si modò expers non sit negotiorum. l. athletæ. in fi. ff. de excus. tut. Hinc illud est Cæsaris dictatoris, Syllam nescisse literas: loco sumpto ex ambiguo, quòd dictata dent magistri literarũ, & dictatores Rempub. administrent. Aemylius Fer.

¶ Item si propter. CASVS. Cicero inimicitias exercebat cũ Clodio, cùm testamentum faceret, vt debitis & laboribus Clodium oneraret, tutorem eum dedit. cogetúrne Clodius tutelam gerere? minimè. Quid si patri id promisit? cogetur. Quid si tutor datus patri ignotus fuit? coget tamen. Quid si capitales inimicitias cũ patre exercuit, neque vnquam reconciliati sunt? excusatur. Quid, si status controuersiam à pupilli patre passus sit, quum hunc ille seruum, ac non liberum esse diceret? excusatur. Quid, si maior sit annis lxx? excusatur. Quid si minor annis xxv? non modò excusatur, sed ne volens quidem admittitur. Quid, si miles sit? ne volens quidem admittitur. Quid, si Rhetor, Grammaticus, Medicus? modò intra numerum Antonini lege præscriptum sit, excusatur. Quid verò si Titius plures habebat excusationes, & cùm quasdam exponeret, non probauit? datur ei tempus, intra cuius fines reliquas afferre possit. Hæc dicũtur vsque ad §. qui autem excusare. Cor. Vib.

¶ Not. ignotũ tutorem dari posse. Itẽ, ꝙ non omnes inimicitię excusant, sed capitales tantùm. Item ꝙ ille qui passus est quæstionem status, censetur inimicus, & excusatur. Item omnes docentes artes triuiales excusantur. Itẽ, quòd proponẽs vnam excusationem, cùm habeat plures, non videtur cęteris renuntiare, sed poterit intra tempora statuta illis vti. Syluest.

¶ a Ini-

inimicitias[a] aliquē testamēto tutorē pater dederit: hoc ipsū præstat ei excusationē, sicut per contrariū non excusantur, q se tutelā administraturos patri pupillorū promiserant[b]*.

¶ *Eo quod quis non cognoscit patrem pupilli, non excusatur à tutela. Arētinus.*

Nō esse autē admittendā excusationē eius, qui hoc solo vtitur, quod ignot⁹[c] patri pupillorum sit, *diui fratres te scripserunt.

¶ *Inimicitiæ capitales, si reconciliatio nō sit secuta, præstat vacatione à tutela.*

¶ Inimicitiæ*, quas qs cū patre pupillorū, vel adultorū exercuit, si capitales[d] fuerūt, nec recōciliatio interuenit, à tutela[e], vel cura solēt excusare*.

¶ *Qui passus fuit controuersiam statu patre pupilli, habet vacationem. Aretin.*

¶ Itē is, q status cōtrouersiā à pupillorū[f] patre passus est, excusatur à tutela.

¶ *Maior septuaginta annis à tutela se excusat, minor viginti quinque annis, etiā volens non admittitur. Are.*

Item maior septuaginta annis[g] à tutela, &*cura se

¶ a Inimicias. Vt qa ideo eū dedit tutorē, vt debitis supponatur, & à pupillo vexetur. Et not. q tribus casibus excusant inimicitię: vt si expresserit, vt dictū est, vt hîc. Itē & quādo interuenit post testamētū. Itē & secundū quosdā etiā quādo ante testamentū: si tamē fuit capitale certamen. In quarto casu nō: vt si ante testamētū facta fuit, & nō capitalis: qa videt remisisse, ex quo in testamēto dedit tutorē: vt ff. eo. l. athletę. §. dat remissionē, pūt est ibi in litera prius: vt j. eo. §. inimicitiæ.

Inimicitiæ tribus casibus excusant à tutela.

* promiserunt.

¶ b Promiserāt. Licet aliās habeāt excusationē: vt hîc, & ff. de testa. tut. l. ex sētētia. in fi. & hoc vbi pmisit. vel sic se iactauit Quid autē si in testamēto se tutorē scripsit? Respō. non erit tutor: nisi vel euidēter idoneus appareat, vel pater eū cōfirmauerit: vt in d. l. ex sentētia. & tunc de cæterò erit tutor: vt ff. ad l. Cornel. de fal. l. vxori. §. j. Accur.

*fuisset. T.

c Ignotus. Sed is excusatur, qui ibi domicilium non habet, vbi datus est: vt ff. eod. l. fin. in fine. Quod est verū, secūdū Ang. si sibi cōstituerit domiciliū: aliàs autē non est opus excusatione, cùm à iudice dari non possit: vt est gl. in l. neque. C. q. dare tutores possunt. Et qua actione teneatur si sponte gessit, & an testis debeat cognoscere cōtrahētes: vide hîc, eum, qui determinat quòd sic, si deponat de facto contrahentis.

Inimicitiæ dicūtur capitales dupliciter,

¶ d Si capitales. Capitales accipe, vel qa accusabat eum de aliquo crimine, quod ingerebat pœnā capitis, id est, status: vel qd ingerebat pœnā sanguinis, vel insidiabatur vitæ ipsi⁹, secūdū Azo. Et no. hîc fieri aliquid ratione inimicitiæ, quod nō fieret aliàs. sic ff. de arbit. l. nō distinguem⁹. §. cùm quidam. & l. licet autem. & ff. de libe. cau. l. si pariter. §. quod si adhuc. Nā inimic⁹ iudex esse nō potest: vt ff. de pcu. l. filiusfamilias. §. fin. l. vel exilio.

* itē qua propter inimicitias.

¶ Quæ autē dicantur inimicitiæ capitales, declarat Bart. in l. iij. §. fi. ff. de adi. leg. Syl.

*excusari.

¶ e A tutela. Vel datiua, vel legitima: si autē testamentaria, dic vt s. in glo. vt quia, &c.

¶ f A pupillorū patre. vt quia pater pupillorum quādoque dixit hunc, quē dat modo tutorem, suū seruū fuisse, vel libertum. Istæ enim sunt quæstiones de statu: vt j. de actio. §. præiudiciales. Et est ratio quia mortis accusationi hæc quæstio assimilatur: vt ff. quod met. cau. l. isti quidem. §. j. Idem est contrà, si hoc mouet quęstionem status ipsis pupillis, vt ff. eo. l. athletæ. §. amplius Accur.

*vel.

ADDITIO. Intellige istud verū, si nō studiosè, vel per calumniā mouit quæstionē: vt ibi, aliàs secus quod tacit vt testis non repellatur à testimonio contra eum qui ipsum accusauit vel percussit studiosè, vt ipsum excluderet, secundum Ang. hîc.

¶ g Septuaginta annis. scilicet iam completis: vt ff. de iur. immu. l. iij. & ad Treb. l. qui filiū, & filiam. §. j. alias non esset maior: vt ff. de mino. l. iij. §. minorem. sed in alio personali publico munere statuitur tempus lv. anno.

potest excusare. Minores autẽ viginti quinq; annis, olim quidẽ excusabantur: nostrà autẽ cõstitutione prohibẽtur ad tutelam, vel curã adspirare: adeò vt nec excusatione[a] opus sit.

Qua cõstitution.[b] cauetur, vt nec pupillus ad legitimã tutelã vocetur, nec adultus: quum sit* inciuile eos, q alieno auxilio in rebus suis administrãdis egere noscũtur, & ab* aliis regunt, aliorũ tutelã, vel curam subire[c].

Miles militans. tutor esse non potest

Idẽ & in milite[d] obseruandũ est: vt nec volẽs[e] ad tutelæ on⁹ admittat.

Doctores istarum artium à tutela ex[illegible]

Itẽ Romæ Grãmatici[f], Rhetores, & Medici, & qui in patria sua has artes* exercẽt, & intra numerum sunt, à tutela, & *

vt C. q ætate. l. fi. lib. x. [Ratio autẽ differẽtię assigatur: q a administratio vnius prouinciæ est maius onus, q̃ tutelæ vnius: vel secundũ Christop. ꝙ hoc factũ est, vt plures inueniãtur tutores fauore pupillorũ. Syl.] Et no. ratione senectutis aliqua fieri, quę aliàs nõ fierẽt: vt hîc, & ff. de iure immun. l. semper. j. respõ. & C. de postu. l. prouidendum.

a Nec excusatiõe. Sed larga significatione, etiã q ꝓhibẽt. excusãtur: vt ff. de postu. l. j. §. initiũ. & C. qui morbo. l. vnica. & ff. de tut. l. j. §. pen. & fi. & j. eo. §. pen. & fin. & facit ad hoc. ff. de reg. iur. l. eius est nolle.

b Cõstitutiõe. C. de leg. tut. l. fi. & facit s̃. de fiduci. tut. §. fin.

ADDITIO. Dic ꝙ imò hodie vsq; ad decimũ gradũ sicut ad successionẽ: secundũ Ioã. de Plat. p §. si verò neq;. in authẽ. de hęre. ab intesta. de iure tamẽ canonico omnis electus, vel promot⁹ episcop⁹, & monachi possũt suscipere tutelam ex causa pietatis, quãuis nõ cogãtur, nisi in subsidiũ, & ꝓ miserabilib⁹ ꝑsonis. lxxxvj. dist. peruenit. & xvj. q. j. ca. generaliter. in glo. j.

c Subire. Facit ad hoc in authen. de sanctis. epis. §. damus autem. ibi, qui enim alios: & ff. de eden. l. si quis ex argen. §. Prætor ait. ibi prohibet. & in glo. vt edatur.

d Idem & in milite. id est, in militia existente: secus in veterano: quod dic. vt diximus s̃. eod. §. item qui Reipublicæ. Ad hoc autem quòd aliquis sit miles, sex sunt necessaria, vt diximus in authen. de manda. princi. §. fi. & in l. pen: ff. ex quib. causis maior. & infrà. de milita. testamen. super tit,

ADDITIO. Et refert Angel. quòd milites nostri temporis gaudẽt priuilegiis, dummodo in eis sit eadem ratio, & causa priuilegii concedendi.

e Nec volens. Et ita ipso iure non tenet datio: vt hîc, & C. qui da. tut. poss. l. militię. nisi à commilitone detur: vt ff. eod. l. propter magistratum. §. fi. Aliud in cælesti milite, vt in clerico, qui admittitur vsque ad quartũ gradum: vt in auth. de sac. sanc. episc. §. presbyteros. quam habes C. de episc. & cler, super. l. generaliter.

f Grammatici. id est, magistri de Grãmatica. & idẽ dicas de sequẽtibus. Et adiunge his sophistas, idest, Dialecticos: ita vt oẽs, q docẽt triuiũ, excusentur: vt hîc, & ff. eo. l. si duas. §. i. & hoc si doceãt Romæ, vbi est communis patria: vt ff. ad municip. l. Roma. & hîc. Item si in patria; vt hîc subiicit. Itẽ oportet, ꝙ sint intra numerum: habebat enim quælibet ciuitas numerum secundum suam quantitatẽ, & Grammaticos, & Dialecticos, & Rhetores, & Physicos, siue Medicos: ita tamen quòd nulla vltra decem haberet, quibus hanc immunitatem daret: vt ff. eod. l. si duas. §. fin. Sed aliud videtur in iis, qui docent quadriuium, vt Musicam, Astronomiam, Geometriam, & Arithmeticam: nam non videntur habere excusationẽ: vt ff. eod. l. Geometriæ. Quid de legum doctoribus? Non excusantur, nisi Romæ: vt ff. eod. l. sed & reprobari. §. fin. & §. penult. vel nisi in consilium principis sunt assumpti: vt ff. eod. l. iurisperitos. Vltra numerum autem, vel extra patriam suam nemo excusatur: nisi sint multum disciplinati: vt ff. eo. l. sed & reprobari. §. amplius. Item philosophos, qui docent in naturalibus, constat excusationem habere: vt ff. eodem. l. sed & reprobari. §. amplius.

*erat.

*sub

Scientiæ triuiales excusãt tutores.

*id

*vel

Sciẽtiæ quadriniales nõ excusant à tutela.

Doctor legũ an excusetur à tutela.

a Aliis

¶ a Aliis vel. Dummodo in initio omnes proposuerint. secundum quosdam: alias non potest: vt ff. eod. l. scire oportet. §. sufficit. versic. scire autem. vel, quod verius est, secundum Ioann. dic quod illud, quod ibi dicit, quod similis est ei, qui se nõ excusauit, qui omnes prius non proposuit: verum est quo ad nõ nominatas: quia oportet ꝙ adhuc proponat; si nõ est lapsum tempus: vt hic. & ff. eod. l. propter lite. §. j. & ff. de exceptio. l. nemo. & ff. de transactio. l. cum hi. §. si Prætor. contra. C. de inofficio. testam. l. contra maiores. Sed ibi ab initio alias proponere non potuit: quia sibi esset contrarius. & ita verum est.

¶ Not. quod à tutela non appellatur, sed excusanda est infra quinquaginta dies. Item ꝙ tales quinquaginta dies sunt continui. Item, quod tale tempus currit à die scientiæ. Item, quod quilibet tutor potest se excusare. Itẽ, quod dicta est viginti milliariorũ. Item, quod inductum ad augmentum, non debet inducere diminutionem. Syl.

¶ c Non appellant. Sed cõtra. ff. de appel. l. cũ in vna. §. tutor. Sed ibi appellatum fuit ab ipsa sententia lata contra excusationem. sed ab ipsa datione appellari non potest: vt hic, & ff. quan. app. sit. l. j. §. si quis tutor. Sed in aliis muneribus contra; quia à datione appellatur: vt C. de appel. l. ij. qui. & C. de temp. & re. app. l. j. & C. de decur. l. ij. lib. x.

Appellari an possit ab iniunctione munerum.

*abest.

cura habent vacationem.

¶ *Plures ... vacationis causas habens, si in quarundam probatione defecerit, aliis intra præscriptum à lege tempus vti ...*

¶ Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: aliis vti[a] intra tempora[b] cõstituta* non prohibetur.

¶ *... excusare valet, si ...*

... in loco, in quo tutor destinatur, constituti ...

... & extra hos dies triginta ... sit tamen vt collectis omnibus non minus sint quam ...

¶ Qui autẽ* excusare se volunt, non appellant[c]: sed intra quinquaginta dies[d] continuos, ex

*abest.

¶ b Tempora. Quæ sint ista tempora; habes proxi. §. infra.

¶ Qui autem excusare. Modo Rhetorica docebar: datus est tutor: vtrũ appellare, an excusare se debet? excusare. Tum enim appellabit, cũm excusationem obtinere nõ potuerit. Quod tẽpus excusationi dicendę prę stitutũ est? Distinguo. Aut enim tutor datus est intra centesimũ lapidem, siue milliarium. & tunc quinquaginta dies ei dantur, qui continẽter fluunt. Aut vltra centesimũ habitat. quo casu in singulos vicenos lapides, singulos dies habet. & eo amplius, triginta. ita tamen vt nũquam minus L. interdum etiam amplius. veluti, Titius aberat CC. milibus, habet in iter dies decẽ, post aduentum XL. aberat CCC. habet itineris causa XV. dies, post aduentum XXXV. aberat CCCC. habet itineris causa XX. dies, post aduentum XXX. quod fit D. dies itineris causa XXXV. post aduentum XXX. quo casu amplius quinquaginta dies habebit. Cor. Vbi ...

¶ Ratio differentiæ est propter maius periculum in muneribus vtilitate, & auctoritate publicis: ideo celerius expediri oportet, vt assignant communiter doct. Syl.

¶ d Intra quinquaginta dies. Ita tamẽ ꝙ intra quatuor menses contineantur isti quinquaginta dies: licet cognouerit se forte datũ circa finem quatuor mensiũ: vt ff. eo. l. quinquaginta. argu. eius quod est ff. ad legem Iul. de adul. l. mariti. §. præterea. & hoc secundum quosdam. Vel dic, ꝙ hi quatuor menses currunt à die cognitionis, sicut & quinquaginta: & hoc quatum ad cursum causæ. Sed initium est vsque ad quinquaginta dies: & sic parum vltra duos menses potest hæc causa durare post quinquaginta dies: & sic intelligit prædicta lex quinquaginta. Et quod ibi dicit in fi. ex die nominationis, subaudi & cognitionis. alias vero regulariter triennio durat lites: vt C. de iud. l. l. ij.

quo cognouerũt [a] [se esse* tutores vel curatores] datos, se excusare [b] debent, cuiuscunque generis sint, id est, qualitercũque dati fuerint [c] tutores: si intra centesimũ lapidem [d] sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt: si verò vltra centesimum habitant, dinumeratione facta viginti millium [e] diurnorũ, & ampliùs triginta dierum [f]: qui* tamen [g] (vt Scæuola dicebat) sic debẽt* computari [h], ne minus sint, quã quinquaginta dies.

¶ [illegible]

[illegible]

¶ Datus autem tutor ad vniuersum patrimonium [i] datus esse creditur.

¶ [illegible]

¶ Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdẽ fieri non compellitur [k]: intantum, vt licet paterfamilias*, qui testamento tutorem dedit, adiecerit, se eundem curatorem dare, tamen inuitum eum curam suscipere non cogen-

*Hæc absunt rectè.

*quod.

*debet.

*pater.

properandum: in princip.

Tu respõde, q̃ hîc à die scientiæ intelligitur vtrunque tempus: quia aliter præscriberetur prius cognitioni quatuor mẽsium, quàm propositioni, quę habet tempus vtile: cuius contrarium est in §. præterea. quia ibi vtrunque tempus datur ad incipiendam accusationem: nec potest illud inconueniẽs oriri, quod hîc. Syl.

a Cognouerunt. Sed nunquid in dubio præsumetur eũ scire, vel ignorare semper? Respon. videtur q̃ sẽper scire pręsumatur, etiam ex die nominationis, saltẽ ex tunc, q̃ñ ad eum notitia venire potuit: nisi probet se ignorasse: vt C. de peri. tut. l. si tutor. Sed tamen contrà dico. s. vt pręsumatur semper eũ ignorasse, nisi probetur eius scientia: vt ff. de admin. tut. l. hoc autẽ. & C. qui milit. poss. vel non. l. super seruis. in gl. ij. lib. xij. & ff. de proba. l. verius. Nec obst. prædicta l. si tutor. quia ibi publicè erat notum, vnde nec iste tutor potuit ignorare: vt ff. de iu. & fact. ign. l. regula. Vel quòd dicit ibi, idq́; liquidis probationibus ostenderis, scilicet eo quod non probetur contrà, vel aliter, vt ibi solet dici.

b Se excusare. s. dando initium excusationi, vt modò diximus, & eam redigendo in scriptis per libellũ, vt ff. eo. l. scire oportet. §. oportet autem. non tamen solus libellus hic sufficit, nisi & probet excusationem, quę ibi continetur: vt ff. eod. l. excusare. Accur.

c Dati fuerint. Siue à testatore, siue à lege, siue à iudice: vt ĩ. tit. j. §. ij.

d Lapidem. id est, milliarium. lapidibus etenim signabantur milliaria. Romæ in capite Romani fori fuit columna aurata ad ædem Saturni, quę Milliarium appellabatur, in qua incisę oẽs viæ Italię terminabantur: nã singula miliaria singulis lapidibus terminabantur. patet ex Plin. libr. 3. c. 5. Sueto. Othone, Tacito lib. 15.

e Viginti millium. Vt pro vnoquoq; die viginti milliaria computẽtur: vt ff. si quis cau. l. j.

f Triginta dierum. s. debet dari terminus, intra quem se excusent. Vel dic, excusare se debent, facta dinumeratione xxx. dierum &c.

g Qui tamen. Repete, Debent se excusare intra illos xxx. dies: qui tamen &c.

h Computari. Caueas, ne fallaris in hac computatione. si enim per centum milliaria abest, vel minus, tantùm habet dies quinquaginta: si autem abest vltrà, etiã per vnũ milliarium, habet pro quibuslibet xx. milliaribus vnã diem: & sic pro centũ milliaribus habet quinq; dies, cùm quinquies viginti faciant centũ. Item fortè vnã diem: quia vltra est per milliariũ vnum, vel parum plus. Item triginta dies habet: & sic habet xxxvj. dies: & ita est in deteriori conditione, qui remotior est. Sed tamen, (vt subiicit) ita est faciẽda computatio, ne sint minus, quàm quinquaginta dies. Et sic apparet, quòd nisi per xxj. dietas, vel plus sit vltra centesimum milliarium: non prodest adiectio triginta dierum: vt hîc, & ff. eod. l. scire. §. aliud autem.

i Patrimoniũ. Facit ff. eo. l. propter litem. §. fi. Sed contra. suprà qui testa. da. tut. pos. §. certæ. Solue vt ibi.

k Non compellitur. Quasi sufficiat ei tantum seruisse. vt C. de nego. gest. l. tutori.

a Non

¶ a Non cogendum. Facit ad hoc C. eod. titu. l. curator. Sed contra est ad hunc §. C. eod. l. liberos. §. fin. Sed speciale est in liberto, vt non excusetur licet tutor fuerit.

¶ g Non est liberatus. Imò ex tēpore dationis tenetur: vt C. si ex fal. al. l. j. in fi. & facit ad hūc §. ff. de re iud. l. diuus. & de exce. l. qui agnitis. & C. si ex fal. inst. per totum tit. Quid, si est iniusta excusatio: licet non falsa, vel nō gratiosa? Resp. pōt adhuc idē dici, vt nō teneat in minoris præiudiciū: vt C. si ex fal. all. l. j. Quid si p ignorantiā? Resp. idē: vt C. si ex fal. al. l. vlt. licet aliàs sententia gratiosa teneat: vt ff. ad Tre. l. seruo inquit. §. cum Pr[illegible]

...dum a, diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

¶ *Maritus etiam si se immiscuerit in cura vxoris suæ, habet* [illegible]

¶ Idē rescripserūt, maritū b vxori suæ curatorē c datū excusare d se posse, licet se immisceat e.*

¶ *Falsis excusationibus liberatus, nō est* [illegible]

¶ Si quis autē falsis f allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus g onere tutelæ.

TIT. XXVI.

DE SVSPECtis tutoribus, vel * curatoribus.

¶ [illegible] *tutela remouendi sunt, cuius rei cognitio magistratib. hic scriptis data est.*

SCiendum est suspecti crimen h

[illegible]

In tex. Diui Seuerus, & Anton. sanè Alciat. lib. disp. iij. ca. viij. in fi. putat legēdum Verus: q̄ is cum Antonino imperarit. quod idem Nebrissen si placet in dic. Antoninus. Sed hæc falsa esse Herodianus li. iij. declarat, qui scribit Seuerum senem imperiū cū filio suo Bassiano, qui Antoninus postea dictus est, commūnicasse. Tū Bassiano, inquit, qui tunc Imperatorios honores adeptus. Seuerus Antoninus accepto Marci cognomine vocabatur, ac maior natu erat, vxorem dedit filiam Plautiani, &c.

*immiscuerit. Th.

¶ b Maritum. Idem de sponsa: vt ff. eod. l. j. §. fin.

¶ c Curatorē. Sed procurator potest esse: vt C. de procu. l. maritus. ideo autem non ponit hic tutorē: quia aliqua vxor nō est pupilla: vt s. de nu. in pri.

¶ d Excusare. Impropriè ponitur. nā & si vellet non admitteretur: vt C. qui da. tut. posses. l. maritus. Et est ratio: quia propter affectum vxoris omnia sibi remitteret. Et hæc omnia sunt vera, vbi datus est curator postquā fuit sponsus vel maritus: si verò prius fuit tutor vel curator, non posset postea esse maritus: vt C. de interdic. ma. per totum tit. Item hic maritus, qui post matrimoniū fuit datus curator ignorans fortè, alium debet petere substitui: vt C. eo. l. amplissimi. & l. licet.

¶ e Immisceat. Sed si alius, scilicet, de prædictis, qui excusationem habent se immiscuit, non posset se excusare: vt C. si ex fal. al. l. ij. & iij.

Falsum est immutatio veritatis.

¶ f Falsis. Vbi veritas fuit mutata. nā falsum nihil aliud est, quàm immutatio veritatis: vt in authent. de fide instru. in princip.

DE SVSPECtis tutoribus, vel curatoribus.

¶ Quia suprà visum est de tutoribus & curatoribus ac etiā eorum excusationibus: & quia hi aliquando nō excusantur, imò inuiti tanquam suspecti remouentur, ideo de his subdit. Porc.

SCiendum. Totus iste titu. diuiditur principaliter in quinq; partes. Primò vnde habuit exordium crimen suspecti. Secundò qui possunt de suspecto cognoscere. Tertiò, qui possunt fieri suspecti. Quartò qui possunt accusare tutorem de suspecto. Quintò quib. cau. quis sit suspectus, & si accusatur de suspecto, quid sequitur. Secūda ibi, Datum. Tertia ibi, Ostēdimus. Quarta ibi, consequens. Quinta ibi, suspectus. CASVS. Annius tutorē habebat, aut curatorem, cuius fides atq; integritas multis in dubiū veniebat. Sed apud quos iudiciū crimenque suspecti exercebitur? Apud Prætorem Romæ: apud Præsidem, aut legatum Proconsulis in prouinciis. Cor. Vib.

¶ Not. quòd crimen suspecti tutoris descendit à lege xij. Tab. & ideo dicitur legitimum. Item, quòd maiores magistratus de hoc cognoscūt tam Romæ, quàm in prouinciis: & per consequens est delegabile. Syl.

¶ h Suspecti crimen. i. huius criminis

accusationem, scilicet de suspecto. Vel simpliciùs crimen suspecti, id est, suspicionis.

ex lege[a] duodecim Tabularum* descẽdere. Datum est autem ius remouendi tutores suspectos Romæ[b] Prætori[c], & in prouinciis Præsidibus[d] earũ, & Legato Proconsulis[e].

¶ Suspecti crimen ad- [illegible] mouerit

Ostendimus[f], qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possunt. Et quidem omnes tutores[g] possunt fieri suspecti, siue sint testamentarii, siue non sint, sed alterius[h] generis tutores. Quare & si legitimus sit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? adhuc idem erit dicen-

ADDITIO. Tu dic, quòd si accusatio fit ad remouẽdũ, potest cognitio demãdari, non autem remotio, nisi fiat à lege: quia tunc potest demandari ipsius declaratio. Sed remotio per sententiam, non potest fieri, nisi per delegatũ Procõsulis, vel pretoris: vt hîc, vel etiam principis, argu. l. à iudice. C. de iud. Si verò fiat ad puniẽdũ, null9 delegatus, nec etiã ipse Prætor, sed sol9 Præses prouinciæ cognoscit: vt d. §. suspecti. & l. j. §. fi. cum l. seq. ff. eod. Ang.

Ostendimus. CASVS. Quinam suspecti fieri possunt? Omnis generis tutores. sed & patroni, salua tamen existimatione. & ideo dum remouentur, eorum existimationi cõsulitur, neque doli fit mentio. Sequentem §. per se clarum, non illustramus. Cor. Vib.

Accusãs de suspecto te debet inscribere, quando agitur criminaliter: secùs si ciuiliter. *Vide Vet. Iurisp. Praxii. lib. 4 l. 30.

a Ex lege. Ex quo est legitimum crimen, nunquid se inscribet, qui accusabit? Resp. potest dici, quòd sic: vt ff. de priua. deli. l. fin. & de mun. & hono. l. rescripto. §. si quis. Alii contrà: vt ff. eod. l. iij. §. prætereà. Sed illud potest intelligi, quando sine accusatore res procedit. Aliud est si cũ accusatore: vt dictum est suprà. Sed quæ erit hîc pœna talionis, cùm accusator non sit tutor, vt remoueatur? Respon. infamia: vt j. e. §. suspectus. ij. Item quia quandoque erit puniendus vltra remotionem: vt j. eod. §. sed si quis præsens.

b Romæ. Sic in auth. de defen. ciui. §. iusiurandum. ibi, non habente.

c Prætori. Et illi, cui à Prætore mãdata est iurisdictio: vt ff. eod. l. j. §. ij. Sed dicunt quidam quãtum ad cognitionem, non quantũ ad remotionem: & dicit tantùm esse speciale in Legato à Proconsule, vt ipse possit remouere: non sic in Legato à Præside, sed cognoscere tantùm potest.

d Præsidibus. Sub hoc vocabulo continetur Proconsul: vt ff. de officio Præsid. l. j.

e Legato Proconsulis. id est, Delegato à proconsule. Sed hic non habet ordinariam iurisdictionem, ergo remouere non potest: vt ff. ad Turpil. l. j. §. suspecti. quæ est contrà. Sed dicunt quidam nomen Præsidis ibi generale esse, vt etiam hunc delegatum, & sic omnem delegatum compræhendat: vt ff. de offic. Præsi. l. j. Sed veriùs est in hoc legato duo esse specialia: vnum est, vt de hoc crimine possit cognoscere & definire, vt hîc, & ff. eod. l. j. §. j. & §. cui autem. & ff. de offic. eius cui mand. est iurisdi. l. cognitio. Item & aliud, vt de omni crimine cognoscat, licet non pronuntiet: vt ff. de offi. Procon. l. solent. Restat ergo, vt per alium delegatum hoc fieri non possit, nisi per ipsum: & Prætoris: vt suprà proxi. dixi.

Legatus Procon. duo habet specialia.

f Ostendimus. Vt suprà proximo §. & ff. de suspect. tutorib. l. j. §. ostendimus.

g Omnes quidem tutores. i. Omnis generis tutores, siue sint testamentarii, siue legitimi, siue datiui: nõ autem omnes. i. boni, & mali: quia boni etiã si pauperes sint, non remouentur: vt infrà eod. §. vlt. Ponit ergo genera singulorum tutorum, & non singula sub generibus posita, seu singula generum: sic & aliàs. suprà, quibus mod. tut. fini. §. sed & capitis, & infrà de fideiusso. in prin. & ff. de pecul. l. quam Tuberonis. §. peculium. & ff. de iust. & iur. l. j. §. ius naturale. Sed nunquid eadem seruantur in quolibet alio curatore, putà furiosi, vel prodigi? Resp. sic, vt ff. eod. l. iij. §. non tantùm. & §. sed & si quis.

h Alterius, Putà datiui.

a Dicen-

dum[a], dummodò* meminerimus; famæ patroni parcendum[b] esse*: licet, vt suspectus, remotus fuerit.

¶ *quasi publica est, id est, cuilibet de populo cōpetit, vsq; adeò, vt etiā mulieribus (modò pietate aut propenso amore, pupilli moueantur) ac*

¶ Consequēs est, vt videamus, q possit suspectos postulare. Et sciendū est, quasi publicā[c] esse hāc accusationē*: hoc est, omnibus patere. Quinimò & mulieres admittūtur ex rescripto diuorum Seueri, & Antonini: sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine* ductæ, ad hoc procedūt[d]: vt putà mater, nutrix quoq;, & auia possunt: potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor propensa*[e] pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem[f], sed pietate productam non sustinere*[g] iniuriam pupillorū, admittet eam[h] ad accusationem.

¶ *Impuberes de suspecto nō accusant, sed puberes sic. Arc.*

¶ Impuberes non possunt tutores suos suspectos* postulare: puberes autem curatores suos ex cōsilio necessariorum[i] suspectos possunt arguere: & ita diui Seuerus, & Antonin' rescripserunt.

¶ a Dicendū. s. Vt possit accusari & remoueri. Sed certè imò videtur debere curator adiungi tā patrono, q̄ cuilibet legitimo: non autē remoueri: vt ff. eo. l. si tutor. q̄ est huic cōtraria? Respō. illud est cōsilium, nō præceptum. sic & aliàs. s. de nup. l. viduæ in gl. j.

*vt. D.

¶ b Parcendū. Sed qualiter parcetur, cùm cōdēnat' ob dolū, statim sit infamis: vt j. eo. §. suspectus autē? Respō. causa nō exprimatur in sententia: vt ff. eodē. l. hæ em̄. in princip. primo respon.

*absūt. D.

¶ Cōsequēs est. Not. accusationē tutoris quasi publicā esse. Itē, q hæ mulieres de suspecto accusāt, quas verisimile est pietate moueri, etiam si sint extraneæ. Syl.

*actionem. D.

¶ c Quasi publicam. Ideo dicit quasi, qa nō cuilibet indistinctè accusare p̄mittitur: vt statim probatur. [Adde hoc falsum, vt dicatur quasi publicū: qa mulieres nō admittuntur: nā omnia alia nō dicerētur publica, cùm fœminæ nō admittātur, vt aduertit hìc Christop. Vnde tene opinionē Bart. in. l. prima. ff. de publicis iudiciis. quæ cōmunis est. Syl.] Publica autem dicitur, quasi populica, id est, cuilibet de populo competens: vt j. de pub. iud. §. j.

*pietate necessitudinis, D.

¶ d Procedunt. Etiam impudicæ. & facit ad hoc C. eod. l. pietatis. §. fin. & ff. eod. l. j. §. consequens. & ff. de procu. l. fœminis. secùs in aliis accusationibus: vt ff. de accusa. l. qui accusare. & secùs in postulatione: vt ff. de postu. l. j. §. sexum. Sed contra. ff. de reg. iur. l. ij. cum suis concord. Solut. hoc est speciale. Itē in eo quod dicit matrē admitti, est contra. ff. de in lit. iur. l. videamus. in princ. ver. sed nec. Sed certè si iuraret in litem pro filio, priùs matri cōmitteretur, quasi esset iudex, quàm si filii nomine accusaret: cū magis sit in iudicis arbitrio, vtrùm sit suspectus iudicādus, vel nō. Sed nō, si sacramentum est in arbitrio iudicis, maximè iure nouo: secūdum quod non refrenatur secundum quosdā, postquā est præstitum: vt in auth. de iudi. §. oportet. vel licet posteà taxet: rarò, vel parū minuit deeo, quòd iurauit.

*perpensa.

*continere.

¶ Dic tamē arbitrarium esse iudici: vel primò iuramētum taxare, vel post ea limitare. l. videamus. §. penult. ff. de in lit. iur. Syl.

*suspecti.

¶ e Propensa, id est, magna. Accur.

f Egredientem. Quod fecit Calphurnia: vt ff. de posthu. l. j. §. sexum.

Calphurnia fuit mulier inuerecunda.

¶ Sustinere. Subaudi posse.

¶ h Eam. scilicet fœminam.

¶ Impuberes. *T. R. E. M. A.* Quoniam aditum patere omnibus dixisti ad suspecti crimen intendendum, patétne etiam Annio impuberi? minimè. quid si pubès est? patet, modò cognatorū, & affinium suorum consilio id faciat. Sequens §. clarior opera nostra fieri non posset. Cor. Vib.

¶ i Necessariorum. scilicet parentum. & facit ff. de in litem iurando

l.videamus.§.adolescens.

a Suspectus.Sic ĩ.eo.§.nouissimè.

b Ex fide.s.bona.

c Remoueri.Quia fortè in aliis tutelis malè sit versatus:vt ff.eod.l.iij.§.si curator. & dic remoueri, sed nõ accsari:vt ff. e.l.hæ eñ. in fi. quæ huic est cõtraria. Vel ibi nõ possũt accusari suspecti ex verbis xij. Tab. sed ex sentẽtia sic, vt hîc dicitur. Vel dic, ꝙ antè, quã gerat ex dolo tãtùm accusatur suspectus: vt C.eo.l. iij. ꝑ culpa nõ: & qđ dicit̃ in d. l. hæ enim. hoc verũ est, quando ob ignauiã fecerunt. id est, administrauerunt: postquam verò cœperit gerere,& propter dolũ & propter culpam potest accusari suspectus:vt infrà,proxi.§.

*&.Th.

*est.

an ob vtrũq;.In primo sit famosus:in secũdo non æquè, in tertio intelligitur semper ob culpã: nisi in cõtrariũ probetur.Pœnę eñ nõ sunt augendæ: sed molliẽdæ:vt ff.de pœn.l.pen.& de exceptio. rei iudicatæ.l.si ex testamento. & ff. de lib. & posthu. l. cũ quidã. & ff.eod. l.iij.j. ij.& iij.respon.

f Ob culpã. s. leuẽ,vel leuissimã, [Hæc glos. reprehenditur: qa tutor nõ tenetur de leuissima. Syl.] secùs, si propter latam: quia tunc videtur infamis:vt ff. eod.l. impuberibus.§. si fraus. Et est ratio: quia dolo comparatur: vt ff.si men.fal. mo. dix. l. j. §. hæc actio. & ff.de precar.l.quæsitum, §. eum quoque. & ff. deposi. l. quod Nerua. nisi in duobus casibus. Primus est in criminibus publicis: vt ff. ad legem Corne. de sicar. l. in le. Secundus in delatione sacramenti in litẽ:vt ff.de in lit. iur. l. in actionibus. §.sed in his. iis enim casibus lata culpa dolo non comparatur. Vel dic secundum Azo.& de lata etiam intelligi: vt sicut in perditione personę, dolo non comparatur,vt dictum est: sic in perditione famæ, vt non fiat infamis. Nec obstat d.l. impuberibus. ff. eodem.quia de dolo intelligitur.Vel dic,vt infrà statim dicam, in glo. prima.nọ similiter.in fin.

*excip

¶ Suspectus [a] autem est, *qui non ex fide [b] tutelam gerit, licet soluendo sit*: vt Iulianus quoq; scripsit. Sed & antè, quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectũ remoueri[c], idem Iulianus scripsit: & secundum eum cõstitutum est.

¶ Suspectus autẽ remotus, si quidẽ ob dolũ[d], famosus est[e]: si ob culpam[f], non æquè[g]*.

Suspectus autẽ remotus. Corn.vt suspectus,remotus est.quero nũ infamis ex eo iudicio discesserit? Distinguo.Nã aut propter dolũ remotus est,veluti ꝙ grassatus fuerit in tutela, aut sordida egerit,aut perniciosa pupillo, aut si q̃d intercepit ex rebus pupilli.His enim casibus infamia nomini eius inuritur. Aut verò propter culpã remotus est,putà ob segnitiẽ,rusticitatem,inertiã,simplicitatẽ, ineptiam,quo casu integra existimatione remouetur.Cor.Vib.

d Ob dolum. Expressum in sententia,putà sic,remoueo te,quia in dolo tali fuisti.Accursius.

e Famosus est.Exceptio patrono:vt s̃.eod.§.ostendimus.in fin.§.& ff.eod. l.j.§.ostendimus.

Famæ periculum æquiparatur periculo vitæ.

Hæc glos.falsa est,quando ob dolũ remouetur,vt tradit Bart.in l.si inter. ff.eodẽ.Syl.Sed q̃d, si remouetur simpliciter, nõ expresso dolo,vel culpa? Videtur, ꝙ semper remaneat integræ famę: vt ff.eod.l.iij.in fin.& l.hæ eñ. §.q̃d ergo.Pót tamẽ distingui, vtrùm accusat' fuerit ob dolũ,an ob culpã,

Lata negligentia,culpáue prope fraudem accedit,& vbiq; ferè doli appellatione continetur per interpretationem.l.vbi.ff.de edendo. l. j .ff.si mensor.l. ij.C.de in lit l.j.ff.si quis test. nam & in regula iuris, culpam latam,magnã,dissolutam: latiorem, aut similiter appellatam negligentiã is præstare dicitur qui dolum, præstat.l.contractus.ff.de reg.iu.E.B.

g Non æquè, id est, Non similiter fit famosus damnatus ob culpam leuem:sicut ille, qui remouetur ob dolum.

lum: sit tamē infamis de facto, sicut & aliàs qs sit famos⁹ de facto solo, vt in cōdictionib⁹ ex turpi causa descēdētibus, vt ff. de actio. & oblig. l. cessat. Itē in interdictis ex famosa causa similiter venientibus: vt ff. de vi & vi arma. l. neq; vn de vi. Sed videtur, q etiam ex culpa leui quis sit infamis: vt ff. de iis, q not. infa. l. liberorum. §. notatur, quæ est huic contra. in eo quod ibi dicit ignorantiam iuris non excusare ab infamia. Sed certè potest dici, q iuris ignorantia sit lata culpa: qđ sic probo: quia omnes debent scire iura, exceptis paucis, scilicet mulieribus, minoribus, & militibus: vt ff. de iur. & fac. igno. l. regula in prin. C. de legib. & cōstit. l. leges sacratissimæ. & C. de iur. & fact. ign. l. constitutiones ergo si quis ignorat, est in culpa lata: cū culpa lata sit id ignorare, quod omnes sciūt: vt ff. de verbo. signi. l. latæ culpæ. nō est ergo mirū, si est infamis: vt ff. eo. l. impuberibus. §. fin. Vel verius secundum Azo. lata culpa non infamat per sententiam damnatum, sed ipso facto sic, si est tale factum: vt in d. l. liberorū. §. notatur. Et sic sunt tres casus, vbi lata culpa non comparatur dolo: vnus hîc, duo in glos. superiori, quæ incipit, scilicet leuem, &c.

¶ *Accusatio de suspecto, lite pendente, interdicta est administratio: & suspecti accusatio morte ex-[illegible]*

¶ Si quis autē suspectus postulatur, quo ad [a] cognitio finiatur, interdicitur [b] ei administratio, vt Papiniano visum est. Sed si suspecti cognitio suscepta [c] fuerit, post eáque tutor, vel curator decesserit [d], extinguitur [e] suspecti cognitio.

¶ *Latitante tutore, in pupillo alimenta decernuntur, pupillus in possessionem bo-[illegible] tur, & quæ seruando seruari non possunt, dato curatore, venduntur: ac vt pote suspectus remo-[illegible]*

¶ Si quis tutor co-[illegible]

¶ Si qs autē. CASVS. Explica breuiter huius mihi sententiā §. Titius tutor, aut curator suspecti crimine reus erat factus. dum iudiciū pendebat (pēdebit autē fortasse longo tēpore) sempérne administrabit? minimè. statim enim iubetur administratione desistere. Quid, si inchoato iudicio, decesserit? crimen extinguitur. Cor. Vib.

Not. q interdictio administrationis propter accusationem suspecti durat durāte lite. Itē, quod morte accusati extinguitur accusatio suspecti. Syl.

¶ a Quo ad. id est, donec.

¶ b Interdicit. Ar. vt donec prælatus accusetur, q nō debet administrare ecclesiastica bona: & facit ad hoc. C. de sēt. pas. l. fi. & ff. eo. l. impuberib⁹. §. fi. C. eo. l. eū quē vt suspectū. & ff. de sol. l. quòd si fortè. §. j. ver. dico igitur.

ADDITIO. Imò adiūgit sibi alius, cū quo administrat, secundū Ang. Vide tu, canonista, not. in c. venerabili. de off. dele. in ver. suspectus. vbi concludit glos. q prælatus de dilapidatione nūtiatus, seu accusatus, tanquā suspectus ab administratione remouetur lite pendente, nisi primò probetur suspectus de dilapidatione malè administrando.

¶ c Suscepta. id est, Incepta.

¶ d Decesserit. s. accusatione pēdēte.

¶ e Extinguitur. Quia non, nisi vt ab ea remoueatur, intēditur: sed ex quo mortuus est, verè remotus est: & quod hîc dicitur, si tutela morte tutoris finiatur, idē est si quocunq; alio modò finita tutela sit: vt ff. eod. l. pe. §. pe.

¶ Si quis tutor. CASVS. Cornelius tutor res ad victū, cultúmq; pupillo necessarias non suppeditabat, ac ne suppeditare cogeret, latitabat, neq; sui copiam faciebat. quid remedij. Permittitur pupillo bona illius possidere, indéq; sibi res necessarias suppeditare. An ipse pupill⁹ ea bona administrabit? minimè. sed curator constituetur, cui etiā potestas datur, ea quæ tēpore deteriora sunt futura, vt vestes, iumēta, pelles diuēdere. Quid si tutor præsēs sit, sed pupilli bona dicat esse tenuia, neq; pupillū eis ali posse? Distinguo. Nam aut falsò id dicit: quo casu plectitur à magistratu: aut verè, ac sedulò, ac tūc excusatur. Quid, si quis pecuniam dederit vt sibi tutela curatióve deferretur? similiter plectetur: quod etiā dicimus in liberto, qui malitiosè, ac fraudulenter in tutela filiorum nepotúmve sui patroni versatus erit. Cor. Vib.

*Prælatus sui pectus an sit ab administratione remouendus.

a Decernantur. Per iudicem. ADDITIO. Ita quod semper ex reditu patrimonii aliquid supersit, per text. in l. ius alimentorum §. j. ff. vbi pu. edu. deb. Ange.

b Vt in possessionē. sed mulcta iudici poterit: vt ff. de arbit. l. non distinguemus. §. si arbiter. & facit. ff. eo. l. impuberibus. §. fi.

c Eius. Aliâs est tutoris in tex. aliâs nō est: sed tamē subauditur. ff. eo. l. impuberib. Sed alij dicūt eius: s. pupilli: vt administratio tutori auferatur. Hæc opi. falsa est: q a nō esset contumacia tutoris punita. ideo tene primā. Præterea nō esset bona grāmatica, si verba ad pupillū referrentur. Syl.

d Mittatur. Causa custodię: nō vt ex eis alatur, sed vt cautū sit pupillo si malè gessit tutor, sed ex suo: vt ff. vbi pu. edu. de. l. fi. in fi.

e Si qs. s. tutor

f Decerni. Puta, si negat alimēta posse decerni, id est, dari. & quod sequitur, si hoc per mendacium, &c. sit de responsione.

g Per mendacium. Quid, si non dicat per mēdacium, imò verum dicat: nunquid de suo alere tenetur? Resp. non: vt ff. vbi pu. edu. de. l. iij. §. fin.

h Remittendum. Sed non remouendum: vt ff. eod. l. tutor. §. tutor. Tene contrarium, quòd imò remouetur, vt probat text. in d. §. tutor

in illa implicatiua, etiam. Syl.

i Placuit. hoc ideo: quia maior pœna imponetur, quàm remotio: vt ff. de offi. Præfect. vrb. l. j. §. item solent.

k Remittitur. s. puniēdus extra ordinē: vt ff. de tute. l. in eos. Et not. hîc argu. cōtra eos, doctores, q. pecunia data, sibi acquirunt scholares: vt ff. de offi. Præfect. vrbi. l. j. §. item solent, & in auth. vt ea, quæ vocant insinuatiua. §. j.

piam sui nō faciat, vt alimēta pupillo decernātur[a], cauetur epistula diuorū Seueri, & Antonini, vt in possessionē[b] bonorū eius[c] pupillus mittatur[d]: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore, distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta.

Tutor præsens, qui mittitur alimenta pupillo posse decerni, remittitur ad præfectum vrbi puniendus. Idem in eo, qui per pecuniam tutelam acquisiuit. Et idem in liberto, qui malè administrat.

Sed si quis[e] præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni[f], si hoc per mendacium[g] dicat, remittendum[h] eum esse ad Præfectum vrbi puniēdum, placuit:[i] sicut ille remittitur[k], qui data pecunia, *ministerium tutelæ [adquisierit, vel] redemerit *. Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorū vel nepotū patroni gessisse probetur, ad Præfectū vrbi remittitur[l] puniendus.

Qui fraudulenter tu... tisdatione de indem...

Nouissimè[m] autem sciendum est eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, remouendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi[n] in re familia-

*ministeriis tutelæ. *superfluit acquisierit vel.

l Remittitur. Ob hoc etiā vt ingratus accusari potest, vt C. de li. & eo. lib. l. iij. & facit. C. eod. l. j. & ij. & ff. eo. l. libertus, quæ est lex ij.

Nouissimè. Cæcili⁹ tutor maliciosè, ac fraudulēter pupilli rē administrabat. dicebas eū remouēdū esse. q.d. si satisdationē, ac fideiussores dare velit rē pupilli saluā fore? nihilominus abdicabit. Quāuis enim ille sexcētos fideiussores præbeat, nō tamen animum mutat, sed parauit facultatem diutius pupilli fortunas interuertendi. Cor.Vib.

Not. non esse standum cautioni, vbi periculum sit paret. Item, quòd non est danda occasio delinquendi. Syl.

m Nouissimè. id est, in vltima parte huius titu. sic. ff. de institor. actio. l. nouissimè. nam & ibi in vlt. parte tract. sui, Vlpianus ponit nouissimè.

n Grassandi. id est, delinquendi: vel id est, animandi ad delinquēsium. sic ff. de

ff. de pœn. l. capitaliū. §. grassatores. inde grassor, aris, i. nitor ad malum.

a Præstat. Facit ff. eo. l. suspectus. & l. quia satisdatio. Et facit in argu. ad quæstionem talem. Si emi librum, & antè, quàm soluam pretiū cōperiam alienū, vel vitiosum, quod non tenear soluere pretium: quia expedit potius nō soluere, quā cautionem de reddēdo in causam euictionis, vel vitii recipere. quibus consonat. ff. de compens. l. iij. Præterea lex dixit, quòd non debet quis se committere fragilitati cautionis. ff. ad Treb. l. cogi. §. idem quærit. & C. in quib. cau. in integ. restitutio non est necessa. l. fin. & C. quando lic. vnicui. l. j.

ADDITIO. Not. quòd quotiescunque imminet euictio in limine contractus, ante solutionem pretii. emptor non tenetur soluere pretium, nisi venditor det idoneos fideiussores. adde l. si post perfectam. C. de euic. de quo per Bar. in l. j. §. stipulatio duplæ. ff. de præto. stip. & an venditor compellatur satisdare iure actionis, vel ope exceptionis? dic quòd ope exceptionis: & solum tenetur respectu illius duntaxat mouentis quæstionem ad §. stipulatio. & ibi per Bart. Ias.

Suspectum. CASVS. Ebutius T. Sempronium vitricum suum tutorem habuit (vt ait Liuius) fœdissimis moribus, Sorbonageum, & Sodomiticum, bacchanalibúsq; deditum. quærō nunquid ob improbos mores abdicare posit? maximè. Quid verò? Antonius haud magna cum re, sed fide plenus, an ob inopiam, quannis fidelis, remouebitur? maximè. Corn. Vabul.

Not. quòd plus valent boni mores, quàm diuitiæ. Syl.

ti facultatem præstat [a].

Mali mores, & non paupertas sola, faciunt tutorem suspectum. Aretin.

Suspectum [b] eū* putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuerò tutor, vel curator, quāuis pauper est, fidelis tamen & diligēs, remouendus nō est [c], quasi suspectus.

b Suspectum. Nam tutorem suspectum non facultates paruæ, sed fraudulenta, vel callida conuersatio in rebus pupillaribus commendat, id est, probat. Hæres verò solis facultatibus paruis, suspectus habetur creditoribus: vt hîc. & ff. de pri. cred. l. si creditores.

c Remouendus non est. Imò videtur quòd sic: vt C. de tut. & cur. qui nō satisdedit. l. ij. quæ est huic cōtra. Sol. ibi non repellitur propter paupertatem: sed quia non satisdabat. hic autem satisdedit. potest tamen iste se excusare. quod dic, vt suprà titulo primo. §. sed & propter paupertatem. Est tamen huic curator adiungendus: vt s. de curat. §. interdum. & C. eo. l. pietatis. §. quòd si nihil. & C. de periculo tuto. & curatorum. l. j.

*enim.

Institutionum Imperialium Libri primi Finis.

[illegible]

INSTITVTIONVM [illegible] torum D. Iustiniani sacratissimi [illegible]

LIBER II.

TITVLVS I.

DE RERVM diuisione [& * acquirendo ipsarum dominio.]

Hæc quidem naturali ratione communia sunt omnium, [illegible] *mare & litora ma*[illegible]

Hæc verò in nullius dominio sunt: res sacræ, sanctæ, & religiosæ.

[illegible] *quæ sunt generis eiusdem.*

Ea verò singulorum sunt, quæ modis quamplurimis nostri fiunt dominij, ac [illegible]

Secunda iurisprudentiæ pars est, quæ est de rebus, pertractanda sumit Imperator. Et summam rerum diuisionem annectit.

SVperiore * libro de iure personarum [n] exposuimus: modò [b] videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio [c], vel extra [d] patrimoniũ nostrum habentur [e]. Quæ-

*Ex tit. Vlpia. 19.

[a] Dictum est de personis, sequitur de rebus, vt promisit suprà, de iure natura. gen. & ciui. §. fin. de quibus dicit vsque ad titul. de oblig. Et in hoc medio dicitur, qualiter acquiruntur res iure naturali: vt à §. singulorum. vsque ad tit. de vsuca. Item qualiter iure ciuili: vt ab inde in antea. Itẽ qualiter iure singulari: vt vsque ad tit. de testam. Itẽ qualiter per vniuersitatẽ: vt ex testamento, vel intestato, vel simili modo: vt à titul. de testam. vsq; ad titul. de oblig. Accurs.

*ab sunt Theop. & aliis.

SVperiore libro iste titu. diuiditur principaliter in duas partes. Primò continuat istum librum ad præcedentem. Secundò incipit tractatum. Secunda ibi, Modò videamus. Item ista secunda subdiuiditur principaliter in duas partes. Nam primò ponit de rebus cõmunibus iure naturali, de publicis, de iis, quæ sunt vniuersitatis, & de iis, quæ in nullius bonis sunt: & omnia ista per exẽpla clarificat. Secundò ponit, qualiter res acquirantur de iure gentium, & efficiantur priuatorum. Secũda ibi, Singulorum autẽ. Et illa secunda subdiuiditur loco suo. Redeo ad primã, quæ subdiuiditur in quatuor partes. Primò ponit exempla de communibus. Secundò de publicis. Tertiò, de iis, quæ sunt vniuersitatis. Quartò de iis, quæ nullius sunt. Secunda ibi, Flumina. Tertia ibi, vniuersitatis. Quarta ibi, Nullius autem. Aretin.

C A S V S. Accuratè sanè, ac diligenter mihi de personis hactenus explicasti. Quare perge, quæso, nisi molestũ est, ac mihi de rebus itidem diligẽter explicato. Quænam est principalis, ac summa rerũ diuisio? Aliæ in patrimonio nostro sunt, nempe quæ ad hæredes transeunt, quæque in dominio, quasique dominio nostro sunt. Aliæ extra patrimonium, quæ nullo modo in bonis nostris, vel dominio dici possunt, aut in hæreditatem singulorum veniunt. Quædam enim naturali iure, &c. C. Vib. *ex lib. 2. Instit. Gaii.

[a] Not. distinctionem text. Item, quòd continuatio facienda est. Itẽ quòd dictio, modo, est demonstratiua præsentis temporis. Syl.

[a] De iure personarũ. Ab illo tit. de iure personarum vsque huc.

[b] Modo sicut promisimus. suprà de iur. natur. §. fin.

[c] Patrimonio. scilicet aptitudine. Aptæ enim sunt esse in patrimonio, vt res pro derelicta habita.

[illegible] Res in patrimonio esse dicitur, quæ in hæreditatem venire potest: extra patrimonium, quæ non potest. vt l. bona. ff. de bon. poss.

[d] Vel extra. s. aptitudine: quia non sunt aptæ, vt sint in patrimonio: vt sunt res sacræ, vel religiosæ, vt j. eo. §. nullus. Interdũ tamẽ dictę res sunt in patrimonio, vt si ab hostib[9] captę sint: vt ff. de relig. l. cum loca. similiter res profanæ extra patrimonium nostrum sunt: si religiosis adhærent, vt ff. de rei vendicatione. l. quæ religiosis.

[e] Habentur. Talis diuisio hic s[u]mitur, Rerum enim aliæ sunt in patrimo-

trimonio, aliæ extra; quæ videtur insufficiens: nam aliæ sunt nec in patrimonio, nec extra, vt seruitutes: vt ff. de vsufructu legato. l. j. contrà. Sed Io. dicit, quòd hîc pueris loquitur simpliciter. nam quædam pro docendis pueris dicūtur, quæ aliàs non dicerētur: vt ff. de act. & obliga. l. obligationum. in fin. quod nō est verisimile, quod propter pueros malè loquatur: vnde non placet. Alii dicunt hîc de corporalibus rebus tantùm loqui: quod est falsum: quod colligitur ex continuatione huius tituli ad quatuor sequentes. Nos diximus seruitutes esse in bonis nostris, cùm earū nomine agamus, & excipiamus: vt ff. de acq. re. do. l. rem. & l. statuas. Quod aūt in d. l. dicitur, eas non esse in bonis, nec extra, dicitur ideo: quia per se non censentur: vt est possessio tigni in domo positi: quæ non intelligitur tignū, dum durat, domus, per se: vt ff. de vsucap. l. eum, qui.

Quædam[a] enim naturali iure communia sunt[b] omniū[c], quædā publica[d], quædam vniuersitatis[e], quædam nullius[f], pleraque singulorum: quæ[g] ex variis causis cuiq; adquiruntur: sicut ex subiectis[h] apparebit.

Seruitutes sunt in bonis nostris.

Et hęc gl. cōmuniter approbat. Syl.

a Quædam. hîc fit alia diuisio.

b Cōmunis sunt. Non tamen agitur communi diuidun. secundum Placen. ADDITIO. Quia non possunt stare sine re, vel persona, cuius sunt. l. si aliena. §. hoc iure. cum similib. ff. de vsucap. Angel. Aret.

c Omnium. s. vsu, non proprietate, vt dicitur infrà eo. §. & quidem.

Publicū quid.

d Publica. quasi populica; s. omniū populorum: vt s. tit. j. §. consequens. & infrà eo. §. flumina. Aliàs dicitur publicum, quod est huius populi vel illius tantùm, vt campus Martius: vt C. de sacrosanct. eccl. l. fi. & hoc dicitur magis vniuersitatis. Accur.

e Vniuersitatis. Vt suprà eod. §. vniuersitatis.

f Nullius. Vt j. eod. §. nullius.

g Quæ. s. quæ sunt singulorum: nec etiam ad superiora refertur.

h Ex subiectis. infrà eod. §. singulorum. vsque ad fin. tit.

Et quidem. Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum. Secundò ex dicto infert. Tertiò illationem restringit. Quartò rationem restrictionis assignat. Secunda ibi, Nemo. Tertia ibi, Dum tamen. Quarta ibi, Quia non sunt. Aretin.

CASVS. Quæro, súntne quædam res omnium hominum cōmunes, vt æquè sint Annibalis, ac Fabii: æquè Cyri, ac Tomyris: æquè Cannibalium, ac Indorum: equè Papæ, ac pauperis Christiani? sunt, inquit, nimirū quæ natura parēs omnium omnibus æquabiliter elargita est. aër, aqua profluens, mare, & quia ad mare nō licet nisi per litus accedere, litus quoque. Licet enim æquè pauperrimo Christiano, ac ditissimo Papæ aerem ducere: & Diogeni manu aquam ex flumine haurire, ac Dario magno Persarum regi: & Codro in litore maris inambulare, ac Crœso Lydorum regi. Sed licebitne Diogeni si villam in litore maris, aut monumētum, aut ædes ædificatas volutationi sui dolii obesse videat, euertere? minimè. quid ita? quia singulorū hæc sunt, non omnium. Quid autem de Tyberi, aut Rhodano, aut Sequana, licétne cuiuis de populo Romano, aut Lugdunensi, aut Parisiensi in eo & nauigare, & piscari? Iure Romano licet. Sed ecce Fluctus maris exæstuat æstate longius, quam hyeme. volo autem ibi monumentum facere, vbi hyeme non exæstuat. licétne? minimè. Litus enim est, quousque maximus hybernus fluctus peruenit. Hæc vsque ad §. riparum. Cor. Vibul.

[illegible] hæc sunt communia [illegible] potest, dummodo abstineatur à villis, locis ibi positis. Antiquus [illegible]

Et quidem naturali iure[i] commu-

Not. quæ dicuntur communia de iure gentium. Item, quòd ius gentium appellatur ius naturale. Item quòd accidentia concreta debent regulari secundum eorum subiectum. Item, quòd litus maris non prohibetur alicui, dummodò ab ædificiis ibidem positis abstineat. Item not. quid sit litus maris. Syl.

i Naturali iure. i. iure gentiū, quod est naturali ratione inductum, vt ff. de iustit. & iur. l. omnes. §. quod verò. de quo hîc loquitur: vt j. eod. §. singulorum. & in fi. huius §. nam iure naturali

...nia [a] sunt omnium hæc, aer, aqua profluens *[b] mare[c], & per hoc[d], litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur*: dũ tamen villis[e], & monumẽtis[f] & ædificiis[g] abstineat: quia non sunt iurisgentium[h], sicut est *mare[i].

*ἀέναον. T.

* piscandi causa

*&

¶ Flumina autem omnia[k]*, & portus publica sunt: ideóque ius piscãdi omnibus[l] commune[m] est in portu, fluminibúsque. Est autẽ litus[n] maris, quatenus hybernus[o] fluctus maximus excurrit[p].

primæuo etiã alia essent communia. ¶ a Communia. non tamen agitur cõmuni diuidundo, secundum Placen. nisi postquàm facta fuerunt occupantium. Et quòd dicit omniũ, s. vsu, non proprietate, vt prædixi.

¶ b Profluẽs. i. De cælo cadẽs. ¶ c Mare. Sic ff. de iniuriis. l. iniuriarũ. j. §. si q̃s me prohibeat. ¶ d Et per hoc, i. per cõsequẽs. cùm sit accessio maris: arg. j. eod. §. si tamen. Sed contrà ff. ne quid in loco publico. l. litora. vbi dicitur litora esse populi Romani. Sed illud est verum, quo ad iurisdictionem: verè tamen sunt communia, vt hîc. sic C. de quadriennii præscriptione. l. bene à Zenone. secus in ripa fluminis, quæ non est publica, licet flumen sit publicum, vt j. eo. §. riparum. ibi, sed ꝓprietas. Et potest esse ratio: quia inũdatio fluminis rarò euenit: & ideo potest esse vtilitas in proprietate ripæ. At mare assiduè inũdat: vnde paruula esset vtilitas, nõ ergo ꝓprietas quęrit: vt C. de bo. quę lib. l. fi. §. fi. Dic tria consideranda. Primò vsus, & hic est de iure naturali primęuo cõmunis omnibus animantibus. Secũdò potestas acquirendi dominiũ per occupationem, & hæc est de iure gentium, & solis hominibus conuenit. Tertiò iurisdictio, & protectio, & hęc est populi Romani. Syl.

¶ e Villis. Ab alio ibi positis, & habet duas significationes, dicitur enim casa, vel insula quędam, in qua non habitatur, sed vel retia ponuntur, vel propter aquam illuc confugitur, vel fructus reponuntur: vt hîc, & ff. de vsufru. l. arboribus. in prin. si verò ibi habitaretur, esset prædiũ vrbanũ: vt j. de seruit. rust. prædio. §. prædiorum. Item dicitur villa, congregatio hominum.

¶ f Monumentis. Quid sit monumentum habetur. ff. de reli. l. ij. §. monu.

¶ g Aedificiis. scilicet aliis.

¶ h Non sunt iurisgentiũ. i. communia de iure gentiũ, sicut est mare: imò eorũ, q. ibi ædificauerũt: vt ff. e. l. in tãtũ.

¶ i Sicut est mare. huic continua, quod est j. statim. §. est autem.

¶ k Flumina autem omnia. s. perpetua: vt Padus. & Rhenus. quædã enim sunt priuata, vt fossata in agris posita, quę crescũt, & decrescunt, quæ quandoque currunt, quãdoque non: vt ff. de flu. & ne quid in flu. l. j. §. ij. & ff. eod. l. nemo. in fin.

*perpetua D.

¶ l Omnibus. Nec qui fuit primò longo tẽpore piscatus, aliũ superueniẽtem repellere põt: vt ff. de vsuc. l. fi. nisi fortè spatio xxx. ann. vt ff. de diuer. & temp. pręscr. l. si quisquam. vel secundum Ioan. intellige illam. l. si quisquam, quando erat in possessione piscandi.

ADDITIO. In qua cõstituitur per prohibitionem alterius non contradicentis. Et an idem sit de molendino, & de multis aliis quæstionibus: de hac materia vide Christoph. hîc.

m Commune. id est, in communi omnibus patet, non autem est commune, imò publicum secundum Ioan.

n Est aũt lit°. vt ff. de verb. sig. l. litus. Cic. in Topicis scribit Gallum Aquiliũ definisse litus, quovsque maximus fluctus eluderet.

¶ o Hybernus. id est, hyemalis: quando vento vndæ trahuntur. q. d. quantuncũque mare aliquo tempore plus extenditur in hyeme, vel æstate, tantum est litus eius.

¶ p Excurrit. Hîc continua, quod est j. eod. §. litorum.

¶ Riparũ. CASVS. Sex. Roscius fundum habebat, qui Tyberim (vt ait Cicero) tangebat: quæro, ripa Tyberis, ea parte qua Roscianus fundus eum pertingit, éstne publica? nondum video quid quæras. Hoc quæro, nux præcelsa, & fructuosissima ibi nata est: licétne cuiuis in arborẽ cõscendere, & nuces illas auferre? minimè. proprietas enim ripæ est Roscii. An ergo non lice-

licebit eò appellere, & funes ei nuci alligare? Imò verò. Vsus enim est publicus.

Litorum. THEMA. Aliud ergo vsus est, aliud proprietas. Quid igitur de litore? Eius vsus est communis (vt dixi) ideóque publicus. Proprietas autem est nullius, id est, communis omnium. ita enim vox, Nullius, hîc accipiēda est. Duo insequentes §§. per se facilè intelligitur. Cor. Vibul.

Not. quòd licet riparum vsus publicus sit, proprietas tamen eorum est, quorū prædiis adhærēt. Item, quòd vsus litorū publicus est, sicut & maris. Item, quòd licet ædificare, siccare retia, & huiusmodi. Itē, quòd proprietas litorum in nullius bonis est. Item, quòd illud quod est omnium, potest dici nullius. Syl.

rum verò dominiū ad eos pertinet, qui proximiorū prædiorū domini sunt: litorum quoque vsus, quāuis publicus sit, illorum tamen pro-

Riparū[a] quoq; vsus publicus est iuregentium[b], sicut ipsius fluminis. Itaque naues ad eas appellere*, funes* arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est: sicut per ipsum flumen nauigare: sed proprietas earum[c] illorum[d] est, quorū prædiis hærent[e], qua de causa arbores quoque in eisdem[f] natæ, eorundem[g] sunt.

*adplicare. *ex D.

Litorū[h] quoque vsus publicus[i] est, &* iurisgentium[k], sicut & ipsius maris[l]: & ob id cuilibet liberum est, casam ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia[m] siccare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorum[n] potest intelligi nul-

*abest.

a Riparum. id est, fluminis.

b Iure gentium. id est, de iuregentium: vel id est, omnibus gentibus publicè patet.

c Earum. scilicet, riparum.

d Illorum. s. hominum: quorum &c.

e Herent. Sed quid. si via publica est in medio inter flumen, & agrum? Respon. idem quod hîc: vt ff. de acquiren do rerum domi. l. maritus.

f In eisdem. scilicet, ripis.

g Eorumdem. Sed quid si piscator vult ligare: dominus vult incidere? Videtur dominus præferendus: vt suprà de iis qui sui vel alien. iur. sunt. in fin. ibi, nec cuiquam &c. & C. de Iudæ. l. nemo. & ff. solut. matrim. l. etiam. §. licet. Sed contrà credo: vt ff. de vsu. & habi. l. fin. & ff. de vsufruc. l. æquissimum. §. item Nerua.

h Litorum. s. maris: vt sequitur.

i Publicus. s. eod. §. & quidem. ibi, & per hoc &c. contra. Sol. dicit Pla. omnia esse publica, & ècontra, scilicet ratione quorundam vsuum, vt ecce tam mare quàm flumina, & litora, & ripæ in vsu animantium sunt, & in bibendo, & in abluendo, & commorādo & similia, quæ exigit natura. Sed ius piscandi, quod in iis est, solùm cōpetit hominibus, & retia siccandi, & quædā similia. portus tamē dixit esse publicos, non communes. Sed Ioan. dicit nulla communia esse publica, vel econtra. Ea enim demū sunt communia, quę cùm sint in vsu omniū animantium: tamen occupantibus conceduntur: vt lapilli, & gemmæ in litore maris, vt infrà eod. §. item lapilli. & ff. eo. l. item lapilli. Sed publica nō solùm non cōceduntur occupanti, imò interdicta proponūtur, ne quid in eis fiat. ff. ne quid in loco publico, & de flumi. & aliis tit. Præterea quomodo potest esse, quod ait Placen, cùm in diuisione suprapposita, veluti duæ species oppositæ ponantur, communia & publica: vt s. eod. in princip. Proinde quod dicit hîc, publicus .i. communis, vel publicus, quo ad vsum communem, non quo ad proprietatem.

Commune & Publicum differūt.

ADDITIO. Cuius respectu vera est opinio Ioan. nam communia sunt relicta sub suo iure naturali primæuo, quo omnia erant communia: nec in aliquo sibi iusgentium derogauit: cum propter eorum incomprehensibilitatem in solius Dei dominio remanserint. Publica verò, veluti comprehensibiliora totius populi de mundo per iusgentium fuere applicata dominio.

k Iurisgentium. i. de iuregentium.

l Maris. scilicet, vsus publicus est.

m Sicut retia. Hysteron proteron. i. ordo conuersus: vt ff. eod. l. riparum.

n Eorum. scilicet litorum.

¶ a Nullius. s. hominis singularis omnium autem sunt: & sic differt ab illo §. nullius. infrà statim posito.

¶ b Vniuersitatis. Quæ etiam publica quandoque dicuntur, id est, vnius populi. vt C. de sacrosan. eccl. l. fi. in princ. Sed aliter accipitur. s. eod. §. flumina. nam loquitur ibi de illo, quod est publicum omnium populorum.

¶ c In ciuitatibus. Et ciuitatū sunt.

Theatrum. ¶ d Theatra. à θεάομαι, id est, inspicio, vt in *veluti. arena Veronēsi.

Stadiū. ¶ e Stadia. Stadium est octaua pars milliarii, quod Hercules currebat vno anhelitu, vt legitur in historiis.

Hercules fuit bonus cursor.

lius[a] esse: sed eiusdem iuris esse cuiuis, & mare, & quæ subiacent mari, terra, vel arena.

¶ Quæ vniuersitatis, non singulorum [illegible] plis docet.

¶ Vniuersitatis[b] sunt, non singulorum, *quæ in ciuitatibus[c] sunt, theatra[d], stadia[e], & his similia[f], & si qua alia[g] communia sunt ciuitatū.

¶ Ea quæ sunt diuini [illegible] nis sunt. Arct.

¶ Nullius[h] autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

¶ Res sacræ sunt, quæ ritè per pontifices Deo dedicatæ sunt, siue ad diuinum ministerium deputatæ [illegible] nisi pro captiuita-

¶ f Similia. Quæ sunt ad delectationem populi, vt latæ viæ, & picturæ in palatio.

¶ g Et si qua alia. s. necessitatis causa facta, vt curia communis, palatium, nauigium: & sunt supradicta vniuersitatis dominio & vsu. Sed Placen. dixit vsu tantùm esse vniuersitatis. Alia sunt, quæ dominio, & fructu sunt vniuersitatis, non vsu: vt fundi ciuitatis, & serui: vt ff. de in ius vocan. l. sed & si hac. §. qui manumittitur. Et de verbo. signi. l. inter publica. & de contrahen. emp. l. sed Cælius. §. j.

ADDITIO. Dicite ex mēte doct. q̄ hæc omnia dicuntur vniuersitatis, & quo ad dominiū, & quo ad vsum communem: vt hîc, & l. sicut. §. j. ff. quod cu ius. vni. Est tamen differentia inter res vniuersitatis: quia quædā vniuersitatis appellantur, & quo ad dominiū, & quoad vsum communem, vt sunt theatra, & stadia, quædā verò sunt vniuersitatis quo ad dominiū, & quo ad vsū particularia, vt sunt prata vniuersitatis, ex quibus commodū percipitur in particulari. & ita dicūt doc. Christop.

Nullius autem. Ista pars vsque ad §. singulorum. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, quæ sunt in nullius bonis. Secundò ponit exemplū de rebus sacris. Tertiò de religiosis. Quartò de sanctis rebus. Secunda ibi, Sacræ res sunt. Tertia ibi, Religiosum. Quarta ibi, Sanctæ quoq;. Et quālibet partē summabo per se.

¶ h Nullius. scilicet Hominis, vel hominum, nec possunt esse, sed sunt in bonis Dei, hominum censura siue dispositione. & sic nō obstat, quod posset dici de communibus & publicis rebus vniuersitatum quæ videtur nullius esse: quia esse possunt, & sunt hominum, licet nō hominis singularis. Itē contra. infrà eod. §. feræ. Solut. vt ibi.

¶ Sacræ res sunt. CASVS. P. Clodi[a] Ciceronis domū auctoritate sua euertit, ibíq; signum meretricis cuiusdam Tangreæ posuit, ædémq; Deę libertatis esse dixit: neq; in ea consecratione ius Pontificium obseruauit. quæro an ædes illæ sint sacræ? minimè. Pontifices enim soli res sacras constituunt. licebátne olim anathemata, id est dona illa, quæ Romani suis Diis donabant, vendere? vt si candelabrum illud è gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, quod Syriæ reges Capitolino Ioui posuissent, si Verres illud furatus non esset. minimè. Iustinianus tamē ob captiuorum redemptionem permisit. Sed ecce: Locus ritè consecratus erat: dirutum est templum: manétne sacer locus? manet. Et quæ sunt res sacræ hoc tempore? Reditus, siue vectigalia ecclesiarum, quæ debentur alendis ministris Euangelii, & pauperibus scholasticis. Qui sunt sacrilegi? Ventres otiosi, gurgites, & helluones bonorum ecclesiæ qui abdomini, quasi Ioui suo, seruiunt, qui bona pauperibus relicta, & scholasticis abliguriunt, quorum gemit sub pondere

terra

terra. Cor. Vibul.

Not. q d sit sacrũ. itẽ, q sacra, etiam Imperialib⁹ decretis prohibẽtur alienari, excepta causa redẽptiõis captiuorũ. Itẽ, q nemo sibi sacrum propria auctoritate cõstituit, Item, q loc⁹ vbi est ecclesia, ea diruta, remanet sacer. Syl.

a Pontifices. i. Papam & episcopos. Sed nũquid Imperator dedicare potest? Videtur, quòd sic: vt ff. eo. l. sacra. §. j. vbi dedicat. i. potestatẽ dedicandi dat: nam olim Imperatores erant sacerdotes: vt in canonib⁹ dicitur. Vel dic, dedicat alii, puta episcopo permittẽdo sine requisitione, vel còncedit, scilicet requisitus.

Vera solutio est, quòd loquitur secundum tempora antiqua, quãdo potestas religionis non erat restricta ad Pontifices, vt hodie. Syl.

b Aedes sacræ. Hic locus dicitur sacer. vt hic, & sanctus: vt C. de sacrosan. eccl. l. sancimus j. Itẽ religiosus: vt in authen. vt religiosæ domus.

c Et donaria. Aliàs dona, id est, turibula, & cruces, & calices. Accur.

d Quæ etiam. scilicet donaria. non autem referas ad ædes sacras. nam illæ nullo modò possunt alienari: vt in authen. de alie. & emphyt. §. & quoniam cognouimus. Accursius.

e Constitutionem. Vt C. de sacrosanc. eccl. l. sancimus. Accursius.

Dic tamen, quòd illa constitutio nihil valet: quia communiter concludũt doct. in c. ecclesia sanctæ Mariæ. de constitu. quòd etiam illæ leges, quæ in beneficium ecclesiarum sunt factæ ab Imperatore. ex defectu potestatis non valent. Syl.

f Excepta. Nam hominum animæ quibuslibet rebus præponendæ sunt: vt C. de sac. san. eccl. l. sancimus. j. in fi. Itẽ propter debitum, si quod habet ecclesia: vt in authẽ. de alie. & emphy. §. hoc etiã super ipsis. Item propter alimẽta pauperum: vt xij. q. ij. cano. aurum habet ecclesia. Accur.

[illegible]

Sacræ res sunt, quæ ritè, & per põtifices[a] Deo consecratæ sunt, veluti ædes sacræ[b], & donaria[c], quæ ritè ad ministeriũ Dei dedicata sunt. quæ etiã[d] p nostrã cõstitutionẽ[e] alienari, & obligari prohibuimus, excepta[f] causa redẽptionis captiuorũ. Si quis autem auctoritate sua, quasi sacrũ sibi cõstituerit, sacrũ non est, sed profanũ[g]. Locus autẽ, in quo ædes sacræ sũt ædificatæ, etiã diruto ædificio, sacer adhuc manet[h] vt papinianus rescripsit.*

¶ Religiosum locũ quis sua propria auctoritate [illegible] munẽ fundũ inuito socio, religiosum non facit: nec proprieta- [illegible] contradicente fructuario

Religiosum locum vnusquisque[i] sua volũtate facit, dum mortuũ[k] in-

[illegible] Vnde versus: Vtilitas, incõmodũ, Pietásq; necesse, Res alienari permittunt ecclesiarũ. *respondit. l. 75 D. de contr. empt.

e Vide tex. in authen. hoc ius porrectum. C. de sacrosanc. ecc. & ibi doct. Syl.

g Profanum. id est, Non sacrum.

h Sacer adhuc manet. Definit tamẽ esse sacer, si ab hostib⁹ capiatur. vt j. de inutil. stipul. §. j. & ff. de religio. l. cùm loca. Item locus ille religiosus esse definit, quando ea remouentur, quæ talem eum reddebant: vt ff. eodem. l. sacra. §. illud. & de relig. l. ante pe. in fine.

Religiosum. CASVS. Quomodo locus olim fiebat religiosus? Humatò in eo cadauere. Quid, si locus est mihi cum Tullio communis? vtriusque consensu opus est. Quid, si commune sit sepulchrum? etiam aliis inuitis licet. Ego dominus erant fundi. tu habebas vsumfructum: possúmne illũ sine tuo cõsensu religiosũ facere? minimè. Locus iste est Cęcilij, volẽte & cõsentiẽte ipso hominẽ humari, posteà queritatur & negat se ratũ habere: manetne locus religiosus? manet. Cor. Vib.

i Vnusquisque. Aliud in sacro: vt supra eodem. §. sacræ.

[illegible] Hodie tamen de iure canonico requiritur auctoritas episcopi. c. pen. & fin. extrà de consecr. eccl. vel alta. ista tamen ciuilis religiositas impediet loci alienationem secundum Ias. & Ang. hîc.

k Mortuum. scilicet totum, vel

saltē caput: cuius imagine cognoscimur: vt ff. de religio. l. cùm in diuersis. in fine. Quid, si partialiter caput est in diuersis locis? Respō. illū esse religiosum, vbi est maior pars: vt arg. ff. de statu homi. l. queritur. & ī. de vulg. substi. §. & si ex disparibus. Si autem æqualiter, neuter, secundū Io. ADDITIO Et not. quod si pars anterior appareat, illatā quā nobilior inspicitur. argū. l. quod conclaue. ff. de damno infect. Ang.

¶ a Locum purum. id est, Qui neq; sacer, neque sanctus, neque religiosus est. ff. de relig. & sumpt. fune. l. ij. §. purus aūt loc°. vide glos. in cap. abolendæ. extra de sepultu.

*concedente. D.

*deléda negatio

fert in locum suū. In cōmunem autem locū purū[a], inuito socio, inferre nō licet[b]: in cōmune verò sepulchrū etiam inuitis[c] cæteris, licet inferre. Itē si alienus vsusfructus[d] est, proprietariū[e] placet nisi cōsentiente[f]* vsufructuario, locum religiosū non facere. In alienum locū consentiente domino, licet inferre: & licet posteà ratum nō* habuerit quàm illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

¶ b Inferre non licet. Extraneos. nā ipse soci° rectè ibi sepeliri pōt, etiā sine cōsēsu cæterorū: maximè cùm nō est alius locus, in quo sepeliretur: vt ff. de relig. & sumpt. fun. l. si plures.

¶ c Inuitis. Hoc fauore religionis iam factæ: aliàs contra: vt s̄. proxi. §. & ff. cummuni diui. l. Sabinus.

¶ d Vsusfructus. scilicet loci puri: arg. ff. de vsu, & habi. l. fin.

¶ e Proprietarium. Nisi consentiat fructuarius: vel nisi testatorem, qui vsumfructū legauit, velit sepelire hæres: vt ff. de relig. l. ij. §. si vsumfructū.

¶ f Consentiente. Quid si primò cōsensit. post pœnituit ante illationem? Respon. sufficit semel voluisse: vt ff. de aqua plu. ar. l. in diem. & ī. proxi. §. ADDITIO. In text. ibi, Ratum nō habuerit, expungendam esse hoc loco negationem, quemadmodum & in l. in tantum. §. religiosum. ff. eod. censet Ant. Augu. emendatio. lib. j. cap. ij. idque probat cùm ex Pand. Florent. tum ex Theophilo Græco institutionum interprete: atque ita huius loci sensu erit, locum religiosum fieri, si quāuis non concedente domino illatus sit mortuus, si modò id ratum postea dominus habuerit.

¶ Sanctæ quoq;. CASVS. Cuius sūt muri, & portæ vrbis Romę? nulli°. qd ita? quoniā Pōtifices ea sācta solebāt facere, ideóque diuini iuris censere. Rhemus frater Romuli muros vrbis trāsilierat, peccauítne? quod sanctū erat, violauit. eóque à Romulo fratre, vt pote magistratu, interfect° est. Hodie inter Christianos sīntne sancti? nō: quomodo apud Romanos antiquitus. Ex quo apparet Iustinianū ineptissimè multa ex veterum libris sine causa inculcasse: multa verò ademisse. Sequens §. nō indiget explanatione. Cor. Vibul.

¶ *Res Sanctæ sunt portæ & muri ciuitatum, quasi pœna legali firmata. Item leges pœnales propriè vocantur sanctiones. Arct.*

¶ Sanctæ quoque res, veluti muri[g], & portæ ciuitatis,* quodammodò diuini iuris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos[h] dicimus: quia pœna capi-

*abest T. & D.

¶ Not. quę dicātur res sanctæ, & quare. Item, quò valet argumentum ab allusione vocabuli. Item, quòd pœna capitis est in trancendente muros ciuitatis Romanæ. Itē, quæ propriè dicantur sanctiones: quam quidem deriuationem approbat etiam Macrobius lib. iij. Saturnal. Quid autem, & vnde dicatur Sanctum, docet Budæus in titu. ff. eo. in suis annotat. Syl.

¶ g Muri, s. ciuitatis Romanæ. [Et tunc est pœna capitis. l. fi. ff. eo. & ibi not. Syl.] Quid de ciuitate alia, vel castro? Respond. nec ibi quicquam facere licet sine auctoritate Præsidis: vt ff. eo. l. sacra. §. muros. Vel fortè vniuersitati licet, non priuato: vt C. de pub. l. omnes.

ADDITIO. Ista glos. iuncto suo tex. est not. ad hoc, quòd illi stultè agunt, imò etiam contra ius: qui domos construunt contiguas, seu adhęrentes muris ciuitatis, vel castri: vt ff. eod. l. sacra. §. muros. Placen.

h Sanctos. id est, firmos. à sancio sancis: nō calce, vel lapidibus, sed lege fir-

ge firmatos, vt sequitur.

a Deliquerint .s. transcendendo, vel rumpendo: sicut fecit Rhemus frater Romuli: vt hîc, & ff. eo. l. fin. vnde Lucanus: Fraterno primi maduerūt sanguine muri.

ros. Quinta ibi, in §. per traditionem.

d Diximus. Sed vbi? Resp. suprà de iur. natu. §. j. ibi, quòd verò naturalis. Vel suprà de iur natu. §. sed naturalia. Vel melius. s. eod. §. & quidem.

tis cōstituta* est in eos, qui aliquid in muros deliquerint[a]. Ideo & legū eas partes, quibus pœnas constituimus[b] aduersus eos, qui contra leges fecerint, Sanctiones[c] vocamus.

*ex lege Romuli.

Rerum dominia singulis hominibus aut iure natural[i] ... [illegible] ... imuntur. Quibus igitur modis res fiu[nt] nostr[a] naturali iu[re] [illegible]

Singulorum* autem hominum multis modis res fiunt: quarundam enim rerum dominium nãciscimur iure naturali, quod (sicut diximus[d]) appellatur ius gentium: quarundam verò iure ciuili[c]. Commodius est itaque à vetustiori[f] iure incipere. Palàm est autē, vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura[g] prodidit[h]: ciuilia autem* iura tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

*ex Vlpia. tit. 19.

*enim.

Horum, quæ subiciuntur, dominium præoccupanti iure gentium conceduntur. Et in alieno occupata fera occupanti quæritur.

Annotato, alienum fundum, domino re[fragante], [ingredi] nemini licere.

Feræ igitur be-

b Constituimus. vt C. de leg. & const. l. non dubium. & similes.

c Sanctiones. in stricta significatione: quandoque tamē ponitur largius, pro quali bet imperiali lege: vt C. de nouo Co. fa. § quibus vel colligentes verò & c. Quandoq; largissimè pro collectione toti[us] iuris ciuilis: vt in proœ. Digest. in princ.

ADDITIO.

Cicero pro Balbo, Sanctiones, inquit, sacradæ sunt, aut genere ipso, aut obtestatione, aut cōsecratione legis, aut pœna: cū ea put ei[us], q. cōtra fecit, cōsecrat.

Singulorum. Ista est secunda pars prīcipalis hui[us] tituli, quæ diuiditur in quinque partes principales. Primò qualiter acquiruntur nobis res, quæ in nullius bonis sunt. Secundo, qualiter acquiruntur ea, quæ sunt alterius, ex facto nostro, ex permistione, vel fabricatione. Tertiò quando vsufructuarius, vel bonę fidei possessor facit fructus suos: & quid cō tineatur appellatione fructuū. Quartò ponit vnum casum exceptiuum à prima parte, videlicet, quòd ea, quæ sunt in nullius bonis, non tamen in totum, efficiuntur occupantis. Quintò quando per traditionem, vel non in personam certam, vel incertam dominium transferatur. Secunda ibi, in §. cum ex aliena materia. Tertia ibi, Si quis autem. Quarta ibi, in §. thesau

ADDITIO.

Dic quòd ista glo. videtur approbare vltimā opin. hîc positam in glos. sed illa non videtur vera: vt in §. j. in ver. quod verò. s. de iure natu. Ang.

e Iure ciuili. Vt vsucapione, arrogatiōe, successione, deportatione, monachatione: de quibus incipiet dicere. infrà de vsucap.

f Vetustiore. Sic ff. de iure immu. l. semper.

g Rerum natura .i. Deus.

h Prodidit .i. statim cū procreauit Deus gētes, statim fuit ius gentium.

Feræ igitur.

CASVS. Ferdinandus rex Hispaniæ offendit terras nouas, ex quibus auri & lapillorum pretiosorum vim immensam deportauit. Quæro, cuius omnia illa esse debeāt? Ipsius regis inuentoris. quo iure? Naturali, id est gentium: quo, quæ nullius sunt, primo occupanti conceduntur. Age verò, quid si vrsum in tuo fundo interfecerim, cuius erit vrsus? aut ibidem volucres aucupio ceperim, eruntne meæ? erunt. ego tamen aditu mei fundi te prohibere potero. Sed ecce, Vrsum ceperam: & cùm diu voluptatis causa custodissem, effugit: deinde Titius eum interfecit, nunquid vrsus est meus? minimè. Quid si modò tantùm effugisset, & quum adhuc eum viderem, ast qui tamen aut vix, aut ne vix quidem pos-

stiæ, & volucres, & pisces, & * omnia animalia, quæ mari, cælo [a], & terra nascuntur *, simul atque [b] ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. Quod enim antè nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. Nec interest [c], feras bestias, & volucres, vtrum in suo fundo quis* capiat, an in alieno. Planè, qui alienū fundum ingreditur venandi [d], aut aucupādi gratia, potest à domino, si is* præuiderit*, prohiberi, ne ingrediatur [e]. Quicquid autē eorum ceperis, eo vsque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Quum verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem [f] naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis [g] sit eius persecutio [h].

*id est.
*capiuntur. D.
*quisque.
*id.
*iure.
Res dicitur esse in nullius bonis septem modis.

¶ Licet fera syluestris ab aliquo vulneretur, ita vt verisimiliter possi capi: tamen non efficitur vulnerantis, nisi eā ceperit. Aretin.

sem: & Titius eum interfecerit? Nihilominus est Titij. Cor. Vib.

ADDITIO. Cic. lib. de finib. iij. bestias hominū causa natas ait, ex Chrysippi sententia, vt ad suam vtilitatem sine iniuria vtatur: & quemadmodū, inquit, in theatro, quāuis cōmune sit ciuitatis, eum locū iure quisq; tenet, quem occupauit, ita in vrbe mundóve cōmuni, nō aduersatur ius, quo minus suū quoque cuiusq; sit.

¶ Feræ igitur. Quia à vetustiori incipiendum est, igitur &c.

¶ a Cælo, id est aëre.

¶ b Simul atq;. i. statim postquā &c. Sed nūquid res sacræ concedūtur occupāti: vt s. eo. §. nullius? Resp. Res dicitur esse in nullius bonis sex, vel septem modis. Natura vt hîc: Facto, vt j. eo. §. pe. Item tempore: vt ff. de acqu. rer. do. l. nunquam. §. thesaurus. Et in his tribus locum habet hæc regula, nisi quòd in thesauro de equitate dimidium domino soli restituitur: vt j. eod. § thesauros. Item censura: vt s. eo. §. nullius. Item casu, vt in hæreditate iacente, quæ vicem domini repræsentat: vt j. de stip. ser. in princip. Item culpa hominis, vt si eiiciam seruum ægrotantem: vt C. de la. li. tol. l. j. §. Sed scimus. & etiam hîc. Item iuris naturalis constitutione: vt liber homo, vt ff. de verb. obliga. l. inter stipulantem. §. sacram.

¶ c Nec interest. Quo ad acquirendum dominium.

¶ d Venandi. Aliud si causa requirendi fugitiuum meum: vt C. de ser. fug. l. ij. [Quod in odium seruorum inductū est: secùs in aliis: nisi sint indicia: quia non perquirūtur in fundis, aut domibus alienis, vt hîc per docto. Syl.] Vel glandis colligēdæ causa: vt ff. de glan. leg. l. vnic. vel vt recipiam pecuniam, quā ibi abscondi. vt ff. ad exhib. l. thesaurus. vel si vindemiam quam emi, tollere me venditor prohibeat: vt ff. de actio. empt. l, qui pendentem.

¶ Adde idem si via erat diruta. l. si locus. §. fin. ff. quemad. serui. amit. Syl.

¶ e Ingrediatur. Quid, si post prohibitionē quid ceperit? Resp. non facit suum: vt C. de rei ven. l. si fundum. & l. certū. & facit j. eo. §. si apum. versi. planè.

ADDITIO. Dic istud verū secundum Ang. si fructus fundi consistebant in venatione, aliàs secus, vt tenet glo. in l. diuus. ff. de seru. vrb. præ. & in l. iij, ff. de acquir. rer. do. quanuis Porc. sequatur istam glos.

¶ f In libertatem. id est laxitatem, vt statim sequitur: vt ff. de acqui. rer. do. l. naturalem. & l. Pomponius.

¶ g Difficilis. i. impossibilis. sic ff. pro soc. l. de illo. in gl. difficile. ecōtra. ff. de iis, qui deiec. vel effu. l. ij. Accur.

¶ Malè exponit gl. quia arbitrarium est cognoscere, an ita effugerit, vt libertatem ceperit: vt est de mente glo. in seq. §. in verb. capi. Syl.

¶ h Persecutio. Sic ff. de acquir. poss. l. iij. §. Nerua.

¶ Illud quæsitum. CASVS. Antonius dum ceruum venaretur, ita eum fauciauit, vt & facile, si persequatur, capere eum possit, & nisi persequatur, amittere. Alter deinde illum interficit. Nónne ceruus erit Antonij? minimè. natura enim, quæ faciles

feris

feris euasiones dedit, sibi eas, nisi ab homine captas & possessas, repentè vendicat. Cor.Vib.

¶ Not.modum consulendi, vt primò adducantur rationes partis cōtrariæ, posteà suæ, tertiò ponatur opinio. Itèm,not. inspici quod euenire potest. Item, quòd vulnus etiam tale, vt fera ita affecta sit, quòd capi posit, non facit eā vulnerantis, sed exigitur captura. Syl.

*Treba-tio. D.

a Illud. Sic ff. de acq. rer. domi. l. naturalē. §. illud.

b Capi. Possit. considerata natura hominis, & animalis, non diuina possibilitate: licet nec omnino facilitatem considero.

*quia.
*posint

c Sed posteriorem. Sic ff. de acq. rer. do. l. in laqueum.

d Accidere. licet enim probetur vnum, id est, eam vulneratam, non tamen sequitur vt capi posit: vt C. de proba. l. neque natales.

Illud[a] quæsitum èst, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi posit[b], statim tua esse intelligatur. Et quibusdam* placuit statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris. quòd si desieris eā persequi, desinere esse tuam: & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt non aliter tuā esse, quàm, si eam ceperis. Sed posteriorem[c] sentētiam nos confirmamus: quòd* multa accidere[d] soleant*, vt eam non capias[e].

¶ *Apes quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur* [illegible] *licet in aliena arbore capiantur. Dominus tamen a primo* [illegible] *prohibere potest. Et examen eorum tuum est, donec* [illegible] *Aretinus.*

¶ Apum[f] quoque fera[g] natura est. Itaq; apes*, quæ in arbore tua consederint antè, quàm à te alueo[h] includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideóque si alius eas incluserit[i], is earū dominus erit[k]. Fauos quoque si quos effecerint, eximere quilibet potest. Planè integra re[l], si præuideris[m] ingredientem fundum tuum:

e Non capias. Non quòd inspicitur, quod euenire potest. sic ff. loc. l. si quis domum. §. idem quærit si sumptus. & ff. ad Trebel. l. Lucius. §. pen. & ad leg. Fal. l. in quantitate. §. magna. & ff. ex quib. cau. ma. l. sed & si per prætorem. §. si feriæ. & ff de ser. rusti. præd. l. qui sella. §. ij. & de dam. infec. l. qui bona. §. cùm inter. argu. tamen contra ff. de pecu. l. eodem tempore. j. respon.

Apum quoq;. [illegible] Apes quædam in arbore mea consederant. Titius in fundū meū ingressus eas alueo suo inclusit: vtrius nostrûm erunt? Titij. qua ratione? quia feræ, in quibus sunt apes, primi sunt occupātis. Quid

si fauos, i. domūculas ác cellulas suas fecerint, & vt ait Virgilius, Prima fauis ponāt fundamina, deinde tenaces suspendant ceras? Erunt nihilominus primi occupantis. Áditu tamen illum ingredi volentem, prohibere poteris. Apes meæ nouam sobolem fecerát, illa euolat in vicini fundum è conspectu meo, vicinus hanc alueo recipit: nunquid mea remanet? minimè. Apum enim eadem, quæ aliarum ferarum ratio est. C. Vib.

*abeés.

¶ Not. q in iis quarum fera natura est, necessaria est occupatio ad translationem dominij. Item, quòd eousque dominium retinetur, quousq; non est difficilis persecutio. Syl.

f Apum. Concord. ff. de acq. rer. domi. l. naturalem. §. apū.

g Fera. i. Non mansueta.

h Alueo. vas est, vbi apes manent. Quandoq; pro loco vbi flumen currit, ponitur: vt infrà eodem. §. insula.

Alueus duo significat

i Incluserit. Quod Bul. facere noluit in his, & similibus, dicens, magis timeo scandalum, quàm futurum iudicium: vt not. ff. de acqui. rerum do. l. in laqueum.

Scandalum timendū est.

k Dominus erit. Nec furti tenetur: vt ff. de furt. l. apes.

l Integra re. i. ante, quàm intrent, vel prius, quàm eximantur.

m Præuideris. Quid, si fuerit ingressus, an poterit retinere eum, vt det quod acceperit: cùm homo quilibet posit prohibere ne quis intret fundum suum? Respond. cùm dominus factus sit per occupationem, non

video quare desinat esse dominus: argumen. huius §. qui tantum præuidenti consuluit.

Examen triplicirer accipitur. a Examen. id est, Vniuersitas apum. alias pro approbatione ponitur: alias pro iudicio: vt C. de aduo. diuer. iudi. l. nemini. §. i. Et forte seruatur aliud de cõsuetudine in hoc §. & in superioribus duobus.

Pauonũ quoque. ASVS. Ceruus erat (quẽ describit Aen. vii. Virg.) forma præstanti, & cornibus ingens, Tyrrhidæ pueri, quem matris ab vbere raptum Nutriebant, Tyrrhúsq; pater, cui regia parent Armẽta, & late custodia credita campi: Assuetum imperiis soror omni Sylvia cura Mollibus intexens ornabat cornua sertis, Pectebátque ferum, puróque in fonte lauabat. Ille manũ patiens, mensæq; assuetus herili Errabat syluis, rursúsque ad limina nota Ipse domũ sera quanuis se nocte ferebat. Ad extremũ tamen redire destitit. Eũ Titius occidit: nónne Tyrrhus actione aliqua Titium vlcisci poterit? minime. Cerui enim ferarum in numero sunt, quæ primi occupantis fiunt. Quod idem de pauonibus & columbis dictum volo. Et quid dicere de Luscinia, quam emi maximo pretio, an si ex cauea euolauerit, & Titius eam ceperit, futura est Titij? Sine dubio. cùm eius fera natura sit. Cor. Tybul.

poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen[a] quoq;, quod ex alueo tuo euolauerit, eousque intelligitur esse tuũ, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est: alioquin occupantis fit.

¶ *Animalia, quæ naturaliter sunt fera, sed per accidens mãsueta, tãdiu sunt nostra, quãdiu retinent ... eundi & redeundi*

Pauonum quoque & columbarũ fera[b] natura est, nec ad rem pertinet[c], quòd ex consuetudine euolare*, & reuolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum[d] cõstat feram esse naturam.

Ceruos quoque quidã ita mansuetos habent, vt in syluas ire, & redire soleant: quorũ[e] & ipsorum[f] feram esse naturã nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex cõsuetudine abire, & redire solẽt, talis regula[g] comprobata est, vt eousque tua esse intelligantur donec animũ reuertendi habeant. Nam si reuertendi animum habere desierint[h], etiam* tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tũc, cùm reuertendi cõsuetudinem deseruerint.

¶ *Gallinæ & anseres domestici tui sunt, ... effugerunt: & qui eas accipit animo lucrandi, furtum committit. Aretinus.*

*auolare.

b Fera. id est, non prorsus domestica, vel mansueta

c Nec ad rem pertinet. id est, non obstat iis, quæ diximus.

d Quarum. scilicet apum.

e Quorũ. s. ceruorũ in genere.

f Ipsorũ. s. singulorũ i specie.

g Talis regula. Hic not. tria genera animalium: Mãsueta vt sunt gallinæ: in quibus locũ habet hæc regula, vt vbicũque sint, domini esse intelligãtur: vt j. proxi. §. Itẽ fera prorsus, & in his habet locum alia regula, quia occupãti conceduntur: vt s. eo. §. feræ. & j. illud. & § ... am. & §. examen. Item fera naturaliter, sed accidentaliter mansueta: & in his obtinet hæc præsens regula. & facit ad hoc ff. eo. de acquir. rer. do. l. naturalem. per totã. vsque ad §. fin.

Animalium tria sunt genera.

*abest. T. & D.

¶ h Desierint. Exteriora indicant animi secreta interiora. facit de ædilit. edict. l. si tamen. §. ij. vnde versus, Intima per mores cognoscimus exteriores.

ADDITIO. Et hoc compræhenditur, si viso domino, vel familiaribus non redeunt, vt solebant: nisi per aliquot dies hinc inde, non tamen si in syluis aberrassent, secundum Ang.

Gallinarum. THEMA. Quid? gallinarum qualis naturæ est? pleræque omnes sunt mansuetæ, item vt anseres. Quare quanuis diu anseres, aut gallinas amiserim, in meo tamen dominio

minio remanet: adeò, vt qui animo eas sibi habendi, retinet, furti alligetur? Quod idē puto de psittacis, qui interdū euolare & redire solēt. mansuetos enim esse potius crediderim. Cor. Vi.

in l. vt vim. ff. de iustit. & iur. Syl.] Et not. ex hoc §. quòd quælibet actio etiam pro vno nummo datur: vt ff. de damn. infect. l. si proprietarius. in fi. j. resp. & ff. de coniung. cum emancip. lib. l. j. §. illud. Sed fallit in casibus: vt ecce, si commodo tibi seruum; & tu eum alis, non repetis à me expensas modicas: vt ff. commo. l. in rebus. §. possunt. & ff. de impen. in rebus do. fac. l. omnino. Et excepta actione doli, vt dictum est. Item excipe quod est. ff. de damn. infec. l. ex damni. in princip.

¶ Item ea quæ [illegible]. Scipio Carthaginem bello cepit. M. Marcellus Syracusas. L. Mummius Corinthum. Omnes illæ regiones, vrbes, opes, thesauri cuius fuerūt? Populi Romani victoris. Quid Asdrubal, Iugurtha, Perses, & tam multi reges, cuius erunt? Eiusdem populi Romani. Itaque in triūphum ducti, securi percussi sunt. Victoria enim liberos homines seruos hostium facit. Duos insequentes §§. claros per sese illustrare non possumus. Cor. Vibul.

¶ Gallinarū[a] autē & anserū nō est fera natura: idque ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sunt gallinæ, quas feras[b] vocamus: itē alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideóque si anseres[c] tui, aut gallinæ tuæ[d] aliquo modo * turbati[e], turbatæve euolauerint, licet conspectū tuū effugerint, quocunque tamen loco sint, tui, tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo[f] ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

¶ *Etiam si hominem [illegible] ceperimus, de iure gentium noster fit: qui si exierit potestatem nostram, recuperat [illegible] libertatem [illegible].*

Item ea, quæ ex hostibus[g] capimus, iure gentium statim nostra fiūt: adeò quidē, vt & liberi homines in seruitutē nostram deducatur, qui tamen, si euaserint[h] nostram potesta-

¶ Not. gallinarum & anserum duplicem esse speciem. Item. quòd gallinarū dominium non amittimus, eo quòd exeūt cōspectum. Ratio est, quia nunquam fuerunt liberæ, & ideo non reuertuntur ad libertatem. Itē quod furtū non cōmittitur sine animo: & potest fieri etiam in vna gallina. Syl.

*casu.

¶ a Gallinarū. s. omnium, vt statim innuit. Vel dic singula rum in specie.

¶ b Feras. Vt phasianos.

ADDITIO.

Varro libro de re rustica iij. capite ix. Collumella libro viij. cap. ij. scribūt tria esse genera gallinarum: esse cohortales siue villaticas, esse rusticas, quæ non ita mansuetæ sint, nec sine cauea Romæ videantur. nec capiātur nisi ab aucupe: esse Africanas, siue Numidicas, quas Græci μελεαγρίδας appellant.

¶ c Anseres. s. domestici.

¶ d Gallinæ. s. domesticæ.

¶ e Turbati. Vt per vulpē, vel miluū.

¶ f Qui lucrandi animo. s. vt habeat pennas, vel oua. aliàs enim non committitur furtum, nisi lucrandi animus interueniat: vt ff. de furt. l. j. §. fin. Sed nunquid dolus fit in vno ouo? Resp. sic, sed de dolo non agitur in re minori duobus aureis: vt ff. de dol. l. si oleum. §. fin. & l. sequ. Sed quare non agitur de dolo, cū agitur furti. vt hîc? Respon. furtum fit plerunque: & ideo frequentius puniendū est: secundum Ioan. vt ff. de pœn. l. aut facta. §. fina. [De hac ratione & eius veritate dicetur]. in titu. de action. & dixi latius

Furti actio datur pro modico, nō autē actio de dolo.

¶ Not. quòd in bello capta, etiam si liberi homines sint, nostra fiunt. Iterem, quòd captus recuperat libertatem, statim vt ad suos redit, & euadit custodiam. quæ nota: quia ambo requiruntur, cùm copulatiuè hîc ponantur. Syl.

¶ g Ex hostibus. Vt quibus populus Romanus bellum indixit: vel ipsi populo Romano: vt ff. de capti. & postli. mi. reuer. l. hostes. & ff. de verbo. signi fi. l. hostes. & l. quos nos hostes.

¶ h Si euaserint. Animo, & corpore vt ff. de capti. & postli. reuer. l. nihil. in princip.

a Recipiunt. Iure postliminii: vt ſ. quibus modis ius patriæ poteſtat. ſolui. §. ſi ab hoſtibus.

ADDITIO. Hodie tamē quātū ad perſonas nō obſeruātur iura captiuitatis, & poſtliminii, niſi quātum ad res.

¶ b Lapilli. ſ. pretioſi. Et quę ſit inter lapillos & gemmas & margaritas differentia, dic vt ff. de auro & arg. leg. l. & ſi non ſunt. §. fin.

¶ c Inueniūtur. Quæ tamē non ſunt alicuius, aliàs ècontra: vt ȷ. eodē. §. fin.

¶ d Iure naturali. id eſt gentiū: vt ſupra eo. §. ſingulorum.

¶ e Inuentoris. Ita demum, ſi occupet, ſiue apprehēdat, nō aliàs, ſecūdum Azonem. nam in ſuperiori §. & in aliis præcedentibus, de iis, quæ per occupationē quæruntur, tractatur. vnde quòd idem proſequatur hìc, vicinitas ſcripturæ innuit: vt ff. de teſtamen. l. hæredes. §. ſed & ſi natam. ff. de legatis primo. l. ſi ſeruus plurium. §. fina. Et aduerbium ſimilitudinis ſcilicet, item, quod eſt in princ. §. apertè. dat intelligere aliud eſſe in theſauro, cuius tractatus eſt valde ab hoc ſeparatus: vt ȷ. eod. §. theſauros. & ideo primum videnti: & inuenienti, non capienti quæritur.

¶ f Item ea. Nunc mutat ſtylum & materiam, & dicit de iis, quæ acquiruntur per acceſſionem diſcretam: & in ſequen. §. preterea. dicet de acceſſione concreta.

¶ g Ex animalibus. Fœminini generis, ſiue rationalibus, vt ex ancillis: vt ſ. de iure. perſ. §. ſerui. & C. de rei vēdi. l. partum. ſiue irrationabilibus: vt ff. de rei vendi. l. idem Pomponius ſcribit ſi frumentum. §. idem ſcribit.

h Dominio tuo. Vel quaſi: vt ſi bona fide poſſides animal irrationale: vt. ff. de acquiren. rerum dom. l. bonæ fidei. §. finali. non ita in rationali: vt infrà eodem §. in pecudum. & eſt ratio, vt ibi.

i Eodem iure. ſ. gentium.

tem, & ad ſuos reuerſi fuerint, priſtinum ſtatum* recipiunt[a].

¶ *Inuentoris fiunt quæ in litore maris inueniuntur. Aretinus.*

Item lapilli[b], & gemmæ, & cætera, quæ in litore maris* inueniuntur[c], iure naturali[d] ſtatim inuentoris[e] fiunt.

¶ *Nata ex animalibus noſtris, noſtra ſunt. Aret.*

Item ea[f], quæ ex animalib[9] [g] dominio tuo[h] ſubiectis nata ſunt, eodem iure[i] tibi acquiruntur.

¶ *Quod per alluuionē (i. paulatim & [illegible] fundo noſtro a[illegible] vero impetu fluminis [illegible] ademptum eſt, & noſtro acceſſit, vicini [illegible] ſtro adhæſerūt, & [illegible] runt, noſtræ fiunt.*

¶ Præterea quod per alluuionem agro tuo flumen adiicit[k], iure gentiū tibi acquiritur. Eſt autem alluuio, incrementum[l] latens. Per alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi nō poſſit[m], quan-

¶ Præterea. CASVS. Sequana flumen ripam, quę mea eſt, alluit, & paulatim multorum annorū ſpatio ex tua ripa meæ aliquid adiunxit. Nónne hæc accretio mea eſt? Sine dubio. cur enim ille diligentius ſuā ripā non munit? Quid ſi Rhodanus ille Lugdunenſis rapidus impetu ſuo partem aliquā vicini fundi meo adiunxerit? Remanet ea pars vicini. Sed ecce pars illa arbores habebat, eæ radices in meū agrum egerunt. quid iuris? Ex eo tempore tuæ fient, inquit. Cor. Vib.

¶ Not. quòd alluuio eſt acquiſitio iuris gentium, & quid ea ſit. Item, quòd impetus fluminis non poteſt alteri applicare fundum meum. Item, emiſſio radicum facit quæri, quod non eſſet aliàs quæſitum. Syl.

¶ k Adiicit. Ponēdo iuxta tuū prędiū.

¶ l Incrementum. id eſt, augmentum. Accur.

¶ m Intelligi non poſſit. Licet tota die ibi figas intuitum: & hoc propter imbecilitatē naturalis viſus: qui tam ſubtilia perpendere non poteſt: vt in cucurbita patet, quæ citò creſcit: quæ tamen percipi non poteſt: quantum creſcit quoquo momento temporis. Sed in quodam genere agrorum ceſſat ius alluuionis: vt in agris militibus aſſignatis à principe, qui limitati dicuntur

dicuntur: vt ff. eo. de acqui. rer. do. l. in agris. Quæ sit ratio diuersitatis, dic vt in ea. l. in fin.

¶ Ex quo enim agros limitatos prīceps cōcessit militibus, ex hoc videtur alluuionem prohibuisse. l. testamēta. C. de testam. Syl.

¶ a Attulerit. Aliàs applicuerit. i. apposuerit, vt subiicit: putà crustā terrę fortè vineatæ, vel arboratæ.

¶ b Lōgiore. i. Longo. s. tanto vt faciat radices, vt sequitur: vel etiā ipsa terra apposita vnitatē alteri terræ fecerit cui apponit: vt ff. de dān. infec. l. hoc amplius. §. ita demum. Sed quomodo scit, quādo hæc vnitio, vel immistio erit facta? Resp. per rusticos: q̄a talia sciūt: vt in auth. de nō alie. aut permu. §. q̄ autē dictū est. Acc.

Quod si non fecerit potest de directo vendicari.

¶ c Acquisitæ. Vtilis tamen rei vendicatio priori domino datur, secundum M. vt ff. de rei ven. l. idem Pomponius scribit: si frumentum. §. de arbore. Sed nos contrà: sed in factum ad estimationem damni: vt ff. de rei vend. l. in rem. j. §. item. Sed rei vendicatio non datur: vt ff. de dam. infe. l. hoc amplius. §. Alphenus.

ADDITIO. Dic secundum Ioan. Fab. quòd imò nec in factum datur: vt d. l. hoc amplius. §. ita demum. ff. de dam. infec. nec obstat. §. de arbore. quia ibi loquitur, quando fuit facta vnitio actu, sine facto hominis: hîc loquitur, quando fuit facta facto fluminis: & ideò cùm quæritur de flumine, hoc videtur satis rationabile, & fuit opinio antiquorum: sed opinio quæ hîc nota. fuit Azo. quæ satis est æqua, secundum Angel. hîc.

¶ Insula. CASVS. Delus vbi Apollo natus est, & ex eo Delius dictus est, insula nobilis nata est in mari: cuius est? primi occupātis. Quid, si in flumine nata est insula? Distinguo. Nā si in medio sit, vterque ciuis q̄ agrū ab vtraque parte possidet, partē habebit. quomodo? Si insula lata sit cētum pedes, Titius qui quinquaginta pedes latum habebat agrum, spatium duntaxat L. pedū habebit. Herennius verò q̄ centum pedes latum habebat agrum, totidē pedum spatiū in insula obtinebit. Insula enim C L. pedes. Quid, si propior sit Titii fūdo? solius erit insula Titij. Quid, si Sequana Titii fundū medium secuerit, tandémque ita in se redierit, vt eū agrum in insulā redegerit, cuius ea fiet insula? Manebit veteris domini, nempe Titii. Cor. Vib.

tum quoquo momento temporis adiiciatur. Quod si vis fluminis de tuo prædio aliquā partem detraxerit, & vicini prædio attulerit [a], palàm est eam tuam permanere. Planè, si longiore [b] tempore fundo vicini tui hæserit, arborésque, quas secū traxit, in eum fundū radices egerint, ex eo tēpore videtur vicini fundo acquisitæ [c] esse.

¶ *Insula in mari nata (vt Delos) occupantis fit: in medio fluminis nata, ab vtraq; fluminis parte proximiora prædia possidēt, pro modo scilicet frōtis, ... propè ripam est: at si in medio enata non sit, proximiori ripæ modo præscripto accidit: sed si alicuius ager ad formam insulæ à flumine redactus sit, eius remanet, cuius fuit.*

Insula, quæ in mari nata est (quod raro accidit) [d] occupantis fit: nullius enim esse credi-

Not. quòd insula nata in mari in nullius est bonis. Itē, quòd ideò conceditur occupāti. Item, quòd ad rarò contingentia iura etiam adaptantur. Item, quòd insula nata in flumine efficitur vicinorum pro modo latitudinis. Syl.

¶ Insula. Dicitur locus vndique circundatus aqua: vt hîc, & ff. eo. l. adeò. §. insula. & l. insula. aliàs quandoque pro domo in mari posita, quæ in solo posita est, secundum Isidorum. Item, quandoque pro qualibet domo: vt ff. de eo, quod certo loco da. l. iij. §. si quis insulam. [Dic quòd quando capitur pro domo, pro ea accipitur, quę vndique via circundatur ad similitudinem insulæ circundatæ aqua. Syl.] Item nota diligenter ista sex responsa vsque ad §. alia sanè.

¶ d Quod raro accidit. Sed opponitur ad ea quæ frequentius accidunt, potius iura adaptantur: vt ff. de

tur [a]. At insula in flumine [b] nata (quod frequenter accidit) si quidem mediam partẽ [c] fluminis tenet, cõmunis est eorum qui ab vtraque parte fluminis prope ripã prædia possidẽt: scilicet* pro modo latitudinis [d] cuiusque fundi, quæ latitudo prope ripã sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorũ est tantùm qui ab ea parte prope ripã prædia possident. Quòd si aliqua parte [e] diuisum sit flumẽ, deinde infrà [f] vnitum [g], agrum alicuius in formam insulæ redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

*abest D. & T.

agros habent.

Quòd si naturali alueo in vniuersum relicto, ad aliã partem* fluere cœperit, prior quidem alueus [h] eorũ est, qui prope ripã eius prædia possidẽt, pro modo scilicet, latitudinis cuiusq; agri, quæ prope ripam sit.

*aliàs.

Nouus autẽ alueus eius iuris esse incipit [i], cuius & ipsum flumen est. id est, publicus*. Quòd si post aliquod tẽpus ad priorem alueum reuersum fuerit flumẽ, rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident.

*publi.

Prior alueus à flumine derelictus, eorum fit, qui prædia secundum ripã propiora habent: nouus verò fit publicus: at flumine in antiquum alueum re- [illegible] *derelictus, eis accidet qui iuxta ripã*

Ager flumine inundatus, nõ desinit eius esse, cuius fuerat.

Alia* sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit: neque enim inũdatio fundi speciem [k] commutat: & ob id, si

*Aliud.

leg.& senatus. l.nã ad ea. Res. ꝙ illud verbũ, potius, solutionẽ inducit, nam bene infert. potius. ergo ad alia. Acc.

a Creditur. scilicet. anteà.

b In flumine, id est, in medio fluminis.

c Mediã partẽ. Quod. s. poterit sciri accepta chorda, & puncto posito in medio inter vtrũque agrũ & tũc si pũctũ est ex vna parte tãtũ, alii cedat: aliàs secũdũ qd pũctũ extẽditur: vt colligit ff. eo. de ac. re. do. l. inter eos. & l. seq. Ex his patet, ꝙ pro diuiso possidẽt insulã, & habẽt dominiũ circũdãtes flumẽ: vt ff. eo. de ac. rer. do. l. ꝑ regione.

d Latitudinis. Existẽtis ab vna parte: cũ plures sint ex vna parte, & vni⁹ fũd⁹ latior est, quã fund⁹ alterius: & in hoc tãtùm frontẽ agri cõsidero: vt ff. eo. de ac. rer. do. l. insula. in prin.

e Parte. s. superiori.

f Infrà. s. in inferiori parte.

g Vnitum. s. flumen. i. coadunatum. & hîc fit punctum. Vel dic vnitum agrũ, &c. & tunc pũcta ibi, infrà.

Quod si naturali. CASVS. Rhodanus suũ alueum. i. fossam illam, per quã quasi per canalẽ, inter vtranq; ripã fluebat, reliquit, alióque cursũ suũ direxit, cui⁹ erit alueus ille inanis relictus? eorũ q̃ proximè eius ripã prædia possidẽt, idque pro spatio ac mẽsura suorũ agrorũ. Et fundus Albutii, quem flumẽ occupauit, sibíque canalem fecit. nónne Albutii remanet? minimè: sed publicus erit, itẽ vt Rhodanus. Quid verò si ad veterem alueũ redierit? an ne tum quidẽ Albutius suum illum fundũ antiquum recupe rabit? minimè. Pertinebit enim ad eos, qui prope ripam agros possident. Age verò. Quid in Aegipto responderes? Nilus quotannis Aegiptiorũ agros inũdat. nã q̃a ibi nõ pluit, Deus eis hoc dedit remedii. Titii ager inundatus fiétne public⁹? minimè: sed Titii manebit. Et quænam dissimilitudinis ratio est? q̃a mundatio speciem fundi non mutat: alueus mutat. Cor. Vi.

h Alueus. A quo nũc vltimò recessit flumen.

i Incipit. Quãtum ad strictã rationem. nam de equitate vix obtinet. i. nõ obtinet: vt ff. eo. l. adeò. §. insula. in fi. Et no. hîc, ꝙ flumina vicẽ iudicũ tenẽt: & dãt, & auferũt dominia: vt hîc, & ff. eo. de acquir. rer. do. l. ergo. §. aluuio.

Flumina & iudices æquiparantur.

k Speciem. id est, faciem fundi. Sed contra. ff. de flumini. & ne quid in flu-

recesserit aqua, palàm est eum fundum eius manere[a], cuius & fuit.

Cùm ex aliena materia noua species confecta est, refert an ad eandem materiam & pristinam [illegible]

Cùm ex aliena materia species aliqua facta[b] sit ab aliquo[c], quæri solet, quis eorũ naturali ratione[d] dominus sit: vtrùm is, qui fecerit[e] an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleũ, aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquot fecerit, vel ex alieno vino & melle mul-

in flumini.publi.l.j.§.si fossa.in fin.§. Sed ibi totum occupauit, hîc partem. Vel hîc eodẽ impetu recessit, quo venit, ibi non: sed diu coopertũ tenuit.

¶ a Manere. Fuit ergo Dominus etiã tunc temporis quando aqua inundabat. Sed contrà. ff.quib. mo.vsusfruc. amitt. l. si ager. Sol. ibi impropriè dicit amitti. s. quantum ad commodũ fruẽdi. Vel hîc inundauit propter impetum aquarum: ibi vt faceret alueum, vt probatur prædicto tit.l.quid tamen. §.agri. Et hæc vera sunt, quãtum ad proprietatem, sed possessio indubitanter tempore inundationis amitteretur: vt ff.de acqu.poss. l.iij.§.Labeo.& l.qui vniuersas.§.ij. & l.Pomponius. j. resp. tamen aqua recedente, etiam possessio restituenda est: vt ff.de itin. actúque pri.l.j.§.sed & si quis.

¶ Ratio differentiæ est: quia solo animo possessio amittitur. l. cùm vnus. §.fin ff.de bonis auctorit.iudic.possi. Dominiũ verò solo animo non amittitur.l.si quis vi.§.differẽtia. ff.de acquir.poss. Syl.

¶ Cum ex aliena. Diuiditur in quinq; partes. Primò ponit thema. Secundò quæstionem. Tertiò per exempla thema declarat. Quartò ponit responsionem. Quintò per exempla responsionem declarat. Secunda ibi, Quæri solet. Tertia ibi Vt ecce Quarta ibi, Et post multam Quinta ibi. Vt ecce vas.

CASVS. Casum ipse Imperator posuit apertissimũ. quare summã explicabimus. Noua specie ex aliena materia cõfecta, si species ad pristinã reduci potest materiam: species eius est cuius materia: sin minus, eius fit materia, qui speciem induxit. Cor. Vib.

¶ Not. quòd specificatio quærit dominiũ rei specificatæ non reducibilis ad priorem formam: intellige si bona fide specificauit ignorans alienam. Item not. iura concordãda, & mediam viam eligendam. Syl.

¶ b Facta. Facta autem intelligitur etiã cœpta, licet non perfecta: vt ff.de auro & argen.lega. l. & si non sunt. §.quid ergo. Ratio huius est. quia quę in opere sunt, inesse videntur. ff.si cert.peta.l. lecta. §.dicebã. & c. officij. extra de electio.

ADDITIO. Species autem est, quòd sub rudis materiæ nomine non manet corpus, sed transit in aliud nomen. E.B.

¶ c Ab aliquo. s. bona fide: vt ff. ad exhibẽdum. l.de eo. §. si qs. & suo nomine, vt ff.de acquir. rer.domi.l.adeo. §.cùm quis.in prin. & l.quicquid.§.ij. Item & tertium, scilicet, quòd non possit redire ad priorem materiam, secundum Ioannem, vt in fine huius §. Quid, si duo specificauerunt, vnus bona fide, alius mala fide? Respon. communis est domini. & specificantis bona fide. non autem mala fide, vt ff.quibus ad libertatẽ proclama.non licet.l.si duo. Azo. Eodem modo quæro & soluo ea, quæ sequuntur. Quid, si ex diuersorum materiis speciem fecit: & in vna habuit bonam fidem, & in alia malam fidem? Item quid si in materia vnius, partim bonam, partim malam fidem habuerit? Item quid, si partim suo specificantis nomine, partim nomine domini?

ADDITIO. Intellige secundũ prȩcedentia, quòd habeat bonam fidem, item quòd omnia sint paria, aliàs minus pretiosum cedet pretiosiori, secundum omnes doct. hîc, per l.quicquid.§.fin.ff.de acqui.rer.dom.

¶ d Naturali ratione. id est, iure gentium.

¶ e Fecerit. i. detexerit; quo ad spi-

sum[a] miscuerit, vel ex medicamētis alienis emplastrum, aut collyriū[b] composuerit: vel ex aliena lana vestimētum fecerit, vel ex alienis tabulis nauem, vel armariū, vel subsellia fabricauerit. Et post multā Sabinianorum[c], & Proculianorum ambiguitatem placuit[d] media sententia[e] existimantium, si ea species ad priorē, & rudem materiā reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit[f]: vt ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam* aeris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad vuas, vel oliuas, vel spicas[g] reuerti non potest: ac* ne mulsum quidē ad vinum, & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena[h] speciem aliquā fecerit quis, veluti ex suo vino, & alieno melle mulsum miscuerit* aut ex suis, & alienis medicamētis emplastrum, aut collyrium, aut ex sua lana, & aliena[i] vestimentum fecerit, dubitandum non est hoc casu eum esse dominum[k], qui fecerit: cùm non so-

*massam.

*at.

*[illegible]

Solutio: vna multas quaestiones terminat.

Meum est, quod ex meo nascitur.

cas: vt ff.eo.de acqu.rer.dom.l.adeò. §.cum quis.in fi.sic s.de lib.§.j.

a Mulsum.i.nectar. siue stalladiam.

b Collyrium.i.vnguentū ad oculos.

c Sabinianorum. id est, Sabini, & suorum fautorum, qui dixerunt speciē cèdere domino materiae. Sed Proculus cum suis sequacibus econtra: scilicet vt specificanti tantùm cedat: vt ff.eo.l.adeo.§.cùm quis.

d Placuit. scilicet Nobis.

e Media sententia. quae nec vni in totum, nec alteri concordat, vel discordat: sed distinguit vt sequitur. Et nota medium seruandum. sic s.quib. ex caus. manu. non licet. §.penul. Arg.contr. ff.de nego.gest. l. Nesennius. in fine.

f Fecerit. Si & alia duo interuenerūt, quae in princi. huius §. diximus.

g Vel spicas. Et ita apparet, quòd frumentum cedit specificanti. Sed contra ff.de acquirend.rer.domi. l.adeò.§.cùm quis.in fin.§.Solut. haec posuit gratia exempli pro pueris: secundum Plac. quaedam enim gratia docendi dicuntur, quae aliàs non dicerentur: vt ff.de actionibus & obligationibus. l. obligationum substantia. §. finali. [Tu dic gratia exempli positum, non quòd grana efficiantur triturantis: quia nō in aliam speciem transit: sed detegitur, & ad vsum ordinatur. Syluest.] Vel dic secundò, secundum Azo. illam per istam corrigi. Item ad haec omnia exempla, in quibus dicitur, speciem specificanti cedere, est contraria regula quae dicit, quod ex re mea est, vel nascitur, meum est: vt ff.ad exhibi. l.de eo.§.si quis.in fi.& ff.de rei vendi.l.solum.§. meum. Solu. Illa regula locum habet in quinque casibus. scilicet vbi dominus specificauit. Item vbi alius eius mandato: item vbi sine mandato, sed ratum habet: item vbi alius mala fide, & suo nomine: item vbi bona fide, sed res potest ad priorem materiam reduci: quorum nullus est hîc. Item si haec vera sunt, quòd specificāti cedant: contraria est regula, quae dicit, neminem cum alterius iactura fieri locupletiorem: vt ff.de condict. inde.l. nam hoc natura. Respond. licet fiat sua species quo ad dominium: tamen actione in factū tenetur ad aestimationem: vt ff.de rei vendi. l.in rem.j.§. item quaecunque. & ff.de dona.inter vir. & vxor. l.si mulier.j.§.j. & l.sequenti.

h Ex aliena. scilicet materia.

i Et aliena. scilicet lana.

ADDITIO. Emplastrū autem medicamentum est, quod liquati aliquid accipit, ita vt ex multis componatur, quae in vnum postea miscentur: si autem ad oculos res pertineat, Collyrium dicitur. AEmyl.F.

k Dominum. Sed si non possit reduci ad priorem materiam, fit communis, habita ratione materiarum: vt non cedat specificanti: vt ff.eodem de acquiren.rerum domi.l.quicquid. §.fin.in fine. Idem forte erit, & quando mala fide fecit, licet reduci non possit.

possit.

posit: vt ff. ad exhi. l. de eo. §. si quis.
¶ Si tamen aliena. CASVS. Casum in ipso contextu reperies. In summa autem hoc dicit. Ornamentum, etiam re ornata prætiosius, rei tamen ornatæ, quasi accessio rei principali, cedit. C. Vib.
¶ Not. quòd accessorium, & si pretiosius, & dignius sit eo cui accedit, sequitur principale. Item, quòd sicut per confusionem dominium rerum alienarum nobis quæritur: ita per accessionem. Item, ꝙ quanuis dominium sit trāslatum in furē omninò, datur saltem condictio furtiua. Item, ꝙ rei suæ potest committi furtum. Syl.

[*abest.] [*iure.]

¶ a Si tamen alienam. Hîc incipit dicere de accessione, quæ fit, humana natura operante.
¶ b Purpuram. Vt manicam, vel gyronem. si autem ipsa fila puta in tela: tunc alia ratione est dominus factus purpuræ, scilicet iure specificationis: vt suprà proximo §. & præcedenti. hic autem §. aliquid vult adiicere suprà dictis, scilicet de acquisitione iure accessionis. ne ergo nihil operetur, adiungit hoc quod nunc dixi: vt ff. de leg. j. l. si quando. in princ.
¶ c Pretiosior. Nota pretiosius accedere viliori, sic ff. de contrahen. empt. l. si in emptione. Sed contra ff. de ædil. edict. l. iustissimè. Sed ibi speciale in homine. Sed contrà infrà de fideiuss. §. fideiussores. Sol. vt ibi. Item loquitur hic §. quando dicta purpura gratia ornandi vestimenti fuit apposita. Sin autem è contra, vt vestimentum seruiret purpuræ, vt fortè eā seruaret: tunc cedet vestimentum purpuræ, vt in duabus legibus contrariis, vt ff. de vsucap. l. rerum mistura. §. quid ergo. & ff. de auro, & arg. leg. l. & si nō

lùm operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

¶ *Quod cumsque rei ornandæ causa adhibetur, vt accessio principali cedit: etiam si pretiosius sit, quàm ipsa res, cui accedit.*

¶ Si tamen* alienam [a] purpuram [b] vestimēto suo quis intexuerit, licet pretiosior [c] sit purpura, tamen accessionis vice * cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eū, qui subripuit [d], habet furti actionem, & condictionem [e]: siue ipse [f] sit,* qui vestimētum fecit, siue alius. Nā extinctæ [g] res, licet vendicari non possint, condici tamen à furibus, & quibusque aliis possessoribus [h] possunt.

[*fur est.]

¶ *Eiusdem generis materiæ confusæ mistæve, siue voluntate dominorum, siue fortuitu commisce- cantur, diuersæ voluntate illorum cōmunicantur: fortuitù contrà.*

sunt. §. perueniamus. Si autem neutrum causa alterius apponatur, tunc neutrum alteri cedit: & vtrunque possidetur, vt ff. de vsucap. l. rerum mistura. §. quid ergo.

ADDITIO.
Dic secundum doct. ꝙ neutrū possidetur communiter, sed quodlibet de per se sic: vt no. in d. §. quid ergo. Ang. Aret.
¶ d Subripuit. Si subripuit, aliàs, istis actionibus famosis non tenetur.
¶ e Et condictionem. s. furtiuam, vel sine causa: vt ff. de condictio. sine cau. per totum.
¶ f Siue ipse. s. fur. nam fortè erat sartor.
¶ g Extinctæ. Quantū ad dominium, quod perdidit dominus eius. & ideo dicitur, quantum ad eum extinctum: quia quandiu est intexta purpura, extincta est: nec potest vendicari. sed agi potest ad exhibendum, vt exhibeatur, & pòst vēdicetur: vt ff. ad exhib. l. gemma. & ff. de rei vend. l. in rē actio.
¶ h Possessoribus. Veluti à prædonibus, & malę fidei possessoribus, vt iste fuit: vt hîc, & ĩ. de act. §. sic itaque. ff. vsufruc. quemad. cauea. l. fin. in fin.
¶ Si duorum. Diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit quando voluntate dominorum materiæ confunduntur. Secundò quādo casu sunt confusæ. Secunda ibi, Quòd si fortuitù. Item prima subdiuiditur. Primò, quando eiusdem generis materiæ confunduntur. Secundò, quando diuersi generis. Secunda ibi, Sed & si diuersæ. Aretin.
¶ CASVS. Ponitur in ipso text. valdéque ineptus esset, qui tanquam noctua ad tātum splendorem caligaret. At mihi saltem epitomen ostende. Generis eiusdem materiæ siue dominorum voluntate, siue casu confusæ sint,

¶ Si duorum [a] materiæ ex voluntate dominorum [b] cõfusæ [c] sint, totũ, id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti, si qui vina sua confuderint, aut massas argenti, vel auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit, fortè ex vino, & melle mulsum, aut ex auro, & argẽto electrum [d], idem iuris [e] est. nã & hoc casu cõmunem esse speciẽ nõ dubitatur. Quòd si fortuitù, & non volũtate dominorum cõfusæ fuerint, vel eiusdẽ generis materiæ, vel diuersæ, idem iuris esse placuit [f]. Quòd si frumentum [g] Titij frumento tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, ex cõsensu vestro communicata sunt [h]. Quòd si casu id mistũ fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua volũtate, non videtur cõmune esse: quia singula corpora ĩ sua substantia durant [i]. Sed nec magis istis casibus cõmune fit frumentum, quàm grex intelligitur esse communis, si pecora Titij tuis pecoribus mista [k] fuerint. Sed si ab al-

communes fiunt: diuersæ verò si voluntate, communes fiunt: si fortuitù, secùs. Cor. Vib.

¶ Not. differentiam inter confusionem, & commistionem. Item, q casus fortuitus, & voluntas domini in hoc æquiparantur. Syl.

Dominium varijs modis quæritur.

¶ a Si duorum. Acquiritur dominium, non solùm specificatione: vt s. eo. §. cùm ex aliena. & §. quod si. & accessione: vt s. eo. §. si tamẽ. sed etiã confusione, vt hìc. Itẽ immistione: vt j. proxi. §. quod si frumentum.

¶ b Dominorũ. bene dicit dominorũ voluntate. nã si vnus dominus fecit inde speciem. i. mulsum, vel vas ex argẽto meo, & suo, sua est iure specificationis, nõ communis: vt s. eo. q si partim. & ff. de rei vend. l. idem Pomponius scribit, si frumentum. §. j.

¶ c Confusæ. i. simul fusæ.

¶ d Electrum. Genus vasis, vel species metalli, & ad hoc est ff. de aur. & arg. leg. l. pediculis. §. Neratius.

ADDITIO. Electrum est aurum quinta argenti portione temperatũ. auctor Plin. lib. 33. cap. 4.

¶ e Idem iuris. Vt sit commune, vt subiicit.

¶ f Placuit. s. Vt sit commune, nisi separari possit: veluti si ex ære meo, & plumbo, vel argento tuo species facta sit: quibus casibus separari potest: & quilibet vendicat suum: vt ff. de rei vend. l. idem Pomponius scribit, si frumentum. §. sed si plumbum. & ff. de acquir. rer. do. l. lacus. §. fin.

¶ g Quod si frumentũ. Diximus, quando confunduntur ita vt separari non possint: nunc videndum est, quando singula corpora in sua substantia durant: quo casu dicuntur immisceri.

¶ h Communicata sunt. Et ideo locũ habet communi diuidũdo actio: vt ff. de rei ven. l. idem Põponius scribit, si frumentum. ij. resp.

¶ i In sua substantia durant. Sed nunquid idẽ, si nostra voluntate fuissent immista? Videtur quòd sic. nostra enim contemplatio, vel voluntas non potest mutare substantiã granorũ, quin semper discreta & diuisa sint à se inuicem: quod videtur esse cõtra §. præcedentem. Sed resp. non est mirum: aliàs enim simile reperimus: nonne tempus continuum est sui natura? cùm tempus sit mensura motus primi mobilis: qui motus est vniformis & continuus: vt dicit Arist. in viij Physic. & tamen partes in ipsa cõtemplatione distinguimus, & assignamus, dicentes quoddã præsens, quoddam præteritum, quoddam futurum: sic in granis frumenti dicimus, quòd licet eorum corpora sint discreta in suis terminis: cõmunia tamen ea possumus facere, ita quòd aliqua non sit particula in tuo grano, quam tu non communices mihi: nulla in meo, quã ego tibi non communicem: quod non esset deficiente nostra volũtate, sicut nec in tempore distincto generentur diuersitates nostra significatione, vel respectu deficiente.

Tempus quid est.

Temporis diuisio.

¶ k Mista. Quod fit per errorem. quo casu dominium non transit: vt ff. eod. de acq.

terutro vestrûm totum id frumentũ[a] retineatur: in rem quidẽ actio pro modo[b] frumenti cuiusque competit[c]: arbitrio autem iudicis continetur, vt ipse* æstimet, quale cuiusque frumẽtum fuerit.

*is.

¶ *Quod in suo, alienóve solo ædificatur, solo cedit: materia verò domini permanet, nisi qui sciens in alieno ædificarit: tunc enim (cùm donasse videatur) etiã diruto ædificio materiã non vendicat.*

¶ Cùm in suo solo * [d] aliquis ex aliena materia ædificauerit[e], ipse intelligitur dominus ædificij: quia omne quod solo * inædificatur [f], solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat *,

*loco D. *abest. *fuit.

de acqu.rer.do.l.si procurator.vel vt melius pascantur.& facit j.ad leg.Aquiliã.in princ. vbi dicit, quod gregatim pascuntur. Sed contrà ff.de sol.l.si alieni. Sol. ibi speciale est in pecunia numerata, vt ibi dicitur: vt ff.si cert.pet.l.singularia.

¶ a Frumẽtum. Nondũ bona fide cõsumptum: tunc enim in factũ actio daret: vt ff.ad leg.Aquil. qui occidit. §.si quis alienum vinum.

¶ b Pro modo. id est mensura.

¶ c Competit. i.quod cuilibet tantũ frumentũ restituat, quantum fuit suum, quando non apparet, quod fuerit suũ: & hoc propter impossibilem discretionẽ: vt ff.de vsufr.l.vsufructuarium.§.si in viuariis. Si autem apparet, quod cuiusque fuerit, hoc iudex æstimet, vt subiicit, secundũ Azo.& secundũ hoc dic quale: id est, quod, & sic cuiuslibet sua grana restituantur. Vel dic proxi.resp.arbitrio, &c.esse de eo, de quo est istud, s.quando non apparet, quod fuerit suum: & hoc innuit hoc verbum quale: non enim dicit quod, sed quale: vt in qualitate officium vertatur & quantitate, non autem in corpore: cùm illud sit impossibile discernere. & sic probabit, qui dicit suum fuisse melius. Et nota triplicem esse differentiã inter hũc §.& superiorem. Species enim dicuntur misceri, vt hîc: materia confundi: vt s.Sed P.è contra. Item hîc remanet eadem substantia, ibi non. item confusa fiunt communia, etiã sine dominorum voluntate: vt s.proxi.§.hîc non.

*Distinguit duos §§.

¶ Cùm in suo. CASVS. Metellus ex materia, i.ligno, & lapidibus Dolabellæ domum in area sua construxit. Vter est domus dominus? Metellus. Et qua ratione Dolabella suum damnum resarciet? Duplum à Metello consequetur. veluti, si materia centum valeat, bis centum recipit. Perdítne ergo penitus suarum rerum dominium? Sanè, dum ædificium manet. Exitiosum enim esset, vt recipiatur materia, domos dirui. Quid ergo si casu aliquo domus corruat? Dolabella tanquã dominus res suas petet: nisi fortè iã ante duplũ receperit. Inuertamus hypothesim. Metellus in area Dolabellæ ex sua materia ędificauit. vtri est ędificiũ? Dolabellæ. Quid, si corruerit ædificium? Ne tum quidem quicquã petere poterit. quid ita quęso? quia donandi animo ædificasse videtur, quum alienam esse aream sciens prudensque ædificauit. quid si ignorãs? diruto ædificio materiam suam repetet. Cornel. Vibul.

¶ Not. ædificium cedere solo. Item, quod nemo cogi potest eximere tignũ alienum iunctũ suis ædibus. Item, quod quanuis dominus soli fiat dominus totius: tamen dominus materię remanet dominus. Item, quod rei vendicatio nõ datur domino. Item, quòd actio de tigno iuncto est ex l.xij.Tabul.& quòd licet sit ciuilis, est tamen pœnalis. Itẽ quid veniat appellatione tigni. Syl.

¶ d Cum in suo solo. Suum est etiam si alius habeat ibi vsumfructum, vt j.de hær.instit. §.j. vbi proprius seruus dicitur, in quo proprietatem nudam habet testator.

¶ e Aedificauerit. s.bona fide, aliàs nõ: imò tignum suum vendicaret: vt ff.de rei vend.l.in rem: arg. à contrario sensu, vel ex ea exceptione, quæ ibi ponitur, & iurabitur in litem: vt ibi not.

¶ f Inædificatur. i. in ipsa terra configitur. Quid ergo de domo nõ affixa solo? Respon. non cedit solo, vt ff.de acqui.rer.do.l.Titius.& facit ad hanc regulam.C.de ædi.pri.l.j. Idẽ in satis, & plãtatis. quod hîc in ędificatis dicitur: vt j.eo.§.si Titius. & §.qua ratione. Vnde versus, Quicquid plantatur, seritur vel inædificat: Omne solo cedit, radices si tamen egit. [Dicas hoc verũ regulariter, vt hîc: tamen primò non procedit in ędificãte in mari.d.l.

definit [a] dominus eius esse: sed tātisper[b] neq; vendicare eā potest, neque ad exhibendū[c] de ea re agere propter legem xij. Tabularum[d], qua cauetur, nę q̄s tignū alienū* ædibus suis iunctum eximere* cogatur, sed duplū pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno iuncto[e]. (Appellatione[f] autem Tigni, omnis materia*[g] significatur, ex qua* ædificia fiūt.) Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutū sit ædificiū, poterit materiæ dominus (si nō fuerit duplū iā consecutus[h]*,) tunc eā vendicare[i], & ad exhibendum de ea re agere. Ex diuer-

*furtiuum. *soluere.

*omnes materiæ *quibus *persecutus.

intantū.& dicetur ʃ.in ea.gl.Item vbi ædificiū esset illicitè constructū, veniret destruēdū. l.fideicōmissa. §.si quis illicite.ff.de leg.iij.vbi Bal.Item in ędificante de pecunia ecclesiæ gl. in c. apostolica. xij. q.ij.Itē quando dominus soli,& ædificans essent tales inter quos cadere non posset expressa donatio, gl.in l.si vxor.ff.de don. inter vir.&vxo. Syl.]Sed contra hanc regulā est. ff.de rer. diui.l. intantū.in prin. Solu.illud speciale est.

ADDITIO. Erat enim ibi ædificatū in cōmuni omniū solo, quo ad vsum, & nullius quo ad proprietatem: quod ideo cedit ædificio, quia primò occupanti conceditur. Christoph.

a Definit. s. ex causa ædificationis: sed ex alia causa potest desinere, vt ff. de vsuc.l.rerum mistura.§.Labeo.quę huic regulæ signatur contraria.

Vt tamen materia contradictionis euitetur, dici potest hūc effici dominum reuocabiliter: illum autem reuocabiliter desinere esse dominum: vt sępè accidit in pluribus casibus.Syl.

b Tantisper.id est,interim.

c Ad exhibēdum.s.vt eximatur, nisi mala fide fecerit, vt ff.de rei vend.l.in rem.§.tignum. & ff.de tig.iniun. l.fin. sed tunc non eximitur, sed in litem iuratur: vt ff.de solu.l.qui res.§.fin.quia arbitrariæ sunt istæ actiones: vt ff.de in lit. iuran.l. in actionibus. & infrà de act.§.præterea.

d Duodecim tabularum.lex quædā fuit, [illegible] qua dic, vt suprà de iure nat.§. & n[illegible] eleganter.

e De tigno iuncto. Qua actione tenetur & qui iunctū habet, licet nō iunxerit: & qui iunxit, licet nō possideat, sed altero soluente, alter liberatur: vt ff.de iis, qui deie.vel effud.l.si verò.§. si id, quod & de flu.l.j.in fi & quod vi, aut clam.l.competit.§ fin. Sed quid si velit magis in rem reddere & eximere, quàm duplum præstare? Resp.nō auditur: quia propter publicā vtilitatē hoc fuit statutū: vt ʃ.eo.quod ideo, &c.& ff.de ope.no.nun.l.Prætor.& ff. de leg.j.l.cætera.§.si duobus.Itē nunquid hæc actio competit etiā econtra eum, qui bona fide iniunxit? Resp.sic: vt hîc, licet cōtradixerint quidā. Sed cōtra mala fide iniungentem, alia præter hæc auxilia competunt: vt rei vendicatio, item ad exhibendum, item furti, item furtiua condictio. Item hæc actio de tigno iniūcto: vt ʃ.de act. §. sic itaq;. & ff.de tigno iniuncto. l.j.in fi. & l.fin.

f Appellatione. Facit ad hoc.ff.de verb.signi.l.tigni.& ff.ad exhib.l.gemma.& l.tigni. & ff.de acquir.rer.do.l. adeò.§.cùm in suo. Item quod in domibus dicitur, idem dic in caupona siue domūcula vt subiicit, quod ideo, &c.ad hoc ff.de verbo.signi. l.vrbana prædia. Quidam tamen contra. Item idem in vinea: vt ff.de tig.iuncto.l.j.

Et quanuis bona fides non patiatur vt idem bis exigatur l. bona fides. ff. de regul. iur. tamen hoc ex eo oritur quòd dominus contra voluntatem suam dominio rei suæ priuatur. Nec obstat. l.de eo.ff.de dona. inter vir.& vxo. quia ibi ideo datur simplū, quia concurrit voluntas domini: sed aduersatur voluntas iuris.Syl.

g Materia.Vt cæmenta, & lapides.

h Consecutus. Hîc est contrà ff.de tig.iunct.l.fi. Sed ibi non cum effectu fuit consecutus duplum: quia licet exegit, non tamen percepit adhuc duplum: vt argum.ff.de iis, qui deie.vel effu.l.perceptione.

i Vendicare. Nulla tēporis præscriptione obstāte in rei vendicatione: vt ff.de rei ven.l.in rē.§.fin.q.a nec prius agere potuit, vt C.de an.excep.l.j.§.fi. Aliud ergo si mala fide iniunxit: quia tunc agere potuit, vnde xxx.anno.repellitur à rei vendicatione; vt C.de præscrip.xxx.anno.l.sicut.

ADDI-

ADDITIO. Quam commoditatē non ex sua mala fide, sed ex negligētia nō petentis cōsequitur. aliâs esset absurdum. secundum omnes doc. hîc. ¶ a Intelligit. Sic C. de ædi. pri. l. si is cōtra quē. Acc.

¶ b Nō potest. Quæ alienata est, nō pōt vēdicari. Sed cōtra C. de rei vē. l. ij. in fi. Sed ibi ex aliena materia, & in alieno ædificauit: hîc de sua in alieno. Quare dic, aut de mea materia, & in meo ędifico: & tūc planū est. aut de aliena in meo: vt s. proxi. §. aut de mea in alieno: vt hîc: aut de aliena in alieno, vt in dicta. l. cōtraria cōtinet.

*Aedificari potest quadrupliciter.

¶ Certè illud constat. CASVS. Hortensius ex sua materia in Attici area domū cōstruxit. Atticus petit eā domū: q(vt dictū est) superficies solo cedit. q d iuris? Distinguo. nam aut Hortensius bona fide, & suū esse solū credēs ædificauit. quo casu cogetur Atticus & materiæ pretiū, & mercedes soluere: si domū habere velit. Aut mala fide, sciens esse Attici: & tūc cedere Attico cogetur. donādi nāque animo ædificasse videtur. C. Vi.

Not. quòd facilius datur exceptio, & retentio, quàm actio. Syl.

so, siquis in alieno solo ex sua materia domū ædificauerit, illi9 fit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus p̄prietatem eius amittit, quia voluntate eius intelligitur [a] esse alienata: vtique si nō ignorabat se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vendicare non potest [b].

¶ *Possessor bonæ fidei in alieno fundo ædi[illegible] [illegible] exceptionis ope retinet.*

¶ Certè illud cōstat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum [c], posse eum per exceptionem [d] doli mali repelli: vtique si bonæ fidei [e] possessor fuerit, qui ædificauit. Nā sciēti, alienū solū esse, potest obiici culpa, quod ædificauerit [f] temerè in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

¶ *Plantata [illegible] [illegible] in cuius solo seruetur, aut plantantur, modo radices [illegible] bona fide tamen alienum [illegible] dum, doli [illegible] sumptus, si qu[illegible] [illegible] consequetur.*

¶ c Fabrorum. id est, magistrorum de lignamine, vel murorum. sic ff. de eo. quod cer. Lo. l. iij. §. item Iulianus.

¶ d Per exceptionem. Quę locum habet vbicunque æquum sit exceptionem locū habere, siue alia competat, siue non: vt ff. de excep. do. l. ij. §. & generaliter. & arg. ī. eo. §. literæ.

¶ e Bonæ fidei. s. ab initio, & ex post facto cū ædificauit. nā si ante q̄ ædificet, sit bonæ fidei: & cum ædificat malæ fidei sit, eligitur quædā media via: ita vt neque vt malæ fidei puniatur, neque vt bonæ fidei expensas conseruet: quia p̄mittitur abrasio: vt ff. de rei ven. l. Iulianus. lib. viij. Digest. scribit, si in aliena. quæ est huic cōtraria. & facit ad hoc ff. de min. l. intra vtile. §. vendentibus.

¶ f Aedificauerit. Cùm de nouo ædificat. Et vt hęc plenè sciāt, dic, dū impēdit in rē alienā, aut suo, aut meo nomine. Primo casu loquitur ille titu. de negot. gest. & ff. & C. eodē titu. Si meo: tunc aut fructuū gratia, & tunc ex fructibus deducitur, aliâs null9 fructus intelligitur, vt ff. sol. ma. l. fructus. & ff. famil. ercis. l. fundus qui. Aut causa rei seruandæ: & tunc aut de nouo faciendo, aut non. primo casu si bona fide, habeo exceptionem non actionem, secundum Ioan. vt s. proxi. §. & ff. de condic. inde. l. si in area. & ff. de doli ma. excep. l. Paulus. sed M. etiā actionem dabat, & est pro eo. ff. de pet. hęre. l. hæreditas. §. j. & ff. si pars hære. peta. l. fin. & C. de rei ven. l. ij. & l. domum. Sed ibi ipso gestu negotiū fuit hæreditarium: quod necesse habuit facere, vnde actionem dabat. Sed Ioan. contra, vt dictum est. & facit etiam pro eo. ff. de rei vend. l. sumptus. & ff. de act. emp. l. idémq;. & ff. de pet. hæred. l. planè. Si verò mala fide, tunc nec excipiendo, nec agendo conseruo, vt hîc: nam

*Impensæ in alienis negotiis factæ, qualiter recuperātur.

neminē mihi voluit obligare:vt ff.cō mu.diui.l.in hoc iudiciū.secundū Io. sed M.etiā dabatnegotiorū gest.actio nē:vt ff.de nego.gest.l.si pupilli.§.sed & si q.s. Sed ibi nomine alieno gerebat. Itē & ꝑ eo facit. C. de rei vēd.l.ij. Sed ibi loquit. quando ex aliena materia, & in alieno impēditur:vt ibi plene notat. Si verò in reficiēdo:aut bona fide,&tūc necessarias & vtiles ꝑ doli exceptionem,voluptuarias per abrasionē seruam⁹: nisi dominus vellet tātū dare, quantū posset habere his ablatis & corrasis: vt ff. de rei vē.l.in fundo.Si verò mala fide, necessarias ꝑ officium iudicis,cùm tamē possideo vtiles ꝑ abrasionē cōseruo, voluptarias nullo modo: vt C. de rei vē.l. domū. Hinc est quod dixit Bul.hîc, ꝙ expēsas repeta quādoque ꝑ a.i.per actionem:vt ff.de nego.gest.l.si pupilli.§.sed & si quis. Itē per e.i.per exceptionem:vt hîc. Itèm per.o.i.per officiū iudicis:vt per.l.C. de rei vēd.l. domū.vt modò dixim⁹. Et hæc in rei vend.locū habēt. In petitione verò hæreditatis, bonæ fidei possessor seruat omnes: at malæ fidei possessor necessarias,& vtiles per officiū iudicis, aliâs per exceptionem doli, re existente meliori, in qua factæ sunt: voluptuarias verò abradit: vt ff.de peti.here.l.planè incertis.

*Impensæ necessariæ, vtiles & voluptariæ. Expensas repeto per e. & a.

¶ Si Titius. CASVS. Cassius in Antonii agro cerasum plātauit,aut contrà, Antonii cerasum in suo agro: vtrius est cerasus? Distiguo, aut cerasus radices nōdum egit,& plantatoris remanet:aut egit, & tunc solo cedit. Cuius enī est radix,eiusdē est ar-

¶ Si Titius alienā plantam in solo suo posuerit,ipsius erit.Et ex diuerso, si Titius suam plātam in Mæuii solo posuerit, Mæuii planta erit,si modò vtroque casu radices egerit:antè enim, quàm radices egerit, eius permanet, cuius & fuerat. Adeò autē ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas eius cōmutatur [a]: Vt si vicini arbor ita terrā Titii pressérit,vt in ei⁹ fundum radices [b] egerit, Titii effici arborem dicamus [c]. Ratio [d] enim non permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum* radices egerit. *Et ideo prope confiniū * arbor posita, si etiam in vicini fundū radices [e] egerit,communis fit.

¶ Qua ratione autē plantæ, quæ terra*coalescunt,solo cedunt [f]: eadē ratiōe frumēta quoque, quæ sata sūt, solo cedere intelliguntur. Ceterùm sicut is, q in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali secundū ea, que diximus [g]: ita eiusdem exceptio-

*fundo.
*egisset.
*ἐν τοῖς ὅροις T.
*terre.

bor.Quid verò in hac specie:Pir⁹ Antonii suas radices in agrū meū inflexit,ita vt ex mea terra alat. Erítne pirus illa nō Antonii,sed mea? erit. Ecce autē pomus in cōfinio duorū vicinorū enata est, atq; in vtriusq; prædiū suas radices expandit: Cuius est pom⁹? Vtriusque. Sequens. §. alienā lucem aspernatur.C.Vi.

¶ a Commutatur. Sed videtur non cōmutari, cùm primo domino rei vend. detur: vt ff.de rei ven.l.si frumentū. §. de arbore. quæ est cōtra.Sol. licet ibi dicāt Varus, & Nerua, damus: non tamē sequitur, ergo nos damus, vel damus de æstimatione, sed non de planta: vt diximus §. eod. §. planè, si lōgiori tēpore.

ADDITIO. Et hæc vltima cōmuniter approbatur per l.in rem.§. itē quæcunque.ff.eod.de rei ven.Christopho.

¶ b Radices. Omnes, vt differat à sequenti.

¶ c Dicamus. Imò videtur ei⁹,in cui⁹ fūdo originē duxit:vt ff.arb.fur.cæ. l. si plures.§.fi.Sol.hæc corrigit illā.Vel dic,ibi, poterat viuere arbor ex fūdo primò, hîc nō. Vel efficitur Titii pro parte.s,vt hîc:non in totum,vt ibi.

¶ d Ratio. Facit ff. eod. & de acquir. rer.do.l.adeò.in fin.& l.seq.& l. qua ratione.

¶ e Radices.Pro parte.

¶ f Solo cedunt.Vt §.proxi §.

¶ g Diximus.§. eod. §.certè.Sed quid si aliquis ex semine meo in alieno fundo seminauit,contra quem agam? Resp.cōtra seminantē, non quia non possidet,nec dolo fecit.quomin⁹ possideret.Item nec contra possidentem: quia

*Si quis seminauit ex semine meo in alieno fundo, agā tra minum fundi.

quia eius facto nihil actum est. Sed tamen dic eum teneri instar tigni iniuncti, qui tenetur, etiam si positum ab alio habeat, vel teneat: vt diximus s. eod. §. cùm in suo. per legem ff. de iis, qui deie. vel effu. l. si verò. §. si id, quod positũ. Et eadem quæstio fit in plantatis: & eodem modo soluitur, cùm sit ratio similis: vt ff. manda. l. Lucius. §. j. in fin.

¶ a Conseuit. i. plãtauit vel seminauit.

¶ Literæ. THEMA. Sicut purpura, quanuis pretiosior sit, vestimento tamen cedit: ita literæ, licet aureæ, aut argenteæ, chartis cedunt. Item vt ędificium, vt arbor, vt frumentum satum solo cedũt. Et quum dominus chartæ petere volet à scriptore suã chartam, scripturæ sumptus non offerens, impetrabit sanè à Prætore actionem, & iudicem: sed scriptor quoque impetrabit, vt iudicij liceat se absoluere, si dolo malo actor suam chartam petat. Petit autẽ dolo malo, quia sumptus non offert. Cor. Vib.

¶ Not. summarium. Item, quòd valet argumentum ab inconuenienti remoto. Sylucst.

¶ b Chartis. Vt de bombice: vt sunt hæ, quæ de pisis veniunt.

Membra[na] vnde dicitur.

¶ c Membranísve. Quæ de membris animalium eripiuntur.

¶ d Solo. Vt suprà eodem §. cùm in suo.

¶ e Carmen. Metrice.

¶ f Historiam. Noui & veteris testamenti. idem dicam in fabula vel romantia, vel quolibet libro prosaico.

¶ g Orationem. ad Deum, vel ad populum, vel ad principem.

¶ h Corporis. id est, Libri.

nis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide conseuit[a].

¶ *Scriptura quãtumuis pretiosa cedit suppositæ chartæ: tabulæ tamẽ pictura superimposita cedit.*

¶ Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis[b] membranísve[c] cedunt, ac solo[d] cedere solent ea, quæ inædificantur aut inserũtur: ideóque, si in chartis membranísve tuis carmẽ[e], vel historiã[f], vel orationem[g] Titius scripserit, huius corporis[h] non Titius[i], sed tu dominus esse videris*. Sed si à Titio petas[k] tuos librôs, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus * sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali: vtique si earũ chartarũ, mẽbranarúmve possessionem bona fide[l] nactus est.

¶ *Titulo & bona fide alienũ fundum possidens, perceptos fructus suos facit: malæ fidei verò possessor, etiam consumptos [illegible].*

¶ i Non Titius. scilicet scriptor bonæ fidei.

¶ k Petas. directa in rem.

¶ l Bona fide. Si autẽ mala, laborem donasse videtur: vt s. eod. §. certè. Sed nũquid actionẽ scriptor habet reddito libro? Resp. sic si bonã fidem habuit, actionem dico, s. in factũ: vt ff. de rei vend. l. in rẽ. §. item quæcunque si malã fidẽ habuit, non habet actionem: quia nec exceptionem habet vt hîc. Sed cùm hodie pretiosior sit scriptura, quàm charta, nunquid mutatur hoc? Respõdent quidã, vt Azo, quod sic: Nos quòd non. arg. C. de testa. l. sancimus. & C. de appel. l. præcipimus. in fin.

* intelligeris.

* velis.

¶ Hæc opinio vera est, vt latè declarat Præpos. Sen. in iij. casu, in j. q. Syluester. Aldobr.

¶ Si quis in aliena. [illegible] Apelles in tabula Titii Mineruam pinxit. cuius est tabula? Apellis. Artificis enim hîc præstantiam spectamus: & quia pictura plerunque pretiosior est tabula, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, id est ex eo quod plerunque fit, iudicamus. Itaque si Apelles velit tabulam à se pictam petere à Titio, pretium tabulæ non offerens, facile impetrabit à Prętore actionem, & iudicem: sed Titius similiter impetrabit, vt Prætor potestatem faciat iudici cognoscendi num dolo malo Apelles vtatur. quod facile probabit, quia pretium tabulæ non offert. Quid ergo si Apelles tabulam possideat? quomodo Titius suã tabulam petet? nam rei vendicatio datur domino. Titius aũt non est dominus, sed Apelles. Fateor, inquit, non cõpetere Titio actionẽ ex directis verbis legis xij. Tabul. sed quia vtile est, ci-

titulū, de consumptis cōdictione sine causa, de extantibus rei vēdicatione: vt C.de cōd.ex lege.l.pe.C.de rei ven. l.si fundum.de percipiendis officio iudicis.ff.de rei vend.l.si nauis.§.fin.

¶ Is vero. CASVS. Cesennia vsum & fructū fundi Fulciniani habebat.mortua est maturis fructibus, nōdū tamē perceptis: nónne Cæcina maritus, hæres ipsius, fructus illos habebit? nequaquā: sed proprietari⁹. quod nota pro Ciceronis oratione pro Cæcina. Qđ idem est in colono. Nam Chremes colonus Titij mortuus maturis fructibus nō facit suū herede illorū dominum. duo §§. sequētes ita clari ac perspicui sunt, vt dici clarius nihil possit. Cor. Vib.

¶ a Ipse. Alio enim percipiēte nō fiunt sui, sed fiunt bonæ fidei possessoris, etiā si eos alius percipiat: vt ff. de vsur.l.qui scit.§.prætereà.vel aliter, si iste percipit, non etiam hæres eius, nec enim ad hæredem transmittit.

¶ b Perceptis. Vt si in horreo repositi sunt, facit suos fructuarius. sed bonæ fidei possessor statim, vt à solo separati sunt: vt ff.quib.mod.vsufr.amit.l.si vsufr. Est & alia differentia: quia fructuarius facit suos naturales fructus, bonæ fidei possessor non: vt ff.de vsuf. l.vsufruc.legato. & de vsur.l.fructus.

ADDITIO. Percipit fructus, qui à solo eos separat, atque auellit, quamuis nondum tritum frumentū, oleum factum, aut vindemia coacta sit. E.B.

¶ c Domino. Sed per quam actionē? Resp. per rei vendicationem cùm dominus sit: vel cōdictionē ex hac lege.

¶ Is verò, ad quē vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse[a] eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nōdum tamen perceptis[b] decesserit, ad hæredes eius non pertinent: sed domino[c] proprietatis acquiruntur. Eadem ferè & de colono[d] dicuntur.

¶ In pecudum fructu etiā fœtus[e] est: sicuti lac, pilus[f], & lana: itaque agni, hœdi, & vituli & equuli, & suculi[g] statim naturali iure[h] dominij fructuarij sunt. Partus verò ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet[i]. Absurdum[k] enim videbatur, hominem in fructu[l] esse: cùm omnes fructus rerū natura[m] gratia hominum comparauit.

¶ *Fructus à solo separati fructuarij fiūt, [illegible] tes: ideo nondū perceptos ad hæredes non transfert.*

[illegible] læ. Aretin.

¶ *Fœtus, lac, pilus & [illegible] pecudum: partus verò ancillæ non dicitur in fructu: & ideo non pertinet ad [illegible]*

¶ *Debet vsufructuarius gregis, & arborum, & vitium, agnatas in demortuarum locum sub- [illegible]*

¶ d De colono. Qui nummis colit. nā omnes fructus facit suos, vt vsufructuarius: sed differunt, quis colonus talis facit fructus suos statim, vt à solo decerpti sunt, vt ff.de furt.l.si apes.§.fin.secus in vsufructuario, vt hîc dicitur. vel dicas de partiariis, vt ff. loc. & cōduc. l. cum in plures. §.messem. secundum Azo. Item dicit ferè, propter aliud: quia colonus transmittit ad hæredem: vt j.de loca.& cōdu. §.fi. sed fructuarius non, vt hîc.

Partiarii sunt, qui terram colūt pro parte dimidia, vel tertia, vel alia, secundum fertilitatem terræ aut sterilitatem. Aeg.P.

¶ e Fœt⁹. Quasi dicat, ita fœtus sicut, &c.

¶ f Pilus. Bouis vel etiam caprarum, ad borram sellarum.

¶ g Et suculi. i. parui sues.

¶ h Naturali iure. i. gentium, de quo loquitur s. eo. §. singulorū.

¶ i Pertinet. Quātum ad plenam proprietatem: nisi etiam & in partu sit vsusfructus legatus: vt ff.de vsufructu. l.vetus.

¶ k Absurdum. sic ff. de vsur. l. in pecudum.

¶ l In fructu. scilicet, vt ipse sit fructus: sed tamen in eo relinquitur vsusfructus.

¶ m Rerum natura. id est, Deus. sic suprà de iure natura. in princip. vnde dicitur apud Ouidium, Pronáque cùm spectent animantia cætera terram: Os homini sublime dedit, cælúmque videre Iussit: & erectos ad sidera tollere vultus. Sic ff. de ædilitio edicto. l. iustissimè. & ff. de furt. l. qui vas. §. ex furtiuis. & ff. de petitio. hæredi. l. ancillarum.

*libro metamorph.

¶ a Gregis.

a Grecis. Grex est numerus decem ouium, vel quinque porcorum simul & congregatim consistentium, vt ff. de abigeis. l. oues. & facit ff. de vsucap. l. rerum mistura. §. tertium.

b Ex fœtu. Aliunde enim nõ submittit, secũdũ quosdã, vel fortè submittet etiã aliunde argu. ff. de vsufruct. l. quid ergo. §. sed quod dicitur. in fine.

c Submittere. Quæ submissio nõ fit, si in singulis capitibus sit vsusfructus: vt ff. eod. de vsufruct. l. quid ergo. §. sed quod dicitur. in fine.

ADDITIO. Sed si vi vẽtorũ arbores euulsæ sint, ad proprietariũ pertinẽt, nec, fructuari⁹ alias substituit. l. arbores. ff. de vsufru.

Thesauros. CASVS. Valerius thesaurũ reperit: cui⁹ est thesaurus? Distinguo. Nã aut in suo fundo reperit, & totũ ac solidũ thesaurũ sibi habebit: aut in alieno fundo, & tũc aut fortuitò, aut data opera: si fortuitò, thesaurus ex æquis partib⁹ inter Valeriũ & loci dominũ diuidetur: si data opera, totũ domino loci reddere cogitur. Quid si in loco sacro? Eadẽ prorsus distictio adhibẽda est. Nã aut locus meus est, aut alienus: & aut data opera aut casu reperiri thesaurus potest. Cõsidera autẽ iustitiã Iustiniani, qui Adriani superstitiosas de locis sacris constitutiones vult à Christianis obseruari. Cor. Vi.

d Thesauros. Est autem thesaurus, pecunia ab ignotis dominis vetustiori tẽpore abscõdita: vt C. de thesauris l. vnic. lib. x. in prin. vel dispositio pecuniæ vetus, cuius memoria non extat: vt ff. de acqui. [illegible] l. nunquã §. thesaurus. qua [illegible] di citur: vt ff. de acqui [illegible] egrè: in princi. & ff. ad exhi. l. thesaurus.

e Loco. Aliâs solo.

Sed si gregis[a] vsumfructum quis habeat, in locum de mortuorum capitum ex fœtu[b] fructuarius* submittere[c] debet, (vt & Iuliano visum est) & in vinearum demortuarum vel arborum locum alias debet substituere. Rectè enim colere, & quasi bonus pater familiàs vti debet.

*vsufructuarius.

Thesaur⁹ vel in suo vel in religioso, vel in sacro loco inuentus, efficitur inuentoris: in alieno verò casu fortuito inuentus, solum pro dimidia efficitur dominus inuentor: & dominus soli pro alia dimidia. Areti

Thesauros[d], quos quis in loco[e]*suo[f] inuenerit, diuus Adrianus* naturalem æquitatem secutus, ei concessit, q eos* inuenerit. Idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso[g] loco fortuito casu[h] inuenerit. At si quis in alieno loco non data ad hoc opera[i], sed fortuitò inuenerit: dimidium domino[k] soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter*, si quis in Cæsaris loco[l] inuenerit: dimidium inuentoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conueniens est vt si quis in fiscali loco[m], vel publi-

*solo. *Sportis in Adria. *abest. *consequenter Ib.

f Suo. Iure directo vel vtili: vt feudatarius, vel emphyteuticari⁹, vel similes, licèt Pla. aliud dixerit in his. Quid, si mercenarius, dũ laborat in alieno, vel creditor in pignore inuenit thesaurũ? Respõ. dimidiũ ei⁹ est, in cuius fundo inueniũt: & dimidiũ sibi acquirsit: vt ff. de acqui. re. do l. si is, qui. §. quòd si creditor.

g Religioso. Vt ff. de iure fisc. l. iij. §. si in locis. cõtra. Sol hic corrigit secũdũ B. vel hic secũdũ naturalẽ rationẽ: vt patet in litera ibi, secũdũ ciuilem rationẽquę prę ualet, sicut & in vsucapione cõtingit, secundũ Ioan.

*secutus natu ralẽ æquitatẽ.

Hæc vltima tenetur secundũ Christopho. hîc. Hodie autem dimidia erit inuentoris, alia prælati. Svl.

h Fortuito casu. Casus. est inopinatæ rei euentus ex diuersis causis proueniens, ob aliud, & aliud inceptis.

i Non data ad hoc opera. Aliâs totum domino redderetur, in suo tamen loco potest operam dare non tamen magica arte, aliâs esset fisci: vt C. de thesau. l. vnica. lib. x.

k Domino. Sed per quam actionem? Respond. per rei vendicationem, cùm dominus sit: vel ex conditione ex hac lege.

l In Cæsaris loco. s. patrimoniali.

m Fiscali loco. Non tamen publicè deputato.

Quidã exempl. habent, in loco publico, vel fisci, vel ciuitatis.

a Vel publico, id est, publicè deputato.

b Ciuitatis. Quæ loco priuatorum sunt: vt ff. de verb. significa. l. eum, qui vectigal.

c Fisci. Sed si fisci partem suppresserit, totum cum altero tanto reddit: vt ff. de iur. fisci. l. iij. §. fin.

eo[a], vel ciuitatis[b]* inuenerit, dimidium ipsius esse debeat* & dimidium fisci[c], vel ciuitatis.

*abest.

*abest.

Per traditionẽ* quoq;[d] iure naturali[e] res nobis adquiruntur[f]. nihil[g] enim tam conueniens est naturali æquitati, quam voluntatem[h] domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. & ideo cuiuscunque[i] generis sit corporalis[k] res, tradi potest, & à domino[l] tradita alienatur[m]. Itaque stipendiaria[n] quoque, & tributaria[o] prædia eodem modo alienantur[p]. Vocantur aũt stipendiaria, & tributaria prædia, quæ in prouinciis[q] sunt: inter quæ[r], nec non & Italica prædia, ex nostra cõstitutione[s] nulla est differentia[t]: sed si-

Per traditionẽ. THEMA. Olim res erant aliæ mancipi, aliæ nec mancipi. & Traditio (vt ait Vlpianus in titulis) erat propria rerum nec mancipi, quarum dominia ipsa traditione acquirebantur. Nunc verò cuiuscũq; generis res sit, traditione, dominium eius acquiritur. Præterea olim differentia erat inter prædia Italiæ, & prouinciarum. Erãt autem prouinciæ, regiones omnes extra Italiã à populo Romano quæsitæ, in quibus magistratus populi Romani ius dicebat. Nã Italię prædia mancipi erant, Prouinciarum non erant. Iustinianus Græcus homo Italiæ præstantiam non tanti faciens, quãti Romani veteres, omnia ad ęqualitatem redegit. Itaque & Italica, & prouincialia prædia traditione quæruntur. Appellat autem prouinciarum prædia tributaria, & stipendiaria, quia Italia olim erat libera: prouinciæ verò stipẽdium, tributúmque pendebant. Cor. Vib.

*In Vlpia. tit. 19.

Not. traditione dominiũ quæri. Itẽ, ꝙ nihil cõuenientius est, q̃ ꝙ voluntas domini impleatur circa alienationẽ rei suę. Itẽ ꝙ naturali rationi conuenit, quòd quilibet rerum suarum sit moderator, & arbiter. Item ꝙ stipendiaria & tributaria prædia per traditionem alienantur. Item quid sint stipendiaria, & tributaria. Syl.

d Per traditionem quoque. Non solum inuentione: vt s. §. proxi.

e Iure naturali. id est gentium: vt infra. §. proxi.

f Acquiruntur. Causa præcedente vera vel putatiua, vt indebitum: aliàs non: vt ff. eod. l. nunquam. & j. hoc §. ibi, Sed si quidem &c.

g Nihil. Imò Deo seruire. sed hyperbolicè loquitur, sic ff. de pact. l. j. in princip. & ff. de acti. empt. l. ex empto. in princip. & C. de transactio. l. non minorem.

h Voluntatem. Dum tamen sit legitima: nam cui bonis interdictũ est, nõ alienat. vt ff. de cur. fur. l. j. in prin.

i Cuiuscunque. id est, siue mobilis, siue soli.

k Corporalis. Incorporales enim tradi non possunt: vt ff. de acquir. rerum domi. l. seruus. §. incorporales.

l A domino. Hoc quandoq; fallit. & ita ei⁹ cõtrariũ inuenitur verũ: vt j. q. ali. licet, vel nõ. Sed hoc est regulare: vt hîc, & ff. eodem. l. traditio:

m Alienatur. id est, dominium trãsfertur. Accur.

n Stipẽdiaria. s. Quæ militib⁹ ꝑ stipendiis dabãtur: vt ff. de rei vendic. l. itẽ si verberatũ. §. ij. & de euict. l. Lucius. & de acquir. rerũ do. l. in agris.

o Tributaria. Quæ tributa Romæ reddunt.

p Alienantur. Per traditionem.

q In prouinciis. Quasi dicat, talia prædia non sunt in Italia.

r Inter quæ. s. prouincialia.

s Constitutione. Vt C. de vsuca. transf. l. vnica.

t Nulla est differẽtia. scilicet quãtum ad dominij translationem, vt C. de vsuca. transfor. l. vnica. sed quantum ad tributa est differentia. C. de episc. & cler. l. de iis.

ADDI-

quidem[a] ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradãtur [b], sine dubio transferuntur[c].

¶ [illegible] traditione rei venditæ emptor domin[illegible] si aut pretium [illegible] aut aliter satis e[illegible] ctum sit aut fide [illegible] [illegible] io habita: & quod per alium facimus, ipsi quoque [illegible]

¶ Venditæ vero[d] res[e] & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm si is venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore, aut pignore[f] dato[g], quod cauetur quidem lege [h] duodecim Tabularum: tamen rectè dicitur, & iure gentium, id est, iure naturali [i] id effici. Sed si is qui vendidit [k], fidem emptoris[l] secutus fuerit, dicendum est, statim rem em-

ADDITIO Olim Italia immunis erat à tributis, tanquam domicilium Imperii, paréns que bonorum omnium: quod ius postea beneficio Imperatorum multis datum est ciuitatibus.l.j. & fi.ff. de censi. stipendium autem & tributũ pro eodem hîc ponuntur. Aem. Ferr.

¶ a Sed si quidem. Verè nulla est differentia, sed & si, &c.

¶ b Tradantur. scilicet stipendiaria prædia & tributaria. Accursius

¶ c Trãsferuntur. scilicet prouincialia prædia, sicut Italica. & est verum in omnibus, nisi scriptura necessaria sit secundum Ioannem: vt C. de suffra. l. vnica. §. quòd si prædia. Item, sunt vera, si accipiens inducatur in vacuam possessionem, secundum quosdã: vt C. de prob. l. cùm res. Ioan. contrà: vt ff. de fund. dot. l. si fundum. & de acquir. rer. dom. l. homo liber. §. quicquid. sufficit enim induci in possessionem, licet non vacuam. Quod autem in d. l. de proba. dicitur demonstratiuè, quòd sic euenerit non causatiuè dicitur.

¶ Venditæ. CASVS Syluius mihi vendidit equum, & tradidit, meúsne continuò est equus? minimè, nisi aut pretium solueris, aut spõsorem dederis, qui promittat Syluium damno cariturum, aut Syluii fidẽ sequaris. An autẽ necesse est. equum à Sylulo tradi? minimè. modo Cincius. cui omniũ suarũ rerum administrationẽ commisit tibi eum tradiderit. Sequens §. expositus est per casum & exemplum accommodatum. Cor. Vib.

¶ Not. in contractu emptionis prætium necessarium, vel ꝙ de eo fides habeatur, vt dominium ex traditione transferatur. Item, ꝙ idem operatur procurator, vel negotiorum gestor in trãsferendo dominio, quod operatur ipse dominus. Item, ꝙ qui per alium facit, per se facere videtur. Syl.

¶ d Verò. Pro sed. Accursius.

¶ e Res. Quæ loco pignoris à venditore teneri possunt: vt ff. de action. emp. l. Iulian⁹. §. offerri.

¶ Intellige impropriè, q. a dominiũ & pignus nõ concurrunt. l. neque pignus. ff. de reg. iu. est. enim dominiũ reuocabile, & quasi pignus: & sic dominiũ & pignus ferè impropriè. Syl.

¶ f Pignore. Quod sic intelligo, si placeat venditor aliud, quàm pretium accipere: aliàs non: vt ff. si certum pet. l. ij. §. j.

g Dato. Poterit ergo vẽdicare vẽditor rẽ, s. si non fuit de pretio satis factum: vt ff. de trib. l. procuratoris. §. sed si dedit mercem. nisi emptor tunc pretium offerat: vt ff. man. l. diligenter. §. j. in fin. & ff. de preca. l. ea quæ.

h Lege duodecĩ Tabularũ. Quæ est i⁹* ciuile: vt ff. de instit. & iur. l. i⁹ ciuile. §. hoc igitur. non solùm gentium. *Eã explicat Pratei⁹ lib. 4. Veter. Iurisp.

¶ Hæc verba ostendunt, quòd glos. non meretur declarari, & suppleri: vt per Christo. hîc, qui debuit aduertisse, dum dixit, quòd non solùm iure gentium, sed etiam iure ciuili receptione, scilicet & approbatione dominium transfertur. Syluester Aldo.

i Iure naturali. Sic dictũ, ꝙ naturali ratione inductũ fuit, vt s. de iure natura. §. quod verò & §. sed naturalia.

¶ k Vendidit. & tradidit.

l Fidem emptoris. Quid, si dedit diem ad soluendum? Respon. non facta solutione vendicat, secundum Ioan. vt de pac. inter emp. & vendi. l. commissor. læ. potest tamen contradici: quia aliud est simpliciter diem solutioni statuere, aliud pactum legis commissoriæ ponere. Item quid si

fimpliciter tradat? Resp. videtur sequi fidem, nisi cōtrà probetur, vt q̃a fortè dicebat emptor præsentem se habere pecuniam: vt arg. ff. de pig. act. l. ij. Et arg. cōtrà. ff. de tribut. l. procuratoris. §. sed si dedi.

¶ Hæc glo. communiter approbatur, vt dicit hîc Christ. Syl.

¶ a Emptoris fieri. nisi in casibus: vt ff. de iure fisci. l. si procurator. §. fi. & ff. de re iudicata. l. à diuo. Pio. §. sed si emptor.

¶ b Nihil. Quod enĩ q̃s p̃ aliũ facit, ipse facere videtur: vt ff. de vi, & vi arma. l. j. §. deiecisse. & ĩ. de iniu. §. non solùm. & ff. de iniur. l. item apud. §. fecisse.

¶ c Permissa sit. Vel ab ipso domino, vel ab alio domini voluntate.

¶ d Libera. Secus in generali procuratore, q. nō habet liberã: vt ff. de procur. l. p̃curator cui. & l. procurator totorũ. sed M. distinxit inter procuratorem totorum bonorum, vt ibi. & vniuersorum, vt hîc.

¶ Prima opinio verior est, secundum Christoph. hîc. Syl.

¶ ... Dic plenè p̃ Bart. in l. p̃curator cui generaliter libera. ff. de p̃curatorib. & quãdo & quomodo dicatur libera cōcessio, vide p̃ Bar. Ang.

¶ e Nuda. s. à traditiōe. sic C. de pact. l. traditionibus. Item in aliis casibus dominium sine traditione datur: qui possunt his legibus notari. ff. de acqui. poss. l. j. §. si iusserim. & §. idémq;. & l. quod meo. §. si venditorem. & l. quarundam. Itẽ, C. de acquir. posse. l. minus. & C. de donat. l. j. & l. quisquis.

*His notis ( ) inclusa absunt T. & Gaio, rectè.

ptoris fieri[a], Nihil[b] autẽ interest vtrũ ipse dominus tradat alicui rem suã, an voluntate eius alius, [cui* eius rei possessio permissa sit[c].] Qua ratione si cui libera[d] vniuersorũ negotiorũ administratio permissa fuerit à domino ĩsq; ex his negotiis rẽ vendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis.

¶ *Qui rẽ suã iam dudum alicui ex causa ad dominiũ transferendã minus idoneã traditam, ei ... ẽ posteà iusto titulo cōcessit, dominiũ sine ... transtulit.*

Interdũ etiã sine traditione, nuda[e] volũtas domini sufficit ad rem trãsferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit: postea aut* vendiderit tibi, aut donauerit, (aut* dotis nomine dederit. Quanuis enim ex ea causa tibi eã nō tradiderit: eo tamẽ ipso, quòd patitur tuam esse[f], statim tibi adquiritur proprietas, perinde, ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

¶ ... *clauium videtur* ...

¶ Item si quis[g] merces in horreo depositas[h] vendiderit, simulátque[i] claues[k] horrei tra

Item si volens tibi tradere dominiũ: nomine tuo me cōstituam possidere, vel conducã à te: vt ff. de acquir. poss. l. q̃d meo. & de rei vẽ. l. quędã mulier.

¶ f Tuã esse. Si res est præsens: vt ff. de rei ven. l. ei⁹. & l. hęc, si. Vel hîc in vera vẽditione, ibi, in ficta: vt ff. p̃ empt. l. ij. Itẽ hoc est verũ, si pretiũ sit solutũ, vel satisfactũ: vt s. eod. §. venditæ.

¶ Itẽ si q̃s merces. CASVS. Antoni⁹ frumẽtũ in horreo, vinũ in cauea sua habebat. Vtrunque Seruio vẽdidit. an necessaria est traditio? minimè, si modo & horrei, & caueę claues ei dederit. C.V.

¶ Not. q̃ traditione clauium, censetur tradita possessio eorũ, quę sub clauibus claudũtur. Syl. Aldo.

¶ g Itẽ si quis. Hîc est cas⁹, vbi sine possessione tradita acquiritur dominiũ, & alios habes notatos. ff. de rei vendi. l. si ager. in glo. fina.

* absunt D. & T.
* inclusa absunt D.

Ista glo. non est Accursii imo est additio.

¶ h Depositas. i. Repositas.

¶ i Simulátq;. i. statim postquã: vt s. eo. §. ferę. & ĩ. de emp. & ven. in prin.

¶ k Claues. Aliter de consuetudine Daciæ: in qua cùm aliquis vult legare, vel dare fundum ecclesiæ, sumit parũ terræ in panniculo, & ponit super altare, & ita transfert dominium: vt extrà. de consue. c. ij. Est autem casus mirabilis in quo sine omni traditione, sed sola voluntate transfertur possessio & dominium ipso iure: vt C. de donatio. l. quisquis. vbi retentio vsusfructus in re donata inducit traditionem possessionis & dominii per quadam

Ista etiã non est Ac. cum seq. super ver. claues, sed sunt additiones: ideo caue ne eas alleges pro ordina...

quandã iuris fictionem. Item si relinquatur Ecclesiæ, vel ciuitati hæreditas, vel legatum, vel ei res aliqua donetur, aut vendatur: statim dominium transfertur sine possessionis traditione. C. de sacrosanct.eccle.l.vt inter diuinum.

¶ a Transfert proprietatẽ. Et quod dixi de ꝓprietate, verum est, si dominus est tradẽs: aliàs causam præstat vsucapiendi, si hæc fiãt coram horreo, & hoc propter præsentem visionẽ rei: vt ff.de cõtrah.emp.l.clauibus. & de acqu.poss.l.j.§.si iusserim. [Limita pꝛ c.cõtingit: de dol.& contu.si non potest venire in cõspectũ rei iusta ex causa. Syl.] Et sunt hæc in arg. vt si vẽdam equũ, quem tradam per frenũ vel capistrum, vt dominium transeat. Accur.

*qui. *quód.

diderit emptori, transfert proprietatem [a] mercium ad emptorem.

¶ *Etiam incertæ personæ fortuita à domino facta traditio dominium trãsferi: itaque mißilia in vulgus iactata, & res pro derelicto habitæ, apprehendentis fiunt.*

¶ Hoc amplius [b], interdum, & in incertam [c] personam collata volũtas domini transfert rei proprietatem: vt ecce, Prætores, & Consules cũ* missilia [d] iactant in vulgus, ignorãt quid* eorum quisque sit excepturus: & tamen, quia volunt, quòd quisque acceperit *, eius esse statim eum dominum efficiũt. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis: statim eũ dominum effici. Pro derelicto autẽ habetur, quod dominus ea mẽte abiecerit, vt id in numero * rerũ suarũ esse nolit [e], ideóq; statim dominus eius esse desinit [f].

¶ *Proiecta in mare tẽ [illegible] ... vel cadentia de curru alicuius, non fiunt* [illegible]

aut gemmas, margaritas, &c. Cuius eà fiunt? Quod quisque arripuit, id eius fit. Quid ergo, nuper venator quidam iratus canem egregiũ expulit ex suis ædibus, ego eum lubens recepi. fiétne canis ille meus? fiet. Habet enim ille pro derelicto. Cor.Vib.

¶ Not. donationem collatam in incertam personam valere, quanuis legatum non valeat. Item, quòd inueniendo, vel recipiendo rem habitam pro derelicto, statim quis efficitꝛ dominus. Itẽ quando dicatur res haberi pro derelicto. Syl.

*exceperit.

¶ b Hoc amplius. s. est hîc, quàm s̃. in alio casu: quia s̃. semper in personã certam: hîc in incertam.

*abest.

¶ c Incertam. Argum. contra. infrà de lega.§. tutor.

¶ d Missilia. Sic dicta: quia in populum mittuntur, siue proiiciuntur, vt illuc currente multitudine possint Prætores vel Consules pertransire: vt in coronatione domini Papæ vidi: vt ff.pro der.l.si id quod.§.id quod.& in auth. de Consulib. §.spargere autem. ibi, argentum verò, &c.

Missilia vnde dicuntur.

ADDITIO. Cæterum missilia variarum rerum sunt, vt omnia complecti intelligamus, quæ sparguntur in vulgus: auctor Sueton. Caligula.

¶ e Nolit. verè, vel legis interpretatione: vt in auth.de nupt. §.& multò potius: & C.de infan.expo.l.fi.& C.de lat.lib.tol.l.vnic.§.sed scimus.

¶ f Desinit. Si abiecit, vel habere desiit rem immobilem: alioqui possessionem perdere potest, non dominiũ: vt ff.de acqui.poss.l.si quis vi. §.differentia.& ff.pro derelict.l.j.& ij.

ADDITIO. Aut stat in posses-

Possessio sæpè transfertur, licet res non apprehendatur.]

Sunt multi casus in quibus res non apprehenditur, & tamen possessio transfertur. Per solum visum: vt ff.de acqu.poss.l.quod meo.§.si venditorem. Per venditionem rei commodatæ vel depositæ: vt suprà.eod.§.interdum. Per traditionem clauium, vt hîc. Per traditionem instrumenti: vt l.j.C.de do. Per conductionem de re propria factam. s.quando quis etiam rem suam vult possidere nomine alterius. Vnde versus, Visu, siue rei mutuatæ, venditione, Clauibus & chartis, mea si conduco scienter: Quanuis non aliter detur, possessio transit. Vide tu canonista notata in c.ex literis.in glos.fi.extrà de consuet.vide etiam glo. in ver. nuda.§.interdum. s̃.quæ pro hac materia alleg.posuit sufficienter.

¶ Hoc amplius. C [illegible] Prætores & Consules spargũt stipem in vulgus,

sione, & habet animum habendi pro derelicto, & non perdit dominium: vt d.l.si quis vi.§.differentia. ff.de acqu. poss. Aut exiuit de possessione: & tunc etiam perdit dominiū, & habetur pro derelicto: & ita tenet gl. secunda, secūdum vnā opinionem in d.§. differentia. quam ibi sequitur Barto. & docto. Ang.

*maris.

¶ Alia sanè causa. CASVS. Cùm Apostolus Paulus Romam cum Luca veheretur, propter tempestatē Lucas narrat in Actis, vectores iactūram fecisse, id est, leuandæ nauis causa pōderosa quædam in mare proiecisse. Finge aliquas ex iis rebus à fluctibus in portum expulsas. Erúntne primi occupantis? minimè. neque enim animum perdendi habuerūt. quod idem est, si de vehiculo, curru, rheda, aut quadriga currente aliquid imprudentibus dominis deciderit. Manet enim, quod decidit, domini. Cor. Vib.

¶ Alia sanè causa[a] est earū rerum, quæ in tēpestate* leuādæ nauis causa eiiciuntur: hæ enim dominorū permanent: quia palàm est, eas non eo animo eiici, quòd quis eas habere nolit: sed quò magis cū ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus[b] expulsas, vel etiam in ipso mari nact', lucrādi animo abstulerit, furtum[c] cōmittit. Nec longè[d] videtur discedere ab iis, que de rheda[e] currēte, nō intelligētibus[f] dominis cadunt.

a Alia sanè causa. Aliàs, alia causa, s. proiiciendi: & ideo aliud ius statuit. Vide c.excōmunicationē. de rap. ext.

b Fluctibus. id est, Vndis.

c Furtum. ff. de fur. l. falsus. §. si iactum. contra. Solu. distingue animum proiicientis: quod patet, vt si librum apertum proiiciam, secundum Ioan. ex hac lege & illa colligitur: & arg. ff. de dam. infec. l. si finita. §. si quis metu. Item quid distat hoc furtum ab illo titulo. ff. de incend. rui. nauf. Resp. hoc locum habet, quando non in ipso naufragio aliquid quis furatur, ibi in ipso naufragio: vt ff. de incend. ruina, naufrag. l. j. in fin. & l. ij. & iij. & ff. pro derelicto. l. j. ij. & iij.

d Nec longè. Nam in aliquo distat: quia hoc sciente, illud ignorante domino fit: vt ff. de acquir. possess. l. interdum. §. j.

e De rheda. id est, de curru ducto ab equis.

f Non intelligentibus. id est, non videntibus.

DE REBVS [illegible] & incorporalibus.

TITVL. II.

DE REBVS corporalibus & incorporalibus.

¶ *Corporalibus tangi possunt de sui natura, incorporalia verò non, licet in eis [illegible] seruitutes reales, siue per [illegible] Are.*

QVædam* præ-

¶ Quia visum est de secūda diuisione rerum, s. quòd quędam sunt publicæ, & quædā sunt nullius, & quædam singulorū, &c. sequebatur de tertia diuisione videre, quæ ita se habet, q rerum quædam sunt corporales, quædam incorporales. de qua diuisione tractaturus intitulauit istum titulum, de rebus corporalibus & incorporalibus. Porc.

*Ex Gaio lib. 2. Instit.

QVædam. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit vnam diuisionem rerū. Secundò definit res corporales, & per exempla demōstrat. Tertiò definit res incorporales, & etiā per exempla demonstrat. Quartò respondet cuidam tacitæ quęstioni. Quintò prędicta extendit. Secunda ibi, Corporales sunt. Tertia ibi, Incorporales. Quarta ibi, Nec ad rē. Quinta ibi, Eodē numero.

Casum tractatus præsens non recipit, sed pro casu Ciceronis tibi ex Topicis locum insignem, qui cum hoc tractatu pulcherrimè congruit, exponam. Tibi enim magnopere suadeo, vt cum hoc iuris studio Ciceronis lectionem frequentissimè cóiungas, in eiisque libris, tanquam in horto amœnissimo, & arboribus pulcherrimis vndiq; consito, animū tuum paulisper exhilares. Rerum igitur, inquit Cicero, aliæ sunt, aliæ intelliguntur: Esse ea dico, quæ cerni, tangíve possunt,

sunt, vt fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipiū, pecudem, suppellectilem, penus, & cætera. Non esse rursus ea dico, quæ tangi demonstrarive non possunt: cerni tamen animo, atq; intelligi possunt. vt si vsucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationē definias: quarū rerum nullum subest quasi corpus. est tamen quædam cōformatio insignita, & impressa intelligentia, quam notionē voco. Cor. Vib.

¶ a Præterea. i. pręter prædictā diuisionem. suprà tit. j. in princi. est alia: quia quædam communes, quędam publicæ, quædā vniuersitatis, quædā nullius, quædam singulorū. Item, quędam corporales, quædam incorporales: vt hîc subiicit.

*abundant sui natura.

*similis C.

*abest.

Rerum diuisiones quot sunt.

*abest.

terea[a] res corporales sunt[b], quædam incorporales[c]. Corporales eæ sunt, quæ sui natura[d]* tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles[e]*. Incorporales autem* sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure cō sistunt[f]: sicut hæreditas[g], vsusfructus[h], vsus &* obligationes[i], quoquo modo[k] contractæ. Nec ad rem[l] pertinet, quod in hæreditate res corporales cōtinentur. Nā & fructus, qui ex fundo[m] percipiuntur, corporales sūt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque[n] corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. nam[o] ipsum ius hæreditatis[p]*, & ipsū ius vtendi fruendi[q], & ipsum ius obligationis[r] incorporale est. Eodem numero[s] sunt iura[t] prædiorum vrbanorum & rusticorum, quæ etiam seruitutes vocantur[u].

TITVL. III.

DE SERVITVTIBUS prædiorum.

¶ b Corporales sunt. Sic ff. de rer. diuis. l. j. §. quædam.

¶ c Quædam incorporales. Quid hac diuisione nos Iurisconsulti egemus? Respond. quia multa in corporalibus locum habent, quæ non obseruantur in incorporalib⁹. Incorporalia enim non traduntur, nec vsucapiuntur regulariter: vt ff. de acqui. rerum domi. l. seruus. §. incorporales. & de vsucap. l. vsucapionem. non vendicantur: vt ff. de rei vendica. l. vendicatio. ac non transferuntur penitus: vt ff. pro soc. l. j. ij. & iij. non possidentur: vt ff. de acquir. possess. l. iij. in princip.

¶ d Sui natura. Nam secus, si propter difficultatem. vt res in profundo maris, vel cælo affixa.

¶ Rei enim natura, non facti accidentia consideratur. l. si quis posthumos. l. quæsitum. ff. de libe. & posth. Syl.

¶ e Innumerabiles. id est, non habiles ad numerandum. Ioannes.

¶ f Quæ in iure consistunt. i. sub hoc prędicabili ius, continentur: in quarū definitionibus ponitur hec dictio ius, in prædicato qualia sunt omnia iura. s. incorporalia: vt ff. de rerum diuis. l. j. §. quædam.

¶ g Hæreditas. Vt ff. de ver. sig. l. nihil.

¶ h Vsusfruct⁹. j. de vsuf. in pri.

¶ i Obligationes. infrà. de oblig. in princ.

¶ k Quoquomodo. i. siue ex contractu, vel quasi: ex maleficio, vel quasi: vt j. de oblig. §. fin.

¶ l Nec ad rem. Respondet tacitæ obiectioni, q. d. quomodo hæreditas est incorporalis, cùm in ea sint res corporales?

¶ m Ex fundo. In quo vsumfructum habemus.

¶ n Plerunque. Propter seruitutes, quæ per actionem, vel obligationē debentur: vt j. de act. §. ij. & propter actionum cessionem: vt ff. mand. l. si procuratorem. §. fin. & ff. de rei vendic. l. si hominem. aliàs Iulianus. §. vsque adeò.

* successionis.

¶ o Nā. pro sed. aliàs tamē. & melius.

¶ p Ipsum ius hæredit. i. ipsa hæreditas. & sic intransitiue hæc tria leguntur.

¶ q Fruendi. s. vsusfructus.

¶ r Ius obligationis. i. obligatio ipsa.

¶ s Eodem numero. i. incorporalia.

¶ t Iura. id est, seruitutes.

¶ u Vocantur. De quibus infrà titul. proxi. dicetur statim. De quibusdam quæritur. licet ad nos non pertineāt: vt de aëre, fumo, & de statu animalis? Resp. secundum Philosophos, esse corporalia. Item, quid de angelis bonis, & malis, & anima hominis? Resp. hæc incorporalia esse.

Fumus & aer corporalia sunt.

DE SERVITVTIBVS

¶ Dictum est suprà de rebus incorpo-

ralibus in genere, sequitur videre in specie: & ideo à seruitutibus initium facit, quæ sunt incorporales: vt suprà tit.j.in fin.

Rvsticorum. Iste titu. diuiditur in quinq; partes. Primò ponit de seruitutibus rusticorum prædiorum. Secundò de seruitutibus vrbanorum prædiorũ. Tertiò redit ad seruitutes rusticorum. Quartò ponit quare appellantur seruitutes prædiorũ. Quintò ponit qualiter dictæ seruitutes cõstituantur. Secunda ibi, in §. prædiorum. Tertia ibi, in §. inter rusticorũ. Quarta ibi, Ideo autẽ. Quinta ibi, in §. si quis velit.

*Ex Gaio lib. 2. Instit. *seruitutes.

THEMA. Quidnam vocas ius prædii? Ius prędii, est potestas legibus permissa, in alieno prædio aliquid agendi, quod alteri agere non licet: eáque potestas relatiuum habet nomen seruitutis. Nam quod prædium eam actionem patitur, seruire dicitur. Exempla declarat Imperator, quæ plana sunt. Cor. Vibul.

[illegible] [illegible] cutum qu[illegible] re rei debe[illegible] reales appellamus) quasdam verò à re personæ: de prioribus hoc titulo traditur, de reliquis pro [illegible] discutietur.

¶ *Est autem seruitus realis (vt Bart. lib. viii. ff. rum, titul. de serui. in l. j. definit.) ius prædio inhærens, ipsius vtilitatem respiciens, & alterius libertatem seu ius deminuens.*

Rvsticorum a* prædiorum iura b * sunt hæc: iter, actus, via, aquæ ductus. Iter est ius eundi c ambulandi d hominis, non etiam iumentum e agendi, vel vehiculum*. Actus est ius agendi, vel iumentum f, vel vehiculum. Itaque* qui habet iter, actum non habet g qui habet actum, & iter habet h: [eóque i vti potest *] etiam sine iumento. Via est ius eundi k, & agendi, & ambulandi: nam & iter & actum via in se continet l. Aquæductus, est ius aquæ

*abest. D.

*ita.

*inclusa absunt.

¶ a Rusticorum. sic & ff. eod. l. j.

¶ b Iura. id est, seruitutes. Et not. hîc tria genera seruitum, quædam à persona personæ debentur, de quibus dicitur suprà de iure personarum: quædam ab vna re alteri rei: de quibus dicitur in hoc titulo: quædam à re personæ: vt vsusfructus, & vsus, & habitatio: vt infrà titu. j. & ij. potest & quartum addi, vt à persona rei debeantur: vt ff. de cond. & demonst. l. Titio centum. §. Titio ij. & de alimen. & cibar. legat. l. seruos.

¶ c Ius eundi. Solus, Vt per hoc discrepet à sequenti.

¶ d Ambulandi. scilicet, cum alio.

ADDITIO. Ambulationem significat eam, quæ sanitatis, & voluptatis gratia fit, quanuis verbum Ire plerunque hæc omnia contineat. l. qui sella. ff. de ser. rust. E. B.

¶ e Iumentum. s. separatim à se, vel armenta separata à se, sed super equũ ire potest: vt ff. de seruitu. rusti. prædio. l. q. sella. in prin. & l. iter. [Nó autem mittere ante, vel post se, vel ire super curru, aut rheda onerata, si principaliter intendat ducere, quod super impositum est, non ipse aduehi. gl. in d. l. qui sella. & declarat Veron. in c. de serui. itineris. Syl.] Quãdoque iter nõ est seruitus: vt si vsufructuario detur à domino alterius prædii, vt ff. si seru. ven. l. ij. §. ij. Tertiò grosse dicitur quælibet via, per quam itur.

¶ f Iumentum. Vel subtus, vel ante se: & idem si in vehiculo.

¶ g Actum non debet. Per consequentiam.

¶ h Iter habet. Quo ad commodum, nó quo ad seruitutem. sunt enim duæ seruitutes diuersæ: vt ff. si ser. vend. l. loci. §. j. ff. de adimen. leg. l. j.

¶ i Eoq;. s. itinere contento sub actu.

¶ k Eundi. Hæc verba expone: vt suprà eod. §. j.

¶ l Continet. Sed quæ est differentia secundum hoc inter actum, & viam? Resp. qui habet viam, potest trahere trabem & lapides, & rectè ferre hastã, quæ non permittuntur habẽti actum: vt ff. de serui. rust. præd. l. qui sella. §. j. Item certa viæ latitudo est viij. pedũ in directum, in angulis xvj. nisi maiorem vel minorem placuerit facere cõstituentibus. quod non est in actu: vt ff. de seru. rust. præd. l. viæ. & l. certo. §. latitudo. & l. via constitui.

Hæc

¶ Hæc glos. communiter approbatur, vt per Veron. in titul. de seruitu. actus. & in titul. de seruitute viæ in princip. Syl.

¶ a Aquæ ducendæ. Siue inuentæ, siue inueniendæ: vt ff. eo. l. Labeo.

¶ Prædiorũ vrbanorũ. THEMA. Quæ differentia est inter vrbana & rustica prædia? Rusticum prædiũ est fundus: Vrbanum, domus: siue in agro sint, siue in vrbe. C. Vibul.

¶ b In villa. Nõ enim locus, sed materia facit vrbanum prædiũ, quod dic, vt ff. de verb. signi. l. vrbana prædia.

¶ c Vicinus. i. domus vicini.

¶ d Stillicidiũ. quod stillat: & interdum directo cadit, interdum non propter ventum fortè: sed flumen directo cadit: & maximè per dochiam. id est, canalem: vt de seru. vrb. præd. l. seruitutes. §. stillicidium.

ADDITIO. Stillicidia, & fluuia sic dicuntur, quòd ita fluant, cadántque. inter ea autem hoc interest, quod stillicidium stillatim cadit, flumen fluit continuè. Varro libr. de ling. Lat. iiij. l. seruitutes. ff. de seruitutibus vrbanorum prædio. Aemyl. Fer.

¶ Interdum tamẽ capitur pro domo, cui talis seruitus debetur. dicto §. stillicidium. secundum vnam expositionem: in pluribus tamen capitur pro ipsa seruitute. Dic autem ꝙ duplex est seruitus stillicidij, scilicet auertendi vel non auertendi super domum tuã. Vna est seruitus propriè, altera propriè libertas. l. j. & ibi not. ff. eod. Syl.

¶ e Non recipiat. Hoc, scilicet non recipere est ius non seruitutis: imò potius libertatis. & hanc negatiuam [re]feras ad omnia exempla proximè dicta. Vel dic, sicut recipere talia, est seruitus: ita ècontra si desinit recipere, est mihi quondam recipienti seruitus & onus: & sicut in præscribenda seruitute indigebam aliquo facto: sic ècontra id præscribenda sua libertate indiget facto. s. vt foramina obturet, vel similia faciat, quæ non sunt necessaria in præscriptione libertatis cõtra rusticam seruitutem: & ideo tantùm in affirmatiua lex dicit de eis, scilicet ius eundi, agendi, &c. vt ff. de seruitu. vrb. præd. l. v. & ʒ. eo. circa princ.

¶ Ratio assignatur: quia seruitus vrbana longè nobilior est rustica, ideo difficile perditur. Præscribitur autem talis libertas in vtraque seruitute x. annis inter præsentes, xx. inter absentes l. pen. C. de serui. & aqua. Syl.

ducendæ[a] per fundum alienum.

¶ *Seruitutes, quæ ædificiis debentur, etiã in villa constitutis, dicuntur seruitutes vrbanorum prædiorum.*

¶ Prædiorum vrbanorum seruitutes sunt eæ, quæ ædificiis inhærent: ideo vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, Vrbana prædia appellamus etsi in villa ædificata sint. Item vrbanorum prædiorum seruitutes, vt vicinus[c] onera vicini sustineat, vt in parietẽ eius liceat vicino tignum immittere: vt stillicidiũ[d], vel flumẽ recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam vel non recipiat*[e], ne altiùs quis tollat[f] ædes suas ne luminibus vicini officiat.

*In non nullis exemplaribus vetustissimis desunt hæc Verba, Vel non recipiat.

¶ *In seruitutibus rusticorum prædiorũ computãtur hîc descripta.*

¶ Inter rusticorũ

¶ f Tollat. vel non tollat: quod potest prodesse mihi ad lumina refulgendia. vnde dicitur in libr. Machabæorum: Refulsit Sol in clypeos aureos: & resplenduerunt in montes ab eis: vt ff. eo. de seruit. vrba. præd. l. si arborem. §. interdum. Vel dic quòd tollat, vt sit seruitus, vt modò in aliis diximus. 1. Mach. 6. c.

¶ Inter rusticorum. CASVS. Habebam ius hauriendi aquã ex fonte mei vicini, vel ius potestatémq; adaquãdi mei pecoris, vel ius pascendarũ mearum ouiũ in suis pratis, vel calcis meę in sua fornace coquẽdæ, vel arenæ ex agris suis effodiendę, atq; exportãdæ, quæro vtrum hæc dicantur iura rusticorum prædiorũ? Dicuntur. Et quamobrem hæ dicuntur seruitutes prædiales? Quia prædia debẽt seruitutes prędiorum, & prædiis debentur. & ideo rerum seruitutes vocãtur, vtpote quę à re rei debeantur. Cor. Vib.

¶ Not. quòd seruitus prædialis non quæritur, nec debetur sine prædio. Item quòd nomen quãdoq; sumitur à

materia ipsa:ex qua res consistit. Syl.
¶ a Aquæ haustum.s.ius hauriendi aquam necessariam agro meo,vel laborantibus in eodem ex fonte vicini.
ADDITIO. Dic quatenus est necessarium pro vtilitate fūdi mei: vt l.ergo.§.Neratius. ff.de ser. rustic.prædio.

* Vlpia. l.i.D.de ser.rust.

¶ b Pecoris. s. cōstituti ad stercorandum agrū meum: & sic bibent,vel pascentur in tuo vicino agro: & sic sunt reales seruitutes.Sed contra ff.de ali.& cib.leg.l.Mela. §.Nam & si haustus.in gl.personæ. Respon.ibi personales dicūtur: quia cū persona durāt.arg. ff.de serui.rust. præd.l.pecoris. vel,si nō habeo prædium,cui sua pradicta expediant, non erit seruitus:sed magis aliud ius,scilicet pactionis vel conuentionis:vt ff.de seruit.l.vt pomū.
ADDITIO. Pecoris ad aquā appulsus,ius est pecoris adaquandi.

* debet.

¶ c Calcis coquendæ. Necessariæ ad domunclam in agro meo conficiendam propter fructus recipiendos. Idem dicas de arena fodienda.
ADDITIO. Calx est lapis coctus calcaria fornace.
¶ d Nec quisquam. scilicet. Vt seruitus sit:obligatio tamen esse potest: vt ff.de euic.l.fundum.ij.§.j.& ff.fam.ercis.l.hæredes.§.an ea stip.ver.contrà si promissor viæ,&c.
ADDITIO. Et not. q debent esse domini in solidum: aliàs fundo communi non potest per vnum ex sociis libertas acquiri,nec seruitus imponi: quamuis sibi præiudicet, aliis posteà etiam singulariter cōsentientibus:potest tamen præscribere seu petere declarari ipsam deberi. Item pluribus sociis promissam vnus ex eis in aliorum præiudiciū remittere potest. secundum Angel.hic.

prædiorum seruitutes quidam* cōputari rectè putāt aquæ haustum[a], pecoris[b] ad aquam appulsum, ius pascendi, calcis coquendæ[c], arenæ fodiendæ.

¶ *Omnes supradictæ dicuntur seruitutes prædiorum:quia si- ... ædiis esse non* ...

¶ Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. Nemo enim seruitutem potest acquirere vrbani, vel rustici prædij,nisi qui habet prædium: nec quisquam[d] debere*, nisi qui prædium habet*.

¶ *P... ctum, & etiam per ... tem potest seruitus constitui. Aret.*

¶ Si quis velit vicino aliquod ius[e] constituere pactionibus[f], atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis hæredem suū damnare, ne altiùs tollat ædes suas[g], ne luminibus ædiū vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiúmve aduersus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquámve ex eo ducere[h].

¶ Si quis velit.
THEMA. Volo cōstituere vicino meo seruitutem,eique potestatē dare per meum fundum eūdi: quomodo id efficere potero? Pactionem, inquit, facito cū illo: veluti, vēde illi certo pretio:ille autē sic dicat, Spondes, per te non fieri, quominus mihi pèr tuum fūdū ire liceat? Quid si Cornelius in testamento sic scripserit, Damno te, hæres potestatē Titio facere ꝓ fundū meum eūdi? ius eundi Titio quęsitū est.C.V.
¶ Not. quòd tā pactis, quàm stipulationibus,& vltimis volūtatibus seruitutes constitui possunt.Syl.

*In vet. exempl. desunt hæc,nec quisquā debere, nisi qui prædiū habet.

¶ e Ius.id est,aliquam seruitutem de superioribus.
¶ f Pactionibus.id est,pactionibus stipulationibus. similis expositio est ff. de acqui.pos.l.si rem.in si.vel pactionibus,id est,contractibus aliis,vt venditione & donatione.& quod subiicit stipulationibus,id est,obligationibus verborum tantùm.
¶ g Aedes suas. Quibus seruitutibus non impositis, cuilibet vsque ad cælum liberum est ædificare: vt ff.quod vi aut clam.l.fi.§.pen.& de ser.l.fin.

Aedificare licet vsque ad cælum.

h Ducere.His deficiētibus, cuilibet res sua libera est, & poterit aliū prohibere volentem ingredi in suum agrum, vt s̄.de re.di.§.feræ.& §.plan.
¶ Nec obstat.cap.omnis.j.distin.quia loquitur quādo iter non est noxium:

aliàs

aliàs secus: pôt tamē ingrediēs prohiberi: exceptis quibusdā casib⁹ notatis ȝ.tit.ij. dd.§§. & ita intelligitur text. in l.p agrū.C.de seruit.& aq.& gl. ibi dū opponit de d.c.omnis. cōmuniter approbatur, vt per Christoph. hic.Syl.

¶ Et tunc non est seruitus l. vti fi in princ. ff.si vsufru. pet. vbi text. assignat rationem.Syl.

¶ c Alienis rebus. Nā sua res nemini seruitutē debet: vt ff.de ser..vrb.præd. l.in re communi. & ff. si vsufr. pe.l. vti frui. in prin. Itē q subiicit rebus. dic.s. quibuslibet, nisi vsu consumātur: vt ȷ.eod. §. constituitur. & ff.si cer. pet. l.j. in fine.

TIT. IIII.

DE VSVfructu.

¶ Vsusfructus, seruitus est personalis in re aliena debita: constituiturque tam inter viuos, quàm in vltima voluntate. Item vsusfructus a proprietate separatus est.

Vsusfructus [a] est ius [b] alienis rebus [c] vtendi [d] fruendi [e], salua rerum substantia[f]. Est autem * [g] ius [h] in corpore: quo sublato [i], &

DE VSVfructu.

¶ Visū est ȝ. de seruitutib⁹ realibus, sequitur videre de personalibus: ideo sequitur de vsufructu, q est seruit⁹ personalis: vt l.j. ff. de seruit. quia plures sunt species seruitutis: vt not.glos.ȝ.tit.j.in princ.

Vsusfructus. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit definitionē vsusfructus. Secūdò qualiter constituatur. Tertiò super quibus rebus. Quartò quomodo finiatur. Secunda ibi, Vsusfructus. Tertia ibi, constituitur. Quarta ibi, Finitur.

CASVS. Quū domū habere, dedi tibi potestatem ea vtendi, & fruendi quādiu viueres, solā mihi eius proprietatē reseruās, adeò vt quāuis ei⁹ sim dominus, ea tamē vti nō possū. Hoc tuū ius quomodo appellatur? Vsusfruct⁹. Age. mea illa domus incendio periit, aut ab hostibus delata est. durātne tuū ius? minimè. Nam re sublata, vsus planè nullus est. Sublata enim causa, tollitur effectus. Cor.Vib.

¶ a Vsusfructus. Sic.ff.e.l.i.& ij.

¶ b Est ius.i.seruitus.& p hoc patet q nō loquitur de ipsis fructib⁹ fundi, q sunt corporales: imò de iure vtēdi: vt ȝ.de reb⁹ corpor.& incor.§.j. Sicque p hoc verbum.s.q a expono ius i.seruitus, remouētur vasallus, superficiari⁹, & q aliàs vtile dominium habent. Itē hoc ius est etiā personale: q a, cum per sona extinguitur, vt ȷ.eo. §.finitur. Item est forma quædam à proprietate separata: cum apud vnum possit esse proprietas, apud aliū vsusfructus: vt ff.de acqui pos.l.permisceri. Ius autē quod dominus fundi habet in fructibus percipiendis est cum causa.i.cum proprietate: vt ff. de excep.rei iud.l. si cum testamento §.penult.

Vsusfructus for malis. ... causalis.

d Vtendi. Ad differentiā creditoris, qui vti non debet pignore: vt ȷ. de obli. quæ ex delic.na.§.furtum.Accur.

*enim rectè.

¶ e Fruendi. Ad differentiam nudi vsus: in quo tantum vti, & non frui permittitur: vt ȝ.tit.j.in princ.

¶ f Salua rerum substantia. i. præstita cautione vel satisdatione de saluanda substantia rei, secundum quosdā. & sic dicunt cautionē esse de substantia vsusfructus.arg. pro eis. C.eo. l.j.& ff.de vsufr.leg.l.vxori.Nos contra. dicimus enim, quòd hæc cautio non est de substātia vsusfructus. nam sine ea vsusfructus est. plus dico: quia in casibus nullo modo præstatur. ff. vt leg. vel fideicom.no. ca. l.j. §.si ad fiscum.& C.de bon.quæ lib. l. fi. & ff. vsusfr. quemad. ca.l. si vsusfructus. §. illud.& §.planè.[Et hęc opinio cōmuniter approbatur, & regulariter in l. j.C. eo.Syl.] Dic ergo salua rerū substantia. i. ne pereat rerum substantia. q.d.tandiu durat vsusfructus, quādiu durat substantia. & hoc statim probatur ibi, est autem, &c.& sic verba illa sunt de definitione, sed non cautio.

¶ Dic quod verba sunt posita ad differentiam vsusfructus earum rerum, quæ vsu consumuntur, in quibus propriè vsusfructus non cōstituitur.Syl.

¶ g Est autem.scilicet vsusfructus.

¶ h Ius.id est, seruitus, vel forma corpori inhærens.

¶ i Quo sublato.id est, corpore peremto: vt domo destructa vel fūdo chasmate perempto vel iumēto mortuo, in quo vsusfructus habetur: vt ff pro socio.l.verum.§.penultimo.

a Ipsum.s.ius vtendi fruendi.

Vsusfructus. Quib⁹ modis constituit vsusfructus? testamēto, quū alteri fūdus, alteri vs⁹ relinquit: cui⁹ rei exēpla proponit. Præterea pactionibus: veluti, cōuenit inter nos, vt tibi cētū aureos darē, tu mihi vsum tuarū ædiū. pactio scripta & consignata est. Præterea stipulatione. veluti, Spōdes p te nō fieri, quomin⁹ tuis vtar fruar ædib⁹ quoad viuās? si respondeas, Spōdeo: vsusfructus cōstitutus est. Cætera plana sunt. C. Vi.

Nota vsūfructū tā in vltima volūtate legari posse, q̄ trāsferri inter viuos. Itē not. rationē, quare inductū sit, vsūfructum certis modis finiri. Syl.

b Vsusfructus. sed oppono: ante separationem non est vsufru. sed nec post separationem recipit separationem. Respon. vsusfructus, id est, quia postea dicitur vsusfructus.

Dic tu, quòd est idem vsusfructus: sed aliter penes illum quando est separatus. tunc enim habet formā subsistentem de se: prius tamen non erat nisi causalis: sed re vera idem est ante separationem, & postea. Syl.

c Nudam. Sic C. de muli. quæ ser. propri. l. j. §. filii. sic & C. com. de ma. l. j. in princ.

ADDITIO. Obseruet hîc iuuentus (inquit Eg. Baro.) nudū dici apud Iurisc. p eo qđ simplex, purūmq; est. & absq; eo, qđ simul esse solet: nuda proprietas sine vsufructu, vt hîc: nudus vsus, sine fructu & proprietate, j. de vsu: nudū pactū, sine alia causa obligādi: nudus cōsensus, & nuda volūtas, sine traditione. l. iuris. ff. de pac. nudū factum, sine iure & causa bonorū. l. in conuentionalibus. ff. de verb. oblig.

d Deducto. Not. deducto. si enim vni simpliciter fundū, alii vsumfructū legauerit, ambo concurrunt in vsufructu, vt ff. de vsufru. accres. l. idem Neratius. §. non solùm. & de vsufru. earum rerum, que vsu consu. l. si tibi.

ADDITIO. Quod est verū secundum Ang. quando vtrunque legatum erat speciale: secus. si legatū vsufr. esset vniuersale: puta omniū bonorū: quod non obliget ad collectas & ad debita hæreditatis, vide per Ang. j. .n §. sequen.

Ipsum a tolli necesse est.

Vsusfructus b * à proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit: vt ecce, si quis vsumfructū alicui legauerit. nam hæres nudam c habet proprietatē, legatarius verò vsumfructū: Et contra, si fundum legauerit, deducto vsufructu, legatarius nudam proprietatem, hæres verò vsumfructum. Item alii vsumfructum, alii deducto d eo fundū legare potest e. Sine testamento verò * si quis velit vsumfructum alii constituere f, pactionibus g, & stipulationibus, id efficere debet *. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente h vsufructum, placuit certis modis i extingui vsumfru-

*ουγ. T. *abest *potest

e Legare potest. Item & aliis modis: vt ff. eo. tit. l. Proculus. datur autē cum inducit in possessionē fructuarius, & proprietari⁹ patit. eū vti frui: vt ff. eo. l. iij. in prin.

f Cōstituere. Inter viuos.

g Pactionibus. Expone: vt s. titu. j. diximus. §. fin.

h Abscedente. id est, separato existente. Et erit p quæstione illa, quod liber homo nō poterit locare operas suas in perpetuum: ne libertas sit inutilis: quod Irn. concessit: argu. de cōdit. & demon. l. Titio. §. Titio ij. & de liber. hom. ex. l. j. Sed Ioann. contrà: cum possit per substitutum seruire: vt de episc. & cleri. l. quisquis censibus. §. fin in glo. subrogato. & l. ad similitudinem. cùm hoc non agatur, vt per se tātum operetur: vt C. de caduc. tollen. l. vnica. §. ne autem. & ff. de duob. re. l. nemo est. vel etiam possit interesse præstare: vt ff. de re iudi. l. si quis ab alio. §. fina.

Et hæc glo. in principali quæstione communiter approbatur, vt per Christoph. hîc. Syl.

i Certis modis: vt j. eod. §. finitur.

Constituitur. CASVS. Quibus in rebus vsusfructus consistit? id est, quarum rerum vsusfructus constitui potest? omnium. Quid pecuniæ, vini, olei quomodo vsus constituitur, quum substantia eorum depereat, & iam dixisti, sublata substantia, perire accidens? Harum quæ vsu percunt,

pereunt, non propriè eſt vſusfructus, ſed quaſi vſusfructus. Nam ſi Titius ſic ſcribat, Hæres meus permittat Herennio vti frui mille aureis: Herẽnius data cautione, ſi moriatur, pecuniã redditum iri, eis aureis vtetur. Licèt enim ſubſtãtia pereat, fingitur tamen ſemper manere, ꝓpter cautionẽ, quam Titius facit: ſed ſi moriatur, aut capite minuatur, tantã pecuniam hæredi redditurum. Ergo cautio ꝓ ſubſtantia eſt. Cor. Vib.

¶ Nota vſumfructum in qualibet re conſtitui poſſe, exceptis iis, quæ vſu conſumũtur. Item, quòd in iis, quę vſu conſumunt, nec naturali, nec ei ciuili ratione conſtituitur[*] vſusfructus. Item, quòd pecunia connumeratur in iis, quæ vſu conſumuntur: quia aſsidua permutatione quaſi extinguitur. Item, quòd ex Senatuſconſulto vtilitatis cauſa per cautionem quaſi cõſtituitur vſusfructus. Item, not. formam cautionis. Syl.

*cõſiſtit D.

ctum, & ad proprietatem reuerti.

¶ *Vſumfructũ in qui- [illegible] tui poſſe palam eſt, iis ſolis exceptis, quæ vſu pereunt: quia ſalua non manet rei ſubſtantia: quaſi tamen vſusfructus in eis conſtituitur. quo caſu v- [illegible] tione domino præſtat (quæ loco pro- [illegible] rerum conſumptarum iuſta æſtimatione vſufructu fi- [illegible]*

¶ Conſtituitur[*] autem vſusfructus nõ tantùm in fundo[a], & ædibus, verumetiam in ſeruis, & iumentis, & cæteris rebus, exceptis iis, quæ ipſo vſu conſumũtur. Nam hæ res neque naturali[b] ratione, neque ciuili[c] recipiunt vſumfructũ. quo in * numero ſunt, vinũ, oleum, frumentum, veſtimenta[d], quibus proxima eſt pecunia numerata. Namque ipſo vſu aſsidua permutatione[e] quodam modo extinguitur. Sed vtilitatis cauſa Senatus[f] cenſuit, poſſe etiam earum rerum vſumfructum cõſtitui, vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur. Itaque ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius ſatiſdet[g] hæredi de tanta pecunia re-

¶ a In fundo. etiam ſterili: vt ff. eod. l. ſtatuæ. §. i.

¶ b Naturali. Quia non poteſt eſſe ſalua ſubſtantia, quod eſſe debet: vt ſuprà eod. in princ.

ADDITIO. In hanc ſententiam Cicero in Top. Nõ debet, ait, ea mulier, cui vir bonorũ ſuorum vſumfructum legauit, cellis vinariis, & oleariis plenis relictis putare id ad ſe pertinere. [illegible]s enim non abuſus legatus eſt.

¶ c Ciuili. Quia tranſit in dominium legatarii: vnde ſibi ſeruire non poteſt: vt ff. ſi vſuſf. peta. l. vti frui. in princip.

¶ d Veſtimenta. ff. eo. l. ſed & ſi quid. §. & ſi veſtimentorũ. contra. Sol. ibi loquitur de quibuſdã veſtimentis quæ perpetuò durabãt: hîc de tẽporalib⁹.

ADDITIO. Tu dic ſecundum Iac. ꝙ ibi ſit differentia: quia vſufructuarius quãtitatis habet etiam dominiũ, vt hîc: non autẽ vſufructuarius veſtimenti: vt ibi, ſecũdũ Ang. *abeſt.

¶ e Permutatione. Nam quę hodie eſt mea, cras erit tua. ſic extinguitur quo ad dominium meũ, quòd deſinit. ſic ſ. de rer. diui. §. ſi tamen. Item ſi cum alia miſceatur, extinguitur: vt ff. de ſolu. l. ſi alieni.

¶ Aduerte, quia bene dixit quodammodo: quia de ſe pecunia eſt de reb⁹ quæ ſeruãdo ſeruari poſſunt, vt in ꝓpoſito Alex. in l. j. §. fuit quęſitũ. ff. ad Treb. Syl.

¶ f Senatus. cuius nomen non habemus.

¶ g Satiſdet. Sed nónne hæc ſatiſdatio, vel illa, quę ſatiſdat legatarius vel vſufructuarius ſe vſurũ arbitrio boni viri, pôt remitti à teſtatore? Reſp. nõ: vt ff. vt in poſſeſ. lega. l. ſi pecuniæ. & C. de vſufruct. l. i. & vt legat. nomi. cauea. l. penulti. Illa autem ſatiſdatio, quam præſtat hæres de legato ſoluẽdo, bene poteſt remitti, vt ff. vt legat. nomi. caueat. l. licet. & l. fina. Et eſt ratio, quia hæc ſatiſdatio contemplatione hæredis interponitur: illa aũt de legato pręſtando, gratia teſtatoris, vt ſua volũtas adimpleatur: vt C. vt leg. nomi. caue. aliàs vt in poſſ. leg. l. ij. Non eſt ergo mirũ, ſi illud qđ ſua gratia introductũ eſt, teſtator pôt remittere: aliud aũt [illegible]: vt

*Satiſdatio de legato ſoluendo poteſt remitti à teſtatore: ſed non de vtendo fruendo arbitrio boni viri.

Fauori pro rio renunciare licet.

C.de pact. l.si quis in conscri. & ff.de pac.l.pactũ.& ff.de oper. lib.l.cerdonẽ.& ad leg.Fal.l.quod de bonis.§.fi.

¶ Hæc ratio est falsa: quia ita potest testator rem hæredis remittere, sicut propriã. l. vnũ ex familia. §. si rem.ff.de leg.ij. Nec etiã est vera alia ratio, quæ fit de substãtia: quia s. est contrarium ostensum. Dic ergo quæ ratio est, quia legatarius inuitaretur ad delinquendũ, & dolus futurus remitti nõ potest. l.si vn⁹. §.illud. ff.de pact. Syl.

*abest.

¶ a Morietur, aut capite minuetur. His enim duobus modis tantùm admittitur vsusfructus: vt ff.de vsufruct. ead. re. quæ vsu consu. l.in stipulatione.& l.quoniam.

stituenda, si morietur, aut capite minuetur [a]. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed, æstimatis iis, satisdatur [b]: vt si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ [c]*. Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum (nec enim poterat [d]) sed per cautionẽ [e] quasi vsumfructum constituit.

¶ b Satisdatur. à legatario.

¶ c Aestimatæ. scilicet eo tempore, quando dantur legatario. sic ff.de vsu fru.ea.re.quæ vsu consu.l.si tibi vini.

¶ d Poterat. s. cum substantia in his non saluetur, & dominium mutetur: vt suprà dictum est.

¶ e Cautionem. impropriè. nam satisdare debet vt C.de verb.sign. l.sancimus.& ff.de vsufru.ea.re.quæ vsu con su.l.tribus.in fi.quæ cautio loco proprietatis erit apud hæredem.

¶ Finitur. CASVS. Quibus modis vsus fructus extinguitur? morte, & maxima mediáque capitis deminutione vsufructuarii. Item, si non secundum modum conuentũ, ac tempus præstitutum sit vsus. Præterea si vsufructuari⁹ ius suum cedat proprietario, aut verò proprietatem acquirat. Hæc enim cõiunctio, quia solidum ac perfectũ dominium nobis parit, appellatur Consolidatio. Quid, si ædes vsufructuariæ incendio perierint, nunquid areæ tamen debebitur vsusfructus? minimè. Quotuplex est proprietas? duplex: plena & nuda. Plena dicitur, cui coniunctus est vsusfructus. Nuda, quæ ab vsufructu separata est. Cor. Vib.

¶ f Morte, scilicet naturali. Sed contra.ff.de nouat.l.si vsusfructus. Solut. non contradicit. Ibi enim antè, quàm essem vsufructuarius, delegaui: vnde ex eius persona, cui delegaui, finitur: quia in eius persona incœpit. si autem postea delegassem ex mea persona finiretur: vt ff. de peric.& commo. rei vend. l. necessario. §.fi.

Vsusfructus finitur modis hîc descri- [illegible]

¶ Finitur autẽ vsusfructus morte [f] vsufructuarii, & duabus capitis [g] deminutionibus, maxima, & media [h], & nõ vtendo per modũ, & tempus [i]: quæ omnia nostra statuit constitutio [k]. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur. Nam cedendo [l] extraneo, nihil agitur *: vel ex

*agetur

¶ g Capitis. Suprà de capi. demin.§.j.ij.& iij.

¶ h Maxima, & media. Quæ mortes ciuiles sunt: vt ff. pro soc. l.verum. §. societates. vers. intereunt. non autem minima capitis diminutione: vt j.de acq. per arrog.in princ.

¶ i Per modum & tempus. s. vt bonus paterfamiliàs. Vel melius per modũ & tempus, i.per moderatum tempus, scilicet decem annorum inter præsentes, & viginti inter absentes: vt C.de vsufruct.l.corruptionem. Sed relictus ciuitati durat centum annis: vt ff.eo. l.an vsusfruct. Actio verò competens pro vsufructu, non tollitur ipso iure: cùm tempus non sit modus tollendæ obligationis: sed per exceptionem dicto tempore tollitur, licet in aliis modis fruendi ipso iure etiam actio tollatur: vt ff.de actionib.& oblig.l.obligationum ferè.§.placet.

Et licet aliàs actiones personales non tollantur, nisi spatio triginta annorum: tamen ex quo tollitur ipsum ius vsusfructus intra dicta tempora, debet tolli etiam actio quæ ex eo prouenit. Syluest.

¶ k Constitutio. C.de vsufruct. l.corruptionem.

¶ l Cedendo. infrà titul. j. in f[illegible] primi casus: contra. Solut. hîc dicit de iure vtendi, quòd cedi non potest: imò tunc ad proprietatem redit: vt

hîc,

hic. & ff. de iure dot. l. si vsusfructus. ibi, de ipsa fructuum perceptione. argum. ff. de peri. & commo. rei ven. l. necessario. §. fin.

ADDITIO. In iure cessio (vt ait Vlp. tit. xviij. in tit.) fit per tres personas. In iure cedentē, vindicantem, addicentem. In iure cedit dominus. Vindicat is, cui ceditur: Addicit Prætor.

a Acquisierit. scilicet finitur vsusfructus.

b Quæ res. i. talis acquisitio.

c Consumptæ fuerint. s. in totum: vt ff. eo. l. si cui insulæ.

d Ne areę. Sic ff. quib. mo. vsusf fru. ami. l. reperi. §. pen. ar. contra. ff. de pign. act. l. domo.

ADDITIO. Dic quòd ibi lo quitur in pignore: & ideo facilius extinguitur vsusfructus, quàm pignus, ne proprietas reddatur inutilis: iuxta prid. huius tex. secundum Iaso.

e Totus. Not. totus. si enim pro parte, non redit ad proprietatem: vt ff. quib. mo. vsusfruct. amit. l. excepta. Item si sint duo cōfructuarii: vno pereunte, alteri accrescit: vt ff. de vsufructu accrescend. l. j. §. penul.

cōtrario, si vsufructuarius proprietatem rei acquisierit[a]: quæ res[b] consolidatio appellatur. Eo ampliùs cōstat, si ædes incendio cōsumptæ fuerint[c], vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint, extingui vsumfructum, & ne areæ[d] quidem vsumfructum deberi. Cùm autem finitus fuerit totus[e] vsusfructus: reuertitur, scilicet, ad proprietatem: & ex eo tēpore nudæ proprietatis dominus incipit plenā in re habere potestatem.

TITVL. V. DE VSV, ET habitatione.

Hæc quoque seruitus personalis est, id est, à re personæ debita: itidem dicito in habitationis seruitute. Quid autem differat vsus ab vsufructu hîc aperit Iustinianus.

Iisdem illis modis, quibus vsusfructus constituitur[f], etiam nudus vsus constitui solet[g]: iisdémque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit. Est autem minus iuris in vsu, quàm in vsufructu. Namque is, qui fundi nudum vsum habet, nihil vltra habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad vsum quotidianum vtatur. In eo quoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit. Nec vlli alii ius, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: cùm is, qui vsumfructum habet, possit hæc omnia facere. Item is, qui ædium vsum habet, hactenus

DE VSV, ET HAbitatione.

Suprà tractatum est de vna seruitute personali, videlicet, de vsufructu. hîc sequitur de aliis.

Iisdem illis. Tot' iste tit. in tres partes diuiditur. Primò ponit de vsu. Secundò de seruitute habitationis. Tertiò facit quoddam præambulum, transiens ad alias materias. Secunda ibi, Sed si cui. Tertia ibi, Hęc de seruitutibus. Litera satis plana est.

Iisdē illis. Quæro, quid sit vsus? Est ius vtendi rebus alienis, salua rerum substantia. Cur non addit fruendi, vt in vsufructu? Quia hoc inter vtrunque interest, quòd illic & vsus & fructus conceditur: hîc vsus tantùm. Quid ergo vsus, & fructus differunt? Vtitur is, qui quantum ipsius solius necessitati satis est, rei commodum percipit. Fruitur verò, cui non ad necessitatem tantùm, sed etiam ad vtilitatē ac voluptatem rei cōmoditas concessa est. Vsus aūt quibus finibus, & quasi cācellis coërceatur, ex verbis §. noscendum est. Duo seq. §§. ita scripti sunt, vt exempli positionem nō recipiant. Cor. Vib.

Not. quòd vsus, & vsusfructus parificantur in modo cōstituēdi & fruendi. Item, quòd plus iuris est in vsufructu, quàm in vsu. Item, quòd vsuarius potest morari in fundo, dum tamen non sit molestus domino, aut cultoribus. Item, quòd vsuarius ius suum alteri cedere non potest. Syl.

f Constituitur. s. in testamento, & inter viuos: vt s. tit. j. §. j.

g Solet. Nisi quòd vsus pro parte constitui non potest: vt ff. eod. l. vsus pars: sed aliud in vsufruc. vt ff. de vsufruc. l. vsusfructus ab initio. Et ratio est: quia diuiduus est quod non est in aliis seruitutibus: vt ff. ad leg. Falcid. l. j. §. si vsusfructus. Non obstat, si duobus vsus constituitur, quòd concursu partes fiunt. quia occasione. id est, necessitate magis, quàm ratione contingit: vt ff. de riuis. l. Labeo.

Rationem autem quare vsusfructus dicitur indiuiduus, vsus autem diuiduus, iudicio meo reddit text. in l. vsus pars. ff. eod. tit. quanuis Pe. dixerit hoc esse: quia vsusfructus continebat certum: vsus incertum: cùm nō perti-

lis modis[a] finitur, quibus & vsusfructus definit. Minus[b] autem iuris* est in vsu, quàm in vsufructu. nam is, qui fundi nudũ habet vsum, nihil vlterius* habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, fœno[c], stramentis[d], & lignis, ad vsum quótidianum[e] vtatur[f]. In eóq;* fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiũt, impedimẽto[g]. Nec vlli alii[h] ius, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: cum[i] is, qui vsumfructum habet, possit hæc omnia[k] facere.

¶ Habens vsum domus potest in ea habitare cum marito, vel vxore & familia & hospitem recipere: sed tale ius non potest alteri cedere. Aret.

¶ Item is, qui ædium vsum habet, hactenus ius* habere intelligitur, vt ipse tantùm inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre potest. Et vix receptũ esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat: & cum vxore, liberísque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis quibus non minus, quàm seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter si ad mulierem vsus hactenus.

*[illegible] *[illegible] *quoque. *iuris.

neat vtilitas totius rei, vt in vsufructu: & Bar. in l. stipulationes non diuiduntur. in iiij. q. ff. de verb. obli. dixerit hoc esse, quia vsus habet omnimodam similitudinem cum realibus seruitutibus, cùm debeatur à re personę: & ideo etiam ille, sicut ipse est indiuiduus: sed vsusfructus est pars dominii. l. iiij. ff. de vsufr. ideo pars eius, sicut dominii, potest pro indiuiso quęri. l. Mæuius. §. duobus. de leg. ij. Imo. & Rom. ibi assignant aliam: quia in vsufructu præstatio partis adfert tantam vtilitatẽ respectu partis, quantam totum respectu totius quòd nõ est in vsu, cuius præstatio debet fieri pro necessitate, quæ in parte non consideratur. Syl.

¶ a Modis. Quos s. titul. j. §. finitur. habuimus.

¶ b Minus iuris. Sed in casibus æquales sũt fructuarius, & vsuarius, vt in vsu pecuniæ: vt ff. de vsufru. ea. re. l. hoc senatus. §. fina. [Ratio est, quia legato vsu harum rerum, videtur legata proprietas. l. quoniã. ff. de vsufru. ea. re. & ideo quod ex his prouenit, suum facit vsuarius: quod non est in aliis. Syl.] Item in fundo de quo tantùm fœnum tollitur, quantum soli sibi sufficit: vt ff. eodem l. fundi. Item si in sylua remota, ex qua vterque ligna vendere poterit: vt ff. eodem l. diuus.

Ratio est, quia aliàs inutilis aliquãdo esset vsus ex distantia, & remotione loci: vt dicitur in d. §. Sabinus. ibi, præter hæc bona. Syl.

¶ c Fœno. id est, de herba.

¶ d Stramentis. id est, de melega. genus est bladi.

ADDITIO. Imò stramentũ, vt Varro libro de re rustica j. scribit, à stando vt stramen dictum est: aut ab stratu, quòd id substernatur pecori.

¶ e Quotidianum. Quid si hodie vsus, qui mihi sufficit, cõstituatur, & cras ab alio in alio fundo cõstituatur? Respon. locus erit electioni, vel gratificationi in toto, vel in parte. argumen. infrà de leg. §. si generaliter. & ff. de relig. l. fin.

¶ f Vtatur. Nunquid in vino vel in frumento & oleo? Respond. quidam nullo modo. Alii contrà: quorum sententia est verior: vt ff. eod. l. plenum. §. prętер. itẽ quis colet agrum? Respond. proprietarius, si vult, aliàs vsuarius: vt ff. eodem l. si domus vsus. & ff. de vsufruct. l. hactenus.

¶ g Impedimento. Aliàs. id est, si alia de causa veniat, dominum & eius familiam poterit prohibere: vt ff. eod. l. si habitatio. §. fin.

¶ h Alii. Quasi dicat, nisi proprietario.

¶ i Cùm. id est, quanuis.

¶ k Hæc omnia. suprà titu. j. §. finitur. l. contrà. Solutio, vt ibi. Item, ff. loca. l. locare. contrà. Solutio, ibi in prædialibus seruitutibus loquitur, hîc in personalibus.

¶ l Vt ipse tantùm. ff. eod. l. ij. §. primo. cõtrà. Solutio, ibi ponitur solum pro solummodo: vt ff. de vulga. subst. l. qui liberis. in princ.

¶ a Cum

¶ a Cum marito. Præsenti, & futuro: vt ff. eodem. l. cæterum. §. mulieri. & generaliter omnes recipiet quos & masculus. dummodo honestè: vt ff. eodem. l. non solùm. & l. non aliter.

¶ Et est ratio: quia testator videtur hoc prohibuisse: vt dicit glos. in d. l. non aliter. Syl.

¶ b Vti potest. Nō autē locare potest, si tamen aliquid conducat faciendū in eo: poterit vti opera vsuarii serui. Itē ipsi ei dē seruo sua opera poterit locari. acquirit autē ex re, non ex opera vsuario: vt ff. eod. l. plenum. §. fin. & l. sequen.

¶ c Et in iumēto. Facit ff. eod. l. plenum. §. sed si pecoris. versi cul. sed si bouē. & §. equitii.

¶ d Neque lactè. Nisi modico: vt ff. eod. l. plenum. §. sed si pecoris. Aliis nullo modo, secundū Placen. Ioan. cōtrà. dicit enim omnibus his ad suū vsum & suorum posse vti: vt in fūdo s. diximus.

¶ e In fructu. Sic s. de rer. diui. §. in pecudū.

¶ Sed si cui.

¶ Quid est habitatio? Est ius, id est, potestas alienas ædes inhabitādi. Neque dubium est, quin id ius sua vi, ac per se nō amplius, quàm habitatione concedat. Voluit tamen Imperator habitatione acquisita, etiam id ius quæsitum videri, vt ædes illæ locari possint. Cor. Vib.

ædium pertineat, cum marito[a] ei habitare liceat.

¶ *Qui habet vsū serui, ipse tantum vti potest: & idē in iumēto. Sed si pecoris ... vtetur ad impingnādū agrum. Arctin.*

¶ Itē is, ad quē ferarū vsus pertinet, ipse tātùm opera,* atq; ministerio eius vti potest[b]: ad aliū verò nullo modò ius suū trāsferre ei concessum est. Idē scilicet iuris est & in iumēto[c]. Sed & si pecorum, vel* ouiū vsus legatus fit, neque lacte[d], neque agnis, neque lana vtetur vsuarius: quia ea in fructu[e] sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest.

¶ ...

[margin: *operis. T.] [margin: *veluti. T.]

¶ Not. quòd habitatio differt ab vsu & vsufructu. & quòd cui habitatio legata est, alteri locare potest. Syl.

¶ f Habitatio. Siue dicatur habitatio, siue vsusfructus habitationis, idē est: vt C. eod. l. cū antiquitas.

¶ g Aliquo modo. Inter viuos pactionibus & stipulationibus. sic suprà de seruitutibus. §. finali. & de vsufru. §. primo.

¶ h Neque vsus. Quia locat: vt C. eod. l. cùm antiquitas: sed vsuarius nō: vt s. eodem in prin.

¶ i Neque vsusfructus. Quia hic non finitur, nisi morte: vt ff. eodē. l. si habitatio. circa princip. sed vsusfructus multis modis: vt s. de vsufru. §. finitur.

¶ k Decisione vt C. eod. l. cùm antiquitas.

¶ Hæc de seruitutibus. THEMA. Quum de rebus incorporalibus hîc loquaris, hæreditates autem, & obligatiōes iis rebus connumerentur, cur hoc loco non de iis quoque nobis explicas? Quia de modis acquirendarū rerum inter viuos hic agimus: & de rebus ex mortuis venientibus commodius putamus posteà differere. Cor. Vib.

¶ *non tantùm inhabitandi ius habet, sed etiam alteri locandi, & accommodādi: cui verò vsus cō... solùm vti oportet.*

¶ Sed si cui habitatio[f] legata, siue aliquo* modo[g] constituta sit: neque vsus[h] videtur, neque vsusfructus[i], sed quasi propriū aliquod ius: quanquā habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, secundū Marcelli sentētiā nostra decisiōe[k] promulgata, permisimus, nō solū in ea degere, sed etiam aliis locare.

¶ *Præmissa epilogatione, facit quoddam præambulum, transiens ad alias materias.*

¶ Hæc de seruitutibus[l], & vsufructu, & vsu, de habitatione dixisse sufficiat. De

[margin: *aliq.]

¶ Not. quòd lex sub congruo titulo ponenda est. Syl.

¶ l Hæc de seruitutibus. Excusat se, quare de hæreditatibus & obligationibus non dicit: cū videatur hîc dicē-

hæreditatibus* autẽ, & obligationibus, suis locis proponem' [a]. Exposuimus [b] sũmatim quib' modis iure gentiũ res acquirũtur: modò videamus, quibus modis legitimo, & [c] ciuili iure acquiruntur.

*hæreditate. T.

TITV. VI.

DE VSVCApionibus, & lon-

¶ Qui bona fide rem a non domino emerit, aliòve iusto titulo habuerit, eam, si mobilis sit, annis vtique tribus: si immobilis, decennio inter præsentes, & inter absentes vicennio vsucapit.

I Vre ciui-

ue debere: vt s. de reb. corpo. §. j.

¶ a Proponemus. s. j. de hære. instit. vsque ad titu. j. de obliga. & exinde vsque ad titu. de actio.

¶ b Exposuim'. Hæc cõtinuatio refertur. s. de re. di. §. singulorum.

¶ c Et. Pro id est

DE VSVCApionibus, &c.

¶ Hic titul' sic cõtinuatur. Quia s. dictũ est, qualiter res iure gẽtiũ nobis acquirũtur: nũc sequitur videre qualiter iure ciuili nobis acquirãtur. Et dic de vsucap. s. mobiliũ: sed præscriptio immobiliũ vt patet j. eod. in princ. & C. in quib. cau. cess. lon. temp. præs. l. ij. sed ff. eo. l. vsucapio. largè sumitur per totum titu. & maximè in l. quare. Accur.

I Vre ciuili. Totus iste titu. diuiditur in nouem partes. Nã ponit primò, quòd ad vsucapionem requiritur bona fides: & iustus titulus, & legitimũ spatiũ temporis. Secundò, quòd licet prædicta interueniãt: non tamen procedit vsucapio propter naturam, vel vitium rei. Tertiò rediens ad primam regulam, ponit qualiter in re aliena mobili possit tradens habere bonam fidem. Quartò, quòd in rebus immobilibus non vitio possessis mala fides auctoris non nocet successori. Quintò ponit casum, in quo res furtiua potest vsucapi. Sextò, an res fisci possit vsucapi. Septimò, qualis debeat esse res, vel titulus. Octauò, an possessio auctoris prosit successori. Nonò quanto tẽpore res aliena alienata à fisco, vel donata ab Imperatore vsucapiatur. Secũda ibi, Sed aliquãdo. Tertia ibi. Sed tamẽ. Quarta ibi, Quod autẽ. Quinta ibi, Aliquando. Sexta ibi, Res fisci. Septima ibi, Nouissimè. Octaua ibi, Diutina. Nona ibi, Edicto. Itẽ prima subdiuiditur. Nam primò ponit ius antiquũ. Secundò illud corrigit. Secunda ibi, Et cùm. CASVS Adhuc omnes, quos tibi exposui, acquirendi modi sunt Romanis cõmunes cum omnib' aliis gentibus ac nationibus. sed vnũ tibi nunc exponã, q populo Romano proprius fuit, aut certè paucorum. Et quisnã, obsecro, ille est? Metellus vẽdidit equũ Valerio. vterq; bona fide pactus est, alter, equũ dare, alter pecuniam quum scilicet Metellus se dominũ, Valerius quoque idem crederet. Metellus dominium quidem equi non transtulit in Valeriũ: quomodo enim, quod non habebat transferret? sed vsum & possessionem Volunt ergo leges. vt si Valerius eum equum trẽnio possederit, ipsius fiat. Quænam istius legis causa fuit? Quia alioqui semper dominia rerum in incerto erunt. & cùm domum meã maiores mei, atque ego ducentis annis aut trecẽtis bona fide possedissemus, tandem aliquis veniebat, qui eam mihi eriperet. Quod cùm fiebat, negligentes erant homines in rebus suis conseruadis: quippe de quarum dominio nunquam certi essent. Quid verò? quod tempus præfinitum est dominis suas res quærendi? In rebus mobilibus, tres anni: in immobilibus, si præsentes sunt domini, decem: si absentes, viginti. Sequens §. per se intelligitur. Cor. Vib.

*possessionibus.

¶ Not. quòd vsucapio est introducta de iure ciuili. Item, quòd in ea regulariter requiritur titulus: & bona fides. Item, not. rationem introductionis vsucapionis. Item, quòd dominus de facili iure suo priuari non debet. Item, quòd lex debet esse generalis. Item, quòd mobilia tribus annis: immobilia xx. inter absentes: x. inter præsentes vsucapiuntur. Syl.

ADDITIO. Vsucapio est adeptio dominii, per cõtinuationẽ possessionis temporis lege definiti. l. iij. ff. eo. in quibusdam libris legitur Adiectio, in aliis Acquisitio: quorum vtrunque

& aut

& ars definiendi refellit, & Vlpia in Epito. tit. 19. q. adeptionē scribit: Ergo vsucapta res dicitē, quā à nobis occupatā nemo repetiit intra tēp° lege definitū. introducta est autē, vt socordiæ hominū occurreret: & securitati possessionum cōsuleret: & introducta est à legib° duodecī Tabularū, quarū verba Frācis cus Hotoman° in commēt. Orat. pro Cæcina sic restituit. VSVS, AVCTORITAS FVNDI BIENNIS ESTO. CÆTERARVM RERVM, ANNVVS ESTO. Cuius disputationē vide loco iam dicto.

*Ex Vlpia. tit. 19.

* crediderit.

Ex l. 12. Tab.

li[a] constitutū* fuerat, vt qui bona fide[b] ab e[illegible] qui dominus non erat[c], cùm crederet * eū dominum esse, rem emerit: vel ex donatione, aliáve[d] quāuis iusta causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno vbique vno: si immobilis, biennio tantùm in Italico solo[e] vsucaperet: ne rerum dominia[f] in incerto essent. Et cùm hoc placitum erat[g], putantibus[h] antiquioribus dominis sufficere ad inquirendas[i] res suas, præfata tempora[k], nobis melior sententia resedit[l], ne domini maturius[m] suis rebus defraudentur:[n] neq; certo loco[o] beneficium hoc concludatur. Et ideo constitutionem[p] super hoc promulgauimus, qua[q] cautum est, vt res quidem mobiles[r] per triennium[s],

a Iure ciuili. id est l. xij. Tabu. vel Romanorum per excellentiā, vt s. de iure natu. §. sed ius, & c.

b Qui bona fide. Quod præsumitur, si à domino credat se emere: vt ff. de contrahen. emp. l. q. à quolibet. vel q. a putat vendentē habere ius vendendi, vt ff. de verb. sig. l. bonæ fidei emptor. quæ bona fides præsumitur semper: vt ff. de probatio. l. veri°.] Et ita cōmuniter tenetur, quādo concurrit titulus. l. pen. C. de euic. declarat Bar. in l. Celsus. ff. eo. vbi Bal. Syl.] Exigitur autem in venditione duobus tēporibus bona fides, s. tēpore cōtractus, & tēpore traditionis: in aliis autē contractibus tempus traditionis sufficit: nec nocet posterior sciētia: sec° in peti. here. vt ff. p solu. l. pen. & pro empt. l. ij. & C. de vsuca. transfor. l. vnica. §. cùm autē. ibi, hoc tantum modò. & ff. de peti. her. l. sed & si. §. quod ab initio.

c Dominus non erat. Si enim erat dominus: & accipiēs fit dominus per traditionem: vnde non vsucapit: vt ff. eod. l. sequitur. §. lana. ff. de capti. l. in bello. §. si quis seruum. & s. de rer. diu. §. per traditionem.

d Aliáve. Cum sint multæ causæ iu[illegible], siue tituli: vt ff. de publicia. l. j. §. sed cur. vsque ad l. eum qui.

e In italico solo. id est in Italia. nō ergo etiam in prouinciali, vt C. de vsuca. transfor. l. vnica. circa prin.

f Ne rerū dominia. hæc est ratio quare vsucapio sit inducta est & alia s. vt aliquis sit litium finis: vt ff. pro suo. l. fin. Accur.

ADDITIO. Dic, quod istæ rationes hîc introductæ processerunt propter bonū publicum: vt dicit text. in l. j. ff. de vsuca. de hoc vide Ang. hîc.

g Et cùm hoc placitum erat, i. cùm istud placebat.

h Putantib°. s. Iure cōsultis.

i Ad inquirendas. Vel amittendas.

k Præfata tēpora. s. anni, vel biēnii.

l Resedit. scilicet in animo.

m Maturius. id est. maturè.

n Defraudentur. Quod iura nolūt: vt C. de vsufruct. l. corruptionem. & de præscrip. xxx. anno. l. final.

o Certo loco. scilicet, solo Italico, vt olim: vt s. eodem.

p Constitutionem. C. de vsucap. transfor. l. vnic.

q Qua. scilicet constitutione.

r Res quidē mobiles. & se mouentes: vt ff. de verbo. sig. l. mouentium.

s Per triennium. Quæ tempora tam præscriptionis, quàm vsucapionis cōtinua sunt: vt ff. eodem. l. nunquam. ij. §. j. & in vsucapione sufficit tetigisse vltimum diem. In præscriptione verò quæritur de momento ad momentū: vt ff. eod. l. in vsucapionibus. & ff. de act. & ob. l. in omnib°. Et est ratio: q. a vsucapio fauorabilis est, præscriptio verò odiosa: vt C. de edi. di. Adr. tol. l. fin. & ff. de lib. & posth. l. cū quidam. Intellige de præscriptione triginta annorum: aliæ enim procedunt vti fauorabiles, sicut vsucapio. & ita vbique tenent doctores. l. iij. §. minorem. ff. de minori. Syl.

immobiles verò per longi tẽporis possessionẽ (id est[a] inter præsẽtes[b] decẽnio, inter absentes vigintiannis) vsucapiatur[c]. Et his modis non solùm in Italia[d], sed etiam in omniteria, quæ Imperio nostro gubernatur, dominia rerum[e], iusta[f] causa possessionis præcedẽte, adquirantur.

¶ Sed aliquando, etiã si maximè quis bona fide rẽ possederit, nõ tamen illi vsucapio vllo tẽpore[g] procedit, eluti si quis liberũ hominẽ, vel rem sacrã[h], vel religiosam, vel seruũ fugitiuum[i] possideat.

¶ *Homo liber, res sacra vel religiosa, & seruus fugitiuus, nõ* [illegible]

¶ *Furti & violentiæ expulsiuæ vitium vsque adeò rei infi-* [illegible] *& vi possessa, nec longi tẽporis curriculo, à quantumuis*

¶ a Id est. Quãdoque longũ tẽpus aliter ponit: vt ff. de dãn. infec. l. si finita. §. nõ autẽ. Itẽ aliud in personalibus actionibus: vt C. quib. nõ ob. longi tẽp. præscr. l. neq; & C. de cõsti. pecu. l. ij.

¶ b Præsẽtes. s. in eadẽ prouincia degẽtes: sed absẽtes in alia, vt C. de præsc. long. temp. l. fi.

¶ c Vsucapiantur. Propriè pro mobilib[us] accipitur: impropriè pro immobilibus, quantũ ad hunc titulũ: sic ff. de offic. Procõ. l. ij.

¶ d Non solùm in Italia. Ex differẽtia enim locorũ, &c. vt C. de temp. in integr. resti. l. superuacuam.

¶ e Dominia rerũ. Ex hac litera voluit dicere M. quod præscriptione x. vel xx. ann. dominiũ quæratur. pro eo. est. ff. eo. l. eũ q. in fi. j. respõ. B. cõtrà dicit arg. ff. de iureiu. l. si duo. §. j. & C. de præsc. xxx. an. l. si q̃s emptionis. in prin. & est arg. pro B. ff. de pig. l. j. §. cũ prædium. & C. de pig. l. vsucapio. & quod hîc dicitur, & his modis referas secundum B. ad vsucapionẽ tantũ, per quam secundum omnes dominium quæritur: vt C. de pac. l. traditionib[us]. Vel quod dicit, dominiũ ponitur propriè, quãtum ad vsucapionẽ: impropriè verò, quantũ ad præscriptionẽ: hoc est, pro effectu dominii, id est, vt possidentes habeamus exceptionẽ: nõ possidentes habeamus actionẽ vtilem: vt ff. de acqui. rer. do. l. rẽ in bonis. & C. de præscri. xxx. ann. l. si quis emptionis. in prin. Et est ratio, quare vsucapione magis dominium quæratur: quia mobilium rerum vtilis est possessio: vt ff. de acqui. pos. l. si rem.

¶ Dic quòd quæritur regulariter vtile dominium in præscriptione, in vsucapione directum. latè Feli. in rub. extrà eo. in vj. limitatione. Syl.

¶ f Iusta. Vel quasi: vt dicemus infra eodem. §. error.

¶ g Vllo tempore. Etiam quadraginta annorũ: vt C. de præscri. long. tẽp. quæ pro lib. l. fina.

¶ Imo nec tãto tẽpore, cui[us] initii memoria in cõtrariũ non existat, ex quo lex afficit rẽ, secũdum Bal. in l. omnes. in fi. C. de præscri. xxx. anno. Feli. in c. accedentes. de præscrip. Syl.

¶ h Rem sacrã, vel religiosam, Nisi desinant esse sacræ, vel religiosæ: quod fieri potest: vt ff. de relig. l. cũ loca. Acc.

¶ i Seruum fugitiuũ. Qui facit furtum sui ipsius: vt. C. de ser. fugi. l. j. Sed nũquid xxx. an. fugitiuus vsucapitur? Respõ. nõ cùm possessio retineatur: vt ff. de acquir. pos. l. j. §. per seruũ. & l. rẽ quæ. in fi. ergo non currit vsucapio posidenti: vt C. de præscrip. xxx. vel xl. ann. l. malè. nisi ex tunc, quãdo ab alio cœperit possideri, vel steterit diu: quia extunc desinit possideri: vt ff. de acqui. pos. l. iij. §. si seruus & l. per eũ. §. per seruum.

¶ Tria secundum Christoph. hîc debent concurrere. Primum, quòd diu moratus sit in libertate. Secundum, quod exhibuerit se aduersum domino pro libertate obtinenda. Tertium, quòd fuerit ab alio possessus. l. si is qui pro emptor. §. si seruus. ff. eod. Syl.

¶ Furtiuę. THEMA. Metellus equũ furatus, Valerio vendidit, potẽstne equus vsucapi? minimè. Lege nanque Attilia id vetitũ erat: cuius hęc verba sunt*: Quod subreptum erit, eius rei æterna auctoritas esto. Quid, si vi Metellus equum illum ademerat? tantundem. Cor. Vib.

*Ex Gel. lib. 17. ca. 7.

¶ Not. furtiuas, & vi possessas res vsucapi non posse. Item, quod sufficit ratio, quia lex dicit. Item, quòd ex duabus rationib[us] si vna remaneat, illa sufficit. Item,

cit. Item, quod malæ fidei possessor non præscribit. Item, quòd in rebus mobilibus non facilè procedit vsucapio. Item, quòd vendens scienter rem alienam, dicitur furtum eius committere. Syl.

a Vi. s. expulsiua non Compulsiua: vt C. quod met. cau. l. si vi, vel metu. in gl. fin.

ADDITIO. Vi autẽ res possessa est, quæ ablata est vi, & detenta, nõ quę solùm empta. Vi nanque possidetur res dupliciter: aut enim vi cogitur aliquis vẽdere, alitérve alienare: aut vi aufertur res nõ ex iusta causa: priore specie vsucapio procedit. l. si vi. C. de iis, quæ vi vel met. sequenti, contra.

b Prędicto lõgo tempore. scilicet triẽnii, vel decem, vel viginti annis: sed xxx. vel xl. annis possunt: vt C. de præscript. xxx. vel xl. annorũ l. omnes. & l. sicut in rem. & de ann. excep. l. j. §. ad hæc.

bonæ fidei possessore ... abest, vt ab ipso fure aut violento occupatore vsucapiant.

Furtiuæ quoque res, & quę vi [a] possessæ sunt, nec si prædicto longo tẽpore [b] bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt [c]. nam furtiuorum [d] rerum, lex * duodecim Tabularum, & lex Attilia * inhibent vsucapionem: vi possessarum [e], * lex Plautia, & Iulia. * Quod autem dictum est, furtiuarum, & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse nõ eò pertinet [f], vt ne ipse fur, quíve per vim possidet, vsucapere possit, (nam his [g] alia ratione [h] vsucapio non cõpetit: quia scilicet, mala fide possident) sed ne vllus [i] alius quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat. Vnde [k] in rebus mobilibus non facile procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsucapio competat [l]. Nam qui sciens alienam rem vẽdiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtũ eius committit.

Rẽ alienã bona fide ... reali carentẽ. si quis bona fide accipienti ex causa ad dominium alienea tra- ... pio pcedit: licet in

*Vide vet. Iuris. Pra. lib. 4.

* Atinia Gellio lib. 17. c. & l. 4. D. eo.

* rerum vsu.

* Tulit eam M. Plautius Siluanus.

c Possunt. Nisi purgato vitio, vt infrà eod. §. aliquando.

d Nam furtiuarum. Similis ratio: quia lex vult: vt s. quibus ex cau. manumit. non lic. in princip. vnde illud, Sic volo, sic iubeo: sit pro ratione voluntas. Est, & alia ratio: quia res vitiosæ sunt: vt j. eod. §. nouissimé.

e Vi possessarum. scilicet, si expulit, & possedit: nec sufficit expulisse, vt ff. eod. l. sequitur. §. si tu vi.

f Non eo pertinet, s. tantùm.

g Nam his. scilicet possessoribus violentis, & furibus.

h Alia ratione. Nota quòd præualet generalis ratio speciali. sic suprà de nupt. §. affinitatis. & §. socrum. arg. contrà. ff. de eden. l. quædam.

i Sed nec vllus. C. quod metus cau. l. si vi, vel metu. contrà. Sol. hîc de vi expulsiua, ibi de compulsiua, quæ voluntatẽ, licet coactam, habet in se, vt ff. quod met. cau. l. si mulier. §. pen.

k Vnde. Quia in rebus mobilibus alienis fit furtum contrectando, vt j. de ob. quæ ex deli. nas. §. j. & ex eo fit furtiua: & sic non vsucapibilis: vt s. proxi. inde sequitur quod in rebus mobilibus, &c.

l Competat. Sed videtur quod culpa auctoris non comitetur, id est, nõ sequatur accipiẽtem: vt ff. de diuer. & temp. præ. l. an vitium. & ff. de do. ma. ex. l. apud Celsum. §. si cum legitima. Resp. si vitium est rei, comitatur, vt hîc: si personæ, comitatur in vniuersum succedentem, vt C. de acquir. poss. l. vitia & C. communia. de vsuca. l. fin. [Hæres enim est successor vitiorum, etiam si velit incipere præscriptionem ex persona sua, secundum communem opinionem contra Dyn. & seq. Ias. in l. Pomponius. §. eum. qui. ff. de acqu. poss. Syl.] sed si in rem singularem succedat, non comitatur, vt ff. de doli ma. except. l. apud. §. de auctoris. & C. de peri. & com. rei ven. l. dolum. nisi quando vtetur accessio de temporis eius auctoris: vt ff. de acqui. pos. l. Pomponius. §. fin. Sed hodie vitium personæ nocet singulari successori, per authent. malæ fidei. C. de præscript. long. temp.

¶ Declara, & limita, vt per doct. in d. l. Pomponius. §. cum quis. ff. de acqui. posses. Syluest.

¶ Sed tamen. CASVS. Commodaui Messalæ meum librum. Defuncto Messalæ & Mæuius est hæres. Is meum librū hæreditarium esse putās, vendidit Titio, bona fide. Quæro an Titius eum vsucapiat? maximè. Vsufructum tibi ancillę meę vendidi, ea peperit. Diximus autē in §. in pecudū. s. de rer. diuis. partū ancillæ nō esse in fructu. Tu tamē cùm esse putares, eum vendidisti Titio. quęro an Titius possit vsucapere? Poterit. C. Vib.

¶ Not. q hæres præsumit ignorare ea, quæ in hæreditate sūt, quo iure ad defunctū pertinerēt. Item quòd error iuris nō impedit vsucapionem. Item, quòd partus ancillę ad fructuarium non spectat. Syl.

¶ a Nam si hæres. Sic ff. eod. l. potest. & l. sequen.

¶ b Accipienti. An ipse hæres vsucapit titulo pro hærede? Resp. non: vt ff. de diuer. & temp. præscr. l. cùm hæres. Alii cōtrà, si vellet ex sua persona cō tinuare possessionem: vt C. de præsc. long. tēp. l. j. quod falsum est. Quando ergo locum habet vsucapio pro hærede: cùm nec in suis hæredibus locum habeat, vt ff. pro hær. l. ij. §. filiū. & C. de vsuc. pro hære. l. nihil? Resp. qñ defunctus retinebat aliquā rem credens suā: sed non vsucapiebat, quia deficiebat titulus, & hæres est extraneus.

Vsucapio pro hærede quando habet locum.

Ratio autem, quare in suis non habet locum, est: quia bona continuantur, non de nouo quæruntur. l. in suis. ff. de liber. & posth. Syl.

¶ c Dotis. pro filia vel alia. nam & hic iustus est titulus: vt ff. pro dote. l. j.

¶ d Furtum non committit. Et ita vsucapitur. Sed nonne fuit in iure erratum, vt s. de rer. diu. §. in pecudum. ergo vsucapio non procedit: vt ff. eod. l. nunquam. ij. in princ. & l. si fur. §. j. Resp. hîc errauit tradēs, ibi accipiens: vt ex illis legibus colligitur. Vel non prodest, vt ibi: sed non nocet: vt hîc.

¶ Ratio differētiæ est: quia in possidēte requiritur bona fides, & iustus titulus: sed in tradente solùm bona fides: & ita cōmuniter tenetur, secundum Christoph. hîc. & sic tenēda est prima solutio. Syluest.

¶ e Furtū enim sine affectu. Sed probo, q sine affectu furtū committitur. Nā in interdictū vnde vi incidit sine affectu: quod est simile furto: ergo & furtum fit sine affectu: vt C. vnde vi. l. cū quærebatur. §. j. ibi, & generali. & ibi, cùm talis, &c. Resp. in interdicto est affectus, licet non contra personam certam: sed hic suum esse credebat.

¶ f Non committitur. Sic j. de oblig. quæ ex delic. nas. §. placuit.

g Aliis. Vt si iusto errore credam me hæredem, cùm non sim: vt ff. eod. l. potest. Item mihi legatum, cum sit ademptum: vt j. de act. § si quis agens. sic ff. pro leg. l. iiij. in fi. & alias vbicunque quis putat rem suam.

¶ Quod autē. [illegible] Valerius fundum habebat. is peregrè profectus, vacuum eum reliquit, aut sine hærede est mortuus. Octauius videns eum fundum inutilem, ac possessore vacantem, possidet. quæro an possit vsucapere? non potest, quippe mala fides impedit. Quid si eum Aurelio vendidit bona fide accipienti? Aurelius poterit.

fact., vel in iure tradens errauerit.

¶ Sed tamen id aliquādo aliter se habet. nam si hæres[a] rem defunctō commodatā, aut locatam, vel apud eum depositā, existimās hæreditariam esse, bona fide accipienti[b] vendiderit, aut donauerit, aut dotis[c] nomine dederit: qui is, qui accepit, vsu capere possit, dubium nō est: quippe cùm ea res in furti vitium nō ceciderit: cùm vtique hæres, qui bona fide, tanquā suā alienauerit, furtū non committat. Item* si is, ad quem ancillæ vsusfruct⁹ pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, furtum nō committit[d]. Furtū enim sine affectu[e] furandi non committitur[f]. Aliis[g] quoq; modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rē alienā ad aliquem transferat, & efficiat, vt à possessore vsu capiatur.

*aut.

¶ *Vacuæ possessionis occupator si cuipiā bona fide accipienti, ex iusta causa eam tradiderit, vsucapiendi cōditionem transfert.*

poterit. Habet enim quatuor, quæ requiruntur. fidem bonam, iustum titulum, rei synceritatem, & longum tempus. Quid? nónne res furtiua est, vt pote quam inuito domino Octauius contrectat? Rerum immobiliũ furtum non fit. Sequens §. per exẽplum expositus facilis intellectu est. C. Vib.

¶ a Quod autẽ. Hucusque de vsucapione rerũ mobilium dictum est: nunc procedit ad ius immobiliũm.

*expedi sius. recte. *abest.

¶ b Loci vacantis. Locus interdum dicitur plenus, vt qui possidetur. Interdũ semiplenus: vt ille in quo aliquis est causa legatorum vel rei seruandę causa, vt ff. de acq. poss. l. iij. §. fin. de actio. empt. l. j. §. j. Interdũ vacuus: & hoc tribus modis, vt hîc: sic ff. de acqui. poss. l. si id, quod. Accur.

Locus dicitur plenus, semiplenus, & vacuus. Hæc gl. singu. & vnica Aegid. Per.

¶ c Propter absentiam. Sed hoc videtur falsum, quòd propter absentiam amittatur possessio: vt ff. de acq. poss. l. clam. §. qui ad nundinas. Sed tamen hoc propter effectũ absentiæ dicitur, scilicet, obliuionem: vt quia longo tẽpore abfuit, præsumitur, quòd pro derelicto habuit. tempus enim inducit obliuionem: & ita obliuione amittitur dominium: vt ff. de dam. infec. l. si finita. §. non autẽ. quod tempus erit in arbitrio iudicis, vt ff. de iur. delib. l. j. §. fi. & l. sequen. dummodo longum sit & obliuionem inducat, & animum retinendi habere desinat, vt ff. eod. l. furtum. §. j. & ff. de acquiren. poss. l. quemadmodum. Accurs.

Tempus obliuionem inducere, qua consequitur dominii perditio.

¶ Quod intelligitur spatio decem annorum. l. j. vbi glos. & docto. C. de ser. fugit. Syluest.

¶ d Aut negligentiam. Tantam, vt respuat rei possessionem: quod facile fit, vt ff. de acquir. poss. l. si quis vi. §. j.

¶ *Adnota. Furtum in rebus soli nequaquam cadere.*

¶ Quòd autem [a] ad eas res, quæ solo continentur, expedit, ius* ita procedit, vt si* quis loci vacantis[b] possessionem propter absentiam[c], aut negligentiam[d] domini, aut quia sine successore[e] decesserit, sine vi nanciscatur: quamuis ipse mala fide possideat: (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen, si alii bona fide accipienti tradiderit: poterit ei longa[f] possessione res adquiri. quia neque furtiuũ, neque vi possessum acceperit[g]. Abolita [h] est enim quorundam veterum* sententia, existimãtium etiam fundi, locíve[i] furtũ[k] fieri. Et eorum vtilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur: ne cui longa, & indubitata possessio auferri debeat.

*Sabini in lib. de fur. Gel. lib. 17. c. vlt.

¶ *Furtiua, & vi*

& §. differentia.

¶ e Sine successore. Idem & si cum successore, dummodò non fuerit appræhensa, vt ff. de acqui. possess. l. cum hæredes.

¶ f Longa. scilicet x. vel xx. annis. sed hic §. duabus rationibus est hodie correctus. nam præsumitur hodie talis possessio violenta, vt C. vnde vi. l. cũ quærebatur. ergo nõ habet locum hæc præscriptio, vt s. §. furtiuæ. Item alia ratiõe: quia bona fides desideratur ab vtraque parte, aliàs xxx. annorũ tãtùm prescriptio currit. vt in authent. vt sponf. larg. §. rursus. Accurs.

¶ Hæc glo. communiter approbatur secũdum Christoph. hîc. quam declara, vt per eum. Syl.

¶ g Acceperit. Verè, non furtiuè. ADDITIO. Quod verum intellige, siue debitor subripuit, siue alius, secundum communem opinio. licèt glos. in vltimo casu variauerit: vt hîc per Christoph.

¶ h Abolita. id est, perempta. inde abolitio, id est, accusationis peremptio. Abolitio quid

¶ i Loci. id est, partis fundi. sed fundus totus dicitur: vt ff. de verb. sign. l. locus.

¶ k Furtum. Et est smile. ff. eo. l. quare. Sed contra. ff. de furt. l. si quis vxori. §. si sulphurariæ. & l. si certæ. Solut. ibi non loci, sed terræ, quæ eximebatur furtum fiebat. Et quod subiicit, & eorum, &c. sic construe, & prospicitur principalibus cõstitutionibus, ne cui eorum qui possident res soli, longa, &c. & tunc non est necesse, quòd in textu sit, vtilitati. & sunt hæ principales constitutiones: vt C. de præsc. lõg. tempo. per totum. Accurs.

Et hoc facit pro saluando dicto testis deponētis de filio alicuius, qui iam sit mortuus: quia subauditur filius Caii. s. quondā &c. Christoplior. Por.

*& T.

a Vsucapi. duabus rationibus stare non potest quod hîc dicitur. Primò, quia desiit esse vitiosa: vnde non erit mirabile, quod videtur velle inducere contra id, quod est s̄. eo. §. furtiuæ. Resp. dic furtiua, vel vi posses sa. s. quondam. Secunda, quia dominus nō vsucapit, cū sua sit: nec alius ab eo accipiens, cū transeat dominium vt ff. eo. l. sequitur. §. lana. & §. tunc in potestatem. Sed resp. vsucapi potest. id est, vsucapibilis est: vt si ab aliquo non domino alienatur non committente furtum eius, vsucapiet emptor.

¶ b Domini. Vel quasi. vt tutoris vel creditoris, si alienam rem debitor obligauit: vt ff. eod. l. sequitur. §. si pupilli. & pro soluto, l. fin. aliud si suam, vt ff. eod. l. sequitur. §. si rem.

¶ c Reuersa. Vel quasi: vt ff. de fur. l. quamuis. & ita quod non possit ab eo auelli: vt ff. eod. l. sequitur. §. tunc.

¶ Res fisci. CASVS. Titius defunctus erat sine successore. vnde bona eius vacātia dicuntur, & acquirūtur fisco. Est aūt fiscus propriè sparteū vtensile ad maioris pecuniæ summā capiendā. Itaque pro Thesauro principis vsurpatur, quasi dicas Aerariū. Priusquam autem id resciuisset, eáq; bona in suū fiscum, id est, dominiū redegisset, Aurelius equum ex iis bonis mihi vendidit bona fide accipienti: quæro an possim vsucapere? Sine dubio. Cor. Vib.

¶ d Fisci. idest, imperij.

¶ e Non potest. Triennio mobilis, vel x. vel xx. annis immobilis. Idem in patrimoniali principis: vt C. ne rei domi. vel templo. l. j. Idē in re ciuitatis: vt C. de sacrosanc. ec. l. fi. Idē in re ecclesiastica: vt C. de sacr. san. eccl. l. fin. Præscribūtur tamen dictæ res spatio. xl. an. excepta re mobili ecclesiastica non sacra, quæ triennio vsucapitur: vt C. de præscri. xxx. an. l. oēs. & in auth. de eccl. titu. §. pro temporalibus. & in auth. hæc cōstitutio innouat constitutiones. Itē exceptis publicis, quę sunt vsui publico deputatæ, vt ff. de via publi. l. viam. [De hac materia vide Bar. in l. in omnibus. ff. de diuers. & temp. præsc. Syl.] Item res pupilli nō vsucapitur: vt ff. de acq. re. do. l. bonæ fid. in fi. j. resp. ibi, nec interest. [Ratio est, quia alienari nō possunt: vt l. lex quæ tutores. C. de admi nist. tutor. Syl.] Itē res filii à patre alienata: nisi xxx. ann. à tempore quo est sui iuris. vt C. de anna. excep. l. j. in fi. & in auth. de nupt. §. si verò expectet. [Ratio est, quia durante patria potestate non potest agere. l. j. in fi. C. de ann. excep. Syl.] Item res data Præsidi contra legem Iul. repetundarū: vt ff. ad legem Iul. repetun. quod contra legem. [Ex quo enim lex resistit traditioni, vsucapio currere non potest. l. vbi lex. ff. eo. Syl.] Item fundus dotalis: vt ff. de fund. do. l. si fundum.

*abest. T.

¶ Ratio est propter prohibitam alienationem eius. l. vnic. §. & cùm lex. C. de rei vxo. act. Syl.

¶ f Nondū nuntiatis. Ab aliquot cùm variæ sint causæ, quibus ad fiscum denuntiatio fieri solet: vt ff. de iure fisci. l. j. in princ.

¶ g Traditam. s. ab eo, qui acceperat possessionem horum bonorum.

¶ h Bonis. s. alicuius morientis sine hærede, cui successit fiscus, non idem in ciuitate: vt C. de bon. vac. l. j. & l. vacantia. lib. x.

¶ i Vsucapere posse. s. triennio, vel x. vel xx. ann. cùm habeat titulum. si autem titulum non habet, & vult ex tempore delationis sibi computare tempus: habet quatuor annos: vt ff. de iur. fisc. l. j. §. diuus. & de diuers. & temp. præscr. l. inter. §. j. Sed si ex tempore, ex quo cœperunt ad fiscum peruenire, xx. annos habet: vt ff. de iur. fisc. l. j. §. præscriptio. & hæc vera sunt siue in re singulari, siue in vniuersitate. & sic loquitur. ff. de pet. hæ. l. etiam si putauit. §. item si quis à fisco.

¶ Nouissimè. CASVS. Omnis res quæ vitiata est & contaminata, veluti furto,

Furtiua possessa vsucapi vitio purgato.

¶ Aliquando etiā furtiua, vel* vi possessa res vsucapi[a] potest: veluti si in domini[b] potestatē reuersa[c] fuerit: tūc enim vitio rei purgato procedit eius vsucapio.

Res fisci vsucapi nō possunt: antè tamē, quàm fisco denunciata fuerint, vsucapi possunt.

¶ Res fisci[d] nostri* vsucapi nō potest[e]. Sed Papinianus scripsit, bonis vacātibus fisco nōdum nunciatis[f], bona fide emptorem traditā[g] sibi rem ex his bonis[h] vsucapere posse[i]: & ita diu⁹

Pius, & diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

¶ *Non aliter res vsucapibilis est, nisi & vitio reali, aut qui* [illegible] *ius non sit commercium interdictum.*

¶ Nouissimè[a] sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium[b], vt à bona fide emptore vsucapi posit, vel qui ex alia iusta causa possidet.

¶ *Opinatio seu credulitas tituli; vsuca-* [illegible]

Error[c] autẽ falsæ causæ vsucapionem non parit: veluti, si quis cùm nõ emerit, emisse se existimans, possideat: vel cùm ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

¶ *Bonæ fides in vsucapione ab exordio cõsideranda est, ideo defuncti bona fides* [illegible] *soris malam fidem excusat: & ex contrario, mala fides authoris hæredi, vtcunque bonæ fidei obest. Item authoris tẽpora, singu-* [illegible] *sucapionem cõplendam accedunt, & continuantur.*

¶ Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defun-

ti furto, vi, fuga serui, & similibus, vsucapi non potest. Rem enim puram, & castam, ac syncerã esse oportet. nullaque labe ac macula contaminatam, quæ vsucapitur. neque in hoc §. titulũ requirit, vt alij putant. Sequens §. planus est, Falsa, inquit, opinio tituli, vsucapionem impedit. Cor. Vib.

¶ a Nouissimè. i. In vltimis, vt breuiter dicam. sic s. de suspect. tut. §. nouissimè.

¶ b Vitium. Vel quasi: vt s. proxi. §. & § aliquãdo. Sunt autem vitia, vt quia furtiua, vel vi possessa: vt s. e. §. furtiuæ. Nunquid precaria possessio est vitiosa? Respond. non. arg. ff. com mu. diuid. l. cõmuni diuidundo. §. inter prædones. Nũquid litigiosa? Resp. nõ: vt C. de præscri. long. temp. l. j. Nunquid clandestina? Respõ. non dicitur res clandestina aliqua lege sed possessio. Quidam tamen dicunt omnia supradicta esse vitia rerum: vt arg ff. de acquir. poss. l. Pomponius. §. cum quis.

Rem clãdestinã non dicit, sed possessionem.

¶ Communis doctor. resolutio est, quod vitium precarij, & clãdestinitatis sint personalia. Item & vitium litigiosi: ita tradunt in l. Pomponius. §. cum quis. ff. de acquir. poss. & in l. ij. in fin. C. de edend. vbi Ias. Syl.

Error duplex est.

¶ c Error. De errore facti loquitur, idem magis in errore iuris: vt ff. eod. l. nunquam. ij. in princ. Sed hic error facti quandoque prodest: vt ff. pro empt. l. quòd vulgo *. & ff. pro leg. l. pro legato. & ff. pro soluto. l. iij. & ff. pro suo. l. hominem. In quibus casibus dicunt quidam locum habere titulum pro suo. & tantum in his & a-

* Ibi est iustissi[illegible] [illegible] ta erroris, quæ

liis, qui à lege specialiter inueniuntur: vt ff. de iur. dot. l. Proculus. secundum Azon. Nos idem secundum Ioan. in omnibus: & de his gratia exempli posuit lex, & titulo emptoris, vel simili vsucapiebatur non pro suo tantum: vt tamẽ in emptione iustiorem errorẽ exigamus: vt ff. pro empt. l. iii. & l. iiij. in princ. [Non discedendo à terminis text. nostri, dicas quòd cùm loquatur de errore facti propriè dicitur error iniustus, nisi facto aduersarij ita crederet. Ita distinguit & firmat Bar. quem ceteri sequuntur, in l. Celsus. ff. de vsucap. Syl.] Itẽ quid si non errat, sed fecit? Respon. non potest sibi causam possessionis mutare: vt ff. de acquirenda possessione. l. iij. §. illud. & ff. eodem l. non solùm. §. quòd vulgo.

dat causam vsucapiẽdi: secundũ Bat. & gl. in d. l. quid vulgo. Aeg. Per.

¶ Diutina. CASVS. Herennius bona fide librum alienum per biennium possederat. eo defuncto hæres eius sciens eum librum esse alienum, mala fide annum etiãvnum possedit. quæro an iste hæres illum librũ vsuceperit? Respon. vsucepisse. Quid, si ex contrariò, Herennius mala fide ceperat vsucapere, deinde hæres bona fide absoluit? Vsucapio non valet. Cor. Vib.

¶ Diutina. scilicet decem annorũ inter præsentes, vel viginti inter absentes, vel triennij: vt ff. qui & à qui. l. si cum fidei. §. Aristo. & s. eod. in princ. huius tituli. & C. eod. l. diutina.

ADDITIO. Præsentes sunt possessor, & dominus quum in eadem prouincia sunt: absentes, quando in diuersis. l. fin. C. de præscrip. long. temp.

...cto, & hæredi [a] & bonorum possessori continuatur [b]: licet ipse sciat [c] prædium alienum esse. Quòd si ille initium iustum nō habuit: hæredi, & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio [d] similiter [e] & in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur.

¶ *Tempus venditionis cōiungitur cum tempore emptionis. Aretinus.*

¶ Inter venditorē quoque, & emptorem coniungi tempora [f], diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

¶ *Alienam rem à fisco quouis titulo idoneo habens, mox tutus est, dominusq; fit: ius autem in re, vel ad rem sese habere putantes, intra quadriennium aduersus fiscum experiri debent.*

¶ Edicto [g] diui Marci * cauetur, eū, qui à fisco [h] rem alienam emit [i], si post venditionem

*& commodi. Harm. lib 3.

¶ a Et hæredi. Hæres iure ciuili, bonorum possessor iure prætorio: vt infrà de bon.poss.§.quos autem.

¶ b Continuatur. Nisi ipsi hæredi tradita sit possessio: vt ff.eo.l.hæres eius.

¶ Et ratio est, quia tunc incipit præscriptio in persona hæredis. Syl.

¶ c Sciat. ff. De acqui.rer.do. l. quæsitū.ij.resp. contra. Sol. ibi heres sciebat rē esse eius, qui causam à testatore habet, vt legatarij: quod nocebat. hîc alterius sciebat: quod nō nocet ad vsucapionē.

Præscribit hæres cum mala fide.

¶ d Nostra constitutio. vt C. de vsucapio.transfor.l.j.

¶ e Similiter. non solùm in præscriptione.

Inter venditorē. CASVS. Cornelius fundum bona fide possedit annos nouem. deinde Hortensio vēdidit, bona fide ementi. quæro num anno vno hic emptor vsucapionem compleat, & nouennium illud Cornelii, Hortensio prosit? Respondet prodesse: modò etiam bona fide possideat. Cor. Vib.

¶ f Tempora. s. vt continuentur: sed in hoc differt, quia in titulo singulari vtrunque, s. emptorem, & venditorem bonā fidem habere oportet: vt ff. pro emp.l.ij.§.si eam rem. aliàs contrà: secus in vniuersali titu. vt hîc. Et est ratio, quia si hæres nō adiret, hæreditas compleret: vt ff.eo.l.nūquam.ij.§.vacuum. quia est eadem persona: vt in auth.de iureiur.à mor. præ.in fi. j. respon. ibi, cùm vtiq;. concor. cum hoc. §.ff.pro empt.l.ij. §.empto. & §.si defunctus. & fit hæc coniunctio ad lucrum & ad damnum: vt ff.quemadmo. ser.amit.l.si quis alia.§.tempus.

¶ Edicto D. Marci. CASVS. Antonius rem alienam emit à fisco, siue ærario, thesauróve principis. Quanto tempore poterit vsucapere? Constitutum est, vt qui à fisco emerit, cōtinuò sit securus, neque iudicio vexari possit. aduersus tamē fiscum, dominis rerum vel ius in eas habentibus liceat intra quadriennium agere. Quid autem si non ex rebus fisci, i. de bonis confiscatis, res empta sit: sed de Cæsaris, aut ipsius vxoris dominio ac patrimonio? Idem constitutum est. C. Vib.

¶ g Edicto. id est, præcepto generali: aliàs Prętorum dicūtur edicta: vt quod metus cau. & similia: vt ff. qđ metus cau. l. si mulier. circa princip.

¶ h A fisco. Vt à procuratore imperialium rerum: nam de patrimonialibus dicitur j. eod. in fin.

¶ i Emit. s. à fisco vendente, vt suam, à quo edicto res minorum excipiūtur: vt C. si aduer. fis. l. fi. Si autem vt alienam, vt quia cessatum est in solutione tributorum, tria exigūtur, & quòd fit debitum, & q fit cessatum: vt C. si aduers. fis l. fi. & C. si propter pu. pen. l. fi. ij. resp. fortè biennio: vt ff. loc. & condu. l. quæro. §. inter. versi. quæro. Item tertiò, quod res subhastetur. i. præconizetur: vt C. si propter pu. pen. l. fin.

Fiscus vendit rem: vel vt suam vel vt alienā.

¶ Vt autem perfectam habeas doctrinam, breuiter dic, quòd regula est iuxta istum text. quæ procedit in Imperatore, & quocunque principe habente regalia, secundum Bald. in c. ad apostolice. de re iudic. libr. vj. Item interueniente traditione secundum Bald. in cap. j. §. fin. de no. for. fide lib. Item quando fiscus tempore alienationis possidebat. Barto. in l. fina. C. si contra ius, vel vtilit. publ. Item quando fiscus bona fide vendidit. glos. in ij. C. de com. rer. aliena. Item quando princeps vendit iure proprio, nō creditoris.

ditoris. Bald. in secūdo procem. decretal. Itē non procedit in ecclesia. glos. in c. quicunq;, xj. q. ij. Itē præcedētib' subhastationibus, vt p glos. hic. Bal. in l. j. C. de hæred. vel act. vend. Itē de iure canonico. glos. in c. ij. de reb. eccle. non alie. Itē si faciat de plenitudine potestatis. secūdum Bald. in d. procem. decretal. Itē nō pcedit in præiudiciū minoris, vel doti: vt hîc Syl.

¶ a Constitutio. C. de quad. præs. l. omnes.

¶ b Bene prospexit. Corrigēdo edictū diui Marci.

¶ c Statim. ff. de peti. hære. l. etiā si. §. item si q. s. j. in glos. emerit. contra. Sol. ibi in vniuersitate, hîc in re singulari loquitur. Alij dicunt, q hic corrigitur. Et eodē modo (s. primo, nō secundo) respon. ad. l. C. de her. vel acti. vē. l. j. Itē ibi erat res fisci.

¶ d Quadriennnū. nisi sit minor, vel Reipu. causa. absens, vt C. de resti. mil. l. neque.

¶ e Actiones. Sed quæ? Resp. cōdictio ex hac lege, secundū Ioan. sed Pl. in rem dabat hic non domino contra dominum. argu. C. de hære. vel act. ven. l. j. contra. Solut. ibi de vniuersitate vendita, hic de re singulari.

¶ f Constitutio. C. de quadr. præs. l. bene à Zenone.

¶ g A nostra. i. à priuata nostra substantia: sed s. de fiscali dixit: vt C. de quadr. præsc. l. bene à Zenone.

quinquenniū præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio [a] autē diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit [b] iis, qui à fisco per vēditionem, aut donationem, vel alium titulum aliquid acceperint: vt ipsi quidem securi statim [c] fiant, & victores existant, siue experiātur, siue conueniantur. Aduersus autem sacratissimum ærariū vsque ad quadriennium [d] liceat iis intendere, qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones [e]. Nostra autem diuina constitutio [f], quam nuper promulgauimus, etiā de iis, qui à nostra [g], vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfata Zenoniana constitutione continentur.

TITV. VII.

DE DONATIONIBUS.

¶ *Donatio mortis causa dicitur, quæ ob mortis imminentis vel futuræ suspicionem fit, quæ (sem ta veteri dubitatione) instar legatorum ferè per omnia redacta est. Reuocatur autem donatoris conualescentia, ... ; ... tia, item donatario præmoriente.*

Est & aliud genus acquisitionis...

¶ Iste titulus cōtinuatur per Imperatorem. Dictū est s. de quibusdā modis acquirēdi: s. de acquisitione, quæ fit per vsucapionem, & præscriptionem. Nunc dicendum est de alio modo acquirēdi, quæ fit per donationē.

Est & aliud. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit cōtinuationem cum distinctione bimēbri. Secūdò, de donatione causa mortis. Tertiò de donatione inter viuos. Quartò de donatione propter nuptias. Quintò de vna acquisitione de iure ciuili, quæ est correcta. Secunda ibi, in §. mortis causa. Tertia in §. Aliæ autē. Quarta ibi, in §. Est & aliud. Quinta ibi, in §. Erat olim.

CASVS. Quū Vlysses prope annos viginti domo abfuisset, vbi fidā Penelopem vxorem suam, & filiū Telemachū reliquerat, Telemachus monitu Mineruæ in Spartā ad Menelaum regē quærendi patris causa profectus est. Ibi Menelaus & ipsius coniux Helena Telemachum abeuntem donis affecerunt. ille argenteo cratere, hæc veste splendida, ac pretiosa, quam ipsa suis manibus cōtexuerat, illū donauit. Reuersus domū monetur à Pireo, qui socius comesque totius peregrinationis fuerat, vt mittat, qui craterem & vestem, quas domi suæ reposuerat, ad se deferant. Telemachus autem sic Piræū affatus est

Ei proci, q̃ matrē meā Penelopē vxorē petunt, me interficiāt: ea dona tibi do, ac relinquo: sin ex illorū manibus euadā, tū ea mihi reddes. Quæro si Telemachus occisus fuisset, Piræinæ dona illa fuissent?

Nō est dubium. Et quomodo hæc acquisitio appellatur Mortis causa donatio. Cor. Vib.

¶ Not. duplex genus donationis. Itē quid sit donatio causa mortis. Itē not. trib⁹ modis donationē causa mortis reuocari: expressa pœnitētia, per cōualescentiā, & per prædecedentiam donatarii. Itē, quòd ferè per omnia æquiparatur legatis. Syl.

*inter viuos.

tionis [a], donatio. Donationum autē duo sunt genera: mortis causa, & nō mortis [b] causa*. Mortis [c] causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cùm quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset [d], haberet is, qui accepit. sin autem superuixisset [e] is, qui donauit, reciperet: vel si eū donationis pœnituisset [f], aut prior decesseritis, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exēplū legatorum [g] redactæ sunt per omnia [h]. Nam cùm prudentibus ambiguum fuerat, vtrū donationis [i], an legati instar eā obtinere oporteret, & vtriusq; causæ quædam habebat [k] insignia, & alii ad aliud genus

¶ a Acquisitionis. s. de iure ciuili. nā per stipulationē tantū cōtrahebatur, s. donatio, quæ. s. stipulatio est de iure ciuili: sed hodie fit nudo pacto: vt C. eo. l. si quis argentum. §. fi. & ĩ. de act. §. de cōstituta. Vel dic eā esse iuris ciuilis approbatione, non inuentione, sed iurisgentiū: vt s̃. de rer. diuisi. §. ꝑ traditionē. Vel dic, sui origo fuit de iuregentium vno modo, s. per traditionem: ac postea de iure ciuili fuit ille modus approbatus, & alius inuētus, scilicet per stipulationem. Tertiò per Iustinianum additus est tertius, puta per nudum pactum. Accur.

¶ b Et non mortis. Si largè hæc duo mēbra accipiunt: in textu nihil deest. & propriè ponuntur genera. nā multę species sub quolibet cōtinētur. & hoc approbo. Vel accipe strictè ꝑ duabus speciebus tantùm donationū. s. simplicis inter viuos, & simplicis causa mortis. & adde alias donationes, vt legatū: vt ĩ. de lega. in pricip. Itē donationē propter nuptias: vt ĩ. eodē. §. est & aliud. Itē & quod est ĩ. eodem §. fin.

¶ c Mortis. scilicet instantis, & futuræ: vt ff. eod. l. ij. iij. iiij. v. & vj. si quidem vbique mors timēda est: cùm eius dies incertus sit: vt ff. eodem. de mor. cau. don. l. Senatus. §. mortis. & de condi. & demon. l. j.

¶ d Si q̃d humanitus ei contigisset. id est, si moriatur vt ff. de verbo. sig. l. in vulgari. §. fi. & debet hoc exprimi. aliàs non est mortis causa donatio: vt ff. eod. de mortis cau. donat. l. Seia. §. fin. nisi ex coniecturis appareat eū velle donare causa mortis.

Donatio causa mortis non est, nisi exprimatur mors.

ADDITIO.

Nota, quòd ad hoc, vt sit donatio causa mortis, requiritur quod fiat mentio mortis. Idē not. glo. Bart. Ang. & Raph. & Imol. in d. l. Seia. §. final. & glo. & Bar. in l. Seia. ff. de dot. præleg. & Bar. in l. quæ dotis. ff. sol. matri. aliàs autem licet aliquis sit in extremis constitutus, si simpliciter donat, nec adiicitur causa mortis: intelligitur donatio inter viuos. & est tex. singularis in d. l. Seia. §. fin. quod not. secundum Ang.

¶ e Superuixisset. i. conualuisset. & ita trib⁹ modis reuocatur, vt hîc subiicitur. & ff. si cer. pet. l. non omnis.

¶ f Pœnituisset. Quia voluntas est ambulatoria vsque ad mortem: vt ff. de adi. leg. l. iij. in fi. quia donatio est ob causam, scilicet si moriar. & sic possum pœnitere: vt ff. eodē. de mor. cau. do. l. Senatus. §. j. in fin. & ff. de condi. cau. da. l. iij. §. ij.

¶ g Ad exemplū legatorum. Quantū ad vim & potestatē: quia sicut legata morte confirmantur, ita donationes causa mortis, vt reuocari nō possint.

¶ h Per omnia. Subaudi ferè, vt statim dicet: nam in multis differunt.

¶ i Donationis. scilicet simplicis, & inter viuos: aliàs nulla esset huiusmodi distinctio, cùm omne legatum sit donatio: vt patet ex definitione eius vt ff. de leg. ij. l. legatum.

¶ k Habebat. s. donatio causa mortis. nā cum donatione inter viuos hab[et] insignia: vt sit liberalitas cum legat[o] vt morte confirmetur, & vt detrahatur Falcidia: vt C. ad legē Falc. l. fin.

¶ a Re

eam retrahebant[a], à nobis cōstitutum est, vt per omnia ferè legatis[b] connumeretur: & sic procedat, quemadmodū nostra constitutio[c] eam formauit. Et in summa[d], mortis causa donatio est, cum magis* se quis velit[e] habere[f] quàm eum, cui donat: magísque eum, cui donat, quam hæredem suum. Sic & apud Homerū[g] * Telemachus donat Piræo.

* [Τηλέμαχ', αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας.
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκε.]
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
Πείραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσωνται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

id est,

Telemache ad nostras famulas age, dirige sedes.
Vt tibi quæ dederat Menelaus, dona reportent.
Ad quem Telemachus sapiens ita farier orsus.
ῶ Piræe, haud equidem hæc possum dignoscere facta.

*abest.

*Odyss. ρ.

*Versus his nobis [ ] inclusi abesse debent: nec hos habet Th.

¶ a Retrahebant. Subaudi, & alij ad aliud.

¶ b Ferè legatis. Dicit ferè, qa in quibusdā discrepat à legatis, ecce enim si donas in annos singulos: donatio vna est, sed legata plura: vt ff. de don. cau. mor. l. Senatus. §. fi. Itē legatū, ab hærede semper traditur: vt patet ex definitione legati. j. de leg. in prin. donatio autem vel ab hoc, vel ab alio. Itē in donatione obligatur donās, in legato nō. Itē si testamentū accuso: perdo legatū, non donationem: si tamē accuso vt falsū: argum. ff. de iis quib. vt indig. l. post legatum. §. qui mortis. Itē alteri substituitur in legatis, secundum quosdā: vt ff. de don. cau. mortis. l. ei cui mortis. & de leg. ij. l. vt hæredibus. Itē filius familiâs donat: sed nō legat: vt ff. eod. de mor. causa dona. l. tā is. & j. quib. non est permiss. fac. test. in princ. Item in legato tria tempora considerantur, vt sit capax legatarius: vt j. de hæredum qualita. & differen. §. in extraneis. in donatione nō: vt ff. de donatio. cau. mortis. l. in mortis. Item quia pro legato datur interdictum quorum legatorum: non pro donatione: quod dic, vt in summa C. quorum legat. l. j. & in l. Marcellus. §. Paulus. ff. de donat. causa mortis.

¶ Dicas tu, quod communis omnium resolutio est, quòd si cōsideramus donationē, prout in esse producitur, illa æquiparatur magis contractui, quàm vltimæ volūtati: si verò loquimur de donatione postquam est in esse producta: tunc talis donatio magis æquiparatur vltimę voluntati: quam resolutionem totus mundus sequitur: vt dicit Ias. in l. j. de leg. j. Syl.

ADDITIO. Imò habet locum, quorū legatorū, saltem in eo quod excedit Falcidiam: vel si per donatarium sit occupata, secūdum Ioan. Fab. & Angel.

¶ c Cōstitutio. s. coram quinq; testibus scriptura interueniente, vel non: vt C. eod. l. fin.

¶ d Et in summa. i. vt breuiter de hac donatione expediamus: vt ff. eo. l. j.

¶ e Velit. id est, vellet.

¶ f Habere. s. si superuixerit: vt ff. eo. l. senatus. §. j.

¶ g Sic & apud Homerū, i. sicut recitat poëta Homerus, q̄ Telemachus dictis verbis expressis donauit.

¶ Aliæ aūt. CASVS. Menelaus dedit Telemacho craterā argenteā. quomodo appellatur ea donatio? Inter viuos. quid ita? quia ex puro, ac syncero liberalitatis fonte profecta est. Quid si Menelaus non tradidisset crateram in manum Telemacho, sed tantùm id inter illos commisisset? Valet donatio, cogíque promissor poterit ad dandum. Nunquidnam aliud requiritur? si excedit summam quingentorum solidorum siue aureorum, debet insinuari, id est, referri in acta publica. si non excedit, non est opus. Cor. Vibul.

¶ Not. quòd donatio simplex, non habita mentione mortis, dicitur inter viuos, nec æquiparatur legato. Item, quòd donatio perfecta non

reuocatur, nisi ex modis expressis in l. Item, quòd scriptura nō est de substantia donationis. Item, quòd donator rem donatam præstare tenetur, vt venditor rem venditam. Item quòd donatio excedens ccccc. aureos est insinuanda. Syl.

¶ a Aliæ autē. Nunc prosequitur aliud genus donationis. Dictum est de donationibus causa mortis, nunc de dona. simplici, id est, inter viuos. h.d.

¶ b Temerè. ideo dicit temere: quia quādoque reuocātur: vt j.e.§.sciēdū.

¶ c Voluntatē. Etiam nudo pacto: vt C.eo.de don. l.si quis argētum.§.fi. Acc.

ADDITIO.

Donatio an possit fieri sine stipulatione.

Si tamen donet factū, requirit stipulatio & traditio sicut olim. Item præsentia donātis & donatarii, vbi fit certæ personæ, secus si incertæ.

¶ d Manifestauerit. s. per verba futuri tēporis: vt dabo, vel donabo, ad instar stipulationis: vt ff.de ver. obl.l.v.§.stipulatio, vel præsentis temporis: vt do, vel dono. cum nudo pacto fiat: & pactum etiam fiat per verba præsentis tēporis: vt C.eod. de dona.l.si quis argentum.§.fin.ff.de pac.l.tale.in princ.& in glos.ij.

¶ e Venditionis. Ex hoc verbo dicebat M. venditorem præcisè teneri ad rem tradendam. sic ff.de ver.ob.l.vbi autem non apparet. in fi. Ioā. contra. s. vt interesse dando liberetur, vt ff. de actio.emp.l.j.in princ. & similitudo quæ hîc fit, est in hoc, vt sicut necessitas imponitur venditori ad aliquid, sic & donati: licet à principio nullus cogebatur, vt C.de act.& obli. l.sicut. Sed nunquid donator de euictione tenetur? Resp. si incipit à traditione, non: vt ff.eo. de do. l. Aristo. in fi. Si à pactione, sic: vt C.de iur. dot.l.j.

ADDITIO.

Et est ratio: qa cum donatio sit doni datio: iste paciscens obligatur expressè ad dandū. l.Senatus.§.j.ff. de don.cau. mor. & ideo nō liberatur, nisi transferat dominiū: secus aūt, vbi sola traditio sine facto interuenit. Ex quo infertur q pro euictione hîc agit primæua actione, quasi nō dederit, etiam re nondum euicta in totū vel pro parte. Secus in venditione, vbi pro euictione noua nascit actio, quasi per traditionem obligatione ablata. qđ not. pro præscriptione, & libelli formatiōe secūdum oēs hîc.

Nanque proci si me spatiosa per atria furtim
Occidant, rapiantque sibi patrimonia fortes:
His te malo frui donis, quàm quemlibet horum.
Quòd si illos fato, merita & multauero morte,
Tum mihi gaudenti referes dona omnia lætus.

¶ *Inter viuos donatio est, quæ nulla mortis suspicione fit, sed ex pura liberalitatis sententia procedens; quæ etsi consensu perfecta, tamen [illegible] publica insinuatione, si quingentorum aureorum summam prætergrediatur; certis tamen casibus, etiam citra insinuationem, efficaciam sortitur.*

¶ Aliæ autē [a] donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt: quas inter viuos appellamus, quæ non omnino* cōparātur legatis, quæ si fuerit perfectæ, temere [b] reuocari non possunt. Perficiuntur autē, cum donator suā voluntatem [c] scriptis, aut sine scriptis manifestauerit [d]. Et ad exemplum venditionis [e] nostra cōstitutio [f] eas etiā in se habere necessitatē traditionis voluit; vt etiam si non tradantur [g], habeant plenissimū & perfectum robur, & traditionis necessitas [h] incumbat donatori. Et cùm retrò principum [i] dispositiones insinuari eas, actis interuenientibus, volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorū, constitutio [k] nostra eā quantitatem vsque

*omni non.

¶ f Constitutio. Vt C.de do.l.si quis argentum.§.fi.

¶ g Etiam si non tradantur. i. Si tradere nolit donator.

¶ h Necessitas. Per conditionē ex lege, quæ stricti iuris est. ff. eo. de dona. l.eū qui.& C.eo.l.si quis argentū.§.fi.

¶ i Retro principum. s. eorum qui ante nos fuerūt: ex nostra etiam pat[illegible] vt C.eo.de dona.l.sancimus.in fi.

¶ k Constitutio. Vt C.eod.l.penult. in fin.

¶ a In-

a Insinuatione. i. scriptura facta in præsentia publicarum personarum, & in actis, vbi superfluum est testes adhiberi: cùm publica monumenta sufficiant: vt C. eodem. l. data. & l. in donationibus.

iurent se ibi bona fide expendere. Itẽ vt sacramẽto domini domus quæstio dirimatur: vt C. eo. l. pe. in fine.

¶ Sciendũ. CASVS. Aurelius fundũ dederat Lepido. posteà Lepidus iniuria illum atroci affecit, aut manus impias in eum intulit, aut ei necem intentauit. deniq; aliquo modo ingrat[us] fuit. quærò an Aurelius fundum reuocare possit? potest. Cor. Vibu.

ADDITIO. Insinuatio donationum apud Magistrũ census fiebat Cõstantinopoli. Erat aũt Magister census apud quẽ cẽsib[us] tributisve obnoxij ꝓfitebantur bona sua, & in cẽsũ referebãt: qui magistrat[us] in ꝓuinciis Cẽsitores dicebantur, l. j. C. de cẽt. l. cẽsualis. C. de do. E. B.

¶ b Inuenit. s. nostra constitutio: vt si donetur in redẽptionẽ captiuorum, vel à magistro militũ donetur militib[us]: vel in refectionem domus donetur alicui: vt C. eo. l. pe. Idẽ & si donet Imp. vel ei donetur: vt in auth. de nõ alie. § si verò minus. & in auth. vt nõ fiant. pig. §. quia igitur. Idem in donatione propter nuptias: vt in authẽ. vt spon. largit. in prin. Idem in remissione vsurarum futuri temporis: vt ff. eod. l. Modestinus.

ADDITIO. Idem in donatione facta pro bene meritis. l. Atrilius. ff. eodem. dummodo appareant. & eis proportionentur: secundum doctores.

¶ c Minimè desiderãt. Licet quingentorum solidorum summam excedant.

¶ d Alia. Veluti, ne plures donationes diuersis tẽporibus factæ coacernentur: vt C. eod. l. sancimus. §. si quis autem. Item vt ii qui pecuniam recipiunt in redemptionem captiuorum,

ad quingentos solidos ampliauit: quã stare, etiã sine insinuatione [a], statuit. Sed* & quasdã donationes inuenit [b], quæ penitus insinuationẽ fieri minimè [c] desiderant: sed in se plenissimam habẽt firmitatem. Alia [d] insuper multa ad vberiorem exitũ donationũ inuenimus, quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt.

*abest.

¶ *Donatio inter viuos etiam perfectæ, ex aliquibus causis reuocari potest. Aret.*

Sciendum est tamen*, quòd & si plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est; donatoribus per nostram cõstitutionem [e] licentiã præstitimus, certis ex causis [f] eas reuocare: ne illi, qui suas res in alios cõtulerint, ab his quandam patiantur iniuriam, vel iacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

*autem

Donationes inter viuos certis ex causis reuocantur.

¶ *Propter nuptias donatio (quæ olim ante nuptias dicebatur) non solùm, contracto matrimonio, augeri potest, sed etiam constitui, &*

¶ Est & aliud genus inter viuos donationis*, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum: posteà autem à iunioribus diuis principibus intro-

*donationum

¶ e Cõstitutionem. vt C. de reuo. do. l. fi.

¶ f Ex causis. Quinque. s. vt si atroces iniurias in eũ effundat: vel impias manus inferat, vel graue damnũ in bonis, vel vitæ periculum intulit: vel si legi dictæ in donando non paruerit: vt C. de reuoc. dona. l. fin. Sed donatio liberto facta, solo obsequio nõ præstito reuocatur. aliud in libertate: vt C. de reuoc. do. l. j. & de liber. cau. l. solo. Est & hîc argu. ꝓ domino. vt his causis possit reuocare feudum: sic in auth. vt lib. decæ. §. illud verò. & ff. de lib. agno. & alie. à paren. & c. l. alimenta.

¶ Est & aliud. CASVS. Isaacus Rebeccæ, quam ducturus est in vxorem, fundum aliquem dare cupit. quæro quomodo id facere tutò debeat? Potest, ait, & ante nuptias, & contractis nuptiis eam donationem facere: potest & ante nuptias factam, cõtractis nuptiis, augere. Quomodo vocatur hæc donatio? Propter nuptias. Dos autẽ datur à muliere. Donatio propter nuptias, à viro. Cor. Vib.

ductũ[a] est, qđ ante nuptias vocabatᷓ, & tacitã in se cõditionẽ habebat[b], vt tũc ratũ esset* cũ matrimoniũ esset insecutũ[c]. Ideóq; ante nuptias appellabatur, ꝙ[d] ante matrimoniũ efficiebatur: & nũquã post nuptias celebratas, talis donatio procedebat. Sed primus quidẽ diuus Iustin⁹, pater noster[e] cũ augeri[f] dotes & post nuptias fuerat[g] ꝑmissũ, si q̃d tale[h] eueniret, & * ante nuptias augeri donationẽ, & * cõstante matrimonio sua cõstitutione ꝑmisit[i]: sed tũ nomẽ incõueniẽs remanebat: cũ ante nuptias q̃dẽ vocabatur, post nuptias aũt tale accipiebat incrementũ. Sed nos plenissimo finit radere sãctiones cupiẽtes, & consequẽtia[k] noĩa rebus esse studẽtes, cõstituim⁹[l] vt tales donationes nõ augeanᷓ tãtũ, sed etiã, constãte matrimonio initiũ accipiãt. & nõ ante nuptias, sed ꝓpter nuptias vocẽtur, & dotibus ĩ hoc exequẽtur[m], vt queadmodũ dotes cõstante matrimonio non solũ augẽtur, sed etiã fiũt: ita & istæ donationes, quæ ꝓpter nuptias ĩtroductæ sũt, nõ solũ antecedãt matrimoniũ, sed eo etiã contracto[n] augeãᷓ, & cõstituãtur.

¶ *Hodie si vnus ex dominis manumisit seruum com-*

¶ a Introductum. vt C. de donat. ante nupt. per totum tit.

ADDITIO. Iuniores autem principes appellat, Aurelium, Diocletianũ, & Maximianum. Aemyl. Fer.

¶ b Habebat. & hodie habet, si fiat donatio prius, nã & postea fieri põt: vt ĩ. e. §. sed tamẽ.

*fuerit.

¶ c Insecutũ. De iure & de facto.

¶ d Quòd. id est, Quia.

¶ e Pater noster. Sic ĩ. quib⁹ non est permiss. face. testamen. §. cæcus.

ADDITIO. Patrem vocat, adoptiuũ significans. nã re vera fuit eiusdem Iustiniani ex sorore nepos.

¶ f Cũ augeri. i. cùm hoc non esset. Accurs.

*euenerit etiã.

¶ g Fuerat. etiã ante se.

*abest.

¶ h Tale. Puta, q̃a augeaᷓ dos.

¶ i Permisit. s. diuus Iustinus: vt C. de don. ante nupt. l. pen.

¶ k Et cõsequẽtia. Aliàs conuenientia. sic. C. de episc. & cler. l. decernimus. in fi. gl. fi. & in summario, & de offi. Præfec. vrb. l. j. in fi. & de defen. ciuit. l. defensores. arg. contra. C. de const. pec. l. ij. §. pen. & ff. de adi. leg. l. iij. §. conditio.

¶ l Cõstituim⁹. C. de do. ante nup. l. fi.

¶ m Exæquentur, si de nouo fiat donatio, vel dos post matrimoniũ, vel vetus augeaᷓ, est æqualitas: vt C. de don. ante nup. l. fin. §. si igitur dote. Si ante matrimonium, poterat esse inæqualitas: vt C. de pact. conuen. l. ex morte. in prin. Sed hodie æqualitas est ante, & post in constituendo, & in pactis lucrorũ: vt quãtum dat vxor in dotem, tantum det in donatione propter nuptias maritus. & sicut hic fit dominus dotis, sic illa donationis propter nuptias: vsumfructum tamen habeat maritus, ne accidat matrimonii oneribus dotem non seruire. Nã æquitas suggerit, ꝙ dos debeat esse ibi, vbi sunt onera matrimonii: vt ff. de iur. dot. l. dotis fructus. & l. plerũq;. §. si serui. cùm tãtundẽ reddatur vxori: ex qua donatione cõsulitur mulieri soluto matrimonio, si res dotales non existãt, & quia non potuit eas alienare maritus, etiã ea cõsentiente: vt ĩ. tit. prox. in prin. licet alias iuri hypothecæ possit renũtiare: vt C. ad Vell. l. etiã. & l. iubemus. & in auth. siue à me. eo. ti. C. Et sicut dos vxori, sic & talis donatio, iure redditᷓ viro, soluto matrimonio, cùm sit æqualitas: vt in auth. de æqual. dot. §. j. [Potest tamẽ mulier retinere, donec soluta sibi sit dos, nec dominiũ retrò transfertur, aut hypotheca perditur: quia non tantùm datur propter lucra nuptialia, sed pro maiori securitate dotis, secundũ Ang. hîc. Sylu.] Est & sponsalitia largitas, quãdo sponsus sponsę per verba de futuro, vel ècõtra donat purè, nõ respectu dotis, quæ similiter conditionem matrimonii habet: vt C. de don. ante nup. l. cùm veterũ. & l. si à sponso. Acc.

ADDITIO. Tu dic quòd aliquando fit ex mera liberalitate, hoc expresso, quòd nullo casu repeti possit. & habet locum l. si mater. C. de don. ante nupt. aliquando fit simpliciter nullo expresso: & tunc olim præsumebatur ex mera liberalitate, & erat irreuocabilis. l. ij. l. si filiæ. & l. si tibi. C. eod. hodie verò ob causam futuri matrimonii. l. cùm veterum. eod. tit.

¶ n Sed eo etiam contracto. Hodie

hoc corrigitur in auth. de æqual. do.

e Erat olim. CASVS Sosia seruus erat cõmunis Vatinii, & Ligurii. Ei Vatini⁹ libertatē dedit, quaten⁹ ad se pertinebat. Quæro sosia fiétne semiliber, aut plenè liber? Olim, inquit, inhumaniter pars Vatinii Ligurio accrescebat, atque accidebat: Imperator verò constituit, vt Ligurus cogatur seruū illum vendere, & eo pretio, quod in suā lege constituit Cor. Vib.

*Ante hunc §. prænotādū titulum de manumissionib. docet Aretus ex vet. exēplari.

¶ Nota quod fauore libertatis cogitur q́s vendere rē suā. Itē, q laudanda est humanitas. Itē, quòd inuidia remouenda est. Syluester Ald.

a Exemplo. Sic C. de probatio. l. exemplo.

b Nostrā constitutionē. C. de cõmuni ser. manumis. l. j. §. ne autē. & §. finautem socius.

c Cuius. scilicet libertatis.

d Cõmunes. s. vt libertates p leg. Falc. non minuātur. Item vbi nõ valet testamentū, libertates non reuocantur. ff. de inoffic. testamē. l. Papiiian⁹. §. sed an & libertates. & §. fi. Idē & ff. de fideicõ. libe. l. generaliter. §. si quis seruo.

*accedere. Libertatis fauor in quibus consistit.

e Definiuimus. C. de commu. ser. man. l. j. §. ne aū tem. & §. finautem socius.

f Accipiente. Vel eo deposito. vt C. de cõmu. ser. manu. l. j. §. ne autē. & §. finautē socius. Et not. q cõpellitur q́s vēdere, quod est speciale cõtra reg. vt C. de cõtrah. emp. l. inuitū. & C. de iure delib. l. nec emere. quod plenè no. in authen. de fideius. §. pen.

Vendere quis cõpellitur aliquando

[illegible], seruus efficitur liber: & socius cõseruatur indēnis, dato sibi pretio partis suæ h. d. Aret.

¶ Erat* olim & alius modus ciuilis acquisitionis p ius adcrescendi; quod est tale. Si cõmunem seruū habens aliquis cū Titio, solus libertatē ei imposuerit, vel vindicta, vel testamento: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat.

¶ Sed cū pessimū fuerat exemplo[a], & libertate seruū defraudari, & ex ea humanioribus quidam dominis damnum inferri; sæuioribus autem dominis lucrū adcrescere, *hoc quasi inuidia plenū, pio remedio per nostram constitutionem [b] mederi necessariū duximus.

*liberalitatem.

¶ *Habes casum in quo contra iuris [illegible] quis inuitus rē suā [illegible].*

¶ Et inuenimus viā, per quā & manumissor, & socius eius & q libertatem accepit, nostro beneficio fruātur: libertate cū effectu procedēte (cui⁹ [c] fauore antiquos legū latores multa etiā cõtra cõmunes [d] regulas statuisse manifestum est) & eo, q eā libertatē* imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudēte: & socio indēni cõseruato, pretiúmque serui, secū dū partē dominii, quod nos definiuimus; [e] accipiente [f].

TIT. VIII.

QVIBVS alienare licet, vel non.

¶ *Etiā vxoris accedēte cõsensu, fundi dotalis alienatio & obligatio viro (quāuis ciuili iure dotis dominus sit) interdicta est.*

Accidit aliquando, vt qui dominus rei sit, aliena-

QVIBVS alienare licet, vel nõ.

¶ Expositis modis acquirendi dominij rerum singularū, inter quos frequētissimus est, q per traditionē rei propriæ dominiū eius in aliū trāsfert: quoniā ea regula traditionis, exceptionibus quibusdā iure singulari corrigitur, eas sub hoc titulo subiecit.

Accidit. Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò; quando dominus nõ potest alienare res suas. Secundò ècõtra; quando nõ dominus alienat. Tertiò redit ad primum casum; Secunda ibi; Contra autem. Tertia ibi. Nūc autem admouendi. Vel diuide subtilius. Primò, quandō prohibetur alienatio propter rem, quæ est inalienabilis. Secundò; quando permittitur ex pactione, vel propter publicam vtilitatem. Tertiò, quando prohibetur ratione personæ alienantis, vel ratione personæ in quam fit alienatio: quià pupillus est.

CASUS. M.Cicero Terentiã in matrimonio habuit.ex eáq; Formianum fundũ nomine dotis accepit. Quæro an Cicero hũc fundũ aut alienare, aut pignori dare, consentiente Terentia possit? Non potest, ait, quacunque terrarum imperium nostrum extenditur. Cor.Vib.

¶ Not. ꝙ regulariter dominus põt alienare. Itẽ, ꝙ res dotales vel quasi ꝓhibentur alienari: etiã volente vxore. Itẽ not. dispositionẽ legis Iuliæ, quæ approbatur in his, quę directò disponit: in his verò quæ à cõtrario sensu colligi poterãt ex ea, corrigitur. Itẽ, qđ lex Iulia facili⁹ permittebat fundũ alienari, ꝙ̃ obligari. posset fortè ipsius ratio colligi ex tex. in l. si pupillorũ. §. si Prætor. ff. eo. Itẽ not. fragilitatẽ sexus mulierũ. Syl.

* quam tulit D. Augustus.

re non possit, & cõtrà, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium [a] maritus, inuita muliere[b], per legẽ Iuliã* prohibetur[c] alienare[d]: quãuis ipsi' sit[e], dotis causa ei datum: quod nos, legem Iuliam corrigentes[f], in meliorem statum deduximus[g]. Cùm enim lex[h] in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ[i] fuerant, & alienationes inhibebat, quæ, inuita muliere[k], fiebant: hypothecas autem earum rerũ, etiam volente ea[l]: vtrique[m] remediũ imposuimus, vt etiã in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta[n] sit alienatio vel obligatio: vt*

¶ a Dotale prædiũ. s. inæstimatũ: vt C. de rei vxo. actio. l. vnic. §. & cùm lex. versic. in fundo autẽ. Aliàs si æstimatũ esset, posset alienari, nisi æstimatio fiat, vt sciat quãtũ valet: vt C. de iure dot. l. quoties. & l. si inter virum. & de fund. dota. l. j. Et dic dotale, vel quasi: vt ff. de fund. dota. l. iij. & iiij. Quid, si res mobilis est? Respon. potest alienari, si maritus est soluendo. C. de ser. pign. da. ma. l. j. facit l. si ex lapidicinis. ff. de iu. dot. Accur.

ADDITIO. Sed iure canonico indistinctè valet alienatio vxore consentientę, & iurante. c. licet mulieres. de iureiuran. lib. vj. nisi prius iurasset se nunquam tali alienationi faciendæ velle consentire.

¶ b Inuita muliere. Ergo ea volente poterat, vt innuit, quod corrigitur statim.

¶ c Prohibetur. Nisi prouocetur ad diuisionem fundi dotalis. vt C. de fund. do. l. fin. Item nisi ex necessitate, vt C. de libe. caus. l. j. Item nisi cum vniuersitate, vt ff. de fund. do. l. j. Item nisi vertatur ad vtilitatem mulieris, vt ff. de iur. dot. l. fin.

¶ d Alienare. Hoc largè accipias. siue dominiũ mutetur, siue ius aliis cõstituatur, vt C. de reb. alie. nõ alie. l. fi. & in auth. de nõ ale. §. alienationis. & ff. de fun. do. l. Iulianus.

¶ e Ipsius sit. s. de iuregentiũ, vt per traditionem: & ciuili, scilicet approbatione: secundum Ioan. Alii dicunt de iure ciuili, scilicet fictione, nõ iuregentiũ: vt C. de iur. do. l. in rebus. Sed quod ibi dicitur de iure naturali vxorem dominam esse, verum est primęuo iure, quo dicitur: Quicquid calcauerit pes tuus &c. non naturali. id est iure gentium, sed rerum domina dicitur, quo ad spem, & quantum ad hoc, vt ex eis sustentetur: sicut filii dicuntur domini rerũ paternarum: vt ĩ. de hęr. quali. & diff. §. sui. ver. sed sui quidẽ. & C. de furt. l. quãuis. & C. rer. amo. l. j. vel domina. est inspecto exitu. sicut filius dicitur dominus: vt ff. de lib. & posthu. l. in suis.

ADDITIO. Circa hoc dicas, quòd verum, & effectuale dominium habet maritus: sed fictum & interpretatum habet vxor, ex quo cũ viro viuit continuò, & præsumitur eadem persona.

Dotis. dominium an sit mariti, vel vxoris.

¶ f Corrigentes. In duobus capitulis, & in aliis non.

¶ g Deduximus. Vt C. de rei vxor. actio. l. vnica. §. & cùm lex.

¶ h Lex. scilicet Iulia.

¶ i Italicæ. i. in italicis prohibebat alienationem: & hoc erat primum eius vitium.

¶ k Inuita muliere. Sed ea volẽte cõcedebat, & hoc erat secundũ vitium.

¶ l Volẽte ea. similiter prohibebat.

¶ m Vtrique. scilicet vitio.

¶ n Interdicta. Quid si fiat? Respon. vendicat maritus, cõstante matrimonio, contra factum suum veniens, cũ fuerit contra legem: vt C. de agri. & cen. l. quemadmodũ. Circa fi. lib. xj.

& de

& de rei ven. l. doce. sed dissoluto eo mulier repetit: vt C. de iure do. l. in rebus. Idē in prælatio ecclesiæ alienāte rē ecclesię: q a pōt eā repetere prelatura durāte: vt ext. de reb. ecc. nō alie. c. si quis presbyterorum.

Aliens quādoque repetit, quod alienat.

¶ a Neque cōsentiētibus. Speciale vt suo fauori non possit renuntiare: q a etiā rei publicę interest: vt ff. sol. matri. l. j. sic ff. de pact. do. l. de die.

¶ b In perniciem. id est destructionem.

¶ c Conuertātur. Similia sūt, vbi etiā dominus nō alienat. vt C. ad legem Iul. ma. l. fi. & C. de hær. & Ma. l. Manichæos. §. pen. & C. de præd. decu. l. fi. lib. x. & j. eo. §. nūc admonēdi.

neutrū eorū, neq; cōsentiētibus [a] mulieribus, procedat: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem [b] substantiæ earum, conuertatur [c] *.

*conuertatur.

¶ *Pignus non solum ex debitoris pactione à creditore distrahi potest, quanuis dominus non sit: sed etiam si nulla pactio de vendendo pignore interuenerit, modò à iure præscripta forma seruetur.*

¶ Contra [d] autem creditor pignus ex pactione, quanuis eius ea res non sit, alienare [e] potest. sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari: qui ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia nō soluatur [f]. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur [g], neque debitores temerè [h] suarum rerum dominium amittere viderentur, nostra consti-

Domini, mulieri sūt, qui suas res alienare non possunt.

ADDITIO. Vnde versus, Cōiunx, ecclesia, furios⁹, mentéq; captus, Prodigus, atq; minor existēs sub patre nat⁹: Aduersus fidei, maiestatis reus: isti Res alienare proprias de iure vetantur. Prętracto debet sub iure decurio scribi. Aret.

¶ Contra autem. CASVS. Antonius pro mille aureis, quos Vatinio mutuo dedit, fundum eius pignori accepit: ea lege, vt nisi pecuniā intra annum dissolueretur. fundum ei vendere liceret. Quæro anno confecto, neque dissoluta pecunia, an liceat Antonio fundum Vatinii vendere, quum dominus eius non sit? licet. Quid verò si ea lex adscripta nō sit, nisi intra annum &c. Licebit etiam Iustiniani lege. cuius hæc summa est: vbi de vēdendo pignore non conuenit. appellandus est primùm debitor, vt soluat: q si deinde cessarit biennio, pign⁹ distrahi poterit. Si nō reperiat emptor, rursus admonebitur debitor. q si porrò cesset, creditor sibi ius dominii impetrabit. tametsi licebit adhuc intra biennium debitori recuperare rem ipsā, si creditori offerat totū debitū, cū eo quod eius interest à tēpore moræ. Hoc maluimus exponere, ne hiantē studiosi animū relinqueremus: quod Tribonianus præceptor barbarus, & imperitus fecerat. Cor. Vib.

¶ Not. casū in quo nō domin⁹ trāsfert dominiū. Itē q eo ipso qđ debitor noluit pignus, videtur dare licentiā vēdendi: Itē, q creditor nō est impediēdus ius suū persequi. Itē, q ex abrupto nō debet amitti res sua à domino debitore. Syl.

¶ d Contrà. id est. è contrario.

¶ e Alienare potest. Idē in iudice: vt ff. si ex noxali cau. agat. l. ij. & j. de offic. iud. in fi. Idē in flumine: vt ff. de acquir. rerū do. l. ergo. §. alluuio. Idem in Imperatore & Augusta: vt s. de vsuc. §. vlti. Idē in prælatis ecclesiarū: vt in auth. hoc ius porrectū. C. de sacrosanc. eccle. Idem in tutoribus, q dominorum locum obtinent: vt ff. de fur. l. interdum. §. qui tutelam. Idem in procuratore, qui habet liberam administrationē: vt s. de rer. di. §. nihil autē. Idē in seruis habentibus liberā peculii adminstrationē: vt ff. de pig. act. l. si cōuenerit. §. fin. & l. seq. Vnde vers. Prīceps Augusta, iudex ac officialis, Tutor, curator, procurator, fluuiúsque, Creditor, exactor, prælatus seruus habetur: Hi numero bis sex alienantes aliena. Accurs.

¶ f Non soluatur. s. Tēpore cōstituto. ADDITIO. Sed paccisci nō possunt vt creditor pign⁹ sibi loco debiti habeat. nā huiusmodi pactū legis cōmissoriæ in pignoribus reprobatum est, vt pote captiosum. l. fi. C. de pact. pig.

¶ g Impedirentur. vbi non esset pactio de pignore vendendo. Accur.

¶ h Temere. idest, nimis citò: vt s.

de do.§.aliæ autem.in prin.

a Constitutione.C.de iur. do.impe. l.fin.§.j.& ij.Accur.

b Certus mod⁹. Vt si actũ sit de vẽdẽdo iuxta cõuentionẽ vẽdere possit. Sed si nihil fuit dictũ de hoc nũtiabit semel, & tũc elapso bien nio vẽdet: vt C. de iur. do. imper.l.fi.§.j.& ij. Si autẽ dictum fuit, vt nõ vẽdatur. ter nunciabit, & tunc vendet: vt ff.de pig. actio. l. si conuenerit.

Cui beneficio renunciare non posset creditor: quia est contra publicam vtilitatem, secundũ Bartol.in d. l.si cõuenerit.Syl.

c Cuius.s.constitutionis.

Nũc admonẽdi. CASVS. Anni⁹ pupill⁹ sine tutoris auctoritate vestẽ vẽdidit Antonio. quæro an vestis fiat Antonii? minimè. Tutoris enim op⁹ est auctoritate. Quid si centũ aureos ei dedit mutuo? mutuũ nõ cõtrahitur, id est, non fit de meo tuũ quare si extent, vendicari poterunt, si bona fide consumpti sint, cõdici: si in mala fide, cogetur eos Antonius exhibere. Cor. Vib.

d Vllã rẽ. Neq; ratione proprietatis, neq; ratione possessionis, quę animo retinet, licet corporalẽ sine tutore perdere possit: vt ff.de acq. rer.do. l.pupill⁹.& de acq.poss.l.possessionẽ. [Ratio clara est: quia quæ meri facti sũt, põt sine tutore.l.quãuis.§.j. ff. de acq.poss.Syl.] Quid in adulto? Resp. si nõ habet curatorẽ, põt alienare, quæ seruãdo seruari nõ possũt. si habet curatorem, similis est prodigo: vt C. de in integ.resti.minor.l.si curatorem.

Dic quòd mobilia validè alienat: sed ex læsione restituitur, exceptis his, quę seruãdo seruari non possunt: in quibus ex simplici læsione, sed ex immodico tantùm damno, restituitur. In immobilibus nõ valet alienatio.nisi iuret.authen.sacramenta puberum.C.si aduers.vendit.Syl.

tutione [a] consultũ est, & certus modus [b] impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cuius [c] tenore vtrique parti creditorum, & debitorũ, satis abundéque prouisum est.

¶ Nunc admonendi sumus, neq; pupillum, neque pupillam, vllam rem [d] sine tutoris auctoritate alienare posse [e], Ideóque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit [f] * non contrahit obligationem [g]: quia pecuniam [h] non facit [i] accipientis: ideóque vendicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuò minor dederit; * ab eo, qui accepit, bona fide [k] consumpti [l] sunt, condici possunt [m]: si mala fi-

¶ Pupillo rerum suarum sine tutoris auctoritate interdicta est alienatio: ideo mutuo datas pecunias accipientis non facit, sed aut extantes vendicat, aut bona fide consumptas condicit, aut si mala fide absumptæ sint, de his exhibendis agit.

e Alienare posse. Sic s̃.de auct. tuto.in prĩ.ff.de sol.l.qd si fortè in fi.& l. pupillo. & ff.si cert. pet. l. non omnis.§.fina.

f Dederit. i. tradiderit, cùm dare sit accipiẽtis facere: vt j. de acti. §.sic itaque. si poneres propriè nõ haberet locũ, qd̃ sequit. ideóque vendicari,&c. *dedit.

g Obligationem.s.personalem ex mutuo.

h Quia pecuniã. Bona est ratio: vt j̃.quib. mod. re contra. obli. in prin. & ff. si cert. pet. l. ij.§.appellata. *dedit.

i Non facit. Quod est necesse: quia dicitur mutuum, qd̃ de meo fiat tuum: vt ff.si cert.pet.l.ij.

k Bona fide. Credẽs eũ maiorẽ: vt ff.p̃ empto. l.ij.§.si à pupillo.vel etiã errãs in iure: licet sit argumẽtum contrà: vt ff.pro emp.l.ij.§.si à pupillo.

Ratio diuersitatis est: qa ibi de vsucapiẽda pup.re,& sic de lucro tractabit: hîc secùs. Error em̃ iuris tũc nõ excusat: vt s̃.de vsucap.§.is ad quẽ.Syl.

l Cõsumpti. Quod fit expendendo, vel cum aliis immiscẽdo: vt s̃. de vsufru.§.cõstituit.& ff.de sol. l. si alieni.

ADDITIO. No.casũ, in quo cõualescit mutuũ: qd̃ ab initio non valuit.

m Condici possunt. s. condictione certi ex mutuo reconciliato per consumptionem: vt ff.si cer. pet.l.si. furioso. & l.sequ. Item stipulatione reconciliatur: vt C.si cer. pet.l. quãuis. Item vsucapione: vt ff. de iure do.l. Proculus.& no.j̃. quib.mo.re.cõtrah. obli.in princip.in verbo, tuum fiat.& Mutuũ triplici terreco[n]ciliatur

ineliud

de, ad exhibendū[a] de his agi potest.

¶ *Solutione debiti facta pupillo eiusve tutori, ita demum debitor plenissimā consequitur liberationem, si id iudicis interueniente decreto fieri contigerit. Quod si soli pupillo solutum sit, & pecuniam adhuc saluam habeat, aut locupletior ex ea sit factus, exceptionis ope liberatur: aliàs nō liberatur.*

¶ At ex cōtrario, oēs res pupillo, & pupille sine tutoris auctoritate rectè[b] dari possunt. Ideóque, si debitor pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris auctoritas: alioqui nō liberabitur[c]. Sed hoc etiam euidentissima ratione statutum est in cōstitutione[d], quam ad Cæsariēses aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi Quæstoris sacri nostri palatii promulgauimus, qua dispositum est, ita licere tutori, vel curatori debitorem[e] pupillarem soluere, vt priùs iudicialis sentētia[f] sine omni damno[g] celebrata, hoc permittat[h], quo subsecuto, si & iudex pronuntiauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas[i]. Sin autem aliter,

melius in §.itē is.in verbo, mutuum.

¶ a Ad exhibendum. Quia tenetur, qui dolo fecit, quominus possit exhibere: vt C.ad exhib.l. ad exhibēdum. & sic iuratur in litem ex eo, quòd interest pupilli citius pecuniam redditā esse, vt ff.de in litē iur. l.in actionibus. & l.nummis.

¶ At ex contrario. CASVS. Horatius debebat Annio pupillo centū, quomodo poterit, eā pecuniā soluendo, facillimè, ac plenissimè ex Annii obligatione liberari? Si id, iudicis interueniēte sententia fiat. Quid verò, si soli pupillo persoluerit? Distinguo. Nā aut pupillus adhuc eā pecuniā habet, atque ex ea locupletior est factus: quo casu, si pupillus eā pecuniam iterum petat ab Horatio, dabitur quidem ei à Prętore actio, & iudex: sed simul dabitur ei iudici potestas cognoscendi, an non dolo malo pupillus egerit. Dolo autem malo egisse eum constabit, quum, quod petit, habeat. Sin autē pecunia temere consumpta sit, iudici ea potestas non dabitur: sed tantùm iubebitur condemnare Horatium, si appareat sine iudicis auctoritate solutam ei fuisse pecuniam. Cor. Vib.

¶ b Rectè. Vt res fiat accipientis: non vt debitor liberetur, & hoc sequitur.

¶ c Non liberabitur. s. debitor pupilli. Sed contra. ff.de sol. l.si stipulatus fuero. Respon. ibi pupillus erat adiectus: nec quicquam sibi debebatur cum ad solutionem tantùm ponatur: vt in eod tit. de sol. l. quod stipulatus. & l.qui res. §.at vbi.

¶ d Constitutione. Vt C. de admi. tuto. l.sancimus. la.j. & l.constitutionē.

ADDITIO. Cæsarienses autem dicit incolas eius vrbis Cappadociæ, quæ cùm antea Mazaca diceretur, pulso Antiochio Cæsaria ex Tyberio Cæs. nominata est: Euseb. & Plin. lib. vj. cap. iij.

¶ e Debitorem. Ex mutuo, vel simili causa, nō ex pensione vel reditu: vt C.de admi.tut. l.sancimus. & l.constitutionem.

ADDITIO. Tunc enim sine iudice plenissimā securitatem cōsequitur, dūmodo pēsio, nec duos annos nec centū florenorū summā excedat, secundum Ang.

¶ f Sententia. s. interlocutoria, quam præceptū vulgariter appellam': vt si dicat, Decerno, vel pręcipio tibi soluere, vel deponere: vt ff. de min. l.ait Prętor. §.q.d tamē.

¶ g Sine omni damno. vel sportularum, vel pretiorum tabellionū. [Hoc videtur expressum in l.in sacris. C.de proxim. sacro. scrin. lib. xij. Syl.] Sed nunquid debitor pro sua parte soluet? Resp. non: vt C.de fruct. & lit. expens. l.fin. & facit sic. C.de epis. aud. l.tam dementis. §.fi. & in auth. de sanct. epis. §. sportularū.

¶ h Permittat. Not. quòd tutor, & iudex necessarii sunt, secundum P. sed secundum nos, solus iudex sufficit: vt ff.de min. l.ait Prætor. §.quid tamen. & l.quòd si minor. in fin.

ADDITIO. Et hoc est verum in casu nostro, & in alienatione rerum mobilium: aliàs in alienatione immobilium opus est vtroque. Ang. Aret.

¶ i Securitas. Vt nec restitutio de-

tur: secùs in prædio alienato cum decreto: quia emptio ex voluntate, solutio de necessitate fit, vt ff. de minor. l. ait Prætor. §. quid tamen. & l. q̄ si minor. in fi. & C. de prædi. mi. l. si quidē.

Solutio fit de necessitate.

quàm disposuim*, solutio[a] facta fuerit, pecuniam autem saluã habeat pupillus, aut ex ea locupletior[b] sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat[c]: per exceptionem doli mali poterit submoueri. Quòd si malè cōsumpserit, aut furto, aut vi* amiserit: nihil proderit[d] debitori doli mali exceptio, sed nihilominùs condemnabitur[e]: quia temerè sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit[f].

*absunt à Th.

¶ a Solutio. Vt soli pupillo, vel adulto curatorem habēti, sine eo: vnde ipso iure non liberatur: vt infrà ibi, nihil proderit, &c.

¶ b Locupletior. Quod est, si non est factus pauperior: vt ff. de sol. l. in pupillo. ibi, nam hoc ipso quòd.

¶ c Petat. Et sic est de præda solicitus: vnde nō audietur, vt C. pro emp. l. eum, qui.

¶ d Nihil proderit. Apparet ergo, quod ipso iure non est liberatus: si autem cum auctoritate tutoris, ipso iure liberaretur: sed tunc restitueretur minor perdita pecunia, vt C. si aduer. sol. l. j.

¶ e Condemnabitur. s. ipso minore petente, vel alio suo nomine, non extraneo: vt ff. de solutio. l. filius.

¶ f Soluerit. Circa hanc diffusam materiam distingue, cum debitor pupillo soluit, aut consequitur plenam, aut pleniorem, aut plenissimam securitatem. Si soluat pupillo sine tutoris auctoritate, & pupillus habeat saluam pecuniam, vel ex ea locupletior est: liberatur non ipso iure, sed exceptione, nisi adultus esset sine curatore: vt hîc, & ff. de solutio. l. in pupillo. Si autem soluat tutore auctore, ipso iure liberatur, potest tamen in integrũ restitui, si non habeat rem saluam: vt C. si aduer. solutio. l. j. nisi in quatuor casibus: vt C. de administr. tutor. l. sancimus. & l. cōstitutionem. quod enim legitimè factum est, ex euentu retractari nō debet: vt C. ad senatusconsul. Trebellianum. l. sancimus. Plenissima est, si iudex interueniat cum tutore, vel sine eo: vt ff. de minorib. l. ait Pretor. §. quid tamen. Et de hac materia ibi plenè not.

¶ *Pupillus sine tutoris auctoritate non potest debitum creditori soluere. Aretin.*

¶ Sed ex diuerso, pupilli, vel pupillæ soluere sine tutoris auctoritate non possunt[g]: quia id, quod soluunt, non fit accipientis: cùm, scilicet, nulli* rei alienatio eis sine tutoris auctoritate cōcessa sit*.

¶ g Nō possunt. distingue, aut id, quod erat soluendum, nō poterat alienari sine decreto, quo casu decretum interponēdum est in soluendo: vt ff. de rebus eor. qui sub tute. l. magis. §. si pupillus. aliàs nō tenet, & potest vēdicari, quod solutum est, nisi cōsumpserit creditor: vt hîc, & ff. si certum petatur. l. non omnis. §. fin. Aut poterat, quo casu solus sufficit tutor vel curator, vel adultus non habens curatorem: nec restituuntur, cum non sint decepti. Si sine tutore soluerit, non liberatur, nec dominium transit, nisi per consumptionem, vt hîc: & ff. si certum petatur. l. omnis. §. finali. Et hoc quando debitum erat ciuile & naturale. Si autem naturale tantùm, per restitutionem poterit repetere, si legitimè soluit, aliàs suo iure condicet. vt ff. de condictio. indebit. l. interdum.

Pupilli an possint soluere.

*test.

TITVLVS IX.

PER QVAS personas nobis adquiritur.

¶ *Acquiritur nobis nō solùm per nosmetipsos, sed etiam per personas hîc descriptas. Aret.*

PER QVAS PERsonas, &c.

EST modus in rebus: sunt certi denique fines: Quos vltra citráque nequit consistere rectum. Nam licet multis modis acquirantur, vt à §. illo singulorum. de rer. diuis. vsque nūc traditum est: tamen certi sunt homines, per quos nobis acquiritur, & sunt sex. scilicet, per nos, per filios nostros,

nostros, per seruos, per alienos, in quibus vsumfruct.habemus: per alienos, quos bona fide possidemus: per liberũ hominem, quem bona fide possidemus. Est septimus.ſ.ille, in quo nudum vsum habemus. Est octau⁹ quandoq;, vt liber homo. i. ꝓcurator: de quibus hoc tit. dicit. Differt autẽ à quodam alio. ĩ. per quas person.nob.acqui. quia ibi de ob. acquirenda, hic de rebus tractatur. Accur.

ADDITIO. Dictum est s. de multis modis acquirendi dominia: nunc sequitur videre de personis, per quas dominia acquiruntur, secundum Por.

acqui.re.do.l.homo liber.in princ.& exigitur bona fides in principio possessionis, & continua in libero homine, quo ad aliquid acquirendũ per eũ, nõ in vsucapione, quia nõ vsucapitur, vt ff.de acq.rer. do.l.qui bona fide.§.j. & C.de lõg.temp.præſ. quę pro liber.l.sola. Sed in seruo sufficit, & quo ad vsucapionẽ, & quo ad fruct⁹, in initio bonã fidẽ habere: vt ff.de vsu. l.qui scit. §.vlt. & C.de vsucap. transſ. l.vn.§.cũ autẽ.versic.hoc tãtúmodo.Acc.

* Ex Gaio lib.2. Inst.tit. 9.

Acquiritur * nobis non solùm per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus [a]: itẽ per seruos in quibus vsumfructum [b] habemus. itẽ per homines liberos, & per * seruos alienos, quos bona fide [c], possidemus: de quibus singulis diligentiùs dispiciamus.

*abest.

¶ *Explosa veteri inhumanitate, hodie bonorum aduentitiorum filij, solus vsusfructus patri adquiritur: profecti- ... pro- ...*

¶ Igitur [d] liberi

Acquiritur. Iste titul. diuiditur in tres partes principales. Primò ponit, per quos nobis acquiratur. Secundò illud exequitur singulatim, & in specie. Tertiò facit præambulum transitus ad alios titulos & materias. Secunda ibi, Igitur liberi nostri. Tertia ibi, Hactenus.

¶ Casus positio est facilis, ideo vide per teipsum.

¶ a In potestate habemus. Vt infrà eod.§.j.& §.item nobis.

ADDITIO. Quidam legunt Vobis, vosmet, habetis, possidetis. Sed nos auctoritatem manuscripti libri Do. Germani Colladonij I.C. doctissimi, consuetudinem imperatoris, Theophili versionem, & Eguinarij Baronis iudiciũ secuti, ita emendauimus. quũ præsertim titulus cõsentiat. per quas perso.nobis acquir.

¶ b Vsumfructũ. Vt ĩ.e.§.de his. Quid, si nudũ vsum? Resp. ex re nostra acquiritur, non aũt ex opera: vt ff.de vsu.& hab.l.per seruum.& ĩ.per quas perso. nob.acq.ob.§.per eum quoque. in gl.

¶ Intellige ex opera exposita in re aliena: quia illa est in fructu, secùs in re vsuarij.l.plenum.§.ſi.eo.tit.Syl.

¶ c Bona fide. Vt infrà eo.§.idem placet. quæ bona fides in possidente, non in possesso requiritur: vt ff.de acquir. poss.l.cum hæredes.§.fin. & ff.de stipul.ser.l.si seruus ex testamento.& de ...

¶ Igitur. Diuiditur in tres partes. Nã primò ponit de acquisitione facta per liberos, & per quos, & quid acquiratur. Secundò quando per seruos nostros, & per quos, & quid adquiratur. Tertiò de acquisitione per liberam personam, an possit acquiri, & quid. Secunda ibi, Item vobis. Tertia ibi, Ex his. Item prima subdiuiditur in tres partes. Nam primò ponit ius antiquũ. Secundò rationem correctionis. Tertiò ponit suum statutum. Secũda ibi, Quod nobis. Tertia ibi, Sancitũ. Aret.

¶ Igitur. THEMA. Dixisti primo libro filiosfamilias in parentũ suorum esse potestate. quid ergo? si quid ab eis quæratur, cuius erit? Distinguó. Nam aut bona, quorum ope, & auxilio aliquid acquirunt, ex patre venerunt: & tunc, quod quæsitum est, patris fit plenè, id est siue proprietatem, siue vsumfructũ spectes. aut bona illa sunt aduentitia, veluti si quid filio legatũ est, aut donatum: & tunc rerum acquisitarum vsusfructus ad patrem pertinet: proprietas ad filium. Cor. Vibul.

¶ Not. inhumanitatem fugiendam. Item, quòd patri debitus honor seruãdus est. Item, quòd nemini fit iniuria, si res reuertitur, vnde profecta est. Item, quòd nemo debet ex alienis laboribus ditari. Item, quòd prospera fortuna debet cedere beneficio eius, cui fauere voluit. Sylue.

¶ d Igitur. Quia de singulis dicere vult, de filiis, vt de dignioribus, primò dicit.

nostri vtriusque sexus, quos in potestate habemus, olim [a] quidem quicquid ad eos perueniebat (exceptis videlicet, castrensibus peculiis [b]) hoc parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione [c]. & hoc ita parentum fiebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnum, vel vnã eorum acquisitum esse, alii [d] filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant* adplicare. Quòd nobis inhumanum visum est, &, generali constitutione [e] emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid ex re [f] patris ei [g] obueniat: hoc secundum antiquam obseruationem totum parenti adquiratur. Quæ enim inuidia est [h], quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti [i]? Quod * ex alia causa sibi filiusfamiliàs adquisiuit, huius vsumfructum [k] patri quidem adquirat: dominium autem apud eum remaneat: ne, quod ei suis laboribus, vel prospera for-

Peculiũ castrẽse, & quasi castrẽse.

*abest manu script.

*autem.

ADDITIO. Extra glos. facit. ff. de eden. l. argentarius. §. edi.

¶ a Olim. Antiquitatem primò recitat, & hoc ideo, vt nihil antiquitatis penitus ignoretur: vt j. tit. proxim. in prin. nã idquod tollitur, vel reformatur nõ debet esse incognitũ: vt C. de cad. tol. l. vnica. ĩ fi.

¶ b Castrẽsibus peculiis. Idẽ in quasi castrensibus, etiã iure veteri: vt ff. de colla. bon. l. j. §. nec castrense. nõ solùm iure nouo: vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet. §. exceptis. & §. eadẽ obseruando. Est autẽ castrense, quod filiusfamiliàs à quolibet in castris acq̃rit, nõ acquisiturus alias: vt ff. de castren. pec. l. si fortè. & l. castrẽse. Quasi castrense est, quod magistri liberaliũ artium medici, clerici, & aduocati de publico acquirunt. vt C. de inof. testa. l. fi. ad prin. & C. de epis. & cler. l. sacrosanctæ. & l. cum lege.

¶ Dic idem si non ex publico, sed particulariter à clientibus. glos. in l. fori. C. de aduoca. diuers. iud. Syl.

¶ c Sine vlla distinctione. Aduentitii, vel profectitii, proprietatis, vel vsusfructus.

¶ d Alii. s. fratri, quòd grauius esse videtur: vt C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. j.

¶ e Constitutione. vt C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. Accur.

¶ f Ex re. largè pone. i. propter rem, vt fructus ex rebus patris, vel occasione patris quocunque modo quęsita: vt ff. de incend. rui. naufrag. l. j. §. ij. & ff. de vsuris. l. in fideicommissi. §. cum Pollidius. & de vul. substi. l. sed si plures. §. in arrogato. & de castren. peculi. l. si fortè. & l. si castrense. nisi aliunde filius sit habiturus per se, vt ff. de iur. dot. l. v. §. si pater. Et sic ponitur ex re, id est, propter rem. ff. de acquir. hæred. l. aditio. in fin. Argu. contra. ff. de pecul. l. eo tempore. in fin. Argu. similiter cõtra. ff. de act. empt. l. Iulianus. §. si quid seruo.

ADDITIO. Solu. dictio ex, propriè, & strictè sumpta denotat immediatũ, vt ibi: secus, si largè, vt hic, Bald.

¶ g Ei. s. filio.

¶ h Inuidia est. scilicet, filio, qui acquisiuit.

¶ i Reuerti. Quasi dicat, nulla.

¶ k Vsumfructum. Quem habet in aduentitiis, nisi remiserit, vt C. de bo. quæ li. l. cum oportet. §. si autem res. Vel nisi ab aliquo sibi detur, vel relinquatur hoc pacto, vt ad patrẽ nõ pertineat vsusfructus: vt in auth. vt lic. mat. & auiæ. in princ. Vel nisi succedat filius vnà cum patre in hęreditate fratris, vel sororis: vt in auth. de hæred. ab intest. ve. §. si verò. Vel nisi seruus donetur filiofamiliàs eo pacto, vt manumittatur statim. vt C. de bon. quæ lib. l. vlti. ad fi. Vel nisi quãdo pater noluit consentire filio adeunti hæreditatem aliquam, vt C. de bonis quæ liber. l. vlti. ad fin. Vel nisi, parente minus legitimè diuertente bona filiis applicentur: vt in authen. vt nul. iudic. §. quia verò quædam. idem quãdo pater contraxit incestas nuptias, vt in authen. de incest. nupt. §. j.

¶ Adde quando relinquitur filio vsusfructus: quia seruitus seruitutis esse non potest. l. j. ff. de ser. leg. Alios casus vide. per Angel. hìc. Syl.

¶ a Pro-

tuna [a] accesserit, hoc in aliū perueniens, luctuosum ei procedat[b].

¶ *Pater filium emancipans dimidiā vsusfructus rerum aduentitiorum filij, praemium rationis causa consequitur: quae loco tertiae dominii, quem olim habebat, successit.*

¶ Hoc quoque[c] à nobis dispositum est[d], & in ea specie[e], vbi[f] parens emancipando liberos* suos, ex rebus, quae adquisitionē effugiebant[g]*, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus Constitutionibus[h] habebat, quasi pro pretio* quodamodo emancipationis. Et inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emācipatione dominio pro parte tertia * defraudaretur, & quod honoris ei ex emācipatione additum erat*, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret[i] *. Ideóque statuimus, vt parēs pro tertia parte dominii *, quam

* liberū suum.

* effugiunt.

* praemio.

* abest.

* est.

* decrescat.

* bonorum.

¶ a Prospera fortuna. Quid dicemus in dubio, vnde prouenerit? Resp. quidam ex bonis patris praesumitur habuisse, sicut quod vxor habet praesumitur ex bonis mariti: vt C. de don. inter vir. & vxor. l. etiā. & ff. de don. inter vir. & vx. l. Quintus. Nos contrà, & distingue, an filius sit diligens, vel diues, & pater inops, vel è cōtra: vt ex bonis diligentis (aliàs diuitis) quaesitum fingamus: vt C. arbi. tut. l. si defunctus. & ff. de haer. ven. l. vēditor ex haereditate. §. sed vbi haereditatem. ibi, pretiū enim hominis, &c. & ff. ad legem Falci. l. si haeres institutus. in princi. ¶ Dic clarius, quod praesumitur quaesitum in dubio ex propria industria, quando propria industria non haberet secum praesumptionem delicti. d. l. Quintus. Syl.

Peculiū est multiplex.

¶ b Procedat. Collige, peculiū aliud castrēse, aliud quasi castrēse, aliud rusticanum, siue paganum: quod diuiditur in profectitium, & aduentitiū: vt C. de inof. te. l. fi. in prin. de quibus omnibus dicitur in hoc titu. quid iuris sit, & C. de bo. quae lib. l. cum oportet.

¶ Hoc quoque. CASVS. Seruilius filium emancipat: quaero quid emancipatus patri suo acquiret? Ex rebus aduentitiis, quarum vsumfructum ad patrem pertinere dicebamus, quod erit quaesitum à filio, eius vsusfructus ex dimidia parte futurus est Seruilii. Vult enim Imperator hoc quasi pretium emancipationis esse. Cor. Vib.

¶ Not. summariū. Item not. speciem, pro casu & themate poni. Item quòd hic ponitur liber pro filio in singulari, quod rari est exempli. Item quòd honor est, esse sui iuris. Item, quòd honor non debet afferre incommodum

bursale. Syluest.

¶ c Hoc quoque. s. vt parentibus honorem seruemus, & filiis parcamus.

¶ d Dispositum est. C. de bon. quae lib. l. cum oportet. §. cum autem.

¶ e Specie. id est casu. Accur.

¶ f Vbi. In quo.

¶ g Quae acquisitionē effugiebant. i. patri nō acquirebantur, quātum ad proprietatem. Sed secundū quae tēpora locū habebat, quod hîc dicitur? Secūdum antiqua non: q. a sola castrensia, & quasi non, acquirebantur, de quibus nihil detinebat pater: vt C. de bo. quae lib. l. cùm oportet. §. j. secundū moderna verò non: quia nō erat adhuc statutum in aduentitiis, vt non acquirantur patri tempore huius legis antiquae, quae recitatur hîc. Resp. quatuor iura hîc successiuè considerari. Antiquissimum, quo sola castrensia, vel quasi non acquirebantur, vt s. §. j. Antiquū, vt tempore Constantini, quo res maternae & ex materna linea delatae, vt non acquirantur patri statutum est: vt C. de bo. mat. l. j. ij. & iij. Tertiū, quod hîc recitatur: vt pater emancipando filium de his maternis tertiam teneat pro praemio. Quartum, quo cauetur, vt omnia aduentitia acquirantur filiis, quantum ad proprietatem, patri quantū ad vsumfructum: ex quo corrigitur illud, quod iure antiquo cautum erat, vt hîc, & s. §. j. & C. de bon. quae lib. l. cùm oportet.

Pater secundum diuersa tēpora diuersa iura habuit in bonis filii.

¶ h Constitutionibus. scilicet, Constantini ante Iustinianum: vt recitatur C. de bon. quae lib. l. cum oportet. §. penult.

¶ i Decresceret. arg. contra. s. de leg. pat. tut. per totum. & C. de cad. tol. l. vnica. §. pro secundo. Accurs.

¶ a Dimidiam. Quam semper retinet, nisi expressè remittat: vt C. de bo. quę lib. l. cùm oportet. Accur.
ADDITIO. Dic quòd in peculio profectitio est necesse, quòd pater expressè retineat: aliàs donare videtur. l. donationes. §. pater. ff. de do. Et est ratio diuersitatis: quia profectitiũ pater potest adimere, & totum ex eius volũtate dependet: ideo ei non prouidit, sicut in aduentitio quod pater non potest adimere: cùm proprietas sit ipsius filij, secũdum Io. Fab.
¶ b Pro tertia. Id est, loco tertiæ, quam habebat olim in bonis maternis ratione proprietatis: habet hodie dimidiã vsusfructus in omnib° aduẽtitiis: vt C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. pen.
¶ Item nobis. M. Crassus ille Romanorum post Syllam ditissimus quamplurimos seruos habebat. Quidnam illi suo hero acquirebant? primùm, inquit, quæcunque ex iusta causa & idonea ad transferendum dominium seruis tradebantur. Crassi fiebant & inuiti, & ignorantis. Secundò legata, & hæreditates, si modò eas Crassi iussu adiissent, ne fortè cum onere ac debitis hæreditas aliqua obuenisset. Tertiò possessionem: adeò, vt si bona fide rem quæsierint, triennio rem mobilem, immobilem lõgo tempore vsucapiant. Cor. Vib.
¶ Not. regulam, quòd seruus quærit domino non solùm ex traditione, sed verbis etiam. Item non solùm dominiũ, sed etiã possessionem: quæ tamen est facti. Item, ꝙ seruus adire non potest, nõ præcedente iussu domini. Syl.
¶ c Stipulentur. Et ita obligationem domino quærit: vt Ï. per quas person. no. ob. acqui. circa princ.

retinere poterat, dimidiam[a] non dominii rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filiũ remanebũt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia[b], dimidia potiturus.

¶ *Seruus adquirit domino, etiã ignoranti. Hæreditas verò sine iussu domini ab eo adiri non potest. Et tam proprietas, quàm possessio per eum domino adquiritur. Aretin.*

¶ Item nobis adquiritur, quod serui nostri ex traditione nãciscuntur: siue quid stipulentur[c] [siue* ex donatione, vel ex legato,] siue ex qualibet[d] alia causa acquirant. Hoc enim nobis ignorãtibus, & inuitis obuenit[e]. ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum[f] habere potest. Sed si hæres[g] institutus sit, non aliàs, nisi nostro iussu, hæreditatem adire potest. Et si nobis iubentibus adierit[h], nobis hæreditas acqui-

¶ d Ex qualibet. Vt per occupationem, vel specificationem: vel inuentionem: vt ff. de rer. diui. §. ferè. & §. cùm quis. & §. thesauros.
¶ e Inuitis obuenit. Sic ff. de acquir. rer. do. l. etiam inuitis. sic & ff. de verb. obli. l. seruus vetante. Argu. contra. ff. de don. l. hoc iure. §. nõ potest.
ADDITIO. Sol. duo sũt extrema in acquirẽdo, vnũ ab eo per quem nobis acquiritur: alterũ ex pſona nostra. quãtum ad pri°, nobis inuitis acqrit: quãtum ad nos contra. & l. hoc iure, & l. inuito. ff. de reg. iur. A. F.
¶ f Nihil suũ. s. ad suam vtilitatẽ: sed ad domini vtilitatẽ potest: vt Ï. de sti. ser. §. sed cum factũ: quæ est contra. imò etiã ad suã vtilitatem quandoq;: vt si dominus seruo legatũ relinquat: vt C. de necess. ser. l. quidã. §. illo. Resp. Illud de æquitate, non ratione dicitur: quia in alimẽta erat relictũ: vt C. de leg. l. seruis. & ff. de ali. & cib. leg. l. seruos. aliàs autem non tenetur hæres nisi velit.
ADDITIO. Quod facere debet de vrbanitate, si suam grauare nolit opi. vt ibi not. glos.
¶ g Sed si heres. Not. in hęreditate adeunda à seruo tria esse necessaria, quæ sunt iussus, vt hîc: & ꝙ præcedat: vt ff. de acq. hær. l. si quis mihi. §. iussum. & serui volũtas: vt C. de hær. insti. l. cum proponas. §. fi. in gl. pe. In Trebelliani ca restitutione seruo facienda solius domini sufficit volũtas. At in bonorũ possessione seruo delata seruũ consentire, & dominum velle, siue ante, siue post, oportet: vt ff. ad Treb. l. seruo inuito. & ff. rẽ rat. hab. l. pe. In legato nõ est opus iussione, cũ emolumẽtũ tãtũ contineat: vt ff. man. l. si hæreditatem.
¶ h Adierit. scilicet seruus.

Beneficiũ confertur in inuitum.

*inclusa hæc absunt.

Seruus an possit habere aliquid suum.

Hæreditas per seruum adiri nõ potest, nisi tria concurrant.

¶ a Per-

¶ a Perinde. Quandoque nō perinde: vt si filio meo substituā eos, quos hæredes mihi fecerim. Nam vocantur ex substit. q. per se, nō q. per seruos hæredes sūt: vt ff. de vul. & pupil. substitut. l. qui liberis. §. hæc verba. Itē alibi: vt ff. de lega. j. l. cū filio. §. deniq;. versi. ipsi verò. & versic. & ideo. Acc.

¶ b Acquiritur. Siue seruus tātùm: velit, siue domin⁹ tātùm: vt ff. de dona. causa mor. l. si. & de adi. legat. l. si seruo cum libertate.

¶ c Adepti fuerint. s. iustè. secundū quosdá. Vel aliter. quod dic, vt diximus s̃. de his, qui sunt sui, vel alie. iur. §. j.

¶ d Videmur. Etiā ignorātes: vt ff. de acquir. poss. l. iij. §. salt⁹ ¶ Nō tamē inuiti, sicut in dominio. l. j. §. hæc quę de seruis. ff. de acq. pos. Syl.

¶ e Vsucapio. in reb⁹ peculiarib⁹ statim: in dominicis postquam dominus scit: vt ff. p so. l. ij. & de vsuc. l. Labeo.

¶ f Possessio. id est, præscriptio, quæ est effectus longæ possessionis: vt ff. de vsucap. l. iij.

*per eorū vsucapionē, vel lōgi temporis possessionē nobis acquiritur.

...ritur, perinde[a] acsi nos ipsi hæredes instituti essemus. Et conuenienter scilicet, nobis legatum per eos acquiritur[b]. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, nobis acquiritur: sed etiā possessio. Cuiuscunq; enim rei possessionem adepti fuerint[c], id nos possidere videmur[d]. Vnde*etiā per eos vsucapio[e], vel lōgi tēporis possessio[f] nobis accidit.

¶ De iis autē seruis, in quibus tantūmodo[g]* vsūfructū[h] habemus, ita placuit, vt quicquid ex re[i] nostra, vel ex operis* suis acquirāt, id nobis adiiciatur: quod verò extra eas causas cōsecuti* sunt, id ad dominū proprietatis[k] pertineat. Itaq; si is seruus hæres institutus sit, legatúmve quid[l] ei, aut donatum fuerit, non vsufructuario, sed dominò proprietatis acquiritur.

*tantū.

*operibus.

*persecuti.

¶ *[illegible] seruus, cuius vsumfructū habemus: item is quē bona fide possidemus, siue liber sit, siue seruus: si quid ex re nostra, vel suis operis nanciscatur, nobis acquirit: quod vero extra has causas assequitur, vero domino, aut ipsi libero homini quæritur.*

¶ *Liber homo, & seruus alienus bona fide possessus, acquirunt possessori ex re [illegible] & operis suis. Ex aliis verò causis liber homo acquirit sibi, & seruus domino suo. Et non tantùm per prædictos acquiritur nobis dominiū, sed etiam possessio. Accursius.*

¶ De iis autem. CASVS. Flaminius vsumfructū habebat serui cuiusdā Pāphili. Quot ille de causis Flaminio acquiret? duabus. Cedo, quib⁹? Ex re Flaminij, & ex operis suis: veluti, Cōmisit ei summā rei suæ familiaris, curā suarū possessionū, &c. vel Pāphilus faber erat, aut medicus, aut sutor. Quod igitur aut bene gerēdis heri negotiis, aut ex operis suis mercedis habebit, id erit Flaminij. q. d verò si hęreditatē, aut legatū, aut donationē, aut alia denique de causa, q̃ illis duabus aliquid quæsiuerit, cuius id futurum est? Proprietarij. Sequentem §. per se clarum ac dilucidum, magis perspicuum facere non possumus. C. Vib.

¶ g Tantūmodo. vt ff. de donat. causa mortis. l. vlt. & de adi. le. l. seruo.

¶ h Vsumfructum. De eo in quo vsum tantummodo habemus, dic, ex operis tantum non acquirit: quia operæ serui in fructu sunt: vt ff. de vsu & hab. l. per seruū. Acc.

¶ i Ex re. Expone. vt s̃. §. j.

¶ k Ad dominum proprietatis. Nisi contēplatione vsufructuarij sit institutus, vel aliud sibi datū fuerit: quo casu ex re eius. s. vsufructuarij sibi quæsitū esse videtur, vt ff. de vsufructu lega. l. sed & si q. d. non tamen vsufructuarij iussus sufficit ad adeundam hæreditatē: vt ff. de acquirend. hæreditate. l. aditio. §. præterea. Accursius.

ADDITIO. Sed adibit iussu domini qui fructuario restituet. & si nolit iubere, cogetur: vt no. eo. tit. de acq. hære. l. si quis mihi. in prin. & in gl. ij. & ff. de vsufr. leg. l. si serui. Ioan. Fab.

¶ l Quid. id est, aliquid.

¶ a Idem placet. S. Quo ad acquisitionem, vt statim sequitur nam in alio differt: vt j. eod. §. sed bonæ fidei.

¶ b Is liber. Hic dic, quod diximus §. eod. in princip.

¶ c Extra istas duas causas. Veluti, si fuerit hęres institut⁹, vel legatū fuerit ei aliquid, vel donatum.

Possessionem possessus non quærit.

¶ d Si liber est. præter possessionē quæ sibi, s. libero possesso quæri nō possit, cùm ipse ab alio possideatur, vt ff. ad legē Iuliā. de adul. l. sic euenit. Itē præter vsucapionē: quæ sibi nō quęritur sine possessione: vt ff. de acq. re. domi. l. homo. liber. §. quicquid. & ff. de vsucap. l. sine possessione. Sed in hæreditate p liberū hominē mihi quærēda sex sunt necessaria: quorū

Hæreditas non quæritur per hominē liberū bona fide possessū, nisi sex cōcurrant.

si q.d de fuerit non quæritur, s. vt mei contēplatione instituatur. Itē, vt sciat cōditionē suā institutus. Item ꝙ iussu meo adeat. Itē, ꝙ volens adeat. Itē ꝙ velit mihi quęrere. Item, ꝙ bona fide possideā. Bene dico, ꝙ oportet vt sciat conditionē suā. Nā ignarus suę cōditionis nulli acquirit, sibi enī nō, vt ff. de acq. hære. l. q. putat. §. q. bona fide. & l. vj. §. j. quia se obligari nō voluit. Item possessori non, si non interuenit iussus, vt ff. de acquir. hæred. l. si quis mihi bona. §. iussum. Itē & si interuenit: vt ff. de acq. hær. l. vj. §. Celsus. & §. j. nam seruili necessitate credit hoc fecisse: vt ff. de nego. gest. l. at qui. §. si libero. quare non potest acquirere, vt ff. de acqui. rer. do. l. homo liber. Si sciat conditionem suam: volens quærere mihi, quærit sibi: sed restituitur mihi possessori per cōdictionem sine causa, cuius intuitu fuit institutus, sicut volēs quęrere possessori, cuius intuitu fuit institutus, iussu, eius adeundo quærit: sed si nō eius contēplatione, nihil: vt ff. de acqui. rer. do. l. liber homo. & l. homo liber. in prin. Itē potest dici, ꝙ ignarus quærit sibi: vt ff. de acquir. hær. l. q. putat. §. de eo. cùm nō contēplatione possessionis instituatur, vt ff. de acquir. hær. l. qui in aliena. in fin.

¶ Idē placet[a], & de eo, qui à nobis bona fide possidetur, siue is liber[b] sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas[c] acquiritur, id vel adipsum pertinet, si liber est[d], vel ad dominum, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor, cùm vsuceperit seruū (quia eo modo dominus fit[e]) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarius verò vsucapere* nō potest: primùm, quia non possidet[f], sed habet[g] ius vtendi fruendi. deinde quia scit[h] seruum alienum esse. Non solùm autem proprietas per eos seruos, in quib⁹ vsum fructum habemus, vel quos bona fide possidemus, aut per liberam personam, quæ bona fide nobis seruit, nobis acquiritur, sed etiā possessio. Loquimur autem in vtriusque[i] persona secundū distinctionē, *quam proximè[k] exposuim⁹: id est, si quam pos-

* seruū.

¶ e Dominus fit. Sic C. de pact. l. traditionibus. Accur.

¶ f Non possidet. scilicet ciuiliter, sed naturaliter: vt ff. de acq. pos. l. naturaliter. vnde vtile interdictū vnde vi sibi datur, vt ff. de vi, & vi arma. l. iij. §. vnde vi.

¶ g Sed habet. Sic ff. de acq. pos. l. j. §. per eum. sic. ff. qui satis. cog. l. sciē dum. §. ij. Acc.

*definitionem.

¶ h Quia scit. Vnde non vsucapit. cùm malā fidem habeat: vt suprà de vsufr. in prin.

¶ i In vtriusque. Nota de tribus, vtriusque dici. Vel melius dic, vtriusque, fructuarij, & bonæ fidei possessoris.

¶ k Proxime. Vt s. eodem. §. de his. & §. idem placet.

¶ Ex his itaque. THEMA. Nihílne ergo per extraneam personam acquirere possumus? nihil, nisi per procuratorem tantùm. Et quis est procurator? Procurator (vt ait Cicero pro Cæcina) dicitur, omnium rerum eius, qui in Italia non sit, absítne Reipub. causa, quasi quidam penè dominus, hoc est alieni iuris vicarius. Eius verò, qui præsens erat, dicebatur cognitor. nunc sublata est differentia. omnes enim alieni iuris vicarii dicuntur procuratores. Per eos igitur dominiū, possessio, & vsucapiēdi facultas nobis acquiritur. Cor. Vib.

¶ a Appel-

a Apparet. ſ. argu. à contrario ſenſu ſumpto. nam ſi tantùm per dictos homines acquiritur, ergo non per alios: vt ff. de offic. eius cui man. eſt iur. l. j. in princ. & ſuprà de tute. in princ.

Argumẽtũ à contrario ſenſu eſt in iure validũ.

b Acquiri. Fallit in tutore & curatore, & ſimilibus perſonis, vt dicemus ĩ. de inu. ſtip. §. ſi quis alij.

c Poſſeſſionem. C. de acq. poſ. l. j. & ff. de acq. poſ. l. poſſeſſio quoque. §. & ſi poſſeſſio.

d Cõſtitutionem. Quæ eſt C. per quas perſo. nob. acq. l. j.

Hæc gl. malè loquitur: quia illa lex non eſt Seueri: vnde debuit allegare l. j. C. de acquir. poſſ. Syl.

e Per hãc. Ita quod & per procuratorem nãque ſola poſſeſſio (cum res inanimata ſit) mihi nõ quæritur. nam & per traditionem res mihi quæritur, & poſſeſſio, ſed illa eadẽ. & per me acquiritur: vt ſ. de rer. di. §. per traditionẽ. & ſuprà. eod in princip. Alij dicũt, vt Azo per ſolam poſſeſſionem acquiri dominium: vt hic, & C. eod. l. j. Sed ibi nõ dicit ſimpliciter excepta poſſeſſione, ſed dicit excepta cauſa poſſeſſionis. id eſt, dominio, quod eſt cauſa poſſeſſio-

*paret.

ſeſſionem ex re noſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerĩt.

¶ [illegible]

Ex his itaque apparet[a] *, per liberos homines, quos neque noſtro iuri ſubiectos habem⁹, neq; bona fide poſſidemus: item per alienos ſeruos, in quibus neque vſumfructum habemus, neque poſſeſſionem iuſtã: nulla ex cauſa nobis acquiri[b] poſſe. Et hoc eſt quod dicitur, per extraneã perſonã nihil acquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonã, veluti per procuratorem, placet nõ ſolùm ſcientibus, ſed & ignorantibus nobis acquiri poſſeſsionẽ[c], ſecundũ diui Seueri cõſtitutionem[d]: & per hanc[e] poſſeſſionem, etiã dominiũ, ſi dominus fuerit, qui tradidit: vel

vſucapionem, aut longi tẽporis præſcriptionem[f] *, ſi dominus non ſit.

¶ [illegible]

Hactenus* tãtiſper admonuiſſe[g] ſufficiat quẽadmodũ ſingulæ res nobis acquirãtur[h]. nã legatorũ ius[i] quo & ipſo ſingulę res nobis acquirũtur: itẽ fideicõmiſſorũ, vbi ſingulæ res nobis relinquũtur, opportunius inferiore loco referemus[k]. Videamus itaq; nũc, quibus modis per vniuerſitatẽ res nobis acquirantur. Si cui ergo hæredes[l] facti ſimus, ſiue cuius bonorũ[m] poſſeſſionẽ petierimus, vel ſi quem arrogauerimus[n], vel ſi cuius bona libertatũ cõſeruandarũ cauſa nobis addicta fuerint[o]: eius res oẽs ad nos trãſeũt. Ac prius de hæreditatibus diſpiciamus: quarum duplex conditio eſt: nam vel ex teſta-

nis, ſecunda poſt vſucapionem: vt ff. de vſucap. l. iij.

f Præſcriptionem. Vobis ſcientibus: vt C. de acqui. poſ. l. j.

Hactenus. SCHEMA. In hoc. §. dicit ſe à modis acquirẽdarum rerum ſingularũ, ad eos quibus per vniuerſitatẽ acquiruntur, traiicere. Per vniuerſitatem autem res nobis acquiruntur, quum vna acquiſitione omnia bona alicuius defuncti nobis acquiruntur. Cor. Vib.

g Admonuiſſe. ſ. de rer. diui. §. ſingulorum.

h Acquirãtur. Per vos, & alios vt in tit. iſto.

i Nam legatorum ius. Reſp. tacitę obiectioni, quæ fieri poſſet de ſingularibus acquiſitionibus legatorũ.

k Referem⁹. Vt ĩ. de leg. per totum. & ĩ. de ſing. reb. per fideic. relict. per totum.

l Hæredes. ſ. de iure ciuili: vt ĩ. de hæred. inſt. vſque ad tit. de bon. poſ.

m Bonorum poſſeſſionem. ſ. de iure prætorio: vt ĩ. de bon. poſ. per totũ tit.

n Arrogauerimus. ĩ. de acquiſitio. per arrog. per totum.

o Addicta fuerint. infrà de eo cui li. cauſa bona addit. per totum.

*poſſeſſionem, vt ſupra.

*ex Gaio lib. 2. tit. 2.

¶ a Ex testamento. De quibus vsque ad tertium librum dicetur.

DE TESTAMENTIS ordinandis.

mento[a], vel ab intestato ad nos pertinent. Et prius est, vt de iis dispiciamus, quæ ex testamento nobis obueniunt: qua in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

¶ Iste titulus & sequentes continuantur per Imperatorem: vt s.tit.j.§.fin. dic vt ibi. Vel dicas sic, & familiarius. Dictum est s.in §.fi.tit. precedenti, ꝙ per vniuersitatē res nobis acquiruntur: & per hereditatem, & alios modos ibidem positos. Verum quia hæreditates quandoque deferuntur ex testamento, & quandoque ab intestato, ideo primò sequitur videre de testamentis.

T Estamentum. Totus iste tit. diuiditur principaliter in tres partes. Nam primò ponit siue deriuationem, siue etymologiā testamenti. Secūdò, de testamētis inscriptis tā de iure veteri, quàm de iure nouo. Tertiò de testamēto nūcupatiuo. Secūda ibi, Sed vt nihil. Tertia ibi, Sed illa quidē. Item secūda pars principalis subdiuiditur. Nam primò recitat ius antiquū, & multiplicē ordinationem testamentorū: & eorū nomina cum eorū correctione. Secūdò de sigillatione faciēda per testes. Tertiò qui testes possunt adhiberi, & qui repellātur in testamēto. Quartò ꝙ non refert, in qua materia testamentū scribatur. Quintò ponit vnum casum, ꝙ de vno testamento possunt fieri plures scripturæ. Secūda ibi, Possunt autem. Tertia ibi, Testes aūt. Quarta ibi, Nihil autē. Quinta ibi, Sed & vnū. Item hæc principaliter subdiuiditur in nouem partes. Primò ponit etymologiā vocabuli. Secūdò recitat duo genera testamētorum, quæ olim seruabantur. Tertiò recitat tertiū genus testamentorū, quod etiā iure ciuili fuit introductū. Quartò ponit duo genera testamētorū in desuetudinem abiisse. Quintò ponit qualiter tertiū genus partim desiit per desuetudinē. Sextò qualiter postea fiebāt testamenta de iure prætorio. Septimò qualiter in cōfectione testamentorū ius ciuile & prætoriū coniunctū est, & etiā constitutiones imperiales. Octauò magis declarat, quid est de iure ciuili, & quid de prætorio: & quid de iure constitutionū in formatione testamenti. Nonò qualiter per constitutiones Imperiales additum est, ꝙ testator scribat nomen hæredis. Secunda ibi, Sed vt. Tertia ibi, accessit. Quarta ibi, Sed illa. Quinta ibi, Quòd verò. Sexta ibi, Postea. Septima ibi, Sed cum paulatim. Octaua ibi, vt hoc. Nona ibi, Sed his omnibus.

TITVL. X.

DE TESTAMENTIS ordinandis.

¶ *Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri voluit. l.j ff. de testam.*

T Estamentū* ex eo appellatur, quòd

CASVS. Quum de testamentis dicere incipias, rectū est à definitione exordiri. Quid est testamentū? Est testatio, id est declaratio per testes facta, mentis, id est volūtatis nostrę. At quęlibet actio adhibitis testibus facta, testamentū ergo diceretur. Addendum fuit ex Vlpiano, quod Tribonianus magister barbarus & indoctus prætermisit, De eo quod quis post mortē suā fieri velit. Sed éstne coniunctum hoc vocabulum ex Testatio, & Mens? minimè, nō magis, quàm Mutuum ex Meum & tuum. Sed ꝙ hęc vis est vocabulorum, quo melius eam intelligamus, Luserunt veteres in istiusmodi definitionibus: quas ad Grāmaticorū pręcepta dirigere, hominis esset superstitiosi. Cætera ab interpretibus explicanda sunt, neque nostrā operam recipiunt: nō magis, quàm in seq. §. C. Vib. ¶ Not. etymologiam testamenti. diffinitio autem ponitur in l.j.ff. eod. Item, quòd leges correctæ possunt allegari, vt cognoscamus, in quo fit correctio secuta: sicut & ratio legis correctæ allegari potest. gl. in verb. quicunque. in c. nouit. de iud. Item, quòd pace oriū, bello calamitates queruntur. l. vnic. C. de cad. tol. in prin. Item ibi, ad ius ciuile, not. ꝙ testamentum est de iure ciuili. Item, ibi, in vnam cōsonantiam, quòd iura iuribus concordari debent. Item ibi, adhibitis, quòd in testamento testes debent esse rogati.

*Ex Vlpiano tit.20.

gati. Item ibi, vno contextu, q̄ testamentū debet vno cōtextu fieri, & vno cōtextu testes in eo adhiberi. Item ex fine not. q̄ forma tradita à lege debet seruari. Item not. formā testamenti in scriptis. Itē potes notare secūdum Ang. quòd valet argumentū ab etymologia vocabuli. Item q̄ lex per non vsum tollitur. Item q̄ numerus septē testiū est de iure Prætorio. Item, quòd ex duob⁹ contrariis sit optimū temperamentum. Syl.

¶ Testamentum ex eo appellatur. Ponit etymologiā: vt dicitur lapis quasi lædens pedē, & argumentum quasi arguté inuentum: & sic mutuū: quod ex meo tuū sit: vt ff. si cer. pet. l. ij. §. appellata. & secundū hoc codicillus potest dici testamentū. Definitur autem sic: Testamentū est voluntatis nostræ iusta sentētia de eo, quod quis post mortem suā fieri voluit: vt ff. eo. l. j. & est addendum cum institutione hæredis: vt j. de leg. §. ante hæredis. quia sine hæredis institutione nullum dicitur testamentū: vt ff. de iure codi. l. fi. & j. de fideicom. hære. in princ.

Lapis vnde dicitur. Argumētum vnde dicitur.

ADDITIO. Vlpia. in epito. tit. xx. Testamentū, ait, est mentis nostræ iusta contestatio, in id solenniter facta, vt post mortē nostrā valeat. Gell. lib. vj. c. xij. ait Seruium Sulpi. scripsisse, compositū esse, ex mentis cōtestatione, in quo illi non tam Grammaticæ præcepta, aut nomē ipsum, quàm vim nomini attributā spectarunt: quod scilicet mens testatoris in testamētis dominetur, ex eáque pendeant: qua de causa diuersum à Testimonio nomen habere veteres voluerunt. Innumeræ sunt apud Varro, eiusdem generis etymologiæ, quæ ad Grammaticorum normam exigi non possunt.

¶ a Sed vt. C. de cadu. tollen. l. vnica. §: & cum triplici. argu. contra in eod. tit. de cadu. tollen. §. in primo itaque

testatio mentis sit. Sed vt[a] nihil antiquitatis penitus ignoretur: sciendū est, olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace, & otio vtebantur, quod calatis comitiis[b] appellabant: altero, cùm in præliū exituri essent[c] quod procinctum[d], dicebatur. Accessit[e] deinde tertiū genus testamentorum, quod dicebatur per æs, & libram[f], scilicet, quòd* per emancipationem, id est, imaginariā quandam venditionem[g] agebatur, quinque testibus, & libripende[h], ciuibus Romanis[i], puberibus[k] præsentibus, & eo, qui familiæ[l] emptor[m] dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamētorum, ex veteribus tēpori-

* quia.

ordine. vbi pro non scriptis. Accur.

¶ b Calatis comitiis. id est, bonis initiis, vel bonis conuentibus. Calos enim bonū interpretatur, comitia sunt conuentus. Vel à Calo, quod est voco: quia vocatio personarū fiebat, vnde calendæ dictæ sunt.

Calē. Calēdæ. Comitia.

ADDITIO. Calata, vt calēdæ, à καλέω, id est, loco erāt quæ pro collegio Pontificum habebātur, quibúsque sacrorū detestatio, & testamēta fieri solebant: idq; in concione populi. Gell. libr. xv. c. xxvii.

¶ c Exituri essēt. De domib⁹.

¶ d Procinctū. Eo fortè q̄ succinctè fiebat. Et in his duobus testamentis hæres erat: vt infrà eod. §. sed neque.

ADDITIO. Imò q̄ olim togis induti decertabant: & cum ad pugnā vocabātur, aciésq; instrui iubebatur, togas præcingebant, itémque testamenta in procinctu faciebant. Gell. ibidem: & Plutarc. in Coriolano apertiús.

¶ e Accessit. similiter de iure ciuili.

¶ f Per æs, & libram. Proprium nomen testamenti.

¶ g Venditionem. Sic s. quib. mod. ius pa. pot. sol. §. præterea.

¶ h Libripende. id est, æstimatore, qui libripendebat, vel æstimabat familiam vno nummo: deinde emptor manumittebat totam familiam cum omnibus bonis.

¶ Adde quòd non manumittebatur: sed vendebatur familia æstimata hæredi futuro: vel si habebat filios, illi emancipabantur antiquo iure, vt declarat hic Ias. Syl.

¶ i Ciuibus Romanis. id est, liberis hominibus: vt s. de lib. §. fin.

¶ k Puberibus. §. quib. mod. tu. fin. in princip.

¶ l Familię. i. hereditatis: vt ff. de ver. sig. l. pronuntiatio. §. familiæ. Accurs.

¶ m Emptor. Qui erat loco hæredis: vt j § sed neque. Accur.

bus in desuetudinẽ abierunt. Quod verò per æs, & libram[a] fiebat, licet diutius permansérit: attamen partim[b] & hoc in vsu esse desiit. Sed prædicta[c] quidẽ nomina testamentorum ad ius ciuile[d] referebantur. Posteà[e] verò ex edicto Prætoris forma alia faciendorũ testamentorum introducta est. iure enim honorario[f] nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testiũ signa sufficiebant: quũ iure ciuili signa testiũ non essent* necessaria.

¶ *Testamenti in scriptis solennitas partim iure ciuili, partim sacris constitutionibus, & Prætorio iure nititur, conficitur autem tale testamentũ testibus septem vno continenti actui adhibitis, & facto testamẽto subscribentibus, ac demũ illud suis sigillis munientibus*

Sed quum paulatim, tam ex vsu hominũ, quàm ex constitutionum emendationibus cœpit in vnam consonantiã ius ciuile, & prætoriũ iungi: constitutũ est, vt vno eodémque tempore (quod ius ciuile quodammodo[g] exigebat) septem testibus adhibitis, & subscriptione[h] testium (quod ex constitutionibus[i] inuentum est, & ex edicto Prætoris) signacula testamentis imponerentur ita, vt hoc ius tripertitũ esse videatur: &* testes quidem, & eorũ præsentia, vno contextu[k] testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant. Subscriptiones autem testatoris[l], & testium[m] ex sacrarum constitutionũ obseruatione adhibeantur. Signacula autem, & testium numerus, ex edicto Prætoris. Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum synceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, vt per manus* testatoris, vel testiũ nomen hæredis exprimatur: & omnia secundũ illius constitutionis tenorem[n] procedant.

¶ *Omnes testes possunt vno anulo proprio, vel alieno sigillare, h.d. Aret.*

¶ Possunt autem omnes testes & v-

¶ a Librã. s. adæquatã. i. æstimatã. rem. & dicitur libra, hereditas: quia sicut libra diuiditur in xij. vncias, ita & hæreditas: vt ĩ. de her. inst. §. hereditas. vnde dicitur adæquata libra. id est, hereditas æstimata.

¶ b Partim. Quia numerus testiũ remansit.

¶ c Sed prædicta. Aliàs præfata. & ita allegatum quãdoque inuenitur.

¶ d Ad ius ciuile. s. quia ius ciuile inuenit.

¶ e Postea. s. de media iuris prudentia.

¶ f Honoratio. i. prætorio: vt s. de iure natu. §. prætorium.

¶ g Quodãmodo. Quia cõputato libripende & emptore, septem erãt. Acc.

¶ Adde ꝙ hæc gl. communiter repræhenditur, quia emptor nõ erat in numero testiũ. §. sed neque. ĩ. eo. Item nec iure antiquo septẽ erãt: quia nũc à Prætore inuẽt⁹ est, vt hîc dicit, ibi, & testium numerus ex edicto Prætoris. Syl.

¶ h Subscriptione. Vt subscribant se testamẽto affuisse, & cuius sit: vt ff. eo. l. pen. & antepen.

¶ i Cõstitutionibus. Vt C. de testam. l. hac cõsultissima.

¶ k Vno contextu. id est, nullo actu interposito, nisi necessario naturæ: vt ff. eod. l. hæredes. in fin. & C. eo. l. cum antiquitas. Accur.

¶ l Testatoris. Si potest: vt C. eod. l. iubemus.

¶ m Testium. Si non potest testator scribere. Sed hodie indistinctè per alium scribere potest nomẽ heredis: vt in authen. vt spons. lar. §. quia verò.

¶ n Tenorem. Est autẽ tenor, si potest scribere, faciat: aliàs dicet coram testibus, & scribetur per aliquẽ vel per aliquos de eis, aliàs nõ valet, imò falsi pœna tabellio teneretur: vt C. eodem. l. iubemus in fin. Accursius.

ADDITIO.

Quod est verũ, quando solennitas non fuit obseruata, nec scripta in testamento: secus, si fuit obseruata, licet non scripta: vt l. si librarius. ff. de regu. iur. Angel.

¶ Possunt autẽ.

THEMA Quid ait in summa? Septem illi testes possunt & vno anulo & pluribus, & suo, & alieno

Marginal notes: *erant. *vt. *manũ

alieno signare. Cor. Vibul.

¶ Not. ꝙ si sint septem anuli vna sculptura, valet sigillatio. Itē, ꝙ valet argumentū à possibili. Itē, ꝙ valet argumētū de maiori ad min⁹. affirmatiuè. Sylue. Aldobr.

¶ a Anulo. s. habēte characteres, qui signatorius dicitur & sic est in eo sigillum: nō autem alio signo: vt ff. eo. l. ad testiū: §. signū. & de verb. sig. l. signatorius.

¶ b Testamentum. Vel etiam linteū, scilicet, quo inuolutum est testamentū: vt ff. eod. l. ad testium. §. fin.

¶ c Visum est. Hac ratione, & cum tribus, vel paucioribus, vel pluribus potest signari testamentum: arg. j. man. §. is qui exequitur. alii dicunt tantùm cū septem, vel vno debere signari.

no anulo [a] signare testamētū [b]. Quid enim, si septē anuli vna sculptura fuerint, secundū quod Papiniano * visum est [c]? Sed & alieno quoq; anulo licet signare testamētū.

* Pomponio.

¶ *Qui ex testamento capere potest, is testamentarius testis esse potest: sed personæ hîc enumeratæ, ... testamento testes adhiberi nequeunt.*

¶ Testes autē adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio [d] est. Sed neq; mulier [e], neque impubes [f], neque seruus, neque furiosus [g], neque mutus [h], neq; surdus, neque is, cui bonis interdictum est [i], neque ii, quos leges iubent improbos, intestabilésque [k] esse possunt in numerum

¶ Testes autem. CASVS. Quæro, possúntne omnes promiscuè adhiberi, testes? non, sed ii duntaxat quos instituere hæredes possumus, aut qui ipsi nos hæredes instituere possunt. Quin imò ex iis quoque, qui institui possunt, nonnulli idonei non sunt testes vt mulier, impubes, seruus, furiosus, prodigus, &c. Sequens §. exponitur per casum, siue exemplum. Cor. Vib.

¶ Not. quòd mulier non potest esse testis in testamento, propter sexus fragilitatem. Item impubes, propter imbecillitatem ætatis. Seruus, quia testamētum est iuris ciuilis, quo iure serui pro nihilo habentur. Furiosus, quia non est mentis compos. Mutus, quia nō potest exprimere mentis côceptū. Surdus, quia non potest audire nomen hæredis. Is cui bonis est interdictū, quia similis est furioso. Item infamis ex legis prohibitione. Syl.

¶ d Testamenti factio. Passiuè accipe hîc, vt bona sit acceptio: sed neque mulier, &c. aliàs etiā accipitur actiuè: vt j. de hær. qual. & dif. §. testamenti.

¶ e Neque mulier. In aliis autē casib⁹

Mulier

omnibus recipitur, preterquā in testamentis: vt ff. eod. l. q. testamēto. §. mulier. [Adde hoc verū, nisi sit testamētū inter liberos, vel militis. glo. in auth. qđ sine. C. eo. Itē intestamēto ad pias causas, vt est cō munis opinio in l. j. C. de sacros. eccl. Syl.] Ratio est: vt C. de fideic. l. fi. & est timor falsitatis. Quid de hermaphrodito? Resp. si præualet in masculino sexu, recipit: vt ff. de statu ho. l. quæritur. & de testi. l. repetundarū. §. j.

vbi testis mulier potest, præterquā in testamentis.

Neque impubes. Quid de eo quod vidit in pupillari ætate? Respō. aliàs (id est, præterquā in testamēto) posset testificari, sicut & seruus: vt ff. de verbo. signifi. l. notionem. §. instrumentorū. & C. de heret. & Manichæ. l. quoniā. in fin. sed hîc non: quia faciunt ad substātiam testamenti: vt hîc dicitur.

¶ f Neque furiosus. Nisi habeat dilucida interualla: ff. eod. l. qui testamento. §. ne furiosus.

¶ Adde, & ꝙ tēpore actûs gesti & examinationis factæ non esset in furore: aliàs secùs. l. j. & ibi. not. ff. eod. Syl.

¶ g Neque mutus. Quid nihil loqui vel audire potest: vt j. qui test. fa. pos. §. item surdus.

ADDITIO. Etiam si talem morbum habeat à casu, & sit literatus, quanuis tunc possit testari, secundum Ioan. Fab. hîc.

¶ h Interdictum est. Vel à lege: vt quia cōmisit in legē Iuliam maiestatis, vt C. ad legē Iul. maiest. l. fi. Vel à iudice: vt ff. eo. l. is, cui. in fi. j. resp.

¶ i Intestabiléſque. Vt de crimine famoso damnatus, vel muliebria passus: vt ff. eod. l. is cui. §. fin. & l. cum lege. & ff. de testib. l. ob carmen. in principio.

ADDITIO. Testabilē Theophilus dici solitum ait, qui cū testamēto testis adhibitus fuisset, signū aut testi-

teſtium adhiberi.

¶ *Adnota, Communem errorem ius facere, & veritati præferri.*

¶ Sed cùm aliquis ex teſtibus teſtamẽti quidem faciẽdi tempore liber exiſtimabatur, poſteà autem ſeruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catoni,* quã poſteà diui Seuerus, & Antoninꝰ reſcripſerunt, ſubuenire ſe ex ſua liberalitate [a] teſtamento: vt ſic habeatur* firmũ, *ac ſi vt oportebat,* factum eſſet: cùm eo tẽpore, quo teſtamentũ ſignaretur [b], omnium conſenſu [c] hic teſtis liberi loco fuerit: nec quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moueret.

¶ *Poteſt in vno & eodem teſtamento eſſe teſtis pater cum filiis & fratribus, dummodo ſit alienum: ſecus autem ſi proprium vel dome*[illegible]

¶ Pater, necnon is, qui in poteſtate eius eſt, item duo fratres, qui in eiuſdẽ patris poteſtate ſunt, vtique* teſtes in vno teſtamẽto fieri poſſunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures teſtes alieno [d],

*Catonio Vero.

Opinio præfertur veritati.

*haberetur.

*abeſt,

*oportet.

*Vtrique.

moniũ ſuũ denegauit. Quod ille ex iiſdẽ fõtibus, ex quibus alia Romanorũ inſtituta ſolet, hauſiſſe videtur. F. Hotomanꝰ à nobis ea de re interrogatꝰ, in Dionis lib. lvij. oſtendit hæc ipſius de Auguſto verba: ἀπεῖπε δὲ ὁ Τιβέριος τοῖς πυρὸς καὶ ὕδατος εἰρχθεῖσι μὴ διατίθεσθαι καὶ τοῦτο καὶ νῦν φυλάττεσθαι. id eſt, Tyberius vetuit, ne quibus aqua & igni interdictũ eſſet, teſtamẽtũ facerẽt, qđ etiã hodie obſeruatur.

¶ a Liberalitatẽ. Et ſic plus valet qđ eſt in opinione, q̃ qđ eſt in veritate. ſic ff. de ſupel. leg. l. iij. in fine. Argu. contra. j. de leg. §. ſi quis rem ſuam.

¶ Adde ꝙ ſolutio eſt: quia opinio erat vnius tãtùm, hîc omnium: quo caſu plus operatur veritas, ſicut etiã prefertur cõmunis error veritati, quãdo Reipub. intereſt, prout in caſu textus noſtri ꝓpter cõſeruationẽ teſtamẽti. l. vel negare. ff. quemad. teſta. aper. & propter validitatem actus, vel euitationẽ damni. l. iij. ad Maced. aliàs enim magis attenditur veritas. Syl.

¶ b Signaretur. Quidam hoc intelligunt generaliter verum: vt ſiue oſtendatur teſtamentum in ſcriptis cõdictum, ſiue nuncupatiuum, debeat ei credi: ſiue deſierint teſtes eſſe, ſiue non. & ſic ſe habet conſuetudo: vt argu. C. de edi. diui Adri. tol. l. fin. & C. de don. l. in donationibus. & arbit. tut. l. fin. Nos contrà. ſcilicet in nuncupatiuo de inre. & quod hîc dicitur, in teſtamento conditio in ſcriptis loquitur. [Adde hoc verũ in teſtamento in ſcriptis redacto per publicum tabellionem: aliàs enim quanuis eſſet in ſcriptis, omnino deberent recognoſci ſigna: ita hanc glo. intelligit Bart. in l. j. C. eo. Syl.] In nuncupatiuo enim ſi proferatur, non debet ei credi ſine teſtibus: cum in eis conſiſtat tantùm ſubſtantia teſtamẽti. [Adde quòd gloſ. cõmuniter reprobatur in l. hæredes palàm in princi. ff. eo. Syl.] Ipſum tamen valet, licet ꝓbatio deſiciat: vt ff. de teſta. tut. l. duo. Quid ſi ſeruus factꝰ eſt, vel infamis, & velit recognoſcere ſigillũ ſuum? Reſpond. non admittitur: vt ff. de Carbon. edi. l. Carbonianũ. §. duæ autem ſunt cauſæ.

¶ Adde quòd hæc gloſ. communiter repræhenditur: quia quando teſtis adhibetur ad ſolennitatẽ, conditio eius inſpicitur tẽpore, quo adhibetur, ſecũdum doc. in l. j. C. eo. Syl.

¶ c Omniũ cõſenſu. Nota errorẽ prodeſſe: vt ff. de ſup. l. iij. in fi. & C. de lat. lib. tol. l. vnic. §. ſed & ſi quis. & ff. de off. Præt. l. Barbarius. Et error cõmunis facit ius, vt patet his verſibus: Error cõmunis efficit, vt manifeſtat Teſtificãs ſeruus, qui liber creditur eſſe.

¶ Pater. CASVS. Marcellus teſtamẽtũ fecit. teſtes adhibuit Valeriũ eiúſque filiũ: aut duos fratres eiuſdẽ patris poteſtati ſubiectos. Quero num illud teſtamentũ valeat? Valet, inquit, quoniã alieno in teſtamẽto plures teſtes ex vna domo adhibiti, non incurrunt in ſuſpitionem. Cor. Vib.

¶ d Alieno. Alud ſi in ſuo: vt infrà proxi. §. & ff. de teſt. l. teſtis.

ADDITIO. Domeſticum teſtimonium eſt, eorũ demum, qui ſub eadem

pote-

potestate sunt, patria vel dominica: aut quorum alter sub alterius est potestate. Theophilus.

¶ Intestibus. CASVS. Lucretius testamentum fecit: in eo filium suum, quem in potestate habebat, testē adhibuit, valétne testamentum? minimè nam nec pater filio, nec cōtrà filius patri idoneus testis est: ne ob coniunctionem, atque vnitatem personarū mentiantur. Quid verò? Sulpitius veteranus miles erat, qui honestè ac fortiter obita militia missionē ab Imperatore acceperat. Is de rebus, quas in castris ac militia quę fuit, testatur: potéstne patrem, aut fratrem, qui subiectus patri sit, adhibere testē? minimè. Parentum enim & hic timetur imperium: & domesticum est testimonium, cui fides generaliter derogatur. Cor. Vibul.

Testamentarii testes esse nequeunt, qui in testatoris est potestate, & qui testatorem in potestate habet, item hæres scriptus, & qui in sacris eius sunt: qui ve eum habet in potestate, & fratres sub eisdem patriis nexibus existētes, quibus hæres.

¶ In testibus autē non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed & si filiusfamiliàs de castrensi peculio post missionē [a] faciat testamentum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est. Reprobatum est enim ea in re [b] domesticum testimonium.

In testamēto nō potest esse testis hæres scriptus in eo, nec pater, nec filius in potestate, nec frater in eiusdē patris potestate. Aret.

¶ Sed neque hæres scriptus, neque is [c]* qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eū habet in potestate, neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi [d] possunt, quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & hæredem agi [e]. Licet autem*

§. itē is. Itē seruientes siue dapiferi: vt ff. de pœnis. l. respiciendum. §. furta. ¶ Adde meliorem glo. in c. in literis. & in summa iij. q. v. quòd de testibus. & in summa iij. q. v. quòd illi dicūtur domestici, quib⁹ ratione patriæ vel dominicæ potestatis imperari potest: & omnes qui in domo habitant. Syl.

¶ Sed neque CASVS. Metellus testamētum fecit, in eó que hæredē Titiū scripsit. potéstne Titius ei testamēto adhiberi testis? non modo nō pōt, sed ne is quidē, quē in potestate habet, neque is cuius in potestate est, neque frater eius, qui in eiusdem potestate est. Et quum olim ab surdè permitteretur hæredi, eíq; qui in eius potestate esset testes esse, vetuit Imperator ne testes posthac adhiberentur. Duo sequ. §§. lumen interpretationis non desiderāt. Cor. Vib.

*abest.

¶ a Post missionem. Id est remissionem. aliud si antè: vt ff. eo. l. qui testamento. §. per contrariū. in glo. posse. ADDITIO. Et est ratio secundum gl. ibi, in verbo posse. q. a tūc testes neque rogati, neq; ad solēnizandū actū exiguntur: quamuis duo requirantur ad probandum veritatem. Angel.

¶ b In ea re. Idem & in aliis: vt C. de testib. l. ij. Sed quis est domesticus? Respondet. colonus & adscriptitius, vel similes: vt C. de his qui ad eccle. confu. l. fi. §. sanè enim si seruus. & C. de quæst. l. pridem. Item vxor marito, & ècontra: vt ff. de vsu, & habita.

¶ Not. q principale negotium testandi agitur inter hæredē & testantē, eáque ratione hæres à testimonio repellitur. Itém not. quòd leges correctæ non sunt scribendę in libro legū. Syl.

¶ c Neque is. Nota quòd his tribus modis dicitur quis contingere me per potestatem.

¶ d Adhiberi. Quia eorum, negotium est, cùm & lucrum & damnum ad eos pertineat. ff. quando appellan. sit. l. j. §. in propria. & verè eorum: quia, &c.

¶ e Agi. Cautè ponit agi, cùm sit generalissimum: vt ff. de verb. sign. l. Labeo. ij. in prin. & l. verba. habet enim se ad ius testandi, & contractus.

¶ a Cōturbatū. Nā olim hæres in duobus primis generib⁹ testamētorū poterat esse testis: in tertio verò ille, q erat loco hæredis, nō poterat esse testis, & sic erat turbatio iuriū, & ad ei⁹ similitudinē verus hæres hodie testis nō erit, vt sequitur.

probationem: vt C. de vete. iur. enucle. l. j. §. sed si. in fin. versi, omnia enim meritò. prima verior.

¶ h In potestate. Item tabellioni: vt ff. eo. l. Domitius. Accur.

totū ius tale conturbatum[a] fuerat: & veteres quidē* familiæ emptorē[b], & eos qui per potestatem ei cōiuncti fuerant, à* testamentariis testimoniis repellebant: hæredi[c] autem,* & iis, qui per potestatem ei coniūcti fuerāt, concedebant testimonia in testamentis præstare (licet ii, q id permittebant, hoc iure minime abuti[d] eos debere suadebant) tamen nos eam obseruationē corrigentes, & qđ ab illis suasum est, in legis necessitatē trāsferentes, ad imitationē pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, q imaginē vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neq; aliis personis, quæ ei (vt dictū est) coniūctæ sunt, licentia concedimus, sibi quodāmodo testimonia præstare: ideóque nec eiusmodi veteres cōstitutiones* nostro Codici inseripermisim⁹.

¶ *Cui legatū, aut particulare [illegible] ... mento fuit ... [illegible]*

¶ Legatariis[e] autem & fideicommissariis (quia non iuris[f] successores sunt) & aliis personis eis cōiunctis testimonium non denegamus: imò in quadam nostra constitutione[g], & hoc specialiter eis cōcessimus. Et multò magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate[h], huismodi licentiam damus.

¶ *Testamentum*

*qui.

¶ b Familiæ emptorē. Dicit ille, q constituebatur hæres p æs & libram.

*abest.

¶ c Hæredi. Qui erat ex primis duob⁹ generib⁹ testamētorum.

*abest.

¶ d Abuti. Sic C. de cad. tol. l. vnic. §. j. & ff. si fa. furt. fec. dic. l. fi. & j. quibus ex cau. ma. non licet. §. j. Accur.

¶ e Legatariis. Discrepant hi iure veteri à fideicōmissariis, vt j. de fideic. hæ. §. prætereà. Sed hodie non: vt j. de leg. §. sed non vsque. quidam §. hunc intelligunt, quādo legatū fuit repetitum à succedentibus ab intestato, vt tūc non videatur ferre testimonium in testamēto iure: quia iuris successor est, qui in quota parte hæres institutus est. Accursius.

¶ f Non iuris. Sed rei, & sine onere: vt ff. manda. l. si hæreditatem.

ADDITIO. Per hoc patet secùs esse in fideicōmissario vniuersali: quia habetur loco hæredis. §. restituta. j. de fidei. hær. Ioan. Fab.

¶ g Constitutione. Græca, vel dic de illa, quæ est ff. eod. l. qui testamento. in prin. quæ est Iustiniani per ap-

¶ Declara hāc glo. vt per Io. de Pla. hîc. Syl.

¶ i Damus. C. de testi. l. omnibus. cōtrà. Sol. hîc agitur de virib⁹ testamēti inter hæredem, & alium agentem cōtra testamētum aliàs coniunctus pro coniuncto non feret testimonium, id est, vnus legatarius alii. Et secundū hoc falsò hîc sumitur arg. q socius in causa socii admittitur in testimonium. Vel dic hoc speciale, vt cōiunctus pro coniuncto admittatur qua si in re sua, fauore testamenti & vltimæ voluntatis, que debet dominari, si legitima est: vt C. de legat. l. cum quæstio. in fin. & erit bonum argu. j. dictum. Sed arg. contra est. C. de test. l. quoniam. in fin. Sed respondeo, finis illius legis nō refertur ad totū, qđ erat dictū. Distingue tamē, an lucrū redeat ad eū sociū. vt tūc nō admittatur: aliàs sic: vt ff. quando appel. sit. l. j. §. in ppria.

*veterē constitutionem.

¶ Adde quòd communis opinio est, quia non interrogatur directè super legato. sed in consequentiam, secundum glos. in d. l. in omnibus. quę communiter approbatur. Syl.

¶ [illegible]

¶ a In chartis. Sic suprà de rerum diui. §. literæ. Accurs.

ADDITIO Et dic in chartis etiam rasis: secùs tamen in aliis instrumentis. Angel.

principalia. Accurs.

Adde quòd hæc opinio communiter tenetur: nõ enim ita disposuit hîc testator: vt in l. j. §. si quis duobus. ff. de bon. poss. sec. tab. Syl.

¶ Sed & vnum. CASVS. Minutius Rom. cogitat in Persidẽ proficisci, potéstne testamentum suũ in duobus codicibus scribere, ita vt alterum secum deferat, alterũ domi relinquat: & post mortem suã altero amisso valeat alter, æquè acsi vterque extaret? potest. Itaq; Cæs. Augustũ scribit Suetonius testamentũ suũ duobus codicibus scripsisse, atque apud Vestales deposuisse. Itémq; Tiberiũ duplex testamẽtum fecisse: & alterum sua, alterum liberti manu, sed eod. exemplo scripsisse. Cor. Vib.

*exemplis consignare. D.

*forte.

potest in qualibet [illegible]

Nihil autem interest, testamẽtum in tabulis, an in chartis[a], membranísve, vel in alia materia fiat.

¶ *Potest idem testamentum in pluribus codicibus scribi: quod quãdoque necessarium est. Ang.*

¶ Sed & vnum[b] testamentũ pluribus codicibus* conficere quis potest, secundũ obtinentem tamen obseruationem omnibus factis, quod[c] interdũ etiam necessarium est: veluti * si quis nauigaturus & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationẽ * velit: vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent[d].

¶ *Supremæ volũtatis viua voce, corã septem rogatis testibus, declaratio à testatore facta, nun*[illegible]*mentum dicitur.*

¶ Sed hæc quidem de testamẽtis, quæ scriptis conficiuntur, sufficiunt *. Si quis autẽ sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentũ: septem testibus[e] adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili firmumque constitutum.

¶ Sed hæc quidem. CASVS. Testamẽtum aliud est scriptũ, aliud nuncupatiuum. De scripto hacten⁹ explicatũ est. Nuncupatus autem testamentũ hoc modo, Tabulas testamenti testator tenẽs, ita dicit, Hæc vt in tabulis, cerísve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor: itaq; vos Quirites testimonium prebitote, quæ nũcupatio, & testatio vocatur. Vlp. in epi. titul. xx. At imperator etiã si nihil scribatur, modò testator voluntatem suam lingua (vt aiunt) nũcupet, atq; exprimat, præsentibus septem testibus, valere testamentum iussit. Cor. Vib.

*testationem.

*abest.

¶ Not. q de vno eodémque testamento plures fieri possunt scripturæ: quia semper intellectualiter erit vnũ testamentum. Item, q pluralitas scripturarum non facit præsumi pluralitatem factorum. Item, q quandoque est necessarium confici plures scripturas. Item, quòd in multis est periculum homini. Item, q innumerabile dicitur, quod difficulter numeratur. Syl.

¶ b Et vnum. Sic ff. eod. l. vnum.

¶ c Quod. s. vt pluribus codicib⁹ fiat.

¶ d Imminent. Sic in authen. de consang. & vter. frat. §. quia igitur. versic. si igitur. ibi, multæ nanque sunt homini. Sed nunquid ex his exemplis probabitur? Respon. non sine authentico: vt in authen. vt spon. lar. §. & hoc insuper. & ff. de fide instru. l. quicunque. & ff. de bon. poss. secundum tab. l. ij. §. sed & si vnum. sed hîc ambo sunt

¶ Not. duplicem speciem testamentorum: in scriptis, & nuncupatiuũ. Item, quòd in eo requirũtur septem testes. Item, quòd testamentum nuncupatiuum totum est de iure ciuili: nec participat cum iure prætorio. Syl.

¶ e Septem testibus. Quandoque nullus vocatur. vt si miles moriatur in bello: vt not. C. de test. mili. l. milites. quandoque vnus, vt Imperator: vt C. eod. omnium. quãdoque duo, vt inter filios: vt C. eo. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. Vel si in tẽtorio faciat testamentum miles: vt ff. de milita. testamen. l. Lucius. quandoque tres, vel quatuor, vel pauciores: vt C. eodem. l. si non speciali. quandoque quinque. vt in testamento rustici: vt C. eodem. l. fina. §. si autem. quandoque septem generaliter: vt hîc. & C. eodem. l. h.

consultissima.circa princip.quandoque octo:vt C.qui testament.fac.possunt.l.hac consultissima.§.quę in eũdem.in glos.Accurs.

Testes debent rogari. ¶ a Adhibitis. id est, rogatis vt intersint,& sint attenti:vt ff.eod.l.hęredes.§.pen.& in auth. de test.§.& licet. in fin. Accurs.

¶ Adde quòd ita communiter tenetur in l.hac cõsultissima.C.eod.quòd in testamẽto nuncupatiuo testes rogandi sunt, quãuis aliqui contrarium senserint.Syl.

b Coram. s.palàm nominando hæredes:vt ff.eod.l.hæredes.in princ.

c Nuncupata. Inde dicitur nuncupatiuum testamentum.

tis [a] & sua voluntate coram [b] eis nuncupata [c], sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili, firmúmque constitutum.

TITVL. XI.

DE MILITARI TEstamento.

Miles vnde dicitur. ¶ Miles,quasi millesimus quisque dictus creditur.l.j.ff.eod.siue in equitũ, siue in peditum numero sit, sacramento adactus militari.Varro autẽ lib.de ling.lat.iiij.sic : Milites,ꝙ trium millium primò legio fiebat,ac singulę tribus Tatiensiũm,Ramnensiũ,Lucerum millia singula militum mittebant.

ADDITIO. Continua istum tit. ad præcedent. secundum Christo. Porc. sic,Visum est s̃.de testa.in genere:nũc sequitur videre de testa.in specie. Vel aliter,Visum est s̃.de testam.quę fiunt secundum communis iuris dispositionem,nũc sequitur videre de illis,quæ fiunt iure priuilegiato : vt est testam. militare : ideo,&c. Aduertendum est quòd in milite sex sunt necessaria ad hoc , quòd habeat priuilegia militibus concessa.Primò quòd ense cingatur.ff.de mili.testa.l.pen. Secundò, ꝙ in numero aliorum ponatur,& in matricula scribatur. ff.de mili.testa.l.ex eo tempore. Tertiò, quòd præstet sacramentum, quòd mortem non euitabit pro Republica , neque à signis recedet. ff.ex quib.cau. ma.l. pen.& de iis,qui not. infa.l.ij.§.miles. Quartò, quòd stigma,id est, nota publica brachiis suis inscribatur. C.de fabri.l.iij. libr.xj. Quintò,quòd examinetur.C. qui mi. non pos.l.j.libr.xij. Sextò, quòd non sit negotiator. C.neg. ne. mil.l.j.lib.xij.vnde versus, Ensis,matriculam, necnon iuratio, stigma. Ac examen erunt ista hæc in milite signa. Vilia nec debet tractare negotia miles.

Miles qui cognoscitur per sex signa.

DE MILItari testamento.

¶ Miles in expeditione potest facere testamentum iure militari , quomodo vult. Aret.

SVprà dicta diligẽs obseruatio [d]

SVprà dicta. Totus iste titulus diuiditur principaliter in duas partes.Primò ponit de militibus testantibus in tentorio eorum , vel in peculio castrensi.Secũdò de testamẽto in quasi castrẽsi. Secunda ibi,Sciendum. Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit continuationem per modum remotionis siue exceptionis cum positione noui statuti.Secundò qualiter priuilegium concessum militibus, quod possunt testari quomodo volunt, intelligatur. Tertiò, quòd etiam miles mutus & generaliter defectiuus potest testari.Quartò,qualiter post missionem testatur. Quintò,quòd mutatio status ipsius militis , dummodo interueniat noua voluntas, non vitiat testamentum factum. Secunda ibi,Planè. Tertia ibi,Quinimò. Quarta ibi,Sed hactenus.Quinta ibi,Sed & si quis.

CASVS. Terapontigonus Plautinus ille miles dum in castris est, testamentum facit:quam formã obseruare debet?nullam. Liberum enim illi est arbitratu suo testamentũ facere.Militibus enim pro salute patriæ propugnãtibus hoc priuilegiũ honoris ac præmii gratia concessum est.Corn.Vib.

¶ Not.quòd voluntas militis in expeditione quoquomodo declarata, habet vim testamenti. Item quòd miles præsumitur ignorare iura,& sic quod in milite iuris ignorantia toleratur. Item , quòd in testamento militis neque numerus testium , neque alia solennitas desideratur.Syl.

¶ d Obseruatio.Quæ consistit in quatuor,vbi est in scriptis testam.conditum , vel in sola nuncupatione hæredis coram septem testibus:vt s̃.titu.j.§.sed cùm paulatim.& §.fi.& ff.de hęred.instit.l.j.§.qui neque.

¶ a Im-

¶ a Imperitiam. C. de iure delib. l. fin. §. j. & C. de iur. & fac. ignorantia. l. j.

¶ b Solennitatem. scilicet, circa sigilla, & subscriptiones.

¶ c Introduxit. Sed tunc demum cùm in militia sunt, habent priuilegium, vt C. eod. l. penulti. & hîc subiicit.

ADDITIO. Est autem Expeditio, militaris apparatus ad profectionē in bellum. inde dicta, quòd milites aliis se negotiis expediant.

¶ Illis autē. CASVS. Quid, si non sit in castris, & expeditione, sed domum reuersus sit: quam formā obseruabit? Eandem, quam pagani, id est, qui non militant. Sed ecce, Messala filiusfam. erat in expeditione, quomodo testabitur? Vt dictum est de militib⁹. quid si sit reuersus? Vt dictum est de paganis. Cor. Vib.

¶ Not. quòd cessante causa priuilegii, cessat priuilegium. Item, quòd miles extra expeditionem testari debet iure communi. Item, quòd illi, qui non sunt milites, dicuntur pagani. Syl.

¶ d Autem. Pro sed.

¶ e Adiuuantur. Et not. quòd cessante causa cessat & effectus. & potest hîc sumi argu. quòd cessante clerico ab ecclesia, cessat præbenda. sic C. de episco. & cler. l. generaliter. ij. in glos. fin. [Adde, quòd hoc hodie deciditur in c. relatum. & in c. inter quatuor. & in c. fin. de cleric. non resident. Syl.] Sed argum. contra. ff. de post. l. j. §. secundo loco. ver. sexum, quia Calphurnia dedit causam edicto: vnde cessante causa, cessare debet edictum, quod non est verum. Sed hoc vltimum generale de causa impulsiua dicit, primum de finali, sine qua res esse non potest.

in ordinandis testamentis militibus, propter nimiam imperitiā [a] eorum, cōstitutionibus principalibus *remissa est. Nam quanuis ij, neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solēnitatem [b] obseruauerint, rectè nihilominus testantur: videlicet, cum in expeditionibus occupati sūt: quod merito nostra constitutio introduxit [c]. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura *, valet testamētum ex voluntate eius.

*abest.

*nō scripta.

¶ *Miles etiam filius familiàs tandiu iure militari testandi* [illegible] *quandiu in expeditione est: qui si extra castra degat, cō*[illegible] *testari debet.*

¶ Illis autem [d] tēporibus, per quæ citra expeditionū necessitatem, in aliis locis, vel suis ædibus *degūt, minimè ad vendicandum tale priuilegium adiuuantur [e]. Sed testati quidē, & si filii familiarum [f] *sint, propter militiā conceduntur: iure tamen cōmuni [g] eadem obseruatione & in eorū testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum [h] proximè exposuimus.

*sedibus. f.

*familiàs.

¶ f Et si filii familiarum. Licet hi aliàs prohibeātur: vt infrà tit. j. in princip. & ff. de don. cau. mor. l. tamis. §. j.

¶ g Iure tamen communi. scilicet quantum ad solennitatem, nō quo ad hoc, vt detur querela contra eius testamentum sicut in alio veterano, qui sui iuris est: vt C. de inoffi. test. l. fi. §. in his. & ff. de inoffic. testa. l. Papinianus. §. si quis militia. Item hoc est verum, quando est domum reuersus: sicut suprà proxim. dixit. aliàs sicut miles alius vtitur speciali iure, sic iste. argu. ff. eod. l. ex militari. §. j. & l. testamenta eorū. §. fin.

¶ Adde, quòd si loquimur de iure ff. & C. glos. vera est: si de iure nouissimo, communis opinio est, quod subiaceat querelæ, secundum glo. in l. aduersus. ff. de inoffic. testa. Syl.

¶ h Paganorum. A pago, quod est villa, dicitur, quasi dicat non militum.

ADDITIO. Pagani à pagis dicti videntur, quòd illi rei rusticæ agrísque colendis relinquerentur. nam auctis populi Rom. opibus, cœpit rei rusticę studium tenuissimis relinqui.

¶ Planè, CASVS. Patroclus in expeditione ad Troiam conuocatis aliquot amicis coram eis dixerat, se Achillem hæredem facere, & Cascam seruū

liberū esse velle, idq; voce tantùm, ac sine scriptis. Quæro an valeat testamentū? Valet, modò specialiter ob eā ipsam causam Patroclus amicos conuocarit, vt coram eis mentem suā testaretur: faciléque Achilles eius rei fidem facere posit: vt si Patroclus apertissimè eum sibi heredem esse iusserit. nam alioqui si simpliciter diceret, Ego te Achilles hæredem relinquo, non satis esset. quum aut id dici posit ꝑ ludū iocúmq;, aut facile militibus ipsis fraus ab hominibus callidis fieri posset, mentientibus ac peierantibus id se audisse, vt illorū hæreditates interuerterēt. Sequens §. per se intelligitur. C. Vibul.

*Catilio.

Not. ꝙ priuilegiū cōcessum alicui actui intelligitur, si ille actus fiat. Itē, ꝙ per priuilegiū militū iā datū, non remittitur numerus duorū testium, qui est de iure naturali. Itē, ꝙ mulier potest esse testis in testamento militis: verbū enim homo, ad eā trahitur. Item, ꝙ in testamento militis rogādi sunt testes. Item, quòd nomen hęredis debet exprimi à milite. Item, quòd verba iocosa non disponunt. Syl.

*abest.

¶ *Licet remittatur solennitas in re agendis [illegible] titur congrua probatio rei gestæ. Et licet lex priuilegiet aliquod factum: intelligitur tamē, inquantum de facto legitimè appareat, & constet. Aretin.*

¶ Planè de testamētis militū diuus Traianus Statilio* Seuero ita rescripsit[a]: Id priuilegiū, quod militantibus datū est, vt quoquo modo facta ab his testamenta, rata sint: sic intelligi debet, vtvtique prius cōstare debeat, testamentum factum esse: quod & sine scriptura, & à non militātibus quoq;* fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus [b], vt voluntatem suā testaretur, ita locutus est, vt declararet, quē vellet sibi hæredē esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus: & voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerunque sermonibus[c] fieri solet) dixit alicui, Ego te hæredē facio, vel, Bona mea tibi relinquo. non oportet hoc ꝑ testamēto seruari.

¶ *Miles licet sit mutus vel surdus, tamen testatur.*

¶ Nec vllorū[d] magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datū est, huiusmodi exēplum non admittit: alioqui nō difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquē, se relinquere bona, cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterēt*.

¶ Quinimo [e] & mutus [f] & surdus

eo.l.Lucius.& ff. de testib.l.vbi.& hoc est, quādo in tentorio. si autem in conflictu belli, nullo etiam teste vocato: vt C.eod.l.milites. si autem est domi, iure communi: vt suprà eo.§.illis.

c Sermonib[9]. Fortè causa demonstrandi: vt magister discipulo, vel ludi causa: vt ff.de act.&obl.l.obligationū substātia.§.fi.vel affectionis: vt ff.de iure codicil. l. literæ.

ADDITIO. Tū dic, ꝙ nulla verba operātur testamentū, nisi appareat, quòd voluerit testari, & ad hoc se disposuerit: secus in cōtractibus, vbi in dubio verba præsumūtur obligatoria, nisi aliud ex cōiecturis appareat.

d Nec vllorū. sic ·ſ· ad legem Falc. circa prin. ibi ídque ipsorū. sic C.de res. ven.l.ratas.

e Quinimò. habet priuilegīū circa solennitatem: quinimò & circa substantiam testamenti: vt qui aliàs testari non posset, hîc tamē posit: vt ff.eod. l.iiij.

*subuertuntur.

f Mutus. Siue natura, siue casu, vt sit priuilegium aliquod, vt C.qui testa.fa.pos.l. discretis.& hoc iure militari, vt ff.eodem.l.iure militari.

a Rescripsit. Vt ff.eod.l.diuus.& iste §. est ibi lex sub eadem verborum forma, & incipit, Diuus Traianus.

b Hominibus. Saltem duobus: vt ff.

ADDITIO. Dūmodo appareat ipsū dic voluisse testari per signa sua, quæ per notos poterunt interpretari.

Sed hactenus. CASVS. Cornelius veteranus miles erat, ac missionem à malitia

militia, vtpote stipendiis emeritis, habebat. quæro an vtatur militari priuilegio? non: ne si in præsidio quidem alicuius vrbis sit, quæ tamen non obsideatur. Quid verò? Cornelius dum in castris esset priuilegio militari vsus, testamẽtũ fecit. Postea veteranus factus discessit: ac mortuus est. Quæro an valeat? Distinguo. Nam aut intra annum à missione mortuus est, & tũc valet, vtpote militare testamentũ: aut post annum, & amplius non valet. Anno enim illo debuit testamentũ communi omnium forma & ratione condere. Sed ecce, Corneli⁹ militans in castris sic dixit, Iubeo te Antoni, meũ hæredem esse, si nauis ex Græcia venerit. Cornelius deinde missione impetrata intra annum decessit. Nauis autem post annum venit. quæro an valeat testamentum? Maximè. Cor. Vib.

No. ꝙ priuilegiũ cõcessum respectu certæ qualitatis, durat eà durãte. Itẽ, ꝙ cessante causa priuilegij, cessat priuilegiũ. Itẽ, ꝙ miles non exercens militiã, nõ gaudet priuilegio militari. Item, ꝙ testamentũ iure militari factũ durat per annũ post missionem. Itẽ, ꝙ cõditio retro trahit. Itẽ, ꝙ ad validitatẽ testamenti inspicitur tẽpus mortis, non conditionis existentis. Syl.

¶ a Sed hactenus. Quidam dicunt hîc non esse §. & asserunt ꝙ omne priuilegium quod habet miles, perdit cùm redit de militia. Sed nos dicimus §. hîc esse, & distinguimus inter priuilegium quod habet, vt testetur qui aliàs testari non potest, vt filiusfamiliàs, & mutus, vt illud duret post reuersionẽ: vt s. prox. §. & §. sed testari. & ff. eod. l. Titius, in princi. Alia verò priuilegia,

miles testamẽtum facere potest.

¶ [illegible] nem, vel extra existo [illegible] annum: contin [illegible]

¶ Annotatio. Conditionem in testamento additam [illegible]

Sed hactenus * hoc illis b à principalibus cõstitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degũt. Post missionẽ c verò veterani, vel extra castra * alii, si faciãt adhuc militantes testamentũ, cõmuni omniũ Ciuiũ Romanorũ iure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentũ, nõ communi iure, sed quo* modo voluerit, post missionem intra annũ tãtùm valebit. Quid ergo, si intra annum* quis decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum extiterit: an quasi militis testamentũ valeat? Et placet valere d quasi militis.

quæ habet in testando, finiantur: vt hîc, & suprà eod. §. illis autem.

¶ Adde ꝙ opinio gl. communiter tenetur hîc, ꝙ etiam post missionem filius familiàs, & mutus testentur. Syl.

¶ b Illis. s. militibus: vt reliqua priuilegia, s. de numero testium, habeant in testando. & sic non refertur ad prox. §. Acc. *habeat. T.

¶ c Post missionem honestam. s. finito tẽpore militiæ, vel causariam, si ante tempus ex necessitate recessit. si autẽ ignominiosa est missio, definit statim valere: vt ff. eo. l. testamẽta eorum. & C. eo. l. ex testamẽto. Sed si miles de capitali crimine damnatus fuerit si quidẽ de communi, vt homicidio, & simili, non poterit modo testari. ff. de vet. iur. en. l. j. in fin. Si autem militari, vt quia alienauit arma, vel similia, quæ numerantur ff. de re mi. l. ij. & iij. (& idem etiam de fide rupta) non potest testari: vt ff. eod. l. ex militari. aliàs poterit in castrensibus tantùm, si ei in sententia permissum fuerit, aliàs non: vt ff. de iniust. rup. test. l. si quis filio. §. irritum sit. ver. sed & si quis capite. & de legat. iij. in l. si quis. in princip. §. miles.

*quoquo.

*quidẽ.

¶ d Valere. Quia conditio retrotrahitur: vt. ff. de peric. & con. rei ven. l. necessario. §. ꝙ si pendente. & ff. qui pot. in pig. hab. l. vlti. & facit ff. eo. l. quod dicitur. & l. quod constitutum. Accur.

¶ Sed & si quis. CASVS. Lentulus paganus dum esset, non solenniter testamentum condidit. posteà in militiam profectus, testamentum aperuit, & nonnulla adiecit, deleuit etiã nonnulla, aut deniq; testatus est placere sibi, vt post mortem suam ea fierent. quæro an hoc valeat? Respõdet vale-

re in militaris hominis fauorem. Sed ecce, Manilius miles dum in castris versatur, testamẽtum militari forma cõdidit: deinde capite deminutus est, arrogatus scilicet, aut emancipatus. quæro an valeat testamentum? Resp. valere. Cor. Vib.

¶ *Testamentum factũ ante militiam sine solemnitate valet, si post militiam apparet de militis voluntate. Et idem si miles post testamentũ fuerit capite minutus. Aretin.*

¶ Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentũ, & miles factus, & in expeditione degẽs resignauit[a] illud, & quædam adiecit[b], siue detraxit, vel aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis, dicendum est, valere hoc testamentũ, quasi ex noua[c] militis* voluntate. Denique etsi in arrogationẽ datus fuerit miles, vel filius familiàs emãcipatus est, testamentũ eius quasi ex noua militis* voluntate valet: nec videtur[d] capitis deminutione irritum fieri.

*abest D.

* superfluit.

¶ *Qui de quasi castrẽsibus testantur, iure communi testari debent.*

¶ Sciendum tamẽ est, quòd ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges[e], quàm principales constitutiones[f] quibusdam[g] quasi castrensia dederunt peculia: & horum quibusdã permissum fuerat, etiam in potestate degentibus, testari: quod nostra constitutio[h] latius extendẽs, permisit omnibus, in his[i] tãtum modò peculiis testari quidem, sed iure cõmuni[k]. Cuius constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatũ ius pertinent, ignorare.

¶ Not. quod addens vel detrahens testamẽto, dicitur illud de nouo facere. Item, quòd agitur ex confirmãte, non ex confirmatò. Item, quòd militis testamentum capitis diminutione non irritatur. Syl.

¶ a Resignauit. id est, sigilla aperuit & remouit: contrarium s. suo simplici.

¶ b Adiecit. Vt ff. de iur. codi. l. conficiuntur. §. si miles.

¶ c Ex noua. Not. quòd ab initio nõ valuit, ex postfacto tamen conualescit.

¶ d Nec videtur. Quod resignauit postea. Vel dic: sicut nunc de nouo facere potest, sic vetus nõ rescinditur. & secũdum hoc, dic de noua volũtate. s. tacita. Aliud in pagano: vt j. quib. mod. test. infir. §. alio.

¶ Sciendum tamen est. CASVS. Peculium aut paganum est, aut castrense, aut quasi castrense. Castrense militum est, Paganum non militum. Quasi castrense generaliter omnium, qui in dignitate, aut administratione consequuntur honorarium vel à principe, vel ex publicis salariis, veluti liberalium artium professores. Hæc quum ita se habeant, nunc quæro ex te: Manilius dum in patris potestate est, iuris professor factus mercedem accepit à ciuitate. quæro qua forma testari de illis facultatibus à se paratis possit, vtrum militari, ánne communi? Communi tantùm, id est, paganorum, ac non militum. Cor. Vib.

¶ Not. q quando aliquid facere cõceditur alicui in priuilegium, intelligitur concessum, vt illud faciat secundum legũ ordinationem. Syluest.

¶ e Leges. scilicet digestorũ: vt s. de collat. bono. l. j. §. nec castrense.

¶ f Cõstitutiones. Vt C. de asses. l. velut. & C. de aduoc. diue. iud. l. fori. & aliæ plures.

¶ g Quibusdã. Vt consulibus, & præfectis legionum, & præsidibus prouinciarũ, qui sunt filiifamiliàs: vt C. de inoffic. testa. l. fin.

¶ h Constitutio. C. de inoffi. test. l. fin.

¶ i In his. s. castrensi, & quasi, nam in aduentitio nõ potest, licet habeat proprietatem: vt C. de bon. quæ liber. l. fin. §. filius autem familiàs. in glos. j.

¶ Adde hoc verum, etiã in his aduentitiis. in quibus patri non quærit vsusfructus, secũdum cõmunem opinionẽ in l. j. §. in filii. ff. ad Trebellia. Syl.

¶ k Iure communi. Nisi sit miles in castris: vt suprà, eod. in princip. Item tale testamentum non expugnatur per querelam inoffic. testa. vt C. de inofficio. testa. l. fin.

TIT. XII.

QVIBVS non eſt permiſſū [illegible] mentum.

¶ In parentum pote- [illegible] paternus accidat cō ſenſus iure teſtari ne queunt: his tamen ademptis, qui caſtrenſe & quaſi caſtrenſe peculium habent, id eſt, qui vel in caſtris, vel bonis cæteris militant: [illegible] ſuper eo (haud ſecus quàm ſi ſui iuris eſſent) etiam inuito patre teſtandi libertas data eſt.

¶ Adnotatio. Caſtrē ſia aut quaſi mor- tuo patre non cōmu [illegible]

NOn* tamē[a] omnibus licet facere teſtamentum. Statim[b] enim ii, qui alieno iuri ſubiecti ſunt, teſtamenti faciendi ius non habent: adeò quidem, vt quanuis parentes eis permiſerint[c] nihilomagis[d] iure teſtari poſſunt: exceptis iis[e], quos antea enumerauimus, & præcipuè militib⁹, qui in poteſtate parentū ſūt, quib⁹ de eo, quod in caſtris acquiſierūt permiſſum eſt ex * conſtitutionibus[f] principum teſtamē

QVIBVS NON EST permiſſum, &c.

¶ Dictū eſt ſ. qualiter teſtamēta fiāt, ſequitur videre de perſonis, que teſtari poſſunt: & quæ nō quāuis fuerit ordo præpoſter⁹: q̃a ſi quæram⁹. an valeat teſtamētū: pri⁹ vidēdū eſt, an perſona teſtantis potuerit teſtari. l. ſi quæramus. ff. de teſta. Angel. Areti.

NOn tamen. Iſte tit. diuidit in ſeptem partes: q̃a enumerantur ſeptē gradus perſonarū. Et primò ponit de filiofami. Secundò de impubere. Tertiò de furioſo. Quartò de prodigno. Quintò ponit de ſurdo, & muto. Sextò de cæco. Septimò de capto ab hoſtibus. Secunda ibi, præterea. Tertia ibi, Item furioſi. Quarta ibi, Item prodigus. Quinta ibi, Item ſurdus, & mutus. Sexta ibi, Cæcus. Septima ibi, Eius, qui. Aret.

¶ Non tamen. THEMA. Quæro an filiuſſamiliàs q̃ patris in manu eſt, teſtari poſſit? minimè. Quid ſi pr̃ ei poteſtatē dederit? ne tū quidē. nihil enī, dequo teſtari poſſit, habet. Quid verò, ſi ſit miles? tunc de caſtrenſi peculio teſtari pōt. Quid, ſi iā ſtipēdiis confectís eſt, id eſt veteranus? D. Hadrian⁹ id illis quoq; permiſit, vt de caſtrēſi, ſ. peculio, teſtari poſſint. Quid, ſi inteſtatus miles filiuſſa. deceſſerit, nullis aut liberis, aut fratrib⁹ relictis? Pater caſtrēſis erit heres peculii. Cui⁹ ergo concludis eſſe caſtrēſe peculium? Solius filiifamiliàs, qui ſua opera atque induſtria id acquiſiuit. Sed ecce, Valerius filiuſſamiliàs teſtamentū de peculio profectitio fecit, deinde emancipatus deceſſit: quæro an valeat teſtamentum? minimè. Tempus enim ſpectatur teſtamenti faciundi. C. Vib.

¶ Not. ꝙ edictū de teſtamētis eſt prohibitoriū certarū perſonarū. Itē, ꝙ filiuſſamil. nō teſtatur, niſi in peculio caſtrenſi, vel quaſi. Itē, ꝙ ꝑ militiā q̃s nō liberatur à poteſtate patris. Itē, quòd creditores patris non habent regreſſum contra peculiū caſtrēſe filii, ratione debitorum patris. Item, ꝙ teſtamentū nullum tractu tēporis etiā ceſſante impedimēto ob quod non valet? non reaſſumit vires. Syl. *Ex Vlp. epi to tit 20.

¶ a Non tamē. Videbatur quēlibet ſeruantē ſupradicta poſſe teſtari: ſed contrarium eſt in tredecim caſibus, qui in tit. iſto pro parte dicūtur Et hoc eſt, quod dicit. non tamen, &c. & not. j̃. eo. §. fin. *abeſt.

¶ b Statim. id eſt, in primis, vel ſtatim, id eſt, eoipſo.

¶ c Permiſerint. Sed cauſa mortis filius donare poteſt patre conſentiente, vt ff. de dona. cau. mort. l. tam is. in fin. Et ratio diuerſitatis eſt: quia teſtamentum ex libero, non alieno arbitrio debet procedere: vt ff. de here. iuſti. l. illa inſtitutio. *Filuſſamiliàs licet teſtari nō poſſit, bene tamē poteſt donare cauſa mortis.

¶ Adde, quòd hoc non procedit ad pias cauſas. cap. licet. de ſepultu. libro vj. Sylue. Aldo.

¶ d Nihilo magis. id eſt, non ideo magis. habet enim in ſe negatiuam: ſicut nihilominus affirmatiuam. Nihilo magis, & nihilominus differunt.

¶ e Iis. ſcilicet caſtrenſe, vel quaſi caſtrenſe peculium habentibus: vt ſ. tit. proxi. §. fin.

¶ f Cōſtitutionibus. Extrauagātibus.

tum facere. Quod quidem ius[a] ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate diui Augusti, quàm Neruæ[b], nec non optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione[c] diui Hadriani, etiã dimissis à militia, id est veteranis[d] concessũ est. Itaq; si quidem fecerint de castrẽsi peculio testamentũ, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem relinquerunt. Si verò intestati decesserint, nullis liberis, vel fratribus superstitibus[e], ad parentes, eorum iure communi[f] pertinebit. Ex hoc intelligere possum⁹, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neq; ipsum patrẽ adimere posse, neq; patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus cõmune[g] esse: sed scilicet propriũ eius esse, qui id* in castris acquisierit. quanquam iure ciuili[h], omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia[i] perinde in bonis parentum computantur, ac seruorũ peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris[k], propter diuersas causas nõ acquiruntur[l]. Præter hos* igitur, qui castrense peculiũ, vel quasi castrense habẽt, si quis alius filius familias testamentum fecerit inutile[m] est: licet suæ potestatis factus decesserit[n].

¶ *Impubes non potest facere testamentum. nec etiam furiosus: nec factum conualescit, licet efficiatur pubes, vel sanæ mentis. Aret.*

¶ Præterea testamentum facere nõ

¶ a Quod quidem ius. scilicet posse testari in castrẽsibus.

¶ b Augusti, quàm Neruæ, &c. Quorum dicta non habemus.

¶ c Subscriptione. Cuius verba non habemus.

ADDITIO. Traianũ autẽ. Optimũ appellat, eo cognomento, quod ei iure optimo à Senatu populóq; Rom. consensu omnium tributum est, vt Diõ testat in hist. & Pli. in panegy.

¶ d Veteranis. s. filiisfamiliàs, de quibus hîc loquitur.

¶ e Nullis. liberis, vel fratrib⁹ superstibus. Nã liberi defuncti militis, & fratres patrẽ excludent: vt C. cõm. de suc. l. fin. Hodie soli liberi militis: vt in auth. de hær. ab intest. ve. circa. prin. ibi, si quis igitur.

ADDITIO. Quib⁹ nõ extãtib⁹ succedit pater vnà cũ fratribus: vt no. e. tit. §. si igitur de fũctus descẽdẽtes. ver. si verò cum. dummodo deferatur tanquã hereditas: vt j. prox.

¶ f Iure cõmuni nõ hereditario sed tãquã occupati peculiũ profectitiũ, vel aduẽtitiũ: vt ff. de castrẽ. pec. l. ij. hodie videt etiã iure hæreditario: vt in auth. de here. ab intesta. ve. §. si igitur defunctus descendentes. col. ix. Acc.

¶ g Commune. Sic s. per quas perso. nob. acquir. §. j.

¶ h Iure ciuili. scilicet antiquo. sic s. per. quas pers. nob. acqui. §. j.

¶ i Peculia. s. aduẽtitia, & profectitia. nã castrẽsia, vel quasi, etiã iure veteri nõ acquirebãt patri, vt ff. de coll. bon. l. j. §. nec castrẽ.

¶ k Nostris. Et alienę & nostrę sũt: vt C. de bo. mater. & C. de do. que lib. per totum.

*id, quod.

¶ l Non acquiruntur. scilicet, nobis patribus.

¶ m Inutile est. Quia quod ab initio nõ valet, ex tractu tẽporis nõ conualescit. arg. j. tit. j. circa prin. ibi, alioqui. Argu. contra. C. de nupt. l. & si contra. Sol. ibi nõ valuit matrimoniũ ex primo, sed ex nouo post matrimoniũ cõsensu.

*Tẽporis tractus nõ conualidat inualidum.

*hoc.

¶ n Decesserit. Nõ idẽ de seruo testãte, si fideicõmissũ sit relictũ: quia valet, si durat voluntas: vt ff. de leg. iij. l. j. §. j.

¶ Adde tamẽ, quod hãc durationẽ voluntatis oportebit probare per quinque testes: vt per Barto. in d. §. j. Syl.

¶ Præterea. CASVS. Anni⁹ impubes, id est nõdum annorum xiiij. testamentum facit. valet ne? minimè. Quid si Orestes ille furiis agitatus fecerit? non valet. Quid si & ille pubes, & hic sanus factus sit, valebitne testamentum, quod antea fecerint? minimè. Quid si Orestis insania interdiu remittatur, & eo intervallo

teruallo testamentū fecerit, valebit-ne? maximè. Quid si antequàm furiosus esset fecerit? furor superueniens non vitiabit. Cor. Vib.

Not. impuberem testari non posse, & quare. Item, q testamentum nullū respectu personę testátis non reconualescit, licet persona fiat habilis. Itē, q testamentum ritè factū nō vitiatur per furorem superuenientem. Itē, q facilius impeditur quid faciēdū, quàm factū tollatur: & q qn furiosus habet dilucida interualla, potest testari. Syl.

possūt impuberes[a]: quia nullū eorū animi iudiciū[b] est. Itē furiosi[c]: quia mēte carent. nec ad rem pertinet, si impubes posteà pubes, aut furiosus posteà compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi[d] autem si per id tempus fecerint testamentū, quo furor eorum intermissus est, iure testati[e] esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nā neque testamētum rectè factum, neq; vllum aliud negotiū[f]* rectè gestum posteà furor interueniens perimit. *συνάλλαγμα. T.

a Impuberes. Sed ex quo tetigerunt de vltimo die xiiij. vel xij. anni, satis est, fauore testamenti, vt ff. eod. de testa. & qui testa. face. pos. l. qua ætate. Idem in vsucapione: vt ff. de vsucap. l. in vsucap. Secus in præscriptionibus odiosis: vt ff. de act. & obl. l. in omnibus temporalibus. Item secus, vbi est fauor eius, qui vult prorogare, vt in contractibus à minore factis: vt ff. de min. l. iij. §. minorem.

Adde, quòd quando quæritur, vtrū dies cœpta pro completa habeatur, concludendum est in fauorabilibus quòd sic: in odiosis quòd nō: in mistis attenditur fauor. ita Ioan. de Plat. & alii hic. & est glos. in l. j. §. minorem. ff. de minor. Syl.

b Iudicium, id est, discretio: vt ff. de iud. l. cum Prætor. §. non autem. vers. lege. Quandoque ponitur pro sententia, vt rei iudicatæ standum est: vt C. de re iudic. l. j. Quandoque pro instantia causæ triennii: vt C. de iudi. l. properandum. per totum. Quādoque pro actione: vt iudicium familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo: vt j. de offic. iudic. §. si familiæ erciscundæ. & §. fi. Quandoque pro lite, siue controuersia: vt iudicium pendet super hæreditate: vt ff. ad Treb. l. j. ij. resp. Quandoque pro auctoritate, vt negotia ecclesiastica non sunt disponenda laicorum iudicio, id est auctoritate. ext. de iud. c. decernimus. Quādoque pro foro, vt causa iuris patronatus definiri debet ecclesiastico iudicio, id est, foro. ca. quanto. extrà de iudi. Quandoque pro arbitrio. ff. qui satisd. cog. l. arbitrio. Si enim arbiter est iudex, ergo arbitrium est iudiciū. Quandoq; pro vltima voluntate, vt iudicium testatoris cassum esse non debet, C. de sacrosan. eccle. l. j. Quādoq; pro quæstione, vt ciuilis causa in iudiciū, i. in quæstionem deducta cum criminali, post criminalem est distinguēda. C. de ordi. iudi. l. si. Quādoque pro discussione, siue iuris discussione: vt in tit. de iudi. ff. & C. Quandoque pro potestate iudicādi: vt ff. de iud. l. iudiciū soluitur vetāte eo, qui iudicare iusserat. Quandoque pro pernicie, siue dānatione, vt ibi, Qui manducat & bibit indignè corpus & sanguinē Domini, iudiciū sibi manducat & bibit. 1. Co. 11. Quandoque pro pœna, vt ibi, Qui bona egerunt, ibunt in vitā æternam: qui verò mala, in resurrectionē iudicii, & pœnæ æternæ. Ioan. 5. Quandoque pro processu iudiciali: vt c. j. de iudic. lib. vj. Et ista xv. significata iudicii possunt his versibus comprehendi: Versus.

Actio, lis, auctor, forus, arbiter, vltima velle: Quæstio discret. sent. instant. discussio, posse: Persticies, pœna, processus iudicialis.

c Item furiosi. Repete, non possunt testamentum facere.

d Furiosi. Hac ratione. idem in mente capto dicam, vt arg. ff. de verb. obl. l. à Titio. in fine.

e Testati. Vt C. eod. qui testamen. face. poss. l. furiosum. in princ. Item in dubio, si tempus testamenti erat remotum à tempore furoris: sed si vicinum, tunc ex qualitate ipsius actus præsumitur fuisse sanæ mentis, vel non. Et qualiter probetur furor, vide Angel hîc.

f Negotium. Vt vsucapionem inchoatam, vt ff. de vsuc. l. iusto. §. eum. vel possessionem quęsitam: vt ff. de acqui. poss. l. si is qui animo. sic ff. de pecu. l. quam Tuberonis. in princ.

Item prodigus.

lius prodigus erat, suásque facultates temere, atque inconsultè largiendo, profundebat. ei bonorum suorũ administratione interdictum est. potéstne testari? Potest ante interdictionẽ: pòst verò nõ potest.

Duo §§. sequentes lumẽ interpretationis repudiant. C. Vib.

¶ a Prodigus. Prodigus est, q neq; finem, neque modum habet in expensis: vt ff. de cur. fur. l. j. Nam prodigus dat danda, & non danda: auarus tenet tenenda & nõ tenenda: largus mediũ tenet inter vtrunque.

Prodigus quis est.

¶ b Administratio interdicta est. Si dicas à iudice, planũ est: si dicas à lege, vt quia crimen legis Iuliæ maiesta. commisit: multo minus testatur: sed & tũc prius factũ rumpitur: vt C. ad leg. Iuliam maiest. l. fin.

ADDITIO. Et sufficit, quod fiat præconium publicè cum causæ cognitione, quod nemo contrahat cum eo, vel quod iudex declaret eum esse prodigum, vel det ei curatorem tanquam prodigo, seu aliter notoriè prodigus existat.

¶ c Ratũ est. Quid, si fiat interdictio, cum tamen non sit prodigus? Resp. fortè non valet interdictio: arg. ff. de tut. & curat. dat. ab his. l. Seia. Sed contrarium verum est, cùm sit facta contra ius litigatoris tantùm: non contra ius legis. ff. quę senten. sine appel. rescind. l. j. in princip. & §. j. & C. quando prouoc. non est neces. l. ij.

¶ d Nõ semper. Sed quãdoq; possunt, secundum distinctionem sequentem.

¶ e De eo surdo. Sic infrà de inutil. stipul. §. mutum.

¶ f Eruditi. scilicet, in moribus.

¶ Non valet testamẽtum prodigi factum post interdictionem sed prius factum, sic. Aretin.

¶ Item prodigus[a], cui bonorũ suorum administratio interdicta est[b] testamentũ facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quàm interdictio bonorũ suorum ei fiat, ratum est[c].

¶ Mutus & surdus possunt certis casibus condere testamẽtum: sed nõ semper. h. d. primò. Et vitiũ superueniẽs post testamentũ perfectũ, non nocet Aret.

¶ Item surdus, & mutus nõ semper[d] testamentũ facere possunt. Vtique autem de eo surdo[e] loquimur, q omnino non exaudit, nõ qui tardè exaudit. Nã & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, nõ qui tardè loquitur. Sæpè enim * etiam literati & eruditi[f] homines variis casibus & audiendi, & loquendi facultatem amittunt[g]. ¶ Vnde nostra cõstitutio[h] etiam his subuenit vt certis[i] casibus & modis secũdum normam eius possint testari, aliáque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis[k] post testamentum

ADDITIO. Hic literatos, & eruditos dici puto peritos rerum, cõtraria significatione atque in §. similiter, suprà de excusat. tutor. nescire literas dixit, pro rerum imperitum esse. Vide ibi Aemyl. Fer.

Mirum est autẽ quod Rodolp. Agric. lib. de inuentio. iij. c. vlt. narrat, se vidisse, qui cùm surdus à puero fuisset, & quod consequens est, mutus, didicerat tamen, & quæcunque scriberet aliquis, intelligere: & sua quoque ipse cogitata perscribere. *Aut.

¶ g Amittũt. Et maximè impii aduocati: vt in eo puniãtur, in quo deliquerunt. c. literas, de tempor. ordin. capi. pastoralis. de iure patrona. & cap. fi. de immunit. eccles. cum simil. quia per quæ quis peccat, per hæc torquetur.

¶ h Constitutio. Vt C. qui testamen. fa. possess. l. discretis.

¶ i Certis. Vt mutus, & surdus casu, vel mutus tantùm, siue natura, siue casu. si scribere nouit, suą manu scribat testamentum. Si autem per alium scribere velit, impetret hoc à principe: vt ff. eod. de test. & qui test. fac. posses. l. si mutus. Item si surdus tantùm casu est, vel etiam natura, testetur si vult, si potest loqui articulatè: vt C. qui test. fa. poss. l. discretis. Si autem natura est surdus & mutus, non potest, nisi sit miles: vt suprà tit. j. §. quinimò.

ADDITIO. Quidam dicunt debere intelligi de muto, & surdo à casu: & tunc miles testabitur de licentia principis in iis casibus, in quibus paganus non posset.

¶ k Sed si quis. Sic suprà eod. §. præterea, & §. si furiosi.

¶ a Cæcus.

factum, aduersa valetudine, aut alio quolibet casu militus, aut surdus esse cœperit, ratū nihilominus manet* eius testamentum.

* permanet.

¶ *Cæcus cum solennitate cōmuni non potest facere* [illegible]

Cæcus[a] autē non potest facere testamentum, nisi per obseruationem[b], quam lex diui Iustini patris nostri[c]* introduxit.

* mei.

¶ *Captus apud hostes* [illegible] *valet, si redeat, ex postliminio. Aret.*

Eius, qui apud hostes[d] est, testamentum, quod ibi fecit, non valet[e], quanuis redierit. Sed quod dum in ciuitate fuerat[f], fecit, siue redierit, valet iure postliminij[g]: siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia[h]*.

* Tulliam L. Cornelius Silla co, & Q. Metel. coss.

a Cæcus. Naturaliter. vel casu: & orbatus vtroq; lumine. secus, si vno tantùm, vt C. de excu. tut. l. frater.

b Per obseruationem. s. vt coram septem testibus, & tabellione, vel alio loco eius, si nō inueniatur tabellio, dilucidius volūtatem suam declaret & in hæreditatibus, & in legatis: & omnia in scriptis referantur: vt C. eod. l. hac consultissima.

c Patris nostri. Aliàs mei; sic s. de don. §. est, & aliud.

Dic quòd patrē adoptiuum significat, nam Iustini nepos erat ex sorore: sed ab eo adoptatus.

Eius, qui. § Manius à Mithridate captus est. ibi testamentum condit, quæro an valeat? minimè, quum hostiū seruus sit. Quid si ante, quàm caperetur, ritè fecerit? valebit testamentū, siue redeat ad suos iure postliminii, (quo iure is qui rediit eo numero habetur, quo illi, qui nunquam ciues esse desierunt,) siue apud hostes moriatur, ex lege Cornelia, quæ confirmat illorum testamenta, qui apud hostes vita functi sunt, modò ante captiuitatem testamenta fecerint, perinde ac si nunquam in hostium potestatem venissent. Cor. Vibul.

d Apud hostes. scilicet vt captus, vel obses, vt ff. eo. de testa. l. obsides.

e Non valet. Quia serui sunt, vel quasi, vt suprà de iure perso. §. serui & ff. de libe. ho. exhi. l. ij.

f Fuerat. Ante captiuitatem.

g Postliminij. Quod fingit eum semper in ciuitate fuisse: vt s. qui mod. ius pat. pot. sol. §. si ab hostibus. non autē l. Corn. ita fingitur, & quod dicitur C. de capt. l. j. & l. captū. impropriè ponitur lex Cornelia pro iure postliminij.

h Ex lege Cornelia. Quæ fingit eum prima hora captiuitatis mortuum, & sic liberum: vt ff. eo. de test. l. lege Cornelia. Aliud esset si nulla esset fictio; vt in seruo pœnæ facto: vt infrà quib. mod. test. infir. §. non tamen. Vltimò nota, quòd xiij. sunt personæ & plures, quæ testari non possunt. Filiusfamilias. Itē seruus: vt s. eo. in prin. & ff. cod. de testa. l. si filius. Item impubes. Item furiosus. Item mente captus. Item prodigus. Item mutus. Item cęcus. Item surdus. vt s. eod. §. prętereà. & §. item furiosi. §. itē prodigus. & §. item surdus. & §. cæcus. Item damnatus ad mortem naturalem, vel ciuilem: vt ff. eod. de testa. l. eius qui. §. j. vsque ad fin. Item obses, vt ff. eodem l. obsides.

Adde nisi sint obsides inter ciuitatem & ciuitatem, inter quas capti non fiunt serui. l. ingenuam. §. penult. de capt. Syl.

Item de crimine famoso damnatus: vt ff. eo. l. is cui. §. fin. & l. cùm lege. Item de statu suo dubitantes. vt ff. de test. l. qui in domini. & l. de statu. Item monachus: vt in authen. de mona. §. illud quoque. sed hodie secūdum quosdā corrigitur: vt in auth. de sanct. episc. §. si qua mulier. Item is cui interdicitur bonis à lege: vt C. de hæret. & Manichæ. l. Manichęos. & ad legem Iuliā maiest. l. vltima. Vnde versus:

Testari nequeunt, impubes, religiosus:
Morti damnatus: & sub patre filius;
obses,
Prodigus, & stultus, dubius, seruus, furiosus,
Crimine damnatus, cum muto, surdus: & illum,
Qui maiestatem læsit, cæcum quoque iungas.

DE EXHAEREDATIONE liberorum.

¶ Iste titulus continuatur per glos.j. infrà in nigro. Ang. Vel sic, Dictum est s̄.de testamētis, & eorum ordinatione: verùm quia in testamentis quādoque liberi exhæredantur: ideo sequitur titulus de exhæredatione liberorum.

N On tamen. Exequitur separatim aliud quiddam, quod testari volentibus obseruandum est præter supradicta. Nā qui testatur, liberos siue in potestate eos habeat, siue emācipatos siue posthumos, silentio præterire non debet, sed nominatim exhæredare, vel instituere: nisi fortè sit miles in expeditione occupatus, cuius silentium pro exhæredatione habetur: quod & in matre, auo, proauóque materno similiter obseruatum est, partim ex iure ciuili vetustiore, partim ex iure prætorio, partim ex constitutionibus. E.B.

¶ CASVS. Multa iā mihi exposuisti, quæ in testamentis obseruanda sunt. nunquidnam aliud est? Etiam, inquit. Nam Simo testamētum faciens debet aut Pamphilum suū filium hæredem scribere, aut nominatim exhæredare. filius enim, qui in potestate est silentio præteritus testamētum rescindet. Sed ecce: Simo testamentū fecit, nulla Pamphili mentione facta. Viuo adhuc Simone atque incolumi Pamphilus decessit. nunquid valet testamentum? minimè. Quid enim ab initio nō valuit, ex postfacto non conualescit. Posteà, magister barbarus, & indoctus nobis veteres narrat fabulas. Hoccine est pueros instituere, inani loquacitate institutiones istas infarcire, cuius tamen intellectus esset sine Theophili, aut Caij auxilio vel obscurissimus. Cor. Vib.

Not. summariū. Item qualiter quid dicatur nominatim fieri. Item, ꝙ nomen appellatiuū, quod nō verificatur nisi in vno, habet vim nominis proprij. Syl.

TITV. XIII.

DE EXHAEREDATIONE liberorum.

¶ *Qui filium habet in potestate, si ritè testari velit, opere- [illegible] aut instituat, aut nominatim exhæ- [illegible] etenim præteritione vsque adeo nullum fit testamentum, vt etiam si, viuo patre, decesserit, non conualescat. In filiabus autem cæterisque per virilem sexum descendentibus, longè diuersam ratione tenuit anti- quitas, vt ex hoc textu degustare potes.*

NOn* tamē vt omnino [a] * valeat testamentum, sufficit hæc obseruatio, quam suprà [b] exposuimus: sed qui filium [c] in potestate[d] habet, curare debet, vt eum hæredem instituat, vel exhæredem nominatim faciat. Alioqui si eum silentio præterierit [e], inutiliter testabitur: adeo [f] quidem vt * si viuo patre, filius mortuus sit, nemo[g] hæres ex eo testamento existe-

* Ex Ga. li.2.ti.

* Alias, omnimodo.

* & si.

¶ a Non tamen vt omnino. Licet dicta obseruatio s̄. de test. ór. solennis sit: non tamen, &c. Vel sic. s̄. de ea obseruatione, quæ est circa fidem & probationem, satisdictum est, nunc de ea, quæ est circa pietatem dicendum est: & licet ea obseruatio, quæ circa fidem est, satis diligens sit: non tamen, &c.

¶ b Suprà. s. in titul. de testam. ord.

¶ c Filium. Etiam militem: vt ff. de li. & posth. l. filiusfamilias.

¶ d In potestate. secus in emancipato iure ciuili: sed idem iure prætorio: vt j. eod. l. emancipatos.

ADDITIO. Imò hodie præteritus dicit nullum etiam de iure ciuili, sicut in potestate constitutus: vt per gl. in §. exhæredatos. in gl. noluit. in authen. de hæredi. & fal. Angel.

¶ e Præterierit. scilicet nec instituendo, nec exhæredando: vt infrà de hæred. quæ ab intesta. §. eadem nec ipso iure valet: vt C. de liber. præter. l. maximum.

¶ f Adeò. s. inutiliter testabitur.

¶ g Nemo. ff. de iniust. rup. testa. l. filio. §. si contra. Sol. ibi filius viuit, hîc nō. Vel hîc iure stricto, ibi æquo. Acc. Adde, quòd solutio est, quòd aut filius moritur viuo patre, & testamentum omnino est nullum, vt hîc: aut superuixit patri: & si dixit testamentum

tum nullũ, nõ valet. si verò tacuit, & approbauit, licet de subtilitate sit nullum, de æquitate recõualescit: & ita communiter tenetur hîc. Syluester.

¶ a Non cõstiterit. Aliud si cõstitit: licet posteà rumpatur: puta agnatione posthumi, q. postea morit: q. a tunc reconualescit testamentũ: vt ff. de iniu. rup. test. l. posthumus in prin. & j. eo. §. posthumi. ibi, quod & filio, &c. Nec est mirum: quia si ab initio rũpitur agnatione posthumi: eo mortuo cõualescit, arg. ff. de reg. iur. l. quod ab initio. ¶ Adde hoc verum, si posthumus moriatur ciuiliter, & naturaliter: secus si ciuiliter tãtùm: quia testamentum non reconualescit. l. vxorem. ff. de iniusto testa. Syl.

re possit: quia ab initio non constiterit[a] testamentũ. Sed nõ ita[b] de filiabus, & aliis per virilẽ sexu descẽdẽtibus liberis vtriusque sexus antiquitati fuerat obserua tũ. sed si nõ fuerãt scripti hæredes, scriptæve, vel exhæredati exhæredatæve teestamentũ quidẽ nõ infirmabatur[c]: ius tamẽ* accrescendi eis ad certã portionem[d] præstabatur. Sed nec[e] nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat: sed licebat inter cæteros[f] hoc facere.

*autem.

¶ *Exhæredatio nominatim fit dupliciter. Areti.*

¶ Nominatim autem quis exhæredari videtur: siue* ita exhæredet: TITIVS FILIVS MEVS EXHAERES ESTO. siue* ita: FILIVS MEVS EXHAERES ESTO: nõ adiecto ꝓprio nominè: scilicet si ali⁹ filius non extet[g].

modò vt nominet, veluti si dicat, Pamphilus exhæres esto: verùm etiam quum alium non habet filium, si simpliciter dicat, filius meus exhæres esto. Quid si Isaachus dixerit, filius meus rursus exhæres esto? valebit. Intelligitur enim Esaus. C. Vib.

*si.

¶ g Non extet. Item aliis modis: vt omnes liberi mei sint exhæredati: & si sit vnus tantùm: vt ff. de lib. & post. l. Titius. in princ. Item si dixerit alia verba quæcunque, dummodò certa: vt ff. si cerpet. l. certũ. de iniu. rup. test. l. posthumi. §. nominatim. & ff. de lib. & posthum. l. j. & ij. sed secus, si dicat filium meũ instituo: cæteros liberos exhæredo. vel Seium extraneum instituo: liberos autem exhæredo. & hîc non dicit omnes, vt non contradicat princ. glos. [Adde quòd hæc glos. cõmuniter reprehenditur: quia non differunt omnes, & cæteri. l. cæterorum. ff. de verb. sign. Syl.] Nam dicor exhæredare filium inter cæteros: quia mistio fit cum cæteris in remotioribus gradibus cõstitutis, vnde non valet, cùm debeant exhæredari nominatim, vt hîc dicitur.

*si.

¶ b Sed nõ ita. No. ex vna parte ponit filios tãtùm, ex alia filias. & omnes ex masculis, vel fœminis descendentes.

¶ c Non infirmabatur. Contrà. j. eo. §. sed fœminini. Sol. vt ibi.

¶ d Ad certam portionem. scilicet dimidiam eius, quod ab intestato habituri essent: vt C. de lib. præte. l. maximum. circa medium, ibi, cùm enim per contra tabulas, &c.

¶ e Sed nec. Hæc est secunda differentia inter prædictas personas.

¶ f Inter cæteros. scilicet hoc modo: vnum de filiis meis exhæredo, vel vno instituto, sic dico, reliquos exhæredo. nam nisi diceret, cęteros exhæredo: licet dicat, filium meum exhæredo, cùm plures habeat, nemo exhæredatus videtur: vt ff. de lib. & posthum. l. ij. sed secus erit in istis. nam bene valet, vt hic dicitur.

ADDITIO. Nominatim autẽ est, cùm quid suo nomine, vel demonstratione, quæ nominis vice esse possit. ostenditur: nec generali nomine duntaxat, sed speciali, & proprio compræhenditur, patet. ex l. posthumi. §. nominatim. de iniu. rup.

¶ Nominat m CASVS. Quid appellas Exhæredare nominatim? non

Posthumi quoque CASVS. C. Rabirius quum liberos haberet nullos, sed tantùm vxorem grauidam, testamentum scripsit, verbum de posthumo nullum faciens, ferrè quod graui dam se habere vxorem ignoraret. Eo

¶ *Posthumus, [illegible] ab initio infirmatur [illegible] rit posthumus: quo non nascente, firmiū [illegible]*

¶ Posthumi quoque liberi vel hæredes institui [a] debēt vel exhæredari. Et in eo [b] par omniū [c] conditio est, quòd & filio posthumo* & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini [d] præterito, valet quidem testamentum: sed posteà agnatione [e] posthumi, siue posthumæ rumpitur [f], & ea ratione totum infirmatur [g]. Ideóque si mulier ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum [h] fecerit, nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ [i]* vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari solebant: dum tamen si inter cæteros [k] exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur

defuncto nascitur posthumus. quæro an valeat testamentum? minimè. Sed qua de causa? vtrúmne præteritione posthumi, item vt filii: an vero agnatione? Agnatione, inquit. Quid si mulier abortum fecerit? valebit testamentum. Posthumi nanque nomine non continetur abortiuus. Quid si nata sit posthuma? Testator eam nominatim exhæredare non cogitur, sed tantùm ei aliquid legare. veluti, Posthumæ meæ, si qua nascetur, centum aureos lego. Corn. Vib.

¶ a Institui. Ista institutione ex præsenti matrimonio nascituri, & ex futuro institui videntur: vt ff. de libe. & post. l. placet. & l. j. ideóque. Quid in exhæredatione posthumorum, an omnes siue ii, qui sunt in vtero tantùm, an alii qui sunt nascituri ex præsenti matrimonio, vel futuro intelliguntur exhæredati? Respon. non: cùm masculi debeāt nominatim exhæredari, vt j. eodem. §. masculos. Accursius.

*enim.

ADDITIO. Et hæc vera: licet glos. teneat contrarium in dicta l. placet. quam saluat Ioannes Fab. vbi essent apposita verba multiplicatiua, vel vniuersalia, quisquis, quicunque, & similia: secus, si indefinita tantùm, vt hîc.

¶ b In eo. s. quod sequitur: quod & filio, &c.

¶ c Omnium. s. posthumorum ex se nasciturorum, & ex filiis suis: licet in iam natis non sit par conditio: vt suprà eodem. §. sed non ita.

¶ d Masculini. Siue ex masculo, siue ex fœmina.

¶ e Agnatione. id est, natiuitate. sic j. quib. mod. test. infir. §. j.

¶ f Rumpitur. Si verò exhæredabatur, de inofficioso agebatur: vt j. de inoffic. testa. §. posthumi. Hodie verò exhæredari non possunt: vt C. de inofficio. testament. l. si quis. §. legis.

Posthumi hodie exhæredari non possūt.

¶ Adde hoc esse eo, quia cū exhæredatio non valeat sine iusta causa, posthumus autem non possit committere, non potest exhæredatio illius valere. & ponit glos. fina. Syl.

¶ g Infirmatur. Hic adde quod est ff. de milit. testa. l. si filiusfamiliâs. l. j.

*posthumæ.

¶ h Abortum. Qui est pro non nato: vt ff. de verb. sig. l. qui mortui. & C. de posthu. hæred. l. j. Accursius.

ADDITIO. Idē in seminato mortuo ante, quàm perfectè extrahatur. Secùs tamen in nato ex secto ventre, qui non declinat ad monstrum, dummodo habeat pulsum etiam si vocem non emiserit. Vide Ange. hîc.

¶ i Personæ. scilicet posthumæ. nam iam natis fœminis non erat necesse legari: vt C. de libe. præte. l. maximum. in fine. & suprà eodem. §. sed nō ita.

¶ k Inter cæteros. Hodie per constitutionem omnes nominatim: vt infrà eodem. §. sed hæc. versic. nostra. Sed nouissimo iure non, cùm non sunt ingrati: vt in authent. vt cum de ap. cog. §. aliud.

ADDITIO. Quæ causa debet exprimi, & per hæredem probari: vt in authen. ex causa, C. de lib. præteri. Ang.

¶ Posthumorum. CASVS. Aurelius habet

habet filium Luciũ in potestate, & ex eo nepotẽ: quæro si testamentũ faciat Aurelius, vtrius mentionem facere debeat? Filii. Quid si nepotem præterierit? nihil id testamento nocebit. Quid verò si Lucius aut mortuus sit, aut de patris potestate exierit? Tunc nepos in eius succedet locũ, fitque heres suus: ideòque præteritus agnascendo rũpit testamentũ. Cor. Vib.

*exhæredentur.

Not. quòd hi nepotes subintrãtes gradum suitatis, dicuntur quasi posthumi, & sic non verè. Itẽ, quòd suus hæres dicitur, qui obtinet primum gradũ suitatis. Item, quòd semper debemus interpretari, vt testamentũ valeat. Syl.

a Posthumorũ. Sic ff. de iniust. rupt. testament. l. posthumorũ. vbi omnino habet iste §.

b Loco. Non tamẽ veri posthumi sunt: vt j. eodẽ §. hoc in fine.

c In sui hæredis. Infrà de hæredũ quali. & differ. §. sui.

d Agnascendo. Id est, subeũs, vel posteà nascendo, sicut posthumus verus non enim nascitur, cùm natus sit: vt s. de adoptionibus. §. j. Vel dic agnascendo. i. incipiendo esse

præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò posthumos, id est, filios, & deinceps placuit nõ aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredarẽtur*: hoc scilicet modò: Quicũq; mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.

¶ *Ex filio nepos viuo patre suus hæres, non est, quãuis in eius sit potestate: sed viuo auo si patrem mori contige-* [illegible]

¶ Posthumorũ[a] autẽ loco[b] sunt & ii, qui in sui hæredis[c] locum succedendo, quasi agnascendo[d] fiũt parẽtibus[e] sui hæredes. vt ecce, si quis filiũ, & ex eo nepotem neptẽmve in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet, quamuis nepos quoque & neptis ex eo in eadẽ potestate sint. Sed si filius eius, viuo eo, moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius: incipit nepos, neptisve in eius locũ succedere: & eo modo iura suorũ hæredũ quasi agnatione nãciscitur*. Ne ergo eo modo rũpatur* eius testamentũ: sicut ipsũ filiũ, vel nominatim exhæredare debet testator, ne nõ iure faciat testamentũ, ita & nepotem, neptemve ex filio necesse est[f] ei vel hæredẽ instituere, vel exhæredare: ne forte, eo viuo[g] filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptisve, quasi adgnatio ne rumpat testamentũ. Idque lege Iulia Velleia[h] *prouisum est: in qua similis[i] exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstrantur.

*nãciscuntur. D.
*rũpãt.
*In P. F. ubiq; scriptũ est, Iunia Vellea.

¶ *Emancipati quo-* [illegible]

agnati, quoad effectum succedendi

e Parentibus. scilicet masculis. nam testamentum fœminæ non rumpitur per legem Velleiam: vt ff. de liber. & post. l. Gallus. §. nunc de lege. ibi, nam & si ita verba sũt. sed per querelã irritatur: vt C. de inoffi. test. l. iij. & j. eodem. §. mater.

f Necesse est. Causatiuè, s. ne rumpatur testamentum, vt sequitur: non præcise: vt C. de adoptionibus. l. penulti. §. quæ in filio.

g Eo viuo. Secus, si post: vt ff. de iniust. rup. test. l. si qs filio. & in hoc differt à vero posthumo. Itẽ differt ab ascendentibus: vt ff. de inof. testam. l. pater filium.

h Velleia. Nomen est cuiusdã nouæ legis: sed ius Galli Aquilii antiquius est: & loquitur in vero posthumo, vt ista tĩ dicã, vt ff. de liber. & posth. l. Gallus. §. si eius qui filium.

i Similis. In veris posthumis talis erat modus: si, me mortuo, nascetur mihi filius intra decem menses: vt ff. de lib. & posthum. l. Gallus. j. respon. & §. j. ij. iij. & iiij. sic ergo & hîc per legẽ Velleiam, si suus hæres suus esse desierit, viuo testatore: vt ff. de libe.

& posth.l.Gallus.§.vidēdum est num. & in hoc habet locum lex Velleia. sic etiam est paritas ab intestato: vt j.de hære.quæ ab intestat.§.cùm autem.

ADDITIO Pro, similis, Aemy.Ferret.legit Simul. qs em̄(ait) sic loquitur, similis ad similitudinē? Est autē sēsᵒ non solùm lege Velleia secūdo capite fuisse cōstitutū, queādmodū nepotes, quasi noui (vt ita dicā) sui agnascendo nō rūperēt testamentū: sed simul idēmo dᵒ exhęredationis, q. de posthumo traditus est, obseruetur, s. vt hi nominatim exhęredādi sint, si fuerint masculi, fœminę verò saltē inter cæteros, dūmodo ex legato ostēdatur nō fuisse præteritas per obliuionem.

¶ Emācipatos. CASVS. Metellᵒ filiū emancipauit: testamētūmq; faciēs mētionē eiᵒ prætermisit. quæro, an valeat testamētū? Iure duodecim tabularū valet, q. a emancipati non iā sui, sed alieni sunt. Prætor verò dat eis postulantibus patris bonorū possessionem: contra quā pater in tabulis scripserat. Cor. Vib.

¶ Not. emancipatos incognitos esse à iure ciuili. Item, quòd emancipati de iure Prætorio possunt contra tabulare testamentum. Item, quòd testamentū, in quo emancipatus est præteritus, non est ipso iure nullum. Hodie tamen ex quo differentia emācipationis, & patriæ potestatis sublata est, nōn est differentia inter ipsos. Syl.

¶ a Iure ciuili. Sic. j. de hæ. quæ ab intest. §. emancipati.

¶ b Necesse est. Nam nihilominus tenet testamentum. aliud in eo, qui est in potestate: vt s. eod. in princip.

¶ c Sui hæredes. Supple: & quia debent esse hæredes sui: aliàs non esset bona ratio: cùm filii necesse habeant patres instituere: licet non sint patres sui hæredes ad filios. Filius autem emancipatus per capitis deminution ē desinit agnatus esse, & remanet cognatus, q. nō cognoscitur à iure ciuili: vt j. de here. quæ ab intest. defer. §. emācipati. & s. de legi. agna. tute. §. fin. & ff. de bono. poss. l. sed cum patrono. §. j. Accur.

¶ d Fœminis. Licet in suis esset differētia inter masculos & fœminas iure ciuili. vt s. eod. §. j.

e Exhæredatis. s. ritè. aliàs autem exhæredato datur contra tab. vt ff. de bo. poss. contra tabu. l. non putauit. §. nō quæuis. Item etiam institutis datur contra tab. si alius committat eis edictum vt ff. de contra tab. l. iij. §. si pater. ver. planè. & ff. de leg. præstan. petita bonor. posses. contra tab. l. si duo.

(quamuis iure ciuili succursum nō sit) iure prætorio bonorum possessio cōtra tabulas datur.

¶ Emancipatos liberos iure ciuili [a], neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est [b], quia non sunt sui hæredes [c]. Sed prætor oēs tā fœmini [d] sexus quod masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari iubet: virilis sexus, nominatim: fœminini verò * inter cæteros: quia si neque hæredes instituti * fuerint, neque ita (vt dixim*ᵒ*) exhæredati [e] *: permittit * eis Prætor, contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

*& · *instituūtur. · *exhæredentur. · *promittit.

¶ *Adoptiui quandiu in adoptantis nexibus constituti sunt: haud secus quā naturales liberi instituēdi vel exhærendā di sunt: adoptione verò soluta impune ab adoptante patre præsereūtur: quo tamen ad naturalem patrē tanquā ab eo emancipati haberi incipiunt.*

¶ Adoptiui liberi quādiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iu-

¶ Adoptiui CASVS. Mitio adoptauit Aeschinum, éúmque tamen in testamento prætermittit, quæro an testamentū rumpat? maximè. Nam adoptiuorū ius idē est, quod naturalium. Quid si eum Mitio emācipauerit? eadē est eius ratio, ac si à patre Demea emancipatus fuisset. quare præteritus à Demea bonorum possessionem contra tabulas obtinebit, id est, Prætor permittet ei patria bona possidere, æquè, ac si hęres esset, neque scripto hæredi petendæ hæreditatis causa actionem, ac iudicium dabit. Quid ergo iudicas de Centumuirali iudicio (de quo Valer. Maxim. lib. 7. cap. 7:) quo naturalis patris testamentum, in quo filius in alienā familiam per adoptionem traductus præteritus erat,

erat, rescissum est? Contra ius commune singulari aliquá ratione id factum esse. nã (vt hîc dicitur) adoptiui, quandiu in adoptione sunt, pro extraneis habentur. Mouit ergo Centumuiros quædam singularis ratio, quã Val. Max. non debuit omittere. item vt eodẽ capite C. Piso Præfectus vrbis motus est ratione singulari, cũ testamentum filii in adoptionem dati, quo naturalis pater erat præteritus, *abfunt. rescidit. Octo enim, inquit, filios habebat. Et exhæredatus dixit Valerius, ꝑ præteritus. neque enim pater exhæredari potuit. Cor. Vib.

¶ a Habentur. Quo ad adoptiuum patrem.

¶ b Instituendi. Ab adoptiuo patre. Accur.

¶ c Iure ciuili. Quod. s. ius ciuile (scilicet adoptionis) quo vocantur sui adoptiui ad hæreditatem, alio iure ciuili. s. per emãcipationẽ sublatũ est, quod esse potest: vt s. de le. agn. tut. §. fi.

*ab ipso ¶ d Attinet. Qđ vocat emancipatos: vt §. proxi. §. & est ratio: quia desinunt esse filij. Sed naturales non possunt desinere esse filij per emãcipationem: vt j. de hæred. quæ ab intest. §. minus ergo. ibi, nec quia.

¶ e Extraneorum. ff. de contra tabul. l. j. §. & sui iuris.

¶ f Patre. ff. de bon. poss. contra tab. l. si emancipatus. §. pen. in fin.

¶ Sed hæc quidem. CASVS. Imperator differentia marium ac fœminarum sublata, sanxit, vt eadem ratione tam mares quàm fœminæ exhæredentur, siue posthumi, siue iam nati, siue emancipati, & siue primo, siue inferiori gradu sint. Cor. Vib.

...ris habentur[a], cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. Itaq; hæredes instituendi[b], vel exhæredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili[c], neque eo iure * qđ ad edictum Prætoris attinet[d], inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quandiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum[e] numero habeantur: vt eos neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse sit. cum verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre[f], tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à *naturali patre emancipati fuissent.

¶ *Sublata veteri differentia, recentiori iure sancitum est: vt iisdem testamen[illegible] & fœminæ instituantur, vel exhæredes fiant, idq; in reliquis liberis, vt putà nepotibus, neptibus, & deinceps, necnon & in posthumis, & emancipatis filiis obseruare conuenit.*

¶ Sed hæc[g] quidẽ vetustas[h] introducebat, nostra verò constitutio[i] inter masculos & fœminas in hoc[k] iure nihil interesse[l] existimans: quia[m] vtraque persona in hominũ procreatione simili *naturæ officio[n] fungitur: & lege antiqua[o] duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab initio vocabantur: quod & Prætores posteà secuti esse videtur[p]: i-

¶ g Sed hæc. scilicet supradicta à principio tit. vsque ad §. emãcipatos. Et dic hæc scilicet differentiam sexus & gradus, & modi exhæredationis: vt supra eo. §. j. & §. posthumi. & §. sed fœminini. non autem dicit de iis, quæ postea vsque modo dicta sunt à §. illo emancipatos.

¶ h Vetustas. id est, media iuris prudẽtia, vt statim sequitur.

¶ i Constitutio. C. de lib. præt. vel exhær. l. maximum.

¶ k In hoc. Aliàs enim multæ differentiæ sunt: vt ff. de sta. ho. l. in multis. *similiter.

¶ l Nihil interesse. Vt in auth. quib. mod. natura. effi. sui. §. nõ autem.

¶ m Quia. Prima ratio.

¶ n Officio. id est, simili officio. vna enim indiget altera ad procreationem sobolis, & hæc est prima ratio l. xij. tab. vt C. de leg. hæred. l. legem.

¶ o Lege antiqua. Argumentatur ex iure antiquo. Sic s. qui manum. l. non pos. §. fin. & hæc est secunda ratio.

¶ p Videntur. scilicet dando filiæ bo. poss. contra tabul. in totum: licet non possit dicere nullum. vt C. de lib. preter. l. maximum. ibi, & si ii, sic fuerit

præteritus,&c. & hæc est tertia ratio. Accursius.

¶ Adde, quòd hæc omnia latiùs ponit glos.quàm sequen.doct.in d.l.maximum vitium.Sylues.

valeat eius testamentum? Valere respondet, idque honori militantium tributum esse.Cor.Vibul.

deo simplex [a]; ac simile ius, & in filiis; & in filiabus, & in cæteris descēdentibus per virilē sexū[b] personis,non solùm iā natis, sed etiā posthumis introduxit: vt omnes siue sui, siue emācipāti sint,vel hæredes instituātur, vel nominatim exhæredentur,& eundē habeant effectum[c] circa testamēta parentum suorū infirmāda,& hæreditatem auferendā;quā filii sui, vel emancipati habent: siue iam nati sint, siue adhuc in vtero cōstituti, posteà nati sint[d]. Circa adoptiuos autē filios certā induximus diuisionē, quæ in* nostra cōstitutione[e], quam super adoptiuis tulimus,continetur.

¶ *Præteritio militis in expeditione testātis, si scit se h[illegible] liberos, pro exhæredatione habetur.*

¶ Sed si in expeditione occupatus[f] miles testamentum faciat, & liberos suos iā natos, vel posthumos nominatī non exhæredauerit,sed silentio * præterierit, non ignorās[g], an habeat liberos silentiū eius pro exhæredatione [h] nominatim facta valere, cōstitutionibus principum * cautum est.

¶ *Matris aliorúm-*

¶ a Simplex. Ad differentiā antiquæ distinctionis:vt s̄.eo.§.j.

¶ b Per virilem sexum. Quid de descendentibus per fœmininū? Respon. admittuntur,sed cum deminutiōe tertiæ partis: vt j. de hæred. quæ ab intest.§.item vetustas.versic. diu. & C.de decollatio.l.illā.

¶ Adde; q̄ hodie sublata est differētia, & æqualiter, & sine deminutiōe succedunt.auth. & sine. C. de coll. Sylvest.

Hæres suus præteritus habet duo remedia, emancipatus vnicum.

¶ c Eundem habeant effectum. Quo ad cōmodum,diuerso tamen iure, nam suus præteritus & dicit nullum, & contra tab.habet, si non vult dicere nullum, quando præteritus est.Sed emancipatus tantùm habet contra tabu. vt C. de lib.præte.l.maximum.§.sancimus itaque,&c.& ff.de leg.præstā.l.is,qui. Si autem exhæredentur, habent querelam omnes:vt ff.de contra tab. l.nō putauit.§.non quæuis. & de inoffi.testa.l. Papinianus.

*abest

Querela datur emancipatis.

¶ d Posteà nati sint. Qui exhæredari non possunt:vt diximus s̄.eod.§.posthumi.

¶ e Constitutione. C. de adop. l. cum in adoptiuis.& recitatus.s̄. de adopt. §.sed hodie.

¶ Sed si in expeditione.CASVS.Thrasymachus dum in castris esset,testamentum condidit.cùm liberos haberet,neque id ignoraret,nullam tamen eorum mentionem fecit: quæro, an

¶ f Occupatus. Quid,si non est in expeditione? Resp.ius commune obtinet:vt s̄.de mil. test.§.illis.

¶ g Non ignorans. Si enim ignorat,non valet testamentū: vt C.de test.milit. l. sicut certi iuris. nisi fuerit eius animi,vt si filiū haberet, esset exhæres: vt ff.de mil. test.l. q iure militari.

¶ h Pro exhæredatione.Ideó que querela inofficiosi testamēti agitur,sed hoc cū miles est paterfamilias: nā tunc non potest habere locū castrense peculium si enim esset filiusfamilias, non haberet locum querela:vt C.de inoffic. testamen. l.fin.§.fin.

*abest. Præteritio an habeatur pro exhæredatione.

¶ Adde rationē:quia cùm filiusfamiliās nō testetur nisi in castrensibus, vel quasi non subiacent talia bona, & peculium tale querelæ. l.fin.C.de inofficio.testam.Hodie verò indistinctè subiacet querelę,vt per Bartol. & alios in authent. ex causa. C.de liber.præter. Syl.

*l.sicuti & l.si cū C.de mil. test.

[illegible] Ista glos.hodie est falsa: vt not. suprà de mil. testa. §. illis autem.in glos.super verbo,iure tamē communi.

¶ Mater. CASVS. Tulliola filiū habuit:quū ea testamentum faceret,nullam filij mentionē interposuit.quæro quid iuris? Præteritione, inquit, non modò mater, sed & auus, & proauus materni liberos exhæredāt.Cor.Vib.

¶ Not. præteritionem maternam haberi pro exhæredatione. Itē hoc iure non dari contra tabulas,contra testamentum

vt per lineam maternam ascendentiū præteritio vim exhæredationis obtinet: idcirco ad eorū successionem citra querelam aspirare non potest præteritus filius.

Mater[a], vel auus maternus necesse non habent liberos suos, aut hæredes instituere, aut exhæredare, sed possunt eos silentio* omittere: nam silentiū matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantùm facit, quantum exhæredatio patris. neq; enim matri filium, filiámve, neque auo materno nepotem, neptémve ex filia, si eum, eámve hæredem non instituat, exhæredare necesse est: siue de iure ciuili[b] quæramus, siue de edicto[c] Prætoris, quo Prætor* præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem* permittit: sed aliud eis[d] adminiculum seruatur, qđ paulò post[e] vobis manifestum fiet.

*abest.

TIT. XIIII.

DE HAEREDIBUS instituendis[f].

Liber homo, vel seruus proprius, vel a- [illegible]

Hæredes * in-

mentum matris prætereuntis. Item, quòd nec iure ciuili, nec prætorio requiritur exhæredatio in testamento matris, vel eius lineæ. Itē, quòd Prætor non annullat testamētum, in quo filius est præteritus: sed dat cōtra tabulas. Itē, quòd preteritis à matre nō datur ius dicendi nullū, aut cōtra tabulandi: sed querela inofficiosi. Itē, quòd dictio Paulò post, verificatur in magno interuallo. Syl.

a Mater. Idē intelligo in silētio liberorū ad maternā lineā: vt C. de inofficioso testamen. l. cùm filiū. Accursius.

*abest.

ADDITIO.

Et hæc vera, quando fuit inserta causa, & tunc hoc (quo ad matrem, vel eius lineam) habetur pro exhæredatione: & habet locū querela, vt hîc. Quo autem ad patrē & eius lineam, si sit facta præteritio à filio in potestate, competit ius dicendi nullum: si ab emancipato, datur cōtra tabulas. Sed hodie non expressa causa testamentū est nullum: vt §. j. in authen. vt cùm de appellatio. cog.

b De iure ciuili. Quia nō habet eos in potestate: vt infrà de hæredum qualitate & differentia. §. cæteri.

c Edicto. Quo emancipati vocantur: vt suprà eodem. §. emancipatos. quia eos non potest emancipare: vnde contra tabulas locum non habet: vt hîc, & ff. de contra tabulas. l. illud. §. testamenta.

d Eis. scilicet descendentibus per lineam fœmininam. datur tamen & aliis, sed his maximè: vt C. de inofficioso testa. l. filiam.

e Paulò post. Vt infrà de inofficio. testa. per totum.

DE HAEREDIBUS instituendis.

Continuatur hoc modo: Vidimus de ordinatione testamentorū in tit. de test. ordi. Verùm quia causa efficiens fuit necessaria: ideo postea posuit de personis testantium: vt in tit. de mili. test. & qui testari nō possunt. in titu. quibus licet facere testamēta, vel nō. aliàs est tit. quibus non est permissum facere testamētū. Verùm quia in testamentis hæredes instituuntur: videndum est ergo de hoc in hoc tit. Aretin.

*abest.

*Alias promittit recte.

f Instituēdis. id est, qui possunt institui: vt infrà eod. vsque ad §. si plures. & §. fin. Item & qualiter debeāt institui: vt j. eo. §. si plures. vsque ad §. fin.

*Ex Vlpia. epi. tit. 21. 22.

ADDITIO. Instituere autem, est hæredem in eo iure quod testator habet, statuere. Substituere verò, sequenti gradu in eodem iure statuere.

Hæredes. Totus iste titulus diuiditur in septem partes. Primò ponit regulam generalem, quòd non solùm liberi, sed etiam serui. & non tantùm proprij, sed etiam alieni possunt hæredes institui. Secundò declarat qualiter proprius seruus potest institui, & quis dicatur proprius

seruus. Tertiò quis dicatur alienus, & quomodo potest institui. Quartò, quod non tantùm vnus, sed etiã plures possunt hæredes institui. Quintò ponit diuisionem portionum hæreditatis, & de effectu ipsius. Sextò de institutione sub conditione. Septimò, quòd etiam ignotus testatori potest hæres institui. Secunda ibi, Proprios autem. Tertia ibi, Alienus seruus. Quarta ibi, Et vnum hominem. Quinta ibi, Hæreditas plerunque. Sexta ibi, Hæres & purè. Septima ibi, Hi quos. Vel diuidas vt diuidit hîc glos. tit.

stituere [a] permissum est[b], tam liberos homines, quàm seruos: & tam proprios[c], quàm alienos[d]. Proprios autem olim quidem secũdum plurium sententias* nõ aliter, quàm cum libertate rectè instituere licebat, hodie verò etiam sine libertate ex nostra constitutione[e] hæredes eos[f] instituere permissum est. Quod non per innouationem[g] induximus: sed quoniam æquius erat, & Attilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinũ, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem[h] testa-

* sententiam T.

CASVS. Aueo nunc ex te audire quosnam hæredes iure instituere possimus. ac de liberis quidem hominibus, & ciuibus Rom. nũquám mihi in dubium venit: sed ecce, Simo Dauum habet seruũ, quæro an hæredem eum instituere possit, quũ serui nihil proprium habeant? Respõdet posse. Quid autem si tantùm Daui proprietatem habeat, alius verò vsumfructum? Tantundem. Quid, si neque proprietatem neque vsumfructum? Tantundem. Syl.

¶ Not. quemlibet tam liberum, quàm seruum hæredem institui posse. Item, quòd hodie sine mentione libertatis potest quis hæres institui. Item, quòd libertas tacitè dari potest. Item, quòd proprium dicitur respectu nudæ proprietatis. Item, quòd opinio vnius doctoris quando est fulcita pluribus rationibus, attenditur contra opinionem plurium. Syl.

¶ a Hæredes instituere. Quasi dicat dominos intus in bonis suis facere. nam hæres, i. dominus: vt ff. de hæred. qual. & diffe. §. fi. ibi, pro hæred. Item ideo dixi intus, quia tũc subintrat hæres in dominium rerum defuncti, acsi eadem persona esset: vt in auth. de iureiuran. à mori, §. primo. ibi, cum vtique. & ff. quibus ex causis maio. l. cum miles. in fine primi respon. Accur.

¶ Adde glo. quæ hoc optimè declarat in l. omnium. C. de testa. secùs tamen est in possessione. l. cùm hæredes. ff. de acquir. posses. Syl.

ADDITIO. Non tamen est idem dominiũ, quod erat penes defunctum: sed fingitur esse idem. Secùs autem in possessione, quã volens perdere, & in aliũ transferre, statim perdit, & noua renascitur statim quòd est apprehensa: & intelligitur semper fuisse continuata, si iterum à nemine fuit occupata. Angel. — Possessio hæredis an sit eadem cum possessione defuncti.

¶ b Permissum est. s. à iure.

¶ c Proprios. scilicet seruos.

¶ d Alienos: Sic ff. eod. l. non minus.

¶ e Constitutione: vt C. de ne. ser. hæred. instit. l. cum quidam.

¶ f Eos. scilicet proprios seruos.

¶ g Non per innouationem. Quasi dicat, non induximus hoc de nouo, sed apud antiquos hoc idem dixerat Attilicinus, vt subiicit. Sed contra supra quib. ex cau. ma. non licet. §. idémque iuris. ibi: Noua humanitatis, &c. Solu. iste Iustin. non inuenit, sed rationem reddit, cùm non sit verisimile, &c. vt ibi, vel aliter. Attilicino placuit & Paulo, sed in legis necessitatem non deduxerunt. sic & s. de test. §. sed neque hæres. Iustin. verò in legis necessitatem induxit: vt ex ipsa institutione liber esse videatur. Item, nunquid corrigitur, quod aliàs dicitur, scilicet, quòd purè institutus, est sub conditione liber: quia expectatur conditionis euentus: vt ff. eo. l. seruus. §. j. & l. quoties. §. fin. & l. qui filio. §. j. Resp. nõ: quia istud locum habet, quòd hîc dicitur, quando libertas nec est data expressè, nec fuit retardata: at ibi expressè fuit retardata.

ADDITIO. Quòd autem dicitur in textu, ad Sabinum, ad Plautium: sic accipe, Annotationes ad libros Sabini, & Plautij.

¶ h Nudam proprietatem. Vt iste liber

tor habet, alio vsumfructū habēte.

Seruus accusatus de crimine adulterij cō missi cum domina sua, non potest ante sententiam manumitti, nec ab ea hæres institui. Aretin.

¶ Est tamen casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina hæres instituitur: vt constitutione [a] diuorū Seueri, & Antonini cauetur: cuius [b] verba hæc sunt[c]: Seruū adulterio maculatū [d]*, non iure testaméto manumissum[e] ante sententiā ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata [f], rationis est. Quare sequitur, vt in eundē à domina collata hæredis * institutio, nullius momenti habeat[g].

¶ Seruus in quo quis habet vsumfructū, dicitur alienus: & ideo institutus cum libertate ab vsufructuario non consequitur libertatem ipsam. Aret.

Alienus seruus etiam is intelligi-

ber, & hæres necessarius sit: vt suprà eodem. j. respon. sed tamen vsufruct. perinde videtur acsi esset seruus adhuc: vt C. communia de ma. l. j. §. fin autem proprietarius.

¶ Est tamē. CASVS Sulpitius Mutiam accusauerat, q rem cum Menecrate seruo suo habuisset. Dum iudicium pendet, Mutia testamentum facit, & Menecratem hæredē scribit: quæro an valeat testamentum? minimè. Cor. Vib.

¶ No. quòd pendēte iudicio criminali, nihil est innouandum. Item, q mulier non potest manumittere, aut instituere seruū secum adulterio maculatū. Syluest.

¶ a Constitutione. s. Græca, quā non habemus. Accurs.

*adulterii accusatū. D.

¶ b Cuius. scilicet constitutionis.

¶ c Verba hæc sunt. quæ sequuntur.

¶ d Maculatū. i. accusatum. Nam aliàs est in litera, accusatū: vt ff. e. l. his verbis. §. interdū. vbi de verbo ad verbū sunt ista, quæ hîc dicuntur: excepto quod non scribitur maculatū vt hîc, sed accusatum. similis expositio dicit in libro Sapientiæ de Ioseph: Maculauerunt me impii. Et alibi in diuina scriptura: mendaces ostendit, qui maculauerunt eum, i. accusauerunt eum.

¶ e Manumissum. s. videri: vt postea subiicit: & dic manumissum simpliciter, non institutum, & ex hoc infert, quod sequitur, quòd nec cum institutione fieri potest liber, vt subiicit: quare sequitur, &c. Aretin.

¶ f Postulata. i. accusata de eodem adulterio cum seruo proprio commisso, pro quo grauiter punitur vterq;: vt C. de muli. quæ ser. pro. seiun. l. j. in prin. Quid, si cum extraneo commisit adulterium? Resp. nec tunc manumittitur vsque ad lx. dies: vt C. de adul. l. iij. & ff. de adul. l. si postulauerit. §. iubet. [Adde, quia ratio est, q eis manumissis nó possunt torqueri ad probandum delictum. l. prospexit. ff. qui & à quib. Syl.] Itē, quid, si adulteriū tale commisit, non tamen accusat adhuc? Resp. bene pōt manumittere, sed in crimine læsæ maiestatis est speciale, vt post cómissum crimen tale, nō possit manumittere, vel testari: vt C. ad leg. Iul. maiest. l. fi. & ff. de dona. l. post cōtractum. & l. donationes. §. fi.

*hæreditatis. aliâs vtrūque abest.

¶ Adde, q hoc est verum, nisi maritus fecerit diuortiū gratia accusandi. d. l. prospexit. §. fin. cum l. seq. ff. quī & à quib. Syl.

¶ g Nullius momēti habeatur. Quia si valeret institutio, valeret libertatis datio: vt s̄. eo. j. resp. & s̄. quib. ex cau. manu. nó lic. §. j. & ita nota argu. quod vbi aliquid prohibetur fieri directo, similiter & per obliquū prohibetur: sic ff. de cond. instit. l. quæ sub cōditione. §. sed si sub. ibi, sed est veriùs. Itē arg. q, cassato principali, cassatur quicquid sequitur ex eo, vel ex his. vt C. de legib. & constitutionibus. l. non dubium.

¶ Adde hoc verum, vbi est eadem ratio. l. si is. C. de præd. minor. Item vbi causatum est quid ratione temporis. l. ij. & ibi glo. ff. de luit. pignor. Aduerte tamen, quia videbatur probari contrarium ex hoc text. quia institutio non sequitur ex libertate, sed potiùs libertas ex institutione, cùm libertas sine ea esse possit: nisi respondeas, q attenditur ordo intellectus, quod ad hoc videtur, vt institutio sequatur, requiratur libertas præcedens tacita, vel expressa. Syl.

¶ Alienus. CASVS. Fuluius vsumfru-

ctum Daui serui habebat, quæro an possit eum instituere? quid adhuc dubitas, cùm etiam alienum prorsus instituere liceat? Et ad quem redit hæreditas? ad proprietarium. Cor. Vib. suam eum manumiserat: deinde iam libertate fruentem hæredem instituerit, erítne hæres necessarius? minimè. sed potestatem habet adeundę, vel repudiandæ successionis. Quid si Simo eum Chremeti vēdidit, & postea hæredem instituat? In Chremetis erit volūtate ac manu situm, velítne illum eam adire, nécne. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ nostrū non dicitur illud, in quo tantùm habem⁹ vsumfructū. Syl.

*habebat T.

¶ a Testator. Et ideo non potest eum cum libertate instituere: vt ff. l. si alienū. in prin. Sed contradicit ad hūc. §. ff. de bo. auct. iu. pos. l. in vēditione. Sed certè quo ad alia est loco domini, nō quo ad hoc, vt possit fieri liber. Sed cùm alias manumissus esset à fructuario simpliciter sine institutione, erit tāquam liber, quā diu duratur⁹ erat vsusfructus: vt C. commu. de manu. l. j. §. si autem fructuarius. Nunquid & hic seruus alienus hæres institutus erit tanquam liber, licet verè liber non sit? Respon. nō. quia ex morte testatoris protinus erat futur⁹ quasi liber, si valeret hoc, quòd ageretur: vt arg. ĩ. de hære. qual. & diffe. in prin. Item & tunc erat vsusfructus perdendus: vt s̃. de vsufr. §. finitur. vnde etiā sic esset, quasi liber, donec duraret vsusfructus: quia nisi duraret post mortem testantis, nihil valet talis institutio, vt sit liber, sed domino suo hæreditatē quærit: vt ĩ. eod. §. alienus. Sed quid si erat vsufr. rèpetitus in persona primi hæredis, vel etiam vlterius, quod potest: vt ff. quib. mod. vsusfru. amit. l. repert. in princ. Respon. tunc erit quasi liber toto illo tempore: vt in d. l. communia. de ma. l. j. §. si autem fructuarius.

tur, in quo vsumfructum testator[a] habet*.

¶ *Simplex proprij serui institutio eum & liberum, & domino necessariū hæredem facit: qui si, viuo adhuc testatore, libertate donetur, voluntarius efficitur, si autem à domino alienetur, nec liber, nec hæres fit, sed nouo domino hæreditatem quærit.*

¶ Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidē in eadem causa[b] manserit, fit ex testamento liber[c], hærésque ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia nō fit hæres * necessarius, cùm vtrunque[d] ex domini testamento non consequitur. Quòd si alienatus fuerit, iussu noui domini adire hæreditatem debet: & ea ratione per eū dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neque liber[e], neque hæres esse

*abest.

¶ Not. ꝙ manumissus in vita omnino remanet hæres, sed voluntarius. Item, ꝙ vbi duo requiruntur ad aliquem actum copulatiuè, nō sufficit alterum eorum. Item, ꝙ per alienationē serui instituti videtur reuocata volūtas dādi libertatem, non autē hæreditatem. Item, quòd quęlibet dispositio quantumcunque pia in testamento facta potest reuocari. Syl.

¶ Seruus autem. CASVS. Simo Danum seruum suum hæredem instituit. Dauus & liber, & hæres erit necessarius, id est, etiam inuitus cogetur hæreditatem adire. Quid si ante mortem

¶ b In eadē causa. i. seru⁹ eiusdē domini. Io. vt ff. si ex nox. cau. aga. l. j. §. i.

¶ c Liber. Nisi aliqua lex impediat libertatem: vt ff. eo. l. si non lex. ad fi. tit. vel conditio: vt ff. eo. l. quoties. §. fin. vel quia ex lege peruenit ad libertatem: vt ff. eod. l. testamento. ad fin. tit. secundum Io. Item fit liber à semetipso, nisi institutus fuerit ita: cùm quis mihi hæres erit, Stichus liber & hæres esto. nam tunc à cohærede accipit libertatem: vt ff. de acq. hær. l. ex parte. Item & ignorans fit hæres, & liber: vt ff. si cert. peta. l. eius qui.

¶ d Vtrūq; i. hæreditatē, & libertatē. nā vt liber sit hæres necessarius, hæc duo cōsequi debet ex testamento domini: vt ĩ. de hær. qual. & differ. §. j.

¶ e Neq; liber. Directè enim libertas in seruo alieno nō potest habere locū: sed institutio potest habere effectum, vt hic: sed aliud in legatis, quæ adimūtur hoc ipso, quod alienantur serui: vt ff. de adi. leg. l. seruo cum libertate.

& est

& est ratio: quia in legato spectatur dies, quo cedit, an sit manumissus: vt ff. quand. di. leg. ced. l. si post. §. si cum. Hec ratio nō est bona: qa siue inspiciam⁹ diē cedētis legati. siue diem aditæ hæreditatis: vtroq; casu reperitur alien⁹: vnde queadmodū etiā hereditas venit ei quirēda nouo domino: ita & legatū. ppterea noua redditur ratio: qa faciliùs legata reuocātur, q̄ hęredū institutio. l. ex parte. ff. de adimē. leg. cùm eī faciliùs legata instituant, faciliùs destruūtur: vt in auth. ex causa. C. de lib. prete. Christophor.

a Alienauit. s. alicui habēti factionē testamēti: vt ff. eo. l. seruum meum. in j. respon. & hoc nisi redimatur ab eodē testatore qui eum instituit, & posteà eū alienauit. tunc enim reuiuiscit libertas: vt ff. de manu. testa. l. verum. & ff. eod. l. quoties. §. fin. & l. si non lex. & l. penulti.

potest, etiā si cum libertate hæres institutus fuerit. Destitisse enim à libertatis datiōe videtur dominus, q. eum alienauit[a].

¶ *Seruus alienus hæres institutus quærit domino suo hæ-* [illegible] *noui domini adire. Si verò antè, quàm* [illegible] *manumissus, potest suo ar* [illegible]

¶ Alienus[b] quoq; seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit: iussu[c] eius domini adire hæreditatem debet. Si verò alienat⁹ fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortē eius[d] antè, quàm adeat, debet iussu noui domini[e] adire. at si manumissus est, viuo testatore, vel mortuo antè, quàm adeat, suo arbitrio[f] adire potest hæreditatē.

¶ *Serui alieni post* [illegible] *collata institutio* [illegible]

acqui. hære. l. si qui mihi bona. §. iussum. & ita domino quæritur. aliàs si seruus nolit adire (quod potest esse, etiam domino iubente) non quærit: vt eod. l. cùm C. proponas.

ADDITIO. Si tamē coact⁹ adeat, valet aditio. Sed pater, filia recusante, itē monasteriū monacho recusante, adire, vel ante aditionem mortuo testatore, possūt adire suo iure: vt per Ang. Aret. hîc.

¶ d Post mortē ei⁹. Etiā post iussū ei⁹ antè, q̄ tamē adiret: vt ff. de acqui. hęr. l. Antisti⁹. §. j. Ac.

¶ e Noui domini. Hoc. est eīn in hæreditate, vt illi acquiratur, q. tempore aditionis est dominus, vel sibi, si liber est tunc: sed in legato spectatur dies cessionis: vt si tempore mortis legantis sit meus: licet alienē, tamē mihi debeatur legatū: vt ff. quādo dies leg. ce. l. si post §. ij. & ibi glo. in verb. statim. — Dies cessionis spectatur in legatis.

¶ f Suo arbitrio. Sic s. eod. §. si verò. Accur.

¶ Alienus quoque. CASVS. Chremes Dauum Simonis seruū heredem instituit, cuius iussu adibit hereditatem? Simonis. Quid si Simo illū Phędriæ vendidit, aut Chremete viuo, aut post eius mortem, eiúsque tamen Simonis iussu Dauus hæreditatem adisset? Phædriæ iussu adire debet. Quid si aut Chremete viuo, aut post eius mortem, ante aditionem tamen, eū Simo manumiserit? Arbitratu suo nullius imperio obnoxius. Cor. Vib.

¶ Not. q seruus iussu domini tēpore aditionis debet adire. Item, q si institutus seruus liber efficiatur, nihilominus consequitur hæreditatem. Syl.

¶ b Alienus. Qui sic institui potest, cùm liber erit, prius non: vt ff. de condi. instit. l. seruus alienus. & l. quia.

¶ c Iussu. precedēte aditione: vt ff. de

¶ Seruus etiā alien⁹. CASVS. Chremes ita scripsit, Dauus Simonis seruus post Simonis mortē hæres meus esto: quæro cùm in bonis nullius ante aditam hæreditatem Dauus sit, vtrum institutio valeat? maximè. Hæreditas enim non hæredis futuri, sed defuncti domini loco est. quod vel ex eo intelligi potest. Serui demū institui possunt, quorum domini etiam possunt, institui. Iam verò posthumus alienus institui non potest. finge Cornelium defuncti seruum Erotem sibi hæredē instituisse. Si Eros esset posthumi seruus, institui non posset. At potest institui: ergo non posthumi, sed defuncti vicem sustinet. Cor. Vi.

¶ Not. q quis per alium consequitur, quod per seipsum non potest. Syl.

a Post domini mortem. Verba legis suut omnia, & secundū hoc planū est, vel testatoris: quia sic dicat, instituto seruū hæredem post mortē domini. & probatur hæc lect. ij. ff. eo. l. q filio. j. respōs. nec obstat, qđ videat in diē fieri hæc institutio: vt j. eo. §. hæres. qa incert⁹ est dies mortis: vt ff. de condi. & demō. l. j. §. dies ausē. vnde valet & ff. eo. l. in tempus. in princip.

*autē.

b Testamenti factio. s. passiuè nō actiuè: vt j. de her. quali. & diffe. §. testamēti. & iussio hæredū spectatur, si modò cū defūcto fuit, licet cū hærede instituto nō fit testamenti factio: vt ff. eo. l. seruus hæreditarius.

c Nōdū Benedico seruum hereditariū posse institui: qa non est nullius, sed alicuius. s. hæreditatis, quæ vicem defuncti obtinet.

Hæreditas iacēs, defunctū & nō hæredem repræsentat.

est, sed eius quoque qui vel hæreditarius est, vel eius qui nasciturus non dum natus est.

¶ Seruus etiā* alienus post domini mortem[a] rectè hæres instituitur. quia & cum hæreditariis seruis est testamēti factio[b]. Nōdū[c] enim adita hæreditas personæ vicē sustinet, nō hæredis futuri, sed defuncti[d], cùm etiā* eius, qui in vtero est[e], seruus rectè hæres instituatur.

¶ *Seruus plurium ab extraneo institutus [illegible] pro parte dominica. Aretinus.*

Stichus seruus erat Metelli, Manilii & Fabii. Eum ego hæredem institui. Tres illi, quorum iussu meā Stichus adidit hæreditatem, pro parte sui dominii, meam hereditatē participabūt. Cor. Vibul.

¶ Seruus autē* pluriū, cum quibus[f] testamēti factio est ab extraneo institutus[g] hæres, vnicuique dominorū, cui⁹ iussu[h] adierit, pro portione dominii acquirit hæreditatem.

¶ *Hæredes quot volumus facere possumus.*

¶ Et vnum hominē, & plures vsq; in infinitū[i], quot* quis* hæredes velit[k] facere, licet.

Not. quòd capacitas serui pēdet à capacitate domini, Itē, quòd seruus institutus non omnibus quærit indistinctè: sed præcipientibus tantùm. Syl.

*abest.

f Cum quibus. s. dominis.

g Ab extraneo. Si verò ab altero ex dominis sit institutus, acquiritur cæteris sociis hereditas: qđ dic: vt ff. pro soc. l. verū. §. si seruo cōmuni.

h Iussu. dic quòd sufficit vna iussio, licet sint plures domini: vt ff. de acquir. hære. l. seruus duorum.

*quātos *quisq;

d Defuncti. Et est forrè ratio: quia defunctus est certus quis fuerit, sed non sic de hærede: quia & si certus sit institutus, poterit esse qꝫ non adeat hereditatē: quia potest desistere multis de causis: vt j. quib. mo. test. infir. §. posteriore. & facit ad hunc §. j. de stip. ser in princ. & ff. de acqui. re. do. l. in eodem. in fin. & l. seq.

Adde, quòd quousque non aditur, repręsentat personam defuncti, adita autē hæredis: & retro trahitur, itaque fingitur repræsentasse heredē à morte defuncti. l. hæres quandoque. ff. de acq. hær. vt dicit hìc Aret. & hanc rationem glo. sequuntur communiter docto. hìc. & in l. si is, qui pro emptore. in vlt. no. ff. de vsucap. Syl.

e Ei⁹, q in vtero est. Cùm ꝓ nato sit habēdus, quo ad cōmodū: vt ff. de stat. ho. l. q in vtero. & ff. eod. l. ei⁹. in pric.

Seuerus autem plurium. CASVS.

Et vnum. THEMA. Quæro, quem ad numerū hæredes institui possunt? numerus non est præscriptus. quare, quanuis multos, instituere tibi licebit. Cor. Vib.

i In infinitum. Quid ergo, si instituam omnes homines quicūque sunt in mundo? Videtur nullum esse, cùm effectum habere non possit: puto tamē valere, vt hìc, sed tamē non poterit cōfirmari aditione, propter nimiā difficultatem, vel impossibilitatem.

Hæc gl. non est Accur. Hæredes institui possunt simul omnes homines mundi. Volūtas testatoris est lex.

k Velit. Cùm sua voluntas sit lex: vt in auht. de nup. §. disponat.

Hæreditas. CASVS. Quoniam in plures partes solet hæreditas diuidi, cōmodissimum esset certa quędā ac definita esse nomina, quibus pars quęuis hæreditatis designari posset. Ecquę igitur nomina constituta sunt? Assis nomina, quę sunt numero totidē, quot vncię. Iteq; si Pōponius dum taxat bonorū suorū partē heredi suo velit relinquere, sic pronunciet, Flauium

uium heredem meum ex vncia esse iubeo. si duas partes, dicet, Ex sextante. si tres, Ex quadrante. si quatnor, Ex triente. si quinque, Ex quincunce. si sex, Ex semisse. si septem, Ex septunce. si octo, Ex besse. si nouem, Ex dodrant. si decẽ, Ex dextãte. si vndecim, Ex deunce. si duodecim, ac proinde totum, Ex asse. neque enim assis plures sunt partes. Quid autem, si pronuntiet, Flauius ex sextãte mihi hęres esto, neque aliumvllum instituat? Re vera tantùm Flauius duas partes habere debet, proximus autẽ agnatus reliquas decem. sed quia regula est, Neminem ex parte testatum, ex parte intestatum esse: ideo Sextantis, aut alterius cuiusuis partis nomine totus as intelligetur. Idq; apparet in milite. nã si miles ex sextãte hæredem scriberet, qui ab intestato hæres esset, decẽ reliquas partes acciperet. propterea scilicet quòd miles ex parte testatus, ex parte intestatus potest decedere. Cor. Vib.

¶ *Vniuersa quæuis* [illegible] *xii (quæ assis appellatione continẽtur) scindit: quarũ quælibet certũ nomen à lege sortita est: potest tamẽ in plures pauciores ve vncias (prout testatori libitum erit) distribui.*

¶ Not. diuisionem assis. Item, quòd dictio, plerunque, facit regulam. Item, quòd institutus in parte, nõn dato cohærede, habet totum. Item neminem pro parte testatum, & pro parte intestatum decedere posse, nisi sit miles. Syluest.

¶ a Plerunque. ideo dicit plerunque, quia quandoque in plures: vt ĩ. eod. §. si plures. quandoque in pauciores diuiditur: vt infrà eo. §. non autem.

¶ b Quæ. s. vnciæ simul collectæ.

¶ c Appellatione. i. significatione.

¶ d Hæ partes. infrà positæ, in quantitate differentes. vel dic melius, hæ partes, scilicet, vnciæ xij. ad partes redactæ. est enim ad superiora facienda relatio.

¶ e Sescunx. id est, vncia & dimidia: vt ff. de inoffic. testam. l. Papinianus. §. quoniam autem quarta. in fin. Sed quare non posuit nomen, quod vnciã signaret? Resp. quia plura sunt negotia, quam vocabula: vt ff. de præscrip. verb. l. natura. [Adde, satis potuisse, dum dixit assem diuidi in xij. vncias, quælibet. enim pars, & sic pars vna, vncia dicitur. Syl.] Et not. ꝙ primum, & secundum, & tertium, & quartũ nomen interpretationem sumit, ex eo, quod quotã designat hereditatis portionem.

Hæreditas plerunque[a] diuiditur in duodecim vncias, quæ[b] assis appellatione[c] continentur. Habent autem & hæ partes[d] propria nomina ab vncia vsque ad assem, vt putà hæc: sescunx[e],

Sescũx enim dicitũ quasi semiuncia & vncia. & est tertia eius litera scilicet s, nõ x. sextans, quia sextam partem signat. i. duas vncias. Quadrans, quia quartam: & ita tres vncias signat. Triens, quia tertiã partem: & ita quatuor vncias signat. Sequentia verò nomina etymologiã habent ex eo, quod certum numerum vnciarum signant. Dicitur enim quincunx, non quia quintam partem habet: sed quia quinque denotat vncias. Semis, quia sex: & sic de singulis per ordinem. [Adde veram etymologiam & deriuationem horũ nominum per M. Varronem libr. v. linguæ Latinæ, vbi melius declarat, & dicetur infrà. Syl.] Item not. quòd non omnes vnciæ, quæ signantur per ista nomina, continentur in asse: licet hoc innui videatur. Sic enim contineret as lxxviij. vncias & dimidiam. Ideo autem ponit hãs partes; quia quælibet potest in asse cõtineri. hac ratione, & homo dicitur risibilis: & actio legis Aquiliæ pœnalis dicitur: vt infrà ad leg. Aquil. §. his verbis. Item not. ista tria nomina As, Põdus, Libra, idem signare. Item quandoque as ponitur pro obolo: vnde illud, Nónne duo passeres asse veneunt? vnde versus, As, obolus, pondus, as est possessio tota, id est, hæreditas: vt hîc. sed & pondus largè dicitur omne, qđ est in statera positum. sed hîc strictè accipitur pro pondere xij. vnciarum. vnde dupondium, quasi duplex pondus scilicet xxiiij. vnciarum. vt infrà eod. §. & si plures. & facit ad hunc §. ff. eod. l. seruum meum. §. fin.

ADDITIO. Vox sescunx abundat in quibusdam codicibus: itaque vertisse Theophilum, neque ad rem pertinere, Aemyl. Ferret. tradit. Antonius verò Aug. lib. ij. c. viij. à Tusco lib. abesse affirmat: & sescuncia dicen-

dum, auctore Meciano, non fescunx, quod nomen ab Accursianis dictum putat.

Aßis partes declarantur.

¶ a Sextans. id est, duæ vnciæ, quasi sexta pars aßis.

¶ b Quadrans. id est, tres vnciæ, quasi quarta pars aßis.

¶ c Triens. id est, quatuor vnciæ, quasi tertia pars aßis.

¶ d Quincunx. id est, quinque vnciæ.

¶ e Semis. i. sex vnciæ: scilicet, dimidium aßis.

¶ f Septunx. i. septem vnciæ.

¶ g Bes. i. viij. vt olim des, quasi dempto triente.

¶ h Dodrans. i. ix. quasi dempto quadrante.

¶ i Dextans. i. x. quasi dempto sextante.

¶ k Deunx. id est, xi. quasi dempta vncia.

¶ l As. i. xij.

¶ m Totus as. Nam in totum presumitur instituisse defunctus, cùm alium non instituit: vt hîc, & ff. eod. l. interdum. §. j. Idem quoque presumitur in milite: vt C. de test. mil. l. iij. §. nã nisi. quod hic sequitur, nõ ad superius prox. responsum, sed ad hoc, quod sequitur. refertur. s. neque enim. &c. Sed si miles fecit testamentum in castrensibus, potest decedere intestatus in paganicis: vt C. de testamento mili. l. ij.

¶ n Intestatus decedere. Imò videtur sic: vt ff. de inoff. test. l. nam & si parentibus. §. pen. & fi. que est cõtrà. Sed hoc verum ab initio: sed ex postfacto potest: vt C. de inoff. testa. l. cum duobus. Et not. hîc idem iuris non esse in parte quo ad partem, quod est in toto quo ad totum: vt ff. fam. ercis. l. in hoc iudicio. Arg. contra ff. de pact. l. iurisgentium. §. adeò. & §. sequ. & facit ad hunc §. ff. de reg. iur. l. in testamentis.

sextas[a], quadras[b], tries[c], quincunx[d], semis[e], septunx[f], bes[g], dodras[h], dextans[i], deunx[k], as[l], Non autem vtique semper* duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ assem efficiũt, quot testator voluerit: & si vnum tantùm quis ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit, totus as[m] in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus[n], decedere potest, nisi sit miles[o]: cuius sola volũtas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quotcunque[p] * voluerit plurimas vncias suam hæreditatem diuidere.

*abest. rectè.

*quantascunque.

¶ *Qui partibus non designatis hæredes scripti sunt, æquis* [illegible] *videntur: qui verò id aliquot in certis* [illegible] *tur, quotquot sint in residuo aßis hæredes sunt: asse aũt toto distributo, qui sine partibus scripti* [illegible]

¶ Si plures instituantur* hæredes: ita demum in hoc casu* partiũ distributio[q] necessaria

*constituantur ita.

*absunt

[illegible] Et melius. l. ius nostrũ. eod. tit. Et procedit iste text. indistinctè, siue simpliciciter sit facta institutio in re certa, vel parte, de reliquo non facta mentione: siue dixerit testator in residuo se velle intestatum decedere. Ioan. Fab. & Angel. Aret.

¶ o Nisi sit miles. Nam miles bene potest pro parte testatus decedere, & pro parte intestatus: vt C. de testa. mil. l. ij.

¶ p Quotcunq;. Et facit ff. eo. l. interdum. §. paterfamilias. & l. seq. vsque ad l. ex facto.

¶ Si plures. CASVS. Licinius duodecim hæredes instituit, neque partes vllas nominauit. Omnes æquabiliter ex vncia sũt hæredes. Quid si lex instituit? omnes æquabiliter ex sextante. denique non præfinitis partibus, æquales dare intelliguntur. Quid, si sic dixerit, Mæuius, Titius, Antonius, ex sextante quisque hæres esto. præterea Cæcilius hæres esto? Hic, cui pars definita non est, reliquas omnes, nimirum sex obtinebit. Quid autem si plures sine parte nominarit, putà Cæcilius, Flauius, Cornelius hæredes sunto? Succedunt ex æquis partibus in reliquo semisse. Quid verò si duodecim ex vncia instituerit, deinde decimum tertiũ sine parte? Decimus tertius semissem, duodecim alii alium semissem tantùm consequentur. neque refert quo in loco scriptus sit, an primo, an medio, an vltimo. Cor. Vib.

¶ Not. q aliquib* vocatis simpliciter, intelliguntur vocati æqualiter. Syl.

¶ q Distributio. id est, aßignatio partium: quam. scilicet partem velit testator quemlibet habere.

¶ a Ex æquis partibus. Facit ff.eod.l. quoties.§.heredes.

¶ b Heres fit. Eadem est ratio in dupondio: vt ff.eo.l.item quod Sabinus. & J.eo. §.& si plures. Item hoc est verum, si testator non ignorat: vt ff.eod.l.quo loco. §. j. que est contrà.

¶ c In dimidiã partem. Aliter enim si asse expleto scripsit, ex reliqua parte heres esto. tunc enim cùm nihil reliquum sit, ex nulla parte heres institutus est: vt ff.eo.l.item quod Sabinus. §. vnde. versi.sed si asse.

*assis.

¶ d Vocantur.s. illi, qui erant instituti in tota hereditate partibus expresis.

¶ e Omnes. qui erãt instituti sine partibus.

¶ f Nec interest. Hoc refertur non ad proximum casum: sed ad superiorẽ.s.quãdo pars vacat: idem tamen in secũdo: sed non haberet locũ ratio quæ redditur. Ea enim, &c. vel dic quod ad proximũ. §. & statim cum sic sit institutio intelligitur pars vacare: & facit ad hoc. ff.eod.l.quo loco.j.respons.

¶ Videam⁹. CASVS. Corneli⁹ tres hæredes scripsit ex certis partibus, puta ex quadrãte singulos. Quid fiet de eo quadrante, qui superest? Accrescet iis ipsis, & pro tribus partibus habebunt quatuor. Quid ex cõtrario? Mevius quatuor hæredes scripsit ex triente singulos. Atqui tres tantùm in asse sunt trientes, quid fiet? ita decrescit singulis, vt tres tantùm singuli, partes habeant. id est, vnusquisque quadrantem. C. Vibul.

¶ g Videamus. vt ff.eo. l.interdum.§.paterfamilias.vsque in finem legis.

¶ Et si plures vnciæ. CASVS. Flauius heredes ita scripsit, Gaius quinque partes habeat, Titius sex, Liuius octo, Sesti⁹ preterea mihi hæres esto, ecce vnum assem, siue pondo superatũ: & ad duos asses, siue duo põdo ferè propinquatum est. qua ex parte Sestius erit hæres? Hereditas in dupondium. i. duo põdo, siue duos asses diuidet. habebitq; Sestius reliquas partes. i. quinque vncias. Duo sequẽtes §§. nihil habent obscuritatis. Cor. Vib.

*adcrescere.

*absunt.

¶ h Dupondio. Dicitur autem dupondium. põdus, siue hæreditas, in xxiiij. vncias diuisa. sic enim pondus dicitur ea, quæ in xij. diuiditur, & tripondium, quod in diu[...]

Dupondium.

Pondus.

Tripon[dium]

est, si nolit testator eos ex æquis partibus[a] hæredes esse: satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autẽ in quorundã personis expressis, si quis ali⁹ sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi* deerit, ex ea parte hæres fit[b]: Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem cõcurrunt. Si verò totus as cõpletus sit, ii qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem[c] vocãtur[d]: & ille, vel illi omnes[e] in alterã dimidiã. Nec interest[f], primus, an medius, an nouissimus, sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

¶ [illegible] hæredibus pro portionibus hæreditariis. [illegible] tate: [illegible]

In hæredem decrescit pro rata. Aret.

¶ Videamus[g], si pars aliqua vacet, nec tamen quisquã siue parte sit hęres institutus, quid iuris sit: veluti si tres ex quartis partib⁹ hæredes scripti sũt. Et constat vacantẽ partem singulis tacitè pro hæreditaria parte accedere*: & perinde haberi acsi ex tertiis partibus hæredes scripti essent: Et ex diuerso, si plures hæredes scripti* in portionibus sint, tacitè singulis detrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint: perinde habeãtur, acsi vnusquisq; ex quarta parte scriptus hæres fuisset.

¶ Si plures [illegible]

¶ Et si plures vnciæ, quàm duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio[h] deest,

xxvj. & quadripondiũ quod in xlviij. & sic de singulis.

ADDITIO. Dupondius ex duo, & pondo dictus. pondo autem idem est, quod as. Dupondius enim, vt ait Varro, duos asses pendebat.

tum dedit secundo, adimere a primo, d.l. cum quęstio. Syl.] Alii dicunt hãc corrigi per illam. Accur.

[illegible]. Aduerte diligenter, ꝙ si nominatim assem expleuit, videtur transire ad dupondium, aliàs non: vt l. qui nõ militabat. §. filiis. ff. eo. Et de effectu an fiat transitus ad dupondiũ, vel nõ: vide Ioan. Fab. hic, qui infert, quòd si Papa ex certa scientia prouideat duobus de eadem pręb enda: quòd vterque admittatur. extra. de rescript. c. duobus. in fi. lib. vj.

a Idémque erit. i. quod diximus, si quis expleto asse fuit institutus hęres in dimidiam vocatur: vel non expleto asse in vacãtem partẽ vocatur: vt s. e. §. partibus aũt. vel trãscendente in vacantem vsque ad dupondium: vt s. proxi. respon. Idem est etiam si dupondius sit expletus. Sed contrà ff. eo. l. item quod Sabinus. in fi. l. vbi dicit, expleto dupondio institutum non habere partem vacantem vsque ad tripondiũ. Sed certè, imò dicit, ꝙ sic: si rectè illa litera intelligitur: & ita concordat. Item videtur contra. ff. eo. l. ex vnciis. vj. Sed certè, & illa est concordãtia, si rectè ibi fiat computatio vnciarũ. Sed magis videtur contra. C. de legat. l. cum quæstio. vbi dicit non fieri transitũ ad dupondium, vel tripondiũ: sed tantùm videtur adimi primo, quantum confertur secũdo. Sed distingue aut voluit testator excedere assem, vel dupondium: quod potest, vt s. eo. §. non autẽ. & ita hîc intelligitur. Aut noluit: & tunc habeat locũ lex contraria. Item & tunc, quando dubium quæ est cõtrà. [Adde, ꝙ hæc solutio communiter approbatur: vt dicit Ias. in d. l. cum quæstio. in j. parte glo. Et pro resolutione dic, ꝙ aut testator voluit ad dupondiũ transire, & fit transitus, vt hîc: aut noluit, & hoc constat, & non fit. d. l. cum quęstio. aut sumus in dubio, & attendũtur coniecturæ: quibus deficientibus non præsumitur voluisse transire: sed quã-

habebit. Idémque erit[a], si dupondius expletus sit, quæ omnes partes ad assem postea reuocãtur[b], quanuis sint plurium vnciarũ.

¶ *Hæres potest instituti purè, & sub conditione, non autẽ ex certo tẽpore, vel ad certũ tempus. Si tamen sic instituatur, valet institutio tanquam pura, vitiata tali adiectione.*

¶ Hæres & purè, & sub conditione institui potest: ex certo tẽpore[c], aut ad certum tempus non potest: veluti POST QVINQVENNIVM, QVAM MORIAR: vel, EX CALENDIS ILLIS: vel VSQVE AD CALENDAS illas hæres esto. Deniq; diẽ* adiectũ haberi ꝓ superuacuo placet: & perinde esse, acsi purè hæres institutus esset.

*Diém quę.

¶ *Impossibilis cõditio adiecta institutioni, [illegible] si vitiatur, dispositione pura remanete.*

¶ Impossibilis cõditio[d], in institu-

b Reuocãtur. Hęreditas enim non ideo augetur, quòd in plures diuiditur vncias, sicut nec libra, licet per solidum vel aliũ numerum diuidatur: & ideo quotampartem quis debet habere in dupondio, totam potest partem habere de asse: vt hîc, & ff. eod. l. ex vnciis.

c Ex certo tempore. Sed in diem incertũ, quis potest institui hæres, puta cũ ipse poterit capere ex testamento, vel cũ ipse morietur: vel cũ Titius morietur: vt ff. eo. l. in tẽpus. & l. qui filio. primo resp. & ff. de liber. & posthu. l. filius à patre. j. resp. & C. eod. l. extraneum. Miles autem potest etiã extraneum ex certo tempore, vel incertũ tempus instituere: vt ff. de militari testam. l. miles. & facit ad hunc §. ff. eod. l. hæreditas. argumentum tamen est contra. ff. de regul. iur. l. actus. sed ibi non loquitur de hoc actu, scilicet factionis testamenti: vnde interpretandũ est, vt magis valeat, quàm pereat vt ff. de reg. iur. l. quoties.

d Impossibilis conditio. Tribus modis potest dici conditio impossibilis. Vel de natura: vt si cælum digito tetigeris, hæres esto: vt infrà de inut. Cõditio impossibilis est triplex.

inut.stipul. §.si impossibilis.[Adde, ꝙ hoc est, verū, nisi cōdictio sit de præterito vel de præsenti: tunc eñ vitiatur dispositio .l.ij.ff.de hæred. instit.quæ tamen reputatē impossibilis. l.vetū.ff. de reg.iur.Syl.]

phū duxerit: Cor. hæres esse non poterit, nisi vtrūque acciderit. quod si dixi, Aurelius hæres esto, si Pōpeius duxerit in trihumphū Mitridatem, aut Tigranē: satis est si alterutrū euenerit. Sequens §. licet ꝑ se plus satis, neque interpretationē desiderat. Cor.Vib.

Itē de iure: vt si patrē ab hostibus nō redemeris, vel similis. nam hoc facere nos non posse præsumimus: vt ff.de cōdit.instituti.l. cōditiones: in glossa j. & l.filius. & in his duabus habet locum iste §. imposibilis. [Adde hoc verum, quādo lex nō resistit, secus si lex non assistat, vt in captatoria institutione: tunc enim vitiat.l. si q̃s Sēpronium. ff.eo. Syl.] Itē de facto: vt si montē aūreū dederis, hæres esto. Et hoc casū non valet institutio, vel libertas: cùm nec animus dandi fuerit, iuris præsumptione: vt ff.de statu libe.l.cùm hæres. §.j. Item est quædā quarta impossibilitas propter perplexitatē, quæ vitiat: vt hæc, si Titius hæres erit, Seius hæres esto: vt ff. de conditionibus institu. l. si Titius. quę lex est huic contra. Sed certè hic de impossibilitate naturę dicit: vt suprà de inutilibus stipulationib. §.si impossibilis. Sed certè idem videtur in primis duabus, puta quod vitietur institutio: vt j.de legatis. §.fina.in glos.impossibilia. quæ est contra. Sed solue, vt ibi. Item facit ff.de legatis primo.l.si mihi.§.j. & ff. de condi. institu.l.j.

tionib⁹, & legatis, necnon in fideicōmissis, & libertatibus, pro nō scripta[a] habetur.

¶ [illegible] quę partis. Ad veritatem verò alternatiuæ sufficit veri [illegible]

¶ Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt, si quidem coniunctim: vt puta; SI ILLVD ET ILLVD FACTVM FVERIT: omnibus parendū est[b] si separatim[c]: veluti, SI ILLVD, AVT ILLVD FACTVM ERIT: cuilibet conditioni * obtēperari satis est.

¶ *Etiam penitus ignotus, & quē testator nunquam vidit, potest institui. Arct.*

¶ Ii, quos nūquam testator vidit, hæredes institui possunt: veluti si fratris filios[d] peregri

b Parendum est. Si sit potestatiua: vt hæc si decem dederis, vel mittas: vt si iueris Romam: vt ff. eodem l. suus quoque. §. pūto generaliter. si autem casualis, tunc sufficit primam existere: vt ff. de condi. institut.l.si plures. institutiones. Accur.

* abest, [illegible]

Adde, quòd hæc glo. communiter reprobatur; & ad textum. in dicta l. si plures. respondetur quod ibi erant plures conditiones adiectæ pluribus institutionibus in persona vnius: quo casū prima purificata, non est expectanda purificatio alterius: quia iam est hæres pro rata: & consequitur reliquum iure accrescendi. Syl.

c Si separatim. i. sub disiunctiuā coniunctione. Idem in legato seruatur, quod hîc in institutione dicitur: Sed si in diuersis partibus testamenti inseratur, nouissimæ debet obtemperari. Sed in libertate directa ciuilibet obtemperari sufficit: vt ff. de condit.& demō.l.si sub diuersis. in fideicommissaria nouissimæ: vt ff. de condit.& demon. l. per fideicommissum. & l.quod traditum. secūdum Ioan. Et facit ad hunc §.ff. de verbo. oblig.l.si ita quis stipuletur.

a Pro non scripta. Sed cur secus in cōtractibus, vbi vitiat cōtractū impossibilitas: vt j.de nupt.stip. §.si impossibilis.& ff.de act.& ob.l.non solū? Res. hoc solū est fauore vltimę volūtatis.

Si plures. THEMA. Differentiam ponit inte. copulatiuam Et: & disiunctiuā, Aut. Nā si dixi, Cor. hæres esto, si Pōpeius Mitridatē vicerit, & in triū

Adde hoc verum in legatis, vt nouissimæ pareatur: sed in institutionibus alteri sufficit parere. Ita concludūnt hîc omnes. Syl.

d Fratris filios. Vel etiam suos seruos, vel quemcunque alium: vt C.eo. [illegible]

¶ a Peregrinãtes. Aliàs peregrinatos: putà q.a viſitãt limina ſancti Iacobi, vel ſancti Petri. aliud ſi eſſet peregrinus. i. deportatus: tunc em̃ inſtitui nõ põt: vt C. eo. l. j. quæ eſt huic cõtra. & ff. eo. l. ſed & ſi in conditione §. ſolemus. Itẽ, ſunt & alii qui non poſſunt inſtitui hæredes, vel habere cõmodũ ex teſtamẽto: quos not. j. de le. §. legari.

*peregrinato.

nantes[a]*, ignorãs qui eſſent, heredes inſtituerit. Ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit. *

TITV. XV.

DE VVLGARI ſubſtitutione.

¶ *Poteſt quis plures gradus hæredũ facere, & in ſubſidium [illegible] ceſſariũ hæredem.*

¶ *Eſt autẽ ſubſtituti, vt Gaius in Inſtit. definit, hæredis ſecundo gradu, vel deinceps inſtitutio. ſubſtituitur enim res rei, quæ in locũ gradúmque alterius ſufficitur. [illegible] tis eſt, quæ vulgò & promiſcuè omnibus hæredibus tam pubcribus, quàm i[illegible] fieri ſolet ſub cõditione, Si heres priore gradu inſtitutus non erit.*

POteſt autem quis in teſtamento [b] ſuo plures gradus [c] hæredũ facere: putà, SI ILLE HAERES NON ERIT, ILLE HAERES ESTO, & deinceps

[illegible] Suprà dictum eſt de inſtitutionib⁹ primis: vt ſ. eo. ti. §. j. Nũc de ſecũdis: quæ ſubſtitutiones dicũtur, ſiue primo gradu fiãt, ſiue alio: vt j. eodem. in princi. Et quia vulgaris eſt magis cõmunis, quia & à quolibet, & cuilibet fieri poteſt. ideo de ea vulgari præmittit. Accurſius.

verò etiam ad extremum. ſi veretur ne omnes hæreditatem repudient, ſeruum ſuum neceſſarium hæredem ſubſtituere poterit. Cor. Vib.

¶ Not. ex hoc textu, formã ſubſtitutionis vulg. Itẽ, qđ qs plures hæredũ gradus facere poteſt. Syl.

¶ b In teſtamento. In alia autem voluntate, quam in teſtamento, vt in codicillis, vel aliqua alia non fit. ſ. huiuſmodi ſubſtitutio, vt directo valea, ſicut nec inſtitutio fieri põt: vt j. de codi. §. pe. & C. de co. l. hæreditatẽ. fit tamen in codicillis ex certa ſcientia: vt per fideicommiſſum ſaltem directo ſubſtitutus per hæc verba, ſubſtituo, admittatur: vt ff. ad Treb. l. Scæuola. reſpõ. niſi teſtator putaret ſe facere teſtamentũ, & facere codicillos non deſtinaſſet, licet poſſet. Nã tũc ſubſtitutus in his, nec directo, nec per fideicommiſſum admitteretur, licet poſſet: vt C. de codic. l. fin. §. illud quoque. & facit ff. eod. l. poteſt.

¶ Adde, quòd ita ſe habet communis opinio in l. Scæuola. ſ. allega. & in l. verbis ciuilibus. ff. eod. de vulga. Et dic præſumi voluiſſe teſtari quando in ſua diſpoſitione adeſt inſtitutio, vel exhæredatio, quæ non fiunt in codicillis: aliàs præſumitur voluiſſe codicillari, vt per Aretinum & alios hîc. Syl.

¶ c Gradus. Ad ſimilitudinem enim graduũ ſic dicuntur, qui faciunt ſcalas: ſic & dicitur gradus cõſang. vt ff. de grad. l. Iuriſconſultus. §. gradus.

ADDITIO. Gradus heredum dicimus, vt cognatorum: quòd remotior in locum propioris deficientis iure [illegible] dari, & à teſtatore ſubſtituatur. F. B.

POteſt. Totus iſte titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, quod cuilibet liberum eſt facere pluralitatem graduũ hæredum. Secundò, quod loco vnius inſtituti poſſunt plures ſubſtitui, & cõtra. Tertiò quando partes ſunt in inſtitutione expreſſæ, & non in ſubſtitutione, Quartò quando ſeruus alienus, vt paterfamiliàs inſtituitur. Secunda ibi, Et plures. Tertia ibi, Et ſi ex diſparibus. Quarta ibi. Si ſeruum. Et not. quod iſtud principiũ textus, cum §. j. habetur ferè ſub eadẽ forma verborum in l. poteſt. ff. de vulga. & pupil. ſubſtit.

CASVS. L. Titius hæredem ſcripſit Pomponium, ſed veretur, ne Pomponius hæreditatem repudiet: poteſtne alterum ei ſubſtituere? Poteſt etiam in infinitum, ſi Pomponius hæres non ſit Cæcilius eſto: ſi Cæcilius non ſit, Metellus: & ſic deinceps, im[illegible]

¶ a In-

in quātū[a] velit testator substituere[b]: vt nouissimo[c] loco in subsidiū, vel[d] seruū necessariū hæredē instituere possit.

¶ *Possunt plures in ... in locū pluriū: & singulis singuli, vel ō- ...*

¶ Et plures in vnius locū possūt substitui: vel vnus[e] in pluriū, vel singuli in singulorū *, vel inuicē[f] ipsi[g] qui heredes instituti sūt.

¶ *... bus nō æquis, mutuóque substitutis, partibus non definitis, eadem partes in*

¶ Et si ex disparibus partibus[h] hæredes scriptos inuicē, substituerit, & nullā metionem partium in substitutione habuerit, eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit[i], & ita diuus Pius pescripsit.

¶ *Quem substituto substitutus datur, & hæredis & substituti simul atque seorsum hæres esse potest: prout cuiusque pars vacabit.*

¶ Sed si instituto hæredi[k] & cohere di* suo[l] substituto

*cohere. de N abeh. &.

¶ a Inquantum. id est, Quot.
¶ b Substituere. scilicet potest.
¶ c Nouissimo. id est, vltimo: sic s̄. de susp. tu. §. nouissimè. Sed nūquid in alio nisi in vltimo; fieri pōt? Respō. nō: cū eīn ipse seru⁹ omnino esse hęres cōpellatur: vt hîc subiicit. & j̄. de hęre qua li. & diffe. §. j. patet aliū, q. esset ei substitut⁹, nō admitti: vt C. eo. de impube. & ali. substit. l. post aditam.

Et sic licet statio substituti vulgaris tollat suitatē in filio, nō tamen tollit necessitatem in seruo: & intelligitur tūc collata substitutio in casu impotētiæ. Ang.

Singu- li. O.

¶ d Vel. Pro saltem.
¶ Et plures ... Hortensius sic scripsit, Papyrius hæres esto: si nolit, esto Cornelius. valétne vniuis vni substitutio? valet. quid, si sic, Papyrius hęres esto: si nolit, Corneli⁹ & Sestius sūto. valetnè? valet. Quid, si ex contrario pluribus vnus substituatur, aut plures pluribus: valebit. Quid verò, si inuicē substituti sint? hoc modo: Papirius ex semisse hęres esto: Cornelius itē ex semisse. Quod si nolit esse Papyri⁹ esto in eius semissē Cornelius. sin verò nō adierit Cornelius, Papyrius in ei⁹ partem succedito: valet substitutio C.Vi.
¶ Not. formam substitutionis reciprocæ. Syl.
¶ e Vel vnus. scilicet. substitui potest in locum plurium.
¶ f Inuicē. Sic j̄. ti. j. §. substituit. & p talia verba fit substitutio cōpēdiosa.
¶ g Ipsi. scilicet possunt substitui.
¶ Et si ex disparibus. CASVS. Cæli⁹ hæredē Titiū instituerat ex besse. Flauiū ex triēte. deinde eos inuicē substituerat. nūc accidit, vt Titius repudiarit hereditatem. quæro, an Flauius totum bessem accepturus sit, an trientē tantùm? Imò bessem vniuersum. C.Vi.
¶ h Disparibus partibus. Puta vnū in sex vncias, alium in quatuor, alium in duas institutū ponas: quam si non adeat institutus in sex vncias, quatuor accrescūt habēti quatuor, & duę habenti duas: vt hîc, & ff. eod. l. si in testamento. & l. si plures. & C. eo. l. j.
¶ i Expressit. Contra. ff. ad Trebel. l. quoties. & l. nonnunquam. sed hîc loquitur, cū non expressit propria nomina: nam ex æquis partibus substitutos dare iussit.
¶ Sed si instituto. CASVS. Cælius sic heredes instituerat, Titium ex semisse, & Mæuium ex semisse. deinde dixit, Si Mæuius hereditatem repudiet, Titius ei succedat. Quod si Titius repudiet, Septimi⁹ heres esto. Quæro an Septimius heres nō sit, nisi simul & Mæuius & Titius repudiarint: quoniam de Titio mentio facta est hoc ordine? Imò etsi vterque repudiauit in totum hæres erit: & si alteruter repudiarit in eius qui repudiauit partem. Cor. Vib.
¶ Sed si instituto. Titius & Seius instituti sunt hæredes, & Titio Seius substitutus, & Seio fuit substitutus Mæuius. primò Titius, secundò Seius repudiauit: admittit Męuius in partē vtriusque hæredis: vt hîc, & ff. eod. l. si Titius. & l. cohęredi. in prinč. Accur.
¶ k Heredi. s. Seio.
¶ l Cohæredi suo. s. Titio.

dato, ali⁹ [a] substitutus fuerit, diui Seuerus, & Antonin⁹ sine distinctione [b] rescripserūt ad vtrāque partem substitutum admitti.

¶ Vulgariter substitutus alieno seruo, quē testator liberum opinabatur, quamuis domini iussu seruus hæreditatem adierit, ad partem hæreditatis admittitur. qualis autem sit horum verborum, Si hæres non erit, interpretatio, hic traditur.

¶ Si seruum alienum quis patremfamilias [c] arbitratus hæredē scripserit: & si hæres non esset, Mæuium ei substituerit, ísque seru⁹ iussu [d] domini adierit hæreditatē: Mæuius* substitutus, in partē [e] admittitur. Illa e-

a Alius. scilicet Mæuius.

b Sine distinctione. s. ordinis pupillaris, vel vulgaris substitutionis, quasi dicat, nō distinguitur, si fuerit pupillaris, vel vulgaris substitutio: & quæ fuerit primò facta, vel institutio, vel substiautio: & idē in vulgari. Sed hāc probāt quidā: quia debet ibi esse ordo: vt primò pricipalis institutio, & postea substitutio fiat: vt ff. de vulg. & pup subst. l. ij. §. prius. Sed certè ille. §. prius corrigitur per seq. §. vsque in fi. dictæ legis. Sed ego hoc reprobo: quia nō est hæc huius literæ intentio, sed hæc: quia sic fuit de facto, q̄ nō distinxerunt cùm ab eis quæreretur. Est tameu distinguendū à nobis, sicut & aliâs. ff. de iudi. l. nō potest. in fin. & de post. l. Imperator. in fi. glos. §. ij. Item nō dicitur hîc de pupillari, sed de vulgari tātùm: vt patet ex serie ti. per qđ etiam reprobatur superior sententia, scilicet quia in princ. glos. fuit dictū, secundum quosdā nō distinguitur an fuerit pupillaris, an vulgaris substitutio. Distingue ergo, vtrū institutus adierit, vel coheres, vel ambo, vel nullus: si enim vterque adiuit, substitut⁹ repellitnr. si coheres tamtum. s. Seius, idem, quia Mæuius rēpellitur. Itēm si neuter, habet locum quod hic dicitur. s. quòd Mæuius habeat totum. si autem Titius tantùm, s. primus heres adeat, & Seius non: in partem repellitur, scilicet Mæuius. nam in partem repellitur, quàm adiit Titius: vt C. eo. l. post aditam. & ff. de vulga. subst. l. qui habebat. filium. j. respon.

Si seruū alienū [illegible] Titius Partheniū liberū [illegible] cum [illegible] seruus esset [illegible] heredē scripsit, eiq; [illegible] uiū substituit. Partheni⁹ iussu domini hereditatē adiit: quæro an repelletur Mæuius? minimè. sed in partē dimidiam admittetur. Quomodo ergo verba illa, Si hæres non erit, interpretabimur distinguo. Nā testator Partheniū instituebat, aut sciens seruū esse, aut ignorās. Si sic accipiuntur, Si Parthenius neq; liber factus ac mutato statu, heres erit: neq; seruus manēs iussu domini adeundo dominū heredē fecerit. Sin ignorās, hoc modo, Si Partheni⁹ neque sibi (vtpote libero sic enim testator credidit) liber manens acquirat, neque mutato statu, ac seruus factus ei, cuius seruus efficietur. Cor. Vib.

Not. q̄ ex istē tibus hinc inde rationib⁹ & dubiis, eliget media via. Item, q̄ error in persona hæredis instituti, q̄ sit liber vel seruus, non vitiat. Itē, quòd illa verba, Si hæres nō erit, in seruo intelliguntur, vel si alium hæredem nō fecerit. Item, quòd princeps fuit iudex in propria causa. Syl

c Patremfamiliās. id est, liberum hominem. Accur.

Et hoc verum, nisi error esset in ea personæ qualitate, quæ præsumeretur causa fin. ipsius institutionis, puta in consanguinitate: vt l. si pater. C. de hæred. inst. Ang.

d Iussu. Quem iussum necessariò oportet præcedere. vt ff. de acque. hær. l. si quis mihi. §. iussum.

e In partē. Sed in quā? Resp. hæreditas in duas partes diuidit: & iterū vn⁹ semis diuidit in duas partes: quæ sunt duæ quartæ totiùs: & vnā harum particularū habet dominus instituti, aliā substitut⁹: vt ff. de hær. instit. l. si paterfam. in fin. Sed de alio semisse quid erit? Resp. quidam, q̄ substitutus habet, inspecta opinione testantis, s. qui credidit institutū liberū fuisse: & ita per consequēs credit substitutum admitti: si hereditatem sibi institutus nō acquisierit, vel alii, cuius iuri postea subiectus foret: vt in fin. huius §. ergo si aliquod istorum duorum nō cōtingit, debet habere substitutus secundum opinionem testantis totam hæredi-

*abest recte.

hæreditatem: sed quia non erat liber, vt testator credidit, de æquitate datur domino ipsius quarta hæreditatis, & facit pro hoc illud generale opinionē considerandā: vt ff. pro empt. l. ij. §. si à pupillo. in gl. si in re. & ff. de acquir. hæred. l. is qui putat. Alii dicunt quod domino datur considerata veritate magis quam opinione: quia verè seruus eius domini factus erat ille, qui institutus fuit: quod verius esse videtur, veritate magis attenta. vnde facit & illud generale, veritatem spectandam: vt j. de leg. §. si quis rem. Accurs.

Opinio an sit veritati anteponenda.

Adde, quod hæc gl. communiter approbatur: tamen contraria opinio, saltem disputando, sustentabilis est, cuius tota vis est in l. si paterfamiliàs. ff. de hered. instit. vbi propriè deciditur dubitatio gl. pro substituto: & sic est cōtra gl. dicitur enim in princi. substitutum admitti in partē: & cùm non declaret in quam, de dimidia est intelligēdū. l. nomen. §. portiones. ff. de verb. sig. ponit postea rationē ille tex. quare substitutus admittitur, tādē dicit duos semisses fieri: vnū diuidi inter eos: de altero videtur nihil dicere, quod ideo fecit: quia iā s. dixerat ad substitutū pertinere. & stāte tali intellectu omnia argumenta gl. facillimè resoluuntur. Syl.

ADDITIO Dic quod vlt. opin. gl. est verior. & ita not. gl. & docto. in d. l. si paterfamiliàs. videlicet, quod dominus serui habeat totum alium semissem. Angel. Aret.

a Illa enim verba. Nunc mutat casum: nam suprà dixit, quando aliud arbitrabatur testator, & aliud erat. in his autem duobus responsis, quæ sequuntur, idem est id quod arbitratur testator. Accurs.

b Si hæres non erit. Quæ apponuntur in substitutionibus vulgaribus.

c Testator scit. Et verum scit. aliàs enim non diceretur scire: nisi esset: vt ff. de aqua plu. ar. l. ij. §. item Labeo ait cum quæritur.

[Illa e]nim verba [a] SI HAERES NON ERIT [b], in eo quidem quem alieno iuri subiectū esse, testator scit [c] sic accipiuntur, si neque ipse hæres erit [d] neque alium [e] hæredē effecerit [f]. In eo verò, quē patremfamiliàs esse arbitratur [g], illud significant, si hæreditatem sibi, vel ei, cuius iuri postea subiectus [h] esse cœperit, nó adquisierit [i]. Idque Tyberius* Cæsar in persona Parthenii serui [k] sui constitui[t].

TIT. XVI.

DE PVPILLARI SVBSTITVtione.

d Erit. scilicet, liber factus.

e Neque alium. id est, si neque sibi, si liber fieret, vel domino suo præsenti, vel etiam futuro quærat.

f Effecerit. Nam tunc quādo non est aliquod istorū duorū, admittitur substitutus.

g Arbitratur. Scilicet testator, subaudi & verum arbitratur. Accur.

*Pius. T.

h Subiectus. Puta, quia vendidit se ad pretium participandum, vel quia dedit se in arrogationē. quod potest.

i Acquisierit. supple in litera. At in nostro casu princ. s. huius §. aliud, & aliud arbitratur: vnde ibi in partem admittitur, vt ibi diximus. & hæc omnia distinguendo seruauit princeps, quando seruus suus fuit institutus, & alius substitutus, vt hic dicit, & ff. de hæred. instituend. l. & hoc Tyberius. Collige ergo talem distinctionem: quia cum hæredem aliquem instituo, & si hæres non erit, substituo, aut scio liberū, aut scio seruū: & tunc seruatur quod in secunda, & tertia respons. huius §. dicitur. Aut puto liberū falsò, cùm sit seruus: & tunc subdistinguo, aut per eum volui, aut nolui aliū fieri hæredem: quia hoc expressi, & tunc seruatur mea voluntas: vt C. de hæred. inst. l. cum proponas. in gl. pen. ibi, item not. quæ est huic contraria. Aut est dubium, an volui, vel non alium fieri hæredem per eum: & tunc seruatur, quod in prin. huius §. dicitur. Si autem puto seruum, cùm sit liber: hic casus indubitabilis est. scilicet, quod erit liber hæres.

k Serui. s. instituti, cui fuerat alius substitutus. Nam diuisa fuit hæreditas inter Tyberium dominum serui, & inter ipsum substitutum: vt patet in l. & hoc Tyberius. ff. de hæred. instit.

DE PVPILLARI SVB[STITVTIONE].

Pupillaris substitutio est, quæ à parēte, liberis impuberibus, quos in po-

testate habet, fieri solet sub conditione, Si hæres priore gradu institutus non erit.

Liberis. Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primò ponit qualiter quis possit facere pupillarem substitutionem. Secundò de exẽplari substitutione, cui fieri potest. Tertiò redit ad pupillaris substitutionis materiã. Quartò, ꝙ etiã exhæredatis potest fieri illa substitutio. Quintò citra pupillarem substitutionem aliquos casus ponit, & potissimè vsq; ad quam quãtitatẽ fieri possit. Sextò, quòd maiori, vel puberi, vel extraneo fieri non potest pupillaris. Secunda ibi, Qua ratione. Tertia ibi, Igitur. Quarta ibi, Non solùm. Quinta ibi, Quæcunque. Sexta ibi, extraneo.

¶ *Qui liberos impuberes in suis habet sacris constitutos, non solùm vulgariter, id est, si hæredes non erunt, sed etiam pupillariter, si hæredes fuerint, & intra pubertatẽ decesserint, eis substituere potest: ideo primo casu contingente, substitutus fit testatoris hæres: secundo verò casu, ipsi pupillo hæres efficitur.*

¶ Liberis suis. CASVS. Metellus sic hæredes instituit, Lucius filius meus hęres mihi esto. & si filius meus mihi hæres non erit: siue hęres erit, & prius moriatur, quàm ad annum xiiij. peruenerit, qua ętate sibi ipse tutor erit: tunc Seius hęres esto. Quæro quando Seius hæres esse possit? Siue Lucius, viuo patre, moriatur, Seius hęres Metello erit vulgari substitutione: siue Lucius hęres sit patri. sed si ante annum decimum quartum moriatur, Seius erit hęres Lucio. Et quomodo Lucio, quum alteri hęredem facere non liceat? hęres autem fuit Lucius. cur igitur pater illi hęredem scribit? Contra ius commune moribus receptum est, vt parentes liberis, quos in potestate habent, vsque ad pubertatem testamentum faciant. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ parentes filiis suis impuberibus possunt nedũ vulgariter, sed etiã pupillariter substituere. Item not. ad essentiã pupillaris substitutionis quę requirantur. Item not. formam concipiendę substitutionis pupillaris. Itẽ, ꝙ substitutio aliquando duplex est, aliquando simplex. Item, ꝙ per Vulgarem succeditur testatori: per pupillarem pupillo. Item, ꝙ pupillaris expirat, adueniente pubertate. Item ꝙ hęc substitutio inuenta est moribus & cõsuetudine. Item, ꝙ consuetudo potest tribuere formã testamẽto condendo. Item, ꝙ consuetudo postquam est redacta in scriptis, adhuc dicitur cõsuetudo. Item quòd substitutio pupillaris inducta est ex ęquitate, vt qui sua imbecillitate impediũtur testamẽtũ cõficere, possint habere ex testamẽto hęredem sibi datum à patre. Syl.

Liberis[a] * suis impuberibus, quos in potestate quis habet, nõ solùm ita, vt suprà diximus[b], substituere põt, id est, vt si hæredes ei nõ extiterint, alius sit ei hæres: sed eo amplius, vt si hæredes

*Ex Gaio. lib. 2. tit. 4.

¶ a Liberis. Nota ex hac litera tria esse necessaria, vt pupillaris substitutio teneat. Primum, vt sit de liberis cui substituitur. nam extraneo substitui non potest: vt ĩ. eo. §. extraneo. Secundum, quòd sint impuberes. nam puberibus nõ potest pupillariter substitui: vt ĩ. eo. §. masculo. Item tertiò, quòd habeat in potestate; vt in hac litera probatur per ordinem. emancipatis autem non potest substitui: vt ff. eo. l. ij. §. j. Item est necessarium quartum, quòd filii sint instituti, vel exhęredati, aliàs nullum esset principale testamentum: vt s. de exhęred. lib. in princ. & ff. eod. l. j. in fin. vnde nec pupillare valeret: vt ĩ. eod. §. liberis. & hæc omnia similiter in nepotibus seruantur, si non sint recasuri in sui patris potestatem: vt ff. eod. l. ij. §. planè posth. aliàs cum sunt rescasuri, non valet testamentum: cùm in ea causa sint, vt eorum testamẽta non valeant, etiam si ipsi sint maiores.

Substitutio pupillaris habet quatuor necessaria.

¶ Dic ꝙ sunt octo requisita secũdum Bar. in l. ij. ff. eod. in ij. q. quem alii sequuntur. quinque hîc posita: & quòd nõ desierint esse in potestate ante mortem testatoris: vt ff. eod. l. cohęredi. §. cum filiæ. Item, quòd pater sibi faciat testamentum. l. j. in fin. ff. eod. vltimò, quòd patris adeatur hęreditas. d. l. ij. versic. adeò. ff. eod. Syl.

¶ b Ita vt suprà diximus. scilicet, vulgariter. s. tit. j. & hoc idem hîc subiicit: vt si hæredes, &c.

¶ a Hoc

ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: veluti, si quis dicat hoc modo [a]: TITIVS FILIVS MEVS HAERES MIHI ESTO [b]. ET SI* FILIVS [c] MEVS HAERES MIHI NON ERIT, SIVE HAERES [d] ERIT, ET PRIVS MORIATVR, QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, id est, ante, quàm pubes [e] factus sit, TVNC SEIVS HAERES ESTO, quo casu [f], siquidem non extiterit hæres filius: tunc substitutus patri fit hæres [g]. Si verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem decesserit: ipsi filio [h] fit hæres substitutus. nam moribus [i] institutum * est, vt cùm eius ætatis [k] filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere nō possunt, parentes eis faciant.

*si verò

* introductum.

¶ *Qua ratione potest pater filio impubere pupillariter substituere, eadem poterit filio furioso, aut mente capto exemplarem substitutionem facere. itaque sicuti pupillaris, pubertate ad-* [illegible] *ta exemplaris furore sedato, & sanitate mentis restituta euanescit.*

¶ Qua ratione excitati [l], etiam constitutionem [m] in nostro posuimus Codice, qua prospectum est, vt si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes cuiuscunque sexus, vel gradus, liceat eis, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis certas personas [n] substitue-

¶ a Hoc modo. Hic cautè not. quòd primò ponit verba institutionis. Secundò substitutionis vulgaris. Tertiò substitutionis pupillaris.

¶ b Esto. Hæc est institutio tantùm.

¶ c Et si filius. Ecce vulgaris.

¶ d Siue hæres. Ecce pupillaris.

¶ e Pubes. Bene facit, quòd exponit: aliàs interdū pro xiiii. annis, interdum pro xxv. ann. ponitur hæc oratio: cùm in suā tutelam venerit. ff. de leg. iij. l. cum filio.

ADDITIO. Vetus est locutio, qua pubertatis anni demonstrātur. Cicero in Bruto: Cùm ita hæres institutus esset, Si pupillus antè mortuus esset. & lib. de orat. I. Negarétq; nisi posthumus & natus, & antequam in suam tutelā venisset, mortuus esset, hæredem esse non posse.

¶ f Quo casu. Supradicto.

¶ g Patri fit hæres. Et solius patris habeat bona, secūdū Azo.

¶ h Ipsi filio. Et nihilominus patri: vt ff. eo. l. paterfamiliàs, & bona pupilli vndecunque quæsita sint, habet: vt ff. eod. l. sed si plures. §. ad substitutos. [Quod dic verum, etiā si substitutus pupillariter sit substitutus in certa re: quia detracta illius mentione, admittitur in totum text. est sing. in l. cohæredi. §. fina. ff. eod. Syl.] Nisi in duobus casibus, vt in testamēto militis, & arrogatoris: vt ff. eod. l. sed si plures. §. in arrogato. & §. ad substitutos. in fin. Accur.

¶ i Moribus. Aliàs à maioribus: vt C. de impub. & ali. substitu. l. humanitatis.

¶ k Aetatis. Vt masculi ante xiiij. ann. fœminæ autem ante duodecim ann. ff. de test. l. qua ætate. & suprà, qui manumitt. non possunt. §. cum ergo.

¶ Qua ratione. CASVS. Aurelius cùm haberet filiū mente captum, ita scripsit, Lucius filius meus hæres mihi esto. si Lucius filius meus hæres mihi non erit, aut furiosus decesserit, Septimius hæres esto. quæro an valeat substitutio, quū hæredem alteri constituere iure non possit? Contra ius commune propter morbum filiorum, Imperator voluit, vt pater furiosi filii hæredem ei facere possit. Nā si ad sanam mētem redierit, substitutio nulla est. Cor. Vib.

¶ l Excitati. scilicet nos Iustinianus.

¶ m Constitutionē. C. de impub. & ali. substitu. l. humanitatis.

¶ n Certas personas. scilicet filios mētecaptorum, si habeant: aliàs fratres mente capti: aliàs quoscunque volet: vt in dicta l. humanitatis. continetur.

¶ Et in hoc discrepat à pupillari:& ratio est, quia pupillaris introducta est secũdum iuris ciuilis rigorem ratione patriæ potestatis,quę durat,etiam si extraneus substituatur: sed exemplaris fit ex quadam humanitate & pietate, quæ cessat substituẽdo extraneos,cùm furiosus haberet filios vel fratres. Et hæc est ratio Bart.in l. ex facto.ff.eod. vers.tertio quæritur.quæ disputatiuè patitur difficultatem.Syl.

re, sinautem resipuerint [a], eandem substitutionem infirmari: & hoc ad exemplum [b] pupillaris substitutionis: quæ [c] postquàm pupillus adoleuerit [d], infirmatur.

¶ [illegible] duo testamenta, vel unum duarum hæreditatum. Arct.

¶ Igitur in pupillari substitutione secundum præ-

¶ a Resipuerint.id est,cum compotes mentis,vel sani facti fuerint.

¶ b Ad exemplum. Et ita hæc vocatur exemplaris substitutio. Vnde vt plenè de his habeas notitiã, distingue quinque genera substitutionum: quia alia est vulgaris, alia pupillaris, alia exemplaris,alia breuiloqua,alia compẽdiosa. Prima,scilicet vulgaris subdiuiditur:quia alia expressa,vt quę fit verbis negatiuis:vt, si hæres non eris, Titius erit hæres:vt s.proxi. Alia tacita, quæ fit verbis affirmatiuis. vt his, Vos inuicem substituo,vt ff.de hæred. institu. l.cùm in testamento.§.j. Item hæc, quisquis erit mihi hæres,sit filio meo impuberi hæres:vt ff.eo.l.qui liberis.§.hæc verba.& hęc vulgaris adita hæreditate,expirat: vt C.eo.l.post aditam.Secunda autem,scilicet pupillaris, similiter subdiuiditur:quia alia expressa: quæ fit verbis affirmatiuis: vt hîc si hæres eris, & morieris in pupillari ętate,Titius sit hęres:vt s.proxi.Alia tacita, s.vt si vulgariter tãtùm pupillo substituatur, quo casu tacita subintelligitur pupillaris.sic & sub pupillari tacitã, vulgaris intelligitur:vt ff.eod.l.iam hoc iure.in princ.& C.de impu.& ali.subst.l.quanuis.& hęc adueniẽte pubertate,expirat:vt in fi.huius §. Tertia scilicet exemplaris,sic ideo dicitur quia ad exemplum pupillaris est inducta,vt hic dicitur. In multis tamen differunt: quia hæc etiã maioribus fit,sed alia tantùm impuberibus.Item vsq; ad certã ætatem fit pupillaris,scilicet decimum quartũ annum,vel duodecimum annũ in fœmina:vt j.eod.§.masculo.vel etiã minus tempus certum,non maius: vt ff.eo.l. si ita quis substituerit.& l.in pupillari.at hæc exemplaris in incertũ. Item in hac,s.exẽplari, certæ personæ substituuntur:vt C.eod.l.humanitatis. in pupillari autẽ quilibet potest substitui. [Item illa fuit introducta moribus, hæc lege. Item, pupillaris non potest fieri naturalibus tantùm, hæc sic. Item,soli parentes masculi substituũt pupillariter:hîc etiã matres.d.l.humanitatis. Item,pupillaris potest fieri exhæredato,hæc non.quia saltem debet habere legitimã.Differũt etiã in aditione hereditatis.Syl.] Quarta aũt. i.breuiloqua,fit ita duob⁹ heredibus institutis, vos inuicẽ substituo: & si ambo pupilli sunt. nã quatuor substitutiones his verbis breuibus cõpræhenduntur: & appellat lex hanc reciprocã substitutionem:vt ff.eo.l.iã hoc iure.§.j.Quinta,s.compẽdiosa,fit his verbis aliquo instituto:quandocũque decesserit,Titium substituo. & si quidem hoc fiat à milite pupillo,vel non pupillo, valet iure directo, quandocunque decedat institutus:vt ff.de mili.testam.l.miles ita hæredem.§.j. nisi mater sit in medio. quo casu iure fideicõmissi valet, si pubes iã factus decedat institutus, vt C.eod.l.precibus.Si vero paganus, siue non miles,faciat eã:valet iure directo,si moritur institutus in ætate pupillari. Si verò postea,tũc aut per hęc verba fit,substituo illum:& tunc trahitur ad fideicommissariã: vt ff.ad Trebellia.l.Scæuola.aut per hęc verba,te instituo:& si decesseris quãdocunque tibi illum facio hæredem, & hæc non valet,vt ff.eod.l.verbis ciuilibus.

Subſtitutio vulgaris.

Subſtitutio pupillaris.

Subſtitutio exẽplaris.

Subſtitutio breuiloqua vel reciproca.

Subſtitutio compẽdiosa.

¶ Materia huius gl. excedit vires aditionis:& modum, & etiam caput iuuenum,ideo pertranseo.Syl.

¶ c Quæ.scilicet pupillaris.

¶ d Adoleuerit. Item finitur arrogatione impuberis: vt ff.de adopt.l.nec ei.in fine. Item si patris non fuit hæreditas adita:vt ff.eo.l.sed si plures.§. si ex asse. [Intellige, nisi substituatur per edictum,si quis omiss.cau.testam. vt ibi, vel nisi existentia sui hæredis

confirmet

fatum modū[a] ordinata, duo[b] quodā modo sunt testamēta: alterum patris, alterū filii: tāquam si ipse filius sibi hæredem instituisset, aut certè vnum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hæreditatum.

¶ *Potest pater facere substitutionem pu-* [illegible] *tim clausam, & signatā: & disponere, quòd non aperiatur, viuo filio. quæ dispositio valet, etiā si non fuerit per se-* [illegible]

¶ Sin autē quis ita formidolosus[c] sit, vt timeat* ne filius suus* pupillus adhuc ex eo, quòd palàm substitutū acceperit, post obitū eius periculo insidiarum subiaceat[d]: vulgarem quidem substitutionem[e] palàm facere, & in primis testamenti partibus ordinare* debet. Illam autem substitutionem, per quam si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatē decesserit, substitutus vocatur[f], separatim in inferioribus partibus scribere[g], eámque partem proprio lino[h] propriáque cera consignare: &

*timeret. *eius. *abcs.

confirmet pupillares tabulas. l. si filius, qui patri. ff. eod. Syl.] Item si nascitur posthumis testatori: vt ff. eod. l. si pater filium. [Dic hoc verum olim, hodie secus. auth. ex causa. C. de lib. præter. Syl.] Itē per secundū testamentū, quod tamen valet, vt ff. eod. l. si quis eum. §. fin. Item si testamentum paternū rumpatur per querelā in totū: aliud si pro parte, vt ff. eo. l. in substitutione. & de inoffic. testam. l. Papinianus. §. sed nec impuberis. Sed contra tabulas bonorū possessio mota, nō facit pupillarē substitutionem cessare: quia ibi nō quæritur de viribus testamēti: vt ff. eod. l. ex duobus. §. fin. & de inoffic. test. l. filius. §. j. Item si testamentum patris fiat irritum. l. si quis filio. §. irritum. ff. de iniust. rup. Item, si substitutus tempore mortis sit incapax. l. si is, qui hęres. ff. de hæred. instit. Item, si ante mortem patris fuit emancipatus. l. cohęredi. §. cum filiæ. ff. eodem. Item, si daretur filius pupilli ante pubertatem, quod videtur impossibile, finiretur. l. ex facto. in princ. ff. eod. Syl.

¶ a Prefatū modū. Vt s. eod. in princ.

¶ b Duo. Nota quod duo dicūtur quo ad quid: quia duobus fit. nam instituitur hæres duobus, patri scilicet, & filio. Item duarum hęreditatum. vnum verò dicitur, quia ab vno factum: & facit ad hoc. ff. eod. l. patris, & filii. & ff. de cond. & demon. l. hæc scriptura. & ff. de bon. posses. secundum tab. l. si ita scriptum. §. fi. & l. vt bonorum.

¶ Dic clarius, quòd dicitur vnum respectu vnius testatoris, vnius solennitatis, & validitatis, & iuris accrescen-

dī. l. qui patri. ff. de acqui. hęre. Dicuntur autem duo respectu hęreditatum, & quia duobus prouidetur, & quia possunt diuersimodè repudiari, & quia duobus temporibus confici possunt. l. si quis eum. § fi. ff. eo. Est tamen re vera vnum: quia aliàs concurrerēt tres fictiones, quòd factū à patre, censeatur factum à filio. Itē, quòd impubes posset testari. tertia, quòd factū ante mortem, censeretur factū post mortem. Syl.

¶ c Formidolosus. i. timidus & meticulosus.

¶ d Subiaceat. Quibus insidiis eum subiiceret substitutus, vt haberet eius hęreditatem, vt fecit Zacharellus.

¶ e Substitutionem. scilicet cū ipsa institutione. nam hic est ordo, vt primò institutio, secundò vulgaris substitutio, tertiò pupillaris fiat: vt suprà eod. titul. in princip.

¶ f Vocatur. Quæ est pupillaris.

¶ g Scribere. Vel etiam alia charta: quia & hoc fieri potest: vt ff. eod. l. patris & filij.

¶ h Proprio lino. Linum appellat ipsam chordulam, quæ fit de lino: vt videmus fieri in literis domini papæ, in quibus chordulis testamenti apponebantur septem sigilla de cera. Et ideò dicit proprio lino, quia si alieno, vendicaret dominus, & ita aperiretur: & consilium legis nullum esset. vel dic proprio, id est, separato ab aliis partibus testamenti. Sed nónne magis insidiabitur substitutus: cùm tantā constructionem, id est, ordinationem videat, & propter se? Respon. hoc ignorabit, an propter se, an propter alium facta fuerit illa ordinatio. Accur.

ADDITIO. Nec ideo inualidabitur istud consilium, quia sub expressa vulgari tacita pupillaris cótineatur: quia illud verum, nisi de mente tacita, vel expressa testantis contrariũ appareat. vt hîc, & l. iam hoc iure. ff. eod.

¶ a Cauere. idẽ est & si hoc non caueat: dum tamen separatim signet.

¶ b Non ideo minus. Quasi dicat diximus, ꝙ sic cautè fieri potest. Sed si nõ ita fecerit, nunquid valet ideo minus? Respon. non ideo minus &c. vt hîc dicit.

*rationem adfert Gaius lib. 2. tit. 4.

¶ c Tabulis. s. apertis.

¶ Non solùm. CASVS. Minutius filiũ suũ exhæredauit, sed tamẽ ita scripsit, Si Lucius filius meus intra annum decimum quartum moriatur, Lucretius ei hæres esto: valet substitutio, & Lucretius hæres erit bonorum aduentitiorum, id est, quæ ex propinquorum, vel amicorum hæreditatibus, legatis, donationibus Lucius acquisierat. C. Curius sic scripsit, Posthumus meus mihi hæres esto. & si hæres non erit siue heres erit, & ante xiiij. annos moriatur, tunc Seius hæres esto. Siue posthumus heres non sit, Seius vulgariter substitutus intelligetur, siue ante annum pubertatis moriatur, pupillariter substitutus erit Seius, herésque futurus est. Cor. Vibul.

¶ Not. exhæredatis substitui posse. Item, quòd in pupillari veniunt omnia bona pupilli. Item quòd substitui potest non tantùm iam natis, sed etiam posthumis. Syl.

¶ d Exhæredatis, scilicet, substituere possunt.

in priore parte testamenti cauere [a], ne inferiores tabulæ viuo filio, & adhuc impubere aperiantur*. Illud palàm est, non ideo minus [b] valere substitutionem impuberis filii, quòd in eisdẽ tabulis [c] scripta sit, quibus sibi quisque hæredem instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit.

¶ *Substitutio pupillaris potest fieri non solùm filio instituto, sed etiam exhæ- [illegible] veniunt in ea omnia bona pupilli vndicunque quæsita, quod locũ habet etiã in posthumis. Aresin.*

¶ Non solùm autẽ hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parẽtes possunt vt si * hæredes eis extiterint, & ante pubertatẽ mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exhæredatis [d]. itaque eo casu [e] si quid exhæredato* pupillo ex hæreditatibus, legatísve, aut donationibus propinquorum atque * amicorũ adquisitum fuerit [f], id omne [g] ad substitutum [h] pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum instituto-

¶ e Eo casu. scilicet quando exhæredato substituitur.

¶ f Fuerit. Vt quia gratiosus erat hic pupillus, sic vt ei donaretur, vel legaretur.

¶ g Id omne. Imò videtur, ꝙ tãtum in eis bonis valet substitutio, quę à patre peruenerũt ad filium exhęredatum: vt ff. de mili. testa. l. miles. §. exhęredato. quæ est huic contraria. Solut. ibi miles emãcipato substituebat: quod in alio, scilicet pagano non toleratur, vt infrà eo. §. extraneo. & ideo cum vnum pro eo inducitur, scilicet quòd potest substituere emancipato: & aliud cõtra eum inducitur, s. quod non potest substituere emancipato, nisi in his bonis, quæ sibi dedit: vt arg. ff. de iure iur. l. eum qui in princi.

*& si. *abest. *aut Th.

ADDITIO. Imò existenti in potestate: quod patet, quia exhęredatur: quæ exhęredatio esset inepta in emãcipato. vnde dic, quòd ibi loquitur in milite, qui instituto, vel emancipato potest substituere pro parte: & pro parte non: secus in pagano. Angel.

¶ h Ad substitutum. Qui substitutus nullo potest grauari legato, etiam in ea re, quæ pupillo fuit relicta: vt C. de leg. l. cum quidam. sed ipse exhęredatus sic in re sibi relicta: vt ff. eodem l. cohęredi. §. cum filiæ. in fine §. Et not. hunc §. non posse hodie habere locũ, nisi talis sit impubes, qui posit esse ingratus: vt proximus pubertati: vt not. suprà quibus modis tutel. fin. §. item si in seruitutem. aliàs non potest exhæredari: vt C. de inoffic. testa. l. si quis in suo. §. legis.

rum[a], vel exhæredatorum[b], eadem etiam de posthumis intelligimus.

¶ Liberis autē suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi[c] faciat[d]: nā pupillare testamentū, pars[e], & sequela est paterni testamenti: adeò, vt si patris testamentum non valeat[f], nec filij quidem valebit.

¶ *Non potest pater pu[illegible] pupillariter, nisi sibi faciat testamentum: & si non valet testamentum patris, non valet substituto. Aretinus.*

¶ *Pupillaris substitutio potest fieri singulis pupillis, vel ei, qui vltimus morie[illegible]*

¶ a Institutorum. Vt s. eod. in prin. vsque ad proximum §.

¶ b Exhæredatorū. Vt s. proximo §.

¶ Liberis autem. Sulpitius nō pōt substitutionē filio suo pupillarem facere, nisi ipsemet testamētum sibi faciat. Nā substitutio pupillaris est appēdicula testamēti paterni, qđ exēplo intelliges. Sulpitius in suo testamento hæredis nomen manu sua nō scripsit. deinde ita scripsit, Quòd si Lucius filius meᵒ intra annos xiiij. decesserit, Sextus illi sit hæres. Quoniā testamentum patris non valet, ne hęc quidem appendicula valere poterit. Sublato enim principali, tollitur etiam quod ex eo pendet. Cor. Vib.

¶ Not. quòd nullitas testamenti paterni influit in nullitatem tabularum pupillarium. Syl.

¶ c Et sibi. Hîc not. quòd si filium exhæredet cui substituit: prius sibi, deinde debet facere filio testamentum. Si autem eum instituat, tunc vel ante, vel post valet institutio, vel substitutio: vt ff. eodē. l. ij. §. prius. & §. sed si quis. & §. sed & si. & §. si.

ADDITIO. Sed hanc reprobāt doctores. quia non habet rationē, & dicunt istum textū. & d. §. prius procedere, quando substitutio fit ex interuallo: secus si eodem contextu, quia non curatur quid præcedat. Ang.

¶ d Faciat. Hoc fallit in milite, q̄ pōt substituere pupillo: licet nō instituat sibi aliquem hæredem: vt ff. de vulga. & pupilla. substitutio. l. ij. §. quisquis.

¶ e Pars. Sic ff. quemadmodum testamenta aperiantur. l. penultima.

¶ f Non valeat. scilicet à principio: vt quia filius fuit pręteritus: vt ff. eo. l. si quis eū. in fine legis, vel aliàs scilicet non valet testamentum à principio: cū multi sint modi, quibus testamentum non valet: vt ff. de iniust. rup. testa. l. j. Idem etiam si ex post facto rumpatur in totum. s. testamentum patris. Secus si pro parte tantùm, quia tunc substitutio remanet: vt ff. eodē. l. in substitutione. & ff. de innoffi. testa. l. Papinianus. §. sed nec. Item hæc sunt vera, si iure ciuili expugnetur testamētum. Aliter autem si iure prætorio: vt si per contra tabul. expugnetur testamentum: quia remanet substitutio: vt ff. eodem. l. ex duobus in fin. & l. seq. quę huic l. contrariæ sunt [Ratio est, quia in vltimo casu testamētum de iure ciuili valet: ideo sustinetur substitutio pupillaris. Syl.] Sed certè aliud est, cum expugnat iure ciuili, vt hîc. aliud eum iure prætorio: vt ibi. nam pretor non potest facere esse, nec desinere hæredem: vt j. de bono. posses. §. quos autem. Item nota hîc, quòd de alienis rebus quis testatur: vt pater de bonis filij, sic & aliàs. ff. de don. inter vir. & vxor. l. cum his. §. si donator. ver. si miles. & ff. de iniu. rup. test. l. si quis filio. §. sed & si quis fuerit. Est & alius casus secundum quosdam: vt C. de sec. nupt. l. fœminę. §. fin. Sed de iure communi aliter est: vt ff. de testa. l. eius qui. §. j. & de iur. cod. l. conficiuntur. §. si post.

¶ Vel singulis. CASVS. Ebutius quatuor liberos habebat, quos sibi hæredes instituit. Potest Lucretium illis omnibus substituere duobus modis. primùm singulis. hoc modo, Si primus intra pubertatem decesserit, Lucretius hæres esto: si secundus, si tertius, si quartus, similiter. Tunc enim nemo illorū morietur intestatus, ac proinde non succedent sibi inuicem, tanquam agnati proximi ex lege xij. tabul. Potest itē hoc modo, Primus, secundus, tertius, quartus liberi mei hæredes sunto: si quartus intra pubertatem decesserit, Lucretius ei hæres esto. Nam hoc modo & primus, & secundus, & tertius intestati moriētur,

ac sine scriptis heredibus: succedéntque sibi inuicem, vt proximi agnati, ex lege xij.tabul. solíque quarto substitutus erit Lucretius.Cor.Vib.

¶ Not. quòd substituendo vltimo videtur meus testatoris esse conseruare ius,*autem legitimarũ hæreditatum.Syl.

¶ a Vel singulis. Potest enim esse, φ qs habeat plures filios, & omnes impuberes si ergo cuilibet substituere vult, poterit.si autem vltimo loco morienti, & hoc potest: vt hîc, & ff.eod.l. vel singulis. & hoc casu vno moriente, defertur sua portio iure legitimo, scilicet per l. xij.tabu. ad fratres: vt hîc, & j. de legi. agn. succes. §.j. Sed certè ex eo, qđ tantùm vltimo morienti substituit, videtur eos inuicẽ substituisse vsque ad vltimum: & ita iure substitutionis magis, quàm legitimo inter eos succedi videtur: vt ff.de lega.ij.l. Titia Seio. §. Seia.in fin. quæ est huic contra.Sed certè ibi dixit plus, scilicet quòd non alienarent, quod testator eis dimittebat. & ex hoc ibi dicitur iure substitutionis succedere: non quia vltimo tantùm substituitur: vt ff.de lega.iij.l.is qui.in fine.

¶ Dic, quòd communis solutio est: quia hîc simpliciter est facta substitutio, ibi in toto, secundum Bart. in d.l.vel singulis, vbi communiter approbatur.Syl.

ADDITIO. Et nota, quod iste §.est lex. ff. eod. tit. & incipit, vel singulis. ideo nõ abs re sic.§.iste debet incipere:& ita habent correcti codices.

¶ Vel singulis * a liberis, vel ei, qui eorũ nouissimus[b] impubes morietur, substitui[c] potest. Singulis quidem, si neminem eorum intestatum* decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatũ integrum inter eos custodiri velit.

*intestato.

¶ *Pupillo substitutus dari potest certo & proprio nomine, aut generaliter, his verbis (quisquis mihi erit hæres, filio meo impuberi sit hæres) quo casu qui ex testatoris iudicio hæredes fuerunt, pro hæreditariis portionibus substitui videntur.*

¶ Substituitur* autem impuberi, aut nominatim[d]: veluti, TITIVS HAERES ESTO: aut generaliter, vt QVISQVIS MIHI HAERES ERIT[e]. Quibus[f] verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, *qui & scripti sunt hæredes[g], & extiterunt[h], & pro qua perte[i] hæredes facti sunt.

*abest.

¶ *Tempus memoratum ætatis pupillarie, tam in mare, quàm in fœmina definit: quo completo pupillaris substitutio infirmatur.*

¶ b Nouissimus.id est, vltim⁹: puta hîc verbis, Qui ex liberis meis impubes vltim⁹ morietur, ei Titius hæres esto.

¶ c Substitui.Scilicet pupillariter.

¶ Substituitur. THEMA Quemadmodum substitutio pupillaris nominatim fieret, hactenus dictum est. Generatim autem fit hoc modo: Titius quatuor hæredes cum filio suo instituit. deinde sic scripsit? Quisquis mihi hæres erit, is etiã filio meo ante pubertatem morienti, substitut⁹ esto. filius mortuus est, quatuor illi partem filii habebunt. ita scilicet, vt ℘ qua parte hæredes instituti erant, pro ea parte portionem defuncti filii inter se diuidant. Corn.Vibul.

*vide Th.hîc.

¶ d Nominatim.sic suprà de exhæredatione libero.§.nominatim.

¶ e Hæres erit. Subaudi, sit hæres filio meo.

¶ f Quibus.s.generalibus verbis.

¶ g Hæredes.scilicet patris.

¶ h Extiterũt. scilicet, ipsimet hæredes.nam secus, si alij quærant, vt puta patri, vel domino.nam tales, scilicet pater & dominus, qui sunt hæredes, per filium, vel per seruum ex his verbis generalibus non admittuntur ex substitutione. Idem dicas de hærede hæredis: vt hæc notantur. ff. eodem.l.cum filio.& l.qui liberis. §.hęc verba.& l.seq.

¶ i Pro qua parte. Prout enim dilexit testator eos, instituit æqualiter, vel inæqualiter. sic in substitutione præsumitur: vt hîc, & ff.eodẽ.l.si pater.& J.titul.j.§.& si ex disparibus.

a Vsque

¶ Masculo igitur vsq; [a] ad quatuordecim annos substitui potest, fœminæ vsq; ad duodecim annos, & si hoc tēpus excesserint*, substitutio [b] euanescit.

¶ *Extranēo & puberi filio post aditam hæreditatē directo substitui non potest: sed per fideicommissum potest.*

¶ Extraneo verò, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo pōt, vt si hæres extiterit, & intra aliqđ tempus* decesserit, aliꝰ ei sit hæres: sed hoc solum permissum* est, vt eū per fideicōmissum [c] testator obliget [d] alii hæreditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere. qđ ius quale sit, suo loco trademus [e].

TIT. XVII.

QVIBVS MOdis testamenta infirmentur.

¶ *Si quis facto testamēto quēpiā sibi seu [illegible] vel ex suis descendētibus aliquem adoptarit, protinus quasi sui hæredis agnatione, quod [illegible] pitur testamentum.*

TEstamentū* iure factū, vsque eò valet, donec rumpatur, irritúmve fiat.

*excesserit.

*xxx. ann. Th.

*nobis.

*Ex E. pit. Vlp. tit. 23.

¶ a Vsque ad xiiij. ann. scilicet, completos: nam pupilli esse desinunt: vt s. quib. mod. tut. fini. in princi. sed intra hos annos potest substitui: vt ff. eod. l. si ita quis. & l. qui plures.

¶ b Substitutio. s. directa: si tamen aliqua verba inueniantur fideicōmissi in testamēto, iure fideicōmissi valebit, vt C. de fideicom. l. si frater tuus.

¶ c Per fideicōmissum. Quod semper fecisse videtur, cum dicit, si filius meꝰ quandocunque decesserit, substituo ei Vitalē: quia verbū substituo, cū sit generale verbum, & ad directā & fideic. substitutionē possit trahi: ad id restringetur, quod est rei aptius, i. ad fideicōmissum: quia directa nō habet locū, quādocunque decedit: & probatur hoc. C. de impub. & aliis substi. l. precibus. §. si verò substitutio. & ff. de vulg. substi. l. cohæredi. §. cùm filiæ. & ff. de leg. & sen. con. l. in ambigua. fortè idem, si dicat, Vitalis hæres esto. nā trahitur ad fideicommissariā: quia de hæreditate restituenda rogasse videtur: vt ff. ad Treb. l. ex facto. §. respon. & l. Scæuola. Sed contra est: vt no. s. in distinct.

¶ Dic quòd verbū hæres esto, est verbum directum, quod non obliquatur: vt dicit glo. & tradit Bart. in l. Centurio. vers. quintò. & vltimò prin. ff. eod.

¶ d Obliget. Rogando eum per fideicommissum, vt restituat. Accur.

¶ e Trademus. Vt infrà de fideic. hær. per totum.

QVIBVS MODIS TE-
[illegible]

¶ Vsque nunc qualiter firmentur testamenta, nunc qualiter infirmentur, nam nihil est adeò firmum, quod non rumpatur. in auth. de nup. §. nuptias.

¶ Hæc inquit Asconius, testamenta non solent valere, Improbū, inofficiosum, inhumanū. Improbum, contra leges: inoffic. contra merita: inhumanum, cōtra pietatem.

¶ Testamentū. Totus iste tit. diuiditur in quinq; partes. Primò ponit, qualiter testamentum tollatur agnatione sui hæredis nouiter adoptati. Secundò qualiter per secundū testamentū tollatur primum. Tertiò qualiter testamentum irritetur capi. deminu. testantis. Quartò, an voluntas solennis possit tolli nuda volūtate testantis. Vltimò ꝙ etiam Imper. non capit ex testamento imperfecto. Secunda ibi, in §. posteriore. Tertia ibi, Alio quoque. Quarta ibi, Ex eo autem. Quinta ibi, Eadem oratione.

¶ Testamentum. CASVS. Quemadmodum testamenta iure fierent, hactenus explicatum est. Videamus nunc quonā modo, quanuis iure facta sint, tamen rescindantur. Flauius testamentum fecit, postea non māsit in eodem statu quoad liberos, sed quum antea liberos non haberet, postea sibi aliquem adoptauit, manétne firmum testamentum? minimè. Nam quemadmodum si, mortuo testatore, nascatur posthumus, eius ortu atque agnatione rumpitur testamentum: sic quasi agnatione sui hęredis Flauii testamētum rescinditur. Cor. V. b.

¶ Not. testamentũ nullum rumpi non posse: quia priuatio presupponit habitum. Item, ꝙ solenne testamentum potest rumpi, & irritari. Item, ꝙ tunc rũpitur, quando in eo statu manente testatore, ius testamenti vitiatur. Item, ꝙ arrogatione filii rumpitur. Item, ꝙ dictio quasi, est nota improprie tatis. Syl.

ADDITIO. Quoniam verò in hac materia verborum ignoratione multi lapsi sunt, lubet Vlpiani verba subscribere, ex tit. xxiij. Testamentum iure factũ infirmatur duobus modis: si ruptum aut irritum factum sit. Rumpitur testamentum mutatione alterius testamen. aut agnatione, adoptione &c. Irritum fit, si testator capite diminutus fuerit, aut si iure facto testamento, nemo extiterit heres. vbi autem legitur hîc, In eodem statu manẽte testatore, Franc. Hotom. putabat & sententiam loci, & Theophili auctoritatem postulare, vt cum negatione legatur, Non manẽte. Status enim intelligitur, quo ad liberos pertinet: non quoad testatorem.

Rumpitur autẽ testamentum, cum in eodẽ statu manente testatore, ipsius testamenti ius* vitiatur. Si quis enim post factũ testamentum adoptauerit[a] sibi filium per Imperatorem, eũ qui est sui iuris: aut per Prætorem, secundum nostram cõstitutionem[b] eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentũ eius rumpitur[c], quasi adgnatione[d] sui hæredis.

*vis.

¶ *Posteriore testamento ex quo iure ciuili aliquo casu adiri potuit hæreditas (quãuis adita non fuerit) rumpitur prius testamentum.*

¶ Posteriore quoque testamento, quòd iure perfectum est, superius rumpitur[e]. nec in-

¶ a Adoptauerit. id est, arrogauerit.

¶ b Constitutionem. Puta auus est, qui adoptat: vt C. de adopt. l. cum in adoptiuis, & suprà de adop. §. sed hodie.

c Rumpitur. Si autem eum prius instituisset non rumperetur, licet postea arrogaretur: vt ff. de lib. & posth. l. filio. §. fi. [Ratio est quia iam reperitur institutus: & cùm testamentũ sortiatur effectũ secundum tempus mortis, illo tempore reperitur institutus, quod solet esse causa rupturæ. Syl.] Si aũt fuit exhæredatus filius emancipatus, & postea arrogetur: tũc non rumpitur: aut extraneus, qui posteà arrogatur, & tũc rumpitur: vt ff. de contra tab. l. non putauit. §. si quis emãcipatum. Extraneũ autem nepotẽ accipe, qui non est suus hæres, cum alius eum præcedat. aliàs frustra: tunc exhęredaret: vt ff. de verbor. obl. l. quidã cum filium. & de lib. & posth. l. si quis posthumos. §. si filiũ.

¶ d Quasi adgnatione. id est, sicut natiuitate alicuius posthumi: nam tunc certum est rumpi: vt ff. de iniu. rup. testa. l. j. in fin. & l. iij. in princi. & l. certũ. & hoc in masculi testamen. secus in testam. fœminę: vt ff. de lib. & posthu. l. Gallus. §. nunc de leg. Velle. in fi. §. & est ratio: quia præteritio matris habetur pro exhæredatione: vt suprà de exhær. lib. §. fin. sed de inoff. testa. agit talis posthumus: vt C. de inoffi. test. l. iij.

¶ Posteriore quoque. CASVS. Vetus est prouerbium, Posteriores cogitationes solent sapientiores esse. Quare prius testamentum posteriore rescindi rectum est. Itaque quum Iulius Cæsar primo testamento solùm Cn. Pompeium hæredem instituisset, idque militibus pro concione recitatum esset: tamen quia altero testamento Octauium, Pinarium, & Pedium instituit: hi soli hæredes fuerunt: vt scribit Suetonius. sed ecce, Titius testamentum fecerat, in quo Manilium hæredem instituerat. deinde & alterum fecit, in quo Roscium instituit. Roscius hæreditatem repudiat, aut ante Titium moritur. quæro, nónne Manilius hæres erit? minimè. quis ergo? Is, qui ab intestato debet succedere. Titius enim pro intestato habetur. Cor. Vib.

¶ Not. testamẽtum primum tolli ipso iure per secundum perfectum. Item, ꝙ est necesse, quod ex secũdo possit adiri hæreditas, licet effectualiter non adeatur. Item ꝙ tollitur, dato quod in secundo sit institutus hæres sub cõditione, quæ etiam defecerit. Syl.

¶ e Rumpitur. Hoc est verum secundum quosdam, quando secundum nõ concordat cum primo: aliàs durat primum: vt C. de test. l. sancimus. Sed certè hoc stare nõ potest. nam si valet secundum, nõ valet primum: cùm idem non possit duo testamen. facere: cùm ex se-

Testamẽtũ secundũ præfertur primo: sed prima sententia præfertur secundæ.

ex secundo tantum adeatur hæreditas. E contra in sententia. nam valet prima, non secunda ab eodem & super eo. lata: vt ff. de re iud. l. iudex.

Ratio est, quia lata sententia expirat officiũ quodammodo iudicis, qui functus est officio suo. In testamento verò voluntas est ambulatoria vsq; ad mortem. Syl.

terest, extiterit aliquis hæres ex eo[a], an non: hoc enim solùm spectatur an aliquo casu existere[b] potuerit. Ideóque si quis[c], aut noluit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortem eius antè quàm hæreditatem adiret*, decesserit[d], aut cõditione, sub qua hæres institut⁹ est, defectus fit: in his casibus paterfamiliàs intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet ruptum à posteriore: & posterius æquè nullas habet vires: cùm ex eo nemo hæres extiterit.

*adierit

¶ a Ex eo, scilicet posteriore testamento.

¶ b Existere potuerit. Nota nõ cõsiderari quid est, sed quod esse potest: vt hîc, & ff. de hære. insti. l. pater filio, & ff. de iniur. rup. test. l. cum in secundo. in prin. & §. in futurum. Sed contra. ff. de libe. & posth. l. si filius chariss. j. Solut. ibi, secundũ testamentum non valuit, etiam in principio: hîc autem valuit, licet ex eo non adeatur hæreditas. Item not. quòd id quod valet plus, rumpitur per id quod minus valet: sic ff. de adimen. leg. l. legatum sub conditione §. j. Argumen. contr. ff. de rescind. vend. l. si id quod. in princi. & §. fin. dic ibi not. in gloss. j.

¶ Aliud est in legato, in quo sola voluntas spectatur: aliud in contractu, vbi duorum exigitur secundum Ioan. Fab. hîc. Syl.

¶ c Ideóque si quis. s. institutus hæres in secundo testa. Et iste versi. est exemplum, quando valet secundum testa. & non extitit ex eo hæres. & vide tertium exemplum.

¶ d Decesserit. Quare non transmittit, nec olim, nec hodie ad hæredes: vt C. de cad. tol. §. in nouissimo.

¶ Sed & si quis. CASVS. Titius in primo testamento Maniliũ hæredem fecit. deinde alterum testamentũ condidit, in quo sic scripsit: Roscius hęres esto Tusculani & Formiani fũdi. Quæro an Manilius non saltem tertii fundi, reliquarúmque rerum hæres erit? minimè. Age, quid si plures hęredes in testamẽto priore Titi⁹ fecerit, deinde in secũdo ita scripserit, Roscius hæres esto Tusculani fundi: ita tamen, vt & prius meum testamentum valeat, ratúmque sit. quid iuris? Roscius solùm habebit Tusculanum, ex quo hæres scriptus est. ita tamen, vt si Tusculanus non impleat quartã partem hæreditatis, suppleri debeat qđ quadrati deest. *abest. Cor. Vib.

¶ *Etiam posteriore rite facto testamento, in quo in certis rebus quispiam institutus fuit, primum cui hæres est vniuersalis, tollitur testamentum. Sin autem secundis tabulis, vt priores quoque vim obtinerent, iusserit testator: tũc qui ex re certa scriptus est: vt vniuersam hæreditatẽ hæredi, qui priore institutus est testamento restituere tenetur.*

¶ Sed & * si quis[e] priore testamẽto[f] iure perfecto, posterius æquè iure fecerit: etiam si ex certis rebus[g] in eo hæredem in-

¶ e Sed & si qs. Iste §. est lex. ff. ad Trebellia. & incipit, Si quis priore.

¶ f Priore testamento. Not. hîc argum. pro sententia appellationis: vtrum ex ea, vel ex prima agatur. [Dic quod aut prima sententia confirmatur per lapsum temporis, quia appellatio deseritur, & agitur ex prima: aut confirmatur à secunda, & ex ea agitur. gloss. in l. eos. vbi Bartol. C. de appellat. Sylu.] Sed contra argum. C. de don. inter vir. & vxo. l. ex verbis. Et simile potest notari in l. penulti. eiusdem tit. Accurs.

¶ g Ex certis rebus. Quia totum habet, licet ex certa re sit institutus, & ideo rumpitur primum testamẽtum, vt hic, & ff. de hæred. institu. l. j. §. si ex fundo. in glos. institutus.

Et hoc verum, quando in eod. testa. non est datus alius cohæres, aliàs haberetur loco legatarii, præterquam in querela inofficiosi testamenti: de quo dic vt per Ang. hîc.

¶ a Inseri iussimus. Hoc titulo statim.
¶ b Aliud. scilicet quòd expresè confirmari potest primum in secundo, & alias: vt patet in sequentibus.
¶ c Imperatores. Ecce verba constitutionis. Accur.
¶ d Campano. scilicet rescripserūt salutem. *abest.
¶ e In eo. scilicet secundo testamento.
¶ f Valere. Accipe, dubitari non oportet: quod est infrà. Accurs. *absunt
¶ g Scriptum. s. in secundo testamento.
¶ h Suppleta quarta. s. si res sibi datæ non faciant quartam.
ADDITIO. Falcidiæ autem nomen generaliter vsurpauit: tametsi S.C. Trebelliano hoc additum sit Falcidiæ, vt qui restitueret hæreditatem, quartā detraheret.
¶ i Expressum est. Nam testator voluit primum testamentum manere: & tamen non potuit, nisi de iure fideicom. ex tacita tamen voluntate, quæ ex secundo testamento percipitur, remanet primum: vt si dicam in secundo, ideo instituo talem: quia mortuus est quem instituerā in primo. nam si errauit remanet primus hæres, & legata ex vtroque præstantur, scilicet à primo hærede: vt ff. de hæred. b. instit. l. fina.
¶ Ille text. probat contrarium, vt animaduertit hîc Christoph. Syl. Ald.
¶ k Hoc modo. scilicet, tribus modis per arrogationem, & agnationem: vt s. eod. §. j. Item & per secundi testamenti compositionem: vt s. eod. §. posteriore quoque. vsque huc.

stituerit, superius tamen* testamentū sublatum esse, diui Seuerus, & Antoninus rescripserūt. cuius constitutionis verba & hîc * inseri iussimus [a]: cùm aliud [b] quoque præterea in ea constitutione expressum sit, Imperatores [c] Seuerus & Antoninus, Cocceio Campano [d], Testamentum secundo loco factū, licet in eo [e] certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure valere [f], ac si rerum mentio facta nō esset: sed teneri hæredem scriptum [g], vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta [h] quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat iis, qui in priore testamento scripti fuerāt, propter inserta fideicōmissi verba secundo testamēto *, quibus vt valeret prius testamentum expressum est [i]: dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo [k] efficitur.

*Abundat secundo testamēto.

¶ *Per capitis deminu[illegible] propriè fit irritum. Et largo modo te[illegible] irritum, & econtra. Areti.*

¶ Alio quoque * modo testamenta iure facta infirmantur, veluti, cùm is, qui fecit testamentū, capite deminutus sit [l]: quod quibus modis accidat, primo libro retulimus [m]. Hoc au-

*alio autem.

¶ Alio autē modo. THEMA. Nullane alia ratione testamentum infirmatur? Imò verò. Illud enim scire te oportet, Infirmare, verbū generale esse: quo omnis testamenti dissolutio comprehenditur. Eius autem duas esse species. Nā testamētum aut cum per se valeret ex postfacto dissolutum est: ideóque rumpi tū dicitur, quod accidit adoptione, agnatione sui, & posteriore testamēto: sicut ex me superius audisti. Aut per seipsum testamentū intercidit, veluti quū ipsius auctor statum suum mutat, nempe per vnam ex tribus capitis deminutionibus. quibus casibus dicitur non ruptum, sed irritū testamentū, non sanè valde exacta & accurata differentia, sed iuriscōsulti potius de verborum proprietate paulisper deflectendum putarunt, quàm non singulis nominibus res designare. Cornel. Vibul.
¶ l Deminutus sit. Licet minima capitis deminutione: vt j. eod. §. non tamen. in fin. & ff. de iure codicillorum leg. conficiuntur. §. si post factum testamentum. sed contrà. suprà de milit. testamen. §. penult. Sed illud speciale est in milite. Potest & alius modus irritandi testamentum adiici: quia per legem quandoque cassatur in duobus casibus, vt in authen. vt cùm de apell. cognosc. §. si quis de prædictis. & §. si vnum ex parentibus.
¶ m Retulimus. Vt suprà de capi. deminut.

¶ a Hoc

¶ a Hoc autem casu. scilicet qui si capite deminuitur.
¶ b Dicuntur. scilicet, propriè.
¶ c Alioqui. scilicet, si impropriè dicere velim, & largè.

corrigendi iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicam. Cor. Vib.
¶ Not. q reconualescit, quod aliàs nõ valuit cessante impedimento, saltem de æquitate. Itẽ, quòd ad hoc, vt bonorũ possessio secundum tabulas det, necesse est q testamentũ sit solẽne de iure ciuili. Syl.

tem casu[a] irrita fieri testamenta dicũtur[b], quum alioqui[c] & quæ rumpũtur, irrita fiant: & ea*, quæ statim ab initio non iure fiũt, irrita sint. Sed & ea, quæ iure facta sunt: & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat singulas causas[d] singulis appellationibus[e] distingui: ideo quædam non iure facta[f] dicuntur, quædã iure facta rumpi[g], vel irrita fieri[h].

* abest.

¶ *Capitis deminu[illegible] ciuili irritum fit testamentum: quod tamen (si hæres mortis tempore pristinum statum recuperarit) iure prætorio conualescit: & ex eo secundum tabulas bonorum possessio peti potest.*

¶ Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata sunt,[i] potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modò defunctus, & ciuis Romanus[k], & suæ potestatis[l] mortis tẽpore fuerit[m]. Nam si ideo irritum factum sit testamentum: quia ciuitatẽ vel etiam libertatem[n] testator amisit: aut quia in adoptionẽ se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit, non po-

¶ d Causas. id est, differẽtias.
¶ e Singulis appellationib⁹. id est, propriis nominib⁹. & facit ff. de supp. lega. l. Labeo. §. fina.
¶ f Nõ iure facta. Vt sũt illa, quæ carẽt solẽnitate testium. Vel quãdo testator non habuit testamenti factionẽ, & fecit. vel quando filium in potestate constitutum præteriuit: vt l. j. ff. de iniust. rup. test.
¶ g Rũpi. s. tribus modis. videlicet p arrogationem, per agnationem, & p secundi testamenti compositionem.
¶ h Irrita fieri. Vt p capitis deminutionnẽ testatoris, vel quãdo heres institutus nõ adit hæreditatẽ, q a tũc testamentũ cõstituitur irritũ: vt l. j. ff. de iniust. test.
¶ Non tamen. CASVS. Titius integro capite testamentum fecit: deinde deminutus est ad extremũ etiã in integrum caput restitutus. puta cùm adoptatus esset, sui iuris factus est. quæro an valeat testamentũ? iure ciuili non valet, vt modò dicebamus. sed Prætor p suo iure atque imperio bonorũ possessionẽ petenti hæredi scripto decernit, testamentũmq; confirmat. Nã ius Prætoriũ introductum est adiuuandi, vel supplendi, vel

¶ i Signata sũt. Et postea testator capite deminutus est.
¶ k Ciuis Roman⁹. Vt quãdo maximã vel mediam capitis deminutionem passus fuerit & postea restitut⁹.
¶ l Suæ potestatis. Vt in minima. Accurs.
¶ m Fuerit. Et aliquo iudicio volũtatẽ primã retineat: vt ff. de bonor. pos. secũdũ tabulas. l. q ex liberis. §. testamẽto.
¶ Hæc glo. cõmuniter approbatur, quæ volũtas debet declarari, saltem coram quinque testibus. l. hæredes. §. sed si notã. ff. de test. & ibi doc. Syl.
¶ n Libertatem. Imò etiam facto seruo testatore: vt quia capiatur ab hostibus, & ibi seruus moriatur. nã tunc valet testamentum: vt s. quib. non est per. fa. testa. §. fina. qui est contra. sed illud est ppter fictionẽ legis Cornel. vt ibi, & ff. de vulg. sub. l. lex Cornelia. ADDITIO. Et tunc quando impedimentum tollitur per viam fictionis, vt ibi: vel restitutionis in integrum à principe: vt l. si quis filio. §. penul. ff. de iniust. testa. reconualescit testamentum etiam de iure ciuili, nisi quo

test scriptus hæres secūdum tabulas[a] bonorum possessionem petere.

¶ Simplici nudáque voluntatis expressione præcedens ritè factum testamentum minimè infirmatur: item posterioribus tabulis imperfectis, non fiunt irritæ priores perfectæ.

¶ 1 Ex eo autē solo[b] nō potest infirmari testamentum, quod postea testator id* noluerit[c] valere: vsque adeò, vt &* si quis post factum prius testamentum posteri⁹ facere cœperit, & aut morte* præuentus, aut quia eū eius rei pœnituit, id non perfecerit: diui Pertinacis oratione* cautum sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant: nisi sequentes iure ordinatæ, & perfectæ fuerint[d]. Nam imperfectum testamentū sine dubio nullum est[f].

¶ Si quis idcirco principem hæredem scripserit, vt

*abest.

*abest.

*Alias, mortalitate.

*cuius meminit Capitol. in Perti.

ad relictū tali dānato factū, vel ipsius institutionem, secundum Angel. hîc.

¶ a Secundū tabulas. Nota, ꝙ de iure ciuili nō admittitur: cùm sit irritū testa. sed iure prætorio: quo inspecto, nō potuit infirmari, quod erat factū: cùm circa talia ius Prætorium nō habeat vim: vt infrà. de bono. posses. §. quos. autē. Acc.

¶ Ex eo autem. CASVS Titi⁹ testamentum fecerat, idq; ritè ac legitimè: deinde dixit quibusdā se nolle illud valere, aut aliud inchoauit, sed nō perfecit: atq; ita mortuus est. quæro an valeat testamentum illud, qđ ritè ac legitimè antea fecerat? Valet, ratúmq; ac fixū ꝑmanet. Sequentem §. clarum per se, non illustramus. Cor. Vib.

¶ Not. testamentum solenne non tolli nuda volūtate contraria. Item ꝙ illud nō dicitur testamentū, qđ q̄s post aliquarū rerū dispositionem, morte præuentus, perficere non potuit. Syl.

¶ b Solo. Bene dicit solo: quia si plus interueniat, licet non sit perfectum, secundum tamen quandoque rumpit primum: vt in fi. huius §. dicemus.

¶ c Noluerit. s. dicendo hæc verba, Nolo testamentum quod feci, valere.

¶ d Perfectæ fuerint. Imò quādoque & si sint imperfectæ, secundæ rumpūt primò factas: vt C. de testa. l. sancimus: quæ est contra. Sed ibi tā ex cursu decennii, q̄ mutatione voluntatis illud euenit, nō sola mutatione. Item contra. ff. de mili. test. l. eius militis. §. militia missus. Sed ibi primum erat minus solenne, iure cōmuni inspecto: vnde facile potuit rūpi. [Facilius enim tollitur actus subnixus iure singulari, q̄ iure cōmuni. l. iiij. ff. de fideic. libertat. Syl.] Item cōtra. ff. de iniust. rup. test. l. ij. Sed ibi secundum, licet non sit perfectum iure cōmuni, est tamen perfectum iure militari: vnde rūpit primum. Item contra. C. de test. l. hac cōsultissima. §. si quis autem. Sed ibi in secundo fuerunt instituti, qui & aliàs intestato successuri erāt: vnde facile rūpitur primū testamētum, in quo extranei sunt instituti: & facilius admittuntur veniētes ab intest. vt argu. ff. de vulgari & pupil. substit. l. si filius. Itē contra. C. de testa. l. nostram. & ad idem contra. ff. si. ta. test. nullæ ex l. j. §. si hæres. Sed in istis legibus plus fecerat testator, vt rumperet primum quia incidit, quod magis est, quàm si aliud testamentum facere voluisset: arg. ff. de iis, quæ in test. delē. l. ij. Item contra. ff. de acquir. hære. l. Claudius. Sed ibi nō valet primum: nō quia ruptum sit à secūdo: sed quia hæres institut⁹ in primo non adiuit ex eo hæreditatem. vnde non valet testamentum, quod hæredem non habet: vt ff. de iis, quę in testamen. delen. l. proximè. nec potuit eam transmittere suo hæredi adeundā: vt C. de cadu. tollen. l. vnica. §. in nouissimo. Item cōtra. C. de his quib. vt indig. l. hereditas. Sed ibi dixit talia verba, ꝙ hæres erat indignus. vel similia, quæ plus faciunt, quàm si simpliciter diceret, nolle prius valere: vel quàm si secundū cœpisset facere, & ideo ibi receditur à primo. Vel dic illud quod hîc dicitur, esse verum de iure directo, vt non rumpatur primū, sed tamen auferatur ei hæreditas, vt indigno: vt ibi, cum hoc cogitauerit testator: vt argumen. ff. de condi. insti. l. quidam. in fin.

¶ e Nullum est. Not. nihil esse quod

quod perfectum non sit, C. de his, quibus vt indignis. l. cum Syllanianum, in fin. Sed contra. ff. quemadmodum testamen. aperian. l. ij. §. testamentum. Sed ibi abusiuè dicitur aliquid, quod non erat perfectum. Item contra. C. de testa. l. hac consul. §. ex imperfecto. Sed illud speciale est fauore liberorũ, vt ibi dicitur: sicut & illud est speciale in illis, vt difficilius rumpat testator illud in quo ipsi instituti sint: vt in authent. de testamen. imp. §. penulti.

¶ a Expressit. scilicet diuus Pertinax.

ADDITIO. Eam orationẽ Iulius Capitolinus comme. his verbis, in Pertinace: Pertinax legem tulit, vt testamẽta priora non prius essẽt irrita, quàm alia perfecta essent: néve ob hoc fiscus aliquando succederet.. ipsé que professus est, nullius se aditurum hereditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa, vt legitimi hæredes & necessarii priuarentur. addidítque S. C. hæc verba, Sanctius esse inopem Rempublicam obtinere, quàm ad diuitiarum cumulum per discriminum & decorum vestigia peruenire.

¶ b Reliquerit. scilicet in solenni testamento: quod facit, vt duriorem faciat aduersarium suis, aduersariũ: quę institutio est odiosa & inuidiosa: vt ff. de hæred. instit. l. penul.

¶ c Ob eam causam. s. litis. nam si legitimas non probat. s. princeps, multo minus probabit non legitimas.

adversario, cum quo sibi lis erat, duriorem constitueret litigatorem, nulla est ex [illegible] huius-[illegible]

¶ Eadem oratione expressit[a], non admissurum se hæreditatem eius, qui litis causa principẽ reliquerit[b] hæredem, neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam[c] hæres institutus erat, probaturũ[d]: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum[e]: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas[f] desit, aliquid adepturũ. Secundum hoc diui* Seuerus & Antoninus sæpissimè rescripserunt[g]. Licet enim (inquiunt[h]) legibus soluti[i] simus, attamen legibus viuimus[k].

*hæc sol. iei quoque.

TIT. XVIII.

DE INOFFICIOSO testamento.

¶ *Liberi indelitè exhæreditati, inofficiosi querela proposita, parentum possunt impugnare testamẽta: quod ius parẽtibus quoque à liberis exhæredibus factis competit, item fratribus, turpi scilicet persona insti[illegible] cognatis non conceditur hoc querelæ beneficium.*

QVia plerũq; parentes

¶ d Probaturũ. id est, cõmendaturũ.

¶ e Admissurum. id est, nisi solenniter sit institutus, nolet etiam nomen hæredis habere.

¶ f Auctoritas desit. Vt quia aliquid desit ꝑpter qđ testamentũ non valet, cùm multa sint in eius factione necessaria: vt s. de testa. §. j. & ij.

¶ g Rescripserunt. Vt C. de testa. l. ex imperfecto.

¶ h Inquiunt. Imperatores.

¶ i Soluti. Vt ff. de leg. & senat. cõs. l. princeps. & facit ff. de iure fisci. l. fiscus. ij. §. fin.

¶ k Viuimus. id est, viuere volumus: vt hic, & C. de leg. & constit. princip. l. digna vox. & facit ff. de lega. ij. l. quod pricipi. & l. seq. & ff. de leg. iij. l. ex imperfecto: & ff. de inofficios. testamen. l. Papinianus. §. si Imperator.

ADDITIO. Imò contra fiscum in dubio est ferenda sententia, si causa sit merè lucratiua: aliàs secus, vt hic. Angel.

DE INOFFICIOSO testamento.

¶ Qualiter ipso iure testamenta infirmentur, s. ti. j. dictum est. Nunc autem qualiter officio iudicis, id est, per sententiã iudicis intentetur querela inoffic. testa.

QVia plerunque. Totus iste titulus diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit, quibus personis competat querela. Secundò quando querela cesset. Secunda ibi, Sed hæc ita. Item prima subdi-

uiditur. Nā primò de querelā descendentium contra testamenta ascendentium. Secūdò cōtrà, de querela ascendentiū contra testamenta descendentiū. Tertiò de querela collateralium. Quartò, quòd querela est remedium subsidiarium. Secunda ibi, Non autem. Tertia ibi, Soror. Quarta ibi, Tā autem.

sine causa liberos suos vel exhæredant [a], vel omittunt [b]: inductum est, vt de innofficioso testamēto agere possint [c] liberi, qui [d] queruntur [e], aut iniquè se exhæredatos [f], aut iniquè præteritos [g]: hoc colore [h], quasi nō sanæ mētis fuerint, cùm * testamentū ordinarent. Sed * hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit: sed rectè quidem fecerit testamētum, non autem ex officio pietatis. Nam si verè furiosus* sit, nullū testamentum [i] ēst. Non autem liberis tantùm permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare: verùm etiam liberorum [k] parentibus. Soror au-

*vt. D.

* &

vel de mens.

legitima causa sit facta præteritio, aliàs contratabu. habet locum: secundum communem opinionem. Angel.

¶ c Agere possint. scilicet ab adita hæreditate intra quinquennium: vt C. eo. l. scimus. §. fina. & l. si quis filium. in fin. & ff. eo. l. Papinianus. in fin. & C. in quib⁹ causis in integrū restitu. non est necessa. l. ij. Et hoc proposita quadam petitione ad hoc, vt testamentum rescindatur, quæ non est actio prorsus, nec accusatio, sed medium tenet, & quandoque actio, quandoque accusatio dicitur: sed propriè dicitur querela: vt not. ff. eod. l. posthumus. §. si quis ex personis. in glo. j. si quis. in fine.

¶ CASVS. Marcellus crudelis pater, atque amens filium exhæredauit: aut mater Mēmia, præteriit: quum tamen eius rei causam honestā haberet nullam. Nihílne remedii adolescēti bono comparatum est? imò, actionem Prætor ei dabit testamenti inofficiosi. Quid si pater aut mater à filio impio & inhumano exhæredatus est? Idem ipsum remedium eis comparatum est? Quid autem si alii cognati exhæreditati sunt, veluti frater, aut patruus, aut cæteri? Frater & soror inofficiosi testamentum accusare possunt, si turpes personæ hæredes institutæ sunt, veluti mimi, aut gladiatores, aut adulteri. Alii autem cognati non possunt. Cor. Vib.

¶ a Exhæredant. Hoc refertur ad eos qui ascendunt per lineam masculinam & fœminam: sed seqnens clausula respicit tantùm fœmininam.

¶ b Vel omittunt. Hoc tantùm ad fœmininam lineam refertur. Nam illarum præteritio pro exhæredatione habet: vt s. de exhæred. lib. §. mater. Si autem aliquis de linea masculina omitteret filium in potestate, nullum ipso iure esset testamentum: si emanci patum filium omitteret, valeret: sed per contratab. rumpitur: vt supra de exhære. lib. in prin. & §. emancipatos. hodie etiam emancipatus præteritus potest dicere nullum ipso iure: vt supra de exhæred. libero. §. nostra. aliàs §. sed hæc quidem. & C. de liber. præter. l. maximum. Accursius.

ADDITIO. Quod est verū, si fine

¶ d Qui. scilicet liberi.

¶ e Queruntur. id est, conqueruntur.

¶ f Se exhæredatos. A qualibet linea.

¶ g Præteritos. Ab aliquo de linea fœminina.

¶ h Hoc colore. id est, hac honestate verborum.

¶ i Nullū testamentū. Vt. s. quibus nō ēst permissū facere testa. §. itē furiosi.

¶ k Liberorum. Parentibus, scilicet est permissum accusare filiorum testamentum, quando sunt ab eis exhæredati. & hoc accipe in filio pagano emancipato: aliàs sit esset miles, non subiiceretur querelæ: vt C. eod. l. fin. in fi. [Quod hodie correctum est secundum glos. quæ communis est in d. l. fin. quia datur querela. Syl.] Item si esset in potestate, testamētum ipso iure non valeret: vt supra quibus non est permissum facere testamentum. in princ. & facit ff. eodem. l. nam & si parentibus.

ADDITIO. Et præteritos, & exhęredatos queri posse parētes Eg. Baro hic censet. Licet præteriti etiam contratab. bon. posses. petant. liberi tamen in querela anteponentur parentibus. l. si pater. ff. de inoffic

¶ a Soror autem & frater. Hoc accipe in consanguineis & vterinis, vel consang. tātùm. nam vterini non possunt: vt C. eod. l. fratres. Et not. quòd duo dicit iste §. primum, quòd frater & soror possunt agere querela: secundum, quod hoc verum est, quando turpes personæ instituuntur hæredes.

b Turpibus. s. infamibus ipso iure, vel per sententiam, vel etiam de facto.

ADDITIO. Et talis infamia iuris, vel facti etiam excludit à querela: vt l. in arenā. C. eo. Angel.

¶ c Prælati sūt. id est, admissi sunt, & tunc turpibus personis, ablatiui sūt absoluti. Vel dic, Prælati sunt, id est, præpositi turpibus personis, datiuè legendo.

¶ d Non ergo. Hoc refertur ad primum responsum, vel potius ad secundum. Accurs.

¶ e Possunt. scilicet de iure.

¶ f Vltra. Hoc ad secundum, vel potius ad primum, si rectè inspiciatur series textualis.

¶ g Agentes vincere. s. etiam de facto agentes, non vincerent: melius ergo facerent, si se sumptibus inanibus nō vexarent: vt ff. eo. l. j. Sed contra ff. eo. l. posthumus. §. si quis ex his. Sed ibi nemo repulit agentem: repelli tamen potuit, vt hîc. Sed an filii fratrum agant? Videtur ex hac litera eos excludi. sed cum hodie vocentur ab intestato, & fratribus æquiparentur, fortè & ipsis querela datur, vt in authenti. de hæred. ab intest. ven. §. reliquum. & in authent. vt fratrum filii. §. j. collat. ix. quæ est in C. de legi. hæred. authent. cessante. & argum. ff. de inoffic. test. l. posthumus. in princi. Sed respondent quidam, quòd non admittuntur ad

[Soror au]tem[a] & frater turpib[b] personis scriptis hæredibus, ex sacris constitutionibus prælati sūt[c]. Non ergo[d] contra omnes hæredes agere possunt[e]. Vltra[f] fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere[g].

¶ *Querela inofficiosi non habet locum, vbi competit aliud remedium.*

¶ Tam aūt naturales[h] liberi, quàm secundū nostræ constitutionis diuisionē[i] *adoptati[k], ita demum de inofficioso testamēto agere possūt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possunt. Nā qui ad hæreditatem totā, vel partem[l] eius alio iure veniunt[m], de inofficioso agere non possunt. Posthumi[n] quoq;, qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

*definitionem.

¶ *Cessat querela, vbi aliquid relinquitur, quia tūc ad supplementum agitur.*

¶ Sed hæc[o] ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à

querelam: & tamen vnà cum eo, qui potest agere, admittuntur ab intestato, vt C. de inoffic. test. l. fratres. & C. communia de succes. auth. itaque. Vel posset responderi, quòd admittuntur iure diuerso. nā frater agit querela & rumpit: & filius alterius fratris cum sit ruptū testamentum, admittitur ab intestato. Accursius.

ADDITIO. Si autem esset solus, à querela excluderetur. Angel.

¶ h Naturales. s. & legitimi: nā naturales tantùm non agunt in bonis patris, sed matris: vt ff. eo. l. si suspecta. §. j.

¶ Ratio est, quia ab hæreditate matris non excluduntur, à patris sic. l. humanitatis. C. de natu. lib. l. placet. C. ad Orficia. vel quia contra votum patris non succedunt. glo. in l. j. §. j. ff. de contratabul. Syl.

¶ i Diuisionem. Vt ab auo paterno, vel materno.

¶ k Adoptati. id est, arrogati qui habent quartam ex constitutione diui Pii: vt ff. eo. l. Papinianus. §. si quis impubes. Item adoptati si auo paterno dati sunt: vt C. de adopt. l. cum in adoptiuis. & suprà de adopt. §. sed hodie. & hoc prædixit.

¶ l Partem. s. quartā. si aūt minus, tūc ad supplemētū agitur: vt ĩ. proximo.

¶ m Veniunt. id est, venire possunt, vt iure legati vel donationis: vt infrà eo. §. penul. vel quia eorum filii vel serui sunt instituti: vt ff. eod. l. nihil.

¶ n Posthumi. s. exhæredati. nā si præteriti, ipso iure rumpitur testamentū: vt suprà de exhæred. libe. §. posthumi. sed hodie non possunt exhæredari: vt C. eod. l. si quis in suo. §. legis.

¶ o Sed hæc. Hoc refertur ad suprà

dicta, à principio vsque huc.
¶ a Testamento. scilicet iure institutionis cùm testamentū facit: vt in authen. vt cum de appellat. cog. §. aliud. sed si aliam voluntatem facit, sufficit quoquo relinquatur titulo. vt in authen. de trien. & semis. §. j. collat. iij.
¶ b Constitutio. Vt C. eod. l. omnimodo. Accurs.
¶ c Eis. s. exhæredatis. vel præteritis.
¶ d Non fuerit adiectum: vt C. eod. l. scimus. in princip.
¶ Si tutor. CASVS. Aurelius filiusfa. & in patris potestate tutelam pupilli Annii gerebat. Aurelium illū pater exhæredauit: & Annió legauit cētum. Defuncto patre, Aurelius legatum pupilli nomine accepit: deinde vult agere inofficiosi. quæro an possit? Resp. posse. Quid ex cōtrario? Sulpitius filium suū pupillum exhæredauit, & ipsius tutori Mæuio legauit centū, Męuius pupilli nomine agit inofficiosi, causa cadit, deinde vult petere suum legatū. potestne? potest. C. Vib.
¶ Not. quòd dictio sed si, non aduersatur secundum suam naturam in iure & in facto: sed in facto tantùm. Syl.
¶ e Si tutor. Testator extraneum instituit, & filium exhæredauit, & cuidam pupillo existenti in tutela filii sui legatum reliquit: quod petiit filius nomine pupilli sui: non tamen ideo repellitur à querela suo nomine. Sed contra. ff. eod. l. si. primo responso. Sed ibi certè aduocatus, procurator sponte faciebat, cùm illa officia sint spontanea: vt infrà manda. §. mandatum. at hîc etiam ex necessitate: quia tutela ex necessitate suscipitur: vt ff. de tut. & curat. da. ab his. l. nec non. & necessario geritur: vt ff. de admi. tut. l. j. in princ.
¶ Quādo autem etiam officium aduocationis esset necessarium iuxta l. prouidendum. C. de postul. cū simil. tunc nō submoueretur à querela. Syl.
¶ f Nihilominus. Nam videbatur paternum iudicium approbasse, & sic non posse postea q̄rela agere: sed tamen nihilominus potest, vt hîc dicit.
¶ g Patris. s. ipsius tutoris, imò erat exhæredatus. Accur.
¶ h Sed si econtrario. hîc testator filium suum pupillum exhęredauit, & tutori, quē ipsemet pater filio dabat, legatum dimisit. licet ergo agat de inoffic. nomine pupilli, & succumbat, tamen ad legatū admittitur. Et ita not. arg. ex hoc & superiori responso, q quis agit aliquid interdum non vt ipse, sed vt alius: simile ff. de adopt. l. si pater. §. qui duos. & ff. eo. l. is qui. §. si hæres. & l. aduersus. §. j. & C. de adm. tut. l. cùm quædam. & ff. de compen. l. pen. C. de dol. l. j.
¶ Igitur. THEMA. Pater non vult filium instituere, apertè exhæredare non audet: quid ei faciendum censes? Relinquat.

*impleri.

Aduocati & Procuratoris officium est spontaneum.

*abest.

testatoribus testamento[a] relictū est: quod nostra constitutio[b] ad verecundiā naturæ introduxit. Sin verò quantacunque hæreditatis pars vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id, quod eis[c] deest, vsque ad quartā legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adiectum[d], boni viri arbitratu debere eam compleri *.

¶ [illegible] res factus fuerat, [illegible]

¶ Si tutor[e] nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatū acceperit, cùm nihil erat ipsi tutori relictū à patre suo: nihilominus[f] poterit nomine suo de inofficioso patris[g] testamēto agere. Sed si è contrario[h] pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor *, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

¶ Subijcit, quid si filius habeat vnam quartam quoque relicti [illegible] Arcimus.

¶ [illegible]

queri de inofficioso testamento.

¶ Igitur quartam [a] quis debet habere, vt de inofficioso agere nõ possit siue iure hæreditario, siue iure legati [b], vel fideicommissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos [c], in his tãtummodo casibus, quorũ nostra constitutio mentionẽ facit, vel aliis modis [d], q. in nostris* constitutionibus continentur. Quod autẽ de quarta diximus [e], ita intelligendũ est: vt siue vnus fuerit, siue plures quibus agere de inofficioso testamento permittitur, quarta eis dari possit: vt ea pro rata eis distribuatur: id est pro virili portione [f] *.

*abest.

*quarta.

Relinquat ei quartam bonorum suorum partem: veluti tria ex duodecim. Sed ecce duo sunt filii: quid fiet? vtrique sescuncem, id est, vnum & dimidiatum. quid si sint tres? singulis vnciã vnã. & sic deinceps. sic enim quarta perpetuò relinquetur. Cor. Vib.

¶ a Igitur quartam. Contrariũ formatur ex eo, quod habes s. eo. §. sed hęc ita. vbi dicit etiam si minus quarta habet, non agit querela, sed ad complementũ Solu. hîc loquitur ante Iustinianum, vt C. eod. l. cum quæritur. & ff. eod. l. Papinianus. §. quoniam autem quartam: at s. secundum Iustiniani tempora, per legem. C. eo. l. omnimodo. Et illud igitur, quod est hîc, ponitur inceptiuè, nõ illatiuè. sic ff. de iust. & iur. l. ius ciuile. §. hoc igitur. vel lege illatiuè ex eo, quod habes s. e. §. tam autem. in fi.

¶ b Iure legati. Sed hodie iure institutionis, si facit testamentum: vt in authent. vt cum de app. cog. §. aliud. Si verò alia sit voluntas, sufficit quoquo relicti titulo: vt in auth. de trien. & semis. §. j.

¶ Quod introductum est tam respectu honoris, quia titulus est honorabilis: quàm vtilitatis, propter ius accrescendi. Syl.

¶ c Inter viuos. s. data ea conditione, vt hæc donatio inter viuos in quartam computetur: vt C. eo. l. si quando. §. generaliter. & hîc subiicit.

¶ d Aliis modis. Vt dotis causa, & donationis propter nup. vt C. de inoffic. test. l. quoniam nouella.

¶ e Diximus. supra prox. §.

¶ f Pro virili portione. Vt scilicet quilibet habeat quartam huius partis, quam habiturus erat ab intestato: vt C. eo. l. parentibus. & l. cum quæritur. hoc tamen est hodie iure authen. mutatum. s. vt tertia detur. si sunt quatuor vel pauciores. Si verò plures sunt filii exhæredati, habent dimidiã: vt in auth. de trien. & semis. §. j. quæ est C. eodem authent. nouissima. Vnde versus,

Quatuor aut infrà, dant natis iura trientem: Semissem verò dant natis quinque vel vltrà.

Et not. in fi. huius tit. quod quidã dicunt hunc tit. hodie nõ habere locũ, nisi inter fratres, turpibus personis hæredibus institutis. & hęc fuit sententia M. per auth. C. de libe. prete. vel exhęred. auth. non licet. & auth. ex causa. Sed nos dicimus, quòd habet locum, vt olim: quod plenè diximus in auth. vt cum de appel. cog. §. aliud. in gl. nominatim., in fi. & d. auth. ex causa. nisi quòd quędam capitula in d. auth. circa querelã sunt innouata: vt quia olim non trãsmittebatur ad hęredem etiam suum, nisi esset præparata: vt ff. eo. l. posthumus. §. fin. & l. sequ. hodie sic ad suum hæredem: vt C. eo. l. scimus. in fi. Item olim quarta dabatur, hodie triens, vel semis. vt dictum est. Item olim filii se gratos esse probabant: hodie hęredes probant ingratos: vt C. eo. l. omnimodo. in gl. arguantur. Item nota hunc titu. loqui de gratis filiis. si enim essent ingrati, nihil teneretur pater eis relinquere: vt in authent. de hæred. & fal. §. exhęredatos. in glo. iuste ibi, vt quia. & authen. de immen. do. in fine. §. fi. Et sunt causę ingratitudinis quatuordecim, quibus filii exhæredantur: & vij. quibus pater à filiis: vt in authent. vt cum de appel. cog. §. causas. & tres quibus frater à fratre: vt in authent. de nup. §. ingratitudinem. Accurs.

Pater filium 14. casibus, filius patrem septem, & frater fratrem tribus exhæredare potest.

¶ Plures autem sunt in filio, quàm in aliis: quia magis tenetur. l. an tibi. C. de in lit. dand. tutor. l. altius. §. si serui. vendic. Syl.

ADDITIO. Istæ omnes causę facile habetur per hos versus, Bis septem causis exhæres filius esto: Si patrem feriat, vel maledicat ei: Carcere de-

trusum si negligit ac furiosum: Criminis accuset, aut paret insidias: Si dederit grauia sibi damna, nec hoste redemit, Testari prohibet, aut dat arena locũ. Si prauos sequitur, vel amat genitoris amicam: non orthodoxus, filia quã do coit. Sed pater ex septem, si nati spernet honorem. Hũc accusabit, dira venena dabit. Testari vetat, aut vxorem diligit eius: Non redimit captũ, dum furit, odit eum: Pellitur à fratre frater causis tribus: vt si arguit hunc sceleris: vel ei vult tollere vitã: vel iacturã rerum sibi mouerit vnquã.

TIT. XIX.

DE HAEREDŨ qualitate & differentia.

¶ *Triplices sunt hæredes. Ang. Aret.*

HAEredes autẽ, aut necessarii[a] dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei[b].

DE HAEREDVM QVAlitate & differentia.

¶ Quia hæredes, de quibus suprà dictum est, diuersi sunt, ideo de eorum differẽtia, & qualitate, id est, differenti qualitate videamus. Accurs.

HAEredes. Totus iste not. tit. diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit regulam, ꝙ heredum sunt tria genera. Secundò illa genera prosequitur, & declarat seriatim. Secunda ibi, necessarius hæres.

¶ a Necessarii. scilicet tantùm.

¶ b Aut extranei. De his autem omnibus hic tit. dicit per ordinem: vt infrà proxi. §. & §. sui. & §. ceteri.

¶ Necessarius. Diuiditur in tres partes. Nam primò prosequitur primum genus heredum, scilicet qui sunt necessarii hæredes tantùm. Secundò prosequitur secundum membrum siue genus: videlicet, qui sunt sui, & necessarii. Tertiò prosequitur, qui sunt extranei hæredes. Secunda ibi, Sui autem. Tertia ibi, Ceteri qui. Item subdiuiditur prima pars in quatuor partes. Primò quis sit hæres necessarius tantùm. Secundò rationem assignat quare sic vocetur. Tertiò infert, consulendo testatori, qui non est soluendo. Quartò prouidet ipsi seruo. Secunda ibi, Ideóque. Tertia ibi, Vnde qui. Quarta ibi, Pro hoc tamen.

¶ Necessarius. THEMA. Quæro quẽ appellas necessarium? Seruum hæredem institutum. Quid ita, quæso? quoniã velit nolit, hæres esse cogetur: vt defuncti existimationi consulatur. Quod habebit pro istis incõmodis præmium? Duplex. Primùm enim libertatem consequetur, quæ res nullo pretio æstimanda est. deinde, quicquid alia ex causa, quàm hæreditatis acquiret, sibi acquiret, neque creditorum rapinis obnoxium erit. Cornel. Vibul.

¶ *Necessarius seruus quis dicatur, & cur ita appelletur, & denique quonam cõsilio seruus à domino hæres instituatur, subiicit.*

¶ Necessarius[c] hæres, est seruus hæres institutus. ideo sic appellatus: quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus[d]

¶ Not. triplicem hæredum differentiã. Item quis dicatur necessarius hæres, & quare. Item not. consilium illorum, qui nolũt bona sua post mortem distrahi nomine suo. Item, ꝙ hæreditas adita non amplius dicitur hereditas. ibi, potius heredis bona quàm testatoris. Itẽ, ꝙ bona quesita post mortem non sunt obligata creditoribus. Item, quòd qui in vno grauatur, in alio releuatur. Item argumẽtum à speciali hîc quod hæres tenetur de suo creditoribus hæreditariis. Syl.

c Necessarius. Ad hoc, vt sit necessarius est necesse, vt sit seruus testatoris tempore testamenti. vt hîc, & ff. eodem. de hæred. instit. l. si alienum. in princi. Item & tempore mortis: vt s. de hære. insti. §. seruus. j. Item quòd non sit alteri legatus. tunc enim legatario quæreret hereditatem, & ipse eius esset: nisi idem seruus sibi substitutus esset hæres & liber: vt ff. de pup. sub. l. fin. §. j.

¶ d Protinus. id est, statim: & si quidem purè institutus est, à seipso libertatem consecutus videtur: vt ff. de acqui. hered. l. ex parte. & ff. de here. instit. l. sed & si in conditione. §. fin. & etiam ignorans: vt ff. si cert. peta. l. eius qui. in princ. & in gloss. status. & ff. de testam. l. qui in domini.

¶ a Et

liber, & necessarius[a] hæres fit. Vnde[b] qui facultates suas suspectas[c] habent, solēt seruum suū primo, aut secundo, aut etiā vlteriori gradu hæredem instituere: vt si creditoribus satis nō fiat[d], potius eius hæredis[e] bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus possideãtur & vel distrahãtur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo[f], illud ei commodū præstatur[g], vt ea, quæ post mortem[h] patroni[i] sui, sibi acquisierit, ipsi reseruentur[k]. Et quãuis non sufficiãt bona defuncti creditoribus, iterum* tamen ex ea causa res eius, quas sibi acquisierit, non veneunt[l].

*abest Th.re. &c.

Vt quis sui nomine dignus sit, duo copulatim interuenire necessum est: vt, scilicet, in potestate sit morientis, & priorem locum tunc temporis obtineat: quorum alterum nequaquam sufficere aperto iure ostenditur. & quãquam olim, qui sui erant, hi quoque essent necessarii, iure tamen Prætorio eis abstinendi beneficium conceditur.

Sui autem, & necessarii hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptísve ex filio: & deinceps cæteri liberi, qui in potestate[m] morientis modò fuerint. Sed vt nepos neptísve sui hæredes sint, non sufficit eum, eámve

a Et necessarius. Nisi sit institutus sub hac conditione, si vellet: quæ verba faciunt eum voluntarium: sed in extraneo nihil operantur: vt ff. de cōdit. instit. l. verba. & ff. de hęred. instit. l. Cornelius.

b Vnde. Quia necessarius.

c Suspectas. Vt quia sciunt se non esse soluendo. & facit ꝟ. quib. ex cau. ma. non licet. in prin. & ꝟ. de vulgar. substitut. in princip.

d Satis non fiat. scilicet ab hoc seruo hærede, & libero instituto.

e Hæredis. i. serui instituti. & hoc ne defunctus iniuria afficiatur: vt ꝟ. qui. ex cau. ma. non lic. §. j. in fin.

f Incommodo. Quia inuitus hæreditati adstringitur.

g Commodū præstatur. Sic & aliàs inuenitur in multis locis: vt qui in vno casu grauatur, debet in alio releuari: vt ff. de iureiur. l. eū, qui in princ. in gl. probandi.

h Post mortem. s. ante aditam hæreditatem: vt C. ad Sylla. de his, qui. vt indig. l. cū Syllanianum. Vel certè hic protinus videtur adita hæreditas: & d. l. cum Syllanianum in alio casu loquitur.

Scilicet, quando libertas est legata sine institutione: quæ statim non cedit: vt l. vnica. §. libertatibus. C. de cadu. tol.

i Patroni. id est, qui esset patronus, si esset liber in vita illius.

k Reseruentur. Separatione impetrata, si bona patroni non attingat, id est, non inceperit administrare: vt ff. de sepa. l. j. §. fi. aliàs. i. si incepit administrare, non poterit posteà impetrare separationem, nisi sit minor: vt ff. de minor. l. ait Prætor. §. non solùm. quo casu tantùm. s. cum est minor, separationē impetrabit: etiam si iam attigerit hæreditatem, non autem vt ab hæreditate se abstineat: vt ff. de acquir. hær. l. necessariis. §. fi.

l Non veneūt. id est, non venduntur.

Sui autem. Iste §. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qui sunt sui, & necessarii hæredes. Secundò hoc limitat, & restringit. Tertiò rationē reddit, quare dicūtur sui heredes. Quartò rationē ponit, quare dicuntur necessarii. Secunda ibi, Sed vt nepos. Tertia ibi, Sed sui quidē. Quarta ibi, Necessarii.

Sui aūt. THEMA. Qui sunt sui & necessarii? Liberi qui in moriētis manu sunt. quid ita, quæso? Sui, quoniā patri morienti ita succedunt, vt continuari tantùm, non afit mutari dominiū videatur. Necessarii, quia lege xij. tab. vellent nolent, hæredes erāt, itē vt serui. Sed Prætor illis abstinere hęreditate permisit, ne duo ciues Ro. simul cōtumelia afficerētur. C.V.

Not. qui sint sui, & necessarii. Item, quòd nepotes ita demū suitatem nanciscuntur, si obtinent primum locum. Item, quòd sui de iure ciuili cogebantur esse hæredes. Item, quod ius abstinendi habent à Prætore. Syl.

m In potestate. Aliàs si sunt eman-

cipati, extranei sunt: vt ĩ. eo. §. cæteri.

¶ a Desierit. impropriè ponitur: quia, viuo patre, non fuit hæres: sed dicitur desinere, quantum ad id, quod futurū erat. sic & aliàs: vt ff. de vsufru. quemadmod. ea. l. iij. §. desinere.

¶ b Intercept⁹. scilicet filius. & aliàs est interemptus. aliàs interceptus, id est remotus ab hoc seculo.

¶ c Alia ratione. Veluti emancipatione vel deportatione: vt suprà quibus mod. ius patr. po. solu. §. præterea. & §. cum autem.

¶ d Succedit. Ita vt etiam filius emancipatus repellatur: & nepos qui remansit in potestate ex eo, vel alio filio natus, admittatur: & hoc iure ciuili, quod non cognouit emancipatos: quia erāt capite minuti: vt ĩ. de hær. quæ ab intest. §. emancipati. de iure autē prætorio soli filii emancipati admittuntur, non nepotes: vt d. §. emācipati. sed per edictum de coniungendis cum emancipato liberis eius admittuntur simul filius & nepos: vt ff. de cōiungen. cum eman. l. j. ij. respon. Quod (id est, quod simul nepos cum patre vel fratre patris admittatur) locum hodie non haberet. cum sit sublata omnis differentia, quæ fiebat occasione emancipationis: vt in authent. de hæred. quæ ab intest. §. j. col. ix. Accurs.

ADDITIO. Quod est verum, quando ab intestato succeditur nullo facto testamento: vel facto, sed non solenniter: aut eo per querelam penitus expugnato. secus si per contratabul. de iure prætorio filius succedat: quia etiam hodie procedit dictus titul. de coniungendis, &c. Ang.

¶ e Appellantur. scilicet supradicti filii & nepotes.

in potestate aui mortis tēpore fuisse: sed opus est vt pater eius viuo patre suo desierit[a] suus hæres esse, aut morte interceptus[b], aut qualibet alia ratione[c] liberatus à patris* potestate. tunc enim nepos, neptísve in locum patris sui succedit[d]. Sed sui quidem hæredes ideo appellantur[e]: quia domestici[f] hæredes sunt, & viuo quoq; patre, quodāmodo domini existimantur[g].

*abest.

¶ Vnde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa in successione est liberorū[h]. Necessarii verò ideò dicū-tur[i], quia omnino* siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamēto [ex lege* xij. tabularū] hæredes fiunt[k]. Sed his Prætor permittit[l] volētibus abstinere se hæreditate, vt potius parētis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

*omnimodo.

*inclusa absunt veterib. libris. & Th.

¶ *Qui non est in potestate testatis tēpore mortis, dicitur hæres extraneus. Aretin.*

¶ Cæteri, qui te-

ADDITIO. Suus hæres is dicitur, qui patriæ potestati subiectus, patri morienti ita succedit, vt continuari tantùm, non autem mutari dominium videatur. Nam emancipatus filius vxore ducta, item agnati diuersas familias, quasiq; colonias (vt Cicero in offic. scribit) cōstituunt, eóque extranei. §. seq. appellantur. at filiusfam. penates à patre diuersos nō habet, sibíque ipsi quodammodo hęres videtur esse: quum dominium, (vt dixi) nō mutetur, sed continuetur.

¶ f Quia domestici. Not. filium domesticum patri. Sunt & alii multi domestici: vt C. de iis, q. ad ecc. confu. l. præsenti. §. sanè enim. & ibi gl. j.

¶ g Existimantur. s. ex artificio iuris ciuilis: quod fingit eandem personam patrem, & filium: vt C. de impu. & ali. sub. l. fi. in fi. Item eandem vocem vtriusque: vt ĩ. de inutil. stip. §. ei qui. Item & ideo videtur dominus: quia in bonis patris alitur sicut ipse pater: sicut vxor domina dotis dicitur, & habere possessionem: vt C. de iur. do. l. in rebus. ad princ. & in glos. iure naturali. & C. qui pot. in pig. l. fin. Item & possessionem viuo patre habere videtur filius: vt ff. pro hær. l. ij. in fin. hinc est, quòd sola administratio dicitur transire ad filium, cùm pater moritur: vt ff. de lib. & posth. l. in suis.

¶ h Liberorum. Vt infrà de hære. quæ ab intesta. §. j.

¶ i Dicuntur. scilicet dicti filii.

¶ k Hæredes fiunt. scilicet iure ciuili inspecto. aliud de prætorio: vt subiicit, quod præualet.

¶ l Prætor permittit. s. liberis in potestate

testate positis : nõ vt habeant necessitatem adire Pretorẽ : sed sufficit, si se non immisceant : vt ff. de acq. her. l. ei qui se. & C. si mi. ab hære. se abst. l. j.
¶ a Appellant. Sic C. de rei vxor. act. l. vnic. §. accidit. versi. extraneum.
¶ b Non habẽt. Vt s. de adop. §. fœminę.
¶ c Habetur. s. vt sit hęres extraneus: nã non cõsequitur iste vtrunq; s. libertatẽ, & hęreditatẽ ex domini testamento, qđ est necesse, vt sit heres necessarius: vt s. de hære. instit. §. si verò à viuo.
¶ In extraneis THEMA. Herede instituere non possumus, nisi ciuẽ Romanũ. qđ tribus tẽporib⁹ spectare oportet, quo testamẽtũ scriptũ est quo testator est mortuus, & quo hæreditas adita est. Exẽplũ: Valerius testamẽto Seium haredẽ, fecit, deinde Sei⁹ capt⁹ est ab hostibus, ante Valerii mortẽ redit, mediũ tẽpus ei nõ nocet. Itẽ scripti⁹ erat sub cõditione, si Pompeius Tigranẽ in Triũphũ duceret. Dum Põpei⁹ est in Asia, Seius capt⁹ est, redit postea, cõditióque existit. an medium ei tẽpus nocet? minimè. Tres sequentes §§. lector attentus & nõ prorsus habes per se intelliget. Corn. Vib.
¶ Not. in extraneis heredibus tria tẽpora obseruari debere quoad capacitatem. Itẽ, ꝙ mutatio status facta medio tẽpore nõ nocet. Itẽ, ꝙ testamenti factio accipitur actiuè & passiuè. Itẽ, ꝙ mutus, surdus, furios⁹ posthum⁹, infans, filiusfa. & seruus habẽt testamẽti factionẽ passiuã. quãuis nõ habeant actiuam. Syl.

statoris iuri subiecti nõ sunt, extranei hæredes appellãtur[a]. Itaq; liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent[b]. Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factũ ab eo manumissus, eodem numero habetur[c].

¶ *Extraneum hæredem (quo ex testamento sibi delatam assequatur hæreditatem) tribus temporibus esse capacem iura requirunt, te- [illegible] scilicet tempore, & mortis testatoris, item aditionis : media autem tempora inter- [illegible] tis capescendæ, tũ [illegible]*

¶ In extraneis[d] hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio[e]: siue hæredes ipsi instituantur, siue ii, qui in potestate eorum[f] sunt & id[g] duobus* temporibus[h] inspicitur[i]: testamenti quidem facti tempore, vt constiterit institutio, mortis verò testatoris, vt effectũ habeat. Hoc amplius, & cum adit* hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit. Nã ius hæredis, eo vel maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio[k] iuris non nocet hæ-

¶ d In extraneis hęredibus. Iste §. habetur sub eadẽ verborũ forma in l. si alienũ seruũ. ff. de hæredi. instit. circa princi. vsque ad finem legis.
¶ e Testamenti factio. passiuè accipe. i. vt possit capere ex testamẽto qđ põt quilibet, exceptis quibusdã. quos not. s. titu. j. §. legari.
¶ f Eorũ. Nam seruo instituto, domini persona inspicit: vt s. de hęredib⁹ instituẽd. §. seru⁹ autẽ plurium.
¶ g Id. scilicet quod sit capax.
¶ h Duobus tẽporibus. Aliâs tribus, & aliâs duobus: sed tamen tria spectantur tempora, vt subiicit.
¶ i Inspicitur testamenti facti. Vt constiterit institutio: & mortis testatoris, vt effectum habeat, ita est text. in l. si alienum. ff. de her. inst. & re vera melius & ornatius, quàm hic.
¶ k Mutatio. Vt quia medio tẽpore efficiatur nõ capax: tamen his tribus temporibus bene inuenitur capax: vt S. j.

*Aliàs tribus.
*adierit

redi: quia (vt diximus) tria tempora[a] inspici* debent.

¶ *Testamenti factio, est facultas testamento dandi & accipiendi.*

¶ Testamenti autem factionē[b] non solùm is habere videtur, qui testamētum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii adquirere[c], licet non possit facere testamētum. Et ideo furiosus, & mutus, *& posthumus, & infans, & filiusfamiliàs, & seruus alienus testamenti factionem[d] habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possit, attamen ex testamento vel sibi,[e], vel alii[f] adquirere possunt.

¶ *Extraneis haeredibus facultas libera [illegible] repudiare, nisi semel fuerit hæreditas adita: quia tunc nō potest repudiari, nisi à minore. Aretinus.*

¶ Extraneis autē hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi[g] potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis, siue extraneus, cui de adeunda[h] hæreditate deliberare licet[i], adierit, postea relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinq; annis. Nam huius ætatis hominibus (sicut in cæteris omnib⁹[k] causis deceptis) ita & si temere dānosam hæredita-

hîc, & ff. de hered. instit. l. sed si in cōditione. §. solemus. & l. si alienū. §. in extraneis. Sed cōtra. ff. de acquir. heredi. l. si seru⁹ ei⁹, q. Sed certè ꝙ seru⁹ in seruitute nō dicebatur capax. vt ibi: ex persona domini prīcipaliter erat, nā dominus erat non capax, vnde eo manumisso nō nocet ei manumissio: cū presumat, nūc, ꝙ tūc fuerit capax. Itē sūt argumē. cōtrà. ff. ꝓ empto. l. ij. in prīc. & in authen. vt cū. de appellatio. cogno. §. generalem.

Inspicimus.

Ista glo. non est. Accurs.

Ista glo. etiā nō est. Acc. sed additio.

ADDITIO.

Dic prout loquitur ibi in cōtractu emptionis concordat: sed quum loquitur in aliis contractibus, contradicit: sed ibi loquitur in capace, & q non patiebatur defectum in persona sua, sed hîc secus. Ang.

* & surdus.

¶ In secūdo verò cōtrario dicūt, ꝙ loquitur fauore furti, vt parentibus remittatur. Syl.

¶ a Tria tempora. s. in extraneo herede: sed in suo, & necessario exigitur vnū, secūdum Ioan. s. tēpus mortis: vt s. eo. §. sui. Vel secundū Azonē, etiam tempus testamenti inspicitur, tempus autem aditæ hereditatis non inspicitur: quia statim sunt heredes patre mortuo, scilicet de iure ciuili: vt ff. de suis, & legiti. l. in suis. In necessariis autem tātum duo tempora inspiciuntur, scilicet testamēti, & tempus mortis: vt ff. de heredib. instituend. l. si alienum. primo respon. & l. seruum.

¶ b Factionē. s. in actiua significatiōe.

¶ c Adquirere scilicet potest.

¶ d Factionē. In passiua signifi catiōe.

¶ e Sibi. Si sunt sui iuris.

¶ f Alii. Si sunt in aliena potestate, vt hîc. & ff. de test. l. filiusfamiliâs. & facit ff. de flumi. l. j. §. fin.

¶ g Abstinendi. Vt est suus hæres, cui datur abstinendi facultas per Prætorem: vt s. eo. §. necessarii.

¶ h De adeūda, Nota hîc quatuor ꝓportionabilia. s. immiscere & abstinere, quę duo pertinēt ad suos heredes. Itē adire & repudiare: quæ duo pertinent ad extraneos, vt hîc dicit. Sed quandoq; suus dicitur adire & repudiare: vt C. de legit. hære. l. defunctis.

Hæredes sui immiscent & abstinent, adeunt & repudiant extranei.

¶ Cōfunduntur enim quandoque: vt l. & si sinè. §. sed quod Papinianus. ff. de minor. in l. siue patronus. §. fin. ff. de iur. patro. S.

¶ i Deliberare. Intra annū deliberationis, petito tēpore, & indulto ab Imperiali culmine: à nostris autem iudicibus intra nouem menses: & non nisi semel peti potest, vt C. de iur. delibe. l. scimus. §. & hæc quidem.

¶ k Omnibus. Nisi sint vsi iure communi. vt ff. de mino. l. verum. §. item. non restituitur. [Intellige, i, facit id quod quilibet paterfamiliàs fecisset, non iure cōmuni, prout sonat secūdum Christoph. hîc. Syl.] Item nisi iurauerit adultus super contractum: vt in

të ſuſceperint, Prætor ſuccurrit[a]. Sciẽdum eſt tamen diuum Adrianũ etiã maiori [b] vigintiquinque annis veniam[c] dediſſe, cùm poſt aditam hæreditatem grande æs[d] alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem diuus Adrianus cuidem ſpeciali beneficio præſtitit: diuus autẽ Gordianus[e] poſtea militibus tãtummodò hoc conceſsit*.

*Al. in milites tantummodo hoc extendit.

¶ *Quiſquis inuentarium [illegible] rium ritè confecerit, tutus etiam contra deliberationem ſubire hæreditatem poteſt. creditoribus etenim eatenus tãtùm tenebitur: quatenus hæreditatis vires [illegible].*

¶ Sed noſtra beneuolẽtia commune omnibus ſubiectis imperiò noſtro præſtitit[f] hoc[g] beneficiũ: & conſtitutionem[h] tam æquiſsimam[i], quàm nobiliſsimam[k] ſcripſit: cuius tenorẽ ſi obſeruauerint homines, licet eis* adire hæreditatem: & in tantùm teneri, quãtùm valere bona hæreditatis contingit: vt ex hac cauſa neque deliberationis auxiliũ ſit * eis neceſſariũ: niſi omiſſa obſeruatione noſtræ conſtitutionis[l], & deliberandum exiſtimauerint, & ſeſe veteri grauamini[m] aditionis ſupponere maluerint.

*ſiat.

¶ *Etiam nuda voluntate verbis, aut facto declarata, aditur hæreditas: facto autem declarat, qui ſe pro hærede gerit: id eſt hos actus exercet, qui non niſi ab hærede & domino fieri queunt.*

¶ Item extraneus hæres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legi-

---

vt in l. Fride. hac edictali. de pac. tenen. §. item ſacramenta. li. ij. feud. quę eſt in auth. ſacr. pub. C. ſi aduer. vend.

¶ a Succurrit. Vt ff. de min. l. ait Prętor. §. ſed & ſi hęreditatem.

¶ b Maiori. ſci licet, cuidã pro priuilegio.

¶ c Veniam. abſtinendi.

¶ d Grande ęs. Sic ff. de condi. indeb. l. ij. §. ſi quid. & l. iij.

¶ e Gordianus. Sed vbi ſunt leges iſtorum Imperatorũ. Reſp. non habemus. ſed habetur mẽtio earum. C. de iur. delib. l. ſcimus. in princ.

¶ f Prętitit. Alìàs prętauit.

¶ g Hoc. ſ. vt aliquis non grauetur propter improuiſum debitum, vel etiam prouiſum, ſi nó eſt ſufficiens hęreditas: vt C. de iu. del. l. ſcimus. §. ex omnibus. & hoc facto inuentario, ſi res præſentes ſunt, intra tres menſes: ſi abſuerint intra annale ſpatiũ: vt C. de iur. deli. l. ſcimus. §. ſinautẽ dubius. & §. ſinautem à locis.

Inuẽtarii faciẽdi tempus.

¶ Quot, & quæ requirantur in inuentario, vide hîc plenè & ordinatè per Ang. Aret.

¶ h Cõſtitutionem. vt C. de iur. delib. l. ſcimus.

¶ i Aequiſsimã. Quãtũ ad tractatũ.

¶ k Nobiliſsimã. Quãtũ ad ſententiã.

¶ l Conſtitutionis. Quæ de compoſitione dicti inuentarii loquitur.

¶ m Veteri grauamini. Sed quod erat grauamen? Reſpon. tenebatur in ſolidum omnibus creditoribus, & legatariis, etiam ſi excederent menſurã hæreditatis: vt C. de iur. delib. l. fi. §. ſi verò poſtquã. Si autem petiit tempus ad deliberandũ, & fecit etiã inuentarium: creditoribus quidẽ tenetur in ſolidũ, ſed de legatis detrahit Falcidiam: ſiue adierit hęreditatem intra deliberationis tempus, ſiue non recuſauerit. ſed ſi non feciſſet inuentarium, omnibus in ſolidum teneretur: vt C. de iure delib. l. fin. §. ſi autem hoc aliquis. & §. ſi quis autem.

Inuẽtarium facientes vnde grauantur.

¶ Item extraneus. THEMA. Additio fit aut re, aut verbis. Repudiatio, ſolis verbis. Quid ergo de muto, vel ſurdo? adeũt re, modò ſe hæreditatem attingere intelligant: repudiant nutu, modò probè ac rectè quid annuant, intelligatur. Cor. Vib.

¶ Not. quòd ſolò animo aditur, & repudiatur hæreditas, ſiue verbis, ſiue factis oſtendatur. Item not. quid ſit pro herede gerere. Item, quòd nihil impedit, quominus mutus & ſurdus gerat pro hærede, ſi intelligat, quid agit. Item, quòd, ad hoc vt poſsit adiri, neceſſe eſt quòd ſit certus de morte ipſius teſtatoris, & ſciat ſibi delatam hæreditatem. Syluest.

¶ a Ad legitimam. s. iure ciuili: aliud si iure prætorio. tūc enim necesse habet coram Prætore agnoscere: vt C. de iur. deli. l. j. l. puberem. & l. suum. & C. qui adm. ad bon. pos. l. pos.

ADDITIO. Dic, quòd sola agnitio bonorū possessionis facta corā Prętore, etiā non auctorante, sufficit, siue sit bonorū possessio: secundum tab. siue ab intestato, siue etiā contra tab. vt est gl. singu. in l. fin. §. sin autem ex alia: C. de curat. furi. in ver. antiqua. Ang.

¶ b Nuda volūtate. Oportet tamen, ꝙ extrinsecus declaretur. Si quid ergo ꝓ hęrede velut hęres gessit, vt hic dicit: tunc volūtatem illam declarat, nisi protestetur, se non vt hæredem facere: vt hîc, & ff. de acq. hære. l. pro herede. in princ. & l. gerit. Sed contra id, quod dicit hîc, nuda voluntate, est C. de iure delibe. l. potuit. Sed certè est necessaria voluntas & actus, si ab actu incipias. sic & aliàs. ff. de acquir. poss. l. quemadmodum.

ADDITIO. Nuda vt hîc dicitur, quæ facto aliquo non cumulatur, signo tamen certo aliquo patefacta ac verbis declarata est. vt si dixerit se velle esse hæredem. Pro hærede autem animi est & facti. l. pro hærede. ff. de acqui. poss. AEmy. Fer.

¶ c Pro hærede. id est, factis ipsis gerendo pro hærede.

¶ d Obiisse. Aliàs enim nisi hoc sciat, non præiudicat sibi aditio. nam non videtur adire: vt hîc, & ff. de acquir. hæred. l. si is. & l. eum, qui.

¶ Dic tamen, ꝙ nō requiritur scientia positiua causata ex actu corporeo: sed satis vehemens est opinio ipsius hæredis: vt declarat Bar. in l. is potest. ff. de acquir. hæred. & ibi Moder.

¶ e Hæredem esse. etiam purè. nam si sub conditione, nō ante existentem conditionē adiret: vt ff. de acqu. hęred. l. is qui hęres. §. cæterùm. Sunt & alia necessaria, s. vt sit liber, & sui iuris qui adit, aliàs nō poterit adire nisi iussu patris vel domini præcedente: vt ff. eod. l. si quis mihi. §. iussum. & l. quoties. Itē oportet quòd sit compos mētis: vt in fine huius tit. Item, quòd sit maior quatuordecim anni. aliàs nō potest adire: vt C. de iure deli. l. potuit. & l. si infanti. in princ. Itē, quòd sciat mortuum esse testatorem: aliàs non potest adire: vt ff. de acqui. hæred. l. is, qui hæres. §. si quis dubitet. & l. qui hereditatem. & l. neminem. & l. qui superstitis. Item certus de cōditione testatoris esse debet: vt ff. de acquir. hęred. l. hæres. j. §. fin. & l. sequen.

¶ f Pro domino. Vnde herus, id est, dominus: vt ff. ad legem Aquil. l. item Mela. §. item & cum eo. versi. legis autem Aquiliæ. Item dicunt Teuthonici, herus, id est, dominus.

¶ g Destinatione. Dummodo & hoc actu extrinseco declaretur. arg. tamē contra. ff. de pecu. leg. l. non statim.

¶ h Intelligit. Non ergo demens, vel furiosus.

---

timam[a] hæreditatē vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiā nuda voluntate[b] suscipiendæ hæreditatis hæres fieri. Pro hærede[c] autē gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquā hæres vtatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colēdo, locādóve, & quoquo alio modo voluntatem suā declaret, vel re, vel verbo* de adeūda hæreditate: dūmodò sciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, testatū intestatúmve obiisse[d]. & se ei hæredē esse[e]. Pro hærede enim gerere, est pro domino[f] gerere. Veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita & contraria destinatiōe[g] statim ab hæreditate repellitur. Eum, qui surdus, vel mutus natus vel postea factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit[h], quod agit*.

*verbis

*agitur.

TITV. XX.

DE LEGATIS.

¶ *Quoniam in testamentis legata relinquuntur, titulo de test. hic conuenienter subnectitur.*

DE LEGATIS.

¶ Textus continuat istum titulum. Post

Post hæc. Totus iste titu. diuiditur in octo partes. Hæc enim ferè explicat. Cur hoc loco de legatis, Quid sit legatum, Quotuplex olim fuerit, Quid differat à fideicommissis, Quæ res legari possint, vel contrà, Quibus personis ea præstentur, Quibus actionib⁹ legata petantur, Quænam legata deficiant, extinguãtur, inutilia sint, vel contrà.

Post hæc [a] videamus de legatis: quæ pars [b] iuris extra propositam [c] quidem materiã videtur: (nam loquimur [d] de iis iuris figuris [e], quibus per vniuersitatem res nobis adquiruntur:) sed cum omnino [f] de testamentis [g]: & de hæredibus [h], qui in testamento instituuntur, locuti simus *, non siue causa sequenti [i] loco potest hæc iuris materia tractari.

* sumus.

¶ *Definitio legati.*

Post hęc. THEMA Quũ de modis acquirendi totum explicare cœperis, cur hoc loco de modis acquirendi partem disputas? Quoniam legata relinquuntur in testamẽtis, statim post testamenta de legatis explicandum putauimus. Cor. Vibul.

Not. ꝙ materiæ sunt subordinandæ vna alteri, non quod titulus titulo cõtinuetur. Item ibi, quæ pars, ꝙ aliquãdo appellatione partis nõ venit dimidia. Item, ꝙ in hoc titulo non videtur tractari de legatis vniuersalibus. Syl.

a Post hæc, scilicet quæ diximus suprà de testam. ordi. hucusque.

b Pars. s. quæ est circa legata. & longa est: vt patet ff. eo. per multos tit.

c Propositam. s. per quas perso. no. acqui. §. fi. Accurs.

d Loquimur. i. locuti sumus. Et sic tempus pro tempore ponitur, vt C. ex quibus. caus. irrog. infam. l. si Posidonium.

Adde, quòd hæc expositio est falsa: quia cùm suprà tantùm tractatum sit de testamentis, non verificatur numerus pluralis dicendo de his iuris figuris. Intendit ergo Imperator, dum dicit loquimur, idem ac si diceret, nos sumus in tractatu. Syl. Vel loquimur. id est, loqui deberemus, si materiam præcedentẽ prosequeremur. sic in authen. de consan. & vter. fra. §. si igitur.

e Figuris. id est, partibus, vel formis, quæ quatuor sunt: per successionem ciuilem, per prætoriam, per arrogationem, per addictionem conseruandæ libertatis causa vt s. per quas perso. nob. acqui. §. fin.

Adde, quòd videbatur, quòd essent duæ tantùm nominandę, scilicet ciuilis, & prætoria: quippe quòd aliæ duę sunt de iure ciuili, vt patet in illis titulis. Attamen quia sunt illæ multum dissimiles, cùm sint successiones in vniuersum ius viuentis, illæ in vniuersum ius defuncti, sunt separatim positæ à gl. quanuis sint etiam de iure ciuili. Syl.

f Omnino. Id est, diligentissimè.

g Testamẽtis. Vt suprà de testa. & tribus seq. tit. Accur.

h Heredibus. Vt s. de hæred. insti. vsque huc. Accurs.

i Sequenti. Quia nec debentur, nisi in testamento relicta: & post hæredis institutionẽ. Sed hodie cõtra in vtroque: vt j. de fideic. her. §. preterea. & j. eod. §. sed non vsque. & §. ante. Accur.

Potest & alia ratio assignari: quia voluit prius suprà tractare de acquisitione directa vniuersali, posteà de particulari directa, deinde de vniuersali obliqua. Syl.

Legatum. Diuiditur in septẽ partes. Primò ponit qualiter definiatur legatum. Secundò quot erant olim genera legatorũ. Tertiò qualiter vnumquodque genus legatorum fiebat: quia erãt certa verba assignata. Quartò qualiter dicta verborum solennitas est hodie sublata. Quintò qualiter per Iustinianũ omnes isti modi legandi, vel omnia ista genera legatorũ sunt redacta ad vnam naturã: & legatariis datur ius persequendi legata altero de tribus modis. Sextò remouet differentiam, quæ erat inter legata, & fideicõmissa: & ea adæquat. Septimò respondet cuidam tacitæ obiectioni. Secũda ibi, Sed olim. Tertia ibi, Et certa quædam. Quarta ibi, Sed ex cõstitutionibus. Quinta ibi, Nostra. Sexta ibi, Sed nõ vsq;. Septima ibi, Sed ne in primis.

CASVS. Cæsar hæredes tres instituit. deinde ex bonis suis se legit hortos amœnissimos, qui Tyberim tangebant, quos populo Romano donauit. Hęc donatio quomodo vocabitur? Legatum. Quid duobus proximis §§. Imperator scribat, docet Vlpianus in Epitom. titul. xxiiij. ex quo

quæ ad hunc locum pertinebunt, studiosis sumere licebit. Cor. Vib.

¶ a Legatum. sic ff. de lega. ij. l. legatũ. sed aliter definitur. ff. eo. j. l. legatum est. ad finem titul.

¶ Legatũ[a] itaque, est donatio quædam[b] * à defuncto relicta [ab hærede præstanda.]

*abest.

*inclusa absunt. Th.

¶ *Antiqua solennitas verborum, quæ olim in legato obseruabatur, est hodie sublata. Aret.*

¶ Sed olim* quidẽ erant legatorũ genera quatuor: per vindicationem, per damnationẽ, sinendi modo, per præceptionem. Et certa quædã verba[c] cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabãtur. Sed ex constitutionibus.[d] diuorum principum solennitas huiusmodi verborum penitus sublata est.

*Ex Ga. lib. 2. titu. 5. & Vlpian. tit. 24.

¶ *In omnibus legatis, in quibus spectatur potius voluntas, quàm verba, vna natura imponitur: habéntque legatarij ius persequendi legatum tribus actionibus.*

¶ Nostra autẽ constitutio[f], quam cũ magna fecimus lucubratione[g], defunctorum volũtates[h] validiores[i] esse cupientes: & non verbis, sed voluntatibus eorum fauentes, disposuit, vt omnibus legatis[k] vna sit natura[l]: & vt quibuscunque verbis[m] aliquid reli-

¶ b Donatio quædam. Sunt enim tres donationes: vt ff. de don. l. j. Et differt hæc à donatiõe causa mortis: vt diximus s. de don. §. j. in fi. Item à donatione inter viuos: cùm legatũ reuocari possit vsque ad mortem: vt ff. de adimen. leg. l. iij. in fin. & l. iiij. Sed in donatione inter viuos nõ est ita: vt s. de dou. §. aliæ. Item differt ab hæreditate: cùm hoc singulare, & sine onere sit. illud verò vniuersale, & cum onere: vt ff. mãda. l. si hæreditatem. & arg. ff. de eden. l. quedã. §. nihil interest.

ADDITIO. Vlpianus in Epitom. tit. xxiiij. Legatũ, inquit, est quod legis modo, i. imperatiuè, testamento relinquitur. Nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur, Fideicommissa vocãtur. Legamus autem quatuor modis. Per vindicationem his verbis, Do, lego, capito, sumito, siue habeto. Per damnationem his verbis, Hæres meus damnas esto dare, dato, facito: hæredem meũ dare iubeo. Sinendi modo ita, Hæres meus damnas esto sinere L. Titium sumere illã rẽ, sibíq; habere. Per præceptionẽ sic, L. Titius illã rẽ præcipito.

¶ c Quædam verba. Vt si dicat legatario, Vendica tibi rem talem. vel heredi dicat, Damno te illum ære alieno liberare: vt j. eod. §. sed & tale. Item si sic dicat, Sinito illum habere talem rem. Item si dicat vni hæredum, præcipito rem illam, id est, ante partem capito: vt ff. eo. l. si à pluribus. in prin. ibi, præcipere iubeatur. Accurs.

¶ Adde, quòd Angel. ampliat, siue fiat verbis directis, siue obliquis, & nihil allegat: est text. in l. ij. C. eod. de legat. in princi. Quæ autem in legatis dicãtur verba directa, quæ precaria, est glo. in d. l. ij. vbi P. Castr. optimè declarat. Syluest.

¶ d Ex constitutionibus. Quas non habemus. Accurs.

¶ e Sublata est. Scilicet dudum retrò. Accur.

¶ f Constitutio. Quæ est C. comm. de leg. l. j.

¶ g Lucubratione, id est vigilatione, maximè nocturna. nã secundum Philos. Luna dicitur habere radios lugubres, sed Sol claros: sic in authen. vt iudi. sine quo. suffra. in princ.

¶ h Voluntates. Interdũ non est voluntas validior scriptura: vt ff. de vsufru. leg. l. si alii. & ff. de sup. l. Labeo. Et facit ad hoc, quod in textu dicitur, s. quòd volũtas sit validior scriptura, quod est verũ: vt ff. de leg. ij. l. cum pater. §. cum imperfecta. & de leg. j. l. iiij. secundum Io. & hoc nisi sit impossibilis, vel probrosa: vt j. eo. §. fin. vel inepta: vt ff. eod. in l. seruo alieno. §. fin.

¶ i Validiores. Quam sint verba solennia, vel quàm sit scriptura.

¶ k Omnibus legatis. id est, omni genere legatorum.

¶ l Vna sit natura. Quantũ ad hoc, vt debeantur: sunt tñ quedã fauorabilia aliis: vt j. de obl. quæ ex quasi contra.

¶ m Quibuscunque verbis. Aptis tamen ad hoc. sic ff. de consti. pec. l. qui autem. in fi. & ibi gl. fin. & l. seq.

¶ a Per-

¶ a Personales.s.ex testamento.

¶ b Per in rem.id est,per rei vindicationem, nam recta via transit dominium in legatarium rei legatæ: vt ff. de fur.l.a Titio.Accur.

ADDITIO. id est, fictè à morte testatoris, & verè ab adita hæreditate, reuocabiliter tamē.& hęc vera quādo purè legat res testatoris, & legatarius nō repudiat. Et tūc fructꝰ post mortē & ante aditionē post morā tamē adeundi ab herede percepti, demum facta aditione debēt legatario restitui. Si verò legetur res heredis, nullo modo trāsit dominiū, nisi facta traditiōe.

ctum sit, liceat legatariis id persequi, non solùm per actiones personales [a], sed etiam per in rem[b], & per hypothecariam[c]. Cuius constitutionis perpensum[d] modū ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est.

¶ *Sublata legatorum, & fideicommissorum [illegible] differentia, omnium hodie vna, eadémque natura est.*

¶ c Per hypothecariā. s. in rebꝰ aliis, quę fuerūt defuncti. [Adde q̃ hæc opinio glos. cōmuniter reprobatur: ego aliàs disputando defendi sententiam glos. quæ verior est in puncto iuris, quā etiā defendit Præpo. Senen. in x. q.viij.casu.Syl.] Et not. q̃ si legatū sit in specie, & sit res testatoris, cōpetūt illæ tres actiones. Si in genere, vt seruus, cōpetūt duæ. s.ex testamento, & hypothecaria. sed in casu tātùm vna actio, s.ex testamēto, & vna exceptio cōpetit: vt si lego: debitori liberationē: vt ff. de lib.leg.l. quod mihi. & ff. vt in posses.lega.l.j.§.si debitori. Si autem sit res aliena, duæ tantùm cōpetunt.s.personalis & hypothecaria: vt C.commu.de leg.l.j. Non tamē omnibus aget, id est, actione in rem, & ex testamento sed vna, quam elegerit: vt ff.de leg.ij.l.cū filiiꝰ.§.variis. Sed si legatarius sit dominꝰ, qualiter personali aget, vt j. de act.§.si itaq;. Resp. ratiōe possessionis: vt ff.de cōdic.tri.l.ij.

ADDITIO. Et sic ex testamēto agitur ad præstandum, seu tradendum: nō autem ad dādū. Vel dic, quod §.sic itaq;. loquitur in vero domino facto per traditionē de iure cōmūni, hîc verò de iure speciali sine traditione. Igitur nō est mirū, si dat̄ concursus: vt l. in rebus. C.de iur.do.secundum.doct.

¶ d Perpensum.id est, deliberatum.

¶ Sed nō vsq;. THEMA. Olim fideicōmissorū petēdorū causa nulla erat prodita actionis formula, sed cognitio erat Romę qui dē Cōsulis, aut Prætoris, q. fideicōmissarius vocabat: in prouīciis verò Præsidū prouinciarū. Hodie verò exęquata legatorū cū fideicō missis ratione, etiā actione ex testamēto & in rē fideicōmissa petūtur. C.Vib.

¶ Sed non vsque ad eam [e] constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimꝰ legata quidem strictè[f] concludentem, fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis [g] descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessariū esse duximus, omnia legata fideicō missis exæquare[h], vt nulla sit inter

¶ e Sed nō vsq; ad eā.i.nō sumꝰ cōtenti.s. dicta cōstitutione: imò & aliā fecimus circa istam, & eandem materiā: vt C. comm. deleg.l.ij. Prima tamen remouet differentiam quatuor generum legat.s.in quo erat differentia inter se. Secunda verò remouet differentiam inter leg.& fideicom. Accur.

¶ f Strictè. id est stricto iure: sic vt testamento tantùm debeantur: vt j. de fideicom.hæred.§.præterea.

¶ g Magis.s.quàm legata: vt ab intestato etiam debeantur: vt j. de fideicom.hær. §. præterea. Vel dic ex voluntate magis, quàm ex solennitate testamenti. Accur.

¶ h Exæquare. Quantum ad sententiam, & tractatum: non quantum ad verba. nam non dicitur hodie legataria libertas & hæreditas: licet fideicommissaria appelletur. Itē propter legatum non cogitur quis adire, sed propter fideicō. vniuersale sic; vt j. ad leg.Fal.§.quātitas. ver.ex diuerso. & ad Treb.l.quia poterat. & j.de fideic. hære.§.ergo.ver.sed si recuset.

¶ Adde q̃ hęc glo.est falsa: quia sunt plures differentiæ, & saluantur iura exæquantia. videnda sunt, quæ ponit Ias. in l.j.ff. co.in glos.in fin.vers.ego nouissimis, & ad vltimā partem glo.

dic rationē diuersitatis esse, q̄a in secūdo casu hæres nō patitur dānū: q̄a omnia iura actiua, & passiua trãseūt in fideicōmissarium. l. apud Iulianū. §. Antistia. ff. ad Trebellia. in j. notab. notat. in l. j. §. si heres. ff. eo. Syl.

¶ a Sed quod deest. In tribus enim deest: vt j̄. eodē. §. post mortem. & j̄. de fideicom. hære. §. præterea, & j̄. de sing. re. per fideicom. rel. in princ.

¶ b Amplius. s. vt ex necessitate dētur. quod nō erat in fidei commissis: vt j̄. de fideicom. hęre. in prin.

¶ Adde, quòd hæc glos. est falsa, quia tempore Iustiniani fideicommissa erant necessaria vt j̄. de fideicom. hæredit. per totum Syl.

*fideicō missi.

ea differentia, sed quod deest[a] legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum.* & si q̄d amplius[b] est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis[c] permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem, operæpretium esse duximus[d], interim[e] separatim priùs de legatis[f], postea de fideicommissis[g] tractare: vt natura vtriusque iuris cognita[h], facilè possint permistionem eorum eruditi[i] subtilioribus auribus accipere.

¶ *Etiam res aliena potest legari: & [illegible] redimere, si potest, [illegible] nietur æstimationem præstare. Et hoc verum, si testator scit esse rem alienam: & agenti incumbit onus probandi Aretin.*

¶ Non solùm autem testatoris vel hæredis[k] res, sed

¶ c In primis legū cunabulis. id est, hoc volumine: vt suprà in proœ. circa medium.

¶ d Operæpretium esse duximus. id est, pulchrum putauimus, & vtile, vt dicitur in Sallustio.

¶ e Interim. i. antè, quàm veniamus ad illam constitutionem, vbi tractantur communia eorum.

¶ f De legatis. Vt hoc titulo, & duobus sequentibus.

¶ g De fideicōmissis. Vt j̄. de fideicōmiss. hęredit. & alio ibi proximo titu.

¶ h Cognita. id est separatim.

¶ i Eruditi. Sic s̄. de iusti. & iur. §. his igitur generaliter.

¶ Non solum CASVS. Licinius legauit rem non suam Antonio. quæro an hæres dare cogi possit? Distinguo. Nam aut eam rem legauit, cuius non erat commercium, vt res, quas publicas esse diximus: veluti cāpum Martium, comitium, basilicas: & tunc inutile est legatum. aut rem legauit, quę emi vendique possit: veluti Tusculanū

Ciceronis. quo casu aut cogitur heres Tusculanū emere: aut si eum fundum nolit Cicero vendere, cogetur hæres, quāti æstimatus erit, tantū persoluere. Quod ita tamen intellige, si modò testator alienā esse tem illam sciebat, nam si suam credebat, inutile est legatum. Quid ergo est? Heres dicebat defunctum putasse rem illam suam esse, legatarius contrà defendebat probè sciuisse esse alienam. Cuius erit probare? Legatarii. Nam actori semper incumbit probatio. Cor. Vib.

¶ Not. quòd res hæredis potest legari sicut res testatoris. Itē, q̄ licet aliâs q̄ tenetur ex dispositione testatoris, teneatur præcisè. l. fideicōmissa. §. fi. ff. de leg. iij. nec liberatur soluendo interesse: tamen in casu nostro præstatur æstimatio propter impossibilitatem. l. impossibiliū. ff. de reg. iu. Itē, quòd legatum rei, quæ non est in cōmercio, non valet. ratio est, quia hæres non grauatur, nisi idem vel quid simile ex testamento consequatur. l. planè. ff. de lega. j. Item, quòd legatū rei alienæ factum à testatore sciente, valet: secùs si ab errente, aut ignorante. Item, quòd actori incumbit onus probandi. Syl.

¶ k Hæredis. & in his nihil refert, an scierit hoc defunctus, an ignorauerit, vt infrà eodem. §. si quis rem suam. & ff. de lega. ij. l. vnum ex familia §. si rem tuam. Idem de re communi legata, & secundum Ioan. vt ff. eod. l. v. §. j. & ij. sed certè ibi non valet legatum, nisi pro ea parte, pro qua non est error.

¶ Adde quòd Io. Faber hîc intelligit, quòd vbi credidit totam suam, nam valeat,

valeat nisi ꝓ parte: si verò sciret cõmunẽ, nõ valeret nisi in totũ: qđ non voluit dicere glos. sed solùm ampliare tex. dũ dicit posse legari rẽ testatoris & heredis, vt etiã habeat locũ in re cõmuni: sed qđ in communi valet, tãtùm in parte: & hoc ꝓbat text. allegat. ea ratione: qa cùm legatũ valeat in parte, non est verisimile voluisse in pl⁹ grauare heredẽ, & qa presumitur tãtùm legari ius, quod quis habet. l. si dom⁹. §. fi. ff. de leg. j. Syl. Aldo.

¶ a Aliena. Etiã hostium: vt ff. eo. j. l. ab omnibus. §. etiam. secundum Ioan. Item ab hostibus capta: vt ff. eo. j. l. seruus ab hostibus. & l. id quod.

nõ est, cui prẹstari debet: si ꝓpter suũ delictũ, vel sectẹ diuersitatẽ, vt in Iudæo & mancipio Christiano: vt C. ne Iud. Christia. mã. l. j. nõ valet: nec æstimatio dat: vt ff. de le. ij. l. mortuo boue. §. Labeo. j. respõs. & de verb. obli. l. multũ interest. Si ꝓpter stat⁹ cõditionẽ. vel corporis vitiũ: vt qa seruo militia, vel cõtracto* legetur stipendiũ cursoris, si testator scit vitium inesse, detur æstimatio: aliàs nõ: vt ff. de leg. iij. l. si deic. §. si seruo alieno. & ff. eo. j. l. filiusfamiliàs. §. si quid alicui.

*claudo fortè.

& etiã aliena [a] legari potest: ita vt hæres cogatur redimere [b] eam & præstare: vel si eam* non potest redimere [c], æstimationẽ eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium non est [d], vel adipisci [e] non potest, nec* æstimatio [f] eius debetur: veluti si quis cãpum Martium, vel Basilicas [g], vel templa, vel q̃ publico vsui destinata sunt [h], legauerit: nam nullius momenti tale legatum est. Quòd autem diximus, alienam rem posse legari: ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat [i]. forsi-

*abest.

* Aliàs, nec ipsa, nec æstimatio, &c. T.

¶ b Cogat redimere. Speciale ꝓpter præceptũ testatoris: sic ff. cõmu. diui. l. cõmuni diuidundo. §. fi. Regulariter cõtrà: vt C. de cõtrahẽ. empt. l. inuitũ.

¶ c Non potest redimere. Vllo modo: quia non vult vendere: vel si vult, tamen nimium petit pro pretio: vt ff. eod. l. non dubium. §. fi. & de leg. j. l. apud Iulianum. §. constat.

¶ d Commercium non est. i. non potest super ea re contractus haberi.

ADDITIO. Cõmercium est, vt ait Vlp. in tit. xix. emendi, vendendíque inuicem ius.

¶ e Adipisci. Passiuè accipitur, id est, acquiri, vel haberi.

¶ f Nec æstimatio. Si apud eos nullũ est cõmerciũ: vel etiã est, sed cũ grãdi difficultate, nõ valet legatũ: vt hîc, & ff. eo. l. apud Iulianũ. §. fi. nisi testator voluerit cõtrariũ manifestè: vt ff. eo. l. si q̃s inquilinos, ad fi. tit. & ibi glos. iij. & nisi in alio casu: vt si lib. homo sibi legetur, q fuerat redẽptus ab hostib⁹: quo casu à pignore eximitur: vt ff. e. l. Senat⁹. j. §. fi. Si autẽ cõmercium est in cõmuni, sed nõ est ei. s. à quo relinquitur: valet vt ipsũ detur, vel eius æstimatio: vt ff. eo. ij. l. mortuo boue. §. Labeo. ij. respõ. & sic intelligitur ff. de leg. j. l. sed si res. Si autẽ tantùm ei

Basilica.

¶ g Basilicas. Basilica Græcè. Latinè regia domus regis dicitur. Accur.

ADDITIO. De cãpo Martio vide Hotomanum in orationem pro Quintio. Basilicæ autem Romæ, loca fuerũt ampla & publica, circum forum tecta, in quibus iudicia exercebãtur: dict; quasi regiæ domus.

¶ h Destinata sunt. Vt via publica.

¶ i Ignorabat. Quæ ignorantia nocet, nisi coniunctæ personæ sit relictum: vt C. eod. l. cum alienam rem. [Adde, quòd coniuncta persona dicitur vsque ad quartum gradum successibilem, secundum Bart. in l. ij. de accu. sed quo ad terminos nostros statur arbitrio iudicis secundum doc. in d. l. cum alienam. Syl.] Et nisi cum relinquitur libertas seruo alieno: vt ff. de fideicom. lib. l. Paulus. j. resp. Quid si res legata fuerit euicta? Respon. si in specie, non teneri debet hæres de euictione: vt ff. de euict. l. hæres. & ff. de leg. j. l. si à substituto. §. heres. Si in genere, siue extra iudiciũ, siue in iudicio tradita fuerit legatario non stipulanti, de euictione aget: ac si nihil sibi datum esset: si est extraneus, scilicet iste legatarius: vt ff. de leg. j. l. si dom⁹. §. j. & l. nõ quocunq;. & de leg. iij. l. qui cõcubinam. §. si hæres. & de euict. l. hæres. [Adde, quòd ratio potest esse duplex, quia cùm genus sit in abstracto, non est qualificabile, cum

Legatũ si euincatur, an hæres defuncti teneatur.

nó magis hoc q̃ illud cẽseatur esse legatũ.l.Mæuius.§. duobus.ff.de leg.ij. In legato verò speciei talis prẽstari debet, qualis est d.§.hæres.Itẽ, q̃a in legato generis, cùm habeat hæres latas habenas, debet eligere talẽ rẽ,qua liceat vti effectualiter legatario: at in legato speciei tenet̃ ad illud precisè. Syl.] Si de cõiunctis est legatarius, vt si vni de fratrib⁹ est prelegatum nó agit, ne crescat inuidia inter eos: vt C.de bo. quę libe. l. cũ oportet.&ff. de leg.ij.l.cũpater. §. euictis Sed quãdo omnibus est prælegatum, omnes agũt,siue distributio prælegatorũ sit p̃ iudicẽ facta, siue p̃ partes. Si autẽ à testatore excipiendo seruant non agẽdo: vt C.commu.vtri. iud.l. si fratres. & ff. de leg.ij.l. cum pater. §.euictis.

*absunt.

*vel obligatam.

*alias rẽ suam obligatam.

¶ Adde,q̃ hæc glo.debet intelligi, q̃ distinguat de coniunctione in legato generis: quod tamen est falsum.Et aduertandum est ad §. euictis. in quo est tota vis,quòd ille text. loquitur in legato speciei: primò quia dicit,qui se dominum crediderat, quod ostendit legatum esse in specie. Item, quia ibi prædium fuerat legatum, cuius legatum si fuisset,inspecie, non valuisset, cùm potuisset dari gleba terræ.l.cum post.§.gener.ff.de iur.do.Syl.

a Si sciuisset. In eo casu quo ignorauit.

b Et veri⁹ est.Vt ff.de p̃ba.l. verius. C.de rei vẽd.l.fi.& ibi gl.fi.& C.de edẽ.l.q̃ accusare volũt.C.de excep.l.si quidẽ.j.de inter.§.cõmodũ.C.de act.& obl.l.negãtes.& C.de prob.l.actor.

tan enim,si sciuisset [c] alienam rem esse,* non legasset: & ita diuus Pius rescripsit. Et verius est [b] ipsum, qui agit, id est, legatarium, probare oportere, sciuisse, alienam rem*legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit[c].

¶ *Rei hypothecatæ, quam testator cuipiam sciens pruden[illegible] tio ad hæredem spectat: nisi aliud sensisse testatorem appareat*

¶ Sed & si *rem obligatã creditori aliquis legauerit:necesse habet hæres eã* luere[d].Et hoc quoque casu idem placet,quod in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat hæres,si sciebat defunctus rem obligatam esse: & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Si tamẽ defunctus voluerit*legatarium luere, & hoc expresserit non debet hæres eam luere.

¶ *Legatarius rei sibi legatæ dominiũ ex causa lucratiua nactus,legatũ nequaquam petere potest: diuersum erit si ex* [illegible]

*abest.

*voluit.

¶ c Qui agit.Nisi qui negat,neget iur[illegible] & nisi præsumeret ius p̃ actore. tunc enim probat reus negans: vt ff.de probatio. l. ab ea parte. ff. de dona.inter virum & vxorem.l.Quintus.

¶ Sed & si rem Marcellus Titio pecuniã debebat, fundũ ei suũ pignori opposuit. deĩde sic dixit, Dãno te hæres, meũ fundũ Cornelio dare. quęro an hęres cogetur, pecunia Titio dissoluta, fundũ redimere,& Cor.dare? Distinguo. nam aut Marcell⁹ obligatũ esse fundũ sciebat, aut nesciebat:priore casu coget: altero minimè. Quid si testator sic dixit,fundum meum oppigneratũ Cornelius redimat, sibíque habeat? Ipse Cornelius luet. id est, redimet.Cor.Vib.

Not.quòd dictio, Sed & si, importat diuersitatem facti, non iuris.Itẽ& q̃ legatum rei obligatæ debet relui per hæredem. Item, quòd si testator vult expressè legatarium luere quòd ipse luit.Syl.

¶ d Luere. Tribus casibus luit hæres. Si sciebat testator rem esse obligatã, vt hic. Itẽ si ignorabat, sed relinquit cõiunctæ personę: vt C.de fideic.l.prę dia. vel pro tanto res erat obligata, quantum valet, vel pro maiori summa: vt de leg.j.l.si res obligata.§.j.

Legata res obligata per hæredem tribus casibus est luenda.

Nota,quòd quando testator legat rem pignoratam, obligatámve pro tanto vel pluri, quàm valebat. siue sciuerit, siue ignorauerit obligatam:tenetur hęres luere. Nam si tenetur legatarius, ex legato nullum cõmodum reportaret. Sed tamẽ dubium facit, quia quando obligatur

res

res pro tanto vel pluri, quàm valeat, videtur res ipsa haberi pro alienata. facit quod not. glos. in l. qui habebat. ff. de lega. iij. Sed quando legatur extraneo res aliena ignoranter, non tenetur hæres luere, ergo nec hoc casu. & hanc tenuit Rapha. sed hęc est communior. Ias. Aduerte diligenter, quod luo est verbum equiuocum ad quatuor. Vno modo significat redimere siue liberare: vt luo pignus ære: & sic accipit hîc. Secundo modo est sustinere siue pati, vel punire: vt fur luit pœnas, & crux luit mala, id est, punit. Tertio modo est purgare vel expellere: vt lux luit tenebras. Quarto modo pertinet ad actum venereum, cùm oues sunt in ardore coëundi. Vnde versus,

Luo luis habet quatuor significata.

Aere luo pignus, cruce pœnas, luce tenebras.
Dicitur & luere, quando salitur ouis.
Vel sic, & breuius,
Crux luit, æs, crepo, lux, mala, pignus, ouem tenebrásque.

De hoc est glos. not. in l. licet certis. C. de loc. & conduct.

lucratiuo titulo æstimationem rei adeptus fuit, non prohibetur ex alio rem ipsam petere.

¶ Si res aliena legata fuerit, & eius rei, *viuo testatore[a] legatarius dominus factus fuerit, si quidẽ ex causa emptionis, ex testamento *actione pretium consequi potest[b]. Si verò ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia[c] simili causa: agere[d] non potest. nam traditum[e] est duas lucratiuas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere. Sylueſt.

*abest

*testamenti.

¶ Si res aliena. CASVS. Seruilius Antonio rem alienam legauit: deinde viuo Seruilio Antonius eius rei dominus factus est. quęro an hęres cogatur Antonio æstimationẽ pręstare? Distinguo. nã Antonius aut ex causa onerosa, veluti emptionis, dominus factus est, & tunc hęres cogetur: aut ex causa lucratiua, veluti donationis, & tunc non cogetur. Sed ecce, Sestius & Septimius legarunt Quintio rem alienam. quid fiet? Distinguẽdum est. Nam si rẽ Quintius ex vnius testamento sit assecutus, ęstimationem petere non poterit: si verò ęstimationem, ex altero testamento rem petere poterit. Sequens §. per se facilè intelligitur. Cor. Vib.

¶ Not. quòd si legatarius effectus est dominus rei legatę ex causa onerosa, potest legatarius agere ad ęstimationem contra hęredem: quia cùm pretium absit, non videtur quasi rem habere. Item, quòd titulus legati dicitur lucratiuus. Item, quòd legatarius potest emere rem sibi legatam. Item, quòd duæ causæ lucratiuæ non possunt in eundem hominem, & eandem rem concurrere. Sylueſt.

¶ a Viuo testatore. Idem & si post mortem: vt j. §. si cui.

¶ Adde secundũ Io. Fa. quod melius probat tex. in l. huiusmodi. §. qui seruũ. ff. de leg. j. Syl.

¶ b Cõsequi potest. Nota, cautè ponit consequi. nam pretiũ petere non potest: sed rem, quę tãtùm est in obligatione, secũdum nos: æstimatio tamen datur propter defectum: vt ff. de verb. oblig. l. si seruum. §. effectus. Sed contra nos est ff. de leg. iij. l. si res mihi. Resp. ibi propter defectum iuris petendi, ex præsumpta voluntate defuncti rem legatam legatarius amisit: sed hîc non ex voluntate defuncti amisit emendo. Quidam tamen dicunt ęstimationem esse in obligatione: vt ff. de condi. furt. l. in re furtiua. in prin. ibi, sed vtrum. in fin. [Adde, quod ex communi opinione in d. §. effectus est, quòd vtrunque peti possit. Syl.] Et not. quatuor casus, quibus peto id, quod habeo. Primus est vbi res mihi data potest auferri: vt ff. de sol. l. si rem. & l. qui res. j. respon. Item si habeo ex alia causa, quàm debeam habere, quia non videor habere, cùm pretium absit: vt hîc. Item si aliquid iuris rei deest, id adhuc tradendũ est: vt ff. de solu. l. etiam. & de verb. obl. l. Iulianus. §. fin. Item si res deterior est dolo dantis: ex causa stricti iuris datur actio de dolo, licet habeat rem: vt ff. de dol. l. & eleganter. §. non solùm. sed in bonæ fidei agitur ex primo contractu: vt ff. commo. l. iij. §. si reddita.

¶ c Ex alia. Vt legati: vt ff. man. l. si hęreditatem: non dotis promissione: vt ff. de act. & oblig. l. ex promissione.

¶ d Agere. Etiam si sua posteà esse desinit: vt ff. de legat. ij. l. Męuius. §. duobus.

¶ e Traditum. A iure: vt ff. de act. & oblig. l. omnes. & ff. de leg. j. l. si seruus legatus. §. Stichum.

minem[a], & eādem rem[b] cōcurrere nō posse[c]. Hac ratione[d], si ex duobus testamētis[e] eadem res eidē debeatur, interest, vtrū rem, an æstimationē ex testamēto consecutus sit. Nam si rem habet,* agere non potest[f]: quia habet eā ex causa lucratiua: si æstimationē, agere potest[g].

*deest.

¶ [illegible]

¶ Ea quoque res[h], quæ in rerum natura non est, si modò futura* est[i], rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit[k].

* ἐλπιζόμενο.

¶ [illegible]

¶ Si eadem res duobus[l] legata sit, siue

a In eundem hominem. ff. eo. l. si seruus. §. j. contra. Sol. ibi per obliquum concurrunt, non directo: vt hic, & arg. ff. de vulg. substit. l. quę liberis. §. fin.

b Rem. id est, speciem. aliud si quantitatem: vt ff. de legat. ij. l. Titia Seio. in princ.

c Non posse. sed cur secùs, quando emit? Respō. quia nec rem habere videtur, cùm pretium ei absit, & loco rei successerit: vt ff. de petit. hered. l. si & rē. & quod met. cau. l. videam⁹. & l. si ipsa.

d Hac ratione. s. supradictę regulæ.

e Ex duobus testamentis. scilicet, duorū hominum. si enim vnius esset, primum per secundum corrigeretur: vt s. quibus mod. test. infir. §. posteriore. Quid si in eodem bis legauit? Respon. distingue speciem à quantitate: vt ff. de leg. j. l. planè vbi. §. si eadem. vsque ad illum §. si coniunctim.

f Agere non post. Vt ff. de legat. j. l. planè vbi. §. si eadem. versi. sed si duorum. contrà: vt sequitur ex eodem testamento. Solu. illa intelligitur secundum huius §. distinctionem.

g Agere potest. ff. de lega. j. l. huiusmodi. §. j. contra. Solut. ibi testatoris & hæredis testantis est eadem persona: vt in authent. de iureiur. à mor. in princ. Vel ibi in secundo legato commodum repræsentationis primi legati relictum videtur: vt infrà eod. §. ex contrario. quia nō videtur legari bis in duobus testamentis: ideo non habebit nisi semel.

h Ea quoque res. Sic ff. de legat. j. l. quod in rerum. in prin. & de leg. iij. l. etiam. Accurs.

i Futura est. Si autem nec fuit res, nec est in rerum natura, nec erit: vt chimera: vel fuit, sed non est: vt homo mortuus non potest legari: vt j. de inut. stip. in princ. Si autem est dubiū, an sit, vel non sit in rerum natura: cauet hæres de persequēdo, & restituendo: vt ff. de leg. j. l. seruo legato. §. si. Idem in seruo legato, qui fugerat ante testamentū: aliud in eo qui fugerat post, scilicet testamentum. qui scilicet est periculo legatarii: vt ff. eod. titu. l. cùm seruus. & l. si seruus legatus. j. respon.

Adde, quòd de hoc est glos. communiter approbata in l. cū seruus. de leg. j. quæ distinguit quatuor tempora, s. testamenti, mortis, aditionis & post aditā hereditatem: de quo vide quę dixit Prep. Senen. in iiij. q. quinti casus. Syl.

k Natum erit. Et tunc competit sibi actio: vt ff. de verb. oblig. l. interdum. j. respon.

Si eadem res. Stathius seruus Antonio, & Messalę legatus est, quid iuris est vtrique? Stathius erit vtriusque ex semisse: ita vt si decem valeat, quinque sint Messalæ, quinque sint Antonii. Quid, si Messala moriatur ante perceptum legatū? eius pars accrescet Antonio, totúsque erit Stathius Antonii. Cor. Vib.

Not. quòd plures legatarii eiusdem rei faciunt sibi partes per cōcursum: quando omnes legatum acceptant, siue disiunctim, siue coniunctim legatum sit. Item, quòd inter legatarios habet locum ius accrescendi: & portio deficiens ei accrescit, non autem remanet apud hæredem. Item nota, quomodo disiunctim, & quomodo coniunctim legetur. Syl.

l Duobus. Quid si dicat, illi aut illi lego? Respon. duo rei stipulandi esse videntur: vt ff. de legat. ij. l. si Titio aut Seio.

Adde,

¶ Adde, quòd vrget in contrariũ tex. in l.pen.C.de verb.signifi. Ideo distinguit, quòd aut electio datur hęredi, & procedit lex Titio. & hoc verũ, quando alternatiua esset expressa : secus si tacita: quia tũc hærede non eligente, admittũtur omnes pariter ad legatum. l.si quis Titio.§.fi.ff.eo. Aut non datur electio, & resoluitur in cõiunctiuam, & copulatiuam, & sic oẽs pariter admittũtur. d.l.ij. nisi donetur inter personas, inter quas cadit affectio. l.cum pater. §.pen.ff.eo. ij. Syluest.

coniunctim [a], siue disiunctim [b] si ambo perueniãt ad legatũ, scinditur [c] inter eos legatum. si alter deficiat: quia aut spreuerit legatum, aut, viuo testatore [d] decesserit [e], vel alio quoquo modo defecerit [f], totũ ad collegatarium pertinet. Cõiunctim [g] autem legatur, veluti, si quis dicat, Titio & Seio hominem Stichum do, lego. Disiunctim [h] ita, Titio hominem Stichum do lego, Seio hominem Stichum do lego [i]. Sed & * si expresserit, eundem hominem Stichum, æquè disiunctim [k] legatum intelligitur.

positas in l.huiusmodi.§.si Titio.ff.de leg.j.per Bart.Syl.

¶ g Coniunctim. scilicet re, & verbis: vt ff.de leg.iij.l.re coniuncti.

¶ Adde, quòd hæc glos. communiter approbatur per doctor. in l. re coniuncti.ff.eo. iij. Syl.

¶ h Disiunctim. scilicet verbis tantùm. nam re sunt coniuncti.

¶ i Do lego. Sed nónne dando Seio, adimit Titio, vt ff.de pupil. substitu.l.si quis eum. & de adi. leg.l.iij. in princ.& l.sicut? Resp. sic, si probatur testatorẽ hoc, s. adimere Titio, & dare Seio voluisse: non aliàs: vt ff.eod.j.l.si pluribus.§.j. * Sed si.

¶ a Coniunctim. s. per copulatiuam coniunctionem: vt ff.de hæred. instit. l.si ita quis hæredes.

¶ b Disiunctim. id est, separatim: vt j. proximo §.

¶ c Scinditur. Viriliter, nisi simul duo coniuncti essent, qui locum vnius obtinent: vt ff.de hæred.instit.l.Titius.& l.interdum.in princip.

¶ d Viuo testatore. Nam si testatore mortuo legatarius decedat : ad hęredem suum legatum transmittit : vt C. de cadu.tol.l.vnic.§.cum igitur.

¶ e Decesserit. Post testamentum tamen: vt differat à sequenti.

Legatũ quinque casibus deficit, & legatario accrescit.

¶ f Defecerit. s. legatarius: vt per mortem ciuilem. Vel dic legatũ, quod tribus casibus deficit, & accrescit legatario, pręter duos, qui ponuntur hic. Primus, si non est collegatarius in rerum natura tẽpore testamenti: vt C.de cad. tol.l.vnic.§.j.in prin. Secũdus, si mihi & posthumo legatur, qui oborietur postea: vt ff.eo.l.j.si duobus.§.fi. Tertius, si mihi, & hęredi suo legat: vt ff.e. j. l.planè vbi. §.si duobus. & sic sunt quinque casus. Ecõtra sunt tres casus, quib⁹ deficit legatũ : sed collegatario non accrescit. Primus, si mihi, & seruo suo legat: vt ff.eo.j. l.planè vbi.§.si cõiunctim. Secundus, si mihi, & tibi res tua legatur: vt ff.eo.j.l.huiusmodi.§.si Titio. Tertius, si mihi, & non capaci legatur: vt ff.de leg.ij.l.si Titio.

Legatũ in tribus casibus deficit, nec legatario accrescit.

¶ Adde, & declara per duas regulas

¶ Adde, q in hac materia ita dicendũ est, Quãdo testator legat vni rem, quã alteri legauit sine commemoratione primi legati, tunc ambo concurrũt d. l.si pluribus. Quando verò testator legat cum aduersatiua sub commemoratione primi, censetur in totũ ademptum, secundum doct.in l.si fortidianum.C.eo. Et idem, quando in diuersa voluntate legat alteri sub commemoratione primi, eidem censetur ademptũ.l.nõ ad ea.§.fi.ff.de condi.& dem. Quando verò in eadem volũtate rem legatã vni alteri legat sub commemoratione primi, censetur facta ademptio pro parte.l.Iulianus.ff.de hęred. inst.& d.l.si plurib⁹. & ita cõmuniter tenetur, quãuis in hoc vltimo aliàs disputando, contrariũ defenderim. Syl.

¶ k Disiunctim. Verbis tantùm, re tamen coniuncti sunt: vt ff.de lega.iij.l. re coniuncti. Sunt & alii re & verbis disiuncti : vt si ita dicam, lego Titio dimidiã serui: Sempronio lego dimidiã eiusdem serui: vt ff.eo.ij. l.& Proculo. Nec obstat in eod.tit.de leg.ij.l. Mæuio.in prin. quia illa intelligitur, quando vnam dimidiam vtrique legauit. Et in istis non habet locum accessio, id est, ius accrescendi: vt d.l.& Proculo. Sunt etiam re disiuncti, sed verbis coniuncti : vt si dico, lego tibi & Sempronio pro ęquis portionibus.

Sunt & alii re & verbis coniuncti: vt §.proxi. Et coniuncti vtroque modo, præferuntur disiunctis vtroque, vel altero tantummodo coniunctis. Coniuncti verò vno modo tantùm simul admittūtur, scilicet re tantùm. Coniuncti verbis tantùm, disiuncti re, & verbis præferūtur: vt ff. de hæred. institūt. l. si ita quis hæredes. & ff. de legat. iij. l. re coniuncti. §. pen. & §. fin.

Legatariorum quidam sunt coniunctire tantum, alii verbis tantum: alii re & verbis: alii prorsus disiūcti.

ADDITIO.

Similem gl. habes in l. j. §. fina. ff. de vsufru. accrescendo.

¶ Si cui fundus.

CASVS. Flauius fundum alienum Rabirio legauit, qui centum erat, & quinquaginta aureorum. deinde Rabirius eum fundum emit deducto vsufructu, qui quinquaginta aureorū erat, fructuarius paulo post moritur, ex quo consolidatio facta est, & fundus fact⁹ est integer Rabirii. Quæro, an Rabirius possit fundi illius æstimationem integram, id est, centum & quinquaginta aureos petere, & an Prætor ei actionem hoc nomine dabit? Maximè. Prætor tamen potestatem iudici permittet, iubendi solius proprietatis æstimationē dari. id est, tametsi centum quinquaginta Rabirius petet, non tamen nisi centum ei adiudicabit. Sequentes duos §§. non illustramus exemplo, cùm exemplo sint expositi. Cor. Vib.

¶ Nota quòd quanuis appellatione fundi veniat plena proprietas, tamen libellus in quo peto fundum, cuius vsusfructus est apud me, saluatur. Item, quòd vsusfructus, qui reuertitur ad proprietatem: quia finitur, dicitur reuerti ex causa lucratiua, quanuis proprietatem habeam ex titulo oneroso. Syluest.

¶ a Emerit. scilicet, legatarius.

¶ b Peruenerit. s. morte vsufructuarii, vel capitis deminutione. vel simili causa, lucratiua tamen: vt s. de vsufru. §. finitur. & sic factus est casualis.

¶ c Et fundum. id est, proprietatem plenam: de iudicis tamen officio aliter fit: vt infrà sequitur.

¶ Adde, quòd de hoc est casus in l. si Titio fundus. ff. de vsufr. leg. Syl.

¶ d Petere. Hic repete quod diximus suprà eodem §. si res.

¶ *Si legati fundi proprietas ad legatarium onerosotitulo peruenerit, vsusfructus verò lucratiuo: proprietatis æstimationem iudicis officio tantùm consequitur.*

¶ Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit[a] proprietatem deducto* vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit[b], & postea ex testamento agat: rectè eum agere, & fundum[c] petere[d]. Iulianus ait: quia vsusfructus[e] in petitione[f] seruitutis[g] locum obtinet: sed officio iudicis continetur vt deducto[h]* vsufructu, iubeat æstimationem[i] præstari[k].

* detracto.

¶ e Quia vsusfructus. Dixit fundum peti, & sic in plena proprietate. Sed opponitur: plena proprietas constat ex duobus, scilicet, ex nuda proprietate, & vsufructu, & etiam habet partem, id est, vsumfructū ex causa lucratiua: quomodo ergo petitur fundus in plena proprietate? Respon. vsusfructus hoc casu cum fundus petitur in plena proprietate, non obtinet partem dominii, sed vice seruitutis prædialis, quæ non est pars rei, quum non possit esse sine re: & ideo non videtur peti ea pars rei, quæ obuenit ex causa lucratiua, scilicet vsusfructus, & hoc de rigore: sed contrà de æquitate, vt subiicit.

Vsusfructus an sit pars dominii.

¶ f In petitione. scilicet tali, id est, prædicti fundi per actionem ex testamento. aliàs in multis locum dominii habet: vt ff. de damn. infect. l. qui bona. §. & superficiarium: & ff. de bon. auctorita. iudic. possiden. l. in venditione. in princip. & ff. famil. erciscundæ. l. & puto. §. ij. & ff. de vsufruct. l. iiij. & v.

Vsusfructus in multis dominii locū habet.

¶ Adde, quòd non est pars prædicatiua, seu subiectiua: sed integralis, secundum glos. in l. rectè. ff. de verbo. significatio. ita dicunt hîc doctor. Sed tu dic, quod si loqueris de formali, est pars subiectiua: si de causali, est integralis. Syluest.

¶ g Seruitutis. scilicet, realis.

¶ h Deducto vsufructu. id est, æstimatione vsusfructus. quē, scilicet vsumfructum ex causa lucratiua habet: ideo non debet plus habere: vt suprà eod. §. si res.

¶ i Aestimationem. s. proprietatis.

¶ k Præstari. scilicet, ab hærede suo.

¶ a Lega-

Legatum rei propriæ legatarii non valet etiam si post testamentum sua esse de-[illegible]

Sed si rem legatarii quis ei legauerit, inutile est legatū[a]: quia quod propriū est ipsius, amplius eius fieri nō pōt[b]. Et licet alienauerit[c] eā: nō debetur nec ipsa res, nec æstimatio eius.

Valet legatū rei te- [illegible] putauerit alienam.

Si quis rem suā quasi alienā[d] legauerit, valet legatū. Nam plus valet, quod in veritate est, quàm quod in opinione[e]. Sed & si legatarii esse putauit, valere constat: quia exitum[f] voluntas defuncti habere potest.

Ita demum rei legatæ alienatio aut pi- [illegible] adimit, si testatorem [illegible] lienasse constet.

Si rem suam legauerit testator, posteáque eam alienauerit[g], Cel-

¶ a Legatum. Vt ff. de lib. lega. l. j. contrà. Solut. ibi liberatio relinquitur, quæ non erat debitoris.

¶ b Non potest. Sic j. de act. §. sic itaque. ff. de leg. iij. l. cùm quis. primo responso. & ff. de except. rei iudi. l. & an eadem. §. actiones. & de acq. poss. l. iij. §. ex pluribus.

¶ c Alienauerit. ff. de reg. Cato. l. j. in fin. contra. Solu. secundum B. ibi viuo testatore alienauit, hîc postea. Vel hîc purum fuit, ibi conditionale, secūdū Ioan. arg. ff. eo. l. cætera. §. ij.

¶ Adde, quòd secunda solutio vera est: quia legata conditionalia sunt suspensa ex conditione: ideo talis regula non potest in ea locum sibi vendicare. Syl. Aldob.

¶ d Quasi alienam. i. credens alienam.

¶ e In opinione. Not. sic ff. de manu. vind. l. si pater. §. quoties. ibi plus est enim. & ff. de iur. & fact. igno. l. regula. §. qui ignorauit. argu. contra. ff. de acqui. hered. l. is, qui putat. Sol. ibi de re, quæ consistit in animo.

ADDITIO. Aem. Ferr. dicit ꝙ distinguendum est sic in hac materia: vt illud inspiciamus, quod precipuū, ac principale est. nam si potentior causa est animi atque opinionis, quàm rei vt in acquirenda hereditate, opinionem magis sequimur, quàm veritatē. è cōtrario, si causa vtraque comparata res principalis est quod in veritate est, potius inspicimus. vt in legato.

¶ f Exitum. i. effectum: vt ff. quemad. test. appe. l. vel negare. ibi publicè enim expedit suprema hominum iudicia exitum habere, id est, res talis legatario acquiri potest.

¶ Si rem suam. CASVS. Quintius suum fundum Aurelio legauit. deinde alienauit. quæro an nihilominus ab herede debeatur? Distinguo. nam aut animo adimendi alienauit: veluti si cum alteri donauit, & tunc non debetur: aut non adimendi animo, veluti si rei familiaris necessitate coactus id fecerit, & tunc debetur. Quod sequitur apertū est. Nam quod valet in alienatione, multo magis in obligatione: & quod in toto, peræquè etiā in parte. Cor. Vib.

¶ Nota quod per alienationē aut pignorationem non amittitur legatum. Item, quod in casibus in quibus heres tenetur luere rē legatam, legatarius potest in libello concludere super ipsa luitione. i. petere heredem cōpelli vt luat. Item, quòd per alienationē partis alia pars non censetur adempta. Item, quod idem iuris est in parte, atque in toto. Syluest.

¶ g Alienauerit. Vendendo: sed donando indistinctè videtur adimere. nec distinguitur, an valeat donatio, vel nō: & etiam si reuocetur, vt ff. de adi. leg. l. cum seruus. & l. rem legatam. & l. legatum sub cōditione. §. j. [Adde, quòd hec glo. communiter approbatur: disputando tamen Prepos. Senen. in v. q. ij. casus tenet, quod eadem distinctio text. nostri adhibeatur in donatione, sicut in qualibet alia alienatione. Syluest.] Si ex alia causa à donatione, distingue animū: vt hîc, & in dubio probat heres mutatam voluntatem: vt ff. de lega. iij. l. fideicommissa. §. si rem. & ff. eod. ij. l. Lucius. §. pen. ibi. nisi heres. & ff. de prob. l. eum qui.

¶ Adde, ꝙ hec gl. intelligēda est in alienatione necessaria: & ratio quare heres probat, est: quia habet iuris presumptionem contra se: quam etiā legatarius non allegare tenetur, quia non resultat ex facto suo. Alexan. in l. qui in aliena. de acq. hered. Syluest.

¶ a Non adimēdi animo. Qui animus ex hoc probatur, quia si necessitate rei familiaris, non videtur reuocasse: aliàs sic. quæ distinctio in donatione non cadit: vt ff. de adi. lega. l. rem legatam. & not. C. e. l. qui post. Acc.

sub cōditione, si P. Clodius esset Consul. Deinde moriens ea centum Crasso purè legauit. quid iuris? Hæres statim cogetur Crasso dissoluere. Quid autem si Milone viuo dies vel cōditio extiterit? valet legatum, s. post Milonis mortē. & hæres cogetur persoluere. Cor. Vib.

sus putat *, si non adimendi animo [a] vendidit, nihilominus deberi [b]: idémque [c] * diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem [d] rescripserunt eum qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant *, pignori dedit [e], ademisse legatum nō videri [f], & ideo legatarium cum hærede eius * agere posse, vt prædia à creditore luantur. Si verò [g] quis [h] partem rei legatæ alienauerit: pars, quæ non est alienata omnino * debetur, pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

*existimat. *idque. *legauerat. *abest. *omnimodo.

¶ *Liberationis legatū, tutum legatarium eiúsque in posterum iuris successores red* [illegible] *ei aduersus creditoris hæredem, vt liber ab obligatione fiat, acquirit.*

¶ Si quis debitori suo liberationē legauerit [i], legatum

¶ b Deberi. s. rē legatario. argu. s̄. eo. §. nō solū, vbi ab initio fuit alienata.

¶ c Idémque. s. iuris esse.

¶ d Iidem. s. Imperatores Seuerus & Antoninus.

¶ e Pignori dedit. Quid, si rem obligatam creditori debitor legauerit: nunquid valet legatum? Resp. sic: & nihilominus poterit petere debitum, nisi voluntas testatoris ostendatur volentis cōpensare: vt ff. de legat. ij. l. creditorem. Accur.

¶ Adde hoc non procedere in eo, qui tenetur ex dispositione legis: vt in patre, qui tenetur dotare filiam. l. si cum dote. §. si pater. & ibi Barto. ff. si solut. matrim. Syluest.

¶ f Non videri. Nisi sub dicta constitutione, id est, an habuit animum adimendi, vel nō. Vel dic nullo modo: vt hîc, & C. eo. l. qui post. & hoc quia primo valuit relictum. aliàs contrà. vt C. de do. inter vir. & vxo. l. si maritus. ij. & ff. de do. inter vir. & vxor. l. cum hic status. §. si maritus. & ibi in glo. j.

¶ g Si verò. Nota de toto ad partem.

¶ h Quis. scilicet, testator.

¶ Si quis debitori. CASVS. Milo debebat mihi centū. Ei ego liberationem legaui. valétne legatum? valet: adeò, vt etiam meum heredem Milo in iùs vocare possit, vt se liberet. Quid, si quum Milo mihi centum calendis Ianuariis deberet, dilationem ei dedi vsque ad annos duos? Hæres non ante biennium petere poterit. Sed quæro ex cōtrario. Milo debebat Crasso centum soluenda post annos quatuor, aut

¶ Not. quòd legatū liberationis valet. Item, q̃ prodest non solùm legatario, sed etiā hæredi, & cuicunque locum hæredis tenenti. Item, quod legata liberatione non solùm competit legatario exceptio, si ab eo petatur: sed habet actionem ad petēdum, vt creditoris hæres liberet eum per acceptilationem. Item, q̃ legatum factum à debitore creditori, si nullam afferat vtilitatem, inutile est. Item, quod legatum ab initio validum propter commodum repræsentationis non fit inualidum, quāuis viuo testatore deueniat ad eum casum, à quo incipere non posset. Item, quòd factum legitimè non retractatur, etiā si veniat ad casum, à quo incipere non potuisset. Syluest.

¶ i Liberationem legauerit. Quod tribus modis fit. Primus, peti nolo, vel quod debet, relinquo, vel actionem remitto. quòd hîc liberandus est legatarius ab omni debito: vt hîc, & ff. de lib. leg. l. si quas rationes. & l. Aurelio. j. respon. [Adde, quod communitèr glo. tenetur, quod hoc modo liberatio relicta includat etiam dolum: quod falsum est: & ego aliàs legendo latissimè reprobaui: & vid. Præpositum Senens. in vj. quæstione quinti casus. vbi latius explicat. Syluest.] Secundus est, si negotium testatoris gessisset: & testator dixerit, rationes reddere nolo. & hic ab omni debito liberatur: nisi ab eo, quod penes eum sit, & ab

& ab eo, quod dolo fecit: vt ff. de lib. leg. l. Aurelio. §. fin. cum suis concor. vt in glo. fin. ibidem. Tertius, si damnauit hæredem ne exerceat actiones, quo casu si bonã causã habet testator. litis euentus & sumptus ab aduersario facti legati videtur: vt ff. de lib. lega. l. petitor. si malã causam, nihil videtur legare: vt in eadem lege.

ADDITIO. Similem glos. habes in l. Aurelio. ff. de liber. leg.

¶ a Vtile est. Licet res sua sibi legari videatur: vt ff. de lib. lega. l. j. primo. responso. & est hoc verum, nisi testatore viuo exactio fiat: vt j. eod. titu. §. tã autẽ. & ff. eod. iij. l. fideicõmissa. §. si rem.

¶ b Hæres. Vel hæres hæredis: vt ff. de lib. leg: l. ij. in fin.

¶ c Petere. Cũ effectu propter exceptionem: vt ff. de liber. leg. l. iiij. §. nunc de effectu.

¶ d Hæredis loco sit. Sicut est bonorũ possessor, & fideicom. vniuersalis: vt j. de bonorum possessio. & quos autẽ. & de fideicom. hæred. §. restituta.

¶ e Vt liberet. Per acceptilationem. si solus est debitor, si habet correum sociũ, idem aliàs correus siue socius pacto est liberatus: vt ff. de lib. lega. l. iiij. §. nunc de effectu. in fin.

¶ Adde circa primũ casum hoc verũ, si liberatio fuit facta in perpetuum: si verò ad tempus, tunc sufficit, quòd legatarius officio iudicis consequatur, q sibi silentium imponatur vsque ad illud tempus. l. Aurelius. §. centum ff. eod. circa secundum verò quando debitor habet correum non socium dic, quòd ratio est: quia acceptilatio extingueret obligationem, & consequenter etiam correus liberetur. Dictum hoc verum, nisi legatum esset factum contemplatione vtriusque, vt per Bart. in de. §. nunc de effectu. Syl.

¶ f Ad tempus. Vt ff. de lib. leg. l. non solùm nostrum: §. ij. Accur.

vtile est[a], & neque ab ipso debitore, neque ab hæredc eius potest hæres[b] petere[c], neque ab alio * qui hæredis loco sit[d]: sed & potest à debitore cõueniri, vt liberet[e] eum. Potest etiã* quis vel ad tẽpus[f] iubere, ne hæres petat.

* Alià ab illo.

* autem.

¶ *Debitor creditori debitum legãdo, tunc vtiliter legat, cùm qualecunque commodum creditor ex* [illegible]

¶ Ex contrariò, si debitor[g] creditori suo[h], quod debet legauerit, inutile est legatum: si nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil amplius[i] per legatum habet. Quòd si in diem, vel sub cõditione debitum ei[k], purè legauerit[l], vtile est legatũ propter repræsentationẽ. Quòd si viuo testatore, dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus scripsit, vtile esse[m] nihilominus legatum: quia semel constitit[n], quod & verum est. Non enim placuit sententia existimãtiũ extinctum esse legatum: quia[o] in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest[p].

¶ g Si debitor. Secus si alius: qa interest creditoris plures reos habere: vt ff. de lib. leg. l. si quis decedens. §. fi. alias incipit, Iulianus.

¶ h Creditori suo. scilicet ciuiliter & naturaliter. & cum effectu, & purè, aliàs valet: vt ff. de leg. j. l. si creditori. per totam legem. & l. si nautẽ. Acc.

¶ i Nihil amplius. Sed nunquid hodie semper est plus, cũ habeat statim rei legatæ dominiũ, & hypothecariã aliarũ rerũ defuncti? Resp. non: vt ff. de leg. iij. l. ij. §. si rẽ. qa plus tã tùm quatuor modis dicitur: vt j. de actionibus. §. plus autem. & iste modus non est aliquis de his. Accursius.

¶ k Ei. scilicet, creditori.

¶ l Legauerit. scilicet debitor.

¶ m Vtile esse. ff. de legatis secundo. l. debitor. in princi. contrà, vbi est inutilis. Solutio. hoc corrigitur. Vel ibi dicit inutile, id est, non vtile, cùm & aliam habeat actionem. potest tamen & ista agi: vt hìc. Accursius.

ADDITIO. Dic secũdũ A. F. & E. B. hìc, esse repugnãtiã in illis legibus: & cõpositores Pãd. hoc nõ animaduertisse. nã quod hìc dicitur, Non enim placuit sententia existimãtium, apertè abrogat d. l. debitor. ff. de leg. ij.

¶ n Constitit. id est, valuit. Accur.

¶ o Quia. Ratio illius falsæ opinionis. Accur.

¶ p Non potest. Nota argumen. pro

T. j.

vtraque parte ad hanc regulam. ff. de verb. oblig. l. existimo. & l. pluribus. §. & si placeat. & de iis, quæ pro non scrip. hab. l. si in metallum. §. item si seruo. & de serui. l. pro parte,

patet, ꝙ quanuis habeat facultatem rei restituendę statim, omnino habet annum prædictum. Syl.] Item de dotē datur actio in quantū maritus facere potest, vel eius heres: vt ff. sol. matri. l. etiam. j. respō. at legatum insolidum, nisi in Falcidia per beneficium inuentarii: vt in authen. de hær. & Falc. l. si verò nō fecerit. col. j. Itē si qua pacta in præiudicium mulieris facta sunt, beneficio legati tolluntur: vt ff. de do. præleg. l. j. j. respon.

¶ *Dotis prælegatio vxori à marito facta iure subsistet* [illegible] *tem igitur (etiam si nullam dederit) consequetur vxor: modò certam dotis quantitatem testator legando expresserit.*

¶ Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est[a] legatū, quàm de dote actio. Sed si quam non accepit dotē[b], legauerit, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumēta* dotis[c] in* prælegando[d] demonstrata sunt, valere legatum.

Si res legata facto hæredis etiam ignorantis præstari non potest, hæres tenetur: secus si non suo facto, Aretinus.

¶ Si res[e] legata sine facto[f] hæredis perierit[g], legatario decedit[h]. Et si seruus alienus legatus, sine fa-

*Instrumētum. * Aliàs in relegando.

¶ Sed si vxori. CASVS. Cicero Terētię vxori dotē, quā illa attulerat, legauit. valet né legatū? valet. qua ratione? qa dos nō soluereť, nisi anno confecto post Tulii mortē: at legatū cōtinuò post mortē soluiť. Quid si dotē nō accepisset? Distīguo Nā aut simpliciter ac liquidò dixit, Eā dotē, quā mihi dedit: & tūc nō valet: aut certā quātitatē expressit, veluti, cētū quę mihi dedit: vel corpus, fundū quem mihi dedit, vel quæ in instrumēto dotali expressa sunt. & tunc valet. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ legatū dotis factum à viro vxori, valet propter cōmodū repræsētationis. Itē, ꝙ legatū sub falsa demōstratione debiti, si nō exprimatur certa quantitas, vel aliter constet, quid, aut quantum legetur, non valet, si legans nullo modo est debitor. Item, ꝙ falsa causa non vitiat legatum. Syl.

¶ a Plenius est. s. in cōmodo repræsētationis: cùm legatū statim, dos verò annua, bima, trima die olim: hodie post annū mobilia, sed immobilia statim: vt C. de rei vxor. actio. l. vnic. §. cùm autē. & ff. de dote. præleg. l. j. §. verū est. [Adde, ꝙ hodie habet annū, etiā si habeat facultatem rei restituēdæ statim, quāuis multi voluerint cōtrarium, moti, qa annus datur gratia miserationis: quia cùm maritus in d. §. cum autem. habeat dilationē in iuribus, quæ semper sunt in facultate mariti, & ea solo verbo potest restituere. [illegible]

¶ b Dotē. id est illā dotem, quā non recipit.

¶ c Instrumenta dotis. s. in quibus confessus fuit se recepisse dotem, quam non recepit, vt ff. de dot. præleg. l. fin. & l. cum scriptum. §. item ei quæ

¶ d In prælegando. id est, legando. abundat enim præ: vt ff. de dote præle. l. j. j. respon. in gloss. j.

¶ e Si res. Puta seruus Stichus.

¶ f Sine facto. id est mora: quo casu de interitu tenetur: vt ff. de verbo. oblig. l. si seruum. j. respon. de lega. j. l. cum res. §. fi. [Rationem vide per gl. in l. diuortio. in gloss. iij. ff. de negot. gest. Syl.] Vel quia sine causa occidit: vt d. l. si seruum. Aliud si cum causa: vt ff. de leg. j. l. quid ergo. §. si hæres. tenetur enim de dolo & lata culpa & leui: vt ff. eo. j. l. cum res. §. sed si Stichus. ver. sed si culpa. & §. culpa. Acc.

¶ g Perierit. vel non compareat: quo casu caueat hæres de dādo si ad eum redierit, & suis sumptibus recuperatur, quando post mortem fugit: aliàs id est, si in vita sumptibus legatarii: vt ff. de leg. j. l. cum res. §. item si res. & de leg. ij. l. si quis seruum. in princ.

¶ h Decedit. Quia qui in specie tenetur,

tur, eius interitu liberatur: vt hîc, & ff. de verb. oblig. l. si ex legati.

¶ a Sine facto. In hoc quoque, scilicet alieno seruo potest admitti culpa: putà non certificauit hæres dominũ (qui si sciuisset se posse vendere, non manumisisset) scilicet fortè, cùm videret eũ velle manumittere: vt ff. eo. j. l. cum res. §. sed & si alienus. & §. pen. & fi. Item si fuerit in mora emendi: vt ff. de verb. obl. l. si seruũ. §. si aũt alienus. & dic facto, i. culpa, vel mora.

¶ b Hęredis. Cõtrà de leg. præstand. l. nanque naturam.

¶ c Manumissus. Nam manumissus similis est mortuo: vt ff. de solut. l. si mihi alienum.

cto[a] hæredis[b] manumissus[c] fuerit, nõ tenetur hæres. Si verò hæredis seruus legatus sit*, & ipse eum manumiserit, teneri[d] ipsum Iulianus scripsit: nec interest[e] sciuerit[f], an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alii donauerit[g] seruum[h], & is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur[i] hæres, quamuis ignorauerit[k] à se eum legatum esse.

*fuerit.

¶ *Copulatorum altero pereunte, aliud æquè principale firmum manet: quòd si alteri fuerit accessorium, principali corruente, & id quod [illegible].*

¶ Si quis ancillas cum suis natis[l]* legauerit: etiã si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt[m]. Idem est[n], & si ordinarii[o] serui cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii le-

*suo partu.

¶ d Teneri. s. ad æstimationem: vt ff. eod. j. l. si quis inquilinos. §. j. & ff. qui & à quib. l. heres. Sed hîc non dicit tenere manumissionem: sed dicit, quòd non minus valeat legatum, scilicet quo ad æstimationem.

ADDITIO. Et valet etiã manumissio: q̃a dominiũ serui hęredis nõ trãsit in legatariũ: vt hîc, & d. l. si quis inquilinos. secùs in seruo hæreditario, etiã sub conditione legato. l. si seruum qui sub conditione. ff. de manumis. Ang.

¶ e Nec interest. Cur secùs, vbi seruũ indebitum sibi solutum quis manumiserit: vt ff. de cond. indeb. l. in summa. §. si seruum. quæ est contra? Ioan. respond. quia debuit scire, cùm factum suum censeatur: vt in auth. de iureiur. à mo. j. respon. coll. v.

¶ f Sciuerit. ipse hæres.

¶ g Donauerit. scilicet hæres.

¶ h Seruum. A testatore legatũ. & erat hæredis.

¶ i Tenetur. ad æstimationem: vt suprà proxi. dixi.

¶ k Ignorauerit. scilicet, hæres.

¶ Si quis ancillas. CASVS. Furius legauit Attico Pythiam ancillã cum ipsius filio Pythio: viuo adhuc Furio Pythia moritur. quęro an Pythius debeatur? maximè. sunt enim duo legata, quorum vno sublato, reliquum superest. Idem legauit ordinarium, cum vicario. moritur ille, hic debetur, quia duo sunt legata. Quid ergo, si sic dixit, Lego seruũ cum peculio. Seruus est mortuus, debetúrne peculium? minimè. quia vnũ est legatũ. siquidem peculium accessio est serui, rei prĩcipalis. Quid si fundũ vel instructum, vel cũ instrumento legauit, ac deinde fundum alienauit? an debetur instrumentũ? minimè: cùm vnũ sit legatum, & fundus rei principalis, instrumentum accessionis locum teneat. Cor. Vib.

¶ Not. q̃ legatum hominis per modũ accessorii ad aliũ hominẽ principalẽ non extinguitur, licet extinguatur legatũ hominis principalis. Item, q̃ homo homini nõ accedit. Item, q̃ accessorium non debet esse maius suo principali. Item, quòd legatũ rei accessoriæ ad hominem principaliter legatum, si exprimatur verbis accessionẽ importantibus, extinguitur extincto legato hominis. Item, q̃ dictio cum, quando ponitur inter res quę possunt vna alteri accedere, stãt accessoriè: aliàs secus. Item, quòd extincto principali, extinguitur accessorium. Syl.

¶ l Suis natis. Aliàs suo nato.

¶ m Cedunt. Quia duo legata sunt separata: vt ff. de pec. leg. l. & si ancilla. quæ est. l. iiij. Sed contrà. ff. de ven. inspi. l. j. §. ex hoc. vbi dicitur, quòd partus est portio viscerum matris? Resp. ibi loquitur, donec in ventre est.

¶ n Idem est. Sic ff. de pec. lega. l. iiij.

¶ o Ordinarii. Qui sunt hi? Dic vt infrà quod cum eo. §. cum autem.

gato cedunt. Sed* si seruus fuerit cũ peculio legatus: mortuo[a] seruo, vel manumisso, vel alienato,* peculii legatũ extinguitur[b]. Idem est, si fundus instructus[c], vel cũ instrumento[d] legatus fuerit. Nã fundo alienato[e], & instrumenti legatum extinguitur.

Grex etiam in vna oue retinetur: & legato grege veniunt oues adiunctæ gregi, post testamentũ. Idem est in legato ædium.

Si grex[f] legatus fuerit, & postea ad vnã quem[g] peruenerit: quod superfuerit,* vendicari[h] potest. Grege autẽ legato[i], etiã eas oues, quæ post testamentum factũ gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem* gregis* vnum corpus[k] ex distantibus capitibus: sicut ædium vnum corpus est ex cohærentibus lapidibus. Aedibus denique* legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factũ* adiecta sunt, legato dicimus* cedere[l].

*& — *& — *superfuit. — *enim. — *grex. — *Aliàs, quoque — *Facti, abũdat. — *abest.

ADDITIO. Ordinarii serui dicuntur ab ordine, qui domui, aut tabernæ, aut negotiationi regendę pręsunt, quibus datum est peculium: illorum verò si peculio continebatur alii serui, vicarii appellabantur. qui etiam serui peculiares dicuntur. l. si Sticho. ff. de pecul. leg. Martialis, Esse sat est seruum: iam nolo vicarius esse. A.F.

a Mortuo. s. viuo testatore, non si post: vt ff. de pec. leg. l. tũc inutile.

b Extinguitur. Quia accessio est: vt ff. de pec. leg. l. j. & ij. Sed quare non ita in superiori casu? Resp. propter hominis dignitatem: quia non ita accedit: vt ff. de ædil. edi. l. iustissimè. in princip. Item quid si vicarii erant tantùm in peculio, & legatus est cum peculio? Resp. idem, vt exprimere peculium noceat: vt ff. de cõdit. & demon. l. si in diem. in fin.

c Instructus. Huic primo articulo contradicit ff. de fundo instru. l. si cui. in fin. Sol. secundum Ro. hîc simpliciter propter rudes sic loquitur. Vel dic, quod sit idem, quod in partu & vicariis, & quod sequitur cum instrumẽto, referatur ad proximum de peculio. Vel subtilius refert inter instrumentũ fundi, quod perit semper perempto legato fundi: & instrumentum patrisfamiliàs, quod non perit, licet legatum fundi pereat. & hoc casu loquitur lex contraria & alia contraria in eo. tit. l. j. ar. contra. ff. de fun. instr. l. quæsitum. §. si fundus. & §. si instructo, quibus dicitur, si fundus instructus legatus sit, instrumentum patrisfamiliàs continetur, non agri. Sed ibi subaudi, tantum. Vel dic illam esse Pauli sententiam in l. si cui. istam Labeonis à Iusti. probatam, & sic corrigitur illa.

ADDITIO. Fundi instructi, legatũ, quid differat à legato fundi cum instrumento, vide Anto. Angel. lib. emenda. ij. c. iiij.

d Instrumento. Est autẽ instrumentum apparatus rerum diutius mansurarũ, sine quibus non posset exerceri possessio: vt ff. de fun. instr. l. quæsitũ. j. respon. Et sunt instrumẽta fundi, quę fructus quęrendi, cogẽdi, seruandi gratia comparata sunt: vt ff. de fundo instr. l. instrumenta. in princ.

e Alienato. A testatore.

f Si grex. Qui ex. x. ouibus cõstat, vel quatuor, vel quinq; porcis: vt ff. de abig. l. oues.

g Ad vnam ouẽ. Sic ff. quod cuiusq; vniuer. l. sicut. §. fin. & ff. eod. j. l. grege.

h Vendicari potest. ff. quib. mod. vsusfruct. amit. l. fina. contra Solut. facilius perditur legatum vsusfructus, quàm proprietatis: vt arg. ff. eod. tit. l. repeti. §. rei mutatione. & ff. eod. j. l. si grege. in fin.

i Legato. Sic ff. eod. l. grege. sic infrà §. proxim.

k Corpus. tria enim sunt corpora rerum. Vnum quod vno spiritu. i. elementatione continetur: vt homo, lapis. Secundum, quod ex cohęrentibus constat: vt domus, & armarium. Tertium, quod ex distãtibus corporibus: vt grex, & populus, vt hîc, & ff. de vsucap. l. rerum mistura. §. j. & ff. de rei vend. l. in rem actio. §. at in iis.

l Cedere. Sed columna, vel tignum domus legari purè non potest: vt ff. de legat. j. l. cętera. ne vrbs deformetur. Accursius.

Si peculium. CASVS. Flauius peculium

culium legauit, siue seruo ipsi, siue alteri. viuo Flauio peculium crescit, aut deminuitur: cuius erit ea accretio, aut decretio? legatarii. Quid, si post Flauii mortem, sed ante aditam hæreditatē id acciderit, cuius interim erit? Distingue. Nam aut seruo legatum est peculium cum libertate. & tunc quia seruus non consequitur libertatē nisi per aditionē, quodcunque acquisitum est ante aditionem, accedet peculio: & per peculiū postea manumisso acquiretur. Aut extraneo, id est, ei, qui non erat in potestate testatoris, legatū est peculium. & tunc rursus distinguēdum est. Aut enim ex rebus peculiaribus auget peculium, veluti ex ancillę partu, aut fundi fructibus: & tūc legatario debet accessio. Aut ex alienis rebus, veluti ex operis suis: & tūc hæredis est accessio: quia seruus est ipsius hęredis. C. V.

¶ *Quicquid legato peculio, adhuc viuo testatore accessit vel decessit legatarii cōmodum, vel dānum respicit: quicquid verò mortuo testatore, nōdumq; adita hæreditate accedit [illegible] manumisso [illegible] si alii quàm seruo legatum [illegible] ex rebus peculiaribus augmentum prouenit, tantùm cōsequitur legatarius.*

¶ Si peculium legatum fuerit[a]: sine dubio quicquid peculio[b] accedit, vel decedit, viuo testatore, legatarii lucro, vel damno est. Quòd si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem aliquid* seruus adquisierit, Iulianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditā hæreditatē adquisitum est, legatario[c] cedere[d]:

*abest.

¶ Not. quòd legatum peculii recipit augmētum & diminutionem viuo testatore. Item, quòd augmentum peculii legati seruo contingens post mortem ante aditam, cedit lucro serui. Item, quòd dies legati peculii seruo cedit ab adita hæreditate. Item quòd augmentum contingens ex rebus peculiaribus post mortem ante aditam hæreditatem, spectat ad legatarium, aliter non. Item, quòd verbum extraneus, diuersimodè sumitur. Syl.

¶ a Legatum fuerit. Seruo, vel extraneo.

¶ b Peculio. Nam & futurū peculium legari potest: vt ff. de pecul. lega. l. ei quoque. & facit ad hoc §. proxi. §.

¶ c Legatario. Eidem quod manumisso. Accursius.

¶ d Cedere. Not. tria tempora. ante mortem testatoris: & post, ante aditam hęreditatem: item & post. In primo tempore, ɫ quo inuenitur cessisse dies legati, omnes legatarii sunt pares. nam quicquid eo tempore acquirit seruus talis: ei cui hoc peculiū est legatum, acquirit: siue ipsi seruo, siue alii extraneo sit relictum: quia nō cedunt legata. similiter in tertio, scilicet, sunt pares. In secundo distinguitur extraneus à seruo, vt hîc. Nam quod legatū cedit extraneo à morte, hoc seruo ab adita hęreditate: quia nec libertas sibi prius debet. C. de cad. tol. l. vnic. §. cum igitur. & §. in nouissimo. Nā plura legata, vel in diem certā relicta à morte cedunt: nisi in sex casibus, vbi ab adita hæreditate: vt C. de cadu. tol. §. cùm igitur. & §. in nouissimo. & ff. quando dies leg. ced. l. ij. inter quos legatum seruo manumisso relictū, est vnū: vt hîc. Cōditionalia, vel in diem certum relicta, ex die vel ex cōditione existente cedunt, i. transmittuntur ad hęredes. [Adde hoc verum in re de sui natura non transmissibili: quia tūc transit ab adita, vt in legato seruitutū personalium. l. si post diem. ff. quando dies lega. ced. & idem in realibus. l. receptum. in fin. ff. commu. prædio. & in pluribus casibus not. in d. §. in nouissimo. Syl.] Nam ante conditionem vel diem venientem si decedit legatarius, non transmittuntur, vt C. de cadu. tol. l. vnic. §. sin autem. nisi in tribus casibus. Primus. ff. de cond. & demonstr. l. conditiones. Secundus. ff. eod. l. iij. Tertius. ff. quando dies lega. ced. l. si cum præfinitione. Item verbum, cedere, duas habet significationes, id est, incipere deberi: vt ff. de verbor. signifi. l. cedere. Item cedere quantum ad transmissionem, vt accipitur. C. de cadu. tollend. per totum. & in vtraque potest hîc accipi.

¶ Adde, quòd dicitur cedere quatuor modis: aut quo ad trāsmissionem, aut

quo ad oblationem, aut quo ad petitionem, aut quo ad dominii translationem. de quo per doct. in l. j. C. com mu. de leg. Syl.

¶ a Quia. Bona est ratio. si enim prius cederet, idem esset*, quod in extraneo. Est & alia ratio: vt ff. de pecu. leg. l. denique. §. si. vbi dicitur, quod verisimile est eum omne augmentū ad ipsum pertinere voluisse, cui, &c.

*huius.

¶ b Auctum fuerit. s. peculium.

*Aliàs, auctum, fuerit peculiū.

quia[a] huiusmodi* legati dies ab adita hæreditate cedit: sed si extraneo peculium legatum fuerit: non cedere eo legato, nisi ex reb⁹ peculiaribus* auctum fuerit[b].

¶ *Datus libertati in vltima volūtate peculium (nisi expressim legatū sit) nequicquam petere potest, sicus si inter viuos: si quid autē seruus, cui peculium [illegible] pro domino impenderit, non repetit. Item legata alicui libertate, si rationes reddiderit, & reliqua intulerit, etiam [illegible] legatum videtur peculium.*

¶ Peculium[c] autē nisi legatū fuerit, manumisso nō debetur, quāuis[d] si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Iidē rescripserunt, peculio legato[e], non videri id relictū: vt petitionem[f] habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatū, cùm rationibus[g] redditis, liber esse iussus est, & ex eo re-

¶ Peculium autem. CASVS. Dauus à Simone viuo manumissus est, cuius est peculiū? Daui. Quid, si testamēto manumissus est, vt libertate fruatur, Simone mortuo? Peculium hæredi cedet. Dauus peculiū habet centum aureorum, is in meas res decem aureos de suo impenderat: ei ego moriens & libertatem & peculium legaui. Centum aureos habebit, decem nō habebit: quia legata sola ea sunt, quæ liquida & parata erant, non quæ rationibus meis implicata. Titius seruum suum atriensem, id est, cui res omnes familiæ cōmissæ fuerant, ita liberum moriens esse iussit, cùm rationes retulerit: quæro an ei sit legatum peculium? maximè: Quia nisi legato ei peculio, frustra reliqua reddere iubebatur, cùm nihil haberet. Duo §§. sequentes per casum & exemplum expositi sunt. Cornel. Vibulanus.

¶ Not. quòd argumentum de contractibus ad vltimas voluntates non valet, vbi est diuersa ratio. Item, quòd manumisio inter viuos tribuit peculium, secus in vltima voluntate. Item, quòd in legato peculii seruo facto in dubio non continentur debita à domino ipsi seruo ratione peculii. Item, quòd si legata est libertas seruo, si rationes reddiderit, censetur legatum peculium. Syl.

¶ c Peculium. Sic C. de pecu. eius qui lib. mc. l. j.

¶ d Quanuis. Cur tam variè? Respond. quia secundo casu, scilicet quando inter viuos operas eius manumissor erat habiturus: vnde conuersa donatio præsumitur secundum Ioan. vt ff. mād. l. si verò non. §. idem Papin. vel secundū P. propter præoccupationem mortis: quia præsumitur auferre, si potuisset: vt in authentic. de trien. & se. §. illud quoque. ibi, præ tumultu mortis angustiatus, &c. & C. qui testa. facere poss. l. hac consultissima. §. at cum.

¶ e Peculio legato. scilicet seruo. & etiam libertas fuit legata: aliud si extraneo: vt ff. de pec. lega. l. vj. §. fina. & l. si Sticho. Accurs.

¶ f Petitionem. Nisi testator fuerit huius consuetudinis, vt redderet seruo, quæ sibi debebat: vt ff. de pecu. leg. l. dominus Sticho. §. j. in fin.

¶ g Cum rationibus. Quasi diceret si relinquo seruo libertatem, rationibus ab eo redditis: eo ipso & peculiū legare sibi videor. [Adde, quòd hanc glo. disputatiuè reprobat Præpos. Senen. in viij. quæst. sexti casus. col. fina. Syluest.] Aliud ē contra si libertatem relinquo, & rationes reddere veto: quia non videtur legatum peculium: vt ff. de legat. j. l. si seruus vetitus. in fine. Rationes autem reddere dicitur, quando amoto dolo & fraude reddit: vt ff. de fideicommiss. liber. l. Thais. §. Stichus.

¶ a Reliqua. Alias reliquas, id est, alia, quæ erãt reddẽda, reddere: cùm iã quædã reddiderat, vel etiã si nihil: vt ff. de verbor. significat. l. cæterorum. ADDITIO. Collatis creditorũ & debitorũ nominibus, cũ eã pecuniã quã ipsi debem⁹, & quã alii nobis, redigimus in sũmã: id qđ superat à nobis, Reliqua dicuntur.

¶ b Inferre. Repete, iussus est.

¶ c Incorporales. id est, actiones & seruitutes: vt s. de rebus corp. & incor. & ff. de leg. j. l. j. & l. cætera, in princ.

¶ d Præstet. Siue cessione tamen vtiles habet legatarius: vt C. eo. l. ex legato. Accur. ADDITIO. Nisi res sit litigiosa, vel lis cœpta. l. quicunque. & authen. nunc si hæres. C. de liti. secundum Angel. Et nota quòd quãuis directam personalem exercere nõ possit, nisi cedatur: poterit tamen exercere directam realem, quæ quia non ossibus affixa est, transfertur in eum recta via. l. fine. §. fin. cum l. seq. ff. de cond. fur. Angel.

liqua[a] inferre[b].

[illegible] sunt legari. Ares.

¶ Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales[c], & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas hæres legatario præstet[d]: nisi exegerit[e] viu⁹ testator pecuniã * nam hoc casu legatum extinguitur.

*Sibi debitam.

[illegible]

¶ Sed & tale legatum valet, Dãnas esto hæres meus domum illius reficere: vel, Illum ære alieno liberare[f].

¶ *Legati in genere, etc.*

[illegible]

¶ Si generaliter seru⁹ vel res alia[g] legetur, electio legatarii[h] est, nisi aliud testator dixerit.

¶ *Optandi ius (quicquid antiquo iure [illegible] hæredes trãsfertur: pluribus autẽ, quibus optio cõpetit, inuicẽ circa optãdum dissentiẽtibus illius [illegible] rit sententia, ad quẽ sors deuenerit.*

¶ Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat olim in se cõditio-

¶ e Nisi exegerit. Nã si exegerit, semper in dubio præsumo voluisse legatum extingui: vt ff. de adi. legat. l. pen. §. fina. & de lib. lega. l. nõ solùm autẽ. §. liberatio. nisi probetur contrariũ, vel quia debitor vltro obtulit eo nõ petente: vel quia exactam pro legatario deposuit: vt ff. de lega. iij. l. fideicommissa. §. si rem.

¶ f Aere alieno liberare. Nam vtilitatem habet.

¶ Si generaliter. CASVS. Crassus multos habebat seruos. in testamento sic scripsit: Lucullo seruum do, lego, ex multis seruis vter eliget, hæres an Lucullus? Sine dubio Lucullus: ita tamẽ vt optimũ & præstãtissimũ nõ eligat. Cor. Vibul.

¶ g Res alia. vt equus.

¶ h Electio legatarii. Et à principio, & ex post facto, secũdũ B. vt hic. & ff. de lega. j. l. si seru⁹ legatus. §. cum homo. Sed Rogle. à principio dabat electionem hęredi: sed ex contumacia transferebatur in legatarium: arg. ff. de ser. l. si cui. & C. de sol. l. j. Ioan. distinguit, aut in genere generalissimo, vel subalterno: vt si substantia, vel corpus vel animal legatur: quo casu nõ valet: cum festucã vel muscã dando liberetur: vel in eo genere, quod dicitur specialissimo, speciem appellãt: vt homo & similia, & tunc subdistingue: aut habebat in hæreditate seruos: & tunc legatarius eligit, dummodo non meliorem: vt hic, & ff. eo. j. l. legato. j. respõ. & l. qui duos. & de lib. l. ij. [Adde q ratio est. quia ex quo cõpetit rei vẽdicatio ad vnũ ex illis, l. huiusmodi. §. si cui homo. ff. de legatis primo. si non haberet electionem, non posset ea agere. Syl.] Aut non habebat: & tunc hæres eligit vt ff. de vitri. & oleo leg. l. iij. j. respon. & l. iiij. [Adde, quòd ideo est: quia ex quo censetur legata res aliena, non videtur electio legatarii. l. ij. ff. de oper. leg. Syl.] Si autem testator ex certis reliquit incertum: aut ipse sensit de certo (quod patet expresso nomi-

ne eius)& tūc eligit hæres,& eius volūtatē interpretatur:vt ff.eod.j.l.si qs à filio §.si qs plures.aut nō fēsit:& tūc legatari⁹ eligit:vt ff.de leg.j.l.q. duos. [Adde,q eo casu secūdū cōmunē opinionē hęres pōt dare deteriorē: q. a dicunt hanc esse declarationē voluntatis, quę de minimo intelligit. Syl.] In domo autē in genere legata,si habet testator domos, vnā ex his eligit hæres:si nō habet, & reliquit, derisoriū est legatū: vt ff.eo.j.l.si domus.In fūdo autē in genere legato dic nō valere legatum: cùm vnius digiti possit fieri fūdus: vt ff.de iudot.l.cū post.§. gener.& ff.eo.j. l. licet. & l. qđ in rerum. §. qđ si.quis.

*tacitā.

*optauerat.

*abest.

*abest.

*existāt.

nem[a] *. Et ideo[b] nisi ipse legatarius viuus optasset *, ad hæredem legatum non transmittebat. Sed ex constitutione[c] nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia hæredi legatarii optare seruū*, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligētiore tractatu habito & * hoc in nostra constitutione[d] additū est, vt siue plures legatarii extiterint*, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarii plures hæredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente[e]. ne pereat legatum(quod plerique prudentium contra beneuolentiam[f] introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem,& sorte[g] hoc esse ditimendum: vt ad quem sors peruenerit *, illius sententia[h] in optione præ-

*per.

¶ Adde, quod videtur eadem distinctio facienda, q aut habet fundos, & vnum ex eis legasse videtur, & ita intelligitur §. gener.aut non,& procedit glo. Nam ratio assignata non releuat, si præsumimus testatorem de vno suorum sensisse.Nō enim poterit hæres deminuere contra mentem testantis.Syl.

¶ Optionis, CASVS. Lucullus ita scripsit,Optato Titius è,familia mea seruum vnum.vel ex stabulo equum. Titius antè, quàm optasset, atque delegisset equum,moritur. quæro an eius hęres legatū petere, & optare possit? Noua lege Imperatoris potest. Sed ecce, Lucullus ita scripsit, Optato quatuor illi mei amici equum ex meis vnum,sibíque habeant.In aptando dissentiunt, quid fiet?Sors educetur, & cui sors fauerit,ei optio electióque dabitur: quod etiam in legatarii cohæredibus constitutū est.Sequens §. per se facilè intelligitur, & ex §. testamenti.ꝟ. de hære.qualita.& differ.Quatuor verò sequētes per exemplum expositos lector attentus facilè cognoscet.Cor.Vib.

¶ Not.q legatū serui,vel alterius rei, quā legatarius optauerit,est cōditionale. Itē q legatum cōditionale non trāsmittitur. Itē, q dissentio pluriū fortè dirimittur.Syl.

¶ a Conditionē.f. si eligeret. ADDITIO. Solutio clarè decidens hanc dubitationem, hęc est,quod in specie verū est, quod dicitur in textu: in quantitate verò sequamur locum certū. ff.de trit.vin.ol.vt,genere legato, arbitrium sit hæredis, quoniam quātitas determinata certitudinē facit vini, oleíve, quod in specie non euenit, genere enim legato, incerta sunt omnia,præter substantiam rei.

¶ b Et ideo. Bona ratio: vt C. de cad. tol.l.vnic.§.sinautem.

¶ c Ex constitutione. Quæ est C.cōmunia de leg.l.fi.in principio.

¶ d In nostra constitutione. scilicet prædicta.

¶ e Eligere cupiente.& alio aliud subaudi.

¶ f Contra beneuolentiam. i. contra æquitatem.scilicet,quod perirent. id est, de iure stricto perire deberēt: vt ff.eod.j.l.huiusmodi.§.fina.

¶ g Et forte.Vel cum taxilis, vel alio modo. sic ff. de iud. l. in tribus. Sed quare iudex non compellit eos ad cōsentiendum? vt ff.eo.j.l.huiusmodi.in fin.Respond.imo hoc modo compellit. vel ibi compellit in actione eligenda, quæ datur à iure:hic autem non compellit in eo,quod datur à testatore.

¶ h Sententia. Vt tamen cæteris æstimationem præstet suarum partium, vt C.commu. de leg. l. fin.in princip.

¶¶ a So-

cellat.

¶ *Illi possunt ex testa[...]gati capere, qui possunt hæredes institui.*

¶ Legari autem illis solùm [a] pòtest, cũ quib[9] testamenti factio [b] est.

¶ *Neque paganus neque miles poterant olim incertæ personæ relinquere: & quæ dicatur persona incerta declarat per duo exempla. Ang.*

¶ Incertis verò personis, neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat[c]. Nam nemiles[d] quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbtaur, quã incerta opinione animo suo testator subiiciebat: veluti si quis ita dicat: Qui unq; filio meo filiã suam in matrimonium dederit*, ei hæres meus illũ fundum dato. Illud quoque quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati essent[e] *: æquè incertæ personæ legari videbatur. Et deniq; multæ aliæ huiusmodi species sunt.

¶ *Olim legatum etiã libertatis (quæ est multum fauorabilis) incertæ personæ factum erat inualidum.*

¶ Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari[f]: quia placebat nominatim seruos liberari[g].

*Id est collocauerit.

*erunt.

¶ a Solùm. Et cõtrà, idem solus legat: vt ff. de leg. j. l. ij.

¶ b Testameti factio. In passiua significatione accipe: vt s. de hæred. qua. & differt. §. testamenti. Sed q sunt isti q nõ habent testamenti factionẽ? Respond. incerta persona: vt j. proxi. §. Item, peregrin[9], siue deportat[9]: vt C. de her. inst. l. j. [Adde, quòd ratio est, quia hereditas siue ex testamẽto, siue ab intestato deferatur, est de iure ciuili. l. obuenire. ff. de verb. signi. & deportatus, licet naturaliter viuat, tamen perdit ea, quæ sũt iuris ciuilis. l. j. §. penult. ff. de contra tab.. Syluest.] Item in metalum damnatus: vt ff. de iis, quæ pro nõ scrip. haben. l. si in metallum. [Rationem assignat ibi tex. quia efficitur seruus pœnæ. non Cęsaris. Syluest.] Item seruus de adulterio cum domina commisso accusatus: vt suprà de hęr. inst. §. ij. Item collegium, nisi probetur licitum. vt C. de her. instit. l. collegium. Item incestuosi: vt in authen. quib mod. natu. effici. sui. §. vltim. Item. hæretici maioris hæresis: vt C. de hæreticis l. Manichæos. §. ipsos quoque. & §. ergo. Item apostatæ: vt C. de aposta. l. ij. qui sanctam. Item mulier nubens intra annum à tẽpore mortis mariti: vt in authen. de nupt. §. j. col. iij.

¶ Adde, quòd hodie hoc est correctum. cap. fi. de secund. nup. Syluest.

¶ c Concessum erat. Hodie contrà, etiam ante legem Græcam inferiorẽ n pauperib[9]. C. de epis. & cle. l. id qđ.

ADDITIO.

Tu dic quòd aut incertitudo est in persona legantis, & valet legatum: quia hæredi onus iniunctum intelligitur. aut in personã legatarii: & tunc aut certificanda ex futuro euẽtu. aut non. Primo casu valet, etiã si erat incerta de incertis: vt l. si quis ita scripserit. ff. de reb. dub. Secũdo casu valet, si per legẽ certificatur: vt d. l. id, qđ. C. de episc. & cler. sed de hoc vide Ang.

¶ d Nã ne miles. Cuius scilicet, militis voluntas seruatur pro lege, aliâs: vt C. de test. mil. l. j.

¶ e Designati essent. In kalẽ. Ianu. sortiebantur, id est, incipiebãt honores administrare, & ante per tres menses designabantur: vt ff. de condi. & demon. l. Publius. & C. de magi. mu. l. j.

¶ f Posse dari. vt si dicat ita. Illum liberum esse volo qui Capitoliũ primus ascẽderit, vel simile fecerit: vt suprà proxi. §. incertis. Vel Stichum liberum esse volo, cùm habeat duos Stichos: vt ff. de ma. testa. l. cum ex pluribus.

¶ g Seruos liberari. Aduerte, quòd

in aliquib⁹ libris sequitur ista clausula, Tutor quoq; incertæ persōnę dari nō potest. quā nō inuenies in emādatis codicibus: & si ea, quæ sequūtur in textu & glossā diligēter perspexeris, pfectò eā prorsus superuacuā indicabis.

¶ a Sub certa. Sic. ff. de leg. j. l. iij. §. hoc amplius. sic ff. de lega. j. l. si seru⁹ legat⁹. §. huiusmodi. sic ff. de reb. dub. l. q dā. sic ff. e. j. l. legato. §. j.

¶ b Repeti non posse. Quasi naturale debitū: vt ff. de condi. indeb. l. Iulianus. in fin. & l. frater à fratre. in prin. ibi, naturalem enim. & l. si dominus in fin.

ADDITIO. Multa sūt enim quæ peti non possunt, si tamē errore facti soluātur repeti nō possunt. l. lege Iulia. ff. de cōd. ind.

¶ Posthumo quoq;. CASVS. Quæro an alieno posthumo legari possit? minimè. Et quis est alienus posthumus? Filius testatoris nōdum natus, si nascatur humāto patre su⁹ erit ei hæres. nepos eiusdem ex filio nō emancipato cōceptus. Si ex contrario nepos conceptus ex filio post emācipationē, si nascatur, non erit auo suus hæres: quia in eius potestate non nascetur. In sequenti §. stoliditas ac stultitia eorum perspicitur, qui hasce Institutiones contexuerunt. narrarunt nobis odiosè fabulas antiquas. eas se dicunt abrogasse. quid constituerint, nō exponunt. & hoc amplius, nouam illam constitutionem Codici suo ademerunt. Sequens §. non indiget interpretatione. Cornel. Vib.

¶ *Incertæ personæ ex certis personis, etiam olim legari poterat. Angelus.*

Sub certa[a] verò demōstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti ex cognatis meis, qui nūc sunt, si quis filiam meā vxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.

¶ *Licet legata in certus personis facta [illegible] da: si tamen per errorem soluta fuerant, repeti non poterant. Angelus [illegible]*

¶ Incertis autem personis [illegible] legata vel fideicommissa relicta, & per errorem, soluta, repeti non posse [b], sacris cōstitutionibu⁹ cautum erat*.

¶ *Olim non poterat legari posthumo alieno, id est, qui non erat testatori futu[illegible]*

¶ Posthumo quoque alieno inutiliter antea* legabatur[c]. Est autē alienus posthum⁹, qui natus inter suos[d], hæres* testatori futurus[e] non est. Ideó que ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthum⁹ auo.

¶ *Hodie legatum incertæ personæ,*

¶ Not. q olim posthumo alieno legari nō poterat. Itē q's dicatur posthumus alien⁹. Itē, qd hodie in certa persona pōt hæres institui, & ei legari. Itē, q illud euidenter apparere dicitur quod cōstat ex lectura alicuius rei. Itē, q tutor in cert⁹ nec antiquo, nec nouo iure dari potest. Item, quòd posthum⁹ alienus de iure prætorio olim institui poterat. Syl. *est.

¶ c Legabatur. Sed nec instituebatur iure ciuili: vt ff. de lib. & posthu. l. Gallus. §. ille casus.

¶ Adde, quòd de iure ciuili antiquissimo leg. xij. tab. solùm institui poterat posthum⁹ futur⁹ suus tempore testamenti, vt hîc. *abest. *heredes. Fuit posteà tēpus C. Aquilii, quo concessum est institui posse posthumū futurū suum tēpore mortis. Secūtum est tempus primi capitis l. Velle. quo inductum est institui posse illū, qui testamenti tēpore erat alienus, tempore mortis erat futurus suus. Quartū tēpus fuit Iul. iure consulti, quo conceditur institui illū, qui tēpore testamenti est alienus, & nascitur non suus, sed ex post facto esset suus succedēdo in locū præcedentis. Quintum tempus est iuris Prætorii, quo alienus poterat institui, & habet bonorū possessionē. Vltimū tēpus est constitutionū, quo indistinctè pōt institui, etiam non futurus suus. Syl.

¶ d Suos. scilicet, quondam ante emancipationem, vt sequitur.

ADDITIO. Et sic distingue, qui natus, non est futurus hæres inter suos.

¶ e Futurus. scilicet, hæres.

¶ a Sed

aut posthumo alieno factum, valet. h. d. iuncta glos.

¶ Sed nec[a] huiusmodi species penitus est sine iusta emẽdatione relicta, cùm in nostro Codice cõstitutio[b] posita sit: per quam & huic[c] parti medemur, non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis, & fideicõmissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit.

¶ *Tutor certus & certæ personæ dari debet. Hoc dicit cũ gl.*

¶ Tutor autẽ, nec per nostram[d] constitutionem incertus[e] dari debet: quia certo iudicio debet quis prò tutela suæ posteritati[f] cauere.

¶ *De iure prætorio alienus posthumus etiam olim poterat [illegible] die potest dummodo nasciturus sit ex ea, quæ vxor esse possit. Angel.*

¶ Posthumus autem alienus hæres institui & antea poterat[g], & nunc potest, nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro[h] vxor esse non potest[i].

¶ *Error nominis, prænominis, agnominis, cognominis, nõ vitiat, si de corpore [illegible]*

¶ Si quidem* in nomine[k], cognomine, prænomine, agnomine legatarii testator * errauerit: cùm* de persona constat, nihilominus valet lega-

¶ a Sed nec. Quasi dicat, non solùm in posthumo, sed omnia supradicta ab illo §. incertis. correcta sunt: vt argum. ff. eodem. iij. l. hoc legatum. j. respon. & l. ea tamen.

¶ b Constitutio. Quam non habemus.

¶ c Huic. scilicet, posthumo.

¶ d Per nostrã cõstitutionem. scilicet, supradictam constitutionem Græcam, nec veteri iure: vt ff. de testa. tut. l. tutor incertus.

¶ e Incertus. Vt si ita dixit: illũ tutorem do, qui primus de Tuscia venerit. nec incertæ personæ datur: vt ff. de testa. tut. l. tutor ita.

¶ f Posteritati. id est, filiis.

¶ Posthumus autẽ. CASVS. Habebam filiũ emancipatum, qui grauidã vxorẽ habebat. quæro, an illum nepotem meũ, qui alienus est posthumus, possim hæredem instituere? Respõdet posse. Quid si in vtero sit cõcubinæ? non potest. Cor. Vib.

¶ g Poterat. scilicet, de iure pretorio, non ciuili, vt infrà de bon. possess. j. respon. contra. & ff. de liber. & posthu. l. Gallus. §. ille. Accursius.

ADDITIO. Solut. ibi loquitur in posthumo alieno tempore testamenti nato, non suo, qui postea succedendo in locum primi suus efficitur. hîc verò etiam in eo, qui nunquam efficitur suus. Angel.

¶ h Nostro. id est, Romano.

¶ i Non potest. sed quę est illa, quæ vxor esse non potest? Respond. multæ sunt illæ, quę vxores esse non possunt: vt suprà de nupt. diximus. §. si aduersus. C. de testa. l. iii.

¶ Siquidẽ in nomine. CASVS. Quũ M. Tullio Ciceroni legare aliquid vellem, errans in prænomine dixi L. Tullium: aut in nomine, M. Lælium Cice. aut in cognomine M. Tullium Pisonem, quæro an valeat legatum? valet. Idem præterea posterioribus tẽporibus obseruatum est, quũ mutata est nominum ratio, & nomen, cognomen, agnomen, id dici cœptum est, quod antea prænomen, nomen, cognomẽ vocabatur. C. Vibul.

¶ Not. quod error nominis legatarii vel hæredis, si de corpore constet, non vitiat. Item ibi, seruatur, & rectè, not. quod non sufficit aliquid esse consuetum, nisi sit bonum. Item, quod nomina sunt imposita ad dignoscendum homines. Item, quòd nõ curamus de modo, dummodo sequatur effectus. Syluest.

¶ Siquidem. Sic C. de testamen. l. si in nomine. Accurs.

¶ k In nomine. Nomen est genus: sed ponitur hîc pro specie sui, vt Albertus: quod dicitur proprium personæ nomen. Cognomen, quasi commune cognationis nomen, vt Asinellus. Prænomen, quod causa differentiæ ponitur: vt si sint duo Tullii, & vni superaddatur Marcus. & dicatur Marcus Tullius. nam Marcus, est prænomen. Agnomen est quod imponitur ab euentu: vt Aphricanus qui vicit Aphricam: Ale-

* quis.

* abest.
* si.

Nomen cognomẽ, prænomen & agnomen differunt.

manicus & Gotticus: vt supra in titul. prooemii huius libri.

ADDITIO. Hac de re latè hic Aemyl. Fer. Cùm tamen Theophilus vocem agnomen non habeat, eam abundare facilè arbitrator: de quo vide Ant. Augu. lib. 3. cap. 8.

tū[a]. Idémque in hæredibus[b] seruatur: & rectè. Nomina significandorū hominum gratia reperta sunt: qui, si alio quolibet modo intelligantur[c], nihil interest[d].

Falsa demōstratio nō [illegible]

Huic[*] pxima est illa iuris regula, Falsa demonstratione legatum non perimi. veluti si qs ita legauerit, Stichum seruum meū vernam[e] do lego. Licet enim nō verna, sed emptus sit, si tamen de seruo constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demōstrauerit, Stichum seruum, quem à Seio emi: sitque ab alio emptus[f], vtile est legatum, si de seruo constat.

Falsæ causæ adiectione ita demum legatum perimitur, si [illegible] nuntiatur.

Lōgè magis[g] legato falsa causa adiecta[*] nō nocet, veluti cùm quis ita dixerit, Titio qa me absente negotia mea curauit, Stichū do, lego: vel ita, Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego. Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit[*] Titius, neque patrocinio eius liberatus sit[*] legatum tamen valet.

a Valet legatū. Sic ff. si cert. pet. l. certum. & C. eod. de legat. l. si fortidianum.

b In hęredibus. scilicet, si erret in eorum nomine.

c Intelligantur. scilicet, à testante. & hoc in propriis. In appellatiuis distingue secundū Ioan. An parum erret, vt si libros membranas appellet: quo casu valet, maximè cū fuerit cōsuetus sic appellare: vt ff. de legat. iij. l. librorum. §. quod tamen Cassius. An multum erret, & tunc contra: vt ff. eod. titul. l. iiij. & de supp. leg. l. Labeo. in medio legis. §. sed de iis. in fin.

d Nihil interest. Vnde liber homo sibi nomen mutare potest: licet seruus non possit: vt C. de muta. not. l. j. & ff. ad leg. Corn. de fal. l. falsi.

Huic proxima. CASVS. Furius ita scripsit, Stichum seruum meum vernam, id est, qui natus est ex ancilla mea, Titio do, lego. Stichum autem nullum habebat vernam, sed emptum duntaxat. quæro an falsa demonstratio vitiet legatum? minimè. Cor. Vib.

Not. quòd relatiuum quis, vel qui, adiectum pręterito tempori facit demonstrationem. Syl.

e Vernam. Verna est seruus ex ancilla testatoris dominatus.

f Emptus. idem & si non emit: vt arg. ff. de vsucap. l. nonnunquam. §. fi. secus in venditione: vt ff. de contrah. empt. l. si quis fundum.

Longè magis. CASVS. Cæcilius ita scripsit, Ciceroni, quia me in causa capitis defendit, Eutichen seruū do, lego. Cicero nunquam eum defenderat. quęro an falsa causa vitiet legatū? minimè. Quid ergo, si rem pręteritam sub cōditione protulerit, Si me absente, negotia mea curauit? Falsa causa legatum vitiat. C. Vib.

Not. q falsa causa nō vitiat legatum, nisi sit posita conditionaliter. Item, q valet argumentum de falsa demōstratione ad falsam causam. Syluest.

g Longè magis. Ideo dicit magis: quia verba falsę demonstrationis sunt de substantia ipsius legati: vt cum dico, Stichū vernam do, lego, sed verba falsæ causę non ita. [Adde declarando gl. q demōstratio non significat substantiā legati: quia plerunque significat accidens: sed intelligas de substantia, i. appon ūtur à testatore ad demonstrandā substantiam, i. corpus ipsum rei legatę, & sic causam materialem: sed verba causę apponuntur ad denotandū finē, quo fuit motus testator: & ideo lòngè minus vitiat falsa causa, siquidem importat finem impulsiuū. Syl.] Itē quia causę legandi non cohęrent legato: vt ff. de condit. & demonstrat. l. cum tale. §. falsam causam. Item quia hic donare pręsumitur: vt ff. de condictione indeb. l. in summa. §. ei quoque.

[*] absēt
[*] gessit
[*] est

a Sed à

¶ a Sed si conditionaliter. Not. conditio per si apponitur, & per cum: vt hîc, & ff. de condict. indeb. l. qui promisit. & ff. de verb. obliga. l. quodcunque. §. nó solùm. nisi in casu: vt ff. de tut. l. muto. §. sub conditione. Modus per vt: vt C. de his, quæ sub mod. l. ij. Causa per quia: vt hîc. Demóstratio fit ostendendo aliquid, quod non est: vt ℥. proxi. §. & ff. eod. j. l. si sic. §. j. Circa hęc quatuor sic dicas, & primò: Falsa causa non nocet: vt hîc. Códitio nocet, si deficiat: vt hîc, & ff. si cert. petat. l. cùm ad presens. & l. itaque. Modus idem quod conditio operatur, excepto, quòd hîc quod datur sub modo, etiam antè, quàm modus impleatur, petitur, cautione tamẽ interposita de modo implendo: quod non est in conditione: vt ff. de condit. & demon. l. qui hæredi. §. fin. & de annu. leg. l. liberto. §. Lucius. & ff. eo. iij. l. si tibi. In demonstratione distingue: vt ff. eod. j. l. si sic. §. j. & l. non quocunque. vnde versus, Scito quod vt, modus est: si, conditio: quia, causa. vide c. verum. extr. de condi. appo.

Sed si conditionaliter[a] enũciata fuerit causa, aliud iuris est: veluti hoc modo: Titio, si negotia mea *curauerit, fundum meũ * do, lego.

*Curauit.
*abest.

¶ *Hæredis seruo purè legari non potest, sub conditione potest: effectúmque sortitur* [illegible] *ficatæ conditionis tempore ab hæredis nexibus seruus* [illegible] *nis autem (cuius seruus hæres scriptus fuit) indistinctè valet factum legatũ:* [illegible] *scit, seruo hæreditatem iussu domini adeunte.*

ADDITIO. Quod est in text. si curauerit, AE. F. ex libris antiquis corrigit. Curauit: quod probat Theophili verbum ἐπώκησε. Præteritã sanè rem Imper. significat, sub códitione prolatam: ideóq; ad causam, verba hæc retulit. Hoc idem Vlpianus confirmat in titulis, tit. xxiij. §. neque ex falsa.

¶ An seruo hæredis. CASVS. Aurelius moriens hæredem me instituit: deinde Pamphilo seruo meo legatum à me reliquit. quæro, an legatum valeat? Distinguo. Nam aut purè legatũ est, & tunc non valet: quia heres simul reus, & actor esset vno tempore. Reus, quia legatũ deberet, vtpote serui dominus. Actor, quia peteret. Aut sub conditione: & tunc valet, quum Pamphilus aut liber est, aut alterius, quàm hæredis seruus. Quid autem ex contrario? Quintius seruum meum hæredem instituit, & ab eo mihi domũ legauit. valétne legatum? valet, si modò prius, quàm iussu meo seruus hæreditatem adisset, aut manumissus, aut in alterius potestatem translatus sit. alioqui si meo iussu adierit, legatum euanescit. Sequẽti §. nihil potest dici explicatius. Alter autem ab illo summatim hoc dicit. Ante & post hæredis legatariíque mortem, vtiliter legatur. Cor. Vib.

¶ An seruo hæredis rectè legemus, quæritur, & cõstat purè inutiliter[b] legari[c], nec quicquam proficere[d],

b Inutiliter. Sic C. de neces. ser. hæred. insti. l. quidam. §. illo. contra. Sed ibi non imponitur necessitas dandi: vel in alimentis loquitur: vt ff. de ali. & cib. legat. l. seruos. nam cùm sit purum, à morte testatoris cedit: vt C. de cadu. tollen. l. vnic. §. cum igitur. & domino ex persona serui acquiritur: vt supra, per quas perso. nob. acquiri. §. item vobis acquiritur, quòd serui & c. sed idem dominus erit hæres: ergo nõ valet legatum, quia idem non potest esse hæres & legatarius: vt ff. de leg. j. l. legatum est. §. j. Accurs.

ADDITIO. Quod est verum, si legatur sine libertate seruo testatoris, vel hæredis: secus, si alieno: quia cederet ab adita hæreditate: nisi dies mortis, & aditionis esset idem: vt l. si optio. ff. de opti. lega. quando verò cum libertate legatur, cedit vel à die competentis libertatis: si sit sub conditione relicta: vel ab adita hęreditate, si vtrumque sit purum: vt §. in nouissimo. C. eodem titul. de caduc. tollend. Angelus.

¶ c Legari. Propter confusionem hæredis & legatarii: quia eadem persona sibiipsi debere non potest.

¶ d Nec quicquam proficere. Quia actus morientium non possunt esse in suspenso: vt ff. communia prædio. l. si. in fine. & propter regulam Catonis, quæ sequitur.

¶ Adde hoc verum in simplici volun-

si, viuo testatore de potestate hæredis exierit [a]. quia quod [b] inutile foret legatum, si statim post factū testamentū decessisset testator, hoc non debet ideo valere [c], quia diutius testator vixerit. Sub cōditione verò rectè legatur seruo* vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis nō sit [d]. Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine cōditione legetur, nō dubitatur. Nam & si statim post factū testamentum decesserit testator, nō tamen apud eū [e], qui hæres sit [f], dies legati cedere intelligitur [g]: cum hæreditas à legato separata sit, & possit per eum seruum alius hæres effici. si priùs, quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem trāslatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casib9 vtile est legatū. Quòd si in eadē causa permāserit, & iussu legatarii [h] adierit, euanescit legatum.

*abest.

¶ *Legata, & libertas hodie relinqui possunt ante hæredis [illegible] stea, & inter institutionem & substitutionem. Areti.*

¶ *Annotato potius spectandam voluntatem, quàm scripturæ ordinem.*

¶ Ante hæredis institutionem inutiliter anteà legabatur [i]: scilicet, quia testamenta vim ex institutione hæredis* accipiunt: & ob id veluti caput atque fundamentū [k]

*accipiunt.

---

tate defuncti, quæ non potest stare in suspenso: secus in actu ex coniecturata mente defuncti. l. j. §. si pendente. C. ad Maced. Item in executione vltimæ voluntatis, quæ potest stare in suspenso. l. hæres quandoque. ff. de acquir. hære. Item procedit regula post aditam, non ante, secundum Bar. in d. l. si. in fin. Syl.

¶ a Exierit. Seruus legatarius.

¶ b Quia quod. Hæc est regula Catoniana.

¶ c Valere. Exceptis quibusdā casibus: vt cùm res tua sit tibi legata, & ante mortem testatoris alienata.

¶ d Non sit. Nā si est ad huc seruus, nō valet legatum, aliàs valet. sic ff. ad leg. Falci. l. à seruo.

¶ e Apud eum. id est, apud eundem, scilicet, dominum, qui sit hæres per seruum: quia adhuc non est. Accurs.

¶ f Hæres sit. Hoc est dicere mortuo testatore statim post testamentū: non ideo statim dominus serui erit hęres per seruum, & legatarius per se: & ita non erit apud eum, id est, eundem hæredem hæreditas, & legatum: quod erat superiori. §. imò ad hoc vt sit hæres per seruum, duo præcedere oportet, iussum domini, & obedientiam serui, & interim serui cōditio poterit variari: sed legatum tantum interim habebit dominus. sunt ergo separata hæreditas & legatum interim: cùm legatum apud dominum sit, hæreditas apud nullum, donec seruus vel manumissus sibi, vel iussu alicuius domini eam adeat.

Seruus hæres institutus non acquirit domino, nisi duo concurrant.

¶ g Intelligitur. Nam nemo est hæres adhuc, cum & domini iussus, & serui debeat sequi voluntas: vt C. de hæred. inst. l. cum proponas. [Adde, & declara hoc verum in directa institutione, secùs in obliqua, & fideicōmissaria. l. seruo inuito. ff. ad Trebel. & ratio est: quia iura quærenda non quærūtur nobis per seruos, sed bene iura quæsita, prosequendi ius: & ideo aditio, quę est ius quærendi, non quæritur: secùs in restitutione, quæ est iuris quæsiti executio.] Et licet hæreditatis dies cedat, ea adita tamen legatum à morte testatoris cedit: vt C. de caduc. tol. l. vnic. §. in nouissimo. vnde apud dominum erit legatum: sed hæreditas apud nullum: quæ poterit esse vel apud hunc: vel apud alium si alienabatur. scilicet, seruus prius, vt sequitur.

¶ h Legatarii. Qui & dominus est.

¶ i Legabatur. Aliud in tutore etiam olim: vt s. qui da. tuto. pos. §. ad certū.

¶ Ratio autē iuris antiqui erat: quia legata debebant capi de manu hæredis, ideo debebat institutio præcedere, quod non erat in tutela. Syl.

¶ k Fundamentum. Cùm sine illa nullum dicatur. ff. de iure codic. l. si. & §. tit. iij. §. in primis. & de iis, quæ in testa. delen. l. pen. ibi, Calphurnius.

¶ a Scriptu-

¶ Scripturæ ordinem. Not. ordinem scripturæ non seruandum. sic ff. de solut. l. non enim. Sed contrà argu. ff. de fideicomm. liber. l. generaliter. §. quid ergo. & in authent. de hæred. & Falc. §. inordinatum. coll. j.

nalis autē correctio ponitur in l. scrupulosam. C. de contrahenda & commit. stipul. Syl.

¶ h Legatis. in stipulationibus idem: vt d. l. j. C. vt act. ab hær. & contra hæred. Caue tamē quia legatū sic incipit ab hærede, vel hæredi dari: quod primò nullo modo fuit: sed stipulatio fuit: licet inefficax: vt ff. de euict. l. qui à pupillo. & l. si per imprudentiā. §. non parū.

¶ b Voluntatē. Repete vituperandum erat.

¶ c Cōstitutionem. Quam non habemus. secundum quosdam. vel dic verius, quòd loquitur de ea, quæ est in C. de testamen. l. ambiguitates. & quod ibi dicit, non ex mente, referas ad alia, non ad hunc ordinem.

¶ d Ante hæredis institutionem. Quia primò potest legare rem, postea hæredem instituere.

¶ e Medias. Quia primū instituit hæredē: & postea legauit, & postea alium hæredem instituit: & ita legat inter medias hæredum institutiones.

intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia inciuile esse putauimus, scripturæ ordinem[a] quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vitupe randum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem[b]: per nostram cōstitutionem[c], & hoc vitium emendauimus: vt liceat & ante hæredis institutionem[d] & inter medias[e] hæredum institutiones legatum relinquere, & multò magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est[f].

¶ *Hodie ante, & post [illegible] legatarij, & pridie [illegible] legari potest. Aretin.*

¶ Post mortē quoque hæredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat: Cum hæres meus mortuus erit, do, lego: item, Pridie quàm hæres aut legatarius morietur. Sed simili modo & hoc correximus[g], firmitatem huiusmodi legatis[h] ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne vel in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fideicommissorū inueniatur[i].

¶ Adde, quanuis alibi cōtrarium sentiat gl. & multi seq. tamē pro opinione gl. hic, est casus in l. si quis spoponderit. C. de contra. & cōmit. stipul. Syl.

¶ i Inueniatur. vt ff. eod. l. j. & s. eod. tit. §. sed non vsque.

¶ Pœnæ quoque.

CASVS. Titius mihi hæres esto, & filiam suā Lelio nuptum collocato. quòd si non collocarit. Quintio xx. aureos dato. valétne hoc legatum? Iustiniani lege valet. Quid autem de hac scriptura indicas, Cæsar mihi hæres esto, si filiam suam Iuliā Pompeio collocet. Quòd si non collocet, Crassus ei cohæres esto. valétne hæredis institutio? Eadem lege valet. Cor. Vibul.

¶ f Fauorabilior est. Nisi in duobus casibus: vt ff. de manumiss. testamen. l. cum ex pluribus. & de legatis primo. l. si quis à filio. §. penul. & l. ferre. & ad Trebellian. l. si patroni. §. sed & si sine fructibus.

ADDITIO. Dic secundum Io. Fab. quòd hoc non videtur verum, imò videtur idem vtrobique: quia incertitudo vitiat legatum & libertatem: secus in re legata. vbi autem libertas legatur: est incertitudo & in re, & in persona, & sic vitiat: vt not. Dyn. in regula, in obscuris. de re. iur. in vj. Ang.

¶ g Correximus. vt C. vt actio. ab hæred. & contra hære. l. j.

¶ Aduerte, quia ibi non corrigitur, sed recitatur correctio, vt hîc. Origi-

¶ No. quòd de iure antiquo inutiliter pœnæ nomine legabatur. Intellige tamē, quòd hoc erat de media iuris prudentia: per tex. in l. j. §. itē si ita. ff. ad leg. Falc. Item, quòd pœnæ nomine dicitur legatū, quod coercendi hæredis gratia relinquitur. Item, quòd hodie potest adiici onus libertati. Item, quòd legatū pœnæ nomine valet hodie etiā in hæreditatibus. Item, quòd militis voluntas solet attentius, quàm cæteræ obseruari. Syl.

¶ Hodie potest pœnæ nomine legari, & legatum transferri, vel adimi, nisi præcipiatur aliquid impossibile, vel legibus interdictũ, vel pro- [illegible]

¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter anteà * legabatur, & adimebatur [a], vel trãsferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quòd coërcẽdi hæredis causa relinquitur, quò magis aliquid faciat [b], aut non faciat [c]: veluti si quis ita scripserit, Hæres meus, si filiam suam in matrimoniũ Titio collocauerit [d]: vel ex diuerso, Si non collocauerit [e], dato decem aureos Seio: aut si ita scripserit, Hæres meus, si seruum meum Stichũ alienauerit [f]: vel ex diuerso, si non alienauerit [g], Titio decẽ aureos dato. Et in tantũ hæc regula obseruabatur, vt perquã [h] pluribus * principalib⁹ cõstitutionibus significaretur *, nec principem quidẽ agnoscere [i], qđ ei pœnæ nomine legatũ sit. Nec ex militis quidem testamento talia legata valebãt, quanuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur [k] * quinetiam nec libertates * pœnæ nomine dari posse placebat. eò ampli⁹ nec hæredem pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, Titius hæres esto, si Titius filiam suam in matrimoniũ Seio collocauerit [l], Seius quoque hæres esto. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur *: vtrũ legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit. Et generaliter, ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint * relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil distare à cæteris legatis constituimus [m], vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis quæ impossibilia [n]

¶ a Adimebatur. Hæc verba expone: vt infrà tit.j.
¶ b Aliquid faciat. Quod fieri vult, secundum Ioan. hoc adiecto, scilicet in pœnam heredis se committere. aliàs est conditio, & valet: vt ff. de iis quæ pœn. no. l. j. & ij.
¶ c Non faciat. Quod fieri non vult. Accur.
¶ d Collocauerit. s. quod fieri nolo, scilicet eã collocari.
¶ e Non collocauerit. scilicet quod fieri volo, scilicet eam collocari.
¶ f Alienauerit. Quod nolo.
¶ g Non alienauerit. Nam vt alienauerit volo.
¶ h Perquam. id est, valde.
¶ i Agnoscere. s. posse: vt s. quibus modis test. infir. §. fin. in fi.
¶ k Obseruabãtur. Vt C. de testa. mili. l. j.
¶ l Collocauerit. s. quod fieri nolo.
¶ m Constituimus. Vt C. de iis quæ pœ. no. l. j.
¶ n Impossibilia. ff. de leg. j. l. si mihi, & tibi. §. j. contra. Sol. ibi non erat impossibile: poterat enim esse quòd diu viueret: & iura triduũ posset id fieri, quod fieri volebat. Vel dic, quòd ibi voluit testator hęredem cõstituere se soluturum si decederet, scilicet testator intra triduum: quod potuit, non autem soluere. Item cõtra. suprà de hæred. instit. §. impossibilis. Solut. quidam dicunt non valere, sicut testator voluit, vt hic. valet tamen purè, vt ibi. Vel distingue secundũ Io. aut apponitur conditio impossibilis hęredi, aut legatario. si hęredi, nõ valet legatum, vt hic. si legatario, valet: vt ibi, & quære exempla. C. de iis, quæ pœ. no. l. j.

ADDITIO.

Exemplũ quando apponitur conditio impossibilis hæredi siue honorato: vt det hæres, si cælũ digito tetigerit: & tunc vitiat, quasi nõ stet per eum, quo minus impleat, sed per impossibilitatem. Quando legatario siue onerato: vt tibi relinquo si cælum tetigeris digito. & hæc non vitiat: sed vitiatur, & pro non adiecta habetur. Et est ratio: quia nõ debet auferri beneficium honorato, cui prouidere voluit testator. vide glo. not. in l. j. ff. de condit. instit.

n Impossibilia. De impossibili dic: pręcipit hęredẽ trãsferre montẽ, aliàs ei adiecit cohęredẽ, vel aliã pœnã imposuit. De legibus inter-

Margin notes: * abest. — * obseruantur. — * libertatem. — * coercetur. — * Aliàs quàm pluribus. — * significetur.

interdicto, vt præcepit hæredi, vel legatario, vt daret inquilinos sine prædiis. De probroso: vt præcepit reliquias suas in mare proiici, vel se cũ vestib⁹ sepeliri: aliâs pœnam imposuit. nã in prædictis & similib⁹ remanet hæres & legatarius: nec tenetur ad impossibile, vel legibus interdictũ, vel probrosũ, nec etiã ad pœnã: ideo qđ impossibile, vel legibus interdictum, vel probrosum nõ impleuit.

sunt vel legibus interdicta [a], aut alias probrosa [b]. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum [c] non patitur.

TIT. XXI.

DE ADEMPTIONE [& translatione] legatorum.

Quod cuipiam testamento relictum fuit, potest eodem, alteróve testamento quibuslibet verbis adimi, vel ad alium transferri.

Ademptio legatorũ (siue eodẽ testamento adimantur [d], siue codicillis [e]) firma est [f]. sed & siue contrariis verbis fiat adẽptio: veluti si quis ita qđ legauerit, do, lego: ita adimatur: Non do, non lego: siue nõ contrariis,

*inclusa absunt T.

¶ a Legibus interdicta. vt inquilinos sine prædiis: vt ff. de lega. j. l. si quis inquilinos. vt patuit suprà.

ADDITIO. Et hoc verũ, vbi aliquid est per ius dispositũ vel cõsuetudinem: qđ testator immutare ne potest: vt quia fortè ob ius publicũ, vel fauorem, aliâs secus. Ioan. Fab.

¶ b Probrosa. Vt vestimenta in funus: vt ff. de lega. j. l. seruo. alieno. §. si. vel reliquias in mare: vt ff. de cond. instit. l. pen. in prin.

¶ c Secta meorum temporum id. est, ego qui in sequor iustitiam hoc tempore, nõ patior. sic. ff. de pac. l. fi. infi.

DE ADEMPTIONE ET translatione legatorum.

¶ Quia ambulatoria est defuncti voluntas vsque ad supremum vitæ exitum, vt ff. de adi. lega. l. iij. §. fin. & l. seq. ideo post data legata: & de eis adimendis videamus. Accur.

ADDITIO. Aemil. Ferre. testatur in Antiquiss. cod. legi, De ademp. & trãs. quod nobis ideo suspectum est, quia Theophilus id non habet, qui vix, aut ne vixquidem, id omisisset.

Ademptio. Diuiditur in duas partes. Primò loquitur de ademptione. Secundò de translatione. Secunda ibi, Transferri.

¶ Adẽptio. CASVS. Mæuius ita scripserat, Aurelio centũ do, lego. deinde in eod. testamẽto, vel in codicillis sic scripsit, Centũ, quæ Aurelio dederã, nõ do, nõ lego. Valétne hæc legati adẽptio? valet. Quid autẽ si nõ aduersis, sed diuersis verbis: vt quæ dederã, ea dari nolo? valet itidẽ. Quid autẽ, si in Lęliũ trãstulerit legatũ, & dixerit, Centũ, quæ legaram Aurelio, lego nunc Lęlio? valet, trãsfertúrque ab illo in hunc legatum. Cor. Vib.

¶ Not. quod ademptio siue in eadem volũtate, siue in diuersa facta sit, valet. Item, quod ademptio & translatio possunt fieri quibuscunq; verbis. Item, quod translationis virtus est dare adimendo: ita quòd si ille, in quem translatio facta est non acceptet: omnino dicitur ademptum. Syluest.

¶ d Adimantur. scilicet legata.

¶ e Codicillis. s. testamento confirmatis, secũdum quosdam, non aliter. Sed nos contrà: vt in auth. de testa. fideicom. §. manifestum. Accur.

ADDITIO. Et est ratio: quia nõ est ridiculum codicillos, etiam contrarios per testamentũ confirmari: quia videmus agi ex contractu, vt contractus rescindatur. l. sed Celsus. §. j. ff. de contrahen. emp.

¶ f Firma est. Vt si eodem testamento fiat, videatur nec datum, si alia voluntate, videatur datum, sed postea ademptum: vt ff. de iis quę in test. de. l. j. in prin. & ff. de lega. j. l. si ita scriptũ. Sed videtur, quòd nulla talis voluntas valeat: cùm videatur sibi repugnare: vt ff. de reg. iur. l. vbi repugnãtia. quæ est huic contraria. Sed dic, quod ibi dicit de repugnantia, quæ fit propter simplicitatem verborum: vt ff. de condi. insti. l. si Titius. Vel habeat locum prædicta regula, quando non apparet, quæ sit vltima: quo casu neutra

valet. si autem apparet, vltima valet: vt ff. eod. l. nihil prohibet. Accur.

Legata volũtate præsumpta reuocantur.

¶ a Aliis. s. vt adimo, vel pœniteo ei[*], quod dedi, vel similia: imò etiã nuda volũtate præsumpta: vt si inimic[us] postea factus sit legatarij. vt ff. de adi. leg. l. iij. in fin. & l. iiij.

[*] Aliâs, id est.

ADDITIO. Idẽ si ab ignorãte fiat testatori ignoranti aliquid etiã post mortẽ: qđ si sciuisset testator nõ fuisset legaturus. Ang.

¶ b Transferri. Facit. ff. eodẽ. l. translatio. Acc.

¶ c Et Seio. Sed si Seius est non capax: nũquid ademptio à primo facta valet? Respõdetur sic: vt ff. de leg. j. l. planè. in princ. Accursi.

sed* aliis[a] quibuscũque verbis. Trãsferri[b] quoque legatum ab alio ad alium potest, veluti si quis ita dixerit: Hominem Stichũ, quem Titio legaui, Seio do, lego: siue in eodẽ testamento, siue in codicillis hoc fecerit: quo casu simul & Titio adimi videtur, & Seio[c] dari.

TITV. XXII.

DE LEGE Falcidia.

¶ Ne supremæ testantium iudicia non adita hæreditate corruant, lege Falcidia cauetur, ut quarta bonorum decedentium legatis exhausta, si ita aliqui quadrans hæreditatis per legem Falcidiam resecatur, & penes vnũ, pluresve hæredes remanet.

SVperest*, vt de lege Falcidia[d] dispiciamus, qua[e] modus nouissimè legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim * tabularum libera erat legan-

CASVS. Quæro an liceat testatori, tot, ac tanta legata erogare, quanta ei videbitur? Lege xij. tab. licebat. Sed postea lata est lex Furia, qua vetitum est, ne amplius, quàm mille aureos legari liceret. deinde lex Voconia, ne amplius legaretur, quàm hæredi relinqueretur. ad extremum lex Falcidia à P. Falcidio Tribuno. pleb. lata est, ne amplius, q̃ quartam bonorum partem legari liceret. C. Vibul.

¶ Not. antiquã dispositionem leg. xij. tabul. Item, quòd quilibet in re sua est moderator & arbiter. Item not. rationẽ introductionis legis Falcidiæ. Item, quòd testatorum interest decedere testatos. Item, quòd legata vltra dodrantem dicuntur facta cõtra leg. Falcid. Item, quòd quamuis sint plures hæredes, satis est, quòd quarta remaneat inter omnes. Syl.

*ex Gai. lib. 2. instit. tit. 6.

*vide veter. Iurispru. Pratei lib. 4.

DE LEGE FALCIDIA.

¶ Qualiter minuantur legata adéptione vel translatione, dictũ est nũc qualiter lege Falcidia minuãtur: & ideo dicit, superest. Accur. Differẽtia inter hũc tit. & sequentem habetur per hos versus.

Tunc defalcaris, si per legata grauaris.
Sed trebellaris, quum reddere cuncta rogaris.

SVperest. Totus iste titu. diuiditur principaliter in quinque partes. Primò continuat se ad præcedentia. Secundò ponit effectum legis Falcidiæ, tam de iure legis duodecim tabularum: quàm de iure, quo nos vtimur. Tertiò ponit vnum dubium, scilicet, an hæres non grauatus respectu sui cohæredis grauati possit detrahere Falcidiam. Quartò ad quod præsens tempus redigatur vt inspiciatur, an lex Falcidia habeat locum: Quintò quando lex Facidia imponitur, quid est ante deducendum. Secunda ibi, Cũ enim. Tertia ibi, Et cum quæsitum. Quarta ibi, Quantitas autem. Quinta ibi, Cum autem.

¶ d Falcidia. Ideo sic dicta, quia vt falx fœnum, sic hæc lex legata resecat. Vel dic à Falcidio authore: vt & Publia à Publicio dicta: vt infrà, de actioni. §. aliæ.

ADDITIO. De hac lege Fr. Hotom. à nobis consultus, locum apud Dionem in libro. 48. in hãc sententiã nobis ostendit, pag. 253. Lex quoque dicta Falcidia à Publio Falcidio Tribuno pleb. lata est. magnam autem illa hodiéque vim in hæredum successionibus habet: vt hæres quartam partem bonorum sibi relictorum, si grauiter oneratus sit legatis, accipia, cætera legatariis relinquat. Latam verò Cn. Domitio Caluino. C. Asinio Pollione COSS. idem ostendit.

¶ e Qua. scilicet Falcidia.

di potestas, vt liceret vel [a] totum patrimonium legatis erogare (quippe cùm ea lege ita cautũ esset, VTI QVISQVE [b] LEGASSIT SVAE REI [c], ITA IVS ESTO) visum est, hanc legandi licentiam coarctare: ídque ipsorum testatorum [d] gratia prouisum est, ob id, quòd plerunque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus, pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire [e]. Et cùm super hoc [f] tam lex Furia, quàm lex Voconia latæ sunt: quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: nouissimè [g] lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare [h] liceat *, quàm dodrantem [i] totorum bonorum, id est, vt siue vnus hæres institutus sit *, siue plures: apud eum, eósve pars quarta remaneat *

*liceret. *esset. *remanet.

¶ a Vel. Pro etiam.

¶ b Vti quisque. Hęc sunt verba leg. xij. tabul.

¶ c Suæ rei. Idem in sua re tota, quam ipse legauit: vel etiam aliena. nam & aliena res legari poterat, & potest, vt hîc. & ff. ad l. Falci. l. j. in prin. & s. de leg. §. non solùm.

¶ d Ipsorum testatorũ. Non tamen licet testatoribus eã renũciare, nisi in casu: vt ff. eod. l. quod de bonis. §. fi. & l. si debitor. arg. contra. C. de pact. l. penul. ibi, cùm & alia regula sit, &c. Sed hodie per authent. sed cũ testator. quę est C. ad leg. Falcid. contra.

¶ Adde, quòd ratio est, quia hodie nõ potest venire casus destitutionis testamenti. authen. hoc amplius. C. comm. de lega. quam rationẽ considerat tex. in auth. sed cum testator quicquid voluerit Bart. ibi. Syl.

¶ e Adire. Facit infrà titu. j. §. sed quia heredes. Accursius.

¶ f Super hoc. id est, super coartanda legandi licentia.

¶ g Nouissimè. id est, vltimò. Accur.

¶ h Legare. Vel etiam causa mortis donare. nam & ibi locum habet Falc. item & in mortis causa capione: vt C. eo. l. pen. licet de hac quidam contradicant: & est pro eis argumentum. ff. eod. l. acceptis. Item in fideicommissis: vt C. eod. l. ij. [Adde, quòd Falcid. habet locum in legatis, Trebellianica verò in fideicommissis, secundum veriorem sententiam: quia nec origine fuit introducta Falcidia propter fideicommissum, nec postea circa eam aliquid immutatum: & ita semper & legendo, & disputando firmaui, & idem tenet Præpos. Senen. in xj. quæstione secundi casus: licet communis opinio sit, quòd Falcidia habeat locum in legatis & fideicommissis particularibus: Trebellianica verò in legatis & fideicommissis vniuersalibus. Sylu.] Item in donatione inter viuos, quæ morte confirmatur: non aliàs. vt C. eod. l. in donatione. & in his habet locum quod hîc de legatis dicitur.

¶ i Dodrantẽ. id est, nouem vncias totius hęreditatis. sic enim dodrãs dicitur: vt s. de hęre. instit. §. hæreditas. Si ergo fiat in contrarium, de singulis potest fieri sectio. id est, quartæ partis detractio, & ipso iure proposita etiam rei vendicatione, vt ff. eodem l. lineã. in fi. j. respon. & l. Plautius. & C. eod. l. ij. [Adde hoc verum, quãdo res est penes legatarium sine voluntate hęredis: si enim tradidisset hęres errans in iure, vel in facto, non repeteret. ita habetur in d. l. lineam. Syl.] Iam ergo non est quęstio, an hęres possit retinere Falcidiam in vna re. nam non potest: vt in d. l. Plautius. Sed aliud, quando quis legat partem bonorum: tunc enim succurritur hęredi, siue rerum partes, siue ęstimationem dare maluerit: vt ff. de lęg. j. l. nõ amplius. §. j.

¶ Et cum quęsitum. CASVS. Quintius quadringentos aureos in bonis habebat. heredes Sextium, & Septimiũ reliquit ex ęquis partibus. deinde sic dixit, Sextius dato illi & illi aureos ducentos. à Septimio verò nihil legauit: aut ita pauca legauit, vt centum duntaxat adimeret. Quęro an Sextius cogetur integros ducẽtos dare, ita vt ei nihil supersit? minimè. sed centum dũtaxat. Beneficium nanque legis Falcidiæ ad singulos hæredes pertinet. Cor. Vibul.

¶ Not. Falcidiam habere locũ, quando pars vnius est onerata, quãuis portio alterius grauata non sit. Syl.

¶ a Et cum quæsitum esset. Facit ff. eo. l. in singulis.

¶ b Supra modũ. i. supra quartã. Acc.

¶ c Minuant. & sic remanent ei tres vnciæ, quæ sunt quarta pars totius assis. Accurs.

¶ d Is. s. Seius.

¶ e Quartã partem. id est, tres vncias.

¶ f Habeat. Hoc interrogatiuè lege: & postea respõde, & placuit, &c. Ac.

¶ g Posse retinere. s. quartam partem suę partis, quam iure hæreditario habet, non autem datũ causa adimplendæ conditionis sibi ab aliquo, imputabit in quartam nisi à statu libero esset datũ: & de pecunia hæreditaria, de qua ei dare permittitur: vt ff. eod. l. id autẽ. & de do. cau. mor. l. quòd stat. lib. Item nec legatũ à cohærede relictum sibi imputat: vt ff. eo. l. in quartã. nisi testator hoc cauerit. vt ff. eod. l. quod autem. j. respon. §. Marcellus.

†licere placuit, vt.

*abest.

¶ Adde, quòd hæc glo. communiter approbatur: ea tamen non habet locum, & limitatur ex æquitate l. Nesennius. ff. de neg. gest. & nisi de voluntate testantis appareat. l. eum à quo. §. fi. ff. eod. Syl.

¶ *Hæredum quilibet partis suæ legatis exhaurientis quartam detrahere potest, quamuis cohæredis portio nullatenus grauata extiterit.*

¶ Et cùm quæsitũ esset [a], duobus hæredibus institutis (veluti Titio, & Seio) si Titii pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum [b] onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius dũtaxat in partem dimidiam minuant [c]: an quia is [d] quartã partem [e] toti⁹ hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat *, vt quartam partem suæ partis saluã habeat [f]? Placuit * posse retinere [g]. etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

¶ *Vt Falcidiæ locus sit vel non, quantitas patrimonii testatoris à morte spectanda est, adeò, vt bona mortuo testatore, hæreditate iacente aucta nihil absint hæredi, quin quartam à legatis detrahat, ita & è contra minuta non prosint, quin solida legata debeantur.*

¶ Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore [h] spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, cẽtum aureos legauerit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditaria-

¶ Quantitas autem. CASVS. Quæro quantitas illa quo tempore spectatur, mortis, an aditionis hæreditatis? Mortis: vt ecce, Flauius centum aureorum patrimonii habet. idem centum aureos legauit. palàm est hæredẽ vigintiquinque retinere posse. Quum hæres diutius aditionem distulisset, accidit vt hæreditas insigniter locupletaretur, siue ex seruorũ industria, siue ex ancillarũ partu, pecudum fœtu, aut prædiorum fructibus: adeò, vt hæreditas nũc sit quadringentorũ aureorũ. Legatarii petunt centum. quæro quid iuris? Resp. quantitatem bonorũ ex mortis tẽpore spectandam. Quare cùm centum eo tempore duntaxat fuerint, hæredem vigintiquinque retenturum: & accessionem illam insignẽ totam hæredis esse. Quid verò, si hæreditas insigniter diminuta sit? veluti testator centũ habebat, legauit tres partes. id est, lxxv. hæres nihil potest ex iis retinere. habet enim suam quartam, i. xxv. Verùm hæreditas nondum adita diminuta est iactura insigni, ita vt supersint tantùm aurei lxx. potéstne hęres quartam ex ea summa eximere? minimè. Lex enim Falcidia tẽpus mortis testatoris respicit. Cor. Vib.

¶ Not. Attendi tempus mortis in ponenda ratione legis Falcidiæ. Item, quòd prouentus ex rebus etiam hæreditariis ante aditam non augent patrimonium quo ad leg. Falcidiã. Item, quòd legatarii particulares non possunt cogere hæredem adire. Syl.

¶ h Mortis tempore. suprà de leg. §. si peculium

peculium. contrà. Sol. ibi remanet seruus quasi peculii dominus.

ADDITIO. In æstimatione tamen debitoris est secùs: quia si post mortẽ testatoris & ante aditam hæreditatem efficiatur non soluendo: cedit damno heredis: si ècontra, cedit lucro legatariorum quo ad Falcidiã: vt l. cum quo. ff. eodẽ. Et est ratio: quia est spes quòd de inopia deueniat ad pinguiorem fortunam. l. si defunctus. ibi, nec enim pauperibus. C. arbitri. tut. Io. Fab.

a Legauerit. s. tres partes hæreditarias, & quarta remanet, ita quod nõ habet locũ Falcidia: quia centum habebat in bonis: vt s. dictũ est.

rum, aut ex fœtu pecorum tantũ accesserit hæreditati, vt centum aureis * legatorum nomine erogatis, hæres quartã partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si * septuagintaquinque legauerit[a], & ante aditã hæreditatem intãtum decreuerint bona (incẽdiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorum) vt non amplius quam septuagintaquinque [aureorum * substantia,] vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur[b], nec ea res[c] damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem, quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cũ hærede in portione * pacisci[d].

* abest.

* ex centum septuagintaquinque. D.

* inclusa absunt.

* legatorum.

Legatæ rei periculum ad quẽ pertinet

b Solida legata debentur. Aliàs dentur. Hoc locum habet, quando res hereditariæ non legatæ perierunt. [Adde, quòd in contrarium est text. in l. cum quo. ff. eo. tamen tu reiectis aliorum solut. dic quòd ratio d. l. cum quo. est, quia licet propter inopiam debitoris non posset exactio fieri, tamen ius debiti non deficiebat: sed integrum erat apud heredem. Syl.] Si autem legatę pereant, distingue: aut erant in pondere, numero, vel mensura: & tũc idem quod hîc dicitur. [Adde, quòd ratio est, quia cùm sit debitor generis, quod perire non potest, non liberatur. l. incendium. C. si cert. pet. Syl.] Aut non: & tunc aut incertũ vt putà hominem: & tunc idem quòd hîc: aut incertum ex certis: vt vnum de seruis suis: & tunc si omnes pereãt, legatarii damnum est: vt ff. eod. in ratione. l. Fal. mortes. §. diligenter. & §. incertę. aut penitus certa: vt Stichus, & tunc perit legatario: vt suprà de legat. §. si res legata.

Aduerte, quia Bart. in d. l. in ratione. dicit hodie hęc omnia esse correcta: si heres faciat inuentarium: quia tunc damna post mortem non obueniunt hæredi: & ita communiter tenetur, quanuis ego aliàs contrarium tenuerim. Quia principium l. in ratione. non est correctum. & l. scimus. §. & si præfatã. C. de iur. deli. probat oppositum: dũ dicit hæredes teneri, quatenus res deuoluuntur, & sic tẽpore mortis. Et licet dicatur, q non tenetur admittere aliquid de substantia, illud est verũ respectu onerum ante mortem: nam de obuentis postea, ibi nihil dicitur. Syl.

c Nec ea res. Respondet tacitæ obiectioni, quasi dicat, nõnne erit iniquum compelli adiri, & non lucrari, & ita damnum sentire?

d Pacisci. id est, aliqid oportet eos dare hæredi, vt adeat. Et ita nota quòd nõ per omnia etiam hodie sunt exæquata fideicommissa legatis, nec legata fideicommissis. nam fideicommissarius compellit heredem scriptũ adire, & nihil ei dat: vt j. titu. j. §. ergo si quidem. ver. sed si recuset. sed illud est in generalibus fideicõmissis, hoc in specialibus. Quæ autem sit differentia inter legata, & fideicommissa, dixi in l. j. ff. de legat. j.

Cum autem. CASVS. Quoniã dixisti quãtitatem fortunarũ spectandã ex tempore mortis, quæro: Aliquis habebat cccc. aureos, pro impensis funeris, & ære alieno detracti sunt c. Relicti autem erant legatis ccc. nihilne heres pro quarta detrahet? maximè. Nam quantitas in reliquis trecentis intelligitur: vt iam suam quartam heres detracturus sit ex illis trecentis, nimirum, LXXV. Item si cccc. aliquis habebat, legauit cccc. à singulis legatariis pro rata legatorum tantum est auferendum, quantum faciet quartam: id est, centũ aurei. Item si cccc. habebat, & legauerit cccc.

octaua detrahetur, id est, quinquaginta. Item si CCCC. habebat: & legauerit D. singulis detrahetur quinta, id est viginti: & tribuentur iisdem LXXX. quæ summa in quinq; legatarios multiplicata, quadringētos aureos cōplectitur. Primò igitur totū patrimoniū in legatarios partiendū est: deinde ab omnibus tantum auferendum, quantum ad Falcidiā implendam sufficiet. Trecentos itaque diuidere oportet in quinque partes, qui numerus est legatariorum. cētum verò absumet quarta: singuli verò legatarii LX. aureos habebunt. qui multiplicati per quinariū numerum, ad trecentos aureos perueniet. C. Vib.

Falcidiæ ratio ita habenda est: primùm omne æs alienum, funeris impensa, & seruorum pretia deducuntur: deinde si quid reliquum est, ex [illegible] computetur, [illegible] quorum liberi minuuntur legata, vt videlicet patrimonio [illegible] præstetur Falcidiæ ratio, vt [illegible] heredi, [illegible] verò legatarii ferant.

Cùm autē ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur æs alienum[a], item funeris[b] impēsa, & pretia seruorum[c] manumissorū: tunc demū * in reliquo ita ratio habetur[d], vt ex eo quarta pars apud hæredē* remaneat: tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata[e] scilicet portione eius, quod cuiq; eorū legatū fuerit. Itaq; si fingamus[f] quadringentos aureos legatos esse: & patrimonii quātitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorū esse: quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quòd si trecētos quīquaginta legatos fingamus: octaua[g] debet detrahi. Quòd si quingētos[h] legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet[i]. Antè enī detrahendū est, quod extra bonorū quantitatē est, deinde quid ex bonis apud hæredem remanere oportet.

*deinde

*hæredes.

a Aes alienū. Etiamquod ipsi heredi debebatur tēpore mortis, licet confusione sit factum indebitū: vt ff. eo. l. qui fundū. & C. eo. l. irritū. nisi expresse prohibeat: vt ff. eo. l. si debitor creditori.

b Funeris. Non monumenti: vt ff. eo. l. j. §. fin.

ADDITIO. Nisi esset impensa necessaria: puta quia esset dedecus sepeliri in terra, secundum Ang.

Legatū alicui vt seruum manumittat: nō defalcatur.

c Seruorum. Mos erat antiquitus, vt qui seruos nō habebat, vnum vel plures emeret, qui honoris causa funus testatoris pileati antecederent: quo facto statim intelliguntur manumissi: & sic illorū manumissorū detrahitur pretium. & facit ad hanc positionem C. de lati. lib. tol. §. sed & qui domini. Vel dic, quòd testator alicui x. legauit, vt alienum seruum redimeret legatarius, & manumitteret: de hoc enim legato non detrahitur Falci. nisi de eo, quod superesset fortè facta emptione: vt ff. de fideicom. lib. l. decem. & ff. eod. l. sed & si non seruus. Si autem vt suū propriū legatarius manumitteret: tunc nullam patitur Falcidiam legatarius, & ita hæc pretia deducuntur, vt Falcidiam non patiantur: vt ff. eo. l. si seruus. & l. Iulia.

d Ratio habetur. Habita, s. æstimatione rerum, non ex affectione, sed cōmuni æstimatione: vt ff. eodem l. pretia.

e Pro rata. Vt ita quartam detrahat hæres si nihil ei dimiserat testator: vel si aliquid erat residuum penes eum, adhuc detrahat ad suppletionem, vel quintam, vel etiam millesimā: vt ff. eo. l. in quātitate. §. fi. & facit ad hoc. C. eo. l. ij. & ff. eo. l. Plautius.

f Fingamus. Retento casu, quod habebat in bonis quadringenta.

g Octauo. scilicet, quadringentorū, quæ est quinquaginta: & ita habebit hæres prima quinquaginta: & hæc alia quinquaginta detracta, & sic centum, & sic quartam.

h Quingentos. Retento casu, quod habebat in bonis quadringenta, & sic legauit vltrà, quàm haberet, centum.

i Detrahi debet. impropriè autem ponitur detrahi, quo ad id quod excedit: & propriè quo ad quartam, quę est in bonis: & sic semel positum verbum propriè & impropriè ponitur: vt ff. de off. Procon. l. ij. Item, nota, quòd

Verbum semel positū.

hæc

propriè & impropriè poni potest. hęc Falcidia cessat in multis casibus: quos dicas vt diximus in l. in testamē to. in gl. ij. C. ad leg. Fal. & in auth. de hære. & fal. §. & hinc nobis. col. j. Et isti casus patēt in his ver. Falcidiā cessare facit pars: debita natis. Dos, miles, vetitū, libertas, spōte solutū. Res vetitæ vendi, pietas, & chartula, crimen. Ac hæres, si non facit inuētaria subsit

*Inclusa absūt Th.

ADDITIO. Nota diligēter hos versus, ex quib⁹ habes, quod Falcidia cessat in xj. casib⁹ Primò, in bonorum subsidio liberis relicto. Secūdò, in legato dotis, quādo videlicet maritus vxori dotem suā legat. Tertiò. in testamēto militis. Quartò, quādo testator prohibuit illā detrahi. Quintò, in libertatibus relictis. Sextò, quādo hæres nō ignorās patrimoniū defuncti sponte soluit, nō retēta Falcidia. Septimò, quādo testator aliquā rem legat, & prohibet illā à legatario alienari. Octauo, in legatis ad pias causas relictis, Nonò, in legato chartularū, siue instrumentum: quādo videlicet aliquis legat instrumēta prædiorum aliquorum: quod quidem legatum affert vtilitatem probationis, quæ defalcari non potest. Decimò, cessat Falcidia propter crimen siue delictū hæredis, qui tacitū legatū psone incapaci soluit. Vltimò, quādo hæres inuentariū facere non curauit.

Falcidia in 11. casibus cessat.

TIT. XXIII.

DE FIDEIcōmissariis hæreditatibus: [& ad Senatuscōsultū Trebellianum.]

Fideicommissa ab hæredis fide nomē acceperūt: quæ licet [illegible] tate, sed solo fidei pudore [illegible] rentur, hodie tamē ad iuris necessitatem reducta sunt.

NVnc transeam⁹ ad fideicōmissa. sed* prius [est, vt] de hæreditatib⁹ fi-

DE FIDEICOMMISSARIIS hæreditatibus: & ad Senatusconsultum Trebellianum.

Iustinianus post tractatum legatorum, de lege Falcid. prius, quàm de fideicommissis tractauit: quia lex Falcidia in legatis prius fuit inuenta, quàm in fideicommissis, secundum P. Vel sic, dictum est de legatis: sed quia de fideicommisis sumus polliciti dicere: vt suprà de legatis. §. sed ne in primis. ideo de fideicommissis tractemus. Et quia fideicommissorum aliud generale, aliud speciale: generale verò dignius. de generali primò videamus: vt j. eodem. in prin. & j. tit. j; in prin. Accur.

ADDITIO. Fideicōmissū (ait Vlpianus in Epito. titu. 25.) est qđ nō ciuilibus verbis, sed precatiuè relinquit: nec ex rigore iuris ciuilis proficiscitur: sed ex volūtate datur relinquentis, vide item s. initio de legatis.

NVnc transeamus. Totus iste titulus diuiditur in septē partes. Primò ponit qualiter iure vetustissimo non de necessitate, sed verecūdia quadā fideicommissa prestabantur. Secūdò quomodo tēpore Augusti certis personis ex necessitate prestabantur: vel etiā de iure prætorio. Tertiò, quomodo fideicommissum fieri debeat, vt valeat. Quartò, quando restituta erat hæreditas, quòd ex senatuscons. transibant actiones omnes in fideicommissarium. Quintò, qualiter ex senatusconsul. Vespasiano hæres institutus poterat detrahere quartam: & qualiter dicto iure hæres rogatus de tota hæreditate restituenda, vt transirent actiones pro rata in fideicommissarium, stipulatio interponebatur, si hæres volebat adire: si verò recusabat, ex dicto senatuscons. cogebatur. Sextò, Iustinianus ista duo senatusconsulta æquiparat: & omnia quæ senatuscōsultum Treb. statuit, eidem reseruat: & quæ senatuscon. Vespasianum statuit, attribuit senatuscon. Treb. tanquam antiquiori. Septimò, circa materiā fideicommissorum certos casus dubitabiles ponit. Secūda ibi, Postea. Tertia ibi, In primis. Quarta ibi, Restituta. Quinta ibi, Sed quia hæredes. Sexta ibi, Sed quia stipulationes. Septima ibi, Nihil autē interest.

* Ex Gaio. & Vlpia. vbi suprà.
* & *absūt.

CASVS. Explica mihi, quæso, quid olim fuerit Fideicommissum. Quoties (inquit Imperator) testator prohibebatur legibus alicui vel hæreditatem vel legatum relinquere, id tamen amore impulsus cuperet: aliquem simulandi causa hæredem instituebat: sed eum vehementer rogabat, vt hæreditatem illam Titio

daret. Mortuo testatore, Titius nō poterat cogere institutum hæred. vt sibi hæreditatem daret. Id eīn leges vetabāt. Erat ergo in pudore ac fide hæredis positū, aut dare aut nō dare Titio defuncti bona.

Quare fideicōmissa dicta sit, ꝙ fidei hæredis palàm instituti ea donatio cōmitteretur: vt si fidē datā testatori violare vellet, facilè atque impunè posset. Ecce. Vlpianus in titulis ait, Latino Iuniano legatum relinqui nō posse. Testator cupit Titio legare centum: quia apertè nō audet iubere, rogat hæredē. Sanè eo mortuo, Titi⁹ nullā actionē habebit ad hæredē cogendū. Fides igitur, & pudor hæredis in hoc dominat̄ negotio. Hæc quidē olim: sed postea legibus latis, hæredes reddere fideicommissum coacti sunt. Cor. Vib.

Not. fideicōmissa vniuersalia, tanquàm digniora præferri: quia est titulus vniuersalis. Item, quòd de iure antiquo fideicōmissa non habebāt necessitatē. Item, quòd fuerunt olim inducta ex mala causa: quia fiebāt in fraudem legum prohibentium incapacibus relinqui. Item not. etymologiam vocabuli. Itē, quòd princeps ex causa potest, vel ex gratia iubere aliquo casu id obseruari, & effectum habere, quod de se est inualidum. Item, quòd iurisdictio datur tacitè. Item, ꝙ olim fuit Prætor fideicommissarius. Syl.

a Sciēdū itaq; est. q. d. tractaturi sno bis de fideicō. q̄a eorū apud antiquos se habebat tractatus, ne q̄d antiquitatis penitus ignoretur: itaque dicamus de fideicommis. generalibus & specialibus: vt argu. s̄. de test. in prin,

deicōmissarius videamus. Sciendum itaque est [a], omnia fideicōmissa primis tēporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, dequo rogatus erat. Quibus [b] enim non poterant hæreditatē, vel legata relinquere, si relinquebant, fideicōmittebāt eorū qui capere ex testamēto poterant, hæreditatē. * Et ideo fideicōmissa appellata sunt: quia nullo vinculo [c] iuris, sed tātùm pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus semel, iterùm siue gratia personarum [d] motus, vel quia per ipsius * salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignē quorūdā perfidiam, iussit Consulibus auctoritatem suā interponere [e]. Quod quia iustum videbatur, & populare [f] erat, paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionē [g]: tantúsque eorum [h] fauor factus est, vt paulatim etiam Prætor proprius crearetur [i], qui de fideicōmissis ius diceret.

b Quibus. Vt spuriis. & in his nil innouatur. nā nec hodie valet fideicōmis. vt ff. de iur. fis. l. nō intelligitur. §. j. ij. & iij. & C. de nat. libe. l. j. & ij. & C. ad leg. Fal. l. etiā secundū Azo. Sūt & alii q. caperenō poterāt: vt s̄. de leg. §. legari. diximus: & in his omnibus nil innouatur, vt in muliere, quæ trāsit ad secūda vota intra tēp⁹ luctus: cui ab extraneo relinqui nō pōt: vt C. de incest. nup. l. si q̄s in cesti. & C. de secū. nup. l. j.

c Nullo vinculo, id est, nulla actione, sed per officiū iudicis: vt ff. de verbo. sign. l. pecuniæ verbū. §. actōis. Adde tamen quòd persecutio haberet vinculum iuris licet extraordinariū, vt probatur ex definitione obligationis iuncta l. obligationum. §. lege. ff. de acti. & obl. Vnde dicēdum, ꝙ fideicommissa iure prisco nec etiam officium iudicis habebant: sed hodie vniuersalia habent persecutionem: particularia, q̄a legatis exæquata, habent actionem: & ita intelligo. Syl.

d Personarum. Capacium duntaxat, non earum, quæ sunt non capaces: de quibus s̄. locutus est. & dic personarum quarundam.

e Interponere. scilicet, vt fideicommissa præstentur generaliter in omnibus.

f Populare. i. populo expediens.

g In assiduam iurisdictionē. id est, vt assiduè de hoc ius reddatur, etiam ab aliis, quàm à Consulibus. Accur.

h Eorum. scilicet fideicōmissorum.

i Crearetur. Vt ff. de orig. iur. l. ij. §. post. deinde diuus. Accur.

In primis. Casus. Quid requiritur in fideicōmisso, vt hæres cogi possit?

*Ang.

* abest.

possit necesse est, inquit, rectè ac iure hæredē institui, id est, nō peregrinū, nō Latinū: sed eū quem leges permittūt, ciuē Romanū. deinde rogetur vel hæreditatē, vel legatū dare: cuius rei formulā ex textu cognosces. Cor. Vib.

Not. legatum relictū ab eo q. omnino volebat testari sine institutione hæredis, esse nullū. Itē, q fideicōmissum vniuersale dicitur tā de parte quàm de toto. Syl.

ADDITIO. Ex initio huius §. patet cur directò, & vtiliter, directámq; & vtilem actio nē dicamus. Nā qđ directo iure antiquo fit, & nulla interpretatione, Directum dicimus. Quod verò propter similē vtilitatē receptū est interpretatiōe benigniore, id Vtile appellatur. E.B.

a In primis igitur. §. q a ius fideicōmissorum expositurí sumus, quoniam autem fideicommissa vniuersalia & singularia hoc. §. vt hæres primò instituatur, in sua habent natura communiter: igitur de eo in primis notandum est. sic & ècontra dicitur, & continuatur. ī. de leg. §. sed in primis.

b Hæres instituatur. Pōt etiā ab intestato: vt ĩ. eo. §. præterea. q est contra.

c Inutile. Nota, non valere testamentum sine hærede, sic ff. de iis, quæ in test. del. l. proximè. §. Calphurnius Longinus. & ff. de iur. codi. l. fin.

Adde, q aut constat, quē velle codicillari, & tunc ibi licet nō sit institutio, valet fideicōmissum, etiam verbis directis datum ex mente dispōnētis. l. Scæuola. ff. ad Trebellia. & hoc tūc dicitur apparere, quando apposuit clausulam codillarē, aut constat voluisse omnino testari, & tunc omnia sūt inualida sine institutione. l. j. ff. de iure codi. & ita debet intelligi hic tex. aut sumus in dubio, & verbis directis factū, nō valet. d. l. j. aut obliquis, vel cōmunibus, & valet. d. l. Scæuola. Syluest.

d Sub conditione. Quot, & à quo sunt implendæ cōditiones, dic, vt ff. ad Trebel. l. facta. §. si sub conditione.

Adde, quòd glos. non intellexit: tex. enim hic loquitur de cōditione adiecta fideicōmisso in de §. si sub condictione. de cōdictione adiecta hæredi. Syluest.

Restituta. CASVS. Titius hæres rogatus promissis stetit, hæreditatem Antonio reddidit. Verùm, ecce, Hæreditas] debebat, ei quoque vicissim debebatur. Vter conuenietur, aut conueniet, Titius, an Antonius? Iure nouo Antonius. Quid ais? cùm Antonius debitores persequi volet, & actionē seu formulam à Prætore postulabit, quā formulam ei dare poterit Prætor, quum olim inter antiquas formulas nulla in serta sit p istiusmodi causis, quippe cùm leges id vetarent? Sanè, inquit, non sunt expresse formulæ, sed quia vtile est reipublic. Prætor eas ipsas formulas, quæ hæredibus dari solent debitores hæreditarios persequentibus, Antonio quasi vero hæredi dabit. Ea autem a-

...ret, quē fideicōmissariū appellabant.

¶ *Ad hoc, vt valeat fideicommissum vniuersale, ex testamento debet hæres vniuersaliter institui, qui potest gratificari de tota, vel parte hæreditatis capaci restituenda.*

¶ In primis igitur[a] sciendum est, opus esse, vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur[b], eúsque fideicōmittatur, vt eā hæreditatem alii restituat: alioqui inutile[c] est testamētum in quo nemo hæres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit, Lucius Titius hæres esto: potest* adiicere, rogo te Luci Titi, vt cum primùm poteris hæreditatē meā adire, eā Gaio Seio reddas, restituas. Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare. Et liberū est, vel purè, vel sub conditione[d] relinquere fideicōmissum, vel ex certo die.

*poterit

¶ *Restituta hæreditate nomen hæredis indelebile apud re-* [illegible] *ne: in fideicōmissarios verò actiones pas-* [illegible]

¶ Restituta autē hæreditate, is quidem, qui restituit, nihilominus hæres

ctio hac de causa vtilis appellat. C. V. ʃ. pro soc. in princ. & ibi glo. Syl.

¶ Not. quem non desinere esse hęredem, etiã facta restitutione hęreditatis. Itẽ, not. ꝙ vtiles actiones trãseunt in fideicommissarium. Syl.

¶ g Iure ciuili. Vel etiã prætorio: dũmodo tales sint prætoriæ, quæ sũt trãsitoriæ: vt sunt persecutorię. vt ff. de act. & obli. l. in honorariis. & ff. e. ad Sena. Treb. l. j. §. quanquam. secus in pœnalibus: vt ʃ. de actio. §. pœnales.

¶ Adde, ꝙ ea tenus est hęres absque aliqua cautione tutus aduersus creditores respectu actionum descẽdentium à defũcto, vt per Ang. & alios hîc. Syl.

¶ h Hæreditatem. Non facta cessione actionum. aliàs enim etiam directas habet ex nomine cedentis.

¶ Sed quia hæredes. CASVS. Video in ista lege, quæ mihi difficultatẽ cõmoueant. nam ecce, Hęres ille rectè & iure institutus, quia videt reddito fideicõmisso sibi pauca, aut fortasse nihil relictũ iri, repudiabit hæreditatẽ. ita extinguetur fideicõmissum. Respõdet Imperator inuentũ esse remedium. Permissum enim hæredi ex fideicommissis quartam resecare, vt in lege Falcidia est constitutum, vt quæcunque & hæres, & fideicommissarius aut darent creditoribus, aut acciperent à debitoribus, ea illi inter se partirentur: itaque hæres à fideicommissario stipulabatur, Spondes si creditores à me quatuor exigant, te mihi redditurũ tria? & alter dicebat, Spondeo. & vicissim ita stipulabatur, Spondes tu hæres

¶ a Hęres permanet. Not. ꝙ semel est, sẽper erit, sic ff. de mino. l. etiã si fine. aliâs incipit, & si fine. §. sed qđ Papi. in fi. ibi, sine dubio hæres & ff. de hær. insti. l. ei q. soluendo. in fine. Acc.

¶ b Aliquando. i. Secundum vnum ius: vt per Treb. vt statim dicet. nam omnia transibant.

¶ c Aliquando. i. secundum aliud ius non erat loco hæredis, sed legatarii, vt per Pegasianum: secundum quod retinet institutus quartam: vt ʃ. eod. §. sed quia. & §. post quod.

¶ d Trebellio. Et hinc dictum fuit Trebellianũ senatusconsultum: & Macedonianum à Macedone: vt ff. ad Maced. l. j.

¶ e Cõsulibus. Scilicet existentibus.

¶ f Omnes. Imò non omnes, etiã per Trebellianum: vt ʃ. e. §. ergo. contrà. Sol. licet hîc dicat omnes, non tamen dicit totæ vel in totum, secundum Ioan. Vel dic, quòd quando de toto erat rogatus, habebat locũ, quod hîc dicitur. si autem retenta quarta de cætero erat rogatus, habet locum quod dicitur infrà. Accur.

¶ Adde, ꝙ vtraq; solutio põt esse bona: & differentia inter omne & totum est, quòd omne est plurium: totũ, vni⁹

permanet [a]: is verò q. recipit hæreditatem aliquãdo [h] hæredis, aliquando [c] legatarii loco habetur. Et Neronis quidem temporibus Trebellio [d] Maximo, & Annæo Seneca consulibus [e], senatusconsultum factum est: quo cautum est, vt si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes [f] actiones, quæ iure ciuili [g] hæredi & in hæredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset, * hæreditas. Postquod senatusconsultum Prætor vtiles actiones ei, & in eum qui recepit hæreditatem [h], quasi hæredi, & in hæredem dare cœpit.

¶ *Peg. siano senatuscõsulto introductum fuerat, hæredem totam hæreditatem* [illegible] *quadrantem detrahere posse, ne solo nomine hæres esset, actionibus tamen actiuis passiuisque apud eum remanen*[illegible] *tio e sibi prouidere, vt damnum lu*[illegible] *deicommissario pro quota commune foret: si autem intra dodrantem restituere rogabatur, tunc* [illegible] *ex quo tam hæres,* [illegible] *sari⁹ pro ratis portionibus onera sustinebant.*

¶ Sed quia hæredes scripti, cum aut totã hæreditatem, aut penè totã plerunque restituere rogabantur, adire hæreditatẽ ob nul-

res, si quatuor à debitoribus exegeris, te mihi tria redditurum? & alter dicebat, Spondeo. Cor. Vib.

Not. quòd defalcatio ex fideicommisso fuit introducta ex senatuscõsulto Pegasiano. Item q̃ ipso iure ex Pegasiano deminuũtur fideicõmissa, sicut legata ex lege Falcid. Item q̃ detractio de fideicommissis, non est ex leg. Falci. etiam de particularibus, sed ex Pegasiano. Cætera not. vt hîc per doct. Syluest.

a Recusabãt. sic s. titul. j. in princip.

b Consulibus. s. existentibus.

c Perinde liceret quartam. i. dicere, sicut per leg. Falcid. defalcantur specialia legata: vt s. tit. j. §. cum autem. & §. j ita generale fideicõmissum defalcatur per Pegasianũ senatusconsultum, vt hîc. Et not. triplicem esse quartã. Vna dicitur iure naturæ debita: vt quę debetur filiis, & filiabus: & inferioribus, & superioribus, & quibusdam transuersalibus: vt C. de inoff. test. l. cum quæritur. & l. parẽtibus. quę est aucta in auth. de trien. & semis. §. j. col. iij. & hęc dicitur debitum bonorum subsidium. vt C. de inoffi. don. l. si totas. Alia est quæ debetur iure institutionis: vt ex singularibus legatis & fideicommissis: vt suprà tit. j. Alia, quæ dicitur Trebellianica: vt infrà eo. §. sed quia. licet fuerit per Pegasianum inducta, vt hîc. Item, est quarta quædam, quæ debetur ex constitutione diui Pii filio arrogato: vt suprà de adopti. §. cum autem.

ADDITIO. Itẽ est & alia, quæ debetur concubinæ, quam quis acceperat ex intentione, q̃ eam duceret in vxorem: quoniã si postea animo mutato illã expellat, tenetur ei quartã partem suæ substantię dare, vt in authen. quibus modis natu. effic. leg. §. sit igitur. aliàs & melius. §. quoniam autem. quasi circa finem titu. colla. vj.

lum, vel minimum lucrũ recusabat[a], atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso, & Pusione Consulibus[b], Senatus censuit, vt ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem[c] retinere, atque ex * lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicõmissũ relinquuntur, eadẽ retẽtio permissa est[d]. Post quod senatusconsultum[e] ipse hæres onera[f] hæreditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicõmisso recipiebat* partem[g] hæreditatis, legatarii partiarii loco erat, id est, eius legatarii, cui * pars bonorum[h] legabatur, quæ species legati partitio vocabatur: quia cũ hærede legatarius partiebatur hæreditatẽ. Vnde* quæ solebant[i] stipulationes inter hæredem & partiarum legatariũ interponi[k], eædem inter-

*abest.

*recepit.

Cicero lib. ii. de legib.

d Permissa est. Per senatusconsultũ Pegasia. scilicet ab hęrede, non à legatario grauato alii dare, vel restituere: vt dicemus infrà §. fin.

e Post quod senatusconsultum. scilicet Pegasianum.

f Onera. scilicet omnia.

g Partem. scilicet, dodrantẽ.

h Pars bonorum. Intelligas tamen sub nomine hæreditario, aliàs autem iste textus non pcederet, quia ille cui relinquitur pars bonorum, non sustinet aliqua onera: vt l. bonorum. ff. de verb. sign. & not. in l. non amplius. §. fin. in gl. fi. cum l. seq. & ibi Bart. ff. de leg. j. & facit text. cum gl. & Bart. in l. mulier quæ duobus. §. fin. ff. eo. ad Senatusconsul. Trebel. Ang.

i Solebant. scilicet iure vetustissimo, secundum Placenti. nam legatarius non sustinebat onera: & ideo hęc stipulatio interponebatur. Sed cùm hodie legata fideicommissis sint adęquata, vt suprà de legat. §. sed non vsque. & in fideicommisso diuidantur onera inter hæredem & fideicommissarium: vt infrà proxim. §. ergo. & §. sed quia stipulationes: patet quòd hęc legata vniuersaliá seu particularia sine stipulatione debent transire cum onere: & facit ad hunc §. ff. de legat. ij. l. si quis seruum. §. fin. & l. sequ. in princ. titu. Accurs.

Adde hoc nõ procedere legata parte bonorum, secundum Bart. in d. §. fi. etiam facta executione. Syluest.

k Interponi. Puta quando legabatur dodrans. Accur.

a Commune esset. Sed hac stipulatione non interposita, omnia onera erant hæredis rogati occasione quartæ, quam retinebat: vt infrà eo. §. proxi. vers. at si plus. Accur.

conueniri possit, quo casu concurrit vtrunque S.C. Pegasianum, quia cogitur hæres adire, & restituere Trebellianum, quia omne ius transfertur in fideicommissarium. Cor. Vibul.

Ergo siquidē.

CASUS. Taurelius quadraginta in bonis habebat: hæredem Ebutium scribens, rogat eum, vt Antonino trecenta reddat. ecce quarta pars relicta est Ebutio. Quapropter hæreditatis nomine ille in tres partes cõuenietur, vel cõueniet: hic verò in quartã tãtùm. Quid verò si tota quadringẽta reddere sit rogatus Ebuti⁹? Tũc si hæres sua voluntate adierit hæreditatẽ, siue retẽta quarta, siue nõ retenta, omnia sustinet hæreditatis onera. Sed retẽta quarta, stipulatiões illę partis & pro parte inter ipsum & fideicõmissariũ interponebantur. nõ retenta, stipulatiões emptæ & venditæ hæreditatis inter eosdẽ fiebãt. Nã hæres à fideicommissario stipulabatur. Spõdes, si creditores à me aliquid exegerint, id mihi reddere, aut me indemnẽ præstare? Spondeo. vicissim alter ab herede. Spondes si quid à debitoribus exegeris, id mihi præstare? resp. Spondeo. Quid verò si hæres non sua volũtate adierit, sed à Prætore coactus, ac iussus totam fideicommissario reddere? Tunc omnes actiones ab hærede ad illum transeunt, vt & conuenire, &

*sit.

ponebantur inter eum, qui ex fideicõmisso recepit hę reditatem, & hæredem: id est, vt lucrum, & damnum hæreditariũ pro rata parte inter eos commune esset[a]*.

Olim quando quis erat rogatus de restituendo dodrante, ex senatusconsulto Trebelliano actiones diuidebãtur pro rata: sed si vltra dodrãtem, tunc ex senatusconsulto Pegasiano omnes actiones remanebant penes hæredẽ, nisi stipulatio de diuidendo fuerat interposita. Et hoc si sponte adibat: si autẽ coactus, ex senatusconsulto Trebelliano actiones omnes trãsibant in fideicõmissarium. Aret.

Ergo siquidem[b] non plus, quàm dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano senatuscõsulto restituebatur hæreditas: & in vtrunque actiones hæreditariæ pro rata parte[c] dabantur: in hæredem quidem iure ciuili, in eum verò, qui recipiebat hæreditatem, ex senatusconsulto Trebelliano, tanquam in hæredẽ. At si plus, quàm dodrantem, vel etiã totam hæreditatem restituere rogatus esset*: locus erat Pegasiano senatusconsulto, & hæres, qui semel adierat* hæreditatem (si modò sua voluntate adierat) siue retinuerat quartã partem, siue retinere noluerat*: ipse vniuersa onera[d] hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis, & pro parte stipulatio-

Nota quam his iuris ciuilis appellatione veniant illę quinque partes, de quibus suprà de iur. natur. gent. & ciuili. tamen in specie sumendo, non comprehẽdit etiam Senatusconsulta: ita est text. hîc, dũ dicitur, in hæredẽ quidem iure ciuili, in fideicommissarium ex senatusconsulto. Item, quòd hæres recusans adire, cogitur ad petitionem fideicommissarii adire, & restituere. Itẽ, quòd tali casu hæres est immunis ab omni damno. Item quòd nihil lucri sentit. Item, quòd regulariter hæres grauatus cogitur inuitus adire, & restituere: nisi testator cõtrarium disposuerit. gloss. in princ. ff. eod.

*sit. *adierit. *noluerit.

b Ergo si quidem. Tunc demum locum habet senatusconsultum Pegasianum, quando vel totum, vel vltra dodrantem hæres rogatus est restituere. ergo, &c.

c Pro rata parte. suprà eodem §. restituta. contra. Solut. vt ibi, in glos. omnes. Accur.

d Vniuersa onera. Nisi stipulationem supradictam interposuisset: vt suprà eod. §. sed quia. versi. post quod. & hîc subiicit.

a Re-

¶ a Restituere. s. sponte, nam poterat quartam retinere per Pegasianum: vt supra eodem. §. post quod.
¶ b Interponebantur. Facit ff. de pec. le. l. si creditor. & ff. man. l. heredē. §. si.

ADDITIO.

Quod paulò ante dicitur. Quasi partis & pro parte, intellige hoc fuisse nomen stipulationis interpositæ inter hæredem & fideicommissarium, de qua Vlp. titul. xxv. Partis inquit, & pro parte stipulationes ꝓpriè dicitur, quæ de lucro & damno communicādo solēt interponi inter hæredem & legatum partiarium, id est, cum quo partitus est hæres.

nes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem. Si verò totam hæreditatem restitueret[a]: emptæ, & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur[b].

¶ *Hæreditatem restituere grauatus, inuitus adire & restituere cogitur: quo casu in fideicommissarium omnes transmittuntur actiones.*

¶ Sed si recusabat* scriptus hæres adire hæreditatem, ob id, quòd diceret, eā sibi suspectam esse, quasi damnosam[c]: cauebatur Pegasiano senatusconsulto, vt desiderante eo, qui restituere rogatus esset, iussu Prætoris adiret, & restitueret hæreditatem: perindéque ei, & in eum qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac iuris * est ex Trebelliano Senatusconsulto. quo casu[d] nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic qui restituit, securitas datur: & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatē, vtroque[e]

* recusaset.

¶ c Quasi damnosam. Licet causam non assignet: quia variæ sunt hominū voluntates: vt ff. ad Treb. l. quia poterat. ibi, non enim. Accurs.

¶ Adde, quòd isto casu est voluntas pro ratione: quia hîc agitur principaliter, vt se exoneret, non vt alium grauet: alioqui sola voluntas si tenderet ad aliquem grauādum ex vanis suspicionibus mota non sufficeret. l. hæc autem satisdatio. in prin. ff. si cui plus quàm per leg. Falcid. Syluest.

Iudicem recusanti, sufficit allegare suspicionem.

ADDITIO. Idem dicunt doctores hîc in recusatione iudicis: quia sufficit simplex allegatio suspicionis cum iuramento: nisi recusatio esset notoriè frustratoria: vt quia datus esset de communi concordia partium: & ideo interim processus iudicis recusati est nullus ipso iure, quæ omnia obtinent de iure ciuili, & in terris Imperii. sed de iure canonico debet inseri causa, & probari coram arbitris cōmuniter eligēdis. c. suspicionis. extrà de of. deleg, & c. cū speciali. de app. Ang. & Por.

¶ d Quo casu. i. cum per Trebellianū restituitur tota. Vel dic per Pegasianum. s. in casu proposito, vbi coactus adiit: si verò non coactus, sed sponte, secus: vt s. eod. §. si verò totam.

¶ e Vtroque. scilicet Trebelliano: quia nihil retinebat: & Pegasiano: quia cogebatur: & ita, quo ad sententiā, concurrunt: quo ad verba enim non concurrunt: cum alio casu vnum & alio aliud loquebatur.

Sed quia stipulationes. A SVS. Expone * mihi breuiter quid Iustinianus hisce de rebus cōstituerit. Iussit, vt hæres omnimodo, id est, siue quartā, siue plus, siue minus, siue nihil habeat, tamen fideicommissariam hæreditatem restituat: ita tamen vt quarta reseruata, actiones pro rata portione tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competant. Quòd si totam hæreditatem aut spontè restituat, aut coactus à Prætore adeat, & postea restituat, quidquid damni aut commodi hæreditas afferet, id omne ad fideicommissariū pertinebit. Sequēs §. dicit, hæc quæ de tota hæreditate constituta sunt, obseruari similiter quando non tota relicta est, sed pars eius: vt quod in toto, qúo ad totum: idem in parte, quo ad partem iuris fit. Cor. Vib.

* si restitutum.

¶ No. simplicitatem amicam legibus: calliditatem inimicam, quod intellige de prudenti, non de supina. l. nec. ff. de iur. & facti ignor. Item not. quòd omnis virtus Pagasiani senatusconsulti est hodie tributa Trebellia. etiam illud in quo magis valebat. Cetera notab. dic vt per Ang. & alios. Syl.

¶ Sed quia dixi interponi stipulationes ex senatusconsulto Pegasia-

senatusconsulto, in hac specie concurrente.

¶ *Exploso senatusconsulto Pegasiano, & omni eius auctoritate Trebelliano attributa, hodie hæres restituere grauatus, quartam ex hæreditatis indistinctè consequitur: actionésque inter eũ & fideicommissarium pro quota portione scinduntur: nisi aut totam hæreditatem sponte restituat, aut coactus adeat: quibus sane casibus quicquid commodi vel oneris est in hæreditate, id totum in fideicommissariũ deuoluitur.*

¶ Sed quia stipulationes ex senatuscõsulto Pegasiano descendẽtes, & ipsi antiquitati displicuerunt: & quibusdã casibus [a] captiosas eas homo excellẽti ingenii Papinianus appellat: & nobis in legib⁹ magis simplicitas [b] quàm difficultas placet, ideo omnibus nobis suggestis [c], tam similitudinib⁹ quã differẽtiis vtriusq; Senatuscõsulti, placuit, exploso senatuscõsulto Pegasiano, quod postea [d] superuenit, omnẽ auctoritatẽ Trebelliano senatuscõsulto præstare: vt ex eo fideicõmissariæ hæreditates restituantur: siue habeat hæres ex volũtate testatoris quartã [e], siue plus, siue min⁹, siue nihil penitus: vt tunc quãdo, vel nihil, vel minus quarta apud eũ remanet, liceat [f] ei vel quartam vel quod deest, * ex nostra auctoritate * retinere: vel repetere solutũ [g] quasi ex Trebelliano senatuscõsulto: pro rata portione actionibus [h], tam in hæredem, quàm in fideicommissariũ competentibus. Si verò totam hæreditatem spõte restitue-

no, &c. Accurs.

¶ a Quibusdam casibus. s. propter solennitatem verborum, vt dicunt: vel tunc quando is cui restituta erat, non erat soluendo: vnde inutilis erat stipulatio. Vel verius hos captiosos modos nescim⁹ qui sint.

¶ b Simplicitas. Not. simplicitatem amicam legibus. & facit j. de legi. agn. succes. §. nos verò. & ff. de dol. l. j. in princ.

Simplicitas est legibus amica.

ADDITIO.

Intellige de simplicitate, quæ est contraria fraudi: non aũt de fatuitate: q a illa est dãnabilis. l. iij. §. fin. ff. de suspect. tut.

¶ c Suggestis. Hîc no. quòd in sentẽtia sunt allegationes repetendæ.

¶ Aduerte tamen: quia argumentũ non concludit: quia licet istæ similitudines sint repertæ, tamen nihil inferunt ad sententiam. Syl.

¶ d Quod postea. Quia prius fuit Trebellia.

¶ e Quartam. s. de bonis hæreditatis, detracto tamen alieno ære: vt C. eo. l. & sine scriptura.

f Liceat. Etiã contra voluntatem defuncti iure isto, scilicet institutionum: vt C. ad leg. Falcid. l. si vt allegas. hodie fortè contra secundum quosdam: vt in authent. de hęred. & Falcid. §. si verò expresim. colla. j.

g Solutum. Propter facti, non iuris ignorantiam: vt C. ad legem Falcid. l. error.

¶ h Actionibus. s. creditorũ, non legatorum, secundum B. vt ff. ad senatusc. Treb. l. j. in fi. & l. apud. j. resp. sed & legatariis respondet hæres, cum eis fideicõmissaria portio nõ sufficit: sic tamẽ, vt toti⁹ hæreditatis quarta sibi reseruetur: vt ff. ad Trebellia. l. j. §. si is, qui. secundũ Io. Sed Azo cõtra. C. ad Trebel. l. ij. Sed illa secũdum supradictã distinctionẽ intelligitur.

¶ Adde, quòd aut hæres cogitur adire, quo casu nihil retinet, & tunc non tenetur, infrà versi. si verò totam. aut erant facta tot legata, quòd fuit necessaria detractio quartæ & similiter in nihilo tenetur legatariis. l. j. §. fi. ff. e. quia debet habere quartã saluã, aut habebat hæres plus quarta sub nomine quotæ veluti si erat restituenda, puta dimidia tãtùm: nam tunc tenetur legatariis pro rata tantùm. Intellige tamen pro rata totius, dummodo quarta non lædatur. l. j. §. penul. ff. eo. Aut testator assignauit hæredi aliquid, vt deducto eo, totum vadat ad fideicommissarios. Nam tunc quanuis habeat plus quarta, non tenetur legatariis, nisi bona fideicõmissarii non sufficerent. l. j. §. si is,

* quartæ.
* constitutione.

rit[a]: omnes hæreditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eum competant[b]*. Sed etiā id, quod præcipuum Pegasiani senatusconsulti fuerat[c], vt quando recusaret* hæres scriptus sibi datā hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur, totā hæreditatem volēti fideicommissario restituere, & omnes ad eū, & contra eum trāsferre* actiones: & hoc transposuimus ad senatusconsultum Trebellianum: vt ex hoc solo* necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire fideicommissari desideret* restitui sibi hæreditatē: nullo nec dāno, nec* commodo apud hæredem[d] remanente*.

¶ *Quod iuris est de toto quo ad totum: idem iuris est de parte quo ad partem.*

¶ Nihil autem interest, vtrū aliquis ex asse hæres institutus, aut totā hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus aut totam eam partem, aut partē partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus[e].

*compe tunt. *recusabat. *trāsfire *& *desiderat. *etiam. *manente.

§. si is, qui quadraginta. ff. eo. Syl.

a Restituerit. Quæ restitutio fit re, & verbo: re, vt si patiatur res hæreditarias à fideicōmissario possideri, vel totas, vel aliquas earum hac mente vt sibi restituatur hæreditas: verbo autē sic, Restituo hæreditatem tibi, licet corporaliter rerū possessionem non tradam. & extunc res fiunt fideicōmissarii in vtroque casu: vt ff. ad Treb. l. facta. in prin. Sed nunquid etiam ante factā restitutionem est fideicōmissarius dominus: vt C. cōmu. de leg. l. fin. §. sed quia? Respon. non: quia ante restitutionem omnia facit hæres, & etiam manumittit seruum hęreditarium: quod non faceret, si alius esset dominus: vt ff. ad Trebell. l. Marcellus. §. res. & l. si hæres institutus. §. si hæres. Nec obst. d. l. fi. C. commu. de leg. quæ dicit dari rei vendicationem fideicōmissario generali. nam est intelligendū ex quo hæreditas est restituta. Vel speciale est in rebus alienatis, vt ante restitutam hæreditatem detur fideicommissario vtilis rei vendicatio.

¶ b Competāt. Quia per omnia est vt hęres: vt ff. quod cū eo. l. si filius. §. fin.

¶ c Fuerat. Vt suprà eo. §. ergo. versic. sed si recuset.

¶ d Apud hæredem. Cui etiam cauebit fideicommissarius de præstando eum indemnem futurū occasione hæreditatis: vt ff. ad Trebel. cum hęreditas. & etiam pro futuris habet exceptionem: vt ff. ad Treb. l. j. §. quanquā. Sed hæc cautio, * de qua hic dicitur, qualiter fit? Resp. per officium iudicis postulante eo, cui est restituenda hæreditas vel quota pars: non autē si singulare fideicommissum sit relictū, vt ff. ad Treb. l. nam quod. §. non omnis. Vel etiam postulāte procuratore eius cui sit mādatū, nec sufficit cauere de rato: vt ff. ad Treb. l. quidam. §. j.

*bellonus hic legit co actio.

ADDITIO. Et not. q procuratori simpliciter & habēti speciale mandatū, potest fieri restitutio hæreditatis: non autem procuratori in rem suā siue cessionario: vt est casus mirabilis in l. si mulier. §. ex asse. ff. de iure dot.

¶ e Diximus. Vt s. eo. § sed quia stipulationes. & prox. §. Et no. q idē iuris est in toto: quo ad totū, quod in parte, quo ad partem: vt ff. de acquir. hæred. l. si seruus. & ff. de vsuc. l. qui scit. in princip. Argum. contra. ff. de euict. l. ex mille. in glos. pro parte.

Ius idē est in toto, quo ad totū: quod in parte, quo ad partem, & econtra.

ADDITIO. Tū dic, q hæc regula procedit, qn̄ est eadem ratio in parte, quæ in toto, aliàs non: vt in cōtrario.

¶ Si quis vna. CASVS. Titi[a] hęredē institutū sic rogauit, Quæso te hæres, vt pręcepta domo mea (quę centū valet) reliquā hęreditatem, i. ccc. Seio restituas. quęro nōne idem est, vt si dixisset, Quæso, vt quarta retenta, quod superest, restituas? minimè. Hoc enim interest, q illo casu omnes actiones trāseunt in solidum ad Seium: domus sine onere manet hæredis. Hoc verò casu diuiduntur actiones. & pro trecentis fideicommissarius agit, & conuenitur: pro centum hęres. Cor. Vib.

¶ Not. quòd quando hæredi assignātur vna vel plures res, habetur loco

¶ *Hæreditatem deducta quarta reſtituere grauatus pro ea parte hæreditaria onera ſubſtinet: ꝙ ſi certa re quantum-* [illegible] *ue quantitate præ-* [illegible] *gitur: nullatenus oneribus implicatur: ſed vniuerſa ad fideicommiſſariū conuolant.*

¶ Si quis, vna aliqua re deducta, ſiue præcepta, quæ quartam[a] continet (veluti fundo vel alia re) rogatus ſit reſtituere hæreditatem: ſimili modo ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtitutio fiet* *fiat., perinde, ac ſi, quarta parte retenta, rogatus eſſet reliquam hæreditatem reſtituere. Sed illud inter eſt, quòd altero caſu, id eſt, cum deducta, ſiue præcepta aliqua re, reſtituitur hæreditas in ſolidum ex eo ſenatuſconſulto actiones transferuntur: & res quæ remanet[b] apud hæredē, ſine vllo onere hæreditario apud eū remanet* *manet. quaſi ex legato ei adquiſita. Altero verò caſu, id eſt, quū quarta parte retenta rogatus eſt hæres reſtituere hæreditatē, & reſtituit, ſcinduntur* *ſcindi tur. actiones[c], & pro dodrante quidem transferūtur* *trāſferantur. ad fideicōmiſſarium, pro quadrāte remanent apud hæredē. Quin etiam licet vna re aliqua * *qua. deducta aut præcepta, reſtituere aliquis hæreditatē rogatus ſit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur, æquè in ſolidum transferuntur actiones. Et ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hæreditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem, ſcilicet, interueniunt & ſi duabus pluribúſve deductis, præceptíſve rebus reſtituere hæreditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta præceptáve, quæ quartam, vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus ſit aliquis hæreditatem reſtituere: idem iuris eſt. quæ autem * *abeſt. diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus[d] eſt, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres ſcriptus eſt.

¶ *Ille qui ab inteſtato bona defuncti ceperit, & etiam fideicommiſſarius poteſt grauari de reſtituendo totam hæreditatem, vel partem hæreditatis. Hoc dicit Aretinus.*

¶ Præterea inteſtatus quoque moriturus poteſt rogare[e] eum, ad quem bona ſua, vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit, vt hæreditatem ſuam * *eius. totam, partemve eius, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecu-

legatarii, & omnia onera remanent apud fideicōmiſſariū. Item, ꝙ liberū eſt fideicommiſſario fideicommiſſum futurū inutile repudiare. Syl.

¶ a Quartā. vel etiā minus quarta: ſed tamen agitur ad ſupplementum, vel retinebit: vt ff. eo. l. j. §. ſi hæres præcepto. in fi.

¶ Adde, quòd in eo ſupplemēto quia habet ſub nomine quotæ, ſubibit onera: vt dicunt gl. & doct. in d. §. ſi hæres. Et dic etiā, quòd ſi coactus adierit, reſtituit etiā rem ſibi à teſtatore relictā. l. ita tamen. §. ſi præceptis. ff. eod. Syl.

¶ b Remanet. Facit C. de hæred. inſti. l. quoties.

¶ c Actiones. ſ. creditorum nō legatorū, quod dic. vt ſ. eod. §. ſed quia. in fine.

¶ d Inſtitutus. vt reſtituat retenta certa re.

¶ Preterea. CASVS. Aurelius moriēs inteſtatus, fratrē, qui ei hæres ab inteſtato futurus eſt ſic rogauit, Quæſo te, vt fundum illū Attico reſtituas, quæro an valeat? valet. atque hoc inter legatū, & fideicōmiſſum intereſt, ꝙ legatum non relinquitur ab inteſtato, fideicommiſſum relinquitur. Quid, ſi ſic dixerit, Rogo te hæres hæreditatem Titio reddere: deinde Titio, Rogo te Titi hæreditatē Seio reddere. valétne? valet. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ non ſolum ex teſtamēto, ſed ab inteſtato hæredes grauari poſſunt fideicommiſſo. Item, quòd legata de iure antiquo ab inteſtato relicta nō valebant. Item, ꝙ legatarius & fideicommiſſarius grauari poſſunt. Syl.

¶ e Rogare. in codicillis.

¶ a Reſti-

a Restituat. ideo potest ab his fideicommissum relinquere: quoniam sua sponte relinquere legitimã hæreditatem videtur, non instituendo alium: vt ff. de iure co. l. conficiuntur. §. j.

quia solennitas deficiat, neget se daturum? Nihilominus cogetur. Quapropter? quia leges id maximè spectant, vt fides in istiusmodi negotiis obseruetur: quum etiã ex fide nomen habeant. Cornel. Vibul.

niam) alicui restituat[a]: cùm alioqui legata, nisi ex testamento, nõ valeat[b]. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alii aut totũ, aut patrem*, vel etiã aliquid aliud restituat[c].

*pro parte.

Si quis legum solennia obseruare noles: [illegible] *galitate fretus fideicõmissum reliquerit, iusiurandum subire cogitur hæres, nam tale quid relictũ fuerit, quod si re* [illegible] *si solutionẽ artatur, nec audiendus est si minus solennem voluntatem allegit.*

Et quia prima fideicõmissorũ cunabula à fide hæredum pendent, & tàm nomen[d], quàm substantiam acceperunt: ideo diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit * : nuper & nos eundẽ principẽ superare contẽdentes ex facto[f], quod Tribonianus vir excellentissimus * quæstor sacri palatii suggessit, cõstitutionem[g] fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat: & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicõmissis legitim⁹[h] esse noscitur, possit res manife-

*eadem traxit.

*excelsus.

b Nõ valeãt. Sed quo iure hoc est verũ? antiquo non: vt ff. de lega. j. l. j. Itẽ nouo non: vt C. com. de leg. l. ij. Dic ergo antiquiori iure locum habere, qđ hîc dicitur. [Adde, ꝙ Bart. in d. l. j. sequitur hãc solu. sed hic tex. videtur obstare, cùm dicat, nõ valeant, designãdo tempus quo loquitur: nisi subaudias. s. iure antiquiori, vel ponatur tẽpus pro tempore, vt sæpè. hodie verò communis resolutio est, ꝙ valeant relicta ab intestato: quia non remanet hodie differentia inter fideicommissa, & legata, nisi voco, nomine, & verborum conceptione: vt notat. suprà d. l. j. excepto legato libertatis. Syl.] Vel dic. quod d. l. de le. j. secundum noua iura loquitur, secundum quæ æquipa rata sunt legata fideicommissis: vt s. de leg. §. sed non vsque.

c Restituat. Etenim inquantũ quis honoratur, & onerari põt: vt j. tit. j. §. hoc nõ solùm. Sed nunquid quartã retinebit? Respõ. vt j. tit. j. §. hoc solum.

Et quia prima. CASVS. Mæuius sine scriptura, aut testibus rogauit, Titiũ hæredẽ, vt restitueret Seio hæreditatẽ. Seius eã petit, negat Titius. q d remedii? Deferat iuramentũ Titio, nunquid restituere sit rogatus. Quid verò si Titius fateatur quidẽ se rogatũ, sed

Nota quòd nomen, substãtia, & receptio fideicommissorum causam habuerunt à fidè hæredis. Item, quòd non est malæ inuidiæ crimen, sed bona æmulationis affectio cõtendere alios in virtute superare. Item not. ꝙ hæres, qui assẽritur grauatus, cogitur aut soluere, aut iurare. Itẽ, ꝙ codicilli facti corã quinq; testibus valẽt. Item, qui primò negauit, nõ potest postea confitendo se tueri prætextu inualidæ dispositionis. Syl.

d Nomen. Not. nomen cõsequens rei: vt s. de donatio. §. est & aliud.

e Retraxit. Hæc iura sunt s. eod. in princip.

f Ex facto. id est, Ex quæstione de facto.

g Constitutionem. vt C. de fideicom. l. fin.

[illegible] In textu Quæstorem Tribo. vocat: & sic habet Theoph. cur ergo Exquæstorẽ vocat in proœmio? nimirum quòd hic Cõstitutionis suæ tempus spectat, quo tempore Quæstor erat. vt valde mirer Ae. F. qui Ex quæstor reposuit.

h Legitimus. no. testes quinque in codicillis necessarios esse: vt C. de co. l. fi. & de fideicom. l. fi. ibi, sed siue quinque &c.

Codicillis v. testes ad sunt.

X. j.

a iurauerit. Nam in omni casu erat olim iurandum & in omni capitulo: vt C. de iur. calum. l. j. in princ. hodie sufficit semel iurare: vt in auth. de iis, qui ingre. ad app. §. fin.

Adde & intellige in his quæ obueniunt post litẽ contestatã: sed in his quæ cõtingũt ante, iuratur hodie, etiã in singulis. Bartol. in auth. hoc sacramentum. C. de iure iu. propter calum. dand. Syl.

stari, sed, vel pauciores quàm quinque, vel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit*, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutã, si fideicõmissarius iusiurãdum ei detulerit, cùm prius ipse de calumnia iurauerit: necesse eũ habere[b], vel iusiurandũ subire, quòd nihil tale à testatore audiuerit*, vel recusantẽ, ad fideicommissi vel vniuersalis* vel specialis solutionem coartari[c]: ne depereat vltima voluntas testatoris fidei hæredis cõmissa. Eadẽ[d] obseruari censuimus, &* si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quòd si[e] is, à quo relictum dicitur, [postquã* negauerit] cõfiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatẽ[f] recurrat*: omnino soluere cogẽdus est[g].

*elegit. *audiuit. *vniuersitatis. *etiam. *Inclusa absunt. T. *decurrat.

b Necesse eũ habere. Sed nũquid hodie corrigit hoc, cùm nulli deferatur inuito: vt C. de iureiur. l. fi. & l. generaliter. §. sed iuramento. versic. sin autẽ? Resp. non quia hæc est posterior cõstitutio Iustiniani: vt C. de fideicõ. l. fin. & ita est iste specialis casus, in quo quis compellitur iurare.

Adde, quòd ratio specialitatis ponitur in l. fin. C. de fideic. q̃a defertur iuramentum de conscientia sua, quod nõ potest referri. Et licet Ang. ex opinione Salyc. videatur discedere ab opinione gloss. tamẽ dicendum est, q̃ si hæres probabiliter ingnorat, puta, q̃a erat absens, & fideicõmissarius potest probabiliter scire, potest referri: si fideicõmissarius absens fuerit, vel aliàs probabiliter nesciat, nõ poterit, put in casu l. lex cornelia. §. hac lege. ff. de iureiurand. secundum distinctio. Bart. ibi. Sylue.

c Coarctari. Nota propter contumaciam non iurantis eum cõdemnari. vt C. de iura. calum. l. ij. §. penulti.

d Eadem. f. vt compellatur iurare, vel soluere.

e Quod si. Dixi quando contumax fuit non iurando, nunc quando iurauit, & per sacramentum fuit confessus, vel etiam antè, quàm iuret, sed prius negauerat relictum: vt in fine huius titu. dicemus statim.

f Subtilitatẽ. Quæ est, vt ex quo est volũtas nõ solẽnis, nõ valeãt ea, quæ facta sunt: vt C. de fideicõ. l. si veritas. & C. de testa. l. non dubium. §. illud.

g Soluere cogendus est. Sed quomodo coarctatur ex nõ solẽni voluntate? sic ergo soluũt inutiliter relicta, sicut & vtiliter, q̃d esse non debet: vt C. de fideicõm. l. si veritas, quę est cõtra. Sol. quidã dicũt, q̃d vbi solenniter testari voluit, & nõ fecit, habet locũ lex cõtraria: alias si noluit testari solẽniter, habet locũ, q̃d hic dicitur: vt ff. de iur. cod. l. j. Sed hæc falsa est: q̃a & hìc de testatore loquitur, q̃ solẽniter facit: vt ibi, si testator fidei hæredis sui cõmisit. [Adde, q̃ ista opinio cõmuniter reprobatur hîc, & in l. fin. C. de fideicõm. & probatur ex illis verbis, neq; ex scriptura. Syl.] Alii, vt B. dicebãt esse distinguẽdum: an dicat hæres, nõ est verũ tibi legatũ esse. in quo casu cogitur probare esse verũ, & solenne, vt in cõtrario: eo saluo, vt si deferatur sacramentum, iure: vt s. proxi. §. an dicat, non potes petere, q̃a est minus solenne, quo casu cogitur, vt hîc. Sed hoc non valet: quia secundũ hoc expediret ei negare, q̃d esse non debet: vt ff. de tribu. l. illud. §. penult. Dic ergo secundum Ioann. aut ab initio confitetur relictum: & tunc nõ tenetur ex non solenni voluntate: vt in l. illa contraria. [Adde hoc verum, dummodo non sit relictũ ab eo, qui solenniter nolebat testari: sed solũ hæredis integritati confidere. d. l. fina. Syl.] Aut negauit, & tunc ex so-

ex solenni voluntate non tenetur: sed postea per sacramentum, vel per probationes compellitur: vt ita rationẽ sui mendacii teneatur: vt hîc, & argu. in auth. de trien. & semis. §. studium. & §. ad hoc.

TIT. XXIIII.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMMISSVM RELICTIS.

Etiam res singularis potest per fideicom[illegible] tã ab hærede, quàm à legatario.

Potest tamen* quis etiam singulas res a per fideicõmissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredẽ rogare, vt alicui restituat: vel legatariũ b: quamuis à legatario legari* non possit c.

Non tantùm [illegible] hæredis, aut cuiuslibet alterius, per fideicommissum relinqui potest. Et legatarius de re sibi legata vel sua, vel aliena alteri restituẽda potest grauari, dummodo non plus oneretur, quàm honoratur. Et quando res aliena legatur: vel ipsa, vel eius [illegible] est. Aretin.

Potest autem nõ solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & hæredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cuiuslibet alterius d. Itaque & legatarius, & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam

DE SINGVLIS rebus per fideicommissum relictis.

De fideicom. generalib. s. tit. j. dixit, nunc de specialibus dicit. Accur.

Potest. Totus iste tit. diuidit in tres partes. Primò ponit de fideicommisso pecuniario. Secundò de libertatibus. Tertiò per quæ verba fieri debeant. Secunda ibi, Libertas quoque. Tertia ibi, Verba.

*autem. *abest. *relinqui T.

Potest tamen. Licinius heredẽ rogauit nõ totam hæreditatẽ, sed particulam aliquam, veluti equũ, Titio reddere. valétne fideicõmissum? valet. Quid verò si Licinius legauit Titio equum, & posteà sic dixit, Rogo te Titi equum, vel ephippia des Cornelio? valebit. Sequens. §. nihil habet obscuritatis. Corn. Vibul.

Not. quòd quælibet res, quæ tamen sit in commercio, per fideicõmissum relinqui potest. Item, quòd nõ solùm hæres grauari potest, sed legatarius. Item, quòd olim à legatario non legabatur. Syl.

a Singulas res. Non solùm generaliter. vt suprà tit. j.

Legari potest à legatario.

b Vel legatarium. Scilicet rogare, vt aliquid alicui restituat.

Sed quo pacto legatarii res legari potest? Scilicet, non ipsi legatario, sed alii per fideicommissum relinquitur.

c Non possit. Antiquo iure inspecto: sed nouo iure aliter est. nã potest à quolibet, qui commodũ quocunque modo habet, legari & fideicommitti: vt C. commun. de lega. l. ij. §. fi. & hoc statim subiicit.

Adde, q non solùm ipsi grauari possunt, q commodũ sentiunt, sed eorũ heredes. l. si fuerit. §. fi. ff. de lega. iij. & intellige de commodo estimabili. l. planè. ij. §. fi. cũ l. sequ. ff. de leg. j. Syluest.

[illegible]TIO.

Dic secundum Ioan. Fab. quòd accipiendo legatum propriè: fortè nõ potest legari, nisi ab hærede, sed fideicõmitti sic: vt l. si fuerit. §. j. ff. de legat. iij. & quod ibi not. maximè per Bartol. sed quia legatum, & fideicommissum idẽ sunt, & facta sunt hodie similia & synonima, ideo illa differentia hodie non tenet: vt dicta l. ij. §. fina. C. communia de lega. & plenè not. per gloss. & doct. l. j. de leg. j. & ibi dixi. s. de leg. §. j. sed ibi Raph. dicit, quòd iste text. non potest loqui de iure antiquo, cùm hîc sit verbum, possit, dum dicit legari non possit. non autẽ dicit legari non poterat &c. dic vt per eum. Angel.

d Alterius. refert tamen an leget rem extranei, an hæredis primo casu distinguitur an sciuerit alienam, vel credidit suam: secundo non: vt suprà de legat. §. quod autem. & ff. de

de alia, siue ipsius[a] siue aliena sit. Hoc solùm obseruandũ est, ne plus quisquã rogetur alicui restituere, quàm ipse ex testamento ceperit. nam quod amplius est, inutiliter[b] relinquitur.

¶ Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere, & præstare, aut æstimationem eius soluere.

¶ *Etiam libertas seruo per fideicommissum potest relinqui: & non tantum seruo proprio, sed etiã alieno: vt quãdo poterit ematur, & manumittatur. h. d.*

¶ Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest: vt hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest, vtrùm de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis, aut legatarii, vel etiam extranei[c] sit. Itaque & alienus seruus redimi, & manu-

leg.ij.l.vnum ex familia.§.si rem.

¶ a Ipsius. scilicet, legatarii.

¶ b Inutiliter. Facit ff.de leg. j. l.planè.ij.§.fi. & l.videndũ. & ff.de leg.iij. l.j.§.sciendum. & l.iij.§.Iulia. & l.si legatarius.in prin. Sed cõtrà in d. l.planè.§.si cui. Sed ibi stetit ꝑ legatariũ, quo minus meliorẽ acceperit, vel melior videtur esse, quẽ elegerit, licet deteriorẽ elegerit: vt arg. ĩ.de act. §.præterea. Itẽ arg. cõtra. ff.de leg.ij.l.Imperator.§.j, ibi, enim verò &c. Sed hoc quod hîc dicitur, intellige quando in quantitate legatur alicui, & in quantitate oneratur, ibi autem quando quantitas datur, & in specie grauatur: quo casu tantum videtur æstimasse speciem suã legatarius accipiendo quantitatem: vt ex eadẽ l. colligitur. [Adde tamen, quòd quãdo grauatus debet restituere post aliquod tẽpus quantitatem, & fuit honoratus in quantitate: licet iure ciuili teneatur computare vsuras secundũ illud tempus. d.l.Imperator.§.si centũ. quę hodie sunt prohibitæ. c.j.de vsur. poterit tamẽ hodie grauari in plus, vsque ad quantitatem honesti lucri: vt tradit Bar. in d.l.Imperator, §.cum quidam. si vel dictum lucrum perceperit, vel percipere potuerit. Syl.] Item contra. ff.ad legem Falcid. l.sed & si non seruus. in princ. Sed & ibi eodem modo, responde: quia quantitas erat legata, & onus erat positum in faciendo. Sed cum quantitas legatur, & in quantitate grauatur, sicut hîc loquitur: nunquid quartam iure Falcidiæ potest oneratus retinere: siue sit legatarius, siue fideicommissarius quis sit grauatus? Quidam dicunt quòd sic: vt argumentum. ff. ad legem Falcidiam. l.pœnales.§.fi. Nos contrà: vt eodem titulo. l.lex Falcid. si interueniat. §.nunquam. & de vulgari substitutione. l.cohæredi.§.cum filiæ.

¶ Adde hæc vera, nisi ex præsumpta mẽte defuncti, puta partem rogatus sit restituere, sécùs, si totum, secundũ distinctionem quę fit in d.§.fi. vel nisi ex liberalitate expressà vel præsumpta hæredis, quî dum posset Falcidiam detrahere, totũ soluit: nam tunc legatarius illud retinebit. l.j.§.inde Neratius. ff. ad Treb. & ibi Bar. in fin. Syl.

¶ Libertas. CASVS. Sextius hæredem rogauit, vt seruũ suũ Pamphilũ manumittat. valétne? valet. quid, si vt alienũ seruum? cogetur eum redimere, ac manumittere. Quid, si dominus eius noluit vendere, an libertas extincta est? minimè. sed in pendenti est & si quãdo facultas erit, veluti si seruus hæredis factus sit, dabitur. Quòd si dominus serui ex illo testamẽto aliquid perceperit, seruum vẽdere cogitur. Quæ sequuntur ita clara ac perspicua sunt, vt qui in iis offenderit, meritò cæcus appellari possit. C.Vib.

¶ Not. ꝙ fideicommis. libertas dicitur quãdo grauatur, qui grauari potest, vt manumittat. Item, quòd fideicommissaria libertas potest relinqui, etiã seruo aliene. Item, quòd grauatus dare libertatẽ seruo alieno, tenetur emere & præstare, si potest. Item, ꝙ dominus serui, cui libertas est relicta, non cogitur manumittere, aut vendere, nisi aliquid consecutus sit à testatore. Item, quòd tale fideicommissum non extinguitur, si dominus nolit vendere, sed pendet. Item not. quòd illud quod differtur, non aufertur. Syl.

¶ c Extranei. Licet etiam crediderit suum

ſuum:vt ff.de fideicommiſſa.libert.l. Paulus.primo reſponſo.& l.alieno.in princ. Sed in pecuniario legato diſtinguitur ſciuerit, vel ignorauerit rem alienam.vt ſ.de leg.§.quod autem.& §.non ſolùm.

fructus.[Adde,quòd ibi aufertur propter moram & culpam ſuã.Syl.] Item not.quòd inſpicitur,quod euenire poteſt:ſic ff.de iuriſd.omn.iud.l.ſi idem. §.fin.in gl.adiudicari.& ff.de adi.leg. l.ſi ſeruo.

mitti debet. Quòd ſi dominus eum nõ vendat[a]: ſi modò[b] nihil[c] ex iudicio eius,qui reliquit libertatẽ, recepit[d]*, non ſtatim extinguitur fideicõmiſſaria libertas: ſed differtur[e]:quo ad* poſsit tempore procedente, vbicũque occaſio ſerui redimendi fuerit, præſtari libertas.

*perceperit.

*quia.

¶ *Directæ libertati datus,teſtatoris libertus efficitur: fideicõmiſſariã autem adeptus libertatem,hæredis eſt libertus.*

Qui autem ex fideicommiſsi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus,etiam ſi teſtatoris ſeruus ſit:ſed eius, qui manumittit[f].At is,qui directò ex teſtamento liber eſſe iubetur, ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiã Orcinus[g] appellatur. Nec alius vllus directò ex teſtamento libertatẽ habere poteſt, quàm qui vtroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentũ, & quo moreretur. Directa* autem libertas tunc dari videtur, cum nõ ab alio ſeruum manumitti rogat: ſed velut ex ſuo[h] teſtamento[i] libertatem ei competere[k] vult.

*directò.

¶ *Siue præceptiuis,ſiue rogatiuis verbis fideicõmiſſum fiat, valet.h.d..Aret.*

Verba autem fideicommiſſorum hæc maximè[l] in vſu habentur: Peto, Rogo, Volo,

¶ Adde tamen, quod in contrarium facit text. in l. alieno. ff. de fideicom.libert.Syl.

¶ a Non vẽdat. Vel etiam ſi vẽdat,ſed vltra iuſtum pretiũ vendere vult. nam tũc perinde eſt, ac ſi non vẽdat: vt ff.de lega.iij. l.non dubium. §.fin.

¶ Adde,quòd ſi dominus dixerit ſe velle vendere certo pretio, & grauatus dicat immodicũ,iudice declarãte tenetur poſtea domnius vendere pro pretio declarato, ſecundũ Bart. in d.§. fi. qui mouetur per text. in d. l. non dubiũ. §. ſi is,cuius.qui videtur potius dicere contrariũ, ibi, idem eſt ſi plus iuſto. & ibi, volenti domino Syl.

¶ b Si modò.Interpoſitio eſt.

¶ c.Nihil.Si enim aliquid, etiam modicum relinquitur alicui,vt vendat,& ille legatũ accepit, compellitur vendere:vt hîc,& C.de fideicom.libert.l. liberi.& l.ſi te donatam.& C.ad l.Falcid.l.ſi ea,cuius filium.

¶ d Recepit.ſcilicet,dominus iſtius.

¶ e Differtur.Quod differtur,non aufertur. ſic ff.de iudic. l.cum furioſus. Argu.contra.C.de inoff.teſt.l.ſcimus. §.fi. [Adde,quòd ibi erat in poteſtate filii præparare querelã,& ideo ea delata aufertur,vt non tranſmittatur ad extraneos.Syl.]Et ff.de vſufr.l.ſi vſuſ-

¶ f Eius, qui manumittit. id eſt,Hæredis vel legatarii vel fideicõmiſſarii. C.de fideicom. lib. l. his quibus.Accur.

¶ g Orcinus. Sic dictus ab orco.id eſt manumiſſus ab eo, qui tendit ad orcum. id eſt, infernum.Vel orthinus, ab orthos, quod eſt rectũ.Vnde orthinus. id eſt,directo manumiſſus. Vel ab orce, quod eſt capio (nã & inde archiorchus) quia multa capiũt manumiſsi in teſtamẽto,in quo multa fiũt.

Orcinus quis & vnde dicitur.

ADDITIO.

Dictũ apparet ab orco. Theophilus enim χαρονιτὸν, id eſt Charontiũ à Charõte appellat.q.d.liber ab eo factus, qui ad Orcũ tendit.

¶ h Ex ſuo. Non expectata manumiſſione ab alio facienda.

¶ i Teſtamento. Vel etiam codicillis teſtamento confirmatis, vt ff.de manumiſſ.teſta.l.libertas.

Hodie tamen etiam in codicillis ab inteſtato dari poteſt libertas directis verbis.Syl.

¶ k Competere. Quæ competit hæreditate adita, etiam ab vno ex pluribus hæredibus, vt ff. de manumiſſ. teſta. l.teſtamento manumiſſus. §.teſtamento.

l Maximè. ideo hoc dicit : quia quibuſcũque verbis relinqui poſſunt

vt suprà de legat. in princip. siue directis, siue precariis: vt C. com. de leg. l. omne verbum. & facit ff. ad Trebellia. l. Scæuola.

Adde l. vnum ex familia. §. fi. ff. de legat. ij. l. peto. in princ. l. codicillis. §. matre. eo. tit. & de verbis enunciatiuis, vide Bar. in l. Lucius. §. filiam. ff. ad Trebellia. & in d. §. fin. Syl.

firmi sunto. vel post, ad hunc modum: Quos antè scripsi, rati sunto. quæro an valeant codicilli? maximè. C. Vib.

Not. quòd ius codicillandi ab Augusto traxit originem. Item, quòd exempla principum sunt imitanda. Syl.

Mando, Fidei tuæ cõmitto: quæ perinde singula firma sunt, atq; si omnia in vnum congesta essent.

TIT. XXV.

DE CODIcillis.

¶ *Codicillos etiam nõ [illegible] re potest: porrò ante [illegible] nulla expressa confirmatione, nouo iure indigent.*

Ante Augusti tempora constat codicillorũ ius in vsu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommissa esse* cœperunt) codicillos introduxit. Nam cùm decederet* in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos [a], quibus ab Augusto [b] petiit per fideicommissum vt faceret aliquid. Et cùm diuus Augustus voluntatẽ eius implesset, deinceps reliqui eius [c] au-

Codicilli tabellæ cerate erant, in quibus aliquid stylo aut breuiter aut festinanter scriptũ fuerat. itaque cõmodissimè iis veteres vtebantur, quũ scribere in codicillis possent vel in cœna, vel in curia, vel in via, vel vbicunque libuisset: charta autẽ nõ item, in qua scribere sine atramento & calamo non poterant.

* abesse. * discederet.

DE CODIcillis.

Quia Testamẽta, & eorum accidẽtia dicta sunt: nunc de codicillis. id est, de partnula, vel de minima scripta voluntate. Nam ideo codicilli dicuntur: quia in breuiori chartula, vel codice, quàm testamẽtum, fiebant, & solùm in eis quædam fideicõmissa relinquebantur: & tales sunt ad testamentum, qualis est scapha ad nauem. Sed nunquid secundum hoc possunt fieri sine scriptura? Quidã dicunt ꝙ non: sed tamen dico etiam sine scriptura hodie fieri posse, licet fortè olim in scriptis tantùm fierent: vt C. de bon. libe. l. fin. in princ. Accurs.

Codicilli sine scriptura fieri possunt.

Ante Augusti &c. Iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò quo modo fuerit introductus vsus codicillorum. Secundò, quando codicilli testamento confirmati valent. Tertiò, an hæreditas directò possit dari, vel adimi in codicillis. Quartò, an quis possit facere plures codicillos. Secunda ibi, Non tantùm. Tertia ibi, Codicillis. Quarta ibi, Codicillos.

L. Lentulus Cæsarem hæredem scripsit, & filiam suam, quos rogauit per codicillos testamento confirmatos, vt aliquid facerent, puta domos ædificandas quibusdã amicis Lentuli curarent. erant autem confirmati codicilli testamento, vel ante facto, hoc modo: Si quos scripsero codicillos, ij

a Confirmatos. Hic nota, ꝙ quatuor modis codicilli conficiuntur: aut enim in futurũ confirmãtur, veluti testamento prius facto, in quo dictũ est, quicquid dixero in codicillis, valere volo. & postea codicilli facti sunt. Aut in præteritũ: veluti codicilli prius facti testamento postea confirmati sunt, & hi duo casus sunt. C. eod. l. siue in initio. [Et sic confirmatum præcedit confirmans in dispositione: sed non quoad intellectũ, & voluntatem: quia ea censetur precedere, & facit ad plures quęstiones, quas mouet Ang. hîc Syluest.] Tertiò fiunt cum testamento: veluti cum testator qui testamentum implere nequiuerit, addiderit vt vim codicillorum haberet: vt C. eod. l. fin. §. illud planè. ibi, nisi id ille, &c. Quartò sine testamento scilicet ab intestato: vt ff. eod. de iure codicil. l. conficiuntur, & ĩ. eod. §. non tantùm. & C. eod. l. non idcirco. hîc autem fuerunt confirmati, vel ante, vel post.

b Augusto. Cui aliquid relinquebatur.

c Eius. scilicet, Augusti.

¶ a Non

a Nō debebat. Quia legata nō debebantur, nisi ex testamento, iure antiquo: vt diximus s. titu. ij. §. præterea.

b Non posset. Propter impotentiā facti, vt q a nō habet tot testes, q testamēto cōficiendo, sufficiant: sec⁹, si propter impotentiā iuris: vt ff. eo. l. diui. §. codicillos. quæ est contra. Et probat hæc solutio. ff. eod. l. conficiuntur. §. codicilli.

*prudētes. *abest, que.

3 Non tantùm autē. Potést ne Salis quis intestatus codicillis fidei cōmittere? pót. Sed ecce, Titi⁹ p codicillos mihi domū reliquit. deinde testamētū faciēs nullam eius rei mētionē fecit: valéntne codicilli? valent, si modò probari nō possit, testatorē ab illa in codicillis perscripta voluntate recessisse. Corne. Vib.

Not. codicillos fieri posse ab intestato: q a veniētes ab intestato videntur tacitè instituti; vel eis relicta hereditas. l. conficiuntur. ff. de iure codicillorū. Item, q codicilli quandocunque facti valent, dummodò ab eis nō sit expresè recessū. Syluest. Ald.

ctoritatem secuti fideicōmissa præstabant: & filia Lētuli legata, quæ iure nō debebat[a], soluit. Dicitur autem Augustus cōuocasse sapientes* viros, intérq; *eos Trebatium quoque, cui⁹ tunc auctoritas maxima erat: & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quòd diceret vti vtilissimum, & necessariū hoc ciuibus esse, propter magnas, & lōgas peregrinatiōes quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentum facere non posset[b], tamē codicillos posset. Post quæ tēpora cùm & Labeo codicillos fecisset, iā nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

bantamen aliter valebant, nisi essent in testamento ... testatore superstite spe... Hodie verò semper videntur confirma...

Etiam ab intestato codicilli fieri possunt. Sed quando ante testamentum fie...

Non tantùm autem testamēto facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicōmittere codicillis potest. Sed cū ante testamentū factum codicilli facti erant; Papinian⁹ ait, nō aliter vires habere, quàm si speciali postea voluntate confirmentur[c]. Sed diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt ex iis codicillis, qui testamētū præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui postea testamentū fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

Codicillis nec dari nec adimi directè hæreditas potest...

c Confirmentur. scilicet expressum, vel etiam si quoquo iudicio retinetur prima voluntas: vt ff. eodē. de iure codicil. l. ante tabulas testamenti. sed Ioann. contra. Nam siue ante, siue post fiant, semper videtur confirmati: vt hic dicitur statim, & ff. eod. de iur. codicil. l. si quis cum. §. fin. & l. ab intestato. Accur.

In hoc tamen remanet hodie differentia, secundùm Ioan. Fab. quia quando expressè cōfirmātur, valēt iure directo, quę in his cōtinētur, secus, si tacitè. l. libertates. ff. de ma. testam. & de test. tute. l. iij. quamuis gloss. ibi notet contrarium.

Codicillis autem. Non possum directò scribere in codicillis, Titius hæres mihi esto: vel filius meus cohæres esto. sed per fideicommissum rectè hæreditas in codicillis relinquitur, hoc modo: Rogo te hæres mi, vt cum primùm adieris hæreditatem meam, eam Seio reddas. Titius Mæuium in testamento purè hæredem instituit: deinde in codicillis scripsit, Mæuius hæres esto, si nauis ab Alexandria venerit. non valent codicilli. item, So-

In hunc §. vide acutam disputationē Francisci Duareni viri doctissi. in lib. Antiq. lectu. ij. cap. finali.

test: nec instituto hæredi conditio ad [illegible] *ti autem potest.*

¶ Codicillis autē hæreditas neque dari [a] neque adimi potest: ne confundatur [b] ius testamētorū, & codicillorum: & ideo nec exhæredatio scribi [c]. Directò autē hæreditas codicillis neque dari, neq; adimi potest. Nā per fideicommissū hæreditas codicillis iure relinquitur [d]. Nec cōditionē hæredi instituto [e] codicillis adiicere [f], neque substituere directò [g] quis* potest.

¶ *Plures codicillos v-* [illegible] *Stū: secus in pluribus testamentis.*

¶ Codicillos autem etiam plures [h] quis facere potest: & nullam [i] solēnitatem ordinationis desiderant.

lum Mæuium testamento instituerat: deinde in codicillis substituit Seiū. valétne substitutio? minimè. Cor. Vib.

¶ Not. hæreditatem nec dari, nec adimi directò in codicillis posse, nec exhæredationem fieri. nec substitutionem directam: secus, si per fideicommissum. Item not. plures codicillos fieri posse: quanuis fieri non possit nisi vnicum testamentum. Itē codicillos nullam iuris solennitatem desiderare. Svl.

¶ a Neque dari. Directò: sed per fideicommissum siue ab eo quem prius fecerat hæredem, siue à legitimis bene potest relinqui: vt ff. eodem. de iure codicillo. l. ij. §. fina. & C. eodem. l. hæreditatem. & infrà. proxi. §.

ADDITIO. Et assignat glo. in dicta l. hæreditatem. rationem differentiæ: q̃a non tantùm aufertur per fidei commissa, sicut directo aufertur. Vel dic secundum Salyce. aliqua virtus attribuitur vni, quæ non attribuitur alteri: vt l. fina. C. eodem. & maiorem vim testamenta, quàm codicilli habent, propter maiorem solennitatem in eo requisitam. Ange.

¶ b Ne cōfundatur. id est, ne istæ duæ voluntates sic misceantur, vt vna ab altera discerni nō possit. nam si idem significarent, quare diuersa nomina darentur? vt C. eod. l. si idem.

¶ c Scribi. scilicet, vt de iure valeant.

¶ d Relinquitur. Sed qua actione hæc hæreditas, vel etiam alia in codicillis relicta petentur? Respond. quidam condictione ex lege. vt ff. de condictione ex lege. l. prima. Vel dic vtili actione ex testamēto: cùm ad instar testamenti codicilli sint inuenti: vt ff. eodem. de iure codicillorum. l. ij. §. j.

ADDITIO. Relinquitur autem hoc modo: Rogo te heres mi, vt cum primum adieres hæreditatem meam, eā Seio reddas, restituas.

¶ e Instituto. scilicet in testamento.

¶ f Adiicere. Et cui conditioni adiectæ necesse parere non habet. sed in eius conditionis defectū de ademptione hæreditatis cogitasse videtur: vt ff. de condit. instit. penult. in fin. Sed fortè in vanum cogitauit, vt ibi dixi.

¶ g Directò. Si tamen substituerit, videtur rogasse per fideicommissum, vt restituat, vt ff. ad Trebelli. l. Scæuola.

¶ h Plures. vt etiam omnes valeant, nisi contrariam contineant voluntatem: vt C. eod. l. cùm proponas. aliud in testamentis: vt suprà quib. mod. testamen. infir. §. posteriore. & facit ff. eod. l. diuus. §. j.

¶ i Et, nullam. scilicet de illis quatuor quæ in testamento desiderantur. vel septem testium, vel sigillorum, vel quod sua manu scribantur, vel quod subscribant testes: vt s. de test. §. j. Sed quædam solennitates & hic desiderantur: vt sunt quinque testes, vt diximus s. tit. ij. §. fin.

*abest.

INSTITVTIONVM SEV ELEMENTORUM D. Iustiniani sacratissimi principis, Libri Secundi finis.

RUBRICA LIBRI TERTII SUBSEQUENTIS *sic habetur in vetustissimo exemplari manu scripto. Dn. Iustiniani perpetuò Aug.* Institutionum compositarum per Tribonianum virum magnificum, magistrum & exquæstorem sacri palatii, & Theophilum & Dorotheum V V. illustres, & antecessores, incipit tertius. De hæreditatib. quæ ab intestat. deferuntur.

DE HAEREDITATIBUS quæ ab intestato deferuntur.

¶ Hic titulus est generalis ad omnes sequentes titulos vsque ad ti. de bo. pos. vbi mistim tractabit ex testamēto, & ab intestato, sed tex. huius ti. loquitur tantum de suis hæredib⁹, & sic aliàs ff. si cert. pe. & de reb. cre. vbi tractat de mutuo in specie tantùm. Accur.

INSTITUTIONŪ, seu elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis. Liber III.

TITULUS I. DE HAEREDITATIBUS, quæ ab intestato deferuntur.

CONTINUATIO.

Iste tit. sic cōtinuatur. Dictum est ṡ. de hæred. quæ testamento facto deferūtur: nūc sequitur videre de hæreditat. quæ ab intestato deferuntur.

INtestatus. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes principales. Primò ponit quis dicitur decedere intestatus. Secundò ꝙ prima causa est liberorū, & qui sunt liberi, & sui. Tertiò de emancipatis, quomodo admittātur, & de adoptiuis. Quartò ponit aliquas suas correctiōes. Secunda ibi, Intestatorū autē. Tertia ibi Emācipati aūt. Quarta ibi, Sed ea omnia.

¶ Intestatus. THEMA. Quatuor modis dicitur aliquis intestatus, quis per se quiuis intelliget. Cor. Vib.

¶ Not. hīc esse tex, cōtra illā regulā. ꝙ qualitas adiecta verbo, intelligitur secūdū tēpus verbi. Nā qualitas decedentiæ nō viuēti cōpetit, cùm dicat, q. testamētū nō fecit, cùm fieri posīt vltimo vitæ spiritu. l. iiij. ff. loca. tamen nō est hoc incōueniēs: vt est tex. in l. si q. s posthumos. §. ꝙ si moriente. ff. de liber. & posthu. Item not. ꝙ intestatus dicitur ille, q. omnino testamentū nō fecit, Item, q. non iure fecit testamentum. Item, quòd paria sunt testamentum non esse factum, vel factum, & non legitimè. Item intestatus dicitur ille, cuius hæreditas non est addita. Syl.

¶ *Intestatus dicitur quis decedere pluribus modis, quos ... [illegible]*

INtestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit [a]: aut non iure fecit [b]: aut id, quod fecerat, ruptum [c], irritúm-

¶ a Non fecit. vel quia non vult: vel quia nō potest, vt pupillus furiosus: licet hi impropriè intestati dicātur esse: q. a & si vellent testari, non possunt: vt ff. eodem. scilicet. de suis, & legi. l. j. in princip. Testari aliqui nolunt, aliqui non possunt.

¶ Adde, quòd hi, quantum ad hūc tractatum, sunt intestati, sed de proprietate non. l. j. ff: de suis, & legi. quod facit ad statutum, quòd mater non succedat filio intestato, stātibus agnatis an vendicet locum in intestabili. de quo vide per doctor. maximè Dec. in l. generaliter. C. de instit. & subst. Syl.

¶ b Non iure fecit. Quia caruit solēnitate testium: vel non habuit testamenti factionem, & fecit.

¶ Adde tex. in l. j. ff. de iniust. rupt. & dum glo. ponit exemplum in eo, qui de facto fecit testamētum, potest, adduci text. in l. si quæramus. ff. de test. Item ille qui præteriit. ṡ. de exhære. liber. in princ. Syl.

¶ c Ruptum, Arrogatione, vel agnatione posthumi: vt ṡ. quib. mod. testa. infir. j. respon. [Adde, quòd de hoc est tex. in l. iij. in princ. ff. de iniust. rupt. in l. posthumi. ff. de exhær. liber. Syl.] Et not. quòd non est per omnia idem quando rumpitur, ac si nullum factū esset: si tamē fecit codicillos cum primo casu, scilicet quādo rumpitur legatum vt ex codicillis, nō valeat: vt C. de eod. l. j. in prin. secund' sic: vt ṡ. Testamētum per duo rumpitur.

de fideicő.hær.§.præterea.& ff.de iur. codi.l.si qs cũ.in fi.j.respon.& in l.ab intestato.& s.titu.j.§.nõ tãtùm Acc.

Adde, ꝙ primo casu ratio, est qa cõ dicilli pendẽt à testamento.l.ab intestato. in fi. ff.de iur.codic.quod nõ esset quãdo expresse, vel tacitè essẽt grauati venientes ab intestato.l. j.C. de codicil. Itẽ hodie nõ ꝓcedit hęc differentia per auth. ex causa. C.de lib. præter.Syl.

a Irritúmve. Vt per capitis deminutionem testatoris: vt s.quib.mod. testamen. infir. §. non tamen. & facit ff. de verb. signific.l. intestatus.

Adde, ꝙ dicitur irritũ, etiã qđ nõ iure factum est.§. alio quoque modo.s.quib. mod. testa. infir. Itẽ quando sibi mortem consciuit ob crimen. l.si quis filio.§.eius. ff. de iniust.rupt.Syl.

b Extiterit.Sũt & alii duo modi:vt ꝑ querelã,vel cõtra tabula testamẽto rescisso:vt C.de colla.l.vt liberis.Acc.

Hoc verum,si sit mota ante aditam hæreditatem, secùs, si post: quia Prætor non potest facere desinere quem esse hæredem.§. quos autem.de bon.pos.Ang.

Intestatorum. Horatius mortuus est intestatus, quis ei hæres futurus est? Is quem suum appellari diximus. Adoptiuus autem filius æquè adoptiuo patri suus est hæres, atque naturalis naturali.itaq; tã succedet Aeschinus Mitioni ab intestato,quàm Ctesiphon Demeæ.Cor.Vib.

Not.quòd prima causa successionis est suorum. Item, quòd hæreditas intestati primò debetur liberis ex leg. xij.Tabula. Item not. qui sint sui.Itẽ, quòd dictio suprà, denotat ex interuallo:ibi,suprà diximus, ex quo not. quod sufficit allegare in genere ad ꝓbatione alicuius rei.Itẽ, ꝙ patria potestas requiritur tẽpore mortis in sui. tate.Item, quòd viuens moritur.Itẽ, quod verbum naturales,importat aliquando legitimos & naturales.Item, quòd per oblationẽ curiæ quis legitimatur. Item, quòd filii per subsequens matrimoniũ legitimantur. & efficiũtur legitimi hæredes parentibus suis. Item, ꝙ quis debet consequi meritum & honorẽ ex eo bono, cuius est causa Syl.

ve[a] factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit*[b].

*extiterit.

¶ *Intestatorũ hæreditates suis hæredibus in primis deferuntur in quorum numero sunt, naturales liberi, quã primùm legitimi (secũdũ præscriptos in l. modos) sint effecti.*

Intestatorũ autẽ hæreditates ex lege duodecim Tabularũ* primũ ad suos hæredes pertinent. Sui autem hæredes existimãtur (vt suprà diximus[c]) qui in potestate moriẽtis fuerint[d]: veluti filius, filiáve, nepos neptísve ex filio, pronepos proneptísve ex nepote ex filio nato[e], progẽatus[f]* ꝓgnatáve. Nec interest, vtrum naturales[g] sint liberi, an adoptiui[h].

*Hanc legẽ explicuit Prateius lib. 4.vet.Iurispr.

*progenitus,vt & infra.

¶ *Liberi legitimati, siue per oblationem curiæ, siue per subsequens matrimoniũ, de numero suorum hæredum sunt censendi. Aret.*

c Suprà diximus. s. de hæred.qual.& diffe.§.sui.Ang.

d Fuerint. Item aliud est necesse, vt nemo eos præcedat, vt ibidem dicitur: vt s.de hær.qual.& differ.§.sui.

e Ex filio nato.Aliud si ex filia:vt s. de pat.pot.§.filius.

f Prognatus. id est,procul à me natus,quia in quarto gradu est mihi,qui vocatur abnepos: vt j. de gradi. §. quarto.Vel dic cõpositum poni pro simplici, id est, natum vel natã.& sic pone ꝓ nepote prædicto.Vel dic melius,loquitur de omnibus descendentibus vlterioribus: & ideo dicit prognatus: quia vsque in infinitũ succedunt:vt in authen. de hæred.ab intesta.§.j.& sic propriè ponitur prognatus,id est,procul natus.

Aemil.Fer. ait eos ꝓpriè dici prognatos, qui primum obtinent locum liberorũ, & tamen nati nõ sunt:sed illis cedit natorum locus.

De curiæ datis, vide quę notauimus in §.fin.s.de nupt.

g Naturales.id est,legitim.

h An adoptiui. Quo ad hoc vt sui dicantur:nisi emancipati fuerint: tũc enim interest, cùm naturales emãcipati iure prætorio succedãt,adoptiui non: vt ff. de suis & leg. hære. l. j. §. sios

suos. & infrà eod. §. minus.

Quibus connumerari.

CASVS.

Terentius ex concubina filium habebat: eum curiæ dedit, i. in ordinem Decurionum, siue Senatorum alicuius municipii cooptãdũ curauit. Ius sui cõsequetur. Quid verò, si cõcubinam illã in vxorem duxit? tunc siue ex illa vxore facta liberos suscipiat, siue non, tamen liberi, quos ex contubernia habuerit, suorum ius consequentur. Sequens §. est planissimus. Cor. Vibul.

Quibus[a] connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptiis vel] matrimoniis non sunt progeniti: curiis[b] tamen ciuitatũ dati, secundum Diualium[c] constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem hæredum * suorum iura nanciscuntur. Necnon eos[d], quos nostræ amplexæ sunt constitutiones[e], per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eã tamen, cum qua poterat habere cõiugium, & ex ea liberos sustulerit[f]: posteà verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta[g] cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit, non solùm eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos[h], & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui* & iis, qui postea nati sunt, occasionẽ legitimi nominis præstiterunt[i]. Quod obtinere cẽsuimus[k], &* si non progeniti fuerint post dotale instrumentum cõfectum liberi: vel etiam nati ab hac luce subtracti fuerint.

* inclusa delenda sunt.

* abest T. rectè.

* quia.

* etiam.

a Quibus. s. suis hæredibus.

b Curiis. Erat enim curia siue corpus in qualibet ciuitate, quæ curia indigebat officialibus, vt negotia expedirẽtur: vt in auth. de defen. ciui. §. nulla. in fi. coll. iij. vnde quicũque vellet naturalẽ suum filium dare illi curiæ, vel ipsemet filius post mortem patris se offerre: non extantibus legitimis, vel pater testamento illud dicat, legitimus fiebat: vt in authen. quib. mod. nat. effi. sui. §. quod verò. & §. si quis igitur. [Intellige subsequente ratihabitione. §. cùm semel. d. auth. Nec pater potest vnum ex istis legitimatis facere melioris conditionis, filiis legitimis, & naturalibus. §. sed quoniam varie. ead. auth. Syl.] Sicut fit remissio peccatorum iis, qui vadunt vltra mare.

Peccata remittũtur peregrinantibus.

c Diualium. i. principum. s. Theodosij & Leonis: vt C. de nat. lib. l. si quis. & l. quoniam.

d Necnon eos. scilicet necesse est cõnumerari inter suos. Accur.

e Constitutiones. C. de natu. libe. l. cùm quis. & l. nuper.

f Sustulerit. id est, habuerit.

g Instrumenta. In quibus continetur matrimonium inter Titium & Bertam esse contractum, & dotem datam esse, quæ instrumenta dotalia, vel nuptialia dicuntur. & sine his duobus, scilicet scriptura & dote, dicit. P. non valere matrimoniũ: quia lex plerunq; de his dixit tali casu: vt hîc, & s. de nupt. §. fi. non aliàs: vt ff. de regul. iur. l. nuptias. nos dicimus valere matrimoniũ: vt C. de nup. l. si vicinis. & in auth. de nupt. §. nuptias. colla. iiij. sed non fieri liberos legitimos: vt in auth. de trien. & sem. §. fin. coll. iij.

Adde, q si loquimur de iure canònico, opi. gl. est vera. c. tãta. qui fil. sint legit. si de iure ciuili, & in illustribus nõ requiruntur. §. illud. in authen. quib. mo. nat. eff. leg. In libertatibus requirunt. §. si quis igitur. in auth. vt liber. de cęterò as. & in aliis tenetur cõmuniter requiri. Syl.

h Iustos. Repete iussimus.

i Præstiterunt. s. primi. nam & ob hoc retinent quidam prius concubinas, vt experiantur an ex eis possint filios habere, vt postea accipiant eas in vxores, vel repellãt. quod scilicet, vt repellantur, in vxores prohibitum est. vt in auth. quib. mod. nat. effi. legi. §. quoniam. coll. vij.

Nota cautelam gl. quę vult habere filios, sed dicta cautela non est bona quo ad animã, q a omnis fornicatio est hodie prohibita: vt dixi s. de nupt. §. si aduersus. & §. fi. Ang.

k Censuimus. Quasi dicat, non solùm si nascantur postea, & viuãt cum primis, siue non nascantur aliqui, siue etiam nascantur, & moriãtur, vt C. de

¶ *Sui hæredes sunt, non omnes qui in potestate sunt, sed qui proximum locū inter hos tenent: aut certò in eius locum succedunt, qui proximum locū tenuit. Posthumus quoque suus hæres est, si modo in potestate parentis natus foret, & nemo eum præcederet.*

¶ Ita demum tamē nepos, neptísve, pronepos, pronep tísve suorū hæredum numero sunt, si præcedens persona desierit[a] in potestate parentis esse, siue morte id acciderit, siue alia ratione, veluti emancipatione[b]. Nam, si per id tempus[c], quo quis[d] moritur, filius in potestate eius[e] sit: nepos ex eo[f] suus hæres esse non potest: ídque & in cæteris deinceps liberorū personis[g] dictum esse* intelligimus.

Posthumi quoque, qui si, viuo parente, nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt[h].

¶ *Suus hæres statim post mortem parentis [illegible] etiam ignorans, licet sit pupillus, vel furiosus, & sine authoritate sui administratoris.*

¶ Sui autem [hæredes fiunt] etiam ignorantes[i]: & li-

nat.lib.l.nuper. Et not. q̄ etiā si legitimos habet ex vxore quondam: tamen hæc valent: & siue ex libera, siue ex liberta, siue ex serua, quam posteà manumiserit, & in vxorem duxerit, hæc seruantur: vt in authen. de ince. nupt. §.fin. & in authent. de tri. & semis. §.fin. & in auth. de filiis ante do. instrumēta natis. per totum tit.

¶ Adde non requiri manumissionē in serua: auth. noua alia C. de natur. lib. Itē ex meretrice hodie, si proles est certa. c. inter opera. de spon. Syl.

¶ a Desierit. Sed nunquid filius præcedit nepotem ex altero filio vno gradu, vt j. de grad. cogn. §. primo gradu. & §.ij. & tamen non excludit: vt j. eod. §. cum filius? Respon. non videtur præcedere, cùm sui patris locū obtineat: vt in d. §. j. eod.

¶ b Emancipatione. Vel capitis diminutione maxima, vel media, non autem captiuitate: vt s. quib. mod. ius pat. pot. sol. §. si ab hostibus. & ff. eod. de suis, & leg. hær. l. j. §. si filius.

¶ c Nam si per id tempus. Contrà infrà eod. §. cum autē quæritur. in princip. Sol. vt j. tit. j. §. proximus.

¶ d Quis. Veluti auus.

¶ e Eius. scilicet aui.

¶ f Ex eo. scilicet auo.

¶ g Personis. Cùm omnes liberi appellentur: licet post trinepotem impropriè: vt ff. de gradi. l. Iurisconsultus. §. parentes. & ff. de ver. sig. l. liberorum.

¶ Adde, quod doct. cōmuniter sequuntur hanc gl. Tamen aliàs contrarium dicebam per text. in l. parentes. ff. de verb. sign. in l. liberorum. eod. tit. in l. quinque. §. parentis. ff. de in ius voc. vbi casus, in l. j. §. generaliter. ff. de leg. præstand. Nec tex. in § parentes. videtur intelligi à docto. dicit enim, q̄ vsque ad illum gradū proprio nomine appellantur, id est, habent nomina propria: non quòd vlterius nō sint propriè parentes & liberi. & ita teneas. Syl.

¶ h Sui hæredes sunt. Cùm habeantur pro natis, quoties de eorū cōmodis quæritur: vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. Et not. quod posthumus dicitur ꝓpriè, qui posthumationē patris nascitur: & dicitur etiā impropriè ille, qui facto testamēto nascitur: vt ff. de iniust. rupt. test. l. iij. §. j.

*abest.

Posthumus dicitur dupliciter

¶ Sui autem. THEMA. Quæro, an ignorans suus heres fiat, ac præterea furiosus? vterque. Sed nūquid aut pupillus tutoris, aut furiosus curatoris cōsensu indiget? minimè. Cōtinuatur enim quodammodo dominium, quippe quum hæres lingua veterem dominum significet. Cor. Vibul.

*inclusa absunt.

¶ Not. ignorantem quasi contrahere. Item, quod non datur medium inter aditionem sui & mortem. Item, quòd quo ad acquisitionem æquiparantur furiosi & ignorantes. Syl.

¶ i Etiam ignorantes. Et inuiti, & statim, licet iure prætorio abstinere possint: vt s. de hære. quali. & differen. §. sui. & ff. si quis omis. cau. testam. l. j. §. prætermittitur. versic. qui sunt.

ADDITIO. Quod Prętoris beneficium etiam si non impetretur, compe tit ipso iure. l. ei, qui se immiscuit. ff. de acqui. hær. Ang.

¶ a Hære-

¶ a Hæredes. s. sui. aliàs non: nisi per curatorem, secundum quosdam. vt C. de cur. fur. l. fi. §. tali itaque.

¶ Ratio autem, quare est diuersum in furioso quoad hæreditatem alienam, & paternã, est, quia hæreditas in suo acquiritur ipso iure. Ceteræ non sic: & ideo trãsmittitur sicut & legata, licet secus sit in hæreditate: & ita declarat Bald. in d. §. tali itaque. Syl.

¶ b Acquiri potest. Sic ff. de actio. & oblig. l. si à furioso. in princip. & ff. si cer. petatur. l. si à furioso.

¶ c Quasi. Hoc ideo, quia incorporalib⁹ dicit propriè continuatio: sed dominiũ est incorporale. Hoc reprobo, quia & possessio est res incorporalis: & tamen vna cum alia continuat: vt ff. de acq. pos ses. l. Põponius. §. prçtereà. & §. in dotem. & §. si iussu. & §. sed & legatario. & §. pen. Dic ergo impropriè fieri cõtinuationem, quia inter diuersa, nõ inter eadem fieri debet, sed pater, & filius vnum fictione iuris sunt: vt C. de impub. & ali. subst. l. fin. §. fin.

Hoc verũ secundũ Bart. de iure ciuili: nõ autẽ de iure gentiũ.

¶ Adde, quòd hîc ideo non continuatur verè, quia dominium, quod erat apud filium, viuente patre, erat fictũ: quando verò succedit, est verum: ideo dixit, quasi continuatur: quia alteratur qualitas subiecti, quod continuatur: ideo est impropria continuatio, & ita hic bene declarat Christoph.

¶ d Pupillis. Aliàs si est hæreditas extranei, & nõ patris, tutoris auctoritas & pupilli actus necessarius est: nisi sit infãs, quo casu sufficit tutor: C. de iur. deli. l. potuit. & l. si infanti. §. parete & ff. de tut. & cur. da. ab iis. l. impuberi.

cet furiosi sint, hæredes[a] possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis adquiritur, ex iis causis & furiosis acquiri potest[b]. Et statim à morte parentis quasi[c] continuatur dominium: & ideo nec tutoris auctoritate op⁹ est pupillis[d]. cùm etiã ignorãtibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. Nec curatoris assensu * acquiritur furioso, sed ipso iure.

*consensu.

¶ *Qui ab hostibus captus, suus esse desijt, etiã mortuo parente regressus, beneficio postliminij retrò sem*

tur. Item patre etiã post obitũ maiestatis dãnato, filius in re suitatis priuatur.

¶ Interdum[e] autẽ licet in potestate parentis * mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus[f] hæres parenti efficitur, veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortẽ patris sui: ius enim postliminii[g] hoc facit. Per cõtrarium [autẽ*hoc] euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem[h] suã pater iudicatus fuerit perduellio-

*absens.

*inclusa absunt. T.

¶ Interdum autem. CASVS. Titius, dum pater moritur, est in hostium potestate. post mortẽ redit postliminio: quæro, an sui ius habeat. cùm in patris non esset potestate mortis tempore? Beneficio postliminii sui ius habet. Sed ecce, Titius, dũ pater moritur, in eius est familia. mortuus pater lęsę maiestatis reus factus, ac damnat⁹ est, fiscus ei succedit. quæro an filius sui ius amittat? Sine dubio. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ dictio, interdũ, ponit regulã in cõtrarium. Item, ꝙ captus ab hostib⁹ desinit esse in potestate patris. Item, ꝙ sufficit aliquẽ esse verè vel fictè in potestate tẽpore mortis. Item, ꝙ hoc ex fictione postliminii. Item, ꝙ damnatus ob crimen læsæ maiestatis non amittit potestatem, quam habet in filios. Item, quòd in crimine læsæ maiestatis memoria damnatur. Item, quòd est casus, in quo quis desinit esse hæres. Syl.

¶ e Interdũ. Vt ff. de suis, & legit. l. j. §. sed si quis. vers. interdum. Accurs.

¶ f Suus. ff. de testa. l. lege Cornel. in fi. contra. Sol. ibi ille qui fuit captus, non fuit reuersus: sed hîc sic.

¶ g Postliminii. Quod fingit eum semper in ciuitate fuisse: vt quib. mod. ius pa. pote. sol. §. si ab hostibus.

¶ h Post mortem. Not. quædam delicta transire contra hęredem, etiam lite non cõtestata, vt læsæ maiestatis in duobus casibus, quando quis contra principem, vel rempublicã fuit molitus: aliàs non: vt ff. ad legem Iul. maiesta. l. final. & his duobus casibus hic tantùm loquitur. Item de residuis &

peculatus & repetūdarum: vt ff. ad legem Iuliam repe. l. fi. Item apostatus: vt C. de aposta. l. ij. & l. apostatarum. in fine. Quædam etiam non transeunt lite non contesta. vt omnia alia publica: vt ff. de accu. l. ex iudiciorum. Alia contestata lite trāseunt, aliàs non: vt omnia priuata delicta: vt C. deli. defun. l. vnic. & ǯ. de perpe. & temp. act. §. non autem. *abest.

Adde, quòd regula est, ꝙ delicta siue publica, siue priuata sint, non transeūt in hæredes, nisi lis sit contestata. d. l. ex iudiciorum. In crimine læsæ maiestatis. d. l. fi. secundum tex. illius legis. In hæresi. l. Manichæos. C. de hęred. In apostatis, vt in gl. In crimine repetūdarum. l. ij. ff. ad leg. Iul. repetun. Item in peculatu. l. fi. eo. tit. Item de residuis. l. fin. ff. ad leg. Iul. pecul. Item, quando vxor successit viro, & est accusata de morte viri, vel ècōtra. l. Lucius. de iure fisci. Item in desertore militiæ. l. defunctorum. de re mil. lib. xij. Syl.

a Perduellionis. Ideo dicit perduellionis: quia per duellū fiebat certamen, si aliquis criminis huius dicebatur reus: quod aliquid in ipsum principem, vel rempubl. fuisset molitus, secundum Plat. Et potest dici hoc & defendi, quia & secundum iura Romana videtur posse fieri debere pugna: & sunt aliqua arg. vt ff. ad legem Aquil. l. qua actione. §. si quis in collustatione. & ff. de re iudi. l. commodis. & ff. de iis qui not. infam. l. athletas & de athletis. l. j. & ff. de excusat. tut. l. athlet. in princip. & C. quæ res pign. obli. posses. l. spem. & ff. de don. l. donationes. in fi. his enim legibus habetur mentio de tali pugna, quę non fieret, nisi de iure esset. Vel dic perduellionis, id est, hostilis criminis. Nam perduelles hostes dicuntur: vt ff. de verb. sign. l. quos nos.

Adde, quòd hęc est vera, & declarat Alci. ibi. Syl.

Olim perduelles erāt, qui ciuem interfecerant, vt Horatius, qui sororem interfecerat, per duellis à Liuio dicitur. sed Iuriscōsultis Perduellionis reus est, qui in principem vel Rempub. hostilia fecerit, criminéque maiestatis tenetur. l. vlt. ff. ad l. Iul. maie.

nis [a] reus, ac per hoc memoria [b] eius damnata [c] fuerit, suum enim hæredē habere non potest, cum fiscus ei succedat: sed potest dici [d], ipso quidē* iure esse suum hæredem: sed desinere [e].

¶ *Nepotes ex præmortuo filio, eorum patris locum assumentes, simul cum patruo vel amita aui* [illegible] *uiduntur in stirpes, scilicet, non in capita: quòd si ex præmortuis fratribus nepotes tantùm supersint, quæq; proles in eam duntaxat partem succedet, quam pater si superstes esset, assequuturus fuisset.*

Cùm filius filiá-

b Memoria. Nam ipse cū sit mortuus nō potest dānari, nisi à Deo: vt ff. quæ sent. sine appel. re. l. penul.

c Damnata. Hoc scilicet, modo, pronuntio cōtra imperium Luciū fecisse: & ideo bona eius in fiscū inferri: nam per hoc memoria damnatur: & infamia quadam defunctus efficitur: vt ǯ. ex quib. cau. manu. non lic. §. j. & ex tempore cōmissi delicti alienationes ab eo factæ non valebūt: vt C. ad leg. Iul. maie. l. pen. in fi. & ff. de don. l. donationes. §. fi. Accurs.

d Potest dici. scilicet, verius.

e Desinere. scilicet, lata sententia. Nam non facit ipso iure desinere hæredem suum esse tale delictum.

Adde tamen, ꝙ interim est interdicta administratio rerum propriarū. l. quæsitum. ff. qui & à quibus. Syluest.

Cùm filius. Marcellus filium habebat, & ex altero filio mortuo quatuor nepotes. quomodo diuidetur hæreditas, vtrum in capita, id est, vt quot sunt personæ, tot sint partes: an verò in stirpes. id est, vt quia duæ sunt stirpes, duæ tantùm sint partes, & vnus filius dimidiā habeat, quatuor nepotes alterum duntaxat dimidium? In stirpes. nam imago non plus valere debet, quàm res ipsa. Res ipsa autem, id est, filius mortuus, si viueret, semissem tantùm haberet: quare rectū est, vt qui eum repræsentāt, non amplius habeant. Quid ergo si vterq; filius sit mortuus, sed ex vno sit vnus tantùm nepos: ex altero quatuor? Similiter in stirpes diuidetur hæreditas, vt ille vnus semissem, alii quatuor alterum semissem habeant. Imago enim non plus, quàm ius rei ac veritatis habeat, oportet. Cor. Vib.

Not.

Not. quòd ita succedit auo nepos, vt filius. Item, quòd vsque ad pronepotem quis succedit in locum patris: vlterius non, secundũ doct. cuius contrariũ tenui aliàs, per tex. in §. ita demum. ī. eod. & per alia plura. Item, quòd tali casu succeditur in stirpem. Itẽ, quòd quando plures inter se succedunt auo, similiter succedunt in stirpes. Syluest.

a Ex altero filio. Secus, si ex filia: vt ī. eod. §. itẽ vetustas. & ī. eod. §. diui. [illegible] Hodie secus, vt ibi not. & in l. lege. in prin. C. de legi. hæred.

b Aequum. Vt in auth. quibus mod. natu. effi. sui. §. ergo ibi, quid enim lega lius. col. vij.

c Vocantur. Idẽ est, & si per bonorũ possessionẽ vocentur: vt ff. de contra tab. l. j. §. vocantur. Sed contra. ff. de cõtratab. l. iij. §. j. Sol. nõ est contra: quia ibi præcedit filius: quia patris loco est adoptatus adnepotem: vt ī. eo. §. ita demum.

d In stirpes. ī. tit. j. §. hoc etiam addendum, in fin. contra. Sol. vt ibi.

In Capita succeditur, quum hereditas in tot equales partes diuiditur, quot sunt succedentium capita. In stirpes, quum capitum ratio non habetur, sed stirpis tãtùm vnius, cuius iure nituntur, qui succedunt.

e Ex altero. Sic suprà eod. §. fi. sic ff. de inoff. testam. l. Papinianus. §. proinde si ex duobus. sic & C. de suis & legit. l. nepotes.

f Ex duobus filiis. Præmortuis.

ve, & ex altero filio[a] nepos neptísve existũt*, pariter ad hæreditatẽ aui* vocãtur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Aequũ[b] enim esse videtur, nepotes, neptésq; in patris sui locũ succedere. Pari ratione, & si* nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve: simul vocantur[c]. Et quia placuit nepotes, neptésve, item pronepotes, proneptésve in parentis* sui locũ succedere, cõueniẽs esse visum est, nõ in capita, sed in stirpes[d] hæreditatẽ diuidi: vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero[e] filio duo plurésve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis[f] nepotes neptésve* existant, ex altero[g] vnus[h] fortè aut duo, ex altero tres, aut quatuor: ad vnum, aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

*extãt. *abest. *abest. *patris. *abest.

Vt quis suus dici queat, etiam destituti testamenti tempus inspicitur: quo fit, vt qui nepos mortis aui tempore suus non erat, si [illegible] stamento priorem locum occupat, suũ hæredis iura nanciscatur: modo viuo auo conceptus fuerit: alioqui nulla tenus admittetur.

Cùm autem[i] quæritur an quis suus hæres existere posſit: eo tempore quærendũ est, quo certũ est[k] aliquem

g Ex altero. scilicet filio.

h Vnus. scilicet, nepos.

CASVS

Cum autẽ quæritur. Aemilius filio suo exhæredato, Titium instituit. Patre & filio mortuis, Titius repudiat hæreditatem. quæro nunquid nepos auo suus hæres existet? maximè. Quid, si viuente auo, conceptus quidem fuerit, sed eo mortuo, natus? Tantundẽ. Quid autẽ si post aui mortem, & non conceptus, & natus sit? Conceptus aliquo mortuo, nõ est cognatus mortui. Quid, si emancipatus filius aliquẽ adoptarit, nunquid adoptatus suus erit nepos, auo? minimè. C. Vib.

Not. quòd an quis sit suus, inspicitur tempus destituti testamenti. Item, quod nepos conceptus tempore mortis aui, quãuis natus post mortem, dicitur suus: secùs in concepto, & nato. Itẽ, quòd ille, quem filius adoptauit, non est inter liberos aui. Item, quòd qui non potest petere hæreditatem vt agnatus & cognatus, nõ potest petere bonorum possessionem. Item, quòd hîc est tex. quod emãcipatus, & adoptiuus non est suus: & probatur optimè in illis verbis: & hec de suis hæredibus. qui tex. quòd viderim, non est ab alio ponderatus. Syl.

i Cum autem. Eo diligenter notato, qui sunt sui hæredes: nũc nota quo tempore quærendum est, qui suus heres sit.

k Certum est. Suprà eod. §. ita demum. contra. Sol. vt ibi dixi.

sine testamento[a] decessisse, quod accidit[b], & destituto testamento. Hac ratione, si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo[c], posteà certũ fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hæredẽ: aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit[d]: nepos auo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamiliâs, solus[e] inuenitur nepos. & hoc certum est[f]. Et licet post mortem aui natus sit: tamen auo viuo cõceptus, mortuo[g] patre eius, posteáque deserto[h] aui testamẽto, suus hæres efficitur. Planè si & conceptus, & natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, desertóque posteà aui testamẽto, suus hæres auo non existet: quia nullo iure cognationis patrem sui patris attigit *[i]. Sed *nec ille est inter liberos aui, quem filius emãcipatus adoptauit. Hi autẽ[k], cùm non sint sui (*quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorũ possessionem petere possunt, quasi proximi cognati[l]. Hæc de suis hæredibus.

*tetigit. *Sic. *abest.

¶ *Emãcipatus iure ciuili incognitus ad successionem parentis non venit: præ- [illegible] eio per bon. rũ possessionẽ. Vnde liberi, perinde admittuntur, ac si in eius potestate mansisset. Areti.*

¶ Emancipati autem liberi, iure ci-

¶ a Sine testamento. Quod contigit xij. modis. vt s. eod. in princ. diximus, in gl. extiterit.

¶ b Quod accidit, &c. s. vt videatur quis sine testamento decessisse.

¶ c Filio mortuo. Scilicet exhæredato.

¶ d Non potuit. Morte præuentus: vt s. eod. §. ita demum.

¶ e Solus. s. suus hæres.

¶ f Certum est. s. nepotem suũ hæredem esse, cum nullus præcedat eum: vt s. eod. §. j.

¶ g Mortuo. Ante, quàm adeatur ex testamento hæreditas. Vnde cõstat nõ trãsmitti ad filium de inofficioso querelã. imò etiã ea adita non transmittebat olim, sed hodie cõtra: vt C. de inoff. test. l. scimus, §. fi. & l. si quis filium. ibidem.

¶ Adde, quod conclusio huius gl. limitatur in hæreditate ascendentis, secundũ communem opinionem in d. l. scimus. §. fi. C. de inoff. testam. Itẽ in filio exheredato secundũ Ang. in l. nam & si is. ff. de inoff. testam. Item vbicunq; nõ potuit præparare. Ias. in l. cum mota. C. de transact. Item quo ad extraneos. d. §. fi. Item quando tales liberi essent sui. gl. in verb. heredes. in l. si q.s affirmauerit. ff. de do. Item nisi essent hæredes. Paul. in d. l. si quis filiũ. Syl.

¶ h Deserto. scilicet, ab hærede, qui non vult adire.

¶ i Attigit. Nec enim fuit proximus cognatus ei. s. auo viuo: quo viuo nõ-dum animal erat: vt ff. vnde cogn. l. s. §. si quis proximus. Sed nunquid hodie succedit per auth. de hære. ab intestat. §. j. P. dicit, quòd sic: quia naturalis causa tantùm spectatur. Ioan. cõtra: quia nec iure prætorio: quo casu naturalis inspiciebatur, admittebatur: vt sequitur: vt infrà eod. §. emãcipati. & ff. de suis & legit. l. Titius. & l. penultim.

ADDITIO.

Et hæc est communis opinio: vt per Ioann. Fab. & per Angel. hic.

¶ k Hi autem. scilicet concepti, & nati post mortem aui.

¶ l Qui proximi cognati. id est, tanquam agnati. nam agnati sunt proximiores, quàm cognati. Nunquid ergo tertio ordine inter cognatos vocantur? Respon. M. quòd sic: vt ff. eod. l. j. in fin. & in gl. fi. Ioan. contra: quia ibi de conceptis prius natis postea loquitur, secùs, si postea cõcipiuntur & nascuntur: vt hîc, & ff. de iniust. rupt. test. l. si quis filio. §. non fuisset.

¶ Emancipati. CASUS. Audiui de suis. Quid verò? Titius filium emancipauit. eo mortuo nihílne habebit filius? nihil ex xij. tabul. sed Prætor ei succurrit, & permittit bona mortui possidere, motus æquitate naturali, quæ capitis diminutionem reiicit naturæ incognitam, inuentámque à iure ciuili. Quid autem si duo sunt filii, quorum alter in potestate est, alter emanci-

emācipatus? an Prætor etiā hoc casu emācipatum admittet? maximè C. V.

Not. quòd de iure ff. & C. vsque ad tempora Iustinia. emancipati reputabantur extranei, & nō succedebant. Item not. consequentiā: nō sūt sui, quia desierūt esse in potestate. Itē Prætorē moueri naturali æquitate. Item, ꝙ de iure prætorio admittūtur sui & emancipati simul. Syl.

a Neq; enim. Bona ratio: vt s. de her. qual. & diff. §. sui. & s. eo. §. j. ibi, sui autem. &c.

b Neque vllo alio iure. s. neq; vt patroni: neq; vt agnati, quos vocat lex xij. Tabu. vt j. tit. j. in prin. & j. de succes. lib. in prin. aliàs è contra: vt j. titul. j. §. fina.

c Soli sint. s. emancipati.

d Cū suis hæredibus. s. cū aliis, q. remāserūt in potestate.

e Pro parte. s. dimidia. vt ff. de verb. sign. l. nomen filiarū. §. portionis. *id est

At ii qui C A S V S. Demea duos habebat filios, Aeschinū, & Ctesiphonem. Aeschinus emācipatus dedit se Mitioni arrogandū. mortuo Demea, intestato, excludetúrne à successione Aeschinus? Distinguo, si tēpore mortis Demeæ adhuc in adoptiui patris erat potestate, excludetur: si verò iam ab adoptiuo patre emancipatus erat, bonorū possessionem impetrabit. Sequentem. §. per se clarum non illustramus. Cor. Vib.

uili nihil iuris habent (neque enim[a] sui hæredes sunt, quia in potestate parētis esse desierūt) neque vllo alio iure[b] per legem duodecim Tab. vocantur. Sed Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem. Vnde liberi, perinde, ac si in potestate parentis tēpore mortis fuissent, siue soli sint[c], siue cum suis hæredibus[d] cōcurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato vno*, & eo, qui tempore mortis in potestate, fuerit, sanè quidem is, quis in potestate fuit, solus iure ciuili hæres est, & * solus suus hæres. Sed cùm emācipatus beneficio Prætoris in partē admittitur, euenit, vt suus hæres pro parte[e] hæres fiat.

*abest.

¶ *Emancipati filij qui sese adoptandos extraneo dedere. ita demum naturali patri olim succedebāt, [illegible] sei adoptio: quæ, si eo mortuo dissolueretur, nec ad eius, nec ad adoptiui patris successionē vllo [illegible] rant.*

At ij[f], qui emācipati à parente in adoptionē[g] se dederūt, non admittuntur[h] ad bona naturalis patris quasi liberi, si modò cùm is[i] moreretur, in adoptiua familia fuerint.* Nam, viuo eo[k], emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emācipati ab ipso[l] essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissēt[m]. Et cō-

Not. quòd emancipatus, qui de iure ciuili habebatur pro extraneo, & admittebatur de iure prætorio, si dabat se in adoptionem, carebat beneficio Prætoris cū distinctione, de qua in hoc text. Itē, quòd adoptiu⁹ emāciparus ab adoptante, est penitus loco extranei. Item, quòd dictio nihilomagis, hîc stat propriè. Item, quod sicut voluntas captatoria reprobatur ex testamento, ita ab intestato. Syl.

f At ii. s. vocantur emancipati ad successionem patris: sed non omnes. & hoc sequitur, at ii &c.

g Adoptionem. id est, arrogationem.

h Nō admittuntur. ff. de cōtra tabu. l. iii. §. si quis filio. cōtra. Sol. ibi, nō valuit adoptio, secundum Ioā. sed hîc valuit. Vel distingue, an detur extraneo, vt hîc: an detur in adoptionem nepos ex filio emancipato patri eiusdem, vt ibi: arg. s. de adopt. §. sed hodie. [Adde, ꝙ glo. errat secundum Ioann. Fab. & Ange. hîc. ideo declara, vt per eos. Syl.] Itē C. de adopt. l. penul. §. sed siquidem. quæ est contra. Sol illam intellige, vt j. eo. §. admonendi. *sinf.

i Cum is. s. pater naturalis.

k Viuo eo. s. patre naturali.

l Ab ipso. s. patre naturali.

m Fuissent. vt s. de exhær. libe. §. emancipatos.

uenieñter, quōd ad adoptiuum patrẽ pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortẽ verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantum ad hunc [adoptiuũ* patrem pertinet,] æquè extraneorum [a] loco sunt: & quantum ad naturalis patris bona ptinet, nihilò magis liberorũ gradum nascicũtur. Quod ideo sic placuit: quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui[b], ad quos bona naturalis patris ptineãt, * vtrũ ad liberos eius[c], an ad adgnatos[d].

ris[c] habent adoptiui filii*, quàm naturales. Nanque naturales [f] emancipati beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant. Adoptiui verò emãcipati[g], & iure ciuili perdũt gradũ liberorũ, & à Prætore non admittuntur[h]*, & rectè. Naturalia enim iura ciuilis ratio[i] perimere non potest. [k] nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filii, filiæ ve, aut nepotes, neptés ve esse. Adoptiui verò emancipati[l], extraneorũ loco incipiunt esse[m]: quia ius, noménq; filii, filiæve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emãcipatione perdunt.

¶ *Filius legitimus & naturalis emãcipatus vocatur ad bona patris naturalis beneficio prætoris. Sed filius adoptiu⁹ emancipatus, nullo modo potest admitti ad bona patris adoptiui. Arc.*

¶ *Ad intestati successionem qui aspirare nequit, eidem bonorum possessio minimè concedetur.*

¶ Minus ergo iu-

¶ a Extraneorũ. Si autem morte patris adoptiui facti essent iuris sui, durat agnationis ius inter eos, id est inter adoptiuũ, & naturalẽ filiũ adoptãtis nõ emancipatũ, vt sibi succedat, vt ff. de gradib. affi. l. si filiũ naturalem. & l. non facilè. §. cognationis. & ff. vnde cogn. l. j. §. cognationẽ. & de adop. l. ante pe. M. Itẽ & ipsi adoptiuo patri succedunt: vt j. eo. §. sed ea.
¶ b Adoptiui. post emancipationẽ: nõ prius: vt s. eo. §. intestatorum. vers. nec interest.
¶ c Eius. s. naturalis patris.
¶ d Ad agnatos. Nã si nõ emãcipat, certũ est, ꝙ filii non succedũt naturali patri: & ita agnati succedũt: vt s. proxi. & ff. vnde lib. l. j. Si autẽ emãciparet, succederẽt filii: vt s. prox. §. & sic in eius potestate esset ad quẽ bona naturalis patris pertinerent. qđ est absurdũ & cõtra regulam iuris, vt hîc. & ff. de hære. instit. l. illa institutio. circa princ.
ADDITIO. Itẽ qa tũc videtur, ꝙ auferet ius quæsitum agnatis: qđ est incõueniẽs. Et ex his not. ꝙ neq; ex testamento, neq; ab intestato põt eẽ volũtas captatoria. A.
¶ e Min⁹ ergo iuris. Quia naturales emãcipati iure Prętorio vocãt: sed adoptiui emancipati nõ: vt s. proxi. §. ergo, &c.
¶ f Naturales. & legitimi.
¶ g Emancipati. Ab adoptiuo patre.
¶ h Non admittũtur. Nisi sint de suis: auus adoptauit nepotẽ in filiũ, & postea emancipauit: vt ff. ad Tertul. l. ij. §. liberi autem. versicu. adoptiui.
¶ i Ciuilis ratio. i. emancipatio, quę de iure ciuili est: vt ff. de re iudic. l. actus.
¶ k Non potest. Sic. s. de leg. agn. tut. §. fi. sic. ff. de reg. iur. l. nihil tam.
¶ l Emãcipati. Ad adoptiuo patre: & post mortẽ naturalis: vt s. proxi. versicu. post mortẽ.
¶ m Incipiunt esse. Not. ꝙ si emãcipetur fili⁹, vel filia, vel deinceps nõ sunt sui hæredes: nõ tamẽ desinũt esse filij, vel filiæ.
¶ Eadem hæc. THEMA. Cui bonorũ possessio Vnde liberi nõ dat, ei multo minus bonorum possessio Contra tabulas datur. exemplũ est clarissimũ. Cor. Vib.
¶ Nota, quod cõtra tabulas datur præteritis, non exhæreditatis. Item, quòd ille est præteritus, qui vel non est institutus: vel est institutus, sed non ritè. Item, quòd bonorum possessio contra tabulas inducta est etiam pro filiis in potestate. Item quòd Prætor nõ admittit ad cõtra tabulas emancipatos

uinclu- sa absunt.

*pertinent.

*abest.

*adiu- nantur.

cipatos existentes tempore mortis in aliena familia. Item, quòd ad contra tabulas vocantur filii, qui de iure ciuili solent vocari, & eo ordine secundum Ange. quod tamen non probatur hic, sed potius, q his, quib' subuenit Pretor ab intestato, subuenit facto testamento. Syl.

a Eadẽ. Quæ obseruantur in bonorum possessione Vnde liberi, & in contratabulas bonorũ possessione seruantur.

b Institutis. His enim institutis non datur hæc bonorum possessio, nisi præteritus rumpat testamentũ: & huic, s. instituto viam aperiat. & hoc est, quòd dicitur, nisi præteritus committat edictũ: vt ff. de contratabul. l. iij. §. si quis ex liberis. primo. si autem præteritus nolit, postquam semel agnouit, institutus habet contra tabulas iure sui, & secũdum tabulas: quod est mirabile: nec expectat præteritum, vt ff. de contratab. l. si post mortem. §. fina. & de leg. præst. l. nonnunquam. Accur.

*parentis.

Præteritus quãdoque cõmittit edictum.

*eam.

Adde, q verior est opinio cõtraria & communior, q non sit necessaria petitio, & probatur concludenter in d. l. nonnunquam. & in l. non putauit. §. à primo. ff. de contratab. Syluest.

ADDITIO. Quod facit ad questionem vt ex cõtemptu alicuius, qui debuit in electione adhiberi: etiam ipso nolente, cæteri qui interfuerunt, possint eam dicere nullam. Dic vt in c. quod sicut. extrà de electio. per Ioan. Fabr. hic.

c Vt oportet. Scilicet masculi no-

Eadem[a] hæc obseruantur, & in ea bonorũ possessione, quam contra tabulas testamẽti parentis* liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis[b], neque, vt oportet[c], exhæredatis[d], Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate[e]* mortis tẽpore fuerint, & emancipatos, vocat Prætor ad eãdem* bonorũ possessionem: eos verò, qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit[f]. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamenti ad bona eius non admittit: quia desinunt in numero liberorum eius esse.

Emancipatus filius ab extraneo adoptatus, licet ad patris naturalis bona peruenire per Vnde liberi, vel Vnde agnati nequeat: per Vnde cognati tamen venire potest.

Amonendi tamen[g] sumus, eos, qui in adoptiua familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint, intestato parente naturali mortuo, licèt ea parte edicti, qua liberi ad

minatim, fœminæ inter cæteros: vt s. de exhæred. libé. §. j.

d Exhæredatis. Cùm ergo matris præteritio pro exhęredatione habeatur: vt s. de exhæred. libe. §. vlti. cessat ibi contra tabulas bonorũ possessio: vt ff. de contratab. l. illud. §. ad testamenta.

Matris præteritio habetur pro exhæredatione.

ADDITIO. Et est ratio: quia etiã remoto emãcipationis obstaculo (id quod Prætor principaliter intendit) nõ esset seruus fœminæ, cùm eos in potestate habeat, vt ib. Ang.

e In potestate. Emancipatis committẽtibus edictum, non alijs, secundum Mar. vt ff. de cõtratab. l. iij. §. si quis ex liberis. Sed Ioan. contrà. nam nullũ dicere possunt, & contratabulas suo iure habent: vt ff. de leg. præstan. l. si duo. & C. de liber. præteri. l. maximum.

f Repellit. s. Prætor: nisi sint instituti, & eis committatur edictum: vt ff. de contratab. l. non putauit. §. in adoptione. & §. vt autem. Item contra. ff. de contratab. l. iij. §. si quis filio. Sol. s. eod. §. at ii.

Admonendi. CASVS. Aeschinus, dum pater moritur, in familia sui patris adoptiui erat, aut ab eo emãcipatus est, Demea patre mortuo, quæro, an Aeschin' nulla ratione possit à Prętore adiuuari? Respon. si aut sui, aut à Demea emãcipati, aut agnati sint, nõ iuuabitur: si non sint, dabitur ei possessio, quæ cognatis dari solet: Cor. Vib.

Not. qualiter procedat successio prætoria. Syl.

g Admonendi tamen. Licet hos

duos, qui sequuntur, non admiserim de iure ciuili: vt suprà eodem. §. at ii. tamen admonendi sumus, id est, admonemus, &c.

¶ a Ad bonorū possessionem. scilicet vnde liberi.

¶ b Emancipati. Qui sunt sui per Prætorem: vt suprà eodem §. emancipati.

*abest. ¶ c Legitimos. id est, agnatos: vt j. tit. j. primo respon.

¶ d Proximos. Sic ff. si tab. test. l. j. sic ff. quis ordi. in bon. poss. serue. l. j.

¶ Sed ea omnia. CASVS. Demea suum Aeschinum fratri suo Mitioni adoptādum dedit Aeschinus nihil eius iuris, quod habuisset non adoptatus, amittit. imò, hoc amplius habebit: si pater Mitio intestat⁹ decedat, ei succedet. Quid si Mitio eum prȩterierit, sed testamētum fecerit? Aeschinus nulla ratione cōtra testamentum iuuabitur. Quid, si Demea filium suum patri suo Aeschini auo, adoptandum dederit, & ab auo suo Aeschinus sit præteritus? Tunc vetera iura ei seruabūtur perinde ac si paterfa. aliquis in arrogationem sese dedisset. Cor. Vibul.

*tertio.

¶ Not. quòd filius datus in adoptionem extraneo retinet iura patris naturalis. Item, quòd adoptatus ab extraneo non habet remedium contra testamentum patris adoptiui, si prætereatur, vel exhæredetur, ratio in text. assignatur. Item, quòd necessitas exhæredandi & instituendi prouenit ex suitate. Item, quòd adoptatus ab ascendentibus transit in potestatem, sicut de iure antiquo. Item, quòd duo vincula arctius ligant. Item, quòd arrogatus transit in potestatē arrogantis, & ei succedit. Syl.

bonorū possessionē[a] vocantur, non admittātur: alia tamen parte vocari, scilicet * qua cognati defuncti vocātur. Ex qua parte ita admittuntur, si neq; sui hæredes liberi, neque emancipati[b] obstent, neque adgnatus quidem vllus interueniat. Antè enī Prætor liberos vocat tam suos hæredes quàm emācipatos: deinde legitimos[c] hæredes, deinde * proximos[d] cognatos.

¶ *Filius, qui ad extraneum patrē adoptione trāslatus est, omnia sui naturalis patris inuiolata iura retinet perinde atque si in familiā alienam datus non fuisset: ideirco ei intestato, aut testato succedit: adoptiuo autem patri ex intestato tantùm succedit condito autem testamento præteritus, testatoris nequaquā impugnat iudicium: nisi cuipiam ascendentium in adoptionem datus sit.*

¶ Sed ea omnia[e] antiquitati quidē* placuerunt: aliquam[f] autē emendationem à nostra constitutione[g] acceperunt, quam super iis personis cōposuimus *, quæ à patribus suis naturalibus[h] in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos[i] casus, in quibus filii, & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant, &, adoptione facilè per emancipationem soluta[k], ad neutrius[l] patris successionē vocabātur[m]. Hoc solito more corri-

¶ e Sed ea omnia. Quæ suprà eod. §. at ii. dicta sunt. & suprà proxi. §.

¶ f Aliquam. Quasi dicat, quædam correximus, quædam retinuimus. *abest.

¶ g Constitutione. Vt C. de adopt. l. pen.

¶ h Naturalib. Et legitimis.

¶ i Nonnullos. id est, aliquos. Accurs. *posuimus.

¶ k Soluta. scilicet post mortem: secùs, si ante: vt suprà eod. §. at ii.

¶ l Ad neutrius. Vt suprà eod. §. at ii. Accur.

¶ m Vocabantur. Hoc idem videtur etiam contingere hodie in casu, quē habemus j. hoc §. versi. nostra autem. C. de adop. l. pen. §. sed hoc. Sed dic, quod auus, adoptans tenetur ei relinquere quartā, vt filio arrogato: vt infrà hoc §. versi. nost. a. ibi quemadmodum, &c.

¶ Attende, quia loquuntur in arrogato: non enim redit id casu illo ad successionem patris, naturalis aliquo modo: quia alteri iam est quæsita hæreditas, & quia pater testatus est ritè, nec debet decipi. Syl.

ADDITIO. Sed hanc reprobat gloss. in dicta l. penultim. quia vbi destituitur omni remedio, sibi imputet qui se

qui se emancipari permisit.
¶ a Constitutionem s. prædictam.
¶ b Permansisset. Nunquid ergo non permansit? Resp. imò permansit: vt s. de adopt. §. sed hodie. Sed hoc dicit referendo se ad factũ. q. d. ac si de iure & de facto in eius familia permãsisset.
¶ c Tantũmodo. Nunquid eũ in ius vocabit sine venia? Item nunquid alimẽta tali filio dare tenetur? Resp. nõ, per hanc literã: vt s. de adop. §. sed hodie. P. dicit contra.
¶ Adde quo ad veniã, q tenetur petere: quia nõ potest negari, q ei nõ debeatur reuerentia: & licet nõ sit in potestate, non obstat, patet in matre: sed quo ad alimenta nõ tenetur, patet in versi. tantũmodo. Nec ratio Io. Fab. obstat: q a acquirit naturali patri. Syl.
¶ d Intestato. i. simul cum aliis naturalibus: vt C. de suis & leg. l. si te. non tamen succedit aliis consanguineis sui patris adoptiui: vt C. de adopt. l. penultim. §. sed si quidem. in fin. Accursius.
ADDITIO. Hoc verum de iure nouo: secus de iure antiquo: vt ff. de adopt. l. qui in adoptionem.
¶ e Ab eo. scilicet adoptiuo patre.
¶ f Neque iure ciuili. Quia non est in potestate sua.
¶ g Neque prætorio. Quia non est emancipatus ab eo, vt s. de exhære. lib. in princ. & §. emancipatos. & §. fin.

gentes, constitutionem [a] scripsimus, per quam definimus,* quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset[b], nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo [c] casu: vt possit ab intestato [d] ad patris adoptiui venire successionẽ. Testamento autem ab eo [e] facto, neque iure ciuili [f], neque Prætorio [g] ex hæreditate eius aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi [h] querela instituta, cùm nec necessitas patri adoptiuo imponatur * vel hæredem eum instituere, vel exhæredatũ eum* facere: vtpote nullo naturali vinculo copulatũ: neque si ex Sabiniano senatusconsulto [i] ex tribus maribus fuerit adoptatus. nam & in huiusmodi casu, neque quarta ei seruatur: neque vlla actio ad eius [k] persecutionem ei competit. Nostra autem constitutione [l] exceptus est is, quem parens [m] naturalis adoptandum susceperit. Vtroque enim iure tã naturali, quam legitimo in hanc personam concurrente, pristina iura tali adoptioni seruamus [n] *: quẽadmodum [o] si paterfamiliàs sese dederit arrogandum: quæ specialiter & sigillatim * ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

*ἐκέλευσεν.
*imponitur.
*abest.
*seruauimus.
*singulatim.

¶ h Inofficiosi. s. de inoffi. test. §. tã autem. cõtra. Sol. illa intelligitur secundum distinctionẽ huius §. vt ibi dicit.
¶ i Sabiniano senatusconsulto. Quod non habemus: sed dicebat, q tres iuuenes arrogãti offerebantur, vt vnum eligeret. quo casu magna erat hæc solẽnitas: vnde ex cõstitutione diui Pii quartã ei dabat arrogator, quod hodie non est in vsu: imò idem hoc casu: vt & aliàs, vt hic: & C. de adopt. l. pen. §. quæ autem.
ADDITIO. Alci. lib. Parer. iiij. c. iij. legendum putat, Tribus manibus: quasi tribus mãcipationibus. Non viderat. s. Theophilũ, qui adoptionem ex tribus maribus docet fuisse, quum quis tres filios mares haberet & vnũ ex iis in adoptionem daret.
¶ k Ad eius. s. quartæ.
¶ l Constitutione. Vt C. de adopt. l. pen. §. si verò pater.
¶ m Parẽs. Hoc in infinitũ accipe: vt ff. de gradi. l. iurisconsultus. §. parentes.
¶ Pro intellectu vide Præpos. Senen. in iij. casu quæstio. fin. Syluest.
¶ n Seruamus. Vt siue loco filii, siue nepotis adoptetur, perinde habeatur ac si verè naturalis esset, scilicet filio præcedente nepotem: vt C. de adopti. l. pen. §. quæ in filio.
¶ o Quemadmodum. Quasi dicat: sic transit vt in hoc casu, qui sequitur.
¶ Item vetustas. CASVS. Cornelius

filium habebat: & ex filia mortua nepotem. quo tādem modo illi inter se Cornelio succedent? Filius habebit bessem, id est, octo vncias: nepos ex filia trientem, id est, quatuor vncias. Quid, si Cornelia decesserit, eodem modo filium habens, & ex filia mortua nepotem? perinde est. Sed ecce, Cornelius aut Cornelia decessit, relictis ex vna filia mortua tribus nepotibus: & ex altera itē filia mortua quatuor, quomodo isti quatuor cū illis tribus hæreditatē patientur? vtrū in stirpes, vt quatuor habeāt semissem, tres verò alterum semissem: an in capita, vt quot sunt personæ, tot sint partes æquales? In stirpes. C. Vib.

¶ Not. ꝙ iniuriam naturæ facit, qui plus diligit nepotes ex filio, & descendētes, quàm ex fœmina. Itē, ꝙ appellatiōe nepotum veniunt nepotes tam ex masculis quàm ex fœminis. Itē, quòd, stantibus descēdentibus, nullus transuersalis admittitur. Item, quòd quādo nepotes inter se succedunt; admittuntur in stirpes. Syluest.

¶ *Explosa veteri iniquitate Diusalium constitutionibus statuitur: vt ex filia nepotes, pronepotésue cum reliquis filiis & ex eis descēdētibus ad materni aui successionē æquo iure vocētur: sed cum trientis deminutione: quæ etiam locum obtinēt, cùm nepotes vnà cum filiis aut filiabus superstitibus auiæ succedunt.*

¶ Itē vetustas [a] ex masculis progenitos plus diligēs solos [b] nepotes vel neptes, qui quæve ex virili sexu descendunt ad suorū vocabat successionē: & iure adgnatorum eos anteponebat [c]: nepotes aūt, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerās, post adgnatorum lineam eos vocabat [d], tam in aui, vel proaui materni [e], quàm in auiæ vel proauiæ, siue paternæ, siue maternæ [f] successionem. Diui autē principes [g] nō sunt passi talem contra naturā iniuriam sine cōpetenti emendatione relinquere: sed cū nepotis, & pronepotis nomen commune sit vtrisque, tam qui ex masculis, quàm qui * ex fœminis descendunt: ideo eundem gradū, & ordinem successionis eis donauerūt [h]. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui nō solùm naturæ, sed etiam veteris iuris [i] suffragiis * muniuntur [k]: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus suprà diximus [l]) paulò [m] minuendā esse existimauerūt [n]: vt minus tertia parte exciperent, quam mater eorum, vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, siue maternus, quando fœmina mortua sit [o], cu-

¶ b Solos. In hoc malè.
¶ c Anteponebat. In hoc bene.
¶ d Vocabat. s. vetustas non ciuilis iuris auctoritas: vt suprà, sed prætorii: vt infrà tit. primo. §. sed quia.
¶ e Materni. s. moriēte masculo, de cuius bonis agitur: vt ȷ̃. §. proxi.
¶ f Maternæ. s. moriente fœmina: vt ȷ̃. proxi. §. Accur.
¶ g Diui autem principes. Vt C. de suis, & legi. l. si defunctus. & C. de coll. l. illā. circa princ.
¶ h Donauerūt. s. principes: sed non idem commodum: vt sequitur.
¶ i Veteris iuris. i. l. xij. tab.
¶ k Muniuntur. Nota duas rationes vincere vnam: vt s̃. de adopt. §. sed hodie. in fin. §.
¶ l Diximus. s. nullo modo, nisi in tertio ordine succedere: vt s̃. prox. §.
¶ m Paulò. Nota parum de tertia parte totius rei dici. sic in auth. de exhi. & intro. re. §. sancimus. in gl. nullum.

ADDITIO. Quod facit ad multa. imò tu dic, ꝙ hoc relinquitur arbitrio iudicis. l. hæc adiectio. ff. de verbor. signi. & l. cum furti. ff. de in lit. iur.

* abest.

* suffragio.

¶ a Item vetustas. Correximus ius antiquum circa liberos primi gradus naturales, siue adoptiuos: nunc circa vlteriores.

¶ n Existimauerunt. s. principes.
¶ o Mortua sit. Not. duos casus. Si enim moritur fœmina, nepotes vel neptes ex masculis vel fœminis in nihi-

in nihilum olim, nisi post agnatos: hodie cum deminutione tertiæ partis succedũt. Si moritur masculus, nepotes ex filia tantùm vocantur cum deminutione tertiæ partis, vt hic dicitur.

*Vide Vet. iurisprud. Prateii l. 33.

¶ a Iisque. s. qui descendunt ex fœmineo sexu.

¶ b Vocat. s. eo. §. cũ filius. Accur.

¶ c Partis tertiæ deminutione. Quod de hac deminutione tertiæ dicitur, corrigitur per sequentem §. secundum M. sed non secundum B. dicimus sequentem §. loqui in quadam alia parte, quæ debebatur agnatis. s. quartæ: nõ autem de hac tertia: sed per authent. dicimus de hac tertia correctum, s. vt æqualitate hodie veniant: vt in authen. de trien. & semiss. §. neque illo.

*l. 4. C. Th. de legit. hæred. & l. seq.

¶ d Constitutionis. Quã non habemus, vt sequitur.

¶ e Constitutione. Vt C. de suis, & legi. l. fi.

¶ f Transuersa linea. Sic in auth. de non elig. §. cùm igitur. circa fin.

¶ g Iis. s. nepotibus, & pronepotibus ex filia.

ius de hæreditate agitur iisque[a] (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodũ lex duodecim Tabularũ*, filio mortuo, nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionẽ aui sui vocat[b]: ita & principalis dispositio in locũ matris suæ, vel auiæ eos cum iam designata partis tertiæ deminutione[c] vocat. Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter adgnatos, & memoratos nepotes: quartam partẽ substantiæ defuncti agnatis sibi vindicãtibus ex cuiusdam cõstitutionis[d] auctoritate: memoratã quidem constitutionem à nostro Codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano * Codice in eo cõcessimus. nostra autem cõstitutione[e] promulgata, toti iuri eius derogatũ est. & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps superstitibus, adgnatos nullam partẽ mortui successionis sibi vendicare: ne iis qui ex transuersa linea[f] veniunt, potiores iis[g] habeantur, qui recto iure descendũt. Quam cõstitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem & tempora[h] & tunc sancimus: ita tamen[i], vt quẽadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit[k] nõ in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatem: similiter nos inter filios, & nepotes ex filia distributionem fieri iubemus: vel inter omnes * nepotes, & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & alia deinceps personas, vt vtraque progenies, matris vel patris, auiæ vel aui, portionem sine vlla deminutione[l] consequatur, vt si fortè vnus, vel duo ex vna parte, ex altera, tres, aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant[m].

*abest.

¶ h Et tẽpora. Vt in futuris casibus tantum valeãt: vt C. de suis, & legiti. l. vlti. Accursius.

¶ i Ita tamen. Hoc quod sequitur est referendũ s. ad versic. diui. non ad proximum.

¶ k Antiquitas statuit. suprà eodem. §. cum filius.

¶ l Diminutione. s. quartæ. quę debebatur agnatis: nõ tertię, quę debebatur patruis: vt s. prox. §. diximus.

¶ m Habeant. Imò in capita videtur diuidi. vt j. ti. j. §. hoc etiã addendũ: in fi. Sed ibi de collateralibus: hîc de descendentibus loquitur.

ADDITIO. Not. ꝙ non tantùm nepotes, sed & pronepotes succedunt in stirpes. & veniũt per repræsentationẽ, cuius contrarium videtur dici in auth. de hęr. ab inte. ve. §. huiusmodi. Ang.

TITV. II.

DE LEGITIMA adgnatorum succeßione.

DE LEGITIMA adgnatorum succeßione.

¶ Quia. s. titu. prox. dictũ est qualiter suc-

cedant sui heredes, siue liberi: & quia post suos vocãtur prius agnati, quàm cognati: vt ĩ. eo. §. fi. & l. j. §. post suos. ff. de suis & leg.: ideo post titulũ præcedentem posuit istum. Ang. Aret.

legare librũ. Item, q̃s sit frater consanguineus, Itẽ, q̃d qualitas adiũcta verbo, debet determinari secũdũ tẽp° verbi. Item, quòd inter naturalẽ, & adoptiuum est agnatio. Syl.

SI nemo su°. Totus iste tit. diuiditur in vij. partes. Primò, quãdo admittitur agnatus. Secũdò, q̃s est agnat°. Tertiò, vsq; ad quotũ gradũ agnati veniũ, & vsq; ad quotas personas fœminę deuoluantur tam de iure vetustissimo, & de iure Prætoris: quàm etiam media iuris prudentia. l. xij. Tabu. & tẽpore Iustiniani. Quartò: q̃ generi agnatorũ Imperator addit vnum cognatũ. Quintò, quòd l. xij. Tabula. proximus agnatus vocatur: & quis dicatur proximus. Sexto, q̃ ex l. xij. Tabul. proximo repudiante sequens non admitteba tur, hodie verò sic. Septimò, q̃ filii emancipati hæræditas est legitima patri. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia. ibi, Cæterùm. Quarta ibi, Hoc etiam addendum. Quinta ibi, Si plures sint. Sexta ibi, Placebat. Septima ibi, Ad legitimam.

*Ex Epit. Vlp. tit. 26.

* succes sionem.

¶ Thémata ad singulos §§. vsq; ad titulũ de bonorum possessione cõsultò omisimus: quoniã neq; in vetustis exẽplaribus reperiuntur: neque etiã commodè pręscribi possunt. Cor. Vib.

¶ Not. q̃ prima causa successionis est suorũ, qualitercunque sit seruus. Itẽ, quòd deficientibus descendẽtibus ex l. xij. Tabul. vocantur priores agnati. Item, qui sint agnati. Itẽ, q̃ sufficit al-

¶ *Post suos hæredes, eosque qui eorum loco habẽtur, agnatis proximis (id est, per virilis sexus cognationem iũctis.) successio defertur: in quorum etiam albo sunt, qui ciuiliter (hoc est per adoptionẽ) fiũt agnati. etiam ex adoptio [illegible]*

SI *nemo[a] suus[b] hæres, vel eorum quos inter suos hæredes Prætor[c] vel constitutiones[d] vocant, existat[e], qui* successionẽ[f] quoquo modo[g] amplectatur: tunc ex lege duodecim Tabularum ad agnatum[h] proximum[i] pertinet hæreditas.

¶ *Agnati sunt illi, qui ex linea masculina descendunt, vel*

¶ Sunt autem adgnati[k] (vt primo quoque libro[l] tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione[m] coniuncti, quasi à patre connati *. Itaque ex * eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt: qui & consanguinei[n] vocantur, nec requiritur, an etiã * eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem[o] is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt: qui etiam * consobrini[p]

*cognati. *abest.

*ii quoque.

*καλῦν χρησιν χεσ.

¶ a Si nemo. Etiã vnus: vt ff. de testa. tut. l. si nemo.
¶ b Suus. s̃. tit. j. §. j.
¶ c Prætor. s̃. tit. j. §. emancipati.
¶ d Cõstitutiones. s̃. titu. j. §. quib° cõnumerari & §. Itẽ vetustas. ver. diui.
¶ e Existat. dico & amplectatur: nã hæc duo necessaria sũt.
¶ f Successionem. defuncti.
¶ g Quoquo modo. s. ciuili, vel pretorio iure.
¶ h Agnatũ. Capite nõ minutũ: vt ff. de suis, & legi. hęr. l. capitis.
¶ i Proximũ. i. qui proximior est defuncto. ĩ. eo. §. plures. & §. proximus.
¶ k Sũt autẽ agnati. Sic ff. de legit. tut. l. sunt autem. Accur.
¶ l Libro. vt s̃. de le. ag. tu. §. sunt autem.

¶ m Cognatiõe. Cognatio est gen°, agnatio species: vnde quisquis est agnat°, is & cognatus est: sed nõ cõuertitur.
¶ n Consanguinei. Quasi ex eodem sanguine nati: cæteri agnati non dicuntur consanguinei: vt ff. de suis, & leg. l. ij. & ĩ. de suc. co. §. vulgo.
¶ Vterini enim non dicuntur cõsanguinei. l. post. cõsanguineos. in princ. ff. de suis, & legit. declar. Bartol. & Aret. l. cum quidam. §. quod dicitur. ff. de acqui. hære. Syl.
¶ o Inuicem. s. filius fratris patrono
¶ p Etiam consobrini. Impropriè: vt ĩ. de gradib. cogna. §. iiij.

¶ a Iure

¶ a Iura consanguinitatis. s. ad suos fratres prius natos: ad reliquos verò agnatos agnationis tãtùm ius acquiritur vt s̃. proxi. diximus. Et est verũ hoc, si viuẽte eo, de cuius hæreditate agit, cóceptisal tem erant: vt ff. de suis & legit. hær. l. Titi⁹. ibi, respóde. & ff. vnde co. l. j. §. si q̃s proximior.

ADDITIO. Aliàs ex persona sua non succedit sed bene ex persona patris. Angel.

¶ b Non tamẽ. Quanuis agnati vocẽtur, ad hereditatem, non tamen, &c.

ADDITIO. Et sic not. secũdũ. Ange. Dispositionẽ absolutã debere intelligi secũdũ ordinis prærogatiuã. Quod facit ad eũ, q̃ accepit in emphyteusin: vel cui legatur aliquid ꝑ se, & filiis suis, vt videanť esse vocati secundũ ordinem charitatis.

*Proximiore.

*propriè.

*abest.

¶ c Dat lex. s. duodecim Tabularum.

¶ d Sed iis. Et omnibus iis: vt infrà eod. §. si plures.

¶ e Certum. Quòd est etiam, scilicet, facto testamẽto, quod euanuit: quod dic, vt infrà §. proxi.

¶ f Per adoptionem quoque. Quasi dicat, non solùm iure naturali constituitur agnatio, sed etiã ciuili, vt per adoptionem. s. quamlibet iure isto: vt ff. de adopt. l. j. & s̃. de adopt. in princ. sed hodie per eam tantùm, ex qua transit in potestatẽ arrogatoris: vt s̃. eod. tit. j. §. sed ea omnia. ver. nostra autem. sed tamen licet non fiat agnatus. s. hodie; quia non transit in potestatem extranei arrogantis: succedit tamen ab intestato patri tãtùm, non aliis patris agnatis: vt C. de adoptio. l. penult. §. sed ne articulum. versicu. sed si quidem.

¶ g Naturales. Et legitimos. & nõ tantum emãcipatos: vt ff. de gradibus affini. l. si filium.

vocantur, Qua ratione etiã ad plures adgnatiõis gradus peruenire poterimus. Ii etiam, qui post mortẽ patris nascuntur iura consanguinitatis [a] nãciscũtur. Nõ tamen [b] omnibus simul agnatis dat lex [c] hæreditatem: sed iis [d] qui tũc proximio res* gradu sunt, cùm certum [e] esse cœperit, aliquem intestatum decessisse. Per adoptionẽ quoque [f] agnationis ius cõsistit: veluti inter filios naturales [g], & eos quos pater eorũ adoptauit. Nec dubium est quin hi impropriè* cõsanguinei appellẽtur. Itẽ si quis [h] ex cæteris agnatis tuis*, veluti frater, aut patruus, aut denique is q̃ longiore gradu est, adoptauerit aliquẽ: agnatus* inter suos esse [i] non dubitatur

¶ *Iuris veteris in succedendi ratione inter virilis, ac fœminei sexus agnatas personas, in æquabilitate reiecta, hodi [illegible] fœminæ ab i[illegible] [illegible] be[illegible].*

¶ Cæterùm [k] inter masculos quidem agnationis iure hæreditas, etiã si longissimo [l] gradu sit, vltro citróque capitur. Quod ad fœminas [m] verò attinet: ita placebat [n], vt ipsæ cõsangui-

¶ h Itẽ si quis. Non solùm pater de quo dictum est.

¶ i Inter suos esse. i. agnascitur aliis agnatis adoptantis, & eis cognatus fit: vt ff. de adoptio. l. qui in adoptionem.

*Alias agnato.

ADDITIO. Aem. Fer. legit agnatos ex velib. quasi dicat, Agnatus est inter alios agnatos. Hotoman* existimabat nõ esse dubitandũ, quin pro Suos, legẽdum esset, Tuos, siue Agnatus legať, siue Agnatos. Idque & loci hui* probare sentẽtiam, vt paulò ante, Agnatis tuis: & Theophili versionẽ planè ostendere.

¶ Ceterũ. Not. bonã simplicitatẽ legibus esse amicam. Itẽ quis dicatur germanus. Alia notab. ex te ipso facilè colliges. Syluest.

¶ k Cæterùm. id est, certè. vel aliter; lex quidẽ xij. Tabul. deferebať hæreditatem agnatis proximis, sed media iuris prudentia cum distinctione: & ideo hîc dicit cæterum, pro sed.

¶ l Longissimo. id est, decimo: vt infrà de suc. co. §. fin.

¶ m Fœminas. Agnatas.

¶ n Ita placebat. Nota. cautè dicit placebat, & non placet: vt j. §. nos verò. & hoc erat per mediam iuris prudentiam, non per l. duodecim Tabul. neque per Prætorẽ: vt j. eo. §. & hoc quidem. & §. media.

nitatis iure [a] tantùm capiāt hæreditatē, si sorores sint: vlterius nō capiāt. masculi autem ad earū [b] hæreditates (etiā si longissimo gradu sint) admittantùr. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua [c] verò ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat: quia commodius videbatur, ita iura constitui: vt plerunque [d] hæreditates ad masculos [e] confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas [f], quasi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum possessionē admittit ea parte, qua proximitatis [g] nomine bonorum possessionem pollicetur, ex qua parte ita, scilicet, admittūtur, si neque adgnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat [h]. Et hæc quidē [i] lex duodecim Tabularum nullo modo introduxit, sed simplicitatē [k]* legibus amicā amplexa simili modo omnes adgnatos, siue masculos siue fœminas cuiuscunque gradus ad similitudinē suorum inuicē ad successionē vocabat. Media autem iuris prudētia, quæ erat quidē lege duodecim tabularum iunior [l], imperiali autē dispositione anterior [m]*, subtilitate quadā excogitata, præfatam [n] differentiā inducebat, & penitus eas [o] à successione adgnatorum repellebat, omni [p] alia successione incognita: donec Prætores paulatim asperitatē iuris ciuilis [q] corrigentes, siue quod deerat implentes, humano proposito aliū ordinem suis edictis addiderūt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorū possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his [r] bonorum possessionem, quæ Vnde cognati [s] appellatur. Nos verò [t] legem duodecim Tabularum sequentes, & eius vestigia hac in parte cōseruātes, laudamus [u]* quidem Prætores suæ humanitatis: non tamen eos in plenum huic* causæ [x] mederi inuenim⁹, Quare etenim [y]

¶ a Consanguinitatis. i. agnationis.
¶ b Earum .s. fœminarum.
¶ c Tua scilicet hæreditas.
¶ d Plerunque. Hoc ꝓpter cōsanguineas sorores, de quib⁹ modò dixit.

ADDITIO. Et hinc sumitur ratio statutorū cōmuniter ꝑ Italiā, ꝙ, stātibus masculis, fœminæ nō succedāt: q̃a statuta ex ꝑte masculorum sūt fauorabilia: ex parte fœminarum odiosa: vt hîc per Ang.

¶ e Ad masculos. Sic s̃. tit. j. §. itē vetustas.
¶ f Eas. i. agnatas fœminas.
¶ g Proximitatis. i. cognationis.
¶ h Interueniat. Nec aliq̃s suorū: vt s̃. tit. j. §. admonendi. in fi. §.
¶ i Et hæc quidē. Quæ. s. in §. ceterū. & §. sed quia. dicta sūt.
¶ k Sed simplicitatem: Remota differentia agnatorū: inter masculos, & fœminas. sic s̃. de fideicōmiss. hęred. §. sed quia.
¶ l Iunior. Et sic no. ꝙ lex xij. Tab. est vetustior, q̃ media iuris prudētia: & q̃ ius prętoriū.
¶ m Anterior. i. constitutione anteriori j̃. scripta, quę est C. de legit. hær. l. lege xij. Tabu. Accur.
¶ n Præfatā. s. dictā. s̃. eodem. §. cæterum.
¶ o Eas. agnatas fœminas, nisi sorores.
¶ p Omni. Nam ordo cognatorū non erat adhuc. Vel dic, etiā deficiētibus agnatis, ipsi tamē nō vocabāt.
¶ q Iuris ciuilis. id est medię iuris prudētiæ, quod. s. ius ciuile dicitur, vt ff. de origi. iur. l. ij. §. hæc disputatio. Accur.
¶ r His s. mulierib⁹ agnatis vltra sorores.
¶ s Vnde cognati. Sic dicta: quia per eam cognati vocantur. Accur.
¶ t Nos verò. Hîc Iustinianus loquitur.
¶ u Laudamus quidem Prætores. Not. quòd ille est laudandus, qui est inuentor alicuius ordinationis, siue dispositionis, licet non æquè perfectè adinuenerit. quia facile est adinuentis addere, vt l. j. C. de veter. iur. enucle. §. omnia enim nostra. Ang. Aretinus.
¶ x Huic causæ. i. expulsioni agnatorum.
¶ y Quare etenim

*Simplicitas legibus amica.

*antiquior.

*Aur. Augu. lib 2. Emen. ca. 3.

*abesse

enim. Bene dico fore prouidendum agnatis fœminis: quare etenim.

¶ a Titulis. id est, nominibus. Accur.

¶ b Constitutis. id est, ordinatis.

¶ c Dabatur. id est, concedebatur.

du remptiores.

¶ o Tanquam. Not. ex hoc text. quòd isti impropriè sunt agnati, & ideo nō cópræhenderentur in statutis loquentibus de agnatis. Ang.

Ista glo. non est Accur.

vno eodémq; gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis [a], tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance cōstitutis [b]: masculis quidem dabatur [c], ad successionem venire omniū adgnatorum: ex adgnatis autem mulierib9 nullì penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus [d]. Ideo nos* in plenum omnia reducētes, & ad ius duodecim Tabularū eandem dispositionem exæquātes* nostra constitutione [e] sancimus*, omnes legitimas personas, id est per virilem sexum descendentes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili modo [f] ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari, secūdum sui gradus prærogatiuam. nec ideo excludendas: quia cōsanguinitatis [g] iura sicut germanæ, non habent.

*abest.

*exequātes.

*sancimus.

¶ *Vterinæ vel consanguineæ sororis filii filiæue ad auunculi successionem vnà cum filiis fratrum defuncti (non etiam cum ipsis fratribus) hoc iure admittuntur, in capita scilicet, nō in stirpes.*

¶ Hoc * etiam addendū nostræ constitutioni existimauimus [h], vt transferatur vnus tantummodo [i] gradus à iure cognationis in legitimam [k] successionem: vt non solum fratris filius, & filia (secundum quod iam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiā germanæ [l] consanguineæ, vel sororis vterinæ [m] filius & filia soli, & non deinceps [n] personæ vnà cum his ad iura auunculi sui perueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filius, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroque latere succedant, tanquā [o] si omnes ex masculis descendentes, legitimo iure veniant: scilicet, vbi frater & soror superstites [p] nō sunt. His etenim perso-

*Hæc Th.

¶ d Aditus. Certè non erat ratio iusta vel sufficiens, licet aliqua sit: vt suprà eod. §. ceterum. in fin.

¶ e Cōstitutione. Vt C. de leg. hære. l. lege xij. Tab. Accurs.

¶ f Simili modo. i. hinc inde: vel dic, ita fœminę, vt mares.

¶ g Consanguinitatis. id est, licet, non sint sorores, quæ germanæ vocátur, quasi ex eodem germine natæ.

¶ h Existimauimus. Vt ff. de legit. hære. l. lege xij. Tab. §. j. & §. in his.

¶ i Tantum modo. id est, non vlterior, proximior tamen sic, vt ipse sorores, vel fratres vterini, vel vterínæ, vt sequitur. C. de legib. hæred. l. fina. §. sed neque.

¶ k In legitimam. scilicet agnatorum. Accursius.

¶ l Germanę. id est, natæ ex eodem patre, & matre cum defuncto.

¶ m Vterinæ. id est, natæ ex eadē matre tantùm.

¶ n Deinceps. id est, vlteriores, siue in gra-

¶ p Superstites. Hoc corrigitur per auth. cessante. C. de legitimis hæredibus. quia cum his admittuntur. Item & in alio, quod subiicitur hîc. §. corrigitur: quia in stirpes sit diuisio hodie, sed post hos filios fratrum fit diuisio in capita, vt in auth. de hæredi. quæ ab intesta. §. si igitur defunctus neq;. & in authent. vt fratr. filii. §. j. vel dic, quod dicitur in auth. in stirpes diuidi, verum est, quando cum aliis, scilicet, patruis vocantur nepotes: aliàs in capita: vt hîc.

Filii fratris succedunt cum patruo: & in stirpes fit diuisio.

¶ Dic, quòd in hoc articulo variæ fuerunt doctor. sententiæ, an, scilicet, quā do filii plurium fratrum succedūt patruo, succedant in stirpes, vel in capita. Ioā. Fab. hic dicit communem opinionē esse, quòd inter filios fratrū hęreditas in stirpes diuidatur, inter cæteros vlterioris gradus in capita. Bald. verò dicit hîc opinionem communem es-

se glos.hîc. Tu verò tene opinionem glos.& defende vt per Præpos. Senen. in vij.cap.quæstio.vj.per totum: & ego aliàs disputaui hanc conclusionem. Syluest.

¶ a In capita. suprà titu.j.in fin. contra. Solut. ibi de descendentibus loquitur, hîc de collateralib⁹. Acc.

¶ Si vis scire quando in capita, quando verò in stirpes hæreditas deferatur: dic, ꝙ quando descendentes vocantur ad hæreditatem ascendentium diuiditur in stirpes. §. cum filius. suprà titu. j. Quando verò asceudentes soli vocantur, seruatur dispositio §. consequẽs in authen. de hęredi. quæ ab intest. Quando verò ascendentes cum transuersalibus, diuisio fit in capita. §. si verò. dicta authen. Nisi essent etiam præmortui fratris filii, qui vocantur ad partem patris. authentic. vt fratr. fil. Quando verò succedunt plures, collaterales in diuersis gradibus, fit diuisio in stirpes. Quando verò sunt eiusdẽ gradus, est quæstio glos. præcedentis. Dic vt ibi, Syluest.

ADDITIO. Vlpi.titu.26. sic declarat. Agnatorum hæreditates diuiduntur in capita, veluti si sit fratris filius, & alterius fratris duo, pluresve liberi: quotquot sunt ab vtraque parte personæ, tot fiunt hæreditates, vt singuli singulas capiant. Si defuncto sit filius, & ex altero filio mortuo, iã nepos vnus, vel etiam plures ad omnes hæreditas pertinet, nõ vt in capita diuidatur, sed vt in stirpes: id est, vt filius solus mediã partem habeat. & nepotes, quotquot sunt, alteram dimidiam. Locus tamen apud Vlpia. deprauatus est, quem nos, Hotomani con filiũ secuti, sic correximus. *quisque.

¶ b Si plures sint. Sic ĩn authenti. de hære. ab intestat. ve. §. si verò neque fratres. & ff. de suis, & de leg. hære. l.ij. §. hæreditas.

¶ c Habetur. Hoc corrigitur vt suprà dixi per auth. cessante. C. de legi. hære. Accur. * Aliàs propriè etiam quisque &c.

¶ d Proximus. Sic suprà titu.j. §. cùm autem.

¶ e Quæritur. Sic suprà eodẽ. §. sunt autem. versicu. non tamen.

¶ f Tunc enim. scilicet, cũ non aditur hæreditas ex testamen.

¶ g Longo tempore, id est,

nis præcedentibus & successionẽ admittentibus, cæteri gradus remanẽt penitus semoti, videlicet, hæreditatẽ nõ in stirpes, sed in capita[a] diuidenda.

¶ *Licet sint plures agnati: tamen solus proximior in gradu vocatur. Et si plures sunt in proximiori gradu, omnes simul vocantur. h.d. Angel. Aretin.*

¶ Si plures sint[b] gradus agnatorũ, apertè lex [duodecim Tabularum] proximum vocat. Itaq; si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur[c]. Et quanuis singulari numero vsa lex [duodecim tabularũ] proximũ vocet: tamen dubiũ non est, quin & si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & ꝓpriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur, & tamẽ nõ dubium est, quin licet vnus sit gradus agnatorũ, pertineat ad eos hæreditas.

¶ *Proximus inspicitur tempore testamenti destituti quãdo testamentum factum est, aliàs autem tempore mortis testantis. Aret.*

¶ *Eum proximiorem agnatum etiam dicimus, qui destituti testamenti tempore proximior est.*

¶ Proximus[d] autẽ (si quidẽ nullo testamẽto facto quisquam * decesserit) per hoc tempus requiritur, quo mortuus est, is, cuius de hæreditate quæritur[e]. Quod si, facto testamẽto, quisquã decesserit per hoc tempus requiritur, quo certũ esse cœperit, nullum ex testamẽto hæredem extiturũ: tunc enim[f] propriè quisque* intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem longo aliquando tempore[g] declaratur. In quo spatio temporis sæpè accidit, vt proximiore mortuo proximus esse incipiat, qui moriente testatore, non erat proximus.

¶ *Lege duodecim*

post mortem.

¶ a Placebat. s. ex l. xij. Tab.

¶ b In eo genere. scilicet, iure successionis.

¶ c Successionem non esse. id est, successorium edictũ inter agnatos locum non habere, scilicet de persona in personã: sed inter cognatos sic: vt infrà sequitur: vt ff. de suc. edict. l. j. §. quibus. sed de ordine in ordinem, seu de capite in caput sic, vt de liberis in agnatos, de agnatis in cognatos, & post in virum & vxorem, vt sequitur, vt ff. si ta. test. nul. ex l. j. j. respon.

¶ An autem iste §. locũ habeat in suis, est pulchra disputatio, quam latè attingit post alios Ludo. Boza. in l. qui se patris. C. vnde liber. in xxiiij. colum. & sequ. Syluest.

¶ d Nihilo magis, id est, non ideo magis.

¶ e Sed nos. Loquitur Iustinianus.

¶ f Protulimus. s. in Græco.

¶ g Cum satis. Ratio prima.

¶ h Apertũ est. id est, successorium edictũ de persona in personam.

¶ i Maximè. Ratio ij.

¶ k Gradu. Agnatorum.

* succes sioni locum.

tabularum cessabat edictum successoriũ de gradu in gradũ (nisi quoad tutelæ onera) vnius enim capitis persona defecta, sequentes in gradu personæ nequaquam admittebantur, sed protinus alteri capiti deferebatur successio: [illegible] tione emendatur.

¶ Placebat[a] autem in eo genere[b] percipiendarũ hæreditatum successionem* non esse[c]: id est, vt quanuis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatẽ: aut spreuerit hæreditatem: aut antè, quàm adeat decesserit: nihilo magis[d] legitimo iure sequẽtes admittãtur. Quod iterum Prætores iure imperfecto corrigentes, nõ id totũ sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorũ ordine eos vocabãt, vtpote ad gnationis iure eis recluso. Sed nos[e] nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione, quã de iure patronatus, humanitate suggerente protulimus[f], sanximus successionem in adgnatorum hæreditatibus non esse eis denegãdam: cùm satis[g] absurdũ erat, quod cognatis à Prætore apertũ est[h], hoc adgnatis esse reclusum[i]: maximè cùm in onere quidem tutelarum & primo gradu[k] deficiente sequens accedit*: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

¶ *Olim pater admittebatur ad legitimã [illegible] filii emancipati, si in emãcipatione fuerat cõtracta fiducia, hodie verò præsumi- [illegible] esse fiduciam. Aret.*

¶ Ad legitimã[l] successionẽ nihilominus vocatur etiam parẽs[m], qui* cõtracta fiducia filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione[n] omnino* inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur quasi cõtracta fiducia[o] fie-

¶ l Ad legitimam. Est enim filius agnatus patri proximus: vt ff. de suis & legiti. l. filius. quod ius nõ tollitur per capitis diminutionem: sicut neque inter fratres: vt hîc, & C. de leg. tu. l. iiij. Accursius.

¶ Adde, quòd doctor. ex hoc tex. inferunt patrem, vt agnatum, succedere filio emancipato: quod est falsum, vt latè probat & interpretatur hunc tex. Præpo. Senen. in vij. casu quęstio. ix. Syl.

¶ m Parens. Secus ècontrà: vt ȝ. tit. j. §. emancipati.

¶ n Constitutione. Vt C. de emancip. liber. l. fin.

*succedit.

¶ o Contracta fiducia. Sic dicendo: ius succedendi in bonis tuis mihi reseruo. vel etiam sic: emancipo de contracta fiducia.

¶ Dicam circa hoc, vt dicit Budæ. in annot. in pandectas l. ij. ff. de orig. iur. ibi vindicias. char. xxij. quòd contracta fiducia ille emancipare dicitur, qui ita emancipat, vt retineat manus iniectionem, cum libuerit. & propterea ad eum legitima hæreditas defertur: quia non videtur manumisisse, sed quasi adhuc suus propter naturã con

*non.

*omnimodo.

tractus fiduciæ, quanuis nihil certi dici posſit. Syluest.

ADDITIO. Fr. Hotomanus de fiducia contracta à nobis consultus respondit, contractam dici fiduciā, quæ vltro citróq; facta est: vt cōtractus propriè dicuntur, συναλλάγματα, quæ vltrò citróque obligāt. Quum igitur pater filium suū alicui emācipasset, fiduciarius pater eius filii quasi sibi venditi hæres fuisset, nisi vicissim remancipasset eūdem filium vero patri. Quo facto, cōtracta, id est, vltro citróq; facta fiducia dicebatur, & verus pater ei filio succedebat. Remācipationem autē fieri solitā apparet ex Gaio, & Vlpiano.

*antiquos.

*Tertulliano.

ri, cùm apud veteres * non aliter [a] hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset [b].

TITV. III.

DE SENATVSCONSULTO TERTYLLIANO*.

¶ *Lege duodecim Tabularum mater nō succedebat filio ab intestato, nec ècontra filius matri: sed ex constitutione senatusconsulti Tertylliani, si ingenua tres, libertina quatuor liberos enixa fuerat, illis ab intestato succedebat. Aretinus. Adnota. Filiam etiam nuptui datā in paterna semper residere potestate.*

Lex * duodecim Tabularum ita stricto iure vtebatur; & præponebat [c] masculorum [d] progeniem: & eos qui per fœminini sexus necessitudinē [e] sibi iunguntur, adeò expellebat, vt ne quidē inter matrem, & filium [f], filiámve vltro citróque hæreditatis capiendæ ius daret *: nisi quod Præ

*Ex Vlpiano tit. 26.

*daretur.

¶ a Non aliter. Quod non erat rectum: vt ff. de reg. iur. l. secūdum naturam. & ꝟ. de legi. patro. tute. in fin. & ꝟ. de empt. & vend. §. cum autem. circa medium. nam qui sentit incommodū, sentire debet commodum, vt dicunt iura superius alleg. & econuerso. non est enim ferendus, qui lucrum amplectitur, onus autem subire recusat. C. de cad. tol. l. vnica. §. pro secundo. in fi. habēt Canonistæ regulam iuris, qui sentit onus. de reg. iur. in vj.

¶ b Manumisisset. i. emācipasset. sic. ff. quād. act. de pe. est an. l. j. §. alienatio. ¶ Dic quod stat propriè: quia de iure antiquo manumittebatur, quando fiebat per imaginariam venditionem: vt aliàs suo loco declaraui. Syluest.

DE SENATVSCONSULTO Tertylliano.

¶ Post agnatos de quibus suprà, succedūt cog. ideo sequebatur videre de cognatis. Verùm licet mater & filius sint cognati, tamen ex speciali prouisione sibi adinuicem vt agnati succedunt: vt infrà de succes. cog. in principio. ideo post alios agnatos ante cognatos ponit de succeessione matris ad filiū, & ècontra. Areti. Differentia huius tit. & sequentis notari potest in his versibus:

Matri dat mœstæ geniti bona Tertyllianum.
Fili maternas tibi res dabit Orphitianum.

¶ Lex duodecim. Totus iste titulus diuiditur in quinq; partes. Primò, quòd ex l. duodecim tabularū mater ad hæreditatem filii, & ècontra, non admittebatur. Secundò, qualiter admittebatur ex senatusconsulto Tertyllia. Tertiò, quæ personæ præponebātur tunc matri. Quartò, constitutionem Tertylliani remouet. Quintò remouet alias cōstitutiones. Secunda ibi, Et primus. Tertia ibi, Præferuntur. Quarta ibi, Sed nos. Quinta ibi, Sed cum antea.

¶ Lex duodecim Tabularum. Not. quòd strictum ius est, quod spreta æquitate & humanitate rigorem imitatur. Item, quòd vbi rigor & æquitas scripta sunt præfertur æquitas. Item, quòd ius quibusdam matribus à Claudio tributum, non trahebatur ad omnes. Syluest.

¶ c Præponebat. Impropriè, nam cognatos nullo modo vocabat, vt sequitur.

¶ d Masculorum [illegible] gnatos: vt ꝟ. tit. in princ.

¶ e Necessitudinem. id est, cognationem. nam dicuntur cognati necessarii: vt ff. de iust. & iur. l. fin.

¶ f Matrem & filium. Quia adinuicem

cem sunt cognati: vt infrà de success. cogn. §. vulgò.

Ius quãdoque dicitur iniquũ.

¶ a Iuris angustiæ. Not. ius dici, angustiosum, aliàs iniquum dicitur: vt ĩ. de suc. lib. in prin. & ff. quod quisque iur. l. iij. in princ.

¶ b Postea. Post legẽ duodecim tab. per Diuum Claudiũ, & per senatusconsultũ Tertyllianũ, vt sequitur.

¶ c Amissorũ. s. in acie principis: vt arg. s̃. de excusat. tut. in princi. Vel dic, quòd generaliter statuit: vt C. de inof. testam. l. liberi. prima verior est.

*Suet. in Clau.

Et ista est cõmunis. si enim generaliter esset à Claudio prouisum, frustratoria esset dispositio Tertylliani. Syl.

* Tertul. & Sacerdã. COSS.

¶ d Eorum. scilicet filiorum.

¶ e Auiæ. Etiam hodie auia succedit sicut mater, vt in auth. de hære. quæ ab intesta. §. consequens.

tores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione Vnde cognati accommodata vocabãt. Sed hæ iuris angustiæ [a] postea [b] emendatæ sunt. Et prim⁹ quidẽ diuus Claudius* matri ad solatium liberorum amissorum[c], legitimã eorum[d] detulit hæreditatem. Postea autẽ senatusconsulto Tertylliano, quod diui Adriani temporibus* factũ est, plenissimè de tristi successione matri non etiã auiæ[e] defenda cautum est: vt mater ingenua trium liberorũ ius habens [f], libertina quatuor, ab bona filiorũ[g] filiarúmve admittatur intestato mortuorũ, licet in potestate parentis sit [h]: vt scilicet cùm alieno iuri subiecta est, iussu [i] eius adeat hæreditatem, cuius iuri subiecta est.

¶ Filij defuncti excludũt matrem vsque in infinitũ. Idem in patre, & fratre qui etiã matrem excludunt. Soror aũt defũcti vnà cũ matre admittitur. Aret.

¶ Præferuntur autem matri liberi [k] defuncti [l], qui sui sunt, quíve suorũ[m] loco sunt, siue primi gradus[n] siue vlterioris[o]. Sed & si-

¶ f Trium liberorum ius habens. id est tres habens filios, non autem in potestate: vt s̃. de adopt. §. fœminæ. quos tres habere videtur, etiam si ter geminos peperit: secundum Ioan. vt ff. de verb. sign. l. ter enixa.

ADDITIO. De iure trium liberorum alii ex Iulio Paulo docuerunt, in his Ae. F. & E. B. sed quale esset Dion. lib. lv. docet his verbis, quæ nobis Fr. Hotomanus super ea re consultus reddidit. Liuia in numerum matrum, quę tres liberos peperissent, relata est: quibus enim fortuna seu virorum seu mulierum non permisit toties parere, harum quibusdam lex quædam primùm quidem per senatum, nũnc autem per Imperatorem in beneficii loco iura carũ, quæ toties pepererunt, tribuit: vt neque ipsæ sterilium pœnis subiiciantur, & prẹmià fœcundissimarum, præter pauca quædam, consequãtur*: quę non homines tantùm, sed etiã Dii inuenerũt, vt si quis moriens aliquid eis reliquerit, id illę accipiãt.

*locus hîc apud Dionem mutilus.

¶ g Filiorum. Quod dic vt s̃. de hære. quæ ab intesta. §. j. & ij. & §. emancipati. & §. diui.

¶ h Parẽtis sit. s. mater. Et ita not. de iure Romanorum vxorẽ alicuius esse in potestate parentis. nõ mariti. nisi quo ad debitũ carnis: aliud de iure Lõgobardorũ: vt hîc, & C. de condit. inser. l. si vxor tua. & in Lõgobardia qualiter mulieri alienare permissum sit. l. j. Tenetur tamen operari viro vxor: vt l. sicut. cũ ibi not. ff. de oper. libe.

Vxor nõ est in potestate mariti.

¶ i Iussu. s. iure antiquo, cum quælibet hæreditas patri per filium quæreretur: vt ff. de acq. hær. l. qui in aliena. in prin. Sed hodie in sola profectitia non aduentitia, scilicet exigitur iussus: vt C. de bon. quæ libe. l. fin. §. siue è contrario.

ADDITIO. Not. quòd in profectitiis iussus hodie non est correctus, sed est necessarius, vt olim. Item not. glo. in l. fin. §. j. C. de bo. quæ lib. Ang.

¶ k Liberi. Etiam adoptiui: & ita demum si ipsi succedere velint: vt ff. eo. l. ij. §. liberi. & §. ita demum. Accur.

¶ l Defuncti. scilicet filii, de cuius hęreditate nunc agitur.

¶ m Suorum. Quod dic, vt s̃. de hær. quæ ab intestato. §. j. & §. ij. & §. emancipati. & §. diui.

¶ n Primi gradus. Vt filii.

¶ o Vlterioris. Vt nepotes & similes.

¶ a Sed & filiæ. Quasi dicat, nõ solùm nepos ex filio masculo excludit matrẽ defuncti. sed & nepotes ex filia

¶ b Præponit. i. præfertur.

¶ c Defunctæ. s. filiæ.

¶ d Pater. Non adoptiuus: vt ff. eo. l. ij. §. sed neque auus.

¶ e Vtriusque. s. filii & filiæ. hoc est maritus: huius mulieris volẽtis succedere filio mortuo.

¶ f Inter eos solos. s. auũ & matrẽ defuncti. Si autẽ sit auus & pater defuncti, præfertur auus matri & etiã patri: vt ff. eo. l. æquissimum. §. j. Et not. ꝙ hîc fallit regula, si vinco vincentẽ &c. vt ff. de diuer. & tẽp. præscr. l. de accessionib⁹. §. nam qui me. nã auus patri defuncti præfertur: vt ff. eod. l. æquissimũ. §. j. & pater matri: nõ autem auus solus præfertur matri. Sic fallit in auth. de ęqu. dot. §. his consequens. Item in auth. quib. mo. nat. effici. sui. §. discretis. in gl. coniunge. Item ff. qui potio. in pig. hab. l. Claudius. sic ff. de iniust. rup. test. l. penult.

¶ Dic secũdum Christoph. hîc,

* honorata.

* fratri, & sorori.

liæ[a] suæ mortuæ filius vel filia præponitur[b] ex constitutionibus matri defunctæ[c], id est auiæ suæ. Pater[d] verò vtriusque[e], non etiã auus, & proauus matri anteponitur, scilicet cùm inter eos solos[f] de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii, quàm filiæ excludebat[g] matrem, soror autem consanguinea pariter cũ matre admittebatur[h]. Sed si fuerãt frater & soror consanguinei, & mater liberis[i] onerata*, frater quidem matrẽ excludebat, cõmunis autem erat hæreditas ex æquis partib⁹ fratribus* & sororibus.

¶ *Abiecta antiqui iuris impietate hoc iure vtimur, vt quæcũque matres (etiã si ter enixæ non fuerint) [illegible] exclusis agnatis cõsequantur, exceptis tamen defuncti filij fratribus ex vtroq; vel altero parente natis, qui vnà cum matribus forma hic tradita succedunt.*

Sed nos constitutione, quã in Codice[k] nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus, respicientes ad naturã & puerperium, & periculum, & sæpe mortẽ ex hoc casu matribus illatam. Ideóque impiũ esse credidimus, casum fortuitum[l] in eiùs admitti detrimentũ. Si enim ingenua ter, vel libertina quater nõ peperit: immeritò defraudabatur successione suorũ liberorum. Quid enim peccauit[m], si non plures: sed paucos peperit? Et dedim⁹ ius legitimum plenum matribus (siue ingenuis, siue libertinis) & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eũ[n] tantum vel eã, qui quæve morte intercepti[o] sunt: vt* sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

¶ *Mater præfertur omnib[illegible] exceptis [illegible]bus, & sororibus: & cum sororibus solùm venit ad dimi[illegible] pro virili. Arc.*

Sed cùm antea constitutiones[p] iura legitimæ* successionis perscrutan-

¶ tunc militat d. regula, quando sunt termini pares: aliàs secùs. quod declara, vt per eum hîc. Syl.

¶ g Excludebat. Sed malè hodie: vt infrà eod. §. sed cum.

¶ h Admittebatur. Et bene, vt j. eo. §. sed cum.

¶ i Liberis. Tribus, vel quatuor: vt s. eo. §. posteà autem.

¶ Sed nos. Not. matrem hodie liberis succedere, non habita distinctione numeri filiorũ. Itẽ not. rationẽ: quia mulieres multa onera & pericula propter filios subeunt. Itẽ, quod nõ debet imputari alicui, qđ à fortuna procedit. Syl.

¶ k In Codice. Non in eo quẽ habemus sed in primo C. remãsit: quæ est. C. de iur. del. l. ij.

*&.

¶ l Fortuitum. s. habere, vel nõ habere tot filios: cum ex diuina gratia hoc descendat.

¶ m Peccauit. Nam si peccatũ est, magis fuisset mariti: vt C. de leg. hæred. l. leg. xij. Tabu. in fin. j. respon.

¶ n Eum. s. cui succedere vult.

o Intercepti. Aliàs interempti.

*legitima.

¶ p Constitutiones.

tes partim matrē adiuuabāt, partim eā prægrauabant: nec in solidū eā vocabāt, sed in quibusdā casibus tertiā ei partē abstrahētes certis legitimis dabāt personis[a], in aliis autē contrariū faciebāt[b]: nobis visū est[c], rectā, & simplici via matrē omnib[9] personis[d] legitimis anteponi, & sine vlla deminutiōe[e] filiorū suorū successionē accipere: excepta fratris, & sororis persona, siue cōsanguinei sint, siue sola cognatiōis iura habētes: vt quemadmodū[f] eā[g] toti alii ordini legitimo præposuimus, ita oēs fratres & sorores, siue legitimi sint, siue nō, ad capiēdas hereditates simul[h] vocem[9]: ita tamē, vt si quidem solæ sorores[i]: adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidē mater, alterā verò dimidiam partē omnes sorores habeāt. Si verò matre superstite, & fratre vel fratrib[9] solis, vel etiā cū sororibus, siue legitima[k], siue sola cognationis[l] iura habentibus, intestatus quis, vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hereditas.

¶ *Quæ filio suo impuberi intra anni spatium tutorē petere neglexerit, ab eius [illegible] pubertatē decesserit, prorsus sit aliena.*

¶ Sed quēadmodum nos matribus prospeximus[m], ita eas oportet suæ soboli cōsulere[n]: sciturus eis[o], quòd si tutores liberis non petierit: vel in locū remoti, aut excusati intra annum petere neglexerint: ab eorū impu-

tiones. Quas nō habem[9], secūdū Ioan.

¶ a Personis. Patruo & filio, & nepoti patrui: vt C. eo. l. fi. in fi. j. respon.

¶ b Contrarium faciebant. i. nihil dabant nisi prædictis.

¶ c Visum est. Vt C. eo l. fi.

¶ d Omnibus personis. Etiam patri defuncti: nisi in vsufructu, & toto quādo habebat defunctū in potestate, aliâs in bes se tātū. sed & in hoc casu hodie etiā in totū habet: vt C. eo. l. fi. & de le. hær. l. emācipatis. iure verò aut. ascendētibus defert æqualiter paternis & maternis: vt in auth. de hære. ab inte. §. si igitur defunctus descendentes.

ADDITIO. Dic qđ hodie filio defūcto relicta matre & sorore vel fratre aliter succedit, vt aut. defuncto. C. e. Ang.

¶ e Diminutione. Quæ fiebat p agnatos supradictos in prin. istius. §.

¶ f Quemadmodū. q. d. qui in vno honoratur, in alio grauetur. ff. de iure iur. l. eum qui in princ

¶ g Eam. scilicet matrem.

¶ h Simul. scilicet. cum matre.

¶ i Sorores. Hoc casu est hodie idem quod in seq. §. vt in authen. de nup. §. pen. & §. quoniam.

¶ k Legitimæ. Quia sunt sorores ex vtroque parente.

¶ l Cognationis. Quia sunt tantum ex matre sorores.

¶ Sed quemadmodum. Not. matrem teneri petere tutorem filio: aliter perderet legitimam filii successionē. Item, quòd mater etiam vulgò quæsitis succedit. Item not. ex hoc text. iūcta l. ij. §. si mater. ij. ff. eod. quòd appellatiōe filiorum veniūt nepotes, sicut appellatiōe sobolis, & liberorum: nā ibi loquitur in filiis, & tamen veniunt nepotes. Syluest.

¶ m Prospeximus. In successione.

¶ n Consulere. s. in tutore petendo. Accur.

ADDITIO. Et dic petēdo. s. intra annum vt hic, & istam opin. dicit Ange esse cōmunem: & eam tenent tanquam magis æquam per leg. sciant. C. de legi. here. quāuis Barto. ibi & docto. velint q̄ teneatur petere statim cum potest, nisi fuerit impedita legitima causa: item quòd annum non transcendat.

¶ o Sciturus eis. s. matribus neglig ētib[9]. aliâs non perdunt: vt C. qui pet. tut. l. cum à matribus, & maioribus, aliâs similiter non perdunt: vt C. si aduer. deli. l. ij.

¶ Dic quòd ad hoc, vt perdat, requiritur quòd sit maior xxv. annis, quòd moriatur filius impubes, quòd esset vtile pupillo tutorem habere quòd

ZZ. j.

mater fuerit negligens, q nulla causa excusari possit, secũdũ Christopho. & p declaratione vidẽda essent, quæ po nit Dec. in c. ex parte. de appellat. Syl. ¶ a Impuberum. Aliud, si puberes mo riantur: vt C. eo dem. l. matres.

starũ: Itẽ, q ex tali senatuscõsulto nõ vocabantur nepotes: sed fuit extensum ad nepotes per constitutiones: item q appellatione filii in materia legali nõ veniũ nepotes: nã aliter non fuisset necessaria talis extrẽsio. Itẽ[l], q liberorũ appellatio, strictè aliquãdo pro filiis accipitur. Syl.

¶ b Vulgò quæsit[9]. Nisi mater sit illustris. Sic ècõtra talis filius illustri matri non succedit: vt C. ad Orsiti l. si qua illustris.

ADDITIO. Idẽ, si esset natus ex damnato coitu: secus, si ex concubina etiã illustri: vt per Ang. hîc.

ADDITIO. Vulgò autem quæsiti dicuntur, qui incertũ patrem habent, vtpote q meretricio, & vago concubitu geniti sũt vt patet ex §. fin. suprà de nupt.

DE SEN. [illegible] Orfitiano

Visum est titulo superiori qualiter mater succedat filiis p senatusconsul. Tertyllianum, videamus nunc qualiter filii succedunt matri: quod fit per senatusconsul. Orfitianum

betum[a] morientiũ successioue meritò repelluntur.

¶ [illegible]

Licet autem vulgò quæsitus[b] sit filius, filiáue: potest tamẽ ad bona eius mater ex Tertylliano, senatusconsulto admitti.

TIT V. VII. DE SENATusconsulto Orfitiano.

¶ *Filius & nepos ve* [illegible] *consulto Orfitiano.* *Aret.*

Et contrarium[c] autem* liberi[d] ad bona matrum[e] intestatarum admittantur ex senatusconsulto Orfitiano quod Orfitio & Rufo Coss. factum * est diui Marci temporibus, & data est, tam filio, quàm filiæ legitima [f] hereditas, etiam si alieno iuri subiecti sint: & præferuntur [g] consanguineis [h], & adgnatis defunctæ matris. Sed cum ex hoc senatusconsulto nepotes [& neptes*] ad auiæ successionem legitimo iure non vocarẽtur, postea hoc constitutionibus[i] principalibus emendatum* est: vt ad similitudinem filiorũ, filiarúmque, & nepotes[k], & neptes vocentur.

e Per contrariũ. Ecõtrario. nã. s. ti. j. tracta tũ est qualiter mater filio succedit: nunc dicit ècõtra. Vnde versus: Matri succedes ónate per Orfitianum. Inuidiam portat ècõtra Tertylianum. Acc.

*latum.

d Liberi Strictè ponitur pro filiis tãtùm: vt j. eo. §. j. versi. sed. cum aliàs. contrà: vt ff. de verb. sig. l. liberorum.

*abest. Th.

e Matrum. Ingenuarũ, vel libertinarũ: vt ff. eo. l. j. j. resp. imò & ancillarum, dũmodò sit sibi facta mora in fideicommis. libertate præstanda: vt C. eod. l. fin.

*cautũ.

*vt.

Et contrariũ. Totus iste titu. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qualiter filii ad hereditatẽ matris, & nepotes ad hereditatẽ auiæ admittãtur. Secũdo nunquid capitis deminutione tale i[9] succedẽdi tollatur. Tertiò, qui sunt illi filij, q ad hereditatẽ matris admittũtur. Quartò subnectit nouũ casũ ad materiã ab intestato Secunda ibi, Sciendũ est. Tertia ibi, Nouissimè. Quarta ibi, Si ex plurib[9].

Not. filios vocari ex senatuscõsulto Orfitiano ad successionẽ matrũ inte-

f Legitima. Non quia leg. duodecim Tab. daretur, imo denegabatur: vt. s. tit. j. in princ. sed senatusconsul. dat, quod vicem legis obtinet: vt j. de excep. §. hæc exempli causa.

g Et præferuntur. scilicet filii.

h Consanguineis. i. cagnatis. Acc.

ADDITIO. Alibi exponitur cõsanneis, id est fratribus: vt l. j. C. eod. tit. & illa communiter tenetur. Angelus.

i Constitutionibus. Quas non habemus.

k Nepotes. Idem in aliis descendentibus ex hac linea dicã. Sed quid, si nepos

Hæreditas per capitis deminutionem minimā quando que perditur, quando que nō.

Successio ex Tertylliano vel Orfitiano non tollitur minima capitis deminutione.

¶ Sciendū autem est, huiusmodi successiones, quæ ex Tertylliano & Orfitiano senatusconsultis* deferuntur, capitis deminutione[a] non perimi, propter illam regulā[b], quia nouæ hæreditates legitima capitis deminutione non pereunt: sed illæ solæ[c], quæ ex lege duodecim Tabularum[d] deferuntur[e].

*abest.

¶ *Etiam filius vulgo quæsitus ad hæreditatē matris admittitur.*

Nouissimè sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgò[f] quæsiti sunt, ad matris hæreditatem[g] ex hoc senatusconsulto admitti[h].

Quoties pluribus legitimis hæredibus delata est hæreditas, non adeuntium portio adeuntibus accrescit, quò ad [illegible] hæredes quoque transfertur.

¶ Si ex pluribus[i] legitimis hæredibus quidem omiserint hæreditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint[k], quò minus adeāt: reliquis, qui adierint[l], accrescit[m] illorum portio. & licet antè

si nepos iste fuit conceptus post mortem auiæ? Resp. non sic: vt s. de hered. quæ ab intest. §. cum autem dicimus.

¶a Capitis deminutione. s. minima. nam per alia omne ius etiam cognationis tollitur: vt s. de capi. diminutione. §. quod aūt.

¶b Regulam. Cuius tenor est hîc. & ff. de ca. demi. l. tutelas. j. respon.

¶c Sed illæ solæ. ff. vnde lib. l. fi. in fin. contra. Solutio, Hic dicit solæ, vt excludat eas tantùm, quæ ex senatusconsulto deferuntur, non prætorias successiones, vt ibi.

¶d Ex lege xij. Tab. sic ff. eo. ad senatusconsultum Tertyllianum & Ofitianum. l. j. §. capitis. sic ff. de suis, & legi. l. capitis.

¶e Deferuntur. Quare magis lege duodecim Tabularum data hæreditas perditur per capitis deminutionem minimam quàm senatusconsulto delata? Respon. quia illam agnatis defert, quæ agnatio per capitis deminutionem minimam tollitur: at senatusconsult. filio, qui matri est cognatus, & cognatio non tollitur per capitis deminutionem minimam: vt s. de leg. agn. tut. §. j.

¶f Vulgò quæsiti. Quia non habent certum patrem: vt s. de nupt. §. si aduersus. multo magis in naturali tantùm: vt C. eod. l. penult.

¶g Hæreditatē. s. vnà cum legitimis, nisi erat mater illustris: tunc enim cū legitimis ab intestato non veniunt. secus in naturalibus ex licita consuetudine procreatis: vt C eod. l. pen.

¶h Admitti. Nunquid hodie succedit vulgò quæsitus? Videtur quòd non: vt in authen. quib. mod. natu. effic. sui. §. vltim. Sed tamen distingue, aut ex tali coitu, qui possit damnari, vt incestus, adulterij nefarij, & similis: quo casu non succedit, cum ob hoc ipsum damnandus est: vt in d. authen. & ff. solu. matr. l. si ab hostibus. aut non: & tunc succedit matri: vt hîc: non patri, cùm sit incertus. nam & si habet certum patrem naturalem, non tamen succedit ei, nisi in duabus vnciis ab intestato, non extantibus legitimis: aliàs in nihilū: vt in auth. quibus mod. nat. effic. sui. §. discretis. collat. vij.

¶i Si ex pluribus. Iste §. est communis ad omnes titulos, quos in hoc tertio libro habuimus. nō tantùm ad hunc titulum: & de iure accrescendi inter legitimos tantùm tractat: vt hîc & ff. eodem. l. j. §. si nemo. & C. de caduc. tollend. l. vnic. §. his ita. Idem etiam est in his, qui de iure prætorio succedūt: vt ff. de bonor. possess. l. iij. in fin. & l. iiij. & v.

k Alia causa. Vt si defecerit conditio sub qua instituti erant: vt supra quib. mod. testamen. infir. §. posteriore.

¶l Adierint. Sic ff. de lega. ij. l. cum pater. §. libertis. ibi, Cæterum prout.

¶m Accrescit. Sed pro qua parte? Respond. prout erant instituti: vt C. de cad. tol. l. vnic. §. is ita. & s. de vulgar. subst. §. j. Itē nunquid est necesse iterum adire? Resp. non, nisi quando ex alterius persona, puta serui, fiat mihi augmentum: vt ff. de acquir. hered. l. si solus. in j. respon. & in fin. legis.

a Ante decesserint. Quàm accrescere eis. Vel dic ante, quàm illi repudiarent. vel ante, quàm adirent illorũ portionem: non autem ante, quàm suã partem adirent: imò adiuerant, vt sequitur. aliàs nõ transmitterent olim, vel hodie: vt C. de caduc. tol. §. in nouissimo. nisi in personis liberorũ: vt C. de his, qui ante aper. tab.

*qui adierant.

ADDITIO. Hoc verum, nisi in hęreditate ascendentium ex vtraque linea, nõ in hæreditate trãsuersaliũ, vel extraneorũ: quia non adita per liberos, ad posteritatẽ non transmittitur. Suus transmittit ad quoscunque, etiã extraneos. dic vt per Angelum hic.

b Pertinet. scilicet augmentum supradictum, vel portio illorum.

decesserint * a, ad hæredes tamen eorum pertinet b.

TITVL. V.

DE SVCCESSIONE cognatorum.

¶ [illegible] proximiores cognatos, [illegible] minas ortundos, ad successionem [illegible]

Post suos c hæredes, eósque, quos ĩter suos hæredes Prætor d, & constitutiones e vocãt: & post legitimos (quo numero sunt agnati f, & ij g, quos in locum agnatorũ, tam supra dicta senatuscõsulta h, quàm nostra erexit cõstitutio i,) proximos k cognatos Prætor vocat, qua parte naturalis cognatio l spectatur. Nam agnati capite deminuti, quíque m ex his progeniti sunt, ex lege duodecim Tabularum inter legitimos non habentur n, sed à Prætore tertio ordine o vocantur: ex-

DE SVCCESSIONE cognatorum.

Continuatur per ipsum textum, in principio ad præcedentia. Vel sic, & clarius, Quia suprà de successione suorum & agnatorum dictum est: & quia post illos vocantur cognati: ideo sequitur de successione cognatorum.

Post suos. Iste titulus diuiditur in tres partes. Primò, quando cognati admittantur, & quo iure. Secundo, qui sunt cognati. Tertio, vsq; ad quotum gradum cognati & agnati admittuntur. Secunda ibi, Qua parte. Tertia ibi, Hoc loco.

Not. ordinem successionum. Item, quòd fratres quanuis emancipati, cõnumerabãtur etiam inter agnatos ex l. Anastas. Item, quòd capitis deminutio tollebat agnationem, tanquã vinculum ciuile: & per consequens hereditatem & successionem ex illo capite. Syluest.

c Suos. Vt suprà de hæred. quæ ab intest. §. j. & ĩ. de ser. cog. §. j.

d Prætor. Vt infrà de hæred. quæ ab intest. §. emancipati.

e Constitutiones. Vt s. de hæred. quæ ab intesta. §. quibus. versi. necnon. & §. item vetustas. ver. diui.

f Agnati. Vt suprà de legi. agna. suc. in prin.

g Et ij. scilicet, quí sunt de numero legitimorum.

h Senatusconsulta. Vt suprà proximis duobus titulis.

i Constitutio. Vt suprà de leg. agna. succes. §. hoc etiam.

k Proximos. scilicet, quos nemo cognatus antecedit, vel præcedit, siue vnus sit, siue plures: & inspicitur quis proximior sit eo tempore, quo bonorum possessio defertur: vt ff. eo. vnde cognati. l. prima. §. proximus. & §. gradatim.

l Cognatio. Nunquid ergo inter seruos datur hæc bonorũ possessio? Respon. etiam si fiat postea liber, non detur: vt ff. eod. vnde cogna. l. j. §. pertinet. & l. is qui. Sed nũquid adoptiuis: quia non videtur ibi naturalis causa? Resp. sic: quia quibus agnascitur: & cognascitur: vt ff. eodem. vnde cognati. l. j. §. cognationem. Accurs.

ADDITIO. Sed hoc nõ obtinet iure nouo. Vide s. de hær. quæ ab intest. §. at ii qui. vers. post mortem. in fin.

m Quíque. Breue debet esse illud, que.

n Non habentur. Vt suprà titul. j. §. sciendum.

o Tertio ordine. Nam sunt quatuor ordines succedendi: vt ff. si tabu. testamen. nul. extab. l. j.

ceptis [a] solis tantũmodo fratre, & sorore emãcipatis, non etiam liberis eorum, quos [b] lex Anastasiana [c] cum fratribus integri iuris [d] constitutis, vocat quidẽ ad legitimã fratris hæreditatem, siue sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua diminutione [e], quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis verò agnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi nõ sunt: tamen anteponit eos [f], & proculdubio cognatis [g].

¶ *Transuersales per neã fœmininã, & liberi in alterius familia adoptiua ex isto ordine. Are.*

¶ Eos* etiam [h], qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iungũtur, tertio gradu [i] proximitatis nomine Prætor ad successionẽ vocat. Liberi [k] quoque qui in adoptiua familia sunt, ad naturaliũ parentum hæreditatem hoc eodem gradu [l] vocantur.

¶ *Vulgo [illegible] habe[illegible],* *sed cognationem: ideo succedit matri, & aliis ex sua linea descendentibus isto ordine. Aretin.*

¶ Vulgò quæsitos nullos habere agnatos*, manifestũ est. cùm agnatio à patre sit, cognatio à matre. hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadẽ ratione nec inter se quidẽ possunt videri consanguinei esse, quia consanguinitatis ius, species est [m] agnationis. Tantùm ergo cognati sunt sibi [n], sicut & matri* cognati sunt. itaque omnibus [o] istis ex ea parte cõpetit bonorũ possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

¶ *Agnati ad decimũ vsque gradum, cognati verò in sextũ, ad hæreditates ex intestato admittuntur.*

¶ Hoc loco [p] & illud necessariò admonẽdi sumus, agnationis quidem iure admitti aliquem ad hæreditatem, & si decimo gradu sit: siue de lege duodecim tabularum quæramus, siue de edicto quo Prætor legitimis [q] hæredibus daturũ se bonorum possessionẽ pollicetur. Proximitatis [r] verò nomine iis solis Prætor [f] promittit, qui vsque ad sextũ

¶ a Exceptis. Nam isti inter legitimos numerantur.

¶ b Quos. scilicet fratres emãcipatos & sorores. Accur.

¶ c Lex Anastasiana. Quam nõ habem⁹. sed de ea habetur mentio C. de leg. tu. l. iiij. & de leg. her. l. fi. §. j. Acc.

¶ d Integri iuris, id est, non emancipatis.

¶ e Diminutione. Tertiæ partis fortè.

¶ f Eos. s. fratres emancipatos. Accur.

¶ g Cognatis. s. anteponit: & sic vocantur cum fratribus & agnatis, & cognatis vlterioribus præferuntur.

¶ h Eos etiam. Non solùm agnatos capite minutos: vt suprà, &c.

¶ i Tertio gradu. scilicet cognationis.

*Hoc.

¶ k Liberi. Vt s. de hæred. quæ ab intesta. §. admonendi.

ADDITIO. Dic hodie immutatum est: vt habetur C. de adopt. l. penult. Ang.

¶ l Eodem gradu. scilicet tertio. puta cognationis.

¶ m Species est. Nã agnatio genus est. Consanguinitas, est illa quæ inter fratres tantùm est:

Consanguinitatis, ius est species agnationis.

vt ff. de suis & legi. l. ij. j. resp. & s. de leg. agn. successio. §. i.

Consanguinitas est inter fratres.

¶ n Cognati sunt sibi. Sic ff. eo. l. si spurius.

¶ o Itaque omnibus. inter se & cum matre: vt ff. vnde cog. l. hac parte.

* agnatum.

¶ p Hoc loco. Iste §. communis est ad totũ istum titulum, & illũ, s. de legit. agn. succes. sic s. tit. j. §. fin.

¶ q Legitimis. s. agnatis.

¶ r Proximitatis, id est, cognationis.

¶ s Prætor. Cautè tacet hîc de iure ciuili. nam cognati de iure ciuili non vocãtur. Accurs.

*ex matre.

¶ t Vsq; ad sextum. Imò videtur, q vsque ad quintũ tantum vocẽtur, tam agnati, quàm cognati: vt ff. de vetera. mil. suc. l. ij. §. fi. Sed respon. illa etiã in castrensibus loquitur, hæc in aliis. Vel dic, q ibi ita erat de facto. s. quidam in quinto gradu: & ita factũ narrat.

Ex verbis huius gl.not. ꝙ non licet sumere argumentum à verbis enũciatiuis leg. quod sæpe accidit: habetur in l.ex his.C.de testam.milit. Syl.

ADDITIO. Dic, quod prima solutio probatur, & obstat in duobus, quoad agnatos & cognatos: sed ibi speciale: quia ius priuilegiatum, quod non transit sicut ius cõmune. Ang.

*nato, natave.

a Et ex septimo. Subaudi, qui sunt.

* cognationis iestè per §. agnationes. infrà eod.

b Natæve. Sed nũquid sunt alij in septimo gradu? Respon. multi & alij esse possunt: vt colligitur ĩ.tit. j.§.vj. Item & quare magis hi vocãtur, quàm alij in septimo gradu? Respon. quia hi respiciũr inferius lineã transuersalem, alij omnes superi⁹: vt arg. ff.vnde liber.l.scripto.in fi. Sed nunquid corrigitur hodie distinctio huius §.per auth.de hæred.ab intest. §.j. vbi nulla inter agnatos, & cognatos differentia fit? P. dicit omnes in infinitum succedere, & sic corrigi, quod hîc dicitur. Nos omnes vsque ad decimum gradũ vocamus: non autem trahimus agnatos ad cognatos, cum extendere successionem debeamus, id est, velimus: vt ĩ.de bonor.poss. §.adhuc. [Hæc glo. communiter approbatur secundum doct. hîc. Syl.] arg. contra.C.de pa.Con. l. lege. & in auth.de nupt.§.deinceps.colla.iiij.

* qua in re.

Cognati & agnati pariter succedũt hodie vsque ad decimũ gradum.

ADDITIO. Sobrino, sobrináve, id est, eo, eave: qui quæve ex fratribus, vel sororibus patruelibus consobrinis, amitinis, natus est, natáve.

DE GRADIBVS [illegible]

Quoniam in succedendo admittitur, qui est proximior in gradu: vt cõprehendatur quoto gradu quis sit, ponitur iste titul.

H Oc loco. Iste titulus diuiditur in plures partes. Primò, continuat materiam. Secundò, incipit dinumerare grad⁹. Tertiò, dat vnam regulam generalem in gradibus ad cognatos. Quartò ponit, quomodo numerẽtur gradus agnatorũ. Secunda ibi, Quare in. Tertia ibi, Hactenus. Quarta ibi, Agnationis.

Hoc loco. No. triplicem lineã. Item quòd duæ primæ à primo gradu, tertia verò transuersalium à secundo gradu incipit, qui gradus primus est respectu transuersalium. Syl.

*abest. T.

c Necessariũ. Sed quid ad nos de his? Respond. propter hæreditates, quæ per gradus feruntur & tutelas, & propter testimonia non dicenda: vt ff.eodem.de gradib.affin. l.Iurisconsultus.

Adde, itẽ propter matrimonia, propter iudicium iniuriarũ ex leg.Corn. l.lex Cornelia.ff.de iniur.quę computatio quo ad matrimonia abrogata est: quo verò ad hæreditates & tutelas attenditur, etiam in terris ecclesiæ, & inter personas ecclesiasticas secundum communem sententiam in l.fin.C.de success.edict.Syl.

d Gradus. Quid sit dic, vt infrà eod. §.hactenus.

e Admonendi. Sic ff.eod.de gradib. affinit.l.j.

f Aliam ex transuerso. Hæc superflua videtur: vt ff.eod.l.stemmata.cõtra. Solut. ibi in directa linea tantum loquitur, hic in indirecta.

Cognatio transuersalis quare non incipit à primo gradu.

g A secundo. Sed quare non à primo? respond. cùm ego patri meo sim in vno gradu, & ipse pater fratri meo in alio:

---

gradum cognationis sunt, & ex septimo[a] sobrino sobrináque, nati natæ*ve[b].

TITVL. [illegible]

[illegible]

¶ [illegible] mà diuisionem graduum cognationis, quæ ad medium [illegible] referenda est.

H Oc loco necessariũ[c] est exponere, quemadmodum gradus[d] cognationis numerentur. Quare * in primis admonẽdi[e] sumus, Cognationem aliã suprà numerari, aliã infrà, aliã ex trãsuerso[f], quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parẽtum, inferior liberorum, ex trãsuerso fratrum, sororúmve, & eorum, qui quæve * ex his generantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea quæ ex transuerso numeratur, à secundo[g].

¶ [illegible]

in alio: sumus ergo in duobus gradib. ergo cū fratre facto ascēsu ad patrem, quasi p quendā gradū: vt ff. eo. l. Iuriscōsultus. §. grad⁹. sed null⁹ ex trāsuerso proximior fratre inuenitur: ergo nō potest inueniri primo gradu à latere: vt hîc, & ff. eodē. de grad. & affinit. l. j. in princ.

a Pater mater. Si pater est mihi in primo, & ego sibi in alio primo: ergo sum⁹ in duob⁹? Respond. nō sequitur. nā sum ei in primo, ita quòd in eodē, & inter me & ipsum vnū tantùm gradum facimus ad similitudinem fenestræ: nā duæ colūnæ ex lateríb⁹ vnā faciūt fenestrā, tertia autem adiecta fiet alia fenestra. & ita in gradu persona adiecta, etiam vna deinceps facit gradū: vt j. eod. §. hactenus.

*abest T.

*abest T.

Nota, hanc gl. quod ad faciendum vnum gradum, primùm non sufficit ponere vnam personam, sed duæ personæ primæ faciunt vnum gradū, quo primo gradu facto ex duabus personis vnaquæque persona sola, quæ postea adiungitur, facit alium gradum ad similitudinem fenestræ: quia necessariò ad perficiendum vnam fenestram requiruntur duæ columnæ: postea vnaquæque columna superaddita facit aliam fenestram. Ang.

[illegible]

Primò gradu est suprà pater, mater[a]: infra filius, filia[b].

¶ [illegible] enumera- [illegible]

Secūdo gradu * suprà auus, auia: infrà nepos, neptis: ex transuerso[c] frater, soror.

¶ [illegible]

Tertio gradu * suprà proauus, proauia: infrà pronepos, proneptis: ex trāsuerso[d] fratris sororísque filius, filia: & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus[e] est frater patris, qui Græcè[f] πατράδελφος* appellatur. Auunculus est frater matris, qui Græcè μητράδελφος* dicitur: & vterque promiscuè θεῖος appellatur. Amita est patris soror, [quæ* Græcè πατράδελφη] appellatur. Matertera verò matris soror: [quæ Græcè μητράδελφη dicitur] & vtraque promiscuè θεῖα appellatur.

¶ [illegible]

Quarto gradu supra abauus, abauia: infra abnepos abneptis: ex transuerso fratris sororísque nepos[g], neptis, & cōueniēter patruus magnus[h], amita magna, i. aui frater & soror: itē auunculus magnus[i], & matertera magna, idest,

*πατρῷος

b Filius filia. Qui licet multi sint. omnes tamen sunt patri in primo, inter se autem in secundo: vt ff. de gradibus affin. l. iuriscōsultus, §. trāseamus.

c Ex transuerso. Nunc de hoc gradu incipit: cum nemo ex hoc ordine in primo gradu inueniatur: vt ff. eodem. l. j. in princip.

d Ex transuerso. Nota cautè quod etiam illi, qui sunt ex transuerso, diuiduntur in superiorem & inferiorem lineam: & sic reperies in sequen. gradibus, & quandoque in parentibus: vt infra eod. §. iiij.

e Patruuus. Vnde versus:

Sunt patrui patris fratres, amitæque sorores:
Frater auunculus est, soror est matertera matris.

f Græcè. Patroos, vt clarè patet ex textu, dicitur frater patris, & mitroos, frater matris: & vterque potest dici θεῖος. Similiter πατράδελφη, est soror patris: Mitradelphæ verò, soror matris: & vtraque theia dicitur.

g Nepos. Hoc inferius respicit.

h Patruus magnus. Hoc refertur ad superiorem lineam trāsuersalem.

i Auunculus magnus. Hoc autem constat, quòd qui est mei patris patruus, mihi erit magnus patruus:

*apud Græcos propriè μητρῷος.

*inclusa absunt.

qui meæ matris auũculus est, mihi erit magnus auunculus. Sed quid, si erat patruus matris meæ, vel auũculus mei patris? Respond. Ioan. omnẽ illũ mihi esse patruũ, vel auũculũ magnũ q est meo patri, vel matri simplex vt ff. eo. de gradib. & affi. in l. Iuriscõsultus §. patru⁹. & C. de successo. edict. l. j. Sed Rogler. contrà.
*progenerátur.

¶ a Filius filia. Isti nomina tiui regũt superiores genitiuos ab illo uersic. item fratris, &c. Et sunt oẽs isti in quĩto gradu lineæ collateralis respectu descendentiũ.
*propagantur.
*abest.

¶ b Propius sobrino. Quasi dicat, qui filius dicitur propius sobrino, & filia quæ dicitur ꝓpius sobrina.

ADDITIO.

Sobrini sunt, q è duobus consobrinis generatim eo nomine accepto, nascũtur. at si alter sine liberis sit, alter habeat, ille huius filiis propius sobrino est: sobrini verò mei filius, sobrino natus appellatur. vide Anto. August. lib. ij. cap. v.
*abest.

¶ c Hi sunt Subaudi in quinto gradu lineæ

auiæ frater, & soror, cõsobrinus, cõsobrina, id est, qui, quæve ex sororibus aut fratribus procreantur*. Sed quidã rectè Cõsobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerãtur, quasi Cõsororinos. Eos verò, qui ex duob⁹ fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autẽ ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, q ex fratre & sorore progenerãtur*, Amitinos propriè dici putat*. Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant: tu illos amitinos

¶ [illegible] pos, & aliæ personæ hic enumeratæ sunt in quinto gradu. Arctinus.

¶ Quinto gradu* suprà adauus, adauia infrà adnepos adneptis: ex transuerso fratris sororísque pronepos, proneptis, & conuenienter propatruus, proamita. i. proaui frater, & soror, & proauunculus & pro materte ra, id est, proauiæ frater, & soror. Itẽ fratres patruelis,

vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius filia[d]: propius sobrino[b], propius sobrina hi sunt[c] patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni: materteræ magnæ filius filia.

¶ Tritauus & [illegible] ratæ sunt in sexto gradu

¶ Sexto gradu* supra: tritauus, tritauia: infra trinepos, trineptis: ex transuerso fratris sororísque abnepos, abneptis, & cõuenienter abpatru⁹ abamita, id est, abaui frater & soror, abauũculus, abmatertera, id est, abauiæ frater & soror. Itẽ propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia.* (Item propioris sobrini sobrinæve filius filia.) Item sobrini sobrinæ, id est, sororibus patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur.

collateralium ex parte ascendentium, scilicet filius patrui mei magni. & similium de quibus dicitur hîc. & ff. eod. l. j. in fin. & & l. ij.

¶ d Generata quæq;, &c. Hoc est verũ, si vna ab vna, nõ si plures ab vna, vt ff. eo. l. Iuriscõsultus. §. transeamus. [Et sic in linea directa non est differentia: sed fit computatio pariter, secundum quod in hoc versu continetur. Personas numera quot sunt à stipite dempto, id est, quot sunt personæ generatæ à stipite, cõputatis etiam omnibus intermediis, & his, de quorum gradu, & coniunctione quæritur (dempto tamen, id est, non cõputato *In § sexto quod sic notatũ est.
*& partẽ thesi inclusũ, Anton. Aug. repudiat & abesse ab antiquis libris testatur. debuisse tamen Iustinianum Cõsobrinorum nepotes sexto gradu enumerare. tu eũ videre

[illegible] Unica persona adiecta alteri personæ, per carnis propagationem, facit gradũ: tam in cognatis, quam in agnatis. [illegible]

¶ Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus quippe semper generata[d] quæque persona gradũ stip-

stipite(tot sunt gradus,& eodē gradu distāt hæ,de quib⁹ quærimus.Quæ regula etiā de iure ciuili ꝓcedit in collateralibus: sed de iure canonico procedit solum inter ascendentes & descendētes.Syl.]

Et hoc est verū ex omni ordine graduum, secundū ꝗnos. Sed secundum canones ex latere trāsuerso aliud est: nam quem nos dicimus in secundo, ipsi dicunt in primo: & quem nos in quarto, ipsi in secundo, & sic de singulis, vt in Decr. xxxv. questi. v. ca. ij. Sed fuit eorum cōsideratio bona propter matrimonia: nostra etiam bona propter hæreditates,quæ per gradus deferuntur:vt ĩ.de bon.poss.§. quos autem.& ff.eo.l.Iurisconsultus.in princ.

¶ In linea ergo trāsuersali secundū canones,accipe hāc regulā. Quoto gradu alteruter eorū, de quib. quæritur, distat à stipite, si ambo æqualiter distēt:vel quoto gradu remotior à stipite distat,si distēt inæqualiter:eodēgradu inter se distinguitur. Regula aūt secundū ius ciuile est, vt cōputatis his, de quib.quærimus,& omnibus intermediis à quib.ipsi procedūt,dēpto stipite,quot sunt personæ, tot sunt grad⁹:& ita teneas,quia regulæ verissimę sunt: & quæ præstant facilē intellectū graduū:& eorum computationis.Syl.

¶ a Adiicit. Hic pōt colligi definitio gradus,vt dicatur,Gradus est numeratio singularum personarū cognatiōe vel affinitate sibi coniunctarū, quoto gradu vna persona distat ab altera optimè indicans. Dictus quasi lapideus gradus:vt ff.eo.l.Iurisconsultus.Acc.

¶ Glo.malè loquitur.quia numeratio est actus numerandi,non genus:& gradus non est actus numerandi.Item dū ponit verbum,gradus, in definitione, cùm illud sit definitū. Vnde dic gradū cognationis quantitatem esse propinquitatis,qua personæ cognatæ inuicē distinguntur.Syl.

adiicit[a], vt lōgè facilius[b] sit respōdere, quoto quisque gradu[c] sit. quàm propria cognationis appellatione quenquā denotare

¶ *In gradibus agnatio* [illegible] *similis est computa* [illegible] *est: nditur res ad oculum corporalem, quàm intellectua-*

¶ Agnationis quoque gradus eodem modo[d] numerantur.Sed cum magis veritas oculata fide,quàm per aures[e] animis hominum infigatur: ideo necessariū duximus post enar-

[illegible] *est hîc arborem, consanguinitatis inseri bi. Arct.*

ADDITIO. Gradus secundum docto.aliter definitur , Gradus est distātia vnius personæ ab alia in linea cōsanguinitatis. Vel est habitudo distātium personarū,qua cognoscitur quota agnationis vel cognationis seu affinitatis distantia.

¶ b Longe facilius sit. Propter duas rationes: & quia vltra trinepotem vel tritauū vocabula non inueniuntur specialia:sed superiores & inferiores vocātur vt ff.eod.l. fi. §. parētes. & hoc quia sunt plura negotia,quā vocabula: vt ff.de præscri. verb.l. iiij. Sed vsque ad quem numeramus? Resp.vsque ad vij.cognatorum, & ad x.agnatorū:vt ff.eo.l.non.facilè. & ĩ. tit.j.§.fi.nisi ratione demōstrandi vellemus vlterius numerare , nō vtilitatis:licet decretistæ hîc aliter dicant.

ADDITIO. Not. quòd decretistæ contrariū dicunt solùm in collaterali linea,nō autem in directa. vt suprà dixi.Si vis ergo scire de duobus agnatis quoto gradu distant de iure ciuili:incipe ab vno,& computa ab illo descēdendo ad personam mediam , ex qua omnes descendunt:&postea descende ab illa vsque ad aliam,quam vis computare: & apparebit quoto gradu sit. Sed de iure canonico incipias à persona,ex qua descendunt personæ , de quarum gradu agitur. Verbi gratia, vis scire quoto gradu sunt filii duorū fratrū de iure canonico? incipe ab auo,& fac vnu gradum ad filiū,& de filio ad nepotem ex alio fratre , qui similiter est in secūdo gradu.vnde quoto gradu quilibet distat à stipite , tali gradu sunt inter se:remotior autē addit gradum,vt in ca. ad sedem. xxxv. quæst.v.Angel.

¶ c Quoto gradu. s.octauo.vel decim.

¶ d Eodem modo.scilicet,adiecta persona.

¶ e Per aures. Vnde Horatius in arte Poetica:

*narrationem. Segnius irritãt animos demissa per aures, Quàm quæ sunt occulis subiecta fidelibus. Certior aure arbiter est oculus: & vt ait Cãdaules in Herodoto, magis incredulæ sunt hominibus aures quàm occuli. Aegid. Perr.

¶ a Adipisci. Vnde quidam habent hîc Arborem. Accur.

catione * graduū, eos etiam præsenti libro inscribi quatenus possint & auribus, & occulorum iuspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

ADDITIO. Et in rei veritate debet esse, cùm tex. & glo. illā requirāt.

COGNATIONIS SPIRITVALIS STVDIOSIS QVIbuscunque præsertim Ecclesiasticis, apta & vtilis materia.

CHristophorus Porcus iuris vtriusque professor acutissimus, quia difficultates aliquas circa cognationis spiritualis materiam hîc luculenter tractauit: eius mentem, verbis non mutatis, referre non erit absonum, neque à proposito alienum: quæ verba talia sunt.

¶ Quæritur, an ratione cognationis spiritualis matrimonium impediatur? Circa quem articulum dicite breuiter, quòd inter compatrem, & cōmatrem impeditur matrimonium: ac etiam inter patrem spiritualem, & filiam susceptam ex sacro fonte. & hoc, si ita cognatio spiritualis fuerit causata siue per sanctum baptisma, siue per sanctum chrisma. xxx. q. iiii. can. si quis vnus*.

*alias incip. si quis ex vno.

¶ Addite prædictis, quòd si maritus, & vxor tenuerint aliquem vel aliquā ad baptismū vel chrisma, quilibet eorū efficitur compater, vel cōmater. d. can. si quis vnus, & hoc verum, quando tēpore cognationis spiritualis contractæ constabat inter eos matrimoniū: secus, si ex postfacto fuerit contractum. cap. Martinus Bertā. extrà, de cognat. spiritua. cum sua glos. in verb. cum quo. E contra autem, tenueris ad sacrum chrisma, vel sanctum baptisma filium, vel filiam meam ex alia muliere, quàm vxore, non efficitur tibi commater. cap. qui spiritualem. xxx. quæstio. iiii. Ratio, quia in cōtrahēda cognatione spirituali, maritus & vxor copulant sibi actiones spirituales, & non passiones. Quod igitur agit vnus coniugum, intelligitur alius agere: quia effecti sunt duo in carne vna. d. c. si quis. in fin.

¶ Sed

¶ Sed quid, si fornicator teneat aliquem ad sacrum baptisma, an concubina efficiatur commater? Videtur quòd sic. Nam sicut vxor hoc casu ideo efficitur commater: quia est eadem caro cum marito. d.can. si quis vnus. ita de concubina: quia qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur cum ea.xxxii.quæst. iiii. ca.in eo. Alii ibi tenuerunt contrarium, quorum sententia magis placet:quia absurdè dictum videretur,quòd spiritualitas super re improbata causaretur: ex vtraque scriptura, & hominum opinione. Non obstat,quòd concubina,& fornicator dicantur duo in carne vna: quia illa verba exponuntur, id est duo conueniunt in eodem opere carnali. & ita exponit glos.in d.can.in eo.in verb.erunt. Sed an vxore mea mortua, potero mihi copulare eam, quæ fuit sibi commater ante matrimonium? Dicite quòd sic.ca.post vxoris obitum xxx.q.iiii. Sed quid de filiis duorum compatrum, an poterunt simul matrimonio copulari? Dicite, quòd sic,siue nati fuerint ante compaternitatem, siue post, dummodò matrimonium non contrahatur cum eo, vel cum ea, per quorum alterum deuentũ fuit ad compaternitatem. cano. i. & can. super eo. extrà de cogna. spiritu. Hactenus Christophorus Porcus iuris vtriusque doctor acutissimus.

Nota pro ampliori, & faciliori intelligentia huius materiæ, quòd cognatio spiritualis, quæ impedit matrimonium contrahendum,& dirimit post contractum,oritur ex datione duorum sacramentorum duntaxat: quæ sunt baptismus, & confirmatio: non autem ex aliorum datione, seu ministratione.patet in cap.fina. de cognat.spirit.libr.vi. Ratio est, quia in baptismo renascimur: chrismatio autem frontis ipsum confirmat. quod non est in aliis sacramentis. Io.Andr. in d.cap.fina.

¶ Nota vlterius, quòd ex hac cognatione xx.sunt casus prohibiti, scilicet, x.ratione baptismi,& x.ratione confirmationis. ratione enim baptismi contrahitur cognatio spiritualis impediens, & dirimens matrimonium,vt dictum est.

Primò inter has personas.

Baptizatum,& baptizantem:

Baptizatum, & vxorem baptizantis prius cognitam:

Baptizatum, & filios baptizantis,

Parentes baptizati, & ba-

ptizantem:

Parentes baptizati, & uxorem baptizantis priùs cognitam.

¶ Secundò inter has personas, videlicet, inter

Baptizatum, & suscipientem,

Baptizatum, & uxorem suscipientis priùs cognitam:

Baptizatum, & filios suscipientis.

Parentes baptizati, & suscipientem:

Parentes baptizati, & uxorem suscipientis, priùs cognitam.

¶ Ecce decem casus prohibiti ratione baptismi. Totidem in confirmatione reperies: in qua sunt confirmatus, confirmans, & tenens ante confirmationem, qui, scilicet, ponit fasciolam suprà frontem post cõfirmationem episcopalem. De hoc vide text. cum glos. in cap. i. de cognat. spirit. libr. vi. ista clarissime referantur per carmina sequentia.

Spiritualis ab his cognatio fit sacramentis:
Quæ sunt baptismus, ac confirmatio frontis.
Personásque decem connectit quodlibet horum:
Baptizans, huius uxor, si cognita primò:
Ac eius nati sunt abluto sociati:
Cum consorte tori baptizãs atque parentes.
Fonte sacro loti, sunt tali fune ligati.
Baptizans, & suscipiens hîc æquiparantur,
In confirmato totidem reperire licebit.

NOTA

NOTA DILIGENTER QVAE [illegible] *rimant.*

QVæritur ad propositum materiæ præsentis de quæstione quotidiana, & apud vulgares satis dubia: Pone, quòd duo, vel plures tenent aliquem in baptismo, nunquid isti inter se efficiuntur compatres? Innocentius (& bene) dicit, quòd non. Vnde possunt adinuicem contrahere matrimonium. Nam quemadmodũ compatres carnales, vt concubinarius, & concubina, non prohibentur matrimonium contrahere: vt in c. tanta. extrà, qui filii sint legitimi, ita & isti, qui sunt compatres spirituales, respectu baptizati, nõ debent prohiberi contrahere matrimonium. Et pro hoc facit text. & ibi glo. in c. fi. xxx. quæstio. iiii. vbi dicitur, quòd maritus, & vxor non debent aliquem simul de sacro fonte leuare, ne infamẽtur de facto. nam vulgares existimãt illos esse compatres. Hæc sunt verba Abb. Sicul. in c. Martinus. vers. vlteriùs quæro. extra, de cog. spiritua. De hoc in summula pauperum.

vnde versus,

Masculus & mulier puerum de fonte leuantes
Legitimè iungi poterunt: nec sunt prohibendi.

¶ Quæritur vlterius: Pone, quòd tenui aliquam puellam in baptismo: volo contrahere cum eius sorore, an possim? Dicendum quòd sic. pater enim spiritualis si copuletur sorori filiæ spiritualis, bene tenet matrimonium. xxx. quęst. iii. cap. vlt.

vnde versus,

Duco meæ natæ germanam spiritualis.

¶ Quæritur insuper: Pone, ꝙ filius meus tenuit in sacris fontibus puellam, volo cum illa puella, postquam ad annos nubiles peruenit, contrahere: an liceat? Dic quòd sic, Potest enim pater sumere filiã spiritualem filii sui carnalis: quia licet cognatio spiritualis de patre ad filios descendat: vt c. i. & c. super eo, extrà, de cogn. spirit. non tamen ascendit de filiis ad patrem, cùm iure cautum non reperiatur: & edictum de matrimonio prohibitorium est: adeò, quòd cuilibet licet contrahere, nisi expressè prohibeatur. c. cùm apud. extrà de sponsa. & matrimo. Hoc no-

tas Ioannes Teuthonicus glo. Decreto.in ca. fi.xxx.quæstio. iii. Hoc idem recitat & approbat Ioan.Andr.in cap.i.de cognat.ſpiritual.libr.vi.

vnde verſus,

Eſſe mei nati coniunx, mihi ſpiritualis
Filia legitimè poterit, nec iure vetatur.
Deſcendunt, & non aſcendunt talia vincla.

¶Multo plura de huiuſmodi materia poſſent adduci: ſed pro nunc hæc ſufficiant. Si tamen vis videre, an per procuratorem talis cognatio ſpiritualis poſsit contrahi, recurras ad Bart.in l.Gallus. §.forſitan. ff.de lib.& poſth.ad Ang.Aret. in §.illud. in inſtit. de nupt. ad Ioan.Andr. in regula, Poteſt quis per alium.de regul.iur.in vi.& ad Panor. in cap.veniens. extrà,de cogna.ſpiritua.Deciſionem tamen communem & magis approbatam potes notare per verſus ſequentes: in quibus patet, quòd licet matrimoniũ per procuratorem poſsit contrahi. c.fina.de procurat. libr. vi. non tamen cognatio ſpiritualis.

vnde verſus,

Procurator habet nodos vincire iugales:
Non tamen hos nexus domino dat ſpirituales.

DEO GRATIAS.

[illegible]

Cognatio, est cohærentia quædam personarũ, quæ per generationem contracta ex eodem sanguine constat, cuius communione altera alteri coniuncta est. Etsi autem generatio suapte natura semper deorsum vergit: tamen sciendum est, aliam esse superiorem, & aliam inferiorem: siue (vt clarius & simplicius dicam) aliam generantem, & aliam generatã. Atque ideo cognationem non tantùm in descẽdendo, sed etiam in ascendendo considerari: vtpote quæ tum ex superiori, tũ ex inferiori generatione contrahatur. Quinimò, non tantùm ex generatione, sed etiã ex cõmunione sanguinis per generationem: quoties idem & quasi commune nascendi initium diuersis personis pariter contigit. Ex quo illa continentia efficitur personarum, quæ vndique, hoc est, tum ex continuitate, tum ex copulatione, in medium quiddam, tanquam vmbilicum collecta & concreta, vocatur Cognatio. Nimirum hoc ipsum est, quod vulgò dicimus, Cognationem generale nomen esse, & compræhendere Parentes, Liberos, & Propinquos. Sunt enim parentes, qui suprà collocati, nos genuerunt. Liberi, qui infrà constituti, à nobis geniti sunt. Propinqui autem, qui neque nos genuerunt, neque à nobis geniti sunt, sed idem ortus generationísque initium habuere, vnde simul nobiscum descenderunt, cùm à dextra, tum à sinistra parte constituti. Quos ideo Iurisconsulti Græco nomine συγγενεῖ appellant*. Cùm autem hæc omnia relatiua sint, necesse est monstrari eum, ad quem referuntur. Ideo nos in describenda cognatione Hypotheticũ appinximus, quem illi Latinè vocant, Eum de cuius cognatione quęritur. Eumque in medio collocauimus, hoc est inferiorem parentibus, superiorem liberis, propinquum iis, qui à dextra & sinistra sunt. Ita enim distinguenda esse Schemata testatur Paulus*. Quæ nos, quò facilius priores à posterioribus discernerentur, in modũ graduum descripsimus, per quos quasi per scalas, locosve procliues, sic incederemus, vt à proximo in proximum, hoc est, in eum, qui quasi ex eo nascitur transiremus, iuxta id, quod ab eodem traditum

* L. nõ facile. & l. vl. de gradibus.

* L. vlt. eiusdẽ tracta.

d.l.vlti. §. gradus est*. Itaque si de parentum vel liberorum gradibus quæritur, sanè is, cuius de parentibus, vel liberis agitur, in medio statuendus est, & in graduum computatione hanc regulam in vniuersum obseruare debet. Quoties quæritur *quãto in Pãd. Flo. quoto* gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, de cuius cognatione quæritur. Et si ex superioribus, vel inferioribus gradibus est, recta linea sursum versum, vel deorsum tendendo, facile inueniemus gradus, si per singulos gradus proximũ quemque numeremus *. * d.l.vlti. §. sunt;& ex. Quòd si de propinquis quæstio est: Paulus nos hac via ad illos deducit. Non aliter (inquit) ad eos, qui à latere sunt, peruenire potest is, de quo quæritur, nisi per eos transitum fuerit, ex quibus nascuntur. Ideo frater secundo gradu est, quoniam patris, vel matris persona, per quos coniungitur, prior numeratur *. * d.l.vlti. §. quito gradu. Nam cum nulla sit immediata directa generatio, quæ ducat ab Hypothetico ad fratrem, vel sororem, sed ambo sint in linea paralella, commu nem à patre originem habentes: sequenda est ea linea sanguinis, quæ primùm sursum vergens, & postea deorsum, ducit ab Hypothetico ad fratrem, vel sororem. Hæc quia non intellexerunt interpretes, lapsi sunt in errores infinitos, præsertim vbi de graduum respectu agebatur. Hinc nata est regula, Quoto gradu propinqui distant à stirpite, eo duplicato distant inter se. Nam illa, vt apparet, propinquos, qui dextra parte spectant Hypotheticum, ad eos dirigit, qui in sinistra sunt. Atque ita quicquid ad graduum respectum & appellationem attinet, id omne confundit ac peruertit. Etenim ne singulis recensendis longior sim, Auunculus non à fratre, vel patruo, qui in alia sunt parte tabulæ, sic dicitur, hoc est, non appellatur Auunculus respectu illorum, sed Hypothetici, qui quidem perpetuò alter eorum, de quorum continentia, & coniunctione agitur, constitui debet: in quem alius quilibet eorum, qui in tabula descripti sunt, intueri debeat. Cæterùm hic error alios (vt fit) permultos peperit: veluti cùm in gradu primo superiori, Ipsum & ipsam collocant, vtuntur promiscué collateralibus gradibus in ascensu: simul vtrinque fratrem & sororem appingunt, scilicet, quia non permanserunt in ea, quam antea citauimus regula, Quoties quæritur quoto gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, cuius de cognatione quæritur. Quo fit, vt in diuersos errores abducti, quasi sine gubernaculo naui-

nauigantes, certum in quem contendant scopum inuenire non possint. Quod ad Canonicos attinet, etsi in hos errores non inciderint, tamen in alios multò grauiores lapsi sunt. finxerunt enim sibi Schemata pro suo arbitratu: in quibus mira comminiscuntur in describenda cognatione. Perpetuum enim tractum in descendendo continuant. Sed multum interest, cognationem, an genealogiam describamus. Hîc omnes personæ in vnam originem, vnde descenderunt, intuentur: nec potest de contrahendis nuptiis vllo modo disputari, quæ inter generationes mutuas non coeunt. Illic vndecunque relatio fit, tum ex continuitate, cum ex copulatione: & tractatur commodissimè non tantum de tutelis, hæreditatibus, testimoniis, verùm etiam de nuptiis*. Et tamen (vt sunt ingeniosi in contrahendis matrimoniis indicant Ciuiles Leges vsui esse non posse: ac iubent suos Canones obseruari. Sed hæc aliàs. Nam hîc commorandi, non, habitandi locus datus est.

*Vt in §. ergo nō omnes. de nupt. l. per adoptionē De tit. nupt. li. Pad. 23. & aliis in locis.

FINIS.

ARBORIS CIVILIS DECIMVM AD GRADVM

GRadus, linæ, & consanguinitatis definitionibus omissis, sciendum quòd numeratio punctorum, qui sunt in cellulis, est numeratio graduum habito respectu ad cellulam vacuam: à qua omnes sumunt nomen, exceptis iis, quæ per genitiuum nominantur. Hanc Ioan. Andr. nomine sui bidelli Petrucium vult vocari. Puncti, qui superiores sunt, computationem iuris Canonici denotant. Illi autem qui inferiorem locum retinent, computationem ciuilis iuris exprimunt, quod Canonico subesse ipsa graduum situatio declarat. Ex prædicta computatione, si diligenter inspiciatur, apparet, quòd in ascendentium & descendentium numeratione ius vtrunque cõcordat: quia in eis persona addita personæ per carnis propagationem, gradum adiicit. Vt autem hæc arbor cunctis innotescat, notandæ sunt tres regulæ.

¶ Prima, Ascẽdentium & descendentiũ, quot sunt personæ de quibus quæritur, computatis intermediis, vna dempta, tot sunt gradus inter eas. Verbi gratia, Abauus distat à Petrucio quatuor gradibus: & sic de aliis.

¶ Secunda (secundum ius ciuile, cuius tantùm gratia hæc arbor fuit hîc impressa) talis est: Collateralium in linea æquali quoto gradu quis distat à communi stipite, eodem duplicato distant inter se, vel sibi attinent. vt P. & pronepos propatrui distant viii. gradibus, quum abauum stipitẽ facis. Nam secundum leges quælibet persona gradum facit in collateralibus: vnde duo fratres duos efficiunt gradus.

Tertia collateraliũ in linea inæquali, quot sunt personæ, stipite dempto, tot sunt gradus. vnde Petrucius distat à propatruo quinque gradibus, ab eius filio sex: & sic de aliis. Non inutile forsitan iudicabitur, si aliquid de computationis diuersitate inter ius ciuile & cano. subiunxerimus. In legibus ob nihil aliud ipsa graduum mentio facta est, nisi vt hæreditas, vel successio, vel tutela, ab vna ad alteram personam inter cõsanguineos deferatur. in canonibus verò ob hoc progenies cõputatur, vt aptè monstretur vsque ad quotam generationem à consanguineorum nuptiis sit abstinendum. Hac ergo de causa, quia hæreditates nequeunt deferri, nisi de vna ad alteram personam: idcirco curauit secularis Imperat. in singulis personis singulos perficere gradus. Quia verò nuptiæ sine duabus non valent fieri personis, ideo sacri canones duas in vno gradu constituêre personas. Hæc habentur plenè c. ij. xxxv. quæst. v. & fermè per totam illam quæstionem. & hoc idem not. hîc Christoph. Porc. in ver. circa primũ, ibi, secũda differentia. & Ioan. Andr. in declaratio. huius arboris.

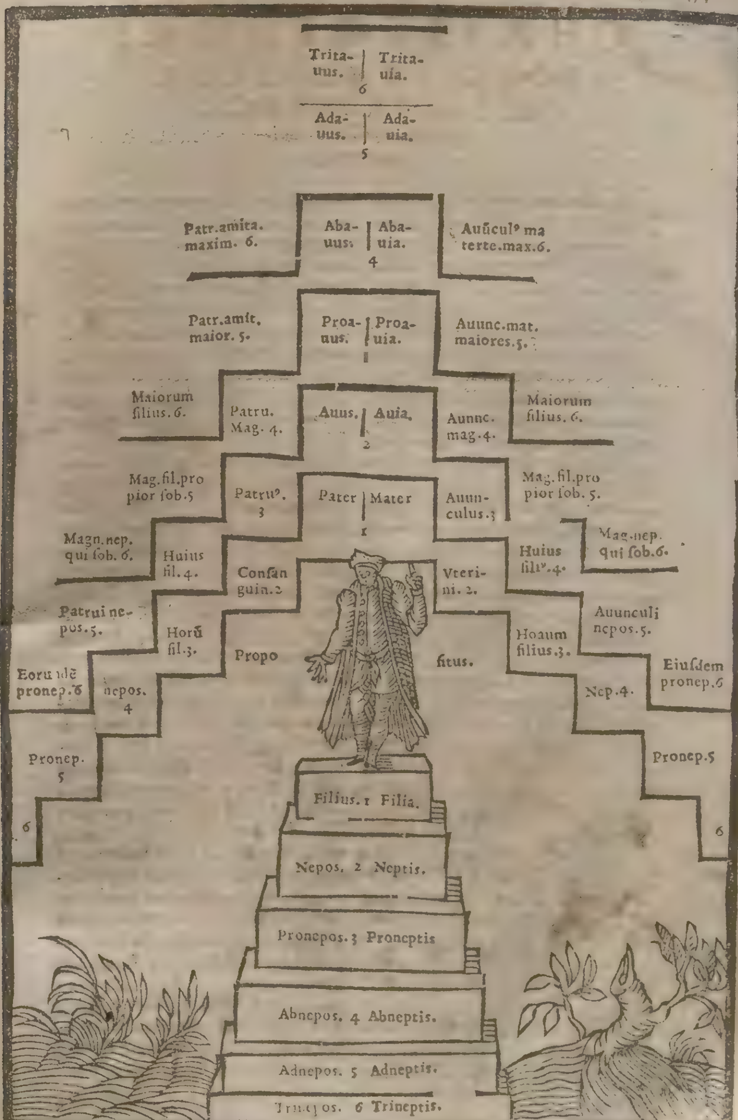
LECTORI.

QVoniam omnia cognationis nomina ex eo genere sunt, quæ cum aliis conferuntur, quæ τὰ πρός τι Aristoteles appellat, in omni quæstione primum omnium constitui oportet eum, de cuius cognatione quæritur. Hunc Franciscus Hotomanus dum aptius aliquod excogitaretur nomen tantisper Hypotheticum Græcè, Latinè Propositum appellauit. à quo eodem ita est duodecim ab hinc annis figura graduum adumbrata atque informata, vt a quibus sanguinem hypotheticus duxisset, ij suprà, suo quisque loco atque ordine describerentur. qui ab eo duxissent, infrá: qui prætereà communem cum ipso sanguinis fontem & caput haberent, quasíque deriuati eodem ex fonte essent, ita sub vtrunque directi ordinis superioris latus subtexerentur, vt ne tamen agnati cum cognatis permiscerentur, sed illos à dextra, hos à læua Propositus spectaret. Fratrem enim & sororem illinc, quos Consanguineos, hinc, quos Vterinos vulgò appellamus, appinxit. item vt in Affinitatis figura Læuirum à dextra, Glorem à læua.

Quam si quis nunc rationem, quæ adhuc eruditissimo cuique Iurisconsulto mirificè placuit, ingeniosa excogitata inuentione aliqua peruertat, melioremque afferat, magnam à bonis omnibus gratiam inibit. Sin egregia aliorum inuenta sibi astutè tribuere, & paruula quadam immutatione facta laudem in se alieni laboris deriuare, fructúmque alienæ industriæ decerpere cogitet, is paratum sibi fore aduersarium intelligat, quo cum interdicto contendere necesse sit.

LECTORI.

QVoniam, quæ ſunt hoc loco antehac edita ſchemata cognationis, ea non eſſe Theophili ſatis conſtat, neque vllam graduum ſimilitudinem, aut Hypothetici figuram habuiſſe, ex qua quidem figura certum eſt vniuerſam eorum ſchematum cognitionem pendere: doctiſſimorum quorundam hominum conſilium ſecuti, apponenda ea curauimus, quæ ſunt à Franciſco Hotomano in ſuis de gradibus libellis deſcripta, & ab omnibus eruditis hominibus vulgò comprobata: vnum illud ſpectantes, vt tuæ Lector, id eſt vtilitati publicæ, noſtro ſtudio conſuleremus.


Trita- uus. 6 Trita- uia.
Ada- uus. 5 Ada- uia.
Patr.amita. maxim. 6.
Aba- uus. 4 Aba- uia.
Auũcul⁹ ma terte.max.6.
Patr.amit. maior. 5.
Proa- uus. Proa- uia.
Auunc.mat. maiores.5.
Maiorum filius. 6.
Patru. Mag. 4.
Auus. 2 Auia.
Auunc. mag.4.
Maiorum filius. 6.
Mag.fil.pro pior sob.5
Patru⁹. 3
Pater 1 Mater
Auun- culus.3
Mag.fil.pro pior sob. 5.
Magn.nep. qui sob. 6.
Huius fil. 4.
Consan guin.2
Vteri- ni. 2.
Huius fili⁹.4.
Mag.nep. qui sob.6.
Patrui ne- pos.5.
Horũ fil.3.
Propo
situs.
Hoaum filius.3.
Auunculi nepos.5.
Eorũ idẽ pronep.6
nepos. 4
Nep.4.
Eiusdem pronep.6
Pronep. 5
Pronep.5
6
6
Filius. 1 Filia.
Nepos. 2 Neptis.
Pronepos. 3 Proneptis
Abnepos. 4 Abneptis.
Adnepos. 5 Adneptis.
Trinepos. 6 Trineptis.

CHRISTOPHORI PORCII IN ARBOREM ET IPSIVS INTELLI-

gentiam, [illegible]

[illegible]

PRo declaratione iuris cano. & ciuil. & etiam intelligentia huius materiæ, & eorum, quæ pertinent ad illam, quædam videnda sunt. Primò qualiter fiat dinumeratio graduum de iure ciuili, & de iure canonico: secundum vtriusque iuris rationum diuersitatem. Secundò vsque ad quem gradum deferuntur hæreditates, & tutelæ. Tertiò, vsque ad quem gradum copula matrimonialis impediatur. Quartò, vsque ad quem gradum possit Papa dispensare.

¶ Circa primum dicite, quòd quoad lineam ascendentem nulla est differentia inter ius ciuile & ius canonic. Vtroque enim iure pater, & mater sunt in primo gradu ascendentium, & similiter filius & filia decendentium: & sic suprà & infrà in infinitum: quia in dinumeratione graduum in linea ascendentium & descendentium vtrumque ius habuit respectum ad stipitem, scilicet ad primum parentem: vt hîc, cum glo. xxxv. quæstio. v. ad sedem. In linea transuersali inter ius ciuile, & ius cano. duplex est differentia. Prima, quia iure ciuili frater & soror sunt in secundo gradu, iure canonico sunt in primo. Ratio differentiæ sumitur ex regula iuris ciuilis, quæ dicit, quòd vnaquæque persona adiecta nouum gradum generat, vt hîc, in vers. hactenus. Vnde cùm ego sim in primo gradu patri meo, si nascatur mihi frater vel soror, ex generatione huius personæ causatur nouus gradus: & consequenter appellatur in secundo. Sed iure canono. ideo appellatur in primo, quia ius canonicum non considerauit dinumerationem graduum in linea transuersali habito respectu ad stipitem, id est, commuuem parentem: sed considerauit, quòd duo fratres, duæ sorores, tribuunt initium lineæ transuersali, & ideo in primo gradu illius lineæ illos constituit. Secunda differentia est, quia iure ciuili regula traditur, quòd in linea transuersali sola persona adiecta nouũ gradum facit, vt hîc. Iure autem canonico pro regula traditur, quòd ad causandum nouum gradũ duæ personæ requirantur, dicto c. ad sedem. Ratio differentiæ, quia ius canonicum dinumerat gradus ratione copulæ matrimonialis. vnde sicut ad causandum copulam matrimonialem requiritur concursus duarum personarum: ita ad causandum gradum, quo ad eam. Sed ius ciuile dinumerat gradus quo ad hæreditates & tutelas: vnde cùm tutela & hæreditas deferatur de vna persona in aliam, nil mirum si vnaquæque persona generat nouum gradum. Ista fuit ratio posita in dicto cap. ad sedem.

¶ Quo igitur ad inhibendam, vel permittendam copulam matrimonialem, dinumerabuntur gradus secundum ius canonicum: quo autem ad tutelas, & hæreditates deferendas, connumerabuntur secundum ius ciuile.

¶ Circa secundum dicite, quòd vsque ad decimum gradum deferuntur hæreditates & tutelæ: vidistis supra tit. j. §. fina. cum sua glo. & suprà

de capi.

de capi. deminu. §. fin. de legi. agnatute. in tex. & in glos.

Matrimoniũ vsq; ad quẽ gradũ prohibetur.

Circa tertiũ dicite, quòd olim erat prohibita copula matrimonialis vsque ad septimum gradum agnationis, vel cognationis inclusiuè: hodie autẽ est prohibita vsq; ad quartum gradũ inclusiuè, dinumeratione facta secundum ius cano. c. non debet. extrà de cõsan. & affi. ed hîc dubitatur. Pone, quòd vnus sit in quinto gradu transuersalium, alius sit in quarto, an impediatur copula matrimonialis? Si inspiciamus personam existentem in quarto gradu, illa impeditur. Si inspiciamus personam existentem in quarto gradu, permittitur. Dicite, quòd copula est permittenda: quia quoto gradu remotior distat à stipite, eodem gradu distat à quolibet descendente. c. fin. extra de consang. & affin. Illud tamen est palam, quod inter ascẽdentes, & descendentes est prohibita copula matrimonialis in infinitum. vnde si Adam viueret, vxorem habere non posset. §. inter eas. & ibi glos. suprà de nup.

Sed quid de gradu affinitatis? Dicite, quòd licet olim ratione affinitatis esset prohibita vsque ad tertium genus, vt aliqui dixere: veritas tamen hodie est, quòd solùm prohibetur quo ad genus primum: vt not. glos. ij. cap. non debet. extrà de cõsangui. & affinitate.

Affinitas an cõtrahatur ex coitu illicito.

Sed nunquid per coniunctionem illicitam causatur affinitas? In hoc articulo non parcam in totum verecundiæ. Arch. xxxv. q. iij. c. extraordinaria. dixit per hanc dissolui matrimonium: & in hoc bene, sed non causari affinitatem propterea, quia affinitas est irregularitas personarum ex nuptiis descendentium. l. nõ facilè. §. affines. ff. de gra. af. vbi ergo nõ sunt nuptiæ, ibi non causatur affinitas. Sed glos. tenuit contrariũ in §. affinitatis. suprà de nupt. quæ communiter comprobatur per c. tuæ. & per c. Iordanæ, & per cap. discretionem. extrà de eo, qui cogno. consang. vxo. suæ. Stat igitur conclusio, quòd per illicitam coniunctioné contrahitur affinitas. Sed quid, si quis non intrauit claustra vuluæ, in circuitu tamen palpitauit, vel seras reserauit, sed opus nõ expleuit, an cõtrahatur affinitas? glos. in d. can. extraordinaria. dicit quòd non. Item dicit illud quod non dico. Dicit Innocen. quod ad causandum affinitatem, requiritur concursus vtriusque seminis. Sed tamen causa euitandi peccati, ius canonicum, & sancta mater Ecclesia in dubio præsumunt ex copula cõcursum vtriusque seminis & maris & fœminæ interuenisse. c. iuuenis. extrà de spõsa. Addite prædictis, quòd si aliquis promiserit alicui illam accipere in vxorem, postmodum habeat copulam cum ea sine aliis verbis, intelligitur validum matrimonium extitisse cõtractum: nec cum alia contraherc posset, sed matrimonium postea cum alia contractum esset dissoluendum. cap. is qui fidem. extrà de spõsalib.

Circa quartum dicite breuiter, quòd in gradu ascendentium, & descendentium non posset Papa dispẽsare, vt copula matrimonialis contrahatur. Non posset enim Papa dispensare, quòd filia patri copularetur. Item nec in linea transuersali in gradu primo. vnde non posset Papa dispensare, quòd fratri soror nubat. Item nec in gradu secundo linea existente inæqualiter. vnde non posset dispensare, quòd neptis patruo nuberet, vel auunculo. In linea verò æquali bene posset dispensare, vt consangninee copularetur. & ita cõmuniter concluditur in c. literas. extra de restitutio. spoliato. facit. c. gaudemus. extrà de diuort.

Sed an Papa possit dispensare, vt

matrimonium semel contractũ dissoluatur? Dicite breuiter, aut matrimonium fuit per copulam carnalẽ consummatum, aut non. priore casu non potest, posteriore autẽ sic: quia primo casu effecti fuere duo in carne vna: secundo verò non. Itẽ: quia matrimonium consummatum sortitur naturam ex constitutione diuina, contra quam nõ potest Papa dispensare. c. proposuit. & ibi in gl. in verb. supra ius. extrà. de concess. præbend. sed matrimonium non consummatum sortitur naturam ex cõstitutione Ecclesiæ, contra quã Papa bene potest dispensare. Ista est glos. ordina. in c. ex publico extrà. de conuer. coniug. in glos. fina.

Sed nunquid maritus & vxor possunt se separare? Dicite, aut copula non est subsecuta: & tunc quilibet eorum altero inuito potest separare matrimonium per ingressum religionis. secùs, si copula fuerit subsecuta, nisi vterque concordauerit, quòd vterque pariter intret religionem, vel alter, qui remanet in seculo, sit talis conditionis & qualitatis, quòd nulla suspicio fornicationis sinistra sit contra eum, vt quia sit ætate confectus. c. quidam. c. verum. c. vxoratus. & c. cum sis præditus. extrà de conuer. coniug.

DE

DE SERVILI COgnatione.

Hūc titulū Theophilus cū superiori cōiungit: cōiungunt & multa vetusta exēplaria, quæ se vidisse multi testātur eò accedit, q̄ idē Theophi. sub. tit. de exceptio. rubricā de lit. ob. vicesimāprimā numerat, quę alioqui altera & vicesima fuisset. Nos tamē nihil mutauimus, Accursium secuti, qui variam esse librorū rationem testatur.

Illud certum. Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò ponit vtrum serui habeāt ius cognātionis cōtractæ in seruitute. Secūdo infert ex rationib[us] præpositis, videlicet q̄ non sēper sequitur, q̄ qui prior est in gradu, potior sit in iure. Tertio, illa melius declarat. Secūda ibi, Repetis. Tertia ibi, A motis.

TIT. VII.

DE SERVILI cognatione.

Cognationem serui[illegible] [illegible] seruorū filij cum parentibus habent, antiqua iura nō adiuuabāt. Hodie autē [illegible] de manumissi, non modò parentibus etiam libertati dona[illegible] cedunt, & parentes eis, sed etiam sibi inuicem, & cum [illegible] legitimis nuptiis, atque in libertate pro[illegible]

Illud[a] certū est, ad seruiles cognationes illam partē edicti[b], qua proximitatis[c] nomine bonorū possessio promittitur, non pertinere[d]. nā nec vlla antiqua lege talis cognatio cōputabatur[e]. Sed nostra constitutione, quam pro iure patronatus fecim[us] (quod ius vsque ad nostra tēpora[f] satis obscurum, atque nube plenum, & vndique cōfusum fuerat) & hoc humanitāte suggerente concessimus, vt si quis in seruili cōstitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, siue ex liberæ, siue ex seruilis conditionis muliere: vel contrà, serua mulier ex libero, vel seruo sabuerit liberos, cuiuscunque sexus: & ad libertatem his[g] peruenientibus. & ij, qui ex seruili vētre nati sunt libertatem meruerint: vel dū mulieres liberæ erant, ipsi[h] in seruitute[i] eos ha-

a Illud. Aliàs est hic titulus, de seruili cognatione, aliàs non. Accur.

b Edicti. Sunt enim quatuor partes successionis ab intestato: vt ff. quis or. in bo.poss.ser.l.j.

c Proximitatis nomine. id est cognationis, vt sequitur: vt ff. vnde co.l.j.§.pertinet.

d Non pertinere. Sed nec aliam aliquam, vt vel ipse succedat, vel ei succedatur: vt C.commu. de succes.l. seruus. nisi in tribus casibus: vt C. de iis quib.vt indig.& ad Sylla.l. penulti.& C.de suis & legit. l. apud hostes. & C.ad Orfitia.l.fina.

Dic secundum Angel. q̄ in d.l. pen. & in l.final erat liber legis auctoritate, ne mora alterius libertati noceat: in l. apud hostes. illud procedit fictione postliminii, vt ibi not. Syl.

e Cōputabatur. Hæc videt mala ratio, cū magis iure pretorio, quod naturalē causam intuebatur, deberet cōputari: vt s. de hered. quę ab intest. §. emancipati. quàm ciuili. Sed dic q̄ etiā ad alia, vt ad tutelas, & similia: nisi quo ad nuptias: vt s. de nup. §. illud. & ff. de ritu nuptia. l. adoptiuus. §. seruiles. Sed nunquid dominus ex sui persona succedit cognatis serui? Resp. non: vt hîc dicitur. Accur.

ADDITIO. Not. ergo acquiri domino ab intest. sicut ex testamento. Et est ratio: quia ius solùm defert hereditatem ab intest. secundum quod seruus nihil est. l. quod attinet. ff. de reg. iur. sed ex testamenro defert voluntas testantis, quam ius sequitur. Aliud tamen est in monacho, & monasterio: vt l. Deo nobis. C. de episc.& cler.

f Nostra tempora. Loquitur Iustinianus.

g His. scilicet parentibus.

h Ipsi. scilicet parentes.

i In seruitute. Idē donec serui erāt.

a Peruenerint. scilicet parentes.

b Veniat. Aliud si liber factus seru⁹ iterũ manumittatur: vt ff vnde cog. l. is q cõtra. [Secus, si restitut⁹. §. seru⁹. s. de capit. deminu. & declarat gloss. in. d. l. is, q. Syl.] s. de capi. demin. §. quod autẽ. q a est ibi, qđ sibi imputetur. Sed nũquid etiã iste, qui est in l. is, qui. hodie succederet naturali causa inspecta, vt C. de suis, & legiti. heredi. authent. in successione? Respõd. non, secundum Ioan. quia Prętor naturalem causam intuebatur, & tamen nõ vocabat eũ, vt dictum est. Item econtrà. C. de suis & legiti. l. ex libera. Solutio. hîc nouum ius. Vel ibi loquit, quã do nec de facto erat matrimonium. [Hæc glos. semper allegatur, quòd spurius natus in figura matrimonii, licet de facto potest legitimari p subsequens matrimonium, secus si nullo modo, etiã de facto erat, de quo per Ang. hîc. Syl.] Vel ibi quo ad honores loquitur, hîc quoad successiones.

*ex aliis qualij cunque copulatione nati sũt ad similitudinem, &c.

c In alterius successionẽ. id est, parẽtes liberis & cõtrà excluso patrono, & hoc secũdũ omnes. Itẽ liber tũ vnũ alteri eidẽ fratri suo: & ita fratrer liberti pręfertur patrono. & hoc secundũ quosdã, vt hîc. Sed Ioã. contrà: pręfert enim patronũ fratri: vt ff. de bono. libe. l. liberto. ff. de suis & legi. l. intestato. in princip. & infrà titul. j. §. sed nostra. versic. sinautẽ sine.

buerint, & postea ad libertatem peruenerint[a]: vt hi omnes ad successionẽ patris, vel matris veniant[b], patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentũ successionem, sed etiam alterũ in alterius successionẽ[c] mutuam vocauimus, ex illa lege[d] specialiter eos vocantes: siue soli inueniãtur q inserui tute nati, & postea manumissi sunt: siue vnà cum aliis q post libertatem parentũ cõcepti sunt, siue ex eodẽ patre, siue ex eadem matre: siue ex aliis * nuptiis, ad similitudinem eorũ, qui ex iustis nuptiis procreati sunt.

¶ de intestatorũ libertorũ pr ga h.ibe- gradus sint remotioris quoscunque los quãtumuis pro-

Repetitis[e] itaq; omnibus, quæ iam tradidimus[f], apparet nõ semper eos, qui parẽ gradũ cõgnationis obtinẽt, pariter vocari: eóque amplius, nec eũ quidẽ, qui proximior sit cognatus, semper potiorẽ esse. Cùm enim prima causa sit suorũ hæredum, & eorũ, quos* inter suos hæredes enumeraui m⁹[g]: apparet pronepotẽ vel abnepotẽ defuncti potiorem esse, quàm fratrẽ, aut patrẽ matrémque defuncti: cum alioquì pater quidẽ, & mater (vt suprà quoq; tradidimus) primũ gradũ cognationis obtineãt, frater verò secundũ: pronepos autẽ tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest ĩ potestate morientis fuerit[h], an non: quòd vel emãcipat⁹, vel ex emãcipato, aut ex fœmineo sexu[i]

*quosque.

¶ Hæc opinio Ioan. communiter tenetur: vt per An. hîc. Ratio est: quia patron⁹, si legitima ei non relinquatur, habet contra tabulas: & potest impugnare iudicium liberti, si legitima sibi non relinquatur: quod non est in fratre. §. soror. suprà de inoffic. test. Syl.

d Ex illa lege. scilicet suprà dicta Græca. Accur.

e Repetitis. Hic §. communis est ad omnes titu. suprà hoc lib. iij. positos. & idem in sequen. proxi. §. sic & aliàs. suprà de successione cognato. §. vltimo. & ad Orphicianũ. §. fina.

f Tradidimus. A principio tertii libri.

g Enumerauimus. Vt curiæ datos & emancipatos: vt suprà de hęred. quæ ab intest. §. j. & §. quibus cõnumerari. & §. emancipati.

h Fuerit. Hoc subdiuiditur.

i Ex fœmineo sexu. Qui tamen cum deminutione tertiæ partis succedit huius l. ṫ is tempore, suprà de heredi. quæ ab intesta. §. item vetustas. versi. diui. hodie

die sine deminutione: vt in authen.de trien.& semis.§.necnon.col.j.

¶ a Amotis. id est, cessantibus suis. fallit adhuc hæc regula, qui prior est, in gradu,&c.vt s.eod.§.toties.Accur.

pater & mater: secundò, auus & auia, & sic deinceps: sic tamen, vt fratres ex vtroque parente defuncto coniuncti, cum his superioribus vocentur: licet quidam dicãt cum patre & matre tantùm eos vocari, & alios superiores per fratres excludi. & pro nobis est auth. de hered. ab intesta. §. si verò cum ascendentibus. & ff. de suis.& leg.l.ij. §. hereditas. [Hæc opinio cõmuniter tenetur hîc & in authent.defuncto. C. ad Tertyll.Sylu.] Superioribus cessantibus, primò frater ex vtroque parente, & soror, & eorum filij. Secundò ex altero tantùm, & eorum filij. Tertiò hæc regula obtinet, vt qui prior est in gradu,&c.vt hic,& in auth. de hered.ab intest. §. si reliquum. & §.si verò neque frater. & in authen.vt fratrum filij.§.j.Accurs.

¶ b Integrũ ius habet. i. capite minutus nõ est. sic s. de succes. cog.j.respon.in fine. nam secus esset, si esset capite minutus: quia illæ successiones, quæ veniũt ex lege xij. tab. pereunt per mi.cap.dimi.vt s.ad senatuscõ. Orphicianum. §.sciendum.

¶ c Plerunque. Propter fratrẽ & sororẽ emancipatos: vt j.e. ibi, exceptis. Itẽ propter quosdam cognatos qui vocãtur, vt agnati: vt s.de legi.agnat.success.§.hoc etiã. Itẽ propter patrem, qui filium emancipauit: vt s. de leg. agn. succes.§.fina.

¶ d Nepos. Qui est in quinto gradu agnationis.

¶ e Pronepos. Qui est in sexto gradu agnationis.

propagatus est.

¶ *Nouißime iure, agnationis & cognationis sublato discri* [illegible] *prior habenda sit ratio, qui sunt gradu proximiores.*

¶ Amotis[a] quoque suis hæredibus, & quos * inter suos hæredes vocari diximus adgnatus, qui integrũ ius habet[b] agnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerunque[c] potior habetur, quam proximior cognatus. Nã patrui nepos[d], vel pronepos[e] auunculo[f], vel materteræ præfertur[g]. Toties[h] igitur diximus, aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum heredum iure, quíque inter suos heredes sunt, neque adgnationis iure aliquis præferri debeat, secundum ea, quæ tradidimus[i]: exceptis[k] fratre, & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum, vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur[l] cæteris vlterioris gradus adgnatis.

*quosque.

TITV. VIII.

DE SVCCESSIONE libertorum.

¶ *Olim patronis ha-*

Dic ꝙ hodie est sublata differẽtia agnationis,& cognationis,& in d. §.j. in auth.de hered.ab intest.ve.collatio.ix.Christoph.

¶ f Auũculo, vel materteræ. Qui sunt in tertio gradu cognationis.

¶ g Præfertur. In successione eius, qui tales habet agnatos.

¶ h Toties. Not. regulam bonam. vt commu.de succes.l.auunculo.& C.vnde libe.l.ij. Et ad eius euidentiam nota tres esse ordines succedendi, s. inferiores & ex latere venientes: vt in authen.de heredi.ab intest.in princ. Primò descendentes in infinitum vocantur: vt s.de hered.quæ ab intest. §.j.& ij.auth.de hered.ab intest.§.j. His cessantibus, vocãtur ascendentes, primò,

¶ i Tradidimus. Vt suprà §.proximo. & hoc eod.§.

¶ k Exceptis. Excipit ab eo, quod s. dixerat, qui integrum,&c.

¶ l Præferuntur. Vt suprà de successi. cog.j.responso.

DE SVCCESSIONE libertorum.

¶ Suprà de successione ingenuorum

visum est: & quia in bonis libertorum est dare successionem: ideo de his subdit. Vnde not. quòd dicit hic Accursius de successione libertorũ, passiuè accipi, id est qualiter succedant ei, non actiuè, id est, qualiter ipsi succedant aliis.

NVnc de libertorum. Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò, circa successionẽ libertorũ ponit duplex ius antiquum. Secũdò, ponit statutum circa successionem: & quòd vsque ad quartũ gradum agnati patronorũ succedunt liberto. Tertio ponit aliam nouã constitutionem circa personas & genera libertorum. Secunda ibi, Sed nostra. Tertia ibi, Sed hæc. Aret.

*Ex Epi. to. Vlpi. tit. 27.

¶ Nunc de libertorum. Not. dispositionem iuris antiqui in successione libertorum. Item quod contra tabu. patrono tãtùm competebat pro dimidia. Syl.

¶ a Nunc. Quia hucusque de bonis ingenuorũ dixit.

¶ b Olim. scilicet lege duodecim Tabul. & hoc est primum ius. quatuor enim sunt: vt hic & infrà §. i. & §. postea. & §.

*ius.

solum ab intestato, ... sed ... hærede ... *rede instituto, sed e- ... petiissent. Aret.*

NVnc *a de libertorum bonis videamus. Olim b itaque licebat liberto patronum suum impunè c testamento præterire. Nam ita demum d lex duodecim Tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libert⁹ hærede suo nullo relicto. Itaque intestato quoque mortuo liberto, si is suuum hæredem e reliquisset, patrono nihil f in bonis eius* erat. Et si quidem ex naturalibus g liberis aliquem suum hærẽdẽ reliquisset, nulla videbatur querela h. Si verò adoptiuus filius fuisset: apertè iniquum erat, nihil iuris patrono superesse.

¶ *Prætorio iure patronus in liberti bonis dimidiam habebat non solum ab*

§ Qua de causa postea i Prætoris edicto hæc iuris iniquitas k emendata est. siue enim faciebat testamentũ libertus l, iubebatur* ita testari, vt patrono partem dimidiam m bonorũ suorum relinqueret. & si aut nihil, aut minus parte dimidia* reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorũ possessio n. Siue intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono contra hunc suũ hæredem, partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant o ad excludendum patro-

*iubebat.

*partis dimidiæ.

sed nostra.

¶ c Impunè. id est sine timore testamenti rumpendi. Accurs.

¶ Ex hac glos. Iuncto tex. nota, quòd ruptela testamenti potest dici pœna. Syluest.

¶ d Ita demum. Et non aliter.

¶ e Hæredem. Naturalem, vel adoptiuum: vt j. innuit.

¶ f Nihil. id est nullum ius, secundum Ioannem.

¶ g Ex naturalibus. Ad differentiam adoptiuorum.

¶ h Querela. id est, non poterat patronus conqueri. Accur.

¶ i Qua de causa postea. Secundum ius.

¶ k Iuris iniquitas. Dic vt supra. ad senatusconsul. Tertyllianum. in princip.

¶ l Libertus. nullum filium habens legitimum, & naturalem: vt infrà eodem. §. prodesse.

¶ m Dimidiam. Nisi in castris sint bona quæsita: vt ff. de bonor. libert. l. iij. §. patronus. Accurs.

¶ n Bonorum possessio. Vnde leg. infrà de bono. possessio. §. cúmque.

¶ o Solebant. Hoc iure prætorio. Nam in primo non erat dubium, vt supra ibi. itaque intestato, &c.

a Ad

num[a] naturales[b] liberi non ſolùm, quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati[c]: ſi modò aliqua ex parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſsionem ex edicto Prætorio *petierant. nam exhæredati nullo modo repellebant[d] patronum.

¶ *Per legem Papiam patronus vocabatur ad ſucceſsionem liberti, vnà cum filiis ipſius liberti pro virili: niſi tres* [illegible] *liberi, vel libertus minus centum aureis habuiſſet in bonis: ſiue deceſſerit* [illegible] *to teſtamẽto. Aret.*

¶ Poſtea[e] verò *lege Papia adaucta ſunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum[f] eſt enim, vt ex bonis eius, qui ſeſtertium centum milium patrimonium reliquerat*, & pauciores, quàm tres liberos habebat: ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus *mortuus erat, virilis pars patrono deberetur[g]. Itaque cùm vnum quidem *filium, filiámve hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine vllo filio filiáve inteſtatus* deceſsiſſet. Cum verò *duos duáſve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

¶ *Abiecto antiquo iure hoc vtimur: li-* [illegible] *ſunt aureis centum, etiam præterito patrono, liberum teſtandi ius ſit* [illegible] *to nulla ſobole relicta patronus ſuccedit: quòd ſi maior ſit centenario, & teſtatus fuerit, patronúmque præterierit: tunc ſi careat liberis, vel eos exhæredes fecerit, patronus per contra tabulas bonorum poſſeſsionem quadrantem omnibus liberum, aut illius ſupplementum, ſi quid forſan ei relictum fuerit, con-* [illegible]

¶ Sed noſtra conſtitutio[h], quam pro omnium notione[i] Græca lingua, compendioſo tractatu habito, compoſuimus[k]: ita huiuſmodi cauſam definiuit, vt ſiquidem libertus, vel liberta minores centenariis ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim[l] legis Papiæ ſummam interpretati ſumus: vt pro mille ſe-

¶ a Ad excludẽdum patronũ.ſ. in totum.

¶ b Naturales. Et legitimi.

¶ c In adoptionem dati. Si inſtituti erant, vt ſequitur, aliàs nec contra tab. datur eis: vt ff. de contra tabu. l. nõ putauit. §. in adoptio.

¶ d Repellebãt. Quia pro mortuis habentur: vt ff. de coniun. cum emanc. lib. l. j. §. ſed & ſi patruus: nec à iure ciuili recipiũtur: vt in auth. de hære. & Falc. §. exhæredatos. col. j.

¶ e Poſteà. Tertium ius.

¶ f Cautum. ſcilicet lege papia. & malè: vt & aliàs. C. de cad. tol. l. vnic. in princ. Accur.

¶ g Debeeretur. Ex lege Papia.

¶ Sed noſtra. Not. quòd paria ſunt filium non eſſe, vel eſſe, & exhæredatum. Itẽ, quòd præteritio matris habetur ꝑ exhęredatione. Item, quòd legitima patronorum eſt hodie certa, ſicut liberorum & parentum. Syl.

¶ h Sed noſtra. Quartum ius.

¶ i Omniũ notione. Aliàs omni [illegible] tione, aliàs omnium notitia.

ADDITIO.

Omnium notione Theophilus probat, διατί, inquit, πᾶσιν εἶναι πρόδηλον.

¶ k Compoſuimus. Et huius, vt credo, habetur mentio in multis locis: vt ſuprà titul. j. de ſer. cog. in princip. & ſuprà de leg. agn. ſucceſ. §. fin.

l Sic enim, Interpoſitio eſt.

ADDITIO.

Sunt qui Imperatoris computationem in dubium vocent. Qua de re conſultus à nobis Franc. Hotomannus ſic reſpondit, diſſentire ab Imperatore Dionem, qui ſe graues & eloquentes aucto-

*abeſt. *abeſt. *abeſt. *reliquerit. *inteſtato. *abeſt. *teſtatus T. *abeſt.

res sequi affirmat, libr. 55. pag. 378. In hanc sententiam, Cùm Augusti domus in Palatio conflagrasset, multiq; mul ta illi conferrent, nihil accepit, nisi tantum à populis aureum, à priuatis verò drachmã. Aureũ enim ego quoque numũ, qui drachmas xxv. valet, more nostro appello, & Græcorum quidã, quorum libros, ꝗ Attico dicendi genere scripti sunt legitimus, sic ipsum vocarunt. Hęc Dion. Quum igitur drachma denario Romano apertissimè à Plutarcho in Camilli vita æstimetur, ratiocinabatur Dionẽ aureum pro cẽtum sestertiis vsurpasse: quum scilicet in vigintiquinque denariis tot sint sestertij: quod etiam ex Tranquilli, & Taciti duobus collatis inter se locis Budæus docuit. Quæ quum ita sint, mirum esse, quòd Tribonianus hoc loco mille sestertios pro centum, aureo contineri dixerit, potiúsque aut illum barbarũ hominem hallucinatum, aut hunc locum corruptum putabat: quàm censum libertorum (vt Budæus non affirmans, sed dubitans scripsit, fatetur enim sibi quoque hunc locum suspectum esse) adeò deminutum esse, quum præsertim neque de censu libertorũ deminuto Imperator mentionem vllã faciat, & disertè interpretatum se Latinã loquutionẽ Græca ei respondente affirmet. Sic enim, inquit, legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro mille H.S. vnus aureus computetur: vt Centenarios appareat eósdem dici, qui antea dicebantur: nimirum qui H S. centum millia in bonis haberent, quos Asconius Censos appellari, auctor est. alioqui infinitis locis Pandectarum, in quibus aureorum fit mentio, dicendũ esset mutatam esse æstimationem: cuius rei nusquam vlla, vel tenuissima suspicio inuenta est.

stertiis vnus aure[us] computetur) nullũ locũ[a] habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint[b]. Sinautem intestati decesserint, nullo liberorũ relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim Tabulatum) integrum reseruauit[c]. Cum verò maiores centenariis sint, si hæredes vel bonorum[d] possessores liberos habeant[e], siue vnum, siue plures cuiuscũque sexus, vel gradus, ad eos[f] successiones parẽtũ deduxim[us], patronis omnibus modis[g], vna cum sua progenie semotis. Sinautem sine liberis decesserint si quidẽ intestati, ad omnem hæreditatem patronos patronésque vocauimus[h]. Si verò testamẽtum quidem fecerint[i], patronos autem, aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberẽt, vel habẽtes, eos exhæredauerint, vel ma

¶ a Nullum locum. Et in hoc non corrigitur lex Papia. Et not. quòd prodest paupertas filio liberti: sic & aliàs C. de episcop. & cler. l. si quis ad declinãdam. §. sinautem. in gl. pauperior.

ADDITIO. Not. quòd paupertas prodest: sed à tali prodesse, libera nos Domine. de quo in l. cum facilè, in gl. fi. ff. si cui plus quàm per legem Falc. & in l. si quis ad declinãdam. §. j. C. de episco. & cler. & in auth. cui relictum. C. de ind. vi. toll. Ang.

¶ b Fecerint. s. isti liberti minores centenariis.

c Reseruauit. scilicet nostra constitutio, scilicet, vt in totum succedat: vt suprà eod. in princip.

d Bonorum possessores. id est, filios emancipatos: vt §. de hæred. quæ ab intest. §. emancipati.

¶ e Habeant. scilicet liberti.

¶ f Ad eos. scilicet Liberos libertorum: qui tamen hæredes instituti si se abstinuerint, vel misti hæreditati, in integrum instituti fuerint, dabitur patrono ius succedendi: vt ff. de bonor. lib. l. & si ex publica. §. si filius.

¶ g Omnibus modis. Sed nunquid contrà moriente filio qui est libertus, præponitur pater patrono? Resp. sic: vt suprà titul. j. de ser. cog. in fin. j. respon.

ADDITIO. Not. quòd sicut patronus excluditur per filios liberti, ita etiam per parentes liberti. & idem no. glos. suprà titul. j. in fin. in ver. alterius. Angel.

¶ h Vocauimus. Etiam ante fratres liberti. quod dic, vt suprà titul. j. in fin. j. respon.

¶ i Fecerint. s. ad extraneos.

¶ a Ma-

ter siue auus [a] maternus eos præterierint: ita quòd* nõ possint [b] argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione [c] per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam vt anteà [d], sed tertiã partem bonorum liberti consequantur [e]: vel quod deest eis, ex constitutione [f] nostra repleatur [g], si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita sine onere [h], vt nec liberis [i] liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur [k]: sed ad cohæ-

*Vt.

a Mater siue auus. Quorum preteritio pro exhæredatione habetur: vt s. de exhæred. lib. §. mater.

b Non possint. Quia iusta causa ingratitudinis intercessit, quę sunt xiiij. vt in authen. vt cum de appell. cogn. §. causas. quo casu nullo iure agunt: vt in authent. de immen. do. §. fin. in fin. Sed quid, si filiũ emancipatum pater prætereat sine causa, vnde contra tab. habet, non autem querelã? videtur admitti patronus. Sed respõ. hic largè accipi de inoff. vt etiam contineat per contra tab. sic C. famil. ercis. l. filij. Accursius.

Testamentũ inofficiosum quandoque continet exhæredationẽ & præteritionẽ.

Dic, quòd potest dici etiam inofficiosum testamẽtum, in quo filius fuit præteritus. gl. in l. si filii. C. fam. ercis. iuncta l. cum in adoptiuis. in princ. C. de adop. quia inofficiositas tribus mõdis committitur, secundũ Bal. in l. pater filium. ff. de inoffic. testamen. Syl.

Nec obstat: quia hodie ad instar filij in potestate præteriti videatur posse dicere nullum &c. cùm sit sublata differentia emancipationis & patr. pote. quia illud est verum ab intestato, non autem ex testamento. Angel.

c Constitutione. s. Græca. Accurs.

d Vt antea. Sicut erat de iure prætorio. vt s. eod. qua de causa. Accurs.

e Consequantur. scilicet quocunque titulo relicti: vt ff. de bon. libe. l. iij. §. fina.

f Constitutione. scilicet condictione ex ea lege Græca: vt ff. de condict. ex lege. l. j.

g Repleatur. Præter hoc ius succedendi est & aliud ius patronatus. s. vt non vocetur ab eo in ius sine venia: vt C. de in ius vocand. l. ij. Item vt alat eum: vt ff. de libe. agn. l. si quis à liberis. §. so[...]nt. Item vt turpem actionẽ, vel ex[ce]ptionem contra eum nõ proponat: [v]t ff. de don. ma. except. l. apud Celsum. §. aduersus. & ff. de obse. l. honori. & l. parẽs. Item vt possit eum in seruitutem reuocare: vt in authent. vt libe. de cæ. §. j. Item vt vbi eum inuenerit, faciat ei reuerẽtiam: vt ff. de in ius voc. l. generaliter. Et hęc iura multis modis perduntur. Primò, si patronus remiserit: vt in authen. vt lib. de cæt. §. illud. Item si compulit libertum iurare, ne accipiat vxorẽ: vel libertam, ne nubat: vt ff. de iure pat. l. qui cõtra legem. & l. adigere. Item si denegabat ei alimenta: vt ff. de bon. lib. l. si patronus nõ aluerit. Item propter tertiæ partis concessionem: vt hic, & ff. de bon. lib. l. etiam. §. toties. Item si alteruter eorum relegatus fuerit, vel deportatus: vt ff. de iur. patr. l. siue. Item si natalibus restitutus est libertus: vt ff. de bon. lib. l. etiã. §. j. Item si mercedem pro futuris operis ab inuito liberto extorsit: vt ff. de agno. lib. l. si quis. §. si quis. Item si libertus domini mortem vindicauerit: vt ff. de iur. pat. l. penult. Item, si eũ patronus capitis accusauerit: vt ff. de bon. lib. l. qui cum maior. j. respon. Item si nõ suis nummis emptus est, vel à principe factionem liberam testamenti impetrauerit: vt ff. de bon. lib. l. etiam. §. ij. Accursius.

Ius patronatus in multis cõsistit.

Ius patronatus multipliciter perditur.

Adde glo. in l. fi. C. de bon. lib. & ibi doc. & signa hanc gl. ad quam semper recurritur. Syl.

h Sine onere. sic auth. de hæred. & Fal. §. non autem. colla. j. Accurs.

i Liberis. Quibus dantur aliàs legata, etiam rupto testamento per contra tab. vt ff. de leg. præst. contra tab. bon. poss. pet. l. j.

k Prestentur. Sed cùm filij sint, quare non excludunt patronum: vt suprà eodem. § cum verũ maiores? Respondet, hi filij erant ingrati: vt suprà eodem. §. si verò. Vel dic quòd hi liberi erant nepotes, qui & liberi dicuntur: vt ff. de verbor. signific. l. liberorum. & eos præcedit eorum pater: & eis talia legata dabantur: vt ff. de leg. præstan. l. j. §. generaliter.

a Ad cohæredes. Sed nunquid insolidum tenebuntur cohæredes? Resp. non: vt ff. de leg. iij. l. fi. §. fi. & de vulg. subst. l. & si contra tabulas.

b Multis aliis casibus. Qui sequuntur statim.

g In capita. Cum eodem gradu plures inueniantur: aliàs patruus nepotem ex fratre excludit: vt ff. de bonis libertorum. l. si libertus præterito. §. si libertus. in fine.

*redundaret.

c Patronæq;. Vt ff. de bonor. lib. l. patrono.

d Liberi. Vt ff. de bon. lib. l. si pater exheredato. & l. si ex patronis. §. Iulianus.

e Vsq; ad quintum gradũ. Nunquid filius trinepotis ipsius patroni, vel etiam ipse trinepos admittetur? Videtur quod non, quia hîc dicit vsque ad quintum gradum. si quis tamẽ velit cõtradicere, pro se inducet, quod nõ omnes ascendẽtes sui patris loco succedũt: vt suprà de hæredib. quæ ab intest. §. cum fili⁹. & in auth. de hęre. ab intest. §. j. Et hæc est vera, & communiter tenetur, quod descendẽtes in infinitum, transuersales vsque ad quintum gradum succedant, secundum Christophor. hîc, & Io. de Pla. Syl. *&

f Vocentur. Per nostrã constitutionem: licet olim per bonorũ possessionem, tanquã ex familia vocarẽtur: vt s. de bon. poss. §. sunt autem. versi. quinto tanquam.

redes[a] eorum hoc onus redundet*.

¶ ... patronus succedit, sed etiam coniuncti ipsi patrono vsque ad quintum gradum, ... qui proximior ex patrono præfertur.

¶ Multis aliis casibus[b], à nobis in præfata constitutione cõgregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionẽ iuris perspeximus: vt tã patroni patronæque[c], quã liberi[d] eorum, necnõ qui ex transuerso latere veniũt vsque ad quintũ gradum[e], ad successionem libertorum libertarúmve vocentur[f], sicut ex ea cõstitutione intelligendũ est: vt* si eiusdem patroni vel patronæ, vel duorũ duarúmq; pluriúmve liberi sint, qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, & in capita[g], non in stirpes diuidatur successio: eodẽ modo & in iis, qui ex transuerso latere veniunt[h], seruãdo: Penè[i] enim consonantia iura ingenuitatis, & libertinitatis in successionibus fecimus.

¶ ... dicta procedunt in omnibus libertis, quia hodie omnis manumissus efficitur ciuis Romanus. Aretin.

¶ Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanã peruenerunt[k]: cùm nec sint alii liberti, simul & Dedititiis, & Latinis sublatis: cum Latinorũ legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licet vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animã, atque libertatem amittebant: & quasi seruorum, ita bona eorum iure quodammodo[l] peculii ex lege* Iunia Norbana manumissores detinebant. Posteà verò senatusconsulto Largiano cautum fuerat, vt li-

h Veniũt. s. ab ipsis patronis.

i Penè. Propter tria dicit penè. & quia hic vsq; ad quintũ gradum succedũt, vt hîc dicitur, aliàs vsque ad decimũ vel sextum: vt s. de succes. cog. §. fi. Itẽ, quia hic in capita succedunt: vt hic dicitur. aliàs non ita: vt s. de hære. quæ ab intest. §. & quia placuit. aliàs est vers. in §. cum filius. Itẽ quia vn⁹ patroni filius excludit nepotes ex altero: quod nõ est ita in ingenuis licet M. cõtradixerit: vt ff. de bo. lib. l. si libert⁹ præterito §. si libertus. & de legi. tut. l. tutela. §. si duo.

Sed hæc. Not. omnẽ differentiã libertinorũ sublatã esse. Itẽ not. antiquã speciem libertorũ. Item, quod dictio quasi, & dictio quodãmodo important improprietatem. Itẽ, quòd lex censetur perpetua. S vluest.

k Peruenerũt. i. qui facti sunt plenè liberi.

l Quodammodo. Non enim est verè peculium, cùm sint liberi

Successio libertinorũ & ingenuorum triplici ter differt.

*Ista ... Iuni... L. N... banc ... const. 771

liberi: vt C. de inofficio. testa. l.fin.in fin.

a Nominatim. Quid hoc sic,dic: vt suprà de exhæreda. libe.§.j.

b Eorum.scilicet manumissorum.

c Quibus.scilicet,Latinis.

d Ad Ciuitatem Romaná. scilicet,vt ciuis Romanus efficeretua, impetrando ius aureorum anullorum, vel natales: quod inuito patrono nõ est faciendũ: vt ff.de nat.re.l.ij. in fin. & l. penult.& fin.

e Constitutione. Vt C. de Latin. lib. tollen. per totum. Accur.

f In perpetuum deleri. Not.quòd quãdo fit abrogatio alicuius iuris, intelligitur esse perpetua: quia lex semper loquitur,& est in viridi obseruantia: vt l. Arriani. C. de hære.Angelus.

g Quibusdã adiectionibus. s. decem, vel vndecim casibus: vt C. de Lat.lib. tollen. per totum.

beri manumissoris non nominati [a] exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum [b] in bonis Latinorũ præponerentur. Quibus [c] etiam superuenit diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito, vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanã [d] venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra constitutione [e] propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam,& senatuscõsultũ Largianum, & edictũ diui Traiani,in perpetuum [f] deleri censuimus: vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur, & mirabili modo quibusdã adiectionibus [g] ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam accipiendam transposuimus.

DE ADSIGNATIONE libertorum

Patrono duos pluresve liberos in potestate habenti cõ... vni liberorum assignare: per quam assignationẽ is cui assignatur, solus efficitur patronus, & successor in bonis liberti, aliis liberis prorsus exclusis: quod si is cui assignatio facta fuit, sine sobole decedat, ad cæteros ius pa... tur. Item emancipatione eius cui fuit ... assignatio prius facta euanescit.

IN summa (quod ad bona libertorũ attinet) admonendi sumus, censuisse Senatum [h], vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorũ pertineant [i]: tamen licere parẽti, vni ex liberis adsignare libertũ, vt post mortem eius [k] solus is patronus habeatur, cui adsignatus est: cæteri liberi qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla adsignatione interueniente, pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant, sed ita demum pristinum ius recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis parlictis. Nec tantùm libertum, sed

Supra visum est, quemadmo dum patroni & eorũ liberi succedãt libertis. Verùm quia liberti interdum cõsueuerũt adsignari liberis patronorum, ideo de hac assignatione subdit. Porcus.

In sũma. Totus iste titu. diuidit in tres partes. Primò, quòd pater potest vni ex liberis libertum assignare: & ille solus liberto succedit. Secũdo declarat quibus liberis hoc fieri possit. Tertiò, quibus verbis, & in qua voluntate. Secunda ibi, Datur autem. Tertia ibi, Nec interest. Accur.

In summa. Nota, quod res facilè redit ad naturã suam pristinã. itẽ, quod cessãte impedimẽto, cessat effectus ipsius. Syl.

h Senatũ. Cuius verba sunt ff.eodẽ. de assignãd.libert.l.j.

i Pertineant. Nulla scilicet facta assignatiõe.

k Eius scilicet patroni.

etiam libertam, & nō tantùm filio [a], nepotíve, sed etiā filiæ, neptíve, adsignare, permittitur.

¶ [illegible]

[a] Datur autē hæc assignandi facultas ei, qui duos, pluréſve liberos [b] in poteſtate habebit: vt eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertámve liceat. Vnde quærebatur, ſi eum, cui adſignauit, poſtea emancipauit, nū [c] euaneſcat [d] adſignatio? Sed placuit euaneſcere: quod & Iuliano, & aliis pleriſque viſum eſt. Nec intereſt, teſtamento quis adſignet, an ſine teſtamento: ſed etiam quibuſcunque verbis [e] hoc patronis permittitur facere, ex ipſi Senatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factū eſt, Sabellio Ruffo, & Aſterio Scapula. COSS.

TITV. X.

DE BONOrum poſſeſſionibus.

¶ [illegible]

¶ [illegible]

IVs * bonorum poſſeſſio-

¶ a Filio. Etiam poſthumo: vt ff. eo. de aſſignand. libert. l. fin.

¶ b Pluréſve liberos. Nam in vno non eſt neceſſe. Accur.

¶ c Num. id eſt, an.

¶ d Euaneſcat. ff. eod. l. vtrū ei, cōtra. Sol. ſecūdū Plac. ibi valet aſſignatio facta emācipato, vt ibi: licet emācipatione hoc pdatur, ſi antea facta fuerit aſſignatio: vt hic argumē. ff. de arbit. l. nō diſtinguem'. §. ſacerdotio. vel dicſe cūdum Azon. ꝙ in l. cōtraria nō dicit fieri aſſignationē in emancipatū: ſed quærit an ſoli fieri in poteſtate poſſit. ſed nec in d. l. de arbitr. dicit ſolui cōpromiſſū, ſed non cōpelli ſententiam dicere. Accur.

¶ Prima ſolutio verior eſt ſecundū Chriſtophorū: q. a quando aſſignatio fit filio emancipato, pater eſt iā certus de cōditione ipſius, & valet: ſed ſi fuit in poteſtate, exiſtente eo emancipato euaneſcit. Syl.

[illegible]

Requirit ergo, vt aſſignatio teneat, ꝙ filius ſit in poteſtate, vt hîc, ſiue ſit exhæredatus. vel non: ſiue iam natus, ſiue poſthumus: vt l. prima. ff. eodem.

¶ e Quibuſcunque verbis. Etiam

nutu: vt ff. eod. l. j. §. aſſignare. & purè vel ſub conditione. ff. eodem. l. aſſignare.

ADDITIO. Quod autem habes in fine Sabellio. &c. Anto. Augu. lib. emend. 3. c. 7. reponit. ex Pandect. Florent. Velleo Ruffo, & Hoſterio Scapula COSS.

[illegible]

[a] Suprà viſū eſt de hæreditatib', quę ex teſtamēto, & ab inteſtato deferūt iure ciuili, & partim iure Prętorio. Verùm quia Prætor interdū emendauit, interdū cōfirmauit ius ciuile, in ſucceſſione teſtati, & inteſtati, dádo bonorū poſſeſſionē, ideo ſubdit de bonorū poſſeſſionibus.

Ivs bonorū. Totus iſte titul. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit cauſas propter' quas fuit introducta bonor. poſſeſ. de iure Prætorio. Secundò ponit quas bono. poſſeſ. Prætor fecit. Tertiò Imperator quaſdā corrigit, & emēdat. Quartò quantum tēpus & quæ de ſtatutū ſit ad agnoſcendam bonorum poſſeſſionem. Secunda ibi Sunt autem bonorum. Tertia ib. Sed cas

*extr. pia. Et pitur. 28.

eas quidem. Quarta ibi, Cùm igitur plures.

CASVS. Prætor vrbanus potestatem habebat Romæ de bonis ciuium pro arbitratu disponendi: nam Prætor est ius ciuile loquens. itaque & secundũ & contra testatoris tabulas, ac voluntatem bonorum possessiones dabat. Ac quemadmodũ quidem Prætor contra leges xij. Tabularum & capite minutis, & cognatis bonorum possessionem daret, superius explicatum est. Sed ecce, C. Curius posthumũ, qui natus, non est inter suos futurus, veluti ex filio emancipato nepotem hæredem scripsit. Lex xij. Tabul. testamentum rescindit, Prætor pro suo imperio valere vult: ac posthumo nato dat bonorum possessionem. Quinimò leges Romę conseruabantur per Pretorem: vnde dicitur ius Honorarium, viua vox iuris ciuilis. nam ecce, Licinius hæredem instituit Cornelium. at filius Licinij bona possidebat. Cornelius impetrabit à Prætore, vt sibi liceat ea bona possidere: cogetúrque defuncti filius ei possessione cedere. Item suis, & agnatis dat bonorum possessionem. De agnatis exempla sunt in Verrina tertia, quam tibi studiose adolescens, lectu necessariam esse iudico. Cor. Vibul.

...nis [a] introductum est à Prætore emendandi [b] veteris iuris gratia. Nec solum in intestatorum hæreditatibus vetus ius eo modo Prætor emendauit [c], sicut suprà dictum est: sed in eorum quoque, qui, testamento facto, decesserint. Nam si alienus posthumus [d] hæres fuerit institutus, quanuis hæreditatem iure ciuili adire non poterat [e], cum institutio non valebat; honorario [f] tamen iure bonorum possessor [g] efficiebatur, videlicet cùm à Prætore adiuuabatur. Sed & is [h] à nostra constitutione [i] hodie rectè hæres instituitur, quasi & iure ciuili nõ incognitus [k]. Ali-

prà de hæreditatibus quæ ab Intestato. §. emancipati. sic ad legem Rhodiam de iactu l. vltima. §. j. & fin. Vel dic, emendandi propriè, vt in agnatis fœmininis, vbi ius Prætorium contra ius ciuile induxit: vt suprà de legitima agna. suc. §. cæterùm. versicul. sed quia. & in posthuma: vt infrà §. proximo.

¶ Dic, quòd aliter resoluit Fortunius in l. Gallus. in princip. ff. de liber. & posthum. vt suprà emendetur in vniuersum. l. xij. Tab. tanquam quæ prætermisisset, non quæ cótrarium disposuisset. Syluest.

¶ Nota quid sit emendare. Item, quòd de iure antiquo posthumus alienus non poterat hæres institui. Item ex fin. quòd nostra interest admitti ex pluribus capitibus ad successionem. Syluest.

¶ a Ius bonorum possessionis. id est, bonorum possessio, quæ est ius persequendi retinendiq; patrimonij, quod cuiusque, cùm is moritur, fuerit: vt ff. eodem. l. iij. §. bonorum.

¶ b [E]mendandi, id est, supplendi: quia [l]inus plenè dixerat ius ciuile, non cognoscens emancipatos: vt su-

¶ c Prætor emendauit. Expone, vt suprà.

¶ d Alienus posthumus. Quis sit *, dic, vt suprà titu. de legatis. §. posthumo.

* Tu verò videto hîc apud Por. & itidem de tripli ci posthumo ibidem in addi. Iac. Generi per speciẽ derogatur.

¶ e Adire non poterat. Vt suprà titul. de legatis. §. posthumus. contra. Solut. vt ibi.

¶ f Honorario. ff. eodem. l. non est. §. vbicunque. contrà. Sed hic specialiter ex illa regula excipitur per ipsum Prætorem: & quo ad hoc derogatur illi regulæ generali, quia non est dubium, quin generi per speciem derogetur: vt ff. de pœnis. l. sanctio legum. Communis solutio docto. est, quòd regula illa loquitur, quando in odium ipsius aliquis prohibetur succedere, non ex rigore iuris ciuilis, vt in posthumo. Tamen solut. glo. ibi, semper plus placuit, quòd ius ciuile non resistebat institutioni posthumi alieni, quanuis non assisteret: & ita dum essem scholaris disputando defendebam. Syl.

¶ g Bonorum possessor. Secundum tabulas.

¶ h Sed & is. scilicet posthumus alienus. Accursius.

¶ i Constitutione. scilicet Græca: vt suprà de legat. §. posthumus.

¶ k Non incognitus. Sed cognitus.

Nam constitutiones sunt de iure ciuili: vt ff. de iustitia & iur. l. ius autem ciuile.

a Neque emendandi. Vt s. eod. primo respon. Et dic emendandi, id est, supplendi.

b Neque impugnandi. Vt s. proxi. respon. dic. id est corrigendi.

c Veteris iuris. s. ciuilis.

d Bonorum possessionem. Nota tres vias Prætoris.

e Remota. Quare ergo* fecit Prætor? Respon. vt successoribus vias ampliaret: vt j. eo. §. quos sic. ff. de leg. ij. l. cùm filius. §. variis. Argu. cõtra ff. nau. cau. stab. l. idẽ. alias incipit, & ita. §. sed an sit. & §. sed si gratis.

*abest.

* hoc legendum hac in glos.

ADDITIO. Dic, quod imo concordat: quia ibi & si non necessariũ, vtile tamen fuit Prætorẽ se intromittere: quia qui recipit, omnino tenetur, vt ibi, quod non semper erat de iure ciuili, secundũ Angel. hîc.

quando tamen neque emendandi [a], neque impugnandi [b] veteris iuris [c], sed magis confirmandi gratia Prætor * pollicetur bonorũ possessionẽ. Nam illis quoque, qui rectè testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorũ possessionem[d]. Item ab intestato suos hæredes, & agnatos ad bonorũ possessionem vocat. sed & remota [e] quoque bonorũ possessione, ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

¶ *Prætor solus non fa[illegible]*

Quos autẽ solus vocat Prætor ad hæreditatem[f], hæredes quidẽ ipso iure nõ fiunt. nã Prætor hæredẽ facere non potest. Per legem enim tãtùm, vel similem iuris* constitutionẽ hæredes fiũt: veluti per senatuscõsulta[g] *, & constitutiones principales: sed cũ eis Prætor dat bonorũ possessionẽ, loco hæredum cõstituuntur [h], & vocantur bonorum possessores.

¶ *Prætor ampliat successionis materiam vlterius, quã fit [illegible] duodecim tabularum. Aret.*

¶ Adhuc aũt & alios cõplures[i] gradus Prætor fecit in bonorũ possessionibus dandis, dum id agebat, ne q.s[k] sine successore moreretur. Nã angustissimis [l] finibus constitutũ per legem

fiũt: sic accipe, quasi diceret, Non sunt hæredes actu, sed potestate. Cor. Vib.

f Ad hæreditatem. id est, ad successionem: vt emancipatos ab intestato, & cognatos.

ADDITIO. Cur aũt Prætor hæredẽ facere nõ possit, vide copiosè apud Alciatum li. Parer. 3. c. 3.

* legis iuri.

g Per senatusc õsulta. Tertyl. & Orfitianum.

*senatuscon sulto.

h Cõstituunt. vt C. de suis & legi. hær. l. fi.

[illegible] Idẽ in succedẽtibus ex cõstitutiõe alicuius Baronis vel Marchionis: quia cẽset esse ius prætoriũ. Et not. quod nõ habet nisi actiones vtiles, nec ciuiles efficiunt prætoriẽ, secundum Ang.

Adhuc autẽ.

CASVS. Et quę tãdẽ causa Prętorẽ impulit: vt istas bonorum possessiones inueniret? Nimirũ, ne ciues Romani successore carerẽt. nã legibus xij. Tab. nõ satis multis casibus pronisum erat: vtpote primis tẽporibus, quibus nõdũ satis perspectũ erat, q.d vsus rerũ postularet. Sequens §. per se intelligit. C. V.

Quos autem.

CASVS. Curius posthumũ nepotem ex emancipato filio heredem scripsit. lex xij. Tab. repudiat. Pretor ei bonorũ possessionem promittit. quęro, ille posthumus natus dicetúrne hæres? minimè. quid ita? quia hæres significat herum. i. dominum, vt antea didicisti. Prætor autem non trãsfert dominia, sed tantùm bonorũ possessiones. quare posthumus ille, non hæres, sed bonorũ possessor appellabitur. Et cum dicitur, Hæredes quidem ipso iure nõ

i Complures. Quàm lex duodecim Tabularum. vel quàm dixerat.

k Ne quis. Sic. ff. de interrog. acti. l. & quia. in princ.

l Nam angustissimis. Nàm sui hæredes & agnati tantum succedebant de iure ciuili, ius integrum habentes: quia non sunt emancipati. de aliis enim nõ dicitur: vt s. de hær. quæ ab int. §. j. & de leg. agna. suc. in princip.

duodecim Tabularū ius percipiendarum hæreditatum Prætor ex bono, & æquo dilatauit.

¶ *Decem bonorum pos[illegible] rantur, quarū duæ primæ cōpetunt te-[illegible]*

¶ Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ: prima, quæ præteritis liberis a datur, vocatúrque contra tabulas *b. Secunda, quā omnibus iure scriptis hæredibus Prætor pollicetur, ideóque vocatur secūdum tabulas c testamenti. Et cùm de testatis * prius locutus est, ad intestatos transitum fecit d. Et primo loco e suis hæredibus, & iis, qui ex edicto Prætoris inter suos * hæredes connumerantur f, dat bonorū possessionem, quæ vocatur Vnde liberi g.

¶ a Præteritis liberis. Siue emancipatis, siue non: vt C. de lib. præte. l. maximum. circa princ. Accur. [illegible] Non tamen datur exhæredatis: item nec institutis, nisi cōmisso edicto p præteritos: vt l. non putauit. in prin. & §. fi. ff. de bon. poss. cōtra tab. licet adhuc dictus præteritus non petat, nec amplius petere posit bonorū posses. contra tabulas, secundum Angel.

b Contra tabulas. Sed quare datur suis cōtra tabulas: cū ipso iure nullū sit testamētum: vt s. de exhær. lib. in prin. Respon. duas habet vias: Vnā de iure ciuili, per quam potest dicere nullum. Aliam de iure prætorio, per quam non dicit nullum, sed annullandum: cùm nec fieri, nec desinere posit hæres de iure prætorio: vt C. de lib. præter. l. fi. & s. eo. §. quos autē. [Adde pro intelligentia huius oppos. ꝙ quanuis articulus sit valde disputabilis, tamen communis doc. resolutio est, ꝙ testamentum in quo filius in potestate est præteritus, sit ipso iure nullū. in l. posthumo. C. de bon. poss. cont. tab. Datur tamen contra tab. diuersimodè ad rumpendum: nam si præteritus sit emancipatus, tūc datur proculdubio ad rumpendum testamentum, quia testamentum valet iure ciuili. Si præteritus sit filius in potestate, tunc licet sit nullū, tamen datur ad rumpēdum, prout de facto processit: & ad declarandū nullum. non enim erat necessaria in filiis in potestate talis bon. poss. cōtra tab. sed occasione emancipatorum ipsis etia[m] concessa fuit sub vna determinatio[ne] [illegible] §. eadem. s. de hæred. quę ab inte[stat.] & ita resoluit pluribus verbis Dec[ius] in d. l. posthumo. in iij. dubio. vers. te[r]tius & vltimus. & ita tenet Syl.] Itē q[ua]re contra tab. dicitur ex testamento, cùm magis contra testamentū dici deberet, cùm rumpi* testamentum: vt C. de col. l. vt liberis? Resp. ideo in re sic dicitur, quia sine testamento competere non potest. Itē, quare hanc pręmisit, cùm secūdū tab. dignior sit? Respō. quia donec ista cōpetit, illa dari nō potest: vt ff. de secun. nup. l. j. §. æquissimum. j. respon. [Respectu ergo bonorū possessio cōtra tab. non est dignior: respectu aliarū, quia datur secūdum voluntatem testantis, dicitur dignior, prout declarat Deci. in rub. C. de cōtra tabu. in fin. Syl.] Item nunquid hæc parenti datur contra tab. filii emancipati? Respon. sic, ad instar patroni: vt ff. si à pa. quis fue. ma. l. j. & arg. ff. de bon. dam. l. fin. sic ff. si ta. test. nul. exta. l. j.

*testamenti.

*Aliàs de testamentis.

c Secundum tabulas. Sic ff. si ta. test. nul. exta. l. j. Et hoc, quando testamentum factum est in scriptis. aliàs secundum nuncupationem: vt C. de secund. tabu. l. ij.

d Fecit. Sic ff. si ta. testa. nul. exta. l. j. in princip.

e Primo loco. l. inter eas, quę ab intestato deferuntur. Et not. hunc ordinem qui sequitur in edicto fuisse: sed non in obseruando: vt infrà sequitur.

*suis.

f Connumerantur. Vt suprà de hæredit. quæ ab intestat. §. ij. & §. emancipati.

g Vnde liberi. Quid erit econtra, filio emancipato mortuo? Respondet pater habet bonorū possessione. Vnde parentes, vel Vnde liberi, vtiliter: cùm ęqua ratione vocēt patrem ad hæreditatem filii: vt ff. de inoffic. test. l. nam & si. ff. vnde liberi. l. scripto. Vel dic Vnde legitimi, cùm semper contracta fiducia eum emācipet: vt de legiti. agnato. succ. §. fin. [Com-

Pater quo iure venit ad bona filii emancipati.

Secundò, legitimis [a] hæredibus. Tertiò, decem personis, quas extraneo manumissori [b] præferebat. Sunt autem decem personæ hæ, pater, mater, auus, auia, tam paterni, quàm materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quàm ex filia: frater, sororve,* consanguinei vel * vterini. Quartò, cognatis [c] proximis. Quintò, tanquam* ex familia [d]. Sextò, patrono [e] patronæque, liberísque eorum, & parentibus. Septimò [f], viro, & vxori. Octauò, cognatis manumissoris.

*siue. *sua. *tum quem.

¶ *Bonorũ possessiones contra tabulas & secundum tabulas: item Vnde liberi, & Vnde legitimi, siue agnati: hodie sunt necessariæ.*

Sed eas quidem Prætoria introduxit * iurisdictio, à nobis tamen nihil

*indixit.

munis conclusio docto. Citramon. est contra gloss. hìc. Tenent enim, quòd detur vtilis Vnde liberi, Vnde parentes. Vltramontani tenent cõtrarium: quæ opinio disputando teneri potest: vt per Ludoui. Goza. in l. qui se patris. C. vnde liber. post alios. In quo aduerte: quia maxima est vtilitas. Nam si pater venit per Vnde liberi, poterit venire ex triplici capite: & sic habet tres annos vtiles ad succedendũ filio, scilicet per Vnde liberi, per Vnde agnati, & per Vnde cognati. l. j. §. sed videndum. ff. de successo. edict. aliàs haberet tantùm duos. Syl.] Item nunquid filio in bonis matris datur hæc bonorum possesio? Resp. non: vt C. de suis, & legi. hæred. l. fin. Item nunquid in aliis vlterioribus ex linea descendentibus suprà dicta seruantur scilicet, vltra filios? Resp. sic. cùm omnes inferiores dicantur liberi: vt ff. de verbor. sign. l. liberorum. in princ.

¶ a Secundò, legitimis. id est, agnatis, & eis qui eorũ loco sunt: vt ꝰ. de leg. agna. succes. §. j. & ij. & §. hoc etiam. & ff. vnde leg. l. ij. §. hęc autem. ij. & l. iij.

¶ b Tertiò decem personis quas extraneo manumissori. id est, qui emebat filium à patre, & postea eum manumittebat. nam sic fiebat olim emancipatio: vt suprà quib. mod. ius pat. potest sol. §. præterea. vel melius: vt ĵ. eodem. §. quæ autem.

¶ c Quartò cognatis. Qui iure ciuili non vocantur: vt ff. vnde cog. l. j. primo respon. & suprà de success. agna. primo respon.

¶ d Quintò tanquam ex familia. Quæ dabatur patrono, liberto moriente intestato. sequens dabatur eodem liberto moriente cum testamento, secundum quosdam. Vel dic, quod hæc familiæ, id est, agnatis trãsuersalibus patroni datur vsque ad quintum gradum: vt ff. de verb. signi. l. pronunciatio. §. familiæ. & ĵ. eod. §. cúmque. & ꝰ. de success. lib. §. multis. Sequens patrono, & descendentibus & ascendentibus vsque ad quintũ gradũ. Prima enim nõ valet: cùm hic tractetur tãtùm de iis, quæ ab intestato deferuntur.

ADDITIO. Alciat. lib. Par. j. c. xij. id est, inquit, ex iure gẽtilitatis. Gentiles autem sunt, qui eiusdẽ sunt nominis, tamet si sanguine & cognatione inter se coniuncti nõ sint.

¶ e Sextò patrono. Quare primò agnati patroni vocantur, quàm ipsi patroni? Resp. hìc ordinem edicti seruat: tamen qualiter succedi de facto debeat: & hic error in aliis casibus inuenitur.

¶ f Septimò. Deficiente parentela, & fisco excluso: vt C. vnde vir & vxor. l. prima.

¶ Sed eas. CASVS. Video Prætorẽ decem bonorũ possesiones introduxisse. Iustinianus autem nunquídnam noui instituit? Quantum ad contra tabulas, & secundũ tabulas, nécnon Vnde liberi, & Vnde legitimi nihil mutauit. Sed vnde decem personæ, sustulit. Qua ratione? quia illa dabatur tum, cùm fiducia contracta nõ esset: id est, cùm pater fiduciarius, cui pater naturalis suum filium manciparat, non vicissim illum sibi venditum filiũ vero patri remanciparat. Hodie verò remãcipationes illæ non fiunt: ac liberati sunt parentes illa solicitudine. qua de causa Bonorũ possesio, quæ tũ dabatur, quũ illa remancipatio necessaria prętermissa erat, sublata est. Cor[illegible]tib.

Not. quòd superuacua sunt e[illegible]i[illegible]canda. Item, quòd sublato fundam[illegible]to, tollitur ædificatum. Syluest.

Sed eas. scilicet, supradictas decem bono[illegible]m

bonorum possessiones.

¶ a Incuriosum. id est, sine cura.

¶ b Constitutionibus. Quæ remanserunt in Græco. Accursius.

¶ c Necessarias, id est, vtiles. sic ff. de offic. Prætoris. l. j. in princ.

ADDITIO. Dic imò aliquę sunt necessarię: vt j. eodẽ. §. finali. &c. Angel.

¶ d Quinto loco. s. cõnumeratis bo. possess. ex testamẽto, & ab intestato.

¶ e Manumissori. expone vt s. §. iij. Vel dic, quod extraneus manumissor est ipse pater, quando nõ cõtractatã fiducia emãcipat. Sed si quæras quare sibi ipsi præfertur? Respõ. sanè intelligas, vt pater auum emãcipantẽ nepotẽ præcedat, vel si ipse pater emancipauit: inueniuntur tamen nouẽ personę, quę eum præcedũt.

¶ f Constitutio. C. de emancip. libero. l. fi.

¶ g Manumissoribus. i. Emancipatoribus.

¶ h Contracta fiducia. i. saluo iure succedẽdi.

ADDITIO. De hoc vide quæ notauim. in tit. de fid. tu. s. & §. vlt. de leg. ag. suc. vbi ostẽdimus, quod etiam hic Theophi. cõfirmat fiduciariũ patrẽ, postquã filiũ sibi mãcipatum manumisisset, fuisse solitum ... filii hæredes perinde vt patroni, manumissorũ seruorũ hæredes sunt. Quare op. fuisse, vt ille pater fiduciarius per illum filium suo vero ac naturali patri mãciparet, itaque cõtracta, id est, vltro citróque facta fiducia, verus pater filium suum mauumittebat, & sic hęres eius fiebat.

incuriosum [a] prætermissum est: sed nostris cõstitutionibus [b] omnia corrigẽtes, contra tabulas quidem, & secũdum tabulas bonorum possessiones admisimus, vt pote necessarias [c] constitutas, nec non ab instato Vnde liberi, & Vnde legitimi, bonorum possessiones.

¶ *Bonorum possessio, Vnde decem perso-... ..., & in eius locũ bonorũ possessio Vnde cognati, est collata. Angelus.*

¶ Quæ autem in Prætoris edicto quinto loco [d] posita fuerat, id est, Vnde decẽ personæ: eã pio proposito, & cõpendioso sermone superuacuam ostẽdimus. Cùm enim præfata bonorum possessio decẽ personas proponebat extraneo manumissori [e], nostra constitutio [f], quã de emãcipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdẽque manumissoribus [g] cõtracta fiducia [h] manumissionem [i] facere dedit [k], vt ipsa manumissio [l] eorũ hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supradicta [m] bonorũ possessio. Sublata igitur prædicta * quinta bonorũ possessione, in gradum eius sextã antea bonorũ possessionẽ induximus, & quintã fecimus: quam Prætor proximis cognatus pollicetur.

¶ *... Tanquam ex familia, & Vnde patroni, patronaque & parentes eorum, sunt sublatæ. Aret.*

¶ Cùmque antea septimo loco fuerat bonorum possessio, Tanquã ex familia, & octauo Vnde liberi patrõni patronæque, & parentes eorum, vtranque per constitutionem [a] no-

¶ i Manumissionem. id est, emãcipationem.

¶ k Dedit. id est concessit.

¶ l Manumissio id est, emancipatio.

¶ m Supradicta bo. poss. Vnde decẽ personæ.

¶ a Cùmque antea. THEMA. Quas præterea bonorũ possessiones Imperator sustulit? Tãquã ex familia, & Vnde patroni, parentes & liberi eorum. Prior locũ habebat, si libert. decessisset sine liberis, atque intestatus. Nam patrono mortuo, agnati cognatíque patroni succedebant Tãquã ex familia. Posterior locum habebat cùm defuncto liberto intestato sine liberis, patronus aut eius liberi vel parẽtes neque Vnde legitimi, neque tanquam ex familia postulãt. Et quãobrẽ vtraque hæc sublata est? Quia ferè peræquata sunt iura successionum ingenuorum hominum ac libertinorum: quare sufficere visa est bonorum possessio contra ta-

* præfata.

Cc. iiij.

bulas, & Vnde legitimi & Vnde cognati.Cor.Vib.

¶ Not.ergo iura & bonorũ possessiones antiquas esse sublatas. Itẽ, ꝙ hodie sex sunt bonorum possessio, & septima quæ sequitur.Syl.

hodie autem vtraque in vnam, ac simplicem contracta est.Cor.Vib.

¶ c Altiori.Hinc trahe, quòd digniores altiori loco sedere debent. & est altior, qui proximior domino est. tyrones vero posteriori: vt C. de tyro.l. fin. lib.xij & ff. de aqua pluuia. arcen. l. prima. §. penult. & C. de offic. recto. prouinc. l. potioris. Accursius.

stram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorũ, libertinorum successiones posuimus [a], quas vsq; ad quintum gradum tantũmodo coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos & libertinos * differentia: sufficit eis [b] tam Contra tabulas bonorum possessio, quàm Vnde legitimi, & Vnde cognati: ex quibus possunt sua iura vendicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore duarũ istarum bonorum possessionum resoluta *.

¶ Aliam verò bonorũ possessionẽ, quæ Vnde vir, & vxor appelatur, & nono loco inter veteres bonorũ possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiori [c] loco, id est sexto, eã posuimus: decima [d] quoq; veteri bonorũ possessione, quæ erat Vnde cognati manumissoris, propter causas enumeratas [e]*, meritò sublata: vt sex tantũmodo bonorũ possessiones ordinariæ pmaneant, suo vigore pollentes.

¶ *Etiam hodie viget bonorum possessio* [illegible] *cum occupat. Et bo*[illegible] *Vnde cognati, ma*[illegible] *tantùm sex bonorũ possessiones ordinariæ. Angel.*

¶ *Si lex dat alicui bonorum possessionem de nouo ex testamento, vel ab intestato: illa dicitur* [illegible]

¶ Septima eas secuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt [f] Nouissimè enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur [g],

¶ a Constitutionẽ. de qua habuimus mentionẽ s. de succ. libe. §. sed nostra.

¶ b Posuimus. Vt s. de succes. lib. §. multis.

¶ c Sufficit eis. scilicet tã cognatis, quàm agnatis patroni. ADDITIO. Qui excludunt agnatos, & cognatos ipsius liberti: vt l. liberto sine liberis. ff. de bon. libe. nec eis fit iniuria: q.a si stetissent in seruitute, nõ habuisset cognationem.

*libertos.

¶ Aliam. CASVS Quid est bonorũ possessio Vnde vir & vxor? Ea locum habet, quando vir, aut mulier sine testamẽto decessit, nemine relicto, qui supradictas bonorum possessiones postulet. Est ne sublata? minimè. Sed ea vnde cognati patroni, quæ tũ dabatur, quum liberto instato neq; patronus, neq; aut liberi, aut agnati ei⁹ erãt, sed soli cognati. Et sanè hodie quoq; succedunt, p Vnde cognati. sed olim erãt duæ, nempe Vnde cognati ingenuorum, & Vnde cognati patronorum:

*t e soluto.

¶ d Decima. Bene dico sexto poni. & hoc dico sublata decima. Accurs.

¶ e Enumeratas. suprà eod. §. cùmque.

¶ Septima eas, CASVS. Sertilius apud hostes decessit. Lex Cornelia me proximũ agnatũ hæredẽ facit, ac similiter mihi bonorum possessionẽ tribuit. Debeo igitur extra ordinẽ postulare à Prætore bonorũ possessionẽ, quę appellat, qua ex legibus. Cornel. Vibul.

*enumeratas.

¶ f Introduxerunt. Vt ff. vt ex leg. & senat. l. j. j. respon.

¶ g Vt det. scilicet bonorũ possessio. Et nota duo esse necessaria, vt hæc bonorũ possessio cõpetat: scilicet, vt lege caueat, vt bonorũ posses[illegible] de[illegible], & ꝙ de [illegible] iure ciuili nõ possit succedere, alias c[illegible] tit Vnde legitimi: vt ff. vnde legi. l. j. & ff. vt ex legi. & senat. l. j. §. fina. Ac[illegible]

lege [a], vel senatus consulto [b], vel cō stitutione [c] cōpræhensum est: quam neque bonorum possessionib⁹, quæ ab intestato veniunt. neque iis, quæ ex testamento sunt, Prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium [d] auxiliū (prout res exegit) accommodauit, iis, scilicet, qui ex legibus, senatuscō sultis, constitutionibúsve principum, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

¶ *Ne diutius creditores suis actionibus experiri impediantur literis & parē ... agnatis vero & co ... tum, ad petendam ... præfinitur. Portio autem non petentis pari in gradu accrescit: vel si nullus extiterit, per edictū successorium, qui in sequenti sunt gra- ...*

¶ Cùm igitur plures [e] species successionum Prætor in-

¶ Dic tu secundum Ias. in l. certū. C. vnde legit. quatuor necessaria. Primò ꝙ deferatur ex legibus nouis, & senatusconsultis. Secundò, ꝙ tales leges sint ciuiles, & nō prætoriȩ, Tertiò, ꝙ ꝑ illas leges deferatur noua bonorū possessio exprsse, & specialiter, nō autē in indiuiduo, nec nominatī. Quartò, ꝙ nō sit vocatus ꝑ legē. xij. Tabul. ad hæreditatem: quæ colligūtur ex dictis omniū doct. Syluest.

¶ a Lege. Ponunt quidā exemplum ex testamento: vt C. de inofficio. testamen. l. iij. §. sed cum eā. ex eo ꝙ filius nat⁹ in puerperio institutus præsumitur. Ab intestato ponūt exemplum in agnatis fœminis, & in quibusdam cognatis, qui efficiūtur agnatis similes: vt §. de legiti. agna. successio. §. hoc etiā. Vtrūque reprobo: quia nulla lex expresse dat supradictis bonorū possessio. sed eos succedere dicit. ergo non datur hæc septima, sed Vnde legitimi: vt ff. vnde legit. l. iij. Pone ergo exemplum ex testamēto in posthumo alieno instituto: vt §. e. §. j. q. incipit, nā si alienus. Itē tam ex testamēto, quàm ab intestato. pone exēplum in eo, q. decessit apud hostes, in cuius bonis datur bonorum possessio, ex lege noua Corn. ff. de bonorū posse. l. iij. §. sed & eius.

¶ Hæc exēpla reprobantur per doct. maximè per Alexand. in l. certum. C. vnde legiti. vbi Iason ponit alia exempla, quæ etiam indicio meo difficilè seruari possunt, tamen non est materia p... iuuenibus. Syluest.

¶ b ... natusconsulto. Orfitia. & Ter. vt ff. vnde leg. l. ij. in princip. & §. fina. nam eis datur bon. possef. ibi, & non succedebant de iure ciuili: vt §. ad Tertyllia. in princi. debet ergo dari hæc: vt ff. vnde legi. l. iij.

¶ c Constitutione. Ponunt exemplū. §. de leg. agna. succes. §. hoc etiam. Itē C. de emā libe. l. fi. Sed hoc reprobo: cum lege non caueatur eis dari bono. posses. vnde habēt Vnde legitimi: vt ff. vnde legiti. l. iij. Potest tamen dici, quòd ibi subaudiatur maximè & sic stabit prima expositio. Vel melius dic, si aliqua noua constitutio fieret de nouo, quæ daret bonorū posses. ex ea, daretur hæc septima.

¶ d Et extraordinariū. No. duobus modis fieri bonorum possessionē extraordinariam: quia vaga, vt hic item quia non tribuit ius: vt Carboniana: & si venter mittatur in possessionem: & illa quæ datur gratia agnoscendæ litis, quæ datur sine causæ cognitione: vt ff. de Carb. edic. l. iij. §. causæ. & de vent. in poss. mitt. l. vbicunque. §. interdum. & de inoffic. test. l. Papinianus. §. j. & aliæ cum causæ cognitione: vt ff. de bon. pos. l. iij. §. si causa. & ff. quis ordo in bonorum possessio. seruetur. l. ij. §. dies. & §. in bonorum. Carboniana possessio ius non tribuit.

¶ Cùm igitur. CASVS. Filius, vel pater defuncti Titij nō postulauit bonorū possessionē ꝑ aliquot mēses: quæro an eā idcirco amittat? Si annum vnū prætermiserit, neque postularit, amittet. Quid, si agnatus, aut cognatus sit? Tunc si intra centum dies non postularit, similiter amittet, eíque succedet is qui gradu proximo inuenietur, atque ita deinceps. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ nō debet præiudicari creditoribus differēdo solutionē. Syluest.

¶ e Plures. Quia decem, quarum sex remanserunt ordinariȩ: vt §. eod.

§.aliam usque ad §.septima.

a Disposuisset. Alio modo in edicto, quàm de facto competit: vt diximus s.eo.tit.§.vj.

b Differrentur. Sic ff. de succes. edict.l.j.respó.

c Liberis. Naturalibus: & emācipatis & emācipātibus: vt ff. de successo. edict.l.j.§.fina.

d Anni spatiū &c. in honorem sanguinis: imò nō videtur coarctādi, cùm velut ad propria bona veniāt: vt ff. de successo. edict.l.j.§.largius. & de libe. & posthu. l. in suis.

e Accrescit. Partes enim nō petētium accrescunt petentibus: vt C.quan. non pe. par. pe. accr.l.vnic.

f Ex successorio edicto. Hoc intellige in cognatis, sed inter agnatos successoriū edictū locū nō habebat: sed hodie vtrūque locū habet. vt s.de legi. agna. suc.§.placebat.

g Pollicetur. scilicet Pretor.

h Nō esset. Exclusus tamē tāquā filius admittipōtvt agnatus, & exclusus vt agnatus, admitti ē vt cognatus: vt sibi succedere videat: vt ff.de succ.edict.l.j.§. sed videndum.

tutum. secus si ad ius adeundi: qa ad illud tantùm refertur, quod exprimitur: nisi esset adiecta causa generalis, putà, quia hæreditas est dānosa, vel similis: nam ex tali ratione repudiatio ad vtrunque refertur, secundū Ang.hîc.

troduxisset, eásque per ordinem disposuisset [a], & in vnaquaque* specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personæ, ne actiones creditorū differrentur [b], sed haberent quos cōuenirent: & ne facilè in possessionē bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent, ideo petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit*. Liberis [c] itaque, & parentibus, tam naturalibus, quàm adoptiuis in petenda bonorū possessione anni* spatium [d], ceteris[autem* agnatis, vel cognatis,] centum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis accrescit [e]: vel si nullus * sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto [f] pollicetur [g], ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset [h].

¶ *Primo repudiante bonorum possessionem, statim sequēti incipit currere tempus ...*

Si quis itaque delatā sibi bonorum possessionē repudiauerit [i], nō quousque tempus bonorū possessioni præfinitū excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admituntur [k] *.

¶ *Dies ad bonorum possessionem agnoscēdam præfixi vtiles sunt non continui: & bonorū possessionem citra ... iudice agnoscere sufficit.*

In petenda* autem bonorum possessione dies vtiles [l] singuli considerantur. Sed bene anteriores principes [m] & huic cau

ADDITIO. Tu dic, quòd simplex repudiatio, vel relata ad hæreditatem, concernit omne ius, & omnes vias succedendi, quando habet substi

i Repudiauerit. intra suum tempus.

k Admittunt. Vt C. eod.l.fin.

l Dies vtiles. In quibus tria concurrere oportet, scilicet, q iudicis copia sit, itē actoris, item rei: vt ff. de diuers. & tēpo.præscript.l.j.& ff. quis ordo in bon. posses. ser. l. j. in prin.§.dies.

ADDITIO. Hoc verū intellige de iure antiquo. Itē in illis bon. posses. quę tribuūt ipse vocatus in aliis, vt est bon. posses. Th. quæ datur gratia litis agnoscendæ. Itē Carboniana, & quę vētris nomine, de quibus an tribuāt ius in poss. & an hodie procedant, & in eis locū habeat iste tex. vide per Ioan. Fabr. hîc. Hodie autē in distinctè in omnibus bono.pos ses. dies dicūtur vtiles: etiā si iudex p tribunali non sedeat: & incipiunt currere à die scien tię: & currunt quādiu non dubitat an sibi cōpetat bono.pos. secundū A... in Principes. C. qui admit. ad bon. pos.l.pen.& l.fin.

Marginalia: quasque. — definiuit. — annū. — inclusa absunt. — nemo. — vocabantur. — absit.

a Pro petẽda. erat enim alia edictalis, quæ ex edicto mortui Prætoris cõpetebat. hanc non erat necesse peti: vt ff. de bon. poss. l. iij. §. sed & si nemo. Alia decretalis, quæ à Prętore viuo decernitur: & hoc olim solẽniter: hodie sufficit, quocunque modo dicat se velle agnoscere, quæ iudicialis dici pôt: quia in iudicis præsentia agnoscitur, vt hîc. & C. qui admitt. ad bon. poss. l. pen. & fin. Item nunquid hodie bonorũ possessiores locũ habẽt? Resp. sic: nam & cas proponere, quis pôt: & contra tabulas necessaria est filio emancipato, & præterito. Item vnde vir, & vxor necessaria videtur, & vt olim aliæ non erant necessariæ, sic nec hodie: eis tamẽ vti possumus. Alii contrà, cum nouus modus succedẽdi sit inuentus: vt in authen. de hær. ab intesta. per totum. collat. ix.

...sæ prouiderunt, ne quis pro petenda[a] bonorũ possessione curet, sed quocunque modo admittentis* eã iudicium, intra statuta tamen * tempora, ostenderit[b], plenũ habeat earum* beneficium.

*admittendi.
*abest.
*eorum

ADDITIO. Aemyl. Ferre. ex manuscriptis libris ita legit, Ne quis pro petenda bonorũ possessione curet, sed si quocunq; modo admittendi eã voluntatẽ demonstrarit, & iudiciũ intra statuta tñ tempora ostenderit pleniarũ (aliâs plenissimũ) habeat, &c. cuius lectionis vestigia, sanè non parua deprehendimus in antiquo libro manuscripto, quem nobis Germanus Colladonius Iurisconf. doctiss. commodauit.

b Ostẽderit. Corã quocunq; iudice.

Hæc gl. non est. Accur.

TIT. XI.

DE ACQVISITIONE PER ARROGATIONEM.

¶ *Quamuis omnia arrogati bona (his dẽptis quæ capitis deminutione pereunt) arrogatori patri olim pleno iure acquirebatur, hodie tamen solis adurnitatiorũ vsusfructus instar naturalium*

...

EST & alterius generis per vniuersitatẽ successio[c], quæ neque lège duodecim tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu[d] receptũ est, introducta est. Ecce enim cùm paterfamiliàs sese in arrogationẽ dat, omnes res[e] eius corporales, & incorporales, quæq; ei debitæ sunt, arrogatori anteà[f] quidẽ pleno iure acquirebãtur: exceptis iis, quæ per capitis diminutionem[g] pereunt, quales sunt operarum[h] obligationes, & ius a...

ACQVISITIONE per arrogationem.

Quia bona, quæ nobis acquiruntur vniuersali, aut acquirũtur per aditionem hereditatis, aut per bonorum possessionem, aut per arrogationem, aut per adiectionem bon. causa libertatum conseruandarum. §. fina. suprà per quas personas nobis acquir. ideo viso suprà de hære. & bonorum possessio. sequitur videre de acquisitione per arrogationem. Porcus.

EST & alterius. Totus iste titulus diuidit in tres partes. Primò vnde fuit introducta acquisitio per arrogationem. Secundò postea illud declarat tã de iure antiquo, quã moderno: & quid arrogatori acquiratur. Tertiò an arrogator teneatur ad debita arrogati. Secunda ibi, ecce enim. Tertia ibi, sed ex diuerso.

c Successio. vt ff. pro soc. l. actione. §. morte vnius. versic. societas.

d Consensu. scilicet, arrogantis, & arrogati.

e Omnes res. Et etiam filii, vt suprà de adop. §. illud.

f Anteà. id est iure veteri.

g Per capitis diminutionem. scilicet, minimam, dando enim se in arrogationem minimam capitis diminutionem patitur: vt suprà de cap. diminut. §. minima.

h Operarum. Hoc intellige de operis quę à libertis debentur: & non trãseunt ad hæredem extraneum: vt sunt obsequiales, quæ in faciendo consistũt, scilicet, assurgere, & similia: vt ff. de oper. liber. l. liberti. Item in fabrilibus incertis: vt ff. de oper. liber. l. si operarum iudicio. aliud si conduxerit ille arrogatus operas alicuius. nã istæ arrogatori quæruntur.

Operas obsequiales debent liberti patronis.

a Ius agnationis. Ius succedendi, quod quis per agnationem consequitur. & hoc hodie est: vt infrà eodem §. mortuo. [Hoc tamen secundū Angelum non est verum: quia stante æquiparatione cognationis, & agnationis sublata agnatione remanet cognatio, & ideo agnatus retinet successionē patris naturalis. Syl.] Item, ius petendæ bonorū possessionis petit, si ante eam petitam arrogandum se dederit: aliud si iam petiit: vt ff. vnde lib. l. fi. & de cōtratab. l. iij. §. si emancipatus. Accur.

[illegible]

Ius tamē adeundi de iure ciuili indistinctè retinet: & fortè etiā inuit⁹ adire cogi poterit ad instar naturalis.

*Patribus. *familiarum.

b Cōstitutio. C. de vsufruc. l. corruptionem. Accurs.

c Nunc autē. Aduersatur ei. quod s. dixerat, omnes res acquirebantur arroganti.

d Naturalium parentū. Vbi in aduentitiis. tantùm vsusfructus quæritur: vt C. de bonis, quæ libe. l. cū oportet.

e Quæ extrinsecus. id est, in aduentitiis. *abest.

f Aliæ personæ. Vt descēdentes ex filio arrogato, vt C. communia de successio. l. fin. vbi est constitutio, de qua hîc fit mentio. Item, si hîc arrogatus esset impubes, & impubes decederet, admitterentur & alii ex stipulatione, vt ff. de adopt. l. non enim aliter. & l. his verbis. & l. hęc autem. s. de adoptio. §. cùm autē. Sed quid in patre naturali, à quo hic arrogatus erat emācipatus? Respon. Pla. eum præferri arroganti, sed hodie fratres vtrinq; cōiuncti vocantur cū arrogante: vt in authen. de hered. ab intest. §. cōsequēs. collatio. ix.

Arrogato quæ personæ succedere debent.

g Nō possunt. Vt in aduentitiis. profectitia enim sibi nō auferuntur.

h Conueniūtur. De facto. nam non tenetur de iure: sed de iis, quę contraxit postquā fuit arrogatus tenetur de peculio: vt ff. de peculio legato. in arrogatorē. & si tunc non defendat pater, in bonis ipsius patris fit missio, vt ff. quibus ex causis in possessio. eatur. l. Fulcinius. §. si quis. Accursius.

---

gnationis [a]. vsus etenim, & vsusfructus, licet his antea connumerarentur: attamē capitis deminutione minima eos tolli nostra prohibuit cōstitutio [b]. Nunc autem [c] nos eandem adquisitionem quæ per arrogationem fiebat, coarctauim⁹ ad similitudinē naturalium parentū[d]. Nihil enim aliud, nisi tantummodo vsusfructus, tā naturalibus parentibus * quàm adoptiuis per filiosfamiliàs* adquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus [e] filiis obueniunt, dominio eis integro seruato.

¶ [illegible]

Mortuo aūt filio arrogato in adoptiua familia, etiā dominium rerū* eius ad arrogatorē pertransit: nisi supersint aliæ personæ[f], quæ ex cōstitutione nostra patrem in iis, quæ acquiri non possunt [g], antecedant *.

*antecedunt T.

¶ [illegible]

Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure arrogator non tenetur, sed nomine filii cōuenitur [h]*, & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per cōpetentes nostros magistratus bona, quæ eius cum vsufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere: & legitimo modo ea disponere.

*conuenitur.

[illegible] bona [illegible] cun [illegible]

¶ [illegible]

Suprà [illegible] est de [illegible]

tione, quæ fit per arrogationem, & sic titulo vniuersali. vtrùm, quia est & alia, quæ fit per addictionem bonorum libertatum conseruandarum causa. §. fi. supra per quas perso. nob. acquiritur. ideo subdit de eo cui libertatis causa bona addicuntur. Porc.

a Ccessit. Totus iste titul. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit acquisitionē causa libertatis conseruandæ. Secundò illud per rescriptū diui Marci probat. Tertiò verba dicti rescripti interpretatur. Quartò illud supplet. Secunda ibi, & ita diui. Tertia ibi, Hoc rescripto. Quarta ibi, Sed cū multas. Acc.

a Nouus casus succesionis. Et est hic quartus succedēdi modus: vt s. per quas pers. nob. acquiri. §. fin. Accur.

b Ex constitutione. Cuius verba sunt. j. eo. §. si Verginio.

*Popilium.

c Acceperūt. destinatione.

*Ant. Aug. lib. 8. 3. c. 8.

d In testamēto. Idem priuilegiū dat cuilibet petenti bona hac contemplatione: vt C. de testa. ma. l. fi. Accur.

ADDITIO. Et is præfertur, qui præuenit. vt ibi, in d. l. fin. §. sancimus.

e Non aditur. scilicet, ab hærede.

f Hæreditas. Quomodo ergo valet, quod in eo relictum est: vt s. de fideic. ... quam? Resp. hic speciale est.

vel alius peteret sibi addici bona defuncti, & satisfacere ... tanquā successor defuncti: & serui, quibus libertas directò vel per fideicōmissum est relictá, erunt liberi, etiā si bona ferent à ...

Accessit nouus casus successionis[a] ex constitutione[b] diui Marci. Nā si ii, qui libertatem acceperunt[c] à domino in testamento[d], ex quo nō aditur[e] hæreditas[f], velint bona sibi addici libertatū conseruandarū causa, audiuntur. Et ita diui Marci rescripto ad Pompilium* Ruffum cōtinetur: verba rescripti ita se habent: Si* Verginio Valēti, qui testamēto suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existēte, in ea causa bona eius* esse cœperunt, vt venire[g] debeant: is, cuius de ea re notio est, aditus rationē desiderii tui habebit: vt libertatum tam earum, quæ directo, quàm earū, quæ per speciem* fideicommissi relictæ sunt, tuendarū gratia addicantur tibi: si idoneè[h] creditoribus[i] caueris de solido quod cuique debetur, soluēdo. Et ii quidē quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset[k]. Ii autē, quos hæres manumittere rogatus est: à te libertatem consequentur: ita, vt* si non alia conditione velis tibi bona addici, quam vt ii* etiam, qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant[l]. Nam huic[m] etiam voluntati tuæ, si ii, de quorum statu agitur, consentiant[n],

g Vænire. id est, vendi.

h Idoneè. Fideiussoribus, vel pignoribus, vel fide habita: vt ff. de fideic. lib. l. iij. §. addici.

Et sic dictio cautio, quæ sui natura importat nudā cautionē propter adiectum verbū idoneè, exigit fideiussores, vel pignora: & ita cōmuniter interpretatur: patitur tamē plures exceptiones, de quibus latè per Ias. in l. sancimus. C. de verb. sign. Syluest. *abest.

*spem.

i Creditoribus. Vel omnibus, vel vni nomine omniū: vt ff. de fideicom. libe. l. iiij. §. addici. vers. creditoribus.

k Adita esset. Nota mirabile, quòd ex hac pactione serui fiūt liberi: vt Orcini: vt hîc. & ff. de fideic. libe. l. iiij. §. ij. qui ad. Qui sint Orcini: & vnde dicātur, dictum est suprà de singul. reb. per fideic. reli. §. pen. *autem

l Tui liberti fiant. Subaudi, hoc tibi concedimus. sed operas neque Orcinis, neque ab eo manumissis imponet: vt ff. de oper. libe. l. si quis hac lege. *abest.

m Nam huic. Subaudi concedimus.

n Consentiāt. Aliâs in seruitute remaneant, & quem nolunt habere patronum, habebunt dominum C. de manumis. testamen. l. fin. §. iiij.

ADDITIO. Vide quod not. in di-

auctoritatem nostram accommodamus[a]. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumẽtum alia ratione irritũ fiat, si fiscus bona agnoscere voluerit: & ii, qui rebus nostris attendũt[b], sciant cõmodo pecuniario præferendam[c] esse libertatis causam: & ita bona cogẽda[d], vt libertas iis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset[e].

¶ *Bonis addictis cessat venditio ipsorũ.* [illegible]

¶ Hoc rescripto subuentũ est & libertatibus, & defunctis: ne bona eorum à creditoribus possideãtur, & væneãt[f]. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorũ venditio. Existit enim defuncti defensor, & quidẽ idoneus: qui de solido creditoribus cauet.

¶ *Addictio bonorum tunc demum habet* [illegible] *ctus reliquit libertates ex testamen-* [illegible]

¶ In primis hoc rescriptũ toties locũ habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo, si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas, an * fauor constitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus * decesserit * & codicillis dederit libertatem cõpetere eam[g] nemini dubium est, tunc enim * cõstitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor[h] ab intestato existat. Ergo quandiu incertum erit *, verũ existat, an non, cessabit constitutio. Si verò certũ esse cœperit neminẽ[i] existere: tunc erit constitutioni locus.

*abest. *testatus. *decedat. *abest. *sit.

¶ [illegible] *possi* [illegible] *creditorum d* [illegible] *re: tamen addictio semel facta, & libertates non reuocantur.*

¶ Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate, an * quã uis * potest in integrum restitui, possit * admitti constitutio, & bonorum addictio fieri[k]? Quid ergo, si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? vtique non erit dicendum, reuocari libertates: quia * semel competierunt.

*abest. *quam. *potest. *quæ.

¶ *Si libertates datæ* [illegible] *sed reuocatur* [illegible] *dubium, an datæ fuerint in frau*[illegible]

¶ Hæc constitutio liberta-

a D

eta.l.final. quia quod dicit hìc, obtinet, vbi extraneus petit addici. Secus si sit aliquis de illis, cui sit relicta libertas: quoniã etiã potest petere, dissentientibus aliis. Ang.

¶ a Accommodamus. ff. de fideicõmissa. lib. l.iiij. §.ij, qui.

¶ b Attendunt. Vt procuratores nostri.

¶ c Præferendam. Hoc est, quia competẽt libertates. Accursius.

¶ d Cogenda. id est, accipienda per fiscum.

¶ e Adita esset. Olim priùs fiscus admittebatur bonis nó aditis ab alio, & etiã aditis: dũmodo essent bona soluendo: aliâs additio ab alio facta valebat, vt ff. de fideicomm. lib. l. iiij. §. penul. hodie indistinctè admittitur: vt C. de tes. manu. l. fin. §. pen.

¶ f Veneant. i. vendantur.

¶ g Eam libertatem. Accur.

h Successor. Nunquid ex testamẽto, vel ab intestato erit iste hæres? Respond. neutrum dici potest. Dic ergo hunc anomalũ successorem esse: sicut illum qui succedit hæredi non implenti defuncti volũtatem, vt in authẽt. de hær. & Fal. §. in omnibus. & iura sepulchrorũ habet, vt bonorũ possessor. vt ff. de fideic. lib. l. iiij. §. is autẽ, cui.

*abest.

¶ i Neminem. Hæredem ab intestato. ADDITIO. Puta quia repudiauit, vel lapsus est terminus præfixus ad instantiã petentis bona sibi addici. Sed si solũ ad instãtiã creditorũ fuisset præfixus, haberetur pro hærede. Ang.

¶ k Fieri. Et respondeo sic: vt ff. de fideic. lib. l. iiij. §. j. Accur.

¶ a Diuisiones. id est casus.
¶ b Constitutio. C. de testamentis manumiss. l. fin.
¶ c Species, id est, casus.

DE SVCcessionibus, &c.

¶ Suprà visum est de multiplici specie successionũ: sed quia sunt quædam, quæ hodie sunt sublatæ, vt est illa, quæ fiebat per bonorũ traditionẽ, vel senatuscõsultum Claudianum, ideo subdit de successionibus sublatis. Porc.

Erant ante prædictam. Totus iste titulus diuiditur in duas partes. Primo tollit venditiones & successiones, quæ ex eis fiebant. Secundò, quæ fiebant ex Senatusconsulto Claudiano. Secunda ibi, Erat.

¶ d Emptio. i. venditio: vt sequit. sic & ff. de actione emp. l. veteres. Accur.

ADDITIO.
Quod facit vt pœnale dispositum in vno, puta vendente, habeat locũ etiã in emptore, cũ sint correlatiua.

¶ e Ambages. nam proponebat creditor actio-

tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat hæc* constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa, & ne de hoc quæratur, vtrũ in fraudem creditorũ, an non factũ sit, idcirco velint sibi addici bona, an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeant: & si deficiãt verba cõstitutiõis.

*abest.

¶ *Supplet rescriptum diui Marci. Aret.*

¶ Sed cùm multas diuisiones[a] eiusmodi cõstitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis plenissima constitutio[b], in quam multæ species[c] collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimũ est effectum, quas ex ipsius* lectione cõstitutionis potest quis cognoscere.

*ipsa.

TIT. XIII.

DE SVCCESsionibus sublatis quæ fiebant per bonorum vẽditiones, & ex senatuscõsulto Claudiano *.

*Sueto. in Vesp.

¶ *Successio facta per venditionem bonorũ debitoris, est hodie sublata. Aret.*

Erãt ante prædictã successionem olim, & aliæ per vniuersitatem successiones: qualis fuerat bonorũ emptio[d], quæ de bonis debitoris vẽdendis, per multas ambages[e] fuerat introducta, & tunc locũ habebat, quãdo iudicia ordinaria[f] in vsu fuerant. Sed cùm extraordinariis iudiciis posteritas vsa est, ideo cũ ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorũ venditiones expirauerunt[g]: & tãtummodo creditoribus datur officio iudicis bona[h], possidere, & (prout vtile eis visum est*,) ea disponere: quod ex latioribus Digestorum libris[i] perfectius apparebit.

*fuerit.

¶ *Successio, quæ fiebat per senatusconsulti Claudianum, est hodie sublata. Aret.*

¶ Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem acquisitio; cùm libera mulier seruili amore bacchata[k] ipsam libertatem per senatus-

nem: & si cadebat à Syllaba, cadebat à causa. Si verò nõ cadebat, bona debitoris absentis vẽdebãt sua auctoritate: quod hodie nõ est: vt hic, & C. de formul. & impe. l. j. & ij.
¶ f Ordinaria. id est solennia.
¶ g Expirauerunt. id est, recesserunt.
¶ h Bona. scilicet omnia: vt ff. quibus ex caus. in possess. ea. l. j. sed hodie pro mensura debiti declarati: vt in auth. de exhib. & intro. re. §. si verò semel.

ADDITIO.
Dic hoc verũ, quando agitur personali: secùs si agatur etiam hodie reali vel hypothecaria: quia iura antiqua remanent incorrecta. & sic fit missio in solidũ in possessio. vt not. glos. in verb. prosequitur in auth. &, qui. C. de bo. auct. iu. possess. & in l. iij. in gl. penul. C. de procurat.

¶ i Libris. Vt ff. quibus ex caus. in possess. eat. per totum. & de bon. aucto. iud. possess. per totum.
¶ k Bacchata. id est capta, vel decepta. vt enim vino quis capitur, vel

Ebrius, & mulier luxuriosa æquiparantur.

Bacchoe: ita & amore. Item feruore amoris nihil vehementis inuenitur: vt in authentic. quibus mod.natur.effici. legi. §.illud. versicul.nouimus.

ADDITIO. Et maxime in iuuenibus. Vnde versus, Militat in teneris annis amor ho spes amœnus.
Atque in canicie ridiculosa venus.
Facit c. cum in iuuentute. extrà de præsump.

a Substantiam. Si coniungebat se alieno seruo, & contra domini nuntiationem: vt C.ad senatus consult.Claud. l.vnica.

consultum amittebat, & cum libertate substantiam[a]: quod indignū nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

TIT. XIIII.

DE OBLIGATIONIBUS.

DE OBLIGATIONIBVS.

Accursius sic continuat istum tit. Dictum est suprà de personis.lib.j.de rebus in secundo, & tertio vsque huc. Nunc de actionibus debet dicere: vt ỹ.de iur.natu.§.fin.sed quia obligatio mater est actionis: vt ff.de procur.l.licet. §. ea obligatio. ideo præmittitur de obligationibus: & ideo dicit hîc, Nunc transeamus ad, &c. Accursius.

Obligationum: quædam est ciuilis tātū, quædam naturalis tātū, quædam ciuilis & naturalis simul.

N Vnc transeamus, &c. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit definitionem obligationis. Secundò ponit vnam diuisionem obligationis. Tertiò ponit secundam diuisionem. Quartò illam diuisionem in aliam subdiuidit. Secunda ibi, Omnium autem. Tertia ibi, Sequēns. Quarta ibi, Prius est.

CASVS. Quoniam de personis primùm dixisti, deinde de rebus, nunc cō sequēs est, vt de actionibus nobis explices. Sed quoniam actiones partim ex dominio rerum, partim ex obligationibus nascuntur, melius erit primùm de obligationibus dicere: quandoquidem de rerū dominio satis explicatum est. Quid ergo est Obligatio? Exemplo planius intelliges, Titius filium institutum heredem iussit dare Mæuio centum. Lex porrò xij. Tabula. iubet hæredem soluere legatariis, quæ legata sunt. Obligat ergo lex hæredem Mæuio, vt quasi hostem captum, & vinctum cogimus dare pecuniā, sic Mæuiū per iudicem cogat pecuniā reddere. Olim verò si Titius fideicommisisset tātùm, lex non obligabat hæredem Mæuio. Atque ideo nullo iuris vinculo hæres adstrict[us] dicebatur in §.j. ỹ. de fideicom. hæred.C.Vibul.

¶ *Tertiam iuris ciuilis partem expositurus, de obligationibus, vnde actiones ceu ex matre oriuntur, titulum generalē, atque deinceps earum species præponit, quo degustatis obligationibus: naturas actionum materiis*

N Vnc transeamus ad obligationes. Obligatio[b] est

Not. quid sit obligatio. Itē, quod est ius. Item, quòd eius vigore quis dicitur vinctus. Item, quod adstringit ex virtute sibi à iure ciuili tributa. Item, quòd obligationes aut ciuiles sunt, aut prætoriæ: & quæ ciuiles sint, & quæ prætoriæ. Item, quòd sunt ex contractu, vel quasi: delicto, vel quasi: & illę, quę ex cōtractu sunt, contrahuntur aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu. Syluest.

b Obligatio. Videtur quòd nulla obligatio definiatur. nam ciuilis sola non habet effectum exigendi? vt patet in obligatione literarum ante biennium: vt ỹ.de lite.oblig. [Hæc opinio communis est, quanuis Vltramontani velint nec naturalem, nec ciuilem nam: de quo in l.cùm quis. C.de iur.& fact.ign.Syl.] Item patet in omni obligatione ciuili & naturali simul. nam si pactum fieret de non petendo, tollitur naturalis, & remanet ciuilis: vt ff.de sol.l.Stichum, aut Pamphilum. §.naturalis, & tamen non habet effectum istum, vt ỹ.de except.§.præterea. Item nec naturalis: quia nec per eam fit actio, licet impediatur repetitio, vt ff.de donat. l.hoc iure. §.fina. & ff.de condi.inde.l.iudex.& [illegible] ylianus. Sed dic, quòd simul vtraq[ue] [illegible] hîc definitur. Item si bona est defi[illegible] io: ergo conuertitur cum suo de[illegible] ro.

Definitio bona conuertitur cum suo definito.

Vb

vbicunque ergo est iuris vinculum, ibi est obligatio: & è contra, vbi non est tale iuris vinculū, non est obligatio: ergo nec fideiussor adhiberi potest, vt ff. de verb. obl.l.j.§.ij.incipit, si quis ita.in fi. quod est falsū: qa naturali obligationi accedit, vt j. de fideiussor.in prin. Sed dicas, quod hîc est deceptio. nā si dicas, nō est obligatio, scilicet ciuilis, & naturalis, vera est. si dicas obligatio, scilicet nulla, etiā naturalis, falsa est. & sic vis est in dictione, obligatio. vbicūque enim dico, quod naturali obligatione quis tenetur, intelligo de iure gētium: quia conuenit is omnibus &* omnibus.

Obligatio effectualis habet radicem naturalē & ciuilem.

*non omnibus legit Bellonus.

¶ Adde, quod hæc opinio cōmunis est: cōtra quā disputādo tenet Fortun. in l. si vnus. §.pactus.ff.de pact. vbi tenet, quòd hîc sola ciuilis definiatur.

Obligatio ciuilis tollitur per acceptilationē & sententiam.

¶ a Iuris vinculum. id est ius vinciens: & sic est res incorporalis, vt s. de re. cor. & incor.in fi. vt enim boues funibus visualiter ligātur, sic homines verbis ligātur intellectualiter: vt ff. de verb.sig.l.rei.§.j.

Obligatio ciuilis quibusdam personis non adhæret.

ADDITIO. Iuxta illud, Verba ligant homines, taurorū cornua fines. Cornu bos capitur, voce ligat homo.

¶ b Necessitate. Tunc enim verè debitor est, cùm necesse habet soluere: vt ff.de verb.sig.l.debitor. & ita secūdum hoc nulla obligatio: cui opponitur exceptio, definitur hîc, quod verum est, si opponatur exceptio, ideo quia desiit esse vinculū naturale, vel ciuile. Nam quædā exceptiones proponuntur, etiam quando vtrunq; vinculum adest: vt Macedoniani & Velleiani. [Rationem assignat Bar. in l.j. versic. antequam vadam.ff.de cōdict. indeb.Syl.] Sunt enim effectualis obligationis duæ radices: vna naturalis, s. quæ consensu nascitur, quę inter omnes fieri potest, etiā inter seruos, & hæc naturalis dicitur, vt ff.de pac.l.j. §.adeo. hæc radix cōtrario consensu tollitur vt ff.de sol. l.Stichū.§.naturalis.q.a nil tā naturale, &c. vt ff.de reg. iu. l.nihil tam. sed hæc naturalis vim nō habet exigēdi: impedit tamē solutionem petitionem, vt ff.de fideiuss.l.fideiuss.§.fideiussō. Huic quādoque accedit ciuilis etiam radix, quæ illi naturali faciē dat, vel formā, vel vestē, vt possint parere actionē. Et hæc ciuilis tollitur cōtrario ciuili actu, nō naturali, vt per acceptilationē, vt j. quib. mod. tol. obl. §.itē per acceptilationē. Itē per sententiā, remanēte naturali. sed hoc nō est ipso iure, sed per exceptionē: vt ff.de cōd. inde.l. Iulian⁹. sententia enim est de iure ciuili, cū omnia iudicia sint de iure ciuili: vt diximus s. de iur.na.§.ius.autē.in gl. vt sūt, &c. per l.ff.de orig. iu. l.ij. §.his legibus latis, versi.hęc disputatio. Hæc gl. cōmuniter approbat, quicquid voluerit glo. in l.j.ff.de condiction.indebi.Syl.] Et hęc ciuilis nō adhęret seruis. cùm nil sint inspecto iure ciuili: vt ff. de reg. iur.l.seruitutē. & l.quod attinet. Item filio cōtra patrē vel ecōtra nō nascitur: vt ff.de cōdi.inde.l. fratre, cùm inter eos non possit esse iudicium: vt ff. de iud.l.lis. iure ciuili impediente, ratione patriæ potestatis: vt s. de pat. pote.§.ius autem. Accur.

quo necessitate [b] adstrigimur [a] alicuius rei [c] soluendæ

¶ Adde, quòd vera ratio est: quia inspecto iure ciuili filius est eadē persona cum patre, & è cōtrario: & ideo actio & passio in eodem subiecto nō cadit: quia talis vnitas non est considerata secundum ius gentium. Hoc autem verum de iure antiquo, exceptis castrēsibus, vel quasi, & hodie ad uentitiis: de quibus videnda essent, quæ ponit Bart. in l.si quis pro eod. §.item si filius.ff.de fideius.Syl.

ADDITIO. Hodie tamen in aduētitiis fortè nascitur ciuilis obligatio, quāuis durante patria potestate contra eum non exerceatur. Ang.

¶ c Rei. Vel etiam facti: quia verbum rei, generale est: vt ff. si cer. pet.l.j.in fi.& ff.de ver.sig.l.rei.

ADDITIO. Not. appellatione rei factum cōtineri. ex quo dixerunt aliqui, quòd si statuto caueatur, quòd pro quacunque repetita soluatur solidus pro libra, quod habebit locum in facto petito: quod verum limitat hîc Bald. quando tale factum petitum erat æstimabile, vt librum scribi, domū ædificari, & fossam fodi. Si autem esset inæstimabile, vt facere vxorē consentire, tunc nihil esset soluēdum, quia verba statuti debent intelligi in casu possibili: hoc est, quo res æstimari possit. l. non solùm ff.de actio. & obligatio. & l. si ideo. C. de iis quib. vt indig. & ad Sylla. Christo.

¶ a Secundum. Istud secūdum potest referri ad totā definitionē.q.d.obligatio sic definitur secūdum iura Romana,id est, secūdū leges.& sic ciuilis,& naturalis hîc simul definitur. [Adde. q hec expositio est bona:qa est vltima differētia perficiens definitionem, quæ respicit causā formalē. & excludit illud iuris vinculū,quo quis adstringitur alicuius soluēdę rei, nō secundū nostræ ciuitatis iura, quæ verba importāt,vt vīculū obligationis,licethabeat naturalē causā velut primā materiā & præexistentē:tamen formaliter causetur secundum nostræ ciuitatis iura, & ita vt ciuilis obligatio iuncta naturali, tāquā causa formalis materiali, & mas fœminæ,efficiat vinculū necessitatis adstringēs, secundum nostrę ciuitatis iura: vnde tenetur seruus domino operari, & tamē nō est hæc obligatio, sed vinculum iuris gentium, quod ius ciuile recipit: nihil tamē ei adiūgit,aut tribuit formale. Syl.]Vel dic, quòd refertur tantùm ad principium.s. iuris vinculum. Et qđ dicit, quo adstringimur. s.quādoque est ciuilis,& naturalis, quandoque non: vt quando est naturalis sola, vel ciuilis sola. & secūdum hoc qnælibet definit hîc;nō etiā naturalis, vel ciuilis sola. Vel dic, quòd ponitur remotiuè hæc dictio, secundū.q.d.illa obligatio est iuris vinculum, quæ est secūdum ius, non contra ius.ff.de verb.obl.l.generaliter. & l. veluti. & secundum hoc refertur ad primum. Vel dic quòd refertur tantum ad illā dictionem, soluendæ: nam secundū ius sunt faciendæ solutiones, vt res æquè bona soluatur:vt ff.si cert..peta.l.cùm quid.& ff.commo.l.iij.§.si reddita.Item congruo loco, & tempore:vt ff.de solu.l, si soluturus.Itē de euictione promitti debet:aliâs non videtur soluere: vt ff.de verb. obl.l.Iulian⁹.§.qui fundū. & ff.de cōdi. cau.da.l.fin.& de euict. l.ij. Item per competentes actiones & iudices fiat solutio, aliter non valet sententia, nec solutio fieri debet: vt C.si à non compe.iud.l.fin.

¶ Omnium autē. THEMA. Quoniā de definitione dixisti, volo audire diuisionem. Vinculum, inquit, illud iuris est aut ciuilis, aut prætorii. Nam aut à iure ciuili primū inuentum est, veluti verborum & literarū obligatio: aut quum à iure gentiū inuentū esset, vt emptio, & venditio,postea cōfirmatum est à iure ciuili. Aut Prætores vinculum illud sua iurisdictione constituerunt, supplentes, vel emendantes ius ciuile,quale est vinculum obligationis furti.Cor.Vib.

secundum[a] nostræ ciuitatis iura.

¶ *Ponit primam diuisionem obligationū quòd aliquæ sunt ciuiles, aliquæ prætoriæ.*

¶ Omnium autem obligationū summa[b] diuisio[c] in duo genera deducitur*: nāque aut ciuiles sūt, aut prætoriæ. Ciuiles sunt quæ aut legibus[d] cōstitutæ*, aut certo* iure ciuili comprobatæ[e] sūt. Prætoriæ sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione constituit[f], quæ etiam Honorariæ[g] vocantur.

*diducitur. *inuentæ. *certa

¶ [illegible]

¶ b Summa.id est,prima:vel sūma, id est, breuis. sic s̄.de iur. pso. in princ. est eñi quādoq; maior: vt j̄.eod.§.fin.

¶ c Diuisio. Diuisio est innumerabilis materiæ breuis compositio.& diuisio ad multa facit, vt diximus in proœmio.§.penul.

¶ Tu rectius dic, quòd diuisio est alicuius totius vniuersalis aut integralis sufficiens & distincta partium assignatio.Syluest.

¶ d Legibus. Vt legis Aquiliæ obligatio: vt j̄. de lege Aquil. in princ.Item de pauperie p[illegible] legem duodecē Tabu.ff.si qua.pau. fec.dic.l.j. primo respon. Item furti nec manifesti. vt j̄.de noxa.§.sunt autē.Secus autem est de furto manifesto : quia illa obligatio est prætoria : vt j̄. de perpe.& tempo.act.§.furti quoque.

¶ e Iure ciuili comprobatæ. Vt sunt obligationes iure gentium inuentę: vt s̄.de iure natu. §. ius autem. quæ à iure ciuili sunt comprobatæ : vt ff. de iusti.& iure.l.ius ciuile.

¶ f Constituit. Vt obligatio ex furto manifesto: vt j̄.de perp.& tēp.act.§.i. Itē ex rapina: & vbicūq; Prætor [illegible] quā obligationem inducit: vt patet [illegible] multos titulos : vt ff.de iusti.& iure.[illegible] ius autem ciuile.§.ius prætorium.

¶ g Honorariæ. Quia Prætores honore

nores gerebant: quod dic, vt s. de iure nat. §. Prætorum.

¶ a Sequens diuisio. i. obligationum.

¶ b Ex contractu. Vt j. vsque ad tit. de obl. quæ ex quasi contractu.

¶ c Ex quasi cõtractu. Vt infrà de obli. ex quasi cõtractu. Sequẽtes duo tit. vsque ad quartum librũ sunt communes. scilicet per quas perso. no. acqu. & quot mo. tol. obli.

*deducitur.

¶ d Aut ex maleficio. Vt infrà de obli. ex malefi. vsque ad titul. de oblig. ex quasi malefi.

¶ e Ex quasi maleficio. Vt infrà de obl. ex quasi malefi. & subaudi, vt ex variis figuris causarũ: vt ff. de actio. & obli. l. j. in principio.

ADDITIO. Vlpianus quasi contractum & quasi delictum varias figuras causarũ vocat. quòd singulari & proprio quodam iure, eiusmodi obligationes ex variis causis descendant. E. B.

¶ f Ex cõtractu. propriè ponitur quo ad illos contractus, vbi hinc inde nascitur obligatio. impropriè, quo ad alios: vt ff. de verb. sign. l. Labeo. sic ff. si cert. pet. l. certi condic. in princip. & de offic. Proconf. & Leg. l. ij.

ADDITIO. Not. appellatione contractus intelligi propriè contractum vltroque citroque obligatorium: pro quo l. Labeo. ff. de verb. sig. Ex quo dicit Bald. quod si statuto caueatur, quòd qui non petierit debitũ ex contractu intra decem ann. cadat à iure suo: non habet locum in creditore ex mutuo, quia ille non est propriè contractus, [illegible]m solum recipiens obligetur: non [illegible]tem numerans. Christopho.

¶ g Aequè. Vt suprà. Accurs.

¶ h Re contrahuntur. Vt infrà titul. proxim.

tionũ, quæ est quadruplex.

¶ Sequens diuisio [a] in quatuor species diuiditur *. Aut enim ex contractu [b] sunt, aut quasi ex contractu [c]: aut ex maleficio [d], aut quasi ex maleficio [e].

¶ *Obligationes ex contractu sunt in quadruplici differentia.*

¶ Prius est, vt de iis, quæ ex contractu [f] sunt, dispiciamus. Harũ æquè [g] quatuor sunt species. Aut enim re contrahũtur [h], aut verbis [i], aut literis [k], aut cõsensu [l]: de quibus singulis dispiciamus.

TITV. XV.

QVIBVS modis re cõtrahitur obligatio.

¶ *Mutuum ex eo dictum, quòd de meo tuum fiat: in iis rebus tantùm con-* [illegible] *pondere, vel mensura constantes, in* [illegible] *piũtur: & ad nos nõ illæ ipsæ, sed eius-*

¶ i Verbis. vt infrà tit. ij. vsque ad tit. de lit. ob.

¶ k Literis. Vt infrà de lit. ob.

¶ l Consensu. Vt j. de obli. ex consensu, cum seq. tit. Sed quæ est differentia inter actionẽ, & obligationẽ, & contractum? Respon. cõtractus est verborum conceptio, vel consensus: vt patet. ff. de verb. obli. l. stipulationum. §. stipulatio. & est facti, vt ff. de cura. fur. l. consilio. in fi. [Adde, quod hoc non est verum, conceptionẽ verborũ esse qualitatẽ, & formã essentialem omniũ contractuũ: sed illorũ tantùm, qui verbis perficiuntur, vt stipulatio, nam aliorum essentialis forma est cõsensus, aut res, aut literæ, vt hîc dicitur: & verba in eis interueniunt, vt causa instrumentalis accidentalis: & ideo sine eis esse possunt. l. mutus. ff. de iur. dot. & declarat hîc Ange. & not. quòd illa verba posita in glos. & consensus, non sunt Accursij, sed sunt additionalia, & imperfecta: quia consensus sine alia forma non diceretur contractus eo modo, quo hîc accipitur: sed esset conuentio, seu pactum simplex. l. j. ff. de pact. Syl.] Obligatio est, quæ inde nascitur: vt arg. ff. si cert. petat. l. ij. circa fin. Actio est, quod postea inde surgit: & sic nullum est alterum: vt ff. de procurat. l. licet. §. ea. & infrà titul. ij. in princ. & hæc duo sunt iuris, vt in definitionibus patet.

Contractus obligatio, & actio differunt.

QVIBVS MODIS re contrahitur obligatio.

¶ Continuatio istius tit. ad præcedem. patet s. tit. proxi. in fin. Ang.

dem qualitatis aliæ reuertantur.

*Ex Gaio lib. 2. tit. 9.
*abest.
*obligatio.

RE* contrahitur a obligatio, veluti * mutui datione. Mutui b autē datio* in iis rebus consistit, quæ pondere c, numero, mensuráve constant: veluti, vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro. quas res aut numerando d, aut metiendo e, aut appendendo f in hoc damus, vt ac-

RE contrahitur. Totus iste tit. diuiditur in quinque partes. Primò ponit de mutuo. Secundò de indebito soluto. Tertiò de cōmodato. Quartò de deposito. Quintò de pignore dato. Secūda ibi, in §. is quoque. Tertia ibi, Item is. Quarta ibi, Præterea. Quinta ibi, in §. creditor quoque CASVS. Ordine ergo singulas species persequamur. Quomodo re cōtrahitur obligatio? multis modis, quorū primus est Mutuū. vt ecce, Cornelius mihi roganti credidit decem aureos, cādelā, & frumentū. ea pecunia libros mercatus sum, candelā in museo cōsumpsi, frumento vixi. omnia illa mea facta sunt, sed ea lege & pactione, vt alia eiusdē naturę & qualitatis Cornelio reddam, quare etsi alios aureos, aliā candelam, aliud frumentum ei reddam, modo æquè bona sint, liberatus sum. Cor. Vibul.

¶ Not. mutuum in re contrahi. Item quòd res existentes in pondere, numero, mensura, sunt illæ, in quibus mutuum cōsistit. Item, quòd in his rebus ita demum mutuum cōtrahitur, quādo dantur ad pondus, numerum, vel mensurā: & hæc est forma antecedens ipsius. Item in prædictis rebus non cōtrahitur etiam mutuū, nisi ita dentur, vt accipientium fiant: & hæc est vna ex causis finalibus ipsius. Item in prędictis rebus similiter non cōtrahitur mutuum, nisi ita dentur, vt factę accipientium non eædem reddantur, sed aliæ non diuersi generis, sed eiusdem: & hæc est alia finalis causa eiusdem. Item, qui mutuum accipit, debet rem eiusdem generis æquè bonam reddere. Item not. mutui etymologiam. Item, quòd ex contractu mutui oritur certi condictio. Syluest.

¶ a Re contrahitur. In primis not. vestiri pactū id, quod est nudum vj. modis. Re, vt hîc. Verbo, vt j. tit. j. Literis vt j. de li. obli. Consensu. vt j. de obli. ex consen. Cohærentia contractus, vt si iuxta contractū apponatur aliquod pactum ante vel post: vt C. de pac. l. petens. & ff. de pac. l. iurisgentium. §. quinimò. Itē interuentu rei, vt in contractibus innominatis, ex quibus nascitur actio, demum re secuta: vt C. de rer. permut. l. ex placito. [Adde, ꝙ ille tex. non probat nisi à cōtrario sensu. bonus tex. in l. j. §. itē emptor. in j. respō. ff. de rer. permut. Syluest.] Sed quid differt ea, quæ vestitur re, ab ea, quę interuētu rei vestitur? Resp. prima habet vestimentū, & robur statim cū nascitur, nō tamē agitur, vt reddatur mutuum vel commodatū. ff. si cer. pe. l. cum quid. Sed in alia dudū fortè postea: quando res traditur. C. de pac. l. petēs. & C. de rerum permu. l. ex placito. Et adde duos modos: vt no. d. §. quinimò. in gl. j. scilicet quando vestitur legis auxilio: quod est quoties nudum pactū actionem parit, vt in donatione: vt ff. de pac. l. legiti. Itē rei principio, vt in pollicitatione facta Reipu. vt ff. de pol. l. j. Accur.

ADDITIO. Item vestitur pactū autoritate legis: vt C. de dona. l. si quis argentum, sed iste modus comprehenditur sub prædi. Item iureiurando, vt ff. de oper. lib. l. vt iurisiurandi.

¶ Adde, secundum Ias. in l. iurisgentium. §. quinimo. ff. de pact. quod vestitur etiā cohærentia voluntariæ traditionis. l. legem C. de pact. Item implemento conditionis. l. cum ad præsens. ff. si cert. pet. Syl.

¶ b Mutui. No. ꝙ quatuor debent esse in mutuo. natura, vt ad hoc sit inuēta, vt mensuretur, vel ponderetur, vel numeretur, sicut est in pecunia: vt ff. de contrah. emp. l. j. Item cōsuetudo. Itē aptitudo, vt ad numerū, vel ad pódus suæ naturæ aptetur. Itē actus. s. vt detur secūdum naturam suā. Nam si dedero pecuniam in sacculo non numeratam, vt tantundem reddas, non erit mutuū, sed innominatus contractus. vide hos casus. ff. si cer. pet. l. ij. §. ij.

¶ c Pondere. ff. si cer. pet. l. ij. §. itē mutuū. contra. Sol. ibi largè accipitur nomen pecunię: vt ff. de leg. j. l. talis. A.

¶ d Numerando. Vt pecuniam.

¶ e Metiēdo. Vt vinū, oleū, frumentum.

¶ f Appendendo. Vt ære, & argento, & auro.

& auro. Sed quid si librum ad pondus dedero? Resp. non est mutuum: quia consideratur consuetudo, & aptitudo, & natura rei talis: sic ff.eod.l.ij.§.j. Item quid si pecuniā in sacculo vt speciem? Resp. non est mutuū? quia actus mutuo similis exigitur: vt ff.de leg.j.l. planè vbi.§.ij. vers.sed hoc ita erit.

*quoniā A. Aug. lib.3.co. T.

cipientium fiant: & quandoq; a* nobis nō eædem res, sed aliæ eiusdem naturæ, & qualitatis b reddantur. Inde c* etiam mutuum appellatum est; quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat d: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur, Condictio e.

*vnde.

¶ a Et quandoque. Incidenter enim quandoq; eadem: quia nō indiget ea: vt argu. ff.si cer.pet. l. qui pecuniā. sed cū accipit, eius debet esse propositi, vt aliud reddat: vt ff.si cert.petā.l. ij.in princip. Accursius.

ADDITIO. Dic, Quandoque, id est aliquando, siue post aliquod tempus. Gaius in Instit.lib.2.tit.9. scribit, statuto tēpore. sic sumitur in l. res in dotē.ff.de iur.dot.l.si vini.ff.de vsuf.ear. rer. Est ergo Mutuū cōtractus, quo rerum quæ numero, pondere, & mēsura constāt, vsus ita datur, vt aliæ generis eiusdem statuto tempore reddantur.

¶ b Qualitatis. id est bonitatis: quod tacitè semper præsumitur agi: vt ff.si cer.pet.l.cùm quid.§.ij.

¶ c Inde. Quia fit accipientis. Accurs.

Mutuū vnde cōponitur

¶ d Tuum fiat. Componitur enim ex integro, & corrupto: vt hîc, & ff.si cer. pet.l.ij.§.appellata. Et not. quòd licet deseruire nomini: quia nomina debēt esse consonātia rebus: vt suprà de donat.§.est & aliud. Et not. reconciliari mutuum tribus modis: vt no.ff.si cer. pet.l.ij.§.appellata: in glos.ij. & j.eo. §.item is. in glo. mutuum.

ADDITIO. Quib[9] adde duos alios modos: scilicet propter superuenientiam dominij. in mutuantem ex causa de præterito: vt l.proinde.ff.si cer.petat. Item ratihabitione secuta: vt l.si procurator.ff.de condic. inde. & hæc vera in mutuo merè naturali. Aliâs in merè ciuili cursu biennij. Item ciuile, cui natura cooperatur, reconciliatur stipulatione, siue præcedat, siue sequatur: vt per Angel. hîc.

Condictio certi specialis.

Condictio certi generalis.

¶ e Condictio. scilicet specialis, quæ de mutuo datur: quæ hîc appellatur à quibusdam, si cer.pet. vt ff.de triti.l.j. Sed dic, quòd condictio certi ex mutuo specialis dicatur. est & alia generalis, quę datur ex omni causa & ex omni contractu, ex quo certum petitur: vt ff.eo. de reb. cre.l.certi condictio.in princ. [Hęc opinio gl. cōmuniter approbatur in l. certi cōdictio. in princ.ff.eod. quamuis Vltramon. tenuerint vnam esse certi condictionem. Syl.] Sed numquid ad interesse datur certi condictio? Quidam dicunt, quòd non; vt ff.si quis in ius vo.non ie.l.fin. Nos dicimus quod sic. & quod d.l. dicitur incerti condictio. dic, i. certi cōdictio quæ datur ad interesse, quod est incertum. & est ratio: quia licet prima facie sit, incertū, certificatur tamen per iudicem: vt j.de actio.§.curare. secùs, si ad factum: quia etiam in sententia non certificatur quantitas: vt ff. de verb.obl.l.vbi autem.§.qui id, quod. & ff.de re iudi.l.si quis ab alio.§.fin.

Interesse petatur condictione certi.

¶ *Indebito errore soluto perinde re obligatur recipiens atque si ei mutuū factum fuisset: idcirco in eum condictitia actio datur: impuberes autem sine tutore indebitū recipientes, nihilo magis re obligantur, quàm ex mutuo.*

¶ Is quoque, qui nō debitum acce-

¶ Hęc opinio communiter tenetur in d.l.certi condictio. in princi. quando interesse petitur simpliciter. Syl.

¶ Is quoque. CASVS. Valerius putabat se mihi decē debere. itaque mihi decem numerauit, quæro an ea decem mea sint? Sūt sanè, inquit, sed ita, vt ius ciuile te obliget, vinctūmque tradat Valerio, vt cogere te per actionem possit ea decē restituere. Sed ecce, Valerius putabat se decem Annio pupillo debere. itaque decém ei sine tutoris auctoritate numerauit: an ius ciuile vinctum Annium tradet Valerio, vt eum cogat ea decem reddere? minimè. neque enim sine tutoris auctoritate gerens aliquid pupillus, iure ciuili obligatur. Cor. Vibul.

¶ Not. quando quis obligetur ex indebito recepto. Item, quod soluenti datur condictio indebiti. Item, quod valet argumentum de mutuo ad in-

debitum. Item, quòd pupillus sine tutoris auctoritate nō obligatur. Item, ꝙ licet solutio indebiti effectu producat obligationem, quæ ipso effectu cō siderato dicitur obligatio ex contractu tamen inspecta intentione agentium, talis actus nō est cōtractus, sed distractus. Syl.

a Per errorē. Aliud si extra scientia: vt ff. de condi. ind. l. j. & ff. de reg. iur. l. cuius per errōrē. & C. de iur. & fact. ignor. l. cum quis. Acc.

l. in summa. §. si seruum. & quādoque furti: vt ff. de condict. fur. l. quoniam. vel dic vt ibi.

c Ab eo. scilicet qui soluit.

d Condici. Ei cui solutum est.

pit ab eo, qui per errorem [a] soluit, re obligatur, datúrque agenti contra eum propter repetitionē condictitia actio [b]. Nam perinde ab eo [c] *condici [d] potest, si apparet [e] *eum dare oportere, ac si mutuum accepisset [f]. Vnde pupillus [g], si ei sine tutoris auctoritate indebitū * per errorē datum est: non tenebitur * indebiti cō dictione: non magis, quàm mutui [h] datione [i]. Sed hæc species obligatio-

*ei

*parct

*nō debitum.

*tenetur.

e Si apparet. Si, id est, quia. Sed videtur hîc dici quòd primò appareat indebitum: & sic probetur ante, quàm actio ꝓponatur: & ita ante lit. contesta. quod est falsum, nisi in casu: vt C. de testib. in authent. sed & si quis. Sed respon. hoc verbum, potest, quod hîc est, intelligitur cum effectu. scilicet vt condemnetur reus.

ADDITIO. Ex quo not. modum concludendi esse, quod indebitū soluit per errorem iuris, vel facti, prout fuerit: & est necesse hoc exprimere: nisi qualitas personæ agentis esset causa dandæ condictionis: vt in pupillo, in demente vel furioso. Ang.

Condictio indebiti ad quid datur.

b Condictitia actio. id est condictio indebiti, quæ datur propter indebita soluta, si facta sint accipiētis: vt ff. eodem de cond. inde. l. indebiti. §. j. [Adde, condicuntur enim respectu dominij, quatenus dominium translatū est. l. si pœnæ. §. si falso. ff. de condict. indeb. & ibi glo. Syl.] Aliàs nulla condictio datur, nisi dominium sit translatum: vt ff. vsusfruct. quemad. cauea. l. fin. & infrà de act. §. sic itaque. & §. appellamus. [Intellige ratione ipsius dominij. Nam ratione possessionis translatæ competit condictio. d. l. indebiti. §. sed & si nummi. vbi vide Bart. in j. notab. omnino. ff. de condict. indeb. qui enim acturus est condictione indebiti, si diffidit de probatione dominij, debet petere tantummodo possessionem, & libellum de sola possessione concipere. Syl.] Item ad augmenta naturalia: vt ff. eod. de condic. indeb. l. indebiti. non ad ciuilia: vt C. eod. l. j. [Intellige, nisi debitor ageret de lucro ciuilis accessionis: nam ad accessiones in quarum præstatione nō agitur de damno vitādo tenetur. d. §. sed & si nummi. versic. sed etsi possessionem. Syl.] Et inquantum locupletior est accipiens, si bona fide percepit: vt ff. eod. l. si non sortem. §. libertus. aliàs si sciens acceperit, in totum: vt ff. eod.

f Accepisset. Vnde tenetur, nisi in casibus: vt si soluitur. ex causa, quæ infitiatione crescit: vt C. eod. de condic. indeb. l. ea, quæ. Item ex causa pietatis: vt ff. eod. l. cùm is. §. si mulier. Item transactionis: vt ff. eod. l. insum. Item rei iudicatę: vt C. eo. l. j. Item scientię: vt ff. eo. l. j. & hîc dicitur. Itē in tamen ti: vt j. de act. §. item si quis postulāte. Et aliàs: vt not. j. de obli. quæ ex quasi contractu. §. fi. & etiam in l. elegāter. §. fi. in gl. fin. ff. de condic. indeb.

Indebitum accipiens in certis casibus restitue re non tenetur, scilicet actione ex eo contractu, etiā si ad eū aliquid peruenit: tenetur tamen tūc cōdictione sine causa, vel ad exhibendū: vt l. iii. in princ. ff. cōmod. Et idem dicas de proximo infantiæ etiā secundum Ang.

g Vnde pupillus. Sed si pupillo solueris indebitum per errorem credens teneri: non poteris contra pupillum agere condictione indebiti, nec certi condictione ex mutuo: sed ista obligatio non videtur ex condictione descendere: quia soluit pupillo per errorem.

Hæc est inepta additio, quam dispungere tamen noluimus, sed aduertere. Syluest.

h Mutui. Quia neutra, nisi sit factus locupletior.

i Datione. Sed qualiter tenetur ex mutuo? Distingue: aut est infans, & tunc nullo modo tenetur: vt ff. eo. de condi. indeb. l. quod pupillus. & ff. de actio. & obli. l. pupillus. [Adde, idem in proximo infantiæ. §. pupillus. j. de inuti. stip. & cōmuniter tenetur. Syl.] Aut maior infante: & tunc si tutori promittat, nullo iure debetur: vt ff. de aucto. tuto. l. pupillus. [Ratio est, quia lex prohibet, & resistit. d. l. pupillus.

lus. vnde nec naturalis nascit, vt no. in l.cũ lex.ff.de fideiuſ.& eſt hæc communis.Syl.]Si alij promittat,&ſine tutore: naturaliter tãtùm tenetur: vt ff. de noua.l.j.ſi cũ tutore,etiã ciuiliter, & naturaliter obligatur, ſed reſtituitur: vt ff.de auct. tut. l. impubere. & C. ſi tuto. vel cur. inter.p torum.[Intellige in actibus in q-bus tutoris auctoritas ſufficit ſec⁹ in cõtractibus rerũ prohibitarũ alienari ſine decreto: ſunt enim ipſo iure nulli, etiã interueniẽte tutoris auctoritate.l.etſi is.l.ſi prædium C.de præd.minor.& dum dicit reſtitui, dic hoc verũ eſt, etiã ſi læſus ſit, & interueniſſet auctoritas iudicis. l. ſi quidem.ij. reſponſ. C. de præd. minor. Syl.] Et in adulto habente curatorẽ idem, quod in pupillo:vt C.de in integ.reſti.min. l.ſi curatorem.aliter enim,id eſt,ſi curatorem nõ habet,ciuiliter,& naturaliter tenetur, ſed reſtituitur. Et hæc omnia ſunt vera,niſi fact⁹ ſit locupletior.[Aduerte tamẽ, quòd quãdo lex reſiſti contractui,vt dictum eſt ſ.licet locupletior factus teneatur naturaliter & ciuiliter, tamen contractus à principio fuit nullus, nec produxit aliquam obligationem, etiã naturalem: & conſequenter non poteſt tractu temporis conualeſcere. vnde obligatio non poteſt dici in prædictis caſibus deſcendere ex contractu: ſed eſt fundata ſuper l.nam hoc natura. ff. de condict.indeb. In aliis verò caſibus, quia actus à principio non eſt nullus, poteſt conueniri actione ciuili: ex illo contractu. l. iij. in princ. ff. commod. In prædictis verò agere ad exhibendum. l.ij. eod. tit. aut condictione ſine cauſa.l.j.de cõdict. ſine cau. Syl.] Vel quia ſit ſalua pecunia, vel in a[illegible]m rem verſa: vt ff.de ſo'ut. [illegible] in r[illegible]p. tunc enim tenetur & ciuili[illegible]turaliter, & cum effectu: [illegible]aturaliter. §. ſi.& l.ſeq.& [illegible] ij. His ergo eiſdẽ modis & de indebito tenet, vt dicit. Et not. ſimilitudinẽ inter mutuũ,& indebitũ, qđ valet ad multa: vt ff.eo.l.indebiti. §.j.& ij. vbi reconciliatur indebitum eiſdem modis,quibus & mutuum.

nis non videtur ex contractu [a] conſiſtere: cùm is, qui ſoluendi animo dat, magis voluerit negotium diſtrahere, quàm contrahere.

Non minus re obligatur qui commodum accepit, quàm qui mutuum. in hoc tamen differũt; quòd mutuum accipiens rei dominium aſſequitur: & ob id fortuito caſu non liberat: is autem cui commodatur, dominus nõ fit: qui quamuis rei cuſtodiẽdæ exactiſſimã curam præſtare debeat, de caſu tamen fortuito (niſi culpa præceſſerit) minime tenetur.

¶ a Ex contractũ. Nec eſt, imò ex quaſi cõtractu: vt j. de oblig. quæ ex quaſi cõtractu. § itẽ is. Aliquid tamen tacitè geritur propter quod eſt poſit⁹ hic caſus inter obligationes ex contractu: vt ff. eo.de cond. indeb. l. ſi in area. j. reſpon.& ff.commo. l. ſi is qui. §.viti.

¶ Aduerte, quia glo. non videtur intelligere.Nam verum eſt, quòd in ſolutione indebiti tacitè naſcitur obligatio.nõ tamẽ ex tacito negotio, ſed expreſſo. d.l.ſi in area.de quo vidẽda eſſent, quę ſubtiliter cõſiderat Fortun.in l.j.§.j.in iiij.no.ff.de pac.Syl.

¶ Item is. CASVS. Memmius mihi ſuũ librũ cõmodauit, ius ciuile mihi cõtinuò vinculũ iniicit, quo Memius me coget eum librũ reddere. Ecquod igitur eſt diſcrimen inter mutuum,& & cõmodatũ? Duplex. Primum, ſi tibi pecuniã, aut candelã, aut vinũ mutuo dedero, illa omnia tua fiunt,neq; teneris eadẽ corpora reddere: ſed in cõmodato teneris idẽ ipſum corpus,veluti eundẽ librũ reſtituere. Secũdò, debitor de omni caſu fortuito tenetur. cõmodatarius non tenetur, niſi culpa præceſſerit. cuius rei exempla ex hoc §. appertiſſima cognoſces. Cor.Vib.

¶ Not. quòd finalis cauſa cõmodati, eſt datio vtendi gratia. Item, ꝙ commodatarius re obligatur: & tenetur actione cõmodati. Item, quòd dominium non transfertur in commodatarium. Item, quòd tenetur ad idem indiuiduum reſtituẽdum. Item, quòd mutuatarius tenetur de caſu, cõmodatarius de omni culpa. Item, quòd qui culpam in alienis rebus committit,non excuſatur quòd in ſuis ita ſolitus ſit verſari. Item, quòd commodatarius tenet de omni caſu coguit-

¶ Item is, cui [a] res aliqua vtenda datur [b], i. commodatur, re obligatur: & tenetur cõmodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longè distat. Nãque [c] non ita res datur, vt eius fiat [d]. & ob id de ea ipsa re [e] restituenda [f] tenetur. Et* is quidẽ [g], qui mutuum accepit [h], si quolibet fortuito* casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio [i], aut latronũ, hostiúmve incursu, nihilominus obligatus permanet. At is, qui vtendum accepit, sanè quidem exactam [k] diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur*: nec

gente propter culpam suam. Item, q de forma essentiali commodati est liberalitas, & vt detur gratis. Item, q conuentio rei ad vtendũ dando mercedem in pecunia constituta est locatio: in alia verò re, quàm pecunia, est contractus innominatus. l. j. §. si quis seruum. ff. depos. Item incẽdium computari inter casus fortuitos. Syl.

¶ a Item is cui. q.d. non solùm in duobus superioribus casibus. s. quando aliquis accipit mutuum, vel quando accipit indebitum, obligatur re: sed etiam in hoc casu. Accursius.

¶ b Datur. id est, traditur: quia dare, est dominium transferre: vt l. vbi autem. §. fin. ff. de verbo. obliga. & j. de actio. §. sic itaque. quod non fit in re commodata. Christopho.

ADDITIO. Est autem commodatum non à cum & Modus dictum, vt Alciatus putat: sed à verbo Cõmodare, qđ significat, prodesse, vsui esse, pficere. Vnde Cicero in Verrinis Cõmodum p cõmodatum, dixit. Paulo ante vidimus, inquit, q forum ac Basilicas nõ spoliis prouinciarum, sed ornamẽtis amicorum: commodis hospitum, non furtis nocentium ornarent. Et ergo Cõmodatum contractus, quo vsus alicuius rei gratis conceditur, translato in vtentem periculo.

Commodatũ & mutuũ dupliciter differunt.

¶ c Namque. Prima differentia inter mutuum & commodatum.

¶ d Vt eius fiat. Quod est in mutuo.

¶ e De ea ipsa re. qđ nõ est in mutuo.

¶ f Restituenda. Etiam non deteriore: aliâs non videtur redita, vnde tenetur ad interesse: vt ff. commod. l. iij. §. si reddita.

¶ Qua autem ratione prosequi debeamus interesse deteriorationis, & libellum concipere, declarat Bart. in d. l. iij. §. si redita. Syl.

¶ g Et is quidem. Secũda differentia.

¶ h Mutuum accepit. Hîc. Not. mutuum esse triplex. Naturale tantum, scilicet, quando sit numeratio sine stipulatione de soluendo. Ciuili tantum, quando stipulatio interuenit de soluendo sine numeratione. Ciuile, & naturale, quãdo numeratio, & stipulatio interuenerũt: vt ff. si cer. pet. l. ij. Itẽ no. q deficit mutuum ratione rei, vt in iure: vt ff. eodem. l. ij. §. inutui. & §. appellata. & ratione personæ: vt ff. si cer. pet. l. si à furioso. & ratione dissensus: vt ff. si cert. peta. l. si ego pecuniã. & l. si me, & Titium. Reconciliatur autẽ mutuum consumptione: vt ff. si cert. pet. l. nam & si fur. stipulatione: vt C. si cert. pet. l. quamuis vsucapione, ad instar alienæ pecuniæ datæ in dotem: vt ff. de iure dot. l. Proculus.

Mutuum est triplex.

*abc... D.

Mutuũ deficit tripliciter.

*Cõpel... litur. D.

Mutuũ recõciliatur pluribus modis.

¶ Adde. q hęc gl. non est Accursii: sed additio transferens importunè materiam mutui ad hunc locum. Syl.

¶ i Naufragio. Hîc nota fortuitos casus melius, quàm in aliqua lege. sic enumerantur aliqui casus. C. de pignora. actio. l. quæ fortuitis.

¶ Adde meliorem text. in l. in rebus. in princ. ff. eodem.

¶ k Exactã. Aliâs exactissimam. & sic ponitur positiuus p superlatiuo [Adde, quòd aliqui tex. emendati habẽt exactã. expone ergo diligentiam exactam, id est, solertiã non vulgarem neque mediocrẽ, sed hominis diligẽtissimi. Diuersimodè ergo accipitur hîc, & infrà eodem. §. fina. vt ibidem dicit glo. & pro expositione exactissima est tex. in l. §. is verò, qui ff. de actio. & oblig. vbi ponuntur verba tex. nostri. & ponitur ibi, exactissimam. Syluest.] Et distingue: quia interdum solus dolus venit in commodato: vt si cõmodo vxori meæ, vt compta veniat ad me: vt ff. eodem. commo. l. si ... certo. §. non videndum. & §. interdum. Quãdoque dolus, & culpa leuis? vt si commodo tibi scyphum, vt communes amici inuitentur ad cœnam: vt ff.

vt ff. eodem. cõmod.l.in rebus.§.hoc ita.Interdũ leuissima, & hoc generaliter, vt hic.Interdum casus,vt si culpa præcedit casũ:vt hic sequitur.& ff.eo. l.in rebus.circa prin.versi.alioquin.

ADDITIO.

Commodatarius de quibus teneatur.

Si quæritur an in commodato cõmodatari⁹ teneat de dolo,lata culpa,vel leui:dic ex mente docto. in dicta l.si vt certo, ꝙ si cõtractus celebrat, gratia dãtis:tũc recipiẽs tenetur solùm de dolo, & lata culpa.Sed si gratia recipientis tantùm, tũc tenetur de dolo, & omni culpa. sed nõ de casu fortuito, nisi culpa præcedat casum:vt hic.Si gratia vtriusq;, tũc de dolo,lata culpa, & etiã leui. Quid si res commodata sit æstimata antè, quàm cõmodetur? Dic quòd æstimatio semper addit vnam speciem obligationis primæ:vt p glos. & Bartol.in d.l. si vt certo,&c.secũdũ Iaso.& Christopho.

sufficit,ei[a] tantam diligentiam adhibuisse,quantam in suis rebus adhibere solitus est: si modo alius diligẽtior poterat* eam rem custodire. sed ꝑpter maiorẽ vim maiorésve casus[b] non tenetur: si modò nõ ipsius culpa is casus interuenit. Alioqui si id, quod tibi cõmodatũ est domi, peregrè tecum ferre malueris: & vel incursu hostium prædonũve, vel naufragio amiseris,dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede[c] accepta vel cõstituta, res* tibi vtẽda data est: alioqui mercede interueniente,locat⁹ tibi vsus rei videtur. Gratuitum enim debet esse cõmodatum[d].

* poterit.

* abest.

¶ Depositarius obligatur re, & tenetur de dolo. H.d. Aretinus.

¶ Præterea[e] & is, apud quem res aliqua deponitur[f], re obligatur, tenetúrque actione depositi: quia* & ipse de ea re,quã accepit, restituendam tenetur.

* qui.

¶ a Ei scilicet commodatario.

¶ b Casus, scilicet alios.

ADDITIO. Vis maior, θεοῦ βία dicitur in l.si merces. §.vis maior.ff. locati.est ergo animaduersio Dei in homines. cuius euitandæ ipsæ facultatem ademit, veluti tempestatum, grandinum,procellarum,&c.

¶ c Mercede. Sic infrà loca. §. j. sic ĩ. manda.§.fin.

Commodati declaratio generalis.

¶ d Cõmodatum. Cõmodatum est, si dedi tibi rẽ meã,vt ea vtaris, nec inde accepi mercedẽ:si verò merces interueniat,erit locatio, & conductio. Gratuitum enim debet esse cõmodatum: ideo teneris ad exactissimã diligentiã.sic ĩ.loca.§.j.sic ĩ.mand.§.fin.

¶ Præterea. CASVS. Valerius cùm peregrè proficisceretur pecuniã suã apud Titium deposuit.Estne obligat⁹ Titi⁹? Maximè,& ad res duas.primùm ad eadem pecuniæ corpora reddẽda, deinde ad præstãdum dolum. Quid ergo?Titius erat negligẽs,& dissolutus, nõ gnauus & industrius,solicitúsque de suarũ rerũ custodia. fures igĩ propter Titii socordiam noctu in eius domum ingressi, Valerii pecuniã subripiũt,an tenebitur Titius? minimè.Cor.Vib.

¶ Not.quòd ad essentiã deposi ti requirĩ res: q̃a re contrahitur obligatio. Itẽ ex eo nascitur actio depositi.Itẽ, depositarius tenetur ad idẽ indiuiduũ restituẽdũ. Itẽ, tenetur solùm de dolo, & lata culpa, nec regulariter tenẽ de leui aut leuissima. Itẽ, negligentia depositarii imputatur deponenti.Itẽ, mala electio dicĩ in culpa. Itẽ, ꝙ taxatiua excludit casũ æquiparatũ,secũdũ Ang.hic.Syl.

Depositi declaratio.

¶ e Præterea.i. præter supradictos modos accipiens depositum, re obligatur. Vnde si deposui penes te rem meã: mihi obligaris: & possum agere cõtra te actione depositi ad rem mihi restituẽdam: & teneris ex solo dolo,si dolum cõmiseris: sed si negligenter custodieris, non teneris. Et ideo si depositarius rem sibi depositã per negligẽtiam suam amiserit furto: debet sibi imputare, qui custodiendam rem suam amico suo tradidit negligenti:vt dicitur in fin. huius §.

ADDITIO. Depositum est cõtractus, quo quis rem sibi commissam perinde ac suam asseruare, & eam repetenti domino restituere tenetur.

¶ f Deponitur.id est, custodienda datur:vt ff.depo.l.j.

a Dolo. Not. in deposito solum dolū venire: vt hic, & ff. depo. l. j. §. illud. Itē venit lata culpa, quæ ꝓ dolo accipitur: vt ff. eo de pos. l. ꝙ Nerua. Quādoq; leuissima, vt si hoc fuerit pactū: vt ff. eod. l. j. §. sæpe. Itē si fuit in culpa: quia portauit rē depositā per locū periculosum: vt ff. commo. l. in rebus. §. j. & l. si vt certo. §. interdum. Item si est mora facta in restitutione: vt ff. depo. l. si in Asia. §. fin. & hic, & superior similiter tenetur de casu.

etiā D.

¶ Adde glos. in l. j. §. sæpe. ff. de posi. cui adde aliū casū, q. ponit in tex. vt ibi dē not. Bar. Syl.

abſūt.
ſtultitiæ.

¶ b Culpæ. scilicet leuis.

da tenetur. Sed is* ex eo solo tenetur, si quid dolo [a] cōmiserit, culpæ [b] autē nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, nō tenetur. Itaque securꝰ est, qui parum diligenter custoditā rem furto amiserit: quia qui negligēti amico rem custodiendam tradit, non ei, *sed suæ facilitati* id imputare [c] debet [d].

¶ [illegible]

¶ c Imputare. Sic ī. de societate. §. fina. & ff. de minor. l. cum mādato. §. fi.

Dolus.

¶ d Debet. Hic nota aliud esse dolum: vt quādo est machinatio studiosa: vt ff. de do. l. j. §. ij. Aliud latā culpam, vt non intelligere quod omnes intelligūt: vt ff. de iur. & fact. igno. l. regula. §. si filius. & de verb. sig. l. latę. Aliud leuē, vt desidiæ & negligentiæ: vt hic. Aliud leuissimā, vt si quocunque modo potuit præuidere, & nō præuidit. vnde furtū fieri non potest sine leuissima culpa: vt ff. ꝓ soc. l. cū duobus. vel incendium nasci, licet non noceat inculpabilibus: vt ff. de offi. præf. vig. l. iij. §. j. & ff. de peric. & cōmod. rei vēd. l. si vendita. & s. proxi. §. [Adde, quòd istæ illationes nō sunt generaliter veræ: de furto, vide bonā glos. in l. cum duobus. §. dāna. in versi. subreptum. ff. ꝓ soc. Incendium verò numeratur inter casus fortuitos: vt not. Ang. ꝓxi. §. sed cōsidera, q. casus potest accipi duobus modis: vno quādo habet culpam antecedentem, aut concomitantem, & tale plerunque dicitur incendium. l. iij. §. j. ff. de offic. præfe. vigil. Altero quasi cōtingit sine ipsius culpa, de cuius obligatione quæritur: &

Culpa leuis.
Culpa leuissima

Cum leuissima tamen adhuc est casus fortuitus, secùs si sit leuis, & sic intelligitur quod nota. in l. nauta. ff. nau. caup. stabul.

hoc modo propriè dicitur casus, quo ad illū: verificatur ergo secūdū dictū modū primū, quę dicūtur hic ꝑ glos. Syl.] Aliud casum fortuitū q. scilicet præuideri nō potest: vt s. proxi. & C. de pigno. actio. l. quæ fortuitis.

[illegible]

¶ Creditor [e] quoque, qui pignus accepit [f], re obligatur: quia* & ipse de ea ipsa re, quam accepit, restituenda tenetur, actione pignoratitia [g]. Sed quia pignus vtriusque gratia datur, & debito-

Creditor. [illegible] Leliꝰ mutuo dedit Miloni cētū. Milo ille obæratus, vasa aurea Lælio pignori dedit. Quero an Læliꝰ obligetur? maximè, sed ad vasa tātùm reddēda. nā ad periculū præstādū nō est obligatus. quare si fures noctu ea vasa subripuerit, modò Lelius exactā diligentiam in iis custodiēdis adhibuerit, liberatus est. Cor. Vib.

quā

¶ Not. ꝙ obligatio pignoris ex parte creditoris recipientis contrahitur re, ex parte debitoris dantis constituitur solo consensu, & ex solo pacto nudo iure prætorio nascitur actio. l. si tibi. §. de pignore. ff. de pact. Item, ꝙ creditor tenetur actione pignoratitia. intellige directa ad restitutionem eiusdem rei, quam accepit: contraria verò pignoratitia tenetur ipse debitor creditori. Itē contractus pignoris dicitur celebrari gratia vtriusq;. Itē, ꝙ in his contractibus, qui celebrātur gratia vtriusq;, venit regulariter leuis culpa. Item, ꝙ creditor non amittit ius crediti, quāuis amiserit pignus casu fortuito, aut culpa leuissima. Syl.

e Creditor. Creditorem accipe ex omni causa: vt in authen. de fideius. §. fi. ff. de ver. sig. l. si cui.

f Accepit. Nota, cautè ponit accepit, aliter nō dicit re obligari, sed pignus creditori etiā nuda cōuentione tenetur: vt ff. de pig. act. l. j. & hypothecaria sibi nascitur ad pignus illud ꝑsequendū: vt ī. de ac. §. item Seruiana.

[illegible] Pro hæc gl. vide tex. in l. grege. §. & in superficiariis. ff. de pig.

g Actione pignoratitia. Quæ nascitur

scitur demũ soluta pecunia: vel aliàs satisfacto: vt ff. de pign. act. l. si rem. §. omnis. Sic in actione tutelæ, quæ demũ finita tutela, nascitur: vt ff. de tut. & ra. dist. l. si tutor. §. fin. & l. seq. licet quidam dicant etiã prius eam nasci, sed nõ intentari: vt no. in d. §. omnis.

Actio hypothecaria & actio tutelæ quã do nascũtur.

Adde, ꝙ vera est prima determinatio, per d. §. omnis. ꝙ nascitur tũc, cũ solutione vel alio quolibet modo dissolutum sit pignus: non tamẽ nascitur ex ipsa satisfactione, sed ex contractu pignoris re iam antea celebrato: nascitur ergo hodie, sed ex contractu præexistente, vt ibi declarãt Bart. & alij. si tamen excedẽdi ingenij gratia videre vis, circa hoc vide Fortun. in l. iurisgentium. in prin. ff. de pact. Syl.

*quod.

*adhiberet.

a Exactã. Propriè ponitur. non pro superlatiuo: vt s. eod. §. & is. non enim tenet de leuissima: vt ff. de pig. act. l. si cum venderet. §. venit. & l. seq. Accur.

b Quam. s. exactam diligentiam.

c Fortuito casu. Sed quis probabit hunc casum? Resp. creditor probat se amisisse: vt C. de pignor. actio. l. si creditor. Item debitor probabit dolum, vel culpam creditorem commisisse: vt ff. de probat. l. in exceptionibus. & l. quoties. §. qui dolo. Sed tertiò creditor probat casum, si vult euadere: licet Bulg. aliter distinxerit: vt not. in d. l. si creditor. Accurs.

Adde, quòd ordo probationis est iste, quòd primò debet constare rem quæ petitur, fuisse penes illum à quo pe[...]tur: & si conuentus negat, onus a[...]ri incumbit: nec potest actor aliã [...]eo probationem exigere, quàm iu[...]nenti. Hoc constituto vera, & communis est respõsio gl. quòd onus spectat ad creditorem. d. l. si creditor. siue sit actor, siue reus. probata igitur amissione: cum dolus non præsumatur, clarum est illius probationem incumbere dicenti. De culpa aũt distinguendum est: vt per Bart. in l. si quis ex argẽtariis. §. an verò. ff. de eden. Syl.

d Securum esse. Repete, placuit.

ris, quo magis pecunia ei credatur: & creditoris, quò magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si * ad eã rem custodiendam exactam[a] diligentiam adhibeat *, quam[b] si præstiterit, & aliquo fortuito casu[c] rẽ amiserit: securum esse[d], nec impediri creditum petere.

TITV. XVI.

DE VERBORUM obligationibus.

¶ *Quæ ex stipulatione, id est, vltro citroque [...] gatione, & responsione obligatio oritur: verborũ obligatio dicitur ex qua si certum in ea deductum sit, certi cõdictio si incertum, ex stipulatu actio proficiscitur [...] solum quadã verborũ formula olim [...] tamen quibuscũque verbis (modo vterque cõtrahentium quid [...] gat) fieri potest.*

Verbis* obligatio contrahitur ex bis olim & hodie concipitur. Tertiò, quot modis stipulatio fieri potest. Quartò, illud per exempla declarat. Secũda ibi, In hac re. Tertia ibi, Omnis stipulatio. Quarta ibi, Purè veluti.

*Ex Gaio vbi suprà.

DE VERBORUM obligationibus.

Ista continuatur ad præcedentia, vt patet in tex. suprà de obl. in fi. Aret.

Verbis. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, qualiter obligatio verbis contrahitur, & quæ actio ex ea resultet. Secundò, quibus ver-

CASVS. Cognoui de obligationib⁹, quæ re contrahuntur: expone nunc de sequenti specie, cùm verbis scilicet contracta est obligatio. Exemplũ habebis ex Plauti Pseudolo, vbi Ballio leno putans se Pseudolum seruum decepisse, sic Simonẽ senem alloquitur, Roga me viginti minas, Si ille hodie illa fit potitus muliere: siue eam suo gnato hodie, vt promisit, dabit. Roga to obsecro, hercle gestio promittere. omnibus modis tibi esse rem vt saluã scias: atque etiã habeto mulierem domo tibi Simo. Nullum periculum est, quod sciam, stipularier. vt concepisti verba, viginti minas dabísne? Ballio, Dabuntur. hæc Plautus. Romani ergo nõ contẽti simplici ꝑmissione ac pactione, voluerũt interrogationem, &

responsionem isto modo fieri. Cornelius. Vibulanus.

¶ Not. quòd ad essentiam stipulationis requiruntur verba interrogantis, & respondentis. Item, quòd in stipulatione deduci potest, non solùm datio, sed factum. Item, ex stipulatione certę rei oritur certi cõdictio, incertæ verò actio ex stipulatu. Item, quòd stipulatio dicitur à stipulo, quod apud veteres firmum significabat. Syl.

*respon so com; modo. Th.

interrogatione [a] & responsione *, cùm quid dari [b] fieríve [c] nobis stipulamur [d], ex qua [e] duæ proficiscuntur actiones: tam conductio [f] certi, si certa sit stipulatio, quàm ex stipulatu [g], si incerta [h] sit: quæ [i] hoc nomine inde vtitur *, quòd stipulum [k] apud veteres firmum [l] appellabatur, fortè à stipite descendens.

*oritur

¶ a Ex interrogatione. s. precedente, & responsione sequente: vt hic, & C. de vsuris. l. j. aliàs non valeret.

¶ Sunt enim hæc formalia stipulationis. primò, interrogatio, & responsio. secundò, ordo, scilicet, vt interrogatio præcedat. tertiò, verborum auditus. quartò, intelligentia verborum, scilicet consensus, qui est basis & fundamentũ omnium contractuum: probantur hæc omnia ex text. nostro, & ex l. j. ff. eo. Syl.

¶ b Dari. scilicet certum, quod appareat, quid, quale, vel quantum sit in obligatione: vt ff. eod. l. stipulationũ. & l. seq. Accur.

¶ c Fierive. Vel etiam non fieri: vt ff. eod. l. vbi autem. §. id quod. & j. eod. §. fin. Accurs.

¶ Adde, satis fuisse dicere, dari, fieri, vt quia facti appellatio comprehẽdit non facta. l. ij. §. item si in facto. ff. eo.

¶ d Stipulamur. Est autem stipulatio, verborum conceptio, qua aliquid dare, vel facere promittimus, &c. vt ff. eod. l. v. §. stipulatio. Accur.

¶ e Ex qua. s. obligatione verborum.

¶ f Condictio. scilicet, certi generalis: de qua dic, vt suprà tit. j. diximus circa princi. Item & triticaria locum habet, vbi petitur certum vel incertum: nisi petatur pecunia numerata: vt ff. de tritic. l. j.

¶ g Ex stipulatu. Si autem certum quid mihi debeatur, non ex stipulatione, sed ex alio contractu agitur cõdictione incerti. nam dico, quod est propriũ nomen actionis: vt ff. de condict. indebit. l. sed & si me. §. j. vbi de hoc notaui. Accur.

¶ h Si incerta. Nisi in casu: vt l. vnic. C. de rei vxo. actio. in princ. Sed quid, si promitto aliquid in genere? Resp. non valet. nam dando muscam liberaret. oportet enim, quod aliqua certitudo ibi sit: vt homo, vel equus, quæ certis finibus contineatur, aliàs non valet: vt ff. eod. l. ita stipulatus, in princi. & ff. de iur. dot. l. cum post. §. gener à socero. Accur.

¶ Adde, quod quamuis doct. excipiant certos casus, putà studii, dotis, alimentorum, & intelligant incerta valere. malè sentiũt: ex quo enim secũdum qualitatem regionis, & personarum dispositum est iam à iure hec deberi, non sunt omnino incerta, illa incertitudine, quæ vitiat: sed incerta sunt incertitudine, quæ certificari potest. quod not. Syl.

¶ i Quæ. scilicet stipulatio.

¶ k Stipulum. Alludit vocabulo: sic suprà de testa. in princ. & ff. de acqui. poss. in princ. nam nomina consonantia debent esse rebus: vt suprà de don. §. est & aliud.

¶ [illegible] Veteres, inquit Varro, lib. 4. ling. Lat. ad finem, æs stipẽ quoque dicebant. nam quod asses ex grau i ære essent, & libre pondere, qui acceperant maiorem numerum, non in arcã ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est componebant, quo minus loci occuparent, à stipendo, Stipem dicere cœperunt. vnde stipendiũ dictum, & qui pecuniam alligat, Stipulari ac restipulari.

¶ l Firmum. Nam & baculũ vel stipitem paleæ dabat vnus alteri pro inuestitura: vt hodie fit in Marchia: sed in Lombardia bibũt: alibi per mantellũ inuestiunt. sic ff. de pact. l. j. §. j. Accur.

¶ In hac re. [illegible] Imperator docet, olim requiri solitum, vt quo verbo quis interrogatus erat, eodem responderet. vt Spondes? dicendum erat, Spondeo. Promittis? Promitto. Plautus in Pseudolo, Dabisne argenti mihi hodie viginti minas? Dabo. Sed Imperator Leo eam solennitatem sustulit, & congruentem interrogationi responsionem sensu & intellectu

¶ Olim requirebatur quædam solennitas verborum in stipulatione, quæ hodie est sublata: nec refert qua lingua fiat interrogatio & responsio: dummodo se intelligant. Are.

¶ In hac re [a] olim talia verba tradita fuerunt. Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? [Fidepromitto.] Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam [b]. Vtrum autem Latina, an Græca, vel qualibet* alia lingua [c] stipulatio concipiatur, nihil interest, scilicet si vterque stipulantium [d] intellectum eius linguæ habeat: nec necesse est, eadem lingua vtrunque vti. sed sufficit congruenter ad interrogata * respondere. quinetiã duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc [e] solennia verba olim quidẽ in vsu fuerũt: postea autẽ Leoniana constitutio [f] lata est, quæ, solennitate verborum sublata, sensum [g], & consonantem intellectum ab vtraque parte solùm desiderat *, quibuscunque [h] tan-

*inclusa absunt.

æqua.

*interrogatũ.

*licet.

tellectu, magis quàm verborum coniugationi exegit. Cor. Vib.

¶ Not. quòd verba stipulationis possunt concipi qualibet lingua, quã contrahentes intelligant: quod intellige, siue per se, siue per interpretẽ, l.j.in fi.ff.eo. Itẽ, ꝙ diuersitas linguæ non vitiat stipulationem. Item, ꝙ cõtrahẽtes aliena lingua stipulari possunt. Item, ꝙ verborũ solennitas sublata est. Item, quòd in eis attẽditur mens & intẽtio contrahentis idoneis verbis expressa. Syl.

¶ a In hac re, s. stipulatione contrahenda.

¶ b Faciã. Quæ omnia dici debebant in stipulatione, vel aliqua de his. sic s.de singul.reb. per fideic.rel.§. si.sed hodie vel vnũ ex his, vel etiã aliud, dũmodo aptũ, sufficit: vt infrà eo.§.vers.sed hæc. qui continuari debet cum isto §.

¶ c Lingua. Vt Assyria, Latina, Græcè, vel alia: vt ff.eod.l.j.§.fin.in fin.

ADDITIO. Dummodo se intelligant: aliàs erit necessarius interpres. idẽ in teste in Illyrico nato, cuius lingua non intelligitur: quia iudex eum interrogabit per interpretẽ. Et si ipse iudex & notarius, vel etiã notarius solus sit interpres, sufficiet: imò ipsius scriptura vel instrumentũ faceret fidem etiam contra nuntiũ vel testem, dicentes aliter denuntiasse, vel deposuisse, quàm scriptum sit: & hæc vera in iudiciis ciuilibus: secus in criminalibus, vt per Angel. hîc.

¶ d Stipulantium. Propriè & impropriè dicitur: sic in auth.de æqua.do. §.i. & sic impropriè etiam promittẽs dicitur stipulari: vt hîc, & ff.de cond. indeb.l.si non sortem.§.decem.

¶ Adde, quòd æquiuocat gl. quia secundũ Grammaticos stipulor est verbum commune, & æquè propriè pro promissione accipitur. Iuuena. Quantum vis stipulare, & protinus accipe qđ do. & Sueton. Prætorum lectoria quæ vetat minorem xxv. annis stipulari. Plaut. nisi dolo malo stipulatus sis: quod ratione manifesta probatur, quia si stipulatio est interrogatio, & responsio simul iuncta, quare non tam bene debet dici stipulator promittens, sicut interrogans, cùm in ea vterque sit agens? Syl.

¶ e Sed hæc. quæ diximus. s. eod.§.in hac.

¶ f Cõstitutio. vt C.de contrahen.& committ. stipul.l.omnes.

¶ g Sensum. Aliàs cõsensum. s.verbis expressum ab vtroq;, & incõtinẽti: vt ff.eo.l.j.in prin.& §.qui præsens.& §.si qs ita interroget, licet verba inutilia fuerint inserta: vt ff.eod.l. extrinsecus. aliàs si diceret verba expressa nõ exigi, nõ differret ab his cõtractibus, qui cõsensu contrahũtur: vt j.de obl.ex consensu.j.resp. Accur.

¶ h Quibuscunque. Habilibus tamen ad hoc. Quid enim si dicam a, & velim repræsentare, promittis: tu dicas b, & velis repræsentare promitto? nõ valet: vt ff.de const.pec. l.qui autem. §.fin.in glos.fin. & l.seq. & ff.de mun. & hon. l.vt gradatim.§.& si lege. ibi, sic idonei sunt.

¶ Adde, quòd ratio est, quia tunc cõstaret solo consensu stipulatio, quæ tamen verba requirit. suprà eodem, in princ. Syluest.

¶ Omnis stipulatio. CASVS. Seru-

lius ita stipulatus est à Quintio, Decē aureos mihi dare spondes? Quintius respondit, Spondeo. quæro quando Quintius cogi posit? Confestim. Lælius ita stipulatus est, Decem mihi dare spondes Calen. Maiis, Marce Tulli? Tulli⁹ respondit, Spondeo. Quādo Tullius cogi poterit? Postridie Calend. Maias. Terētius huc allusit in eunucho: Parmeno Pythiam alloquēs, Reddam, inquit, hercle tibi. Pyt. Credo, sed in diem istuc Parmeno est fortasse, qđ minitare. Tu iā pendebis. C.V.

*abest. *expressus.

Not. diuisionem qualitatū ipsius stipulationis respiciētiū causam formalē ipsius. Item, quòd pura est, quæ neque diem, neque condictionem habet. Item, ex stipulatione pura statim oritur obligatio & actio. Item, quod stipulatio in diem, est quæ habet diē appositum, gratia differendę solutionis. Item, quòd ex stipulatione in diē obligatio statim nascitur, non tamen potest effectualiter intentari, nisi totus dies præterierit. Syl.

a Confestim. i. statim: vt ff. eod. l. eum qui Kalendis. §. fi. & hoc nisi ratione loci fit in diem. vt j. eo. §. loca. [Hæc tamen respectu conceptionis verborū est pura, licet inspecta mente, & sentētia sit in diē, d. §. loca. Syl.] Vel ratione rei, quæ adhuc non est in rerum natura: vt j. de excep. §. antep. & ff. eo. l. interdum. in prin. & de condi. & demōst. l. j. §. fin. Sed ad quid sit promissio, cū non incontinenti soluitur? Res. non est sic prauè intelligendum verbum cōfestim, vt veniat statim cum sacco paratus: vt ff. de sol. l. quod diximus. sed aliquod spatiū, puta decem dierum dandum est: vt j. de inut. stip. §. fi. ff. de cōst. pec. l. promissor. sic etiam ferè vbique consuetudo interpretatur, vt intra decem dies

dem * verbis expressum * est.

¶ [illegible] statim cedit dies: & petendi ius cōpetit: stipulationis verò in diem, quamuis statim dies cesserit, [illegible] amē antea pro [illegible] quàm etiam tota dies, in quam stipulatio facta fuit, præterierit.

a Omnis stipulatio aut purè, aut in diē, aut sub conditione fit. Purè, veluti, Quinque aureos dare spondes? idq; confestim[a] peti potest in diem[b], cum adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit, veluti decem aureos primis[c] * Calendis Martiis dare spondes? Id autē quod in diem[d], stipulamur, statim quidem debetur: sed peti priùs, quàm[e] dies venerit * non potest[f]. At * ne eo quidem ipso[g] die,

fiant præcepta à potestatibus, quæ est bona legum interpres: vt ff. de leg. & senatusc. l. si de interpretatione, & c. cùm dilectus. extrà de consue.

Adde, q hæc gl. falsa est in taxatione decem dierum: verius loquitur glo. in §. fi. j. de inut. stipu. arbitrio enī iudicis statuitur. l. ratum. ff. de solu. Syluest.

b In diem. s. fit stipulatio. sed nunquid stipulatio est act⁹ ciuilis? Respon. sic: vt j. de acti. §. de constit. ergo nō debet recipere diē, nec etiam cōditionem: vt ff. de regul. iur. l. actus. Sed dic, q hìc actus ibi nō cōputatur. sic in nouatione: vt dicitur ff. de nouat. l. nouatio. Et illa regula, actus, habet locum in suis numeratis casibus.

*pro mis.

Stipulatio possit fieri cōditione.

*veni *ac.

c Primis. Superfluè hoc dicitur. ff. eod. l. eum qui Kalendis. in princ.

d In diem. Aliud si ad diem: nam tunc vsque ad diem tenetur, & non post: vt ff. de act. & obli. l. obligationum ferè. §. j. & dic, quòd idem est dicere ex die, quòd in diem: vt d. l. in princip. & hîc.

In di[...] & a[...] diem feru[...]

e Prius, quàm. Nam cessit, sed non venit dies. quod dic: vt ff. de verbo. signi. l. cedere.

f Non potest. Sic ff. si cert. pet. l. certi condict. in princ. & si petat, repellitur per exceptionem: vt j. de exceptionibus. §. præterea.

Hác glo. disputatiuè reprobat Fortun. in. l. item quia. ff. de pact. Syl.

g Ne eo quidem ipso. Nisi ab initio sic dicat, Hodie dare spódes? quo casu pura est: vt ff. eod. l. liber homo. §. decem. sed si est pura: ergo peti non potest ante decem dies. Ita enim determinatur verbum, confestim j. e[...] §. omnis. & in d. l. liber homo. ff. e[...] dicitur quod eadem die: ergo mal[...] Sed ibi expressa est dies.

Co[...] stin[...] ter[...] nat[...] pe[...]

Adde glo. veram: quia in dubio ta[...]

ſis adiectio non videtur appoſita gratia differẽdæ ſolutionis, ſed repræſentãdæ promiſsionis, aut ſolutionis accelerandæ. d. §. decem. ſecùs, ſi aliter de mente conſtaret, vt dicit ibi Bar. & ſeq. doct. Syl.

¶ a Facta eſt. ſ. vt ſoluatur.

in quem ſtipulatio facta eſt [a], peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet [b]. Neque enim certum eſt eo die in quem promiſſum eſt, datum non eſſe [c] priùs, quàm [d] is præterierit *.

¶ b Tribui debet. Hîc no. quęſtionem de facto: iudex ſtatuit terminum peremptorium partibus ad audiendã ſententiam, putà diem Iouis: vna partiũ non veniente eadem die, quæro quando debeat ea ſententia ferri, an die ſtatuta, vel ſequenti? Et videtur quòd nõ die ſtatuta: quia vt in contractibus tota illa dies videtur ſua, vt hîc. & pro hoc eſt ff. de ſerui. l. more Romano. per quam legem etiam ſi media nocte veniſſet, ſatis ſufficeret. vnde patet ꝙ ea die ferri non debuit. Item alia ratione: quia poſt peremptoriũ debet eam partem abſentem citare iudex: vt ff. de iudic. l. & poſt edictũ. & inter vnam citationem & aliam debebat eſſe ſpatiũ decem dierũ olim: vt ff. de iud. l. per interuallum. hodie xxx. dierũ: vt in authen. de liti. §. omnem. & ſecundũ conſuetudinem Bononien. vnius diei. Vnde patet, ꝙ in die peremptorij nõ debet ferri. Sed in illa l. & poſt edictum. exponitur, debet, id eſt, poteſt. Itẽ videtur econtrà, ꝙ in die peremptorij debeat iudicari: vt C. quando prouoc. non eſt neceſ. l. cùm non eo die. Item ſi ſit ita prope ſero, vt certum ſit eam partem amplius non poſſe venire, debet iudicare in die peremptorij: vt ff. de verb. obl. l. cùm ſtipulatus ſum mihi à Proculo. & l. liber homo. in fine. Et hæc verior opinio. [Adde hoc eſſe hodie expreſſum in c. cõſuluit. de off. deleg. & tenẽt cõmuniter doct. in d. §. decem. Syl.] Sed tamen poſt veſperas ſtatim, vel in ipſis veſperis debet ferri, [...]t in auth. de iud. §. ſedebũt, ſed nec [...] nocte debet ferri ſententia: & ita [...]aulò poſt exceſſum veſperarũ debet [i]udicari. Et ita quidẽ electi ad quodd[am] conſilium de facto iudicauerũt.

*præter gat.

Sententia die præfixa debet ferri etiam abſente al[t]era pa[rti]um.

¶ *Stipulatio annua*

ADDITIO. Niſi iuriſdictio iudicis ſit peritura. Et hæc procedunt in definitiua, nõ interlocutoria, quæ etiam de nocte ferri poteſt. & ab opinio. iſtius glo. quam etiam tenuit Barto. & Bal. dicit Ang. nõ eſſe recedendũ. & an die ſequenti per emptorium, poſsit ferri ſententia, vide pulchrè per eum hîc.

quo ad quis viuet, pura & perpetua eſt; ſed poſt mortẽ ſtipulationis obſtat exceptio heredi. Aret.

¶ *Adnota, Tẽpus ipſo iure non poſſe tollere obligationem, ſed exceptionis ope.*

¶ c Datum non eſſe. i. non eſt hoc verum incõmutabiliter.

¶ d Priùs, quàm vt ff. eo. l. q. cq. d. §. fi. & ff. de pig. act. l. ſi neceſſarias. §. ſi annuã.

¶ At ſi ita ſtipuleris, Decem aureos annuos [e] quo

¶ At ſi ita ſtipuleris. CASVS. Flauius ſtipulatus eſt à Mæuio decem aureos annuos, quoad viuã dare ſpõdes? Spopondit Mæuius. quæro qualis ſit hæc obligatio? Pura, inquit. Nã in fine huius ipſius anni peti poteſt. & perpetuo in fine ſingulorum annorũ. Sed ecce, Flauius eſt mortuꝰ, potéſtne hęres à Mæuio petere? Maioribꝰ noſtris placuit, non poſſe conſtitui ad tẽpus obligationem: vt ſi dicã, Dabis vſq; ad decem annos? Tempus enim obligationem non perimit. Quapropter hæres petet à Pretore condictionẽ certi: neque Prætor illi recuſare poterit. ſed ſimul iudici permittet cognoſcere, an ſint ſtipulata decẽ, quoad viueret Flauius. Iudex aũt hanc pactionem factã cognoſcens, Mæuiũ abſoluet. C. Vib.

¶ No. quòd ſtipulatio annua pura eſt, quia tempus apponitur gratia multiplicandæ obligationis. Item, quòd licet ſtipulatio annua limitetur tempore vitæ ſtipulatoris, tamen ipſo iure eſt perpetua, & tranſit ad hæredes. Item obligatio non poteſt limitari tẽpore. Item, quòd quanuis ipſo iure tranſeat ad hæredes, tamen de æquitate datur exceptio. Syl.

¶ e Annuos. Aliud, ſi dixerit, ſingulis annis. Nam primo caſu in initio cuiuſcunque anni, ſecundo in fine committitur ſtipulatio: quia ſic eſt in legato ſic relicto: vt C. quando dies lega. ced. l. j. [Ratio eſt: quia in primo caſu tempus non apponitur gratia ſolutionis differendæ, ſed ad multipli-

Promittto x. aureos annuos, & ſingulis annis, differũt.

candum obligationem. In secūdo ve-
rò tempus apponitur gratia differen-
dæ solutionis: excipe tamen à primo
casu relictum respectu certæ necessi-
tatis. d.l.nec semel. §.si in habitatio-
nem. Item reli-
ctum fructuum
vel pecuniæ ex
fructibus perci
piēdis. l.firmū.
§.pater. ff.quan
do dies legat.
ced. Sylu.] & ff.
quādo dies leg.
ced. l. nec se-
mel. Vnde ver-
sus, Annua si de
bes, tunc inspi-
cies caput anni: Anno si debes, in fine
teneberis anni. vt dices infrà de inuti.
stipula. §.qui hoc anno. & ff.eod.l.qui
hoc anno. Sed nunquid est vna stipu-
latio, vel plures? Respon. vna est: vt ff.
eo.l.si Stichum. §.j. licet legata sic re-
licta sint plura: vt ff.de don.cau.mor.
l.Senatus. §.fin. Sed quæ est ratio? Re-
spon. quia semel in stipulatione inspi
citur conditio stipulantis: vt si sit fi-
lius, acquirat patri: & vna est actio: vt
ff.eod.l.si filius. sed in legatis pluries
consideratur. scilicet, singulis annis:
cùm singulis annis cedat dies legati,
& plures sint actiones: vt ff.de annuis
legatis. l.cum in annos. & quando di.
leg.ced.l.cum in annos. Sed M.dice-
bat hanc esse differentiam: quia in sti-
pulatione est vna verborum conce-
ptio: sed quantū ad rei vtilitatem plu
res sunt, sicut legata. & facit pro eo. ff.
eod.l.pluribus. §.j. sed ibi certè per a-
lia verba fuit facta, scilicet, per hæc:
annua, bima, trima die. vel dic quod
ibi quorundam sententia recitatur.
Nec obstat quòd vna est conceptio:
nam & in legato vna est conceptio.
¶ Adde, quod rationes differentiæ as-
signatæ in glo. sunt potius illationes:
vnitas enim actionis est effectus vni-
tatis stipulationis, non ratio. Vnde ab
aliis assignatur ratio, quòd cùm stipu
latio pendeat à consensu duorum, est
firmior, & non ita multiplicabilis si-
cut legatum: sicut videmus debilius
legatum, quod efficitur caducum per
mortem legatarii: quod non est in sti-
pulatione, vel quia legata dantur ob
bene merita. l.nec adiecit. ff. pro so-
cio. & regulantur à mente testantis,
quæ videtur esse, vt hic habeat donec
viuit, & non vltrà: & ideo subest con-
ditio, si viuat: secus in stipulationi-
bus, vbi non merita, sed sonus verbo-
rū attenditur. l.quidquid adstringen-
dæ. ff.de verb.obl. Vel quia in legatis
in dubio fit in-
terpretatio pro
hærede contra
legatariū: in sti
pulatione con-
tra promissorū.
l. veteribus. ff.
de pact. Syl.

ad viuam [a], dare, spondes? & purè facta [b] obligatio intelligitur: & perpetuatur [c]: quia ad tempus non potest deberi: sed hæres petendo, pacti exceptione submouebitur.

¶ *Stipulatio collata in aliquem futurū euē tum incertū, est conditionalis. Arct.*

¶ Sub conditione stipulatio fit, cùm in aliquem ca-

¶ a Quoad vi-
uam. id est, do-
nec viuam.
¶ b Purè facta.
scilicet ratione
primi anni: sed ratione sequentiū est
in diem quo ad quid: quia ante annū,
non debetur: & conditionalis quo ad
aliud. nam aliàs non debetur, nisi vi-
uam: arg. ff.eod.l.hoc iure. & l.in illa.
Vel dic, quòd est pura abnegatiuè, id
est, non conditionalis.
¶ Adde, quòd glo. est falsa: quia si illa
verba facerent conditionem, seque-
retur quòd obligatione, qua post mor
tem stipulatoris tenetur, promissor i-
pso iure hæredi non posset nasci: est
ergo conditionalis inspecto effectu
propter æquitatem pacti. Syl.
¶ c Perpetuatur. id est, donec viuat.
sic ff.pro soc.l.j. secundum quosdam:
imò dic, per omnia secula, etiam post
mortem. nam tempore non tollitur
obligatio, ipso. s. iure, vt sequitur: vt
ff.de act. & obliga.l.obligationum fe-
rè. §.placet. & ff.de seru. l.seruitutes.
sed per exceptionem vt sequitur. sed
hæres petendo, &c. vt ff.de actio. & o-
blig.l.obligationum ferè. §.placet. &
ff.de seruit.l.seruitutes.
¶ Sub cōditione. CASVS. Lucilius
ab Horatio sic stipulatus est. Decem
dare spondes, si nauis ab Alexandria
venerit? Horatius spopondit. Ius ciui
le iniiciet quidem continuò vinculū
Horatio, sed tamen eū non tradet vin
ctum Lucilio, nisi postquā ab Alexan-
dria nauis venerit. Ius enim ciuile tā-
tisper differt, & cunctatur illud vincu
lum tradere Lucilio, dum in dubio ac
pendenti est conditio. Cor. Vib.
¶ Not. quòd in stipulatione condi[illegible]-
nali natiuitas obligationis differ[illegible]
in euentum conditionis. Item, stip[illegible]
latio conditionalis est illa, quæ d[illegible]
fertur in aliquem casum futurum, v[illegible]
ne[illegible]

nō futurū, & φ fit p cōiūctionē ff.Syl.

¶ a In aliquem casum. i. in aliquam fortunam inopinatam, vt possit se habere ad esse, & non esse, quod in futuris tantum est: vt j.eo.§.conditiones.

spopōdisti. Ius ciuile cōfestī tibi vinculū iniicit obligationis: sed nō priùs mihi illud in manū tradit, q̃ ex vita decessero. tū enim certum erit me nō profecturum. Heredi ergo meo traderis vinctus, vt te cogat decē exsoluere. C. Vib.

ADDITIO. In tex. Cōmittatur stipulatio, Dic, Committi stipulationē dici, cùm quid cōmissum est, quā obrē quod stipulatum est debeat. Sic dicitur commissa mulcta, pœna, hereditas, condēnatio, deuotio, lex, bona, iudiciū de quib⁹ omnibus vide Frāc. Hotomanum in §. sed hæc quidem. j. de actio.

sū [a] differtur obligatio [b]: vt si aliquid factum fuerit, vel nō fuerit, committitur stipulatio: veluti, Si Titius Cōsul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?

¶ Stipulatio sub nega[...]

[...]ceptis, cum [...]

Si quis ita stipuletur, Si in Capitolium non ascēdero [c], dare spōdes [d]? perinde erit ac si stipulatus esset, cū morietur [e] *, sibi dari.

* moreretur.

¶ [...]

[...] ad heredes

¶ Ex conditionali stipulatione tantùm spes est [f] debitum iri: eámque ipsam spem in heredem transmitti- potest.

¶ c Si in Capitolium nō ascēdero. s. posuit in affirmatiua cōditione & ne gatiua, nunc in negatiuā tantùm.

¶ d Dare spondes. s. quinque aureos, vel aliquid aliud.

¶ e Cum morietur. Symiles sūt istę duę stipulationes in hoc, q.a mortuo stipulante in vtroque casu committitur, vt hæredes agāt. nam potest obligatio ab hærede sic incipere: vt C. vt act. ab here. & contra hered. l. j. Dissimiles in hoc, quia prima conditionalis, secunda in diem: quam diem certum est euenire: vt ff. de condi. inde. l. nam si, licet nesciamus quādo: vt ff. de condi. & demon. l. j. & in authent. de nup. §. deinceps.

¶ Adde, quòd non est intelligenda in diem: vt s. eod. §. omnis. sed in diem in certum, quia alias diceretur nata obligatio, & actio, qđ falsū est. l. dies incertus. ff. de condi. & demōst. Syl.

¶ b Differt obligatio. Nā ante euentū cōditionis obligatio cessat: vt ff. si cert. pet. l. nō omnis. & sic ea pendente nō est debitor, sicut nec heres sub conditione institutus interim est heres: vt famil. erciscun. l. si maritus. [Adde, φ nec purè institutus dicitur heres ante aditā hereditatē. l. hæres quādoq;. ff. de acq. her. Syl.] Arg. cōtrà. C. de cōst. pec. l. ij. in eo quod dicit cōdictionale debitum posse constitui: quod non posset, nisi esset debitū, vt ff. de cōsti. pecu. l. j. Sed dic quòd sufficit debitū spe. Item nec illud interim debetur: vt ff. de cōstit. pec. l. id, quod. Itē arg. contra. ff. ex quib. cau. in posses. ea. l. ea. in possessione. & ff. de verb. sign. l. creditores. sed ratione spei creditores dicuntur, vt j. e. §. ex cōditionali.

ADDITIO. Impropriè tamen, propriè autem creditor est, qui fidem alterius credendo secutus est. Et ita intelligitur statutū de eo qui credidit faciēs mētionem: secus si de creditore simpliciter, quia intelligitur quocunque modo alium habeat obligatum: dummodo non in diem, vel sub cōditione Ang.

¶ Si quis ita stipuletur. CASVS. Stipulatus sum abs te, Si in Asiā profectus non ero, decem dare spondes?

Ex conditionali. CASVS. Stipulatus sum à te, Si Pompeius Mithridatem vicerit, decem dabis? Promisisti te daturū. Ius ciuile vinculum quidē tibi confestim iniicit, sed mihi tamen illud vinculum duntaxat ostētat, sed non ante tradi, quàm Pompeius Pōti regem superarit. Quid ergo, si ante confectum bellum decessero, & me mortuo, condictio extiterit? Sanè ius ciuile meo heredi tradet te vinctum atque obligatum, vt te per iudicem cogat decem sibi persoluere. C. Vib.

¶ Not. quòd spes futuri debiti ex cōtractu conditionali transmittitur ad heredes. Syl.

¶ f Spes est. Non autem cessit, vel

mus [a], si prius, quā conditio exiet *, mors nobis contigerit [b].

¶ *Si certo loco solutio fienda destinetur,* [illegible] *tio tacitam* [illegible] *diē, qua scili*[illegible] *pernicui*[illegible]

impossibilis [d] sit repromissio.

¶ [illegible] *aut præteritum refertur, stipulationem conditionalem non reddit, sed aut puram, aut nullam.*

Loca etiā inseri stipulatiōi solēt: veluti, Carthagine dare spōdes? quæ stipulatio, licet purè fieri videatur, tamē re ipsa habet tēpus [c] adiectum *, quo promissor vtatur ad pecuniā Carthagini dādā. Et ideo si qs Romæ ita stipuletur, Hodie Carthagini dare spōdes? Inutilis erit stipulatio, cùm

¶ Conditiones, quæ ad præsens vel præteritū tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt: veluti si Titius Consul fuit [e]; vel, Si Mæuius viuit, dare spondes? Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: si autem ita se habēt, statim valet. Quæ enim

venit dies: sed in pura statim cedit & venit. ff. de verb.sign.l. cedere. sed in illa, quæ est in diem, statim cedit dies legati, sed nō venit. ȷ̃.eodem.in diem.

Diem cedere & venire differūt.

a Trāsmittimus. Sic C. de iis q ante aper. tab. l. vnic.

*existat.

¶ b Cōtigerit. Sed quare legatarius cōdictionalis legati spē ad hæredē non trāsmittit: vt C. de cadu. tol. l. vnica. §. si autē aliquid? Respō. in stipulatione interuenit factū stipulantis volētis sibi prospicere, & sic heredi: vt ff. de pb. l. si pactum. qđ nō est in legatario: cuius nullū factū interuenit: & eodem modo responde in heretitate conditionali.

Legatarius cōditionalis legati spem nō trāsmittit.

*Aliâs infectū. Quædā vetust. exē. habent interiectum.

¶ Loca etiam insert. CASVS. Cū essemus Lutetiæ, sic à te stipulatus sum, Cētum Lugduni dare spōdes? ac spopondisti. Quoniā neque dies, neq; conditio adiecta est, quæro an ius ciuile statim mihi tradat vinculum, quod tibi iniecit? minimè: sed tum, quum Lugduni fueris. Quid ergo, si Romæ cùm essemus, stipulatus sum, Hodie Syracusis dare spondes? Ius ciuile nō iniiciet tibi vinculum: quia quas natura non fert, id est, quæ impossibiles sunt promissiones, ius ciuile irridet, atque repudiat. Corn. Vibul.

Loca etiā. Nō solū cōditio. vel dies.

c Tempus. Quod bonus iudex arbitratur: quod dic, vt ff. eodē. l. continuus. §. cum ita.

Not. quod licet in actibus iudiciariis tēpus itinerandi sit statutū certum, vt viginti milliarū singulo die: vt l. j. ff. si quis caut. (& dic vt ibi per Bart. & Doc.) tamen in cōtractibus non est determinatum: sed totum residet in pectore iudicis: qui multa debet considerare, & locum, & periculum, & qualitatem persone: vt l. continuis. §. j. & ibi vide Bartol. & Imo. l. ff, eod. Ang.

¶ d Impossibilis. Ratione enim impossibilitatis stipulatio vitiatur, vt ȷ. de inutil. stipula. §. si impossibilis. nisi vterque haberet ibi procuratorem, & egisset qui libet cum suo, vt eadem die fieret solutio: vt ff. eodem. l. fi. §. si inter eos.

¶ Adde hoc nō pcedere in cōtractibus bonæ fidei, vel etiam stricti iuris habentibus naturā bonæ fidei. l. insulam. §. j. ff. loca. l. si mihi & tibi. §. si quis seruos. ff. de leg. j. Syl.

Cōditiones. CASVS. Sic à te stipulat⁹ sū, Si Cicero liberos habuit, decem dabis? vel, Si rex sit Lutetiæ, decē dabis? Promisisti. Ius ciuile continuò tibi vinculum iniicit: sed mihi ilud non antea tradit, quàm illa vera esse constiterit. vt in illa vulgari, Si vxor tua grauida est masculo, dabis cētum? Ius ciuile cōfestim tibi vinculum iniicit, sed ante, quam vxor tua pepererit, illud mihi vinculum non tradit. Cor. Vibul.

¶ Not. quod conditio de præsenti vel de præterito falsa statim infirmat obligationem, sicut vera facit statim stipulationē validam. Item not. quod certa in contractibus non suspendunt obligationem, dummodo sint ce[rta] in rerum natura. Syl.

¶ e Consul fuit. Sic ff. si certum p[e]tatu[r]

per rerũ naturam[a] sunt certa, nõ morantur[b] obligationem: licet apud nos incerta sint[c].

¶ Non solùm res in stipulatũ deduci possunt, sed etiam facta: vt si stipulemur fieri aliquid, vel non fieri, & in huiusmodi stipulationibus optimũ erit pœnã subiicere[d]: ne quantitas[e] stipulationis in incerto* sit, ac necesse sit actori probare[f], quòd eius intersit. Itaq; si quis, vt fiat aliquid, stipuletur, ita adiici pœna debet. Si ita factum non erit, tũc pœnæ nomine decem aureos dare spondes? Sed si

* incerta

tatur. l. itaque. & l. cum ad præsens tẽpus. patet etiam in l. conditio. ff. de verbor. oblig.

¶ a Naturam. Ergo nec futura morantur obligationem: nam etiam illa per rerum naturam certa sunt: vt de iudic. l. sed & si restituatur. §. fi. contrà. Sed dic, quòd aliud est esse certum per rerũ naturam. i. per naturalẽ cursum naturę, per quam sola pręterita & pręsentia sunt certa: & ita hîc accipitur. Et etiã illa futura certa sunt, quæ nõ habent se ad vtrumlibet: vt si moriar. nam & hæc non morãtur obligationẽ: vt ff. de cõd. indeb. l. nã & si. & l. præcedent. & sequ. & ff. de nouat. l. si pupillus. §. qui sub cõditione. [Adde, gl. est falsa: quia in diem incertum suspendit. l. dies incertus. de cond. & demon. in l. quodcunque. §. fi. ff. eo. quamuis videretur dicendum, ꝙ promittendo si moriar, ista sit pura: quia certum est me moriturũ: promittendo cum moriar, suspendatur obligatio, quia videtur facta adiectio causa differendę solutionis. Syl.] Et aliud est in natura rerum, id est in scientia Dei: in qua omnia, quæ sunt vel fuerunt, vel futura sunt, teste Boetio, tanquam præsentia sunt. Item & aliâs, sunt mille anni ante oculos eius tanquam hesterna dies quæ præteriit. & dicitur prima, natura naturata: sed secunda natura naturans: quod idem est, quod ipse Deus.

Natura est duplex.

ADDITIO. Per naturam certũ est aliquid dupliciter, ex causa scilicet, & ex re ipsa: ex causa puta, si mater vterũ gerat: quoniã non cõcepti nasci nõ possũt: re verò ipsa certũ est, quid nũc agat Rex, licet mihi ignotũ sit. illa notitia de futuris est. l. sed etsi. ff. vbi ꝗs age. vel con. hæc de præsentibus tantũm, de quibus hîc agitur. Aemy. Fer.

¶ b Non morantur. id est non suspendunt, siue differunt. Accur.

¶ c Incerta sint. ff. de reg. iur. l. in totũ. contra. Solut. illa loquitur in his, vbi pręsens solennitas exigitur: vt septem testes in testamento, vt s. de test. §. j. Vel loquitur in illis casibus, vbi certa sciẽtia, & intellectus de pręsenti exigitur in cõtractibus puris: vt C. de donat. l. nec ignorãs, nec inuitus, hîc autem in cõditionali.

¶ Non solũ res. Stipulatus sum ab Apelle, Venerẽ mihi in hac tabula te picturũ spondes? Cùm spopondisset, tamẽ pingere neglexit: & à me sępenumero appellatus, me ludificatur. Ius ciuile vinculũ, quod ei promittenti iniecit, mihi tradit, vt id quod mea interest Venerem non esse pictam, ab eo exigam. Sed quia interdum obscurum est, quantum mea intersit, vt contentionum & litium facultas adimatur, debeo adiicere hanc appendiculam. Quod si non pinxeris, decem dare spondes? tum enim definitur summa eius, quod interest. Reliqua per se intelliguntur. C. Vib.

¶ Not. etiã facta in stipulationẽ deduci, & dicũtur facta, etiã non facta. Itẽ, ꝙ vtile est in his stipulationibus subiicere pœnã. ratio assignatur hîc. & alia ponitur in l. fi. de prætor. stipul. Item, ꝙ petenti interesse incũbit onus probandi quantitatem certam. Syluest.

¶ Non solum. De stipulationibus, quę in dando consistũt huc vsq; diximus: nunc de iis, quæ in facto consistunt.

¶ d Pœnam subiicere. Sic ff. de pręto. stipu. l. fin. vbi datur simile consilium.

¶ e Quantitas. ff. de arbit. non autem. contra. Solu. non interest quo ad hoc, vt valeat compromissum: interest tamen quo ad vtilitatem stipulationis.

¶ f Probare. Sed quomodo interes-

se probatur? Respon. per testes, vt hîc innuitur: vt C. de senten. quæ pro eo. l. vnic. §. j. nisi petatur ex dolo alterius: quia tunc per solum sacramentum: vt ff. quod vi, aut clam. l. semper. §. in hoc interdicto. & §. sequ. & C. vnde vi. l. si quando. & C. de iure dominij impe. l. j.

¶ a Quædā fieri. Puta ire Romam.

¶ b Quædam non fieri. Puta per Florentiam non ire.

¶ c Clausula. s. Pœnalis. Accur.

¶ d Factū erit. Hoc redditur secundo dicto.

¶ Adde, quòd si voluisset singula singulis referre, non præposterasset. Vnde dicas vtranuis conceptionem ad vtrunque referri, ita vt vna quæuis earum sufficiat in pœnali stipulatione subiecta stipulationi vtriusque, scilicet facti & non facti, licet etiā ambæ cōceptiones subiici possēt. Syl.

¶ e Factum non fuerit. Hoc refertur ad primum. Et si ex vno capite sit pœna commissa, non committetur plus, vt ff. de arbi. l. si duo. §. ti. nisi hoc actū sit, vt pluries committatur: vt ff. de transactionibus. l. qui fidem.

ADDITIO. Item nisi sit apposita super facto iterabili, vel continente plura capitula, si ratione interesse petatur secundum Ioan. Fab. hîc. Et not. quòd iuramentum de non contrauenīedo habet vim istius clausulæ: item facit vt actus valeat eo meliori modo, quo potest. Angelus.

DE DVOBVS REIS stipulandi & promittendi.

quædā fieri[a], quædā non fieri[b], vna eadémque conceptione stipuletur quis*, clausula[c] huiusmodi erit adiicienda: Si aduersus ea factū erit[d], siue quid ita factum nō fuerit[e], tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?

* abest.

TIT. XVI.

DE DVObus reis stipulandi, & promittendi.

¶ *Ne credito hîc reos à reatu siue delicto dici: sed eos reos stipulandi dicimus, qui duo pluresve ab aliquo sibi quid dari, aut fieri stipulantur, quibus simul respondetur: promittendi verò reos qui separatim [illegible] piam idem dare, aut facere singuli [illegible] de quòd duobus reis stipulandi debetur, singulis in solidum debetur: & è diuerso quòd plures promittendi rei spo[illegible]li solidum dare tenentur? vnius tamen solutione aut receptione vtriusque perimitur obligatio.*

ET stipulandi, & promittendi duo, pluresve rei fieri

¶ Quia in stipulatione, de qua dictū est suprà titulo primo, plures personæ interueniunt quandoque, quarum quædam dicuntur rei stipulandi, aliæ rei promittendi: ideo dicit de duobus reis stipulandi ac promittendi. Accur.

[illegible] Rei autē sunt, quorum de re agitur in iudicio. Cicero lib. de Orat. ij. Reos appello, nō eos modò qui arguuntur, sed omnes quorū de re disceptatur: & paulò pòst, Reos appello, quorum res est.

ET stipulandi. Totus iste titulus diuidiī in quatuor partes. Primò ponit de duob[us] reis stipulandi, qualiter fiant. Secūdò de duobus reis promittendi. Tertiò ponitur effect[us] ipsius obligationis plurium reorum. Quartò redit ad duos reos promittendi. Secunda ibi, §. duo pluresve. Tertia ibi, Ex huiusmodi. Quarta ibi, Ex duobus.

CASVS. Quintius & Sextius crediderunt Septimio decem, vterque illorum vult sibi istum in solidum obligatum esse: quonam id consequentur modo? Si Quintius ita dicat, Decem mihi dare spondes? similitérque faciat Sextius. & postea Septimus ad vtrunque respondeat: Vtrique vestrum spondeo. Quid autem, si Quintio stipulanti respondeat, Dabo: & similiter Sextio stipulanti postea seorsim respondeat, Dabo? Duplex erit obligatio: nec duo rei stipulandi, dicentur. Cor. Vib.

¶ Not. quòd in constitutione plurium reorum stipulādi debet præcedere omnium interrogatio, & sequi responsio por-

ſto promiſſoris vna omnibus. Item, quod duo ſtipulatores quib⁹ ſeparatim promiſſor diſtinctis actibus promittendi reſpondet, non ſunt duo rei ſtipulandi, quæ intellige in dubio. Syl.

c Nec creduntur duo rei. ſcilicet vt vna ſit obligatio, & vnius rei: ſed ſunt creditores quo, & diuerſarum rerum: vt infrà eod. §. ex huiuſmodi.

Duo, pluréſve. CASVS Video qua ratione duo rei ſtipulãdi, id eſt, cõſtipulatores fiant: expone nunc quomodo duo rei promittendi, & quaſi conſponſores fiant. Si Titius ita roget, Mæui, decem dabis? Mæuius dicat, Dabo. Itẽ Sei, eadem decẽ dabis? Seius reſpondeat Dabo. Tunc ius ciuile vnicũ vinculum in illos duos iniicit, & Titio vinculum illud in manuũ tradit. C. Vib.

possunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, Spondeo [a]: vt puta cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, Vtriq; veſtrûm dare ſpõdeo. Nã ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interroganti ſpondeat [b]. alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei [c] ſtipulandi eſſe.

¶ *Si duo promittãt eidem eandè pecuniã, efficiuntur duo rei promittendi. Aret.*

Duo, pluréſve rei promittendi ita fiunt: Mæui, decem aureos dare ſpondes? & Sei, eoſdem decem aureos dare ſpondes? ſi* reſpondeant ſinguli ſeparatim, Spondeo [d].

*abeſt.

¶ *Natura duorũ reorum eſt, vt quilibet* [illegible] *ſed vnius ſolutione & receptione tollitur obligatio vtriuſ* [illegible]

Ex huiuſmodi obligationibus [e] & ſtipulationibus* ſolidum ſingulis debetur: & promittẽtes ſinguli in ſolidum tenentur. In vtraque [f] tamẽ* ob

*ſtipulatibus.

*enim. T.

Reus ſtipulandi.

Reus promittendi.

Et ſtipulandi. Hic dicitur re⁹ ſtipulandi, qui rem aliquã, vt pecuniam ſtipulatur: à re, non à reatu dictus. Et econtrà reus promittẽdi, qui aliquã rem promittit: vt ff. eo. l. j. aliàs reus tãtùm debitor dicitur: vt patet C. de iura. calũ. l. ij. aliàs dicitur reus, qui cõuenitur: vt C. de iudi. l. properãdum. §. & ſiquidem. & dic vt ff. eo. l. j. Poteſt dici & alio reſpectu reus ſtipulandi, & promittendi: vt dicitur in gl. Acc.

Reorum debendi vel credẽdi cõſtitutio an per interuallũ impediatur.

a Spondeo. Hoc adiecto, vt ſint duo rei in ſolidum etiã iure veteri: vt ff. eod. l. reos. §. fi. & §. cum tabulis.

Adde, vel ſi aliter conſtat cõtrahentes voluiſſe facere duos reos, quia erunt nihilominus: vt patet ex communi opinione poſt Bart. in l. ij. ff. eod. in j. & ij. quæſt. Syl.

b Spondeat. Ex interuallo: putà, ſi diuerterint ad alios actus extraneos: vt ff. eo. l. duos. §. fi. aliàs ſi non eſt extraneus actus, contradicerent. d. l. ei, ex quo modo dixerat ibi, nã ſi prius. & quod dicitur. ff. eod. l. iij. Accurſ.

ADDITIO. Tu dic quòd interuallum magnum, putà vnius diei, cum extraneo vitiat conſtitutionem duorum correorum, ſi interueniat inter interrogationem & reſponſionem: aliàs ſi inter obligationem vnius perfectam, & alterius perficiendam, non vitiat conſtitutionem correorum expreſſam, ſed tacitã ſic, ſaltem in duobus reis credendi.

d Spondeo. Hoc acto, vt fiãt duo rei, & in ſolidum: vt ff. eo. l. reos. §. fina.

Ex huiuſmodi. CASVS. Quæro nũc quale ſit iſtud vinculum, vtrũ ſimplex, an verò duplex? Simplex tantùm. nam ſi duo ſint conſtipulatores, vterque tenet vinculum, quo debitor adſtrictus eſt. ſi duo ſint rei promittendi, vterque conſtrictus eſt vno vinculo, quod ſtipulator tenet. quare quũ duo ſtipulatores ſunt, ſi vnus pecuniam exegit, laxat vinculum, & debitor liberatur. ſi duo ſint promiſſores, & vnus pecuniam dederit, vinculo ei laxato vterque liber euadit. Cor. Vibul.

Obligatio eadẽ poteſt eſſe vna & plures.

e Obligationibus. Hoc refertur ad reos promittend. & quod ſequitur, & ſtipulationibus, ad reos ſtipulandi: vt probatur infrà ſtatim.

f In vtraque. id eſt, vtriuſque obligatione. nam vna eſt quo ad vnum effectum: vt ff. eod. l. iij. in fi. ſed plures ſunt: quia plures tenentur, vt hîc.

Dic plures etiam diſtinctè, & eſſentialiter. l. eandem. in fi. ff. eod. Syl.

a Alter. s. reorum stipulandi.
b Alter. s. reorum promittendi.
c Perimit obligationem. Ille qui accepit.
d Liberat. Ille qui soluit. Similis electio, seu implicatio verborum est. ff. de arbit. l. si duo. in prin. Vel dic, quòd quilibet istorū reseruatur ad vtrunque supradictū. & possunt fieri in stipulatiōe duo rei, & in quolibet genere obligādi: vt ff. eo. l. eādē. Intellige, dūmodo constet cōtrahentes id agere velle. Syl.

in authentico, de duobus reis. §. j. & authentica, hoc ita eodem titulo. C. nisi renuntiatum fuerit illi constitutioni: vt C. de pact. l. penulti. & ff. de minor. l. si iudex.

ligatione vna res vertitur: & vel alter[a] debitum accipiendo, vel alter[b] soluendo omnium perimit[c] obligationē, & oēs liberat[d].

¶ *Etiā diuersi[illegible] ris ad [illegible] co[illegible] rum reorum. [illegible]*

¶ Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub cōditione obligari potest[e]. nec impedimento erit dies, aut conditio, quò minus[f] ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

[illegible]

¶ [illegible]

Seruus ex persona do-

¶ Ex duobus. CASVS. Potéstne ex duobus promissoribus alter purè obligari, alter in diem, vel sub conditione: veluti si stipularer à Quintio, Centū dabis: & à Sextio, Centum dabis Calen. Maij, vel si nauis ex Africa venerit? Potest: & Quintius confestim vinctus stipulatori traditur, vt eum cogat pecuniam soluere. Cor. Vib.

Obligatio an possit imparitatē continere.

e Potest. Sed nónne est hîc imparitas? quod esse nō debet: vt ff. eod. l. tandem. §. sed si quis. Resp. secundum M. quod ibi regulariter dicitur, fallit hîc: vt ff. eod. l. si ex duobus. §. fin. Alii vt P. dicunt, quòd hîc non est imparitas: cùm adueniente conditione, vel die, ambo æqualiter teneantur: sed adhuc medio tempore remanet imparitas: quare dic, quòd in quātitate debita, vel re, quę debetur, non potest esse imparitas, vt ibi: sed in aliis potest, vt hîc, & ff. eod. l. si ex duobus. §. fi.

Rei debendi in solidum nō possunt conueniri.

f Quo minus. Sed adueniente conditione, sociū poterit conuenire mandati, secundum quosdam, vel verius negotiorum gestorum: vt C. eod. l. j. Patet ergo constitui posse purè duos reos debendi, & quemlibet in solidū conueniri: vt C. eod. l. j. Hodie contrà: etiam si hoc actum est expressim, nisi altero absente, vel inope existente, vt

¶ Suprà titul. j. & titu. præced. dictū est de stipulatione liberarum personarū. Verùm quia interdum serui stipulātur: ideo de his tractaturus intitulauit de stipulatione seruorum.

Seruus. Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò quòd seruus stipulando acquirit domino in cuiuscunq; persona stipulatio concipiatur. Secūdò excipit à regula, quòd factum nō acquiritur. Tertiò, si sint plures domini, pro dominicis portionibus acquiritur. Secunda ibi, sed cum factū. Tertia ibi, Seru⁹ cōmunis.

Panurgus seruus in iis, quę ad ius ciuile pertinent, pro nullo habetur, nec personam habere intelligitur, totúsque ex persona domini pendet, finge ergo stipulatum esse à Lęlio centum. Ius ciuile iniicítne vinculum in Lælium? maximè, sed vinculum illud non Panurgo, sed Simoni hero in manum tradit. Sed ecce, Simonè mortuo hæreditas iacebat neque adibatur. Interea Panurgus stipulatus est centum à Lælio. Ius ciuile cui tradet vinctum & constrictum Lælium? an Panurgo? minimè, sed hæreditati. Nā seruus hæreditati nondum aditæ acquirit. Cor. Vibul.

Not. seruum ex persona domini ius stipulandi habere. Item, quòd hæreditas est persona imaginaria sustinens vices defuncti. Item, quòd seruus hæreditarius acquirit stipulando hæreditati. Item, quòd quicquid hæreditati acquiritur, hæredi postea adeunti

adeunti quæsitum est. Syl.

Dominus est caput serui.

a Domini. Qui dominus caput est serui: vt j. de noxa. §. omnis. ex sua enim persona nihil potest: vt ff. de reg. iur. l. seruitutem. & l. quod attinet. nisi ex quo manumittitur. tunc enim incipit habere caput: vt de capit. diminut. l. hodie.

...mini[a] ius stipulādi habet. Sed & *hæreditas in plerisque [b] personæ defuncti [c] vicē sustinet: ideóque quòd seruus hæreditarius ante aditam hæreditatē stipulatur, adquirit hæreditati [d]: ac per hoc etiam hæredi posteà facto adquiritur.

*abest.

Hæreditati furtum fieri non potest.

b In plerisq;. Hoc propterea dicit, q. a hęreditati furtū fieri non pōt: nisi in tribus casibus: vt ff. de fur. l. hæreditariæ. & l. seq. Item propter vsumfruc: qui seruo hęreditario promitti non potest vt hęreditati quęratur: vt ff. eod. l. vsusfructus.

ADDITIO. Et est ratio secundum docto: quia sine persona cui accedit, deberi non potest.

¶ Seruus siue filius fa... stipulatur, & cu... iuscunque persona stipulationem conci... piat: acquirit domi...

Siue autem domino, siue sibi[e], siue conseruo suo, siue impersonaliter [f] seruus stipuletur, domino adquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis adquirere[g] possunt.

¶ ... ipsius personam respiciens stipulando ... quærit.

c Defuncti. non hæredis: vt hîc, & s. de hæred. insti. §. seruus. & ff. de acquiren. rer. dominio. l. hæreditas. Et quæ sit ratio, quare personam defuncti, & nō hæredis sustinet; dic, vt d. § seruus.

d Hæreditati. Sic ff. de iniu. l. j. §. quoties autem.

¶ Siue autem, &c. CASVS. Dauus semper domino acquirit, siue dixerit, Hero meo dabis? siue, Mihi dabis, siue Cōseruo meo Pseudolo dare spondes, siue simpliciter nulla nominata personā, Dare spondes? Filiusfamiliàs ex re patris commercium faciēs stipulari potest istiusmodi omnibus modis: & semper patri acquirit. nam ius ciuile vinculum quod in promissorem iniecit, tradet aut domino, aut patri. Cor. Vib.

¶ Not. quòd quocūque modo seruus stipulationem concipiat, domino acquirit. Item, quòd filii in potestate stipulādo æquiparantur seruis. Item, quòd valet argumentum de filio ad seruum, & è conuerso. Syl.

¶ e Siue sibi. Nisi in casibus, vt cùm factum est in stipulatione, quo casu domino non acquiritur: vt j. proxi. §. & cùm operas liberto stipulatur: vt ff. eo. l. antepe. [Intellige de incertis: & ratio ponitur in l. operæ in rerum. in j. & vlt. respō. ff. de oper. liber. quicquid voluerit glo. in l. seruus patroni. eod. titu. Syl.] Et in aliis Casibus, quos not. ff. eo. l. j. & l. seq. Sed nunquid frater potest stipulari fratri suo in eadē potestate existenti? Dic q sic: quia seruus cōseruo suo stipulari potest, vt hîc igitur frater fratri: argu. C. de diuer. rescript. l. j. Item, quia vox filii, vox patris intelligitur: & vox serui, vox domini intelligitur: vt j. de inut. stipulat. §. ei verò. qui & §. post mortem.

¶ f Impersonaliter. Nullius facta mētione, id est vel proprio nomine, vel appellatiuo: vel facta mētione de nomine appellatiuo, sed non proprio: vt suprà de exhæred. liber. §. j. Accurs.

Absona est hæc expositio, quia dictio impersonaliter, excludit etiam appellatiui mentionem, vt declaratur in l. proinde. ff. eod. tit. Syl.

Idem per omnia dici potest in monacho stipulante. Ange.

¶ g Acquirere. Vt ex causa profectitia, & aduētitia isto iure: quod dic, vt s. per quas perso. nobis acquiri. §. j.

¶ Sed cùm factum, &c. CASVS. Dauus stipulatus est factum, quod ipsius personam spectat, atque attingit: veluti, promittis te permissurum mihi per fundum tuum iter facere? Ius ciuile iniicit vinculum in promissorē, idque tradit domino: sed ita, vt Dauus solus iter facere possit, non autem dominus. Cor. Vib.

¶ Not. q stipulatio meri facti explicādi à seruo, nō potest p alium explicari. Item, quòd stipulatio itineris, & actus in seruo est merum factum. Syl.

a Cùm factũ. Sed si stipulatur seru sibi scribi librũ, & sic factum: nõne acquirit domino? Respõ. sic. & qđ hîc dicit, sed cùm factũ, &c. id est, à seruo faciẽdũ, & nõ ab alio, vel etiã à domino

totum soli Sextio tradetur. Cor Vi.

f Seruus cõmunis stipulando. Impersonaliter, vel sibi. vel dominis suis sub nomine appellatiuo, aliud si propria nomina expresserit: nã tũc acquirit: ꝑ virili, nõ ꝑ portione dominii. Sed qd si ꝓprium nomẽ, & appellatiuũ? Respond. si præponat ꝓpriũ, ꝑ virili. si appellatiuũ præponat ꝑ dominica: vt ff. de stipul. seruor. l. si cõmunis seru⁹ ita stipuletur, Lucio Titio. & ff. de statu liber. l. ita. §. j. Accur.

Adde, hæc vera etiam in dubio, secùs si cõstaret de intẽtione agẽtium. d. l. si seruus. qđ ꝓbatur ex cõiecturis collectis ibi, & hîc, & per doct. Syl.

g nominatim. Proprio nomine: vt š. de exhęre. lib. §. j. vel appellatiuo: dummodo intelligatur, de quo domino dicat: vt C. de libe. præte. l. ij. & iij. & ff. si cert pet. l. certum. Accur.

ADDIT.

Tu dic secundũ Ange, ꝙ factũ si ꝑsonę serui inhæreat à quocũque, siue ipsi seruo, siue sibi ab alio sit præstandũ, nõ acquirit domino: aliàs secùs. Ioan. Fab.

b Omnimodo. Sic ff. de vsu. & habi. l. plenum. §. si vsus:

c Continetur. Sic ff. de cõdi. & demõ. l. q. heredi. Acc.

d Ire agere. Hæc verba expone, vt š. de seruit. in princ. & ff. de ser. rust. præd. l. j. Et nota, q. a hîc ꝑ verba loquit: aliud si ꝑ nomẽ puta iter: tũc eñ domino acquirit: vt ff. eod. l. si communis.

Stipulari ire & stipulari iter differunt.

Sed cùm factũ [a] in stipulatione cõtinebitur, omni modo [b] persona stipulãtis cõtinetur [c]: veluti, si seruus stipuletur, vt sibi ire agere [d] liceat, ipse enim tãtùm ꝓhiberi nõ debet, non etiã dominus [e] eius,

¶ *Ex cõmunis serui sti-*

Seruus communis stipulando [f], vnicuique dominorũ ꝓ portione dominii adquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim [g] alicui *eorũ stipulatus est [h]: tũc enim soli ei adquiritur.

*cui.

¶ *Seruus communis stipulatur rem, quæ non potest vni ex*

Quod seruus cõmunis stipulatur, si alteri ex dominis adquiri nõ potest, solidũ alteri adquiritur: veluti, si res, quã dari stipulatus est, vni⁹ domini sit [i]

e Non etiam dominus. Subaudi prohiberi non debet: quasi diceret, debet prohiberi. Sed contàr š. per quas perso. nob. acqui. §. nõ solùm. & š. de iis, qui sunt sui, vel alie. iur. §. j. Sed non est contra. quia & hîc acquiritur domino commodum. nam ad sui domini vtilitatem ibit seruus.

Seruus communis, &c. CASVS. Cornelius hæredes instituit. Quintiũ ex octo vnciis, Sextium ex quatuor. ante aditã hereditatem seru⁹ Parmeno à Titio duodecim stipulatus est. Ius ciuile vinctũ Titiũ tradet Quintio pro duabus partibus, id est, octo vnciis: Sextio verò pro vna parte, id est, quatuor vnciis. Quid, si Parameno cùm esset Quintii, & Sextii communis, iussu solius Quintii stipulatus est. Ius ciuile tradet vinculũ soli Quintio. Quid si Parmeno sic dixit, Hero meo Sextio dare promittis? vinculũ

h Stipulatus est. Hoc est disiũctim, id est, diuisim exaudi. Sed q. d, si vnus iussit seruo, & ipse alteri stipulat⁹ est nominatim? Distingue ex cui⁹ re, vt si ex re iubẽtis, sibi quærat, aliàs nominato: vt C. ꝑ quas perso. nob. acqui. l. fin. §. fin. & ff. eod. l. proinde. §. fin. & l. seq. licet antiqui aliter distinguebàt.

Quod seruus communis. CASVS. Dauus erat cõmunis Quintii & Sextii. Is fundum Quintii à Titio stipulatus est. Ius ciuile non tradet vinctum Titium nisi soli Sextio. quid ita? quia fundus, quid est Quintii, amplius eius esse non potest. Cor. Vib.

i Vnius domini sit. Nam cùm sua sit, amplius ei quæri non potest: vt š. de leg. §. sed si rem & infrà de actio. §. sic itaque. restat ergo, vt soli alteri quæra-

quæratur. Aliud, si ex re vnius stipuletur: quia tunc omnibus quæritur, sed communi diuidundo iudicio reddetur, id est, cum aget communi diuidũdo ꝓ isto seruo, potest etiã deducere, ꝙ socius suus lucrat⁹ erat ex stipulatione facta ex reb⁹ suis: & redditur illi, ex cui⁹ re quæritur: vt ff. eo. l. si ex re. §. j.

TIT. XIX.

DE DIVISIONE STIPULATIONUM.

Quæ sit stipulationum diuisio, & quæ ipsius vis ac significatio.

¶ Suprà dictũ est de stipulationũ materia. Verùm, quia earum multiplex est species: ideo subdit de diuisione stipulationũ. Por.

Stipulationum. Totus iste titu. diuiditur in duas partes principales. Primò ponit diuisionem stipulationis. Secundò illam per exempla declarat. Secunda ibi, iudiciales.

CASVS. In vrbe Roma Prætor vrbanus, qui iuri dicundo in priuatis causis præerat, perpaucas causas cognoscebat, veluti de fideicomissis & alias quasdam. Alias omnes iubebat ꝑ homines priuatos cognosci, quib⁹ de iis iudicandi potestatem dabat. Cùm igitur distinctũ, ac separatum esset iudicis officiũ à Prętoris tribunali, intelligendum est quasdam stipulationes interponi solitas apud Prætorem, quasdam apud Iudicem, quasdã apud neutrum, quasdam apud vtrunque. Apud Prætorem veluti, Damnum timebam à tuis ædibus. vocabo te in ius. Prætor te ex sua sella ac tribunali iubebit stipulanti mihi hoc modo, Dãnum si quod mihi ex tuis ædibus acciderit, præstabis? respõdere, Præstabo. Apud Iudicem, veluti, Post acceptum à Pretore C. Aquilium iudicem: ne reus intelligentis se damnatum iri, venenum seruo det, quod seruum mihi redditum interficia, cogetur ab Aquilio mihi stipulanti, Si quid dolo feceris, te præstaturum spondes? responderе, Spondeo. Aliæ verò sunt stipulationes, quæ neque apud Prætorẽ, neque apud Iudicẽ fiunt: sed inter contrahẽtes tantùm. Aliæ denique modò apud Pretorem, modò apud Iudicem fieri consueuerunt. quarum exempla non est nostrũm interpretari: sed glossularum. Cor. Vib.

¶ Stipulationum. Simile per omnia. ff. de verb. oblig. l. stipulationum. ij.

¶ a Iudiciales. Quãdo iudex cognoscit, *de aliqua causa, & perdente causa incidenti facit interponere cautionem. & dicuntur iudiciales à iudice. *abest.

Stipulationum aliæ sunt * iudiciales [a], aliæ prætoriæ [b], aliæ conuentionales [c], aliæ communes [d],

¶ b Prætoriæ. quando non aditur iudex alia de causa, sed principaliter: vt talis cautio interponatur: veluti damni infecti, & cautio legatorum prestandorum: & talis est differentia inter ea quæ dicta sunt. Sed cùm hic ponatur prætoriæ, vt species opposita iudiciali: quare ff. de præto. stip. l. j. in prin. ponitur vt genus? Respond. ibi, aliter accipitur iudicialis, s. à iudicio: hic à iudice: vt ff. mand. l. Lucius.

ADDITIO. Facilimam & planissimã huius diuisionis explicationẽ vide in Cõmẽ. Fr. Hotomani ad §. sic itaque. de actionibus, vbi cur merè prætoriæ, & merè iudiciales stipulatio nes appellẽtur, apertissimè declarat.

¶ c Conuẽtionales. Quæ ex conuentione partium fiunt: & de his certum est & planum.

¶ d Cõmunes. Veluti rem pupilli saluam fore: quia principaliter potest adiri iudex, vt interponatĩ cautio, cùm pupillus habet tutorem, q. non satisdedit rem pupilli saluam fore: & sic dicitur Prætoria. Potest verò adiri iudex non principaliter: vt cautio illa interponatur, sed ex alia causa: veluti cùm pupillus non habet tutorem, potest petere coram iudice, & iudex qui dat tutorem ex officio suo facit interponi cautionem rem pupilli saluam fore: & ita dicitur iudicialis. Item quidam dicunt illam cautionem rem ratam haberi, esse communem: quia quandoque interponitur à procuratore actoris: quandoque à procuratore rei: vt ff. de procur. l. Pomponius. §. sed & is qui. Vel alia ratione dicitur communis, veluti, cùm procuratorio nomine qs alium conuenit, iudex ex officio suo debet facere, vt cautio rem ratam haberi, interponatur: &

Cautio rem pupilli saluam fore est cõmunis.

Cautio rem ratam haberi est communis.

tunc est iudicialis. Prætoria est, quando quis promisit mihi, ꝙ promiteret rem ratam haberi: modò volo, ꝙ promittat: & sic principaliter ad istã stipulationem vado ad Prætorem vt ipsa interponatur.] Hæc glos. in antiquis codicibus Accur. non reperitur, & est additio quædam. Syl.] Residuum glo. (quæ in aliis impressionibus hîc communiter ponitur:) in fine glos. huius tit. habetur.

¶ a Iudiciales. s. stipulationes.

¶ b de dolo cautio. Vt si ago pignoratitia. caueas ne seruitutes dolo perdideris, vel rei ius in aliquo læseris: vt ff. de pignor. action. l. creditor. Item si rei vendicatione agam ꝑ re, quam vsucepistitiam lite cõtestata caues de dolo, ne alienaueris, vel manu miseris seruum: vt ff. de rei vend. l. si post. sic & ff. manda. l. si procuratorem. §. penul. & l. sequen.

¶ c De persequendo seruo. Vt si metu mihi abstulisti seruũ, quem postea ꝑdideris: caueas de eo persequẽdo, vel eius pretio restituendo: vt ff. quod metus cau. l. si cùm exceptione. §. quatenus. versicu. quòd si homo. Item, emptor qui redhibet, & non habet seruum, quem reddere debet, quia aufugit, debet cauere venditori de persequendo seruum: vt si habere poterit, illi restituat: vt ff. de ædil. edic. l. redhibere. §. fin. sic & ff. de condic. cau. da. l. si pecuniam. §. penult.

¶ d Ve. Pro vel.

¶ e Prætoriæ. Stipulationes.

¶ f A mero. id est puro: sic quod nõ iudicis officio. s. tali quali in superiori casu: vt statim dicam. Accursius.

¶ Hanc glos. pro singulari allegat Ang. in l. v. ff. de verb. oblig.. Syl.

¶ g Damni infecti. Vt ff. de damno infect. l. Prætor ait. §. de eo. versi. in eum q. Dicit & alio respectu pretoria illa quæ ab initio exigitur, siue sit prætoria inuentione, siue ciuilis, siue alio quocunque modo inuenta: ex eo. s. ꝙ Prætor eam approbat: vt ff. de verb. sign. l. & hoc sensu comprehendit prætorias, & iudiciales, & communes, & omnes præter conuentionales: & ita accipitur. ff. de preto. stipu. l. j. sic. est de adoptione. ff. de adopt. l. ij.

tã prætoriæ, quàm iudiciales. Iudiciales[a] sunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio[b], vel de persequendo seruo[c], qui in fuga est, restituendóve[d] pretio. Prætoriæ[e] sunt, quæ à mero[f] Prætoris officio proficiscũtur: veluti dãni infecti[g] [vel legatorum[h]]. Prætorias autem stipulationes sic aexaudiri oportet, vt in his etiam contineantur ædilitiæ[i]. nam & hæ à iurisdictione Prætoris * veniunt[k]. Conuentionales sunt, quæ

Adde, ꝙ in quãtũ glos. vult prætoriam stipulationẽ duobus modis accipi, non bene sentit hîc, vt in l. j. ff. de præto. stipu. Dic ergo eo modo sumi hîc, vt in l. sed solùm diuersificatur significatio iudicialis, quæ hîc accipitur, vt species compar & coæqualis prætoriæ. ibi, vt species subiecta. Syluest.

*Inclusa additio Tribonianus.

*Expunge hanc dictionem Prætoris.

¶ h Vel legatorum. Vt ff. vt leg. vel fideicom. no. ca. l. j. primo resp.

¶ i Aedilitiæ. scilicet, stipulationes: vt si animal tibi vendo, de vitiis eius cauere debeo: vt ff. de ædil. edi. l. itaque. & l. si venditor.

ADDITIO. Earũ exemplum Varro de re rustic. lib. j. suppeditat. Emptor stipulatur prisca formula sic, Illasce oues, qua de re agitur sanas recte esse vti pecus ouillum, quod sanũ rectè est extra luscam, surdam, minã, id est ventre glabro, neque de pecore morboso esse, haberéque rectè licere, hæc si rectè fieri spondes?

¶ k Veniunt. Cùm ædiles erant ex Pretoribus: vt s. de iure nat. §. proponebãt. Sed quæ erit intelligibilis differẽtia inter prætorias, & iudiciales: cùm hoc titu. accipiatur prætoria vt iudicialis? Resp. quia prætoria Prætore mortuo inducta est: sed iudicialis à iurisconsultis aliis. Item in prætoria inuenies iudicem ob hoc ipsum principaliter adiri: sed in iudiciali per cõsequentiam: vt patet ex supradictis exemplis. Item iudiciales vagæ sunt per totum corpus iuris: sed prætoriæ, licèt & ipsæ sint vagæ, comprehensæ tamen sunt simul in vno titu. vt ff. de præto. stip. l. j. Item potes notare quartam differentiam: vt not. ff. de verbo. obli. l. v. §. ij.

ADDITIO. Hãc differentiã dominus Ioan. addit dicẽs: quia Prętoriæ sunt

sunt quæ per solum iudicem ordinarium interponuntur: & iudiciales quæ per quemlibet alium iudicem.
¶ a Quarum. s. conuentionalium.
¶ b Penè. ideo dicit penè: quia in quibusdã valet alius contractus: vt vẽditio in libero homine, & similibus: vt ff. de contrah. empt. l. & liberi. & l. liberi hominis. & j. de contrahend. emp. §. fi. in quibusdã nõ valet stipulatio: vt j. tit. j. primo respon. §. j.
¶ c Rerum contrahẽdarum. s. esse genera: id est quot possumus dicere esse genera contractuum, tot sunt genera stipulationum, id est vbicũque potest cõtrahi, ibi potest stipulatio interuenire. nã stipulatio propriè non est cõtractus: vt ff. de verb. sig. l. Labeo.

ex conuentione vtriusque partis cõcipiuntur: hoc est neque iussu iudicis, neque iussu Prætoris: sed ex côuentione cõtrahentiũ, quarũ[a] totidem genera sunt, quot (pene[b] dixerim) rerũ contrahendarum[c]. Cõmunes[d] sunt, veluti rem saluã fore pupillo (nã & Prætor[e] iubet rem saluam fore pupillo, caueri: & interdũ iudex[f], si aliter hæc res expediri non potest[g]) vel de rato[h] stipulatio*. *erigitur.

TITV. XX.

DE INVTILIBUS STIPULATIONIBUS.

¶ *Stipulatio rei*

¶ Intellige largè, nõ propriè: vt declarant doct. in l. v. ff. de verb. oblig. Syl.
¶ d Communes. Abnegatiuè lege. i. nõ prætoriæ tantùm, vel iudiciales tantùm, vel conuentionales tantùm: sed partim ex vno, partim ex altero naturam accipiunt. Nam si non cauerit tutor pupillo, hoc ipsum peti potest: & quo ad hoc habet naturam prætoriæ: si petitur tutor, & per consequens præstatur satisdatio: & in hoc habet naturam iudicialis, vt ff. de satisda. tut. §. j. Sed de hoc dic plenius: vt ff. de verb. obli. l. v. §. prætoriæ. vbi est hic tit. de verbo ad verbum. Item si petatur hec satisdatio ab altero tutorum, vel curatorum: ex consequentia petitur, & nõ præcisè: vnde & in hoc habet naturam iudicialis: vt ff. de admi. tut. l. iij. j. respon. & s. de satisda. tut. vel cur. §. j. & §. ij. Vel dic communes alio modo: vt j. eod. §. sed secũdum hoc, omnis prætoria potest esse communis.

Cautio petitur à tutore quando queprĩcipaliter quãdoque incidenter.

ADDITIO. Dic quod hæc gl. secuta fuit errorem suum, quòd illa appellatur cautio prætoria, propter quam interponendã iudex principaliter aditur: illa verò appellatur iudicialis, propter quam interponendam iudex non principaliter, sed in consequentiam aditur. quæ opinio ibi fuit reprobata, secundum Christoph.
¶ e Prætor. scilicet mortuus: cuius verba non habemus, sed sententiam: vt s. de satisd. tut. in prin. & §. j.
¶ f Iudex. scilicet viuus.
¶ g Non potest. Quia sponte nõ vult satisdare ex præcepto mortui Prætoris: vnde inuitus cõpellitur à iudice viuo.
¶ Non bene exponit: quia omnis prætoria esset cõmunis, quod est falsum. Syl.
¶ h De rato. Hec est communis & alia causa, quàm superior. nam hæc est conuentionalis quandoque, vt si fiat extra iudicium ex côuentione: vt ff. rem ra. hab. l. interdum.
¶ Hæc glos. falsa est: quia communis non dicitur respectu conuentionalium, sed pretoriarum & iudicialium: vt patet ex text. nostro. Syl.
¶ Item iudicialis quando interponitur à procuratore actoris: cum dubium est, an sit procurator: vt C. de procu. l. j. & de satisd. l. j. aliàs non potest res expediri, cũ non admittatur: vt j. de satisd. §. pen. Alii dicunt eam communem s. de rato: quia à procuratore rei præstatur quandoque non solum actoris: vt ff. de procur. l. non solùm. §. si status. & §. est & alius casus, & vlti. §. & l. Pomponius. §. ij. & l. si defunctus. §. vlt. Accur.

Cautio de rato est communis.

ADDITIO. Et hæc melior, quòd ideo dicantur cõmunes, quia partim per Prætores, vt in procuratore actoris: partim per iuriscõsultos: vt in procuratore rei, fuerint inuentæ, vt hic. Cautio autem, quæ ex forma statuti inducitur, si sit factum à toto populo, vel repræsentantibus ipsum, dicetur ciuilis. Si verò ab episcopo, duce, vel marchione, dicetur prætoria. Angel.

Cautio à statuto inducta an sit ciuilis, an prætoria.

[illegible]

¶ Suprà in tit. de verbo. oblig. dixit

in genere de stipulationibus interpositis ab vno: verùm quia tam ex parte creditoris, quàm ex parte debitoris aliquando plures personæ interueniunt: & sunt duo rei: ideo subiecit titulū de duobus reis. Verùm q̃a non tantùm stipulatio interponitur à libero, sed etiam à seruo: ideo subiecit titulū de stipulatione seruorum. Verùm, quia stipulatio nō est simplex, sed multiplex: ideo postea annectit titulū de diuisione stipulationum, vt suprà tit. prox. Verùm quia aliquando stipulatio est inutilis, & quia hoc potest contingere multis modis: ideo ponit hîc istum titulum, de inutilibus stipulat. Ang. Aret.

Ex Gaio libr. 2. Inst. tit. 3.

[illegible] haberi. Arti.

Omnis* res, quæ dominio nostro subiicitur [a], in stipulationem deduci potest: siue mobilis [b] sit, siue soli. At si quis rem, quæ in rerum natura [c] non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus sit, quem viuere credebat [d]: aut hippocentaurum [e], qui esse non possit: inutilis [f] erit stipulatio.

¶ *Res quæ in dominio vel com-* [illegible]

Omnis res. Quoniā iste tit. est valde longus, & habet plurimos §§. & vnusquisq; habet materiam de per se, ideo non diuidam: quia esset valde longa diuisio.

CASVS. Quoniā de stipulationibus dicere cœpisti, quæro, quę res in stipulationem deduci possint? Omnes, inquit, siue mobiles sint, siue immobiles: duntaxat quæ natura vel lege dominio nostro subiecta esse possunt. quomodo? Natura quidē, veluti quæ in rerū natura neq; sunt, neq; esse possunt. veluti hominem mortuū, aut hippocentaurum, aut chimeram, aut collem absque valle, & similia. Cor. Vib.

¶ a Subiicitur. i. subiici potest. Sunt enim quædam res, quæ nō possunt esse in nostro dominio: vel quia nec sunt, nec fuerunt, s. in rerū natura: vt j. prox. §. vel si sunt, impossibile est de natura: vt in Sole, & Luna, & similibus: vt j. eo. §. si impossibilis. vel de facto, vt aureū montem: vt ff. de statulib. l. cùm heres. §. j. vel de hominū dispositione: vt res sacræ & religiosæ, & sanctæ & publicæ, & in vsu publico existentes: & alię similes: vt liber homo ex sui natura: vt j. prox. §. & s. de rer. diui. j. respon. & §. nullus. & ff. de verb. oblig. l. inter stipulantem. §. sacram. Accur.

Dominium in quibusdam rebus habere nō possumus.

¶ b Mobilis. Cuius appellatione & per se mouentia, vt equi, continentur: vt ff. de verb. sig. l. mouentium. Accur.

¶ c In rerum natura. i. apud aliquos homines. sic s. de verb. oblig. §. conditiones. Accur.

¶ d Credebat. Maximè subaudi. nam idem si sciret mortuū, nisi mora debitoris præcessisset mortem: vt ff. de constit. pecu. l. promissor. & ff. de ver. obl. l. inter stipulantem. §. Stichū. quæ est contra.

ADDITIO. Et tunc res ipsa & in stipulationem & in petitionem & in cōdemnationē deduci debet: in eius tamen æstimationem fiet executio, l. si seruum. §. effectus. vbi gl. in verbo possit. & doct. ff. de verb. oblig. Angel.

¶ e Hippocentaurum. Animal fortè natum ex equa & tauro: quod nunquā fuit visum. vnde Horatius, in Arte, Humano capiti ceruicem pictor equinā, Iungere si velit, &c.

ADDITIO. Hippocentaurus, monstrum est partim humanum, partim equinum. Plin. lib. 7. cap. 3. Claudius Cæsar, inquit, scribit hippocentaurum in Thessalia natū, eodem die interiisse, & nos principatu eius allatum illi ex Aegypto in melle vidimus. Hieronymus in vita Pauli tradit ab Antonio visum in solitudine. Lucretius tamen lib. v. & Cicero tum in Nat. Deor. tum in Tuscu. disp: fabulam putant, quod de isto monstro narratur.

¶ f Inutilis. id est, vitiosa: quia contra ius est.

¶ Intellige ita vitiosam, vt ex ea nec naturalis, nec ciuilis oriatur obligatio. l. impossibilium. ff. de reg. iur. Syl.

¶ Idem iuris. CASVS. Quamobrem paulò superius dixisti, res quasdam prohiberi lege, ne dominio nostro subiiciantur? Quoniam lex aut naturalis, aut ciuilis repugnat, ne res quasdam stipulari possimus: veluti Iulium Cæsarem, à prædonibus captū, stipulari ab illis nemo poterat. Item res sacras, veluti prædia, quæ attributa

buta sunt alendis concionatoribus Euangelij. Item theatra, stadia, res quarum commercium non habemus, id est, de quibus contrahere nō licet, Quid ais? An nō saltē in pendenti erit stipulatio? quid enim si Cæsar se vendiderit? quid si res publica priuata facta sit? Regula est, Quæ ab initio non consistunt, ex post facto non conualescūt. Sed ecce, Domum Ciceronis stipulatus sum, deinde per Clodium sacra facta est: quæro, annon cogatur promissor eā mihi dare? minimè. Quid si sic stipulatus sim. Titium, quum seruus fuerit, dare spondes? non valet. qua de causa? quia nisi ius ciuile statim iniiciat vinculū, expost facto nō iniicit. Quum autem stipulata sit res, quam stipulari prohibuerit, vinculum omnino non iniecit. quare nec nascitur obligatio. Cornel. Vibul.

mercio nostro nō sit, stipulatio est inutilis.

¶ Idem iuris est [a]. si rem sacram [b], aut religiosam [c], quam humani iuris esse credebat: vel publicā rem * quæ vsibus [d] populi perpetuò exposita sit, vt forum [e],

*abest rem.

¶ Not. q stipulatio rei sacræ, religiosæ publicio vsui destinatæ, liberi hominis, rei, cui⁹ stipulator sit incapax, vel rei suæ, nō valet à principio. Itē, q talis stipulatio non suspenditur, vt tractu temporis, cessante causa inualiditatis, reconualescat. Item stipulatio ab initio valida tractu temporis fit inualida, si sine culpa, aut facto promissoris superueniat vna ex causis stipulationem vitiantibus. Item stipulatio ex causis prædictis inutilis est, etiā si contrahentes velint expresse differre illius effectum in casu cessantis impedimenti. Syluest.

¶ a Idem iuris est. scilicet, vt sit inutilis. Accursius.

Sacræ rei venditio valet inter ignorantes.

¶ b Sacram. Licet non valeat stipulatio, vt hic: valet tamen venditio inter ignorantes, vt actio detur: vt j. de contrahend. empt. §. fina. & ff. de contrahend. emptio. l. liberi. & l. sed Celsus. Sed quæ est ratio? Respond. quia in venditione non est necesse transferri dominium. in stipulatione sic: vt ff. de contrahen. empt. & vend. l. si ita. §. fi. & in glo. fin. Et est similis ratio, quare quis potest rem alienam vendere, vt ff. de contrahen. empt. l. rem alienam. sed non obligare: vt C. quæ res pignor. obli. poss. l. qui filios: quia in pignore debet ius constitui creditori, quod sibi det hypothecariā actionem venditione sola traditio cū obligatione euictionis sufficit: vt ff. de pignorib. l. & quę nondum. §. quod dicitur. & de actio. empt. l. ex empto. Accursius.

Aliena res vendi pōt, sed non obligari.

¶ Hæc gloss. in principio non est vera simpliciter: sed quando stipularer liberū hominem mihi dari, non valet simpliciter: quia intelligit dari, l. si ita distrahatur. §. j. ff. de contrah. emp. sed si stipularer mihi tradi, valet stipulatio: si ignorem liberum: quia possideri pōt ab ignorāte, §. idem placet. s. per quas pers. nob. acqui. Idem, si stipularer ex causa onerosa, vel ex causa lucratiua, si promissor est in dolo, valet stipulatio quantum ad interesse euictionis, secundum communem sententiam in l. liber homo. j. ff. eod. Syl.

¶ c Religiosam. Hæc verba, sacram & religiosam, expone: vt s. de rer. diuis. §. nullius. & §. religiosam.

ADDITIO. Dic hoc verum, quando res in totum est sacra vel religiosa: si autem esset pro parte: an valeat stipulatio, emptio, vel alia dispositio: vide l. hanc legem. & l. in modicis. ff. de contrahend. empt. Angel.

¶ d Vsibus. Aliàs si non esset in vsu publico, potest alienari: vt ff. de contrahend. empt. l. sed Celsus. j. respon. & l. Pacta. §. fi. sic ff. de via publica. l. viam.

¶ Dic, dum tamen eius comparatio non sit multum difficilis. l. apud Iulianum. §. fin. ff. de leg. j. Syl.

Forū & forus.

¶ e Forum. s. vbi redditur ius: vt ff. de iustitia & iure. l. pen. vel rerum venalium. Sed forus est bursa. Accur.

ADDITIO. Item forus dicitur locus exercendarum litium: vt c. forus, extrà de verbo. signific. Item calcatorium. id est locus, vbi vua calcatur: quòd pede calcantis feriatur. Dicuntur etiam fori tabulata nauium, ab eo quod incessus ferant. Item spectacula, hoc est loca erecta, vt ex his spectetur. Item forus dicitur foramen illud, per quod remus immittitur, à forando. Vnde versus,

Causatur, venditque forum, signátque foramen.
Alta fori loca sunt, datque carina foros.

Hostien.dicit, quòd forum id neutro genere ponitur pro territorio cuiusque iudicis, intra quod potest in facinorosos homines animaduertere: vnde tota diœcesis dicitur territoriū episcopi.xvj.q. vij.omnes Basilicæ.

¶ a Theatrum. Expone vt s.de rer. diui.§. vniuersitatis. Acc.

¶ b Credebat. Idē si sciebat: vt j.prox.§.&ff.de verb.obli.l. inter stipulātem. §.sacram.ibi, casum enim &c.

¶ c Cōmerciū. Generale nomē est ad omnes contractus. Vnde dicitur aliquis habere cōmerciū rei, quādo per emptionē, vel alio modo, potest eam habere, quare Iudęus non habet commerciū Christiani mācipij: vt C. ne Christian.man. Iud.&c. vnde si Iudæus Iudæo promittit, tale mancipium nō valet: vel Christia. Iudæo: vt hic, si autē Christiano promittat Iudæus, valet: vt ff. de verb.obli.l.multum interest. & de leg.l.apud Iulia.§.fin.

*priuatum. T.

*abest.

vel theatrum [a], vel liberū hominem, quē seruū esse credebat [b]: vel cuius commerciū [c] nō habuerit: vel rē suā [d] dari, q's stipuletur.

¶

¶ Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quòd publica res in priuatā* deduci, & ex libero seruus fieri potest, & commerciū adipisci stipulator potest, & res sua* stipulatoris esse desinere potest: sed protinus [e] inutilis est.

¶ *Adeoque, Etiā quod à principio valuit, si ad eum peruenit casum à quo initiū sumere nequit, vitiatur.*

¶ Item contrà [f], licet initio vtiliter res in stipulatū deducta sit, si tamē * postea in aliquā * eorum * causam [g], de quibus suprà dictū est, sine facto [h] promissoris deuenerit, extinguitur [i] stipulatio. Ac nec statim ab * initio talis stipulatio valebit, Lucium Titium, cùm seruus erit, dare spondes? & similia [k]. Quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationē [l] deduci nullo modo possunt.

¶

Stipulatio rei suæ an valeat.

¶ d Suam. Nam cùm sua sit, plus sua fieri non potest: vt s. de leg. §. sed si rem.& j.de actio.§.sic itaque. nisi ratione possessionis apud alium constitutæ: vt ff.de contrahen. empt. l. si in emptione.§. iij. vel nisi sub conditione, dum tamen adueniēte conditione stipulatoris res esse desierit: vt ff. de verborum obligationib. l. si rem meam.& l.existimo.

Stipulatio pura non suspenditur, sed bene alii actus

e Protinus. id est statim: quia pura stipulatio suspendi non potest: vt ff.de stipul.seruo. l.vsusfructus. secus in aliis actibus viuorū: vt ff.commu. præd.l.fin.Accursius.

ADDITIO. Puta per euētum confirmationis, quæ ex postfacto fieri potest: sed tamen ipse actus in veritate non pendet, sicut nec stipulatio: sed interim vel est nullus: vel sola ipsius qualitas, puta dominii trāslatio, vel cui acquiratur, pendere dicitur. & hæc vera in actibus puris. *abest.

¶ f Item cōtra. i.è cōtrario. nā s.dixit, quando ab initio res erat sacra vel similis, sed postea desiit: nunc ecōtra, quando prius nō sacra, sed postea fit. *abest. *earum *abest.

¶ g Eorū causam. i. sacra, vel religiosa, vel similis: vt s.proxi.§. Accur.

¶ h Sine facto. Quod est cùm erat res aliena: aliàs si sua semper suo facto factū videtur, etiam si aliena fuerit post tempus stipulationis. Idē, & si erat aliena dummodò post morā vt ff.de verb. oblig.l.si seruum.§.j.& ij.

i Extinguitur. Arg.contra.s.de leg. §.si quis debitori.versi.quòd si viuo.

k Similia. putà rem sacram, cùm erit profana, & sic de singulis, scilicet sacra vel religiosa: vt s.proxim.§.

l In obligationem. s. istam, hoc est stipulationem.

¶ Si quis. CASVS. Hęc stipulatio facta est, Promittis Apellē mihi tabulā picturū? vel decē daturū? Ius ciuile nō iniicit vinculū obligationis in promissorem. Quid si dixero, Promittis te curaturū, & perfecturum, vt Apelles pingat? Tum ius ciuile tibi vinculū iniicit. Quænam ergo dissimilitudinis ratio est? Quia ius ciuile neminem ob alien

alieni facti promissionem obligat. posteriori autem stipulatione suum factum promissor pollicitus est. Sequentem §. per se clarum non explicamus. Cornelius Vibulanus.

Factum alienum quandoque licitè promitti- n tur.

¶ a Aliū. Prorsus extraneum.

¶ b Non obligabitur. Et est ratio, quia nemo alienum factū promittere potest, vt hîc & ff. de verb. oblig. l. stipulatio ista, in princip. nisi pœna promittatur: vt infrà eod. §. versa vice. nisi in casibus, in quibus præsumit lex interesse promitti, nisi fiat, vt in cautione iudicio sisti: vt ff. de verbor. obligat. l. quoties quis. [Dic, hoc est generale in quibuscunque prętoriis stipulationibus. d. l. quoties. quia in his magis æquitas, quàm iuris subtilitas attenditur. Syl.] Item in stipulatione ista, habere licere: vt ff. de verbor. obligat. l. stipulatio ista. j. respon. Item in stipulatione de rato. vt ff. rem ratā hab. l. in stipulatione. Item in stipulationibus ædilitiis, vt sanum esse seruum venditum, vel non furem: & similia: vt ff. de euict. l. si ita quis. Item in stipulatione rem pupilli saluam fore, nam cùm sit prætoria, exigitur fideiussor: vt ff. de præto. stipul. l. prætoriæ. Stipulatur ergo pupillus his verbis à fideiussore: Promittis rem meā saluam fore per tutorem, vel curatorem? nam & his verbis ab eis stipulatur: vt ff. rem pupil. saluam for. l. j. & l. cum pupillus. Præterea, nónne quis semper promittit per se & suos hæredes ad facta, quæ per alium possunt explicari: vt C. de contrahend. stipul. l. fin. licet contra sit, si non potest per alium fieri: vt ff. eodem de verb. obli. l. centesimis. §. id quod. & C. de caduc. toll. l. vnica. §. ne autem? Respon. Non est alius hæres quàm testator: imò idem præsumitur: vt in authent. de iureiur. à mo. præ. §. j.

ADDITIO. Adde secundum Ang. alios casus, puta quando promittit alium dare vel facere id, ad quod promissor tenebatur. Item quando iurauit: quia facit valere omni meliori modo, quo potest: vt l. cum pater. §. filius. ff. de legat. ij. Angel.

¶ Si quis alium[a] daturum, factúrumve quid promiserit*, non obligabitur[b]: veluti, si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quòd si effecturum[c] se, vt Titius daret, spoponderit, obligatur.

* spoponderit.

c Effecturum. Tunc enim suum factum manifestè promittit*: idem si dixit se curaturum, vt fiat: vt ff. si cert. pet. l. fin. §. si.

* hæc est sententia Th. hîc.

¶ *Stipulari nemo po[illegible] ei cuius iuri subiectus sit, aliquid detur aut fiat.*

Si quis alii, quàm ei, cuius iuri[d] subiectus sit, stipuletur, nihil agit[e].

¶ d Iuri. id est dominio, vt seruus domino, cui acquirit: vt s. per quas perso. nob. acqui. §. item nobis. Item reuerentia paterna, vt filius patri: vt suprà, per quas perso. nob. acqui. §. j. Item obediētia: vt monachus monasterio cui quærit, & se & alia: vt in authen. de monach. §. illud. Idem dicas de seruo fructuario. Idem de vsuario. Idem de seruo bona fide possesso, & libero bona fide possesso, qui ex duabus causis quærunt: vt suprà per quas per. no. acqui. §. de his. & §. idem placet.

e Nihil agit. Et est ratio: quia inuentæ sunt &c. vt infrà eod. §. alteri. & ff. de verb. oblig. l. stipulatio ista. §. alteri. fallit tamen in casibus xvj. In primis, vt si stipulantis intersit: quia sit tutor eius, cui stipulatur rem pupilli saluam fore. Secundò, quia procuratori stipuletur dominus. Tertio, si stipulatur creditori: vt infrà eod. §. sed si quis stipuletur. versi. & si creditori. & ff. de verb. obliga. l. stipulatio ista. §. si stipuler. & §. si quis insulam. Quartò fallit in omnibus prætoriis stipulationibus: vt ff. de prętoriis stipulatio. l. in omnibus. vt est damni infecti. ff. de damno infec. l. damni. §. si. Item iudicatū solui, & similes, vt ff. de proou. l. in causæ. §. si. Item fallit in procuratore præsentis: vt ff. de verb. oblig. l. si procurator. & ff. de proc. l. quod procurator. Item fallit in actore municipum: ex cuius pacto queritur municipibus. Item in curatore furiosi, & consimilium personarum, & tutoribus: vt ff. de constitut. pecu. l. eum, qui. §. si actori. Item fallit in institore. nam sibi actio ex pacto instituti quæritur: vt ff. de instito. l. j. in fin. & l. ij. Item fallit in iudice, vel notario, vel simili persona publica: ex quorum pactis, & stipulationibus alteri quæritur: vt ff.

Stipulatur alter alteri xvj. modis.

xem pupil.sal.for.l.ij.iij.& iiij.j.resp. & in auth.de execu.& iis qui con. §.j. col.vij.& in auth.de hære.ab intest.§. ex his.Item fallit in creditore,ex cuius pacto quæritur actio debitori: vt ff.de pig.act.l.si cum venderet. j.resp.Item fallit,si auus paciscatur dotē reddi nepti: quam iam in potestate non habet:vt ff.solu.matrim. l. Caius Seius. [Adde, idem in omnib⁹ piis locis, secundum Bald. qui communiter approbatur in l.illud. in j.col.C.de sacrosanct.eccle. Syl.] Item fallit in procuratore vendentis, vt ff.de act.empt. l.Iulianus. §.si procurator. Item fallit in deponente,si paciscatur alij rem restitui. Item fallit in commodāte faciente simile pactum: vt ff. depo.l.Publia. & C.ad exhib.l.si res. Item fallit in donante simile pactum sanciente in euentum alicuius conditionis: vt C.de do. quæ sub modo. l. quoties.Item fallit,si pater stipuletur filio, vel alij posito sub sua potestate post mortem suã, scilicet patris. Nam & filio quæritur,licet hæres nō sit: vt ff.de verb.obli.l.quodcunque. §.si ita quis.Si verò purè & nō post mortem, ipsi stipulanti quæritur: vt ff.de verb. oblig.l.dominus seruo.His enim casibus ex pacto, vel stipulatione alteri⁹, alteri quæritur.non aliàs,vt hîc,& C. per quas perso.nob.acqui.l.j. Cùm enim sint speciales, non sunt trahendi ad consequentiam,vt ff.de leg.& sena tusc.l.quod verò. Sed M.dicebat hos casus facere regulã:& si quis casus esset contra illud,speciale esset:& quod hîc regulariter dicitur. & j.eod. §.alteri.& C.per quas perso.nobis acqui. l.j.dicebat iure directo nō valere, sed vtiliter acquiri posse,& sic secundum eum semper ex pacto alterius quæritur:quod falsum est, cùm parũ interesset,directò,an vtiliter quæreretur, vt ff.de neg.gest.l.actio.Accur.

¶ Adde,quòd hodie de iure canonico indistinctè alteri stipulamur vtiliter. glos.in ca.quoties.j.q.vij. quæ tamen cõmuniter reprobatur.& sic iste text. etiam de iure canonico procedit. & d.l.stipulatio ista. §.alteri. Vnde dic, hoc verum apposito iuramēto, per d. glo.quæ in hoc cõmuniter approbatur.Syl.

¶ Planè solutio etiam in extraneã* personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur. Mihi aut Seio dare spondes? vt obligatio quidem stipulatori acquiratur [a]: solui tamen Seio [b], etiam inuito eo [c], rectè possit, vt liberatio ipso iure contingat [d], sed ille [e] aduersus Seiũ habeat* mandati [f] actionem.

* extranei.

* habebit.I.

Planè. Stipulatus sum, Mihi aut Quintio dare spondes? Ius ciuile tibi vinculum iniecit, quod mihi tantummodò, non etiam Quintio tradit. Veruntamen ei numerando pecuniã, potes te ab illa obligatione dissoluere: adeò, vt Prætor mihi cōtra te actionem postulanti, daturus non sit. dabit tamen mãdati actionem tibi aduersus Quintium, ad pecuniæ illi datæ repetitionem.Cor.Vibul.

a Acquiratur.scilicet tantùm.

b Seio. Non tamen hæredi eius: vt ff.de verb.oblig.l.cùm quis.Item hoc intellige statu huius adiecti non mutato,aliàs contra: vt ff.de solut.l.cùm quis.Item hoc intellige ante litem cō testatam à stipulante,aliàs contra: vt ff.de solutio.l.si quis stipulatus fuerit decem.§.j. Item licet solui possit adiecto, non tamen agere potest adiectus:vt ff.de constit.pecu. l.sed & si filiofamil.in fin.& l.si verò.

Solutio an possit fieri adiecto.

c Inuito eo.Qui stipulatur.

¶ d Contingat. Nisi in casu, vt ff.de eo, quod cer.loco.l.iij.§. idem Iulia. Sed ibi facta fuit solutio alibi, quàm fieri debuit: vnde venit interesse: vt ff.de actio. §.loco.in quo non potuit domino præiudicare accipiendo sortem adiectus: vt ff.de regul.iur.l.non debet. licet & ipse dominus posset, vt ff.de eo,quod cer.lo. l.centum.in fin. & l.fina.in fine.

e Ille.scilicet stipulator.

¶ f Mandati. nunquid adiectus mandati semper tenetur? M. dicit quòd sic,vt hîc,& ff.de verbor.obliga. l.Iulia.§.fina. Nam semper tacitum mandatum, & si non expressum, interuenire dicebat, & in absentia, & sine nunti

Adiectus, cui solutum fuerit, an mandati actione tenetur.

nuntio, vel epiſtola. quod eſt contra legem. ff.de procura.l.j.§.j.Quare dicemus, quod mãdati agit, ſi inter ceſſit mãdatũ: vt quia præſente adiectio fuit ſtipulatus, vt hîc, & ff.de verbo. obli. l.Iulia. §. fina.& ff.mãda. l.qui fidē. aliâs agit nego. geſto. cùm non ſit procurator: vt ff.de ſol.l. vero procuratori. §. interdum. & j. de obli. quæ ex quaſi contract. in princip.

ADDITIO. Nota bene hãc gloſſ. qua actione teneatur. & iſta ſunt vera, niſi adiectus eſſet animo ſibi donandi, vt dicta l. Iulia. §.j. & ibi Bart.ff.de verb. oblig. In dubio autem non videtur adiectus animo donandi, vt l.ſi cum aurum.ff. de ſolu.Ang.

¶ *Si quis ſibi & alteri copulatiuè ſtipulatur, dimidia tantùm ſtipulatori debetur.*

¶ Quòd ſiquis ſibi, & alii, cuius iuri ſubiectus nõ ſit, dari decē aureos ſtipulat⁹ eſt, valet[a] * quidem ſtipulatio: ſed vtrũ totũ debeatur ſtipulatori*, quod in ſtipulationē deductũ eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt: ſed placuit, *nõ pl⁹ [b], quàm dimidiã partem ei adquiri.

* valebit.

*abeſt.

¶ *Si pater ſtipulatur filio acquiritur ſibi.*

¶ Ei verò*, qui iuri tuo ſubiect⁹ eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris[c]: quia vox tua, tanquam filij ſit [d]: ſicuti & filij vox tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt [e].

culum iniicit, quod mihi tradit. Cui verò decem illa acquiruntur? mihi. Sed domine Imperator, non erat his locus. non enim cui ſtipulãdo acquiratur, ſed quæ vtiles aut inutiles ſint ſtipulationes, hoc tibi capite exponēdũ erat. Cor.Vib.

*placet.

Not. ꝙ patris & filij eadē pſona, & vox fingitur. Syluest.

c Acquiris. Sic ff. de verb. obliga.l. dominus ſeruo. & C. de contrahē, & commit. ſtip. l. ij.& ff. de pact. l. & hæredi. §. nos autem.

*abeſt vero.

¶ d Filij ſit. Cũ vna perſona cēſeatur pater, & filius: vt C. de impub. & ali. ſubſt.l.fin.ſic, & in ſeruo, & domino eſt eadem vox: vt j.eod.§.poſt mortem.

Filius & pater cēſentur vna perſona.

ADDITIO. Naturaliter tamen ex contractibus domini ſeruis, patres filiis, & cõtrà, obligãtur: quod genus obligationis ad agendũ inutile eſt, ſed retentionem cõpenſationémque habet, & ſoluti repetitionē impedit, & denique fideiuſſor rectè ei accedit. l. ſi id.l.frater.ff.de cond.indeb.l.etiam ff.de compenſat.l.j.de fideiuſſor.

¶ Quod ſi quis. CASVS. Stipulatus ſum, Mihi, & Quintio decē dare ſpõdes? Ius ciuile vinculum tibi tantùm iniicit in aureos quinque. quamobrē? quia ſtipulando extraneo ius ciuile nullum vinculum iniicit. Cor.Vibul.

¶ Not. ꝙ ſtipulatio rei diuiduæ in qua perſona copulatè adiicitī ſtipulatori, eſt vtilis ſolũ ex perſona ſtipulatoris pro dimidia: pro alia eſt inutilis.Syl.

a Valet. ſcilicet, pro parte dimidia: vt ſubiicit: vt ff.de eo, quod certo.l.iij.§.ſi quis.Et collige, quòd non vitiatur vtile per inutile. ſic ff. de verb.oblig. l.j. §. ſed & ſi mihi. argu. contra. ff. de arbi. l. parui. aliâs Pedius §.j.& dic vt ibi.

¶ Dic hoc verum in indiuiduis: ſecus in diuiduis, vt per docto.in d. §. ſed & ſi mihi.Syluest.

¶ b Non plus. Vt ff. de verbo. oblig. l.ſi mihi.Sed contra. ff.de contrahen. emp.l.fundi.Sed dic vt ibi.

¶ Dic, quòd ſecunda ſolut.in d.l.ſi mihi, communiter approbatur.Syl.

¶ Ei verò. CASVS. Stipulatus ſum, Filio meo, qui in manu mea eſt, Decem dare ſpondes? Ius ciuile tibi vin-

¶ e Acquiri poſſunt. Vt profectitio peculio & aduētitio quo ad vſumfructum: vt ſ.per quas perſo.nob.acquiri.§.j.Accur.

¶ Præterea inutilis. CASVS. Stipulatus ſum certis verbis, veluti, Decē dare ſpondes? tu non congruenter reſpondiſti, ſed ita, Quinque dabo. Ius ciuile tibi nõ iniicit vinculum in decem. Idémque eſt, ſi mihi quinq;, aut purè ſtipulanti, tu decē: aut ſub conditione promiſeris. Quid verò illa apud Plautũ ſtipulatio, valétne? Dabíſne argenti mihi hodie viginti minas? Dabo. Sanè valet. Cor.Vib.

¶ Not. quòd diuerſitas quantitatis vitiat eatenus, quatenus eſt diuerſitas: ſed diuerſitas in qualitate inter interrogationem & reſponſionem reddit ſtipulationem in totum inutilem.

Itē, quòd absoluta, & simplex responsio in dubio non intelligitur discordare ab interrogatione: sed in ea censētur repetitæ virtualiter omnes qualitates interrogationis. Syl.

talis respōsio facit diuersitatē in qualitate: q̃a in qualibet sub cōditione interrogasse videtur. Sed in alternatiua summarum minor est in obligatione. l. si ita stipulatus fuero decē, aut quinque. ff. eo. ideo de ea interrogatū & respōsum esse videtur.

Stipulatio semper vitiatur ex responsionis diuersitate.

* abest.

¶ [illegible]

Præterea inutilis est [a] stipulatio, si quis * ad ea quæ, interrogatus fuerit, non respondeat [b]: veluti, si quis decem aureos à te dari stipuletur, tu quinq; promittas, vel cōtrà, aut si ille purè stipuletur, tu sub cōditione promittas, vel contrà: si modò scilicet, id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, Præsenti die spondeo. Nam si hoc solùm respōdeas, Promitto: breuiter videris in eandem diem, vel conditionem spopondisse: neque enim necesse est in respondēdo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit [c].

¶ [illegible]

a Inutilis est. Interdum in totum: interdum pro parte.

b Non respōdeat. s. cōgruè, diligēter tamē attende, q̄ vbicunq; est diuersitas: si incontinenti placet diuersitas stipulatori, valet stipulatio, vt ff. de verbo. obli. l. j. §. cum adiicit. Si autē nō placeat, aut est in qualitate, aut in quātitate, aut in specie diuersitas. In primo casu nullo modo valet, vt hîc, ibi, aut si ille &c. & ff. eod. l. j. §. cum adiicitur. & §. si quis simpliciter. Si verò in quantitate: in eo q̃d cōsonat valet: siue detrahat, siue adiiciat, vt ff. de verbo. oblig. l j. §. si stipulanti. quæ est contra, in alio non, vt hîc: ibi, veluti, &c. Si autem in specie: aut promittitur vna species p̄ altera: & tunc non valet, vt j. eod. §. si de alia. aut alia adiecta, & ita copulatiuè, & tunc valet in alia, non in adiecta, vt ff. de verb. obl. l. j. §. sed si. Si autē plures res stipuletur: tunc aut copulatiuè fuit facta interrogatio, & valet in eo, quod respōsum est: aut disiūctiuè, vt illā, aut illā rem promittis? quo casu valet: siue ad vtrunq;, siue simpliciter respondeat, & in vtraq;. Si verò in vna, nō valet etiā in ea: licet in summis non vitietur alternatiua, si respōdeatur ad vnam tantùm: vt ff. de verbo. oblig. l. j. §. si quis. & l. inter stipulantem. §. si stipulante. Accursius.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis secundū Ioan. Fab. q̃a in speciebus

c Expresserit. Quæ enī in præfationibus dicūtur, in cōtractib⁹ repetita creduntur: vt ff. de verb. obl. l. Titia. §. idem respondit.

Itē inutilis. Stipulatus sum à filio meo, q̃ in manu mea est: vel ipse à me stipulatus est: valétne stipulatio? minimè. I⁹ enim ciuile, patris, & filij subiecti patri, eadem censet esse persona & bona: quę tum demū distinguit, quū filius emācipat⁹ est. Quid Seru⁹ Pāphilus si stipuletur, an ius ciuile serui causa vinculū iniicere non dignatur? minimè. Quid autem in filiofamiliâs? Ius ciuile stipulāti extraneo vinctū tradit filiūfamiliâs q̃d intellige, vt suo loco explicauim⁹. C. V.

Not. quòd inter patrem, & filium stipulatio non contrahitur. Itē, quòd inter dominum, & seruum obligatio ciuilis contrahi non potest. Item, quòd seruus nemini potest ciuiliter obligari. Item, quòd filiusfamiliâs, excepto patre, potest aliis ciuiliter obligari & naturaliter. Syl.

Item inutilis. Quantum ad ciuile vinculū, sed naturale contrahitur, vt ff. de condic. inde. l. si id, quod. & l. frater à fratre. §. j. vnde fideiussor accedit, vt j. de fideius. in princip. Et hæc vera sunt, nisi in castren. pecul. vel quasi. nam tunc est loco patris famil. vt ff. ad Macedon. l. ij. & ff. de collatio.

Obligatio naturalis inter patrem & filiũ potest consistere.

tio.bonorum l.j.§.nec castrense. tunc enim & cum patre obligatur:& agitur cum effectu:vt ff.de iudic. l.lis nulla.

¶ Intellige petita venia. l. adoptiuũ. in princip.ff.de in ius voc.Syl.

de cura.furio. l.j. primo respon. & ff. de reg.iur.l.furiosi. Idem in mente capto,vt suprà de cur.§.j.

¶ Hoc verum quoad obligãdum prodigum alteri,secus è contra,d.l.is,cui. Syluest.

¶ Item inutilis est stipulatio, si vel * ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est: vel si is à te stipuletur [a]. Sed seruus quidem nõ solum domino suo obligari non põt [b], sed ne quidem vlli * alii. Filii verò familiarum * aliis obligari possunt [c].

*abest. *abest. *familiàs.

¶ … trahere.. Aretin.

¶ Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palam est. quod & in surdo receptũ est: quia & is,qui stipulatur, verba promittentis, & is,qui promittit,verba stipulãtis audire debet. vnde apparet, nõ de eo nos loqui, qui tardiùs exaudit:sed de eo,qui omnino non audit*.

*exaudit.

¶ … rahere potest

¶ Furiosus nullum negotiũ [d] gerere potest [e]:quia nõ intelligit,quod agit*.

*agitur. T.

¶ … antiam exce… pupillum … etiam … re potest, ipse … tẽm alteri obligari non potest

¶ a Stipuletur. C.de pact. conuẽtis. l.pactum dotale. contra. Solut.maximè, ibi positũ abundat: sic C.de testament. manu. l.fin.§.j.

¶ b Obligari non potest. scilicet ciuiliter. Accur.

¶ c Obligari possunt. Ex omni causa:vt ff. de iud.l.tam ex contractibus.& conueniri in solidum, durante patria potestate, auctoritate tamen patris interueniente: ad quid pater compellitur officio iudicis.C.de bonis quæ libe. l. cum nõ solùm. §.j.& postea, nisi in sex casibus: q. sunt ff. quod cum eo.l.ij.Excipe duos casus,vt in mutua pecunia, ex qua non tenetur cum effectu, propter exceptionem Macedoniani,neq; pater,vt C.ne filius pro patre.l.j.Item in voto,vel Deo, vel Reipub.facto:vt ff.de polli. l.si quis rem.§.voto. Nam licet aliàs, scilicet, ex contractu, vel quasi, conueniatur à prælato maiore loci illius:hic tamen non conuenitur: vt C.de episc.& cle.l.nulli.& in auth. de eccle.ti.§.si quis.

¶ Dic secundum docto.hîc, non procedere in voto religionis. l.Deo nobis.§.hoc etiam.C.de episcopis & clericis. & in matrimonio de iure canonico, quod attenditur. c.j.de coniug. seruo.Syluest.

¶ d Nullum negotium. scilicet obligatorium.Idem in prodigo,cui bonis interdictum est.ff.eod. de verb.oblig. l.is cui. quia furioso similis est: vt ff.

ADDITIO Idem in fatuo. Et intellige de his, qui omnino nihil rationis sapiunt: aliàs secus,secũdum Ang.

¶ e Potest.scilicet ciuiliter.

¶ Pupillus. CASVS. Annius pupillus stipulatus est à Mæuio decem.quæro an ius ciuile vinculum obligationis in Mæuiũ iniiciat? maximè. Quid verò si Annius Mæuio stipulanti promiserit? Ius ciuile nõ aliter in pupillũ vinculũ iniicit,nisi auctore tutore pupillus promiserit. Sed quoniam de pupillo locutus es, quæro an id sit perpetuũ,& puero anniculo aut bienni,qui fari possit, stipulãte, ius ciuile vinculum promissori iniiciat? Vtilitatis,inquit, causa receptum est, vt pupillus etiam minor septennio, modò fari valeat,etiã si non intelligat prorsus quid agat,stipulari possit. Verùm, qui in potestate parentis est,si ante annũ XIIII.stipuletur, ius ciuile ipsius stipulationem aspernatur.Cor.Vib.

¶ Not. pupillum obligari sine tutoris auctoritate non posse. Item,quòd qui excessit infantiam, alium sibi obligare potest sine tutore: secùs in infante. Item,quòd infans æquiparatur furioso. Item, quòd quanuis hoc verum sit in multis,tamẽ quo ad alium obligandum sibi æquiparatur proximo pubertati. Item, quòd patria potestas non est potens ad filium impuberem obligandum.

¶ a Pupillus. scilicet pubertati proximus: vt sequitur. & est ratio, quia intellectum habet: vt ff. de regu. iur. l. in negotiis. Accursius.

¶ b Obligetur. scilicet alii.

¶ c Auctoritate. Sic s. de auctorita. tuto. in princi. sic ff. de pact. l. cõtra iuris ciuilis.

¶ d Infans. id est vsque ad septem annos: vt C. de iur. delib. l. si infanti. primo respon.

¶ e Infantię proximus. id est vsque ad decem annos, & dimidium: & sic proximus respicit infrà: sed cum dico pubertati proximũ, à decem annis & dimidio suprà intellige. nam sic in masculis debet fieri dimidiatio: in fœminis in nono & dimidio: vt suprà quib. ex causis manu. non li. §. fin. & suprà quib. mod. tut. finia. j. respon.

¶ f Non multum. Nam distat aliquantulum, vt in hæreditate, quam transmittit infans, vt C. de iure deliberãdi. l. si infanti. §. primo. secus in furioso: vt C. de curat. furiosi. l. fin. §. fin autem. & hoc secundũ Azo. Sed certè sic posset dixisse: quia vnus paruus, alter magnus, alter continuum tempus, alter habet interualla dilucida. Dic ergo, distat in stipulando, in hoc: quia infans sine intellectu interdum stipulatur: sed furiosus nunquã: vt ff. rem pupil. saluam fore. l. seruũ pupilli. [Communiter tamẽ tenetur, quòd ille text. loquatur in maiore infante. Syluest.] Item dicit non multum propter proximum infantię, qui intellectũ habet, & ideo colligitur statim, quòd hîc dicitur. ibi, sed in proximis. Accur.

¶ g Benignior. Quàm s. dictũ sit. Acc.

¶ h Idem iuris habeant. Vt alios sibi obligent: aliis verò non obligentur sine tutore, vt suprà proxim. §.

¶ i Impubes. Aliud si pubes. nam obligatur ac si esset sui iuris, vt ff. eod. de verb. obl. l. fin. §. j. nisi in duobus casibus, vt s. eo. §. item inutilis. diximus.

¶ k Patre. Sed quæ est ratio de hoc ad pupillum: cùm tutore auctore obligetur? Respond. quidam, quòd ob hoc ipsum datur tutor, sed patria potestas est ad corrigendũ: & est pro eis. C de bon. quæ libe. l. fi. §. fin autẽ. Vel dic, quod tutorem habet obligatũ, si male auctoratur, patrẽ nõ, vt C. de bo. quę lib. l. cùm oportet. §. sub hac tamen. versi. non autem hypothecam. Accur.

ADDITIO. Hoc verũ, quando de pupillo merè obligãdo tractatur: secus si de mera vtilitate: quia põt etiã sine patre obligari. Si verò potest esse vtilitas & damnũ: puta, qñ vsusfructus, vel aliqd patri quæri põt: quo casu de iure nouo pater legitimã administrationem habet, sufficit ipsius auctoritas, nõ in aliis: vt l. si infanti. C. de iur. deli. Ang.

ADDITIO. Ratio differentiæ est, quòd filiusfa. stipulando, non sibi, vt pupillus, sed patri acquirit. §. si quis alij. s. eo. vt meritò impubes in potestate constitutus, auctore patre non obligetur, sed pater potius promittat si è re sua sit obligari. E.B.

* vt tamen sicubi.

3 Proximus pubertati. Hæreditas trãsmittitur per infantem, sed non per furiosum.

* infanti

Stipulatur quãdoque infans, non autem furiosus.

Filius ...

Impubes est cum auctoritate patris non potest obligari.

* infantibus.

¶ Pupillus[a] omne negotium rectè gerit: ita* tamen, vt vbi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti, si ipse obligetur[b]: nam alium sibi obligare, etiã sine tutoris auctoritate[c] potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam habent aliquẽ intellectum: nam infans[d], & qui infantiæ* proximus[e] est, non multum[f] à furioso distant. quia huiusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ*, propter vtilitatem eorum, benignior[g] iuris interpretatio facta est: vt idem iuris habeant[h], quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes[i], ne auctore quidem patre[k], obligatur.

¶ *Conditio im-*

¶ Si impossibilia. CASVS. Stipulatus sum hoc modo, Si digito cœlum tetigero, decem dabis? Ius ciuile istã stipulationẽ pro nihilo ducit, neque tibi vinculũ iniicit. Rex enim impossibiles facere quenquam nequaquam coget. Quid, si hoc modo stipulatus sim, Si digito cœlum non tetigero, decem dabis? Ius ciuile tibi vinculũ iniicit. Perinde enim est, ac si purè stipulanti mihi decem promisisses. C. Vib.

¶ Not. stipulationem conceptã sub impossibili cõditione inutilem esse sub necessaria verò puram esse. Item, quod ea quæ per rerum naturam existere non possunt, dicuntur impossibilia. Syl.

¶ a Obli-

[illegible] possibilis [illegible] verò necessaria facit eam haberi pro pura. Aretin.

Si impossibilis cõditio obligationibus [a] adiiciatur, nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura [b] impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, Si digito cœlum tetigero, dare spondes? At si ita stipuletur, Si digito cœlum non tetigero, dare spondes? purè [c] facta obligatio intelligitur: ideóque statim [d] peti* potest.

Stipulationis contractus partiũ præ[illegible] alligans eam legitimè probarit, per[illegible]

Item verborum [e] obligatio inter absentes [f] concepta, inutilis est. Sed cùm hoc materiã litium contentiosis hominibus præstabat [g], fortè post tempus [h]

a Obligationibus. Quibuscunque. Vt hîc, & ff.de actionibus, & obligationibus.l.non solum. Secus est in vltimis voluntatibus: quia tunc pro nõ apposita habetur: vt ĩ.de hæredibus instit. §. impossibilis.

a Dic, vt per Bart.in l.j.ff.de cond.insti. Syl.

b Cui natura. Non ita si verborum perplexio sit: vt ff.de cond.instit.l.si Titius. Ioan.cõtrà: tunc enim quandoque nõ diceretur impossibilis, licet non posset existere: vt ff.de verb.oblig.l.si Titius. secundũ Azo. [Declara, quòd idem est hoc, quòd dicere, quòd conditio impossibilis in casu. d.l.si Titius. non vitiat stipulationem: quia ibi non est omnimoda perplexitas, quia est dissolubilis per præoccupationem iudicij litem contestando.Syl.]Et facit ad hunc §.ff.de regul. iuris. l.impossibilium.& ff.eod.l.impossibilis.§.j.

c Purè. id est, sine conditione, etiam si dies esset apposita: vt ff.eod.l.in illa stipulatione.§.fin.

d Statim. Cum spatio tamẽ, quo solui possit: vt ĩ.eod.§.fin.ff.eod.l.eum qui kalendis. Et hoc dixi, ĩ.de verbo. obligat.§.omnis stipulatio. Accur.

e Item verborũ. CASVS Terentius tabellam protulit in iudicio, in qua scriptũ erat me ipsi stipulanti promisisse centum. Ego qui Romæ tunc erã, cùm instrumẽtum Lugduni factum esset, defendo me non interfuisse stipulationi: quæro an sim audiendus? Respondet, Si probari possit me abfuisse, certum est nullã esse vim illius instrumenti. Nam stipulatio non habet locum, nisi inter præsentes. Cor.Vib.

Not. stipulationem inter absentes non contrahi. Item contentionum lites amputãdas. Item, quòd instrumento statur, nisi contrarium probetur. Item, quòd improba allegatio potest dici respectu initij, licet ex post facto dicatur iusta. Itẽ, quod instrumentum non solùm per instrumentum, sed per testes reprobari potest. Itẽ, modũ probãdi negatiuã eius, qđ in instrumento continetur. Syl.

e Item verborum. Sicut per conditionẽ impossibilem, ita per absentiam fit inutilis stipulatio.

f Absentes. Ita intellige absentem, vt audire non possit: vnde si est in turri, vel à remotis, & clamet, valet stipulatio, si se audiant. argu. ad Syl. l.j.§.eod. alias accipitur multis modis: vt ff.de verbo.sign.l.absente.& not.in auth.de fideiuss.§.i. Sed cõtra est ff.de dona.inter virum & vxo.l.ea quę.Sed ibi intercesserat stipulatio ante absentiam. cuius verba etiam inter absentes nunc repetuntur. Item cõtra.ff.de pactis.l.Labeo.in princi. Sed aliud in pacto quolibet alio, quod sine huiusmodi solennitate fieri potest. Sed stipulatio non: vt ff.de pact.l.j.in fi.& ĩ.de actio.§.de constituta. Item contra. ff.de spon.l.iij. & l.v. Sed potest dici ibi speciale, vt valeat inter absentes. Vel dic, quòd & per stipulationem fieri possunt sponsalia: & tunc inter presentes, vt hîc. Item consensu, scilicet solo, possunt fieri sponsalia: & tunc etiam inter absentes vt d.l.iij. Accurs.

ADDITIO. Et hæc vltima communiter tenetur in l.j.in princ.ff eod.

g Præstabat. Antiquitus.

h Post tempus. Post ideo dicit: quia quando conueniuntur post tem-

*petere. I.

Sponsalia inter absentes & præsentes fieri possunt.

tales [a] allegationes opponentibus, & non [b] præsentes fuisse *, vel se, vel aduersarios suos * contendentibus: ideo nostra constitutio [c] propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quã ad Cæsarienses aduocatos scripsimus [d], per quã disposuimus, tales scripturas [e], quæ præsto [f] esse partes indicãt omnino * [g] esse credendas: nisi is, qui talibus vtitur improbis [h] allegationibus, manifestissimis [i] probationibus, vel per scripturam [k], vel per testes idoneos [l] approbauerit, toto eo * die [m],

*esse.

* aduersariis suis.

*omnimodo.

*in ipso

pus contractus, talia opponũtur. Acc.

a Tales. Quales subiicit statim, & non, &c. Accur.

b Et non. Ecce allegationes.

c Constitutio. Vt C. de contrahend. & commit. stip. l. optimam.

d Scripsimus. Loquitur Iustinianus, auctor illius constitutionis.

Instrumenta duo si sint eiusdẽ diei, sed diuersi loci, cui stabitur.

e Scripturas. Sed quid, si vnus proferat instrumentum, in quo cõtineatur cõtrahẽtes fuisse presentes Romæ tali die, alter quòd Bononiæ. Dicũt quidam, quòd neutri creditur. Alij, quòd bonus iudex debet animaduertere, cui potius credendũ sit: vt si stipulator ipso tempore tenebat scholas Bono. stabitur illi instrumẽto, quo continetur ipsum fuisse Bononiæ.

f Præsto. id est Præsentes.

Scripturæ an semper standum sit.

g Omnino. Not. standum scripturæ, nisi contrà probetur. sic C. de prob. l. cum precibus. & ĩ. eod. §. si scriptum. & ĩ. tit. j. §. fin. & hoc quando formam habet publicam, aliàs si priuatam: si pro scribente, non valet: si contra scribentem, valet, si est cum causa: vt in auth. de iureiur. à mo. §. j. & C. de non nume. pec. l. generaliter. Accur.

h Improbis. s. Prima facie, quæ fortè probæ apparebunt tandem. sic C. de epis. & cle. l. omnes qui circa prin. secundum Ioan.

i Manifestissimis. Quia contra scripturam.

ADDITIO. Et ex hoc collige non esse minus manifestam probationem quæ fit per testes, quàm quæ fit per scripturam.

k Scripturam. scilicet aliam. quod est melius.

l Idoneos. Omni exceptione maiores. i. quòd nulla exceptio poterit eis opponi: vt C. de contrahenda, & commit. stip. l. optimam. Accur.

m Eo die. Not. ꝙ dies debet inseri in instrumento. ꝙ alia sunt necessaria, vt dixi in authen. vt præponatur nomen Imperatoris, & facit C. de diuer. res. l. si qua. Sed quomodo hoc probabit, cùm dies instrumenti non debeat exhiberi: vt ff. de edend. l. j. §. editiones? Resp. tribus modis petitur instrumentum edi. Primò, vt fundet intẽtionem ex instrumento rei actor: vel reus ex instrumento actoris fũdet exceptionem. [Hęc falsa est. l. fin. C. de edend. secũdum communem intellectum. Syl.] Cum neutro casu aduersarius vteretur, quod non debet esse: & tunc nulla pars instrumenti debet exhiberi: vt C. de eden. l. fi. in fin. & C. de testi. l. nimis. [Secus intellige si ad fundatam adiuuandã. Bar. in l. j. §. editiones. ff. de eden. Syl.] Secundò. s. quando aduersarius vtitur: nam tunc editur, vt videatur, an aliquid possit ei opponi: & tunc exhibetur, sed sine die, & consule: ne materia detur falsum fabricandi: vt d. l. ff. de eden. l. j. §. editiones. & ff. quemadmo. test. aper. l. j. §. j. Tertio, vt de falso accusetur, & tũc etiã cum die, & consule est exhibendũ: vt hîc, & C. de cõtrah. & commit. stip. l. optimam. & C. de fide instr. l. fi. Aliis autem modis petũtur instrumenta edi vel tradi per varia genera actionũ: vt ff. de eden. l. quædam personę sunt. sed dictis tribus modis petũtur edi. i. demõstrari. Itẽ quomodo hoc est, quod hîc probat reus cõtra iuris ordinem: vt C. de eden. l. qui accusare? Resp. hoc propter præsumptionem, quæ est contra eũ propter scripturã: vt ff. de pac. l. iurisgentium. §. quod ferè. Item nunquid duo testes hoc probantes. s. alterum contrahentiũ abfuisse sufficiunt? Respon. sic: vt ff. de testib. l. vbi. Sed nónne instrumentum vicem duorum tenet? vt C. de fide instrum. l. in exercendis. quare videtur, quod in dubio pro instrumento stetur. Sed certè non directè contradicitur instrumento, sed per obliquum. s. fuisse in scriptura quadam facta Romæ, vel vt testis, vel vt cõtrahens. Si verò contra eam directè dicitur, plures quàm duo exiguntur.

Instrumenti editio tripliciter petitur fieri

guntur, vt vincāt scripturam: vt ff. de testib. l. iij. ibi, aliàs numerus, &c. Vel dicas etiam hîc exigit tres. Sed nunquid si aliqui testes dicāt ꝑ instrumēto, vel in eo scripti, vel nō: tot vel plures erāt necessarii cōtra instrumentū? Respō. sic: q̄a instrumētum per se vicē duorum tenet: vt dictum est. Item & præter ipsum sunt probationes, vt pon is: vt ff. de pig. l. contrahitur. Item ꝙ dicit, eo die, idem dicas, si alio tali, qđ hîc esse non potuit: vt arg. s̄. de verb. obl. §. loca. Accur.

ADDITIO. Ex hac glo. no. ꝙ duo testes ꝓbātes ꝑ indirectum contra instrumentū, faciunt vacillare instrumentum: q̄a probant affirmatiuā: & etiam voci viuæ magis creditur, quàm mortuæ, auth. sed & si quis. C. de testib. Christoph.

*Aliàs fuisse.

* videtur.

obligationem parit. Cor. Vib.

¶ Not. quòd vox filii vel serui fingitur vox patris vel domini. Item, quòd in stipulationibus attenditur potissimè consensus contrahentium. Syl.

quo [a] cōficiebatur instrumētum, sese vel aduersarium suum in aliis locis esse[b]*.

¶ *Actiones hodie ab [...] tra hæredes initiū capere possunt.*

¶ Post mortē suā dari sibi nemo stipulari poterat[c]: non magis, quàm post eius mortē[d], à quo stipulabatur. Ac ne is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius[e] stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur[f]*. Sed & si quis ita stipularetur, Pridie[g] quàm moriar, vel Pridie quā morieris, dare spondes? inutilis erat[h] stipulatio. Sed cùm (vt iā[i] dictum est[k]) ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit[l] nobis etiam in hunc iuris articulum necessariā inducere emendationem: vt siue post mortem, siue pridie, quàm moriatur* stipulator siue promissor, stipulatio concepta sit*, stipulatio valeat[m].

¶ c Nemo stipulari poterat. s. iure vetustissimo: quod hodie corrigitur: vt in fine huius §. ¶ Adde, ꝙ imò iure ff. alioquî superflua esset correctio. l. fin. C. de cōtrahen. & cōmit. stipul. Nec obstat. l. quodcūq;. §. nō solùm. ff. eo. q̄a loquitur in stipulatione cum moriar, de qua in seq. §. Syl.

¶ d Non, magis. Quia nec hæc valebat. Acc.

¶ e Eius. s. patris vel domini.

¶ f Videretur. Vnde sicut patre vel domino sic stipulante, sic erat stipulatio inutilis: ita & seruo talia verba dicente vel filio: vt hic, & s̄. eodem. §. ei qui. & facit C. de impuber. & ali. substitu. l. fin.

* morietur.

* est.

¶ a Quo. Vel etiam alio. dummodo sit tātùm remotus locus in quo dicitur fuisse tempore, quo dicitur instrumentum fuisse factum: quod hîc non potuit esse: vt ff. de verb. obl. l. vlti. §. fin. & s̄. de verb. obl. §. loca. Accur.

¶ b Esse. i. fuisse. sic §. de iis, qui sunt sui vel alie. iur. §. in potestatē.

ADDITIO. Sed si instrumentum præsentes fuisse contineat, non solùm promissionem. vel sponsionē inducit: sed præsumptio est interrogationem præcessisse, & præsēti ꝓmissum esse. l. ea, quæ. ff. de donat. inter vir. & vxor.

Post mortem CASVS. Stipulatus sum decem dari pridie quàm moriar, vel post mortem meam. quæro an ius ciuile promissori vinculum iniiciat? Lege Iustiniani noua iniicit. Filiusfamilias item stipulans sibi decem dari post mortem patris, vel pridie quàm moriatur pater, sibi eadē lege

¶ g Pridie. i. die præcedenti mortem: vt ff. de ser. l. pridie.

¶ h Erat. scilicet olim.

¶ i Sed cùm (vt iam.) Nūc corrigitur.

¶ k Dictum est. Sic s̄. de verb. obli. §. sed hæc.

¶ l Placuit. Vt C. de contrahend. & commit. stip. l. scrupulosam.

¶ m Valeat. s. statim: efficax autem erit post mortē, vnde ab hærede & cōtra hæredem incipient actiones hodie, quod olim non erat: vt C. vt actio. ab hęred. & contra hæred. l. j.

¶ Item si quis CASVS. Stipulatus sum, Si Cicero cras ab exilio reuocetur, hodie dare spōdes? quæro, Ius ciuile iniicit ne vinculum obligationis promissori? Iniicit noua Iustiniani lege: tametsi præpostera hæc stipulatio sit. Cùm enim sub conditione stipulamur, prius euenire neces-

se est & extare conditionē, q̄ aliquid ex stipulatione peti possit. Cor. Vib.

¶ Not. quòd stipulatio quę habet executionis diē pręuenientem ortū obligationis hodie valet, licet olim esset inutilis. Itē, ꝙ præpostera tio nō vitiat stipulationē, nec alios contractus. Itē, quòd stipulatio cùm moreretur promissor aut stipulator, etiam iure ff. valebat. Item, quòd stipulatio concepta post mortē tertii, omni iure valida est. Syl. *abest.

¶ a Venerit. Post hoc verbū venerit, est punctum: & subaudi quandoque, vel vsq; ad annū. si autē esset post illā dictionē hodie, nō esset stipulatio inutilis etiā iure veteri. sed vtilis & côditionalis: vt §. de verborum oblig. §. sub cō ditione. * existimauit — Dupliciter literam exponit.

¶ [illegible] dit stipulationem.

¶ Item si quis ita stipulatus erat, Si nauis cras * ex Asia venerit[a], hodie dare spōdes? inutilis erat stipulatio: quia præposterè[b] concepta est. Sed cùm Leo inclitæ recordationis in doti b⁹ eandē stipulationē, quæ præpostera nuncupatur, non esse reiiciendā existimauerit*[c]: nobis placuit[d], & huic perfectū robur accōmodare, vt nō solum in dotibus, sed etiam in omnibus[e] valeat huiusmodi conceptio[f] stipulationis.

¶ *Stipulatio cùm morietur promissor, vel stipulator, vel post mortē tertij, valet, [illegible] ri. Aretin.*

¶ Ita autem concepta stipulatio, veluti, si Titius dicat, Cùm moriar, dare spōdes? vel, Cùm morieris? & apud veteres vtilis erat[g], & nūc valet. Item post mortem alterius[h] rectè stipulamur.

¶ *Verbum promisisse in scriptis repertū importat stipulationē.* [illegible]

¶ Si scriptum[i] in instrumento fue-

ADDITIO

Apparet Accursiū nō habuisse vocem CRAS. Quæ etiam abest à multis libris: eā tamē Theophil⁹ interposuit.

¶ b Præposterè. Primò eñ debet venire nauis secūdū naturā côditionalis stipulatōis, vel cōditionis, q̄ dari hodie.

¶ c Existimauerit, scilicet, cùm ita stipulabatur mulier, Si siue liberis decesseris, promittis mihi dotē reddere, vt de ea possim testari? cùm prius testari proponebat, & ea mortua dotem reddi: vt C. de iure dot. l. si mulier. [Hoc exemplum non pertinet ad hunc text. quia in d. l. si mulier. ratio dubitandi non sumitur ex causa præposterationis: sed ibi dubitabat, nunquid illa verba, vt de ea testari possit, importarēt conditionem, an causam: & vtrum finalē, an impulsiuam: & deciditur, ꝙ importat impulsiuam: vnde nō facit, q̄a constitutio illa est Diocletiani, non Leonis, Sylue.] Vel dic secundum Ioan. cùm stipulatur maritus sic, Sic dabis mihi decē, promittis te mihi nupturā? Primò enim nubere, & postea dare debebat.

¶ d Placuit. Vt C. de testam. l. præposteri.

¶ e In omnibus. scilicet obligationibus.

¶ f Conceptio. Exactio tamen fit post conditionem existentem: vt C. de testam. l. præposteri. in fin. & facit ad hūc §. scilicet, quod non sit curandus ordo scripturę, ff. de pecu. lega. l. quidam. in fin. & glo. fin. & §. de leg. §. ante. & ff. de solu. l. nec enim. Ordo scripturæ attē dendus non est.

Ita autem. CASVS. Stipulatus sum, Cùm moriar, dare spondes? vel, Cùm morieris. Item, Post mortē Cn. Pōpeii. dare spondes? quæro, an ius ciuile promissori vinculum obligationis iniiciat? maximè. Cor. Vibul.

¶ g Vtilis erat. Vt ff. de bon. aucto. iud. pos. l. hæreditarium. Accur.

¶ h Alterius. scilicet, tertii.

¶ Si scriptū fuerit. CASVS. Cornelius protulit in iudicio chirographū, in quo scriptam erat, Domitiū ei centum promisisse: nulla verò mentio erat, interrogasse ac stipulatū esse Cornelium: quæro an chirographū illud vim habeat? maximè. Præsumitur enim stipulatio præcessisse. Cor. Vib.

¶ i Scriptum. Nunquid idem fit, si testes dicant aliquem promisisse: vt etiā tunc intelligatur præcessisse interrogatio? Videtur ꝙ sic: vt C. de instr. l. in exercendis. Sed tamen contra dico: vt C. de vsur. l. j. in glos. penul.

pen. Et est ratio secundū Ioā. q̃a testes non sic in iure instructi sunt, vt instrumenta quæ à iurisperitis fiunt. Accur.

¶ Ade q̃ ita se habet cōmunis sententia, non tamen p̃ rationē gl. q̃a idē est in priuata scriptura. qđ instrumento: quæ tamen ab imperitis plerunq; fit, & non haberet locū in testibus peritis. Dic tamē quòd ratio est, quam ponit Bart. in d. l. j. C. de vsur. & in l. sciēdum. col. ij. ff. eod. Syl.

¶ a Perinde. Nisi cōtra probetur: vt ff. de pac. l. iurisgentium. §. quod ferè.

¶ Quoties plures res. CASVS. Stipulatus sum à Quintio Aristotelis scripta, Platonis, Theophrasti, & Xenophōtis: is mihi simpliciter respondit, Dare promitto. Omnium illorū quatuor opera cogetur dare. Quid verò, si dixerit, Platonis, Aristotelis dabo? Tunc duos illos tantùm dare cogetur. Cor. Vib.

¶ Not. responsionē simplicem referri ad omnia interrogata. Itē, q̃ si respōsio fiat in aliquib[us] rebus specificatis, valet in eis. Item, q̃ si plures res copulatè in stipulatum deducantur, tot cēsentur stipulationes, quot res. Syl.

¶ b Spoponderit. Aliàs respondeat.

¶ c Contrahitur. Imò videtur non valere: cùm sit diuersitas in respondendo: vt s̃. eod. §. præterea. Sed distingue, vt ibi diximus.

¶ d Respondere debemus. Si volumus in omnibus teneri, aliàs tenemur tantùm in his, in quibus respondemus: vt hîc. Item, & sufficit simplex responsio, vt diximus, cùm æquiparetur ei, quando ad omnes respondet. sic ff. de verb. obl. l. Titia. §. idem respondet. & s̃. eod. §. præterea.

rit promisisse aliquē: perinde [a] habetur, atque si interrogatione præcedēte respōsū sit.

¶ Si plures res deducantur in stipulatione & simpliciter respōdet promissor, ad omnes tenetur: aliàs ad eas tantùm, in quibus respondit.

¶ Adnot. tot. inesse stipulationes, quot res in stipulationem deductæ.

¶ Quoties plures res vna stipulatione cōpræhenduntur: si quidē promissor simpliciter respondeat, Dare spondeo: propter omnes tenetur. Si verò vnam ex his, vel quasdam daturum se spoponderit [b], obligatio in his, pro quibus spoponderit contrahitur [c]. Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel quædam videntur esse perfectæ. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus [d].

¶ Vt alteri detur vel fiat, stipulari nō possumus, quandoquidem alteri acquiri, nostra minimè interest: pœnā tamē [illegible] statuta, stipulari no- [illegible]

¶ Alteri [e] stipulari (vt suprà dictum est [f]) nemo potest.

¶ Alteri stipulari. CASVS. Paulò ante regulā hanc exposuisti, alteri stipulari nemo potest: eius magnā quidem video esse æquitatē. Nam cùm stipulationes inuentæ sint confirmādarū caussa pactionū, necesse est is, q̃ stipulatur, non alius fuerit, q̃ is ipse qui pactus est. Sed ecce, Valerius sic à Flauio stipulatus est, Spōdes dare Lælio centū & nisi dederis, spōdes: mihi dare viginti? Tunc ius ciuile Flauium Valerio vinctū & cōstrictum tradit, nō pro cētum Lælio stipulatis, sed pro viginti, quę sibi Valerius stipulatus est. Cor. Vib.

¶ Not. quòd stipulatio per quā stipulator id agit, vt non sibi, sed alteri acquirat, regulariter non valet, nisi apponatur pœna. Itē, quòd ad validitatem stipulationis pœnalis non attēditur an sua intersit. Item, quòd in stipulatione pœnali quæ sub conditione concipitur, inspicitur quantitas à partibus expressa. Item, quòd si sua intersit, valet stipulatio. Syl.

¶ e Alteri. Sic ff. de ver. obli. l. stipulatio ista. §. alteri. Accur.

¶ f Vt suprà dictum est. s̃. eod. §. si quis alii. hoc tamen fallit in multis casibus, vt ibi diximus. Et not. quòd hîc tribus modis alteri stipulamur. Nam interdum directam acquirimus actionē, subaudi alteri stipulando, vt filius patri, seruus domino, & contrà: vt s̃. eo. §. si quis alii. & §. ei verò qui

Stipulādo alteri quandoque si bi actionē quærimus, quandoque nō

quandoque vtilem: vt tutor pupillo, & in similibus ratione officii: vt seruus publicus: vt ff. de constit. pec.l. eum, qui.§. pen. & ff.rem pup.saluam fore.l.iiij.[Hoc verũ, etiã in conuentionalibus,& in quolibet publico officiali.Barto.in l.ij.ff.rem pupilli sal. for. Syl.] Interdum nullam, & tunc necessaria est pœna, vt hîc dicitur. Item no. ꝗ hoc vltimo casu verba stipulationis, & sortis, & pœnæ possunt formari tribus modis. Aut enĩ sic dico, Promittis mihi ꝗ dabis illi, & eodem modo pœnã? Aut sic, Promittis illi, ꝗ dabis ei, & eodem modo pœnam? Et in his duobus casibus nõ valet, neq; sortis, neq; pœnæ promissio. Sed aliud, quando deberet vtilis vel directa acquiri, vt in primis duob⁹ casibus: vt ff.de constit.pec.l. eũ qui.§.si actori.& §.Iulian⁹,& hîc. Aut sic, Promittis mihi, quòd dabis illi? aut pœnam mihi tantùm stipulor quia & tũc habet locum quod hîc dicitur. Aut quarto modo dico, Promitis, quòd dabis mihi recipienti nomine eius? quo casu valet vtrunque: & ergo illi cedam, cuius nomine stipulatus sum: vt ff.mãdati.l.si procuratorem.§.fin.

*inclusa absunt.

*vt. rectè.

Stipulatio alteri facta potest tribus modis formari.

ADDITIO. Et hoc verum, siue sim procurator habens mandatũ, siue negotiorũ gestor, siue saltem generalis, vt mihi acquirã, & postea cedã, sicut procurator cum ratihabitione, &c.vt l.fi.C.ad Maced.& l.si ego.ff.de nego. gest.vt per Ioan.Fab.& Ange.hîc.

a Etiam ei.s.stipulanti: cuius tamẽ nõ interest dari ei, cui fuit stipulatus, nec mirum:q̃a sibi fuit stipulatus pœnam, vt modò diximus, & facit ff. de recept.arbit.l.cũ pœna.Sed contra.ff. de recep. arb.l.aduersus.§.sed si cum. Sed ibi nõ directò cõtra arbitriũ itur: & ideo inspicitur, an intersit etiam in pœna: cùm ad ea, quæ frequenter accidunt. iura se referant: vt ff.de legibus. l.nam ad ea. [Referas ad primum responsum. d. l. aduersus. quia alia reipon. sunt infrequẽtia. Syl.] Itẽ cõtra ff.si quis in ius voca.l.ij. §. fin.in glo. intersit. Sed ibi in pœna prętoria, hîc autem in conuentionali dicit. Vel ibi ideo non cõmittitur, quia non debuit venire: q̃a aduersarii nõ intererat:& ita ꝑ obliquum illa ratio redditur.

Inuẽte enim sunt huiusmodi [stipulationes, vel] obligationes ad hoc, vt vnusquisque adquirat sibi, quod sua interest. Cæterùm, si* alii detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio, etiam ei [a], cuius nihil interest. Pœnam enim cùm stipulatur [b] quis, non illud inspicitur, quod intersit eius: sed quæ sit quãtitas [c] in cõditione * stipulatio.

b Pœnam enim cùm stipulatur.No.quꝫ d cautè ponit, stipulatur: nam secùs est, cùm paciscitur tãtùm: cùm pœna ex nudo pact. etiã incõtinenti appositio, sicut vsura, non possit peti: vt ff.de ser. expor. l. seru*. in glo.j.& C.de vsuris.l.iij.

Pœna ex pacto non potest peti.

*quæque cõditio.

[Declara, nisi paciscentis statim intersit pecuniariter.d.l.seru*.ibi, acturus vtiliter: vel subsit causa affectionis secundum Angel.hîc: & de ipsius veritate vide Fortun.in l.iurisgentiũ. §.quinimò.ff.de pact.Syl.]

c Quæ sit quantitas.i.Quæ sit quantitas, & quæ sit conditio. Inspicitur conditio, vtrum sit possibilis, vel probabilis, vel non: vt.s.eod.§.si impossibilis.& j. eod.§.quod turpi. Quantitas verò quæ sit, inspicitur, vt quantacunque sit, petatur certi condictione, si est certa: aliàs si stipulatio est incerta, actione ex stipulatu: vt hîc:& ꝫ.de ver. obl.in prin.Ista enim nomina, quis, & quæ substantiæ sunt significatiua, non quantitatis.s. certæ, vel taxatæ, vel taxãdæ: & hoc secundum Azonem. Sed contra est: vt j.de acti. §. omnes. Solue vt ibi. Item contra. ff.de euict.l. si dictum.in prin. Sed ibi sic agebatur. Item contra. C.de sponsa.l. mulier. §. quæ omnia. Sed illud fauore matrimonii: ne in infinitum pœna excedat: vt C.de inutil. stipu. l.ij. Alii, vt M. dicunt vsque ad duplum:& in hoc consideratur hîc quãtitas, vt duplum non excedat, secundum eum: vt C. de sen. quæ pro eo quod interest.l. vnic. Alii, vt Ioan. distingunt inter eum, qui scienter promittit vltra duplum, cùm sciat se non teneri, vt ille teneatur: aliàs non: vt ff.si quis cau.l.sed si quis.§.fi.Alii dicunt vsque ad quadruplum semper extendi,

Quis & quæ substantiã significant.

extendi,& non plus:vt ſ.de actio.§.omnes,prima verior eſt.Accur.

ADDITIO. Quæ procedit, vbi datio quantitatis nõ eſt in obligatione: vt quia promittis daturum te centum Titio, ad ea enim agere non poſſum:& ſic facti obligationi pœna cenſetur appoſita, ſecundum Ioan.Fab. & Ang.hîc.

¶ a In cõditione ſtipulatiõis. i. in pœnali ſtipulatione, quæ eſt conditionalis. ſ. ſi non pareat promiſſor principali promiſſioni.Acc.

¶ b Titio dari. Vt promittis Titio, vel mihi, quod dabis Titio.Acc.Flo.

¶ c Spondes. ſ. mihi: aliàs non valet hoc, vt modò diximus. Accurſ.

¶ d Cõmittitur ſtipulatio.ſ.pœnæ, eo nõ dãte: non aũt illa inutilis, efficit vtilis,ſed pœnę metu & illi ſtatur: vt & aliàs.C.de arbi.l.j.Accurſ.

tionis [a]. Ergo ſi quis * ita ſtipuletur,Titio dari[b], nihil agit. Sed ſi adiecerit*pœnã,Niſi dederis,tot aureos dares ſpondes [c]? tunc committitur ſtipulatio [d].

*abeſt. *addiderit.

¶ *Quoties noſtra in-* [illegible] *poſſimus.*

¶ Sed &* ſi quis ſtipuletur,alii cùm eius[e] intereſſet, placuit ſtipulationem valere.Nã ſi is,qui pupilli tutelã adminiſtrare cœperat, ceſſerit[f] * adminiſtratione contutori ſuo,& ſtipuletur*rem pupilli ſaluam fore, quoniã intereſt ſtipulatoris fieri,quod ſtipulatus eſt (cùm obligatus futurus ſit * pupillo, ſi malè res geſſerit) tenet obligatio [g]. Ergo & ſi quis procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit, ſtipulatio vires[h] habebit.

*abeſt. T. *ceſsit. *ſtipulatus eſt. *eſſet.

¶ Et ſi creditori ſuo[quis ſtipulatus ſit]quod ſua intereſt[i], ne fortè vel pœna cõmittatur, vel prædia diſtrahantur,quæ pignori data[k] erant, valet ſtipulatio [l].

*incluſa abſunt.

¶ *Promiſſio facti alieni non valet, niſi appoſita ſit pœna. A-*

¶ Verſa vice [m], qui alium facturũ promiſit: videtur in ea eſſe cauſa, vt non teneatur, niſi

¶ Sed & ſi quis. CASVS. Quoniã dixiſti regulæ illius, ſtipulari alteri neminẽ poſſe,cauſam eſſe, ꝙ ſtipulationes inuẽtæ ſunt,vt quod cuiuſq; intereſt,ipſe acquirat:quæro ſi mea interſit,me alteri ſtipulari, nũquid valebit ſtipulatio? vt in hoc themate, Tutor quũ eſſet Quintius, ceſsit adminiſtratione tutelæ ſuo cõtutori,& ab eo ſtipulatus eſt, rem pupilli ſaluam fore, valétne ſtipulatio? maximè. quamuis enim pupillo ſtipuletur Quintius: tamẽ quia ipſius intereſt,idcirco ius ciuile vinculũ cõtutori iniiciet.Itẽ,Finge me pignori oppoſuiſſe prædia creditori,quæ liceat illi vẽdere,ſi ego ad tempus non luam: vel debiturum me eidem amplius pœnæ nomine: vtroq; caſu(quia mea intereſt) poſſum ſtipulari creditori: veluti, Decem aureos quos Seio debeo,promittis illi te daturum? promitto, valet ſanè eo caſu ſtipulatio: quia non rem creditoris, ſed rem meam ago.Cor.Vib.

¶ e Eius. ſcilicet,ſtipulantis.

¶ f Ceſſerit.Sic ſ.de ſatiſd. tut. §.ij.aliàs.iij.

¶ g Tenet obligatio.Nam vtilis actio pupillo dat: vt ff.de mag.conue. l.j. §.pen. Item ipſi ſtipulanti directa acquiritur, vt hîc dicitur.

ADDITIO. Hæc gl. eſt falſa.cũ enim plures tutores vnũ eligunt adminiſtratorem,is pupillo ſatiſdat, rẽ illi ſaluã fore.l.ſi plures.ff. de adm.tu.Quã doverò datis fideiuſſoribus adminiſtrare cœperunt, qui cedit adminiſtratione, is ſtipulatur rem pupilli ſaluam fore, &ſibi actionem acquirit, nõ pupillo,cui iam ipſe ſatiſdedit.

¶ Habebit vires. Intereſt enim mea procuratori meo ſolui, qui in rem meam expendit, vt infrà manda. §.j. verſi.tua gratia.& mandatis.

¶ i Quòd ſua intereſt.Quòd.i.quia.

¶ Data.Ad iſto,qui nunc ſtipulatur.

¶ l Valet ſtipulatio.Non vt procuratori,vel creditori actio competat:ſed qui ſtipulatus eſt, aget actione ex ſtipulatu ad intereſſe, quãti ſua intereſt creditori,vel procuratori fuiſſe ſolutum:vt C.de inut.ſtip.l.ſi. & ff.de ver. obli.l.liber homo.§.ſi.& C.de dona.l. cum res. Vel ſecundum nos aget certi cond.ad intereſſe : quod probauimus ſ.de verb.obligat.in princ.Accurſ.

¶ m Verſa vice.Ad ſuperiorẽ.§.alteri.

pœnam[a] ipse promiserit.

¶ *Nemo pôt stipulari rem suam. Arctin.*

Item nemo rem suam futuram[b], in eum casum, quo sua fit[c]*, vtiliter stipulatur[d].

*sit.

¶ *Dissensus inter stipulationem vitiat.*

Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor, perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichũ vocari credideris[e].

¶ *Stipulatio turpis, vel cuius turpis causa sit, non valet.*

Quod turpi ex causa promissum est[f], veluti si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat, non valet[g].

a Pœnam: Sed & tunc ad pœnã tantùm tenetur. & facit suprà eodem §. si quis alium.

Item nemo. CASVS. Lælius moriens Quintium hæredem instituit, & equũ mihi sub conditione legauit, Si Cicero ab exilio reuocetur. Sextius quidam quũ mihi decẽ aureos deberet, pro decem illis aureis stipulanti mihi eũdem equum, sub eadem conditione promisit. Defuncto Lælio, & adita hæreditate, paulò post Cicero reuocatus est ab exilio ac restitutus: qua de causa equi illius dominus fio: quæro nunc an petere à Sextio equum eundẽ possim, qui iam ex testamento meus factus est? minimè. Cor. Vibul.

b Futurum. Vt partum ancillæ, vel fœtum animalium suorum, quę sua futura sunt: vt s. de rerum diuis. §. item ea. Item multo magis si stipuletur rẽ, quæ nunc est: vt suprà eodem §. j.

c Quò sua fit. Hoc ideo, quia in eo casu quo sua futura non est, valet stipulatio, vt ff. de verborum obligationibus. l. si rem meam. Accur.

d Stipulatur. s. dari. & est ratio: quia quod suum est, amplius suum fieri nõ potest: vt j. de act. §. sic itaque. restitui tamen possum stipulari, vt ff. de verb. obligat. l. nemo. primo respon. & ff. vsufruc. quemadmodum caue. l. j. §. sed quod diximus.

Adde, quòd quanuis docto. variè distinguant de datione, & positione pura vel conditionali, omnia ad hoc reducuntur, an ex tali stipulatione tunc interest, & valet: aut interesse speratur, & attenditur euentus ille ex ratione huius text. Syl.

e Credideris. Hoc est verùm, quando certum est eos dissensisse: vt ff. de verb. obl. l. continuus. §. j. aliàs autem si potest secundum vtriusq; intellectũ valere, valet secundũ intellectũ promissoris: vt ff. de verb. obliga. l. qui ex pluribus. & l. stipulatio ista. §. eũ qui. Nec obst. quòd dicitur, minorem præstari debere: vt ff. de leg. j. l. apud Iulianum. §. scio. quia minor est, quã dare vult promissor: vt j. de act. §. prætereà. Si autem secundũ vnius intellectum tãtùm valere potest, secũdum eius intellectũ valet: vt hodie dare mihi Bononiæ decem promittis? si enim de hac Bononia in qua sum, intelligatur, valet, aliàs non: vt infrà de verbor. obligat. l. quoties in stipulationibus. & de reb. dub. l. quoties. ij.

f Promissum est. Siue dicam, Promittis homicidiũ facere? siue dicam, Promitto decem, quia promittis facere homicidium: vt ff. de verb. oblig. l. generaliter.

g Non valet. Huiusmodi enim cõditiones turpes, impossibiles præsumũtur à iure: vt ff. de cond. inst. l. si filius. vnde non valet stipulatio, vt s. eod. §. si impossibilis. Circa quod tamẽ dic, quòd aut ipsum quod promittitur, est turpe, vt facere homicidiũ: & tunc nõ valet, nec etiam pœna apposita, vt ff. de verb. obli. l. generaliter. & l. veluti. & l. si plagii. Idem dico, & si sub conditione turpi, vt hîc. Aut si honestũ promittatur, sed tamen turpiter, vt dare decem, sed per metum vel per dolum: & tũc valet quidem promissio facta, sed exceptione eliditur, vt C. de inut. stipulat. l. dolo. nisi in casu, vbi ipso iure non valet promissio facta per metum: vt ff. quod met. cau. l. si mulier. §. si dos. secundum Ioan.

Dic, quòd ratio specialitatis est: quia cùm pactum dotis remaneat nudum, debet enim intelligi, vbi sine stipu-

ſtipulatione promiſsio facta eſt : producat autem actionē non propter ſe, ſed auxio legis, non eſt mirum, ſi tunc lex tollit ipſam actionem producere: & quanuis hodie tale pactū habeat ſtipulationē, hoc eſt, fictionem iuris, quæ ceſſante equitate non habet locū: ſi verò eſſet facta ꝑ ſtipulationem, tunc ſecundum Bart. non habet locum ille tex. cui⁹ opinio mihi placet ex rationibus ſuis. Syluest.

¶ a Agere pōt. Hoc in contractibus: vt hîc, & ī. de verb. obli. §. ex cōditionali. aliud in relictis: vt C. de caducis tollēd. l. vnic. §. fin autē aliquid. & ff. de manumiſsis teſtam. l. ſi ita ſcriptum fuerit. in fine legis. Et facit ad hunc §. ff. de periculo, & commo. rei vendi. l. neceſſario. §. quod ſi pendente. primo reſpon.

¶ b Qui hoc anno. i. Stipulatus eſt his verbis, Promittis hoc anno, vel hoc menſe. Et not. quòd iſte §. eſt lex. ff. de verborum obligat. & incipit, Qui hoc anno. Accurſ.

¶ c Præteritis. i. elapſis. ſed ſecùs eſt in relictis fauore vltimæ voluntatis. nam in capite anni præſtatio fit: vt C. quando dies legat. ced. l. j. vel diſtingue, aut promittit per hæc verba, hoc anno, vel quolibet anno: & tūc in fine anni fit ſolutió: vt hîc, & ff. de verb. oblig. l. qui hoc anno, & l. eum, qui certarum. [Aduerte in exemplo de quolibet anno: quia tūc idem eſt, ac ſi ſingulis annis ſit promiſſum: quo caſu tempus interpretatur appoſitum gratia multiplicande obligationis. Syl.] Aut annuum: & tunc in capite anni fit ſolutio, ſiue legatum ſit, ſiue in contractu fiat promiſsio, ſecundum Ioan. & B. vt ff. de condit. & dem. l. ſi in annos. & ff. quam. dies leg. ced. l. nec ſemel. Vnde verſus, Annua ſi debes, tunc inſpicies caput anni. Anno ſi debes in fine teneberis anni. Sed quid ſi vſque ad forum rē promiſeris? Videtur ꝙ ſtatim incœpto foro poſsit agi: vt ff. ad Tre. l. qui filiū. §. Sabinus.

Solutio quando fiet, ſi hoc anno promiſſum ſit.

ADDITIO. Hanc appel. Angel. hîc propter dictionem vſq; quæ de proprio ſignificato excludit: vt l. j. ff. de pign. act. ſecundum Ang.

¶ d Fieri poſsit. Cum cōmodo ꝓmiſſoris, vt ff. de verbor. ſig. l. nepos Proculo. nec tamen nimiū expectatur, licet prius nō poſsit ſoluere: vt ff. de verbor. obl. l. continuus. §. illud. Item & ſi incontinenti poteſt, non tamē ideo ſtatim exigitur: vt ff. de ſolu. l. quod diximus. Quoddā ergo tempus mediū eligimus, ſcilicet decem dierum, ſecundum quoſdā: vt ff. de conſtit. pecunia. l. promiſſor. Vel dic arbitrio iudicis, cùm lege non ſit determinatum, vt ff. de iur. delibe. l. j. in fi. quàm iudex ſtatuet tēpus quoddam, nec nimium, nec modicum: vt ff. de ſolutio. l. ratum. & rem rat. hab. l. quo enim. §. j. & ī. de offic. iudi. j. reſp. Item nunquid idem in quantitatibus, quod in ſpeciebus hîc dicit? Reſp. nō. imò tēpore tanto quantū iudicatis datur, expectatur: vt ff. de iudi. l. ſi debitori. ſcilicet quatuor menſiū: vt C. de vſur. rei iud. l. ij. ſecundum quoſdam: vel verius dic, vt not. ī. de verb. oblig. §. omnis. in gloſ. j. ſtatim, &c.

¶ *Stipulatio conditionalis tranſit ad heredes ſtipulatoris et promiſſoris. Acc.*

¶ Cùm quis ſub aliqua cōditione ſtipulatus fuerit, licet ante conditionem deceſſerit: poſtea, exiſtente cōditione heres eius agere poteſt [a]. Idem eſt & ex promiſſoris parte.

¶ *Qui promittit certo tempore dare, nō poteſt conueniri, niſi ſtatus terminus ſit e[illegible]*

¶ Qui hoc anno [b], aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt, niſi omnibus partibus anni, vel menſis præteritis [c], nō rectè petet.

¶ *Promiſſori datur tēpus habile ad ſol[illegible]*

¶ Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem, nō poteris cōtinuò agere: niſi tantum ſpatium * præterierit, quo traditio fieri poſsit [d].

* ſpatiū.

TITV. XXI.

DE FIDE[IVSSORIBVS.]

¶ *Quandoquidem non ſemper ei, qui promittit tutum eſt*

DE FIDEIVSSORIBUS.

¶ Pro reo principaliter obligato ac-

cessionis loco fideiussor obligat verbis, & ideo, sub tit. de verb. obligat. de fideiussore etiam tractatur.

Pro eo. Totus iste titul. diuiditur in quinque partes. Primò ponit qualiter fideiussores accipiuntur. Secundò in qua obligatioe accedere possit. Tertiò, quãdo sunt plures fideiussores, an in solidum vel pro parte quilibet obligetur. Quartò, quod non potest fideiussor in plus obligari, quàm principalis, & quando dicitur in plus obligari. Quintò, quãdo solẽnitas intrinseca præsumitur. Secunda ibi, in omnibus. Tertia ibi, Si plures. Quarta ibi, Fideiussores. Quinta ibi, In stipulationibus.

cum pignoribus, simpliciter verò prolata ab homine, intelligitur sine fideiussoribus: secus, si à lege vel à Prætore, nisi procederet vltrà, declarando nudam cautionem sufficere. Ang.

credere, cautius [illegible]

quem fu[illegible]

à fide promissa ap-[illegible]

turalis tantùm sit) accedere potest.

Pro eo, qui promittit[a], solent alii obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines[b] accipere solent[c], dum curant, vt diligentius* sibi cautum fit[d].

Omnis oblig[illegible]

tùm pro homine libero, sed etiam pro seruo. Aret.

In omnibus autem obligationibus[e] adsumi possunt*: id est siue re, siue verbis, siue literis, siue cõsensu[f] contractæ fuerint.

In omnibus. [illegible] Quæro quibus in cõtractibus Crassus ille fideiussor adhiberi possit? In omnibus. Sed ecce, Serui natura similes paresque sunt liberis. Quũ igitur Syro seruo pecuniã credere recusarem, Crassus se fideiussorẽ interposuit, ab eóque ita stipulatus sum, Syro me pecuniã istam credere fide tua iubes? Si respondeat, Iubeo, Crassus obligabitur. C. Vibul.

*tutius.

* tuti- [illegible] T.

Casus. Quum à me Milo pecuniã mutuo peteret, diffidebam eius fidei, ac facultatibus. Hoc videns Crassus ille & re, & cognomento diues, mihi dixit, Iubeo te fide mea Miloni pecuniam illam credere. Ego fidem Crasso, quem nóram ditissimum, habens, Miloni credidi. Crassus appellatur fideiussor vulgò: tamẽ à Cicerone sponsor nominatur. Cor. Vib.

Not. quòd inuenti sunt fideiussores, vt diligentiùs, & cautius res creditoris gerantur. Syl.

a Promittit. scilicet principaliter, scilicet per stipulationem: & idem si quocũque alio modo quis obligetur: vt infrà eod. §. j. & ff. eodem. l. j. Nunquid autẽ accessoriæ obligationi accedere fideiussor potest? Respond. sic, vt ff. eodem. l. Græcè. §. fin. & de pign. act. l. si rem. §. j.

b Quos homines. i. fideiussores.

c Solent. scilicet creditores.

d Cautúm sit. Et est cautum sine dubio: vt infrà de replica. §. fin.

Additio. Vnde plena cautio dicitur cum fideiussoribus, sed plenior

e In omnibus autẽ obligationibus. i. in omni specie obligationum, dummodò non sit contra legem: vt ff. eod. l. cùm lex. [Et ratio est: quia quando lex resistit, non oritur nec ciuilis, nec naturalis: & ideo nulla subsistẽte obligatione, non potest oriri accessoria obligatio: & quanuis naturalis obligatio oriens ex consensu à lege non impediatur, impeditur illius effectus quo ad iuris dispositionẽ, quod idem est: vt dictum est sæpius, & maximè in §. sed naturalis. s. de iure natura. gentium & ciuil. Syl.] Sed contra. C. ne fideiuss. do. den. l. j. Solut. illud speciale est. [Ratio autẽ specialitatis est, quia si persona commissa est sine fideiussore, turpe esset non committi pecuniã. Syl.] Item in præsentibus, & futuris negotiis potest accedere fideiussor: vt ff. de iudi. l. non quemadmodum. & s. eodem §. fideiussor.

f Consensu. Siue etiam ex maleficio vel quasi: vt ff. eod. l. Græcè. §. sed & si ex delicto.

Hæc gloss. videtur velle ampliare text. quod non est necessarium: quia obligationes ex maleficio comprehen-

At nec [a] illud quidē interest, vtrū ciuilis [b], an naturalis [c] sit obligatio, cui [d] adiicitur fideiussor: adeò [e] quidē vt pro seruo [f] quoque obligetur [g]: siue extraneus sit, qui fideiussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus [h] in id, quod sibi naturaliter debetur.

¶ *Obligatio fideiussoria est transitoria ad hæredem. Arct.*

¶ Fideiussor non tātùm ipse obligatur, sed etiam hæredem * relinquit obligatum [i].

¶ *Fideiussor potest*

henduntur sub illis, quæ veniunt ex consensu: vt not. per glos. in l. seruus. ff. de iis, qui not. infa. Syl.

¶ a Nec. id est, non.

¶ Expositio gl. est defectiua: quia dictio nec, includit copulā, cuius effectus est, quòd ponatur diuersitas in facto, non in iure: cuius contrariū dicendum esset, si nō adesset copula, secundum Bar. in l. patris, & filij. ff. de vul gar. pupil. Syl.

¶ b Ciuilis. scilicet tantùm: vt pro eo, qui fuit confessus spe futuræ numerationis: vt j. tit. prox. habet tamen eandem exceptionem, quam reus: vt C. de non numera. pec. l. pen. in fine. & l. tam mandatori. Et sic nota ciuili tantùm obligationi accedere fideiussorem. vt hic, & dicta l. dicitur. & ff. eodem. l. fideiussor obligari. §. ij.

¶ c Naturalis. s. vt pro seruo, vt subiicit, & ff. eod. l. fideiussor. §. fideiussor. accipi ergo quantùm ad dationem fideiussoris non interest, sed quo ad alia multa interest, s. inter ciuilem & naturalem obligationem: vt ff. de con stitut. pecu. l. j. §. debitum. & l. quòd si maritus. §. si quis autem.

¶ Ratio diuersitatis est: quia actio de constituta fuit inuenta à Prætore ex æquitate, qua cessante, cessat obligatio: sed fideiussoria fuit inuenta à lege per vim & punctum rationis, secundum Christoph. hîc. Syl.

¶ Obligatio naturalis est, quum lex ciuilis, aut honoraria non est adiumento obligationi, quæ quoquo modo contrahitur.

¶ d Cui. scilicet obligationi,

¶ e Adeo. id est in tantùm.

Seruus ciuiliter nequit obligari.

¶ f Pro seruo. Qui seruus de iure naturali tenetur tātùm, non ciuili: vt ff. de cond. ind. l. si id, quod. & ꝟ. de libe. §. j. & ꝟ. de inut. stipulat. §. item inutilis. & huic naturali accedit hîc fideiussor. At ipse seruus fideiubere non potest: vt ff. eod. l. si seruus inscio. & l. seq.

¶ g Obligetur. Fideiussor, qui pro eo intercedit.

¶ h Dominus. Non idemècontra, vt dominus seruo possit fideiussorem dare. Et est ratio, quia talis fideiussor obligando se seruo, per consequens domino obligatur. Itē pro eodem, s. domino obligatur: quod esse non potest, vt idē pro eodē, & apud eundem possit obligari: vt ff. eod. l. si quis pro eo. §. j. & l. Vranius. & ff. ad Velleia. l. tutor. Accurs.

¶ i Relinquit obligatum. Siue hoc dictum sit, siue non. & idem in omni obligatione ex contractu, vel quasi in ipsa re principali: vt hîc. & ff. de act. & oblig. l. ex contractibus. Sed quid, si ad pœnam furti obligatus est, vel alia actione, vel obligatione, quæ non trāsit ad hæredes? Resp. Nō puto teneri ex hoc casu hæredem, quasi naturam mutet hoc casu stipulatio: vt arg. vt ff. si quis cau. l. & si eum. §. qui iniuriarum. & j. de actio. §. fuerat autem. [Communis docto. resolutio est, quòd si fideiussor accedit pro delicto commisso, & sit promissa certa quantitas, transit contra hæredem fideiussoris: vt hîc. & in l. aditur. ff. de verb. obliga. vbi docto. Aut fuit promissum, quòd delinquens sisteret in iudicio, vel iudicatum solueret, si culpabilis reperiretur, & secundum Io. Fabr. hîc, procedit dictum gl. nostræ: quia hæc obligatio non trāsit contra heredem fideiussoris, sicut nec contra hæredem principalis facit l. iiij. in fin. ff. eodem. nisi esset facta vel condemnatio, vel litis contestatio: quia tunc transiret contra hæredem principalis l., & ibi doctor. C. ex delict. defunct. Tamen tu dicas, quòd etiam si lis non sit contestata in terminis glos. nostræ, obligatio fideiussoris transit in hæredem per text. nostrum, qui generaliter loquitur. Si enim fideiussoris morte finiretur obligatio fideiussoria, non sequeretur naturam principalis, contra d. l. iiij. Sequitur ergo naturam principalis quantum ad hoc, vt extincta principali, ipsa quoque finem habeat. l. si decesserit. qui satisd. cog. non autem sicut finitur obligatio principalis morte princi-

* suum. T.

palis ita fideiussoria morte fideiussoris: quia in ea mors principalis spectatur, non fideiussoris: & ratio est, quia viuente principali, quamuis fideiussor decedat, non extinguitur fundamētum obligationis: & ideo trāsit obligatio in heredem fideiussoris. Sed vbi morit̄ principalis, secus est: quia si fuit extincta penit⁹ obligatio, penè non est fundamentū quo ista obligatio transeat in hæredē. Et si bene inspiciatur, hęc probātur in l. si eū. §. qui iniuriarum. ff. si quis cautio. vbi obligatio accessoria non finitur ante principalem, & quo ad finē obligationis spectatur mors principalis, non fideiussoris: & ita teneas. Syl.] Et facit ad hunc §. ff. eodem. l. iiij. §. fin.

adhiberi, etiam pro [illegible]

¶ Fideiussor & præcedere[a] obligationē, & sequi potest.

¶ *Si plures sint fideiussores pro eodem interuenientes, in solidum tenentur singuli: diui tamen A-[illegible] omnes litis conte-[illegible] uendo sint, in viriles scinditur debitum: quòd si vnus fideiussorum neglecto diui Adriani beneficio solidū debitū exoluerit, frustra à confideiussoribus viriles repetere nitetur: sed ei cū principali debitore experiundum est.*

¶ Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur[b]. Itaque liberum est creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola[c] diui Adriani cōpellitur cre-

¶ Fideiussor. CASVS. Pecuniam à me petebas mutuo. priusquam tibi darem & negotium conficerem, Crassus me iussit sua fide tibi credere, postea contractum fecimus: vel, posteaquàm factus esset cōtractus, confectūmque negotium Crassus id iussit: quæro an ius ciuile Crasso vinculum iniiciat? maximè. Cor. Vibul.

Fideiussor an semper reliquat hæredē obligatum.

¶ a Fideiussor & præcedere. Puta fideiubeo in id quod sibi credes, vel credidisti, vel credis. Nam in his tribus temporibus pōtest accipi, vt hîc, & ff. de vsufru. earum rerum, quæ vsu. con. l. quoniam. §. fin.

¶ Si plures. CASVS. Quinque fideiussores erant propter centū aureos: quæro an petere possim ab vno eorū totos centum, aut suam partem duntaxat, id est viginti? Liberum est, inquit, creditori à quo velit solidum petere. Possunt tamen illi quinque postulare, vt à singulis partes viriles petas, nimirum viginti: idque litis contestatæ tempore. Sed ecce, Cùm in vicenos singuli conuenirentur, vnus eorum repertus est non soluendo. quid fiet? Eius egestas detrimento est cęteris. Tunc enim vigintiquinque à singulis petentur. Quid verò si post litem contestatā vnus ex fideiussorib⁹ non soluendo fiat? cuius id erit damno? Creditoris. Quid, si vn⁹ ex illis quique in solidum cōuētus, solidū soluerit? an non poterit partes aliorum ab iis repetere? minimè. Quid, si is pro quo fideiussit soluendo nō est? Sibi imputēt, quòd beneficio illo Adriani vsus nō fuerit. Cor. Vib.

¶ Not. fideiussores in solidum teneri. Item, ꝙ creditor potest quēlibet in solidūm conuenire. Item, ꝙ fideiussores habent beneficiū epistolæ diui Adriani, quam opponunt in modum exceptionis. Item, quòd imputatur ei, qui non vtitur beneficio legis. Syluest.

¶ b Tenentur. Idē est in pluribus mandantibus, vel iubētibus: vt ff. quod iussu. l. fin. Sed videtur iure nouo, ꝙ pro parte sua tantùm quilibet teneatur ipso iure: vt iam non sit necessaria epistola, de qua subiicitur hîc: nisi expressè in solidum promittatur, & sic videtur corrigi, quod hîc dicitur: vt in auth. de duobus reis. §. j. Vel verius (vt puto) d. auth. loquitur in plurib⁹ reis debendi: in quibus etiā iure veteri videtur fuisse cautum, vt pro partibus teneantur: vt ff. de duobus reis. l. reos. At secus fit in fideiussoribus, quorum quilibet tenetur in solidū, vt ipse reus pro quo intercedit. & ita habebit locum epistola hodie, vt olim.

¶ c Ex epistola. Sed vbi est hæc epistola? Respondet, non habemus eam scriptam, multoties tamen de ea mentionem facit lex, vt hîc, & C. de constitut. pecu. l. fin. & ff. eod. l. inter fideiussores, & l. seq.

¶ a Par-

Exceptio diuisionis fallit in quinq; casibus.

¶ a Partes. Hæc tamen epistola fallit in v. casibus: vt in fideiussoribus tutorum, q. nō implorant beneficium, licet tutores implorent, vt ff. rem pup. sal. fo. l. fi. & ff. de tut. & rat. distr. l. j. §. nūc tractemus. Itē fallit in fideiussore fideiussoris: vt ff. eod. l. si plures. §. fi. Itē fallit, quando cæteri fideiussores soluendo non sunt tēpore litis contestatæ: vt j. sub iicit statim. Itē fallit, quādo eiusdem summę sūt fideiussores, sed non pro eodem debitore: vt ff. eod. l. si à Titio. Item & quādo inficiantur: vt ff. eo. l. si dubitet. §. ita. [Rationes singularum fallētiarū vide in d. ll. alleg. in glos. & per Christ. hic, & Ias. qui sigillatim prosequuntur Syl.] Sed nunquid hæc exceptio epistolæ est perēptoria vel dilatoria? Videt̄ perēptoria: q̄a prorsus perimit id, in quo opponitur. Itē ècōtra videtur dilatoria: q̄a ante litē contestatam opponi debet, vt hîc: quare videtur dilatoria, vt C. de probati. l. exceptionem. Sed dico eā quasi anomalā, cùm nec peremptorias prorsus imitetur, quæ vsque ad sentētiā opponuntur: nec dilatorias, quæ tātùm differunt: vt j. de excep. §. hæc exempli. & C. sen. resc. nō pos. l. peremptorias.

Exceptio epistolæ diui Adriani est anomala.

[Communis opin. est, quòd vsque ad sententiam opponi possit, post sententiam non, nisi sit appellatum. Ita communiter tenent doc. in l. si dubitetur. in princ. ff. eo. post Bar. & Imo. ibi. Syl.] Sed quid si soluit, nunquid repetet quasi sit fauorabilis exceptio? Videtur quòd sic: vt in Velleia. vt ff. de condict. indeb. l. qui exceptionem. & ff. eod. l. si contendat. Sed contradico: quia non inuenio, quod sit sic, fauorabilis, & qui suum recipit: vt ff. de condict. indeb. l. repetitio.

¶ b Onerat. Argu. contra ff. ad leg. Rhod. de iact. l. ij. §. si quis. Accur. ADDITIO. Sol. ibi nō erat fideiussor obligatus, nisi pro sua parte.

¶ c Si is. scilicet, reus.

¶ d Iuuari. Facit ff. eo. l. vt fideiussor.

ditor à singulis, (qui modò soluendo sunt litis cōtestatæ tēpore) partes [a] petere. Ideóque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo nō sit, hoc cæteros onerat[b]. Sed si ab vno fideiussore creditor totū consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, si is[c], pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit iuuari[d] ex epistola diui Adriani, & desiderare, vt pro parte in se detur actio.

¶ *Fideiussoris obligatio accessoria est principali, quo fit, vt maior principali esse nequeat: minor autem queat.*

¶ *Adnota, illud vulgatum, Qui citò dat, bis dat.*

¶ Fideiussores ita obligari non possunt, vt plus debeant, quàm debet is, pro quo obligātur[e]. Nam eo-

Fideiussores. THEMA Quæro, an fideiussor in amplius obligari possit, quàm debitor? minimè. in minus autem potest. Plus autē intelligitur, re, tempore, loco, & causa. Hîc tamen rem & tēpus tantùm nominat cum exēplis clarissimis. Corn. Vib.

¶ Not. quòd plus est statim dare, quā post tempus. Item, quòd valet argumentum de re ad tempus. Cætera dic, vt p doct. hîc. Syl.

¶ e Obligātur. Sed nūquid in idpsum in quo reus tenetur, saltem remanet obligat°, quādo in plus fideiussit? Quidā dicunt, q̄ sic: p quibus est hoc generale. Vtile per inutile non vitiatur: vt ff. e. l. si à reo. §. j. & de do. l. si quis argentum. §. sed in his omnibus. Nos contrà. s. quòd in nihilo teneatur, & est pro nobis ff. eo. l. Græcè. §. illud.

¶ Et hæc opinio approbatur hîc, & in d. §. illud. Nec obstat reg. in contrarium adducta: q̄a nō habet locum in indiuiduis, prout ostendit Bar. in §. illud. q̄ est obligatio fideiussoria. Et licet omnes solutiones ad d. l. si à reo. impugnari possint, tamē solutio vltra omnes est, q̄ ibi sūt duæ obligationes, cùm vnaquæque conditio habeat suā obligationem: ideo, remota vna, non vitiat̄ alia: sed in §. illud, sumus in quātitate. & vna tantùm obligatione. Syl. ADDITIO. Collige ex gloss. duas opiniones. Prima, quod vbi fideiussor fideiubet in plus, quàm reus principalis debet, obligatur pro occurrente quantitate. & pro hac sententia allegatur primò l. si à reo. ff. eodem. l. si hactenus. in fin. ff. de consti. pec. l. ro-

gatus.in fi. ff. mand. allegatur vulgaris regula: Quia vtile per inutile vitiari non debet, regula iuris. vtile. lib. vj. Christopho.

a Nec plus. Contra hanc regulam est ꝫ. de re. diui, §. si tamen rem alienam. Item ff. de cōtra emptio. l. si in emptione. in princi. ibi, nec refert. Item ff. de solu. l. q res. §. mihi decē. & §. qui stipulatur. & §. mihi Romæ. Sed his omnibus da generalem solutionē, vt sic exponas hanc literam, nō plus esse potest in accessione &c. id est in accessoria obligatione, secundum Ioannem. Item contra. ff. de iudic. l. non quémadmodū. Solut. ibi non est plus: quia licet fideiubeat ante reum, non tamen plus tenetur. Item contra. ꝫ. eod. §. j. versic. at nec. Sed ibi non est plus, eo modo, quo dicitur plus. Dicitur enim plus quatuor modis, quorū nullus est ibi: vt ꝫ. de acti. §. plus autem. Accursius.

Dic, ꝙ aliquando tenetur in plus, quādo reus habet priuilegiū personale, vt magistratus: qđ non extendit ad fideiussorem. l. si. reus. ff. iudi. sol. Syl.

ADDITIO. Et est ratio, quia in dictis quatuor modis disparitas prouenit ex facto stipulatoris: ideo sibi imputet. Disparitas verò inefficacia, seu substantia obligationis ex iuris ordinatione prouenit, ideo sibi magis succurritur.

b Contra. id est si reus quinque promisit, fideiussor decem.

c Contra verò. Si reus sub conditione promittat, & fideiussor purè. Accursius.

d Plus est enim. Facit ad hoc ff. de verb. signif. l. si cui. §. fin. & ꝫ. de acti. §. plus autem. & ff. de solu. l. solidum. & ff. solu. mat. l. si constante. §. quoties. Accur.

e Soluerit. Siue per iudicē, siue nō: vt ff. mandati. l. idémque. §. fide iussores. Sed etiam in casibus quatuor antè, quā soluat, agit mandati, vt si hoc dictum sit, vt ad tēpus teneatur. Item si fuerit condemnatus: itē cœpit bona sua dissipare reus, itē si diu stetit fideiussor in obligatione: vt C. manda. l. si ꝑ ea. & ff. manda. l. Lucius. aliàs nòn agit ante, quàm soluat, sed soluere debet: vt ff. de cōdic. inde. l. indebitam. Sed etiam in his casibus nullo modo agit, vt si pro inuito, aut donādi animo, aut in rem suā fideiussit: vt ff. mād. l. si remunerandi. §. si passus. & l. si pro te præsente. Item si hoc actum sit, vt non agam, vt ff. mand. l. si remunerandi. §. Marcellus. Item si mandatum non sit obligatorium: vt ꝫ. mand. §. illud. Item & si fideiussor non opposuit exceptionem, quam debuit opponere: vt ff. manda. l. si fideiussor. Accur.

Vide similem glos. in d. l. si pro eo. vbi doct. latè prosequntur singulos casus: non est materia addit. Syl.

f Mandati iudicium. i. actionem, si intercessit mandatum, vel etiam eo præsente fideiussisset: vt ff. mandati. l. qui fide. & l. ex mandato.

ADDITIO. Græca sic intellige, mea fide iubeo ego, volo, affirmo, dico.

g Græcè. Facit. ff. eod. l. Græcè. j. re[illegible] [illegible] obligatio. §. [illegible] Græcè [illegible] de verborū obligatio. §. vtrum autem. Accur.

In illis

---

rum obligatio accessio est principalis obligationis: nec plus[a] in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt min⁹ debeāt, obligari possūt. Itaque si reus decē aureos promiserit, fideiussor in quinq; rectè obligatur: cōtrà [b] verò obligari non potest.

Item, si ille purè promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest: contrà [c] verò, non potest. Non solùm autem* in quātitate, sed etiam in tēpore minus, aut* plus intelligitur,

Plus est enim[d] statim aliquid dare, minus est* post tēpus dare.

Fideiussor soluens pro reo, habet contra eum mādati actionem. Areti.

Si quid autem fideiussor pro reo soluerit[e], eius recuperandi causa habet cum eo mādati iudicium [f]. Græcè[g] etiam * fideiussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγὼ *. sed & si dixerit θέλω siue βούλομαι, sed & φημὶ: pro eo erit, ac si dixerit, λέγω.

*enim.

*& rectè T.

Fideiussor in quatuor casibus agit ante quàm soluerit.

*verò. rectè T.

*abest T. rectè.

*λέγω, si λω.

¶ In stipulationibus fideiussorũ. CASVS. Flauius tabellam protulit in qua scriptum erat, Crassum fideiussisse pro Milone: sed non erat adscriptũ præsentes fuisse stipulatorem, & promissorem: stipulatorem interrogasse: spopondisse fideiussorem: quæro an valeat hoc instrumentũ? Valere respondet. Nam in stipulationibus fideiussorũ omnia solenniter acta intelliguntur. C. Vibul.

¶ a Etiã actum. q.d. si ita dicit scriptura, ac si verè ita fuisset factũ, quod fortè fuit vel non fuit actum, certè præsumitur pro scriptura, vt sic videatur actũ: & est hæc scriptura priuata: dicit enim, si quis se &c. & ex causa: vnde incontinenti prę iudicat, nisi contrà probetur, vt ff. de non nu. pec. l. generaliter. Et facit ad hunc §. ff. de verb. obli. l. sciendum. & C. de contrah. & commit. stip. l. j. & s. tit. j. §. si scriptum. In scriptura autem publica constat ei standum multo magis, nisi cõtrà probetur: vt C. de prob. l. cùm precibus. & in auth. de fid. instr. §. si verò moriantur. in princ. Item nota hîc pręsumi omnia solenniter acta, quod probant supradictæ leges. Acc.

¶ b Solenniter. i. etiam interrogationem factã fuisse: quam necesse est præcedere: vt s. de verb. obli. in prin. & C. de contrahen. & commit. stipu. l. j.

¶ c Acta. Sed contra ff. de pub. in rem actio. l. quæcunque. §. fi. Solut. ibi sunt extrinsecæ solennitates de tutore & iudice, qui debent adesse, cùm pupillus vendit. At hîc actus promissionis nullus est sine actu interrogationis. Vnde ex quo dixi, fideiubeo, vel promitto, intelligitur interrogatio facta esse, quasi pars promissionis: & sic nõ est extrinseca solennitas, cùm sit pars stipulationis.

¶ Et ita distinguitur communiter in d. l. sciendum. ff. de verb. oblig. vbi est materia sua ordinaria. Syl.

¶ Solennitas intrinse- [illegible] sumitur, quãdo scripturæ verba apta sunt illam comprehendere.

In stipulationibus fideiussorũ sciẽdum est hoc generaliter accipi: vt quodcunque scriptũ sit quasi actũ, videatur etiam actum[a]. Ideóque cõstat, si quis scripserit se fideiussisse, videri omnia solẽniter[b] acta[c].

DE LITERARVM obligationibus.

TIT. XXII.

DE* LITERARUM OBLIGATIONIBUS.

¶ Qui se mutuum accepisse, numerationis futuræ s[illegible] scriptis co[illegible] [illegible] nũ spatium non numeratæ pecuniæ exceptionem obiecerit, postea lite- [illegible] [illegible].

OLim scriptura potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ. Secunda ibi, Multum.

¶ Iste tit. continuatur ad præcedentia. Quia suprà visum est de obligationibus, quæ cõtrahũtur re, & verbis: ideo nunc ponit de his, quę cõtrahũtur literis. Aret.

*Hæc obligatio quî fiat docet. In ius 2 In fi. tit. 9.

OLim scriptura. Totus iste tit. diuidit in duas partes. Primò ponit qualiter olim scriptura obligabat, q̃s, & ei⁹ correctionem: & nouum statutum. Secundò ponit intra quantũ tempus olim, & hodie potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ. Secunda ibi, Multum.

CASVS. Lucretius quum à me mutuari vellet, ea de re mecum locutus est, ei iussi vt chirographum mihi cõscribat. Subscripsit ille hoc modo: Hodie ego ab illo cẽtum accepi mutuo, quæ illi debeo. Ego accepta illa cautione nullo nũmo dato, discessi. Quæro, quæ nascatur obligatio? nã re quidem nõ nascitur, quippe quũ pecunia numerata nõ sit. Verbis obligatio nõ nascitur: quum stipulatio nulla interposita fuerit. Superest igitur, vt ex literis nata dicat obligatio. Sed quidnam auxilii paratũ est Lucretio, tam perfidiosè à me inducto, ac decepto? Quum actionem à Prætore postulabo, ipse à Prætore simul exceptionem postulabit, Nisi mihi numeratum non sit. qua exceptione transfertur in me actorem probatio. Et quandiu vti poterit illa exceptione Lucretius? Intra biennium duntaxat. Cor. Vibu.

¶ Not. quòd confitens se ex mutuo recepisse quod non recepit, obligatur effectualiter hodie post biẽnium. Item, quòd multum tempus aliquando dicitur quinquennium, aliquando

biennium. Item, quòd obligatio oritur ex ipsa scriptura, concurrente lapsu temporis. Item, quòd ex ea nascitur condictio. Item, quòd exceptio non numeratæ pecuniæ vltra bienniũ non opponitur. Syluest.

ra [a] fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur: q̃ nomina hodie non sunt in vsu. Planè [b] si quis [c] debere [d] se

a Scriptura. id est solennitate quadam scripta, quæ per quædam nomina specialia fiebat, vt subiicit.

ADDITIO. Horum verborum interpretationem nobis Fr. Hotom. istã ex suis in Verrinas commentariis exposuit. Veteres suas pecunias ferè apud argentarios habebãt, vnde quum opus esset, pecuniã sumebãt: vt ex sexcentis Plauti locis intelligitur, & his Donati verbis in Adelph. Terentij. Tunc enim (ait) in foro de mensa scriptura, magis quàm ex arca, domóque vel cista, pecunia numerabatur. Id autem Perscribere, & Ex mensę scriptura dare ab antiquis dicebatur: itemq; Transcribere: vt l. si vir vxori, D. de præscript. verb. Terentius in Phorm. Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi argentum iube rursum rescribi Phormio. PH. Quod? næ ego præscripsi porro illis, quibus debui. Quem locum Donatus sic interpretatur, Rescribi, id est reddi, seu per mensæ scripturam dari. Quoniã ad numerationem pecuniæ antecedit scriptura, Rescribere dicebãt, pro Renumerare. Rescribi ergo est per scripturam, i. de mensę scriptura dari: vnde hodie additur chirographus, Domo ex arca sua, vel ex mensæ scriptura. hæc Donatus. Ex cuius verbis illud obiter intelligimus, cur in cautione illa nobili, quam Paulus refert in l. lecta. D. Si cer. pet. adiectum sit, Quindecim mutua numerata mihi de domo. Quod igitur Imperator ait, Olim scriptura fiebat obligatio, quę nominibus fieri dicebatur: sic intelligendum est, non vt cautio, vel syngrapha, vel chirographũ daretur, vt hodie fieri consueuit, sed vt in argentarii tabulis perscriberetur, Hoc die (verbi gratia) ego argentarius Domitio ex pecunia Memmij expensa tuli centum. Nam hoc caput, siue (vt vulgus loquitur) hic articulus, appellatur Nomen. ex quo Nominibus factæ obligationes dicebantur, quæ scriptura, i. rescriptione vel argẽtarij, (quod plurimum fiebat) vel amici alicuius) conficiebantur. Quarum exempla manifestò demonstrat idem Hotomanus ex Cicerone & Seneca, in commentariis Verrinę tertiæ. vnde quę huc pertinebunt sumas licebit.

b Planè. Licet dicta verba in vsu esse desierint: planè &c.

c Si quis. s. homo priuatus. Idem est & si fiat per alium, dummodo per publicam personã: aliud si per priuatã, vt C. de proba. l. instrumẽta: arg. tamẽ cõtra ff. de pig. l. fideiussor. §. j. Sed ibi in scribentis præiudicium creditur.

ADDITIO. Not. regulariter scripturam priuatam non facere fidem. Fallit quando hæc scriptura aliquid continet contra scribentem: quia non est verisimile aliquem scribere cõtra se, quod veritati non innitatur: arg. in l. exẽplo. cum ibi no. C. de prob. Fallit secundò, si talis scriptura priuata habet subscriptionẽ trium testiũ fide dignorum. Auth. si quis vult cautè depo nere. C. qui po. in pig. ha. Christoph.

d Debere. s. ex causa mutui, & sine stipulatione: hæc enim verba nõ sunt apta ad stipulationem: vt s. de verbo. obligatio. §. j. Si autem sine causa, non præiudicat: vt ff. de prob. l. cum de indebito. in fin. Quid si stipulatio interuenit? Respon. & tunc habet locum effectus huius tit. nam exceptionem in factum potest opponere: vt C. eod. de non num. pecu. l. cum vltra. & hoc si spe futuræ numerationis: aliàs si tanquam iam esset debitum: cùm non esset scienter confitetur, videtur donare, aliàs id est, si non vult donare: sed quia credit se ei debere, non valet stipulatio, quia obiicitur exceptio: vt ff. de regul. iur. l. cuius: & ff. de except. do. l. ij. §. ij. Et not. cautè, quod hîc per verba præsentis temporis fit hæc obligatio: vt per hæc: Scribo me debere: vel, Confiteor me debere, vt hic dicitur: & sic est cõtra opinionem nostram, qua dicimus obligationem literarum debere fieri per verba futuri temporis tantùm, vt C. de postula. l. si specie. vt, Scribo me daturum tibi x. ex causa mutui: ad instar stipulationis, quæ per verba futuri temporis tantùm fit, vt ff. de verbo. obligat. l. stipulationum. j. §. stipulatio. Sed certè nec hîc dico, q per hæc verba nascan-

Stipulatio tantùm fit per verba futuri temporis.

nascantur nunc, & vt nunc, sed quasi etiam prius nata sit, si confiteor, per verba præsentis, vel preteriti temporis: & facit C. de epis. aud. l. si præsens. & C. de non nu. pec. l. in contractibus. in princ. Vel apertius, non faciunt hæc verba, vt obliger, sed vt obligatus præsumar: licet habeam exceptionem. Vel verius, licet opponam per verba præsentis, vel præteriti temporis, tamen semper intelliguntur futura. Quid enim prodest dicere: Confiteor me accepisse decem, vel debere decem ex causa mutui: & hoc scribam, nisi intelligatur: & ideo reddã? Item quid si dicam, Recepi ab illo decem ex causa mutui, & hoc scribam? Respon. quidam nõ teneri, propter supradictam rationem: quia per verba futuri temporis debet fieri. Sed certè satis puto, quòd presumar obligatus, sicut & cùm scribo me debere, vt hic. nec enim verbis, imò rebus legem imponimus: vt C. commu. de leg. l. ij. Vel dic, quòd ibi intelligitur futurum, vt prædixi.

scripserit [a], quod sibi numeratũ non est [b], de pecunia minimè numerata, post multùm [c] temporis exceptionem [d] opponere nõ potest: hoc enim sæpissimè constitutum est [e]. Sic fit, vt & *hodie [f] dũ queri non [g] potest, scriptura [h] obligetur [i]: & ex ea nascatur*

¶ a Scripserit. id est, scriptura confessus fuerit.

¶ b Numeratum non est. Aliàs enim si numeratum esset, non literis, sed re obligatus esset: vt s. quib. mod. re contrahi. obl. primo respon.

¶ c Multum. Hoc exponitur j. proxi.

¶ d Exceptionem. scilicet non nu. pecu. quæ potest proponi, siue petat actor, siue non: vt ar. C. eod. de non nume. pec. l. si quasi: & in scriptis secundum quosdam: vt in auth. de temp. nõ so. pec. super dote. §. j. Vel forte illud speciale in dote. Primum tamen secundum Ioan. verius est. Accur.

ADDITIO. Et hoc verum, vbi non prouocatus opposuit. Et est ratio. quia tunc obtinet vicem actoris, aliàs secus. Angel.

¶ e Constitutum est. A multis Imperatoribus, qui fecerunt leges tales. C. eod. per totum vsque ad l. generaliter. nam postea Iustin. sunt.

¶ f Hodie. Sic loquitur quasi supradicta loquantur ante tẽpora Iustiniani. & nunc subiicit, quòd hodie sit idem. Vel dicit, Hodie, i. postquàm cucurrit hoc tempus, s. quinquennium olim, hodie biennium: vt j. prox. & secundum hoc non debet esse, &, in textu. Accurs.

¶ g Dum queri non. Dum querimoniam proponere non potest de exce. non num. pecu. quia ex quo cucurrit tempus, obligabitur per scripturam ad dandam pecuniam non numeratam. *vel vt.

¶ h Scriptura. id est per scripturã. Sed certè videtur neminem scriptura, vel literis obligari, sed intellectu, qui ex literis percipitur, & verbis. ff. de actio. & oblig. l. non figura. quod quidam concedunt. Sed certè vtrunque facit ad obligationem, & ipsa figura literarum, & consensus quem exprimũt. & quod d. l. dicitur non figura. scilicet sola. Item nunquid & per contrariam scripturam obligatio ciuilis nata poterit tolli, vt si creditor sic scribat, Confiteor me non numerasse, vel te confessum non fuisse, vel illum soluisse? Respon. sic: vt ff. de regul. iur. l. nihil tam naturale est. Accurs.

*nascetur.

Literarum obligatio tolli potest per contrariam scripturam.

¶ i Obligetur. s. ciuiliter, & naturaliter post biennium, quasi biennium pariat naturalem obligationem: nã antè erat ciuilis tantùm, nõ naturalis, cùm nihil numeratum fuerat. Item si ciuilis non esset, frustrà diceretur habere locum exceptio. Dicimus ergo, quòd sola ciuilis sit ante biennium, sed post bienniũ naturalis adiicitur. Vel, quod est verius, non adiicitur, sed prima ciuilis incipit habere vim naturalis & ciuilis. nam & stipulatio est de iure ciuili. habet tamen effectum naturalis obligationis & ciuilis: nam ciuilis per se nõ valet ad exigendum, vt diximus s. de obl. §. j. [Communis doct. conclusio est, quòd statim oriatur ciuilis, & actio naturalis post biennium. gl. in l. cùm quis. C. de iur. & fact. ignor. si tamẽ cupis disputãdo defendere cõtrarium, vide Fortu. in l. si vnus. §. pactus. ff. de pact. Syl.] Item sic est in re iudicata. Adhuc tamen dicunt quidam, vt Ioan. & Hu. quòd si vult post bienniũ exceptionem opponere: & probare sibi non numeratam pecuniam, quòd admittitur, sed ante biennium probat creditor: vt C. eo. de non nume. pecu.

Exceptio nõ numeratæ pecuniæ post bienniũ potest opponi.

condictio[a]: cessante, scilicet *, verborum obligatione[b]. Multum[c] autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus[d] vsque ad quinquennium procedebat. sed ne creditores[e] diutiùs possint suis pecuniis[f] forsitā defraudari, per constitutionem[g] nostrā tempus coarctatū est; vt vltra biennii metas[h] huiusmodi exceptio minimè extendatur[i].

TIT. XXII.

DE OBLIgationibus ex consensu.

¶ *Annot. in*

l.si ex cautione. quod certè est æquū: & ita biennium hoc solùm operatur, ꝙ probationis conuertatur onus. & etiā pro his facit, quod aliàs dicitur, ꝙ fiant illicitę exactiones: vt ff. de offic. Præsi. l. illicitas. Sed certè aliter de iure videtur, s. vt nullo modo admittatur etiā probās. nam sacramentum nō potest deferre, qđ est species probationis: vt C. eo. l. in contractibus. §. illo. & C. de iur. delib. l. fin. §. licentia. Sed certè satis credo primum verum, & equū. Nec obstat, qđ de iuramento dixi: quia ex parte illius. l. in contractibus. nō habet iuramentum vim probationis, si non vult aduersarius, vt C. de reb. cred. & iureiuran. l. generaliter. §. sin autem.

*abest.

Iuramētum, est species probationis.

ADDITIO. Ex hac glos. collige, ꝙ ille qui opponit exceptionem nō nu. pec. ante biennium, non tenetur probare fundamentum suæ exceptionis, hoc est pecuniam non fuisse numeratam: imò agens tenetur probare illam fuisse numeratam. Christopho.

¶ a Condictio. scilicet ex illa l. C. de non nu. pec. l. in contractibus.

¶ b Verborum obligatione. i. stipulatione, quæ verbis fit. nam tunc tit. iste cessat, & habet locum. s. de verb. obli. quando accepit: vel habet locū exceptio in factū: vt C. eod. tit. de non nu. pec. l. cum vltra. quando non accepit.

¶ c Multum. Quia post multum tempus exceptionem proponere non potest, vt s. modo dixi, quid sit multum, exponit hîc. Et no. multum pro quinquennio poni: sed diu pro decennio ponitur: vt ff. qui & à quib. l. si cum fideicommissaria. §. Aristo.

Multum quinqueniū, & diu decenniū comprehendit.

¶ d Cōstitutionib⁹. Quas nō habem⁹.

¶ e Sed ne creditores. Non solum isti, sed veri.

¶ f Suis pecuniis. Subaudi, etiā. Nam occasione huiusmodi si daremus longū tempus, etiā veri debitores interdum talia opponerēt: & ita occasione liciti committeretur illicitum, quod esse non debet: imò etiam licitū coartatur, vt vitetur illicitum: vt hîc. & in auth. de eccle. re. non alie. in princ.

Licitū occasione, illicitum non debet cōmitti.

¶ g Per constitutionem. Vt C. de non num. pecu. l. in contractibus.

¶ h Vltra biennii metas. Sic C. de omni agro deser. l. qui agros. lib. xj.

¶ i Minimè extēdatur. Et hoc in causa mutui. si verò ex alia causa confiteatur in scriptis, veluti emptionis, vel similis incontinēti prę iudicat sibi: nec pōt cōtra probari, nisi per aliam scripturā, vt C. de nō nu. pec. l. generaliter. [Et ratio diuersitatis est propter facultatem petentis pecuniam mutuā, vt declarat Christoph. hîc. Syl.] Item hoc in debitore confitente: sed in creditore confitente sibi solutū. xxx. dies statuuntur: nisi in casibus, vbi incontinenti præiudicatur: vt C. de non nu. pec. l. in contractibus. §. super certis. & §. sed quoniam.

¶ Ratio diuersitatis est: quia lex præsumit debitores egentes magis inclinari ad confitendum, vt suscipiant pecunias, quàm creditores, qui non ita egēt: tenet Christoph. hîc. Volo tamē te notare aliquos casus, in quibus non habet locum talis exceptio. Primò, si confiteatur se in veritate recępisse: talia enim verba faciunt, ꝙ talis exceptio nō potest opponi. Bal. in c. ex insinuatione. ver. si confiteor. de procurat. de quo per doct. in c. quoniā. contra. in iiij. notab. de proba. in l. ij. in ij. notab. C. de edend. Secundo, si verba fuerint geminata: de quo per Dec. in l. j. C. de pact. Tertio, si quis in mortis articulo confiteatur. de quo per Hyp. Marsi. in l. j. §. præterea. ff. de quæstio. Quarto, si confiteretur in iudicio de quo per Decium in c. j. de iud. Et plura alia in proposito, vide per Ias. in l. qui pecuniam. ff. si cert. peta. Syl.

DE OBLIGATIONIbus ex consensu.

¶ Suprà dictum est de obligationibus

bus, quæ in verbis & literis cõtrahũt: verùm, q̃a sunt aliæ, quæ cõsensu contrahũt, ideo de his subdit. Chri. Porc.

Consensu. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primò ponit quot casibus q̃s obligetur ex cõsensu solo. Secundò, quare in his magis cõsensu solo, quàm in aliis obligatio cõtrahitur. Tertiò ponit effectum huius obligationis, ponendo differentiam inter hũc contractum, & stipulationem. Secunda ibi, Idem autẽ. Tertia ibi, Item in his. CASVS. Cicero vult P. Crassi domum quæ in palatio est, emere octoginta duobus millibus aureorum. sed pecuniam non habet in numerato: vnde obligatio re contrahi non potest. Præterea non est vterque præsens: vnde obligatio non potest fieri verbis. denique sunt Romæ, vbi possunt apud argentarios prescribere, & literis obligationem contrahere; quid fiet? Modò de pretio consentiant inter se: satis est. Nã hic contractus, & item locatio, societas, & mutuum solo contrahentium consensu perficiuntur. Cor. Vib.

* Ex Gaii Instit. 2. titul. 9.

* ex G.

tractibus, qui consensu perficiuntur, ea omnia venire, quæ ex bono & æquo præstari oportet: in stipulatione verò ea sola, quæ ex conuentione par- [illegible] *sunt.*

Consensu[a] * fiũt obligationes in * emptionibus[b], vẽditionibus, locationibus[c], conductionibus, societatib9[d] & mandatis[e]. Ideò autem istis modis obligatio dicitur cõsensu contrahi: quia neque scriptura[f] * neque præsentia omnimodo opus est: at nec dari quicquam necesse est, vt substãtiã capiat obligatio: sed sufficit, eos qui negotia gerunt, consentire. vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur: veluti per epistolam[g], vel per nun-

* solẽnitas G.

Not. q̃ sunt cõtractus, q̃ solo cõsensu cõtrahuntur. Item, quare hi dicantur solo cõsẽsu cõstare. Item, quòd in his venit omne quod æquum & bonũ est: secùs in contractibus stricti iuris, & præsertim in stipulationem venit quod est expressum. l. quicquid adstringendæ. ff. de verb. obl. Syl.

a Consensu. Sic ff. de acti. & obl. l. consensu. l. ij. Accur.

b In emptionibus. Vt ff. de contrahen. emp. l. j. §. fi. & j. tit. j. in prin.

c Locationibus. Vt s. tit. ij. in princip. Accur.

d Societatibus. Vt j. pro socio. in princ. Sed contra. ff. pro soc. l. iiij. j. resp. Sed certè ibi non negatur, quin consensu contrahatur societas: vnde non est contra.

e Mandatis. Sed nónne in stipulatione cõsensus debet interuenire, vt s. de verb. ob. §. j. vers. sed hęc & ff. de pac. l. j. §. pen. Resp. ibi expressis verbis debet esse consensus: vt ff. de verbo. obl. l. j. primo resp. hîc autẽ etiã sine verbis, & inter absentes: vt j. proxim. ibi, inter præsentes tantùm. & s. de inuti. stip. §. item verborum.

f Neque scriptura. Hic cautè nota differẽtiam, quam facit inter hunc tit. & superiores. Nam quòd dicit, neq; scripturam, in hoc discrepat ab obligatione literarum: vt s. tit. j. Item in eo, quod dicit neque præsentia, dicit propter verborum obligationem, quæ inter præsentes fit, vt s. de inut. stipu. §. item inutilis. Itẽ in eo, quod dicit non esse necesse quid dari: ideo dicit, vt discrepet ab illa, quę fit re: vt s. quib. mod. re cõtra. obl. per totum. ADDITIO. Tu potes dicere secundum Ioã. Fab. q̃ imò etiã iste text. dicit ad differẽtiã cõtractus innominati, q̃ rei interuentu contrahitur, vt l. ex placito. C. de rerũ permuta. Ange.

g Per epistolã. Vt ff. de rei vendica. l. quædam mulier. ad finem titu. Acc.

Item. In his cõtractibus. CASVS. Quoniam in istis contractibus vtrinque nascitur obligatio, id est, tam Cicero ad pretium, quàm Crassus ad domum dandam obligatur, ideo si Cicero actione ex empto cõtra Crassum agat, aut contrà, Crassus contra Ciceronem, Prætor permittet iudici à se dato tanti reum damnare, quanti æquum, & bonum ei videbitur. At in aliis cõtractibus, in quibus vnus tantùm obligatur, veluti in stipulationibus, quia quicquid iuris sibi quærit stipulator, id conceptis ver-

bis stipulationis suæ comprehēdit, idcirco iudex ad ea verba adstringetur, neque summam in ea comprehensam excedere poterit. Corn. Vib.

a Item in his. Fuit superior differētia ad tria genera obligationū: hic autē fit differētia ad stipulationē, vel verborum obligationem. Acc.

* de eo. D.

b Cōtractib⁹. Qui fiūt cōsēsu.

c Oportet. Q. d. hinc. inde cō trahit obligatio, etiā in his, quæ nō sunt dicta. nam veniūt vsuræ post morā, vt ff. de act. empt. l. Iulian⁹. §. ex vēdito. Idē & est in omnib⁹ bonæ fidei iudiciis: licet nō ex cōtractu, sed quasi nascātur, vt j. de acti. §. in bonæ fidei.

d Alius stipuletur. Q. d. necesse est, quód omnia deducātur in stipulationem. nam aliàs nihil venit in talem obligationē: vt ff. de neg. gest. l. si pupilli. in fi. & l. quia tantundem. Accursius.

tium. Item in his [a] contractibus [b] alter alteri obligatur in id*, quod alterum alteri ex bono, & æquo præstare oportet[c]: cùm alioqui in verborum obligationibus alius stipuletur [d], alius promittat.

TIT. XXIIII.

DE EMPTIONE, & venditione.

Emptio, & venditio sine scriptis contracta, solo consensu perficitur, si primum de pretio con- [illegible] *arrhæ nomine datum: quæ verò in scriptis conficitur, non aliter perfecta est, nisi instrumenta emptionis completa, atque in mundum recepta, & partibus omnibus perfecta fuerint: quibus nondum absolutis, impunè contrahentibus ab emptione recedere licet, ni arrhæ interue-* [illegible] *quas perdit emptor, venditor autem duplicatas restituit.*

Emptio * & venditio contrahitur [e], simul-

DE EMPTIONE, ET venditione.

Suprà dictū est de obligationibus, quæ consensu contrahuntur. Verùm, quia illæ consistunt aut in empt. & vend. aut locationibus & conductionibus, vel societatibus, vel mandates, vt s. titu. j. in princip. ideo de his tractaturus incipit ab emptione & venditione. Christopho. Porc.

Emptio. Totus iste titu. diuiditur in quinque partes. Primò, quando emptio, & venditio contrahatur, & quando ab ea possit recedi. Secundo, quòd pretium debet interuenire. Tertiò, quando emptio est perfecta, ad quē spectat periculū rei venditæ. Quartò, an sub cōditione possit emptio celebrari. Quintò, quibus casib⁹ emptio esse nō possit. Secūda ibi, Pretiū autē. Tertia ibi, Cùm autē. Quarta ibi, Emptio tā sub cōditione. Quinta ibi, Loca sacra.

CASVS. Cùm Cicero domum à P. Crasso emere vellet, cóuenit inter eos de pretio octoginta duorū milliū aureorū: quæro an statim cōtractus sit perfectus, id est, an ius ciuile statim post consensum de pretio, etiā arrha nulla data, & in Ciceronem vinculum iniiciat obligationis, quod tradat Crasso, & simul in Crassum, quod tradat Ciceroni? Distinguo. nam aut contractus fit sine scriptura: & tunc perfectus est: aut per scripturā, & tunc exquiritur, vt scriptura perfecta sit, & contrahentibus recitata, vtroque assentiente. Corn. Vib. *Et Galo. ibi supra.

Not. ꝙ emptio solo consensu perficit, & ideo nec rei traditionē, aut numeratione pretii, aut dationē arrharū exigit: q a hoc nō ad substātiā, sed ꝓ probationē & executionem ipsius cōtractus requiritur. Item, quod arrha est argumentū emptionis, non substātia. Item, ꝙ scriptura nō est de substantia huius cōtractus. Item quòd aliquādo cōtractus emptionis fit cum scriptura: & tunc non dicitur perfectus, nisi perfecta scriptura. Item, quòd paria sunt scripturam factam esse manu ꝓpria, vel aliena, & subscripta à contrahentibus. Item, quòd si aliquem pœniteat, perdit arrhas, si est emptor: si venditor, restituit duplum. Syl. Emptio tribus modis contrahitur.

e Cōtrahitur. Hic nota tribus modis per

dis perfici emptionē. [Intellige quādo est facta sine scriptis, & datione arrharū: quia aliàs procedūt, quæ infrà dicūtur in verb. in his. Syl.] Vno modo, scilicet ex quo nō possunt discedere cōtrahentes: vt C. de actio. & obli. l. sicut ab initio. secūdum quem modum etiam conditionalis emptio est perfecta. [Aduerte, quia illa lex sicut. videtur potius facere in contrarium: quia dicit ꝙ cōstitutæ obligationi nō potest renunciari, sed conditionalis non est constituta. l. cedere diem. ff. de verb. sign. Tamen in contrarium facit l. necessario. §. quòd si pendente. l. primo. ff. de peric. & commod. rei vend. vbi dicitur, quòd transmittitur. ergo est ad l. sicut. respon. quia est cōstituta, non orta. Syl.] Secūdo modo, quādo est pura: & tunc incipit periculū rei ad emptorem pertinere: vt ff. de per. & cōmo. rei vēd. l. necessario. in prin. & ita cōtrahitur hic, siue perficitur. Tertio, quādo res traditur, dicitur plus perfici adhuc, siue impleri: vt ff. de act. empt. l. si quis rē alienam. ADDITIO. Et istam inducit Ioan. Fab. ad decisionem quæstionis, an & quando ex consuetudine domino, vel proximo per rei venditionem ius aliquod quæsitum esse censeatur. Ang.

*nō G. *pars pretii. *Textus

atque [a] de pretio cōuenerit: quāuis nōdum * pretium numeratū [b] sit: ac ne * arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ [c] nomine datur, argumētum est emptionis, & venditionis cōtractæ [d]. Sed hoc* quidē de emptionibus, & venditionibus, quæ sine scriptura [e] consistunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus, & venditionibus [f] innouatum est.

¶ In his autem, quæ scriptura cōficiuntur [g]: nō aliter perfectam esse venditionē, & emptionem constituimus [g], nisi & instrumenta [h] emptionis fuerint cōscripta, vel manu propria cōtrahentium, vel ab alio

¶ a Simulatque. id est, statim, postquam: vt ſ. de rerum diui. §. ferè. Acc.

¶ b Numeratum. Nec aliquid datum loco pretii, vt ſ. titu. j. in princ.

¶ Hæc glo. sentit, ꝙ possit dari res ꝓ pretio, & malè: qa tūc esset ꝑmutatio: vt j. eod. §. itē pretiū. Nec obstat tex. allegatus: qa si referatur ad emptionē, de qua habetur ibi in princ. debet intelligi secundū §. itē pretium. si ad alios contractus, stat propriè, & simpliciter procedit, vt loquitur. Syl.

¶ c Arrhæ. Vt ff. eo. de contrahend. empt. l. quod sæpè. in princ.

¶ d Emptionis, & venditionis contractæ. Nō autē est de substātia cōtractꝰ.

¶ e Sine scriptura. id est, sine solennitate scripturæ.

¶ f Vēditionibus. s. quæ fiunt sine scriptura.

¶ g Scriptura cōficiūtur. Patet hîc, quòd alia est emptio, siue venditio in scriptis, alia sine scriptis. In scriptis dicit, quando hoc agunt contrahentes, vt non aliter valeat contractus, nisi fiat scriptura, secūdum quosdam, quod non vidimus in vsu. Alii dicunt, vt P. ꝙ sufficit, ꝙ contrahentes vel aliquis eorum dicat in principio contractus, quòd inde scriptura fiat: licet non dicat. quòd aliter non valet, nisi fiat: & hoc approbat: vt C. de fid. instr. l. contractus. ibi, illos tamen quos in scripturis fieri cōuenit, &c. Si autē simpliciter fiat cōtractus, sed postea ad probationē fiat scriptura: valet quod actum est, & etiam valuisset sine ea: vt ff. de pig. l. contrahitur. Et eodē modo dico esse intelligēdū, vbicunque dicitur lege contractū aliquē in scriptis fieri, vel distractū, vt C. de testib. l. testium, & in auth. de test. §. & licet. [Et hæc opinio Pla. cōmunior videtur, secūdum Christoph. hîc. quia actus in scriptis dicitur ille, ad cuius substantiam requiritur scriptura, non quando fit ad probationē. Sylue.] Sed cùm fiat in scriptis huiusmodi venditio, & sine scriptura non valeret, quare non dicitur obligatio literarum? Respon. quia aliud habet nomē. s. emptio. & verū est hoc nomē. at in mutuo nō est verū mutuatū esse: tunc enim re esset obligatio contracta: vt suprà de liter. obligat. §. planè.

Vēditio fit in scriptis & sine scriptis.

¶ g Constituimus. Præteriti temporis est, & dic, vt C. de fide instr. l. contractus.

¶ h Instrumenta. Quæ vulgò rogationes dicuntur. secundum Ioan.

a A cōtrahentibus. Emptore, & venditore: & talis subscriptio fit, & aliàs, vbi cōtractus alius fit in scriptis: vt in auth. de instr. cautela, & fi. §. si q̃s igitur: & §. sed & si quis mutui, & §. seq.

b Fiunt. s. hęc instrumenta: & subaudi, nō aliter valeant, nisi & comple. &c.

contra bente.

c Completiones. id est, mundū cōpletum.

d Acceperint. s. ab eodē tabellione & partibus, vt subiicit.

e Absoluta. Vt quia lecta fuerint partibus, & laudauerint. Vel dic absoluta, id est, subscripta.

Vide glos. in l. fideicōmissa. §. j. ff. de leg. iij. Syl.

*abest.

quidem scripta, à cōtrahētibus a* autem subscripta: & si per tabellionem fiunt b, nisi & completiones c acceperint d, & fuerint partibus absoluta e. Donec enim aliquid deest, ex his, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor, vel vēditor sine pœna f recedere ab emptione, & vēditione*: ita tamen impunè eis recedere concedimus, nisi iam arrharū nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio celebrata est, is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit: si verò venditor, duplum restituere compellitur g,

actionem ex empto, si tamen fiebat vēditio sine scriptis. Nam si fieret in scriptis, nec esset mundū completū, non ageretur actione ex empto: cum nō esset adhuc vēditio. vt hîc dicitur, sed per condic. ex leg. vel offic. iud. vt dictum est. Sed nūquid vltra hāc duplicationē, arrharū tenetur venditor ad interesse, si non tradat: vt ff. de act. emp. l. j. & l. ex empto. ver. idē Neratius? M. & Azo dicunt q̃ non: quia sibi prejudicauit accipiēdo arrhas, sicut & aliàs sibi præiudicat quis sibi eligēdo: vt ff. de tri. actio. l. quod in hærede. §. elige-

Vēditor virū vltra arrarum dupliciū per conditionē teneatur ad interesse.

f Sine pœna. Sed quomodo sine pœna, cùm statim in arrhis eum puniat? Resp. sine pœna interesse, & iurisiurādi in litem. Nam hæc pœna esset quātum ad soluentem, licet nō quantum ad accipientem: vt ff. si quis ius di. nō ob. l. j. §. fi. [Vid. ibi gl. in versi. meram pœnam. & dic, quod huiusmodi pœnæ respectu soluentis tantùm debentur etiā in foro conscientiæ: vt p Dec. in c. j. in prima lectura, in xj. col. de constitu. Syl.] Non autem ab arrhis aliter liberatur, vt subiicit. ita tamē &c. Item iste talis non facit contra legē. C. de act. & oblig. l. sicut. cùm hoc lex sibi permittat. Et not. quòd huius legis permissio est cum aliqua pœna: ar. contra. in authen. constitutio, quæ de dig. §. illud. Sed si non est subscriptum, & tamen res est tradita: an valeat translatio? Quidam dicunt quòd non, vt C. de suf. l. vnica. Alij contra: vt C. si quis alteri vel sibi. l. multum interest. in fi. & in glo. fi. & ff. de dolo. l. & eleganter. in prin. Distingue: aut per errorem, aut scienter.

g Compellitur. Sed qua actione? Respon. condictione ex lege ista, & ex lege illa. C. de fide instr. l. contractus. vel etiā per officium iudicis: vt arg. C. de rescind. vendi. l. ij. Item per

re. Item quia hoc videntur agere cōtrahentes inter se, vt amissione & duplicatione arrharum debeant esse cōtenti: ergo pro expresso est habēdum, vt ff. si cert. peta. l. cùm quid. Item facit ff. de lega. ij. l. cùm filius. §. variis. B. & Io. cōtrà. Dicunt enim adhuc posse agi ad hoc, vt res vendita tradatur: vel ad interesse, ita vt arrhæ in interesse computentur. & facit pro eis. ff. de mil. test. l. iij. & ff. de inoffic. test. l. mater. & C. de pac. dot. l. fi. facit melius. ff. de acti. emp. & ven. l. prædia. in fin. [Prima opinio communiter tenetur. secundum Christopho. hîc. Syl.] Sed quid, si dederit pro arrhis, & pro pagamento? Respon. pactum seruandū, id est, non potest discedere, vt ff. de pac. l. in traditionibus. Et not. duo operari isto casu: vnum, vt arrhæ debeant duplicari venditore pœnitente. Item emptio remaneat firma, & agatur ad interesse. Item emptore pœnitente eadem duo operatur.

ADDITIO. Et tūc non totum, sed quod pro arrhis duntaxat datum est, duplicatur. Et not. quòd vbi venditor se nomine emptoris possidere constituit, non potest agere ex empto, vt tradat: sed aut rei vendicatione, vel Publiciana simul, aut vti possidetis: vt di-

vt dicit gloss. In auth. sacramenta puberum. C. si aduer. ven. Ang.

¶ a Nihil expressum sit. id est nihil dictum fuit à partibus, quid super arrhis fiat, altero pœnitente.

¶ Pretium. CASVS Quũ inter Crassum, & Ciceronē de pretio illius dom⁹ conuenire non posset, cõuenit tãdē inter eos, vt tanti empta esset, quãti eam Lucullus æstimaret. Si Lucullus æstimet, perfecta, & plena, atque integra venditio est. Si nõ æstimet, nulla prorsus facta censetur. C. V.

¶ Not. ꝙ ad substantiã emptionis requiritur certitudo pretii. Item, ꝙ paria sunt, pretiũ ab initio certũ apponi, & ex post facto certificari. Item, ꝙ declaratio quãtitatis pretii cõferri potest in arbitrium tertii. Item, quòd eo non arbitrante deficit contractus. Item, quòd valet argumētum de emptione ad conditionem. Syl.

licet nihil super arrhis expressũ sit[a].

Contractui emptionis certũ debet in- ... tio autem in arbitrium tertii collato ... emptionis, vt si ter- ... ti ... valeat.

¶ Pretium autem constitui oportet. nam nulla emptio sine pretio esse potest[b]. Sed & certum[c] esse pretium[d] debet: alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundéque hoc[e] dubitabatur, constarétne * venditio, an non. Sed nostra decisio[f] ita hoc constituit, vt quoties sic composita sit venditio, Quanti ille æstimauerit[g], sub hac conditione staret contractus: vt si quidem ille, qui nominatus est[h], pretium definierit[i], tunc omnino* secundũ eius æstimationem, & preciũ persoluatur[k], & res tradatur[l], & venditio ad effe-

ADDITIO. Sol. ex præcedentibus contractibus, quorum occasione deuenitur ad venditionem, potest super declaratione pretii officiũ iudicis implorari: vt ibi. Secùs, si nullus præcessisset cõtractus, vt hic. Ang.

¶ i Definierit. Etiam iniquè: quia à persona incerta non receditur, vt ff. de verb. oblig. l. si quis arbitratu. & hoc verũ est, quando id, quod est de substantia contract⁹, apponitur: sed secùs, si conferatur, quod est de accidēte cõtractus. nam tũc ad arbitriũ boni viri recurritur, vt ff. de cõtrah. emp. l. hec venditio. & ff. pro socio. l. si ita coita. & l. si societatem. & l. locati. l. si in l. in prin. quæ oĩs huic sunt contrarię. & hoc secundũ Io. [Hæc opinio communiter approbatur & in gl. in l. in vendentis vel ementis. in gl. mag. C. eo. tit. Syl.] Sed secundũ Azo. hoc redigitur ad arbitriũ boni viri: & sic non contradicunt dictæ leges. Nec obst. ff. de verb. obl. l. si quis arbitratu. quia ibi non fuerat arbitratus: quo casu concedo nõ recurri ad boni viri arbitriũ. Sed quando dicitur iniquę definiri? Resp. fortè vltra dimidiam iusti pretii, vt arg. C. de resc. ven. l. si voluntate. & l. ij. Vel (vt puto) iudicis officio expeditur, etiam si minor sit deceptio: dũmodò non minima: vt ff. de in integr. rest. l. scio. Nam non tãtum sibi committitur in alienis, quantum ipsis dominis liceret: vt ff. sol. matr. l. etiã. §. j. & l. si constante. §. si maritus.

*siue cõstat venditio, siue non.

* omnimodo.

¶ b Esse põt. Vt ff. eo. l. ij. & C. eo. l. vlt.

¶ c Sed & certum. Not. duo, & quòd pretium debet esse, & quòd certum.

¶ d Pretium. Repetit de pretio, quod debet interuenire: vt addat duo, scilicet, quòd sit certum, item in pecunia numerata. Accur.

¶ e Hoc. id est, de hoc.

¶ f Decisio. Vt C. de contrah. emp. l. fi.

¶ g Aestimauerit. Not. quòd cautè ponit de tertia persona. Nam secùs, si in contrahentis arbitrium: vt dicemus ĩ. eod. §. emptio.

¶ h Nominatus est. Quid, si in innominatũ contulimus: vt vendo, pro quanto æstimabitur? Resp. non valet instar locationis sic factæ: vt ff. loca. l. si merces. in prin. nisi in vno casu, qui est de pign. l. si fundus. §. fin. Accurs.

¶ k Persoluatur. Ita quod fiat accipiētis, vt ff. de act. emp. l. ex empto. §. i. etiam vsuræ post moram: vt ff. de act. emp. l. Iulianus. §. ex vendito.

¶ l Tradatur. Cautè dicit tradatur.

& non detur. nam non tenetur facere accipientis, sed de euictione se obligare: vt ff.de act.empt.l.ex empto.in prin. [Communis & ferè omnium est hæc sententia in l.fin.ff.de condi.cau.dat. contra quã tamen disputando tenet Fortu. Hispa. in l.iuris gentiũ. in prin. ff.de pact. Syl.] Sed nũquid præcisè tenetur ad rem tradendã? M. dicit ꝙ sic, & facit pro eo, quod hîc dicit, omnino tradatur &c. vt ff.de rei vendi.l.qui restituere. & s. de don. §.aliæ. Sed B. contrà: dicit enim eum liberari præstãdo interesse. & facit pro eo. ff. de actio. empt. l.j. primo resp. & l. ex empto. §. & ex empto. vers.idem Neratius scrip.& C. de act. empt. l. iiij. Sed forte hîc posset distingui, an vẽditor habeat rem: & tunc sententia M. tenet ꝑ suas leges: an nõ habeat rẽ: & tunc, aut dolo & culpa desiit eã habere, in fraudem puta emptoris: & tũc sententia B. tenet. Aut sine dolo & culpa: & tũc non tenet venditor: vt j.eo.§.cùm autẽ. Esset enim valde mirũ (quod ait B.) vt sic cõpellatur æstimationẽ pro re recipere, vt ff.si cer.peta.l.ij.§.ij. & C.de fideic.lib.l.fin. Item sic improbè pacta rumpere, cùm Prætor dicat, pacta conuenta seruabo: vt ff.de pact.l. iuris gentium.§.ait Prætor.

Vẽditor an teneatur præcisè ad rem tradẽdam, vel ad interesse.

a Ad effectum perducatur. s.iam dicto modo.s.per traditionẽ rei, & pretii: vt j.quibus modis tolli.ob.§.fin.

b Ex empto. Nota, quòd ex empto emptor: ex vendito venditor agit: vt hîc.& ff.de act.empt. l.ex empto.primó respon.& l.Iulia.§.ex vendito.

ctu perducatur [a]: emptore quidẽ ex empto [b] actione, vẽditore autem ex vẽdito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretiũ definire, tunc pro nihilo [c] esse venditionẽ, quasi nullo pretio statuto [d]. Quod ius cùm in venditionibus nobis placuerit, non est absurdũ & in locationibus [e], & in conductionibus trahere.

¶ [illegible] bus, alioqui facile discerni non posset vter emptor, & venditor sit, nec quæ res vendita, quod vel

[illegible] ra. im ab emptione speciem parit.

¶ Item pretium [f] in numerata pecunia cõsistere debet, Nã in cæteris rebus an pretiũ esse posset* , valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretiũ esse posset. Et * Sabinus, & Cassius etiã in alia re putabant [g] pretiũ posse consistere. vnde illud est, quod vulgò dicebatur, permutatione rerum, emptionem & venditionem contrahi: eámque speciem emptionis, & venditionis vetustissimam esse: argu-

c Pro nihilo. Vt nec ad boni viri arbitriũ recurratur, vt modò diximus, sed legatum non: ideo non est pro nihilo sic relictum: vt C.commu.de leg. l. si duobus. s. sed & si quis. Sed ibi fauore vltimæ voluntatis, ne pereat.

ADDITIO. Hoc verũ intellige cum distinctione, an fuit datum arbitriũ conditionaliter an non, iuxta l. j. cum materia. ff.de legat.ij. Item quo ad substãtiam legati, non quo ad pœnæ commissionem: vt l.multa.in prin.ff.de condi. & dem. Angel.

*possit

*abest.

d Pretio statuto. sine quo esse nõ potest vẽditio: vt in principio huius §.

e Et in locationibus. Vt ff. loca. l. si merces. in princ.

Item pretiũ. CASVS. Quũ Cicero pecuniam non haberet, dedit margaritas aliquot pro pretio. quæro vtrum emptio, ac venditio hæc sit, an verò permutatio? Non emptio, inquit, sed permutatio. Vt enim appellationes, sic etiam res ipsæ inter se distinctæ, ac separatæ sunt. Cor.Vibul.

Not.quòd pretium debet esse in pecunia numerata, aliàs est permutatio: & sic debet discerni à re vendita. Item, quòd auctoritates poetarum possunt allegari. Item, quòd illa sententia præualet, quæ validioribus fulcitur rationibus. Syl.

f Item pretium. Dixit pretium debere certum esse: nunc dicit, quòd in numerata pecunia.

g Putabant. Sed malè. vt j. dicam.

a Poe

mentóque vtebantur Græco Poeta[a] Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus[b], his verbis[c]:

¶ Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν, οἶνον ἄγουσαι*,
Ἔνθεν ἄρ οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι. τίθεντο δὲ δαῖτα θάλειαν.

* absunt 4. versus.

Diuersæ scholæ[d] auctores cōtrà sentiebant: aliúdque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem, & venditionem: alioqui non posse rem expediri[e], permutatis rebus, quæ videatur res vænisse, & quæ pretii nomine data esse.

¶ Poeta Homero. Nota arg. quòd auctoritates authorum & philosophorū sunt in causis allegandæ. sic ff. de solu. l. si pater. §. nam & Aristoteles. & ff. de iud. l. pponebatur. & ff. de statu hom. l. septimo. Sed interdū redarguūtur: vt hîc, & ff. de rer. diui. l. in tantū. §. fi. & l. sed diui.

¶ De hoc videnda sunt, quæ ponunt doct. in l. j. ff. si cert. peta. & ibi Dec. col. vj. Tamē aduerte, quia hic meritò allegabat: quia tractabatur de proprietate verbi emptio, de quorū verbor. signifi. Poetæ sæpè abutuntur. Syl.

¶ b Rebus. Pupæquis.

¶ c His verbis. scilicet Gręcis, quæ legi non possunt. Accur.

ADDITIO. Versus Homeri sunt in septimo Iliados, quorū interpretatio hæc est. Affuit ex Lemno ratibus tunc copia vini, Cæsarie insignes redimunt hinc vina Pelasgi. Pars dedit æs nitidum, fertum pars altera, bobus Tergora diripiēs hic protulit, ille agit ipsos Ad naues tauros. hic bellò corpora capta. Hæc Hom. Plin. autem lib. 33. c. j. Vtinámque, ait, posset è vita in totū abdicari aurū, sacra fames, vt celeberrimi auctores dixere proscissum conuitiis ab optimis quibusque, & ad perniciem vitæ repertum: quantum feliciore æuo, cùm res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatum, Homero credi conuenit. Ita tamen (vt opinor) commercia victus gratia inuēta alios coriis boū, alios ferro captiuísq; rebus emptitasse tradit. Hac autem tota de re consultus à nobis Fran. Hotom. sic respōdit, Sabinum cōfirmasse emptionem sine pecunia numerata posse cōsistere: argu. ex versibus Homeri sumpto. quibus scribit Hom. Græcos emisse vinū è Lemno aduectum, datis pro pretio bobus coriis, mancipiis & d. Argumētum autem illud existimo fuisse Sabini: Emptionis & venditionis contractus est iurisgentium, & omni memoria in vita vsurpatus, etiam tum cùm inuentus numus non erat. Ergo & sine numo emptio consistit. fuisse aūt ante numū repertā emptionem probat ex versibus Homeri, qui de Troianis temporibus loquitur. quid ergo? fuítne omnis permutatio, emptio & venditio? minimè. nā & permutatio & emptio semper fuere. quo igitur argumento emptionem à permutatione discernebant? nō est mihi quidē dubiū, quin id Sabinus exposuerit. Quāobrē quod in hoc genere spectatū præcipuè fuisse putamus, aperiendū est. Quū vtriusque similis est animus, i. aut neuter cupit suam rem alienare, sed alter alterius rei cupiditate adductus est ad alienandum: aut vterque cupit alienare nullius certæ rei cupiditate inductus, Permutationem puto Sabiniani fuisse: vsósque esse argumēto ex eo, quod scribit Homer. permutasse Glaucum arma sua aurea, cū æreis Diomedis. Quum autem alter alienandæ suę rei desiderio tenetur, alter nullo planè, sed coactus, q aliter rem alterius consequi non posse, rem suā alteri tradit, tā emptionem & vēditionem fuisse, vt quū Græci boues & mācipia pro vino dabant, non lubenter curebāt iis rebus, sed coacti, q vino indigerent. Atq; hoc quidē, opinor, modo distingui poterit hodie quoque in America & aliis nouis insulis emptionis cōtractus à permutatione: quū satis constet re ipsa vt appellationes, sic negotia ipsa dissimilia ac diuersa existere, &c.

¶ d Scholæ. Singularis numeri est hic. Sic infrà de mandato. §. is qui exequitur.

¶ e Expediri. id est, cognosci.

...contractus. ſ. innominari. nam non habet nomen ſuum: vt ff. de rerum permut. l. j. §. item emptio. Sed quare dicitur innominatus, cùm ita curiale nomen habeat? Reſp. quia illi contractus ſunt nominati, qui ſtatim vt fiunt, pariunt actionem: vt ff. de pac. l. iuriſgentiũ. in prin. ſiue fiant cõſenſu, vt venditio: vt ſ. eo. in prin. ſiue re, vt mutuum, vt ſ. quibus mod. re cõtrahi obliga. in prin. At permutatio nec ex pacto quidẽ parit actionem, nec ex re: ſed parit ex vtroque, ſ. poſtea dudũ re interueniẽte ex pacto primo, vt ſubtiliter colligitur C. de rerũ permu. l. ex placito. Et ex hoc cõtractu oritur actio præſcriptis verbis, vt j. de act. §. actionum. & condictio ob cauſam: vt ff. de præſcrip. verb. l. naturalis. §. j.

¶ Communis opinio eſt hîc. & in l. iuriſgentium. ff. de pact. quòd permutatio ſit contractus innominatus: cuius contrariũ diſputãdo tenet Fort. Hiſp. ibi in prin. melior tamẽ ratio eſt quare dicitur innominatus, illa, quam ponit gl. in rub. C. de rer. permu. & illam magis ſequuntur doct. Syl.

ADDITIO. Not. ꝙ ſunt quidã contractus nominati, & quidã innominati: de quibus in d. l. iuriſgentiũ. in princip. ff. de pact. in l. naturalis. per totũ. ff. de præſc. verb. & naturã talium contractuum habes in glo. vnde dixerunt quidã, quòd donatio erat contractus innominatus: quia ex ſe non pariebat actionem, cùm detur condictio ex l. ſi quis argentum. C. de don. Chriſtoph.

¶ b Digeſtis. Vt ff. eo. l. j. §. j. Accurſ.

¶ c Latius. id eſt melius, & aptius in ff. dicitur, quàm hîc.

nam vtranque videri & vænisse, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſentẽtia dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus[d] à venditione ſeparatam, meritò præualuit: cùm & ipſe*[ipſa.] aliis Homericis verſib⁹ adiuuaretur*[adiuuatur.], & validioribus rationibus argumentaretur*[argumentatur.]: quod & anteriores diui prĩcipes admiſerunt: & in noſtris Digeſtis [b] latius[c] ſignificatur.

¶ *Abſoluta venditio-* [illegible] *(... [illegible] traditæ) ad emptorem pertinet: modò neque dolus, neque culpa vẽditoris interuenerit: aut periculum cuſtodiæ vſque ad traditionem venditor ſuſceperit.*

¶ Cùm autem emptio, & venditio contracta ſit (quod effici diximus[d], ſimulatque de pretio cõuenerit) cùm ſine ſcriptura res agitur, periculum rei venditæ ſtatim[e] ad emptorem

¶ Cùm autem emptio. CASVS. Quũ inter Craſſum, & Ciceronem de pretio conueniſſet, neque tamen ædes adhuc Ciceroni traditæ eſſent, caſu fortuito incendio conflagrarunt: cuius id periculo eſt? Ciceronis quippe domini facti, perfecta venditione. Et cogetúrne pretium ſoluere, licet domum non habeat? cogetur. Quid ſi fundum mercatus ſim, & cùm nõdum mihi traditus eſſet, alluuione magna excreuerit, cuius erit illud incrementum? Emptoris. Cuius enim periculũ eſt, eiuſdem quoque lucrũ eſſe neceſſe eſt. Quid ſi Stichũ ſeruũ emeram, & antequã mihi traderetur effugerit, vtrius erit periculũ? Diſtinguẽdum eſt. Aut enim vẽditor cuſtodiam ſuſcepis, & tunc tenetur: aut non ſuſcepit, & non tenetur. Sed quomodo Prætor concedet emptori rei vendicationem, quum eam ſoli domino lex xij Tab. dari iubeat? non ſit autem dominus ante traditionem. Scilicet venditor ei præſtabit actionem illã, qua pro domino experiatur. C. V.

¶ Not. quòd emptio dicitur perfecta ſtatim ac de pretio conuentum eſt. Item, quòd perfecta venditione, ante traditionem periculum tranſit in emptorem, ſiue in totum, ſiue in parte res pereat. Item, quòd commodum alluuionis ſpectat ad emptorem. Item, quòd eius ſunt commoda, cuius incommoda. Item, quòd venditor, etiã recepto pretio, remanet domin⁹ quouſque rem tradiderit, & habet actionem perſecutoriam: ſed tenetur eam cedere. Sylueſt.

¶ d Diximus. ſuprà eod. in princ.

¶ e Statim. Sed certè imò non ſtatim

gim: sed nouem sunt necessaria. [Ioan. Faber hîc dicit hæc nõ necessaria: sed quòd simpliciter procedit: sed fallit in quolibet casuũ subscriptorum. Syl. Primò, quòd venditio fiat non in scriptis: aliàs, i. si fiat in scriptis venditio, non transit ad emptoris periculum, nisi modus esset cõpletus: vt hîc, & C. de fid. instr. l. contractus. & C. de peric. & commo. rei ven. l. cùm inter. Item, quod fiat purè, aliàs non perit emptori: licet secùs, si facta sit deterior: vt ff. de peric. & commo. rei ven. l. necessario. §. quod si pendente. ver. sanè si extat. Item, quod sit facta venditio in specie. nam si in genere, vt puta, vendo hominem: non perit emptori ante traditionem: vt ff. de pericu. & commo. rei vend. l. eúmque. & l. quod si neque. in glo. j. Item, q sit certa species: quia si sub incertitudine sit vẽdita, licet sit species, nõ tamen spectabit semper periculum ad emptorem: puta vendo Stichum aut Pamphilũ, primus enim moritur periculo venditoris, vt ff. de contrahen. emp. l. si in emptione. §. si emptio. Item, q alio modo pereat, quàm publicatione rei: nã tunc non perit emptori: vt ff. eod. l. si fundus. Item, q nullum pactum sit insertum, quod periculum venditorem respiciat. nã tunc nõ periret emptori: vt ff. eo. de peric. & commo. rei ven. l. si in venditione in princ. & §. proxi. §: q si fugerit. &c. siue specialiter esset de casu fortuito dictum. secundum B. siue generaliter secundum M. vt diximus ff. si quis caut. l. sed & si quis. §. quæsitum. Item, q venditor non fuerit in culpa vel dolo, quare res pereat: vt j. prox. §. Item, quod non sit in mora. nam tunc qui vltimam fecit moram, sibi perit: vt ff. de peric. & commo. rei vendi. l. illud. & hoc est verũ hoc casu s. siue res peritura erat penes emptorem, siue non, secundum Ioan. vt ff. de leg. j. l. cum res. §. fi. licet M. distingueret, arg. ff. de rei vend. l. item si verberatum. §. fin. Item, q non sit res, quæ degustationem desideret: vt vinum & zimziber, & similia. Nam tunc distinguitur an vendatur in specie: & tunc post degustationem est periculum emptoris. An in genere: & tunc sunt duo necessaria, vt sit emptoris periculo, scilicet degustatio, & mensura, siue pondus: & hoc secũdum Ioan. & B... Pla. vt ff. de peric. & commo. rei ven. l. j. in princ. & §. j. Sed Azo dicit, quod in vino sit speciale, quod statim facta venditione, etiam ante degustationẽ sit emptoris periculum, si sit in specie vẽditio. vt ff. eod. de cõtrahend. empt. l. quod sæpe. §. in his. Sed nunquid distinguitur periculum peremptionis à deterioratione, vino vẽdito, in mensura, vt in vẽditione conditionali diximus modo per l. ff. de peric. & cõmo. rei vend. l. necessario. §. quod si pendente. vt sic effusionis periculum ad venditorem, acoris & mucoris ad emptorem pertineat? Bul. ait quod sic: quia hoc sub quadam conditione fit, scilicet, si degustetur. Sed certè ipsemet mutauit consilium postea, & merito: quia aliud est in alia conditione, quæ non est in potestate venditoris: aliud in hac, que in sua potestate est: cùm possit denuntiare emptori, vt gustet & accipiat, aliàs potest effundere: vt ff. de peri. & commod. rei vendi. l. j. in fin. Et sic indistinctè periculum antè mensuram est venditoris. Accur.]

pertinet: tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque [a] si ho-

¶ Quum rei venditæ dominium non transeat in emptorem, nisi traditione secuta, quæro, qua ratione periculum ad eum pertineat, & qui fiat, vt rei nõ meæ aut periculum aut commodum meum sit? Fr. Hotomanus respondit: Ita emptoris esse periculum, vt tamẽ actionem ex empto aduersus venditorem habeat: sed exceptionem cõtra ipsi venditori dari, quæ petitionẽ excludat, SI NON sine vllo dolo aut culpa mea perierit. Damnum ergo nõ tam in eo est, quod res interierit, quæ nondum ad me pertinet: quàm quod ab obligatione qua obstrictus est ad dandum, vel faciendum, venditor liberatur: non tamen ipso iure, sed per exceptionem. Nam sola conuentio sine traditione vẽditionem quidẽ perficit, sed dominium non transfert. l. traditionibus. C. de pact. Vis enim eius contractus, & obligationis non in eo versatur, vt rem emptoris faciat, sed vt venditorem obstringat ad dandum, vel faciendum. l. obligationum. ff. de obliga. & actio. Omne igitur periculum in eo est, ne ab ea obligatione venditor liberetur.

¶ a Itaque. Nunc ponit exempla.

mo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio cōsumptæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiā inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, longè minor, aut deterior esse cœperit, emptoris damnum est: cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quicquid enim sine dolo, & lata culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nā & commodum eius esse debet, cuius periculū est [a]. Quod si fugerit homo, qui væniit [b], aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa [c] venditoris interuenerit*, animaduertendum [d] erit, an custodiam eius vsque ad traditionē vēditor susceperit [e]. Sanè enim si susceperit, ad ipsius periculū is casus [f] pertinet. si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterísque rebus intelligimus.

* interueniat.

¶ *Annota. Quomodo ideo tenetur: ... eam cedēdo libera...*

¶ Vtique tamen vendicationem rei & condictionem [g] exhibere [h] debebit emptori: quia sanè qui rem nondum emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti, & dāni [i] iniuriæ actione.

¶ *Etiam sub conditione potest emptio celebrari: & accidentalia contractus possunt in alterutrum ex contrahentibus*

¶ Emptio tam sub conditione, quam purè contrahi potest. Sub conditione, veluti, si Stichus intra certum diem tibi placuerit [k], erit ti-

¶ a Periculum est. Facit ff. de peric. & commo. rei vend. l. id quod. & de reg. iur. l. secundum naturam, & suprà de leg. pa. tut. §. fin.

¶ b Væniit. id est venditus est.

¶ c Neque culpa. Etiam talis, qualis in commodato gratia vtriusque partis cōtracto venit: vt ff. de per. & commo. rei vendi. l. custodiam. & ff. commo. l. si vt certo. §. interdum.

¶ d Animaduertendum. i. distinguendum.

¶ e Susceperit. Quod pactū valet, vt hîc, & ff. eo. de contrah. emp. l. quòd sæpe. §. si res. & ff. de peric. & commo. rei vendi. l. j. §. j. Accur.

¶ f Is casus. Etiam leuissima culpa contingens, secundum Ioan. non verò fortuitò: licet M. contrà: vt C. de pign. act. l. quæ fortuitis.

¶ g Condictionem. s. furtiuā, quæ scilicet soli domino dabatur: vt hîc, & ff. de condict. furt. l. j.

¶ Vel quasi, secundum Bar. in l. j. ff. de condic. furt. Syl.

Sed cur furti actio, in eum qui rem venditam subripuerit, vēditori cōpetit, cùm hæc ei cōpetat, cuius intersit, non domino? l. cuius. ff. de furt. nimirū, quòd venditoris intersit, qui ad actiones cedēdas tenetur ex empto. & quod dominium apud eū sit ante traditionem. l. eum qui. & l. si vendidero. ff. de furt. emptoris contrà nō intersit, qui ex empto agendo sibi consulere possit. F. B.

¶ h Exhibere. s. cedendo actiones istas: & hoc, quādo non fuit in culpa, aliàs non liberatur cedendo, vt ff. pro soc. l. de illo. in princ. quę est contra.

¶ i Et de damni. Puta, si fuerit res vendita venditori subtracta, vel in ea datū sit damnū, vt in princ. huius. §. nam hæc actio damni iniuriæ domino datur, vt ff. ad leg. Aquil. l. itē Mela. §. legis.

¶ Intellige de directa: nā vtilis datur etiam non domino, d. l. item Mela. §. legis. Syl.

k Placuerit. Sed videtur, quòd in alterius contrahentium arbitrium conferatur emptio, quod esse non potest: vt C. eod. de contrahen. empt. l. in vendētis, vel ementis, & ff. eo. de contrah. emp. l. quòd sæpe. §. j. quæ sunt contra. Sed dic rem ipsam hîc conferri in arbitrium emptoris. Aliud, si cōmercium, vt sit tibi

Emptio an possit in alterius contrahentium arbitrium conferri.

tibi empta si vis, vel pretium pro quã to voles, vt dictis legibus contrariis. Item opponitur, hæc venditio, quæ hîc fit, non videtur cõditionalis: vt ff. eod. de cõtra. empt. l. iij. quæ est contra. Sed certè ibi fuit empta purè, sed resolutio debebat sub cõditione fieri: at hîc sub cõditiõe facta fuit: vnde nõ potest impleri, nisi impleta cõditiõe, vt ff. e. l. hęc vẽditio. in princ.

a Aureis tot. Puta decem.

b Loca sacra. Quę sint ista, haber ſ. de rer. diuisio. §. sacrę. & §. nullius. & §. religiosum.

c Priuatis. Redde singula singulis. nã priuata contraria est publicę, prophana sacræ, & religiosę. & facit. ff. eo. de cõtrahen. empt. l. & liberi. & l. quia. Accur.

d Quod. id est, quia.

e Emerit. Ignorãs, vt ff. de cõtrahẽ. empt. l. liberi hominis.

bi emptus aurei[g] tot[a].

¶ ... rem, quæ non est in cõmercio, habet contra venditorem actionem ex empto ad interesse. Arc.

¶ Loca sacra[b], vel religiosa, item publica (veluti forũ, basilicam) frustrà quis sciens emit: quæ tamen si pro prophanis, vel priuatis[c] deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quòd[d] non habere ei liceat, vt consequatur, quod suã interest, eum deceptũ non esse. Idem iuris est[e], si hominem liberum pro seruo emerit.

TIT. XXV.

DE LOCATIONE, ET conductione.

g Tex. continuat tit. Quia locatio est similis emptioni: vt in text. & ff. e. l. j. ideo post emptionem sequitur videre de locatione. Areti.

Locatio. Totus iste titu. diuiditur in quinque partes. Primò ponit, quòd iste contractus habet similitudinem cum contractu empt. Secũdò illud per exempla declarat. Tertiò, q d veniat in isto contractu. Quartò ad quid tenetur conductor. Quintò, an iste contractus transeat ad heredem. Secunda ibi, Nam vt emptio. Tertia ibi, in §. conductor. Quarta ibi, Qui pro vsu. Quinta ibi, In fine. Mortuo.

CASVS. Conuenit inter Lęlium, & Flauium, vt illi huius domus locata esset pro decem aureis in annum vnũ: pecunia tamen nondum numerata est, neque domus introita: quæro an si neque stipulatio, neque scriptura interuenerit, tamẽ ius ciuile in Læliũ vinculum iniiciat, quod Flauio tradat: & vicissim in Flauium, quòd Lælio? non est id quidem dubiũ: contractus eñ iste solo cõsensu perficitur. Quid, si in tertii arbitriũ mercedem reiecerint? Si tertius definierit, perfectus est contractus: sin minus, pro nullo est. Sed ecce, Librario dedi Ciceronem compingendum: & pro mercede diximus, Perfecto libro, & compacto, facile conueniet inter nos. Quęro quale sit hoc negotium? Non est locatio. Sed Prætor, qui perspicit æquitatem istius conuentionis, quibusdam verbis, quibus factum cõpendiò narrabit, actionem iudiciúmque concipiet: de qua cognoscere iudicem iubebit. Corn. Vibul.

DE LOCAtione & conductione.

¶ Sicut emptio & vẽ... mulatque de pretio ... ctio quã primũ merces cõstituta est, quæ vsq; adeò emptioni similis est, vt eisdẽ regulis cõsistere videatur si locationi incerta merces interuene... tamen postea certifi canda, nõ propriè est locatio, sed innominatus contractus.

Locatio[f] * & cõductio proxima est[g] emptioni, & venditioni, iisdémque iuris regulis consistit*. Nam vt em-

Ex Caio. lib. 2. tit. 9.

* consistit.

Not. q contractus emptionis, & locationis æquiparantur, & quòd valet argumentum de vno ad alium. Item, quòd quando merces est incerta, agitur præscriptis verbis. Syluest.

f Locatio. Sic ff. eodem. l. ij. Accur.

g Proxima est. Quod ad tractatum, & quo ad sentemtiam.

ptio, & venditio ita contrahitur, si de pretio [a] conuenerit: sic & * locatio, & conductio ita contrahi intelligitur, si merces [b] constituta sit. & competit locatori quidem locati [c] actio, conductori verò conducti. Et quæ* suprà diximus [d], si alieno arbitrio [e] pretiū promissum fuerit, eadem & de locatione & cōductiōe dicta esse* intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa * fuerit. Qua de causa [f], si fulloni [g] polienda curandáve, aut sarcinatori [h] sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta sed postea [i] tantum daturus, quātum inter eos conuenerit, non propriè locatio, & cōductio cōtrahi intelligitur, sed eo nomine [k] actio præscriptis verbis [l] datur.

¶ *Locatæ rei merces in numerata pecunia consistere debet. alioqui si in specie consistat, non locatio quidem, sed innominatus contractus est, ex quo præscriptis verbis actio oritur.*

¶ Præterea sicut vulgò quærebatur [m], an, permutatis reb⁹, emptio, & vēditio cōtraheretur*, ita quæri solebat de locatione, & conductione, si fortè rē aliquam vtēdam, siue fruendam tibi quis dederit, & inuicē à te v-

¶ a Si de pretio. Vt supra titul. j. §. pretium autem.

¶ b Si merces. s. certa, & in pecunia numerata: vt ff. deposi. l. prima. §. si q̄s seruū. & ff. de præscript. verb. l. naturalis. §. at cū do. Vnde partiarius colonus, q̄ partem domino reddit fructuum, impropriè dicitur cōductor, imò socius magis: vt ff. eodem. l. si merces. §. vis maior. Accur.

¶ Et agitur actione personali cōtra eū, vt vult ibi Bart. vide tamē text. in l. §. si q̄s seruum. ff. deposi. & Bal. in l. certi. in iiij. quæstio. C. eo. q̄ tenet, ꝙ agatur præscriptis verbis. Syluest.

ADDITIO. Et ideo tēpore cogetur stare tali colono. quod nota ꝓ limitatione not. in. l. emptorem. C. eod. Angel⁹.

¶ c Locatori quidem locati. Sicut vēditori ex vēdito, emptori ex empto actio cōpetit, vt s. titulo j. §. sed & certum esse pretium. in fine.

¶ d Suprà diximus. Vt s. titu. j. §. sed & certum esse. Accur.

¶ e Arbitrio. ff. eodem. l. si merces. primo responso.

¶ f Qua de causa. Quia dixi certum debere pretium interuenire.

¶ g Fulloni. Est autem fullo, qui lauat, siue tingit, siue polit. Accur.

¶ h Sarcinatori. Sarcinator est, qui fracta vestimenta resarcit: vt dicemus j. mand. in fin. & ꝓprius dixisset sartor, secūdum aliquos, à sarcio, sarcis.

ADDITIO. Fullo est qui curanda & polienda vestimenta accipit: Sarcinator, qui sarcienda: sarcire autem est integrum facere auctore Sex. Pom.

¶ i Postea. Nota, postea. nam prius, re nō secuta, id est nondū tradita ad captandam, actio non daretur: vt C. de rer. pmuta. l. explicato

¶ k Nomine. Quasi ex nouo cōtractu nominato, vt ff. de præscr. ver. l. j.

¶ l Præscriptis verbis. j. mand. §. fin. cōtra. sed distingue, aut certa merces interuenit, & tūc agitur locati: vt s. eo. in princ. aut incerta, & tunc præscriptis verbis agitur, vt hic: aut nulla, & tūc est mandatum: vt ff. de præscrip. verb. l. si tibi polienda. & in contrario.

ADDITIO. Intellige si res erat solita locari; aliâs secùs: vt l. naturalis. §. at cū do. ff. de præscrip. verb. Angelus.

¶ Præterea sicut. CASVS. Bouē ego vnicū habebam: vicinus meus alterū. Conuenit inter nos, vt per denos dies alter alteri bouem commodaremus, vt opus faceret. Bos deinde meus apud vicinum mortuus est. Quæro, formula actionis antiquitus cōstituta pro locatore, mihíne dabitur? nequaquam. non enim hęc locatio est: sed Pretor hoc factum certis, ac præscriptis verbis concipiet, de quibus cognoscere iudicem à se datum iubebit. Cor. Vib.

¶ Not. gratuitum debere esse commodatum. Syluest.

¶ m Vulgò quęrebat. s. ti. j. §. itē priū.

¶ a Com-

Colonus partiarius non est conductor.

*etiam.

* quod. Th.

*abest.

*promissa.

Fullo.

Sarcinator.

Merces quando que est certa, quando que incerta, quando que nulla.

*contrahitur.

tendam siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus: veluti, si cùm vnũ bouem quis haberet, & vicinus eius vnũ, placuerit inter eos vt per denos dies inuicem boues commodarent[a], vt opus facerent, & apud alterum, alterius* bos perierit[b]: neque locati, neque conducti, neque commodati cõpetit actio: quia non fuit[c] cõmodatum gratuitum: verùm præscriptis verbis[d] agendum est.

¶ ... stitutio (id est, cùm prædium perpetuò fruendũ annua pensione cõstituta, cuipiam conceditur) quę locatio est: sed speciem parit, in quã si de rei periculo nihil inter contrahentes actũ sit, totius rei interitus ad dominũ, particularis verò ad emphyteutam spectat.

¶ Adeò autem[e] aliquã[f] familiaritatẽ inter se videntur habere emptio, & venditio[g], itẽ locatio, & conductio[h], vt in quibusdam causis* quæri soleat, vtrùm emptio[i], & venditio contrahatur, an locatio[k], & conductio. vt ecce de prædiis, quæ perpetuò[l] quibusdam fruenda tra-

*abest.

*casibus.

¶ a Commodarent. Impropriè ponitur, vt sequitur.

¶ b Bos perierit. Sua culpa, aliàs non tenetur, cùm vtriusque gratia contractum sit: vt hîc. & ff. de prescr. verb. l. si gratuitam. §. si margaritas. & ff. cõmod. l. si vt certò. §. nunc videndum.

¶ c Quia non fuit. Bona ratio: vt s̃. quibus mod. re cõtrahi. obli. §. commodata.

Præscriptis verbis agitur tripliciter

¶ d Præscriptis verbis. Quæ cõpetit ex contractibus tribus innominatis, do vt des, facio vt facias, do vt facias: vt ff. de prę scri. verb. l. naturalis. §. j. ij. & iij. [In facto enim vt des, datur actio de dolo. & Bar. in d. l. naturalis. §. qđ si faciã. assignat rationem, quæ omnia sunt secũdum communes doct. sententias. vide tamẽ quæ disputãdo contradicunt Fort. in l. iurisgentium. §. & ideo. ff. de pac. & Prepos. Senens. in iiij. casu. quæst. vj. Syl.] Aliàs datur ex pactis incontinenti appositis, vt C. de rer. permuta. l. rebus. aliàs datur, quando dubium est de nomine cõtractus, vt ff. de præscrip. verb. l. j. §. fin. & l. naturalis. §. j. ij. iij. & iiij.

... Sed cur dicitur actio præscriptis verbis? an ꝙ in aliis negotiis essent certæ formulæ, vt Cic. scribit in orat. pro Q. Roscio: vbi autẽ nouum exoriebatur negotiũ, de quo non erat certa prescripta formula, nouam cõfingere oportebat, quam Prætor iudici præscribebat, ex quo præscriptis verbis agi dicebatur? sic videtur Hotomano in comment. in præd. orat. ex l. j. ff. de præscrip. verbis.

¶ Adeò autẽ. CASVS. Cornelius mihi fundum Tusculanũ hac lege fruendum tradidit, vt quandiu centum aureos quotannis pro eius pensione soluerem, tandiu mihi eum adimere non posset, neque ipsius hæredes. Quæro vtrũ emptio sit hic contractus, an locatio? Respondet neutrũ esse: sed tertium quoddam cõtractus genus, quod suo ac proprio nomine appellatur, nimirũ Emphyteusis. Quid autem si fundus ille aut ex parte perierit, aut in totum? puta si chasmate, aut alluuione aquarũ perierit. Distinguo. nã aut pacta de hoc facta sunt, & tunc pacta seruanda sunt: aut non sunt facta, & tunc rei totius interitus ad dominũ pertinet: partis verò, ad acquisitorem. Cornelius Vibulanus.

¶ e Adeò autẽ. Quia iisdem regulis & constitutionibus consistunt: multa ergo habent inter se communia.

¶ f Aliquam. Aliàs non est in litera aliquam.

¶ g Et venditio. s. ex vna parte.

¶ h Et condictio. scilicet ex alia.

¶ i Vtrum emptio. Quod videbatur, cùm talis datio alienatio sit: vt in authen. de non alienand. §. alienationis. quod locatio non facit: vt ff. eo. l. non solet. Accur.

¶ k An locatio. Quod videbatur, cùm mercedem soluere teneretur.

¶ l Perpetuò. Aliter accipitur. ff. pro socio. l. j.

duntur: id est, vt quandiu pensio [a], siue reditus [b] pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque hæredi eius, cuíve conductor, hærésve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit alióve quocunque * modo alienauerit [c], auferre liceat [d]. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana [e] lata est, quæ emphyteuseos [f] contractus propriam [g] statuit naturam, neque ad locationem [h], neque ad venditio-

Emphyteusis datur ad varia tẽpora.

* quoquo.

¶ a Pensio. In pecunia.

¶ b Reditus. In specie, veluti si certa frumenti mensura in annos singulos constituta sit.

¶ c Alienauerit. Cùm multi sint modi alienandi: vt ff. de publicia. l. iij. iiij. v. & vj.

¶ d Auferre liceat. Interdum autem datur ad certũ tempus, interdum in tertiam personã, vel generationẽ, cum omnia pacta super hoc contractu habita valeant, vt j. proxi. §. sed ecclesia dat in emphyteusim vsq; ad tertiam generationem tãtùm: vt in auth. de non alie. §. emphyteusim. Vel vt puto, etiam in perpetuum dabit, vt quilibet priuatus, vt hîc, & in authent. de alien. & emphyt. §. licentiam. Accur.

ADDITIO. Tu dic de iure canonico, cui standum est, quod aut fit sine solennitate, de qua habetur xij. q. ij. sine exceptione. & in c. j. de rebus eccl. non aliena. in vj. & in c. nulli. extra eod. tit. & tunc non valet vllo modo. aut fit cum dicta solennitate, & valet: & ad omnes etiam extraneos transibit. Ange.

¶ e Lex Zenoniana. vt C. de iure emphyteu. l. j.

¶ f Emphyteuseos. Emphyteusis Græcè, Latine dicitur melioratio: hoc ideo, quia olim tantùm sterilia dabantur, vt meliorarentur: sed hodie non tantũ sterilia dantur, sed etiam fertilia, nisi in ecclesia, quæ dat sola ea, quæ congrua videntur œconomo & aliis gubernatoribus ecclesiæ. sic C. de sac. san. eccle. auth. perpetua quoque. Accursius.

[illegible] Emphyteusis nomẽ est Græcũ, ab ἐμφυτεύειν: id est, insero quemadmodum autem insitionibus ita arbor arbori inseritur, vt illi inhæreat, naturámque tamen suam proportione retineat: similiter hoc contractu res ita à domino in emphyteuticariũ perpetuò transfertur, vt priorem directíssimque dominum semper

respiciat, afficiátque commodo. Aemy. Ferr.

¶ g Propriam. Agitur ergo condictione ex lege ad omnia obseruanda quæ cõueniunt. Sed nunquid emphyteuta potest alii dare in emphyteusin? Resp. sic, vt in hoc §. in authen. de nõ ali. aut permu. §. alienationis. Itẽ nunquid illud vtile dominũ, quod solùm habet, trãsfert in eũ? Resp. sic, cũ rei vendicatio vtilis sibi detur, vt ff. si ager vect. l. j. & iij. Sed qualiter aget primus emphyteuta contra secundum, vt eum expellat? Resp. rei vendicatione quæ licet de iure sibi non competat, exceptio tamen opponi non potest: quia replicaretur, & sic non dominus dominum vincit: vt C. de trans. l. vbi de facto tantum agit, & vincit, & ff. de excep. rei iud. l. si quis. Vel verius aget præscriptis verbis, vel dic ex lege Zenonis ad mercedem.

Dominus vincitur à non domino.

¶ Communis docto. resolutio est, q si requisito domino primus emphyteuta fecit secundũ, & eum induxit in possessionem iuxta formam l. fi. §. necessitate. C. eo. tunc dominus agit condi. ex d. l. fin. si verò propria auctoritate, tunc dominus potest eum expellere, & agere rei vendicatione, non condictione ex lege: quia illa est actio personalis. §. sic itaque. j. de actio. Syl.

¶ h Neque ad locationem. Imò differt in septem. Nam hîc etiam in specie præstatur pensio: sed ibi in pecunia tantùm, vt hîc scripsimus. Item hîc possidet naturaliter, sicut fructuarius, vt ff. de acqui. posses. l. naturaliter, sed conductor non: vt C. commu. de vsucap. l. j. Item hic habet dominium vtile, sed cõductor non, vt ff. eod. l. non solet. Item hîc contractus fit in immobilibus tantùm, ille etiam in mobilibus: vt in authent. de alie. & emphyt. §. licentiam. Item agitur hîc condictione ex lege: ibi, ex conducto. Itẽ hic contractus iuris ciuilis est, ille natu-

Emphyteusis differt à locatione in septem.

naturalis, vt hîc dicitur. Item est hic in scriptura, ille etiam sine ea, vt C. de iur.emphy.l.j. & suprà de obligat. ex consen.& suprà eod.in princ.

¶ Hæc procedunt in conductione ad modicum tempus, sed in conductione ad lõgum tẽpus adhuc sunt differentiæ: quia in locatione ob sterilitatem remittitur pẽsio, in emphyteusi non. Item in caducitate: quia emphyteusis nõ cadit, nisi cessauerit per trienniũ à solutione, cõductor verò secus. Itẽ quod ad melioramẽta: quia colonus repetit, emphyteuta verò non: tradit Ias. in l. j. in gloss. C. eodem. Syl.

[a] natura talis.

nem[a] inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam. & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita statuit obtinere, ac si naturalis[b]* esset cõtractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidẽ totius rei interitus accesserit, ad dominũ[c] super hoc redundare periculum: sin autẽm particularis[d], ad emphyteuticariũ huiusmodi damnum venire: quo iure

¶ a Neq; ad vẽditionem. Quia hîc pensio præstatur: ibi, res liberè transit. Item ob hoc res reuocatur, sed ab emptore, nõ per vẽditorẽ: vt C. de rei vend. l. in ciuile. Itẽ hîc vtile transit dominiũ, ibi directũ: vt s. de rer. diui. §. per traditionem.

¶ b Naturalis. id est iurisgentiũ, quod naturali ratione est inductum, vt s. de iur. natu. §. quod verò. hic enim est de iure ciuili, vt & alij: vt infrà de act. §. de constituta pecunia.

¶ c Ad dominum. Vt pensionem non habeat. Accursius.

¶ d Particularis. i. medietatis, vel minus, secundũ M. & Io. Arg. ff. de vsufr. l. etiã. & de verb. sign. l. nomen filiarũ. §. portionis. & ff. de dam. infect. l. inter quos. §. damni. & de cõtrah. emp. l. domum. Nos dicimus, si aliquid etiã parum remansit, damnum emphyteutæ esse. argu. huius §. & C. eod. l. j. De hoc dantur tales versus, Res periit tota: tunc nihil dabit emphyteuta. Si pro parte perit, non ita liber erit.

Emphyteutica res si pereat, cuius erit damnum.

¶ Alij dicunt iudicis arbitrio relinquendum, vt dicit hîc Christoph. Syl.

¶ e Vtimur. Sunt & duo alia naturalia siue tacita pacta in hoc contractu, vt de reiiciendo emphyteuta, si non soluerit pensionem per triennium: vt C. eo. l. ij. §. j. & in auth. de non alien. §. scire. [Hæc vera, nisi celeri satisfactione moram purgauerit. c. potuit. de loc. quæ arbitrio iudicis remittitur, attenta qualitate personarũ & tẽporis. Syl.] Itẽ & si velit emphyteuta vendere, quod domino primo denũciare debet: vt C. eo. l. fi. §. j. Acc.

Emphyteusis duo tacita pacta continet.

vtimur[e].

¶ *Conuentio vt ex ar- ... fiat, mercede certa constituta, venditio est: quòd si ex conductoris materia, locatio est.*

ADDITIO.

Quod dictũ est emphyteutam posse expelli, non soluta pensione per triennium, verum est in emphyteuta priuati, quoniã emphyteuta ecclesiæ cessans per biennium solutione, expelli potest. authen. qui rem. C de sac. san. eccl. & no. C. de iur. emphyt. l. ij. in gl. repellere. & extrà de loc. c. potuit. & in authen. de non alien. §. scire. in gl. hominum. Sed in simplici colono indistinctè biẽnium expectatur: vt ff. de loca. l. quæro. §. inter locatorem.

¶ Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo[f] certi ponderis, certæque formæ[g] annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: vtrùm em-

Item quæritur. CASVS. Conueni cũm aurifice, vt mihi ex auro suo annulũ faceret: eíque pro eo decem aureos promisi. Quæro vtrum emptio hæc, sit, an locatio? Quia suam materiam mihi dedit aurifex, apparet esse emptionem. nam perinde est ac si factum annulum in ipsius tabernæ emissem. Quid ergo, si aurum ei tradidi, quo annulum faceret? Tunc quia in materia mea operatus est, patet esse locationem. Cor. Vib.

¶ f Suo. scilicet, artificis.

¶ g Formæ. s. demonstratæ: sed quid si certa non est materia demõstrata? Respondet, non interest: vt ff. de contrahen. emp. l. conuenit. & l. Sabinus. Vel facies punctum in dictione, suo.

¶ Conductor autẽ omnia. CASVS. Quum venderem Aurelio meam domum, conuenit, vt donec pecunia

integrè persolueretur, Aurelius domum conductam pro duodecim aureis haberet. ante finem anni persoluit pretiū: quæro an mihi debeat integra duodecim? minimè. sed tot aureos, quot menses eam domū habitauit. Sequens §. est planissimus. Cor. Vibul.

¶ a Legē. id est pacta: vt ff. depo. l. j. §. si conueniat. Accur.

¶ b Ex bono, & æquo. Vt vsuras post moram vt C. eod. l. præses. Idem cōtrà: nā conductor agit, vt domus, & ostia sibi reparētur: vt ff. eod. l. ex conducto. in princip.

¶ c Diligentissimus. id est diligens, sic exponitur ff. eod. l. si merces. §. qui columnam. nā cùm vtriusque gratia fiat locatio, nō venit exactissima diligentia, vt ff. commod. l. si vt certo. §. nūc videndū. Alij propriè ponunt, & dicunt speciale in his rebus, quæ facilè possunt frangi.

ADDITIO.

Et hæc vltima videtur cōmunior: & ratio diuersitatis fundatur super facili harum rerū fragilitate: ideóque diligentior cura est adhibenda. cap. vbi periculum. de elect. libro vj. Christoph.

ptio, & venditio, an locatio, & conductio cōtrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationē & conductionē. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi. Quòd si suū aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubiū non est quin locatio, & conductio sit.

¶ *Quæ partiū expres[illegible] missa fuerūt nec[illegible], & quæ ex bono, & [illegible] bent (licet de iis cōuentū nō sit) hoc cōtractu seruāda sunt.*

¶ Conductor autē* omnia secundū legem[a] conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo[b] præstare.

*abest.

¶ *Cōductor de leui culpa [illegible].*

¶ Qui pro vsu aut vestimentorū, aut argenti, aut iumenti mercedē aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualē diligētissimus[c] paterfamiliâs suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu [fortuito eam] rem amiserit[d], de restituenda ea non tenebitur.

¶ *Contractus locationis ad hæredes trāsit cōductoris. Arc.*

¶ Mortuo conductore[e] intra tempora cōductionis, hæres eius eodem iure in conductione succedit[f].

TIT. XXVI.

DE SOCIETATE.

¶ *Et omnium bonorū, & certæ negotia[illegible] cietas: in qua quæ circa lucrū aut dānum pacta sunt, seruari oportet: quòd si nihil conuentū sit, æquas parteis & in lucro, & in damno, inuicem referre decet: in hac tamen [...] cū pacisci queūt, vt alteri plus lucri, alteri plus dāni ob[illegible]*

¶ d Amiserit. Vel damnum datum sit, quod præuideri non poterat, vt ff. eo. l. sed & de damno.

¶ Mortuo conductore. CASVS. Locaui Titio fundum meū ad decenniū: Titius post annū aut bienniū decessit, quæro an hæres eius possit meas ædes habitare vsque ad finē decēnij? maximè. Cor. Vib.

¶ e Cōductore. Proprietatis, secus in vsufructū: vt ff. de vsufru. l. si domina. Vel dic vt ibi. & de iure dotiū. l. si socius. in fin.

*Inclusa absunt.

¶ Et hæc vera vbi ius vsusfructus constituitur. secus, si fructus vsque ad certum tempus vendantur, vel locentur, vt hîc per doctor. Syl.

¶ f Succedit. Vt C. eod. l. viā. sed an moriēte scholari, vel recedēte, substituere potest? Respon. sic, de iure conductionis, sed ratio societatis prohibet, quæ præualet, vbi certa persona eligitur. vt j. titu. j. §. soluitur.

DE SOCIETATE.

¶ Iste titulus sic continuatur. Dictum est s. de quibusdam contractibus, qui fiunt consensu: verùm quia societas est etiam contractus, qui fit consensu, vt patet

pater ff. de obl. ex cōsensu. §. j. ideo sequitur titulus de societate: vnde dicit hîc Acc. Est autē societas (vt ait Marcus Tulli⁹) duorū, pluriúmve côuētio honestè cōtracta ad vberiorem quæstum, & cōmodiorem vsum.

Ocietatem. Totus iste titu. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit in quib⁹ reb⁹ possit cōtrahi societas. Secūdò quæ partes possunt esse in lucro, & dāno, & si nō fuerint à partibus expresse, quæ intelligātur. Tertiò, quādo societas & quomodo finit. Quartò ad q.d socius tenet. Secūda ibi, Et quidem. Tertia ibi, Manet autē. Quarta ibi, Socius socio.

*Ex Ga. vbi suprà.

*κοινοπραξίαν.

vnus lucri partem ferat, de damno verò non teneatur.

¶ *Annota, id lucrum dici, quod omni damno deducto superest.*

SOcietatē* coire solemus, aut totorum [a] bonorum, quā Græci specialiter κοινοπραξίαν * appellāt: aut vni⁹ alicuius negotiationis, veluti mācipiorum vendendorū, emēdorúmque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi[b] vendendíque. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit, æquales [c] scilicet partes & in lucro, & in damno spectantur. Quòd si expressæ [d] fuerint partes *: hæ seruari debent. Nec enim vnquam dubiū fuit, quin valeat conuentio[e], si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia[f].

*abest.

CASVS. Q. Roscius vult societatem coire cum C. Fannio: quæro, cuius rei pôt cōmunionē inire? Respōdet omnium, aut certæ negotiationis, si vterque velit. Coierūt societatē in vno seruo Panurgo histrione. hic Panurgus cātū aureos ex arte histrionica quotannis lucratur. quota pars lucri ad illos pertinebit? Distinguo. nā aut non sunt expressæ partes, & tunc æquales sunt: aut sunt expressæ, & illæ seruantur. Quod eodem modo de dāno iudicādū est. Sed ecce, pacti sunt inter se, vt Roscius haberet duas partes lucri, & damni: & si triginta lucraretur Panurgus, Roscius haberet viginti, Fannius verò tertiam tantùm. i. decē. valétne contractus? valet. Corn. Vib.

¶ a Totorum. id est, omnium, & expresse: vt ff. eo. l. j. §. j. & l. iij. §. j. Nam hoc nomen. s. totus, tota, totum, totitatem ad vnam rem signat.

¶ Omne verò ad plura, quod declara, vt per Dec. in l. omnia. in j. notab. ff. si cert. pet. Syl.

ADDITIO. Hoc verum, si ad vnam adiiciunt, aliàs si ad vniuersitatem, de illa tanquā de vno prædicat. Io. Fab.

¶ b Emendi. Itē duobus aliis modis. s. simpliciter, vt ff. eo. l. coiri. & l. nec adiecit. Item vnius rei: vt ff. eod. l. societas. Accur.

¶ c Aequales. Sic ff. de hæred. instit. l. quoties §. hæredes. & . ff. de hæredib. insti. §. si plures. & ff. eo. l. si non fuerint. & dic æquale fuisse capitale. Acc.

Vt ergo liqueat materia, dic, q quādoq; inter socios est côuētū de quota lucri, & dāni, & illud seruādū est, vt hîc: si modò ille, q. pl⁹ lucri ferre debet plus cōtulerit. l. si nō fuerint. ff. eod. Aliquandò est conuentū de lucro vel de dāno tātū, & cōuentio facta in vno habet locum in alio. §. illud j. eod. Aliquādo conuentū est, vt lucrū æqualiter diuidatur, & alter nullum damnum patiatur: & tunc aut is, q. operā posuit, est ille qui damnum pati non debet, & valet societas & conuētio. d. l. si non fuerint. §. ita coiri aut è conuerso: & communiter tenetur non valere, si quis vult non pati damnum, qui ponit tantùm pecuniam. Aliquando nihil est conuentum, sed vnus posuit pecuniam, alter operam, & habet locum. q. posita. in l. j. C. eod. ita declarat Saly. & bene, in d. l. si non fuerint. Syluest.

ADDITIO. Aliàs erat in arbitrio iudicis consideratis sociorum operis. Et nota, quòd sicut capitale, ita nec lucrum, durante societate, extrahi potest. Ang.

¶ d Expressæ. Etiam in solo lucro, vt j. eod. §. illud.

¶ e Conuentio. s. talis, vt sequitur.

¶ f Tertia. s. pars lucri & damni.

De illa. Roscius cum Fānio pactus est, vt duæ partes eius quæstus quem faceret Panurgus commu-

nis seruus, ad se pertinerent, dãni tertia. & cõtrà reliquæ partes ad Fanniũ spectarẽt: valétne societas? valet. Sed ecce, Cicero in oratione ꝑ Q. Roscio Com scribit Fanniũ quũ solus panurgum emisset, eũ tamen gratis cõmunem fecisse Roscij: valétne illa societas? maximè, q̃a Roscij opera in docẽdo Panurgo artẽ histrionicam pluris est, q̃ pretiũ empti Panurgi. Quinimò ita coita societas valet, vt Roscius lucri tantùm partem capiat, dãni verò expers sit: qđ tamẽ ex hoc themate intelliges. Societas erat centũ aureorũ. lucri factum est ad ducẽtos aureos, dãni ad viginti: lucrũ intelligetur demũ deducto dãno, ita vt ad centũ & octoginta ꝑueniat. qua de causa Roscius nonaginta tantùm aureos habebit: Fannius itidem nonaginta. C. Vib.

¶ a Ad Titium. Cõputatio hîc ita expeditã fiat, vt si lucrum in vna re, in alia verò damnũ contigerit, vt si deducto omni dãno lucrũ superest, Vnus in in duas partes, alius in tertiam partẽ admittatur eius lucri. Si verò tantum damnum superest: is, qui duas partes damni ferre debet in rebus, quæ supersunt, tanto minus, quàm alter accipiat quantum faciat tertia pars damni, vt ff. eod. l. Mutius.

* Sentit.

¶ *Valet conuentio inter socios, vt maiorẽ partem lucri ferat alter, quàm da[...] & contra: & etiã quòd lucrum participet alter, & damnum non sentiat. Et lucrum dicitur, quod superest, omni [...]*

¶ De illa sanè cõuentione quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, vt ad Titium[a] lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius cõtra naturam societatis talẽ pactionem esse existimauit: & ob id non esse ratam habendam Seruius[b] Sulpitius (cuius sẽtentia præualuit) contrà sensit*: quia sæpe quorundã ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustũ sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatẽ nõ dubitatur, vt alter pecuniã conferat, alter non cõferat, & tamen lucrũ inter eos commune sit: quia sæpè opera alicuius pro pecunia valet. Et adeò[c] cõtrà Quinti Mutii sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit posse conuenire, vt quis lucri partem[d] ferat, de damno nõ teneatur. quod & ipsum[e] Seruius conuenienter sibi[f] fieri * existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia * re lucrũ, in alia dãnum illatum* sit cõpensatione facta, solũ quod superest intelligatur lucro* esse.

¶ *[...] cta, in damno quoque adiecta videtur, & diuerso.*

¶ b Seruius. hîc Seruius sibimet cõtra dicere videtur, vt ff. eo. l. Mutius. sed non est verũ. nã ibi dicit de facto hoc esse non posse. s. vt damnum, & lucrũ sit in eadem societate, cùm damnum lucro, &ècontrà lucrũ, damno deducto, intelligatur vt ibi dicitur. & ĩ. eo. verũ. & adeò.

¶ c Et adeo. Hæc pacta inæqualia tunc demũ locũ habẽt, quãdo alter plus contulit operæ vel industriæ, quã alter: vt ff. eo. l. si non fuerint. in prin. ibi, si verò placuerit secũdũ Azo. cum societas sit fraternitatis ius: vt ff. eo. l. verũ. in fi. j. resp. Ioã. cõtra, & subaudit in l. illa. si nõ fuerint, maximè. Alij idẽ, quod Ioan. sed tali ratione, quia iure conuentionis valent, non societatis. ff. de pollici. l. j. §. si cõuenerit. Accur.

ADDITIO.

Ista cõmuniter approbatur: vt ꝑ Christo. hîc Et hæc vera intellige, quãdo vel de vtroque, vel de altero tantũ aliquid inter partes cõuentũ est. Si verò nihil, sed simpliciter tantùm sit cõtracta societas: dic vt per. Ang. hic.

¶ d Partem. Non totum: aliâs esset Leonina, vt dicitur in fabula Aniani vel Aesopi, & ff. eo. l. si non fuerint. §. fi. & l. si vnus. §. sed si pretium. in fine.

¶ e Qđ & ipsũ. s. dictũ hoc ꝓximo casu.

¶ f Conuenienter. id est conueniens suæ

* abest
* aliqua
* lucri
* ad ſatã

suæ sententiæ, quã dixit s.eo.§.de illa.
¶ a Seruari. Nota eãdem esse rationẽ contrariorum. sic ff.de legat.iij.l. fin. §.fin.ff.fam.erciſc.l.ſi filia.§.Papinianus.Arg.cõtra.ff. de lib.& posth.l.cõmodissimè.&ff. loc.l. ea lege.§. respon. & ff. de neg ge. l.si quis negotia.

ẽ.l.verũ.§.pen.incipit societas. Item cùm ab alio stipulor animo nouandi, vel iudicium cũ aliquo dicto animo nouandi: vt ff.eo.l. actione.§.respon.
¶ Soluit adhuc. CASVS Ponamus exemplũ in ver. itẽ si nã cætera plana sunt. Coieramᵒ societatẽ librorũ deportãdorum in Hispaniã. deinde inter Gallos & Hispanos bellũ ortũ est: dissoluitur societas. Cicero societatem omniũ bonorum contraxerat cũ Attico. deinde Cicero exilio mulctatus est, eiúsque bona omnia publicata, id est, cõfiscata: dissoluit societas. Fiscus enim Ciceroni successit. Cor.Vib.

Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa: veluti in solo lucro, vel in solo dãno: in altera verò omissa: in eo quoque* quod prætermissum est, eandẽ partem seruari[g].

*abest.

¶ Renuntiatione soluitur societas, quò fit, vt quæ post renuntiationem obuenere, communicanda non sint: nisi callidè quis societati ideo renuntiarit, vt solus expectatum lucrum consequeretur.

¶ Manet autem societas eousque, donec in eodem consensu perseuerauerint. At cum aliquis renũtiauerit[b] societati, soluitur societas. Sed planè si quis callidè[c] in hoc renuntiauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat: veluti si totorum[d] bonorum socius, cùm ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renuntiauerit societati, vt hæreditatem solus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò[e] aliud lucrifaciat, quod non captauerit[f]: ad ipsum solùm pertinet. Ei verò cui renuntiatum est, quicquid omnino post renunciatam societatẽ acquiritur, soli conceditur.

¶ Adiiciuntur quatuor modi, quibus finitur societas, scilicet morte socii, negotio & bonorum cessione.

¶ Soluitur adhuc societas etiã morte[h] socii, quia qui societatem contrahit, certam personã sibi eligit*. Sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte vnius socii soluitur, etsi[i] plures supersint.

*eligit.

¶ Solut. ex distinct. Bart. in l.inter stipulantem. §.sacram. ff.de verb.obli. & dic vt per Ang.hîc.Syl.
¶ b Renũciaueris. Præsenti socio, nõ absenti: vt ff.eo.l. sed & socius. §. si absenti.
ADDITIO. Vel eius procuratori, aliàs nõ tenet, nisi in preiudiciũ renunciantis. Ang.
¶ c Callidè. Idem & si intempestiuè renunciet: item & si expediat nõ renuntiari: vt ff.e. l.actione. §.Labeo. & l. sed & si socius. §. fin.
¶ d Totorũ. id est, omniũ, hoc expresso: vt ff. eo.l.iij.§.j.aliàs cõtrà: vt ff.eod. l.nec adiecit.
¶ e Si quid verò. Aliàs siquidem. sic ff. ex quib. caus. in pos.ea.l. Fulcinius. § quod si aduersus. sic. ff. eo.l. actione.§. diximus.
¶ f Non captauerit. id est, non præcogitauerit.
¶ g Conceditur. Not. hîc v. modos soluendæ societatis: & sequentibus quatuor §§. sunt & alii duo, vt interemptione rerum naturali, vel ciuili: vt ff.

Societas multis modis soluitur.

¶ h Morte. Idẽ est in tutela: secᵒ in depositio & mãdato: vt ff. de iis, q. no.insr. l.furti.§.illud.
¶ Ratio autem differentiæ ibi assignatur per glo. quę tamen nõ est vera, nec cõcludit: sed bene posset reddi ratio huius rei: q a q. coit societatẽ, videtur eligere sibi personã: idem in tutela: nõ sic in deposito, sed idẽ in mãdato. Tamẽ potest dici, ꝙ requiritur illa dilligentia, quæ in tutela & societate in persona mãda. & depositi. vel dic, vt dicit Bar. in l.adeò.ff.eod. quòd impediretur libera testandi facultas. l.cum duobus. §.idem respondit.ff.eod.
¶ i Et si. id est, quamuis. Accur.

¶ a Conuenerit. s. vt duret inter superstites, etiã vno moriente: nõ autem ad heredẽ transit etiã ex pacto: vt ff. eod. l. adeò. & l. nemo. nisi in societate vectigalium: vt ff. eod. l. verum. §. in herede. & l. adeò. j. resp. [Intellige tamen ꝙ transit ad primum hæredem tantùm, non ad alium. glos. in l. nullã. ff. eod. Syl.] Et nisi denuo consentiant: vt ff. eod. l. planè.

ADDITIO. Item nisi iuramẽto hincinde apposito: quia fortè de iure canonico teneret etiã in persona heredis, nec morte vnius ex sociis solueretur, ꝑ c. cũ cõtingat extrà de iureiur. secundum Ioan. Fab. hîc.

*colta.u

persint: nisi in coeũda societate aliter cõuenerit[a]. Itẽ si alicuius rei[b] cõtracta* societas sit, & finis negotio impositus est, finitur societas. Publicatione[c] quoque distrahi societatem manifestum est, scilicet, si vniuersa bona socii publicentur. nã cùm in eius locum alius[d] succedat*, pro mortuo[e] habetur[f].

¶ Item si quis ex sociis mole debiti prægrauatus bonis suis cesserit[g], & ideo propter publica aut priuata debita[h] substantia eius væneat[i]: soluitur societas. Sed hoc casu[k], si adhuc cõsentiant in societatẽ, noua videtur incipere societas.

*succedit.

... quantam in re propria sufficit: ideo eo nomine tantum tenetur, si quid in communibus rebus segniter egerit, quàm ...

¶ Socius socio vtrum eo nomine tantũ teneatur pro socio actione[l], si quid dolo cõmiserit sicut is, qui deponi apud se passus est[m]: an etiam culpæ, id est, desidiæ, atq; *negligẽtiæ nomine, quæsitum est. præualuit tamen etiã culpæ nomine teneri[n] eum. Culpa autem non ad exactissimã diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam cõmunibus rebus adhibere socium* qualem rebus suis adhibere solet[o]. Nam

Socium in communi re tantam ad-

*aut. *abest.

¶ b Itẽ si alicui' rei. Vt duo tabernarii de vendendo vinum in foro.

¶ c Publicatione. Quæ publicatio fit ꝑpter delicta, vt ff. de bon. dam. l. j. j. respon.

¶ d Alius. Aliàs alter. s. fiscus.

¶ e Pro mortuo. Sic ff. eod. l. actione. §. publicatiõe. Acc.

¶ f Habetur. Sed quid, si hic socius, cuius bona publicata sunt, ratione operæ socius erat, non rerum, quod esse non potest: vt j. eodem. §. de illa. ver. nam ita? Respon. idem, cùm libertatem, vel vitam, vel ciuitatem amittat: vt ff. de bon. dam. l. j. & j. proxi. §. innuitur. in fin.

Cessio bonorũ quare fit.

¶ g Bonis suis cesserit. Quod facere potest, ne in carcerem detrudatur: vt j. de act. §. fi. & C. de cess. bon. l. j.

¶ h Debita. Quia fisco, vel priuatis debebatur: vt ff. eod. l. actione. §. j.

¶ i Væneat. id est vendatur.

¶ k Sed hoc casu. Q. d. non sicut superiori proximo. s. quando bona fuerũt publicata. nam hic viuens, & in ciuitate existens sibi posteà acquirere potest: vt ff. de cess. bon. l. v.

¶ Socius socio. CASUS. cùm societatẽ cum Claudio haberẽ vnius equi, Claudius negligenter eum curauit. mortuus est equus culpa Claudii, quæro an Claudius teneatur? Si talẽ Claudius in equo cõmuni diligentiã adhibuit, quantam in propriis adhibere solet, non tenetur. C. Vib.

¶ Not. socium de leui tantùm culpa teneri. Itẽ, ꝙ mala electio socii est in culpa, & imputari debet eligenti. Syl.

¶ l Pro socio actione. Quæ est directa ab vtraque parte: vt j. de pœ. teme. litig. §. ex quibus dã. & finita societate, nascit: vt C. eo. l. tãdiu. nisi in casu: vt ff. eo. l. actione. §. si communis. versi. nonnunquam.

Depositarius solùm tenetur de dolo & lata culpa.

¶ m Passus est. Qui de solo dolo tenet, & lata culpa, quæ dolũ repræsentat: vt ff. deposi. l. qđ Nerua. & ff. si q. s. test. lib. esse iuss. fue. l. j. §. non autem.

¶ n Teneri. Nisi alter tantam culpam præstiterit, quantam & iste, & afferret par damnum: quo casu compensatur culpa: item dolus cũ dolo: vt ff. de compen. l. si ambo. in prin. & de dolo. l. si duo.

¶ o Solet. Ante contractam societatem,

tatem, & in hoc discrepat à depositario, qui vt in præsenti tenetur. sic ff. depo. l. quod Nerua. sic est in eo, cum quo habeo rem cõmunem sine societate: vt ff. fam. ercifcun. l. hæredem. §. non tantùm.

¶ Declara hanc gl. vt per glo. in l. cum duobus. §. j. in verb. venit. ff. eod. Syl.

¶ a Qui parum diligentem. Sic s. quib. mod. re contra. obli. §. præterea.

*acquirit. * hoc est.

qui parum diligentem[a] sociũ sibi assumit*, de se queri*, sibíque hoc imputare debet.

TIT. XXVII.

DE* MANdato.

*De actione mãdati. sit. 34.

¶ *Mandatum obligatorium contrahitur pluribus modis: nec [illegible] mandatarij gratia tantùm mandet.*

MAndatũ[b] *cõtrahitur quinque modis[c]: siue sua tantùm gratia aliquis tibi mandet, siue sua, & tua, siue aliena tantùm, siue sua, & aliena, siue tua, & aliena. At si tua tãtum gratia* mandatum sit, superuacuum est mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio[d], nec mandati inter vos actio nascitur.

¶ *Eius gratia fieri mã[illegible] ius emolumentum*

¶ Mandantis tantùm[a] * gratia interuenit mandatum,

DE MANdato.

¶ Obligationũ aliæ re contrahuntur, aliæ verbis, aliæ literis, aliæ consensu: vt s. de obli. Itẽ earũ quæ ex cõsensu, aliæ per vẽditionem, aliæ per locationem & conductionẽ, aliæ per societatẽ, aliæ per mandatũ: vt s. de obli. ex cõsensu. in prin. De tribus primis dixi: nunc de quarta, id est, de mandato. Accur.

*Ex Gaio vbi supra.

MAndatum. Totus iste titul. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit quot modis mãdatum contrahitur, & illud per exempla declarat. Secundò, quòd fines mandati nõ sunt prætereundi. Tertiò, quomodo mandatum finiatur, & quando mandatum possit renuntiari. Quartò quòd mandatum debet esse gratuitum. Secunda ibi, Is qui. Tertia ibi, Rectè. Quarta ibi, In summa.

Atticus quũ esset in Epeiro mandauit Cincio, quĩ Attici Romę negotia curabat, vt sibi emeret domum. Ius ciuile statim alterum alteri obligat. Quid si Atticus Cincio mandauit, vt ipse Cincius sibi, indque rem suam domum emeret? Neutri ius ciuile vinculum iniicit. Cor. Vibul.

¶ Not. quibus modis mandatum contrahatur. Item quòd gratia mandatarij tantùm non contrahitur: & quando dicatur contrahi gratia mandan-

tis tantùm. Syl. Aldo.

¶ b Mandatum. Mandatum est officiũ gratuitum ab eo, qui susceperit, exhibendum. nisi enim fiat gratis, incipit esse locatio, si non erat facturus aliàs tale factũ: ideóque locari consueuit: vt j. eod. §. fina. & fit per verba rogo, volo, mando, supplico, & similia: vt ff. eod. l. j. §. j.

¶ c Quinq; modis imò videtur quòd sex, vt sequitur. Sed dic quinque, s. obligatoriis. Vltimũ enim, s. quãdo tua gratia, non est obligatoriũ: vt ff. eod. tit. l. ij. §. fi. Item secundum Ioã. est quoddam aliud sextum obligatorium, vt cum sua gratia, & tua & aliena aliquis tibi mã dat, vt emas fundum pro me, & te, & Titio. Accursius.

*tibi.

*abest.

ADDITIO. Et exemplificá: vt ff. eod. l. si procuratore. §. si tutores. vbi tutor mandat contutori suo, vt seruũ necessarium emat pupillo, & sic gratia mandantis & mandatarij, & pupilli contrahitur mandatum.

¶ Reprobatur hæc opinio per docto. secundum Christophorum, quia talis casus tanquam mistus comprehenditur sub simplicibus, quæ responsio est falsa: quia pariter esset superflua positio casuum compositorum hic facta: nec releuat respons. Christoph. ꝙ hîc de duabus personis tantùm, quia eadẽ ratio erat in compositione plurium personarum, quæ erat in duabus: quia omnino dicitur casus mistus, quando mutatur, vel aditur noua persona. l. ius ciuile. ff. de iustit. & iur. Syl.

¶ d Obligatio. Nisi dolus & calliditas intercedant: vt ff. de regul. iuris. l. consilij.

¶ Mandantis tãtum CASVS. Sumamus vers. Aut si volente. nam cætera plana sunt. Quintius Sextio pecuniã

crediderat, cuius ego fideiussor fueram. Quintius mecum agere volebat ex causa fideiussoria: mandaui Quintio vt meo periculo ageret cum Sextio. Hoc mandatum est vtriusque causa, id est, & mea & Quintii. ego enim iuuor præsentem declinans actionem: Quintius iuuatur, qui si nil à Sextio exegerit, ad me cõfugiet actione mãdati. Cùm decẽ tibi deberẽ, volebas mihi litẽ intẽdere. Septimium tibi ego debitorem meũ delegaui, ac mãdaui, vt ab eo decẽ mihi debita stipulareris. Hoc mãdatum vtriq; nostrûm emolumẽto est. mihi, quia prẽsentem litẽ deuito: tibi, quia & Septimiũ verbis obligatum habes, & me mãdati. Cor. Vib.

teresse præstãtur, & loquitur. d. l. cum quidam. §. si pupillo. Christopho.

veluti, si quis tibi mandet vt negotia eius gereres[a], vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes. Tua gratia, & mandantis: veluti si mãdet tibi, vt pecuniam sub vsuris[b] crederes ei[c], qui in rem ipsius[d] mutuaretur: aut si, volente te, agere cũ eo ex fideiussoria causa, mandet[e] tibi, vt cum reo agas periculo mandantis: vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat. Aliena autem tantùm causa interuenit mandatum, veluti si tibi aliquis mandet, vt Titii negotia gereres, vel vt Titio fundũ emeres, vel vt pro Titio sponderes. Sua, & aliena: veluti si de cõmunibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mãdet[f], vel vt sibi, & Titio fundum emeres, vel vt pro eo, & Titio spõderes. Tua & aliena: veluti si tibi mãdet, vt Titio sub vsuris crederes: quia si sine* vsuris pecuniam crederes[g], aliena tantùm gratia intercedit mandatum.

*quod si vt sine.

¶ *Mandatum gratia mandatarij tãtùm factum, potius consilium quàm mandatum est: quam ob rem mandantem nõ ligat: cùm ex consilio etiam pernicioso nemo obligetur: nisi vt certæ personæ mutuetur, mandatum fuerit.*

¶ Tua tantum gratia[h] interuenit mãdatum: veluti si tibi mandet vt pe-

¶ a Gereres. Et tunc, quia suscepit mandatum, nõ quia gessit, tenetur: vt ff. eo. l. si remunerandi. §. j.

¶ b Sub vsuris. In hoc est vtilitas mutuãtis, ꝑpter vsurarum lucrũ. Sed contra. ff. de vsur. l. cum quidã. §. si pupillo. in fi. Sed ibi debet subaudiri tantũ. Vel dic, non sunt propter lucrum inductæ leges principaliter, vt ibi, secũdario tamen sic, vt hîc dicitur. Accur. Solu. aliter secundum docto. aut vsuræ debentur ex stipulatu: quia in stipulatu expressè deductæ sunt: & tunc lucrũ sapiunt: & loquitur hîc. Aut debẽtur vsuræ propter morã, siue negligentiã non soluentis, & tunc non sapiunt lucrum, quia tanquã in-

¶ c Ei. Putà procuratori mandantis.

¶ d Ipsius. Mandantis, & in hoc est vtilitas mandantis.

¶ e Mandet. s. fideiussor. Et hoc casu agetur cõtra fideiussorem mandatem actione mandati, non ex stipulatione prima, si nouandi animo hoc mandatum intercessit: vt ff. eodem. l. si mandato meo. in fine legis. Si autẽ non nouãdi animo, agetur ex prima causa: vt ff. de procur. l. licet. §. ea obligatio. in fine.

¶ f Mãdet. Hîc agi potest duabus actionibus, mandati scilicet contra mandãtem, & negotiorum gestorũ contra Titium, quæ datur, & mandanti: vt C. de neg. gest. l. si mandatum.

¶ g Crederet. s. mandauerit.

¶ Tua tantum gratia. Hortatus sum ac monui te indefinitè, vt tuã pecuniam fœnerares, neminem nominatim tibi designãs, cui crederes. Id fecisti, pecuniam malè collocasti, periit: quæro an tibi sim obligatus? minimè. nisi certum hominem tibi designaro, veluti si dicam, Cornelio credito. tunc enim quasi sponsor sum, & tu alioqui facturus non eras. Cor. Vibul.

¶ h Tua tantùm gratia. Hîc autem addunt doctores sextum modum: quod dic, vt s. eod. in princip. in glos. imò videtur, & c. in fine glossæ.

¶ a Ex

cunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso vt pecunias tuas fœneres, potiùs quàm in emptiones prædiorū colloces. Cuius generis mandatū magis consiliū, quàm mandatū est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio [a] mādati [b] obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur: cùm liberum [c] cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habētem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eā crederes: quamuis nō expediat eā tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mādati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares, sed obtinuit Sabini sentētia, obligatoriū esse in hoc casu mandatum: quia nō aliter [d] Titio credidisses, quàm si tibi mādatum esset.

¶ Mandatū rei turpis, vel contra bonos mores non valet.

¶ Illud quoque mandatum non est obligatorium [e], quod contra bo-

¶ a Ex consilio. Not. bonam regulam quem de consilio nō teneri. Fallit tamen in casibus, qui his legibus dicuntur: vt ff. de dol. l. quòd si cum scires. & ff. de proxene. l. ij. Sed certè ibi fuit fraudulentū cōsilium: vt ff. de reg. iur. l. consilij. Itē fallit: vt ff. ad leg. Aquil. l. liber homo. j. resp. & j. de iniur. §. non solùm. & ff. de iniur. l. nō solùm. in princip. & §. Proculus. & ff. quod vi aut clā. l. semper. §. j. & ff. de furt. l. si quis vxori. §. cū Titio. & ff. de ser. corrup. l. j. j. resp. & §. persuadere. Sed hoc in maleficiis. ideo non datur mandati: tenetur tamen vel de dolo, vel aliis actionibus. Item aliàs facturus, non erat in prædictis casibus, aliàs obtinet hæc regula: vt hic. & ff. eo. l. si remunerādi. §. planè. Sed certè nec his casibus videtur teneri: vt j. prox. §. sed dic nō tenetur illi, cui tale consiliū præstitit, vt ibi, sed illi in cuius læsionē cōsuluit, vt hic dicim⁹. Vnde dici potest, ꝙ nec his casibus fallit dicta regula: cū dicat non teneri illi, s. cui consiliū præstitum est: nisi in casu illius l. fi. ff. de dol. l. quòd si cùm scires. & illius legis. ff. de proxen. l. ij. Eādē gl. habes ff. e. l. ij. §. fi. Dic ꝙ regula est, ꝙ consiliū nō obligat: & ratio est, quia consilium nō necessitat. c. olim de arbi. & explorare quis debet, &c. vt hic dicit in tex. & ideo si cōsiliū necessitaret, vt in officiali, teneret. Itē si cōsiliū sit dolosū, etiā si dol⁹ sit causa impulsiua. Itē in delictis si aliàs nō erat facturus oīno puniret, licet mitius: prout latius declarat Dec. in l. consilii. ff. de reg. iur. Syl.

¶ b Mandati. scilicet, actione.

¶ c Liberū. s. suscepto consilio, sed suscepto mādato, necesse est cōsummari, secundū Io. nisi congruo tēpore renuntietur: vt j. eo. §. mādatū. & ff. e. l. si mādauero. §. fi. & ff. cōm. l. i cō modato. §. sicut

¶ d Non aliter. Hoc esse videt pro opi. Placē. qui dixit duo. s. vbi consulo certæ personę mutuari, teneor ita demū, si aliàs factus nō erat. Vbi aūt non est designata aliqua persona, nō teneor: etiā si aliàs facturus nō erat. Sed Ioā. in vtroq; casu dicit cōtra. Nam primò indistinctè teneor, siue aliàs erat mutuatur⁹, siue nō. Secundò aūt cū distinctione, nō aliàs & facit ꝓ eo. ff. eo. l. si remunerādi. §. planè. & s. eod. §. tua & aliena. in fine. & ff. de nego. gest. l. iij. in fin. & l. iiij. Nec obstat quod hîc dicitur: quia & si aliàs etiam facturus erat, tenetur qui mandauit, vt dictum est: vnde potest subaudiri maximè, quia nō aliter, &c. Hæc opin. Ioan. veluti communior approbatur: de quo in l. si remunerādi. §. planè. ff. e. Christop.

e Non est obligatoriū. Etiā si iuramentum intercederet: vt in auth. sacramenta puberum? — nicas non solum. §. j. [Facit c. nō est obligatoriū. de reg. iu. in vj. quod intellige in bonis moribus de iure canonico, qui. s. inducunt ad peccandum, vel contra bonos mores, qui cōtinent turpitudinem: secus, si sit contra bonos mores non continentes turpitudinem de iure ciuili. Ita declarat Dec. in l. pactum. quod dotali. in fi. C. de pac. Syluest.] Et facit ad hunc §. ff. eod. l. si remunerandi. §. rei turpis. & l. si manda-

uero.ij.§. qui eden. & ff.de arbitr. l.si cum dies.§.cõpromisso. & s̃.de inuti. stip.§.quod turpi. & ff.de verb.oblig. l.generaliter.& l.sequ.& ff.de condit. instit.l.conditiones.j.& ij.

¶ a Contra bonos mores. Hîc quæritur, quid, si mandaui tibi, *abest. vt illi nomine meo iniuriã inferres, an teneor? Resp. vtique. argu. ff. de dam.infect.l.dãni. §.si mãdato.

¶ b Præstiteris. sei cui commissum est malesicium, vt pœnã dupli. & ita licet intersit mãdatarii, tamen non agit, quia nec interesse fingitur, vt ff.de cõdi.insti.l.filius. in fin.& melius. ff. de reg. iur.l. quod quis ex culpa.in fin.

¶ c Titium. s. mandantem.

nos mores[a] est: veluti si Titius de furto, aut de * damno faciendo, aut de iniuria facienda mãdet tibi: licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris[b], non tamen vllã habes aduersus Titium[c] actionem.

¶ *Mandati fines excedere nequaquam licet: alioqui excedenti (quatenus excessit) [illegible] denegatur.*

¶ Is, qui exequitur mandatum[d], non debet excedere fines mandati. vt ecce, si quis vsque ad centũ aureos mandauerit tibi vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere: alioqui non habebis cũ eo mandati actionem[e], adeò quidem, vt Sabino, & Cassio placuerit etiam si vsque ad centum aureos cum eo agere volueris*, inutiliter te acturum. Sed * diuersæ scholæ auctores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimãt: quæ sententia sanè benignior est. Quòd si minoris emeris: habebis, scilicet, cum eo mandati* actionem[f]: quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emeretur[g].

¶ Is qui exequitur. CASVS. Mandaui tibi, vt mihi emeres equum, & vsque ad viginti aureos impenderes. Tu equum emisti viginti quinque. Quia mandatarius nõ debet excedere fines sui mandati, nõ debeo tibi nisi aureos viginti. Quid si tu emisti quindecim? Tenebor in quindecim: quia in maiore summa minor inest. Sequens §. per exemplum expositus facilè à quouis intelligetur. Cor. Vibul.

¶ Not. regulam quæ quotidie allegatur, quòd fines mandati diligenter custodiendi sunt. Syl.

¶ d Mandatum. s. certæ formæ. Nam quandoque habet certam formam, & tunc habet locum quod hîc dicitur; vt ff.eo.l.diligenter. quandoque non: & tunc bona fide facere debet: vt ff. eo.l.iij. & probatur etiam hæc distinctio. ff.eod.l.si quis pro eo.

¶ e Mandati actionem. Sed nec certè neg.gest. secundum B.& Io.& est pro cis C.de neg.gest.l.vltim. & ff.de neg. gest.l.qui aliena.§.libertos.& de pec. l. si creditor. §. j. Sed M. dabat vtilẽ neg. gest. actionem, & respõdebat illi.l. fin.de neg.gest. quia specialis ibi fuit prohibitio. Sed certè miror de hac opinione, cũ videat lex expedita, quæ etiã vtilem denegat expressè: vt ff.e.l. si pro te.& ff.de edẽ.l.j.§.causa. *velis. *abest.

¶ Mihi semper placuit opinio Salyc. in l.præterea. ff.eo. ꝙ ille q̃ excedit fines mãdati, nõ habeat actionẽ mãdati, vt hîc. de alia verò actione sic dicendum, ꝙ aut emptio est facta nomine mandatarii, & non cõpellitur tradere: non mãdati actione, quia in tali summa nõ est mandatum: non negotiorũ gestorum, quia suo nomine non est gestum. Aut nomine mandantis, & potest habendo ratum & offerendo pretium rem habere: quòd si tradita iam sit res, dicendum, quòd aut in traditione notificauit pretium, & censetur rata habita, & tenetur ad totum actione negotiorum gestorum: aut non, & tenetur approbare totum. Syl. *abest.

¶ f Mandati actionem. Pro pretio dato: vt ff.de in rem verso.l.si fundum.

¶ g Emeretur. Est autem illa ratio: quia maiori summæ minor inest: vt hic, & ff.de verbor.obliga.l.j.§.ij.& l. inter stipulantem.§.ij.& ff.de recept. arbi.l.diem.§.si plures.

ADD

ADDITIO Et hæc vera,vbi negotium, quod mandatur, respicit damnum vel vtilitatem mãdantis,vel mãdatarii: secus,si tertium tantùm:quia non potest ampliari,nec restringi tan quã odio sum, vt in cap.cui de nõ sacerdotali. de præbend. in vj.Ioan.Fab.

a Rectè. Nam si non rectè, nõ est necesse reuocari: vt s.eod.§. illud.

b Euanescit. Speciale est in mandato, vt sic facilè reuocet per volũtatem vnius partis tãtùm. In aliis enim cõtractib[9] non sic: vt C.de act.& obli. l.sicut.quæ est contraria huic. Et est ratio, quia hîc non statim interest,& ideo nõ statim hinc inde nascitobligatio, quæ ex interesse datur: vt ff.eo.l.si procuratorẽ.§.mãdati actio.& facit ad hũc §.ff. de iurisd. omn. iud.l.& quia.& ff. de minor. l. quod si minor. §.Scæuola.&C. de repu. hær.l. fin. & ff.de rit. nupt. l.pleriq;. ...

Hoc tamen ita accipiendũ est, vt mandator reuocet antè,quàm mãdatarius incipiat exequi:& mandatarius renũtiet quamprimùm, antè quã incipiat mandator in eo loco esse, vt amplius eam rem explicare non possit.l.si quis.ff.eod.F.B.

Mandatum re integra, reuocatũ extin ... aut reuocationem i...

¶ Rectè [a] quoque mandatum cõtractũ (si dum adhuc integra res sit) reuocatum fuerit, euanescit[b]. Item, si adhuc integro[c] mã dato mors alterutrius interueniat, id est,vel eius, qui mandauerit, vel illius, qui mãdatum susceperit:soluitur mandatum. Sed vtilitatis causa receptum est,si eo mortuo,qui tibi mãdauerat, tu ignorans eum decessisse,executus fueris mãdatum,posse te agere mãdati actione: alioqui[d] iusta,& probabilis ignorãtia[e] tibi damnum afferret[f]. Et huic[g] simile est,quod placuit: si debitores manumisso dispensatore Titii, per ignorantiam liberto[h] soluerint, liberari[i] eos: cùm alioqui stricta iuris ratione nõ possent liberari[k]:quia alii soluissẽt,quàm cui soluere debuerint.

¶ *Mandatum susci... renũtietur, aut inte...*

c Item si adhuc integro. Sed vsque quo dicitur integrum? Resp.si mandata fuit emptio, donec arrhas dederit, vel aliàs se emptori obligauerit, & idem in similibus. Et vt breuius accipias,si iam cœperit interesse mãdatarii,non est res integra,aliàs sic.arg.ff. eo.l.si procuratorem.§.mãdati.Si verò non est res integra,non finitur mãdatũ,nisi in iudicio:vt ff.de iud. l.tã ex cõtractibus.§.fi.Sed q̃d prodest, si non finitur mãdatũ re non integra? Respõ.quia per hæredẽ cœpta negotia debent consummari.ff. pro so. l.fi.licet noua inchoare necesse nõ sit,vt ff.de neg.gest.l. nã & Seruius.§. si viuo.& ff.pro soc. l.hæres socii.q̃d nõ est re integra,cũ nullum cœptũ sit.'

d Alioqui.i.si non posses agere.Accur.

e Probabilis ignorãtia. Quæ est in facto alieno: vt hic,& ff. eo. l.idemq;. §. pen.aliàs nõ est ꝓbabilis, vt ff. ad Velle.l.quãquã. & C.de rescin.vẽd.l.quisq.s.& ff.de ædil. edi.l.j. §.causa.

f Afferret. Quod esse non debet.

g Et huic. s. proximo casui.

h Liberto.primo dispensatori & seruo.Accur.

i Liberari eos. Facit ff.si cer.pet.l. eius qui in prouincia.& C.de solu.l.si cum seruus.

k Non possent liberari.Nisi in casibus: vt infrà quib.mod. tolli.obligat. in princ.dicemus.

¶ Mandatum nõ suscipere, CASVS. Quum pararem nauigationem in Aegyptum, simúlque mecum se Lucilius profecturum,diceret,qui tuus amicus

erat, tu mihi mandasti, vt certas merces tibi emerem. Recepi mandatum. Si ego id renuntiare volo, eousque impune potero, donec Lucilius nondum profectus sit, & ei idem negotium dare possis. Nã illo profecto, nemině cuius mãdare possis, amplius habes. Sed si necessaria aliqua causã prohibitus sum tibi in tẽpore renuntiare, tunc mihi venia danda est. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ ea quę à principio sũt voluntatis, ex postfacto sunt necessitatis. Item ꝙ potest renũtiari re integra, & ꝙ in diẽ, & sub cõditiõe differri & mãdari potest. Syl.

¶ a Quãprimũ: s. potest fieri.

¶ b Iusta causa. Puta casus fortuitus: nam de dolo tenetur, & lata culpa, & leui, & leuissima, secundum B. & Ioã. vt C. eo. l. in re mãdata. & l. à procuratore. Alii dicunt de leuissima mãdatariũ non teneri: sed de dolo tantũ, quando gratia mandantis tantũm fit: vel de leui culpa, quãdo vtriusq; gratia, instar aliorum contractuũ, vt ff. de reg. iur. l. contractus. Sed primum videtur verius: cùm hic contractus multum discrepet ab aliis contractibus.

Mãdatarius de quatuor tenetur.

* contrahi.

¶ Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem, consummandum est: aut quãprimùm[a] renunciandum: vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mãdator exequatur. Nã, nisi ita renuntietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem, explicandi nihilominùs mandati actio locũ habet: nisi iusta causa[b] intercesserit, aut nõ renuntiãdi, aut intẽpestiuè renuntiãdi. Mandatũ & in diem differri, & sub conditione fieri* potest.

[A. DD. L. I. A. V.] Tu dic, quòd de lata, leui, & leuissima culpa eatenus tenentur, quatenus id, quod venit in mandato exactam, vel exactissimam requirit diligentiam. Arct.

Salariũ interueniens in mandato an peti possit, & qua actione.

¶ c In summa. id est, breuiter amodo hunc titulum expediamus.

¶ d Negotii. id est, contractus.

¶ e Mercede. s. vt mercede: vt quia alias non erat pariturus mãdato: si autem aliãs pariturus erat, & constituatur aliquod salarium gratia remunerandi, non minus erat mandatum: vt ff. eo. l. si remunerandi. j. respon. Et ad huius rei euidentiam distingue: quia aut est incertum re & genere: puta si dicam tibi, Bene retribuam tibi hoc seruitium: vel recognoscam, & tunc non potest peti quicquam: vt C. eo. l. salariũ. & ff. eodẽ. l. qui mutuam. §. salarium. Aut certũm genere, licet incertũ specie, vt dabo tibi equum, vel par vestimentorum: & tunc potest dici, quòd valeat conuentio salarij: cùm non sit prorsus incertum: vt ff. eod l. si fideiussor. in glos. j. secus in iis, quæ pondere vel numero cõsistunt: vt ff. de leg. j. l. si hominem. Si autem certum omnino: tunc aut stipulatione promittitur, & tunc certi cõdictione petitur. Si autem sine stipulatione, & incontinenti ante mandatum, vel post, petitur actione ex eo contractu, scilicet, contraria mandati informata. Si autem ex interuallo, scilicet postquam contrahentes ad alia diuertissent negotia, petitur officio iudicis: vt C. eod. l. j. & ff. eod. l. salarium. & C. de pact. l. petens. & de duob. reis. l. duos. in fin.

¶ [...] transit in alium cõtractum. Arct.

¶ In summa[c] sciendum est, mãdatum nisi gratuitum sit, in aliã formã negotii[d] cadere*. Nam, mercede[e] constituta, incipit locatio, & cõductio esse. Et (vt generaliter dicamus*) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati, siue depositi cõtrahitur negotium: his casibus interueniente mercede[f] locatio, & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni[g]

* cedere.

* dixerimus.

¶ f Interueniente mercede, scilicet, in pecunia numerata: vt diximus supra de loca. in principio. Item hęc regula generalis est vera: nisi sit talis persona, quæ non consueuerat locare operas suas, vel res talis, quæ non consueuerat locari: tunc enim non locatũ, sed præscriptis verbis agitur, vt ff. de præscrip. verb. l. si tibi. & l. naturalis. §. at cùm do.

¶ g Fulloni. Fullo est, qui lauat, & tingit pannos, & etiam polit eleuando superflua. Sed sarcinator ècontra: qui

qui sarcit & addit, vbi est scissum vestimētū, vel pannus, & cōsuit. Vnde dicitˀ Iste habet sarta tecta: q.a cùm essent fracta, sunt reparata ex quibusdā adiūctionibus, vt ff. de vsufru. l. hactenus. Et dicitur sarcinator à sarcina: & significat propriè eū, qui plurimum vestium sumit. Aliquando etiā ꝑ futore accipitur, vt hîc. [illegible] Dic quod fullo est, qui curanda & polienda vestimēta accipit, *abest. sarcinator qui sarcienda: sarcire autem est integrū facere, auctore: Sex. Pōp. *abest. ¶ Aduerte obiter: quia docto. nō vidēt intelligere q.d sit sartū tectum: nihil eñi aliud importat, nisi integrū, nō diminutū: q. ergo locabat ædes sibi fieri sartas tectas, intelligebat integras, & quibus nihil desit. Ita declarat Bude⁹ in supradicta. l. hactenus. Syl. ¶ a Actio. Imo videtur præscriptis verbis competere: vt s. loca. §. primo. solutio. vt ibi.

*Quæ non propriè qui quam.

polienda curādáue quis dederit vestimenta aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede cōstituta, neque promissa, mandati competit actio[d].

TIT. XXVIII.

DE OBLIGA[illegible] quasi ex con[illegible] nascuntur.[e]

¶ *Argumentū à suffi[illegible] ratione. Aretin.*

POst genera[b] contractuum enumera, dispiciamus etiā de iis obligationibus quæ * quidem non propriè nasci ex contractu intelliguntur, sed tamen quia non ex maleficio[c] substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

¶ *[illegible] quid eius nomine [illegible] competit: altera [illegible] cùm alius commodius negotia erat*

DE OBLIGATIONIBVS quæ quasi ex contractu nascuntur.

¶ Tituli istius cōtinuatio sumitur ex §. sequen. s. tit. de obligationibus. vbi dicitur, ꝙ obligationum quædā sunt ex cōtractu, quædā ex quasi cōtractu. &c. Et q.a dictum est s. de obligationibus ex cōtractu, sequitur de obligationibus ex quasi contractu: & etiam hîc continuatur in tex. Aret.

POst genera. Totus iste tit. diuidit principaliter in duas partes. Primò ponit continuationē tituli, de quo est tractaturus. Secūdò illud ꝑ exēpla declarat. Secunda ibi, igitur cum quis.

¶ b Genera. i. mat[illegible], vel diuersitates cōtractuū, vt s. de obli. §. fi. vsque huc.

¶ c Ex maleficio. subaudi, vel quasi, vt sit bona argumentatio. sic j. de obli. quæ ex quasi malef. in prī.

¶ Igit. CASVS. Valerius repētina festinatione coactus est Alexādriā ꝓficisci: neq; spatium habuit negotia sua Vllī cōmēdādi. Lælius ipsius amicus, eo absēte, cū debita quædā recepisset, vel suis ipse sūptib⁹ ægrotos seruos curauit. equos, vel boues in demortuorū locū emptos aratro vel vehiculis substituit. I⁹ ciuile & Valeriū & Læliū inuicē vinctos obligatósq; alterū alteri tradit: illū, vt hunc cogat rationē reddere: hunc, vt ea, quę impēdit, repetat. Quid ais? Ius ciuile solet iniicere vinculum obligationis iis dūtaxat, q. ipsi sua spōte, ac volūtate se ei vinculo subiiciunt: veluti cōtrahētibus. At isti neque contraxerūt, neque suā eius rei volūtatē declarauerūt. An ergo Valerius absens, & ignorās obligabitur? Respondet, ius ciuile vtilitatis causa id instituisse, quam tu ex ipsi⁹ §. cōtextu facilè cognosces. C. V.

¶ Not. quòd vbi datum est mandatum, non competit actio negotiorum gestorū. Item, quòd sicut gestor habet dominum obligatum, si bene gerat: ita dominus habet obligatum gestorem, si malè gerat. Item, quòd

in reddẽda ratione à negotiorũ gesto re habeẽ ratio exactissimę diligẽtiæ, & sic venit culpa leuissima. Item q̃ nõ sufficit in alienis adhibere eandẽ diligentiam, quã in suis, si modò diligentius administra-ri poterant. Syl uest. Ald.

administrasturus.

a Igit. Quia de his obligationibus, quæ ex quasi cõtractu sunt, dicere debemus, incipiamus de hac, quę ex sola pro uenit amicitia: vt j. eod. §.

b Vltro citróque. id est, hinc inde possibile est eas nasci. nã ex vna parte tãtùm quãdoq; agitur, vt si alterius nõ intersit, sed sua tantum.

De directis, & cõtrariis actionib⁹ lõga est disputatio apud Hotomanum in §. actio. vbi hãc regulã tradit, quã quidã eius familiaris hoc loco in suum librũ descripsit. Quoties par est vtriusque ratio in cõtractu, vtrinque nascitur directa: quoties potior est alterutrius causa, hinc nascitur directa, inde contraria.

c Negotiorum autem gestori. Licet etiã vnũ negotium sit gestum. ff. de negot. gestis. l. iij. §. j. versicu. negotia. sic j. vi bonorum raptor. in princ. & ff. vi bono. raptor. l. ij. §. quod ait Prætor.

d Sine mandato. scilicet, eius cuius negotia gesserit. & sic soluitur C. de negotiis gestis. l. si mandatum.

Dic vt hîc per Christophor. quòd aliquando quis mandat geri negotium ad se tantùm pertinens, & habet locum actio mandati, & cessat actio negotiorum gestorum. Aliquando mandat geri negotium commune cum alio, & quatenus est respectu sui, oritur actio mandati: respectu alterius, actio negotiorum gestorum. Et ita procedunt text. alegati. Syl.

e Idque. s. vt repetat, quod impendit, nisi denuntiatio inhibeat: vt C. de negotiis gestis l. finali. vel paterna affectio, vt C. eodem. l. si patrono. & l. quod in vxorem. & ff. eodẽ. de negotiis gestis. l. is, qui. Vel obsequium: quod est, si libertus patroni negotia gerat, vt C. eodem. l. officio. His enim casibus nihil repetitur, alioqui, quádoque repetitur inquantum locupletior est, vt dicemus infrà §. proxi. — Negotiorum gestor certis in casibus nõ repetit quod impẽdit.

Igitur[a] cùm quis negotia absentis gesserit, vltro citróque[b] inter eos nascũtur actiones, quæ appellantur, negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ aduersus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori[c] contraria: quas ex nulla cõtractu propriè nasci manifestum est. quippe ita nascuntur istę actiones, si sine mandato[d] quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. idque[e] vtilitatis causa receptũ est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli de mandata negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essent, desererẽtur negotia[f], quæ sanè nemo curaturus esse: si de eo quod quis* impendisset, nullam[g] habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui vtiliter gessit* negotia, dominũ habet obligatũ[h] negotiorũ gestorũ*: ita & contrà, iste quoque tenetur, vt administrationis reddat rationem.

*quisque. *gesserit. *abest.

f Desererentur negotia. Quod in multis noceret, vt ff. eod. l. j. Accu.

g Nullam. cùm neminem sit veresimile suam pecuniã iactare vel effũdere: vt ff. de probat. l. cum de indebito. §. qui enim.

h Obligatum. scilicet, in solidum, dummodo sit vtiliter cœptum negotium, licet diuersus exitus sit secutis, vt ff. eodem. l. sed an vltro. §. j. In casibus tamen non tenetur insolidum, vt si pupillus est cuius negotia sunt gesta. [Considera an requiratur quòd sit gestum, non cœptum, vt videtur de mente Iurisconsul. in d. §. j. Syluest.] Item si animo de prædandi gessit: vt ff. eodem. de negot. gest. l. si pupilli. j. respon. & §. sed & si quis nego. mea. Item, & si ad noua negotia gerẽda accessit: vt ff. eodem. l. si quis negotia. Item si pacto & hoc actum est, vt C. eod. l. negotium. Item, & si fuit in culpa gerens: vt ff. eod. l. siue hereditaria. Item si fuit in mora: vt — Negotiorum dominus in solidum nõ semper tenetur.

vt ff. de leg. j. l. cum res. §. fin.

ADDITIO. Et est ratio: quia in omnibus istis casibus gerens tenetur etiam de casu fortuito: & in eis non sufficit esse cœptam vtiliter, nisi vtilitas perduret: vt no. glo. in l. si negotia. in ver. sit solitus. ff. de neg. gest. Ang.

¶ a Ad exactissimam, Not. gestorem interdũ de dolo solo & lata culpa teneri, si ad deserta negotia accessit. ff. de nego. gest. l. iij. §. interdũ. Quandoque de dolo, lata culpa, & leui: & hoc regulariter: vt C. eo. l. tutori. & ff. eod. l. si pupilli. §. fin. Quandoque de leuissima: vt quãdo alius diligentius volebat administrare, vt hic dicitur, & ff. eod. l. si pupilli. §. videamus. quãdoque de casu: vt in his casibus, vbi agitur in quantum dominus locupletior est, vt modò s. diximus in eod. §. Accurs.

nem: quo casu ad exactissimã [a] quisque diligentiã cõpellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modò alius diligẽtior eo * commodius administraturus esset negotia.

*abest.

Negotiorũ gestor de quo tenetur.

¶ [illegible] & pupillum, ex gestione tutelæ oritur obligatio, ex quasi contractu nasci dicitur: ex qua tutelæ actio directa & cõtraria resultat: prima pupillo datur, [illegible] consequatur: altera tutori, vt quod ei pupilli nomine abest, recuperet.

ADDITIO. Et hæc vera in gestis. de neglectis autem tenetur: siue gerere incœpit, & postea dimisit: siue non incœpit, dummodo à principio, vt omnia gesturus, accesserit. Idem si non vt omnia gesturus. si alius diligens erat gesturus: aliàs secus. Ang.

¶ Tutores quoque. CASVS. Flauius pupilli bona malè administrauit, eáque diripuit: nunquidnã remedii pupillo paratũ est? Datur ei actio tutelę, quia vinctum trahet tutorem in iudicium. Et quánam obligatione tutor vinctus est? non, quam sibi ipse per cõtractum iniecerit (contrahere nanque cum pupillis tutores nequeunt) sed qua ius ciuile administrãtes pupillorum bona solet alligare. Sed ecce, Flauius de suo multa pro pupillo expendit. quid remedii? Actione vinctũ trahet pupillum adultum in iudicium. non eo vinculo, quo se ipse pupillus alligarit; non enim potest. sed quod ius ciuile pupillis, quorũ nomine pecunia per tutores expẽditur, solet iniicere. Cor. Vib.

¶ Tutores [b] quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, nõ propriè ex contractu obligati esse intelliguntur (nullũ enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex maleficio [c] tenentur, quasi ex cõtractu teneri videtur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem [d]: sed & contrà, tutor cum pupillo habet contrariam [e] tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus [f]: aut rem suã

¶ Not. quòd tutor tenetur ex quasi cõtractu. Item, quòd valet argumẽtum à sufficienti dinumeratione. Itẽ, quod actio tutelæ est mutua: & quòd directa competit pupillo, contraria verò tutori. Syl.

¶ b Tutores. s. quondam. nam quandiu est tutor, non oritur obligatio: vt ff. de tut. & ratio. distrah. l. si tutor. §. fi. & l. sed nõ datur. Azo.

¶ Glos. est falsa secundum Bar. in l. nisi finita. ff. de tute. & ratio. distr. quę opinio verior est. Syluest.

¶ c Ex maleficio. Subaudi vel quasi, vt bona sit illatio. Accur.

¶ d Actionem. s. directam: tenetur etiã aliis actionibus tutor, vt diximus s. de Attyl. tut. §. fi. Et ita habes hoc §. actionem tutelę directã, & contrariam esse ex quasi contractu. Quid de actione pro tutela? Resp. idem, cùm ad instar actionis tutelæ sit inducta: vt ff. de eo, qui pro tut. neg. gest. l. j. §. pro tutore.

Actio pro tutela directa & cõtraria, est ex quasi cõtractu.

¶ e Contrariam. Quam finita tutela demum, intendit, vt modò diximus de directa, vt ff. de contr. act. tut. l. j. §. finito. Accur.

¶ f Obligatus. Vnde absuturum est: quod perinde est, ac si iam abesset: vt ff. de neg. gest. l. ij. in fi. & l. si quia mandato. in fin.

¶ Item, si inter aliquos. &c. CASVS.

Testator Antonio, & Lælio fundũ cõmuniter reliquit. Antonius eius fundi fructus solus collegit. Nihílne paratũ est Lælio remedii? Actione communi diuidundo vinctũ educet Lelius Antonium, & partem petet fructuum dimidiam. Obligatũ enim eum tenet vinculo, non quo sese cõtrahens Antonius adstrinxerit, sed ꝙ ei per se ius ciuile iniecerit. Quid, si Antonius suo sumptu agrũ illũ coluerit? Obligatus ei Lælius est vinculo, non qđ sibi ipse Lælius, sed qđ ei ius ciuile iniecerit. C. Vib.

¶ a Sine societate. Tunc enim ageretur pro socio. s. si esset societas. Videtur tamen, ꝙ hic §. sibi ipsi cõtradicat. nam nũc dicit, ꝙ non est societas: & postea dicit, socius eius, &c. Sed dic, quòd non est societas vera, sed quædã incidẽs: nam vera contrahitur consensu: vt ʒ. d. oblig. ex cõsen. in princip. Hæc autem præter spem: vt in hoc §. dicitur.

¶ b Socius eius. i. consors eius: improprie enim ponitur, vt modò diximus.

¶ c Ex maleficio. Subaudi, vt sit bona illatio: vt supra eod. in princ. & facit ad hunc §. ff. famil. ercisc. l. heredes. §. non tantùm. in fin. §. & ff. commu. diuid. l. ij. in fin. j. respons. & ff. pro socio. l. vt si pro socio. & l. actione. §. si post distractam. Accurs.

¶ d Idem iuris. Non per omnia: quia superior. s. communi diuidundo, pro rebus singularibus competit, hæc autem ad vniuersitatem: vt ʒ. §. proxi. & ff. pro soc. l. pro socio arbiter. Item superior pluries intendi potest: hæc autem semel tantùm: vt ff. fam. ercisc. l. si filia. §. familiæ. & C. fam. ercis. l. j.

¶ e Ex his causis. Quas superiori §. diximus.

* creditori,

creditoribus* eius obligauerit.

¶ *Habentes rẽ aliter, quàm ex contractu* [illegible] *gantur, quæ obliga*[illegible] *tio actionem familiæ erciscundæ, &* [illegible] *do producit.*

¶ Item si inter aliquos cõmunis res sit sine societate[a]: veluti quod pariter eis legata, donatáve esset, & alter eorũ alteri ideo teneatur communi diuidundo iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd socius[b] eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit, non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio[c] non tenetur: quasi ex cõtractu teneri videtur. Idem iuris[d] est de eo, qui cohæredi suo familiæ erciscundæ iudicio ex his causis[e] obligatus est.

¶ *Aditione hæreditatis quasi contrahere hæres cum legatariis dicitur.*

¶ Hæres quoq; legatorũ nomine nõ propriè ex contractu obligatus intelligitur (neq; enim cũ hærede, neque cum defuncto vllũ negotium legatarius gessisse propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio[f] non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur[g].

¶ Hæres quoque. CASVS. Testator mihi suum equum legauit ab hærede suo Cornelio, quomodo actione testamẽti potero ducere in iudiciũ Cornelium, qui mecum nunquã cõtraxit, ideóque mihi obligatus non videtur? Ius ciuile solet per se ac, sine facto heredis vinculum in hæredes iniicere, à quibus res quædam legatę sunt, illúdq; vinculũ legatariis tradere. C. Vib.

¶ f Ex maleficio. Subaudi, vel quasi.

¶ g Intelligitur. s. actione ex testamẽto: vt ʒ. de legat. §. nostra. Rei vendicatio autẽ quæ datur, vt in eo. §. dicitur. nunquid ex quasi cõtractu? Resp. non puto: quia non est obligatio: vnde nõ debet dici ex contractu vel quasi: vt j. de act. §. j. Idẽ s. quod in rei vendicatione, de hypothecaria dico, quæ similiter legatariis datur: vt C. commu. de leg. l. j. & in d. §. nostra. ʒ. de leg. Sed vnde nascitur hic quasi cõtractus, vel vnde orit actio ex testamẽto? Resp. adeundo hæreditatẽ, hæres quasi cõtrahere videtur: vt ff. quib. ex cau. in pos. ea. l. apud Iulianũ. §. fi. & l. seq. Item quid de petitione hæreditatis? Respõ. & hæc est ex quasi contractu: cùm is non contraxerit, qui possidet pro hærede, vel pro

pro possessore: nec etiam deliquit: vel quasi: vnde sequitur ex argumentis, quæ fiunt in hoc titulo, quod sit ex quasi contractu. Item quid de actione finiū regundorum? Resp. idem, quia & illa habet similitudines multas cū actione familię erciscundæ, & communi diuidundo, & cū petitione hæreditatis: vt j. de actio. §. quędam. & ff. de pet. hęr. l. si bonæ fidei. §. petitor autē hæreditatis. & l. sed & si lege. §. petitio hæreditatis.

Item is cui. CASVS. Cùm putarem me Lucilio cētum debere, centum ei numeraui. nihílne remedii? Imò, inquit, indebiti tibi condictio dabitur: i. personalis actio, quæ vocatur Condictio, qua solutū indebitum reposces. Nam ius ciuile vinculum accipientibus indebitā pecuniā solet iniicere: itaq; obligatos tradere repetētibus, ducendos ad iudicium, vt pecunia rependatur. C. Vib.

¶ *Qui recipit indebi-* [illegible] *dum illud* [illegible]

Item is, cui quis per errorem non debitū soluit, quasi ex contractu debere videtur [a]. Adeò enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse *, vt si certiorem rationē sequamur: magis (vt suprà diximus [b]) ex distractu, quàm ex cōtractu posit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potiùs negotium quàm cōtrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur [c], acsi mutuum ei daretur: & ideo condictione [d] tenetur.

* abest.

¶ *Si in eo causarū ge-* [illegible] *quod ex lege Aquilia, vel legato religionis & pietatis intuitu venerabilibus rebus facto, solutum est, non repe-* [illegible]

Ex quibusdam [e] tamen causis repeti non potest, quod

a Debere videtur. Nā eo ipso, quòd soluit, aliquid negotii contrahere videtur: vt ff. de cond. indeb. l. si in area. Cùm ergo sit ex quasi contractu, ad quid ponitur hæc condictio indebiti inter actiones, siue obligationes ex cōtractu. s. qui mo. re cōtra. obl. §. j. quæ est huic contra. Respon. vt ibi, in fin. §. diximus. in glos. conductitia.

ADDITIO. Responde, quòd ideo hæc condictio indebiti fuit apposita inter obligationes quę re contrahuntur, non quia dicatur præuenire ex cōtractu: sed quia non potest sine re sustentari. ibi igitur posita fuit, vt eius substātia denotetur: hic autem etiam posita fuit, vt eius insinuetur origo: quia ex quasi contractu trahit originem. Christophor.

b Suprà diximus. Vt s. quib. mod. re contrahi. obli. §. is quoque. Accurs.

c Obligatur. s. benignitate inspecta, quæ præualet: vt C. de iudi. l. placuit. nam nemo debet locupletari cum aliena iactura: vt ff. de condit. indebit. l. nam hoc natura.

Locupletari nemo debet cum aliena iactura.

d Condictione. s. indebiti: & ita trāsit dominiū in accipientem. aliàs enim cōdictio nulla daretur, nisi cōtra furem: vt ff. vsufruc. quemad. ca. l. fin. Sed contra ff. de acquir. rer. do. l. si procurator. Solut. multum interest, an error sit in obligatione, an in re. Primo casu transit dominiū, vt hic dicitur, & condictio oritur. Secundo verò, nec transit dominium, nec oritur actio: vnde agens exceptione repellitur: vt ff. mand. l. seruum Titii. Accurs.

Error an impediat dominii translationem.

e Ex quibusdam. CASVS. Flauius seruum Roscii interfecit, vt est in oratione Ciceronis pro Q. Rosc. Com. Habet ergo Roscius actionem ad pretium repetendū. at si Flauius inficiatus sit, deinde conuictus fuerit, duplū rependet. Finge nunc Claudium cùm putaret se seruum illum occidisse, pretium Roscio numerasse. Iustinianus ait, Ius ciuile non iniicere Roscio indebitum illud accipienti, vinculum obligationis vllum. ideóque Claudiū solutam illam indebitam pecuniam non posse reposcere. Et idem esse, si quis putans se legatum ecclesiæ debere, persoluerit. Cor. Vib.

e Ex quibusdam. Iste §. non facit ad hunc titulum: sed ponitur hic gratia vberioris doctrinæ ad proximam materiam de indebito.

per errorem [a] non debitum solutum sit. Sic nanque definierunt veteres. Ex quibus causis inficiando lis crescit, ex iis causis non debitum solutum repeti non posse: veluti ex lege Aquilia [b], item ex legato [c]. quod veteres quidem in iis legatis [d] locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem [e] cuique [f]* legata fuerant. Nostra autem constitutio [g] cùm vnam naturam omnibus legatis, & fideicõmissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis [h] & fideicommissis extendi voluit. sed non omnibus legatariis [i] hoc præbuit: sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis [k] vel pietatis [l] intuitu honorantur *,

*cuiuscunque.

*honorificantur.

¶ a Quod per errorem. Licet ponat vnum casum tantùm; in quo solutum per errorem indebitum, nõ potest repeti: tamen & alii sex sunt, vt si scienter soluit indebitum: nam non habet locũ repetitio: vt ff. de cond. indeb. l. j. Itẽ propter sententiam solutũ etiã indebitum non repetitur: vt C. de cõdi. indeb. l. j. Itẽ propter transactionẽ: vt ff. de condi. inde. l. in summa. in prin. ver. & quidẽ. & C. eod. l. ij. Item si iurauit quis sibi deberi etiã indebitũ, deferente aduersario: & fuerit solutum, nõ repetitur: vt ff. de iureiur. l. nam postea. §. j. Itẽ, quã do soluitur in causa, quæ per inficiationẽ crescit: vt ff. eod. de cond. ind. l. elegãter. §. fi. in gl. fi. & C. eod. de cond. indeb. l. ea, quæ. & hîc dicitur. Item causa pietatis solutũ indebitum non repetitur: vt ff. de condi. indeb. l. cum is. §. si mulier. Item si est ab alio debitum, licet sit indebitum ab eo qui dedit: vt C. de peti. hær. l. de hæreditate.

ADDITIO. Intellige si nomine debitoris soluerit: aliàs secus. l. si pœna. §. j. ff. de cond. indeb. Ang.

¶ b Ex lege Aquilia. Vt si solùm emẽdando damnum ab alio datum, quasi ego dedissem: videor enim confiteri me damnum dedisse, quod ab alio datum est. Nam si à nullo datum est, non impediar repetere: sicut nec mihi preiudicat confessio mea, si à nullo datũ esset damnum: vt ff. ad leg. Aquil. l. inde Neratius. §. fin. & l. sequ. & ff. de interro. act. l. qui seruum. §. j. & §. ij. in fi. Sed nunquid hæc sunt vera, siue in iure, siue in facto erret is, qui soluit? Respon. cùm lex illa C. eo. tit. de condi. indeb. l. ea quæ. non distinguat, nec ego distinguam: & est arg. ff. vt in poss. leg. l. j. Sed quidam distinxerunt, vt si errauit in iure, non repetat: si in facto, repetat. Primæ tamen sententiæ sto: vt ff. eod. de cond. indeb. l. sed & si me putem. Sed contra hunc §. est ff. de cõdi. indeb. l. eleganter. §. fi. Sol. illa erat pœnalis à principio, hæc autẽ ex inficiatione: vt hîc dicitur, & j. de act. §. sed furtis.

¶ c Item ex legato. Quòd & ipsum per inficiationem crescit: vt infrà de act. §. item mista. Accur.

¶ d In iis legatis. s. indebitè solutis, quantum ad soluentem, debitè tamen quantum ad alia, vt & modò diximus in lege Aquilia: & hoc secundum quosdam. Sed B. contrà, dicit enim de indebito à quolibet. & sic differt à superiori proximo casu, & est speciale in hoc legato, de quo hîc dicitur: aliàs autem, id est in alio legato distinguo: aut soluitur scienter indebitum legatum quocunque modo, & tunc non repetitur: vt ff. de condi. indeb. l. fideicommissum. Si autem per errorem iuris, idem est: vt non repetatur si est debitum naturaliter, sed ciuiliter indebitũ: vt C. ad legem Fal. l. error. nisi sit minor, qui repetit vtroque casu per restitutionẽ in integrum: vt C. si aduer. sol. l. ij. Si verò per errorem facti, repetitur: vt C. de condi. indeb. l. fideicommissum.

¶ e Per damnationem. Vt per hęc verba, Damnas esto hæres, illum ære anno liberare: vt j. de leg. §. sed & tale.

¶ f Cuique. Aliàs cuiuscunque.

¶ g Constitutio. vt C. commu. de legat. l. ij.

¶ h In omnibus legatis. id est, in omnibus generibus legatorum: quorum quatuor erant genera: vt suprà de legat. §. j.

¶ i Legatariis. Vt in eis solutum indebitum non repetatur.

¶ k Religionis. Vt monasteriis.

¶ l Pietatis. Vt hospitalia, & similia, quæ

quæ nominantur in auth. de non alie. §.nos igitur.

PER QVAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur.

Cõtinua istũ tit. vt hĩt in tex tũ. i prĩcipio. Dictum est s. de obligationib⁹, tã de illis quæ cõtrahũtur re, verbis, literis, & cõsensu, q̃ de aliis. Nũc sequitur videre per quas personas nobis acquiritur obligatio.

ADDITIO. Nec quæquam o ueri oportet, q̃ similis huic ali⁹ titulus supra lib. ij. sit posit⁹: q̃a ibi de acquirẽdis reb⁹ corporalibus & aliis, præter obligationes: hĩc specialiter de his acquirẽdis p materia subiecta tractatur.

Expositis. Totus iste titu. diuidit in tres partes. Primò ostenditur, quo modo nobis acquiritur per illos, qui sunt in totum in dominio, vel potestate nostra. Secundò, quomodo per illos in quibus habemus aliquod ius, vel qui seruiunt nobis bona fide. Tertiò, quomodo acquiritur per illos, qui sunt in dominio nostro pro parte. Secunda ibi, Item per liberos. Tertia ibi, Communem.

CASVS. Quero, nũquámne ius ciuile permittit, vt quisquã nobis obligatus sit, nisi cui nosmetipsi vincũlũ iniecimus? Imò verò. nã siue seruus, siue filius noster vincũlũ alicui iniecit, id nobis ius ciuile in manũ tradit: si tamẽ sit filius, traditur nobis vinculum quatenus tãtùm vsusfructus est: nã proprietas, vt sæpe diximus, ad filiũ pertinet. Cornel. Vibul.

relicta sunt: quæ si indebita soluãtur, non repetuntur.

TIT. XXIX.

PER QVAS personas nobis obligatio acquiritur.

Obligatio acquiritur etiam per seruum vel filium: per seruum quidem in totum, per filium autem, quo ad commodum vsusfructus. Aretin.

Expositis generibus obligationum, quæ [a] ex contractu, vel quasi ex contractũ nascuntur: admonendi sumus acquiri nobis non solùm per nosmet ipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt. velũti per seruos & filios nostros: vt tamen [b] quod per seruos nostros * nobis acquiaitur [c], totũ nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum hoc diuidatur secundùm imaginem [d] rerum proprietatis, & vsusfructus, quã nostra decreuit* constitutio [e]: vt qđ ab actione cõmodũ perueniat, huius vsumfructum quidẽ habeat pater, proprietas autem filio seruetur*, scilicet patre actio

a Quæ. scilicet obligationes. Sed quid differt hic titu. à supertori s. per quas pers. nob. acqui? Resp. illic dicit de rebus acquirendis: hic autem de obligatione. vt ibi dixim⁹. Itẽ quid differt iste ab alio s. de stipul. ser. cùm ibi de obligatione dicatur? Resp. ille specialis est in obligationibus quæsitus p stipulationem: hic autẽ in omni genere obligationũ loquitur acquirendo p filiũ, vel p serũ: præter q̃ si sint ex castrensi peculio vel quasi: quibus casibus nec ad proprietatẽ, nec ad vsum fructũ patri acquiritur: vt C. de bo. quæ libe. l. cùm oportet. §. ij.

b Vt tamen. Alias est, attamen. alias, vt quod. & hic similiter subauditur tamen.

c Acquiritur. Nisi ab alio possideatur seruus: q possessori nec domini nec possessione quærit, si non ex re eius cõparauit, vel ex opera sua: nec domino, si ex re bonæ fidei possessoris: vel opera sua acquisiuit: q̃a eum non possidet vt ff. de acquirendo rerum dominio. l. si seruus. primo responso. & l. homo liber. §. finalis.

d Secundùm imaginem. Quasi dicat, fiat hæc diuisio imaginariè & intellectualiter. nam visibiliter fieri nõ potest, cùm sint incorporalia, quæ non diuiduntur. : vt ff. de acquir. rer. domin. l. seruus. §. incorporales. & s. de rebus corpo. & incorp. j. respon. & s. de vsufruct. in princ.

e Constitutio. Vt C. de bon. quæ lib. l. fi. §. vbi autem. Accu.

* abest.

* discreuit.

* referuatur.

Ii.iiij.

Filiofamiliàs olim v. actiones competebant ratione proprietatis quas tamen non exercebat.

Item per liberos homines[c], & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantùm ex duabus causis, id est, si quid ex operis* suis, vel ex re nostra aquirant. Per eum quoque seruum in quo vsumfructum[d], vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

Liberi & serui alieni bona fide possessi, & serui vsufructuarii & vsuarii acquirunt nobis ex re nostra, & ex opera ipsorum. Aret.

*operibus.

Cōmunem seruum pro dominica[e] parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quòd nominatim vni stipulando, aut per traditionē accipiendo, illi soli acquirit: veluti cū ita stipulatur*, Titio domino meo dare spondes? Sed

Seruus cōmunis acquirit dominis communiter pro portione dominica: nisi vni, vel iussu vni⁹ fuerit stipulat⁹. Areti.

*stipulatur.

a Actionem. Proprietas tamē ipsius actionis est filii., vt hîc dicitur. & hoc obtinet hodie in omnib⁹ aduentitiis. Sed olim tātùm quinque actiones filiofamiliàs cōpetebāt ratione proprietatis: vt iniuriarū, quod vi aut clā, depositi, cōmodati, & actiones in factū: vt ff. de act. & obl. l. fili⁹ familiàs: & l. in factū. [Itē de dote. ff. sol. mat. l. ij. & in glo. in l. si lōgius. §. j. in vers. dignitatē. ff. de iud. Syl.] Has tamē pater exercebat vel su⁹ procurator, non filius: vt ff. de iniur. l. sed si vni⁹. §. ait Pretor. & §. filio. & l. pater. in fi. nisi pater, abesset: vt ff. de iudi. l. si longiùs. §. j. qđ etiā in mutuo erat: vt ff. si cer. peta. l. cùm fili⁹. Sed hodie ex omni causa aduētitia acquiritur ipsi filio proprietas, vt hîc dicitur.

Aduentitiorum proprietas filii est.

nem[a] mouente secundum Nouellæ nostræ constitutionis diuisionē[b].

ADDITIO. Dic vndecunque dictę actiones in factum descendunt: vel ex dictis Prætorum, vel ex interdictis. & est ratio quia Prætor vsus est æquitate: & illa tantùm motus: & in illis non tātùm quæritur patri: quādo aliquid non remanet penes filium: vt l. j. cum ibi not. C. qui admit. ad bon. pos. ergo non mirum, si omnes actiones in factum filiofa.. competebant: & ita dicit Bar. in d. l. in factum. Ang.

b Diuisionē. Quā diuisionē longum esset hîc dicere, sed dicitur plenè per ordinem, in d. l. C. de bon. quæ libe. l. fin.

c Per liberos homines. Not. quòd liber homo quandoque bona fide possidetur, vt quando possessor credit eū seruum esse, & suū: & quandoque mala fide, vt quando credo eum seruum esse, & scio meum non esse: vt ff. de acqui. pos. l. j. §. sed & per eum. quandoque nullo modo possidetur, licet detineatur, vt quando scit liberū esse: vt ff. de acqu. pos. l. qui vniuersas. §. j. & ff. de prob. l. si quis liberum.

Liber homo quādoque bona, quandoque mala fide possidetur.

d Vsumfructum. in quibusdam libris est in litera, vsumfructū, vel vsum: & secundum hoc videtur, quòd per eum seruum in quo habeo vsū, ex duabus causis acquirā. Sed cōtra: ff. de vsu, & habi. l. per seruū. in prin. Sol. dicūt quidā illud corrigi. Vel dic, secūdū Ioā. quod illud verbū, ex duabus, referatur ad solum vsumfructū, alterū verò, si ex re, ad vsuariū, & sic erit in litera confusio: sicut C. de col. l. illam. & s. qui da. tut. pos. §. si quis. Sed in aliis libris non est, vel vsum: & tunc planum est, & nullum est contrarium. Accursius.

Seruus vsufructuarius querit nobis ex re &, operis: sed vsuarius ex re tantùm.

ADDITIO. Tu dic, secundum docto. vsuarium posse vti operis serui in suis fundis, non autem eas alteri locare. Angel.

ADDITIO. Eg. Baro putat seruo vti posse ad stipulandū, & alioqui contrahendum, nō vsque ad cōpendium: sed ad vsum sibi, & familiæ necessariū l. plenum. ff. de vsu, & habitatio.

Communem seruum CASVS. Panurgus seruus erat Fannii ex octo partibus, Roscii ex quatuor. Acquisiuit aureos duodecim. Octo debebuntur Fannio, quatuor Roscio. Quid, si dixerit, Roscio heredi meo duodecim dare spōdes? Cùm ius ciuile soli Roscio promissorem alligatum tradit. Quid, si solius Roscii iussu sibi ipsi stipulatus sit? Idem. Cor. Vib.

e Pro dominica. nisi cum propria nomina eorum stipulationi inseruit. vbi

vbi pro virilibus portionibus acquirit: vt ff. de sti. ser. l. si cōmunis seruus. ¶ a Stipulatus. s. simpliciter vel sibi, vel domino iubenti, vt statim sequit. aliâs nullū esset dubium: vt s. de stip. seruo. §. pen.

¶ b Supra dictū est. s. de stipu. seruo. §. penult.

si domini vnius iussu seruus fuerit stipulátus[a], licet antea dubitaretur, tamen post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà dictum est[b].

QVIBVS modis tollitur obligatio.

¶ Visum est s. de obligatione inducēda, sequitur videre de obligatione dissoluēda, siue tollenda: quia nihil tam naturale est, quàm vnumquodque vinculo, quo ligatur, dissolui posse. l. nihil tam naturale. ff. de regul. iur. h. d. Areti.

Ex Gaio lib. 2. tit. fi.

TITVL. XXX.

QVIBVS modis tollitur obligatio.

Tollitur Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, qualiter tollat obligatio solutione. Secūdo, qualiter acceptilatione. Tertiò qualiter nouatione. Quartò, qualiter, cōsensu. Secunda ibi, Itē per acceptilationem. Tertia ibi, Præterea obligatio. Quarta ibi, Hoc amplius.

CASVS. Quintius stipulāti Titio cētum promisit, & ita sibi vinculum iniecit. Cupit nunc ab isto vinculo solui ac liberari. qua ratione id poterit? Si cētum illa tradiderit, aut aliud quidquā Sextio cōsentiēte. Quid autem, si Septimius p eo vel ignorāte, vel inuito tradat? liberabitur tamē. Nā ius ciuile vinculū dissoluit. Quintius centū promisit, Titiúmque fideiussorem dedit. vterque obligatus est. quòd si alteruter soluerit, vtriusque vinculum dissoluitur: & ambo liberātur. C. Vib.

¶ Not. quòd solutione eius quod debetur, omnis tollitur obligatio. Itē, quòd aliud pro alio, inuito creditore, solui non potest: sed eo cōsentiēte sic. Item, quis potest soluere pro alio sciente, & ignorante, & inuito: quia naturalis simul & ciuilis ratio dictāt, vt quis possit alterius conditionem facere meliorem. l. soluēdo. ff. de neg. gest. Itē, qđ quāuis principalis, & fideiussoris duæ sint obligationes, tamen vnica solutione dissoluūtur: quia altera est accessoria, & sublata principali etiam ipsa tollitur. Syluest.

¶ *Eius, quod debetur solutio, à debitore vel à quouis ipsius nomine facta, omnem obligationem perimit: quo fit vt solutione principalis euanescat fideiussoria obligatio, & versa vice idem dicito.*

ADDITIO. Sed quæret aliquis, cur hic titulus hoc loco sit positus ante tract. de obl. ex malefi. quum aliquot modi in eo exponantur, quibus ipso iure tolluntur obligationes etiam ex maleficio, vel quasi maleficio venientes. vt furti, rapinæ, &c. Acc. Baro respondet, quoniam iam satis excreuisse hic liber videbatur, communem hunc titu. hîc incertum, & obligatiōes ex malefi. reiectas in librū 4. vbi de actionibus tractatur post res corporales & incorporales, inter quas sunt obligationes omnes. §. fin. s. de vsu & habitatio.

Tollitur [c] * autē omnis obligatio [d] solutione eius qđ debetur: vel si quis

* soluitur.

¶ c Tollitur. Aliâs tollitur, aliâs soluitur. Si tollitur ergo non renascitur decetero. vt ff. de sol. l. qui res. §. aream. ver. in perpetuum. & de nox. l. si alienus. & C. de remis. pig. l. cùm ex causa. & de sen. pas. l. si debitor. vbi magis suscitatur solutio eius quod debetur, quàm tollatur, vt ff. de nox. l. electio. §. fin. Sed ibi æquitatis ratione nec sublato dicitur l.

¶ d Omnis obligatio. Siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu. nam de his. s. dictum est à tit. de obli. vsq; huc. Sed nunquid est idem in iis, quæ ex maleficio sunt vel quasi? Resp. sic. [Hæc vera quoad pœnam parti applicandum: secus in applicanda fisco. l. ius publicum. ff. de pact. Syluest.] Itē hec sunt vera, siue ciuilis & naturalis fuerit obligatio simul, siue naturalis tantùm: vt hîc, & ff. ad leg. Fal. l. si pupillus. in princ. Sed nunquid ciuilis tātum tollitur solutione eius quod debetur? videtur quòd nō: vt ff. de sol. l. qui hominem. §. fin. & hoc quidā di-

cunt. Sed cōtradico. si enim sciēs me debere ciuiliter tantum, sicut econtra si nudo pacto tibi decem debeam, & soluā causa meæ fidei implēdę: quare non liberor: vt ff. de condi. indebi. l. fideicōmissum? Quod autem in d. l. qui hominem. dicitur: ideo est, quia aliud operatꝰ solutio, quā crederet soluens. s. repetitionē: cū errabat credēs se teneri naturaliter, nō ergo mirum, si nō facit quod credebat soluēs. s. liberationē. [Produceret eñ cōtrarios effectꝰ. s. liberationem, & obligationē cōtra. l. cū his §. j. ff. de cōdi. inde. Syl.] Item est contra ad hoc. j. resp. in authen. vt ii q. ob se hab. per. res. §. si verò tacuerit. col. vj. Sol. illud speciale est. Item cōtra. ff. de sol. l. si rē meā. Itē cōtra. ff. de ver. ob. l. Iulianus. §. q. fundū. Itē cōtra. ff. cōmo. l. iij. §. si reddita. Sed his legibus licet fuerit facta solutio, nō tamen fuit facta sicut debuit fieri: vnde ꝑ non facta, quātum ad hoc, habetur. Item cō ira id quod subiicit, ꝙ demum sciēte creditore soluitur ꝑ alio. ff. de leg. j. l. non amplius. §. fi. & l. si domus. §. ij. & iij. & ff. de auro & arg. le. l. j. §. fi. & C. de don. l. si q.s argētum. ff. de sol. l. qui hominem. & ff. de verb. ob. l. inter stipulantē. §. penul. & l. si seruus. In quibus legibus dicitur, ꝙ liberatur quis soluendo aliud pro alio. Sed hæc specialia sunt, hoc autem regulare.

¶ Quia hæc materia videnda est ab omnibus iuuenibus necessario in lectura ordinaria. in l. ij. §. j. ff. si cer. pet. ideo remittimus ad locum ordinarium. Syl.

¶ a Consentiente creditore. Interdū tamen etiam aliud pro alio soluitur creditori etiam inuito: vt diximus in authen. de fideiuss. §. pen. in glo. coactum. col. j. & quosdam ex his notauimus. s. proxi.

¶ b Solutio fiat. Patet hîc, ꝙ beneficium cōfertur inuitū. Sed cōtra. ff. de reg. iur. l. inuito. Sol. illa regula priuilegiis loquitur. hæc autē in aliis. Vel dic, quod non potest directo, potest tamen per medium. prima verior est. Sed nunquid ècontra potest fieri alii solutio inuito creditore? Re. nō: vt ff. de no. l. si Stichū. §. fi. nisi creditori creditoris soluatur, vt ff. de nego. gest. l. si liber. vel procuratori creditoris: vel ei cui extiterit heres creditor, vel futuro debitori, vel similibus personis, quæ numerantur ff. de sol. l. solutā. & ff. de pig. act. l. solutum. §. solutam.

¶ c Interuenerūt. Vt sūt fideiussores, & mādatores, & spōsores, vt ff. de exc. l. omnes. & C. de nō nume. pecu. l. iiij.

¶ d Ipse solus liberatur. s. fideiussor. & si quidē soluat nomine suo, liberatur ipso iure, reum autem liberat per exceptionē: vt ff. man. l. si quis. in fin. & l. Papinia. & ff. de peti. hæred. l. si quid possessor. in princi. Si verò nomine rei, liberat ipso iure reum: vt ff. de neg. gest. l. soluendo. & ff. de noua. l. si Stichum. in fi. Sed si hoc verū est, quòd liberatur reus soluente fideiussore, quomodo cedet actionem creditor fideiussori, quod facere debet. vt ff. de sol. l. modestinus. & ff. de fideiuss. l. fideiussoribus. quæ sunt contra hanc legem? Respond. illud potest fieri ante solutionem, scilicet cessio, vel etiā postea, hoc acto prius: quia videtur inesse. probatur hæc solutio ff. de fideiuss. l. cùm is. [Tu dic secundum Christoph. quòd illa iura locuntur, quòd ille cui soluitur, debet cedere actiones soluenti, quando soluenti non esset prouissum de alia actione: sed hîc erat prouisum de actione mādati: ergo, &c. Syl.] Item not. hîc vnam solutionem parere plures liberationes. & facit s. de duo. reis. §. ex huiusmodi. & ff. de arb. l. si duo. Accur.

consentiente creditore[a], aliud ꝓ alio soluerit. Nec* interest, qui soluat: vtrum ipse qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio soluente, siue sciēte, siue ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat[b]. Item si reus soluerit, etiam ii, qui pro eo interuenerunt[c], liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit. non enim ipse solus liberatur[d], sed etiam reus.

*tamen.

¶ *Acceptilatione (id est, imaginaria quadam & ficta solutione, mutua interrogatione & responsione concepta) verborum obligatio tantùm tollitur: reliquæ, ve-*

¶ Item per acceptilationē. CASVS. Quum in codicem meum ac tabulas

rò obli ... tract.e, non antea solvuntur, quàm in ... pulationem, id est, ... vt sic demum ac- ...

Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria [a] solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id (si velit Titius remittere;) poterit sic fieri vt patiatur [b] hæc verba debitorem dicere: Quod ego tibi promisi, habésne acceptum? & Titius respondeat, Habeo. Sed & Græcè [c] potest acceptilatio fieri: dummodò sic fiat, vt Latinis verbis solet exigi *. ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus [d]) tantùm eæ soluuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt: non etiam cæteræ [e]. Consen-

rei familiaris retulissem ac scripsissem, Numerius mihi centum debet ex causa emptionis, postea debitum mihi soluit. continuò scribo in eod. C. Centum quæ mihi Numerius debebat, hodie accepi. Hoc propriè dicitur Acceptum ferre, & Acceptilatio, quia refert in tabulas. Quod si debitum illi condonassem, ac nihil accepissem, tamẽ cõsuetudinis causa scripsi hoc ipsum, me scilicet accepisse. Hæc quoque dicitur Acceptilatio. Sed factum est, vt quasi duæ species eius essent, prima speciale nomen inuenerit, dictáq; sit Solutio: vt s. dictum est. Altera verò generis nomen retinuit: dictáque est acceptilatio, quæ verbis fit, ac stipulando hoc modo, Quæ tibi debeo, eá habésne accepta? Olim autẽ hac stipulatione liberabantur tãtùm ii, qui verbis obligati erant: postea Galli Aquilii formula omnes qui siue re, siue literis, siue verbis, siue consensu debebant, soluti ac liberati sunt. Cor. Vib.

a Imaginaria. id est ficta. sic ff. de regul. iur. l. imaginaria. Vel dicitur imaginaria, i. per momentum duratura. sic in auth. quomodo oporteat episco. circa princ. §. neque enim idiota. in glos. nec imaginariam. & in Psal. in imagine pertransit homo, &c.

ADDITIO. Ipsa tamen acceptilatio habetur pro solutione: vt l. si ex pluribus. ff. de accepti. vt in simili etiã dicimus de iuramento, quod habetur loco solutionis inter deferẽtem & iurantem: non tamen etiam est propriè solutio: vt l. duobus. §. j. & ibi gloss. in verbo, solutionis. & doctor. ff. de iurefurand. Angel.

b Vt patiatur. Et etiam respondeat ei, vt suprà eodem §. est autem. in fin. §. nam sola patientia non prodest.

c Sed & Græcè. Non solùm Latinis, sed etiam Græcis verbis, duntamen aptis ad hoc, vt sequitur. & facit suprà de verb. oblig. §. vtrum. & ff. de verbo. obl. l. j. §. fi. Accur. Porrò Græcorum quæ hîc adiecta sunt is est sensus, Tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.

d Vt dixim⁹. s. e. §. ibi, quod enim ex verborum. Accur.

e Cæteræ. s. quæ sunt de iure gentium: cum acceptilatio, quæ est ciuilis actus, vt ff. de reg. iur. l. actus. non possit iura gen. tollere: vt s. de leg. agna. tu. §. fi. quę sunt vetustiora, & firmiora: vt s. de rer. diui. §. singulorum. Sed nunquid alias obligationes iuris ciuilis tollet acceptilatio, vt literarum, & emphyteusis, & similes, vt diximus s. de iure natu. gen. & ciui. §. Ius autẽ? Resp. non, cùm solam obligationem verbis inductã tollat, vt hîc dicitur. Sed certè licet nõ possint tolli iure acceptilationis, s. obligatio iuris gentium, & aliæ ciuiles, tamen possunt iure pacti etiam acceptilatione facta secundum Io. vt ff. de rescind. vendi. l. emptio. & l. cum emptor. Quod generaliter etiam dicebat M. quòd vbicunque fieret acceptilatio inutilis, quòd habeat vim pacti: & facit pro eo. ff. de pac. l. si vnus. §. pen. vbi de hoc. At B. totum contrarium, & erat pro eo ff. de accepti. l. an inutilis. j. respon. & ff. de const. pec. l. j. §. eũ qui. Sed nos dicimus idem, quod M. vbi fuit inutilis ratione rei, vt dictum est. Item idem quod Bulg. vbi est inutilis ratione conceptionis: & facit pro nobis ff. de acceptila. l. si acceptolatum. Accurs.

Et est ratio: quia defectus formæ circunscribit consensum: secùs in de-

*abest.

Acceptilatio inutilis ratione rei, habet vim pacti: secus si est inutilis ratione conceptionis ineptæ.

fectu materiæ. Syluest.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis: quia minus est peccatū, quod prouenit ex alieno facto, vt in primo casu, quàm quod prouenit ex propria culpa, vt in secundo casu. Ioan. Fab.

nunquid vnū solum ex his duobus scilicet dare, vel facere sufficit, scilicet dare, cum solum quod erat dādum, in hanc stipulationem deducitur: vt infrà ibi, tantam pecuniam, &c. Resp. sic arg. ſ. de verb. oblig. §. sed hęc solēnia. & C. de donatio. l. fi.

taneum [a] enim visum est, verbis factam obligationē aliis posse verbis dissolui. Sed & *id, quod alia ex causa [b] debetur, potest in stipulationē deduci, & per acceptilationem dissolui [c]. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè soluitur [d]: ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. Est autem prodita stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur: per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatū deducatur: & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat * omnes obligationes: & à Gallo Aquilio ita cōposita est [e]. Quicquid te mihi ex quacunque causa dare [f] facere oportet, oportebit vel præsens, in diem ve, aut sub conditione, quarumcunque * rerum mihi tecum est actio [g] * quæque aduersus te petitio [h], vel aduersus te persecutio est, vel erit, quódve tu meum habes, tenes, possides *, [doloue [i] malo fecisti, quò minus possideas:] quanti quæque earū rerum res [k] erit, tantam pecuniam dari stipulatus [l] est Aulus Agerius,

*abest. *nouat. *quacunque. *quæque. *possedisti. *inclusa absunt.

a Consentaneum. Et facit ad hoc ĵ. eod. §. fin. & ff. de reg. iur. l. nihil est tam. & C. quando lic. ab empt. disce. & ff. de pact. l. ab emptione.

b Ex alia causa. Quā verbis.

c Dissolui. s. ipsum debitum. Et nota mirabilem proditionem. nā cùm nō pateretur cōtractus alius tolli suo cōtrario actu, s. per acceptilationē, decipitur. & deducitur in quendā non prorsus cō trarium actum, vt in stipulationem; quod est obligatoriū, & sic fit nouatio indistinctè iure isto: vt ĵ. eod. §. præterea. & ff. de act. & obl. l. obligationum. ferè. §. fin. & ipsa stipulatio patitur se tolli per acceptilationem: vt hîc dicitur.

Solutio particularis an creditore inuito possit fieri.

d Rectè soluitur. volēte scilicet creditore. Sed nunquid eo inuito debiti pars soluitur? Resp. aut confitetur de toto debitor: & tunc non potest soluere nisi totū, vt ff. de vsur. l. tutor. §. Lucius. quę est huic contraria, nisi volenti creditori, vt hîc dicitur: aut differtur, & tunc pars confessata tātùm recipiatur ab inuito: vt ff. si cert. petat. l. quidam existimauerunt. & hoc etiam casu potest intelligi quod hîc dicitur.

e Ita posita est. i. his verbis, quæ sequuntur, quicquid te, &c. Idem habes. ff. de acceptila. l. & vno. §. eius rei. Et not. quòd non potest sic legi, quin aliqua verba sint hîc superflua. Item

ADDITIO. Aquiliana dicta est à C. Aquilio Gallo, auditore Q. Mutii Pont. Maxi. vt refert Pomp. in l. ij. ff. de orig. iur. Seruii Sulpitii in iure pręceptor, vt Cicero tradit in Bruto: clarus iuris ciuili scientia, à quo de dolo malo formula prolata est, quā Cicero euerriculum malitiarum omniū appellat in lib. de natura Deor. iij. & de offi. iij. & alia de instituendis posthumis nepotibus, de qua in l. Gallus. ff. de lib. & posth.

f Dare. Vbi debet dominiū transferre: vt ĵ. de act. §. sic itaque. & ff. de verb. obliga. l. vbi autem non apparet. §. fin.

Persecutio continet actionem & petitiones.

g Actio. In personam, at petitio in rem, persecutio vtrunque continet: vt ff. de acti. & obligatio. l. actio in personam.

h Petitio. In rem.

i Ve. Pro vel.

k Res. id est, æstimatio.

Actio realis tractatur in stipulationem deduci.

l Stipulatus. Nunc mutat personas: de secunda enim transit ad tertiam. Et not. quòd etiam realis actio deducitur in stipulationem facta rei æstimatione: & ipsa pecunia siue rei æstimatio deducitur in stipulationem & in acceptilationem. Nam ipsa res non potest. cùm nemo rem suam possit sibi stipulari sibi dari: vt suprà de inut. stipulat. §. ij. Sed quomodo deducam æstimatio-

mationem, cùm non debeatur? Resp. imò quasi debita est: liberatur enim exceptione quasi à rei vendicatione, si præstat æstimationem: vt ff. de rei vendi. l. eius rei. & l. seq. Si autẽ ipsam rem in acceptilationem deducam: valet iure pacti, secũdum B. vt diximus s. eo. §. quo genere. Accurs.

ADDITIO. Tu dic, quòd quanuis actio realis nec obligationem necofficiũ iudicis præsupponat: præsupponit tamen quandam æquitatem, ex qua datur actio: & illa æquitas nouatur per acceptilationẽ. An.

¶ Prætereanouatione. CASVS. Qui Titius mihi centum deberet, ea ego à Septimio stipulatus sum. Ius ciuile Titiũ liberat, & eius vinculum transfert in Septimium: nouáque ideo nascitur obligatio. vnde hæc transferendi vinculi ratio, Nouatio appellatur. Quid verò, si ea centũ à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus sim? Euanescit obligatio. Nã ius ciuile vinculũ adimit Titio, pupillo verò nõ iniicit. Quid si à seruo? Ius ciuile Titio non adimit vinculũ, itaq; semper obligatus manet. Quid si ab ipsomet Titio stipuler, quæ antea mihi debebat? Modo aliquid præterea sit adiectũ, veluti, dies, aut conditio quæ extiterit: & professi sint se animo prioris vinculi tollendi hoc nouũ inducere, tunc fit nouatio: alioqui Titius vtroque vinculo obligatus erit, & priore, & hoc nouo ac recenti. Cor. Vib.

Not. quòd promissio eius, quod ali[9] debebat, ipso iure obligat promittentem. Item, quòd ex inutili obligatione fit nouatio antiquæ obligationis efficacis. Item, quòd si secunda obligatio est penitus nulla, prima non nouatur. Item, quòd obligatio cõditionalis ita demum nouat primam cõditione existente. Item, quòd hodie non fit nouatio, nisi expressè. Syl.

¶ a Præterea. Non solùm solutione, vel acceptilatione, vt dictũ est suprà.

¶ Et quia doct. passim dicere solent, quòd naturalis obligatio tollitur per ius ciuile in hoc casu, scilicet per stipulationem, aduerte: quia non intelligunt, quòd naturalis obligatio tollitur per ius ciuile, id est per solennem stipulationem. Nam considerandum est, quòd etsi naturalis obligatio trãsfundatur in stipulationem, vel tollatur stipulatione: tamen ius ciuile, vel solennis stipulatio non tollit obligationem naturalem: à iure enim ciuili tolli non potest. l. eas obligationes. de capit. deminutio. sed tollitur vinculum naturale ex alio naturali, quód inest ipsi stipulationi. Quia in stipulatione est conuentio, & quælibet conuentio habet vinculum naturale. l. prima. ff. de pac. Itaque ius ciuile non tollit ius naturale: quia stipulatio inquantum est solennis contractus à iure ciuili introductus, non tollit ius naturale: sed inquantum est conuentio, quæ ab eodem iure naturali habet vinculum. Et ideo ius naturale tollit naturale, non ciuile: & ita declares. Syluest.

¶ b Nouatione. Si fiat per stipulationem, vt subiicit, siue per iudicium: vt si aliquis nomine meo iudicium suscipiat animo nouandi: vt ff. de solutio. l. solutionem. & ff. de in rem verso. l. si pro parte. & ff. de verborum obligationi. l. scire debemus. in fin. primi responsi.

spopondit Numerius Nigidius. Itẽ ex diuerso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Agerium. Quicquid tibi hodierno die per Aquilianam stipulationem spopondi, ídne omne habes acceptũ? Respondit Aulus Agerius, Habeo, acceptúmque tuli.

¶ *[illegible] prioris debiti in aliam o- [illegible] fusio: quo fit, vt [illegible] sublata; noua con- [illegible] nouæ personæ inter- uentu (etiam quæ [illegible] obligari posset) inducebatur: eadem verò interueniente persona, ita demum nouatio facta erat, si quid priori obligationi posterior adiiceret, vel detraheret: hodie autem nunquam inducta [illegible] expressim à contrahentibus hoc agatur; aliâs anterior firma manet, & [illegible]*

¶ Præterea [a] nouatione [b] tollitur obligatio, veluti

si id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ[a], noua nascitur obligatio: & prima tollitur, translata in posteriorē: adeò, vt interdum licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti, si id quod Titio debes*, à pupillo[b] sine tutoris auctoritate stipulatus fueris: quo casu res amittitur. Nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est[c]. Non idem[d] iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si posteà nullus stipulatus[e]

*debeas

a Nouæ personæ. Etiam si hoc non agitur, vt fiat nouatio iure isto, hodie contrà: vt infrà eodem. §. sed cum.

b A pupillo. Qui naturaliter tenetur: vt ff. de nouatio. l. prima. in fin. si est maior infante. aliàs nec naturaliter: vt ff. de actio. & obligatio. l. pupillus.

Et est ratio: quia sequens obligatio est penitus nulla, ideo non potest habere locum nouatio: quia cessat subiectum, in quod prior obligatio transfundatur. Syluest.

c Nulla est. Sed nūquid restituitur creditor in priorem debitorem? Quidam dicunt quòd sic: vt C. de repudi. l. prima. §. primo. & ff. de fideiussor. l. si Titius. §. huic. quæ est cōtra. & quòd hîc dicitur res amittitur, scilicet, iure cōmuni: sed non per restitutionem, vt dictum est. Alij, vt Placen. dicunt hanc in impubere (quasi stultè acceperit hîc creditor tam paruulum) illam in pubere loqui. Vel verius refert, an minor iuuetur, vt non teneatur per beneficium restitutionis: & tunc etiam restituitur creditor in veterem debitorem, vt ibi. An verò non restituatur: quia non est necesse, cùm tantùm naturaliter sit obligatus: vt ff. de nouatio. l. j. in fin. & tunc nec creditor restituitur, vt hîc: nec etiam tunc quāndò dolo creditoris minor fuit obligatus: vt ff. de fideiussor. l. si Titius. §. fina. [Vnde huic doloso non succurritur, quia frustra legis auxilium inuocat, qui committit in legem. ff. de minorib. l. auxilium. in fine. & l. si ex causa. §. nunc videndum. & ad Velleianum, si decipiendi.] Quod etiam in muliere distinguitur: nam restituitur in primum debitorem actio, ea subducta per Velleianum: vt C. ad Velleianum. l. si mulier. nisi fuerit dolo inducta: vt ff. ad Velleianum. l. quidam. & d. l. si Titius. in fin. At secus esset, vbi nulla esset secunda obligatio, vt in ser

Hæc clausula Vnde &c. vsque ad illam Quod etiam. non est Acc.

uo subiicitur: quia non potest etiam naturaliter teneri fideiubendo vel intercedendo quoquo modo: vt ff. de fideiussor. l. seruus inscio. & l. sequen. Idem etiam in infante dicatur, qui secundò se obligauerit. Nam quum nulla sit, non tollitur prima, cùm non habeat in quem transeat. Quidā tamen dixerūt naturaliter seruum teneri, etiam fideiubendo, quod falsum est: nā nec aliter tenetur, nisi naturaliter: cuius occasione dominus tenetur de peculio: at hîc nō tenetur: vt ff. de peculio. l. iij. §. si filius. & facit ad hunc §. ff. de fideiuss. l. si Titius. §. huic similis.

Seruus non potest obligari fideiubendo.

Et hæc glos. communiter approbatur secūdum Christophorū hîc. quod intellige vt non obligetur naturaliter quo ad effectus naturalis obligationis, sed quoad ipsas obligationes essentialiter obligatur: quia inspecto iure naturali est liber, & habet consensum. l. quidam. ff. de pact.

d Non idem. Sed quæ est ratio diuersitatis inter hunc §. & superius responsum? Respon. quia ibi saltem naturalis obligatio fuit, hîc nulla in seruo, vt ibi diximus. Itē hoc ideo: quia pupillus potuit obligari naturaliter & ciuiliter cum authoritate tutoris: & per eum, scilicet creditorem, stetit: quare sibi imputet. Vnde prior actio tollitur, & posterior non manet. Seruus autem nullius auctoritate potest obligari ciuiliter: ideóque non imputatur. scilicet creditori: vnde etiam actio prior durat.

ADDITIO. Dic quòd seruus non potest esse fideiussor alicuius, nisi ex causa peculiari: vt l. iij. §. filiusfamiliâs. ff. de pecu. Ang.

e Stipulatus. i. interrogatus. Stipulor enim, i. interrogo, secundum Priscianum, sic accipitur. ff. de condi. indeb. l. si non sortem. §. si decem.

Stipulor significat interrogo.

Hæc expositio non est necessaria, cùm

cùm possit referri ad interrogantem propriè: vt suprà de verborum obligationib. §. j. in glos. in versi. stipulantium. Sylvest.

Nouatio triplici iure fit.

¶ a Nouatio fit. Nota hic tria iura circa nouationē, antiquissimum, vbi etiam si nihil noui interueniret, fiebat tamen nouatio: vt ff. de actio. & obligatio. l. obligationum fere. §. final. Item nouum, vbi nouatio presumptiuè fiebat quoties noui quid interueniret: & semper intelligebatur hoc agi: vt hic, & ff. de nouat. l. ij. Item tertium, quando hoc expresse diceretur: vt C. de nouatio. l. final. Vel dic tantum (& verius) duo esse: primo fiebat si hoc agebatur expresse vel tacite: vt ff. eo. de nouatio. l. ij. & nouo iure (si id exprimatur: vt j. eo. §. proximo. & in d. l. obligationum fere.) nouum interueniebat, s. stipulatio pœnalis. & facit ad hoc s. quib. mod. testam. infir. §. j. & ff. de re iudicata. l. iiij. §. si ex conuentione. & §. sed & si pignora.

*delenda, quia subdidit eadem verba.

ADDITIO. Et not. quod casus in quibus olim ex verbis expressis insurgebat tacita coniectura nouationis, hodie nō corriguntur: quia in illis fit nouatio saltem ope exceptionis. Angel.

¶ b Quod autem. Facit ff. de noua. l. quoties.

¶ c Cum nouādi. Expressè, vel tacitè.

fuisset. Sed si eadē persona sit, à qua persona stipuleris ita demū nouatio fit [a], si quid in posteriore stipulatione noui sit: fortè si conditio, aut dies, aut fideiussor adiiciatur, aut retrahatur. Quod autem [b] diximus, si conditio adiiciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, vt ita dicamus factā nouationem, si conditio extiterit: alioqui, si defecerit, durat prior obligatio. Sed cùm hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationem, cùm nouādi [c] animo in secūdam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi [d] animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus introducebant [e]: ideo nostra processit constitutio [f], quæ apertissimè definiuit: tunc solùm nouationem [*prioris obligationis] fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere [g], vt maneat ex vtraque causa obligatio, secundum nostræ cōstitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

¶ *Contractus qui consensu contrahitur, [illegible] re non secuta dissol- [illegible]*

¶ Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu [h] cōtrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, vt fundum Tusculanum emptū Seius haberet centū aureis: deinde re nondū secuta, id est, neq; pretio soluto [i], neq; fundo

¶ d Quando nouandi. s. tacitè.

¶ e Introducebāt. Et alii in aliis: vt quia fortè aliquid noui in obligatione erat adiectum: vt s. eo. §. vers. sed si eadem.

¶ f Cōstitutio. vt C. de nouatio. l. fi. Accurs.

¶ g Accedere. Fit tamen exactio tantùm semel de eo, vt ff. de reg. iur. l. bona fides.

¶ h Quæ cōsēsu. s. solo. sed quæ sunt hæ? Respō. enumerantur s. de obl. ex cōsensu. Itē in quibusdam ex maleficio, vt nudo cōsensu etiā tollātur ipso iure, vt iniuriarū, item furti, & similes: vt ff. de pac. l. si tibi decē. §. quædā actiones. aliē nō ipso iure tolluntur consensu, s. pacto de non petēdo, sed per exceptionē: vt ff. de pactis. l. si vnus. §. pactus. Accurs.

¶ i Neque pretio soluto. Sed quid si partem pretii soluat? Respond. non est res integra, & ideo non receditur nudo cōsensu, sed ita demum, si hinc inde facta sit retro traditio: vt C. quādo lice. ab empt. disce. l. j. & ff. de pac.

l. ab emptione.& est ratio vtrobique, quia nihil est tam conueniens naturali æquitati, quàm eodem genere quodque dissolui, quo ligatum est: vt de regul.iur.l.nihil.

tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & vēditione: inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex cōsensu descendunt: sicut iam dictum est[a].

a Dictum est. s.eod.§.Et not. in fin. huius tit. xij. esse modos per quos tollitur obligatio tā ciuilis, quàm naturalis ipso iure, vt nullæ madeant reliquiæ. Per solutionem: vt suprà eod. in princ. Item per acceptilationem: vt suprà eod.§. item per acceptilationem. Item per nouationem voluntariam: vt s.eo.§.præterea.& s. proxi.§. Item per nouationem necessariam, vt per sententiam, & contestationem litis, vt si alius meo nomine subeat pro me iudicium animo nouādi & liberandi me: vt ff.de noua.l.delegare.j.§.j.& l.aliam. Item per compensationem: vt j.de act.§.penul.& §. in bonæ fidei. Item per delegationem: vt ff.de noua.l.delegare.j.resp. Item per confusionem debiti: vt ff.de fideiuss. l. si debitori creditor. Item per oblationem, consignationem, & depositionem: vt C.de sol.l.obsignatione.& etiam ipso iure: vt ff.depositi.l. j.§.si pecunia.in fin.§.Item per interitum speciei: vt ff.de verb.oblig. l.si ex legati. Item maleficio suo, mora non præcedente, vt per cōstitutionem, si quis in tantam, vel per edictum diui Marci: vt C.vnde vi.l.si quis in tantam. & ff. quod met.cau. l.extat. & ff.ad leg. Iul.de vi priua.l. pęa. Item nudo consensu quandoque: vt in hoc §. Item nudo pacto, vt in maleficiis. Sed & aliis modis tollitur nō vtraque. scilicet, ciuilis & naturalis, sed interdum ciuilis tantùm, & remanet naturalis, vt per sententiam: vt ff. de condit.indeb.l.Iulianus. Item remanet ciuilis, & tollitur naturalis, vt per pactum, & chirographi redditionem, & iusiurandum: vt ff.de solut.l. Stichum.§.naturalis. Ipsa etiam ciuilis sic eliditur, vt nō habeat vigorem: vt j.de except. §.præterea. Item sunt & alij modi, quibus tollitur obligatio per exceptionem: quos habemus j.de except.per totum. Accur.

Institutionum Imperialium Libri
tertij Finis.

DE OBLIGATIONIBVS quæ ex delicto nascuntur.

Cótinuatio est facilis & aperta ex ipso textu, sed diuisus hic liber ab Imperatore nó satis cómodè videtur: quū præsertim ei' magna pars ad obligationū tractatū pertineat. Sic tamen à Theophilo distinct* est. Quidā testatur se vidisse librū antiquū, in quo lib. 3. incipiebat à tit. de obligatio. liber vero 4. ab actionib'.

Vm fit. Totus iste titul. in nomen partes diuidit. Primò cótinuat istū librū ab librū præcedētē. Secūdò ponit definitionē, allusionē, & diuisionem furti: ibi, Furtum est cótrectatio. Tertiò ponit duo genera furtorū, eorum pœnā annectēdo: ibi, Manifestum est. Quartò, in quibus rebus fiat furtū, & quādo fur excusetur: ibi, furtū autē fit. Quintò, quādo quis præstat opē: ibi, Interdū furti. Sextò, quando illi, q. sunt in potestate alterius, domino vel patri furantur: ibi, Hi qui. Septimò, cui competit actio furti: ibi, Furti autem actio. Octauò, an impubes committens furtum teneatur: ibi, In summa. Vltimò ponit, quæ sit vera pœnā furti manifesti.

*Ex Ga. lib. 2. tit. fin.

INSTITVTIONŪ siue elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis,

Liber IIII.

TITVLVS I.

DE OBLIGATIONIBVS quæ ex delicto nascuntur.

Omnis obligatio ex delicto, nascitur ex re id est, ex maleficio.

CVm * sit expositum libro superiore de obligationibus ex contractu[a] [& quasi ex contractu[b]]: sequitur, vt de obligationibus ex maleficio[c], [& quasi ex maleficio] dispiciamus. Sed illæ[d] quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur[e]: hæ[f] verò vnius generis sunt. nā omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio: veluti * ex furto, rapina, damno, iniuria[g].

CASVS. Cognoui quemadmodum ciuile vinculū iniiceret obligationis propter cótractū, aut quasi cótractū. nunc aueo ex te intelligere, quemadmodum idem vinculum iniiciat propter delictū. Magna (inquit Imperator) inter vtrunque similitudo est, nā vt cótractus quatuor sūt species, sic itidē delicti quatuor itidē species reperiuntur: sed in eo differūt inter se, quia hæ quatuor delicti species cōtinentur vna specie aliarum quatuor specierum: nimirum Re. atque id esse videtur, quod obscurissimè Dominus Imperator exponere voluit. C. Vib.

a Ex contractu. Vt s. de oblig. ex cótractu, vsque, ad tit. de obliga. ex quasi contractu.

b Quasi ex cótractu. Vt s. de oblig. quæ ex quasi cótractu. Accur.

c Ex maleficio. Caue tibi: q̄a licet hîc promittat dicere de omnibus his, nó tamen dicet in hoc titul. de iis quæ sūt ex quasi maleficio. sed dicet j. de obl. ex quasi malefi. Nec etiam de omnib' quæ ex maleficio, sed de solo furto agitur in hoc tit. sicut & aliās rubrica est generalior, q̄ sit text. vt ff. si certum peta. & de có. cer. & C. de rebus credi. & iureiur. Nam non dicit ibi de rebus credi. sed in sequentibus titu. post illum.

*inclusa absunt.

delēda putat. Cuiaci inclusa.

*aut.

ADDITIO. Not. quòd non est inconueniens, quòd rubrica sit aliquādo generalior text. de quo dic, vt dictū est supra in rubri. prooemii. Ang.

d Sed illæ. s. quæ sunt ex contractu: non autem repetit eas, quæ sunt ex quasi contractu.

e Diuiduntur. s. re, verbis, literis, & consensu: vt s. de oblig. §. fin.

f Hæ. s. quæ sunt ex maleficio, vel quasi.

g Iniuria. Sed nōne fit iniuria verbis, & conuicio: vt ff. de iniur. l. j. §. iniuria. Item literis infamatoriis: vt ff. de iniur. l. lex. Cornelia: §. si quis librum. & j. de iniur. §. j. Sed certè & tunc ex maleficio sit, & sic re fit: quia maleficium fit verbis vel literis: & sic habet locum, quod hîc dicitur. Acc.

1 Furtū &c. CASVS. Definitio vix recipit exemplum. conabimur tamen exponere. Trium, inquit, rerū fit furtum: aut corporis ipsius, aut vsus eius, aut possessionis. Verres candelabrum ex gemmis factum, quod erat regum

Syriæ, ipsis inuitis apud se habet: furtũ facit corporis. Cõmodaui tibi meũ equũ, vt, cõficeres iter bidui: tu cõfecisti quatridui, furtũ facis vsus. Locauerã tibi colono fundũ meũ, tu interuersa causa possessionis ꝓ domino possidere cœpisti, eúmq; vẽdidisti: furtũ facis possessionis: vt apud Gelliumlib. xj. ca. xviij. Corn. Vibul.

¶ *Furtum latius clariusque sic definitur: furtum est contrectatio rei alienæ, inuito domino, fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, vel possessionis.*

¶ Furtum est contrectatio [a] fraudulosa [b], lucri faciendi gratia, vel ipsius [c] rei [d], vel etiam vsus [e] eius, possessionis [f] ve: quod lege naturali [g] prohibitum est admittere. Fur-

¶ a Furtum est contrectatio. &c. Et facit extrà de elect. c. dudum. ij. circa princip. in versi. retinendo. & ibi gloss. furtum. hæc exigigitur in furto, & sine ea non fit furtum: licet voluntas, vel alia verba, vel scriptura interueniat: vt ff. eodem. l. si quis vxori. §. si quis asinum. & l. infitiando. in princ. & l. j. §. sola. Quãdoque tamen sine cõtrectatione, vt in charta rasa: vt ff. eod. de furt. l. qui tabulas. §. fina. & l. si quis vxori. §. si quis asinum. Sed certè ibi contrectatio intercessit, cùm generaliter contrectationem accipiamus: licet non fuerit ibi amotio, Accur.

ADDITIO. Anton. Augustinus lib. emend. 4. c. 4. legit ex Pandect. Flor. contrectatio rei fraudulosa, &c. quam scripturam vetus codex Germani Colladonii iurisconsulti doctissimi confirmat.

b Fraudulosa. Hoc ideo dicit, quia si credat sibi licere, non facit furtum: vt ?. titu. j. §. quia tamen. Item si credat dominum permissurum, non facit furtũ, ?. eo. §. placuit. In duobus tamen casibus videtur furtum fieri etiã sine fraude furandi: vt in eo qui saccum pecuniæ subripuit. Nã etiam sacci nomine furti tenetur: licet saccum non proposuerit furari, sed pecuniam: vt ff. eod. l. qui saccum. Sed certè licet non principaliter, secundariò tamen voluit saccum subripere. Alius casus est: vt ff. de condi. cau. da. l. pen. §. sed si tuus. in gloss. fin. Item subaudi ad definitionem, quæ sit inuito domino: nam, eo volente, non potest committi furtum, vt ?. eod. §. placuit.

c Vel ipsius. scilicet rei, id est, proprietatis ipsius rei.

¶ d Rei. subaudi mobilis. nam de immobili non potest fieri furtum: vt suprà de vsuc. §. quod autem. nisi in casu, vt in creta. Sed certè iam illa est mobilis: vt ff. eod. de fur. l. si cretæ. Item subaudi, corporalis. nã de incorporalibus non fit furtum: cùm nec contrectatio in his esse possit: vt ff. de acqui. rer. do. l. seru°. §. incorporales. Item subaudi, alienæ: quia rei meæ non facio furtũ, in eo quod est meum, sed secus in communi: vt ff. eodem. l. si socius. Idem & si est nullius: vt hæreditariæ rei, non fit furtum: vt ff. eodem. l. hæreditariæ: & ideo dixi subaudi, alienæ.

¶ Declara totam definitionẽ, vt pulchrè per Gand. in tract. de malefic. in c. de furibus. Syl.

¶ e Vsus. Vt habes exemplum ?. eo. tit. §. furtum autem fit. Sed qualiter quadruplicatur hic? Respõ. vsus æstimatio tãtùm quadruplicabitur, vt nõ plus extendatur pœna, quàm delictũ: vt C. de pœn. l. sancimus. in fin. & facit ff. eod. l. vulgaris. in fin. & l. si quid fur. primo respon. §. j. & §. ij. & l. verum est. Alij dicunt etiam ipsam proprietatem debere æstimari: quia non potest separari vsus à proprietate: vt ff. eod. l. qui iumenta. & l. si vendidero. §. cum autem. Prima tamen verior est: vt not. in l. ij. C. de ser. fugi.

ADDITIO. Dic primam opinio. quòd vsus tantùm quadrupletur, tenet gl. in l. ij. C. de ser. fug. & ibi Cyn. & docto. in gloss. in l. qui furtum. ff de condictio. furti. & istam opinio. sequitur Bart. in dict. l. qui iumenta. ff eodem. Angelus.

¶ f Possessionis. Ex hoc dico ipsã possessionem duplicari, cùm aliud sit pretiũ rei, aliud possessionis: vt ff. vti possi. l. si duo. §. fina. & subaudi quod hoc fecerit animo lucrandi, aliâs non est furtum: vt ff. eodem. l. j. §. j. Accur.

¶ g Lege naturali. id est, diuina. vnde illud, Non facies furtum, &c. Item illud, Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris.

ADDITIO. Id etiam patet ex. l.

probrum.ff.de verb.sign.quam tamen Alciatus conatus calumniari meritò reprehensus est ab Anton.Angel.libr. iiij.emenda. cap.iiij. Sed quam regulam sequemur in his disputationibus? hanc opinor, vt quoties q̃d humanam societatē dissoluit, eique aduersatur, id contra ius naturæ esse affirmemus. nihil enim tam naturę consentaneum est, quàm humanę societatis cōseruatio.

non essentialis, sed accidentalis. Coruel. Vibulanus.

d Species. id est, casus. Accurs.

e Apparebit. Vt j. eo. §. conceptum. & §. oblatum. Accur.

tum autem vel à furuo, id est, nigro dictum est, quòd[a] clàm, & obscurè * fit, & plerūque nocte: vel à fraude: vel à ferendo, id est, *auferēdo[b] vel à Græco[c] sermone, quo φῶρας appellāt fures. Imò & græci ἀπὸ τῦ φέρειν, φῶρας dixerunt.

¶ *Qui cum re furtiuæ antè, quàm eò peruenerit, quò furtum perferre destinaret, [illegible] prehensus fuit, fur est manifestus: qui si locum destinatum iam aduentarit, etiam si demū cum re deprehendatur, non manifestus dicitur.*

Furtorum autē duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum, & oblatū species[d] potiùs actionis sunt furto cohærentes, quàm genera furtorum: sicut inferiùs apparebit[e]. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec solùm is, qui in ipso furto depræhēditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo* furtū fit, veluti, qui in domo furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in olíueto, oliuarum, aut in* vineto, vuarum furtum fecit, quandiu in eo olíueto, aut vineto deprænhensus fuerit. Imò vlterius furtū manifestum extendendū est, quam diu eam rē fur tenens visus, vel depræhēsus fuerit: siue in publico, siue in priuato, vel à domino, vel ab alio[f] ante quàm eò peruenerit quò deferre*, vel deponere destinasset[g]. Sed si pertulit quò destinauit, tametsi depræhendatur cū re furtiua, non est

*obscuro.

*&

a Quod. id est, quia.

b Auferendo. Quia fur aufert

c A Græco. Phor Græcè, dicitur fur Latinè, & phoras, id est, fures. & epautophoro, id est, manifestus fur, s. qui cū re deprehenditur: & est indeclinabile: nam apud Græcos aduerbium est: aliàs dicitur autophoros.

Furtorum autem &c. THEMA. Post definitionē diuisio sequitur. Furtū aliud est manifestū, aliud nec manifestū. Manifesti tres sunt gradus. primus si fur in facto deprǽhēsus sit: alter si in loco vbi furatus est: tertius, si vbi libet, antequàm eò peruenerit, quò rem deferre cogitabat. Nec manifestus ergo dicetur, qui in nullo istorum deprǽhensus est. Sunt enim contraria contrariis consequentia. Hæc autem diuisio, est rei in sua accidentia distributio: id est

ADDITIO. Quod autem sequitur, ἐπ' αὐτοφώρῳ significat in ipso furto, siue in ipso actu, dū rē auferret.

f Ab alio. Per hoc videtur infringi regula, per liberā personā nihil adquiri, vt C. per quas pers. nob. acqui. l. j. quod falsum est: quia magis ex delicto suo pprio, quàm alterius facto hoc euenit: vt ff. de vsu. l. si quis solutioni. §. fin. & ff. qđ vi aut clā. l. prohibere. Et sunt hæc vera, nisi in casu, s. cùm se occultauit ille, cui fiebat. Nam licet fur visus fuerit tamē est fur nō manifestus: vt ff. de fur. l. si quis in seruitute. §. cæterū.

g Deponere destinasset. Intātum secundum Hug. vt si vltra mōtes perferre destinasset: tamen si deprehēdatur ante, erit fur manifestus.

Dic tamen, ꝙ in sequestri casu, quādo. s. pertulit, iam, licet nō dicatur manifestus fur, est tamen fur, & furti actione tenetur: quod tamen non procederet in honesta persona, vt declarat Dec. in l. qui accusare. versic. hoc tamen limitatur. C. de edendo. Syluest.

*quo fit qui domi furtū fecit.

*abest.

*perferre ac.

a Nec manifestū.s.quia contrariorū eadem est disciplina, vt s.de his qui sui vel ali.iur.sunt. §.j.& facit ad hūc §.ff.eo.l.ij.iij.iiij.v.vj.vij.& viij.

Disciplina eadē est contrariorum.

Conceptum furtum &c. THEMA.

Enumerat quatuor actiones, quæ antiquitus in vsu erāt, Concepti, Oblati, Prohibiti, Non exhibiti: quas ita dilucidè explicat, vt nihil aperti⁹ dici possit. Sed cur manifestus quadruplo, nec manifestus duplo tantùm punitur, quum æquè fures sint, ac fortasse hic altero improbior? An quòd nunquam ita certū sit nec manifestum, furem esse, ac manifestū: ideóq; grauior in eum de quo non dubitatur, quàm in eum de quo dubitari potest pœna cōstituta est? Cor. Vib.

ADDITIO. Relictis Aretij nugis, dicamus ex Gaij Instit. lib.ij.tit.vltim. Conceptum furtū dici, cum res furtiua alicui à fure datur, vt apud ipsum furē inueniri nō possit. Paulus autē lib.senten.j.tit. Concepti, inquit, actione is tenetur, apud quem furtum quęsitum, & inuentum est: Oblati actione is tenetur, qui rem furtiuā alij obtulit, ne apud se inueniretur. Concepti is agere potest, qui rem concepit, & inuenit: Oblati is agere potest, penes quem res concepta & inuenta est. Hæc ille. Sed cuiusmodi furtū fuerit, quod Per lancem, & licium conceptum veteres appellabant, magna quæstio est. Hotomanus suspicabatur id fuisse, quod per simulationem religionis amicti licio sacerdotes deprehendere solebāt, quū panem Aëtite lapide conditum, & in lance ceremoniæ causa delatum, eum qui furti suspectus erat deuorare iubebant. Qua de re Dioscor. verba subscribemus, ἔστι δὲ κλεπτέλεγχος, εἰ ἐπιθείη τις εἰς τὸν προσφερόμενον ἄρτον. ὁ γὰρ κλέψας οὐκ ἂν δυνηθείη καταπιεῖν τὰ μασηθέντα. φασὶ δὲ ὅτι καὶ συνεψόμενος ὁ ἀετίτης τοῖς ἐδέσμασι, κλεπτέλεγχος γίνεται. οὐ γὰρ δυνήσεται ὁ κλέψας καταπιεῖν τὰ συνεψόμενα αὐτῷ.* Furem quoque Aëtites deprehendit, si quis in pane conditum, offerat: fur enim mansum deuorare non poterit: quinetiam cōcoctus furē coarguit: quippe decocta cum eo, deuorare non poterit.

*abest.

manifest⁹ fur. Nec manifestum[a] furtū quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

¶ *Varia furtorum genera ex quibus quoque variæ actionū species prodibant, [illegible] nem abierunt, Qui sciens prudénsque rei furtiuæ [illegible] est, furti non manifesti obnoxius sit.*

Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquem testibus præsentibus[b] furtiua res quæsita, & inuenta sit. nā in eum propria actio cōstituta est[c], quāuis fur non sit, quæ appellatur Cōcepti. Oblatum furtum dicitur, cùm res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eáque apud te concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potiùs quàm apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi apud quem concepta sit, propria aduersus eum qui obtulit, quanuis fur non sit, constituta est actio: quæ appellatur Oblati. Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere, testibus præsentibus, volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto Prætoris, per actionem furti non exhibiti, aduersus eū, qui furtiuam rem apud se quæsitam, & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet* concepti & oblati, & furti prohibiti, nécnō furti non exhibiti, in desuetudinē abierunt. Cùm enim requisitio rei furtiuæ hodie secundum veterē obser-

b Testibus præsentibus.* Not. quòd magis dicitur notus ille, qui præsentibus testibus in delicto deprænditur, facit l. hæredes palàm. in princ. ff. de testi. Angelus.

*Ista gl. non est. Accur.

c Constituta est. scilicet, olim. Accursius.

a Non

¶ a Non fiat. Imò fit: vt ff. de ser. fugi. l. j. §. hoc autem. sed illud est speciale in persona serui.

¶ Hæc vera, cessantibus iudiciis. nam his concurrentibus fit, secundũ Bart. in l. requirendi. C. de seru. fugi. Sylnest.

¶ b Ex consequentia. Hæc non est semper bona cõsequentia, vt sublata solẽnitate, ideo id tollatur, qđ cum solẽnitate fit: vt s. de verb. obli. §. sed hæc. & C. de for. & imp. act. sub. l. j. & ij. Accur.

¶ c Pœna manifesti. Quæ est de iure prætorio: vt j. de perpe. & temp. §. j. Acc.

¶ d Ex serui. Hoc tamẽ casu seruus pro noxa dari poterit: vt j. de noxa. actio. in princip.

¶ e Nec manifesti. s. quæ descendit ex lege xij. Tab. vt j. de noxa. §. sunt autẽ. Sed quare minor pœna ii re leg. xij. Tab. imponitur, quàm per Prætorem? Resp. quia maius delictũ est: vt j. tit. prox. in princ. Præterea tempore l. xij. Tab. pauperiores erant homines: vnde minores pœnæ imponebantur: vt infrà de iniur. §. pœna. Accur.

Prætor plus punit, quā l. xii. Tabul.

¶ f Dupli. Nisi in casu: vt C. de seru. fugiti. l. mancipia. Accur.

¶ g Inuito domino. Et quandoque vò lente: vt j. eo. §. vnde illud. Accur.

* fit. uationẽ non fiat a* meritò ex consequentia b, etiam præfatæ actiones ab vsu cõmuni recesserũt: cùm manifestũ* sit, quòd omnes, qui scientes rẽ furtiuam susceperint, & celauerint, furti nec manifesti obnoxii sint. Pœna manifesti c furti, quadrupli est, tam ex serui d, quàm ex liberi persona: nec manifesti e, dupli f.

* manifestissimum.

¶ *Quæuis in debita alienæ rei contrectatio, inuito domino facta, furti alligat contrectantem: quapropter qui rẽ alienã abutitur, furtum cõmittit.*

¶ Furtũ autem fit, nõ solùm cùm quis intercipiendi causa rẽ alienam amouet: sed generaliter cùm quis alienam rem inuito domino g contrectat. Itaque, siue creditor pignore, siue is, apud quem res deposita est, ea re vtatur: siue is, qui rem vtẽdam accipit, in aliũ vsum eã transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtũ committit: vetuti, si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa h commodatum sibi, longius aliquò duxerit: quod veteres * scripserunt de eo, qui in aciem equũ perduxisset i.

¶ *Contrectans rem, [illegible] credit probabiliter domini voluntate, furti non tenetur.*

¶ Placuit tamen eos, qui rebus cõmodatis aliter vterentur quàm vtendas acceperint, ita furtum cõmittere, si se intelligant k, id inuito domino facere: eúmque si intellexisset, non permissurum l: at si permissurum credant,

¶ h Gestandi causa. id est ducendi.

ADDITIO. Not. contra illos, qui accipiunt in commodatum equum vsque ad villam, & postea ducunt eũ Bononiam: quia furtũ committunt. Ang.

Gestari hoc loco est, vel voluptatis gratia, vel valetudinis, sella gestatoria aut lectica portari. Brutus autem apud Gell. lib. 5. cap. 17. testatur olim quẽdam furti dãnatum fuisse, q iumentum aliorsum duxisset, quàm quò vtendum acceperat, idq; Mutiũ Scęuolã respõdisse. Quod & Valer. Max. lib. 8. ca. 2. refert, de eo, q equo, cuius illi vsus vsq; ad Aricia cõmodatus fuerat, vlteriore eius municipii cliuo vect⁹ esset.

* Gel. li. 7. ca. 15.

¶ i Perduxisset. Idẽ est, & si alii cõmodasset: spe cies enim furti est de alieno largiri: vt ff. eod. l. si pignore. §. j.

Furtum facit, qui de alieno largitur

¶ k Intelligãt. Et est ratio: q a voluntas distinguit maleficia: vt ff. eo. l. qui iniuriæ. in fi. j. respon. & facit C. ad leg. Corn. de sicar. l. j. & ff. si cert. pet. l. quod te*. patet in ca. cum de voluntate. extrà de senten. excommun.

* Hoc non est Accur.

¶ l Permissurum. Quid, si hoc credidit s. dominum permissurum: sed stultè credebat? Resp. furti non tenetur, cùm non fiat furtum absque affectu,

vt hic subiicit, & s̄. de vsucap. §. item si is. & facit ff. de furt. l. inter omnes. §. rectè. Sed actione ex eo contractu, vt commodati, vel simili, bene tenetur: vt ff. eo. l. qui in sibi commodata. Sed secus, si stultè opinor te permissurum rem tuam accipere: vt ff. de furt. l. qui vas. §. vetare. Accur.

*cōmitatur.

¶ Declara hoc verum, quando ab initio habuit domini voluntate: aliàs est præsumptio iuris contra furē: & nisi doceat qualiter iure credidit, tenetur furti. & ita aliàs consului, & obtinui. Syl. Aldobr.

ADDITIO

Quid autem in filiofamilias, vxore, viro, vel monacho corruptis, an habeat locum pœna istius §. dic, vt per Ang. hîc.

¶ a Non cōmittitur. Nisi ī duobus casibus, vt dixi s̄. eod. §. j. Accur.

¶ Sed & si. CASVS. Domitius Phædroniū seruū Aurelii hortatus est, vt hero suo vestē subriperet, quā ad se perferret. Cū Phædronius ea de re heri sui certiorem fecisset, Aurelius id passus est, eo consilio, vt Domitium manifestum deprehēderet: id quod factum est. quæro quid remedii? Ius ciuile duobus vinculis Domitium constringit: prima obligatio est furti, altera serui corrupti. nam etsi corruptus seruus non est, tamen malum consilium consultori pessimum esse debet. Cætera plana sunt. Cor. Vib.

¶ Not. quòd consilium tendens ad alterius perniciem, punitur. Item not. quòd hîc punitur affectus, quā uis non sequatur effect⁹. Syl.

extra crimen videri, optima sanè distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committitur [a] *.

¶ Qui etiam inuito domino, contrectare falsò credit, si id volente domino fiat, furti reus non est: excipe alieni serui improbum solicitatorem. quippe qui etiam si domini cōsensu eius rē assequutus fuerit, furti obnoxius est, nihilominus serui corrupti iudicium subiturus.

¶ Sed & si credat aliquis, inuito domino, se rem cōmodatā sibi contrectare, domino autē volente id fiat: dicitur furtū [b] nō fieri. Vnde illud quæsitum est, cùm Titius seruū Mæuii solicitauerit, vt quasdā res domino [c] subriperet *, & ad eum [d] perferret, * & seruus id ad Mæuium pertulerit [e]: Mæuius autē, dū vult Titium in ipso delicto deprahēdere, permiserit seruo quasdā res ad eum perferre: vtrum furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis super hac dubitationē suggestum est, & antiquorum prudentum super hoc altercationes perspeximus: * quibusdam neque furti, neque serui corrupti actionē præstātibus, quibusdā furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati obuiā euntes, per nostrā decisionem [f] sancimus *, non solùm furti actionē [g], sed & serui corrupti contra eum dari. Licet [h] enim is seruus deterior [à solicitatore *] minimè factus est, & ideo nō concurrāt regulæ [i], quæ serui corrupti actionem introducunt *: tamē consiliū corruptoris ad perniciem [k]

*subripiat.
*perferat.
*perspeximus.
Furtum non fit volenti.
*sanximus.
*abest.
*absunt
*introducitur.

¶ b Furtum. Vt furti actio nascatur, furtum tamen fit secundum quosdam. Sed certè imò nec furtum fit: vt ff. eo. l. inter omnes. §. pen.

¶ c Domino. s. Mæuio.

¶ d Et ad eum. s. Titium.

¶ e Pertulerit. i. domino hoc renūtiauerit: vt C. de furt. l. si qs seruo alieno persuaserit.

¶ f Decisionem. Vt C. de furt. & seru. corrup. l. si quis seruo alieno persuaserit.

¶ g Furti actionem. Speciale est, quod hîc dicitur: aliàs non fit furtū violenti: vt s̄. proxi. §. & ff. de don. inter vir. & vxor. l. de eo. in fin. quæ est contra. Sed videtur q̄ nec hoc casu debeat esse speciale: vt C. de seru. fugi. l. quicunque. §. fin. Sed ibi incœpit malitia à domino, hic autem ab ipso corrumpente. Accur.

¶ h Licet. id est quanuis. Accur.

¶ i Regulæ. Quas regulas habemus. ff. de seru. corrup. l. j. in princip. & per totum titulum.

¶ k Perniciem. id est, destructionem.

¶ a Im-

probitatis serui introductum est: vt sit ei pœnalis actio imposita tãquã si * re ipsa fuisset seru⁹ coruptus: ne ex huiusmodi impunitate[a] & in alium seruum, q̃ facilè posset* corrumpi, tale facinus à quibusdã[b] perpetretur.

In filiis in potestate potest etiã furtum committi. Aretin.

¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit[c]: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit*.

¶ *Debitor qui subripit rẽ pignoratã creditori, furti tenetur.*

¶ Aliquando autẽ etiã suæ rei furturũ quis cõmittit: veluti si debitor rẽ quã creditori pignoris causa dedit, subtraxerit[d].

¶ *Furti quoq; actione tenetur, non modò qui furatur, verùm etiã, qui opem & cõsilium ad id patrandum præstat, eademque pœna qua fur condemnandus est: qui si consilium tantũ dederit, non tenetur.*

¶ Interdũ quoq;* furti tenetur[e], qui ipse furtũ non fecit: qualis est is, cuius ope & consilio furtum factum est. In quo numero est qui tibi nũmos excussit, vt a-

¶ a Impunitate. Sic ĩ.tit.j. §. sed nedum talia.

¶ b Quibusdã. Item vt vnius pœna sit metus militorum: vt C. ad leg. Iul. repe. l.j. Et not. in hoc §. puniri affectũ, etsi non sequat̃ effect⁹. sic. C. de epis. & cler. l. si q̃s nõ dicam. & C. de iis qui ad eccl. cõfu. l. præseti. Arg. cõtra. ff. de pœ. l. cogitationis. Sed certè hæc cogitatio iam deuenerat ad aliquẽ actum: vnde nõ erat nuda. Acc.

Affectus punitur licet nõ sequatur effectus.

*abest.

*possit.

ADDITIO.

Tu dic circa istam materiã, q̃ aut q̃s nõ cogitat delinquere: nec agit, nec perficit & regulariter nõ tenetur. fallit in casu l. quisquis. C. ad leg. Iul. maiesta. & l. ij. C. de lib. & eorũ. lib. aut cogitat tantùm: & iure poli punit̃, non fori. Aut cogitat & agit, sed non perficit, & tunc ciuilis actio nõ datur, nisi delictũ de facili trãseat in exẽplum. vt hic. In criminali autẽ distingue: q̃a ꝑ delicto accessorio, putà, q̃a fregit ostiũ, vel fenestras; punit̃: nõ ꝑ principali, nisi processerit ad actum proximum ipsi delicto. quod ex facti impedimento nõ perfecerit. Aut egit & perfecit, sed nõ cogitaui: ꝯ tũc siue culpa id euenerit, siue casu, semper tenetur: dũmodo culpa præcesserit casum: mitius tamen punitur, quatenus ex leuiori culpa fuit obnoxius. Quando autem agit, cogitat & perficit clarũ est ipsum fore puniẽdũ: nec est locus pœnitentiæ. l. qui ea mente. ff. eo. fallit in l. ij. ff. de cri. stel. Ang.

*sit.

¶ c Furtum fit. Non ratione dominii, sed malefícii: & ideo ex hoc maleficio non ciuiliter, sed criminaliter agitur. Nã cùm sit liberũ corpus, nõ recipit æstimationem: vt ĩ. de oblig. quæ quasi ex deli. §. ob hominẽ: criminaliter autẽ extra ordinẽ ageretur: vt ff. eod. l. fin. & de priua. de lic. l. fin. matar verò non agit, sed & pater nõ agit cõdictione furtiua: cum ipsa ad possessionẽ vel proprietatẽ cõpetat, quorum neutrũ in filio habet locum: vt ff. eo. l. eum, q̃. §. an pater. ver. si fili⁹. & l. mater. in princ. & l. liberorum. & ff. de acqui. pos. l. cùm hæredes. §. fi. & ff. de rei vẽ. l. j. §. ꝑ hanc.

Corpus liberũ, est inæstimabile.

Cõdictio furtiua ad possessionem vel proprietatẽ cõpetit.

ADDITIO.

Istam gl. reprobant doct. quia imò ciuiliter agitur, & duplicant̃ operæ, vel dãna, quę pater substinuit; q. licet nõ propriè, largo tamẽ modo habet in filiũ dominium & possessionẽ: quod patet, q̃a habet rei vendi. de iure Romano: vt l. j. §. j. ff. de rei. vend.

*abest.

¶ d Subtraxerit. Sed hæc res non efficitur furtiua: vt ff. de vsucap. l. sequitur. §. si rem. & ff. pro emp. l. si rẽ. Vnde dic, quòd quãdoque est res furtiua, & fit furtũ, & nascitur actio furti: vt ferè in toto hoc titulo. & ff. eo. & C. eo. Interdum nullum eorum est: vt si re mea vtar. Interdum furtum fit, & res furtiua, sed actio furti non nascitur: vt s̃. eod. §. ij qui. Interdum furtum fit: & actio nascitur, sed non fit res furtiua, vt hîc dicitur.

Fur, furtiua res, & conditio furti, quãdoque separantur.

¶ Similis est glos. in l. sequitur. §. si rem. ff. de vsucap. Syl.

¶ e Furti tenetur. Non manifesti. licet etiã deprætendatur: vt ff. eo. l. is qui.

lius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius[a] rem tuam exciperet: aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius eas acciperet*. Et hoc veteres scripserunt de eo, q̃ panno rubro fugauit argumētū. Sed si quid eorum per lasciuiam[b], & non data opera, vt furtum admitteretur, factū est, in factū[c] actio dari debet. At vbi[d] ope Mæuii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope & cōsilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit[e] *: aut ipsas fenestras, vel ostium effringit, vt alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponerentur, cōmodauerit, sciens cui⁹ rei* gratia cōmodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantùm consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum: non tenetur furti[f].

¶ *Furtum fare nostrā si seruus, aut quem in potestate habemus filius fecerit: nulla inde nobis na[illegible] [illegible]. Aduersus eū autē, qui aut ope, aut consilio eos iuuerit: furti actio proposita est.*

¶ Ii, qui in parentū, vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtū quidem* faciūt: & res in furtiuam causam cadit (nec ob id[g] ab vllo vsucapi potest antè, quàm in domini potestatem reuertatur) sed furti actio non nascitur[h]: quia nec ex alia vlla causa po-

¶ a Alius. Facit ad hoc ff. ad leg. Aqui. l. si seruus seruū. §. si q̃s de manu mihi. & ff. eod. furti. §. pen. & l. qui seru[illegible].

¶ b Per lasciuiam. id est stultitiam.

c In factum. id est vtilis legis Aquiliæ, si corpora læsa sint: alioqui subsidiaria: vt ĩ. ad leg. Aqui. §. fi. & §. pe.

¶ d At vbi. aduersatur proximo dicto, vbi dixit dari in factum.

*excipe ret.

¶ e Supponit. Not. hîc daricō filiū solo facto, aliàs dicit cōsiliū hominis intētio vel proposituū: vt ff. eo. l. si q̃d fur. §. j. Item dicitur cōsiliū, qđ alij dat bonū vel malū: vt ff. eod. l. in furti. §. pe. in fi. Itē cōsiliū dicitur, quod capitur à multis: vt C. de le. & consti. l. humanum.

¶ f Nō tenetur furti. Cùm aliàs esset factur⁹ furtū, etiā sine cōsilio huius, aliàs id est, si nō erat aliàs facturus: tenetur vterq;. ff. de fur. l. q̃ seruo. & de verb. sig. l. sæpe. Aliud videtur in actiōe serui corrupti: vbi tenetur, etiā si aliàs esset facturus: nec enī oportet laudando augeri malitiā: vt ĩ. ad leg. Acqui. §. cæterūm. & ĩ. de act. §. in quadruplū. & ff. de seru. cor. l. j. §. persuadere. Sed quæ est ratio? Resp. q̃a hîc agitur de delicto secuto post persuasionē, non autē ex ipsa persuasione. Et ideo distinguitur, an erat aliàs facturus, vel nō, sed in aliis casibus ex ipsa persuasione agitur; quicquid postea sequatur: vt ſ. eod. §. vnde illud dūmodo nō ex interuallo nimio sequatur: vt ff. de ser. corru. l. in hoc. & l. Neratius. Item est cōtrà. ĩ. de iniur. §. nō solùm. Sed ibi non erat aliàs facturus & fecit.

* suppo suit. TH. reãt.

*abest.

¶ Is qui in, &c. CASVS. Fili⁹ meus q̃ in potestate mea est, pecuniā mihi subfuratus est, Ius ciuile tamē nō inicit illi vinculū obligationis: q̃d ita? quia obligatur patri filius nulla ex causa esse pōt. Quid, si ope & cōsilio Titii id fecerit? Obligatus est Titius furti. Cor. Vib.

¶ g Nec ob id. Quod verū est. f. rē furtiuā non posse vsucapi, nisi fuerit lis æstimata, vel dominus vendiderit furi: vt ff. eò. l. quāuis. in fin. tit. Accur.

¶ h Non nascitur. Nisi sit fili⁹ habens castrense peculiū, vel quasi castrense: vbi filius tenetur patri, & pater filio. Idem de vxore, quod hîc de filio dicitur: vt ff. eo. l. si quis vxori. in principio. & in §. primo. *illis

¶ Hoc declara, nisi furtum sit graue: q̃a filii possunt puniri de furto, qđ dicitur secundū qualitatem personarū arbitrio iudicis. l. respiciendū. §. furta. ff. de pœn. & ibi doct. Syl.

¶ Furti autem actio. CASVS. Annulum Titio meum pignori dedi. Eum fur subripuit. Ius ciuile furem obligat. sed vtri nostrum vinculum & actionem

test inter eos actio nasci. Si verò ope & consilio alterius furtum factũ fuerit: quia vtriq; furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur, quia verum est, ope & consilio eius furtum factum esse.

Actio furti cõpetit illi cuius interest furtum factum non [illegible]

Furti autem actio ei competit, cuius interest[a] rẽ saluam esse, licet dominus nõ sit, Itaq; nec domino aliter cõpetit, quàm si eius intersit rẽ non perire. Vnde constat creditorẽ de pignore subrepto furti actione * agere posse, etiã si idoneũ debitorem habeat: quia expedit ei pignori potiùs incũbere quàm in personã agere. adeò quidem, vt quanuis ipse debitor eam rẽ subripuerit: nihilominus creditori competat[b] actio furti[c].

Qui alienæ rei custo- [illegible] *præstare tenetur (vt putà fullo & sarci-* [illegible] *ta, cõtra furẽ experiri possũt, modò int-gre soluẽdo, existãt.*

Itẽ si fullo[d] poliẽda curãdáve, aut sarcinator sarciẽda vestimẽta mercede certa cõstituta[e] acceperit, eásq; furto amiserit: ipse furti habet actionẽ, nõ dominus: quia domini nihil interest eã rem nõ perire: cùm iudicio locati à fullone aút sarcinatore rẽ suã persequi possit. Sed & bonæ[f] fidei emptori subrepta re, quã emerit, quamuis dominus non sit, omninò competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni verò & sarcinatori nõ aliter furti actionem cõpetere placuit, quàm si soluendo fuerint, hoc est, si domino rei æstimationẽ soluere possint[g]. Nam si soluendo non sint*, tunc quia ab eis suũ dominus cõsequi non possit, ipsi domino furti cõpetit actio: quia hoc casu ipsius interest, rẽ saluam esse. Idẽ est[h], & si in parte soluẽdo fuerit fullo, aut sarcinator.

Qui è duabus experiundi viis alterutram elegerit, ita demum alteri renun-

ctionẽ tradit? Titio. quid ita non mihi? quia ipsius interest, vtpote cui de pecunia cõsultum erat: non mea, qui pignoratitia cum eo agam, vt pote negligenter in re custodienda versato: quid si ego ipse annulũ furatus sim? Idem erit. Sequens §. exponitur per exemplum. Cor. Vib.

Furti agit cuius interest. a Cuius interest. Etiã modicè: vt s. titu. j. §. fi. & ff. vi bonorũ raptorũ. l. ij. §. in hac actione. versic. sed ideo addidi. Itẽ oportet, quod inter sit ex iusta causa & probabili: nã si est malæ fidei possessor, vel huius rei fur furti non aget. ff. eod. l. itaque. circa prin. versicul. sed furti. & l. eũ qui emit. §. is autem. Sed si bonũ initiũ habuerit: vt quia sibi cómodaui, vel locaui, habet actionẽ furti. Et hic est casus, in quo fur furti agere potest: vt ff. eo. l. qui vas. §. si ego tibi. vers. quia non debueras. ibi, furtum admiseris. *abest.

Fur furti quandoque agit.

b Competat. Contra debitorem, qui subripuit.

c Actio furti. Res tamen non sit furtiua, vt dixi s. eo. §. aliquando.

d Fullo. Sarcinator quis sit, dic vt s. mãda. §. fin.

e Constituta. *supple in pecunia numerata: aliàs autem non esset locatio: vt l. j. §. si quis seruũ. ff. de posi. *abest. *Ista gl. non est Accursii sed additio.

f Sed & bona. Facit ff. eo. l. itaque.

g Possint. Imò videtur, quod sẽper dominus debeat furem cõuenire: vt ff. loc. & conduct. l. cũ in plures. §. vestimenta. Sed ibi de actione in rem. vel cõdictione furtiua: dicit hîc autem de actione furti.

h Idem est. Vt furti actio competat domino, & facit ad hunc §. ff. de condictione sine causa. in l. si fullo.

Quæ de fullone. CASVS. Seruilius equũ suũ Aemilio cõmodauit. Furatus est aliquis equũ illũ. Ius ciuile furẽ obligat. sed vtri vinculũ obligationis tradit, commodatario, an domino? Domino, inquit, si quidẽ furẽ persequi malit. nã in eius potestate est, Aemiliũ anne furẽ per- *fuerint.

sequatur. Sed si alterum elegerit, poteritne posteà pœnitẽtiã ductus ad alterũ regredi? Distinguo. nam aut scribat equũ surreptũ, & tũc nõ poterit: aut ignorabat, & tunc poterit. Cor. Vib.

¶ Notabilia collige vt hîc per Ang. & specialiter nota, q eligẽs vnũ ius, nõ videtur renũtiare alteri, quod ignorat, vel de quo dubitat: quod non est alibi. Syluest.

¶ a Decisionibus. Vt C. de furt. & ser. corrupt. l. fina. §. tales itaque.

¶ b Ad alterã. Vnde actio furti hoc casu non est ambulatoria.

ADDITIO. Et de dictione penitus, vltrà istum text. vide tex. in l. fin. C. de noua Ang.

¶ c Ipsi. s. cõmodatari

¶ d Habere actionẽ. & pœnam exactã domino restituere non cogitur, q a vbi periculum, ibi, commodũ: vt C. de furt. & ser. corru. l. fin. §. sed cum. in fi.

Ordinus sentiens habeat lucrum.

¶ e Peruenit. agendo contra eũ actione commodati. Accur.

¶ f Ab eo s. cõmodatario.

¶ g Suppositũ

vt ẽdũ. acceperit.

tidisse videtur si sciẽs prudẽsque plures sibi competere, alteram intentarit: quòd si aut nescius: aut dubitãs egerit, nihil prohibet quin eam instituta actione omissa, sibi competentem proponat.

¶ Quæ de fulloue, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui cõmodata res est, transferẽda veteres existimabãt. Nam vt ille fullo mercedẽ accipiendo, custodiã præstat: itas is quoque, qui commodatũ vtendi causa accepit*, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra prouidẽtia etiã hoc nostris decisionibus[a] emendauit: vt in domini voluntate sit, siue cõmodati actionem aduersus eũ, qui rem commodatã accepit, mouere desiderat: siue furti, aduersus eũ, qui rem subripuit: alterutra earum electa, dominũ nõ posse ex pœnitentia ad alterã[b] venire actionẽ, sed si quidẽ furẽ elegerit, illũ, qui rẽ vtẽdã accepit penitus liberari sinautem cõmodator veniat aduersus eum, qui rem vtendã accepit: ipsi[c] quidẽ nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem. eum autem, qui pro re cõmodata, conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionẽ[d]: ita tamẽ, si dominus sciens rem esse subreptã, aduersus eũ, cui res cõmodata fuerit, peruenit[e], Sinautẽ nescius, & dubitãs rem subreptã* esse apud eum, cõmodati actionem, instituerit*: postea autẽ re comperta, voluerit* remittere quidẽ commodati actionem, ad furti autem actionẽ peruenire: tunc licentia conceditur & aduersus furẽ venire, obstaculo nullo ei opponẽdo: quoniam incertus constitutus mouit aduersus eum qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo[f] satisfactum fuerit. * tunc etenim omnino* furem à domino quidem furti actione liberari, suppositum[g] autem esse ei[h]: qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum[i] sit, etiam si ab initio domininus actionem commodati instituerit*, ignarus rem esse subreptam: postea autem hoc ei cognitio, aduersus furem transierit, omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quencunque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit: eadem definitione obtinente siue in parte, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

*non. *instituit. *voluit. *est. *omnimo. *instituit.

¶ *Depositarius, qui tenetur de do-*

s. furem.

¶ h Ei. scilicet cõmodatario.

¶ i Cùm manifestissimũ. Benedico, q eligẽdo vnã repellit ab altera: nisi sciẽs àprĩcipio fuit: cùm, &c.

¶ Sed is apud quẽ. CASVS. Deposui meum equũ apud te. is subreptus est sine tuo dolo. Ius ciuile vinctũ obligatũmque tradet furẽ mihi duntaxat, nõ etiã tibi qua de causa? quia tua nihil interest equũ interceptũ. esse. C. Vib.

¶ a Dolo. Suprà quibus mod. re contrahi. obli. §. præterea. & C. deposi. l. j. §. penulti. & l. fin. & idem quod hîc habemus. ff. eod. l. eum, qui. §. is autem.
¶ In summa. CASVS. Impubes furtũ fecit. Ius ciuile iniicítne vinculum obligationis in illum? Distinguo. nã aut procul abest ab anno decimoquarto, & tunc non iniicit: aut proximus est, quo casu obstringitur. Cor. Vibul.
¶ b In summa. id est, vt breuiter hunc tit. expediamus.
¶ c Amouendo. Not. quòd furtum fit contrectando & amouẽdo, & fine eo non fit: vt l. ei qui. ff. eod. Ang.
¶ d Proximus pubertati. A decimo anno & dimidio, scilicet vt suprà diximus de inutil. stipul. §. furiosus. & facit ad hunc §. ff. eod. l. impuberem. & ff. ad Sylla. l. excipiuntur. & ff. de reg. iur. l. pupillus. *abest.
ADDITIO. Quando pubertati proximus sit, & doli capax, lex nusquã definit. & ideo iudex æstimabit, arg. l. consti

lo, nõ habet furti actionem, sed domi [illegible]

¶ Sed is, apud quẽ res deposita est, custodiam nõ præstat: sed tantùm in eo obnoxius est, si quid ipse dolo [a] malo fecerit. qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituẽdæ eius rei nomine depositi non tenetur: nec ob id eius interest rem saluam esse, furti agere non potest: sed furti actio domino cõpetit.

¶ *Impubes non tenetur furti, nisi fuerit doli capax.* [illegible]

¶ *Cum ex furandi doloso animo furtũ consistat, is tantùm furti tenetur, qui doli capax est.*

¶ In summa[b], sciẽdum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo[c], furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu furandi* consistit, ita demũ obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati [d] sit, & ob id intelligat se delinquere.

¶ *Duplum aut quadruplum, quod in furti actione venit, ad pœnæ persecutionem tantùm pertinet, rem præterea* [illegible] *tracta, aut a quo*[illegible] *rei vendicationem, aut ab ipso fure eiusque hærede per condictionem furti*[illegible] *queat.*

¶ Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantùm ad pœnæ persecutionem pertinet. Nã ipsius rei persecutionẽ extrinsecus habet domin⁹: quã aut vindicando [e], aut condicendo [f] potest auferre. Sed rei vindicatio quidẽ aduersus possessorem est, siue fur ipse possidet, siue alius quilibet. condictio autẽ aduersus furem ipsum, hæredemve eius, licet nõ possideat, competit.

tutio. ff. de ver. obli. E. B.
¶ Furti actio. CASVS. Titi⁹ mihi vestem furatus est. Habeo actionem furti: nunquid per eã cõsequar & rẽ, & pœnam? minimè. sed tantùm pœnam. Rem enim dominus cõsequitur, aut rei vendicatione, aut condictione. C. Vib.
¶ e Vendicãdo. i. dominium petendo, si extet.
¶ f Condicendo. i. in personã agendo condictione furtiua, si cõsumpta sit. Et facit ad hũc §. ff. de condict. fur. l. si pro fure. §. furti. & l. in condictione. & ¶. de act. §. sic itaque. & C. de furt. l. ancillæ. Condictio furtiua.

DE VI [illegible]

¶ Viso de furto, sequitur de rapina: & consequenter vt potes videre s. tit. §. in princ.

TITVLVS II.
DE VI BONORVM raptorum.

¶ *Quisquis res alienas rapit, non tantùm furti obnoxius est, sed etiã vi bonorũ raptorum actione conueniri potest: quæ intra annum à commissa rapina in quadruplum, post verò in simplum datur, ita quòd in quadruplo etiam rei persecutio continuatur: eius enim triplum in pœnam, simplũ verò in rem cõputatur.*

QVi res. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò, quòd raptor, & fur inęqualiter puniuntur. Secundò, quádo quis rapit rem suam vel alienam putans esse suam. Tertiò, quod sit subiectum in hac actione: videlicet, quid debet deducere actor. Secunda ibi, Quia tamē. Tertia ibi, Sanè in hac.

¶ d Annum. s. vtilem: vt C. eod. l. fin. & l. res. & C. de noxa. l. penul.

¶ e Quadrupli. Nisi in casu, quo agitur ad duplum tantum, vt C. de pag. l. Christianus. quę est huic cōtra. Sed illud est speciale.

QVi res alienas[a] rapit, tenetur quidem etiam furti[b] (quis enim magis alienam rē inuito domino, contrectat, quàm qui vi rapit[c]? ideóque rectè dictum est, eum improbum furem esse) sed tamē propriam actionē eius delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur, Vi bonorum raptorum, & est intra annum[d] quadrupli[e], post annum, simpli. quæ actio vtilis[f] est, etiam si quis vnam rem, licet mini-

¶ Qui res alienas. Casus. Fabiūs vi mihi meā vestem eripuit. Si quidem manifestò, habebo furti manifesti actionē contra eū in quadruplū, quo quadruplo sola pœna cōtinetur: aut actionē vi bonorū raptorū in quadruplū, quo res cōtinetur. Si nec manifestò, habeo actionem furti nec manifesti in illū, aut vi bonorū raptorū in quadruplū intra annum: in simplū, post annū. Sequor enim eos, qui absurdum esse docent, quod quidam tradunt ex l. j. vi bono. rapt. Raptorem manifestum teneri furti nec manifesti. Cor. Vibul.

¶ a Alienas. Largè accipe, vt etiam si sint communes, idem sit quo ad socii partem, vt ff. de furt. l. si socius. Accur.

¶ b Furti. s. nō manifesti, etiā si deprehendatur, secundū P. quod falsum est: imò si dephrehendatur, manifestus est, & in quadruplum potest cōueniri, vt ff. de furt. l. si vēdidero. §. cum raptor. aliàs si non deprehendatur, non manifesti tenetur: qua actione si fuerit actum, tollitur vi bono. rapt. nisi in id, quod excedit: vt ff. eo. l. j. Item in casu nec manifesti, necnon manifesti tenetur: vt si quis ex domo, in qua nemo erat, rapuerit, sed tantū hac actione vi bon. rap. tenetur secundum P. vt ff. de furt. l. si quis de domo. Sed hoc est falsum: quia ibi erat actio furti nō manifesti; & ideo amplius cessat actio furti: & ideo datur hæc actio vi bon. rap. quia excedit, & in id, quod excedit: vt ff. eod. d. l. j. & ff. de actio. & obl. l. qui seruum. §. fin.

¶ c Qui vi rapit. q. d. nullus: vt hîc & ff. quod met. cau. l. si cum exceptione. §. qui vim. Accurs.

¶ f Vtilis. id est efficax & directa. Vel dic quòd directa competit, quando plures res raptæ sunt: sed vtilis quando vnum tantū bonum raptū est, id est, vna res rapta est. Et facit ad hoc, quòd pluralis oratio, scilicet raptorum trahatur ad singularem. ff. de condi. & dem. l. falsa. §. vlti. & ff. de nego. gest. l. iij. §. hæc verba. versi. negotia. & ff. de petit. hæred. l. regulariter. & l. licet.

¶ Quæri solet communiter super hoc quod dicitur in fin. §. quòd ridiculum esset, quòd ille, qui rapit, esset melioris conditionis, quàm ille, qui clam surripit. Contrarium enim videmus: maior enim pœna infligitur furibus, quàm raptoribus: cùm in pœna furti manifesti totum quadruplum sit pœna. In pœna autem raptoris solum triplum est pœna. Ad hoc autem diuersimode respondetur. Quidam enim cōcedunt, quòd maior pœna furibus, quàm raptoribus per legem infligitur, & nō sine causa: quia sæpius sit furtū, quàm rapina: vnde ne huiusmodi maleficio impunito facilius talia facinora perpetrētur, vt vnius pœna sit metus multorum, vt l. j. C. ad leg. Iul. repetunda. talis pœna pro furto maior, quàm pro rapina introducta est. Alii aliter dicentes respondent, quòd qui in vno grauatur, in alio debet releuari: vnde pœna raptoris plus continet. Nam si criminaliter agitur contra eum, suspendi debet. Vocat enim lex raptores famosos latrones. ff. de pœn. l. capitalium. §. famosos. Pro furto autem non debet aliquis mortem pati, vt in auth. sed nouo iure. C. de ser. fugit. Præterea si conueniatur raptor ciuiliter, æquū est, vt ei minor pœna infligatur, quàm furti. Dominus Guido literæ adhærens dicit, quòd qui in vno

vno grauatur, in alio debet releuari: vt ff. de iureiur. l. eum, qui. Raptor enim in hoc quidem releuatur, si non cum rapina deprædatur, tenetur solummodo ad triplum: sed grauatur in hoc, quia non habet remediū aliquod, si non deprehendatur cum furto: quia semper tenetur ad triplum: sed fur in hoc releuatur, quia si nō deprehendatur cum furto ante, quàm deueniat ad locum destinatum, non tenetur nisi in duplum, & ideo in alio grauatur, scilicet, quòd si deprehendatur cū furto, quòd teneatur ad quadruplum. Et si dicat quis, qualiter potest raptor non deprehendi? hanc quæstionem habes sufficienter solutam in gl. signata in isto eo. §. super illis verbis, si deprehendatur, siue non. Alii ad hæc aliter respondent, dicentes, quòd nunquam melioris est cōditionis raptor, quàm fur eò quòd semper potest actione furti conueniri, vt ff. de furt. l. si vendidero. §. cùm raptor. Sed hîc notandum, quòd si furti manifesti actione cōueniatur, in quadruplum cōdemnatur. Raptor quoque in quadruplum per actionem vi bonorum raptorum cōdemnatur, & similiter per actionem furti manifesti punitur conuictus: & ita adhuc restat primum, quòd plus venit in actione furti, quàm in actione vi bonorum raptorum. Syl.

ma rapuerit. Quadruplum autem nō totum * pœna est, * sicut in actione furti manifesti diximus [a]: sed in quadruplo inest, & rei persecutio, vt pœna tripli sit: siue cō prehendatur [b] raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum [c] enim esset, leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quàm qui clàm [d] amouet.

* tātùm * pœna est, & extra pœnam, rei persecutio.

¶ *Si quis rem suam, aut quam suam opinabatur penes alium constitutam violenter, aut rapuerit, aut inuaserit, is si dominus sit, dominio cadet: si non sit, post rei restitutionem eiusdem quoque æstimationem vim passo*

¶ a Diximus. Vt s. tit. j. in fin.

¶ b Compræhendatur raptor. Sed quomodo potest raptor non deprehendi, cum dicatur eripere, quasi de manu auferre, vt ff. ne quis eum, qui in ius. l. iiij. §. j. Respond. distingue animum auferentis: vt si erat animus ei palam, & quasi per vim auferendi, licet ibi neminem inueniat: tamen est raptor. Sed fur est, qui habet animum, vt faciat clàm, licet interdum deprehendatur: ex qua deprehensione efficitur manifestus: vt argu. s. tit. j. §. furtum autem à furuo.

Raptor & fur distinguūtur.

ADDITIO. Vult dicere glos. quòd fur manifestus semper tenetur vi bonor. rapto. sed non manifestus ita demum, si habuit animum, &c. Et aduerte vnicum furtum dici, quod de loco vnico cōtextu, siue vnico tempore fit, licet plures res simul absportentur, ex quo non veniret quis furca suspendendus, nisi esset egregium, quod pluribus paruis præualeret, vt hîc per Angel.

¶ c Ridiculum. Bene dixi, siue non: ridiculum enim, &c.

¶ d Qui clam. id est fur nec manifestus. Nam raptor tenetur in quadruplum: hîc autem, scilicet fur non manifestus in duplum tātùm, vel triplum cum re subrepta. sed qui palàm furatur certum est in plus teneri, quàm raptorem: cum in quintuplum cum re teneatur. Accurs.

Raptor in minus tenetur, quā fur manifestus.

ADDITIO. Contrà tamen Hotomanus in Verrinas ita disputat: Quanuis propter pœnæ vtraque in specie æquabilitatem, grauius quidam in raptorum genus constitui videatur, tamen negari non potest quin ereptor, saltem manifestus fure manifesto leuius mulctetur, præsertim cum sub titu. de perp. & temp. dicatur, quū annua sit hæc in quadruplum bonor. raptorum actio, furti tamen manifesti perpetuam esse in quintuplum actionem. Qua propter & Furti generalem esse actionem existimat, (quod etiā Imperator hîc apertè significat) & si raptor manifestus sit, furti manifesti actione teneri: si nec manifestus sit, nec manifesti. Quod ille copiosè in suis in Verrinas commentariis disputauit: ex quibus, quæ ad hunc locum pertinent sumas licebit. Nam Papinianus sanè in l. si vendidero, de furtis, ff. planissimè demonstrat, si dolo meo factum sit, vt raperes, quia æquissimum est te grauius, quàm me puniri quum ego iam vi bonorum raptorum tenear, tu non furti nec manife-

sti, præterea si manifestus ereptor es; sed manifesti obligatum esse.

¶ Ita tamen. CASVS. Quintius equum meum furto forte abductũ possidebat. ei ego vi eripui. Ius ciuile mihi vinculum iniicit obligationis, actionémq; Quintio concedit vi bonorum raptorum, quæ me coget equũ reddere, eiúsque dominio ac possessione excidere. Quid si alienus equus erat? tunc & equum reddam, & eius æstimationem: quod de rebus immobilibus eodem modo iudicandum est. C. Vib.

*quia tamen ita.

*abest.

*putãs.

¶ a Ita tamen. Aliàs quia tamen: sed istud quia videtur superfluum. Vel pone quia, pro. sed. Aliàs tamẽ, & tunc est planior.

¶ b Absolui. s. ab actione vi bonorũ raptorum iudicis sententia, vt quidam dicunt: vel ipso iure, secundũ Azonem argum. ff. de publ. & vect. l. commissa. §. fina.

*abest.

¶ c Sed ne. Dũ pro tamen, secundum quosdam: vel pone propriè.

¶ d Inueniatur via. Sic s. tit. j. §. vnde illud.

¶ e Constitutionibus. Vt C. vnde vi. l. si quis in tantam. & in aliis sequentibus vsque in fi. tit. sed hîc prosequitur tantum tenorem illius l. si quis in tantam. Super qua materia longum esset hîc dicere: cum plures quæstiones ibi notentur super prædicta.

*Hæc gl. non est Accur.

¶ f * Cadere. Repete prospectum est, & etiam ibi præstare: nec est necesse ponere, cogitur, vel debet: quæ verba non inueniés in libris emendatis.

¶ g Res soli. Propriè, quandoque tamẽ impropriè: vt C. de act. empti. l. ij. sed rei mobilis dicitur occupatio: licet etiam quandoque immobilia dicantur occupari: vt C. de rei vẽdi. l. domum. in gl prima.

¶ Ita* tamẽ[a] competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nã* qui aliquo errore ductus rem suam esse existimans.* & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiã per vim rem suam auferre à possessoribus, absolui[b] debet. Cui scilicet cõueniẽs est nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dũ[c] talia excogitãtur, inueniatur via[d], per quam raptores impunè suam exerceant auaritiã: melius Diualibus cõstitutionibus[e] pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere, vel rem mobilem, vel se mouentem, licet suam eandem existimet: sed si quis contra statuta Principum * cecerit, rei quidem suæ dominio cade re[f]: sin autem aliena res sit: post restitutionem eius, etiã æstimationẽ eiusdem rei præstare. Quod non solum in mobilibus reb' quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus, quæ circa res soli[g] fiunt: vt ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

¶ [illegible]

¶ Sanè in hac actione[h] non vtique expectatur, rem in bonis[i] actoris esse. Nam siue in bonis sit, siue non, si

¶ Sane in hac. CASVS. Quũ serui Pamphili vsumfructum haberem, Valerius eum mihi vi eripuit. quæro an habeam actionem contra eum, quum in edicto fiat mentio de bonis: seruus autẽ in bonis meis non sit, sed ex bonis? Respondet me actionem tamen habiturum, non vt consequar seruum, sed vsumfructum ex seruo & pœnam. Vsusfructus nã que est in substantia, bonísque meis. Cor. Vibul.

¶ h In hac actione. s. vi bonorum raptorum.

¶ i In bonis. id est in dominio: vt ff. de acqui. rerum do. l. rem in bon. & l. de verbo. signific. l. bonorum appellatio. Vel si etiam bona fide possideantur, idem est.

ADDITIO. Quid sit in bonis, Vlpianus in titulis titul. j. elegantissimè docet his verbis. In bonis tantùm alicuius seruus est, velut hoc modo, Si ciuis R. à ciue Ro. seruum emerit, ísque traditus ei sit, neque tamen mancipatus

In b... & c... nis ... runt

patus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit: nam quandiu horũ quid fiat, is seruus in bonis quidem emptoris est, ex iure Quiritum autem venditoris est.

tamẽ ex bonis sit[a] locum hæc actio[b] habebit. Quare siue locata, siue commodata, siue etiam pignerata, siue deposita[c] sit res * apud Titium, sic vt intersit eius eam rem[per vim]*non auferri(veluti, si in deposita re culpam quoque promisit) siue bona fide possideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, vt intersit eius non rapi: dicendum est ei competere hanc actionem, non vt dominium[d] accipiat, sed illud solùm, quod ex bonis eius, qui rapinã passus est[id est quod] ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clàm facta,*ex eisdem causis omnes habere hanc actionem[e].

¶ a Ex bonis sit. Vt aliquod ius habeat: vt statim per exẽpla probat.

¶ b Hæc actio. scilicet vi bonorum raptorum.

¶ c Deposita. promissa custodia à depositario: vt s. tit. j. §. pen. Vel etiam commisit culpã vt sequitur. Vel etiam si pretiũ accepit depositionis, nõ tamẽ quasi mercedẽ, tenetur eidem: vt ff. eod. l. ij. §. dicet aliquis. alioqui esset locatio: vt suprà manda. §. fin.

ADDITIO. Dic vt habetur in l. naturalis. §. ij. in gl. si res. ff. de prescript. verb. & facit l. j. §. si qs seruũ. in gl. nõ datur. ff. depo. Ang.

¶ d Dominium. id est, dominii æstimationem, vt ff. quod metus cau. l. si mulier. §. qui possessionem. & ff. vti poss. l. penult. §. fin.

¶ e Hanc actionem. Facit ff. vi bonor. rapt. l. ij. §. & generaliter.

*abest.

*inclusa absunt.

*inclusa absunt.

DE LEGE AQVILIA.

¶ Post maleficium rapinę, sequitur de damno, quod per legem Aquiliam punitur. Accursius.

Damni. Totus iste tit. diuiditur in duas partes. Et primo tractat de primo capite leg. Aquil. Secundò tractat de tertio capite. Secunda ibi, Capite tertio. Itèm prima subdiuiditur: quia primo ponit verba primi capitis leg. Aquil. Secundò illa interpretatur. Secunda ibi, Quod autem non præcisè. Item secunda principalis subdiuiditur in duas partes. Nã primò ponit verba. secundò interpretatur. Secunda ibi, Itaque si quis.

*rapta.

TITVL. III.

DE LEGE Aquilia.

¶ *Primo legis Aquiliæ capite cautum est, vt qui alienum seruum aut quadrupedem (quæ earum numero est, quæ gregatim pasci consueuerunt) iniuria occiderit, quanti ea res eo anno retrorsum plurimi fuerit, tãtum domino præstare cogitur.*

Damni iniuriæ actio[f] constituitur per legem Aquiliam: cuius pri-

¶ [illegible] Flauius Q. Roscii Comœdi seruũ Panurgum nomine iniuria interfecit. Ius ciuile vinculum iniicit obligationis in Flauium, actionẽm que dat Roscio ad cogendum Flauium, vt tantam pecuniam restituat, quante pecuniæ fuit eo anno. Panurgus centum aureos: nam si valebat ante octo menses, pòstea luscus aut claudus factus triginta tãtum valeat, Flauius in centum aureos damnabitur. Quod eodem modo de quadrupedibus quæ gregatim pascuntur, iudicandum est. maiores enim nostri seruos pecudibus exæquarunt. Cornel. Vibulanus.

¶ f Iniuriæ actio. id est, actio legis Aquiliæ: quæ competit pro damno dato, id est, destructione alicuius rei facta. Nam si dicitur damnum deminutio patrimonii: vt ff. de damn. infect. l. iij. si autem rem alterius subriperes, licet videaris damnum inferre, tamen non infers tale quòd per hunc titul. tenearis, sed actione furti, vt ff. eodem l. si seruus seruum. §. si oliuam. & §. idem & in sylua.

¶ a Primo capite. Habebat enim hæc tria capita siue capitula: & de primo capite dicitur hîc, secundũ autem nó est in vsu. De tertio dicitur ĩ.eod.§.caput secundum. & §.capite tertio.& ff. eo.l.ij.Accur.

mo capite [a] cautũ est, vt si quis alienum hominem alienámve quadrupedem, quæ pecudũ numero sit, iniuria [b] occiderit [c], quãti ea res in eo anno [d] plurimi [e] fuerit, tantùm domino [f] dare dãnetur. Quod autem non præcisè de quadrupede, sed de ea tãtùm, quæ pecudũ* numero est, cauetur: eò pertinet, vt neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantùm, quæ gregatim* propriè pasci dicuntur, quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. De suibus quoque idem placuit, nã & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim [g] pascuntur. sic denique & Homerus in Odyssea ait, (sicut Aelius Martianus in suis Institutionibus refert.)

*pecorũ

*abest.

¶ Δήεις τόνγε συέσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται,
Παρ' κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

¶ *Qui casu occidit, lege Aquilia non obligatur: qui autem aut dolo, aut culpa, tenetur.*

¶ Iniuria [h] autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronem [i] insidiatorem* occiderit, non tenetur, vtique si aliter periculum effugere non potest. Ac ne

*abest.

¶ b Iniuria. id est, nó iure: vt ĩ. eo.§.iniuria.

¶ c Occiderit. Nota occiderit: nam si alio modo læserit, ex tertio capite agitur: vt ĩ.eodẽ §.capite tertio.Accur.

¶ d In eo anno. s. præterito.

¶ e Plurimi. Habita æstimatione non ex affectione singulorum, sed cómuni æstimatione: vt ff.eo.l.si seruum meum.

¶ f Domino. vt ff.eo.l.itẽ Mela. §.itẽ & cum eo. ver.legis autem Aquil. vel quasi domino vt fructuario, vel alii, qui habet ius in re: vt ff.e. l. item Mela.§. fin.& l.seq.

¶ g Gregatim pascũtur. Facit ff.de leg.iij.l.legatis seruis. §. pecoribus.

ADDITIO. Duorum versuum Odyss. libr. 13. hic sensus est, Inuenies illum assidentem suibus, ad Coracis saxum, Fontémque, Arethusam.

¶ Iniuria autem. CASVS. Seruus tuus latrocinabatur, eum mihi vim afferre conantem interfeci. Ius ciuile mihi non iniicit vinculum obligationis, si quidem creatum ab eo mihi periculũ aliter euitare non potui. Quid, si eum fortuitò occidi? Distinguendũ ait. nam aut culpa, aut sine culpa id factum est. veluti, Miles quum essem, méque arcu exercere in campo Martio solerem, seruus tuus illac iter fecit: quoniam expers sum culpæ, propterea non sum obligatus. quòd si alibi id fecerim, aut paganus quum essem, in loco militibus ad se exercendum constituto seruum traiecerim, tunc quia causa est obligationis, vinculo tibi constrictus trador. Quatuor qui sequũtur §§. per exẽplum exponuntur, itaque clari sunt & perspicui, vt qui alienam lucẽ desideret, quasi noctua meridie caligare videatur. Cor. Vibul.

¶ h Iniuria. Facit ff.eod. l.sed & si quemcunque.§.iniuriá.

ADDITIO. Ex quo tex.no. differẽtiam inter hanc actionem, & actioné iniuriarũ: quia in illa non sufficit culpa, sed requiritur contumelia & dolus. est & alia differentia: quia in hac agitur ad damnum, sed in actione iniuriarum agitur ad vindictá, & sapit instar causæ criminalis: vt ff.de iniur.l.Prætor edixit. Aret.

¶ i Latronem. scilicet diurnum: vt tamen clamet: & ille se defendat, sed furem etiam si se non defendat, vt hîc subiicit: & ff.eod.l.iiij.Accur.

ADDITIO. Sed hoc est contra l.furem.ff.de sicar. vnde dic, quòd est differẽtia inter insidiatorem, latronem, & furem: vt in auth. vt nul.iud.§.pen. qu a latronem insidiatorem itineris possum occidere indistinctè: vt ff eo. facit l.j.& ij.C.quando li.vni.sine iud. vindic. Si autem sit fur, tunc debet distingui, aut est diurnus: & tunc si potest capi, vel à damno euadi: non debet

bet

bet interfici. Nocturnum autem licet occidere, si interficiēs non possit ei parcere sine periculo suo: vt dicit text. in. l. furē. ff. de sicar.
¶ a Alioqui. Si culpa interueniat.
¶ b Nō minus. id est non plus ex dolo, q. ex culpa: cùm etiā leuissimā culpa in hāc actionē veniat: vt ff. eodem. l. in lege ij. Vel propriè lege: & cōuerte literā non minus &c. id est non minus ex culpa, q̄ ex dolo. sic & alias. ff. de pact. l. iuris gentium. §. pactorū. in glo. nō minus. & C. de secund. nup. l. cum apertissimè. in glo. quātum filio. & ff. de pig. l. Paul⁹. §. domus. & est figura hysteron proteron, id est ordo cōuersus, secundū Ioan.
¶ c Distinguitur. Vtrū cōmiserit dolo vel culpa, vel non.
¶ d Nulla culpa. Nisi data opera factū est, vt ff. eo. l. itē si obstetrix. in fi. & l. nam sicut.
¶ e Reus est. Quia hoc nō est ei deputatum. argu. in auth. vt ii, qui obl. se habere perhi. res min. §. sin verò tacuit. & ff. eo.

*transierit. *solitus.

iis quidē hac lege tenetur, qui casu occidit: si modo culpa eius nulla inueniatur. nā alioqui[a] nō minus[b] ex dolo, quàm ex culpa quisque hac lege tenetur. Itaque si quis dū iaculis ludit, vel exercitatur, trāseūtē seruū tuū traiecerit* distinguitur[c]. Nā si id à milite in eo cā po, vbi solitū* est exercitari, admissum est: nulla culpa[d] eius intelligitur. si ali⁹ tale quid admiserit, culpæ reus est[e]. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandū militibus destinat⁹ est, id admiserit.

¶ *Ex qualitate loci indicatur dānū datum dolo, vel culpa incidētis. hoc dicit. Vel sic, In putante dicitur adesse culpa, quādo diligētia potuit prouidere, & nō fecit. Aretinus.*

¶ Itē si putator[f], ex arbore deiecto ramo, seruū tuum trāseuntē occiderit, si propè viā publicā, aut vicinalē id factum est, neq; proclamauit, vt casus euitari posset, culpæ re⁹ est. sed si ꝓclamauit, nec ille curauit præcauere*: extra culpā est putator. Aeque extra culpā esse intelligitur, si seorsū à via fortè, vel, in medio fūdo cædebat, licet nō proclamauit[g]: quia in* eo loco nulli extraneo ius fuerat versādi.

¶ *Imperitia culpa adscribēda est: quo fit, [illegible] par subierit: si ob eius imperitiam vel imbecillitatem quid dāni datū sit, culpæ [illegible]*

¶ Præterea si medicus, qui seruū tuū secuit, dereliquerit curationē eius*, & ob id mortu⁹ fuerit seruus: culpæ reus est*. Imperitia[h] quoque culpæ adnumeratur: veluti si medicus ideo* seruum tuum occiderit, quia* malè eū secuerit, aut perperam ei medicamētum dederit.

l. idem iuris. in fine.
¶ f Putator. i. q. putat vites in arborib⁹ positas: vt in quibusdā terris sūt: vel etiā ipsas arbores putantur.
¶ g Licet nō ꝓclamauit. Nisi fortè dolo: vt ff. eo. l. si putator.
¶ h Imperitia. facit ff. de reg. iu. l. imperitia. & ff. loc. l. si q̄s fundum. §. Celsus. & §. si quis vitulos. & ff. de suspect. tut. l. tutor quoq;. §. fi. De hoc Felin. in c. tua nos. de homici. vbi ponit an & quando medicus teneatur de imperitia, & ad quid teneatur. Syl.
In isto casu medicus non tenetur lege Iulia. de sicariis. quia illa lex requirit dolū, vt l. j. C. ad legē Cor. de sica. & l. in lege. ff. eod. tit. ad legem Cor. de sica.
¶ i Infirmitatem. Non enim

*cauere *abest. *abest. *erit. *abest. *quod.

¶ *Si mulus vel equus propter imperitiam, vel imbecillitatem mulionis vel equitātis seruū alteri⁹ occiderit, tenetur mulio [illegible]*

¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio, Sed & si per infirmitatem[i] eas retinere non potuerit, cùm a-

debet infirmitatem suam in alterius læsionem conuertere, vt ff. eodem. l. idem iuris. Accursius.

¶ a Veheretur. Puta in rheda, vel vehiculo, vel etiam ipso equo.

¶ b Quãti id in eo anno. Materialiter hæc verba ponũtur, & habes ead. s. eo. tit. in princip.

¶ c Nõ trãsire. Nisi ex dãno locupletior fact9 esset, vt ff. eo l. inde Nerati9. §. si infans versi. hãc actionem.

¶ d Aestimaretur. Opponitur de eo, q̃ hodie plurimi fuerit, q̃ olim: & occis9 est ab aliquo. Nã non videtur in hoc casu esse pœnalis hæc actio, ergo videtur trãsire debere in hoc casu ad hæredes. Sed nõ sequitur: licet em̃ reperiatur in hoc casu, q̃ nõ sit pœnalis: tamen nõ est apta vt trãsire debeat: vt in hoc exemplo: aliquis non videt, vel non ridet actualiter: tamẽ est aptus ridere, vel videre naturaliter: vt arg. ff. de aqua. quot. & æsti. l. j. §. quotidiana. & ff. de flumi. l. j. §. item fluminum.

¶ Præterea dici potest, quòd nõ transeat ad hæredes ex eo, q̃ est ex maleficio, vt j. de perpet. & tempo. actio. §. non omnes autem. Syl.

SOLVTIO. Et sic inspicimus propriam & primæuam naturam actionis, & secundum illam iudicamus, nõ autem secundum accidẽtalem. facit quod not. glos. in l. si creditori. ff. de lega. primo. Quando actio subrogatur, & capit naturam alterius, intelligitur secundum naturam ordinariã, & propriam, & primæuã. quod not. Aret.

* culpæ

lius firmior eas retinere potuisset, æquè culpa * tenetur. Eadem placuerunt de eo quoq;, qui cùm equo veheretur [a], impetũ eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiã suam retinere non potuerit.

¶ *Pœnales actiones in delinquentis hæredes non dantur.*

¶ His autem verbis legis: Quanti id in eo anno [b] plurimi fuerit, illa sententia exprimitur, vt si quis hominẽ tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit: qui in eo anno integer aut pretiosus fuerit: nõ tanti teneatur, quãti hodie erit: sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditũ est, pœnalem esse huius legis actionem: quia non solùm tanti quisque obligatur, quantum dãni dederit: sed aliquãdo longe pluris. Ideóque constat in hæredem eam actionem non transire [c] quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur [d].

¶ *In lege Aquilia nõ modo illud damnum peremptio corporis æstimatur, sed eo amplius quicquid per eum ipso corpore damni patimur siue in amittendo, siue in non acquirendo consistat.*

¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, non solũ perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea, quæ diximus [e]: sed eo amplius, quicquid præter ea perẽpto eo corpore damni vobis illatum fuerit: veluti si seruũ tuum hæredem ab aliquo institutum ante quis occiderit, quàm is iussu

¶ Illud non ex verbis legis. CAIVS Seruum meum Aurelius moriens hęredem fecit. antequam meo iussu hæreditatem adiret, seruum illũ occidisti. Ius ciuile vinculum tibi obligationis iicit, non modò in æstimationẽ mancipii, sed etiam hæreditatis, quę mihi tua culpa periit. Item, Tu iugum mularũ habebas, quæ simul ambę cẽtum aureos valebant: singulæ viginti: ego vnam occidi. non tantùm obligor in viginti, sed in quinquaginta. quanti scilicet pretium eius quæ superest, minutum est. Item, duos habebat Roscius histriones, qui simul ducentis aureis æstimabantur: singuli quinquaginta: vnum interfecisti: centum persolues: quanti qui super, depretiatus est. Corn. Vibul.

¶ e Diximus. Per totũ hunc titulum.

¶ a Nam

¶ a Nam hæreditatis. In lege enim Aquilia damnum consequimur: & amisisse dicimur, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur: vt ff. eodem l. proinde si seruum occidisti. & l. si seruum meum.

¶ b Vel ex comœdis. i. qui cātabāt de comœdia: & vnus sine altero cantare nesciebat.

¶ c Qui supersunt. Facit arg. cōtra ff. de act. empt. l. si sterilis. §. cū per venditorem, & de peric. & cōmo. rei vendi. l. fin.

¶ d Damnum. s. quanti fuerit in anno retro: vt §. eod. in princ.

¶ e Capitalis criminis. s. legis Corneliæ, de sica. vt ff. eo. l. inde Neratius. §. si dolo seruus. & §. sed & si. Nam & pro seruo occiso ea lege agitur vt pro libero: vt ff. ad legē Corne. de sicar. l. j. §. j. donec tamē agitur vna, non poterit agi reliqua, vt ff. de pub. iu. l. iiij. & ff. vi bon. rapt. l. j. §. j. sed peracto vno, aget reliquo, vt C. quando ci. act. præiud. cri. l. j. & ff. vi bo. rapt. l. ij. §. j.

¶ Limita, nisi fuerit secuta sētentia absolutoria, secūdum Bartol. in l. j. C. quand. ciuil. actio. Syluest.

tuo hæreditatem adierit: nā hæreditatis[a] quoque amissæ rationē esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit: vel ex comœdis[b] vn⁹ seruus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio: sed eo amplius id quoque cōputaretur, quanti depretiati sunt, qui supersunt[c].

¶ *Actio legis Aquiliæ non solum ciuiliter, sed etiā crimi-* [illegible]

¶ Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum[d] persequi, & capitalis criminis[e] eum reum facere. Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

¶ *Reliqua quæ (præter mortem serui aut quadrupedis, quæ pecudum numero est) rebus nostris animatis vel inanimatis damna illata sunt, capite legis Aquiliæ tertio vindicantur: quapropter quisquis alteri vrendo, frangendo, depascēdo, secando, rumpendo, & id genus mo-* [illegible] *rit, quanti ea res in diebus triginta retro proximis plurimi fuerit, domino dare damnabitur.*

¶ Capite tertio de omni cætero damno[f] cauetur. Itaque si quis seruum, vel eā quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit, siue eā quadrupedem, quæ pecudū numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per iniuti, quod dictum est in

¶ Capite tertio. THEMA. Quænam differentia est inter primum & tertium caput? Primum ad ea pertinet quę gregatim pascuntur: & ad seruos. Tertium ad alia, quæ gregatim non pascūtur, & summatim ad res omnes, quibus damnum afferri potest. Primū loquitur de occisione tātùm: tertium de omnibus dānis, quę quocūque modo inferuntur. Itaque siue canem occidero, aut læsero, siue vas fregero, vinum effudero, aut corrupero, siue vestem discidero, fores effregero, aut alio quouis modo (dolo scilicet & culpa) detrimentū fecero, tunc ius ciuile mihi vinculū iniicit obligationis, nō tamen vt quāti plurimi eo anno res fuerit, sed tantùm diebus triginta ꝓximis ęstimatio ineatur. C. Vib.

¶ Not. quid cōtinetur in tertio capite legis Aquilię: quia in eo agitur de omni dāno præter mortem. Item quid contineatur appellatione verbi rūpere. Itē quòd ita dolus vel culpa exigitur in hoc capite, sicut in primo. Item, quòd pl⁹ delinquēs plus punitur. Itē, ꝙ lex quantūcunque pœnalis habens plura capitula censetur repetere in sequēti præcedenti. Syl.

¶ f Cætero damno. Quòd, scilicet non continetur in primo capite: vt supra eod. in princip.

riam datũ, hac parte vindicatur. Si quid enim vſtum, aut ruptũ, aut fractũ fuerit, actio ex hoc capite cõſtituitur: quanquã poterat ſola rupti[a] appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere[b]. Ruptũ enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum eſt. Vnde non ſolùm fracta, aut vſta, ſed etiam ſciſſa, &*colliſa, & effuſa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo cõtinentur. Deniq; reſponſum eſt, ſi quis in alienum vinum, aut oleum id miſcuerit*, quo naturalis bonitatis vini, aut olei corrumperetur, ex hac parte legis Aquiliæ* eũ teneri. Illud palã eſt, ſicut ex primo capite, ita demũ quiſq; tenetur, ſi dolo aut culpa[c] eius homo, aut quadrupes occiſus, occiſáve fuerit: ita ex hoc[d] capite, de*dolo, aut culpa, & de cætero dãno[e] quẽque teneri. Ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, ſed quãti in diebus triginta[f] proximis res* fuerit, obligatur is, qui dãnum dederit. At nec (plurimi) quidem verbũ adiicitur[g]. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte (plurimi) verbũ adiectũ fuiſſet. Nam plebem Romanam[h], quæ, Aquilio Tribuno* rogãte, hãc legẽ tulit, contentã fuiſſe, quòd prima parte[i] eo verbo vſa eſſet*.

Directa legis Aquiliæ actio competit, ſi corpori à corpore dam-

a Rupti. Quod verbum eſt legis tertii capitis.

b Sufficere. Sed non eſt nouum, vt ſpecialiter quibuſdam enumeratis, generaliter ſubiiciatur verbum, in quo ſingula complectãtur: vt ff. eo. l. ſi ſeruus ſeruum. §. inquit lex.

c Culpa. Etiã leuiſsima, vt ff. eo. l. in lege Aquilia. & leuiſſima, aliàs non, vt ſuprà eod. §. iniuria.

d Ex hoc, ſcilicet tertio, qđ eſt loco ſecundi.

e Damno. id eſt, damno dato in cęteris rebus.

**aut.*

f Triginta. Sed quare minus ſpatium in tertio capite, quàm in primo apponitur? Reſpond. quia in primo grauius deliquit, & ideo grauius punitur: vt ff. de offi. Præſid. l. diuus. & melius facit lex præcedens. Accur.

**immiſcuerit.*

**abeſt.*

g At nec (plurimi) quidẽ verbum adiicitur. id eſt, non eſt poſitum in hoc tertio capite.

h Plebem Romanã. Ergo eſt plebiſcitum, qđ eſt verum: vt ff. eod. l. j. & ſuprà de iur. natu. §. plebiſcitum.

ADDITIO. Quid autem inter legẽ, & plebiſcitum interſit, docet Gell. his verbis: Tribuno plebis rogationem ferente, & tributis comitiis, plebe ſola per tribus fuſè conuocata, Plebiſcitum dicitur. lex autem centuriatis comitiis fertur, & à Conſule aut Prætore. hæc Gellius lib. 15. cap. 27.

i Prima parte. Quæ enim in præfationibus dicuntur, in cõtractibus repetita eſſe credũtur: vt ff. de verb. obl. l. Titia*. §. idem reſpondit. & l. qui ſic. & ff. de reb. dub. l. fin. & C. fam. erciſc. l. quoties. & ff. de condit. inſti. l. lege cum ſeruus. & ff. de act. empt. l. ſi venditor hominis. & ff. de cõtrahen. empt. l. qui fundum. & de lega. iij. l. in repetendis. & de conditio. & demonſt. l. auia. & l. libertis. & ff. de leg. ij. l. Latinus. & ff. de fundo inſtruct. l. iij. & l. Seia. §. Gaio. & ff. de pact. dota. l. cùm pater. Sed argu. contraria ſunt. ff. de annuis legat. l. Seio. §. final. & ff. de fideicommiſſar. libert. l. fin. §. fin. in glo. non videri. & in gloſ. fin. & ff. de hæred. inſtitut. l. item quod Sabinus. ſecũdum Ioan.

**Hic Accur. patitur fluxum legũ. Ang. Per.*

**ex.*

**retrò,*

**Aliàs interrogante.*

Aduerte plura circa hãc gl. Primò, quod gloſ. in d. l. cùm ſeruus. ſignat hunc text. pro cõtrario. ſecundò, quod d. l. Latinus, potius facit in cõtrariũ: quia ibi non cenſetur facta repetitio fideicommiſſi, niſi à contrario ſenſu, vt per Bart. fit in ſumma, & adde l. ſeruo alieno. §. ij. ff. de leg. ij. Item, & tertiò, quòd illa lex Seio, vel Seia non inuenitur, & illa l. fi. non facit: & illa l. Sabinus. non eſt in illo tit. eſt tamen contra. l. ſub conditione. ff. de hæredib. inſtitu. & l. Iulius Paulus. ff. de condit. & demonſt. Sol. vt per gl. in d. l. auiæ. Sylueſt.

**eſt.*

Cæte-

nũ illatũ: sit quòd si à non corpore corpori, vtilis dabitur: [illegible] neque à corpore datum sit, neque corpus læsum, factum actioni locus est.

¶ Ceterùm placuit, ita demũ directã ex hac lege actioné esse, si quis præcipuè corpore suo damnum dederit, ideóque in eũ, qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari solẽt, veluti, si quis hominem alienũ, aut pecus ita inclu serit, vt fame necaretur: aut iumẽtũ ita* vehementer egerit, vt rumperetur, aut pecus intã tũ exagitauerit, vt præcipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet: & is ascẽdendo, vel descendendo, aut mortuus[a], aut aliqua parte corporis læsus fuerit: vtilis actio [b] in eũ datur*. Sed si quis alienũ seruum, aut *de põte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit eò quòd proiecit, corpore suo dãnum dedisse nõ difficulter [c] intelligi potest*: ideóque ipsa lege Aquilia [d] tenetur. Sed si non in corpore dãnum fuerit datum, neq; corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui dãnum contigerit*: cũ nõ sufficiat*, neque directa, neque vtilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione [e] teneri: veluti, si quis misericordia ductus [f] alienum seruum compeditum[g] soluerit, vt fugeret[h].

*accommodatur. *abest. *poterit. *contigit. *sufficit. *tam.

¶ Ceterum. THEMA. Quem casum lex Aquilia disertè ac nominatim notauit? Si corpore corpus læsum sit, vt si mea manu seruũ tuum interfecero. Quid ais? Si persuasi seruo tuo, vt in puteum descenderet, & quum eum non attingerẽ lapsus sit, collúmque fregerit: nullámne lex Aquilia cõtra me actionẽ dedit? nullã. sed Prætor, quia videt vtilitatem Reip. id flagitare, formulã illã atque actionem certis verbis à lege Aquilia cõceptam in hunc casum accõmodabit, eámque ipsã dabit: quæ ideo vtilis dicetur. Quid ergo, si neque corpore, neq; corpus læsero? veluti, misericordia & benignitate inductus constrictum seruũ exsolui. is profugit. Tunc Aquiliæ legis formula neq; directò, neq; vtiliter dari potest. nũquã enim ea lex de hoc casu cogitauit. Prætor igitur nouã formulã cõcipiet, in qua factum narrabit, quę actio propterea in factum præscriptis verbis nominatur. Cor. Vib.

¶ a Mortuus. Quia qui occasionẽ dãni dat, damnũ dedisse videtur: vt ff. eo. l. qui occidit. §. in hac quoque actione. ADDITIO. Tu dic secundum Flor. ibi, quòd aut quis dat operam rei licitæ, & adhibet illam diligentiam, quã potest: & tunc non tenetur de iis, quæ postea sequuntur: vt d. §. in hac. in fin. secus si non adhibeat diligentiam, aut det operam rei illicitæ: quia tenetur arg. ff. eod. l. item Mela. in princ. & est glos. in c. sicut nobis. extrà de testam. in verbo dederunt. Ang.

¶ b Vtilis actio in eum datur. s. legis Aquil. & nihilo minus in factũ: vt ff. eod. l. item si obstetrix. §. si quis hominem.

¶ c Nõ difficulter. Imò facilè: vt ff. eod. l. qua actione. §. pen.

¶ d Lege Aquilia. i. directa actione legis Aquiliæ.

¶ e In factum actione. i. subsidiaria pro damnis dat, quæ lege Aquilia non comprehendun tur, vel non tenẽtur, vt ff. eo. l. si seruũ. §. fin. & videtur hęc esse prætoria, vt ff. de præscr. verb. l. quia actionũ.

¶ f Si quis misericordia duct⁹. Sed si nõ ductus misericordia, datur furti: vt ff. de dolo. l. & eleganter. §. idẽ Labeo.

¶ g Compeditũ. Est enim dolo proximũ: vt ff. depo. l. si hominem. j. respon.

¶ h Vt fugeret. Hîc nota quandoq; damnũ datur à corpore in corpus: & tunc locum habet actio legis Aquiliæ directa. Quandoque à non corpore in corpus, vt patet per multa exempla s. proxi. §. Quandoque è contrario de corpore in nõ corpus, vt si annulũ excusserit, vt in aquam caderet, vt ff. eo. l. si seruus seruum. §. si quis de manu. Et in his duobus casibus habet locum vtilis actio leg. Aquil. & nihilominus in factum, secundum Ioan. vt ff. eod. l.

quemadmodum. §. magistratus municipales. cū vtroque casu vtranque reperiam dari, secundum Io. vt ff. vi bo. rap. l. ij. §. si publicanus. Quandoque à non corpore in nō corpus, & tūc subsidiaria in factum competit, vt ff. eo. l. si seruū. §. fin. De qua actione in factū, quot habet naturas: dic, vt ff. de præscript. verb. in titul. & vt dicemus ī. de inter. §. fin.

TITVL. IIII. DE INIVRIIS.

¶ *Iniuriæ verbū generatim pro eo quod nō iure fit, accipitur: specialiter, pro culpa.*

Generaliter[a] iniuria dicitur omne, quod non iure fit. specialiter aliàs cōtumelia quę à contemnendo dicta est, quā Græci ὕβριν appellant[b]. aliàs culpa, quam Græci ἀδίκημα* dicunt, sicut in lege Aquilia damnū iniuriā datū accipitur: aliâs iniquitas, & iniustitia[c], quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant. Cū enim Prætor, vel iudex non iure contra quem pronuntiat, iniuriam accepisse dicitur[d].

Aliàs ἔγκλημα.

¶ *Iniuria non solùm committitur in corpus, vt verberibus, & pulsatione; sed etiam extra corpus, [illegible] libellis, pudicitia attentata, aliisq; modis innumeris.*

¶ Iniuria[e] autem committitur, non solùm cùm quis pugno * pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit, sed & cui conuicium[f] factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris[g], qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat[h] nihil eum sibi debere, vel si quis ad infamiam alicuius libellum[aut

*vt puta. *inclusa absunt.

DE INIVRIIS.

¶ Post alia priuata delicta, & de iniuriis ponit. quod priuatum est delictū, id est, non publicum. nec enim cuilibet cōpetit, sed iniuriato tātùm. Acc.

Generaliter. Totus iste tit. diuiditur in sex partes principales. Primò ponit quot mōdis accipit iniuria, & qualiter cōmittitur. Secundò, ex cuius persona nobis iniuria illata intelligit. Tertiò quę est pœna actionis iniuriarū. Quartò, quando iniuria atrox æstimatur. Quintò, quòd pro iniuria, potest etiā criminaliter agi: & an tunc possit interuenire procurator. Sextò, quando tollitur ista actio. Secunda ibi, Patitur autem. Tertia ibi, Pœna autem. Quarta ibi, Atrox. Quinta ibi, In summa. Sexta ibi, Sed hæc actio.

¶ a Generaliter. Facit ff. eo. l. j. Accur. ADDITIO Veluti si furiosus seruū occiderit. l. v. ff. ad leg. Aquil.

¶ b Græci ὕβριν appellant. Hybris Græcè, dicitur contumelia Latinè: vt asserit textus, ἀδίκημα, est culpa. Anomia, iniquitas, addita est iniustitia. Inde ἄδικον, id est, iniustum.

¶ c Iniustitia. Iniquitatem committit iudex, quando contra æquitatem pronuntiat: iniustitiā quando contra strictum ius: iniquitatem & iniustitiam, quando contra vtrunque pronuntiat. Accur.

¶ d Accepisse dicitur. s. ille contra quem est iudicatū. Vel dic accepisse. i. fecisse iudicē sic. ff. de damn. inf. l. Proculus. Acc.

¶ e Iniuria. Hîc prosequit prout hoc titulo accipitur.

¶ f Conuicium. quasi connocium: cum in vnum plures voces conferuntur: vt ff. eod. l. item apud Labeonem. §. conuicium. Not. quòd verbū iniuriosum dicitur, siue in genere, siue in specie, improperatur aliquod delictum commissum: vt not. Bartol. Bald. & doct. in l. iij. in princi. ff. de lib. & posth.

¶ g Quasi debitoris. Cùm non esset: vt hîc, & ff. eod. l. si iniuriæ. Accur.

¶ h Qui intelligebat. Ex affectu enim fit iniuria, vt ff. eod. l. iij. sed quid si erat verè debitor? Adhuc videtur idē: cùm nihil adeò durum sit, quàm familiarem pompam ostendi. Quid enim tam durum támque inhumanū, quàm publicatione pompáque rerum familiarium, & paupertatis detegi vilitatem; &c. vt C. quan. & qui. debetur quarta pars ex bo. defuncti. l. ij. §. i. lib. x. Sed dico contrà in sequenti casu, si iure eum prouocaui, vel meum debitorem appellaui, cùm esset: vt argu. ff. eo. l. eum, qui. in princ.

¶ a Fie-

¶ a Fieret. Nisi nocens erat. Nam peccata nocentium nota esse expedit, vt ff. eo. l. eum, qui. in prin.

¶ h Matremfamiliâs. matrẽfamiliâs eã dicim⁹, quæ est notæ auctoritatis, & honestæ vitæ in domo sua: vt ff. de lib. exhi. l. iij. §. fi. & ff. de iis, q̃ sunt sui vel alie. iur. l. nam ciuium.

¶ c Pretextatũ. Prætexta genus est vestis, qua nobiliores ciues Romani solebãt vti. Vnde si alius, quã cui permissum erat deferre, deferebat, in alicuius certæ personæ ignominiam: iniuriarũ teneba tur illi, quẽ infectabatũ: sic plerũque fit. Acc.

ADDITIO.

Prętexta vestis erat puerorum nobiliũ vsque ad annum xvij. quo tẽpore togã virilẽ sumebãt, & in forum deducebantur: cæterùm hîc prætextatum significare arbitror omnẽ puerũ ingenuum, cui per ætatem impudicitiæ nota inuri possit. Aemy. Ferr.

¶ d Affectatus. Affectari, est frequenter sequi. sed attentare, est blando sermone pudicitiã alicuius impetere: vt ff. eo. l. itẽ apud Labeonem. §. aliud.

*abest.

¶ g In potestate habet. Si ille q̃ iniuriã facit, scit eos esse in potestate, licet ignoret in cui⁹ potestate sint, alioqui nõ: sicut marito si mulierẽ viduã credat: vt ff. eo. l. eũ q̃ nocẽtẽ. §. fi. Acc.

carmen, aut historiam] scripserit, cõposuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quo quid eorũ fieret[a], siue quis matremfamiliâs[b], aut prætextatũ[c] prætextatámve affectatus[d] fuerit, siue cui⁹[e] pudicitia attẽtata esse dicetur: & deniq; aliis plurimis modis[f] admitti iniuriam manifestum est.

¶ *Quæ liberis, vxori,* [illegible] *iniuria: parenti, marito, aut socero, illata videtur: quo fit, vt quandoque pro eadem iniuria pluribus personis iniuriarum actio competat.* [illegible] *latam iniuriã, vxori vindicare licet.*

¶ Patitur autem quis iniuriam, non solùm per semetipsum, sed etiam* per liberos suos, quos in potestate habet[g]: item per vxorẽ suam[h]: id enim magis præualuit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris[i] quoq; & mariti nomine. Contrà autem, si viro iniuria facta sit, vxor iniuriarum agere non potest. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius[k] vir in eius* potestate est, iniuriarum agere potest.

¶ *Ex iniuria facta seruo nõ agit seru⁹, sed eius Dominus, si iniuria in suã contumeliã fiat vel fuerit atrox. Aret.*

¶ Seruis autem ipsis quidem nulla iniuria[l] fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis, quibus etiã per liberos[m], & vxores: sed ita: cũ quid atro-

¶ h Per vxorẽ suam. Vel sponsam: vt ff. eo. l. item apud. §. spõsum quoq;.

¶ i Etiam patris. Eius non esset: vt ff. eod. l. item apud. §. spõsum quoq;. [illegible]

Ista glo. nõ est vera, p l. sed si vni⁹. §. ait Prætor. ver. idẽ est, & si emãcipat⁹. ff. eodẽ, & ibi vide glossã. Præterea, si nõ cõpetit patri actio iniuriarũ, quãdo credit pulsatũ fore patrem familiâs: vt d. l. eũ q̃. §. fi. ff. eod. ergo multo fortius nõ cõpetit sibi, quando in veritate est paterfamiliâs. s. quãdo est emãcipatus, secũdũ Io. Fab. qđ credo verum. Ang.

*abest.

¶ k Cuius. s. fœminæ vel nur⁹.

¶ l Nulla iniuria. Quãtum ad hoc vt agant, scilicet inspecto iure ciuili: sed sic, inspecto iure naturali: vt ff. eod. l. eũ qui. §. j. & ff. de his, qui sunt sui vel alie. iur. l. ij. & s̃. de his, qui sũt sui, vel alie. iur. §. fi. quæ est contra.

¶ e Cuius, id est, alicuius.

¶ f Plurimis modis. Qui notantur. ff. eo. per totum. & C. eo. per totum.

¶ m Per liberos. id est, filios.

¶ Et alios etiã, q̃ liberorũ appellatione veniũt. l. liberorũ. ff. de ver. sig. Syl

cuius a cōmissū fuerit*: & quod apertè b ad cōtumeliam domini respicit c: veluti si q̄s alienū seruum atrociter* verberauerit: & in hunc casum d actio proponitur. At si quis seruo cōuiciū fecerit: vel pugno eū percusserit, nulla in eum actio domino competit.

*sit.
*abest.

Pro iniuria illata seruo communi agit
[illegible]
que. Arét.

Si cōmuni seruo iniuria facta sit, æquū est, nō pro ea parte, qua dominus e quisq; est, æstimationē iniuriæ fieri, sed ex dominorum persona f: q̄a ipsis fit iniuria. Quòd vsusfruct⁹ in seruo Titij est, proprietas Mæuij, magis g Mæuio h iniuria fieri intelligitur.

Pro iniuria facta libero homini & seruo alieno, qui ser-
[illegible]
de si facta fuerit in despectum nostrū, competit nobis actio iniuriarum.
Arét.

Sed si libero homini*, qui tibi bona fide seruit iniuria facta sit, nulla, tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliam tuā pulsatus sit: tūc enim competit & tibi i iniuriarum actio. Idem ergo est, & in seruo alieno bona fide tibi seruiēte: vt toties admittatur iniuriarū actio, quoties in tuam cōtumeliā k iniuria ei facta sit.

a Atrocius. Quàm æquum sit.

b Et quod apertè. Repete, & cū id cōmissum fuerit, quod &c. Si autē nō in domini cōtumeliā, sed serui tātùm, tamē adhuc nō debet inulta relinqui à pretore: vt ff. eod. l. itē apud Labeonem. §. si quis sic fecit.

c Ad cōtumeliā domini respicit. His duobus casibus domino datur actio: hoc est, siue ad eius cōtumeliā fiat iniuria: siue seruus atrociter verberetur: & sic dominus aget pro pter iniuriā seruo factum: non tamē serui nomine, quasi seruo cōpetat actio: sed in primo casu suo nomine pro iniuria. s. sibi cōmissa.

Dic ex mente Ang. in ij. notab. hîc, q̄ hæc glos. malè loquitur: q̄a tex. hic duo copulatiuè exigit. s. q̄ q̄d atrocius sit cōmissū, & q̄ apertè ad cōtumeliā domini respiciat: vnde vnū tātū nō sufficit, prout vult. gl. in l. si hæredi plures. ff. de cond. instit. Syl.

d In hunc casum. Non solùm in superiori casu, quando ad cōtumeliam domini facta est iniuria.

Adde, quòd ex ratione suprà assignata hæc quoque glo. falsa est. Syl.

Si cōmuni. THEMA. Panurg⁹ seruus erat Fānij & Roscij cōmunis. Finge Fanniū Cōsulem aut Pretorē fuisse. Si Flauius Panurgū verberarit, ius ciuile lōgè magis obligatū tradit Fānio Flauiū, q̄ Roscio. q̄d ita? quoniā iniuria hæc nō ex parte, sed ex persona dominorum æstimanda est. Item finge Fānium Proprietarium, Rosciū vsufructuarium esse. Soli Fannio Flauius obligatus est. Cor. Vib.

e Dominus. Imo pro parte dominij: vt ff. eo. l. sed nō. contrà. Sol. nō cōtradicit si rectè intelligatur. Nā q̄ libet agit ratione dimidiæ: vt si duo sunt, vn⁹ nobilis, alius ignobilis: si seruus esset totus nobilis, ageret iniuriarū in xx. nūc ergo aget in decē: ignobilis autē ageret in decē si esset tot⁹ suus seru⁹: nunc ergo aget in quinque, & ita quilibet pro parte sua: & ratio dignitatis habetur. Vel ibi erāt partes per omnia domini.

*abest.

f Ex dominorum persona: q. d. non ex serui persona.

g Magis. Quàm Titio.

h Mæuio. Nisi ad contumeliā vsufructuarij facta sit: vt ff. eodem. l. item apud Labeonem. §. si vsumfructum. & §. item si liberum. ad finem legis.

Sed si libero. CASVS. Palinurus liber quū esset, mihi tamen bona fide seruiebatur. eū Neuius verberauit. Ius ciuile vinculum iniicit obligationis Neuio. sed vtri tradet illud vinculum in manum? mihi an Palinuro? Distinguendum est. aut enim in meam contumeliam verberatus est, & tunc mihi dabitur: aut in ipsius, tantùm Palinuri cōtumeliam, & tunc ipsi dabitur. Corn. Vibul.

i Et tibi. Non solùm ei.

k In tuā cōtumeliā. Nec minus ipse iniuriarū aget. ideo in fructuario distingui

stingui oportet, vt ff. eodem. l. item. §. item si liberum.

¶ Pœna autem iniuriarum. CASVS. Quæro ecquænã pœna iniuriã facienti cõstituta sit ex legibus xij. Tab. Si mẽbrum ruperit meũ, è pacto talio esto: Si iniuriã alteri faxit, vigintiquinque æris pœnæ sunto. Si os rupisset, grauior erat pœna. Quænã huic successit edicto Prætorio? Iniuriam passus eã æstimat: & iudex arbitratu suo eã quãtitatẽ taxat, atque definit. Corn. Vib.

iniuriarum prætoria, quæ anno continuo tollitur: vt C. eodem. l. si non conuicii. nisi in casu, vbi anno vtili datur: vt ff. quod met. cau. l. si cum exceptione. §. post annum.

¶ a Membrum. Puta manum, vel pedem.

Not. ex text. & glos. q d dicat mẽbrũ & habet in l. nõ sũt liberi. ff. de statu hom. per gl. & doc. & an dẽs dicatur membrũ, habetur in l. cui dens. ff. de ædil. edic. de quo vide Bar. & Ioan. de Imo. in l. ij. ff. de pub. iud. Ang.

¶ b Ruptum. id est, detruncatũ.

¶ c Talio. id est similitudo supplicii: vt membrũ pro mẽbro.

¶ d Quasi in magna. Hæc est ratio nõ ad proximum, sed ad illud, quod erat pœna talionis. Accur.

¶ Reiecta talionis pœna, quæ olim iniuriosis irrogabatur, ... cet reus tanti con- ... iniuriam passus æstimandam duxe- ...

*vide veter. In risp. lib. 4. l. 76.

Pœna* autẽ iniuriarum ex lege duodecim Tabularum propter membrum [a] quidẽ ruptum [b] talio [c] erat: propter os verò fractum nummariæ pœnæ erãt cõstitutæ: quasi in* magna [d] veterum paupertate. Sed postea prætores permittebãt ipsis, qui iniuriam passi sunt, eã æstimare: vt iudex vel tanti reũ* cõdẽnet, quãti iniuriam passus* æstimauerit [e]: vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ: quæ ex lege duodecim Tabularũ introducta est, in desuetudinem abiit. quam autẽ Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria [f] appellatur) in iudiciis frequentatur. Nã secũdum gradum dignitatis, vitæque honestatẽ crescit, aut minuitur æstimatio [g] iniuriæ. qui gradus cõdemnationis & in seruili persona nõ immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore [h], aliud in medii actus homine [i], aliud in vilissimo vel cõpedito [k] ius æstimationis* constituatur.

*ex.

*passi. reũ.

*abest.

¶ Sed & lex Cor-

¶ h In seruo actore. id est, castaldo.

ADDITIO. Seruũ actorem Aem. Fer. exponit, cui rationis, aut mensæ, aut rerũ omniũ: aut bonæ partis, procuratio mãdata & credita erat.

¶ i Medii. actus homine. Qui mesonauta, aliâs media stin* dicitur. ff. nau. cau. sta. l. j. §. q. sunt. ver. nec enim. & §. caupones versi. cæterùm.

Medii act* seruus is intelligi potest neq; maximæ rei præpositus, qualis est actor: neque minimæ, qualis hostiarius, aut scoparius: Mediastinũ autem appellabant, vilissimis muneribus fungentẽ, portandorũ lignorũ atq; similium rerum. hi si mali erant, & suspecti in cõpedib* habebãtur, & agro fodiẽdo, salinis, similibúsq; rebus exercebant. Hos gen* ferratile Plautus appellat. Aemyl. Fer.

¶ e Aestimauerit. Per sacramentum taxatione iudicis.

¶ f Honoraria. Facit s. de iur. natu. gent. & ciui. §. proponebant.

¶ g Aestimatio. Proposita actione

¶ k Cõpedito. id est, in eo seruo, qui nullam aliam affert vtilitatem: sed tantùm ligatus stat.

¶ Non bene intelligit glo. quia tex. voluit intelligere de his, qui compe-

diti fodiunt terram, vel metalla. Syl.

Lex Cornelia vnde dicitur. ¶ a Lex Cornelia. Ideo sic dicta, quia Cornelius Sylla præfectus primus eã fecit: vt ff. de accusa. l. hos accusare. in fine legis. Accur.

¶ b Introduxit. s. d. l. Cornelia. in qua actione cõdemnatio fit æstimatiõe iudicis: nõ iureiurãdo in litẽ: vt ff. eo. l. cõstitutionibus. Sed nunquid in his casib⁹ q. tres sũt ex lege Cornelia, est hæc actio ꝑpetua? Dicunt quidã, vt M. ꝙ sic: cũ omnis actio ex lege descẽdẽs sit perpetua: vt j. de perpet. & tẽp. act. in pri. Sed Ioã. cõtrà. dicit enim sẽper eã anno continuo tolli: vt C. eo. l. si non cõuitii. Et not. ꝙ his trib⁹ casib⁹ est ciuilis, aliâs est vbique prætoria, cùm à Prætore sit inducta: vt ff. eo. l. Prætor. Accur.

¶ Aduerte, q. gl. j. ꝓxi. in versi. æstimatio. & Bar. in l. iniuriarũ ff. eo. ex opi. Azo. cõtrarium sentiunt. Syl.

...nelia [a] de iniuriis loquitur & iniuriarũ actionem introduxit[b]: quæ cõpetit ob eã rem, quòd se pulsatum [c] quis verberatúmve [d], vel domum suam [e] vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in ꝓpria domo quis habitet, siue in conducta, * siue gratis siue hospitio receptus sit.

*conducto.

Domus mea.

¶ *Atrox iniuria grauius punitur: atrocem autem iniuriam ex facto, loco, persona, & corporis parte, quæ læsa fuit, reputamus.*

¶ Atrox [f] iniuria æstimatur, vel ex facto [g]: veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustib⁹ cæsus: vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel conspectu Prætoris iniuria facta sit: vel ex persona: veluti si magistratus iniuriam passus fuerit: vel si Senatori ab humili persona [h] iniuria facta sit, aut parẽti, patronóve frat à liberis: vel libertis [i]. Aliter enim Senatoris, & parẽtis patroníque aliter extranei, & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam [k] & locus vulneris atrocem iniuriam facit: veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, vtrum patrif. miliâs [l], an filiofamiliâs talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox iniu...

tio rei: vt ff. de incend. ruin. naufr. l. Pedius. §. primo.

¶ h Humilis ꝑsona. Quæ sit persona humilis. dic: vt C. de inc. nu. l. humilẽ.

¶ i A liberis vel libertis. Quib⁹ aduersus parentes & patronos agere permittit, si sit atrox iniuria facta eis à parentibus & patronis: vt ff. eod. l. Pretor edixit. §. præterea puta in oculo, vel in ore: vt ff. e. l. Pretor. §. fi. & l. sequen. Accur.

Dicas secũdum Salice. in l. iniquũ. C. q. accusa. nõ pos. ꝙ licet ꝓ leui iniuria filius in potestate nõ possit patrem solẽniter accusare: vt l. his nulla. ff. de iud. tamen iudicis officium potest implorare pro graui: vt l. si lenones. C. de epis. aud. Emancipatus quoque pro leui delicto non accusat: sed pro graui sic: dummodo ciuiliter agi non possit. aliâs secus, vt hîc per doct.

¶ c Pulsatum, Sine dolore.

¶ d Verberatũmve. scilicet cum dolore, vt ff. eod. l. lex Cornelia. §. j.

¶ e Domum suam. Facit ff. de iis, qui deiece. vel effud. l. j. §. habitare.

¶ f Atrox. Ideo atrox iniuria ab alia separatur, quæ fit minor, vt per hoc magis puniatur: vt suprà eodem. §. pœna. ff. eod. l. Prætor edixit. §. atrocem. & §. fina. & l. vulneris. & l. seq.

¶ Quæ autem dicatur atrox iniuria, declarat Specul. in titu. de aduoc. §. vij. versi. fin. Syl.

¶ h Ex facto. Magis quàm ex pre...

¶ k Nonnunquam. i. aliquando. & sic duæ negationes faciunt vnã affirmationem. Accur.

¶ l Filiofamiliâs. Nisi quia facta iniuria filio, duæ actiones nascuntur: & vtriusque exercitium cõpetit patri: vt ff. e. l. sed si vnius. §. filiofamiliâs. & l. pater. sed facta iniuria patri, non ideo filius aget.

¶ In summa. Si velim priuatam rem meam persequi, vtar actione, quæ Ciuilis dicitur. Si rei publicæ quod interest persequi malim, criménque puniri, & malignũ hominẽ, quod

quòd contra leges fecerit, vtar actione criminali. & iudex pœnā ei imponet, qui fecerit iniuriā: quæ pœna Extraordinaria est: quia solus ille iudex hanc pœnam imponit, contra consuetum ordinē publicorum iudiciorum, in quibus Quesitor sedens pro tribunali quinquaginta aut sexaginta iudices habebat, cum quibus de crimine cognoscebat. At in criminibus, quæ Extraordinaria dicuntur, Præfectus vrbi, vel Præses prouinciæ solus de crimine cognoscit & pœnam lege constitutam imponit. Cor. Vib.

¶ a Agere. Et sic tollitur vnū iudiciū per aliud: cùm vtrūque sit proditū ad vindictā, vt ff. eo. l. Prætor. §. j. & l. quod senatusćō sultum. in fin. in gl. fi. secùs, si alterū esset de re familiari: vt C. quādo ciui. act. crimi. præiud. l. j. Et ideo si de iniuria atroci actum est iniuriarum, nihilominus potest agi lege Aquilia ad damnum. & è conuerso. Nec enim actione iniuriarum agitur ad damnū, vt ad damnum, sed vt ad contumeliā: vt ff. eod. l. item apud Labeonem. §. si quis seruo verberato.

¶ Hæc glos. sentit idem, quod glos. in l. dominium. C. eodem. quæ reprobatur à Bart. in l. qui seruum. ff. de actio. & oblig. Syl.

¶ b Dictum est. Vt suprà eodem. §. pœnā. in fin. §.

c Pœna. Pecuniaria. s. actori danda.

¶ d Extraordinaria. s. capitis vel status si iudici sedeat, vel pecuniaria inferēda fisco, nō actori: vt ff. e. l. fi. Acc.

ria æstimabitur.

¶ *Iniuria ... ciuiliter, aut criminaliter vlciscitur: ciuiliter, quando mulcta iniuriato adiudicatur: criminaliter, si quando reus iudicis arbitrio extra ordinem puniendus committitur. quo casu procurator interuenire nequaquā potest, nisi ... persequitur, vel se defendit, aut illustris, aut superillustris sit.*

¶ In summa sciendum est, de omni iniuria, eum, qui passus est, posse vel criminaliter agere [a], vel ciuiliter, Et si quidem ciuiliter agatur: æstimatione facta, secundū quod* dictū est[b], pœna[c] reo imponitur: sinautem criminaliter, officio iudicis extraordinaria[d] pœna reo irrogatur: hoc, videlicet, obseruando, quod Zenoniana constitutio[e] introduxit, vt viri illustres[f] quíque super*eos sunt, & per procuratores possint actionem[g] iniuriarū criminaliter vel persequi, vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet[h].

¶ *Etiam qui curauit, vt cuipiam per alium iniuria fieret, iniuriarum tenetur.*

¶ Non solùm autem is iniuriarum

*quemadmodum.

*suprà.

¶ Latè disputat de hac gl. vero. in l. si fugitiui. C. de ser. fugit. & Dec. in c. ex literis. de consti. vbi limitat octo modis. & in l. cùm filiusfamiliâs. ff. si cer. pet. in iiij. notab. Syl.

ADDITIO. Et sic vbi pœna est in arbitrio iudicis, potest suum arbitrium extēdere vsque ad mortē: quod est verum, pensata & attenta facti qualitate. l. Pedius. §. j. ff. de incend. rui. nau. Itē ex hac gl. elici potest. quòd si ageretur de crimine ad pœnam pecuniariam fisco applicandā, iudicium dicitur esse criminale.

Pœna arbitraria ad mortem extenditur.

¶ e Constitutio. Vt C. eod. l. fin.

¶ f Illustres. Hi sunt qui tātum nomine illustres sunt, & nō dignitate: illi autem sunt super eos, qui dignitatem & administrationem habent: supra quos nemo est, nisi imperator: quod dic, vt not. in auth. vt ab illustr. & qui supra eos sunt.

ADDITIO. Illustres sunt Senatores, cæterique, qui ius dicendæ in Senatu sententiæ habebant: vt pãtet ex l. nuptiæ. ff. de sena. Clarissimi autem, Patritii & Consules, quos superillustres hîc appellat. nominatim autem Clarissimorum nomine comprehendi Comites & Tribunos tradit Iustin. in Nouel. tit. vt ab illustr.

¶ g Actionem. i. accusationem. Et est speciale in accusatione, aliàs contra: vt ff. de procur. l. licet. §. ad actionem. & ff. de pub. iud. l. pen. §. ad crimen.

¶ h Apparet. Dic ergo hîc casum eius legis.

tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verùm ille quoq; tenetur,* qui dolo fecit iniuriã* vel qui procurauit,* vt cui[a] mala[b] pugno percuteretur[c].

* continetur.
* abest.
* curauit.

¶ *Actio iniuriarũ non nascitur, nisi ab initio iniuriatus in animo suo iniuriã re[illegible] cundùm glos. Actio iniuriarum iã nata, tollitur dissimulatione. Are.*

¶ Hæc actio dissimulatione[d] aboletur. & ideo si quis iniuriã dereliquerit: hoc est, statim passus ad animum suũ non reuocauerit[e]: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

TITVL. V.

DE OBLIGATIONIBUS, quæ quasi ex delicto nascuntur.

¶ *Obligatio ex quasi delicto oriri dicit, quando nõ ex dolo malo, sed magis imperitia quadã, & minus prouidè delinquitur: quo pacto & iudex si per imprudentiam perperã pronuntiauit, facit litem suam, id est damnum eius li[illegible] cantis videlicet, læso, restaurare compellitur.*

¶ a Vt cui, id est, alicui: vel cuius, id est alicuius.

¶ b Mala. id est, maxilla.

¶ c Percuteretur. Sed videtur, quòd ex tali consilio non teneatur: vt s. de obl. quæ ex delict. nascũtur. §. ope. in fi. §. Sed dic, vt ibi diximus. Item arg. contrà, s. mãd. §. tua tantùm. ibi, quia nemo ex consilio.

¶ Hæc actio. Dic, quòd ratio quare si semel animo remissa est iniuria non põt recoli, est, quia principaliter animo tenetur l. j. §. ait Prętor. ff. si quadr. pau. fec. dic. & ideo dissimulatione aboletur. vt hìc dicitur: & declarat Fortun. qui ex hoc multa infert notanda in l. legitima. ff. de pact. Syluest.

Actio iniuriarũ quomodo tollitur.

¶ d Dissimulatione. Vt si risi, vel lusi, vel comedi cũ eo postea. [Hoc verũ si ex voluntate, non si ex necessitate, vel honestate, aliter fieri non potuit, vt si inuitati in conuiuio, vel aliter. Syl.] Item tollitur etiam nudo pacto ipso iure: vt ff. de pact. l. si tibi. §. quædam actiones. Sed nunquid est nata, etiam statim facta iniuria: aut ita demum si dicat ad animũ reuoco? Quod vltimum dixit B. vt dicunt. Sed certè imò est nata statim: nec enim ex reuocatione ad animum, vel ex verbis talibus nascitur hęc actio, sed ex contumelia: vt ff. de pact. l. si vnus. §. pactus. Item quomodo aboleretur hæc, nisi esset nata? certè nullo modo: vt ff. de iniust. rup. testa. l. nam & si. §. post defectum. & ff. de verb. obl. l. decem.

¶ e Non reuocauerit. id est, aboleuerit. Non enim oportet dicere, ad animum reuoco: sed sufficit si remaneat iratus, & ei nõ recõcilietur. Sed quid, si in vltima voluntate in pœnitentia remittit quasi coactus morte, & postea conualet: nunquid renascitur? Videtur quòd sic: vt arg. s. de dona. §. mortis causa. Itẽ quia coactus remisit. vnde Prætor ratũ non habet: vt ff. quod met. cau. l. j. Sed contradico: quia fuit semel extincta: vnde in perpetuum resuscitari nõ potest: vt ff. de sol. l. qui res. §. aream. ibi, in perpetuũ. Item prę sumo, quòd perpetuò voluerit remittere, siue cõualuerit, siue non: nam aliàs nõ potuit bene pœnitere, prędsumam ergo eum non fuisse immemorem suæ salutis: vt C. ad leg. Iul. repet. l. fin. Item est contra ad id, quod hic dicit, nuda voluntate tolli hanc actionem: ff. de neg. gest. l. Pomponius. ibi, nam quomodo, &c. & ibi not. glos. nuda: sed certè ab initio tollitur nuda voluntate, & simplici & vnius tãtùm. sed si semel ad animum reuocauerit, non remittitur per nudã voluntatem: sed per voluntatem nudam verbis, vel pacto expressam, sic etiam ipso iure: vt dictum est per. l. si tibi. §. quædam. ff. de pactis.

¶ Dic tamen, quòd si quis in cõfessione sacramentali remisit iniuriã, potest nihilominus agere: quia tãcor remissus est, non interesse. Ita est cõmunis opi. doct. in l. si tibi. §. j. ff. de pact. Syl.

DE OBLIGATIONIbus, quæ quasi ex delicto nascuntur.

¶ Quia de obligationibus ex maleficio

ficio diximus, sequitur de iis, quæ ex quasi maleficio sunt. Accur.

SI iudex. Totus iste tit. diuiditur in duas partes principales. Primò ponit casus, in quibus quis obligatur ex quasimaleficio. Secūdò, qua actione his casibus agitur. Secūda ibi, In his autem.

CASVS. C. Aquilius iudex inter Quintium & Neuiū datus est. is per imperitiam male iudicauit, ac Neuiū damnauit. Ius ciuile vinculū ei obligationis iniicit, quod vinculum Neuio tradit, vt actione in factum cogere eum possit, quātum æquius & melius iudici sumpto videbitur soluere. Hæc obligatio non ex contractu nata est. quid enim cum Neuio negotii gessit? non ex delicto, imprudens enim peccauit: at delictum animo malo committitur. Sed quoniam propius accedit ad delictū Aquilii factum, quàm ad cōtractum, Prætor quasi ex delicto esset, actionē contra eum in factum dabit. C. Vib.

SI iudex [a] litem suam [b] fecerit [c] non propriè ex maleficio obligatus videtur, sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu [d] obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri, & inquantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur [e], pœnam sustinebit.

¶ a Iudex. Siue sit paterfamiliàs iudex, siue filiusfamiliàs. sed quando est filiusfamiliàs, pater de peculio tenetur, inquātum fuit in peculio: cùm filiusfamiliàs litem suā fecit, vt ita sint duo specialia: & quia datur de peculio, licet sit quasi maleficiū, quod non est aliàs: vt ff. de iis, qui deie. vel effu. l. j. §. si filiusfam. Item quia inspicitur tempus quo fecit litem suam in condemnando: licet aliàs rei iudicatę tēpus spectetur: vt ff. de pec. l. quæsitum. & probatur hæc. ff. de iud. l. si filiusfa. Vel dic, quòd filius cōuenitur: vt not. in d. §. si filiusfamiliàs. Accur.

¶ Adde, quòd communis doct. resolutio est, quòd quando per imperitiam iudicat, peculio tenus teneatur: quando verò dolo, teneatur in solidum: ita doct. in d. l. si filiusfamil. Syluest.

¶ b Litem suam. i. controuersiam, vel litigium: vt in id teneatur ipse in quo læsit aliquem, & hoc quādo per ignorātiam, vel imperitiam: vt j. sequitur. Nam si dolo, tunc non habet locum hic titulus: sed ex maleficio tenetur, & fit infamis: vt C. de pœ. iud. qui ma. iud. l. fi. Sed nunquid hæc omnia in arbitrio locum habent? Dicit Io. quòd sic: vt C. de pact. l. si quis in conscrib. Alii contra, cùm possit pœna peti tantùm: nec sententia valeat: vt C. de ar. l. j. & l. ij. & maximè secūdum noua iura, quæ loquūtur, cùm est iuratum ab arbitro, vel à partibus secundū quę nihil eis erit præter sacramentū: vt in auth. de iudi. §. quia verò. vers. si autē ex ignorātia. Sed certè sentētia prima vera est, nec obstat hęc auth. quia nihil erit ei, id est arbitro, præter sacramentū, s. vt possit cogere partes suo stare iudicio, vel eis, id est, partibus. Nam vocabit alteram partē per iuramentum, sed & cōtra arbitrū nihilominus aget, vt dictum est: & per actionem in factum: vt j. eod. §. fin. (Arbiter si facit litem suam an sit puniendus sicut iudex.)

¶ Dic, quòd in arbitrio compromissario decisio gl. non procedit. l. pen. vbi omnes. C. de arbit. In arbitratore magis communiter videntur tenere, si dolo iudicauit, quod declara, iudicio meo, in dolo ex proposito, non in dolo re ipsa. Syl.

ADDITIO. Iudex litem suā facit, qui vel dolo malo, vel imprudentia, ita iudicat, vt sibi ius dicere videatur, non litigatori. Vide tamen (inquit Eg. Baro) ne litem suā faciat iudex, quod cùm litem alienam iudicet ob dolum suū vel culpā litem sibi pariat, ex delicto, vel quasi delicto. Cùm enim pecunia corruptus scienter perperā ius dicit, maleficium est, & præter ignorantiā litis æstimationem suffert. l. fin. C. de pœ. iud. l. si filiusfam. ff. de iudi.

¶ c Fecerit. i. malè iudicauerit.

¶ d Ex contractu. Vel quasi.

¶ e Videbitur. Vt si dubitauit circa legem Fusiam Caniniam, durius puniatur. si autem in l. illa Gallus Aquilius, mitius puniatur. [Hanc gloss. sequitur Ias. in l. quod te, ff. si cert. peta. quem vid. Et quòd error probabilis faciat iudicem in nihilo teneri parti læsæ, dicit gloss. xj. q. iij. temerarium. Syluest.] Et hoc quando non fuit data pecunia iudici, vel promissa: aliàs graues pœnæ sequerentur: vt C. de

pœn.in.qui ma.iudi.authen. nouo iure.& facit ad hoc resp.ff.de var.& extraord.cog.l.fin.Accur.

Item is ex cuius cœnaculo. CASVS. Seruus meus regulam ex ædibus in quibus habitabã deiiciẽs, per imprudẽtiam seruum mei vicini occidit: Ius ciuile mihi vinculum iniicit obligationis, non tamen ex contractu. quid enim cum vicino negotii gessi? non ex delicto. quid enim deliqui, cùm id me imprudente factũ fit? Quia tamen hoc ad delictũ propius accedit, quã ad contractũ. Prætor dabit cõtra me actionem, quasi ex delicto obligatus essem. C. Vibul.

¶ a Habitat. Hospes planè non tenetur, sed is, qui hospitium dederit, vt ff. de iis, qui deie. vel effud. l. j. §. pen. Accur.

ADDITIO

Not. ꝙ quando quis debet citari ad domũ solitæ habitationis, non sufficit citari ad hospitium. iuxta. l. iiij. §. Prætor. & ibi latè Bartol. ff. de damn. infect.

¶ b Id positũ. Licet ipse non posuerit.

¶ c Si ceciderit. Non enim spectatur, vt noceat.

¶ d Pœna. Præstanda.

¶ e Decem aureorum. Vel solidorum: vt ff. de iis qui deiec. vel effud. l. si verò. §. Prætor. & §. fin. & tunc dicas actionem in factum fore annuam: vt ff. de popul. actio. l. fin.

¶ *Si ex ædibus quas quis inhabitat, quidpiam deiectũ, effusúmve fuerit, quod transeunti dãnum intulerit, aut ea parte, quà vulgariter fit, aliquid suspensum habeat, cuius casus periculosus sit, ex quasi delicto obligatus, pœnas hîc descriptas incurrit.*

¶ Item is, ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat[a], deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret*: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur: quia plerunque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgò iter fieri solet, id positũ[b] aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit[c]) alicui nocere: quo casu pœna[d] decem aureorum[e] constituta est. De eo verò, quod deiectũ effusúmve est, dupli, quantũ* damni datum sit, constituta est actio[f]. Ob hominem verò liberum occisum quinquaginta[g] aureorum pœna constituitur. Si verò viuat, nocitúmque ei* esse dicatur*: quãtum ob eam rẽ æquum iudici videtur, actio datur[h]. Iudex enim cõputare debet mercedes medicis præstitas: cæteráque impendia, quæ in curatione facta sunt: prætereà operas*, quib⁹ caruit, aut cariturus est ob id, ꝙ inutilis est factus[i].

*noceretur.

¶ f Constituta est actio. Perpetua, quæ hæredi datur, sed in hæredem nõ datur: vt ff. de iis, qui deie. vel effud. l. si verò. §. hæc autem actio.

¶ Nisi iam lis fuerit contestata, vel aliud simile factum. Syl.

¶ g Quinquaginta. Ideo certa pœna statuitur: quia nõ potest æstimatio liberi corporis fieri: vt ff. ad leg. Rh. de iact. l. ij. §. ij. Et competit hæc actio intra annum, & nec hæredi, nec in hæredem datur: cùm sit pœnalis, & popularis, quæ pri⁹ datur ei, cuius magis interest: vt ff. de iis, q. deie. vel effu. l. si verò. §. quæ autẽ.

¶ h Actio dat. Perpetua sibi, sed alii, puta hęredi, pro eo, si mortuus est, annalis datur: vt ff. de iis, q. deie. vel effud. l. si verò plures. §. hęc autẽ actio. ibi, sed si libero, &c

*quanti

*abest.

*dicetur.

¶ i Est factus. Quia difficillimũ est ęstimare futuras operas.

*operarum.

¶ Si filiusfamilias seorsum. CASVS. Filiusfa. qui in patris manu erat, & seorsum à patre habitabat, regulã deiiciens per imprudentiã hominem vulnerauit: Ius ciuile non in patrem, sed in ipsum vinculum iniiciet obligationis. qua de causa? non ex cõtractu, cùm contrahere neque potuerit, neq; voluerit: non ex delicto, imprudens enim id fecit: sed quia propius ad delictum hoc accedit, ideo Prętor contra eum actionẽ quasi ex delicto obligatum cõcedet. Quod eodẽ modo iudicandum

candum est, si iudex cùm esset, tibi iniuriam fecerit. Cor. Vib.

¶ a Seorsum. i. Separatus à patre.

¶ b Nullam esse. Etiam de peculio: vt ff. de iis, qui deie. vel effude. l. j. §. si filiusfamiliàs.

¶ c Litem suam fecerit. s. si sine patre habitauerit, aliàs pater de peculio tenetur: vt ff. de iud. l. si filiusfamiliàs, secundum Io. Vel dic idẽ, s. vt teneatur ipse filiusfamiliàs, habitet cũ patre, vel non. (sed secundum Azonem pater hîc tenetur de peculio, vt dictũ est per l. ff. de iis, qui deie. vel effu. l. j. §. si filiusfam.) Filio verò cõdemnato, & ibi pater tenetur de peculio, cùm videatur quasi cõtrahi cum filio: vt ff. de noxa. actio. l. & si condemnatus. & ff. de pecul. l. iij. §. idem scribit.

*sit.

*abest.

*fecit.

¶ Item exercitor. CASVS. Cùm in caupona essem, aut trigonali pila exercerer, quidã minister domus palliũ meũ furatus est. Ius ciuile magistrũ cauponæ, aut ludi obligatũ mihi tradit: nõ ex cõtractu, aut delicto. quid enim aut contraxit, aut deliquit? sed quia hoc ad delictum accedit (cùm enim ministros fures habeat, non est expers culpæ) Prætor in eum, quasi ex delicto obligatus esset, actionem dabit. Cor. Vib.

¶ d Item exercitor. Quis sit, dic, vt infrà, cum eo. §. ij. Accurs.

¶ Si ex cœnaculo filij [illegible] à patre aliquid fuerit proiectum, vel aliquid fuerit appensum, vel fecerit [illegible] non tenetur. Arct.

¶ Si filiusfamiliàs seorsũm [a] à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusũmve fuerit *, siue q̃d positũ, suspensũmve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit, in patrem nullam esse [b] * actionem, sed cum ipso filio agendũ esse. Quod & in filiofamiliàs iudice obseruandũ est: qui litem suam fecerit [c] *.

¶ Nauis, cauponæ, & [illegible] fectus, si ij, quorum opera vtitur, furtũ aut dolum in naui, [illegible] lo commiserint, ex quasi delicto obligatus eorum factum præstare debet.

¶ Item exercitor [d] nauis, aut cauponæ, aut stabuli de dolo * aut furto, quod in naui, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio [e] teneri videtur: si modò ipsius nullum est maleficium: sed alicuius eorum, quorum opera nauẽ, aut cauponam, aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex cõtractu [f] sit aduersus eum constituta hîc * actio, & aliquatenus culpæ reus [g] est, quòd opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

¶ Ex quasi maleficio agitur actione in factum, quæ non transit contra hæredem.

¶ In his autem casibus [h] in factum actio cõpetit, quæ hæredi [i] quidem datur: aduersus

*damno

*hæc

¶ e Quasi ex maleficio. i. actione in factum in duplum: vt ff. naut. caup. stab. l. fi. & ff. fur. aduer. naut. caup. stab. l. j. Item est & alia in factũ actio, quæ est ex eo cõtractu de recepto: vt ff. naut. cau. sta. l. j. in princip.

ADDITIO. Et hîc dicit Io. Fab. quòd si dominus fuit condemnatus ex facto nautarum, ab eis potest repetere: argu. l. si colon⁹. ff. de aqua plu. arcen. & l. si verò. §. cũ autem. ff. de iis, qui deiec. vel effude.

¶ f Ex contractu. Vel quasi.

¶ g Aliquatenus culpæ reus. Facit ff. ad leg. Aqui. l. si seruus seruum. §. Proculus. & ff. fur. aduer. nau. cau. sta. l. j. §. pen.

¶ h In his autẽ casibus, s. supradictis omnib⁹.

¶ i Hæredi. id est, patiẽti iniuriã. Sed in casu de suspenso nõ datur hęredi: vt diximus s. eod. §. item is. vers. ad hominẽ. Et no. hîc differentiã inter actionem ex maleficio, & quasi ex maleficio. nam vbi est ex maleficio plures sunt, quilibet in solidũ conuenitur: sed secus in hac actione ex quasi maleficio: vt C. de cõdi. furt. l. j. & ff. nau. cau. stab. l. j. & l. fi. §. si plures. Item in actione ex maleficio, vnus soluendo nõ liberat aliũ: sed in hac sic: vt ff. nau. cau. stab. l. licet. §. possumus. & d. l. j. de cond. fur. Itẽ iure

Actio ex maleficio & quasi ex maleficio differunt.

non ceduntur act.ex maleficio: vt ff. naut.cau.stab.l.sed & ipsi.sed in actione ex quasi maleficio ceduntur: vt d. §.possumus.Datur etiam hęc actio nō cessa: vt ff.de iis, qui deie.vel effu.l.si verò plures. §. cùm autem. Itē hæ generalius dantur hæredibus actorum,vt hîc, quàm illæ, quæ sunt ex maleficio: vt j.de perp.& tēp.act. §.sed hæredib⁹.

a Adnersus hęredem. Vt ff.de iudi.l.Iulianus autē. & ff.nau. caup.stab.l.fin. §.hæc iudicia.

hæredem [a] autem non competit.

TITVL. VI. DE ACTIONIBVS.

¶ [illegible]

Svperest [c], vt de actionibus loquamur. Actio autem [d] nihil

aliud est, quàm ius persequendi in iudicio quod sibi debetur.

DE ACTIONIBVS.

¶ Titulus iste continuari potest: vt dicit glo.s.in tit.de oblig.

Actio in singulari rectè definitur.

¶ b De actionibus. Ideo ponit in plurali, quia plures actiones sunt: vt infrà eod. per totum. Sed cùm sint plures,quare in singulari numero definitur:vt j.eod.§.j? Resp.licet sit numeri singularis: tamen ponitur vt genus,vt in aliis definitionibus cōtingit: & sub se cōtinet omnes actiones. Item quare non dicit de agendo? Respon.quia illud est facti,hoc iuris. Accurs.

ADDITIO. Glo.nescit quid dicat: quia cùm tractetur de pluribus actionibus, pluraliter debuit inscribi: & tamen in singulari generale nomen definiri. Nam actio aliàs omnes continet,vt genus species.sic de pactis,de transactionibus, in ff.vbi tamen singulariter finitur.

Svperest.Totus iste titu.diuiditur in tres partes principales. Primò ponitur continuatio istius tit.ad præcedentes materias.Secundo definitur actio. Tertiò ponitur diuisio omnium actionum. Secunda ibi, prope principium, Actio autem nihil. Tertia ibi, Omnium autem actionum.

CASVS. Quoniam tribus propositis,personis,scilicet,rebus,& actionibus, duo explicasti: reliquum est, vt tertium, putà mihi de actionibus exponas. Quid est actio? Ius persequendi,&c. veluti, Mutuum tibi dedi. Ius ciuile(vt sępe diximus)tibi vinculum īniecit obligationis,quod mihi in manum tradit, vt te in iudicium ducam, inuitúmque cogam id quod mihi debes reddere. Vis illa, ac potestas cogendi te propter vinculum, vocatur actio.Nam sine dubio personalem tātùm hoc loco definimus.Cor. Vibul.

¶ c Superest. Sed quid superest? Respon.forma:vt s.de iure na.§ fi. Vel dic, quòd s. tractatum est de obligationibus,quarū filiæ sunt actiones: vt ff. de proc. l.licet. §.ea obligatio. & s. de verbor. oblig.in princi. ideo de filia post matrem ponit,quasi ordine successorie.

¶ Declarat, quòd dictum est non solùm de obligationibus, quæ sunt matres actionum personaliū, sed de acquisitione dominiorum & aliorum iurium, quæ sunt matres actionum realium. l.in rem. ff.de rei vendicatione. ideo,&c.Syl.

¶ d Actio autem. Not.quòd actio quādoque pro actu ponitur:vt in authen. de non alien.§.finimus.in fin.glo.act. & C.de sacrosan. eccles. auth.hoc ius porrectum.in princ.& ff.de don.inter vir.& vx. l.iij.§.sciendū.circa mediū. Quādoq; pro accusatione criminali: vt C.quādo ciui.act.cri.præ.l.j. Quādoque pro iure agendi, vel persequendi:vt hîc,& ff.eod.l.nihil. Item not. ꝙ illud quod de actione hîc dicitur,voluit Pla. dicere de causa. s.ꝙ causa sit actio: vt sicut apud dialecticos dicit argumentū,quod ex propositione,assumptione,& cōclusione consistit, nō tantùm conclusio:sic apud Legistas actio,causa agendi dicatur:vt si dicam, Conuenio te ad decē,quia vendidi tibi equū pro decem,sit idem,acsi dicerem,ago contra te actione ex vēdito. Sed Azo dicit (quod & verū est) aliud esse causam, & aliud actionem. Nam obligatio est causa, & mater actionis: vt ff.de proc.l.licet.§.ea obligatio. sicut ergo aliud est obligatio, & aliud est actio:sic aliud est causa, & aliud actio.Item quia vēdidi est factū: sed actio est ius:vt ff.de cur.furio.l.cōsilio. §.j.& fin.& hic. Itē potest esse, ꝙ vendidi,

didi,& nõ competat mihi actio: quia mihi solutum est: vel quia remisi vnde hæc verba,quia vendidi, non sunt actio. Item nomina certa actionum sunt à iure inducta, scilicet ex empto, & similes: nec hoc inductũ est, vt cã sit actio.Siqs ergo hoc velit dicere, nõ põt,cùm lex non dicat:vt ff. de suppell.leg. l. Labeo.in fin.Item si caussa esset actio, frustra diceret lex, mutari actionis nomen, cùm agitur de dolo patroni, vel parentis, vel similium personarum: de quorum dolo non agitur per actionẽ de dolo, sed per actionem in factum. Nam ad quid mutaretur nomen, cùm tamen causa maneret eadem, si esset ius in sola causa? Concludo ergo & dico, ꝙ aliud est causa,& aliud est actio. Item licet dixerim,quòd nomina sunt actionũ ex empto,&similes,caue tibi,qa nõ sunt actiones,sed actionum nomina: sicut hæc dictio homo, non est homo, sed significat hominẽ.

aliud est [a], quàm ius [b] persequendi [c] in iudicio [d], quod sibi debe

¶ a Nihil aliud est. Patet ergo quòd olim aliud erat, erat enim conceptio verborum formata à magistratibus: vt ff.de orig.iu.l.ij.§.deinde ex his.& §.omnium. vnde formula vulgaris dicebatur: vt ff. de furt. l.si seruus natum. Sed hodie hæc solennitas est sublata: vt C.de formu.& impe.l.j.& ij. etiam circa interdicta est sublata huiusmodi solennitas: vt §. de interdictis.§.fin. Sed quæ erat olim differentia inter actionem, & interdicta? Nam & interdicta erant verborum conceptiones, vt §. de interdictis, in princip.Respond. vt dicemus ibi. At hodie nulla est differentia inter interdicta & actiones:cùm interdictum nihil aliud sit quàm actio prætoria: vt §.de interdictis.§.fi.

ADDITIO. Hæc glossa est ridicula: quia actio nunquam aliud fuit, quàm quod hic dicitur, nimirum facultas ducendi aduersarium in iudicium, & ibi disceptandi: cùm interdictum sit Pretoris decretum,de quo dicemus suo loco.

Actio est tã de iure ciuili,quã prætorio. ¶ b Quàm ius.scilicet ciuile, vbi est actio ciuilis:vel prætorium,vbi actio prætoria est. nam ciuiles actiones & prætorias dico hic definiri. Item nota, quòd actio est ius, quo persequimur: sed obligatio est ius propter quod persequimur. Et si quæratur, quod sit istud ius:vel naturale, vel ciuile,vel prætoriũ, vel gẽtium? Resp. quia ciuile,vel prætorium: vt modò diximus.Nec facias magnam vim ibi: quia cùm multas habeat significationes hæc dictio Ius: vt ff. de iustitia, & iure. l. pen.& fi. hoc est etiã vnũ de significatis eius,vt dicat ius agẽdi,vel psequẽdi. Sed ad cuius differentiam ponitur in definitione ius, cùm singula membra posita in definitione habeant suum ministeriũ?Resp. secundum M. quòd ad differentiã rerum corporalium hic ponitur: vt det intelligere, quòd actio sit res incorporalis:quod verum est:vt s̃.de rebus corp.& incorp.§.j. Vel melius dicas, ad differentiã officij iudicis,quod nõ est actio:vt ff.de minor.l.qđ si minor. §.fi. licet M.dicat,ꝙ officiũ iudicis est actio: & est pro eo, quod dicit lex in actione iniuriarũ fieri æstimationem iudicis officio: vt s̃. de iniur. §.pœna autem.& §.in summa.Sed certè actio iniuriarum est actio, cui inhæret officium iudicis: non tamen illud officiũ est actio:sed in facto potius,hoc consistit. ius enim petendi per actionem mihi competit: quod per hoc officiũ iudicis mitigatur. [Potes dicere, ꝙ considerato officio de per se, est iuris:considerato quo ad executionem, & administrationem, est facti. Syl.] Sed quid petã? Resp. qđ æstimauero. nã debeo æstimare, licet iudex possit refrenare:est tamẽ quoddã aliud officiũ,qđ vicẽ sustinet, & obtinet actionis:vt dicemus j.eo.§. præterea.in fi.§. ¶ Communis opinio hic, & in l.j.§. sublata.ff.ad Treb.est, quòd officium iudicis nõ sit actio.Syl.

Ius ad quid ponitur in definitione actione.

Officiũ iudicis, an sit actio.

¶ c Persequendi. Hoc dicitur ad differentiam exceptionem, quæ dantur reis, per quas defenduntur. Sicut enim actiones sunt arma actorum, ita exceptiones sunt arma reorum: vt ff. de except.l.ij.in prin.& §.illud.

¶ d In iudicio. Hoc dicit ad differentiam eorũ,que fiũt licitè,etiam extra iudicium: non tamen sunt actiones. vt si nocturnum,vel diurnum furem, vel militem deferentem militiã quis capiat: vt ff.ad leg. Aquil. l.iiij. & C. quando lic. vnicui.sine iud.se vind.l. j.& ij. Item & propter debitorem fugitiuum quem capere possumus: vt ff. quæ in frau.cred.l. ait Prætor.§.fin.

Mm.

debitorem. licet quidam exponant l. illam ibi, quod captus fuit auctoritate iudicis. Accur.

ADDITIO. Dic idem in omnibus personis, quæ pertinēt ad obedientiā perpetuam, de quo nō fit questio: vt in monacho, fratre, vel vxore, quia si au fugiāt, poterūt capi ꝓpria auctoritate: vt ꝑ Bal. in l. j. C. vbi quis decur. aliá ve cond. cōuen. sec⁹ si esset quæstio. Ias.

TURA.

¶ Prima actionum [illegible] ... [illegible]

a Quod sibi debetur. Hoc duobus modis exponitur: vel ad differētiā realis actionis, secundum Azo. & ita strictè accipitur hæc definitio pro personali actione tātùm, sicut accipitur ff. eo. l. actio in personā. Vel largius, vt etiā realē contineat, nō tamē officiū iudicis: vt ff. eo l. actionū genera. quā doq; largißimè, vt etiā iudicis officiū cōtineat: illud. s. ꝙ est loco actionis: vt ꝑ ꝙ restitutio minorū petitur: vt ff. e. l. actionis verbo. [Et quòd sit actio, quæ non habeat obligationē, dicit Bartol. in l. iuris gētium. §. & ideo. ff. de pact. quamuis Fortun. ibi reprobet: & vtrū actio realis sit ꝓpriè actio, vide quæ disputat Fortun. in l. Gallus. §. idē credendum. ff. de libe. & posth. vbi tenet quòd sic. Syl.] Vel ponuntur hæc verba ad differentiā criminalium actionum, per quas nō persequor mihi debitum, sed vindictam. & secundū hoc etiam realem actionem dicas definiri hîc licet enim nō sit obligatus, qui realiter tenetur. vt ĩ. eod. §. j. ibi, aut cū eo agit, qui nullo &c. verum est ꝑsonaliter: grosse tamen potest dici, ꝙ sit realiter obligatus. Et facit ꝓ hoc, vt etiā realis hic definiatur: quia verbū debere, & ad actionē in rē, & ad actionē in personā refertur: vt ff. de verborū sig. l. pecuniæ. §. fin. [Nec obstat si dicatur, verba in definitione sunt ꝓpriè accipienda: quia hoc verum in verbo definito, non in definientibus, vt declarat Dec. in rub. de probat. Syl.] Item facit quod est in definitione verbum persequendi, quod est cōmune tam ad realem, quàm ad personalem actionem: vt ff. eod. l. actio. in personam. Item facit ĩ. eod. §. j. in prin. vbi actio realis species est actionis, sicut personalis: & ita largè accipio hic verbum debetur, sed in stricta significatione verbi huius debere, tātum alienum & non meum mihi debetur. [Idem firmat Dec. in l. si tibi. in iij. notab. ff. si cer. pet. Syl.] vnde personalis actio tantùm definiri videtur, vt ĩ. eod. §. sic itaq; & ĩ. de legat. §. sed & si rē. Sed certè quandoque ago etiam ad id, quod mihi non debetur: vt C. de pact. l. si pacto. quo pœnā. nā ibi ago ad id, quod non est debitū: sed ad id, quod ex nudo pacto cōuenit. Sed certè illud naturaliter erat debitū, quod nudo pacto debebatur, vt ff. de fideius. l. fideiussor. §. fideiussor. Vel nō agitur ibi ad id, quod nudo pacto debetur, sed ad id, quod verè debetur, sed prætextu eius consequitur etiam quod nudo pacto debetur: vt ff. de verb. signif. l. si cui. [Reprobat Præpo. Senen. iiij. casu. q. v. in ij. notab. Syl.] Itē oppono de popularibus actionibus. Nam in eis non dicitur debitum, & tamē petitur: vt ff. de po. act. l. pen. Sed nō obstat, quia saltem post litem contestatā debetur. Vel dic, quia & sibi debitum persequitur. nam cùm toti populo sit debitum, ergo & sibi. Item oppono de actione iniuriarum, quia nō dicit esse in bonis, vt ff. de iniur. l. iniuriarum. Itē non ad debitum. sed ad vindictā cōpetit: vt ff. de col. bō l. iij. §. emancipatus. & tamē est actio? Respon. nō est in bonis, vt transeat ad hæredes: vt ff. ad leg. Falcid. l. pœnales. Itē licet detur ad vindictam: tamē potest deberi mihi propter id, quod est in æstimatione vindictæ: vel ꝓpter id, quod est in alterum vt vindicta. Itē oppono de petitione hæreditatis. Itē de actione de peculio. Nam in his agitur etiam ante, quàm sit penes possessorem, vel antè, quàm sit in peculio: vt ff. de petit. hæred. l. iiij. & l. si quo. & ff. de pecul. l. quæsitum. in princ. & ff. de libe. lega. l. si quis reum. §. idem. Sed dic esse subaudiendum hic, vel deberi speratur. Vel dic, quòd quando fuit actio proposita, fuit efficax tantùm pro eo, quod tunc erat penes successo-

cessorem, vel in peculio: & posteà cũ augebatur, catenus & actionis efficacia crescebat, cùm vniuersalis, vel in aliquo vniuerso fuit petitio: vt ff. de iudic. l. solemus. Item opponitur de actionib9, quas intendunt aliqui pro aliis, vt ꝓcurator, & tutor, & prælatus, & similes. nam agunt, & tamen non sibi debitũ petunt. Sed dic, quòd quasi domini sunt: vt ff. ꝓ empt. l. qui fundum. §. si tutor. Vel dic sibi, id est ei, cui actio competit, quæ intẽditur. Vel subaudi, quod sibi debetur: vel ei cuius nomine agitur, huius alternatiuæ secundæ pars est vera.

[illegible]

Omnium autem actionum quibus inter [a] aliquos apud iudices [b], arbitrósve [c] de quacunque re [d] quæritur, summa [e] diuisio in duo genera diducitur *: aut

*deducitur.

¶. [illegible] textus. Actio est facultas à Prætore impetrata cogẽdi iudicio à Prætore dato, debitorẽ actori satisfacere. quod Frãcisc9 Hotomanus in suis in hunc tit. commẽtariis declarat. vbi docet, ꝙ hic propriè non definitur nisi actio personalis: cùm res mea mihi deberi nó possit. l. Q. Mutius. §. argento. & l. scribit. ff. de auro & arg. leg.

Omnium autem. [illegible] Cognoui definitionem, nunc diuisionem nobis explicato, ac primùm eã quæ naturã essentiámque actionis attingit. Actio vel in personã est, vel in rẽ velu ti, Cómodaui tibi equum meũ. obligatus es ad reddẽdum: si nõ reddas, Prætor mihi actionem dabit & iudicẽ, cui dicet, Si tibi appareat Titium Mæuio suum equum commodasse, tanti Mæuium damnato, quantum æquius melius existimabis. quod eodem modo intelligendum est in obligatio furti, aut alicuius delicti alterius nomine. In rẽ verò hoc modo, Possides librũ quem meũ esse dico: Prætor nobis iudicẽ dabit, cui imperabit, vt de nostra controuersia cognoscat: Si tibi appareat, fundum Tusculanũ de quo agit, esse Titii, Mæuium reddere damnato. Cor. Vib.

a Not. ꝙ dictio, omniũ, est vniuersalis. Item, ꝙ pariter ꝓponẽdæ sunt actiões corã arbitris, sicut corã iudicib9. Itẽ, quod valet argumẽtũ à sufficiẽti enumeratione partiũ. Item, quòd ad causandum rei vendicationẽ duo extrema requiruntur: dominium vel quasi ex parte agentis: possessio vel quasi ex parte cõuenti. Itẽ, quòd qui tenetur actione reali, nullo iure dicitur obligatus. Item, quòd actio est genus. Syluest.

a Inter aliquos. Videtur innuere, ꝙ aliæ actiones sũt, quæ curan aliis proponuntur: sed non est verum Accursius.

b Iudices. Ordinarios, vel delegatos.

c Arbitrósve. id est, compromissarios. nam apud eos actiones proponẽdæ sunt, vt hìc, & ff. de arbitris. l. j. Accur.

ADDITIO. Quid intersit inter iudicem, & Arbitrum copiosè exponit Frãciscus Hotomanus in suis in hunc tractatum commentariis j. §. sic itaque. eod. tit.

d De quacunque re. Generaliter accipe verbum rei: vt ff. si cer. pet. l. j. in fin. nam pro corporalibus, & incorporalibus competũt actiones: vt j. eo. §. prox. & §. ij. & ff. si ser. vend. l. j. & ij. in prin.

e Sũma. id est, prima quo ad tractatum, scilicet, vel summa, id est breuis. breuior enim esse non potest, quàm bimẽbris, sicut ista est. Sed opponit. j. eod. §. quædam. Respond. quia & illæ sunt reales, quãdo ad res agit. Item in personã, quãdo ad ꝑsonales præstationes agitur: imò etiã si simul agatur, nõ tamẽ ægrediũtur hãc diuisionem, cùm sint in rẽ, & in personã: nisi enim sic ex poneretur, iã multæ inuenirent breuiores: vt j. eo. §. aliæ. & §. actionum. & aliæ quædam diuisiones, quæ breuiores inuenirentur.

Communis opinio est cum gl. hìc, vt patet ex dictis docto. hic, & in rub. ff. si cert. pet. quòd actiones de quibus in §. quædam. non faciunt speciem de per se. Syl.

[illegible] Dic, melius facit text. in l. quis ergo casus. ff. de pec. Sed contra glos. instat: quia actio in rẽ scripta, rẽ comitatur, & tñ nõ est realis: vt j. eod. §. quædam. sed solue vt ibi, quia ius agẽdi ex reali orit ex ipsa re, & ipsi rei cõpetit, & cótra ipsam rẽ: vt hic, & in simili dicimus in seruitute de bita fũdo. ff. de nego. gest. l. qui aliena, §. fina. & sic in actione personali in rẽ scripta: vt d. §. quædam. Ang.

enim in rē sunt[a], aut in personam. Nāque agit vnusquisque aut[b] cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas[c] intendit[d] aduersarium ei dare[e], facere[f] oportere, & aliis quibusdā modis[g]. Aut cum eo agit,

¶ Aut enim in rem sunt. Ideo in rem dicunt, quia rem concomitantur: vt ff. de publicia. l. Imperatores. & in personam: quia non recedunt à persona oblati vel hæredis eius, cuius eadem est persona: vt ff. eodē l. actionum genera. §. j. & ij. & in authen. de iureiurand. à mor. præsti. in princ.

¶ Hæc glo. malè loquitur: q̄a bene fingūtur, non sunt: sed sunt eadem persona interpretatione iuris. Syl.

LIBELLVS IN ACTIONE IN REM, SIUE IN REI VENDICATIONE.

¶ Nanque agit. In actione in rem, siue rei vendicatione, si libellum quis formare velit, non poterit, nisi cōtra possessorem, quia possessio parit in rem actionē aduersario, vt C. de ali. iud. mutan. causa fact a. l. vnica. vel cō tra illum, qui dolo desiit possidere: vt ff. de noxali. actio. l. electio. ff. de regu. iur. l. qui dolo. extrà de iud. c. dilecti. ꝓpter quod sic interrogat reū, cùm vult experiri contra eum, vtrùm possideat: vel dol. desiit possidere, ne frustra experiatur, vt ff. de rei vendi. l. qui petitorio. & cogitur respōdere, & in iure facienda est interrogatio & responsio: vt ff. de interrog. act. l. qui seruū. & §. qui iure. & l. j. in prin. & si neget se reus possidere cùm possideat, amittet possessionem, & transfertur in actorem propter mēdacium suum: vt ff. de rei vendi. l. fin. in princ. & si non possideat, liber erit, nisi dolo desierit possidere: quem dolum oportebit actorem probare: vt ff. de probati. l. quoties. §. qui dolo. Si verò dicat verē se possidere, cū possideat, tūc formabitur libellus in hunc modum: Propono siue dico ego A, contra B, quòd ipse detinet rem meam, vnde propono rei vendicationem contra eum, & peto rem ipsam mihi adiudicari: & ipsum B, ad restitutionē mihi condēnari. Nec miretur aliquis, quòd ego dixi, qui detinet: & non dixi, qui possidet. nam ideo dixi, quia multi detinent rem, qui non possident: & tenētur rei vendicatione. Hic enim solùm considerat libellans in rei vendicatione, quòd habeat reus facultatem rei restituendæ: vt ff. de rei vēdi. l. officium. & licet actionis nomen editum non sit in libello: sufficit tamē assignare causam. ar. C. de edict. diui Adri. tollend. l. fina. & ff. si certum peta. l. certum. maximè hodiè per not. Decre. domini Alexandri Papæ: extrà de lib. oblatio. c. fin. quidam tamē contrarium dicunt per legem. ff. de edend. l. j. & C. de edend. l. edita. Et erit causa petēdi in hoc libello talis, Vnde cùm mea sit, peto illam rē mihi restitui. Hoc verum est quòd in omnib[9] actionibus sufficit proponere causam: nisi talis sit causa, quæ plures pariat actiones: tunc enim nomen actionis est exprimēdū: vt ff. de trib. l. ꝙ in hærede. §. eligere. & ff. de lega. & fideic. ij. l. cū filius. §. variis. & ĩ. ꝙ cum eo. §. is quoq;. circa fin. & in gl. fi. oportet etiā quātitatē & qualitatē rei exprimere, si sit res mobilis. & hoc ꝑ legē. ff. de rei vēdi. l. si in rem prima.

¶ b Aut. Hoc aut, respicit aliud aut: quod est ĩ. eod. aut cum eo, &c.

¶ c Per quas. scilicet personales actiones.

¶ d Intendit. scilicet vnusquisque, vel actor.

¶ e Dare. Cùm datio est in obligatione, vt ff. de verb. obl. l. vbi autem non apparet §. fin.

¶ f Facere. Cùm factum sit in obligatione: vt si promisisti scribere librū, quod petitur actione ex stipulatu: vt ĩ. de verb. oblig. in princ.

¶ g Et aliis quibusdam modis, id est ex quasi contractu, & ex quasi maleficio (nec enim de his suprà dixerat) quod reprobatur: quia ex quo dixit de iis, quæ sunt ex contractu, vel ex delicto: per consequens, & de iis, quæ sunt ex quasi contractu, & ex quasi delicto, dixit: vt ĩ. de oblig. qua ex quasi contra. in prin. & ĩ. tit. in princip. Vel dic omnia ista suprà esse comprehensa: sed sunt suprà dicta intelligenda, vbi precisè agebatur ad dandum vel faciendum, hîc autem quando non precisè, sed sub alternatione,

vt

vt hoc, aut illud. Sed & hoc reprobatur: quia §. non dixit, quod præcisè quid fieret. Dic ergo hic de cōdictione furtiua loqui, quæ est personalis: non tamen ex cōtractu, vel quasi, vel ex maleficio vel quasi, sed ex variis figuris causarū oritur: vt ff. de act. & oblig. l. j. in princ. Itē de interdictis omnibus potest dici, quod omnia sunt personalia: vt ff. de interdict. seu extraord. act. l. j. §. fin. nō tamē iure ordinario, sed extra ordinario sunt introducta: vnde non cōtinentur sub hac diuisione ex contractu vel quasi: ex delicto tamē vel propter delictū quādoque nō, vt in interdicto vnde vi potest videri: quandoque non, vt in interdicto quod vi aut clam, quando contra eū, qui non fecit opus, sed factum habet, datur. vt ff. quod vi, aut clam. l. iij. §. clā. & l. competit. §. fin. Et vt breuiter dicam, ille tertius articu. qui dicitur ff. eod. l. j. in prin. ex variis figuris, &c. est quod hic dicitur, & aliis, quibusdam, &c. Accursius.

¶ Communis opinio est cum gloss. quod illa verba intelligantur de obligationibus ex quasi contractu, & quasi delicto: præsertim propter illa verba, & aliis, quæ designant similitudinem. Syl.

¶ a Nullo iure. Nota hic quod ille, qui rem meam tenet, non est mihi ideo obligatus, sed ratione possessionis eum possum conuenire: vt C. de. aliena iudi. mut. cau. facta. l. j. [Nec obstat difficile contrarium, quod actio de peculio est in rem: & tamen præsupponit obligationem, quia imò est in personam. §. in personam. j. eo. vt dicit hic Hispan. Syl.] Sed oppo. teneris mihi ad rem restituendam: ergo es obligatus. respond. non est verum: quia verbū, tenetur, duobus modis accipitur. Nam si dicas, teneris: ideò quia ex natura actionis sis mihi obligatus, falsum est: si verò dicas, teneris: quia per officium iudicis debet tibi necessitas imponi, vt restituas: verum est: vt ff. de rei vendic. l. qui restituere. & si hoc modo accipitur teneris, ergo es obligatus, nō sequitur. ADDITIO. Et est ratio: quia officiū iudicis nullā præsupponit obligationē. l. qui per collusionem. in fi. ff. de act. emp. l. Quintus. in princ. & fi. & gl. ij. ff. de annu. legat. nisi largo modo: secundū quod dicit Bar. in l. fi. de iniur. & vide glo. §. in princ. in verbo, debetur. Ang.

qui nullo iure [a] ei obligatus est, mouet tamen ei de aliqua re cōtrouersiā. quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti, si rem corporalē [b] possideat [c] quis, quam Titius suam esse adfirmet, * possessor autē * dominū eius se esse dicat [d]. nam si Titius suā esse intendat, in rē actio est.

*&.
* abest.

¶ *Etiam pro incorporalibus rebus in rem proditæ sunt actiones: confessoria, scilicet, & negatoria: prior quidē ei quisibi psonalē, siue rea-*

¶ b Rem corporalem. Benedicit. corporalē: quia incorporalia non vendicantur, vt ff. de rei vendica. l. vendicatio.

¶ c Possideat. Nota in actione in rem ex parte actoris alterū duorū debere interuenire, s. dominium, vt ff. de rei vēd. l. in rē actio. & hic. vel quasi dominiū, vt emphyteuta, superficiatio: & in bonę fidei emptore, & similibus: vt j. eo. §. alie. & ff. si ager vect. vel emphy. l. j. §. fi. & l. ij. & l. iij. & ff. de supfic. l. j. in fi. j. resp. & §. quod ait. Itē ex parte rei, similiter duorum alterum, s. possessionē, vel quasi: vt quia dolo desierat possidere: vt hic, & ff. de interrog. acti. l. qui seruū. §. in iure. & l. si seruus. & de noxa. act. l. electio. §. j. ADDITIO. Ista glo. vix potest saluari, nisi loquatur de rei vend. specialiter: quia illa nunquā competit, nisi in possidentem, vel quasi.

¶ d Dicat. hoc non est necesse probare, vel dicere: sed ex voluntate dicitur hoc: vt C. de edend. l. qui accusare. & de rei vend. l. si. & j. de interdi. §. cō modum. Accur.

¶ Aequè. Suprà §. proximo, ponitur de actionibus in rem pro rebus corporalibus, nunc pro rebus incorporalibus. Et sunt duæ actiones, confessoria & negatoria. Et diuiditur iste §. in duas partes. Primò ponit de actione confessoria, quæ intētatur pro seruitute constitutā conseruāda, vel custodiēda. Secundò ponit de actione negatoria, quæ competit domino negando aduersario suo ius esse seruitutis. & sic competit pro libertate

conseruanda. Secũda ibi, Cõtra quoque. Item totus iste §. sex facit. Primò ponit exemplũ de confessoria, quæ datur pro seruitute personali. Secundò, dat duo exẽpla de cõfessoria pro seruitute reali rusticana. Tertiò, ponit quatuor exẽpla de confessoria pro seruitute reali vrbana. Quartò ponit plura exẽpla de negatoria. Quintò ponit differentiã inter actiones reales, quæ competunt pro rebus corporalibus: & interea, quę competũt pro rebus incorporalibus. Sextò infert quandam exceptionem. Secunda ibi, Vel per fundum. Tertia ibi, Eiusdem. Quarta ibi, Contra quoque. Quinta ibi, Quod genus. Sexta ibi, Sanè.

Item seruitutem vrbani, vel rustici [illegible] *altera pro liberta*[illegible] *tis in re nostra esse negamus: incorporalium autem verum* [illegible] *corporalibus rebus* [illegible] *hæ verò non.*

¶ CASVS. Vendidisti mihi vsumfructum tui fundi, eũmque mihi fruendũ permisisti. postmodum vis me vti frui prohibere, Actio mihi in rẽ dabitur. Neque enim in rẽ corporalem illa dũtaxat cõpetit, sed etiã in incorporalẽ. Dicam igitur, Huius fundi vsumfructũ meum esse aio. In versiculo Eiusdem. Debebam tibi seruitutem non tollendi, ne tuis luminibus officerem. ea aliquo modo perempta est. si nũc ędificare voluero, ac tu prohibueris, agam actione Confessoria, Aio me ius habere altius tollendi. In versi. Contrà. Sequuntur themata actionis negatoriæ. Titius vsumfructum in meo fundo habuit. non vtendo eum amisit. eum ego statim occupo, si postea vti frui velit, actionem habebo negatoriam in illum, qua contendam ei ius non esse vti frui. Item, ædes vicini mihi seruitutem debebant ne altius tollerentur. vicinus eas vult tollere. In rem habebo actionem, Aio tibi altius tollere ius non esse. Cor. Vib.

LIBELLVS PRO SER-
[illegible]

¶ Est quædam actio realis, quæ datur pro seruitute vendicanda, siue sit realis, siue personalis, vt hic. §. æquè. & ff. si ser. vẽd. l. ij. & primò circa seruitutẽ personalem formatur libellus. Est autem seruitus personalis vsusfructus, quẽ habemus in rebus alienis: vt ff. de vsufruct. l. j. & s. de vsufruct. §. cõstituitur. & s. de vsu, & habita. in prin. forma igitur libellum primò in seruitute personali, in hũc modum: Dico ego B, cõtra C, q ipse habet prædiũ: in quo habeo ius, siue seruitutẽ, vtendi fruendi: vnde propono confessoriã actionẽ cõtra dictum C, & peto dictã seruitutẽ mihi adiudicari: & ipsum C, vt patiatur me vti frui, condẽnari. In qua etiã actione sufficit causã proponere: vt s. dictũ est: & proponetur ita, Vnde cùm habeã ius vtẽdi fruẽdi, peto mihi illũ condemnari. Eodẽ modo formabis libellum in eo, qui habet tantùm vsum, dimittendo hoc verbũ frui. & potest addi sic, Et quia tanto tẽpore me prohibuit, & impediuit vti frui, peto dictum C, in fructibus quos percepissem, vel percipere potuissem, mihi cõdemnari. & hoc per l. j. ij. & iij. respõ. & l. fin. ff. si vsusfr. pet.

LIBELLVS PRO SER-
[illegible]

¶ Circa seruitutem realem forma sic libellum. sed primò sciendũ est, quòd seruitus realis non potest deberi, nisi vterque habeat prædium: vnus vnum, quod seruiat: alter aliud, cui seruitur: vt s. de seru. §. ideo autem. & ff. cõm. præ. tam rust. quàm vrba. l. j. in fi. Seruitutes rus. præd. sunt iter, via, actus, & aquæductus, vt ff. de ser. rust. præd. l. j. in princi. Forma ergo sic libellum in ser. rus. præd. Dico ego A, contra B, quòd habeo seruitutẽ eundi per fundum suum ad fundum meum: vnde propono confessoriam contra ipsum B, & peto ipsam seruitutem mihi adiudicari: & ipsum, vt patiatur me vti hac seruitute mihi condemnari. Eodẽ modo formabis in aliis seruitut. rustic. prædiorum, & loco actionis si vis, potes ponere causam, & assignare, scilicet, hanc, Vnde quia ius habeo eundi; & formabis, vt in libello

bello supperiori continetur.
¶ a Aequè. s. datur actio in rem.
¶ b Agat. scilicet actione cõfessoria. Quod sic vocetur, legitur ff. si ser. vẽd. l. ij. in princip.
¶ c Vtendi. Hęc seruitus est personalis: sed sequentes reales, vt ff. de serui. l. j.
¶ d In rẽ actio est. s. confessoria.
¶ e Eiusdem generis. Vt sit in rem.
¶ f Ius sibi esse. Not. quòd confessoria ponit verbis affirmatiuis, & negatoria negatiuis: & ex hoc cõprehenditur mediũ cõcludendi in huiusmodi actionibus: de quo dic, vt per Angel. hîc.
¶ g Tollẽdi. Vt si eras in quasi possessione seruitutis domus meę, ne mihi liceret altius tollere, me volente ædificare, debeo agere negatoria, & ita hîc interserit exemplum negatoriæ: vt ff. si ser. vẽd. & l. si fortè. §. j. [Hæc opinio dãnatur ab omnibus hîc, & à Præpos. Senen. in vij. casu q. j. in princ. Syl.] In hac enim seruitute negatoria verbis affirmatiuis, & confessoria negatiuis ꝓponitur, vt ff. si seru. vend. l. loci. Alia verò exempla quæ ponuntur, bene ponũtur in confessoria vsque illuc, contra, &c. Vel pone hoc exẽplum in cõfessoria: vt si talem mihi debeas seruitutem, vt altius teneas ædificatum, vt ff. de seru. vrb. præd. l. si arborẽ §. interdum. & l. eum debere.

ADDITIO. Sed quæro, quorsũ agerem, vt mihi liceat alterius tollere, quod pati & naturaliter & ciuiliter teneris? l. altius. C. de ser. & aqua l. cũ eo. §. Imperatores. ff. de serui. vrb. Hostiensis dicit hîc, quòd actio hæc nõ semper seruitutis, sed certè libertatis etiam asserendæ causa interdum instituitur, vt apparet ex. l. loci corpus. §. competit. ff. si seru. vẽdicet. l. si prius. ff. de noui. oper. nunti. l. iiij. §. libertatem. ff. de vsucap.

¶ Aequè a si agat b quis *, ius sibi esse fundo fortè, vel ædibus vtendi c fruendi, vel per fundum vicini eundi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio est d. Eiusdem generis e est actio de iure prædiorum vrbanorum: veluti, si quis * agat ius sibi esse f altius ædes suas tollendi g, prospiciẽdive, vel proiiciẽdi aliquid vel immitendi tignum in vicini ædes.

* abest.

* abest.

LIBELLVS PRO SERVITVTIBVS VRBANORVM PRÆDIORVM.

¶ Contrà quoque. Seruitutes vrbanorum prędiorum sunt, vt seruitus prospiciendi, vel immitendi tignum in vicini ædes, & alię similes: vt s. hoc §. æquè. ver. eiusdem. & ff. de serui. vrb. prædio. l. j. & forma libellum in qualibet istarum actionũ, hoc modo: Dico ego C. contra A, quòd ego habeo, ius immittendi tignũ de domo mea in ædes suas: vnde propono cõfessoriam cõtra ipsum, & peto dictũ ius, siue seruitutem immittendi tignũ mihi adiudicari: & ipsum A, vt me patiatur vti tali seruitute, mihi cõdemnari. & in libello potes edere causam pro actio. & erit causa talis: Quia seruitutem habeo immittendi tignũ de ædibus suis in ædes meas, vnde peto, &c. nihil aliud in libello mutatur. Et eodẽ modo forma libellum in aliis seruitu. vrbanorum prædior. excepta seruitute altius non tollẽdi, in qua libellus habet formari verbis negatiuis, scilicet, hoc modo, Dic. ego A, cõtra B, quòd ipse nõ habet ius altius tollendi ædes suas: quia ego habeo seruitutẽ in ædes suas altius non tollendi: vnde proponendo confessoriam contra ipsum B, peto seruitutem altius nõ tollendi mihi adiudicari: & ipsum ne altius tollat, mihi peto condemnari. Et in ista sicut in aliis potest loco actionis causa proponi, hoc modo: Vnde cùm habeam seruitutem in ædes suas altius non tollendi, peto, &c.

LIBELLVS IN ACTIONE negatoria.

¶ Est & alia realis actio, quæ cõpetit pro seruitute neganda tã in rusti. prædio. quàm vrbano, & appellatur negatoria: vt ff. si ser. vẽdit. l. ij. in princip. & hic in versi. cõtrà. Super quo formandus est lib. & in rustico prædio & vrbano. Sed primò in seru. rust. præd. formatur libellus hoc modo, Dico ego A, cõtra B, quòd cũ ipse sit in quasi possessione seru. eundi per fundum meũ ad fundum suum, & ipse non habeat seruitutem in fundo meo, proponẽdo

negatoriam contra ipsum B, peto absolui à tali seruitute. In isto libello potest poni causa loco actionis, vnde cùm seruitutem non habeat eundi: peto, &c. Similiter in aliis seruit. præd. vrb. formatur, negando, scilicet, vt acti. sit negatoria, & causa similiter. Vnde cum non habeat ius istius seruitutis, peto, &c. Petam etiã in act. negatoria, quę datur ꝑ seru. vrb. præd. denegandis, sic formari libel. Dico ego C, contra B, ꝙ cùm ipse sit in poss. immittendi tignũ de ædibus suis in ædes meas, & ipse non habeat ius immittẽdi tignũ in ędes meas, peto, &c. Et sic formatꝰ lib, in aliis seru. vrb. præd. denegãdis, formando per verba negatiua. Similiter formatur sic, quando negatur serui. altius non tollendi: in qua nõ formabitur lib. verbis affirmatiuis, sed negatiuis: hoc modo, Dico ego A, cõtra B, ꝙ cùm ipse sit in quasi posses. seru. ædium mearum, ipse habeat ser. in ædes meas, ne mihi liceat illas altius tollere: ideo peto proponendo negatoriam actio. cõtra ipsum B, ab huiusmodi seruitute absolui, & ipsum, ne me altiùs tollẽtem impediat, mihi cõdemnari. & causa in hoc libello proponitur talis: Vnde cùm ipse non habeat seruitutem in ædibus meis, ne liceat mihi altius tollere, peto, &c.

¶ Contrà [a] quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ sunt actiones [b], vt si quis intendat ius non esse aduersario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquámve ducendi, item altius tollendi [c], prospiciẽdíve, * vel proiiciendi, immittendíve:

* absunt vel, & vc.

¶ a Contrà. id est cõtrarium. Nam suprà, de confessoria, per quam seruitutes debentur: nunc de negatoria, per quam seruitutes denegantur: vt ff. si seru. vend. l. ij. in princ.

¶ b Proditæ sunt actiones. scilicet negatoriæ.

¶ c Altius tollendi. Exemplum confessoriæ. In his enim exemplis omnibus repetitur non. Vel dic non repeti non, ad hoc exemplum, sed ad alia sic. Sed quæritur hic, quãre nomina talia dantur talibus actionibus? Respond. Pla. quia negatoria negatiuis verbis proponitur, confessoria verò affirmatiuis. [Communis conclusio est, quòd confessoria verbis negatiuis, negatoria verbis affirmatiuis proponatur: & ideo opinio Plac. non est vera respectu expressionis faciendæ in libello, sed respectu intentionis agẽtis. vt declarãt hic Ias. & Hispan. Syl.] Hęc opinio reprobatur in seruitute altiùs tollendi: ibi enim cõfessoria negatiuis, negatoria affirmatiuis verbis ꝓponitur. Dic ergo potiùs inspiciendam esse naturã, quàm verba, vt confessoria ideo dicatur: quia ad hoc vt cõfiteatur se debere, datur: negatoria autem, quia negatur. Item quare istæ dicuntur in rem? Respondet: quia ad similitudinẽ rei vendicationis dantur. Sicut enim illa ratione dominij, vel quasi, datur, sic & istæ: vt ecce ratione dominij datur confessoria. s. domino fundi, cui seruitus debetur: vt ff. si ser. vend. l. ij. §. hoc autem. & ratione quasi dominij, vt fructuario, creditori, & superficiario. Itẽ Publiciana datur ei, cui seruitus est constituta à non domino fundi: vt ff. de re mis. l. j. §. idem Iul. & de superfi. l. j. §. fin. & si vsufr. pet. l. j. & de pub. in rem act. l. si ego. ij. & iij. resp. Item sicut ratione possessionis, vel quasi, datur rei vẽdicatio: sic & hæc cõfessoria, ratione veræ possessionis aduersus eũ, qui possidet agrũ, qui seruitutem debet: vt ff. si vsuf. pet. l. vti frui. §. vtrum. vel quasi possidet: vt ff. si vsufr. pet. l. fina. Hoc idem in negatoria: nam ipsa ratione dominij, datur domino fundi, qui negat seruitutem deberi: vtilis autẽ quasi domino, quia ius habet in fundo, quem negat seruitutem debere: vt ff. si ser. vẽd. l. ij. Et ecõtra ratione possessionis intenditur contra eum, qui possidet rẽ ratione vsufructus: vt ff. de acqui. pos. l. naturaliter. vel quasi possidet, vt si re vtatur propter illam seruitutem, quã sibi dicit debitam: in quibus non est vera possessio, etiã naturalis. arg. ff. de seru. vrb. pręd. l. si ædes. §. libertas. & §. seq. & ratione horum & similiũ, dicuntur in rem. Item not. ꝙ dicit Pla. quòd negatoria ita demũ datur, si fuerit seruitus constituta, & postea amissa: sed falsum est. cõpetit enim, & si nulla fuit: vt ff. si ser. vend. l. loci. §. competit. & l. fistulas.

¶ a Istæ

istæ quoque actiones a in rem sunt, sed negatiuæ. Quod genus actionis b in controuersiis rerum corporalium proditũ nõ est. Nã in his c is agit, qui non possidet: ei verò, qui possidet d, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse e. Sanè vno* casu f, qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet: sicut in latioribus Digestorũ libris opportunius apparebit g.

*In hoc

¶ *Iam secunda actionum sectio per-*

¶ a Istæ quoque actiones. De quibus s. prox. §. dixit. Nam ad proxima est facienda relatio. vt ff. de leg. j. l. si seruus plurium. §. fi. & de testa. l. hæredes. §. sed & si notan. nam aliæ non sunt negatiuæ, sed affirmatiuæ: sed in eo q dicit, in rem sunt, potest ad vtrũquereferri.

¶ b Quod genus actionis: scilicet negatoriarum, & affirmatiuarum. Et nota quòd nomen actionis largè hic ponitur: aliàs verò pro personalibus tantùm, vt diximus s. eo. §. j.

¶ c In his. scilicet in causis rerum corporalium.

¶ d Possidet. in solidum. Si enim duo afferant se possidere, & vterque vincit, poterit alter vendicare, vt ff. vti poss. l. si duo. in fi. j. resp.

ADDITIO. Hotomanus hic putat legendum esse, Ei verò qui non possidet, non est actio prodita, per quã neget rẽ possessoris esse. Tu vide ipsius disputationem.

¶ e Neget rem actoris esse. Hæc verba restringunt præcedentia. s. ei verò &c. Nam hoc perpetuò verum est, q aliàs non datur actio possidenti, per quam neget rem actoris esse. Sed potest poni casus, vt possessor habeat actionem, per quam dicat se dominum esse: vt ff. de rei vend. l. officium. & ff. vsufruct. quemad. cau. l. si. vsus fructus nomine. Constat enim commodatarium non possidere, & commodantem possidere: vt ff. commo. l. rei. Idem in conductore, & locatore: vt ff. de vsuc. l. non solum. §. j. Alii dicunt legem illam, officium, loqui quã do alius non possidens agit, vt sic ratione detentionis talis agatur. Sunt & alii, vt Bal. & Ioann. qui dicunt, quòd eo ipso, q agit possessor reivẽdicatione, renũtiat causæ possessionis: cùm hoc sit possibile, te possidere, & vendicare posse: prima verior est. Accur.

¶ Et ista cõmuniter tenet, quãuis nõ multum cõgruat huic literæ. Siluest.

¶ f Vno casu. Vt in duplicibus indiciis: vt ff. de iud. l. in tribus. & j. eo. §. quædam. & ff. vti poss. l. si duo. §. j. & j. de interd. §. iij. & ff. fam. ercisc. l. j. Vel dic, quòd dicit de qualibet exceptione proponenda. Nec enim hic dicit, q fit act. sed cautè dicit, q partes siue onera actionis sustinet, secundũ Ioan. vt ff. de except. l. j.

ADDITIO. Dic, nec etiam placet hoc Pet. & Dyn. quia secũdũ hoc esset plus quàm mille casus. Vnde Pet. ponit exemplũ, quãdo reus suscepit in se onus probandi, scilicet q res petita pertineat ad eum, & non ad actorem: vt l. circa. ff. de proba. & hoc exẽplũ placet hic Ioan. Fab. nam litera non dicit, actor, sed vicem actoris sustinet. & sic non est propriè exceptio, sed quædam illatio. Ang.

¶ g Apparebit. Vt ff. de iudi. l. in trib. secundum primum: vel ff. de except. l. agere etiam.

¶ Sed istæ. Diuiditur in duas partes. Primò ponit & declarat actiones precedẽtium §§. fore ciuiles. Secũdò ponit de actionibus prætoriis: ibi, aliæ autem. Item ista secunda subdiuidit. Nam primò ponit de actionibus in rem prætoriis. Secundò ponit de personalibus. Secunda inferiùs in §. in personam. Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit, quando res petit quasi vsucapta, quæ non est. Secundò, quando vsucapta, est: & petitur, ac si vsu capta non esset. Secunda ibi, in §. rursus. Item prima subdiuiditur. Nã primò ponit de actionibus prætoriis in rem. Secundò, de eis duo ponit exẽpla. Secunda ibi, Ecce plerunque. Primum exemplũ prosequitur, ibi, Nanque sicui. Secundum in §. rursus. iam allegato. Arc.

CASVS. Audiui primam diuisionẽ, quæ actionis naturam essentiámque attingebat. Explica mihi, quæso nunc eam, quæ subiectum in accidentia distribuit. Actionum igitur quasdã ius ciuile, quasdam Prætor pro suo imperio introduxit. Superioris speciei quasdã antea proposuimus: alterius

nunc tibi exemplum exponetur, si modò prius admonuerimus harum quoque quasdam esse in rem, quasdam in personam. In rem, veluti, Seruum mihi alienum bona fide accipienti vendidisti. ad eum vsucapiendum, opus erat triennio. quum tamē eum amplius duob⁹ annis nō possedissem, amisi. Ius ciuile mihi non dat actionem contra possessorē. eam enim duntaxat concedit dominis. ego autem dominus non sum. Equū igitur illum amittebam, nisi Prætor quidam Publicius hoc iniquū esse videns, mihi actionē in rem dedisset, qua perinde ac si rem vsucepissem, dicam, Aio hunc seruum meum esse: quæ actio ex auctoris sui nomine dicitur Publiciana, Cor. Vibula.

¶ Not. primò, quòd actiones de quib⁹ suprà, sūt de iure ciuili. Itē, quòd Publiciana introducta est iure prætorio. Itē, quòd dictio, aliæ, est implicatiua. Itē, quòd Prætor dabat actiones: & sic videtur colligi, q̄ statuta cōderet. Itē, quòd in materia generali exēpla sunt necessaria. Itē, quòd dictio, plerūque, denotat regulam in contrarium Item not. aliam diuisionem actionū. Item, quòd in Publiciana requiritur traditio, vel quasi. Itē, quòd si quis bona fide, & iusto titulo rem acquisiuit à nō domino, & eius rei possessionē amittat, datur ei Publiciana cōtra possidētē, vel contra illum, qui rei restituendæ facultatem habet. Syl.

¶ Sed istæ. Latenter accedit ad secundā diuisionē, scilicet aliæ sūt ciuiles, & aliæ prætoriæ, & de omnibus exempla ponit. Sed quęritur de duab⁹, scilicet de actione in rē, quæ daī cōtra eū, qui dolo desiit possidere. Videt̄ enim Prætoria, vt ff. de noxal. act. l. actio. §. j. Sed & ciuilis videt̄ inspecta persona actoris, qui de iure ciuili admittiī ad agendum: vt ff. de rei vend. l. in rem actio. Sed dic eā ciuilē inspecta potius persona actoris, quæ dignior est: vt ff. de dol. ma. except. l. purè. §. fina. Et

[illegible] & primò de in rē prætoriis. Qui iusto titulo [illegible] dominū credebat, [illegible] acceperit, si prius rei possessione ceciderit, quàm vsucapionē absolue[illegible] sus possessorem Publicianam in rem actionem intentare potest: vt perinde ei [illegible] nactus fuerit.

¶ Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem [a] habuimus, & si quæ sunt similes [b], ex

hæc consideratio semper habetur. nā hæreditatis petitio dicitur prætoria, quādo bonorum possessori datur, vel fidei commissario, licet contra possidentem pro hærede, vel pro possessore detur. & ècōtra, si det hæredi de iure ciuili, dicatur ciuilis: vt ff. de pet. hær. l. j. Semper enim iudicam⁹ an actio sit ciuilis vel prętoria, inspecta persona actoris. [Cōmunis opinio est, quòd actio hęc inuentione sit ciuilis, p extēsionem tamē possit dici prætoria: vt dicit hîc Ias. Syl.] Secūdò quęritur de actione commodati. Sed dic eam ciuilem: vt ff. cōmo. l. in cōmodato. § sicut. Et quòd dicitur eod. titu. ff. commod. l. j. in princip. in glos. ait Prætor. quæ est glo. j. vel approbādo, vel confirmando dicit, non inueniendo, sicut & de petitione hæreditatis dicitur. ff. si pars hæredi. peta. l. j. in princ. Sed tamen ipso ciuilis est, cùm sit ex senatusconsulto, & centum viralis dicatur: vt ff. de peti. hære. l. item veniūt. §. cùm antequam. & C. de hære. pet. l. si in prin. Omnes enim actiones, quæ oriuntur ex his quinque partibus iuris, scilicet legibus, senatusconsultis, plebis scitis, principū placitis, & responsis prudentum, ciuiles sunt. Quæ verò à magistratibus, vel Prætorū edicto descendunt, prætoriæ sunt: vt s̄. de iur. nat. §. cōstat. vsque ad §. ex nō scripto. & ff. de iustitiā & iur. l. ius autem, & infrà de perpetu. & temporalib. actioni. in princip. Aliæ autē præter duas supradictas certæ sunt, vtrum sint prætoriæ, vel ciuiles. Accur.

¶ a Quarum mētionem. s. expressam, vt de quibusdam dictum est.

¶ b Et si quæ sunt similes. Vt quæ sunt ex cōtractu, vel quasi: vel ex delicto, vel quasi: & quæ descendūt ex variis figuris causarū, vt suprà eodē. §. j. & ij.

¶ Quanuis Dyn. hîc acerrimè inuehatur in hanc glos. tamen communiter doct. eam saluant, præsertim cùm exēplicatiuè loquatur. Syl.

¶ a Ex

¶ a Ex legitimis. id est, ex lege duodecim Tabularum, &, pro id est ciuilib. Vel dic ciuilibus, id est, ex auctoritate iuris prudentum, & eorum responsis. nam totum est ius ciuile, vt ff. de iust. & iur. l. ius autem ciuile. & de orig. iur. l. ij. §. nouissimè.

¶ b Aliæ autem. Aduerte, quod hîc doctores ita distingunt hunc. §. incipiẽdo ibi, Sed istæ quidem tamen communiter allegatur in materia Publicianæ. §. aliæ. hîc, & non superius incipiendo.

¶ c Tam in rẽ. id est, tam in rem tantùm, quàm in personam tantùm, Nec enim aliqua prætoria inuenitur, quæ sit mista, scilicet in rem, & in personam, licet ciuilis talis inueniatur: vt ĩ. eod. §. quædam. [Dic non esse verum talem petitionem hæreditatis esse mistam: quia communis opinio est in contrarium, vt in rubr. ff. si cer. pet. Syl.] Et primo hîc de realibus dicit vsque ad §. in personã, & postea de personalibus dicet. Accur.

¶ Rationem assignant docto. in rubr. ff. si cert. pet. Syl.

¶ d Ipsas. scilicet prætorias: quasi diceret, non solùm ciuiles, quas exposuimus.

¶ e Necessarium. id est vtile: quod enim medicamenta morbis, hoc exhibent iura negotiis: vt in authent. hæc constit. Inn. in prin. col. viij. Nec enim necessitas in principe poni potest: vt ff. de leg. & senatusconsf. l. princeps. Item quia per exempla apertius intelligitur: vt hic, & C. de transac. l. vt responsum. & ff. de colla. bon. l. Prætor. §. Iulianus.

¶ Intellige necessarium quo ad intellectum, non quo ad legislatorem. Syluester.

¶ f Ecce. Hoc est primum exemplũ, qđ exponitur statim ibi, nanque, &c.

¶ g Plerunque. Quia hoc semper dicere non poterit: scilicet contra dominum, nisi in casibus: vt statim dicemus.

¶ h Dicat. Agendo Publiciana.

ADDITIO. Dicet enim possessori perinde atque si vsucapionem cópleuisset, se dominũ esse. Significat enim vox Quasi, non Fermè, sed Tanquam ὡσανεὶ, perinde acsi. vt docet Francisc. Hotoma.

¶ i Vel ex diuerso. Hoc exponitur infrà. §. rursus.

¶ k Possessor. i. dñs quondã, ad quẽ rediit tunc possessio. Vel dic possessor quondam, nunc petitor.

legitimis a, & ciuilibus causis descẽdũt. Aliæ autem b sunt, quas Prætor ex sua iurisdictione comparatas habet, tam in rem c quàm in personã: quas & ipsas d necessarium e est exemplis ostendere. vt* ecce f, plerunque g ita permittit Prætor* in rẽ agere, vt vel actor dicath* se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit: vel ex diuerso i possessor k dicat aduersarium suũ non vsuceperit.

* abest.
* abest.
* diceret.

¶ *Actio Publiciana [illegible] & [illegible] tate Prætoris illi, qui rem nactus est à non domino ex [illegible] qui esset aptus ad [illegible] nem, & datur quasi ipse rem vsuceperit [illegible]*

LIBELLVS IN ACTIONE Publiciana.

¶ Nãq; si cui. Hic tractat̃ de actionib. prętoriis realibus: & primò de Publiciana, in qua qualiter formet̃ libell⁹, est videndũ. Vnde sciendũ est, ꝙ actio Publicia cõpetit, quãdo res aliena traditur ex iusta cã, vnde si cadet à possessione aliquo casu, poterit hac actione agi cõtra possessorẽ, nisi sit dominus, qui possidet: vt ff. de Publ. l. j. §. pen. & fin. & ĩ. e. §. prox. ver. ecce plerunque. Formabis ergo sic in hac actione libellũ: Dico ego A, cõtra B, ꝙ ipse detinet rem mihi traditam ex causa emptionis, quã quasi vsucepi, vnde proponẽdo Publicianam cõtra ipsum B, peto ipsam rẽ iure quasi dominii mihi adiudicari, & eũdẽm B, ad eius restitutionem condemnari. In hoc libello licet nomen actionis proponatur, sufficit vt causa edatur, quæ talis est: Vnde cùm ipsam rẽ quasi vsuceperim, peto, &c. vt in prædicto §. ecce plerunque. vel potest assignari pro causa hoc, Vnde cùm ipsa fuerit mihi tradita ex causa emptionis, peto &c. & est eadem prima cum ista. quia traditio ex iusta causa parit vsucapionẽ: vt ff. de Pub l. l. j. ij. iij. & iiij.

¶ Nãque si cui ex iusta causa[a] res aliqua tradita[b] fuerit, (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorũ) & necdum eius rei dominus effectus[c] est: si eius rei possessionem casu[d] amiserit, nullam[e] habet in rem directam[f] actionem ad eã rẽ persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt quis dominiũ suum vendicet[g]. Sed quia sane durum erat, eo casu[h] deficere actionẽ[i]: inuenta est à Prætore actio[k], in qua dicit[l] is, qui pos-

¶ a Ex iusta causa.i. ex aliquo cõtractu, qui descendit ex iusta causa. i. ex affectione vtriusque partis: vt ff. eo.l. in omnibus rebus.ad fi.ti. quam affectionẽ iustum est seruari: vt s. de rer. diu.§.per traditionem. Et hoc dummodo talis titulus fuerit aptus dominiũ trãsferre, licet non transferat: quia traditio non plus transfert, quàm fit apud eum, qui tradit: vt ff. de acq. rer. domi. l. traditio. Et nominatur huiusmodi cõtractus.ff. de Pub. l.j. in fi. & l.ij. iij. iiij. v. vj. & vij. si verò contractus non est habilis transferre dominium, non competit Publiciana: vt ff. de Publi.l quicunque.§.j.& fin.

¶ b Tradita. A non domino.

¶ c Dominus effectus. Per vsucapionem. Nam per traditionem dominus factus non fuit. Si autem altero istorũ modorum factus dominus fuerit, Publiciana ei non datur, sed directa rei vend. vt ff. de Publ. in rem actio.l.j.in princ.& §.j.

¶ d Casu. imò & si quocunque modo. Nam & si per furtum, vel rapinã, vel aliam vim amiserit: nõ tamẽ habet in rem actionem directam, sed hanc: licet habeat & alias actiones, vt furti, vel vi bonorum rapto.& similes, vt s. de obl. quæ ex delict. §. sed & bonę fidei.& s. vi bonorum raptorum.§. fin.

¶ Et sic not. ex hac glos. quòd furtum non connumeratur inter casus fortuitos: de quo latè disputat hic Hispan. Syluest.

¶ e Nullam. De aliis autem realibus constat: sed de hac rei vendicatione dubitatur.

¶ f Directam. Sed nũquid Publiciana competit ratione vtilis dominij? Quidam dicunt quòd sic. dicentes, ꝙ vtile dominium habet, cui Publiciana competit: & dicunt hanc esse causam Publicianæ, sicut directum dominium est causa directę actionis in rẽ: vt ff. de rei vendica. l. in rem actio. in princip. Alij dicunt, quòd nec vtile

dominium habeat, cũm ille, qui vtile dominium habet, etiam contra dominum agat: vt ff. si ager vectig. vel emphyt. pet. l.j.ij. & iij. quod non est in Publiciana: vt ff. de Pub. l. pen. & fin.

¶ g Vendicet. Hoc videtur falsum. nã aut habeo dominiũ, & tũc nõ vẽdico, qđ habeo: si non habeo, nec tũc vendico: vt ff. de rei vẽdi. l. in rẽ actio. l. j. j. respõ. Itẽ dominiũ est ius, & res incorporalis: quomodo ergo vendicatur? Sed dic dominium, i. rationẽ dominii.

¶ h Eo casu. s. isto supradicto.

¶ i Deficere actionem. Quod erat secũdum ius ciuile.

¶ k Actio, s. Publiciana, vt statim subiicit: aliàs nisi Prætor actionis nomẽ diceret, in factũ daretur, sicut ex ciuili obligatione noua dat̃ condictio ex lege, si nõ caueatur de nomine actionis: vt ff. nau. caup. stabu. l. & ita §. ait Pretor. in gl. ij. & ff. de cõd. ex leg. l. j. ADDITIO. Nota gloss. secundum Dyn. quam tene menti pro regula, quæ actio comperat ex remedio ciuili, vel prætorio: pro qua facit text. ff. de adul. l. quod ex his. Sed contra hoc opponitur de l. sed & si possessori: in princip. de iureiurand: coniuncta gloss. in verbo, dandam; vbi actio in factum, & Publiciana videntur esse idem. Sed tu responde, vt ibi per glos. & docto. Ang.

¶ l Dicit. Et sic videtur, quòd Prætor permittit mentiri: quod Placen. concessit: & idem in sequentibus casibus tribus. & facit. C. de bon. mat. l. j. vnde sic libellum formabat, Peto talem rem quam possides, & quam emi vel alia simili iusta causa habui à non domino: quia dico me vsucepisse. Nã licet hæc verba, quia dico me vsucepisse, &c. directam rei vendicationem magis videantur inducere: tamẽ ex adiunctis Publicianam signãt. Alij dixerunt ita esse formãdum, Peto talem rem quam dico meam: sed quia fortè non possim probare meã, pro-

pone

pono Publicianam. Alii dicunt vtranque alternatiuè proponi, scilicet, rei vend. & Publicianam: hoc modo, Peto talem rem iure directi, dominii, vel quasi: & hanc approbat consuetudo. Sed certè duæ primæ nõ placent: quia quomodo diceret rem suam se vsucepisse, cùm hoc non sit verum? sic enim peieraret in sacramẽto calum. vt C de iur. propter calum. dam. l.j. Sed illi respondent: quia hoc facit lege permittente: vnde non peierat. ff. qui satisd. cog. l. fin. Sed hæc vltima placet: quia vnã debet eligere, & nõ pluribus agere actionibus: vt ff. de regu. iur. l. nemo. §. quoties. [Et iste modus approbatur ꝑ Dyn. Angel. & Iaso. Syluest.] Dic ergo quartò esse formandum in hunc modum libellum, Peto rẽ talẽ mihi restitui iure quasi dominij, perĩde ac si vsuscepissem. Verbũ enim quasi, positũ s. eod. §. aliæ, hic repete, & similitudinariè ponatur, non affirmatiuè, id est, dicere, sicut vẽdicare quo ad effectũ re verè vsucapta: ita nũc quasi vsucapta: & ita in sequẽtibus casibus. Ex ꝑdictis patet, quòd quinq; sunt necessaria, vt detur Publ. scilicet traditio, vel quasi. quod dico propter res incorporales, quæ tradi non possunt: vt ff. de acquiren. rer. domi. l. seruus. §. incorporales. ff. de Publi. l. j. & l. traditionẽ. §. j. Secundò, quòd ex titulo apto ad mutationem dominii, vt hìc dicit, vt ex venditione, vel similibus. Item quòd à non domino accepit. Nã aliàs dominium esset translatum. ff. eo. de Public. l. j. in prin. ibi, à non domino. & ibi not. Item quartò, quòd bona fide acceperit: vnde crediderit se dominum factum esse tunc: vt ff. de Publ. in rem acti. l. eũ qui furioso. §. Prætor. Quintò, quòd credat se dominum hodie non esse, cùm proponit eam: aliàs esset sibi cõtrarius. Sed tãtùm duo prima ex his quinque sunt difficilia agẽti, scilicet probatio traditionis, & tituli: rei qua consistunt intellectu agentis, cùm sint de sua conscientia, quæ per testes probari non possunt. Sed quid, si dubitat hodie vtrũ actor fuerit dominus vel nõ? Respon. salua fide proponat, quod sibi melius videtur, vel rei vẽdica. vel Publ. Sed quando penitus est in dubio, ꝓponat Publicianam: & in ea obtinebit, nisi aduersarius probet actorem huius dominum fuisse: quod si probet, dabitur ei rei vendica. qui enim egit actione Publ. & succubuit, nõ repellitur à rei vendi. directa, Idem ècontra: vt ff. de euictio. l. minor. §. si seruus. licet quidam dixerunt cõtrarium in vtroque casu: quia ius suũ vndecunque & qualecunque in primo indicio deduxisse videtur: vt ff. de exceptio. rei iudica. l. si mater. §. eandem. Sed expone vndecunque, & qualecunque, id est siue de iure ciuili, siue de iure gentium, dum modo directum: vt ff. de rei vendicatio. l. in rem actio. in princip. At illi dicebant, siue directum, siue vtile: & ita patet, quòd cum sint cõtrariæ rei vendicatio directa, & Publicia. vno libello proponi nõ possũt. vt C. si ser. ext. l. j. sed ex cõsuetudine contrarium seruatur. Nam vtraque simul proponitur: licet super vna probationes tãtùm inducat, ne sibi contrarius sit. quod certè est cõtra d. I.C. & regulã illam. ff. de regu. iur. l. nemo. §. quoties. & hoc ex parte actoris. Ex parte autem rei spectamus, an possideat, vel dol. desierit possidere: vt in rei vendicatione diximus. Nam contra omnem possidentem datur, præter quàm contra dominum: vt ff. de Pub. l. pen. & l. fina. Sed etiam contra dominum datur in sex casib⁹. Primus est, si à nõ domino emi, qui postea vero domino successit, & ad eum possessio redierit: nã licet sit fact⁹ dominus, tenetur tamẽ Publ. vt ff. de rei vẽd. l. si à Titio. Secũd⁹ est, si rem à nõ domino emi, & postea ver⁹ domin⁹ voluerit à me vẽdicare: sed ego fui absolutus: & postea res ad illũ rediit, agat Public. & si excipiat de dominio, ego replicabo: quia quandoque eo agẽte fui absolutus: vt ff. de excep. rei iudi. l. si quis rẽ. Terti⁹ est, si egi noxaliter contra bo. fid. poss. serui, & ipse dedit mihi eum pro noxa: siue enim contra me possidenten verus dominus agat, siue eo possidente, ego agam Public. obtineo: vt ff. de noxa. l. & generaliter, & l. præced. in fine. Quartus est, si ego fui missus in possess. vicinæ domus, quam aliquis bona fide possidebat, possessore non cauente: & postea verus dominus inueniatur possi-

* quasi.

sessionem amisit, eam rẽ se* vsu cepisse, quàm vsu nõ

cepit, & ita vendicat suam esse, quæ actio Publi-

dere vi fortè,& vnde vi interdictum, & Public.habeo:vt ff.de damno infe. l.damni.§.si pupillus. versic. non solùm. Quintus etiā adiicitur, vt si rem possideo,& eam non dolo, sed culpa desii possidere: & sic litis æstimationem tantùm,secundum ius vendicanti prestitit, vt ff. de rei vend. l. qui restituere. si postea res ad dominū redeat, agam Publ. contra eum: vt ff.de rei vendi. l. si culpa. Vel expone. l. illā, vt habeat vtilē actionē,quā actor directā haberet quasi nomē emisse videatur,Sextus adiicitur: si me mādante rem meā vendidisti: sed me prohibente tradidisti emptori: hac act. vel exceptione defenditur. Præterea etiam contra me dominū hac actione agit: vt ff.de Publ.l.Papiniam.

ADDITIO. Not.hāc glos.quæ ponit casus,in quib⁹ datᷓ Publi.cōtra dominū.Item not. gloss.in l.fin.ff.eodē. Et aduerte,quòd licet Ange. in d.l.fi. addat casus Papian⁹.ff.eodē.secundū lectu.Dyn.ibi,quòd ꝓcurator vendidit rē domini:tamē nō est opus,quòd addatur:quia habes hic glo. ordi. dū dicit,Sextus adiicitur si,me mandante,rē meā vēdidisti.pondera ibi meá, & sic mandantis. Angelus.

ADDITIO. Quod autem dicitur Publiciana dari quasi domino, sic intellige,quòd Quasi dominus dicitur, non qui fermè dominus est, sed qui perinde habetur, ac si dominus esset, eodémque iure vtitur,quo,si domin⁹ esset, vteretur. Hæc ex Franci\sc.Hotom.

¶ a A Publicio. Sicut ab Aquilio Aquilia fuit inducta: vt suprà de lege Aquilia.§.ex hoc tamen capite.

¶ Rursus. Iste §.diuiditur in duas partes.Primò ponit de restitutione danda præsenti contra absentem. Secundò addit,& extendit ad alios multos casus.Secunda ibi,Quod genus.

CASVS. Flauius rem meam bona fide emptam possidebat. quum eam nondum per idoneum tempus vsu cepisset, in legationē missus est. Ego interea certior de re mea factus, volo illum interpellare. sed quia aberat nō possum. itaque accidit, vt dum abesset, tēpus impleretur vsucapionis. In reuersum agere volebam:sed in re ciuili mihi actio in rem deerat. datur enim illa dominia: ego autem dominus non sum. Quoniam tamen Prætor quidam Paulus perspexit id iniquum esse, me propter alterius absentiā vsucapionem interrumpere non potuisse,actionē cōstituit:quia perinde mihi licet dicere: Aio hanc rē meá esse, ac si Flauius nō vsucepisset. Cor.Vib.

ciana appellatur: quoniam primùm à Publicio a Prætore in edicto proposita est.

¶ *Quemadmodum Publiciana pro re nondum vsucapta recuperanda [illegible] tur, ita ex di[illegible] rescissoria actio pro re, quæ vsucapta est à parte rehabenda: si quis e[illegible] [illegible] habuit, quavis causa [illegible] tis vsuceperit, domino concessum est, reuerso possessore (impetrata prius rescissione vsucapionis) statim intra annū [illegible] que rem petere, atque si vsu nunquam capta fuisset.*

LIBELLVS IN ACTIONE rescissoria.

¶ Hic tractatᷓ de actione rescissoria, in qua qualiter formetur libellus, est videndū. Sed primò sciendum est, ꝙ actio rescissoria locū habet, cùm absens causa reipub.vel captus ab hostibus,vel ex alia causa necessaria,vel ꝓbabili vsu cepit rē præsentis, vel præsens rem absentis ex causis præmissis, vt in hoc.§.rursus.& ff. quibus ex causis maior in integ.rest·tuā.l.j.& ij.vnde reuerso absente formabitur libell⁹ in hunc modum: Dico ego A, contra B,quòd ipse in absentia mea rem meā vsucepit: vnde supplico vobis domine iudex, implorādo officium vestrū, quatenus rescindatis vsucapionem,vt ea rescissa, possim rem meam petere, quasi eam non vsucepisset: quo impetrato, poterit agere vtili rescissoria rei vendicatione. Nec erit proprium nomen actio hoc quod dico, rescissoria,sed adiectio quædam:& illa, quæ primò erat directa, dabitur vtilis: vt C.quibus ex causis maiores in integr. restituantur. l. prima.& C. de post limin.reuer.l.ab hostibus.iij.

Rursus

Rursus ex diuerso, si quis cùm Reipublicæ [a] causa abesset [b], vel in hostiũ [c] potestate [d] esset, rem eius, qui in ciuitate esset [e] vsu ceperit pmittitur domino, si possessor. Reipu-

Rursus ex diuerso. id est, cõtrario. Nam suprà affirmando, & se vsucepisse dicit: hic negando, & aduersarium non vsucepisse dicit. Accur.

a Reipublicę. scilicet ciuitatis Romanæ: vt ff. de verbor. significat. l. eum qui. Idem tamen ex generali clausula posita ff. ex quib. cau. ma. l. j. in fin. Idem in cæteris ciuitatibus dicendũ est: vt ff. ex quib. cau. ma. l. sed & si per Pręto rem. §. penul. Idem etiam si causa municipij alicuius: vt ff. ex quib. cau. ma. l. legatis.

b Abesset. Aliâs absens esset. Iste qui abfuit Reipublicę causa rẽ pręsentis duob. modis potuit vsucapere, scilicet per se: & quia rẽ illã secum detulit, siue domi dimisit, & animo possedit: vt dicitur de eo qui ad nũdinas profectus est: vt ff. de acquirend. poss. l. clã possidę. §. qui ad nũdinas. Item per alium scilicet per filium vel seruum, vt statim in captiuo dicemus.

c Vel in hostium. Qui sint hostes, dicit ff. de capt. l. hostes. & ff. de verb. significa. l. hostes. scilicet, quibus populus Romanus bellum publicè indixit, vel qui populo Romano bellũ indixerunt. Si ergo ab alio quis capiať, nunquid hoc locum habebit, quod hîc dicitur? Credo quòd sic: sicut quando abest causa alicuius ciuitatis, vel municipij, vt s. dictum est. In hoc autẽ differunt, quia non fiunt serui talium hostium: vt ff. de cap. l. hostes. & sic poterit facere testamentum, quod aliàs nõ posset, cùm esset seru⁹: imò & eius obsses non posset: vt ff. de testa. l. eius, qui. & l. obsides. Accur.

ADDITIO. Idem si princeps vel Papa, siue eius legatus de commissione Papæ, alicui ciuitati subditæ ecclesiæ bellum indixerit: quia capti efficiuntur serui, & eorum bona efficiuntur capientium: & sic in omnibus his habebit locum fictio postliminij: quod not. perpetuò.

d Potestate. id est seruitute, aliâs accipitur pro iurisdictione, vt cũ dicimus, potestas habet homines de districtu in potestate, id est iurisdictione. Item ponitur pro obedientia in qua potestate est monachus sub abbate, & clerici sub prælatis. Item ponitur pro dilectione siue pietate. & hæc patria potestas dicitur: vt ff. de verbo. signi. l. potestatis. Sed quomodo iste ab hostibus captus poterit vsucapere, cùm ipse ab alio possideatur: vt s. de iur. per sona. §. serui. ergo ipse posside re nõ potest: vt ff. ad legem Iuliã. de adulte. l. sic eueniet. ibi, in sua enim &c. ff. de acquir. rer. domi. l. homo liber. §. quicquid. ergo nec vsucepere; vt ff. de vsucapio. sine possessione? Respon. vsucapit per filium, vel per seruum in re peculiari: vt ff. ex quib⁹ cau. maio. l. itẽ ait Prætor. §. hęc autem. & l. denique. & l. ait pretor. §. hi planè. & ff. de vsucap. l. iusto. §. fin. Sed nec videtur, quòd per seruũ possit captiuus vsucapere: vt ff. de vsuc. l. neque seruus. Sed dic, quòd illa loquitur in causa peculiari: quod verum est. vel loquitur ipsa veritate inspecta: hîc autem de iure postliminij, inspecto, quod præualet veritati: vt s. quib. mo. ius pat. pote. solui. §. si ab hostibus.

ADDITIO. Doct. communiter sequũtur glos. & Iac. reprobat hîc Ang. quem videas. & dum textus noster dicit, quòd captus ab hostibus potest vsucapere. Iac. exẽplificat de actione personali, in qua currit præscriptio, non ex possessione præscribentis, sed ex solo cursu temporis, negligentia non petentis. vide hîc per eum.

e In ciuitate esset. Quasi dicat, qui non abest. Quid ergo, si vterque abest, & alter alterius rem vsucapit? Respond. & tunc habet locum hæc restitutio: vt ff. ex qui cau. ma. l. fi. videť autem desinere abesse, cùm domum rediit vel redire potuit finito negotio, pro quo erat absens: & tunc diciť desinere abesse, nisi iusta causa impeditus fuerit in redeundo. statuuntur enim ei xx. milliaria diurna: vt ff. ex quib. cau. ma. l. si cui. §. tandiu. Et sic patet, quod de necessaria absentia tunc intelligitur, aliâs contrà: vt ff. ex quib cau. ma. l. hi. qui. & l. seq. sed verbum desierit, hîc positum, strictius ponitur, id est, quod possit conueniri. Itẽècontra, si præsens rem absentis vsucepit: vt ff. ex qui. cau. ma. l. j. §. verba. & tunc siue completa est tota vsucapio in præsentia, id est, intra

blicæ causa abesse desierit, tunc intra annum[a], rescissa[b], vsucapione eam petere: id est, ita petere, vt dicat, possessorē vsu non cepisse[c], & ob id suam rem esse. Quod genus actionis[d], & aliis quibusdā[e] simili æquitate motus Prætor accommodat: sicut ex latiori Digestorū, seu Pandectarū volumine intelligere licet.

¶ *Quæ in creditorum fraudē alienata sunt, reuocanda à quibuscunque possessoribus per creditores prius*

modicum tempus: siue in absentia, siue postea parum, idem est: vt ff. eodē. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter.
¶ Communis resolutio est, ꝙ si vsucapio sit ꝑ maiori parte cōpleta in absentia, & finita in præsentia ꝙ ille absens restituatur tantùm ad tēpus absentię: reliquū verò temporis cedat ad cōmodū vsucapiētis. Ita doctō. in l. qđ tempore: C. de restit. mil. Syl.
¶ a Annū. s. vtilē, qui cōstat ex ccclxv. dieb⁹: vt ff. de statuli. l. cū hæres. §. Stich⁹. In quibus actor habebit facultatem agendi: nec impeditur per se, nec per reum, nec per iudicem. Nam hæc tria necessaria sunt, vt vtilis dies, aut annus currat: vt ff. de diuer. & tempo. pręsc. l. j. [Communiter tenetur, quòd in dispositionē prætoria annus sit vtilis, in ciuili cōtinuus: vt per doct. hic. Syl.] Hodie verò in omnibus restitutionibus quadriennium continuum computatur: vt C. de temp. in integ. restit. l. fi. & ita not. hic, quòd hic liber corrigitur per C. in hoc anno vtili generaliter secundū quosdam. Sed dico contrà: quia illa tantùm in restitutionibus dicit vnde in illis remanet vtilis annus.
¶ Et hæc cōmuniter approbatur opinio in d. l. fin. Syl.
¶ b Rescissa. Per in integrum restitutionem petitam à iudice viuo: vt subducatur tempus vsucapionis, quo fuit absens: vt C. de restit. mili. l. iiij. sicut & minores petunt: vt ff. de except. l. exceptiones, quæ personæ. in fin. Et hoc ipsum scilicet, ꝙ postulare possunt, à mortuo Prætore conceditur eis: vt ff. eod. l. j. per totum. Restituit ergo eos Pretor viuus, vt sic agant antiqua actione, ac si res non esset vsucapta, vel actio præscripta. & ideo actio ad quā restituitur, dicitur rescissoria, non quòd sit nomen proprium actionis, sed quę erat primò realis, siue personalis directa, nunc dicitur vtilis: vt C. ex quib. cau. ma. l. fin. & de cap. l. ab hostibus. iij. Alij dicūt ꝙ statim eo reuerso habet rescissoriā: & dicunt esse propriū nomen actionis: & sic dicunt, ꝙ maiores iure actionis, sed minores officio iudicis restituuntur. Dicūt tamen, ꝙ hæc rescissoria actio efficaciam non habet, antequam iusufflet in eam Prætor spiritū vitæ, dando restitutionem, qđ satis recidit in primā opinionem. Nam semper verum est hoc, quod à Prætoris mortui edicto fit: & auctoritate Prætoris viui.
¶ Et ita cōmuniter tenent doctor. ꝙ rescissoria non competit, nisi prius pręcedat iudicium rescindens. Syl.
ADDITIO. Actio rescissoria est, per quam vsucapio resciaditur, cuius explicationē vide hic per Fran. Hot.
¶ c Vsu non cepisse. Et sic videtur cōcedere mentiri, quod P. confitetur. Sed dic quòd non mentitur: sed dicit sibi restituendum, acsi vsucaptum nō esset: vt ī. proxi. §. diximus.
¶ d Actionis. s. rescissoriæ supradictę. Accur.
¶ e Quibusdam. Vt si rem absentis vsucapiat præsens. Item si absens fuit ꝓbabili causa, vt studiorū. Item in vinculis positus: vt ff. ex qui. cau. maio. l. j. & l. sed & si ꝑ Prætorē. in fi. & l. seq. & de illis legib. infrà facit mentionē, cùm dicit de volumine Digestorum.
¶ Item si quis. Diuiditur in duas partes. Primò ponitur dictum, ex quo tacita quæstio. Secundò determinatio quęstionis. Secunda ibi, Permittitur.
CASVS. Milo ille ære alieno nobilis, quum multis se debere videret, suaque omnia breui à creditoribus dilaceratum iri, animo fraudandi creditores domum suam vendidit, eiusque dominium per traditionem in alium transtulit. Creditores à Prætore postulant bonorum possessionem. impetrant. cùm emptor defenderet se possidere, isti creditores contra eum actionem non habebant à iure ciuili proditam. Prætor autem Paulus id iniquum esse ratus, actionem eis dedit in factum, qua petent eius domus possessionem, vtpote quæ in debito-

ris

ris bonis fit. si emptor suã esse defendat. creditores contrà, eam in bonis debitoris mansisse contendent. quod ꝓbabunt, quia in fraudem eorũ alienata sit. alienatio autem in creditorũ fraudem facta ꝓ nulla habetur. Cor. Vib.

in bonorum debitoris possessionem missus reuocari possunt, atque si tradita [illegible]

LIBELLVS in actione in factũ, q. & Pau[illegible]

¶ Hîc de alia prætoria, & personali tangitur: & illa datur creditori ad reuocandum ea, quæ in fraudem eius sunt alienata: & appellatur. Pauliana, siue in factum. de qua ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fauiana: & ff. quæ in frau. cred. l. hæc in factum. Et ponitur hæc actio inter reales, propter quãdã similitudinem quã habet cũ rescissoria: q͞a sicut ꝑ illã rescinditur vsucapio, ita & ꝑ hanc traditio, vt in hoc §. itẽ si quis. & forma in ea libellum sic: Dico ego A, cõtra B, ꝙ debitor meus alienauit, & vẽdidit ei in fraudem bona sua, & ꝙ ego iussus fui ex sententia præsidis possidere: bona ipsius debitoris, vnde ꝓponẽdo cõtra ipsum Paulianã actio. peto possidere illa bona, acsi nõ essẽt tradita ipsi B. & bon. posse. in me trãsferendam adiudicari peto. Causa istius act. est hæc: Et quia in fraudẽ alienauit, peto. &c. & sufficit ꝙ loco act. ponatur causa sic, Vnde cùm in meã fraudẽ debitor alienauerit, peto, &c. Et datur ista Paul. ad reuocanda corporalia, actio. verò in factum dat̃ ad incorporalia, secundum quosdam. Sed dicas, quòd Paul. non est propriũ nomen actio. sed quædam adiectio: & datur act. in factum, tam pro corporalibus, quàm pro incorporalibus.

ADDITIO. Vis autem & effectus Paulianæ hîc est: vt qui possidẽt, possidere desinãt: & res in debitoris possessione, qui iam condemnatus est, ita restituatur, vt qui alia priore sentẽtia missi erant in eius bona, possidere iã incipiant. per hanc enim (ait Paulus) actionem, Prætor id tantùm agit, vt perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset. l. videamus. ij. ff. de vsur. Hæc ex Hotom.

[illegible]

Fauiana.

¶ Actio verò Fauiana datur patrono ad reuocandum ea, quæ libertus in eius fraudem alienauit. & eodem modo formabis libel. sicut in Paul. vel in actio. in factum. de qua est hîc proxim. dictum.

scriptum debitoris [illegible] *sunt.*

¶ Item si quis in fraudem a cre-

LIBELLVS [illegible]

[illegible]nisiana.

¶ Caluisiana verò actio datur vtrique, scilicet tam creditori, quàm patrono: in qua eodem modo forma libel. sicut in predicta actione.

¶ a In fraudem. Not. ꝙ vterque tã debitor, q͞ receptor oportet ꝙ fraudem participet, quãdo titulus nõ est lucratiuus. [hoc verum in creditore: secùs in alienatis in fraudem patroni. l. j. §. si quis in fraudem. ff. si quid in fraudẽ patro. Item non procedit in debitore ciuitatis. l. ij. C. de debitor. ciuita. lib. xj. Sylue.] Si autem est lucratiuus (puta donationis: vt si dedit: & hoc intellige ad hoc, vt creditor possit reuocare alienationem) tunc sufficit fraudẽ debitoris tãtùm interuenire: vt C. de reuoc. iis, quæ in fraud. creditoris. l. penult. & ff. quæ in fraudem credit. l. qui autem. §. hoc edict. & §. similíque modo. [Que tamen non requiritur in casu. l. ait Prætor. §. si debitorem. ff. quę in fraud. cred. Syl.] Et de hac fraude. no. bonam distinct. q͞a aut adhibetur à debitore alienante inter viuos, aut in vltima voluntate, vel à liberto in fraudem patroni similiter inter viuos. vel in vltima volũtate: si in vltima voluntate, tunc aut per legata, aut per libertates: & si per libertates, aut directas aut fideicommissarias. Si debitor in fraudẽ alienet inter viuos, vno casu præsumitur fraus: scilicet quãdo omnia alienauit: vt ff. eodem, quæ in fraud. cred. l. omnes. §. Lucius. Si autem non omnia, nõ præsumitur: sæpe enim de facultatibꝰ suis ampliùs quàm in eis est, sperant homines: vt suprà, qui manu, non pos. §. in fraudem. debet ergo eam probare creditor. Et hæc distinctio per omnia seruatur, etiam in patrono: vt ff. de probation. l. patronus. & l. quoties. §. qui dolo. In vltima voluntate, si legatum, vel fideicommissum in fraudem creditoris reliquit, solùm euentum inspicimus, licet fraus interuenerit, vt in donatione causa mortis: vt C.

de iur. de lib. l.fin. §. si verò creditores. cùm legata non debeantur, nisi deducto ære alieno: vt ff.eod. quæ in fraud. credi. l. qui autem. §. penult. & ad Trebel. l.j.§. is qui quadringenta. Idem in patrono per omnia, si libertus in fraudem legauit, vel fideicommissum reliquit, vel donauit causa mortis. nam solum euentum inspicimus; vt ff. si quid in fraud. pat.l.j.in princ. & §. j. in libertatibus autem in fraudem relictis, distingue directas à fideicommissariis in primo enim casu consilium & euentum, in secundo euentum tantùm inspicimus: vt C. de iis, qui man. non pos.l.j.& l.fin.

Rationes diuersitatis ponitur per glos.in l.fin.C.qui manumit.non pos. quarum vltimam approbant doc.sed Ias.hìc assignat meliorem, quam ego aliàs sum secutus.Syl.

a Creditorum. Largè accipe pro omni eo, cui aliquid debet: vt ff.de verb. signifi.l.creditorū, & l.creditores.l.si cui.&in auth.de fideius.§.penul.col.j

Conclude cum hac gl. quòd creditoribus etiā largè sumptis, etiam ex delicto competunt actiones reuocatoriæ. Item & creditoribus futuris, quoties ex coniecturis constare posset alienationem factā fuisse in fraudem, vel quando futuri creditores successissent in locum priorum creditorum.l. ait Prætor.§. ita demum. ff. quæ in fraud.credit.Syl.

b Rem suam. scilicet corporalem, ex eo quod dicit, tradiderit. Idem tamen est in incorporalibus, vt patet per multa exēplā. ff. quę in frau.cred.l.j. ij.& iij.vsque ad l.qui autem.

ADDITIO. No.singu. illam legem in princip. quòd si debitor repudiat hereditatē vel legatū, vel alio modo & titulo poterat acquirere,& nō vult imò repudiat etiā in fraudem, & despectum creditorum: an habeat locū ista materia? Dicitur ibi, quòd non: quia dummodo non deminuat de suo patrimonio, non habet locum dispositio huius §. quod nota bene.Ang.

c Possessis. id est, possidere iussis: nec enim re ipsa à creditoribus fuerāt possessa bona debitoris, cùm ipse alienauerit. Vel dic possessis, quæ remanserant, & non sufficiebant: vt ff. eod.l.ait Prætor,quæ Lucius.

d Præsidis. Putà quia fuit condemnatus,& non satisfecit condemnationi intra tēpus, vnde missus fuit actor in posses. bonorum.

e Permittitur. scilicet intra annum vtilem: vt ff. quæ in fraud. cred. l. j. primo responso de eo tamē quod peruenit ad eū,vel qđ dolo fecit, quo minus perueniret, perpetuò datur: vt ff.eodē.l. ait.Prætor,quæ Lucius.§.hæc actio.

ADDITIO. De ista materia excussionis vide hìc latè per doct.& refert hìc Ias. casum singu. in authent. contrà, rogatus quis.C.ad Trebel.vbi etiam in rei vend.est necessaria excussio bonorum.

f Eam rem petere. Sed qua actione? Respon.Pauliana,quæ datur creditori ad reuocanda corporalia,sed in factum ad reuocanda iura: vt ff. de vsur. l. videamus, ij.§. in Fauiana. & ff. eo. quæ in frau. cred.l.hac in factum. Vel veriꝰ dic quòd nulla dicit Pauliana, nisi adiectiuè: quia à Paulo fuit inducta: sed in factū Pauliana dicitur, quæ ad reuocāda corporalia & incorporalia cōpetit, & datur cōtra accipientem & hæredē eius in quantū ad eos peruenit, etiam nō restituto ei prętio: vt ff.eo.l. ait Prętor, quę Lucius. §.fi. & l. seq. & l.si debitor. & l.ex his. In eum autē q. in fraudē alienauit, actio non datur, cùm nudus sit, nisi ita fraudulēter dispersit, vt res apparere non possit: quo casu etiā in carcerē detrudetur: vt ff.eo.l.fi.§.fin. Est & Fauiana, quæ datur soli patrono ad reuocāda ea quæ libertꝰ in fraudē patroni alienauit inter viuos, vel in vltima voluntate, quo minus patronus habeat tertiam: vt ff.si quid in frau.patro.l.j. in prin. & §.j. ꝯ. de succ.lib.§. sed nostra constitutio. Est & Caluisiana, & ipsa tam patrono, quàm creditori cōpetit: vt ff. si quid in frau.patro.l.Fauiana. Quidam tamen dicunt contrà in eo, quod de Fauiana dictum est. arg.ff.de vsur.l.videamus. ij.§. in Fauiana. Sed certè ita dicit ibi litera, per quam. & sic refertur ad proximā tantùm, scilicet Paulianā. Et iste duę imitantur naturam superioris in factum

---

(Textus:) ...ditorum a rē suam b alicui tradiderit bonis eius à creditoribus possessis c, ex sententia Præsidis d permittitur e ipsis creditoribus rescissa traditione, eam rem petere f, id est dicere

Etum Paulianæ. ſed quæro, quare ſunt hic hæ poſitæ inter reales prætorias, cum ipſæ perſonales ſint: quod probatur per id, quod dicit litera, in Fauiana quoque: vt ff. de vſur. l. videamus. ij. §. in Fauiana. Nam proximè dixerat de perſonalibus: vnde continuat eam cum perſonalibus, & probatur ff. ſi quid in fraudem patroni. l. j. §. hæc actio. Sed reſpondeo: quia ſimilitudinē habet cum ſuperioribus duobus caſib⁹ in eo, quod ſicut ibi permittitur aliquid dicere, quod non ſit, vel eſſe faciēda aliqua ac ſi non proceſsiſſent, quæ processerunt: ſic & hîc. Item ſicut ibi fit reuocatio, ita & hîc: ergo ſecundum hęc ita dici debent hæ reales, ſicut ſuperiores: quod quidā conceſſerunt. Sed reſpon. hîc non petitur quod meum fuerit: vt in ſuperiori caſu, nec quaſi meum, vt in Publicia: vt ſ. eo. §. aliæ. Nec obſtat j. §. prox. quia hypothecaria eſt in rem: nec tamen meū petitur vel quaſi, quia ibi quod peto, peto quaſi meū, id eſt poſſeſsionem per hypothecariā actionem, vel Seruianam. Hîc autem neque poſſeſſio, neq; dominium eſt meū, nec fuit: imò in accipientem tranſiuit, licet in fraudem ſit alienatum: vt ff. de cōtrahen. empt. l. ſi ſciens. in fi. & prædictæ tres actiones reuocatoriæ dicuntur. Sed vnde oritur hæc actio? Reſpon. ex quaſi maleficio: quando dolus fuit in vendente & emente. Si autem in vendente tantùm, tūc poteſt dici ex quaſi contractu, ſi agitur contra illum poſſidentem. Sed nūquid habet retentionem, vt ab eo nō reuocetur, ſi vult ſoluere, quod ſibi creditori reuocare volenti debetur? Quidam negant: vt arg. ff. re. amot. l. ſi cùm dos. §. fina. & l. ſequenti. Sed contradico inſtar poſterioris creditoris, ſi vult ſoluere priori quod ſibi debetur, poteſt habere retentionem: vt ff. de euict. l. euictus.

eam traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe a.

¶ *Seruiana quoque & quaſi Seruiana, quæ etiam hypothecaria dicitur, in rē [illegible] locatori competit, in res inquilini, vel coloni ædibus, vel [illegible] [illegible] as: quæ pro mer[illegible] [illegible] cationis (e[illegible] tiam ſi nihil conuenerit) tacitè hypothecatæ ſunt: altera verò reliqui creditores pignora & eorum hypothecas perſequuntur: nec [illegible], an id cuius nomine experiuntur, pignus ſit, i. in re mobili tradita, an verò hypotheca, id eſt, iure ſoli conſiſtens: vtique enim hypothecariæ ſun[illegible]*

quod dic: vt ff. quæ in fraud. cred. l. ait Prætor. §. illud.

¶ a Manſiſſe. Videtur ergo quòd permittat mentiri: quod non eſt verum. ſed ita petit, acſi mā ſiſſet in bonis debitoris: vt ſuprà eo, §. aliæ. & §. rurſus.

¶ Item Seruiana. Diuiditur in tres partes. Primò quod actio Seruiana vel quaſi Seruiana eſt prætoria. Secundò, quæ ſit differentia inter act. Seruianam vel quaſi. Tertiò, quæ ſit differentia inter pignus, & hypothecam. Secunda ibi, Seruiana autē. Tertia ibi, inter pignus.

CASVS. Titius fundū meum conduxit, meūſque eſt colonus factus, ea lege, vt mihi quotannis centum aureos mercedis perſoluat. is in eū fundum equos, boues, ſeruos, & cęteras res induxit, pactis legibus vt eæ mihi nomine mercedis, ſiue vectigalis, pignori oppoſitæ eſſent. Accidit vt mercedem mihi nō ſolueret, quęro an poſsim res illas, quæ in tertij manū peruenerunt, à poſſeſſore tanquā meas petere? Iure ciuili nulla actio prodita eſt. nā cùm obligatus mihi nō ſit tertius, perſonali agere non poſſum. cùm res mea nō ſit, in rē agere non poſſum. Prætor tamen actionem mihi concedet, quæ tametſi in rem ſit, ſolam tamē earū poſſeſsionem petet. Quoniā de Seruiana dixiſti, volo audire de quaſi Seruiana. Cùm Seruiana datur, ſed non eo caſu propter quem inſtituta eſt, verùm in ſimili, actio dabitur, quaſi Seruiana: veluti, Cùm à me pecuniā mutuò acce piſſes, quaſdā mihi res pignori oppoſuiſti. ceſſas poſteà ſoluere. quæro an poſsim aduerſus poſſeſſores actionē illā Seruianā intendere, ſicuti cùm colon⁹ res ſuas obligauit? nequaquā. Seruiana enim illo caſu cōcluditur, iiſq; quaſi finibus circunſcripta eſt. Verùm quoniā iſti caſus ſunt adeò gemini, ac ſimiles, ideo quaſi à colono facta eſ-

set illa obligatio, ita Seruiana conceditur: Cor. Vib.

¶ Not. ex hoc text. quòd dictio item, est continuatiua. Item, quid sit actio Seruiana, & quid actio quasi Seruiana. Item, quòd actio quasi Seruiana & hypothecaria pro eodem supponũt. Item, quid differat pignus ab hypotheca. Itẽ, ꝙ Seruiana datur pro pensione fundi rustici vel vrbani: vel deuastatione eiusdem ex tacita obligatione. Item, ꝙ quasi Seruiana competit cuilibet creditori cõtra quencunque. Item, quòd actio Seruiana capit subsistentiam ab edicto Prætoris, id est validitatem & robur: quia aliàs ista pignora conuentionalia oriuntur ex pacto. l. si tibi. §. de pignore. ff. de pactis. Ea enim dicũtur pignora Prætoria, quæ dantur à iudice viuo propter cõtumaciam, vel vt legata seruentur. Item, quòd dicuntur istæ actiones Seruiana & quasi Seruiana à seruando: quia per eas seruantur obligationes. Syl.

¶ Item Seruiana[a], & quasi Seruiana, quæ etiam Hypothecaria vocatur, ex ipsius Prætoris iurisdictione substantiam capiunt*. Seruiana autem experitur quis[b] de rebus coloni[c], quæ

LIBELLVS IN ACTIONE Seruiana, & quasi Seruiana.

¶ Hic tangitur de Seruiana, & quasi Seruiana, quæ etiã hypothecaria vocatur, in quibus qualiter formetur libellus, est videndum. Sed primò sciendũ est, ꝙ Seruiana datur domino fundi in rebus coloni, quæ pignoris vice, vel iure pro mercedibus fundi eidem tenentur, vt in hoc §. item Seruiana. & ff. quib. ex cau. pig. taci. contrahi. l. ij. Formatur ergo in hac actione sic libellus: Dico ego A, contra B, ꝙ bona quæ sunt illata & inuecta in fundum meum, sunt mihi obligata pro mercede fundi; vnde proponendo Seruianã siue hypothecariam contra ipsum B, peto illa pignora mihi tradi, & eundẽ B, ad restitutionem eorundem pignorum mihi condemnari. Causa autem pro ista actione poterit poni, hæc scilicet: Vnde cùm bona illa vbicunque sint, ipso iure tacitè mihi sint obligata, peto, &c. Eodem modo for. libel. in actio. illa hypothecaria, siue Seruiana, quę datur domino domus in bonis inquilini in eandem domum illatis. Quasi Seruiana siue hypothecaria datur creditori ad pignora sua prosequenda: vt s. de act. §. Seruiana. & sic for. libel. in ista quasi Seruiana: Dico ego C, cõtra D, ꝙ ipse detinet equum meũ, quem ipse mihi obligauit pro decem lib. vnde proponendo cõtra ipsum hypotheca. peto dictum equũ mihi tradi, & ipsum ad restitutionem ipsius equi cõdemnari. Et causa erit in hoc libello, quam sufficit proponere: scilicet hęc, Vnde cùm dictus equus sit pro decem lib. mihi obligatus, peto, &c. Hæ verò act. scilicet Seruiana, & quasi Seruiana, quæ hypothecaria vocatur, sunt in rem: vnde dantur contra quemlibet possidentem.

*capit.

¶ a Item Seruiana. Quasi dicat, nõ solùm Publiciana & rescissoria reales sunt & Prætoriæ, de quibus dictũ est: sed etiã duæ istæ capiunt vim ex Prætoris iurisdictione, id est prætoriæ sunt: vt hîc, & ff. de pac. l. si tibi. §. de pignore. Accur.

¶ b Quis. s. dominus fundi: siue sit partiarius, siue nummis colat. Item etiã pro deterioratione domus: vt ff. in quib. cau. pig. vel hypothe. taci. contrahi. l. ij. licet ex locato sit actio: vt ff. loca. l. qui fundum.

¶ c Coloni. Sub. inquilini. nam & eius res sunt tacitè obligatæ: vt ff. in quib. cau. pig. vel hypo. taci. cõtrahi. l. ij. Et est colonus in villa, inquilinus in ciuitate: vt ff. de acq. poss. l. res pignoris.] Intellige, ꝙ inquilinus non dicitur in ciuitate, nec respectu ciuitatis: sed respectu prædij quod colitur. Colonus ergo est, qui rusticũ prędium colit, inquilinus, qui vrbanũ. l. re pignoris. ff. de acq. pos. Syl.] Differentia tamen est inter has duas tacitas obligatiões. nã in rusticis ita demũ, si dominus sciat inducta & illata: in vrbanis, siue sciat siue non. Et est ratio, quia sancta rusticitas omnia palàm habet: sed inquilinus multa etiã clàm apportat, quę locator ignorat: vt C. loca. l. certi iuris. [Vide Fortu. Hisp. in l. item quia. ff. de pact. & in v. coll. vbi reprobat hãc rationem: Syl.] Ita tñ in vtroq; si eo animo sint inducta, vt ibi sint perpetuò, non ad tempus: vt ff. de pig. l. debitor. & ff. in quib. cau. pig. vel hypoth. taci. contra-

contra.l.in prædiis.§.j.
¶ a Pignoris.scilicet,taciti.
¶ b Fundi.Vel domus:vt s.dictũ est.
¶ c Quasi. Hęc dictio ponitur ad differentiam superioris, vtraque tamen Seruiana dicitur à seruando fortè dicta, cũ omne ius aut in acquirēdo, aut in seruādo, aut in amittēdo cõsistat: vt ff. de leg. & se.con. l. fin. Sed quę est differentia inter Seruianam actio.& Saluianum interdictũ cùm illud ad idem competere videatur: vt j.de inter.§.interdictũ? respõ. quia in Seru.oportet ꝙ creditor probet debitorem fuisse dominum tempore obligationis:vt ff.de pig. l. & quę nondũ sunt.§.j.Sed in Saluiano sufficit,quòd probet eum possedisse: vt colligitur ff.de Sal.interdi.l.j.in princi.& diximus infrà de interdi.§.interdictum.

ADDITIO. De hoc dic:vt j.declarabimus.d.§.interdictũ.vbi vide hanc differentiam.

¶ d Nihil interest. Nisi in sono vocis: vt ff.de pign.l.res hypothecæ.§.inter pignus. imò & etiam quantum ad actionem videtur interesse. Nam prescriptio habenti pignus non currit, cùm possideat:secùs in hypothecaria, cui currit prescriptio interdum x.interdum xx. interdum xxx. interdum xl.annorum: vt C.si aduer.cred.l.j. & ij. & de prescript. xxx.vel xl. annor. l.cùm notissimi.& de anna. except.l. j.§.j.

¶ e De qua re. Mobili vel immobili: tradatur creditori vel non : corporalis vel incorporalis sit, excepta tamē vrbana seru.quæ non potest obligari, ne ruinis ciuitas deformetur : vt ff.de pig.l.si is qui.§.fi.& l.sequen.

ADDITIO. Dic quòd attēta ratione gl.si esset seruitus vrbana, quę non esset deformatio ciuitatis,posset obligari:vtputà,obligo tibi seruitutem altius non tollendi: donec pecunia non soluatur. nam tunc valeret : ita dixit Bar.in d.l.si is qui.§.fi.Ang.

pignoris a iure pro mercedibus fundi b ei tenentur. Quasi c Seruiana autem est, quâ creditores pignora, hypothecásve persequuntur. Inter pignus autē & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariā attinet*) nihil interest d. Nam de qua re e inter creditorem, & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraque hac appellatione f * continetur: sed in aliis differentia est. Nā pignoris appellatione eam propriè rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè g si mobilis sit:at eam, quæ sine traditione si nuda cōditione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

* abest.
* actione.

¶ *Hactenus de prætoriis in rem, nunc de iis quæ sunt in personam, quæ quamuis innumeræ sint, [illegible] hîc disseritur.*

¶ f Hac appellatione.scilicet hypothecaria: vt hac actione peti possit à quolibet possessore.

¶ g Maximè. Hoc abundat: vt C.de test.ma. l.fi.§.ij. Duo enim oportet interuenire, vt sit pignus,& quòd tradatur creditori, vt hic: & ꝙ mobilis sit: cùm pignus à pugno dicatur: vt ff.de verbor. sig.l.plebs.§.pignus. Si autem mobilis est, & non tradatur: item si immobilis est, tradatur vel non, hypotheca est. Patet ergo, quòd quatuor sunt pretorię actiones in rem, scilicet, Publiciana, & rescissoria, & Seruiana,& quasi Seruiana.Item alię duę reales preiudiciales:vt j.eod.§.preiudiciales. Est & alia quę datur superficiario,quando quis ad non modicum tempus conduxit: vt ff.de superfi.l.j. in fi.j.respon.§.quod ait.& l.fi.& ff.de rei vend.l.superficiario. Est & octaua actio in rem: vt quę datur metum passo.nam illa pretoria est in rem : vt ff. quod met.cau.l.metũ.§.volenti. Sunt & alię.s. bon. possessoria hereditatis petitio, item fideicommissoria hereditatis petitio.Prima datur ei qui succedit per Pretorem. Secunda ei, cui per Trebellianum hereditas restituta est:vt ff.de bon. poss.her. pet. l.j.& ij. & ff.de fideic.her.pet.l.j.ij.& iij.& sic x.sunt pretorię in rem.

¶ In personam. Iste §.vsque ad §.poenales. tractat de tribus act.personalibus,iisdémque pretoriis.Et hoc principiũ vsque ad §.actiones autem,diuiditur: quia in principio premittit de actione de constituta, & de peculio.

Item & de iuramento in genere, & ſecundò in ſpecie: & de vnaquaque dicit. Secunda ibi, de conſtituta. Item prima ſubdiuiditur: quia primò ponit qualiter olim erat in actione conſtituta, & receptitia: hodie verò ſunt omnia redacta ad cõſtitutã. Secunda ibi, ſed ex noſtra.

CASVS. Quoniam explicaſti actiones in rem à Prætore inſtitutas, velim mihi nunc in perſonam actiones ex eodẽ iure ortas demonſtres. veluti, Debebã ego tibi cẽtum Calẽd. Septembris. ea quum à me peteres, conſtitui me tibi ſoluturum Calẽd. Maii proximis: neque huiuſce rei vlla tamen ſtipulatio eſt interpoſita. Calẽd. præteritis, quęro an poſsis aduerſus me agere? minimè. nã ius ciuile ex nudo pacto nõ peperit actionem. Sed Prætor quidam æquitati naturali fauens conſtituta ex cõſenſu facta cuſtodit: quia graue eſt fidẽ fallere: Actionem ergo tibi in perſonã tribuit, per quam dicere poſsis, Aio te mihi dare centũ oportere. Erat enim olim in vſu receptitia, ſimillima Cõſtitutitiæ, quę concedebatur ei, cui Argentarius ſiue Trapezita ſe ſoluturum conſtituerat. & ea erat frequentiſsima: quia olim qui pecuniam ſoluebant, ſæpius ex argentarii menſa, quàm ex domo, & arca pecuniam dabant. Cor. Vib.

¶ Not. Prætorem induxiſſe actiones perſonales. Item, ꝙ iure antiquo fuit actio Receptitia, quæ plenior erat: quippe in qua veniebant etiã nudo pacto omnia, ſiue in genere ſuo functionem reciperent, ſiue non: vbi in actione de conſtituta ſolum veniunt ea, quæ functionem recipiunt. Quæ antẽ fuerint de actione Receptitia trãsfuſa in Conſtitutam pecuniã, videre potes in l. receptitia. C. de conſti. pecun. Item not. quòd quamuis aliquid ſit de Receptitia transfuſum in conſtitutam, non per hoc amiſit proprium nomen conſtitutæ. Item, quòd lex correcta non eſt amplius reputanda, nec allegãda in numero legũ. Itẽ, ꝙ actio de peculio & iuramenti eſt Prętoria. Item not. qui teneãtur de conſtituta. Et ꝓ intellectu huius text. in ver. de conſtituta, vide Hiero. Verium Senen. in repetitio. rubr. ff. de verb. oblig. col. xlv. Syl.

¶ *Collige, vbi ...*

... non eſſe extraordinario locum

¶ In perſonã[a] quoque actiões ex ſua iuriſdictione propoſitas habet Prætor, veluti de pecunia[b] conſtituta: cui ſimilis[c] videbatur Receptitia. Sed ex noſtra conſtitutione[d] (cũ &* ſi quid plenius habebat, hoc in actionẽ pecuniæ conſtitutæ trãsfuſum eſt) &* ea[e] quaſi ſuperuacua iuſſa eſt cum ſua auctoritate à noſtris legibus recedere. Item Prætor[f] propoſuit actionem de peculio ſeruorũ, filiorúmque familiarum, & eã ex qua quæritur an actor iurauerit, & alias[g] complures.

*abeſt.

*abeſt.

¶ ...

...ctione de conſtituta conueniri poteſt.

¶ De conſtituta

¶ a In perſonã. Quaſi dicat, dictum eſt de realibus prætoriis, ſequitur de perſonalibus prætoriis, licet & de quibuſdam perſonalibus ſ. interpoſuerit. §. Item ſi quis.

b De pecunia. vt ff. de conſtit. pecu. l. j. in princip.

ADDITIO. Eſt autem conſtituere (vt docet hic Hotomanus) id quod iã debetur, daturum facturúmve pro ſe, vel pro alio promittere, quod Græci dicunt κατατάξασθαι.

¶ c Cui ſimilis. ſ. quo ad quædã, quia vtraque dabatur, vbi quis cõſtituebat ſe ſoluturum pro ſe, vel alio: ſed & diſſimilis videbatur: quia actio de conſtituta pro his tantùm rebus in conſtitutione deductis competebat, in quibus mutuũ conſiſtit. ſ. quæ pondere, numero & menſura continentur: ſed Receptitia, quando aliç res in cõſtitutione deducebãtur, ſed hodie pro omnibus competit actio de conſtituta, cùm omnes res appellatione pecuniæ contineantur: vt C. de conſti. pec. l. ij. §. pen.

d Conſtitutione. vt C. de conſtitu. pec. l. ij.

e Ea. ſcilicet, Receptitia. Accurſ.

f Item Prætor. Hæc capitula exponuntur infrà, proxim. §. Et ideo hic non dicas.

g Et alias. De quibus dicet infrà §. ponales.

¶ a De

De constituta autē pecunia a cū omnibus b agitur, quicūque * pro se, vel pro alio soluturos se constituerint c nulla d, scilicet, stipulatione interposita. nam alioqui, si stipulanti promiserint, iure ciuili e tenentur.

Pro filij vel seruo contractu catenus pater aut dominus ... quatenus peculij vires patiuntur.

* vel.

a De constituta autem pecunia. id est, hac act. quæ sic vocatur.

b Cum omnibus. scilicet aptis. alias obligari pro se interuenit constitutio: vel aliis, vbi pro aliis interuenit constitutio. sic ergo furiosus, cùm nec pro se, nec pro aliis obligetur. nec constituere se debere pōt. idem in prodigo & similibus. Item, mulieres, cum aliàs pro se tantùm obligentur, & hæ constituent pro se tantùm, & non pro aliis: vt ff. de constit. pec. l. j. §. j. & ij. Accur.

c Constituerint. Vt puta p hæc verba. Cōstituo me soluturū, qđ ego vel ille debet, & similia: vt ff. de cōst. pec. l. q. autē. in fin. & l. seq. & hoc ita, si sit debitū qđ præcedat, siue ciuile, & naturale simul, siue naturale tātùm, siue prætoriū: sec⁹ si ciuile tātùm: vt ff. de cōstit. pec. l. j. §. pen. & fin. & l. iij. §. j.

d Nulla. Ergo ex nudo pacto oritur actio hîc. quod est contra ins cōmune positū. ff. de pac. l. iurisgentiū. §. sed cū nulla. & §. quinimo. & §. vt puta. versic. idē Marcellus. & ver. idem respōsum. & C. de pact. l. legem. Et est hoc ideo fortè speciale: qa sicut vnū p eo, q. constituit, inducitur: vt nō teneatur, nisi elapsis decem diebus: vt ff. de consti. pecu. l. promissor, cùm aliàs statim teneatur: vt ff. de ver. obli. l. eū, qui Kalendis. §. quoties. & de verbo. signifi. l. cedere diem. sic & aliud cōtra eum, vt ex nudo pacto teneatur: argu. ff. de iureiur. l. eum qui. in princip. Sunt & alii adhuc sex casus, in q. bus ex nudo pacto oritur actio: vt ecce, in donatione hodie, licet olim fuerit necessaria stipulatio: vt C. de dō. l. si q.s argētum. §. si autem. Item si mulier dotem sine stipulatione dare marito conuenit: vt C. de do. promis. l. ad exactionē. & de rei vxo. actio. l. vnic. §. j. Item si quis ob honorem decretū, vel decernendum palàm pollicitus fuerit, id est sine interrogatione: vt ff. de pollici. l. j. §. j. & l. pactum. idem in nautico fœnore: vt ff. de nautico fœnore. l. periculi. in fin. Item in accessiōe frumēti, vel vini, vel olei, vel hordei: vt C. de vsur. l. frumēti. Item in vsuris ciuitati promissis: vt ff. de vsur. l. etiam. Aliàs autem propter sui frigiditatem nudum pactum actionem parere non potest.

... Adde alios casus, vt puta in curia mercatorū. argu. l. Quintus Muti⁹, ff. mand. & ibi Bar. item, si fieret in iudicio: qa tūc fingitur stipulatio. Itē, quādo p pactū nudum aliquid abest parti, si nō seruet promissa quia cōtra non seruātem datur actio de dolo: vt est tex. not. in l. eleganter §. seruus. ff. de dolo. vt hîc per doct.

e Iure ciuili. Vel actione ex stipulatu, vbi certū est in stipulatione: vel cōdictione certi, quę ex stipulatione oritur, vbi est certum: vt s. de verb. obli. in prin. quæ stipulatio est à iure ciuili inducta, vt hîc: cùm de iuregētium ipsa non fuerit: licet alii contractus fuerint de iure gentium, vt s. de iur. na. gen. & ciui. §. ius autē. Non autem dicitur ideo de iure ciuili, q non habeat in se vinculum naturale: imò habet, quia sine consensu non valet, qui consensus est de iure naturali: Vt ff. de pact. l. j. §. pen.

Adde, q Albe. & Oldr. fuerūt in opinione per hūc text. q in stipulatione nō in esset cōsensus naturalis, nec haberet naturale vinculum: tamē cōtrarū verius est, vt dicit hîc. glos. & ad hūc tex. dic, q non negat, quin etiam stipulator naturaliter teneat, licet dicat iure ciuili teneri: & si fortius induceretur, q tex. hic voluerit facere differentiā inter contractū de constituta & stipulationis: & sic q in primo sit naturalis æquitas. l. j. ff. de constit. pecu. in stipulatiōe ergo nō sit. Resp. q noluit facere talē differētiā, prout cōmuniter tex. hic intelligit. sed voluit ponere differentiā inter actionē prætoriam, & ciuilē: de qua facta fuit diuisio s. in §. sed istæ. quam prosequitur etiam in hoc §. dicendo, quòd actio de constituta est prætoria, nisi interueniat stipulatio: nam tunc est ciuilis. Et sic intellige verba tex. aliter. quàm ab aliis intelligantur, scilicet vt dicatur, iure ciuili tenet, ergo non prætorio: non ergo non naturale

& hūc puto verū sensum hui⁹ tex. Syl.

LIBELLVS IN ACTIONE de constituta pecunia.

¶ Actiones autem de peculio [a] ideo aduersus patrem[b], dominúmve [c] cōparauit Prætor: quia licet ex cōtractu filiorū, seruorùmve ipso iure [d] non teneantur, æquū tamen est peculio tenus (quod veluti patrimoniū est filiorum filiarúmque, item seruorum) condemnari eos.

¶ Hic tangitur de actionibus prætoriis personalibus: in quibus qualiter formetur libellus est videndū. Et primò de act. de consti. pec. est videndum. Et nascit̄ ista act. quoties aliquis constituit se soluturum, quod ipse debet, vel alius: vt ff. de constit. pecu. l. qui autem. in fin. & l. sequendū tamen sit debitum ciuiliter, & naturaliter: vel naturaliter tantum: secùs si ciuiliter tantum: vt l. j. §. penulti. & l. iij. §. j. in d. titu. Vnde sic formabis lib. Dico ego A, contra B, ꝙ ipse cōstituit se soluturum decem libras, quas ipse mihi debebat causa mutui: vnde proponēdo act. de consti. pe. cōtra ipsum B, peto eundem mihi in dictis decem libris condemnari. Et erit causa istius act. hæc scilicet, Quia constituit se mihi soluturū, quod debet mihi, ideo peto &c. Sed si pro alio constituit se decem libras tibi soluturum, formabis in narratione sic libellum: Vnde cùm ipse pro tali constituerit decem libras mihi soluturum: peto &c. Et eodem modo formabis, si ex alia causa, quàm ex mutuo debeatur.

¶ Actiones autem. CASVS. Pāphilo filiofamiliàs centum dedi mutuo. nunquid ius ciuile vinculum obligationis ipsius patri iniicit, vt cogatur ea mihi soluere? nequaquā. nam xij. tabulæ aspernātur cōtractus, qui cū filiisfamiliæ fiunt, si quidē ad eos obligādos facti sint. Sed Prætor quidā intelligens iniquum esse, si vllum sit peculium me frustrari: quandoquidem peculium ex re patris nō est, sed filij, propterea actionē instituit: qua possim à patre Pamphili petere, quatenus peculium filii ferre possit. Quod eodem modo de seruo qui peculium habet, iudicandum est. Cor. Vib.

¶ Not. quòd actio de peculio est prætoria. Item, quòd peculium dicitur quasi patrimonium serui vel filii. Item not. figuram loquendi ibi, peculio tenus. Syluest. Ald.

¶ Hic tāgitur de act. de peculio, quæ datur contra dominum ex contractu sui serui: vt j. ꝙ cū eo, in princ. & etiam datur cōtra patrē nomine filii. Formabis ergo in ea sic lib. Dico ego A, cōtra B, ꝙ vēdidi D, seruo suo equum ꝓ decē, quare ipse de peculio serui sui D, mihi tenetur, vnde ꝓponēdo cōtra ipsum B, act. ex vendito, peto quatenus est in peculio ipsius serui sui D, vsque ad quantitatem illorū decem ipsum B, mihi condemnari. Et aduerte, q̄a hæc dictio. de peculio, nō est ꝓprium nomen act. sed est quædā adiectio: sicut exercitoria, institoria & tributoria, arg. l. iij. §. Iullianus. ff. de pec. Et erit causa in hac act. talis. s. Quia vēdidi, quā sufficit ꝓponere loco act. scilicet sic: Vnde q̄a ꝓ decem vendidi, peto &c. Similiter cōtra patrē ex cōtractu filii potest sic formari libellus: dico ego A, cōtra B, ꝙ vendidi C, filio suo, quē ipse habet in potestate, equum pro decem &c. De filio in potestate feci mētionem: quia qui sui iuris est, peculium habere non potest: vt C. de inoffi. test. l. fin. in fine.

¶ a De peculio. Volunt quidam dicere hæc esse propria nomina actionū, scilicet, de peculio, & de in rem verso, & quod iussu: item exercitoria, & tributoria, & institoria, ex eo quòd leges plerunque appellant eas actiones: vt híc. Sed verius est, vt adiectiuè ponantur. sic enim dicitur mandati actio de peculio: vt ff. de pecul. l. iij. §. cui congruit. Accur.

¶ b Patrē. scilicet respectu filii. Accu.

¶ c Dominúmve. scilicet, respectu serui: sunt enim correlatiua.

¶ d Ipso iure. s. ciuili: quod non vult. vt alter ex alterius persona obligetur: & sic pater non debet teneri pro filio, inspecto iure ciuili, sicut, eo inspecto pro seruo nō debet teneri dominus: quia seruus pro nullo est inspecto iure ciuili: vt ff. de regu. iur. l. quod attinet. Sed tamē Prætor æquitatem considerat: vt quía peculum quasi

Seruus pro nullo reputatur.

quasi patrimonium est filii, vel serui, vt subiicit: quia peculiũ est, quod sibi q̃s parcimonia quærit: vt ff. de pecu. l. peculium. in princ. verè tamẽ nõ est patrimonium filii peculium: vt C. de inoff. testa. l. fin. in fin. Item nec serui: vt ff. de ver. ob. l. liber homo ij. in fin. j. respon. Ideo tamẽ quia quasi patrimonium est, patrẽ ꝓ filio, dominum pro seruo teneri dicit. Diligenter tamẽ distingue, vtrum cõtrahat filius vel seruus: vel quasi cõtrahat. Itẽ vtrũ delinquat, vel quasi. Si cõtrahat quilibet illorum: dominus vel pater actione ex eo cõtractu tenetur in peculiũ. In cuius cõdẽnatione deducit̃ ex ipso peculio quicquid seruus naturaliter domino debuit: vt q̃a domin⁹ seruo mutuauit: vel aliâs secum cõtraxit. Item deducitur q̃d debetur iis, qui sunt in potestate domini: vel tutela vel cura: cùm videatur dominus præuenisse, vt ff. de pec. l. sed si damnũ. §. j. & ij. obligatur enim seruus domino naturaliter: vt s̃. de fideiuss. §. j. & sunt hæc cõmunia in seruo & filio, excepta causa mutui: ex qua nec filius nec pater tenetur: secus in seruo. vt j̃. ti. j. §. illud. & C. ad Maced. l. pen. Item quæ dicta sunt, quãdo cõtrahit filius vel seruus: eadẽ & quãdo quasi cõtrahit: vt si alterius negotia gessit: vt ff. de neg. ges. l. filiusfamil. Præter hãc actionem de peculio adhuc pater, vel domin⁹ quãdoq; tenetur de in rem verso. quando scilicet filius in rem patris, vel seruus in rem domini conuertit: & est insolidũ vsq; ad quãtitatem versam: vt j̃. tit. §. in rẽ Azo. de peculio agit̃, quatenus peculium durat: vt j̃. eod. §. sunt præterea. & j̃. tit. j. §. in rem autem. Item est actio, q̃d iussu, quę est in solidum, quando filius vel seruus iubẽte domino vel patre cõtraxit: videtur enim cõtrahi cum ipso patre, vel domino: vt ff. quod iussu. l. j. §. fin. Itẽ sunt alię tres, scilicet exercitoria, quæ datur contra dominum nauis qui pręposuit magistrum nauis seruũ suum, & eius rei gratia cõtractum fuit. Et ideo dicitur exercitoria: quia exercitor dicitur dominus nauis. Item institoria, quæ habet locum, quãdo aliquis seruum suum tabernæ, vel stationi præposuit. Itẽ tributoria, quæ agitur ita quòd dominus vocatur in tributum: vt j̃. tit. j. §. introduxit. & §. institoria. & §. j. In delictis autẽ, & quasi delictis idẽ olim seruabatur in filio & seruo, vt pronoxa dari posset: vt j̃. de noxa. in fin. tit. Sed hodie pro seruis tãtùm agitur noxaliter: vt ibi dicitur, & pro delictis, vt j̃. de noxal. in princ. & ff. de noxa. l. j. & in quasi delictis: vt si seruus habitãs cum domino, habuit suspensum vel appensum, vel effudit aliquid q̃d alicui nocuit: vt ff. de iis, qui deiec. vel effud. l. j. §. si seruus. & l. si verò. §. Prætor. nisi in duobus casibus: vt ff. de iis, qui deiec. vel effud. l. j. §. cum seruus. vbi non habitat cum domino. & ff. de mino. l. quod si minor. §. si seru⁹. Porrò licet in delictis, & quasi agat̃ noxaliter, tamen & de peculio agitur si locupletatus est dominus, inquãtum id peculium locupletius est: vt ff. de iudi. l. tam ex contractibus. ff. de pecu. l. licet. §. ex furtiua causa.

Patres pro filiis & domini pro seruis, an teneatur actio. de peculio

Actio tributoria.

¶ *Aduersario iuramentum deferente, si quis in iudicio iurauerit omissa quæstione, iuranti ex sacramento actio datur.*

¶ Item si quis po-

¶ Item si quis postulante. CASVS. Quum iudicium tibi ostentarem, denuntiarémque me breui litem aduersus te intentaturum, quòd te mihi cẽtum debere dicerem, iusiurandũ mihi detulisti. Iuraui ego te mihi centum debere: quæro an propter hòc iusiurãdum ius ciuile vinculum tibi iniecerit obligationis, mihíque actionem cõcedat, ꝓ quã cẽtũ abs te petere possim hoc solo nomine, q̃ iurauerim ea te mihi debere? nequaquã. Prætor tamen quidã qui magnã esse vim iuramenti iudicabat, vinculum iniecit, actionémque constituit. Corn. Vibul.

¶ Not. q̃ iuramẽtũ litis decisiuum habet vim plenæ probationis. Item q̃ ex eo oritur actio in factum. Item quòd pręstatur altero ex collitigãtibus deferente & non aliter. Item, quòd stastim est iurandum secundum aliquos. Item virtutem hanc iuramenti. Syl.

LIBELLVS IN ACTIONE

¶ Hic tangitur de iureiurando præstito ex delatione iudicis: vel partis aduersæ, ex quo oritur actio in fa-

factum, si iuretur non adiecta causa, ex qua dicat sibi deberi, scilicet, si iuret informiter: si autem adiiciat causam, ex qua dicat sibi deberi, Veluti ex mutuo, vel similibus, oritur actio ex illa causa: & tunc dicitur iurasse formiter, quasi forma siue causa adiecta: vt l. si duo. §. si quis iurauerit. ver. si idē dicemus. & §. Marcellus. ff. de iureiuran. Et ideo forma in illa libellū sic:

stulante[a] aduersario, iurauerit[b] deberi[c] sibi pecuniā, quam peteret, neque ei soluatur, iustissimè[d] accommodat ei talem actionē[e], per quā nō illud quæritur[f], an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit.

¶ [illegible] vel patroni [illegible] sine venia, & exi-

Dico ego A, contra B, quòd cùm peterem ab ipso decem causa mutuit, ipse detulit mihi iuramentum: & ego simpliciter iuraui, quòd ipse mihi debebat illa decem, vnde proponendo actionem in factum ex iureiurando prouenientem, peto dictum B, indictis decē libris mihi cōdemnari. Causa in isto libello erit talis. Quia iuraui. quæ poterit poni loco actionis. Si autem iuraui formiter. i. adiecta causa: vt scilicet quia ex causa mutui debebat, tunc dicam: Vnde quia proponendo condictionem certi, quæ nascitur ex mutuo, iuraui ex causa mutui mihi deberi, peto, &c.

ADDITIO. Putat autem Francis. Hoto. hic Prætoris edictum non nisi in eo iuramento locum habere, quòd conuentionale ad exemplum stipulationum conuentionaliū dicere possumus, hoc est, quod ex pactione vtriusque partis quasi iudicis, ac disceptatoris officio fungitur.

¶ Itē si quis. scilicet actor. Accursius.

¶ a Postulante. id est petente reo, vel deferente. si enim sine volūtate aduersarii iuraret, nihil proficeret iuramētum, vt ff. de iureiuran. l. iij. in prin.

¶ b Iurauerit. Vel ei remissum fuerit: vt ff. de iureiuran. l. nō erit. §. fi. & l. sequēti. & Cod. de reb⁹ credit. l. actori.

ADDITIO. Idē si post acceptatū iuramētū etiā antè, q̄ iuretur, pœniteat deferētem, quia habetur pro remisso.

¶ c Deberi. sic simpliciter, scilicet non adiecta causa, quare debeatur, quod informiter dicimus. si autē cum forma, veluti, quia vendidi, tunc agitur actione vtili ex eo contractu, nata ex sacramēto: cū pro veritate accipiatur: & aduersario similiter actionē tribuit, ac si verè contractus præcessisset. Idem est in aliis contractib⁹: vt ff. de iureiurando. l. si duo. §. si quis iurauerit. & §. idem dicim⁹. & §. Marcellus. Item circa actionem realem, si rem suam esse iurauerit: dat actio in rē vtilis, præterea in factum contra deferentem tantùm, vel heredem: vt ff. de iureiuran. l. nam postea. §. fi. & l. sequen.

Et ita actori interdum datur in factum, interdum vtilis ex eo contractu, & vtilis in rem. Ex parte autem rei, si iurat in actione personali: tunc exceptionem tantùm parit. Si autem in actione reali, tunc distinguitur, an iurauerit rem petitoris non esse: quo casu exceptio tantùm datur, an suam esse: quo casu etiam actio, si res ad actorem redeat non contra alium. & hoc quod dixi in actore, habet locum, si iuratur ex sacramenti delatione: sed si iuratur ex traditione facta occcasione iurisiurandi, tunc Publiciana datur contra quemlibet, cùm sit iusta causa traditionis: vt ff. de iureiur. l. nam postea. paragrapho. fi. & l. quia. & l. seq. & de Publ. l. j. in fin. vsque ad l. eum qui. Nec obst. in eo. tit. de iureiurand. l. eum, qui §. si parēti. quia ibi verbum, duntaxat, dominum tantùm excludit, contra quem Publiciana non datur, vt ff. de publicia. l. penul. & fin.

Iuramētum rei quandoque exceptionē, quandoque actionē parit.

ADDITIO. Hæc glos. in ista parte fina. communiter reprobatur. vide hic ad longum Ias.

¶ d Iustissimè. Quia propter sacramentum datur.

¶ e Actionem. In factum. C. de reb. cred. l. actori.

¶ f Non illud quæritur. Etiam si periuriū vellet probare: quia sufficit diuina vltio: vt ff. de dolo. l. quòd si deferente. & l. seq. & C. de reb. cre. l. iij. nisi in casibus: vt C. de reb. credi. l. fi. & ff. de iureiu. l. admonendi. Et not. q̄ hoc sacramētum quod est de re: vt ff. eo. de iureiur. l. quoties. id est de veritate: vt ff. ad l. Corn. de fal. l. j. §. qui in rationibus, triplex inuenitur. Voluntar-

luntarium, quod ex volũtate datur, suscipitur, & recusatur, & extra iudiciũ fit: vt ff. eod. de iureiur. l. iusiurandum quod. Item necessariũ, quod necessitate imposita à iudice defertur & suscipitur: vt arg. ff. de in lit. iur. l. fi. Nec enĩ potest hoc sacramentum referri, vel recusari, nisi prætendatur iusta causa recusationis, vt C. de reb. cred. l. generaliter. §. finautem. Item iudiciale, quod sic dicitur à iudicio: quando s. pars parti sacramentũ in iudicio defert. quod nõ est necesse subire: sed potest recusari, & referri: vt C. eod. de reb. cred. l. delata. & l. generaliter. §. finautẽ. sed iure veteri nõ poterat recusari: vt ff. eo. l. manifestæ. Sed secundum P. ita demũ actio in factũ datur ex sacramento, si sententia non subsequatur, aliâs quare oriretur actio in factũ, cum ex sententia eadem nasceretur: vt C. de reb. cre. l. actori. Sed nos cõtra, licet enim duæ sint, & ad idem, & eodem, nomine, non nocet: vt ff. de act. empt. l. non est nouũ. & ff. de fideiuss. l. hæres à debitore. semel tamen fiet exactio tantùm: vt ff. de verb. obl. l. qui bis. & de reg. iur. l. bona fides.

... mens dolo aliquem vocatum in ius, vel eximi faciens, tenetur actiõe prætoria. Azo.

¶ *Adnota, Hîc de tertio prætoriarum actionum genere, quas ideo pœnales appellamus, quia ... rei persequendæ cau...*

¶ Pœnales quoque. CASVS. Superioribus actionibus persequimur ipsã rem, quæ nobis debebatur, aut nostra erat. Alias quoq; actiones Prætor introduxit, quæ pœnã aliquã persequũtur. veluti, Solebant Prætores Romæ edicta sua publicè promulgare atque proponere, vt ab omnibus legerẽtur. Aliquis edictum discidit, aut quoquo modo corrupit. Prætor statim vinculũ obligationis in illũ iniicit, actionẽmq; cuiuis de populo cõcedit, qua ab illo quinquaginta aureos pœnę nomine petere possit. Item filius emãcipatus iure ciuili poterat patrẽ in ius vocare, vt libertus quoq; patronum. Pretor id nõ sine sua venia fieri iussit, alioqui pœnã quinquaginta aureorũ constituit. Si ergo vel filius patrẽ, vel libertus patronũ in ius sine Prætoris venia vocarit, actio in eum iure Prætorio dabitur, qua pœnam illam soluere cogetur. Item quum quis in ius ducitur: si à quopiam vi eximatur, similis actio à Prætore conceditur, per quam pœna exigitur. Cor. Vibul.

¶ Not. Pœnales actiones differre ab iis, quæ sunt rei persecutoriæ, quę plus fauoris habent, quam pœnales. Item, ꝙ dictio multa, est apta nata cõprehendere infinitatem. Cùm enim sint plurimæ actiões pœnales descẽdentes ex iurisdictione Prætoris, voluit simpliciter Imperator multas dicere: sed cùm tẽperamento illius verbi, pené. Item, ꝙ nemini impunè licet corrumpere albũ Prætoris, vel edicta in eo affixa. Item secun. Ang. ꝙ literis sculptis aut scriptis in muro, vel lapidibus fides habetur. Item, ꝙ non sufficit petitio veniæ, nisi impetretur. Itẽ, ꝙ paria sunt eximere, vel dolo facere, ꝙ alius eximat. Item, ꝙ filius non potest parentes venia nõ petita in ius vocare: quod non intelligas in filiis natis ex damnato coitu: & parentes intellige in infinitũ. Item quòd si quis aliquem vi eximat, qui in ius vocetur, tenetur ad pœnam quanti actor in litem iurauerit. Item, quòd dictio innumerabilis, supponit pro eo quod est, de facili non numerabilis. Syl.

LIBELLVS CONTRA CORrumpentem album Prætoris.

¶ Hîc de act. pœnali tangitur: & primò de illa quæ datur de albo Prætoris corrupto. Erat enim album Prætoris, dealbatio quædam posita in eminenti loco, in quo erat scriptum de citando aliquem, vel de aliquo præcepto generali, vel speciali: vt ff. de ali. scri. l. j. & ij. Et est pœna 50. aureorum statuta contra corruptorum malitiã: vt ff. de iur. omn. iud. l. si quis. Forma ergo in hac act. sic libellum: Dico ego A, cõtra B, quòd ipse corrupit album Prætoris: vnde proponendo contra ipsum B. actionem in factũ, peto ipsum B. in 50. aureos nomine populi mihi cõdẽnari. Ista enim act. popularis debet dici à populo, q. a ius populi tuet: vt ff. de po. act. l. ij. Et erit causa istius actionis hæc: Quia albũ Prętoris corrupit, quæ poterit poni loco actionis.

LIBELLVS IN ACTIONE In factum, quę datur patrono vel patri contra libertum vel filium, &c.

¶ Est & alia actio in factum, quę datur patrono cōtra libertum, vel patri contra filiū: & illa habet locum quando libertus patronū in ius venia non impetrata, vel filius patrem vocat, vt C. de in ius voc. l. ij. & hîc in vers. veluti. & est pœna illius 50. aureorum: vt ff. de in ius voc. l. pen. Forma ergo libellum sic in hac actio. Dico ego A, contra B, libertum meum, q ipse me vocauit in ius nō impetrata venia: & ideo incidit in edictum, & tenetur ad pœnā 50. aureorū. vnde proponēdo contra ipsum B, act. in factū, peto eundem mihi condemnari in 50. aureis nomine pœnę. Et erit causa istius actionis, quia me patronū in ius vocauit, non impetrata venia quæ proponi potest loco actionis. Et eodē modo si pater agat cō tra filiū, hac actione formatur libellus. Sed caue, quia hæc actio nō datur contra filiū, qui est in potestate: quia etiam impetrata venia non posset patrem in ius trahere: vt C. de in ius voc. l. si. qua nulla lis inter patrem & filiū esse potest, nisi de castrensi peculio, vel quasi: vt ff. de iu. l. lis nulla.

quea actiones Prætor penè b * multas ex sua iurisdictione introduxit, veluti aduersus eum, qui quid c ex albo d eius corrupisset e: & in eum f, qui patronum g, vel parentem

*bene.

¶ a Pœnales quoque. Dictum est s. de prætoriis rei persecutoriis, nunc de pœnalibus prętoriis. Sed quę est differentia inter pœnales, & rei persecutorias? Resp. multæ: quia pœnales prętorię sunt annales, excepta actione furti: vt j. de perpe. & temp. act. in princ. sed rei persecutorię sunt perpetuę: vt ff. de act. & obli. l. in honorariis. Item pœnales odiosę sunt rei persecutorię non: vt ff. de pœn. l. interpretatione. Item pœnales non transeunt cōtra hęredes, nisi aliquid ad eos peruenit, vel lis sit contestata: vt C. ex deli. defun. l. j. sed persecutoriæ sic: vt ff. de actio. & oblig. l. ex contractibus. Item vbi plures tenentur rei persecutoria, vno soluente, cęteri liberantur: nō ita in pœnali: vt C. de condict. furt. l. j. & ff. de lib. cau. l. vlt. & ff. ad leg. Aquil. l. item Mela. §. si plures. Accur.

¶ b Penè. id est ferè. Vel melius dic, quòd abundat: nam verè multæ sunt, & sanè in vetustis codicibus non habetur, & prorsus vacat.

ADDITIO. Vetus liber D. Germani Colladonii habet Bene multas, quod sine dubio rectum est, & reponendū.

¶ c Quid. id est, aliquid.

¶ d Ex albo. Erat enim albū, dealbatio quędam posita in loco eminenti, vt apparet in authen. de lit. §. omuem, ibi, voce enim præconum, &c. in quo albo erat scriptum, vel de citando aliquo, vel de alio precepto generali, vel speciali: vt ff. de albo scrib. l. j. & ij. ff. de iuris. om. iud. l. si quis id.

¶ e Corrupisset. Vel positum sustulisset, quanuis non corruperit: & siue per se, siue per alium: & tunc ambo tenentur, nec vnus liberat alium, & est in quinquaginta aureos, vt d. l. si quis. & l. sequenti. tenetur etiam ille corruptor lege Cornelia de falsis: vt ff. ad legem Corneliam. de falsis. l. pen. cuius pœna est deportatio, & omnium bonorum publicatio, in seruis etiam vltimum supplicium: vt ff. ad legem Corneliam de falsis. l. prima. in fin.

¶ f In eum. scilicet filium, vel libertū datur actio in factum: quæ est similiter pœnalis (vt superior) in quinquaginta aureos quæ datur patrono, vel patri: & si libertus non possit soluere dictam pecuniam, castigabitur. Idem fortè in filio, licet noxaliter non detur: vt ff. eo. scilicet de in ius voc. l. pe. & j. de noxa. in fin. superior tamen punit solum dolum, hîc solum factū considerat, vt C. de in ius voc. l. venia.

¶ g Patronum. Subaudi vel patronam: item filios, & parentes eorum: vt ff. de in ius voc. l. iiij. §. j. Et accipe hîc patronū, qui manumisit: vel pro quo iudicatū est in causa ingenuitatis, & libertinitatis. Vel si ex causa fideicōmissi manumisit. Vel si emit eo pacto, vt manumitteret, & manumisit, vel non manumisit, sed ex constitutione diui Marci peruenit ad libertatem: vt ff. de in ius voc. l. adoptiuum. §. j. & l. is quoque. & l. sed & si hac lege. Item liberos patroni, accipe mares & fœminas & parentes etiam adoptiuos: vt d. l. sed & hac lege. §. liberos quoque. & §. parentes. Accur.

¶ a Vel

tem a in ius vocasset b, cùm id non impetrasset c. Item aduersus

a Vel parentem. Et hîc accipe marem, & fœminam, & vsque in infinitũ: vt etiã si Adam viueret, non posset vocari in ius sine venia. Item non refert, si sunt legitimi parentes vel naturales, vt ff. de in ius voc. l. iiij. §. j. ij. & iij. l. parentes. & l. patris. & l. adoptiuum. in princip.

b In ius vocasset. id est, iuris experiendi causa vocasset: vt ff. de in ius voc. l. j. & hoc siue causa sit ciuilis, siue criminalis, multo magis: nã & tũc, scilicet quando causa est criminalis, etiam cum venia non potest, quia nõ conceditur: vt ff. de in ius voc. l. sed & si. §. prætor ait. & ff. de accus. l. qui accusare. in fi. & l. hi tamẽ. §. ij. Sed quid si solùm libellum dedit? Resp. non incidit in hoc edictum: vt ff. de in ius vocan. l libertus. ij. Item quid si non veniat vocatus? Resp. semper incidit, sed facilius remittitur hæc pœna, quando vocatus non venit: vt ff. de in ius vocan. l. quanuis. Sed quidam dicunt vocantem nullo modo cadere in edictum, si vocatus non venit ex prædicta l. quanuis. & hoc ideo: quia verba cum effectu sunt accipienda: vt ff. ne quis eũ, qui in ius vocatus est, vi exi. l. pen. §. docere. sed prima sententia verior est: quia in d. l. quanuis, non dicit, quòd non incidat in edictũ, sed quòd non remittitur pœna, nisi causa cognita. Item nunquid hæres potest vocare in ius sine venia? Et certè si extraneus est, potest: vt ff. de obseq. præstan. à liber. l. hæres. filius non potest vocari in ius sine venia. Sed quare secus in hęrede liberti, & in hærede patroni? Respon. in primo odium versatur, quod debet restringi: in secundo fauor, qui debet prorogari: vt ff. de lib. & posth. l. cùm quidam. Item si alter agat tutorio nomine, vel curatorio. arg. ff. de in ius vocan. l. sed si hac lege. §. fi. & l. quæsitum. Ratio: quia nemini officium suum debet esse damnosum: vt ff. quemad. testa. aper. l. sed si quis ex signatoribus.

c Cum id non impetrasset. id est, nõ petisset, & non accepisset. debet enim à Prętore sic petere: Domine, permitte mihi, vt possim conuenire patrem vel patronum meum, vt colligitur ĩ. de pœ. te. litig. §. fin. & ff. de in ius voc. l. iij. & iiij. §. j. illud etiam quæro an hæc postulatio veniæ debeat fieri in personis omnium, qui in ius vocari non possunt, qui enumerantur. ff. de in ius voc. l. ij. & si non fiat, quòd cadat in pœnam? Quidam dicunt quòd sic, nos quòd non: quia hæc pœna in eum tantum statuitur, qui incidit in edictũ: at illæ personæ in edicto non continentur: quod maximè probatur ex hoc §. Aliter tamen puto eos puniendos, prout placuerit iudici, ad similitudinem istorum. Sed nunquid hęc petitio hodie est correcta, vt quia habẽt hodie liberti ius natalium & regenerationis: vt in authen. vt lib. de cæ. §. j. Respond. non: quia & ibi reseruantur iura patronis: maximè obsequialia, quæ natura debentur. Superiora quãtum ad libertum plana sunt., in filio distingue, aut erat emancipatus, aut in potestate: si emancipatus erat, habent locum superiora: si verò in potestate, tunc nec cum venia nec sine venia potest conuenire patrem: vt C. de in ius voc. l. fin. & ff. de act. & oblig. l. actiones. nisi pro castrensi, vel quasi castrensi peculio: vt ff. de iu. l. lis nulla. & tunc cum venia: vt ff. de in ius vocan. l. adoptiuum. §. j. & hoc cum agit contra patrem. Si autem cõtra extraneum, tunc secundum vetera iura tantùm quinq; actiones filiofamiliâs cõpetebant: vt ff. de act. & oblig. l. filiusfamilâs. & l. in factum actione. Sed hodie omnes venientes ex aduẽtitia causa, vt dixi ĩ. per quas perso. nob. acq. §. j. Item quęro, quis iurabit de calumnia, cum filiusfamiliâs in iudicio erit? Respon. si filius emãcipatus, petita venia*, patrem conueniat, iurabit filius, si maior est, aliâs curator ei dabitur ad litem: vt in auth. vt lic. mat. & auię. §. j. in fi. col. viij. si autem fit in potestate patris, & agat de castrensi, vel quasi castrensi peculio: tũc iurat filius, cum paterfamiliâs habeatur, vt ff. ad Mace. l. ij. si verò esset minor, daretur curator liti, non personæ: cùm sit in potestate: vt C. de fur. l. fin. in princip. & de bon. quæ lib. l. fina. §. si autem pro patre. Si autem contra extraneum agat filius, si agat pater eius nomine, pater iurat: vt C. de iureiuran. propter calumn. dando. l. ij. §. quod obseruari. Si filius, fortè patre absente, vel secundum veteres leges in quinque

* ast de & obtenta vt hîc in textu Praeci*.

casibus, vel secundum nouas in omni aduentitia causa iurat filius, cùm suo nomine agat:& maior est, si modo pater in aduentitiis non habet vsumfructum : aliâs pater ageret,& responderet, & iuraret: vt C.de bo.matri. l.j.in princ. vbi verò filius iurat, licet pater non habeat vsumfructũ,debet pater cõsentire filio agenti,& respõdenti:vt C.de bon.lib.l.fin.in princ.

eum a, qui vi exemerit eũ,qui in ius vocaretur, cuiúsve dolo alius exeme-

ADDITIO. De isto iuramento vltra hanc glo.vide per glo.in l.ij.quod obseruari.C.de iureiuran. propter calumn.dan.

a Item aduersus eum, cùm scilicet datur actio in factum pœnalis:vt ecce cùm vocarem Titium in ius,qui tenebatur mihi actione temporali,dum esset in itinere,detinuisti eum vi: vel capiendo eum per personam,vel faciendo dolo:vt alius eum detineret,& tantum, quòd dies actionis meæ exiuit: teneris enim mihi quanti iurauero in litem,& sic est actio pœnalis ex parte mea,quia vltra rei veritatem fortè iurabo:& ex parte tua,quia das mihi aliquid,& tibi nihil adest : vt ff.ne quis eum qui in ius vocatus est vi exi.l.penul.§.j.Super hoc §.j.quæro,cùm duo sint tituli,vt ff.ne quis eum, qui in ius vocatus est vi ex.& álius tit.de eo per quem factum erit, de quo fit mentio in hoc §? Respon.de primo:quia inde oritur actio vt vtraq; parte pœnalis, vt dictum est: sed ex alio est pœnalis ex parte rei tantum : cùm ad interesse actoris detur:vt ff.de eo per quẽ fact. erit.l.fin.primo respon. Item primus de quo fit mentio hic consuluit actori tantùm:vt patet in l.j. & iiij. §. eximere.ff.ne quis eum,qui in ius voc.est vi exim. At secundus consuluit & vocato non solùm vocãti:vt ff.de eo per quem factũ erit.l.j.§.si reus.in fi. & l. fi.primo resp. Item primus habet locum,quando aliquis exemptus est ante satisdationem , & post in ius vocationem: sed secundus post satisdationem, scilicet factam in iudicio sisti,& alias quæ firmãt iudiciũ,vt ff.de pręt. stip.l.j.in princ. Et patet hæc differentia ex ordine illorum titulorũ. Item primus, quando vi exemptus sit quis: at secundus etiam si siue vi:vt patet in l.j.§. si dolo. de eo per quem fact.est. & tit.ne quis eum qui.l.j.&ij.in fi.Vel satis dici potest, quod de vtroque hic loquitur: quia licet duo sint illi tituli , tamen de vno edicto sunt. Item & quod dicatur pœnalis actio etiã illa, quæ ex vna parte tantùm est pœnalis. Super hoc.§.secũdo quæritur, Nónne per conuentionem solã etiam iure veteri perpetuabatur actio : vt ff.de act.& ob.l.constitutionibus. non solùm per noua iura,vt ff.de præscr.xxx.anno.l. cum notissimi.& l.sicut? Resp.hîc non per executorem,sed per suam denuntiationem eum conuenerat. Vel verbum quasi , positum in d.l.cõstitutionibus,assertiuè ponitur,non similitudinariè : & secundum hoc hodie esset correctum,quod hîç dicitur. Vel dic, quòd talis fuit conuentio in illa.l.cõstitutionibus. quæ pro lite contest.habebatur , vt quia actio erat temporalis, & libellus fuit principi datus : vt C.quand.li.prin.da.li.contest.faç. l.j. & ij.Vel dic secundum Io.quòd leges veteres circa personales actiones loquuntur,vbi non perpetuãtur per executorem : sed lex illa, cùm notissimi. & l.sicut in rem. loquuntur in reali: vnde adhuc etiam hodie non corrigitur,quòd hîc dicitur.

ADDITIO. Hanc etiam impugnãt doct.quia d.l.sicut.& d.l.cum notissimi. loquuntur tam in personalibus, quàm in realibus,secundum Iaco.

LIBELLVS IN ACTIONE; In factum contra eum qui debitorem &c.

Præterea datur actio in factũ contra eum , qui debitorem alicuius vocatum in ius vi detinuit, vel dolo detineri fecit, vt ipse liberaret eum , à temporali obligatione , qua obligatus esset. & datur in ipsum actio inquantum actor iurauerit in litem cõtra ipsum:vt ff.ne quis eum,qui in ius vocan.est vi exi. l.pen. §.j. Et formatur libellus in hunc modum : Dico ego A. contra B. quòd ipse debitorem meum in ius vocatũ vi detinuit , quo minus in iudicio compareret , vt ita liberaretur debitor actione , qua mihi tenebatur.vnde proponendo actionem in factum contra ipsum B. peto eundem B. quantum in litem iuraue-ro mihi condemnari. Et causa istius actionis

actionis eſt: Quia vi exemit à iudicio meũ debitorem, & ita actione qua mihi tenebatur, liberatus eſt: quam cauſam ſufficit proponere loco actionis. Eodem modo formatur contra eum, qui procurauit, vt alius eximeret. Sed quid, ſi non vi, ſed alio modo procurauit, quo minus veniret? Dic ꝙ tunc habet locum actio in factum, quæ procedit ex eo edicto, Per quem factum erit quo minus in iudiciũ veniret, & datur ad intereſſe actoris: vt ff. de eo per quem fac. erit. l. fi. §. reſponſ. Et hæc eſt differentia inter hãc actionem & ſuperiorem, quæ deſcendit ex eo edicto, Ne vis fiat ei &c. Et in vtraque eodem modo formabis libellum, ſed in prima facies mentionem de vi, in ſecunda nequaquam.

*in factum actiones T.

...rit, & alias innumerabiles a *.

¶ *Actiones quibus quæritur, an quis ſit liber, an ſeruus, libert' an ingenuus, filius, an non præiudiciales in rem ſunt: quarum prima ciuilis eſt, reliquæ verò prætoriæ: ideo ic*

ADDITIO. Inuitos autem homines in ius ducere licebat: vt patet ex Plauti Perſa, hic ab Hotomano citata: Vnde, inquit, Nonius Marc. in ius vocare, pro trahere accipitur. quod etiam arguitur ex l. quanuis. ff. eo. vbi de patrono inuito, aut non inuito in ius vocando ſpecies refertur, & quòd certæ quædam perſonæ, eæque perpaucæ, excipiuntur, quas inuitas vocare non licet, vt qui in domo ſua eſt. l. plerique. & ſeq. ff. eod.

¶ a Innumerabiles. Imò numerari poſſunt. ſed dicũtur innumerabiles, quia de facili non poſſunt numerari: vnde dicitur non poſſe fieri, quod vix fieri poteſt: vt ff. de verb. ſig. l. nepos Proculo. Enumera ergo aliquas, vt eſt actio in factum de calumniatoribus: de qua dicetur ꝉ. §. quadrupli. Itẽ actio, quod metus cauſa. Item furti manifeſti. Item ſerui corrupti in duplum: de quibus dicemus ꝉ. eo. §. omnes autem actiones. Sunt & aliæ in factum, vt de effuſis, & eiectis, & de appenſis: vt ff. de iis, qui deie. vel effu. l. ſi verò. §. Prætor. Et aliæ multæ ſunt quas enumerare non expedit. Accur.

Actiões pœnales prætoriæ ſunt multæ.

¶ Præiudiciales autẽ. CASVS. Quoniam dominus Imperator ita nos hoc conuiuio excepit, vt inanes quàm ſatiatos dimittere malle videatur, demus operam vt adoleſcẽtium ſtudia, quantũ in nobis erit, iuuemus. Aurelius poſtulabat operas à Fannio, quaſi liberto. Fannius ſe liberum defendebat. Prætor coget Fannium ſponſionẽ facere, Ni ſuus libertus ſit, eique actionem dabit: quæ ideo dicitur Præiudicialis, quia valde præiudicat futuræ cauſæ. nam ſi libertus iudicat' ſit Fannius, in ſequẽti iudicio Aurelius probationis cauſa hãc ſententiã proferet. Item Diuortio facto Terentia poſtulat à Tullio, vt partum alat: ille ſuum eſſe negat. Prætor Terentiã coget ſponſionem facere, Ni Ciceronis ſit filius, eique actionẽ dabit: quæ ideo præiudicialis vocatur, quia cauſæ inſequenti (vt res oſtendit) magnũ affert præiudicium. Cor. Vib.

¶ Not. ꝙ iſtæ tres actiones præiudiciales dicũtur habere cauſam ſtat', quia ipſa eſſentialis conditio hominis vertitur in quæſtionem. Item, ꝙ iſtæ tres actiones dicũtur prætoriæ, & in rem. Item quòd tres ſunt cauſæ ſtatus. Syl.

LIBELLVS IN ACTIOnibus præiudicialibus.

¶ Hic loquitur de præiudicialibus actionibus. Et primò videndũ eſt de illa, qua quærit, an aliquis ſit liber, vel ſeruus: & habet locum, quãdo aliquis vẽdicat ſibi in ſeruum eum, qui eſt in poteſtate, & poſſeſsione libertatis: vel quando is, qui eſt in poteſtate ſeruitutis, vẽdicat ſibi libertatem. In primo forma ſic libellũ, Dico ego A. contra B. quòd licet ipſe B. ſit in poſſeſsione libertatis, eſt tamẽ ſeruus meus: vnde vendico ipſum in ſeruitutem, & peto eundem mihi adiudicari. Et ecõtra ſi B. ſit in poſſeſsione ſeruitutis Titii, ſic formabitur libellus: Dico ego B. contra C. quod licet ipſe C. me poſsideat in ſeruitute, ſiue in libertinitate: liber tamen ſum: vnde vendico me in libertatem, & peto me liberum pronuntiari: & ipſum C. ne me impediat vti libertate, mihi condemnari. Item forma ſic libellum in illa præiudiciali, qua quæritur, an aliquis ſit libertus vel ingenuus. Dico ego B. contra C. quòd licet ſit in poſſeſsione ingenuitatis: tamen eſt libertus meus: vnde vendico ipſum in libertum, ſiue in libertinitatem, & peto ipſum tan-

quam libertum meum mihi adiudicari. & econtrà si à B. possideatur vt libertus, proponetur sic libellus: Dico ego C. contra B. quòd licet possideat me vt libertum: tamen sum ingenuus, vnde vendico me in ingenuitatem, & peto me ingenuum pronunciari: & ipsum B. ne me impediat vti ingenuitate, mihi condemnari. Item in illa preiudiciali, qua queritur, an quis sit filius alicuius, an non, formabitur libellus hoc modo: Dico ego A. contra B. quod licet ipse sit in possessione sui iuris: tamē filius meus est: vnde vendico ipsum in filiū, & peto eum in filium mihi adiudicari. E conuerso formabitur sic libellus: Dico ego A. cōtra B. quod licet ipse possideat me in filium: tamen dico me nō esse filium eius: vnde vendico me in propriam libertatem, & peto me non filium eius iudicari, & ipsum A. ne me impediat vti propria libertate, vt extraneum mihi condemnari. Istæ autem actiones dicuntur præiudiciales, vt hîc. quia preiudicant omnibus aliis actionibus, vel quæstionibus, siue criminalibus, siue ciuilibus: quia primò queritur, &c. vt ff. de origin. iur. l. j. & ij. in princip. & ff. de ordin. cognitio. per totum.

dictæ, quia magnu in eis præiudicium versatur, cùm per eas de statu hominis quæratur,

interea sileant qua diu hæc ventilantur.

¶ a Præiudiciales. Pro constanti ponit, quòd hæ prætoriæ sunt: cùm in tractatu prætoriarū ponantur: & sunt in rem, quia res petitur, & vendicatur. Vnde quæritur, quare non posuit has §. inter reales pretorias? Respon. quia quædā de eis est ciuilis. vnde eius occasione, & de cæteris hîc dicere reseruauit. Et sunt tres. Prima est, per quā queritur, an aliquis sit liber, subaudi, vel seruus. Secunda, an aliquis sit libertus, sub. vel ingenuus. Tertia est de partu agnoscēdo, per quam queritur, an quis sit filius vel non: vt omnia cōsequatur, quę filius à patre consequi debet, aliâs autem agitur de partu agnoscendo propter alimenta tantùm. & tūc filiationi nō preiudicatur, quia summatim queritur: vt ff. de lib. agno. l. j. §. Iulianus. & l. si quis à liberis ali. §. si vel parens. & ff. de iis, qui sunt sui vel ali. iu. l. si iudex. licet videatur cō tra. C. de ord. cog. l. ij. §. fin. sed dic, vt ibi. Sed dicunt quidam & malè, quòd tantùm duę sunt, & de duabus primis faciunt vnam hoc mòdo, an aliquis sit liber, id est ingenuus, vel libertus, & hęc vna. Aliā verò de partu agnoscendo non mutāt. Sed prima opi. verior est: cùm sit commodius singulas causas singulis appellationibus distingui: vt suprà quib. mod. test. infir. §. alio autē modo. Item quia posteà dicit, Cęteræ verò, &c. & ita loquitur de plurib[9], excepta vna. In prima ergo vbi queritur, an sit liber vel seruus: dico, q̄ siue seruus agat contra dominum, dicens se esse liberum: siue econtrà dominus contra seruū: & seruus sit in possessione libertatis: q̄ hęc actio in rem, quę intenditur, est præiudicialis: vt ff. de libe. cau. l. liberis. §. fi. Item dico siue patronus vendicet libertum in libertinitatem, siue libertus se vendicet in ingenuitatem: vtraque est preiudicialis: vt ff. si lib. inge. esse dica. l. fi. in prin. & §. fi. Intenditur etiam hoc casu officium iudicis, vt ff. de iureiur. l. si duo patr. in prin. & ff. si lib. inge. esse dica. l. j. & ij. & de rei vēdi. l. j. §. j. Idem dicas in tertio: vt siue agat pater petendo filium in filiationem, vel filius dicat se non filium, erit preiudicialis & directa hinc inde. Sed quidam dixerunt, quòd directa datur patrono parenti, & domino: sed illa, quæ datur liberto, filio, & seruo est cōtraria: quod nulla lege cautū inuenitur. [Vide ad hāc gl. Dec. in l. in actionibus in gl. in verb. bonę fidei. ff. de in lit. iur. Syl.] Licet alię quędam inueniantur directæ, & contrarię, vt mandati, depositi, & similes. Sed qualiter formantur libelli in his? Resp. sic, Peto Ioan. in filium meū iudicari: vt mihi patri debitam prestet reuerētiam, & alia que patribus à filiis debentur. & idem in patrono & ex tunc lata sententia alimenta patri, & patrono prestabuntur: vt ff. de lib. agnosc. l. si quis à liberis. in princip. §. solent. quia sententia pro veritate accipitur: vt ff. de stat. homi. l. ingenuum. Et probatur hæc libelli formatio. C. de fideicommiss. l. j. in seruo, & domino sic, Peto in seruum meum talem pronunciari: quia eum meum dico. Econtrà seruus,

seruus, vel libertus, vel filius dicet, Peto me non inquietari à Titio, qui me in seruum, vel libertũ, vel filium tenet, quia me tali vinculo non subesse dico: vt C. de ing. & ma. l. diffamari. Vel sic, Peto vt ingenu⁹, vel liber, vel non filius pronuntiet contra Titium: quia sic se rei veritas habet.

actiones in rem esse videntur: quales sunt, per quas quæritur, an aliquis liber, vel libertus sit, an ser-

Et differt hæc ab ea, qua petit pater filium in potestatem ex iure Romano: cùm ibi tantùm de potestate quæratur, hîc autẽ de filiatione: vt ff. de rei vend. l. j. §. j. & hîc dicitur. Item hęc pretoria, vt hîc: Illa ciuilis. Quib⁹ autẽ modis filius possit peti, diximus s. de pat. pot. §. ius autẽ potestatis. Itẽ quare dicũtur præiudiciales? Respõde secundùm quosdam: quia in modũ exceptionis proponũtur, & ita præiudicant: vt si agas contra me hæreditatis petitione, & ego obiiciã tibi: ꝙ sis seruus defuncti, vel quia ipse defunctus seruuus fuit: vt ff. de pet. hær. l. si quis libertatẽ, tũc non esset lis inter nos: vt ff. de iud. l. lis nulla, & s. de ob. quæ ex delict. §. ij. qui etiã facit pro hac sententia. C. de ord. cog. l. j. & de pet. hæred. l. liber. & si liger ingenuus esse dicatur. l. fi. Alij dixerunt ideo dici præiudiciales, quia sentẽtia lata super his, fit præiudiciũ omnibus aliis quæstionibus: vt ff. de statu hom. l. ingenuũ, & ff. de lib. agn. l. j. §. final. & l. ij. Sed certè secundùm hoc etiam querela inofficiosi testamẽti dicitur præiudicialis: quia præiudicat aliis quæstionib⁹: vt ff. de inoffic. testa. l. Pap. §. fi. Sed cõtra hãc sentẽtiã est ff. de libe. cau l. si seruus. Sed ibi nõ fuit pronũciatus ingenuus, vel collusio ibi fuit. Vel dic secundùm Ioannem, quòd præiudiciales ideo dicuntur, quia omnes aliæ quæ. interim inter eas personas mouentur, debent silere: vt C. de ordi. cogn. l. j. & iij. & ff. de libe. cau. l. ordinata. & ad hoc facit optimè ff. de noxa. l. penul. j. respon. Nisi esset talis causa, quæ ageretur, etiamsi constaret eum esse seruum, quod est quandoque: vt ff. de iud. l. vix. Sed secundum hoc cùm quæritur inter patronum, & libertum de libertinitate: non est hæc quæstio præiudicialis, cùm aliæ quæstiones interim inter eos possint exerceri, venia tamen petita: vt supra eodem. §. & in eum. Sed dic quod illæ quæstiones quiescunt, quæ non competerent, si constaret eum esse libertũ: vt ff. de in ius voc. l. sed si hac. §. pen. & l. fi. Item quid si nulla alia quæstio mouetur: nónne tunc istæ dicũtur pręiudiciales, cùm nõ habeant cui præiudicent? Azo dicit quòd non. Sed Ioan. cõtra. Inspicitur enim aptitudo quia habilis est esse præiudicialis, sicut Augustus dicitur, licet nõ semper augeat: vt s. in tit. procœmij. Itẽ nũquid sunt plures præiudiciales, nisi tres? Resp. sic: vt hæreditatis petitio. Nam & tunc cessant omnes aliæ quæstiones, donec ista intẽditur, vt ff. de pet. hær. l. si quis libertatẽ. & l. diuus, in fin. l. licet hodie cõtrariũ sit. vt C. de pet. hær. l. fi. §. j. & ij. Itẽ quo iure adscriptitij, coloni, censiti, & similes petuntur? Resp. vtili præiudiciali, non directa: & ipsi coloni si petũt in libertatẽ contraria præiudiciali vtili, non directa. Ideo vtili: quia liberti sunt non serui: vt in auth. de sanct. episc. §. adscriptitios. & §. si seruus. Itẽ ideo præiudiciali: quia parũ à seruis distant quo ad seruitia, quæ facere debẽt: vt C. de agri. & cẽsi. l. ne diutius. lib. xj. Sed alij dicunt, ꝙ officio iudicis petuntur, & petunt: vt C. in quib. cau. coloni, cẽsi. domi. acc. pos. l. j. lib. xj. Sed certè officiũ iudicis non potest locũ habere ad futuras pręstationes: vt ff. de vsu. l. j. Alij dixerũt habere locũ negatoriã & confessoriã vtilẽ: vt quæ datur directa in seruitutibus aliis, hæc vtilis hîc detur: quod nihil est. Item si quis ad aliqua annua seruitia teneatur: quo iure petitur, vt cõdemnetur, vt præstet in posterũ, & ipse quo iure petit absolui? Resp. satis puto, quòd iudicis officio hoc fiat: siue promissa fuerint hæc seruitia, siue ex cõsuetudine debeãtur hæc seruitia, siue ipsa præstita longo tẽpore ex promissione petuntur: vt ff. de vsur. l. cum de in rem verso. quæ promissio probabitur ex longo vsu, vt ibi.

[illegible] Et not. quòd verba sententiæ, Condemno te ad soluendum par caponum tali domino omni anno, secundùm quod tui antecessores fecere: nullam penitus conditionem faciunt, sed cõdemnatus simpliciter tenetur: vt per Barto. in l. eum qui. §.

Iulianus. ff. de consti. pecu. & in extrauag. ad reprimen. in versi. prout.

¶ a Ex quibus. s. tribus præiudicialibus quæstionibus.

¶ b Ferè. Ferè ideo dicit, quia in ciuilib⁹ quæstionibus quatuor considerantur, scilicet actor, reus, iudex, & ipsa res. Hic autem est idẽ qui conuenit & cõuenitur, & res. Vel ideo quia Prætor introduxit de partu agnoscendo, & à senatusconsulto confirmatur.

¶ c Legitimam. s. de iure ciuili.

¶ d Liber sit. Subaudi vel seruus.

¶ Sic itaque aduerte diligenter quòd hic §. difficilis sic clare potest sũmari. Actor. pro re sua non potest intentare actionem personalẽ ad dãdum contra aliquos, nisi contra fures: contra quos omnis condictio degenerat. Sic declaro: quia cõdictio non competit, nisi quando dominium est translatũ. sed in furem dominium rei subtractæ non transfertur: & tamẽ condictione furtiua ipse tenetur: igitur condictio degenerat. Et ex hoc habes, quòd nemo potest condicere rem suam, præterquàm à fure. Vel sic & clarissimè summatur: Qui debet intentare actionem realem, non potest intẽtare personalem, cum sint distinctæ. hoc dicit. Et diuidit iste §. principaliter in tres partes. Primò ponit regulam generalem illatiuam ex præcedentibus, secundum glos. sed secundum doct. epilogatiuam. Secundò ponit vnam fallentiam, ibi, Planè. Tertiò naturam actionum realium & personaliũ, & earum differentias, ibi, Appellamus. Itẽ prima subdiuiditur; quia primò ponitur quædam illatio, seu epilogatio, ex supradictis. Secundò ponit rationes. Secunda ibi, Nec enim.

CASVS. Quę sit inter actiones in rẽ & in personam differentia, copiosè explicatum est. quęro nunc ita distinctis separatísque actionibus, quænam sunt alteri atque alteri speciei attributæ formulę? non enim omnes periti rerum & callidi esse possunt, vt sua iusta suásque postulationes rectè possint literis mandare. Respondet olim à prudentibus & peritis viris conceptas fuisse formulas actionum. nam actionis personalis hęc erat formula, Aio te mihi centum (puta) dare oportere. & quum à Prætore eam impetrassem, Prætor iudicem dabat, cui sic mãdabat, Si apparet, vel si paret vel si pareret Quintium debere Sextio centum, tanti eum damnato. Actionis autem realis formula hec fuit, Aio hãc rem ex iure Quiritum meam esse. quæ quũ esset à Prætore impetrata, tum Pretor iudicẽ dabat, cui sic imperabat, Si apparet fundũ, quo de agitur: esse Antonij, neque eum possessor Luci⁹ restituat, Lucium dãnato, Quę quum ita sint, satis cõstat quũ in rẽ agere volumus, personalis actionis formula vtẽdũ nõ esse. Nec enim, &c. Quanquam ab hoc generali precepto fures excipiuntur. Nã si Titius mihi meã rẽ subripuerit, duas ei⁹ rei actiones habebo, & in psonã. s. & in rẽ, & vtriusq; formula vtẽs dicere potero, Aio te mihi dare oportere, & Aio hãc rẽ meã ẽe. C. Vib.

¶ Not. ex tex. q dare, est dominium trãsferre. Itẽ, quòd illud qđ est meũ, nõ pôt ampli⁹ effici meũ. Itẽ q odio furũ introductũ est, vt domino detur actio personalis. Itẽ ibi, extra pœnã, secũdum Ang. q duplum vel quadruplum est totum pœna: & in eo nõ venit simplum rei sublatæ. Syl. Aldo.

uus*: vel de partu agnoscendo. Ex quibus a ferè b * vna illa legitimã c causam habet, per quã quæritur, an aliquis liber sit d: cæteræ ex ipsius Prætoris iurisdictione substãtiam capiunt.

¶ *Actione personali rem suam nemo dominus prosequi- ... nisi quis forte à fure ... rẽ suam condicat*

*habet. *certè.

LIBELLVS IN CONDIctione certi generalis.

¶ Hic tangitur de condictione, & primò dicendum est, quòd est quædam condictio certi generalis, quæ datur pro omni eo, quod debetur: vt ff. si cer. pet. l. certi. & in ea forma sic lib. Dico ego R. contra L. quòd ipse mihi debet equum ex causa emptionis: vnde proponendo cõtra ipsũ L. condict. certi, peto eundem L. ad traditionem equi ex causa præmissa mihi condemnari. Eodem modo forma lib. in ista generali condict. si ex aliqua alia causa tibi certum debeatur.

LIBEL-

LIBELLVS IN CONDICTIONE SPECIALI. [cialis.]

¶ Item sunt aliæ cōdictiones speciales: vt cōdictio certi ex mutuo cōdict. certi ex stipula. cōdi. in deb. sine causa, & similes, in quibus formāt lib. sicut in generali condictione. sed tantūmodo in cōdictionib⁹ generalibus assignatur causa: quia alicui nō datur aliqua cōdictio ex re sua, sed tātùm pro eo, quod debetur ex causa alia, nisi ex causa furtiua. illa enim pro re sua tantummodo datur contra furem, & eius hæredem: & est speciale in ea, vt pluribus acti. teneatur fur: vt in hoc §. sic itaque. & ff. vsusfruct. quemad. ca. l. fi.

¶ a Sic itaque. Formatur, hoc itaque ex illa diuisione, quæ fit. s. eod. §. j. q. d. dictū est, quæ sunt in rem actiones, & quę in personā: itaque sic eis discretis. i. separatis, & diuisis, patet ꝙ hæc regula est vera: q. a personalis actio, quæ cōpetit ad dandum, non cōpetit pro re sua alicui, vt hic. Ideo dixi, ad dandū: quia ad tradendū bene pōt dari actio personalis: vt cōmodati, depositi, & similes. & ita est vis inter dare & tradere, vt hic subiicit: & ff. de act. empt. l. ex empto. in prin. & ff. de ver. obl. l. vbi autē. in fin. & l. si rē tradi. & l. nemo. & qđ subiicit si apparet. i. q. a apparet eum dare oportere, & ita agitur in personā, vt aliquid detur. Sed quidam dicunt: vt P. quod hæc verba, si apparet eū dare oportere, sunt nōmina cuiusdam actionis. Accur.

Actio ad dandum & ad tradendū differunt.

¶ Adde quòd Vldar. Zas. hic exponit apparet, id est, videtur: vt sit sensus, ac si videretur eū dare oportere: qui intellectus mihi non placet: quia tandem se resoluit in intellectu Dyni, qui voluit hanc esse formulam verborum. Syl.

ADDITIO. Dic quod istud quod hic dicit glos. secundum Pla. nihil est dicere, sed text. vult. dicere, si apparet, id est si agat dare oportere: quia medium concludendi non debet esse istud, sed ad tradendum vel constituendum: vt dicit gloss. Ang.

¶ Sic itaque a discretis actionibus, certum est nō posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, SI APPARET* cū dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet b: scilicet quia dari cuiquā id intelligitur, qđ ita datur, vt eius fiat: nec res, quæ iam actoris est, magis c eius fieri potest. Planè o-

* paret.

¶ b Oportet, id est oportet quòd non detur, est enim impossibile quod detur, vt subiicit: quia dare est accipientis facere: vt subiicit. nec res quę, &c.

Dare est accipiētis facere.

ADDITIO. Quod ait SI APPARET, formula est iudicii à Prætore iudici præscripta. Prætor enī de facto nō cognoscebat, sed iudicem Recuperatorésve dabat, qui cognoscerent. Cicero pro Q. Roscio, Quid est in iudicium? directum, asperum, simplex SI APARET. sestertiū quinquaginta millia dari oportere, sic enim legendum esse docuit Hot. in suis in illam Orat. comm. Item in Diuin. Iudiciū dat statim, Si pateret eā se & sua Veneris esse dixisse. Item Verrina. 3. Si pateret aduersus edictum fecisse, &c. Sed hæc formula nō dabatur nisi in iudiciis stricti iuris: vt Hoto. hic docuit, & in §. actionū. ax præterea in d. Orat. pro Q. Roscio, quę Oratio legi debet ab eo qui hāc materiā cupit intelligere. Dicebāt etiā, SI PARET: vt Verg. iiij. Si paret fundum Capenatem, quo de agitur, ex iure Quiritum P. Seruilij esse, &c. sic enim legendum ibidem Hotom. docuit ex titulis Vlpiani.

¶ c Magis. Sed opponitur, pluries deberi pōt: vt ff. de exe. rei iud. l. & an eadem. §. actiones. in fin. §. ergo pluries dominiū pōt fieri meū. Sed non sequitur. nā licet pluries debeatur, tamen semel facta sua nō debet pl⁹ fieri sua: vt ibidē dicitur, &. ff. de acquir. poss. l. iij. §. ex plurib⁹. & s. de leg. §. sed & si rem legatarij. nisi iterū desineret esse sua: vt ff. de verbo. oblig. l. si rem meā. ¶ Declara, quòd illud quod meū est, non potest amplius effici meum, hoc verum ex causis successiuis; secus ex causis eodem tempore concurrentibus. l. si creditori. §. Marcellus. ff. de leg. j. Item potest stipulari, si mea esse desineret. l. si rem meam. ff. de verbo. oblig. Item hoc verum quando plenè est mea: secus si haberem vtile tantùm dominium: quia possim quærere directum: & ita etiam si res non esset perfectè mea. Syl.

Meum, amplius meū fieri nō potest.

¶ a Planè odio. Sed in quo vertitur istud odium? Res. quia in condictione furtiua quis de facto infamatur apud bonos & graues viros: vt ff. de obse. à lib. & lib. l. honori. licet non infamia iuris: vt ff. de act. & obl. l. cesset. sed in rei vēdicatione neque de facto, neque de iure infamatur. Item multa veniūt in cond. furtiua, quæ non veniūt in rei vendi. vt quia interitu rei non liberatur: sed in rei ven. sic: vt ff. de cond. fur. l. in re. & ideo malū est furti, q etiā hac actione teneatur. Itē sicut prodest alicui plures habere reos debitores: vt ff. de lib. leg. l. si quis decedēs. §. fi. ita & habere plures actiones: vt ff. de leg. ij. l. cū filius. §. variis. ita e cōtrà debet ei nocere, si pluribus teneatur actionibus, licet etiam nulla alia sit vtilitas. Itē nunquid vna tollit per aliam? Dic q sic: vt ff. de condic. fur. l. si pro fure. §. furti. Accur.

¶ b Si appareat. i. q. a apparet eos, &c. id est, dicere, actione in personā. Sed videtur hoc stare nō posse: nam certū est eū qui agit dominū fuisse, ergo & nūc est: quia sine facto suo dominium ab eo discedere nō potuit: vt ff. de reg. iur. l. id quod nostrū. & C. de proba. l. siue possidetis. ergo nō potest agere, vt sibi det, quod est suum, & tamen hìc dicit q sic. Sed dic relationē esse faciēdā ad genus, nō ad speciē. q. d. ea actione, per quā alias agitur ad dādū. i. personali, sed hìc nō ad dandū intēdit. Et ita est mirabile, quod rē meam per personalē actionē peto restitui, alias contrà: vt ff. quemad. vsufr. cau. l. fin. & ff. de condi. indebi. l. si vrbana. Sed est speciale, vt hìc dicitur. Vel dic agi etiam ad dandum scilicet possessionē dandam, quam amiserā per furtum: vt ff. de acqu. poss. l. rem, quæ nobis. & ff. de cond. tri. l. ij. [illegible]

¶ c In rem actio. id est, rei vendicatio, quæ pro dominio de iure ciuili, vel gentium quæsito intenditur, vt ff. de rei vend. l. in rem actio. Item not. q hic §. locū habet in quolibet malæ fidei possessione alienæ rei, non solùm in fure: vt s. de rer. diui. §. si tamen. & ff. de cond. tri. l. j. in fin. & l. ij. in princ. [Vide pro resolutione Deci. in l. si quis nec causam. §. fin. ff. si cert. pet. & l. fi. Syl.] Interdum etiā contra bonæ fidei possessorē datur condictio ratione possessionis: vt ff. de condi. indeb. l. indebiti. §. sed & si nummi. Sed nūquid etiā rem suā potest quis etiā à nō fure per cōdictionem sine causa cōdicere: vt ff. de cōdic. sine cau. per totū? Resp. secundùm quosdā, ibi dicitur condictio actio personalis: non tamen talis per quam intendatur, vt aliquid detur. Alii dicūt, q si alicubi inueniatur cōdictio sine causa pro re sua competere, de vtili intelligendum est.

ADDITIO. Dic secūdùm Ioā. Fab. q prima est verior: nam per eam non agit dominus ad dandū, nisi contra furē, supple & malæ fidei possessorem, vt hìc in gl. ad restituendum: vel fortè ad possessionē agi debet, secundum Ang. [illegible]

¶ Appellamus autē. CASUS. Hactenus exposuisti notas, quibus in rem ac personā actiones internosci possent: sed quia nulla est insignior neq; clarior, quàm si certis nominibus appellentur, quero nunc ex te quę nomina imposita sint? In rem actio, inquit, Vindicatio dicit: In personā verò, Cōdictio. Nā vindicare est asserere, liberare, eximere: & qui liberat, asserit, eximit, vindex dicit. Condicere autē, veteribus idē erat, quod denuntiare. Quū igitur denūtiationes fierēt alicui, vt certo die ad iudicem venirent, lapsa cōsuetudo eò sensim deducta est, vt in personā actio, condictio diceretur. Cor. Vibula. [illegible]

¶ d Vendicationes. siue rerum corporalium, de quibus est C. de rei ven. per totum. & ff. de rei vend. per totū, sine

---

dio furum, quò magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnā dupli, aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures, etiā hac actione teneātur, SI APPAREAT b eos dare oportere, quanuis sit aduersus eos etiā hæc *in rē actio c, per quam rem suam quis esse petit.

*apparet. *abest.

¶ *Quales actiones ad [illegible] ad dandum vel faciendum competunt.*

¶ Appellamus autem in rem, quidē actiones, Vēdicationes d: in personam verò actio- [illegible]

siue rerum incorporalium, de quibus est ff. si vsusfru. petat. per. totũ. & ff. si ser. vẽd. p totũ. siue sint indirectæ, siue vtiles istę vẽdicationes: vt ff. de Publ. per totũ. & ff. si ager vectig. per totũ.

¶ d Abusiuè. Verè abusiuè dicitur cõdictio, id est, actio in personam, quia non bene consonat nomen rei, quam signat, quod fieri debet: vt ş. de dona. §. est & aliud.

¶ a Quibus ideo dicit qb⁹, quia sunt & aliæ, quib⁹ nõ intendimus dare vel facere, sed restitui: vt commodati actio, & depositi, & similes; & istæ nõ appellantur condictiones in stricta significatione accepto vocabulo, vt hîc dicitur. Vel dic ꝙ etiam in actione cõmodati & depositi, & similib⁹ intẽditur dari, vel fieri, scilicet ipsa detẽtio rei, quasi ipsum factũ possit quis in stipulationẽ deducere: vt ff. de verb. obl. l. vbi aũt nõ apparet. §. quid. qđ non fieret, nisi aliquid daretur, cùm suæ rei nulla sit stipulatio, sed alienæ tantùm: vt ş. de inutili stipulat. §. j.

¶ b Cõdictiões. f. appellamus.

¶ c Denuntiare. Dicunt quidã, ꝙ qui volebant alium conuenire, primò sibi denuntiare debebant: vt arg. ff. de seru. vrba. præd. l. quidam. Sed hoc non placet: quia ex voluntate, aut bonitate, vel vrbanitate hoc fit, non necessitate. Sed dic quòd hæc denuntiatio fiebat per magistratus, cùm actiones constituebant vel dabant: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. omnium, quod est hodie sublatum, vt in fine huius §. dicitur. & C. de formul. l. j. & ij.

nes, quibus a dare, aut * facere oportere intẽditur, Condictiones b. Cõdicere enim est denuntiare c, prisca lingua: nunc verò abusiuè d dicimus condictionem, actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

* abest.

[illegible] actionum diuisionem exorditur. Instituimus, scilicet, quòd quædam rei persecutoriæ sunt, quædam pœnales, quædam mistam causam habẽtes. Persecutoriæ rei dicuntur, quæ eius rei quæ nobis abest, & alteri adest, persequendæ causa comparatæ sunt: ideo omnes & reales, & personales ex contractu, depta depositi actione in quatuor casibus, rei [illegible] nales quibus meram pœnam persequimur: vt actio furti: & id genus aliæ. Mistæ, quæ tam pœnæ quàm rei persequendæ causa instituta sunt, hoc est, in quibus rei persecutio in pœna continetur: vt vi bon. rap. l. Aquil. & eæ quæ inficiando crescunt.

¶ Sequens e illa diuisio est, quòd quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ f sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædã mistæ g sunt.

§. *Rei persecutoriæ sunt omnes in rem actiones, & etiam in personam ex contractu descendentes, ex[illegible] ne, quæ in quatuor casibus mista est. Angelus.*

¶ Sequẽs iste §. vsque ad §. Quędã. diuiditur in duas partes. Primò, ponit vnam sententiã principaliũ actionũ. Secundò declarat eã per exẽpla. Secunda ibi, Rei persequendæ.

CASVS. Audisti duas diuisiones. nam alias dixisti esse act. in rem, alias in personã, alias item à iure ciuili, alias à Prętore institutas. quę sequit diuisio? Tertia, inquit, diuisio partitur subiectum in accidẽtia. nam alię actiones rẽ, aliæ pœnam, aliæ vtrũq; persequunt. C. Vi.

e Sequẽs. Hęc est tertia diuisio actionũ in hoc titulo. Ac.

f Cõparatę. i. adinuentæ.

g Mistę. Sed nonne quædã sunt, quæ nullũ horũ habent? vt si ago ne qđ fiat in loco sacro, vel sancto, vel si factũ est, vt tollatur: & aliæ similes, quæ neque ad rem, neque ad pœnã, neque mistim se habent: sed vel ad rei reuerentiam, vel ad publicam vtilitatem dantur? Resp. satis ad rei persecutionem scilicet diuinæ rei, vel publicæ pertinent, cuius nomine agere videor, vel etiam meo nomine, cùm cuiuslibet intersit Deum venerari: vt C. de hæred. l. iiij. Accur.

¶ Rei persequendæ. Iste §. diuiditur in quinque partes. Nam primò ponit de actionibus rei persecutoriis. Secundò de actionibus mistis ex contractu descendentibus. Tertiò ponit vnã regulã, vel summulam in actionibus ex maleficio descendẽtibus. Quartò illud per exempla declarat. Primò ponẽdo de actionibus pœnalibus. Secũdò de actionibus mistis. Secunda principalis est in vers. planè. Tertia in §. ex maleficiis. Quarta in §. pœnam. Quinta in vers. sed & legis.

¶ Rei persequendæ causa compen-

¶ ITEM Quænã actiones cõparatæ sunt ad rem nostrã persequendam? Omnes, inquit, in rem institutæ, & in personam duntaxat, quæ ex cõtractu natæ sunt, veluti, Centum tibi mutuo dedi. ex hoc cõtractu nata est obligatio: cuius causa mihi Prætor actionẽ dabit, qua centum illos aureos persequar. Sed ecce, Cùm domus mea incẽdio arderet, deposui apud te crumenã centum aureorum, rogans te vt eã mihi asseruares. deinde repetenti mihi meã crumenã, muginabare, morámque dolosè faciebas. Prætor mihi dabit actionem depositi, qua non modò rem, id est, centum: verumetiam pœnam, id est alia centum persequar. ex quo apparet hoc casu actionem depositi mistam esse. Cor. Vibula.

LIBELLVS IN ACTIOne ex stipulatu.

¶ Hîc tãgitur de actione ex stipulatu: & hæc datur, quando aliquid incertũ promittitur: vt s. de verb. obl. in prin. & formatur sic libel. Dico ego A, contra B, ꝙ ipse promisit mihi facere domum per stipulationem: & quia non fecit, propono cõtra ipsum actionem ex stipulatu, & peto ipsum ad interesse meũ (quod æstimo decem) mihi cõdemnari. Istius libelli formatio põt elici ex l. si quis ab alio. §. si quis. ff. de re iud. Et licet nomen actionis nõ ponatur in libello, sufficit tamẽ ponere causam hanc. s. quia domũ per stipulationẽ mihi facere ꝓmisit, & nõ fecit.

LIBELLVS IN ACTIOne commodati.

¶ Item in actione commodati, de qua hîc, formatur sic libellus: Dico ego M, contra A, ꝙ ego accommodaui sibi codicem meũ ad scribẽdũ: vnde propono act. commodati contra eũ, quia finitus est vsus ad quẽ codex fuit accommodatus: & peto eundẽ A, ad restitutionem codicis mihi condẽnari. Et erit causa in ista actione, quam sufficit proponere, hæc: Quia accõmodaui sibi codicem meũ ad scribendum: & vsus finitus est.

LIBELLVS IN ACTIOne depositi.

Itẽ in actione depositi, de qua etiã hîc, formatur sic libellus, Dico ego T, contra L, ꝙ ego deposui penes eum Digestum meũ, vnde proponendo cõtra eundem L. actionem depositi, peto ipsum ad restitutionẽ Digesti mei mihi condemnari: & erit causa in ista actione quã sufficit proponere, talis, quia deposui. Et aduerte ꝙ datur in simplũ act. depositi, nisi in his casibus, scilicet quando depositũ est causa incẽdii, tumultus: ruinæ, & naufragii: in quibus casibus si depositarius inficiatur, tenetur ad duplũ, vt hîc, in versi. planè. & ff. depo. l. j. Et formatur sic libellus, Propono ego L. cõtra C, ꝙ ego ob timorem incendii Digestum meũ apud ipsum deposui, & quia inficiatur depositum, proponendo cõtra ipsum actionẽ depositi, peto eundem C, mihi in duplum condemnari. Et erit causa in hac actio. quia deposui apud ipsum rem, & ipse inficiatus est. Item eodem modo forma libellum, quãdo petitur in aliis quatuor casibus, scilicet quando causa tumultus, incendii, ruinæ, & naufragii, depositum est.

LIBELLVS IN ACTIOne mandati.

¶ Itẽ in actione mãdati, de qua etiam hîc, formatur sic libellus: Dico ego T, contra S, ꝙ ego sibi mandaui, vt emeret mihi equũ, & ille suscepit mandatũ, sed illud nõ impleuit: ꝑpter quod damnificatus sum ad valorem decem librarũ. & tãtũ æstimo interesse meũ: vnde proponendo cõtra ipsum actionem mandati, peto eundem S, in decẽ libras nomine interesse mihi condemnari. Ista enim actio tunc demũ cõpetit, quando recipit interesse: ad interesse

esse enim datur: vt ff. mādati. l. si procuratorem. §. mandati actio.

LIBELLVS IN ACTIONE pro socio.

¶ Est & actio pro socio, de qua etiam in hoc §. & habet locū, quā do societas inter aliquos contrahitur consensu: vt ff. pro soc. l. vt sit. & nascitur finita societate: vt C. eo. l. tandiu. & formatur libellus sic, Dico ego L, quòd C, & ego iniuimus societatem emendi vinum vsque ad cētum libras: vnde cùm ipse socius nomine societatis tantū de vino emerit, peto partē vini deducto capitali mihi adiudicari, & ad restitutionem dictæ partis ipsum mihi cōdemnari. Et erit causa in ista actione talis: quia contraximus societatē: & similiter datur propter dolum, vel culpā socii: vt ff. pro soc. l. nemo. & l. seq. & C. eod. l. iiij.

LIBELLVS IN ACTIONE ex empto.

¶ Item etiā hic agitur de actione ex empto: in qua sic forma libellū: Dico ego T, contra S, quod ego emi equū ab eo decem libris, vnde proponendo cōtra ipsum S, actio. ex empto, peto eūdem ad restitutionē equi mihi condemnari. Ex parte autem venditoris petitur sic: Dico ego S, contra T, quod ipse debet mihi decem ex venditione talis equi, quem sibi vēdidi & tradidi: vnde proponendo contra ipsum act. ex vendito, peto ipsum T, in illis decem libris mihi condemnari. Et erit causa in hac act. talis, Quia vendidi, & tradidi.

LIBELLVS IN ACTIONE locati.

¶ Est & finaliter actio locati, de qua hic: in qua sic forma libellū: Dico ego B, cōtra C, quod ego locaui sibi domū talem vsq; ad annū, mercede decem librarū constituta mihi, & promissa ab eodem C, vnde proponendo contra ipsum C, actio. locati, peto ipsum in decem libras mihi cōdemnari. Et ecōtra conductor proponet hoc modo: Dico ego C, cōtra B, quod ego conduxi talē domū ab eo pro mercede decē librarū sibi promissarū: vnde proponendo contra ipsum act. ex conducto, peto eundem B, vt domum conductam ad habitādum mihi tradat condemnari.

ratæ sunt omnes in rem actiones.[a] Earū verò actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem quæ ex contractu nascuntur, ferè[b] omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniā, vel in stipulatū deductā petit a-

¶ a In rē actiones. scilicet quę decē sunt: vt diximus s. eod. §: item Seruiana: Sed certè videtur quod sunt oēs pœnales: nā in eis iuratur in litem: vt ff. de rei vendi. l. qui restituere. & ff. de in lit. iu. l. in actionibus. Sed dic, quòd illud, scilicet iuramentum in litem, non fit iure actionis, sed officio iudicis: vt l. eo. §. præterea. in fi. §. vnde non dicūtur pœnales. Alii tamen dicebāt, quòd ideo non dicebantur pœnales: quia nō originaliter illud fit, quòd crescant per sacramentum in litem, sed ex contumacia: vt ff. de in litem iur. l. j. & ideo magis attendebant quòd naturaliter erat, quàm quod incidenter. Sed certè actio depositi in quatuor casibus ab initio est rei persecutoria: & tamen dicitur pœnalis, inspecto quòd crescit ex contumacia: vt j. §. proxi. & j. eo. §. quadrupli. aliàs §. ait ille. vnde primam responsionem approbo.

ADDITIO. Secundū doct. hæc gl. videtur aduersari gl. magne, posite in §. pœnales. in vers. item aduersus. in prin. s. eo. quæ videtur concludere, quod ibi illa actio dicatur pœnalis, quia iuratur in litem: & tamen secundum eos constat, quod illud iuramentum venit offic. iudi. sicut in qualibet alia actione: & dicunt hanc glos. esse veriorem.

¶ b Ferè. Ferè dicit propter actionem ex stipulatu, per quam pœna petitur: nec inspicitur quid intersit: vt suprà de inuti. stipul. §. alteri. secundū quosdam. quod est falsum. [Ratio est: quia illa pœna venit ex cōuentione, non autem ex dispositione legali, vt nos loquimur. Ita Nicol. & Ias. hic declarant. Syl.] Imò propter actionem depositi in quatuor casibus: vt j. subiicit. Item propter actionem redhibitoriam, quæ datur in duplum aduersus venditorem: qui neque pretium neque accessiones soluit: vt ff. de ædil. edi. l. redhibitoria.

a Petit actor. ad vtranque autẽ scilicet ad mutuam, & ad eam pecuniã, quæ in stipulatũ deducta est, certi cõdictio datur: vt ff. si cer. pet. l. si quis certum, & s̃. de verbo. obli. in princi. ita ꝙ ad mutuũ detur cõdictio specialis ex mutuo: vt s̃. quib. mo. re contrah. obl. in princ. ad pecuniã deductam in stipulationẽ detur cõdictio certi generalis, si certũ sit: vt s̃. de verbo. oblig. in princip.

In vtroq; casu opinio glos. cõmuniter approbatur, vt dicit Dec. in l. certi cõdictio. in princ. in glo. j. ff. si cert. peta. Syl.

duplum, & in aliis in simplũ, est, quia hic ex necessitate deponitur: nec potuit præuidere apud quẽ deponeret: vt ff. depo. l. j. § meritò.

...ctor[a], item commodati, depositi, mandati, pro socio ex empto, vendito, locato, conducto[b]. Planè, si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositũ sit, in duplum[c] actionem Prætor reddit: si modò cum ipso apud quẽ depositum sit, aut cũ hærede eius de dolo ipsius[d] agitur: quo casu mista est actio.

Actionum discendiuium ex maleficiis quædam sunt [illegible] tantùm quædam mistæ tam rei, quàm pœnæ: primum per vnum vltimum per tria exempla declarat. Aret.

Ex maleficiis verò proditæ a-

Ex maleficiis. CASVS. De actionib. quæ ex cõtractu oriuntur, dixisti, nũc de iis quę ex delicto natæ sunt, explicato. furti, inquit, actio pœnæ tantùm persequẽdæ causa, cõparata est. nam ea intẽtata quadruplum dũtaxat aut duplũ adimit. Res autem ablata vindicatione, aut cõdictione recuperatur. Bonorũ raptorũ actio mixta est. nam quadruplũ quod exigit, non pœnã solã, sed etiam rẽ ipsam ereptam cõplectitur. pœna enim triplum non excedit. Quid autẽ de actione Aquiliana indicas? Seruum occidi, qui tũc viginti erat, cùm eo anno quadraginta aureorũ fuisset. Hic sanè tametsi in simplum agatur, habet tamẽ res & pœnæ persecutionẽ. nam viginti in re, sunt alii viginti in pœna. Propone aliud exẽplũ, Titius moriẽs legauit cẽtum ecclesiæ nostræ ad alendos concionatores Euangelii, & pauperes scholasticos. Hęres tandiu solutionẽ distulit, dũ actione legati cõueniret. Lex mihi dat actionẽ cõtra eũ in ducẽta, vt centũ rei .i. legati nomine petẽ: altera centũ pœnæ mulctæq; quã qui piũ legatũ differt exsoluere, dãnatur. C. Vib. ADDITIO. Quòd ait in text. aliæ tãtùm pœn. &c. quid aũt de pœna, quæ in cõuentionẽ deducta est? nam ea ex maleficio nó debẽt, sed ex cõtractu. l. Lucius Titi[9]. ff. de act. empt. vnde hic explicat hoc per Hot.

b Conducto. Sed nonne omnes istæ dantur ad interesse, etiã quod est extra rẽ: vt ff. de act. empt. l. j. in princi. ego peto aliquid quod tibi nó abest, ergo sunt pœnales? Sed dic tribus modis dici actionem pœnalẽ. Primò illa, quæ hincinde est pœnalis: vt furti & similes. quando peto, quod mihi abest, & quod tibi adest, & hoc modo acceptæ dicuntur hic istæ non pœnales. Secundò, quando est pœnalis ex parte vna. s. ex parte rei tãtùm: quod est vbicunq; actoris interesse excedit, id quod reo adest. & in hac significatione actiones istæ dicũtur pœnales, scilicet ex empto, & similes: & etiam rei vẽdicatio, quando in litẽ iuratẽ. Et ꝙ inspecta persona rei tantùm pœnales dicãt, probatur ff. de eo, per quem fact. erit. l. j. §. si plures. & l. fin. & s̃. eo. §. pœnales. Tertiò dicit pœnalis inspecta persona actoris tãtùm: vt si accepisti ab aliquo aliqd, vt me accusares p calũniã. nã repeto, licet nihil mihi absit, à te. s. cui adest: vt ꝓbatẽ. ff. de cal. l. generaliter. §. illud erit notãdũ.

c In duplum. s. si reus inficietur: vt j. eod. §. furti. Accur.

d Ipsius. scilicet, hæredis. ex dolo enim defuncti in simplum tantùm cõuenitur: vt ff. deposi. l. j. §. j. Et ratio, quare in his quatuor casibus datur in

LIBELLVS IN ACTIONE furti manifesti.

Ex maleficiis. Hic tãgitur de actio. furti manifesti, in qua sic forma libel. Dico ego A, contra B, ꝙ ipse palàm subripuit equum meum: vnde proponendo

nendo cõtra ipsum B, actio. furti manifesti peto eundem in quadã summa pecuniæ nomine pœnę mihi cõdẽnari. Et erit causa in hac act. quam sufficit proponere, talis, Quia furtũ fecit manifestum. Et eodem modo forma lib. in actio. furti non manifesti. sed hæc est differẽtia, quia in prima actiõe quadruplũ est pœna vltra rei restitutionẽ: vt in hoc §. in secunda verò. s. furti non manifesti, duplum est pœna vltra rei persecutionem.

est pœnalis: q̃a si agit ex primo capite l. Aquil. ęstimabitur res quãti plurimi fuerit retro intra annum. Si verò agatur ex tertio cap. tunc æstimabitur res quanti plurimi retro fuerit intra xxx. dies: vt s. ad l. Aqui. §. j. j. resp. & §. ex hoc tamẽ capite. & s. de act. §. sed & legis Aquiliæ. & tũc in ea sic forma libellũ: Dico ego c, cõtra d, q̃ ipse occidit seruum meũ, qui valet x. sed hoc ãno valuit xxx. vnde proponẽdo cõtra ipsum act. l. Aqu. quia debet mihi fieri ęstimatio serui occisi, quãti retro plurimi fuerit intra annũ peto eundẽ mihi in xxx. cõdemnari. Eodẽ modo forma libellum, si agatur ex tertio capite: sed nõ fiet æstimatio, nisi quanti plurimi retro fuerit intra xxx. dies.

ctiones, aliæ tãtùm pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quàm rei persequendæ: & ob id mistæ sunt. Pœnam tantùm persequitur quis actione furti: siue enim manifesti agatur quadrupli [a], siue non * manifesti dupli: de sola pœna agitur. Nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suã esse petens [b]: siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet [c]. Eo amplius aduersus furem etiam condictio [d] est rei. *

* nec,

* abest.

¶ Vi autem bonorum raptorum actio mista est: quia in quadruplo [e] rei persecutio continetur: pœna autem tripli est.

¶ Sed & legis Aquiliæ actio de dã-

LIBELLVS in actione vi bonorum raptorum.

¶ Vi autem bonorũ. In actione verò vi bon. rapt. de qua hîc, sic formatur lib. Dico ego A, contra B, q̃ ipse à manibus meis talem rem vi rapuit: vnde contra ipsum act. Vi bono. rapt. proponens, peto eundẽ B, in quadruplũ (re in ipso quadruplo cõputata) mihi cõdẽnari. vt in hoc §. vi autẽ bonorũ rapt. & s. vi bono. rap. §. quadruplũ. In furto aũt manifesto totum quadruplũ est pœna. Et erit causa in ista actione, sicut dictũ est: Quia talem rem rapuit de manibus meis.

LIBELLVS IN ACTIONE legis Aquiliæ.

¶ Sed & legis Aquiliæ. Itẽ in actione legis Aquiliæ sic forma libellũ cõtra negantẽ: Dico ego C. cõtra B, q̃ ipse per culpã suã occidit, seruũ meũ, quẽ ęstimo x. & si negat se ipsum occidisse, proponendo contra eũ act. l. Aquiliæ. peto eundem B, in duplũ. s. in xx. mihi cõdemnari: vt vnũ simplũ sit p̃ damno dato: & aliud pro pœna: quia negauit. Cõtra confitentem autẽ formatur lib. similiter sicut dictũ est s. proxi. sed simplũ petit. Erit autẽ causa in priori actiõe talis. s. q̃a dãnũ dedit: & sic erit in primo casu pœna: in secũdo verò nõ. Pręterea in alio casu

¶ a Quadrupli. Sed quare plus manifestũ furtũ punit, quàm nõ manifestũ, cùm clam facta magis puniẽda sint: vt ff. de admi. tut. l. non existimo. & ff. de ritu nupt. l. vlti. Resp. imò magis delinquit, qui palàm, quàm qui clam mouet: vt s. vi. bono. rapt. in prin. vnde magis punitur: vt arg. ff. de offi. Præsi. l. diuus.

ADDITIO. Sed per hãc solutionẽ nõ respõdetur cõtrario in glo. alleg. vnde dicas sec. Cyn. quẽ cæteri sequũtur: q̃ iste tex. p̃cedit in omnino illicitis: contrariũ aũt in iis, quę possunt esse licita, & illicita, secundùm Ang.

¶ b Petens. s. rei vendicatione.

¶ c Quilibet. Vt s. de oblig. quæ ex deli. nas. §. fi.

¶ d Cõdictio. s. furtiua, quæ soli domino datur: & hęredi ei' aduersus furẽ, & eius herẽdẽ: vt ff. de cõd. fur. l. j. & l. v. & s. de obl. quæ ex deli. nasc. §. fin.

¶ e Quadruplo. Vsque s. ad annũm, post annum in simplum: vt s. vi bon. rap. in prin. nisi in casu: vt si Iudæus contra Christianum agat, tũnc in duplum tãtùm agit: vt C. de pag. l. Chri-

no iniuria dato *; mista est; non solùm si aduersus inficiantē in duplū agatur: sed interdum, & si in simplū a quisq; agat: veluti; si quis hominē claudū, aut luscū occiderit, q in eo anno integer, & magni pretii fuerit: tanti enim dānatur; quāti is homo in eo anno plurimi* fuerit, secundum iam traditam b diuisionē. Item mista est actio contra eos c, qui relicta sacrosāctis ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis d legati, vel fideicōmissi nomine, dare distulerint e: vsque adeò; vt etiam in iudicium f vocarētur: tunc enim

*abest.

* & magni pretii.

stianis. Sed nunquid etiā raptor tenetur actione furti manifesti? Dic q nō, secundum P. quia in duplum tantùm tenetur, si furti conueniatur: vt ff. vi bon. rapt. l. j. nisi in casu, vbi nec in duplum tenetur, secūdum eum. vt ff. de furt. l. si quis ex domo. sed certè ibi erat actū actione vi bon. rap. vnde sublata erat actio furti non manifesti; nisi in id quod excedit: vt ff. vi bon. rap. l. j. & ff. de act. & obl. l. qui seruū. sed satis videtur, q etiā manifesti furti nomine cōueniat, & in quadruplū: vt argu. ff. de furt. l. si vendidero. §. cum raptor. & l. si quis ex domo. licet Pla. contradixerit, vt dictum est.

¶ a In simplum. Vbi cōtra confitentē datur: nā tunc in simplū, & cōtra negantem in duplū; vt hîc, & j. eod. §. at ille. & C. de leg. Aquil. l. contra negantem. & ff. de iniur. l. eum qui.

¶ b Iam traditam. Vt s. de l. Aquil. in prin. Nam ibi diuidit primum caput legis Aquiliæ à tertio capite: ex quo tertio fit condemnatio quantum res retro valuit in proximis xxx. diebus: vt s. eo. tit. §. ex hoc capite. Item adiū ge actionem quod metus causa. nam & ipsa mista est: vt ff. quod met. cau. l. si cum exceptione. §. j. Accur.

¶ c Cōtra eos. si hæredes, vel alios q. legatis vel fideicōmissis grauari possūt: quoniā honorati sunt pecunialiter: vt s. de sing. re. p fideic. relict. in prin. & ff. de lega. j. planè. ij. in fine.

¶ d Venerabilibus locis. Quæ multa sunt, & enumerantur in authen. de non alie. §. nos igitur.

¶ e Distulerint. i. fraudulenter, vel sine iusta causa: alias non puniuntur: vt ff. si cer. pe. l. quod te. & ff. de vsur. sciendum. & ff. de pet. hær. l. illud. in prin. Et nota quem puniri ex procrastinatione, vel dilatione illicita. sic ff. de edē. l. Prætor. §. sed & si seruus. in fin. Et est speciale in his legatis, in aliis legatis vel fideicōmissis nō præstatur duplum: sed vsuræ currunt ex mora, vel saltem post cōtestationem litis, & fructus rerū restituūtur: vt C. de vsuris & fruct. lega. seu fideic. l. j. Itē hæc legata habent in alio priuilegiū: vt si indebitum soluat, nō repetatur: vt s. de obl. quæ ex quasi cōtractu. in fin. Quid, si primò negauit, postea cōfiteatur? Respō. pōt pœnitere: cùm exoneret actorē à pbando: vt ff. de iureiu. l. eū qui. in princ. Argu. contra ff. de ædil. edi. l. quis sit fugitiuus. in prin. Itē. quid si confessus est, & postea negat? Resp. punitur, cùm vltima mora noceat, vt de peri. & comm. rei ven. l. illud. Item quid, si nō inficietur, sed dicat nō valere: vel aliam proponat rationabilē causā? Resp. quidam, q punitur: ne inueniatur via, p quā negātes suā exerceant auaritiā: vt s. vi bon. rapt. §. q tamen. Alii cōtrà, quod verum puto: vt j. eo. §. at ille. Item nunquid hoc in legato generali, & speciali locum habet? Resp. sic, secundum Ioan. cùm vtrunque sit legatum, vt s. de fideic. hær. §. fi. & C. de fideic. in prin. Item q d, si duplū nō pōt soluere? Resp. luat in corpore: vt ff. de pœ. l. j. §. generaliter. & C. de ser. fug. l. quicūq;. §. q si. & i gl. castigatio & ff. de in ius vo. l. pe. & fi.

¶ f In iudiciū. Quid, si in iudicium nō vocatur, sed aliàs sunt in mora? Respō. quidā adhuc idem, vt dupletur. sed hîc lex cōtradicit. Item in dubiis pœnæ sunt moliendæ: vt ff. de pœn. l. interpretatione. Sed dicam currere vsuras, & fruct9 deberi ex mora: & ipsa re. i. sine interpretatione dicam morā cōmitti ad instar minorū, quib9 legata debētur: vt C. in qui. cau. in inte. rest. nō est ne. l. in minorū. Itē q d, si Reipublicę vel fisco reliquat? Videt q idē sit qđ hîc dicitur, cùm ius diuinū & publicum simile sit: vt C. de sacrosā. eccle. l. fi. & in authē. de nō alie. §. fi.

& ipsam rē, vel pecuniam quæ relicta est, dare cōpelluntur, & aliud tantum* pro pœna: & ideo in duplum ei⁹ fit condēnatio.

¶ *Aliæ quoq; sūt actiones, mistam causam, tā in rem quā in personam habentes, [illegible] sunt tria diuisoria iudicia, in quibus quoties res (quæ commodam diuisionem accipere nequit) occurrit: permittitur iudici, vni ex litigatoribus eam*

§.si minus. Sed dico contra: quia pœnæ sunt molliendæ, vt diximus: vt ff. de pœ.l. pen. Item q.d in redēptione captiuorum? Videtur idē quasi sic rei venerabili sit relictum. Sed certè non extēdā. s. id qđ dicitur in hoc §. ad hunc casū: cū sit pœna. Itē, q.d, si Deo, vel alicui sácto vel administratori, quæ idem valēt: vt ī auth. de eccle.ti.§. si qs in nomine. & ff. ad l.Fa.l.j. §.si quis. & §.ad municipiū? Respō. locū habet hic.§. quia venerabili loco est relictum: vt ff. de annu.lega. l.annua.§.à Titia.

τὸ σό-ντα.

Th. abest tantundem.

ADDITIO Not. ex hac glos. ꝙ in pœnalibus non fit extentio de similibus ad similia, quādo pœnæ imponūtur habito respectu ad priuilegiū alicuius personę, etiāsi ipsi casus essent à iure æquiparati: vt pulchrè per Iasonem hic, qui allegat duas glossas iuris cano. contrarias. vide per eum.

a Pro pœna. Si hæc est ratio, vt sit mista, patet quòd condictio ex l.illa, si quis in tantam. sit mista vt C. vnde vi.l.si quis in tantā. Item & illa cōdictio, quæ datur ex lege Constantini: vt C.finium regund.l.si constiterit. & omnes illę actiones, vbi & res, & aliquid pro pœna petit. quod verū est.

Cōdictio ex lege est sæpe mista.

¶ Quædā actiones. diuiditur in tres partes. Primò ponit dictū generale. Secūdò illud per exempla declarat. Tertiò ponit, quę possunt esse partes iudicis in istis actionibus. Secunda ibi, qualis est. Tertia ibi. In quibus tribus, &c. Aretin.

CASVS Si placuisset domino Imperatori hūc §. collocare. ante §. sic itaque. fortasse cómodiore loco & ordine eū digessisset. Nā ad primā diuisionē ptinet, quæ essentialis erat, id est, actionum naturā essētiámque diuidebat. Quædā, inquit, partim naturā habent actionum in rem, partim earum quæ in psonā sunt, nimirum Familiæ. id est, hæreditatis diuidēdæ, Cómuni diuidundo, Finium regundorum. veluti, Fund⁹ est nobis cómunis, vel qa donatus nobis est: aut quum agros confines haberemus, illorum distinctionē postulauimus. His tribus casibus in rem agimus: petimus enim eā partem, quæ ad nos ptinet. interdum etiā in personā. nā si tu solus fruct⁹ ex eo fundo percepisti, aut ego impēsas solus in eum feci, aut quum agros confines haberemus, circa fines aliquid malitiosè cōmisisti, veluti, lapides finales ademisti: ex ea parte in psonā est hęc acti. quia p eā te mihi aliq.d dare oportere contendo. Cornel. Vibul.

¶ Not. quòd hic verbum, videtur, importat veritatem: quia verè dicuntur & propriè mistę, quicquid in contrarium hic dicant docti. Vt declarat hic Zasius. Item: ꝙ hæ tres actiones mixtæ sunt. Item, quòd actio familiæ erciscundæ datur inter cohæredes: ideo nisi quis sit hæres, non datur hoc iudicium, præterquā in causa arrogati.l.per familię.§.si quarta. ff.eod. Item, actio cómuni diuidundo ad quid detur, & quòd datur pro communi re diuidenda qualitercunque sit communis. Item ad quid & quando detur actio finium regundorum. Item, quòd in his tribus iudiciis permissum est, ex causa tamen, iudici tribuere vni totum, & illum alteri in certa pecuniæ summa condemnare. Syluest.

LIBELLVS IN ACTIONE Familiæ erciscundæ.

¶ Hic tāgitur de actione Familiæ erciscundæ, quę habet locū inter cohæredes: & nascit ex quasi contractu, vt s. de oblig. quæ ex quasi cōtrac. nasc. §.idem iuris. dum tamen ambo possideant, vel confiteantur se hæredes, & fortè in ea formatur libellus sic: Dico ego G, cōtra S. quòd fuim⁹ cohæredes in tali hęreditate: vnde proponendo act. familiæ erciscund. contra illum peto illam hęreditatē diuidi. Et dico ꝙ in istā actione & duabus seq. permittitur iudici rem vni adiudicare, & illum alteri in certa sūma pecuniæ cōdemnare, prout ipsi vide-

bitur: & erit causa in hac act. Quia fuimus cohęredes.

LIBELLVS IN ACTIO.
Communi diuidundo.

¶ Itē simili modo formabis libellũ in actio. Communi diuidundo: quę habet locũ inter eos, quibus est aliqua res communis sine societate: veluti legata vel donata: vnde oritur ex quasi cōtractu, vt s. de obli. quę ex quasi contrac. §.Item si inter aliquos.

[illegible] ... [illegible] ... [illegible] ... condemnare.

¶ Quædam actiones [a] mistam causam obtinere vidētur, tam in rem, quàm in personā: qualis est familiæ erciscundæ actio [b], quæ cōpetit cohæredibus de diuidēda hæreditate. Item cōmuni diuidundo [c], quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune [d] est, vt id diuidatur. Item finium regundorũ [e] actio *, qua inter eos agitur qui cōfines [f] agros habēt.

LIBELLVS IN ACTIO.
Finium regundorum.

¶ Est & actio finium regundorum de qua hic loquitur: in qua ita formatur lib. Dico ego B, contra C, ꝙ inter me & ipsum habebamus duos fũdos, ipse vnũ, & ego aliũ, adeo confines, ꝙ vix possent agrorum fines discerni, vnde proponēdo contra ipsum act. Finium regundorũ. Dico ego C, peto, vt Fines diuidãtur, & merè discernantur. sic vt finalis iurgii, quęstio, siue cōtrouersia inter nos sopiatur.

¶ a Quedã actiones. Hic adiicitur secũd. quosdã tertiũ mēbrũ illi diuisioni, quã habes s. eo. §. j. vbi diximus.

¶ e Familię ercisc. actio. Ista ideo sic dicitur: quia familia pro hereditate ponitur. [Adde tex. in l. pronũtiatio. §. familię. ff. de verb. sig. & dicit Cic. in Top. ex leg. xij. Tabul. Proximus agnatus familiã habeto. l. fin. in fin. C. de verb. sig. Syl.] Et ercisc. id est, diuidēdę. nam ercisco, cis, i. diuido, diuidis, q. d. actio diuidendę hereditatis. Item ideo dicitur mista, quia in qualibet re mihi adiudicata partem habeo iure meo. & quo ad hoc est in rem. Item partem vice consortis, & vt ab eo: quia portio mea erat sua: & quo ad hoc est personalis. Vel ideo dicitur mista, quia in ea petuntur dominia rerum corporalium non dari, sed tradi vel assignari pro parte sua: & in hoc dicitur realis. Item petuntur fructus, si alter tantùm eos percepit: vel ipse solus impensas fecit: & hæc petuntur dari, id est. vt fiant sui, cui dantur: & propter hoc dicitur personalis: vt ff. famil. erciscũd. l. item Labeo. §. familiæ. suprà de obligatio. ex quasi contract. §. item si inter. & suprà eod. §. sic itaq;. sed quãto tempore durat? Responsio. triginta annis, inspecto potius, quòd sit personalis, vt C. de anna. except. l. ij. [Adde, ꝙ hęc opinio vera est: sed non ꝙ elapsis triginta annis diuisio peti non possit: nam hoc casu non prohibetur: sed ita demum nata actione si per negligentiam quis prosequi desinat, non datur ampliùs actio: & hęc opinio Bartol. est communis, de qua vide latè Ioan. Franc. Balbum in tractatu prescriptionum. col. cxxix. versic. xij. quæro Syluest.] Item quero ex quo nascitur? Respōd. secundùm Mar. ex voluntate agentium: vt ff. fam. ercisc. l. j. Sed certè imo ex cōtractu: vt s. de obli. quę ex quasi cōtra. §. itē si inter. in fi. Accur.

*abest.

¶ Substantia tamen actionis nascitur ex voluntate, vt declarat hic Zasius in vj. notab. Syl.

¶ c Communi diuidundo. Quę sunt hic loco personalium prestationum, & quę loco realium, dic eodem modo, vt proximè diximus in actione familie ercisc. & idem in proximo casu: & facit ad hunc §. ff. com. diui. l. per hoc iudicium. §. sicut.

¶ Adde text. expressum in l. siquis putās. §. penult. ff. com. diuid. Syluest.

¶ d Aliquid commune. scilicet sine societate, vel cum societate: vt ff. pro soc. l. quibus. & l. si actum. & suprà de obligationib. ex quasi contrac. §. item si inter.

¶ e Item finium regundorum. scilicet est mista: vt hic. & ff. finium reg. l. sed & loci. §. in iudicio.

¶ f Confines. Quid, si domos habent conuicinas? Resp. non habet locum, si hincinde sint domus: vt ff. finiũ regund. l. iiij. in fin. §. hoc iudicium. vbi ponitur differentia inter confinium, & vi-

& vicinium. Si autem ex altera parte tantùm sit domus, ex altera fundus: tunc locũ habet vtile iudicium finiũ regundorum: vt ff. fin. regundo. l. ij. in princip. Et adiunge his trib⁹ actionib⁹ mistis quã dã aliã, scilicet hereditatis petitionẽ, vt C. de petitio. heredita. l. hereditatis. & ff. de petitio. hereditatis l. si bonę fidei. §. fi. [Dic, ꝙ est realis nõ mista vt declarat Ias. in rub. ff. si cert. pet. & in l. fi. C. de codicil. Syl.]

In quibus tribus a iudiciis permittitur b iudici rem alicui ex ligatoribus ex bono & æquo adiudicare c: & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

Item quid de omnibus noxalibus actionibus? Videtur enim, ꝙ sint in rẽ; quia contra quemlibet possidentem seruũ dantur: vt j. de noxa. acti. §. omnis autem. Item quid de actione de tigno iniuncto? nã & hęc datur contra quẽlibet possidentem: vt ff. de tig. iniunc. l. j. in fin. Itẽ quid de actione, quod metus causa? nã & hęc quemlibet possidentẽ perquirit: vt ff. quod metus cau. l. si cũ exceptiõe. §. Pedius. Itẽ quid de actione in factũ, quę datur cõtra eũ, qui aliquid habet in loco publico positũ? vt ff. ne quid in loco pub. l. ij. §. antepen. Itẽ quid de actiõe in factũ, siue interdicto, Quod vi aut clam? nam & hæc cõtra possidẽtem datur: vt ff. ꝙ vi aut clã. l. cõpetit, in fin. Itẽ quid de actione ad exhibendũ? nã & illa possidentem ꝑsequitur, sicut & cęteræ superiores: vnde vidẽtur omnes in rem: vt ff. de actio. & oblig. l. actionũ genera. Quidã dicunt eas anomalas, id est nec in rẽ, nec in ꝑsonã. Sed dic omnes esse ꝑsonales: vt patet in actio. Ad exhibendũ: vt ff. ad exhi. l. iij. §. est aũt ꝑsonalis hęc actio. ADDITIO. Dicunt doctor. ꝙ omnes actiones de quibus in glos. sunt personales in rem scriptæ: vt in d. l. iij. §. est autem personalis. vbi glos. j. quæ est magistralis.

¶ a Tribus. scilicet, familliæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum.

¶ b Permittitur. A lege. Accursius.

¶ c Adiudicare. Et quod adiudicatur statim fit eius cui adiudicatur: vt j. de offi. iudi. §. fin.

¶ Omnes autem. Hic ponitur quarta diuisio actionũ, vt dicitur in glossa: quia quedam dantur ad simplũ, quędam ad duplum, & triplũ, & quadruplũ. Et diuiditur in tres partes. Primo ponit dictũ generale. Secũdò illud ꝑ multa exempla in quolibet membro declarat. Tertiò ponit aliquas differentias inter ista exẽpla. Secũda ibi ¶ in simplum agitur. Tertia ibi, Sed furti quidem. hoc dicit Aret.

¶ *Iam ad quartam [illegible] nem properat.*

¶ Omnes autem d actiones vel in simplũ conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, vlterius e autem nullus

CASVS. Sequitur quarta diuisio, quę est accidẽtalis, id est, quę subiectũ in accidẽtia partitur. nam actionũ quedã simplũ, quedã duplũ, triplũ, quadruplũ persequuntur, quod ipsi actioni accidit, neq; in ipsius natura aut substantia inest. Eius autẽ exẽpla sunt innumera. Cẽtũ tibi mutuò dedi. Certi cõdictio (quę actio est mutui repetendi causa) simplũ petit, eodémque in numero adscribendæ sunt alię infinitę, quas ex iis, quę diximus, quiuis intelliget. Siue enim in rem sint, siue in personam, simplum duntaxat persequuntur. Cor. Vib.

¶ d Omnes autem. Hæc est quarta diuisio, quæ fit in hoc titulo.

¶ Hæc glo. communis est, quanuis dominus Ioannes de Eremo in arbore ponat hic quintam diuisionem, & dominus Azo præsupponat hic nullam poni diuisionem, tanquam hic §. pendeat à §. sequen. j. eod. quælibet opinio supradicta potest sustineri. Syl.

¶ e Vlterius. scilicet vltra quadruplũ. Sed contra in l. Aquil. vbi occasione vilis serui interfecti agitur ad vnam hereditatem perditam, quæ valet cẽtum marcas: vt j. ad legem Aquil. §. illud. Itẽ contra de eo, qui vilẽ clauũ de naue abstulit, quare tota nauis periit. nam ad totũ damnum tenetur: ꝙ etiam in quadruplũ & vltra excedit: vt ff. de ince. rui. nau. l. iij. §. senatusc. Itẽ aliud cõtra. in actione ex ẽpto, vti occasione pecoris morbosi tot⁹ meus grex cõtaminat⁹ est: vel occasione tigni vitiosi tota domus corruit: vt ff. de act. em. leg. Iulianus. in prin. Sed

certè his tribus cōtrariis non agit ad aliquid quod sit pœna, inspecta persona agentis: sed totum est suū interesse. Nā hunc §. intelligo, quando pœnalis est actio ex vtraque parte. Item cōtrà in eo, qui manu misit seruū alienū in præsentia principis: nam duo mancipia domino, & tria similia dat fisco: & ita in quī tuplum damnantur: vt C. de iis, qui à non do. ma. l. fi. Item cōtrà in eo, ꝙ dicit lex: si dedi tibi pecuniā, ne mihi calumniā faceres, & ab alio accepisti, vt mihi calūniā faceres, in octuplū mihi teneris: vt ff. de calū. & l. generaliter. §. fi. Sed certè primo casu præstatur pœna diuersis, nō vni: nec est ibi aliqua prestatio vltra quadruplū. In secundo autem casu nō vna actione habeo octuplū, sed duab⁹. Itē cōtrà in eo, quod dicitur: si dedisti pecuniā, ne mihi fieret calumnia: nā tu repetis, quod dedisti: & ego in quadruplū prosequor: vt ff. de calum. l. si quis ab alio. in prin. Sed certè in duob⁹ fit præstatio, & neutri vltra quadruplū. Itē cōtrà in eo, quod dicit lex manumissum in seruitutem reuocari occasione leuis offensæ: & ita pœna in immensum excedit: vt C. de libe. & eorū lib. l. si manumissus. Sed dic, ꝙ illa est accusatio, nō actio. Vel dic, ꝙ nō prestatur pœna, habito respectu ad rem. Item cōtrà in eo, qui subripuit seruū fiscalem. nā dānatur in xij. lib. argēti, & seruo restituendo. C. de ser. fugiti. l. si quis seruum. Sed ibi non fit relatio ad ipsam rem, vel ad simplū. Est enim hic §. intelligēd⁹, quādo actio est pœnalis: & in pœna ad ipsam rē habetur respectus. Item cōtrà §. de inuti. stipu. §. alteri. Nā ibi non inspicitur quanta sit pœna, sed tota exigitur: sed ibi non habetur respectus ad ipsam rem. Vel dic aliud in pœna conuentionali, vt ibi: quàm in legali, vt hîc. Item cōtrà in eo quod dicitur eū, qui emit administrationem. Nā qui accepit pecuniā ab electo, quadruplū reddet, & sua bona confiscantur, & cingulo priuatur: vt in auth. vt iud. sine quoquo suff. §. sic igitur. in fin. Sed illud fit per accusationem, non per actionem.

la actio extēditur. In simplū agitur: veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vēdito, locato, conducto, mādato: & denique ex aliis quā plurimis* causis.

¶ *Quinque actiones hic scriptæ dantur ad duplū. h. d. Are.*

In duplum agimus: veluti furti

Dicatis breuiter, quòd regula est, ꝙ supra quadruplum pœna legis nō extenditur. Primò fallit in lege Aquilia, in qua æstimatio potest excedere quadruplum. & ratio fuit, vt compescerentur homines & retraherentur ab occidendis hominibus. Secundò in auferente clauum nauis, quo regebatur, & in auferente dolo màlo quid ex naufragio: quorū ratio est priuilegium naufragis cōcessum propter frequentiam raptorum. Tertiò in venditione tigni vitiosi, aut pecoris morbosi: cuius ratio est, quia contractus est bonæ fidei. Quartò, in l. fi. C. de his quæ à non do. cuius ratio est, quia pœnæ illæ debentur diuersis dominis: quia quando plures actiones ex eodem crimine oriūtur in diuersis personis, vna non tollit aliā, §. vatitur. §. de iniur. Quinto in calumniatoribus ad reprimendā eorum audaciā: quia tunc consequitur octuplum. l. & generaliter. §. fin. ff. de calum. sed hoc ideo est, quia super eodem delicto oriūtur mihi duæ actiones, quæ proueniūt ex diuersa radice. Sextò, quādo sumus in re inestimabili, puta in reuocatione serui in seruitutem. nā tūc nō habetur respectus ad rem, sed ad nescio quam tacitā condictionem ex lege sumptā, quæ cēsetur esse in manumissionibus resolutiua libertatis. Septimò, quādo per viā solēnis accusationis pœna imponitur: vt in emētibus administrationes. Octauò potes addere vbicunque iuratur in litem: quia cùm iuretur aliquando ex affectione, pōt quadruplū excedere, licet debeat iudex moderari. l. in actionibus. ff. de in lit. iur. Syl.

*complu ribus.

¶ In duplum. THEMA. Docuisti, quæ sint actiones quæ simplum persequantur: explica mihi nunc quænam duplum exigere soleant. Quinque, inquit, huius sunt generis. Furti nec manifesti, damni iniuria accepti, depositi in quatuor casibus, tumultus, incendii, ruinæ, naufragii, serui corrupti, & legati piis locis relicti, de quo paulò antea cōmemorauimus. Inter hasce tamen actiones hæc est differentia, quòd in actione furti duplum extra

gra rem ipsam cõsequimur. §.vlt.ỹ.de ob.quæ ex del.sed in actione legis Aquiliæ duplũ non est extra rẽ. verùm in duplo ipsa quoque res continetur, quemadmodũ in actione quoque depositi in quatuor casibus: in actione autem serui corrupti Paul. ait in l.tãtum.de ser.cor. non extra rẽ duplũ esse.id enim qđ dãni datũ ẽ, duplicatur.C.V

casibus

nec manifesti a, damni iniuriæ, ex lege Aquilia b,depositi, ex quibusdam causis c.*Item serui corrupti : quæ competit in eum, cuius hortatu, consiliòve seruus alienus fugerit,aut cõtumax aduersus dominum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo detrior factus sit d. In qua actione earum etiã rerũ,quas fugiẽdo seruus abstulerit, æstimatio deducitur e.Item ex legato,quod venerabilibus locis relictũ est:secundũ ea quæ suprà diximus. f

¶ *Qui maiorem in sportulam ideo in libello complexus fuit, vt reus maioribus grauaretur sportulis eius dãni, quod reus ob id passus est, triplum præstare co-*

LIBELLVS in actione serui corrupti.

¶ Hic tangitur de actiõe serui corrupti:& illa datur cõtra eũ, q. seruũ alienũ hortatu vel consilio corrumpit in animo, vt ỹ. de obl.quę ex male.§.vnde illud quęsitũ.& de fur.& ser. corr. l.si q.s seruo alieno suaserit. & ff.de ser.corr. l.j.§. persuadere.& quasi per totũ tit.Vnde in hac actione sic formatur libellus: Dico ego A,contra B,ꝙ ipse persuasit seruo meo,vt aufugeret,& aufugit: & sic eum corrupit. vnde proponendo actionem serui corrupti, peto ipsum B,in duplum, s.pro deterioratione in decem,&pro pœna in aliis decẽ mihi cõdemnari.Et erit causa in hac actione talis.s.Quia seruum corrupit: quã sufficit proponere loco actionis.

¶ a Furti nec manifesti. Vt ỹ.de obli. quæ ex delict.nascun.§.pœna.

¶ b Ex lege Aquilia.Putà per inficiationem:vt ỹ.eod.§.at ille.

¶ c Ex quibusdã causis. Veluti qđ tumult⁹,incẽdii,ruinæ, naufragii causa depositũ est:vt ỹ.eo.§.rei persequẽdę.

¶ d Deterior factus sit. s.in mente. nã si in corpore,locum habet lex Aquil. vt ỹ.de leg.Aquil.in princ. & hoc siue fiat de bono malus, siue de malo deterior : vt ff.de ser.corr. l.j.§.persuadere.vsque in fin.& l.seq.

ADDITIO. Nota differentiam inter istam actionem serui corrupti , & actionẽ legis Aquiliæ pro seruo:quia illa cõpetit, quoties in moribus seruus est deterioratus. sed lex Aquilia habet locum,quando mores non mutantur,sed corpus læditur,vt ibi.Ang.

¶ e Æstimatio deducitur. Vt omne cum ipsa dãmnũ dupletur siue peruenerit res,quã se cũ seru⁹ exportauerat,ad ipsũ solicitatorẽ, siue ad aliũ:vt ff. de ser.corr. l.in hociudicio.Sed nunquid iure actionis fit hæc æstimatio , vel iudicis officio? Resp.fit iudicis officio,secundũ Ir. ita fit in actiõe,quod metus causa. ff.qđ met.cau. l.si cũ exceptione.§.j. & §.quadruplatur.[Glo.cõmuniter dãnatur, ꝙ imò totũ veniat iure actionis,nec exemplũ de actione qđ metus causa obstat,q.a ibi est locus purgationi,quod non est in actione serui corrupti.Syl.]Sed ꝓ filio corrupto,vel pro filia qualiter agitur?Re.habet vtilem hanc actionẽ,vt ff.de ser.corr.l.vt tãtum.§.j.vnde dicit,ꝙ veniet interesse patris cõsistens in operis filii,quia nõ vult operari,& cũ sit corruptus,aliud quã opera nõ põt æstimari: q.a liberũ corpus non recipit æstimationẽ:vt ff. de iis,qui deie.vel effu.l.fin.habet enĩ istã vtilem, ac si esset in bonis, & erit in eã.s.summã, quam ipse ęstimauerit suo iureiurando,vt de actione iniuriarum dicitur:vt ỹ. de iniu.§.pœna.& ff. de iniur. l.constitutionibus. [De hoc est casus in l.vt tantum.§.j. ff.de ser. cor.Syl.]Vel dic,ꝙ primò æstimat iudex summam ad quam competit : vt arg.ff.de cũsto.reo.l.si quis reum.

¶ f Diximus.ỹ.eod.§.item mista.

¶ Tripli vero. CASVS. Proximũ est vt de iis actionibus dicamus,quib⁹ triplũ cõsequimur.Lex est Imperatoris, quę Viatoribus mercedẽ certã constituit,secũdũ quãtitatẽ quę petit.veluti partẽ centesimã, id est,ex cẽtũ aureis vnũ.Quũ ego damnũ aduersario meo inferre in aĩo haberẽ,efficeréq;vt m maiores solueret sportulas , mille petii.

Ea ratione factum est, vt decē aureos solueret: Postea iudex cognouit mihi centum aureos tātùm deberi. Lex Imperatoris nostri aduersario dat cōdictionem, quæ dicitur Ex lege (quia ex lege instituta est) per quā triginta à me petet: i. triplū eius summę quā ab eo sportularū nomine exigendam curaui. Cor. Vib.

gitur: in quo tamen inest ipsius damni persecutio.

¶ Tripli verò agimus, cùm quidam[a] maiorem vera æstimatione quantitatē libello[b] conuentionis inserunt,* vt ex hac causa viatores, id est, executores litium ampliorē summā sportula

¶ Not. ꝙ olim actiones proponebantur in scriptis, & ex hoc dicębātur libelli. Item not. libellum iudicialem dici cōuentionalem, quod est nouū. & contra text. in l. in cōuentionalibus. ff. de verb. oblig. Syluest.

bellum. in §. sancimus. in authē. de exhibēd. reis, & c. fi. de re iud. lib. vj. Specul. in tit. de libel. concep. §. nunc videndum, vbi enumerat xlvj. casus, in quibus non requiritur libellus. Syl.]

Aliud est iure veteri. nā tunc non fiebat nisi ex voluntate: vt ff. de eden. l. j. nisi in casu: vt C. de dign. l. quoties. li. xij. [Adde, qđ glo. vera est præterquàm in criminalibus: nā etiam iure veteri fiebāt libelli de necessitate. l. libellorum. ff. de accusat. Syluest.] Item secūdo not. quòd quantitas certa est in libello cōprehendenda, vel res: & ita etiam in personali actione debet actor certificare reum: vt hîc, & in authen. de liti. §. ad excludendas. & ff. de reivend. l. si in rem. §. & si vestimenta. Tertiò not. ꝙ sportulæ, vel salaria, quæ dabantur executoribus, id est nuntiis, qui faciūt homines repræsentari, & alios qui faciunt huiusmodi citationes, pro suis officiis, dabantur secūdum quantitatem petitam, vt hîc dicit. Sed hodie magis, secundum consuetudinem vel longitudinem itineris: vt C. de episc. & cler. auth. sed hodie. Et dicas, ꝙ hîc dicitur ex hac causa, esse causatiuè, non consecutiuè dictum. Sed illę sportulę, quę iudicibus dabantur, certæ sunt, nec crescūt, licet quātitas petita sit magna: nec decrescūt, licet sit parua: vt in authen. de iud. §. ne aūt. Item nota, ꝙ reus soluebat huiusmodi sportulas: vt hîc, & C. de episc. & cle. auth. generaliter. sed actor ei restituebat, nisi iusta causa eū vocasset, vt ff. de iud. l. eū quem temere. Item not. adhuc ꝙ huiusmodi sportulæ quibusdam prorsus remittuntur, vt pauperibus: vt in authen. de mand. princ. §. oportet à quibusdam pauciores exigebantur, vt à clericis: vt C. de episc. & cleric. l. cum clericis. & in authent. ibi posita, sed hodie. Aliis autem per priuilegiū principis viuentis remittuntur in totum, vel pro parte: vt C. de fruc. & lit. expen. l. fin. Sed quæro, si hæ personæ, quę habent priuilegium, scilicet de non soluendo sportulas, sportulas soluant, an habeant actionem in triplū? Dicunt quidā quòd sic: ne fauor noceat

*inseruit.

[illegible] actione ex lege condictitia.

¶ Hîc tangitur de condictione ex lege, quæ nascitur ex lege, condictitia: & datur ad triplum contra eū, qui maiorem summam in libello cōuentionali, quàm deberet, inseruit, vt aduersarius eius in præstatione sportularū grauaretur, vt in hoc §. tripli. & in ea sic formatur libellus, Dico ego A, contra B, quòd ipse in libello conuentionali contra me porrecto, maiorē summā quàm deberet, inseruit, vt hoc me grauaret in pręstatione sportularum: occasione cuius, maioris quantitatis dānificatus sum in decem solidis. vnde proponendo contra ipsum B, condictionē ex lege, peto eum in triplū, scilicet in xxx. solidos, videlicet in x. nomine damni dati, & in xx. nomine pœnæ mihi condēnari. Et condictione ex eadem lege agitur cōtra executorem pro eo, quòd exegit maiores sportulas à reo, quàm deberet, secundum quantitatem in libello comprehensam: & formatur libellus mutatis mutandis: vt suprà proxi. scripsi.

¶ a Cum quidam. s. actores.

¶ b In libello. Hîc nota duo. Primò, quòd libellus est faciendus* in causa, quod est verum iure nouo, vt hîc, & C. de episc. & cleri. auth. generaliter. & C. de lit. cōtest. auth. offeratur. nisi in quatuor casib⁹: quos not. in authē. de mand. prin. §. si tibi. [Vide gloss. ad quam semper recurritur in verb. li-

*offerēdus.

ceat eis: vt C. de legi. & cõstit. l. quod fauore. Alii dicunt ꝙ nõ, quasi suo iuri, id est priuilegio, stultè renuntiauerint, cùm volentes soluerũt, quod possunt: vt C. de pact. l. si quis in conscribẽdo, qđ veri° est. Si autẽ inuiti ex acti sũt, in quadruplũ cõtra exactorem, vel executorẽ agit: vt ĩ. eodẽ. §. quadrupli. Sed cum hodie caueat de duplo restituendo: vt in auth. de executo. §. j. videtur corrigi qđ hic dicitur. Vnde hodie nulla est actio in triplũ: ꝙ verum puto. Sed alii dicunt, si cautio est omissa, habet locum quod hîc dicitur, aliâs habet locum authẽ. predicta.

*exegerint.

*abest.

rum[a] nomine exigerent* tũc enim id, quod propter eorũ causam damnum passus fuerit reus[b], in* triplum ab actore consequetur[c]: vt in hoc triplo etiam simplum, in quo dãdũ passus est, connumeretur. Quod nostra cõstitutio introduxit quæ in nostro Codice[d] fulget, quàm* procul dubio certum est ex lege condictitia[e]* emanare.

ADDITIO. Hæc communiter repræhenditur, quia ille §. j. in authenti. de execu. & authen. libellum C. de lit. contesta. loquuntur in diuersis tit. à text. nostro. vide hîc ꝑdominũ Ias.

¶ a Sportularum. Ideo sic dicuntur, quia in sportulis quibusdam obligationes huiusmodi ponebant. Est autem genus vasis sportula vel sporta.

¶ b Reus. Aliæ sportulæ quæ iudicibus præstabantur, ab vtroque præstabãtur: vt in auth. vt iudi. sine quoquo suffra. §. volumus. collatio. ij. Itẽ istæ sportulæ quæ dabantur executoribus, dabantur ante lit. contesta. id est porrecto libello. istæ aliæ in cõtestatione causæ dabantur iudicibus: vt in auth. de exhib. §. sancimus. collatio. v. & de iud. § ne autem. circa hoc labor. collatio. vj.

¶ c Consequetur. Condictione ex hac lege Græca, vt subiicit: quæ erat in alio Codice, non autem est in eo, quẽ habemus. Et patitur actor hãc pœnã tripli siue sine dolo, siue cum dolo inseruit. & sic causatiuè vel cõsecutiuè dicitur. Sed nónne etiam causam amittit? vt C. de plus petitioni. l. vnic. Sed certè ibi plus deliquit: quia in certamine negotii cautionem de petitis exegit, vnde grauius punitur, vt argum. ff. de offic. præsid. l. diuus.

¶ d Codice. Quem non habemus.

¶ e Ex lege condictitia. Lex quædam erat, quę cõdictitia vocabatur, & sub se quasdã constitutiones habebat: vt hîc, & ĩ. eodem. §. item ex lege condictitia. Accur.

ADDITIO. Hotoman° docet legẽdũ Cõdictitiã, in quarto casu. de condictitia mẽtio fit in l. si duo. §. Iulianus. ff. de iureiu. l. si quis certũ. ff. si certũ peta. Theophil° eñ vertit ὁ ἐξ λέγε κονδι κτικιος.

*ex que

*legem condictitiam.

¶ *Iste §. summatus est cũ §. omnes autẽ. & tamẽ in specie hoc dicit. Quatuor actiones hic positæ dantur ad [illegible]*

¶ Quadrupli* [au

*Inclusa absunt.

¶ Quadrupli. CASVS. Quatuor exponit actiones, quibus quadruplũ petitur. prima est furti manifesti, quæ plana est. secũda in hac specie, Metum tibi incussi. mortẽ fortassẽ, aut vincula minitãs, nisi centum mihi dares. dedisti. Prætor tibi actionem cõcedit, Quod metus causa, ꝑ quã quadringẽtos aureos à me reposces. Tertia in hac specie, Volebam tibi molestiã exhiberi: litémque aliquã creari, quæ te vexaret, apposui Fannium, eíque decẽ promisi, si tibi calumniosè litem aliquã molestam intẽderet. Actio in me parata est, per quam quadringẽta cogar soluere. Quarta in hac specie, Executor litis cui decem debebas, expressit à te viginti. Actio quæ in illum datur quadruplũ exiget: id est octoginta. Omnes autẽ quatuor actiones in hoc inter se consentiunt, quòd simplum, in re est, triplum verò duntaxat in pœna. Cornelius Vibulanus.

LIBELLVS IN ACTIONE in factum, quæ descendit ex edicto de calum[illegible]

¶ Hic tangitur de actio. in factũ, quæ descendit ex edicto de calumniatoribus: & datur in quadruplum ad annum. post annum verò perpetuò in simplum: vt ff. de calũnia. l. j. in princ. & habet locum contra ipsum, qui à me aliquid recipit, vt me calumniosè nõ vexet. Et idem si ab alio rece-

Actio in factũ de calũniatoribus.

pit, vt me calumniosè vexet: in vtroque enim mihi datur actio cõtra eũ: vt ff. de calumnia. l. generaliter. §. fi. Et in ea sic formabis libellum: Dico ego T, cõtra S, quòd ipse accepit decem à Mæuio, vt calumniosè me vexaret. vnde proponẽdo cõtra ipsum actio in factum, peto eũdem in quadruplũ, s. in decẽ quæ accepit, & in triginta nomine pœnæ mihi cõdẽnari. Et erit cã in ista actio. quam sufficit pponere, hęc scilicet, Quia decẽ à Męuio accepit, vt mihi faceret negotiũ calũniosé. Si autẽ à te ipso accepit, vt te non vexaret calumniosè, sic forma libellũ: Dico ego T, cõtra S, ꝙ ipse accepit à me decẽ, ne me calũniosè vexaret, & moueret mihi litem: vnde ꝓponendo actio in factum contra ipsum, peto ipsum in quadruplum, scilicet in decem, quæ accepit à me, & in triginta nomine pœnæ cõdemnari. Et erit in hac actione causa talis, scilicet: Quia decem à me accepit, ne calumniose contra me moueret negotium.

*Itẽ cõ dictitia ex lege, quæ ex nostra.

rem agitur] veluta furti a manifesti, itẽ de eo, quod metus b causa factum sit, déque ea pecunia c, quæ in hoc data sit, vt is, cui datur, calũniæ causa negotium d alicui faceret, vel nõ faceret.

¶ *Ad nota execu-* [illegible] *extorquẽtẽ sportulas, earũ quadruplũ* [illegible]

¶ Itẽ ex lege condictitia e nostra* cõstitutio f oritur, in quadruplum g condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ cõstitutionis h normã i à reis k quicquam exegerint.

¶ *Furti actio, & serui corrupti earũ origine semper pœnales sunt: actio verò leges Aquiliæ, depositi in quatuor casibus, & quæ pro legatis locis venerabilibus factis cõpetit, ex accidẽti pœnales fiunt: hoc est, vel inficiatione, aut morosa dilatione: alias rei persecutoriæ sunt.*

¶ Sed furti quidem nec manifesti

¶ a Furti. Facit ∫. de obli. quæ ex deli. nascun. §. pœna.

¶ b Quod met⁹. scilicet actio, quæ ex cõtumacia fit in quadruplũ: vt ∫. eodẽ §. item actio. & vsque ad annũ tãtùm, post annũ in simplũ: vt ff. qđ met⁹ causa. l. si cum exceptione. §. j. Accursius.

¶ c Déque ea pecunia. scilicet actio in factum de calumniatoribus annalis in quadruplum, & perpetua in simplum: vt ff. de calũnia. l. j. in princip. & §. j. quæ locũ habet, si do alicui aliquid, vt calumniosè aliquem vexet. datur enim actio in factum ei, ob cuius malum data fuit, non autem danti. Item danti quãdo dedit, vt sibi negotium per calumniam non fieret: vt hic, & ff. de calumnia. l. j. & l. generaliter. §. fi.

¶ d Negotium. scilicet malum.

¶ e Lege condictitia. De qua dic, vt ∫. eod. §. tripli. in fine ∫. diximus.

ADDITIO. Hotomanus ita emendat, Itẽ Ex lege Cõdictitia (nempe actio) ex nostra constitutione oritur. Theophil⁹ em, ἐστὶ καὶ ὁ ἐξ λέγε κονδικτικίος, ἐκ διατάξεως, τοῦ ἡμετέρου βασιλέως.

¶ f Cõstitutio. Quam non habemus. Ac.

¶ g In quadruplum. Cui⁹ quadrupli iure nouo triplũ fisco, simplum damnum passo datur: vt in authẽ. vt lit. iur. in exor. lit. §. & hoc quoque. & petitur per cõdictionẽ ex hac lege, quã nõ habemus: cùm nõ sit cautũ quo genere actionis agamus: vt ff. de condicti. ex lege. l. j.

¶ h Constitutionis. Prædictæ, quam non habemus.

¶ i Normam. id est formam. certa enim erat forma in constitutione, quã non habemus.

¶ k A reis. id est connentis.

¶ Sed furti quidẽ nec manifesti. CASVS. Dominus imperator quasi sui oblitus redit ad §. in duplũ. vbi hæc tradi cõmodi⁹ poterãt. Inter eas, inquit, actiones, quę duplũ exigũt, hoc interest ꝙ agẽs furti nec manifesti & serui corrupti, sẽp duplũ exigit: siue re⁹ neget se debere, siue fateat. Sed agens Aquiliana, & depositi in casib⁹ tumultus, incendii, ruinæ, naufragii nõ perpetuò duplũ consequitur. distinguẽdum enim. nam aut reus inficiatur, & tunc

tunc duplum exigitur: aut non negat, & tunc simplum tantummodo. Quid autē ex legato Pietatis causa relicto? Aut legatarius fatetur se debere, prius quam conueniatur, tunc simplū duntaxat soluit: aut pernegat, vel (quod magis est) tādiu moratur, sustinétq; solutionē, dum conueniatur: & tūc duplum consequimur. *differt.

a Omnimodo. De actione furti constat, quod semper est ī duplum: vt hîc, & §. de oblig. quæ ex delict. nascun. §. pœna autem. Item de actiōe serui corrupti, nisi in casu, vt quādo marito in vxorem dat, & econtrà: vt hîc, & ff. de ser. corr. l. doli verbum. §. hæc actio. & l. fi. Vel

actio & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eò differunt,* quòd hæ actiōes omnimodo a dupli sunt: at illæ, id est, damni iniuriæ* ex lege Aquilia, & interdū depositi b, inficiatione duplicantur c: in cōfitentem autem in simplum datur. Sed illa d, quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione e duplicatur, sed etiam si distulerit *iniuria

dic omnimodo, id est, siue neget, siue non: nō autem in omni persona. Acc.

b Depositi. Aliàs est in litera de dolo depositi: & tūc dic actionē depositi propter dolū. Nam vtraque nō potest habere locū simul, scilicet de dolo actio, & depositi: vt ff. de dolo. l. j. §. j. aliàs nō ē de dolo, & tūc plana ē litera.

c Duplicantur. s. si legitimis probationibus, non iureiurando conuincantur: vt C. ad legem Aquil. l. contra. & ff. de iureiurand. l. eum qui.

ADDITIO. Et sic probatio per iuramentum nō censetur legitima. Adde illam glo. in l. cum de indebito. in princ. in verb. legitimis. ff. de probatio. Iason. vide eundem Ias. in l. admonendi. ff. de iureiur.

d Sed illa. s. actio ex testamento. Et cōstrue, sed illa actio. s. ex testamēto, quę. s. actio cōpetit de iis, quę sunt re. ven. lo. duplicatur, nō solùm, &c. Acc.

e Inficiatione. Bene dicit, inficiatione: quia si confitentur, non tenentur, vel si iusiurādum detulerit actori quia exonerat eum à probatione. ff. de iureiur. l. eum qui. Accur.

Item actio &c. CASVS. Nunquid nā est inter cæteras actiones differentia? In actione, inquit, Quod metus causa quiddam est ab aliis discrepans. nā in aliis simulatque reus in iudicium deductus est, ef-

relicti solutionem, vsque quò iussu magistratuum nostrorum* conueniatur. In confitentem verò, & antè, quam iussu magistratuū conueniatur, soluentem, simplici redditur. *abest.

fugere non potest, quin quadruplum exsolnat. Hæc verò singularem hāc habet naturam, quòd is qui ea conuenitur, facultatem habet vsque ad sentētiam rem reddendo, pœnam euadendi. monitus ergo ac iussus à iudice si rem per metū ablatam restituat, iudicio liberabitur, neq; iudex eū quadrupli damnabit. C. Vib.

Qui illato metu quicquam ab altero extorserit, si illud iubente iudice restituat metum passo, pœnam quadrupli euitat: quā nō patrēdo incurrisset: & hoc à cæteris, quæ in quadruplu dan-

LIBELLVS in actiōe Quod ...

Hîc tangitur de actione, Quod metus causa, & illa datur contra eum, qui metum intulit, & contra quemlibet possessorem: vt ff. quod met. cau. l. fin. cum exceptione. §. in hac act. In qua sic forma lib. Dico ego Titius contra Sempronium, quòd ipse detinet rem mihi per metum ablatam: vnde proponendo actiō. Quod metus causa, contra ipsum, peto eundem ad restitutionem rei mihi condemnari. Et tunc iudex condemnabit eum ad restitutionem rei: & si restituere non vult, petetur ab eo quadruplū, in quo quadruplo ipsa res continetur: vt ff. quod met. cau. l. si cum exceptione. §. hæc autem actio. & tunc forma hoc modo libellū: Dico ego Titius cōtra Sēpronium, quod ipse rē mihi per metum ablatā detinens, illā nō vult restituere, licet sit super hoc cōdēnatus: vnde pponēdo cōtra ipsum actionē, Quod metus causa, peto ipsum in quadruplū. i. ad rei restitutionem, & in triplū nomine pœnæ mihi condemnari. Et aduerte, quod si vult restituere ante sententiam, liberabitur à pœna tripli. vt in hoc §.

item actio. Et erit causa in hac actione, quam proponere sufficit, hæc.s. Vnde cùm per metũ res ista sit mihi ablata, peto, &c. Et datur hæc actio vsque ad annum tantum in quadruplũ, post annum verò in simplũ: vt ff. qđ metus causa. l. si cum exceptione. §. j. & ij.

¶ a Simul. Cautè ponit illud simul, id est, vnà cum eis de quibus aliàs dixit: vt s. eodem. §. quadrupli.

¶ b Restituat. Vsque ad definitiuã sentẽtiam. quod intellige de secunda sententia. Nam in actione. Quod met⁹ causa, duæ feruntur sententiæ. Prima de restituenda re: alia de dãdo quadruplo, re computanda in eo: vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione. §. hæc autem. [Adde, quòd potest fieri condemnatio in vna tantùm sententia, hoc modo: Condemno te ad restituendam rem per metum ablatam: & si intra certum tempus non restitueris, cõdemno te ad quadruplum secun. Bartol. in d. §. hæc autem. Syl.] Sed nunquid vtraque est definitiua? Dic quòd sic: quia vtraque definit controuersiã: vt ff. de re iudi. l. j. Alii esse dicunt admonitionem quandam primã sententiam: vt in auth. de heredib. & falcid. §. si quis autem non. colum. j. & ex eo, quod per primam sententiam admonetur, & tãdiu expectatur, qui metum intulit, dicitur hæc actio arbitraria: vt infrà eodem. §. præterea.

¶ Adde, quòd dicitur definitiua, quia definit negotium, sed alio respectu potest dici potius executio primæ sentẽtiæ, quàm noua sententia definitiua, secund. Bart. in l. Titia. vers. vnde pro declaratione. ff. de accusat. Syluest.

¶ c Absoluatur. scilicet à præstatione quadrupli.

¶ d In cæteris casibus. Qui enumerantur s. eod. §. quadrupli. Accur.

¶ Actionum. Diuiditur in tres partes. Nam primò ponit regulã generalem. Secundò in specie ponit, quæ sunt actiones bonæ fidei. Tertiò, quòd licet olim esset dubitatio, tamen hodie clarũ est, quòd petitio hæreditatis est bonæ fidei. Secunda ibi, bonæ fidei. Tertia ibi, Quãuis. Aretinus.

tur, differt, quod metus causa actio.

¶ Item actio de eo quod metus causa factũ sit, à cæteris, de quibus simul [a] loquuti sumus, eò differt, ꝙ eius natura tacitè continetur: vt qui iudicis iussu ipsam rẽ actori restituat [b], absoluatur [c]. quod in cæteris casibus [d] non est ita, sed omnimodo* quisque ĩ quadruplũ cõdẽnatur: quod est & in furti manifesti actione.

*omnino.

¶ *Accipe quintam actionum sectionem: & quancunque hîc enumeratã non inueneris, stricti iuris iudicato.*

¶ Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris*. Bonæ fidei sunt hæ [e]: ex empto, vendito, lo-

*stricta.

CASVS. Sequitur quinta diuisio, quæ essentialis est, id est, naturam essentiámque actionis attingit. Quædam ergo sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris. Bonæ fidei sunt, septemdecim, quæ hîc, & §. proximo enumerãtur. Sic autem dicũtur forma loquẽdi valde præcisa, ac decurtata. nam in quibus Prætores iudicẽ dãtes adscribebant, Quãtũ ex fide bona dari oportebit, eas cõpendio sermonis Iurisconsulti postea Bonæ fidei appellarunt. & sanè in his præcipuè bona fides vertitur, atq; dominatur: maximéque inspicitur, quid virum bonum facere deceat. Sed ex vno themate discito reliqua. Sempronius fructibus iã maturis emit fundũ, eúmque stipulatus est. Si agat ex stipulatu, quoniã de fructibus non est elocutus, fructus non venient. quòd si ex empto agat (quæ bonæ fidei est) etiam fructus emptori cedent. Videtur enim bonæ fidei conuenire, vt fundum fructibus onustum emens, fructus quoque ipsos emere videatur. Cor. Vib.

¶ Actionum. Hæc est quinta diuisio actionum. Sed quare actionum dicit, & non cõtractuum? Respon. quia generalius & plenius loquitur dicendo actionum, quàm contractuum. Accurs.

¶ a Bonæ fidei sunt hæ, scilicet xvij. actiones, quæ enumerantur in hoc §. & seq. bonæ fidei sunt. aliæ autem omnes sunt stricti iuris. Nam quancunque hîc non inueniam, stricti iuris eã iudicabo: quia posito vno de contrariis, & omnia alia intelligenda sunt: vt s. de his qui sui vel alie. iur. sunt. §. videamus. [Adde hoc falsum in actionibus contrariis, quamuis possit dici

satis

satis cōprehendi,cùm non magis specificatur de directis,quàm de contrariis.Syl.]Sed quare magis hæ dicūtur bonæ fidei,quàm aliæ: nunquid ideo quia posit esse mala fides in aliis? Respon.non: quia in omni cōtractū debet bona fides interuenire:vt C.de acti.

cato ; conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi a, pro so-

& oblig.l.bonam fidem. Imò si interueniat dolus in contractu bonæ fidei, qui det causam contractui, non valet ipso iure:vt ff.de do.l.& eleganter.in prin.Sed in contractu stricti iuris purgatur per actionem,vel per exceptionem doli: vt C.de inuti.stipu.l.dolo. Si verò incidit in contractū bonæ fidei,purgatur per actionem ex eo contractu:vt ff.de actio.emp.& vend.l.Iulianus.§.si venditor. Sed in stricti iuris de dolo agitur,vel excipitur, vt dictum est: vt ff.de dolo.l.& eleganter. §.non solùm.& ff.de verbo.oblig. l.si quis cum aliter.[Hæc opinio communis est,quanuis contrarium tenuerint vltramontani. Syl.] Cum ergo dolus vbique puniatur, vel mala fides: ad quid bonæ fidei istæ dicūtur? Respon. aliæ stricti iuris dicuntur:quia nō veniunt in eis, nisi quod stricte exigit natura actionis. Vnde non veniunt vsuræ ex mora in contractibus stricti iuris:vt ff.de negotiis gestis. l.quia tantundem.& C.de vsur.l.iij.& de condictione indebi. l.prima. sed in contractibus bonæ fidei.sic, vt ff.de actionibus empti & venditi. l.Iulianus. §.ex vendito.& ff.de vsur.l.mora. §.in bonæ fidei. [Adde, quòd hæc gl.non respondet ad propositum:dubitat enim quare hæ actiones hîc enumeratæ dicantur magis bonę fidei,quàm aliæ:& non cur aliæ dicantur stricti iuris, secundum Ias.hîc.Syl.]Item in actionibus stricti iuris fructus nō veniunt ex mora,si petā quod non fuit meum,nisi à tempore litis cōtestatæ:tunc enim incipiunt venire fructus ex mora.Sed si petam quod aliquando fuit meum, veniunt fructus ex mora: secus in bonæ fidei iudiciis: vt ff.de vsu. l.videamus.§.actionem.[Adde, ꝙ Alex.in l.si marito.§.si.ff.sol.mat.dicit, ꝙ ista gl. communiter damnatur,quia iure non probatur.Syl.]Item non venit interesse si rem dari,est in obligatione:secus si rem tradi,vel factum: vt ff.de verb. oblig.l.vbi autem.§.si.& l.si fundum. & ff.de re iud.l.si quis ab alio.§.si.quę veniunt in bonæ fidei iudiciis:vt ff.de actio.empt.l.j.in princ. [Adde, ꝙ hæc gl.cōmuniter reprobatur, vt per Ias. hîc.Syl.] Ista ergo omnia, quæ vicem obtinent accessionum, non veniunt in cōtractibus stricti iuris,nisi vt dictū est.Nec obstat, ꝙ veniunt ista in arbitrariis,quę sunt stricti iuris:quia iudicis officio veniunt,non iure actionis: vt ĩ.eod.§.præterea. & §.sed iste.in fi. Sed ĩ bonæ fidei iure actionis veniūt, præter vsurā,quæ venit ex mora officio iudicis. C. de depo. l.iiij. & ff.de neg.gest.l.quia tantundem. Itē in bonæ fidei iudiciis veniunt ea,de quibus nec actum,nec cogitatum est,vt ruta, cæsa,& similia:vt ff.de act.emp.l.fundi.§.si ruta.& C.de act.empt. & vend. per totū. Item ex hoc §.nota quādam differentiam circa compensationem, quam dic vt ĩ.eod.§.in bonæ fidei, patet ergo ꝙ exuberantius & pinguius iudex officium suū ad ea quę bonę fidei sunt extēdit, quàm in cōtractibus stricti iuris.& facit ſ.de oblig.quæ ex consensu. in fi. & ideo dicuntur bonæ fidei,& aliæ stricti iuris.[Adde Ias.in l.j.C.de iudic.vbi latè disputat de veritate huius gl. quæ cōmuniter damnatur secundum Alexan.in l. si marito.§.si.ff.sol.matrim.Syl.]Vnde de talibus dantur tales versus,

Empti,conducti,mandati, depositique.
Pignora,ciscunda, communi, pro socioque.
Dotis & hæredis, tutelæ, commoda, gestor.
Præscriptis verbis:si mutat,siue licetur,
Ista bonæ fidei sunt,stricti cætera iuris.

ADDITIO. Vide glo.ferè similem in c.cum venerabilis. extra de excep.

a Depositi. Hanc actionem dicunt quidā esse stricti iuris in quatuor casibus qui enumerātur.ff.dep.l.j.§.j.Sed Ioā.cōtra.Et datur in duplū cōtra eū, qui depositū suscepit,de eo,quod dolo fecit,sed in hęredē defuncti,ex dolo defuncti,datur in simplū:sed hæres ex dolo suo tenetur in duplū: vt in d. §.j.aliàs semper tenetur in simplū qui depositum suscepit. Et est ratio, quare plus puniatur in prædictis quatuor casibus, qui enumerantur ff.depo. l.j.

§.j.quia grauius est fidē fallere ei, qui ex necessitate deponit, quàm qui ex voluntate: vt d.l.j. ff.depo. §.meritò. Sed nunquid in his casibus est bonæ fidei? Dicunt quidā quòd nō.arg.ff.de precar.l.j. Nos contrà, & dicimus ꝙ sit bonæ fidei. nā cū lex non distinguat, nec nos distinguere debem⁹.

cio [a], tutelæ [b], commodati, pigneratia [c], familiæ erciscundæ [d], communi diuidundo [e], præscriptis verbis, quæ de æstimato [f] proponitur, & ea [g], quæ ex permutatione [h] com-

¶ Hęc gl.cōmuniter approbatur per docto.hîc.Syl.

¶ a Pro socio. Quæ est vtrinque directa ab vtraque parte: vt j̄.de pœn.teme.litig.§.ex quibusdam.

¶ b Tutelæ. Sed cùm istæ tam contrariæ quàm directæ inueniātur, nūquid omnes sunt bonæ fidei? Respon.sic in dubio, cùm fauor sit extendendus, vt ff.de lib.& post.l.cum quidam.

¶ Adde, ꝙ glo.communis est, sed alia melior, ratio allegari potest, s.quia in iudiciis seruanda est æqualitas.l.si cū dies.§.pen.ff.de arbit.Syl.

ADDITIO. Not.quòd actio tutelę est bonæ fidei. & idem dicas in actione pro tutela directa & contraria: vt puta in eo, qui gessit vt tutor, cū non esset: vt not.Bart.Dyn. & Bal.in l.j. §. pro tutore.ff.eod.de eo, qui pro tuto. vel cura.neg.gessit.Ang.

Actio pigneratitia est duplex. c Pigneratitia. Tam directa, quę debitori datur soluto debito: vt s̄.quib. mod.re contra. obli.§.fin.quàm contraria, quæ datur creditori: vt ff.de pig.actio.l.tutor.§.contrarium.

ADDITIO. Quæ pigneratitia datur debitori cōtra creditorem ad repetendū pignus traditū, & nascitur tēpore solutionis vel satisfactionis crediti quomodocunque de voluntate ipsius creditoris factæ: vt l.si rem.§.omnis.& ibi gl.Bar.& doct. ff.de pign. actio. licet nascatur ex contractu dudum facto & inito: vt s̄.quib.mod.re contrahi.oblig. §.fin.secundum Ang.

¶ d Familiæ erciscundæ. Quæ inter cohæredes datur: vt ff.famil.ercisc.l.ij.& s̄.de obli. quę ex quasi contract. §.idem iuris.

Actio cōmuni diuidūdo. e ¶ Cōmuni diuidūdo. Quæ datur inter eos, qui habēt rē cōmunē cū societate, vel sine, vt diuidatur: vt s̄.de obl. quę ex quasi contract. §.item si inter aliquos.& not.s̄.eod. §.quædam. Sed quid de actione finium regundorum? Resp.quidā: idem propter similitudinē quā habet cū his duabus: vt s̄.eo.§. quędā actiones. Sed contrà dico: cum hîc de ea non inueniā. & potest esse ratio, quare sec⁹ sit in ista, quàm in aliis duabus: q.a in ista id qđ purè est meū, pōt alteri adiudicari: vt ff.fin.regun.l.ij. in fi. sed ī aliis duab⁹ cōmunis res, nō propria adiudicatur: vt j̄. de offi.iud. §.fi.

Actio finium regundorum est stricti iuris.

¶ Adde, quòd melior est ratio: quia in familiæ erciscundę & communi diuidundo iudicio est quędā tacita societas, de qua dirimenda tractatur. Vnde sicut actio pro socio, cuius naturā hę actiones sequi vidētur, est bonę fidei: ita debent esse illę duę participantes de natura eiusdem: quę ratio cessat in iudicio finium regundorum.Syl.

¶ f De ęstimato. Vt si tibi rē meā do, & ęstimo tibi eā decem, vt aut rē, aut decem reddas: si verò plus vēdas, tuū sit.& est tūc periculū accipientis indistinctè: vt hîc, & ff.de ęsti.act.l.j. in fi. Siverò sic dixi, rem aut ęstimationem reddas: tūc distinguitur quis rogauerit: vtrū ego te devēdēdo, an tu me de tradendo, vt sit periculum rogātis: vt ff.de pręscrip.verb.l.si gratuitum.§.j. — Aestimatæ rei cuius est periculum.

¶ g Et ea.s.actio pręscriptis verbis.

h Ex permutatiōe. Quæ nascitur re demū ab altera parte secuta: & tūc nō ex traditione rei, sed ex pacto dudū apposito.s.nascit: vt C.de rer.permu. l.ex placito. Sed cū istis duobus casibus sit bonę fidei: quęro vbi stricti iuris erit? Resp. vbi datur ex pacto incōtinenti apposito, quod euenit: vt ff.de pact.l.iurisgentiū. §.sed cùm nulla.& §.quinimò.& est ratio: quia non inuenio, ꝙ sit bonę fidei, nisi in duobus casibus. Item in cōtractibus tribus innominatis: do, vt facias: facio, vt facias: & in tertio, de quo dixim⁹, do, vt des: quod est permutatio. In primis enim duob⁹ pręscriptis verbis actio est stricti iuris, sed in tertio est bonę fidei: vt hîc dicitur. In quarto contractu innominato, s.facio, vt des, de dolo agitur non pręscriptis verbis, vt ff.de præsc. ver.l.naturalis.§.ꝙ si faciā, vt des. Itē ī omni cōtractu vbi est incertū de nomine actionis, habet locū hęc actio: & est stricti iuris: vt ff.de præscr.ver. l.ij.iij.& iiij. Sed quid de actione in factum, nunquid est bonę fidei? Respon. — Actio quando nascitur ex permutatione.

quatuor

quatuor sunt genera actionis huius in factū. Vnum, vt detur ex omni edicto, vel interdicto Prætoris: vbi non dedit pretor certū actionis nomē: vt j. de interd. §. fin. & ff. nau. cau. stab. l. & ita. §. ait Prętor. in gloss. ex edicto Secundò, vbi dat in subsidium legis Aquiliæ: vt s. de leg. Aquil. §. fi. Tertiò, vt detur vbicunque præscriptis verbis actio datur: & tūc eadē est, quæ actio præscriptis: vt ff. de p̄script. verb. l. j. in fin. Itē quartò dicitur in factū: quæ est ex variis figuris causarū: vt C. de sacrosanct. eccle. l. sācim⁹. j. §. fin autem. qđ quartum genus non pōt sub regula cōprehendi, sicut nec mora: vt ff. de vsur. l. mora in prin. Nūquid ergo est stricti iuris semp? Respōd. sic, cùm non inueniā qđ bonæ fidei sit. Sed quidā dicunt, quòd in tertio casu vbi loco præscriptis verbis datur, quæ competeret ex pmutatione vel æstimatione, sit bonæ fidei: qđ est falsum: q̄a in omni cōtractu vbi certum debetur, habet locum certi cōdictio. vt ff. si cert. pet. l. certi cōdictio. & tamē nemo dicit aliquā cōdictionē esse bonæ fidei. Itē q̄d de actione prę̄sciriptis verbis, quæ p precario datur? Dicunt quidā quòd bonæ fidei est: vt ff. de precar. l. ij. §. hoc interdictum. Sed cōtrà dico: quia non inuenitur, quòd sit bonæ fidei: vt ff. de preca. l. ij. §. hoc interdictum. Accur.

ADDITIO. Nisi tale pactum sit æstimatio, vel permutatio: vt quia ab vtraque parte sit species certa præstanda: quia tunc talis actio præscriptis verbis est bonæ fidei. tas.

¶ a Hæreditatis petitio. Quæ datur contra possidentem pro hærede, vel pro possessore: vt ff. de pet. hære l. regulariter, & l. se. & l. qui interrogat⁹.

¶ b Vsque adhuc. i. vsque ad tēpora huius legis, vel nostræ cōstitutionis, de qua statim memoriam facit.

petit, & hæditatis petitio [a]. Quamuis enī vsque ad huc [b] incertum erat*, inter bonæ fidei iudicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an* non* nostra tamē cōstitutio [c] apertè eā esse bonæ fidei disposuit.

(margin: * siue. * siue.)

¶ *Rei vxoriæ actio ne sublata, bo-* [illegible] *vel recuperādæ cau-*

sa ex stipulatu actio cōpetit: quæ illius in locū sub rogata, & bonæ fidei est, & tacitæ hypothecæ priuilegio [illegible] *vt in ea mulier reliquis creditoribus simili hypotheca ni-* [illegible] *ualo præferatur.*

¶ Fuerat antea*, & rei vxoriæ actio [d] vna ex bonæ fidei iudiciis, sed

(margin: * abest)

¶ c Constitutio. Vt C. de pet. hær. l. fina. in fin.

¶ Fuerat antea. CASVS. Diuortio facto inter Tullium, & Terentiā, dabatur olim actio rei vxoriæ, id est, dotis repetēdę nomine, quæ bonę fidei erat: nūc dat ex stipulatu tm̄: quā Imperator bonæ fidei esse voluit. quomodo? Si viri culpa (inquit Boeti⁹) diuortium factū est, æquius melius est nihil apud virum remanere: si mulieris est culpa æqui⁹ meli⁹ est sextans retineri. Prætor ergo dans hāc actionem, non præscribit summā atque pecuniā iudici, veluti, Si patet cētum deberi: sed hoc dicit, Quātū æquius melius tibi videbitur dānandū maritum, tāti eum dānato. Cętera inculcat Imperator extra rem. debuit enim cur bonæ fidei esset, ostenderet: nō ista obiicere, quæ aliò pertinent. Sed nihil fingi pōt nostris libris cōfusius, neque pertubatius. Cor. Vib.

¶ Not. quòd olim dabantur ad dotes exigendas duæ actiones: vna quæ dicebatur rei vxoriæ: altera ex stipulatu, quādo stipulatio intercedebat, Itē, quòd actio ex stipulatu ppter ea, q̄a subrogatur in locum actionis rei vxorię, effecta est quo ad dotem exigēdā bonæ fidei. Item, quòd actio dotis habet priuilegium tacitæ hypothecę: quia bona mariti sunt tacitè obligata pro restitutione dotis: qđ etiā intelligas esse & è conuerso, vt etiā maritus habeat tacitā hypothecam in bonis vxoris pro consecutione dotis. l. j. §. j. C. de rei vxo. actio. Item, quòd mulier habet non solùm priuilegium tacitę hypothecę, sed prælationis, vt scilicet præferatur cunctis creditoribus antiquioribus mariti. Item quòd priuilegium tacitæ hypothecæ est indultum actioni, non mulieri. Syl.

¶ d Rei vxoriæ actio. Nomen erat actionis. vel dic quòd factum denotat [illegible]

rem ipsam: vel quia pro te vxoris cōpetebat soluto matrimonio.

¶ a Ex stipulatu. Quæ similiter pro dote datur.

Actio ex stipulatu pdote cōpetit marito &vxori.

¶ b Transtulerimus, Vt C. de rei vxo. actio l. vnica. in princ. & cōpetit hæc actio ex stipulatu, siue marito. vt ei dos detur: siue vxori vel patri eius vt restituatur. [Aduerte ne te decipiat hæc glos. dum vult quòd hæc tacita actio ex stipulatu subaudita ab Imperatore cōpetat etiã patri: quia si intelligas de illa actione ex stipulatu, est cōmunis patri & filię: quę gl. bene pcedit. Sed si intelligas de actione ex stipulatu, quæ cōpeteret patri particulariter, gl. esset falsa: qa quãuis omnes alii etiã extranei habeãt hãc actionem subauditã: tamẽ pater nō habet specialiter, nisi sibi eã specialiter stipulãdo quęsiuerit. tex. est in l. auia. & ibi glo. notab. C. de iur. dot. & ratio vera est: qa cùm patri puiderit lex de actione ex stipulatu presũpta cōmuni patri & filio, nō expediebat vlteri⁹ eidem puidere: qđ nō est in matre, auia, vel extraneo: quod not. Syl.] Et siue vtiliter fuerit interposita stipulatio, siue nō: tamẽ semp creditur tacitè, & vtiliter interuenire: vt C. de rei vxo. act. §. j. [Declara tu, ꝙ si stipulatio interuenit, verè, tũc etiã verè agitur ex stipulatu: si dubitatur an interuenerit, tũc dat presumpta actio ex stipulatu: intelligas præsumpta præsumpione iuris, & de iure: si verò certũ sit eã nō interuenisse, actio ex stipulatu ficta datur: qa lex fingit interuenisse. Syl.] Nã & aliâs intelligitur stipulatio tacita. vbi non est: vt ff. de adopti. l. his verbis. & ff. si cui plus quàm per leg. Falci. l. nisi. §. item sciendum.

¶ Alios casus in quibus fingitur à iure stipulatio, ponit glos. in verb. subsecuta. in d. l. viij. in princ. Bartol. in l. j. in princ. in j. oppositio. ff. de verb. obliga. Syl.

¶ c Meruit. s. actio ex stipul. vt hîc, & C. de rei vxo act. l. vnic. §. sed & si nō ignoramus, aliâs enim stricti iuris est: cum non inueniatur, quòd sit bonæ fid. vt s. eod. §. actionum.

¶ d Tacitam. scilicet actionem hypothecariam.

¶ e Ei. scilicet actioni ex stipulatu, vel mulieri.

cùm pleniorẽ esse ex stipulatu *actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria antea habebat cum multis diuisionibus in actionem*ex stipulatu, quæ de dotibus exigẽdis proponitur, transtulerimus b: meritò rei vxoriæ actione sublata ex stipulatu actio*, quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicii tantùm in exactione dotis meruit c, vt bonæ fidei sit, sed * & tacitãd ei e dedimus hypothecam f. Præferri autem aliis creditoribus g in hypothe-

* actione.

* abest

* Abest Th.

ADDITIO. Quod verũ intellige, quãtum ad priuilegium tacitæ hypothecæ: sec⁹ quo ad priuilegiũ prælationis, qa cōpetit mulieri: & est effectus, qa tunc est psonale, & nō trãsit ad alium, nisi ad filium: vt hîc in glo. fin. secus in primo casu, vt hîc per docto.

¶ f Hipothecã. scilicet, ex vtraq; parte, siue ex parte mulieris ad repetẽdã dotẽ: siue ex parte viri ad petẽdã eã. Sẽper eñ sunt ibi tacitæ hypothecæ: vt C. de rei vxor. actio. l. vnic. §. j.

Dotem petens mulier, an præferatur omnib⁹ creditoribus.

¶ g Creditoribus. Sed nunquid omnibus indistinctè? Resp. secundum M. sic, siue primi habeant pignus expressum: siue nō. Sed hęc opinio nō valet, quia lex distinguit, vt C. de iur. dot. l. vbi. Item fiscus & mulier pari passu ambulãt: vt C. de pri. fis. l. quamuis. & fiscus non præfertur habentibus expressam: vt ff. qui pot. in pign. hab. l. si pignus. ergo nec mulier. Secunda est opi. vt distinguatur inter pignus, scilicet traditum, & hypothecam, scilicet, non traditam, vt primo casu non præferatur mulier, secundo sic: vt argu. ff. quib. mod. pig. taci. contra. l. pen. Sed & hanc reprobo per id quod est s. eodem. §. inter pignus. Tertia est opi. secundum B. & Ioan. & Azo. vt habentibus tacitam hypothecam præferatur, non autem habentibus expressam. Lex enim suum priuilegiũ, quod, dederat primis, eis adimere præsumitur propter mulierem, nō autem id priuilegium, quod quis sibi aduenisset: & hoc cautè probatur per verba l. C. qui pot. in pig. hab. l. fin. ibi, licet anterioris temporis priuilegio sint vallati, &c. Accur.

¶ Hæc vltima opinio communis est, vt di-

vt dicunt doct. hîc, & in l. assiduis. C. qui potior. in pig. hab. & Bald. nouel. in tract. dotium. in princi. x. par. vbi dicit, quòd hæc tertia opinio est cōmunis: quamuis aliæ etiam sustineri possint. Syl.

Mulieris hæres in petitione dotis non ponitur priuilegio mulieris.

¶ a Cum ipsa. Vis faciēda est in eo, quod dicit ipsa. Nā ali⁹ nō admittitur ad tale priuilegium agēs pro dote, etiam heres mulieris: vt C. de priui. do. l. vni. nisi sit de suis hæredib⁹. i. de filijs & alijs descēdētib⁹ mulieris: vt C. q. pot. in pig. hab. l. si. in fin. Sed nūquid procuratori mulieris datˉ hoc priuilegiū? Resp. sic. vt ff. sol. matrim. l. alia. & ff. de procu. l. minor. §. quoniā. Itē, q hîc dicit dote sua, ideo dicit: quia aliud est in donatione propter nuptias. Nā in ea nō habet priuilegium: vt C. qui pot. in pig. hab. l. fin. in fin. Sed quādo mulier pōt experiri de dote? Resp. soluto matrimonio, nō prius: nisi marit⁹ ad inopiā vergat, vt C. de in dot. l. vbi. & ff. soluto matrimonio. l. si cōstāte. in princi. & hoc siue ipsa dederit dotē, siue alius extraneus, qui tamē nō fuit pactus de ea sibi reddēda: quo casu sibi, nō mulieri daretur, vt C. de rei vxo. actio. §. accedit. Si antē pater mulieris dederit dotē, patri actio & filiæ simul dabitur: imò aliquātulum habet plus pater q. agit, & filia semper creditur cōsentire, nisi habeat iustā causam contradicēdi, & cōtrà dicat: vt ff. solut. matrimo. l. ij. §. fina. & l. non solùm. & hanc dotē integrā debet seruare pater pro filia. [Intellige in dote data, nō in simpliciter promissa, secundum Ang. hîc. de quo vide glos. in authent. quāuis. in glo. j. versic. deminuere. C. de rei vxor. actione. Syluest.] Nisi clade, id est tempestate, vel vi patrimoniū suū fuerit deminutum: vt in authenti. de æquā. donat. §. quia verò omnia.. Sed nunquid patri hoc priuilegium dabitur? Videtur q nō: quia sua actione agit: vt ff. solu. matrimo. l. ij. §. voluntate. Econtra, q sic, videtur q. a p. hoc filiæ prouidetˉ, cùm pater hāc reseruare cogatur filiæ, vt dictum est. & hoc verum puto: vt hîc dicit cuius prouidentia, &c.

cis tunc censuim⁹, cùm ipsa a mulier de dote sua experiatur: cuius soli⁹ b prouidentia hoc induximus c.

¶ *Quæ olim inter bonæ fidei iudicia, & stricti iuris circa cōpensationes fiebat differentia (vt scilicet in illis ipso iure, in his opposita [illegible] fieret cōpensatio) hodie sublata est: hoc [illegible] vt, quibuscūque a-[illegible] tur compensatio, illas statim iure ipso aut perimit, aut minuit: excepta depositi actione, quæ nulla cōpensationis exceptione tollitur.*

¶ In bonæ fidei autē iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono, & æquo æstimādi, quantum

¶ b Solius, scilicet mulieris.

¶ c Hoc induxim⁹. s. vt aliis præferatur.

¶ In bonæ. Diuiditur in tres partes. Primò qualiter cōpensatio fit in bonæ fidei iudic. Secūdò qualiter olim & hodie fit in stricti iuris. Tertio facit quandā exceptionem. Secūda ibi, sed & in stricti iuris. Tertia ibi, excepta.

CASVS. Hic §. luculēter exponi naturam omnium actionum bonæ fidei quē magnopere iuuabit Oratio p. Q. Roscio Cō. Ostēdit ergo in his actionibus Prętorē nō adstringere iudicē à se datum ad certā ac definitā summā, veluti in actionibus stricti iuris. Nam si ex mutuo petā centum: & iudex cognoscat te mihi debere tātùm nonaginta nouē, Prætor cogit iudicem te absoluere. Nō enim potestatē ei dedit te dānādi, nisi si pateret te mihi centū debere. At in actionibus in quib⁹ adscribebat, quātū ex fide bona dari oportebit: liberā facultatē iudici permittebat ex bono & æquo iudicandi: adeò, vt si cētū peterē, ac mihi decem tantùm deberentur, iudex bonæ fidei possit te in decem dānare. Itē viginti debebas, sed ego vicissim quatuor tibi debebā, iudex poterit cōpensatione facta te in sexdecim dānare. Nūq d ergo in strictis actionibus id poterit? nequaquā. Imperator tamē lege iussit, vt si apertæ, ac liquidæ sint cōpēsationes etiā strictæ actiones minuant, excepta depositi actione. Cor. Vib.

¶ Nota primò differētiam antiquam, quæ erat inter actiones bonæ fidei, & stricti iuris. Item quòd hodie cor-

recta est hæc differentia. Item, q illa verba, iure aperto, importāt, id est, vbi sumus in quātitatibus liquidis. Item, q in quibuscunque actionibus, etiam in officio iudicis, imò in persecutione fideicō missi datur cōpēsatio. Item, q i actione depositi nō dat. Itē, q illa verba, libera potestas, restringuntur ad ea, quæ ex bono & æquo pcedūt. Itē, q illud verbū, indiciis, importat, id est actionibus. Syluest. Aldobrand.

actori restitui a debeat. In quo b & illud continetur, vt si quid inuicem præstare c actorem opporteat: eo compensato d, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & instricti* iuris* iudiciis ex rescripto diui Marci opposita doli mali exceptione e, compēsatio inducebatur: sed nostra constitutio f easdem compensationes, quæ iure aperto g nituntur, latiùs introduxit *, vt actiones h ipso iure i mi-

* stri-ctis.

* abest.

* induxit.

a Restitui. Largè accipe: siue pro dando, siue pro restituendo: vt ff. de verb. signi. l. verbum reddendi. & hoc intelligas siue in vsuris ex mora, vt ff. de vsur. l. mora. §. in bonę fidei. siue in interesse agentis: vt s. de oblig. ex consensu. Accur.

b In quo. s. officio iudicis.

c Præstare s. reo.

d Eo compensato. s. opposita exceptione compensationis tantùm.

e Doli mali exceptione. Quæ exceptio ideo dabatur: qa dolo facit, q petit qđ restituturus est, vt ff. de exc. dol. l. dolo. [Adde q ratio cōpēsationis est: qa melius est nō soluere, q̄ solutū repetere: quā ponit text. ĩ l. iij. ff. de cōpēsat. Syl.] Et ita not. quātū ad effectum nulla est differētia, sed quātum ad verba, vel rigorem iuris sic.

f Constitutio. vt C. de cōpensa. l. fi.

g Iure aperto, id est vni quantitas hincinde debetur. Nā speciei ad speciem, vel speciei ad quantitatem, vel quantitatis ad quantitatē (si est quātitas, vt species) non fit compensatio: quia non patet iure aperto: vt ff. de pig. act. l. si conuenerit. j. resp. & ff. de condic. inde. l. si non sortem. §. si cētum. & de impen. in rebus do. fact. l. quod dicitur. & l. fi. & ff. de pec. l. si creditor. §. j. [Quia materia est satis lata, & necessariū est eā videre apud doct. hîc ideo has generales regulas tene: limitationes verò & extēsiones vide per doct. hîc. Syl.] Sed nōne statim hîc subiicit, q actioni in rem potest obiici cōpensatio? ergo videtur fieri de specie ad quantitatē. Sed dic q fit in rei vendicatione, quando, re non restituta, iuratur in litem, vel in verā æstimationem: vt ff. de rei vendi. l. q. restituere. [Cū hac gl. trāseunt doct. hîc. sed vide glos. clari⁹ respodentē in l. fi. in glos. j. C. de cōpensat. Syl.] Item q. d si hinc inde debitum est in genere, vt debeo tibi hominē, & tu mihi hominē? Respondet, fit cōpensatio: vt ff. si pars hæreditat. pet. l. j. §. item si eum me. & ff. de hæredi. instit. l. qui non militabat. j. respōs. & ff. de leg. ij. l. vnum ex familia. §. sed si vno. [Hæc opinio communis est, quādo genera hincinde debita sunt simpliciter: quia debentur pari sęstimationis. Syl.] Item q. d, si ab vna parte debitum est cōfessatum, ab altera negatum? Respondet, non patet aperto iure, vnde nō fit cōpensatio: vt C. de compens. l. fi. §. penult.

Compensatio in quibus rebus fiat.

ADDITIO. Nisi tale debitum nō cōfessatum posset de proximo liquidari: vt d. l. fi. C. de compensa. quādo aūt oppositio copēsationis requirat altiorem indaginem, & quantū tēpus detur ad pbādū, vide hîc per docto.

h Vt actiones. Accusatiui casus. Est enim sensus, vt compensationes minuant actiones.

i Ipso iure. Adeò, vt dixerint quidam non esse necesse voce hominis opponi compensationem, vt hîc. Sed certè imò est necessariū, vt opponatur, qđ probo tribus rationibus. Nā fideiussor conuentus eligit, vt vel qđ sibi vel quod reo debetur, compēset, quę electio sibi non daretur, si ius cō pensaret: vt ff. de compensa. l. si quid. Item & reus conuentus eligit in quam causam compēset, si debeat ex pluribus causis: vt ff. de compensa. l. quod Labeo. Itē lex dicit eū malè agere, cui obiici potest cōpensatio: vt ff. de compen. l. verum. §. sicut. sed qui malè agit, habet actionem, sed eliditur exceptione vt. ff. quādo di. vsusfruct.

Compensatio sit ipso iure, sed debet opponi.

fruct.leg.ced.l.j.in fin. Sed secundum hãc opi.quid adiicitur in actione stricti iuris ad id, quod erat olim? Resp. quia doli mali tantùm obiiciebatur exceptio, per quã non extinguebãtur actiones ipso iure, sed nũc etiã compẽsationis exceptio opponitur, per quam ipso iure hincinde actio extinguitur: vt hîc, & j.eod.§.pen.& nihilominus doli, cùm generalis sit: vt ff.de exc. dol.l.ij.generaliter.

¶ a Minuant. s. cõpensationes.

¶ b Alias. Actiones, vt scilicet mistas, quæ sunt quatuor: vt j.eo.§.quędam actiones. Item persecutio fideicommissorum. Item officium iudicis, & similia: quæ actiones sunt, largissimè accepto vocabulo: vt ff.de act.& obl. l.actionis verbo. Vnde & petitiones cautionum occasione damni infecti compensantur: vt ff.de dam. infec. l.j. & l.qui bona.§.si quis. Accur.

nuãt a, siue in rem, siue in personam, siue alias b quascunque, excepta sola depositi c actione, cui aliquid cõpensatiõis nomine opponi, sanè iniquũ * esse credimus: ne sub prætextu cõpẽsatiõis depositarũ rerũ quis exactione defraudetur. d

* satis impium

¶ *Arbitrarias actiones eas cognominamus, quæ à mero iudicis arbitrio pendent, in quibus si iu* [illegible] *restituat rẽ, soluat, vel exhibeat, potest iudex ipsum quãtũ* [illegible] *derit, pro arbitrio cõdemnare. Illud tamen pro viri. iu curet ius dicens: vt in his aliisq; omnibus actionibus certã ferat sententiã: etiam si petitio ĩcerta sit.*

ADDITIO. Hoc verũ intellige de debito officio iudicis, in quo nullum obstaculum est in medio, aliàs secùs: vt per Bart. in l.fin.ff.de condic. inde.

¶ c Depositi. Quod tu intelligas, quãdo pecunia non signata est deposita: quo casu etiã similem reddere potest: vt ff.depo.l.Lucius.& l.die sponsaliorum.§.j. Si autem esset depositio facta in specie, vel in pecunia, vt in specie, quod esse potest: vt ff.de leg.j.l. planè.j.§.si eadẽ.vers. sed hoc ita. tũc etiam alia ratione non obiicietur cõpensatio: quia in specie non fit cõpensatio. Item quod hîc dicit in actione depositi, idem dicũt quidã in actione commodati: vt C.de commo.l.prętextu. Sed certè imò est ibi ratio: quia in specie fieret. Nam solæ species commodantur, non quantitates, nisi quantitas, vt species cõmodetur: vt ff.commo.l.iij.§.fi. Item cessat aliàs compẽsatio, vt quando per violentiam mihi rem abstulisti: vt C.de comp.l.fin. in fin. Item & fisco non opponitur in quibusdam casibus: quos dic, vt ff.de iure fisc.l.aufertur. §. qui compen. & C.de compens.l.compensationes.& l. in ea. Item in curatore: qui fraudauit publicam annonam: vt ff.de compen. l.ob negotium.

Compensatio in multis casibus cessat. Species solæ cõmodantur.

¶ Adde, quòd in d.l.ob negotium. est gloss. quæ enumerat omnes casus, in quibus compensatio cessat. Syl.

¶ d Defraudetur. Sed nonne hæc ratio vbique potest habere locũ? Respond. non ita: quia si restitutio denegatur, est dolus: vt ff. mãd.l.si procu. §.dolo. Itẽ depositari⁹ de dolo tantùm aliàs tenetur. vnde si hic magis grauetur, non est mirum: vt arg.ff.de iureiur.l. eum qui.in princ.

Depositarias de dolo tantùm tenetur.

¶ Præterea. Diuiditur in tres partes. Primò quare dicantur arbitrarię. Secundò, quę sunt istę arbitrarię. Tertiò, quid iudex in his possit. Secunda ibi, Sed istę. Tertia ibi, In his enim. Aretin.

CASVS Sequitur sexta diuisio, quę essentialis est. Actionũ enim alię sunt arbitrarię, alię, (vt sic dicam) necessariæ, & quodammodo coactę. Arbitrariæ sunt, quæ libertatem eã iudici tribuunt, vt accepto iudicio iubere possit ante sententiam reum reddere: & si paruerit, eum absoluere. Necessarias verò eas appellemus licet, in quibus iudex non potest eam potestatem reo facere, sed eũ necessariò condemnare cogitur, veluti, Metu mihi allato centum mihi ademisti. ago Quod metus causa. Iudex potest arbitrari, id est, cẽsere, quasiq; suadere, vt rem restituã: cui si paream, cẽtum duntaxat: sin minus quadringenta soluere tenebor. quod eodem modo de iis, quę hîc enumerantur, iudicandũ est. Sed in actione furti, iudex id non potest. qua de causa necessaria quodammodo illa actio est, nõ arbitraria. Singulatim aũt per vnamquãque hîc enumeratã percurrere, non nostrum, sed interpretis

erit officium. Cornel. Vib.

¶ Not. ex princ. & fin. huius §. quòd in actionibus arbitrariis, licet iudici ex bono, & æquo æstimare interesse. Itē, quòd actiones arbitrariæ in rem sunt, & in personam. Syluest.

¶ a Actiones arbitrarias. Sed nūquid sunt bonæ fidei, vel stricti iuris? Resp. quidam quòd bonæ fidei sunt: quia in iudicis arbitrio sunt: vt j. proximo. §. in fin. & s. eo. §. in bonæ fidei iudiciis. Sed hæc nō valet, quia officiū iudicis qđ in bonæ fidei iudiciis venit, est iure actionis. Sed hoc, quod est in arbitrio, merum est, & in iudice tantum est: vt ff. de eo, quod cer. lo. l. in bonæ fid. Alij dicūt, quòd nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris: imò est tertia species ad illam diuisionem, quæ est s. eo. §. actionum. & facit pro eis ff. de in li. iu. l. in actionibus. §. planè. & ff. de vsur. l. in fideicommissis. quæ est l. iij. §. in his. hanc etiam reprobat: quia dicta diuisio est perfecta, & immediata. Alij dicunt, quod verius est, quòd sint stricti iuris, cùm bonæ fidei non inueniantur: vt s. eo. §. actionum. Accur.

ADDITIO. Hæc vltima vera est: & eam sequuntur communiter scribentes hîc.

¶ b Ex arbitrio. Bene dicit ex arbitrio. Nec enim obligatus est rē restituere, vel simile quid facere, quod promptè dices esse versi in actione in rē. In personalibus autē, & arbitrariis, quæ hîc enumerātur, dices quòd licet exhibitio vel restitutio sit in obligatiōe, pœna tamen. i. interesse, vel quāti in litē iuratum est, nō nisi per officiū iudicis, præstatur: & ideo arbitrariæ dicūtur.

¶ Doct. hic dicunt hanc gl. valde notādā: quia melius declarat intellectū huius §. quàm aliqua alia glos. Syl.

ADDITIO. Arbitrari autem in his actionibus iudex dicitur, quòd causa cognita rem totam nondum planè dirimit, sed quasi reo condemnationem proximā ostentans qualem existimationem capere de tota lite potuerit, non obscurè significet. Sed an bonæ fidei actio, & quæ arbitrariæ dici possint, vide hîc per Hotom.

¶ Præterea quasdam actiones a arbitrarias. i. ex arbitrio b iudicis pendētes appellamus, in quibus, nisi arbitrio iudicis is cū quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat c, vel exhibeat d, vel soluat e, vel ex noxali f causa seruū dedat g, condemnari h debeat. Sed istæ actiones i tam in rem k, quàm in personā inueniuntur. In rem, veluti Publiciana l: Seruiana m de rebus coloni: quasi Seruiana, quæ etiā hypothecaria vocatur. In personā: veluti quibus de eo agitur, quod vi* aut metus causa n, aut dolo malo o factum est. *abest.

¶ c Rem restituat. vt in rei vendicatione, quę est arbitraria: cùm primo rem restituēdo liberetur: aliàs iudicis arbitrio in litē iuratur, vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus. & ff. de rei vend. l. qui resti tuere. vel hypothecaria. vt infrà proxi. §. vbi hęc omnia exēpla diligentius dicuntur.

¶ Adde tamen, quòd Pau. de Castro in d. l. in actionibus limitat hanc regulam generalem, de qua per Bartol. ibi, quando quis esset obligatus ad dādum, & iudex hoc ei pręciperet, & non dederit: nā tunc non defertur iuramentum in litem: quam doctrinam hîc passim sequuntur docto. Syl.

¶ d Vel exhibeat. Cùm ad exhibendum agitur.

¶ e Vel soluat. s. cum certo loco soluendum est.

¶ f Vel ex noxali. Cum noxaliter agitur.

¶ g Dedat. id est, det. Accurs.

¶ h Condemnari. Diuersis modis fiet condēnatio: sicut diuersę sunt istę arbitrariæ, vt dicemus j. proxi. §. in fi.

¶ i Sed istæ actiones. s. arbitrariæ.

¶ k In rem. Separatim intelligēnam vna, & eadem actio non potest in rem & in personam esse, nisi in quatuor casibus mistis, vt suprà eod. §. quædam actiones.

¶ l Publiciana. De qua habes suprà eod. §. aliæ.

¶ m Seruiana. De his duabus habes s. eod. §. Seruiana. Accurs.

¶ n Metus causa. Licet sit in personam, vt hîc: tamen in rem est scriptæ: vt ff. quod met. caus. l. metum. §. cum autem. & de hac dic, vt suprà eod. §. item actio.

¶ o Dolo malo. Actio de dolo est arbitraria,

bitraria, vt hîc. quod est ideo, quia liberatur dolosus, verùm interesse præstando, si restituere non possit: aliàs iudicis officio iuratur in litem: vt ff. de do. l. arbitrio. in princ.

Itē cùm id[a], quod certo loco promissum est[b], petitur, Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio iudicis pēdet. In his enim actionibus[c], & cæteris similibus[d] permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam[e] æstimare: quemadmodū actori satisfieri[f] oporteat.

Iudex debet ferre sententiam certam, etiam super libello [illegible] do est in potestate iudicis. hoc dicit [illegible]

Curare autem debet iudex, vt

a Itē cùm id. s. pecunia.

b Promissum est. Idem etiam si legatū sit relictum certo loco dandū: & idē si mutuū sit datum certo loco reddendū. Nam in his tribus casibus locum habet certi conditio arbitraria: vel ex testamento arbitraria, scilicet in promissione, & legato, & mutuo: & aliàs non: vt ff. de eo quod certo loco. l. ij. §. hæc autem. & l. si hæres. & l. aut si. Et quod hîc dicitur, petitur, scilicet alibi, quàm vbi fuerat promissum dari: & venit in ea vtilitas, tam agentis, quàm rei: vt ꝭ. eod. §. loco.

c Actionibus. scilicet personalibus, & arbitrariis.

d Similibus. s. in rem: & sunt decem: de quibus dixerat suprà. Vel dic, quòd & aliæ sunt arbitrariæ, quę hîc non enumerantur: vt ecce actio in factum, quæ datur contra nautam, cauponem, stabulariū: vt ff. nau. cau. stab. l. j. in princip. Sed quidam dicunt eam non esse arbitrariam: quia ibi non feruntur sententię duæ. Item est actio in factum, quę datur contra Publicanum: vt ff. de pub. l. j. in princip. Item actio finium regun. ff. finium reg. l. ij. in fin. & l. iij. Item actio redhibitoria: vt ff. de ędil. edi. l. redhibitoria. Item actio ex stipulatu, quę pro dote repetenda datur: vt ff. solut. matrim. l. si filiusfamiliàs. §. maritum. Sed certè isto casu non ideo iuratur in litē, quia arbitraria sit, sed quia bonę fidei sit: vt suprà eod. §. fuerat. [Et cum hac glos. transeunt hîc doctor. Syl.] Item actio rerum amotarum est arbitraria: vt ff. rerum amot. l. si cùm dos. in fin. Accurs.

e Naturam. id est, bonitatem: vt dicunt quidam. Vel melius, id est, secundum naturam actionis arbitrariæ, quę intēditur. Nam triplex potest modus condemnationis deprehendi in arbitrariis. Vnus, vt duę sententię ferantur. prima de restituenda re: & nisi restituatur, fiat condemnatio in pœnā, vel interesse ꝑ delationem iurisiurandi in litem: vt patet in actione, quod metus causa, & in actione de dolo, & rei vendicatione, & in actione ad exhibendum, & similibus. Est & alius modus, vt vna feratur sententia: & in ea statim interesse cōsideratur, vt quādo certo loco aliquid dandum est: & hoc est in ista sola. Tertius modus est, vt non in quantitate condemnationis fiat arbitriū, sed in qualitate, vt in act. noxali: in qua arbitratur iudex, an liberetur dando seruum pro noxa, quod est quando domino ignorante, vel prohibere non valente deliquit, aliàs in solidum tenetur: vt ff. de noxal. l. ij. in princip. & l. in delictis. in princip.

f Satisfieri. Sed nonne hoc idem in bonę fidei iudiciis fit? Resp. dic, quòd triplex est iudicis officium. Primum, quod obtinet actionis vicē, per quod officium, petuntur salaria aduocatorum, & restitutiones maiorū & minorū: vt ff. de mino. l. quòd si minor. §. fi. Aliud est, ꝙ bonę fidei actionibus inhæret, quod iure actionis venit: vt ff. de eo, quod cer. lo. l. in bonę fidei. & vnà cū actione perit: vt ff. depo. l. iiij. Tertium est, ꝙ inhęret actionibus stricti iuris quibusdā. s. arbitrariis: & hoc ex solo metu iudicis descēdit, vt quasi liberum sit ei hoc facere: sed in actionibus bonę fidei adstringitur ad hoc. Item in actionibus bonę fidei vna fertur sententia: in his autem plerunque duę, vt modò diligenter notauimus.

ADDITIO. Tu dic secundum Ias. quòd in actionibus bonæ fidei officium iudicis eis deseruiens prouenit ex natura ipsarum, per quod statim quòd debitor est in mora, potest condemnari ad vsuras vel interesse, sed

in actione stricti iuris prouenit ex quodam accidenti extrinseco: putà, quia non præstatur res, in qua fuit facta condemnatio, & sic istæ actiones sunt arbitrariæ.

¶ Curare. Diuidit in tres partes. Primò mandat iudici de ferendo certam sententiam: ibi, Certæ pecuniæ. Secūdò limitat mandatum, si illud est possibile: ibi, Quātum. Tertiò remouet vnum obiectū. ibi, Etiam si de incerta.

* omnimodo.

* certæ rei.

CASVS. Actor in intētione sua postulauit, quātum ex fide bona sibi dari oportet, quæro, licebítne indici ita reum condemnare, Quantum ex fide bona dandum est, tantū soluito? vel sic, Omnem debiti quantitatem cum vsuris competentibus solue: vel sic, Quæ bona fide accepisti, solue. minimè. Danda enim est opera iudici, vt certā semper summā definiat: alioqui lis litem sereret, vt consuetudo est in Basilica Parisiensi, vbi quasi formicæ, innumeri prædones ac piratæ anxii solicitique circuncursant. Cor. Vibul.

¶ Not. ex hoc text. ꝙ iudex (inquantū potest) debet sentētiā certā ferre. Itē, ꝙ dictio omnimodo, est vniuersalis apta comprehendere omnem casum. Item, ꝙ quādo esset impossibile, iudex potest ferre incertā sententiā, arguendo à contrario sensu. Item, quòd aliquando admittitur incerta petitio. Item, quòd quanuis sit actum de incerta quātitate, quòd omnino iudex tenetur certam ferre sententiam. Syl.

Sententia quādoque non potest semper esse certæ.

¶ a Possibile. Hoc ideo dicit, quia interdum non potest certam ferre sententiam. Quid enim, si homo in genere promissus petitur: vel sub alternatione: putà, Stichum, aut Pamphilum, aut damnum emendari, vel seruū pro noxa dari? certè iudici non est possibile ferre certam sententiam, quia natura actionis non patitur: vt infrà de

omnino* quantum possibile [a] ei sit, certæ pecuniæ[b] vel rei [c] * sententiam ferat [d], etiam si de incerta [e] quantitate apud eum actū est.

¶ *Quisquis olim re, loco, tempore, aut causa, plus quàm sibi deberetur petisset, totam rem amittebat: sed D. Iustiniani constitutione cautum est vt qui* [illegible] *causa, plus iusto petierit, atque ex hoc damni aliquid aduersario inferatur, eius damni triplū restituat: si autem ante tēpus solutionis litē moueat, inducias, quas ex conuētione debitori dederit, vel quæ ex* [illegible] *habeat debitor.*

¶ Si quis agens

offic. iudic. in princi. Ideo dico in hæreditatis petitione. nam sicut sufficit in libello proponere vniuersaliter, ita & in sententia: putà sic, Pronuntio te hęredem extitisse ex asse, vel ex semisse: & ideo tibi hæreditatem restituendam.

¶ b Pecuniæ. s. cūm pecunia petitur.

¶ c Vel rei. Quādo alia res petitur, quæ in quantitate consistat, vel non: & hoc si certū est petitum: aliàs enim non tenet sentētia: nisi in aliqua parte actorum res certa scripta inueniatur; vt C. de senten. quæ sine cert. quant. l. hęc sentētia. Si autem est incertum, aut certificari potest: vt si peto interesse, quod debet coram iudice probari, & deduci ad certitudinem: vt C. de senten. quæ pro eo quod interest. l. vnica. §. ij. & tunc locum habet hic §. [Hanc glos. sequuntur communiter doct. post Bart. in l. certi condictio. ff. si cert. peta. in l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verb. oblig. in l. vnic. C. de sent. quæ pro eo, quod int. Syl.] Aut non potest deduci in certitudinem vt in homine generaliter petito, & similibus, quæ modò diximus: & tunc non habet locum iste §. Accursius.

¶ d Sententiam ferat. Et in scriptis: vt C. de sent. ex bre. rec. l. fin. nisi in quatuor casibus: vt in auth. de man. princip. §. si tibi. col. iij. & in auth. vt iud. sine quoquo suffr. §. necessitatem. col. ij. & in auth. vt cler. apud propr. episc. conue. §. j. col. vj.

Sententia est in scriptis ferenda.

¶ e De incerta. Vt de interesse.

¶ Si quis agens. Diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit id quod erat in iure antiquo, quando plus petebatur. Secundò id quod est de iure nouo. Secūda ibi, Et hæc quidem. Itē, prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit regulam generalem iuris antiqui, qualiter puniatur plus

plus petens. Secundò, quot modis dicatur plus petere. Tertiò exempla vniuscuiusque. Secũda ibi, Plus autem. Tertia ibi, Re veluti.

CASVS. Quum mihi quinquaginta tãtùm deberentur, petii sexaginta: nonne potest iudex meũ aduersariũ cognito ꝙ quinquaginta re vera debet, in tantam summam damnare? minimè. Nã qui plus petit, causa cadit, nisi aut minor, aut alius alia de causa à Prætore restituatur, ac præterea ĩ hoc themate. Læli⁹ moriens, fortunarum suarũ quæ quadringentorum aureorum erant, me hæredem scripsit, legauit Quintio ducentos. deinde cùm testamẽto facto diutius in vita mãsisset, codicillos scripsit, quibus ducentos aureos Sextio legabat. ecce ꝫ. dodrantẽ exhausta est hereditas legatis. ideóque nõ valẽt legata ex lege Falcidia. Quæro, Quinti⁹ apertis tabulis ducẽtos petiit: postea compertũ est dodrãtem superatũ: ac proinde intellectum eum plus petiisse: cadétne causa? minimè: sed propter tã iustã erroris causã venia ei dabitur: & septuaginta quinque aurei illi adiudicabuntur. C. Vib.

Not. primò ꝙ olim qui pl⁹ petebat, cadebat causa: nec in integrũ restituebatur, nisi minor, aut iusta subsistente causa. Item, ꝙ intẽtio hîc sumitur pro actione. Itẽ, ꝙ plus petens siue sciens, siue crassè ignorans incidit in pœnã: nec restituitur in integrũ. Item, ꝙ minori sua facilitate lapso succurritur per restitutionem. Adde, quòd in dubio præsumitur sua facilitate lapsus. l. j. ff. de mino. Itẽ, quòd in facto alieno probabilis & iusta est ignorantia. Item, quòd scientia testamẽti non infert scientiam codicillorum. Syl.

in* intentione sua[a] plus[b] complexus fuerit, quàm ad eũ pertineat*, causa cadebat, id est, rem amittebat[c]: nec facilè in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat viginti quinque annis.

Huic[d] enim, sicut aliis in causis*, causa cognita[e], succurrebatur si lapsus iuuentute[f] fuerat, ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè si tam magna causa iusti erroris interueniebat, vt etiam constantissimus[g] quisque labi posset: etiam maiori viginti quinque annis succurrebatur: veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus[h] aut pors legati adẽpta sit, aut quibusdam aliis[i] legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem: atq; ideo lege Falcidia legata[k] minuebantur[l].

*abest. *ei competebat. *abest.

Sũmatus est iste §. suprà. tamen specialiter hoc habet: Plus petitur quatuor mo[...] [...] pore, loco & causa: & primò tres primos modos exemplariter declarat. An.

Plus autem qua-

a Intentione sua. id est in libello vbi erat intentio sua. Accur.

b Plus. Etiam tẽpore: vt ff. de libe. lega. l. non solum. §. j. & §. fi. nã plus quatuor modis dicitur: vt ĩ. proximo §. & in omnib⁹ his locũ habet §. iste.

c Amittebat. Facit ĩ. de except. §. tẽporales. & quod hîc dicit ĩ priuato, idẽ erat ĩ fisco: vt C. de iur. fis. l. iustas. lib. x.

d Huic. Minori vigintiquinque annis.

e Causa cognita. Bene dicit causa cognita. Nam omnes in integrum restitutiones, causa cognita, permittuntur: vt ff. de in integ. resti. l. omnes. Accur.

f Iuuẽtute. id est, facilitate sua: idem multo magis, si dolo aduersarii: vt ff. de min. l. j. Accurs.

g Constantissimus. Quia errauit in facto, in quo prudentissimi fallũtur: vt ff. de iur. & fact. igno. l. ij.

h Quibus. s. codicillis.

i Quibusdam aliis. s. legatariis.

k Legata. s. ea, quæ sibi in testamento relicta sunt.

l Minuebantur. Nã tot erant legata, vt lex Falcidia locũ haberet. i. oportebat, vt legata defalcarentur, ad hoc vt haberet heres Falcidiã: quia dodrãtẽ excedebãt, vnde heres debet detrahere Falcidiam: vt ꝫ. ad leg. Falc. §. j.

Plus autẽ. CASVS. Quæro quoniam de plus petẽdo locutus es, quot modis plus petitur? quatuor. nã quoniam quatuor sunt commoda soluen-

tibus in re, in tēpore, in loco & causa, propterea totidem esse dicimus plus petendi modos. quorum omniū Imperator ita dilucidè exēpla proposuit, vt ea thematibus illustrare velle, hominis sit otio ac literis abutētis, præsertim cùm hæc prope omnia Iustinianus correxerit. C. Vibul.

*Paul. lib. 1. Sent. tit. *absunt. *abest.

¶ No. quòd qui petendo creditum auget, dicitur plus petere, & hoc ad sensū clarissimū est. Item, quòd petens debitū ante diem, dicitur plus petere. Itē, ꝙ qui pendente conditione petit, dicitur plus petere. Item, ꝙ istud comparatiuum plus, stat interdum abusiuè. nā debitum cōditionale, nō est debitū: vnde non potest dici plus debito petere, qui petit indebitum: & tamen hîc dicitur

*maiori ex parte

tuor modis [a] * petitur: re, tempore, loco, & *causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem* suam esse intenderit. Tempore, veluti, si quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardiùs soluit, quàm soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione [b] qui præmaturè petit, plus petere [c] videtur. Loco, plus petitur, veluti cùm quis id, quod certo loco sibi dari* stipulatus est, alio in loco petit, sine commemoratione [d] illius loci, in quo sibi dari stipulatus est. verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, Ephesi dare spondes? Romæ purè intendat sibi dari* oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem, quam haberet* promissor, si Ephesi solueret, adimit [e] ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria [f]

vtilitate rei debitæ, vel interesse rei: nam est habenda ratio eius vtilitatis, si sua intersit in loco destinato potius cōueniri. Vel dic commemoratione, id est mentionem faciente de ipso loco: nā locum ipsum vbi erat facienda solutio, ī libello ponere debet: sic, peto vt x. mihi soluas hîc, vel vbi soluere promisisti: vt hîc, & ff. de eo, quod cer. loco. l. ij. §. fina. post hęc nisi soluat, poterit eū conuenire vbicunq; voluerit: dummodo conuentus habeat ibi forum, nō aliàs: vt ff. de iudi. l. hęres absēs in fin. Sed Plac. dicit, ꝙ. s. vbicūque poterat eū conuenire, potest ibi etiā, vbi non habet forū, & est pro eodē. ff. de iudi. l. cum qui. & ff. de cōst. pec. l. si duo. §. sed & certo. Sed certè quòd dictis legibus dicitur, vt quolibet loco possit conueniri, verum est idoneo, vbi conuentus habeat forum: vt ff. de mun. & hon. l. vt gradatim. §. j.

*absunt *abest. *habuisset

plus petere. Item, quòd qui summam sibi debitā in vno loco, petit in alio, dicitur plus petere. Item, quòd iudici conceditur arbitrium æstimādi ex bono & æquo interesse partis. Itē, quòd pretia rerum variantur ex varietate regionum. Syluest.

¶ a Plus autem quatuor modis. Vt omnibus his modis causa videatur cadere iure antiquo. vnde isti quatuor modi plus petendi patent in hoc versu, Plus petitur causa, vel tempore, réque, locóque.

¶ b Ratione. A simili per contrarium.

¶ c Petere. Vt hîc, & s̄. de fideicom. §. non solùm.

ADDITIO. Plus petere (inquit Hotom.) ante diem ideo dicimur, quòd quemadmodum ait Vlpia. in l. j. §. j. ff. de edend. dies solutionis, sicuti summa, pars est obligationis.

¶ d Sine commemoratione. id est, sine

¶ Adde, quòd opinio glos. communis est scilicet, quòd debitor qui in loco debito non soluit, possit vbique conueniri, vbi tamen sortitur forum: reprobata opinione Placentini, qui voluit, quòd conueniri posset etiam vbi forum non sortiretur: quam opinionem ego aliàs [...]atè defendi. Syl.

¶ e Adimit. i. adimere desiderat. non tamen adimere potest.

¶ f Arbitraria. id est, vtilis certi condictio ex stipulatu, vbi stipulatio intercessit, vt hîc fuit: vel vtilis certi condictio ex mutuo: vbi mutuum erat datum certo loco reddendum: vel vtilis actio ex testamento vbi legatum est dandum certo loco. Nec enim est proprium nomen actionis: vt ff. de

co

eo quod cert. loc. l. ij. §. hæc autē actio. & l. si hæres. & l. aut si mutua. Acc.

¶ Non tamē intelligas ꝙ in his tantùm casibus actio sit arbitraria: sed generaliter in quacūq; actiōe stricti iuris, q̄ potest esse arbitraria propter locum. Syl.

*absunt inclusa à veteribus libris.

¶ a Proponit. i. tribuitur vel datur: vt ff. de eo, q̄d cer. loc. l. q̄d si Ephesi.

¶ b Promissori. Sed & actoris vtilitas attēditur, & vtriusque vtilitas simul attēditur: vt ff. de eo, q̄d certo lo. da. oport. l. ij. j. res.

ADDITIO. Dic ꝙ inter esse rei, si conueniat in alio loco, sēp æstimat, sed nō actoris: nisi reus fuisset in mora vel culpa: vt no. gl. Bar. & doct. in d. l. ij. in prin.

*intentione.

¶ c Pura. i. non habita mētiōe, vel ratione loci, vbi erat faciēda solutio; vt dixim⁹ s. eo. §.

¶ Huic autem. Not. ꝙ pl⁹ causa petere dicit, q. in alternatiua promissiōne alterā eius partē simpliciter petit, cùm electio sit debitoris. Itē, ꝙ idē est plus causa petere, & aduer

actio pponitur [a]: in qua scilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promissori [b] competitura fuisset, si illo loco solueret, [quo se soluturum spopondit*.] Quæ vtilitas plerunque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ nō in omnibus regionibus sub eisdem vsuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat: id est, eo loco petat, quo vt sibi detur, stipulatus est, pura [c] actione* rectè agit: idque etiam Prætor mōstrat, scilicet, quia vtilitas soluendi salua est promissori.

¶ *Summatius est iste § suprà. tamen specialiter hîc declarat per exempla qualiter plus petitur causa: vnde nota, quòd in alternatiuis contractib⁹ in dubio est electi. debitoris. concor. l. plerunque. in fi. ff. de iure dot. Accursius.*

¶ Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa [d] plus petit. vt ecce, si quis ita à te stipuletur; Hominem Stichum, aut decem aureos dare spōdes? deinde alterum* petat, veluti hominem tantùm, aut decem aureos tantùm. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipulationis promissoris est electio [e], vtrum pecuniā, an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantùm, vel hominem tantùm sibi dari oportere intendit, eripit [f] electionem aduersario, & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit [g], aduersarii verò sui* deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est [h] actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari opportere, id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea [i] si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Sticum petat: aut generaliter vinum stipu-

sario electionē præripere. Itē, ꝙ obligatus in genere pōt soluere quā speciē velit: q. a debitor generis habet ipse electionē. Item, ꝙ conclusio in libello debet esse conformis qualitati obligationis, q. a si est obligatio in genere, petat & cōcludatur in genere: si alternatiua, alternatiuè: & sic de simlib⁹. Itē, ꝙ sæpè ea q̄ sūt viliora, sūt cariora. Syl.

*alter vtrum.

¶ d Qui cā. Hāc cām. electionē iam vocabit.

¶ e Electio. Nisi cùm iam vnū interiit. tūc enim alterū q̄d superest præstabit: vt ff. de eo, q̄d cer. loc. l. nō vtiq; §. qui Stichū. & facit ad hūc §. ff. de iur. do. l. plerūq. ī fi.

¶ Pro declaratiōe vide Bart. in l. Stichū aut Pamphilum. in prin. ver. reassumere ergo. ff. de solutio. Syl.

*abest.

¶ f Eripit. i. eripere vult.

¶ g Facit. id est facere vult.

¶ h Prodita est i. data. Et est actio. ex stipulatu hoc modo. s. alternatiuè ppenenda, vt dicitur. hîc.

¶ i Præterea. Hocē aliud exēplum, qualiter cā pl⁹ petitur

a Tollit. id est, tollere vult.

b Maioris pretii est. Facit ad hoc ff. loc. l. item quæritur. §. j. & ff. de condit. & demon. l. quod traditum est, & l. seq. & ff. de in diem adiec. l. si venditor. §. sed si neuter. & ff. de vsu. & hab. l. fin. & ff. de vsufruc. l. hacten⁹. §. fina. & l. seq.

c Sed hæc quidem. scilicet quæ diximus, vt plus petēdo cadat à tota causa: vt s. eodē. §. si qs agēs.

ADDITIO.

Et cōsuluit dominus Iason ad euadendū istas pœnas, quòd in libello semper adiiciatur illa salutaris clausula: saluo iure superflui, &c.

d Lex Zenoniana. scilicet Græca. quā nō habemus. Acc.

e Et nostra. scilicet Græca. quā nō habem⁹.

f Cōstitutio. scilicet Greca, vt diximus: cuius sentētia est, vt tempus debeat duplicari cōuēto, & omnes expensæ sibi restituit: vt s. de exceptio. §. hodie autem.

g Quantitate. Et sic re.

h Alio modo, id est, loco vel causa: vt s. §. pl⁹ autē. Accur.

i Diximus. vt s. eodem. §. tripli: & ibi, huius nostræ constitutionis Grecæ sententia recitatur. Sed si nō solùm petiit, sed etiam cautionem exegit post litem contestatam, amittitur debitum etiam hodie: vt C. de plus petitio. l. j. quæ est huic contraria. Si ante litem contestatam pœniteret, non punitur. quia non petit, sed petere vult: vt ff. rem ratā hab. l. amplius non petitum. & in d. l. C. de de plus peti. l. j.

latus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur, quia electionem aduersario tollit[a], cui stipulationis iure liberū fuit aliud soluere, quàm quod peteretur. Quinetiam licet vilissimū sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpè accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretii est[b].

Summatus est hic §. in §. si quis agens. tamen specialiter hoc habet. Hodie contra plus petentem tempore duplicantur induciæ: & fit condemnatio ad omne damnum litis petens: verò plus aliis modis, in triplum sumptus, quem sustinuit reus litis nomine, est condemnandus. Ang.

Sed hæc quidem[c] antea in vsu fuerant: postea verò lex Zenonia na[d] & nostra[e] rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio[f]. sin autem quantitate[g], vel alio modo[h], plus fuerit petitum: in omne, si quod fortè damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicut suprà diximus[i]) puniatur[k].

Qui minus quàm sibi deberetur, iudiciali libello petierit, nihil prohibet, quin coram eodē iudice quod reliqui est, petere possit: idē quoque iuris est in eo,

k Puniatur. scilicet conditione ex lege illa Græca cuius effectum habuimus s. e. §. tripli, & in hoc §. plus autem.

ADDITIO.

Quòd ait in textu, Commissa condemnatione, sic accipe. Hæc ventus est locutio, vt hic docet Hotomanus. Nā cōmitti stipulatio, pœna, mulcta, hęreditas, legatum dicitur, cùm id cōmissum est, quamobrē debeat. Asconius, cōmissa dicuntur, quę contra testatoris volūtatem facta aut nō facta ab hęrede mulcta aliqua, pœnáque plectuntur.

Si minus. Diuiditur in duas partes. Primò quando minus petiit. Secūdò, quando aliud pro alio per errorem petiit. Secūda ibi, si quis aliud. Areti.

Nota ex hoc textu, quòd petens minus debito, potest ante litē contestatam reliquum petere in eodem iudicio. Item, quòd petens minus debitó non fatetur reum debitorem duntaxat in summa petita, Item, quòd assertio libellantis in hoc casu non nocet ei. Syluest.

a In-

a Intentione.id est,in libello intentionis:& hoc per errorē.si enim sciẽter,donare præsumitur,secundũ quosdam. Sed cōtra puto, quòd nunquam donare præsumitur, nisi tunc quando traditio fieret ab eo,qui donare præsumitur: vt ff.de reg.iur. l.cuius per errorem. hic autem non erat datio, sed quædã abstinentia.Vnde siue de reliquo sciat, qui agit, siue non tempore cœpti iudicii locum habet §.iste.

ADDITIO. Ista glo.in se,& relata ad text. nostrũ,est vera: & secũdum Ias. vnica & singularis: non tamẽ est simpliciter vera inquãtum dicit,nunquam præsumi donationem,nisi interueniat traditio:prosequere vt per eum hic.

qui errãs aliud pro alio sibi deberi intenderit, cui etiam in eadem instantia errorem corrigere conceditur.

Si minus in intẽtiōe a sua cōplexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat, veluti si cũ ei decem aurei deberẽtur,quinq; sibi dari oportere intenderit:aut si cùm totus fundus eius esset, partẽ dimidiã suam esse petierit: sine periculo agit. In reliquum enim nihilominus iudex aduersariũ in eodẽ iudicio b cōdemnat ex constitutione c diuæ memoriæ Zenonis.

¶ *Si quis per errorem aliud pro alio petierit, libellum mutare potest.* [illegible]

Si quis aliud pro alio intenderit d, nihil eum periclitari placet: sed in eodem iudicio e cognita veritate, errorem suũ cor-

b In eodem iudicio.i.quãdocunque ante sententiã reliquum petierit sine noua cōtestatione,secundũ quosdam, vt hic dicitur.& hoc propter duas rationes falsas.Vna,quia potest emẽdare libellũ quandocunque ante sententiã,vt dicunt.& est pro eis ff.de noxa. l.in delictis.§.si detracta.& sic intelligunt C.de edend.l.edita. Altera ratio est,quia secundũ eos,etiã si non petat, vel probet hoc actor: tamen iudex si scit, debet secundũ suam cōscientiam cōdemnare reum:& est pro eis ad hãc rationem.ff.finium regundorũ. l.si irruptione.§.ad officium.& in hac sententia fuit dominus M.sed certè secũdum Io.positum est falsum,& duæ rationes malæ.Nam non potest quis immutare libellũ.[Aduerte ne gl.te decipiat,quæ suprà vsa est verbo emendare,modò immutare, quasi pro eodem quo ad terminos nostros supponant: quod est falsum: quia diuersam habẽt significationem. l.edita. C. de edend. ibi,emendari,vel immutari.Syl.] Nisi vsque ad litem contestatam : nec etiã hodie post datum libellũ, quia sic dicit auth.quod nō habet necesse in primo libello persistere:vt in auth.de litig.§.omnem.colla.viij.Item,quia nō videtur in iudiciũ venisse, quod post litis cōtestationem contingit: vt ff.de iudic. l. non pōt.& ff.de excep.rei iud.l. cũ quæritur. & l.egit.Nec obst. quod hic dicitur, & quod dicit eodem iudicio.Nam dic,id est,coram eodẽ iudice,& ab eodem actore & reo. Nã & propter hanc causam. s. propter identitatẽ personarũ,etiã vbi prorsus aliud petitur, tamen dicitur iudiciũ idem:vt ↄ.proxi.§. Item non obstat ff.de noxalib. l.in delictis.§.si detracta. quia ibi ex eadem causa,& eadem actione, & ad idem agebatur, licet esset variatio in quodã beneficio , quod dominus habet per legem, vt possit pro noxa dare : vt ↄ. de noxal.actio.§.in summa.& ff.de re iudic.l.miles.§.j. Item alia ratio non est bona:quia non secũdum conscientiam, sed secundum allegata debet iudex iudicare & pronuntiare : vt ff.de offic. præsid.l.illicitas. §.veritas. nisi habeat conscientiam , vt iudex : vt in dicta l.& ff.finium regũdorum.l.si irruptione.§.ad officium. & hoc in singularibus iudiciis. Sed quid in vniuersalibus ? Respond.potest in eis adiici quandocunque ante sententiam: vt ff. de petitio.hæred. l.iiij.& l.si quo tempore. & sic intelligitur C. de appella. l.fina.§.fina.

c Constitutione.s.Græca,quam non habemus. Accur.

d Intenderit.s.sibi deberi.

e In eodem iudicio. id est , apud eundem iudicem,& dicitur idem iudicium , propter identitatem personarum,& iudicis : tamen verè aliud est. Sed nunquid nouæ dilationes dabun-

rigere a ei permittitur: veluti si is*, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit b, quod ex stipulatu debetur.

*abest.

¶ *Adest sexta, huiusque tractatus nouissima actionũ diuisio: vt quædam sunt solidi persecutoriæ, quædã verò quibus nõ solidum consequimur: quarũ aliquot exempla vsque ad tituli metas subiiciuntur.*

¶ Sunt præterea quædã actiones c, quibus non semper * solidũ, quod debetur nobis, persequimur: sed modò solidum perse-

*abest.

tur? Respond. si potest esse instructus ex petitione prima etiam ad secundã, non dabuntur, cùm necessariæ, nõ voluntariæ sint dandæ dilationes: vt C. de dila. l. j. Nam si primò egit actione vi bonorum raptorum, & postea mutetur, & agatur actione furti: satis pôt esse reus instructus. Si autem sunt diuersæ petitiones, vt in hoc §. dicitur, nouæ dilationes dandę sunt: vt C. de dilat. l. j. Item nunquid iterum de calumnia iurabitur? Respon. sic: quia potest & in hac causa calumniari: vt ff. de dam. infec. l. qui bona fide. §. antepen. & penult.

¶ a Corrigere. Not. quòd permittitur alicui errorem suum corrigere. Sed nunquid in veteri habet necesse persistere? Respon. non. secundum hãc legem. Sed hodie contrà: vt in auth. de lit. §. omnem. & ita intentabit veterẽ, & nouam: nisi reo absoluto in veteri, obiiciatur exceptio rei iudicatæ in noua, vt quia sit eadem causa agendi, & eædem personæ, & eadem res, licet alia sit actio: vt ff. de iureiu. l. duobus. §. exceptio. & ff. de excep. rei iudi. l. si mater. §. eandem. & l. cum quæritur. Vel nisi actio prima ita se habeat ad secundam, vt electione tollatur: quod in casibus contingit: vt C. de furt. l. j. & C. si seruus exte. se emi man. l. j. & C. de cõd. l. fi. & C. de pact. inter emp. & vendi. l. commissoriæ. & ff. de trib. l. quod in hærede. §. eligere. & ff. de legat. ij. l. cùm filius. §. variis.

¶ b Intenderit. scilicet sibi deberi.

¶ Sunt præterea. Diuiditur in duas partes. In prima ponit vnum dictũ generale, videlicet quòd non omnis actio est persecutoria solidi. Secundò illud per plura exẽpla probat. Secunda ibi, vt ecce. Item secunda subdiuiditur. Nam primò ponit exemplũ de peculio. Secundò de dote. Tertiò, quãdo agitur contra patrem, patronum, socium, vel donatariũ. Quartò, quando agitur per compositionem. Quintò, quando agitur contra illũ, qui bonis cessit. Secunda ibi, Item si de dote. Tertia ibi, Sed & si quis cum parẽte. Quarta ibi, Compẽsationes. Quinta ibi, Cum eo quoque. Legam tamen per particulas: vt clarius vnaquęque materia cõprehendatur.

CASVS. Sequitur septima diuisio, quæ accidẽtalis est, id est, accidentia ipsius actionis tangit. Actionũ enim quædam solidũ, ac totũ id, quod debetur, exigũt, quędã partem duntaxat. vt ecce, Mutuo dedi filiofamiliàs centum. dictum est patrem obligari quatenus peculium ferre poterit. Ago nunc de peculio, petens integra centum. Si peculium ferre posit, solidum consequar: sin minus, tantundem quãtum erit in peculio. Cor. Vib.

¶ c Sunt præterea quædam actiones, Innuit hîc quãdam diuisionem actionum. s. quòd aliæ sunt persecutorię in solidum, aliæ non: & hãc prosequitur vsque in fi. huius tit. & non est ista diuisio de xij. diuisionibus. Nã prima est, quòd aliæ sunt in rem, aliæ in personã: vt s. eod. §. omnium. Secunda est, quòd aliæ sunt ciuiles, aliæ prętoriæ: vt s. eo l. §. sed istæ quidem actiones sunt. Tertia fuit s. eod. §. sequens. Quarta s. eod. §. omnes autem actiones. Quinta suprà eod. §. actionum autem quędam sunt. Sexta est, quòd aliæ sunt temporales, aliæ sunt perpetuæ. Septima, quòd aliæ sunt transitoriæ ad hęredes, alię non: vt infrà de perpe. & tempo. acti. §. non omnes. Octaua est, quòd alię sunt famosę, alię nõ: vt infrà de pœn. teme. liti. §. pen. Nona, quòd alię sunt directę, alię vtiles: vt ff. si quadr. paup. fe. di. l. penul. Decima, quòd alię directæ, aliæ contrariæ: vt s. de ob. quæ ex quasi cõtra. §. j. & ij. Vndecima, quòd aliæ singulares, aliæ vniuersales, alię generales: vt ff. pro so. l. pro socio arbiter. Duodecima diuisio est, quòd

aliæ

aliæ sunt simplices, aliæ duplices, vt famil.ercisc.commu.diuid. fin.reg. & quędam interdicta:vt ị.de interdi. §. tertia diuisio. Est autem & hęc extrauagans,de qua hîc dicitur.

exposita ab eodẽ de solido soluendo, si ad meliorem fortunã peruenerit:vt C.de rei vxor. act.l.vnic. §.cum autẽ, & ff.sol.mat. l.etiam filios. §.licet. & ff.pro soc.l.verum est.§.iã quod.

¶ a Proponem°. Vt ị.tit.j.§.cùm autem.

¶ Item si de dote. THEMA. Terentia mille aureos dotis nomine Tullio dedit. postea diuortium exortũ est. Illa suos mille aureos reposcit. At Cicero re familiari valde comminutus erat. ędes eius incensæ omnes ac dirutæ fuerãt, tàm vrbanę quàm rusticæ: vt Tusculanum, Formianum, &c. bona eius erãt à Clodio direpta, alia publicata. Quero iudex cogétne nihilominus Tulliũ solidam dotẽ reddere? minimè. sed tantùm tribuet Terẽtiæ, quantũ Ciceronis facultates ferre poterunt. Quid aĩt hoc casu, Cicero in Terentię villis impensas necessarias fecit ad cẽtum aureos: illa diuortio facto consequetúrne tamen integros mille? nequaquã. Iudex enim Ciceronẽ retentione facta in nongentos duntaxat condemnabit. Cor. Vib.

*de peculio.

quimur, modò minùs: vt ecce, si in peculiũ* filii seruíve agamus. Nã si nõ minùs in peculio sit, quã persequimur: in solidum dominus, patérve condemnatur. si verò minus inuenietur: eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus a.

¶ *In dotis restitutionem condemnatur maritus, in quantũ facere potest.*

¶ *Aduersa Maritum dotis restituẽdæ nomine conuentum, non vltra quàm facere possit condemnandum.*

¶ Item, si de dote in* iudicio mulier agat, placet eatenus maritum b condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates c eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidũ damnatur: si minus, in tantũ*, quantũ facere potest. Propter retentionẽ quoq; dotis repetitio minuitur. Nam ob impẽsas d in res dota-

*abest.

*abest.

ADDITIO. Item nisi mulier ipsa esset pauper, ita vt ad ipsius victũ tota dos esset necessaria. Itẽ si res dotalis, vel alia acquisita ex re dotali, extaret: quia non haberet locum beneficiũ isti° text. vt per doct. hîc.

¶ d Impensas. Dic q impensę alię necessarię sunt, vt quibus non factis, res erat peritura, vel deterior futura. Alię vtiles, vt quibus non factis res non erat peritura, sed eis factis res est melior futura. Alię voluptarię, quę tãtùm rem exornant: vt ff. de ver.sig.l.impẽsę. & ff.de impen. in re. do.fact.l.j.& l.quod dicitur. §.vtiles. & l.voluptarię. In primis impẽsis dic, q minuunt dotẽ ipso iure, si consistat in pecunia, & specie, vt si est fundus, & pecunia in dotẽ data: quantùm in fundum impẽditur, tantũ in pecunia ipso iure deberi desinit. Si verò solus fundus in dote sit: tunc si tãtum expenditur simul, vel diuersis vicibus, quanti est fundus: tunc ipso iure desinit esse dotalis. [Dic secundũ Ias. per tex. in d. l. q dicitur. q ipso iure nõ desinit esse dotalis: sed bene potest petere expensas, vel retinere fundũ, donec sibi restituantur expensę. Syl.] Nisi mulier intra annũ sponte marito impensas obtulerit. Si verò non tantùm, non desinit esse dotalis: sed tandiu totus vel pro parte retinetur, quandiu impensę restituantur: vt ff.de impen. in rebus dota. factis. l. quod dicitur. & ff.

¶ Not. maritũ condemnari in quantũ facere potest. Itẽ, quòd facere posse, importat quatenus facultates patiuntur: deducto, ne egeat. Item, quòd dictio id est, est dictio expositiua. Syl.

¶ b Maritum. Vel eius hęredes s. filios communes: secùs in extraneis heredibus: vt ff. sol.ma. l.etiam filios mulieris.& l.maritum.& l.seq.

¶ c Facultates. Vt tamen ipse maritus non egeat: vt ff.de re iudi. l.inter eos. & ff.de regu. iur.l.in condemnatione personarum. & hoc nisi dolo fecerit maritus, quominus possit cautione

de iu. dot. l. si quis. §. pen. & fi. & hoc in necessariis impēsis. Si aūt vtiles sunt: tunc per actio. neg. gest. vel mandato: si mandato mulieris fecit, repetūtur. Voluptariæ non repetuntur, etiam si mādato mulieris factæ sunt: sed abraduntur sine læsiōe prioris status: vt C. de rei vxor. actio. l. vnica. §. sed nec ob impensas. & ff. de rei ven. l. in fundo. Et secūdum hanc distinctionem hunc §. intelligas. & quod dicit in litera, quasi non denotat improprietatē, sed est impēsa necessaria, vt dictū est. sed si vtilis, vel voluptaria nullo modo locū habet hic §.

* abest Impensæ voluptuariæ an possint abradi.

a Dos. In pecunia cōsistens.

b Libris. Vt ff. de impens. in reb⁹ dota. fact. per totum titu. Accur.

c Sed & si qs. scilicet filius, vel libertus, qui agūt, venia impetrata: aliàs puniuntur: vt s. eo. §. pœnales. versi. veluti. ibi, & in eum. Accur.

d Socio. Et se confitente socium. aliàs non datur ei hoc beneficium: vt ff. pro soc. l. si vnus. §. vlt.

ADDITIO Quod verum intellige, si perseueret in negatione vsque ad litem contestatam, & negauit in specie esse socium, aliàs secus: puta si in genere: vt nego narrata, prout narrantur, &c. secundum docto. hîc.

e Potest. Quod semper accipe detracto tanto, quod possit inde viuere cōuentus: vt ff. de regu. iur. l. in condemnatione.

f Ex donatione. id est, quando non potest soluere, cùm donare promisit. Accursius.

g Conueniatur. s. condictione ex lege: vt C. de donat. l. si quis argentum.

les factas, marito quasi* retentio cō cessa est: quia ipso iure necessariis sūptibus dos a minuitur: sicut ex latioribus Digestorum libris b cognoscere licet.

In his quatuor casibus reus condemnatur inquantū facere potest. Angel.

Sed & si quis c cū parente suo, patronóve agat: item si socius cum socio d iudicio societatis agat, nō plus actor consequitur, quàm aduersari⁹ eius facere potest e. Idem est, si quis ex donatione f sua conueniatur g.

§. fin autē. Et nota quòd hic solus co uenitur in quantum facere potest, deducto ære alieno: vt ff. de re iudi. l. inter eos. §. j. & ij. & melius. §. fin.

Compensationes: CASVS Aurelius mihi centū debebat. ego cō trà illi decem. egi cōtra illum in centum. quęro cogitúrne iudex illum pręcisè in centum damnare? minimè. Permittitur enim illi cōpensationem meorum decem facere, & Aureliū in aureos tātùm nonaginta damnare. Cor. Vib.

Not. quòd cōpensatione minuitur actio actoris. Syl.

Compensationis exceptio obiecta petitioni officit, vt vltrò citróque debito compensato, in eo iudex reum petitori condemnet, quod reliquum tantum debet.

Compensationes quoque oppositæ plerunque h efficiūt, vt minus quisque consequatur, quàm ei debeatur. Nam ex bono, & æquo, habita ratiōe eius, quod inuicem actorem ex eadem causa i præstare oportet: in reliquū eum, cum quo actum est, condemnat *: sicut iā dictum est k.

*condēnari placet.

h Plerunque. Hoc dicit propter actionem depositi, & alias quasdā, in quibus non obiicitur cōpensatio: vt suprà eod. §. in bonæ fidei. & C. de compens. l. fina.

i Ex eadem causa. Hodie ex quacunque causa, & in quolibet contractu bonæ fidei, vel stricti iuris: vt suprà eodem §. in bonæ fidei.

k Iam dictum est. suprà eod. §. in bonæ fidei.

Cum eo quoque. CASVS Cornelius ære alieno grauiter obstrictus, quum creditores molesti illi atque odiosi essent, bonis suis cessit: quia soluendo se non esse perspiceret, postea bona quædam acquisiuit, idonea ac digna, quæ emolumenti nomine appellentur. Creditores poterunt, quia plenè satisfactum illis non fuit, rursus suas summas petere. Ipse autem damnabitur, nō tamen insolidum: sed quantum ipsius ferre poterunt facultates. Cor. Vib.

Not. inhumanum esse afflictis afflictionem addi. Syl.

a Cre-

a Creditoribus. Quod fieri potest antè, quàm debitum agnoscat, vel in iure confiteatur: vt ff. de cessio. bo. l. penul. Prodest autem hæc cessio, vt non ducatur debitor in carcerem, vt C. qui bon. cedere poss. l. j. & quòd in acquisito postea cōueniat, in quantum facere possit, vt subiicit.

Cessio bonorū in duobus prodest.

b Ex integro. Videtur sibiipsi contraria litera, quòd ex integro & in quantum facere potest conueniatur, vt subiicit. Sed sic intelligitur, ꝙ in solidū conueniat: quādiu potest soluere: hoc tamē est deducto sēper ne egeat, vt ff. de cessio. bonor. l. qui bonis. & ff. de regu. iur. l. in condēnatione.

*eum.

*cū eo.

ADDITIO

Vel dic, & longè facilius, ex integro, id est, denuo, siue iterum, vt sit vna dictio: & ita exponunt doctores periti, & hoc. s. quod qui cessit bonis, pōt. iterum cōueniri, si perueniat ad pinguiorem fortunā: verum est, nisi ꝓ eo iā sustinuisset pœnas corporales: vel cessionem fecisset culo nudo sup lapidem. & hoc gloss. not. in verb si habent. in c. sicut dignum §. eos insuper. extrà de homi. & in ca. peccatum de regu. iuris in vj.

Cessio bonorū facta nō semper conuenietur, qui cessit: etiā si ad pinguiorē fortunā peruenit.

c Inhumanū enim. Bene dico ꝙ in quātū facere potest deducto, &c. non conueniatur. inhumanum enim, &c.

Qui bonis cessit, quāuis postea pinguior arriserit fortuna, nō tamē vlteriꝰ, quàm facere potest, conueniendus est.

Cū eo* quoque qui creditoribus a suis bonis cessit, si posteà aliquid acquisierit, quod idoneum emolumētum habeat: ex integro b in id, quod facere potest, creditores * experiuntur. c inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

TIT. VIII.

QVOD CVM eo qui in aliena est potestate, negotiū gestū esse dicitur.

Superiore titulo attigit actionē prætoriā de peculio §. sūt præterea. sed quia aliæ essēt quinque actiones similiter Prætoriæ, quæ ex contractu alieno dantur, latiorem omniū tractatū in hunc locum...

Serui ac filiifa. contractus, quoad obligationis vinculum respectu domini ac patris ferè pari procedunt.

Quia tamē* superiùs amen-

QVOD CVM EO, QVI IN aliena est potestate, negotium gestum esse dicitur.

Qualiter conueniamur ex contractibus, vel furtis nobiscum habitis, dictum est: nunc qualiter conueniamur ex habitis cum iis, quos in potestate habemus. Accur.

Quia tamen. Totus iste titu. diuiditur in sex partes. Primò ponit continuationem tituli: Secūdò, ꝙ filius & seruus æquiparantur, ideo dictum in vno, pōt intelligi dictū in alio. Tertiò ꝓsequitur de cōtractibus seruorum qualiter & inquātū eorū dominꝰ teneatur. Quartò illud extendit ad filios. Quintò ponit vnū in filio, qđ nō habet locū in seruo. Sextò redit ad contractū serui. Secūda ibi, Et q. a. Tertia ibi, Si igit. Quarta ibi, Quæ diximus. Quinta ibi, Illud ꝓpriè. Sexta ibi, Illud in summa.

Nota ex hoc text. continuādos esse titulos. Itē ꝙ actio quæ dat in patrem vel dominū ex cōtractu serui vel filii non dicitur de peculio, sed in peculio. Item, ꝙ actio de peculio & cætere, quæ descēdunt ex cōtractu filii, dātur in patrē nomine filii. Not. etiā, ꝙ filius & seruus ferè in omnibus æquiparātur. Item, quòd nō est cōueniens qđ paucis exprimi pōt, multis exprimere. Item, ꝙ cognito vno de similibus, cognoscitur aliud. Itē, ꝙ dictio, ferè, est deminutiua. Item, quòd quando duo casus sūt à lege antiqua æquiparati, correctio, vel dispositio facta in vno, extenditur ad alium: quod declara, si æquiparatio est facta in illo casu, vt per Iasonem. in l. si constante. j. versicu. in prima quæstione. ff. solut. matrimo. de quo videnda sunt quæ ponit Dec. in cap. trāslato. in j. & ij. lectu. de constitu. Syluest.

* Autē alias abest.

d Superius. Vt s. tit. j. §. actiones autem. & §. sunt præterea.

tionem habuimus de actione, qua in peculiū filiorū familiàs* seruorúmque agitur, ōpus est, vt de hac actione, & de cæteris, quæ eorundē nomine in parentes, dominósve dari solēt, diligentius a admoneamus. Et quia siue cum seruis negotium gestum sit, siue cum iis, qui in potestate parentum sunt, eadem ferè b iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio c, dirigamus sermonem in personam serui, dominíque, idem intellecturi d de liberis quoq;, & parētibus, quorū in potestate sūt. Nam si quid in his e propriè seruetur * separatim ostendemus f.

*familiarum.

*obseruetur.

¶ *Dominus tenetur ex cōtractu serui in solidū, si contrahi iusserit: vel si ipsum, vel liberū hominem naui vel alicui alii negotiationi præposuerit actionibus cognominatis, quod iussu, & exercitoria, & institoria.*

¶ Si igitur iussu domini g cū seruo negotium gestum

¶ a Diligētius. Quàm s. dictum sit: vel dic diligentius, id est diligenter.

¶ b Ferè. Hoc dicit propter Macedonianum; quod habet locum in filiis, non in seruis: vt infrà eodem: §. quæ diximus. & propter alios cas9, quos ibi dicemus. Accur.

¶ c Disputatio. Nota contra multos doctores, qui legendo, & consulendo multa & inutilia effūdunt, cùm paucis vti possint: cōtra id, quod dicitur, quòd gaudent breuitate moderni. nam in multiloquió nó deest peccatū. facit l. ampliorē. §. in refutatoriis. cū ibi not. per glos. & doctor. C. de appel. Ang.

¶ d Idem intellecturi. Nam similium eadem est disciplina: vt hîc, & ff. de in rem ver. l. ij. §. proinde. & §. quoties.

¶ Dic tamē quòd similitudo in vno. non inducit similitudinem in alio, vt per Areti. in. l. ex facto. in vj. notab. ff. de vulg. & pupil. Syl.

¶ e In his. s. Parente, & filio.

¶ f Ostēdem9. Vt j. eod. §. quę dixim9.

¶ Si igitur iussu domini. CASVS. Tres hîc proponit actiones, Quod iussu, Exercitoriam, & Institoriam. Prima locū habet in hac specie; Iussu tuo contraxi cum tuo seruo, eíque centum mutuo dedi. quæro an mihi in solidum condemnaberis, quum suprà dictum sit, quatenus peculium ferat, dominum ex contractu serui damnari? maximè. nam iussus tuus te in solidū obligat. Secūda locū sic habebit, Nauim habebas. ei Pamphilū seruum tuum magistrū proposuisti. cōtraxi cum seruo illo exercitore nauis, eíque centum mutuo dedi. Tu in solidum condemnate: Tertiæ exēplum hoc erit, Tabernam habebas, cui seruū tuum præposuisti. ei pānos vendidi pro centum aureis, exercendæ tabernæ tuæ causa. Tu in solidum dānaberis. qua propter; in quies, quū peculiū sit tātùm aureorū triginta? qa ex exercitorē aut institorem seruū qui facit, ei auctor cōtrahēdi gerendíque negotii videt̄ esse. Cor. Vib.

¶ Not. secundū Ang. ꝙ de iure ciuili pater, aut domin9 nō tenebātur ex cōtractū filii, vel serui: & hîc est, ꝙ Pretor equitate motus hęc adinuenit. Itē, ꝙ pater & domin9 tenentur, quod iussu insolidū. Item, ꝙ ille qui cū filio vel seruo contrahente iussu patris vel domini cōtrahit, videtur sequi fidē iubentis. Item ꝙ vbi est eadem ratio, idem ius constituitur. Item, quid sit Exercitoria, & quid Institoria. Item, ꝙ Exercitoria ab Exercitore: Institoria ab Institore est appellata. Item, ꝙ tunc tenentur pater, & dominus, quando filius, vel seruus negotiātur in eo, in quo sunt præpositi. Itē nota, ꝙ huiusmodi actiones nō solùm dantur contra dominum vel patrem, præponentes seruos & filios, sed etiam contra quemlibet præponentem, etiam liberū hominem stande identitate rationis. Item, quòd identitas rationis facit, quòd casus non expressus sit comprehensus in casu iam deciso. Syl.

¶ g Domini. s. volentis cum seruo cō trahi. siue dirigat iussum ad seruum, siue ad cōtrahentem cum seruo, siue subscripserit, siue quocunque modo contractum ratum habuit: vt ff. quod iussu.

iussu. l. j. §. j. & §. sed & si serui chirographo. & §. si ratum.

*abest. a Videt. Vt etiã ab ipso domino debitum condici posit: vt j. eo. §. pen.

b Eadem ratione. Quia fidẽ domini sequi videtur: vt s. proxi. §. in fin. Accur.

c Exercitoria. Quę perpetuò hæredi, & in hæredẽ dat: vt ff. de exerci. l. si tamẽ. §. fin. Idẽ in institoria: vt ff. de institor. l. nouissimè. Idẽ etiã de in rẽ verso: vt ff. quando de pec. act. anna. est. l. quęsitum. in fin.

d Eius rei gratia. Bene dicit, ei⁹ rei gratia. Nã si ob aliã rẽ, puta negotii sui, vel *abest. cùm esset prępositus ad vẽdẽdũ on⁹, ipse accepit mutuã pecuniã, nõ ad vtilitatẽ nauis, nõ tenetur dominus: vt ff. de exercit. l. j. §. non autem.

e Quęstus. id est, prouentus siue lucrũ. Sed magister appellatur, cui toti⁹ nauis anchora, id est, gubernatio cõmẽdatur: vt ff. de exerci. l. j. §. magistrum nauis.

f Seruũ. Vel liberam: vt in

erit, in solidum Prætor aduersus dominum actionẽ pollicetur: scilicet quia is, * qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur a.

¶ *Qui seruum aut dominium liberum naui, aut tabernæ, aut cuiuis negotiationi præfecerit, in id, quod eius rei nomine, cui præpositus fuerit, contractum est, in solidũ obligatur.*

¶ Eadẽ ratione b Prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarũ altera exercitoria c, altera institoria appellatur. Exercitoria tũc habet locum, cùm quis seruum suũ* magistrũ nauis præposuerit, & quid cũ eo eius rei gratia d, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitoris appellatur, ad quem quotidianus nauis quæst⁹ e pertinet. Institoria tunc locum habet, cùm quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi seruum f suũ præposuerit, & quid cũ eo eius rei causa, cui præpositus erit, contractũ fuerit. Ideo autem institoria appellatur: quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocãtur g. Istas tamẽ* duas h actiones Prætor reddit, & si liberum quis hominẽ, aut alienum seruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit, scilicet quia eadẽ æquitatis i ratio etiã eo casu interueniat*.

¶ *Si seruus in peculiari merce sciente domino negotiatus, ex contractu quibusdã creditoribus obnoxius fuerit, & si quid inde domino debetur, inter eum & alios creditores merces peculiares sicut dum ratam cuiusque portionem inuicem conueniunt: quod si cui creditorum minus, quàm oporteat contigerit, actione (quæ tributoria dicitur) aduersus dominum experitur.*

¶ Introduxit & aliam Prætor actionem, quæ tributoria vocatur. Nanque si seruus in peculiari merce k, sciẽte domino

fin. huius. §.

g Vocantur: Not. ꝙ institoria à præposito, sed exercitoria à præponente vocatur: vt hic, & s. ꝓximo §. *aut.

h Duas. Per hoc quod dicit duas, excludit primã, qđ iussu. Acc.

i Aequitatis. Not. ꝙ vbi eadẽ est ęquitas, idẽ ius statuẽdũ est: sic ff. ad leg. Aquil. l. illud §. cũ eñ. in gl. ęstimari. & s. quib. mod. i⁹ pat. pot. sol. §. pari ratione.

Ius idẽ statuitur, vbi est eadẽ æquitas

*interueniebat.

Introduxit. Casus. Seru⁹ Titii in mercib⁹ peculiarib⁹ negotiatus est, non iubẽte, sed tamẽ sciente Titio. ego ei cẽtũ mutuo dedi. Hac de causa Prætorẽ adibo, vt dominũ iubeat merces exhibere, si dominus nõ omnes exhibuerit, neq; mihi satisfactum sit, habebo actionẽ in dominũ, quę dicit Tributoria. ꝑ quã enim cogã reliquas merces exhibere, mihiq; tribuere quod mihi deberi planũ fecero. C. Vib.

k In peculiari merce. Hoc cautè dicit, nõ in dominica: vt ff. de inst. l. sed

& si pupillus.§.penul.

¶ a Negotietur. Ad omnem quoque porrigitur negotiationem: vt ff. de tribu. l. illud. & l. j. §. licet.

¶ b Eius rei causa. not. quod ad hoc, vt cõpetat ista actio*, oportet q̃ sit cõtractũ illarum merciũ causa, aliâs non cõpeteret: vt per An. hic.

¶ c Minus. Hãc actionẽ tributoriã dicũt q. dã nõ dari, nisi dominus primo distribuat: & dicũt, q̃ cogit officio iudicis: & hoc colligitur ex hoc §. q. a dicit, minus. Sed dico, q̃d ante & post cõpetit: q. a minus tribuit, q. nihil tribuit: vt ff. de tribu. l. illud. §. si cuius dolo. versi. minus & argu. ff. de verborũ signi. l. minus. & l. verbũ amplius. secundũ Ioan.

*debetur.
*inclusa absunt recte.

¶ Præterea introducta. CASVS. Est præterea actio de peculio ac de in rem verso in hac specie. Seruus meus, me inscio, viginti aureos mutuo sumpsit: ex his decem in rem meam impendit, ędes enim ruinosas fulciuit: alios decẽ arbitratu suo impendit. Creditor actionẽ habet, per quã probans decem in rem meam conuersa esse, ea decẽ integra recuperabit. at pro reliquis decẽ, ego teneor quatenus peculium ferre possit. Quid ergo, si integra decem impensa in rem meam sint? in solidum tenebor. Cor. Vib.

negotietur a, & quid cum eo, eius rei causa b, cõtractũ erit: ita Prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quódque inde receptũ erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, * & cæteros creditores pro rata portione distribuatur [& ideo* tributoria vocatur] quia ipsi domino distributionẽ Prætor permittit. Nã si quis ex creditoribus queratur, quasi minus c ei tributũ sit, quàm oportuerit, hanc ei actiónem accommodat, quæ tributoria appellatur.

¶ *Quod ex contractu [illegible] inscio domino initio) in domini vtilitatẽ versum est, id solidum [illegible] gitur: in rem autem versum intelligimus, si quid seruus [illegible] quò meliorẽ dominus habeat, aut non deteriorem: vt exẽplis aperitur. Quòd si versum non fuit, [illegible] tur dominus, quatenus vires peculij se extendunt.*

¶ Præterea introducta est actio de peculio, déque eo d quod in rem domini versum erit vt quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit: tamen siue quid in rem eius versum fuerit, *id totũ præstare debeat: siue quid nõ sit in rem eius versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculiũ patitur e *. In rem autẽ domini versum intelligitur, quicquid necessariò in rem eius impẽderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit f. Itaque

¶ Not. q̃ actio de peculio, & de in rẽ verso sunt diuersæ. Item, dic q̃ necessaria erat actio de in rem verso vltra actionẽ de peculio ex rationibus positis p tex. in l. j. in pric. ff. de in rẽ vers. Itẽ, q̃ actio de in rẽ verso orit, quãuis sine voluntate domini negotiũ sit gestũ: q. a orit ex ipsa versione, nõ ex cõsensu: & propterea oritur etiã quãuis gestũ sit cõtra volũtatem domini, quãdo versũ est in eius vtilitatẽ. Itẽ, q̃ actio de peculio datur catenus, quatenus est in peculio: actio verò de in rẽ verso datur ad omne id, q̃d versũ est in vtilitatẽ domini. Itẽ, q. d dicatur versũ in vtilitatẽ: p cuius declaratiõe vide regulã quã ponit Iurisconsultus in l. iij. §. & generaliter. ff. de in rẽ ver. Itẽ no. q̃ omnes expensæ hic enumeratæ dicunt necessariæ. Syl.

*erit.
*patiatur.

¶ d Déque eo. Caue tibi: q. a de duabus actionibus simul dicit, s. de peculio, & de in rẽ verso.

¶ e Patitur. Facit ff. de pecul. l. si quis seruum. §. etiã. & hic adiunge §. cæterum. qui est j.

f Mercatus erit. Facit ff. de in rem

verso

verso.l.ij.§.proinde.

a Ex decem. Quia quot sunt consumpti, in tot debet teneri: vt suprà proxi.§.

b Damnari debet. Facit ff.de in rem verso.l.si p patre.§.idem.

Textum exponit

c Licet. Hoc punctum quod est hîc, ita prauè intelligunt quidam, quòd quicunque agit de peculio, videtur intentare illam formulā, & agere, scilicet, de in rem verso, vt hîc, & ff.de in rem verso. l.filiusfamiliâs.in fine.& ff. de pecul.l.j.§. est autem. quæ

Resp.

opinio necessaria esse videtur. Nam cùm de peculio agitur, debita peculiaria computantur, & ita quod seruus debet domino, & dominus debet seruo naturaliter: quia quod seruus impendit in rem domini, venit in actione de peculio: vt ff. de pec. l. quam Tuberonis.§.in peculio.versic. sed & hic. quod nihil aliud est, quam de in rem verso agi. & ita qui agit de peculio, & de in rem verso agit. Sed Ioan.dicit, quòd diuersæ sunt actiones, & actionum formulæ: nec qui formulam vnius proponit, alterius formulam proponere videtur. Nec obst. dicta l.de peculio. l.j.§.est autē. quia licet ibi videatur sub actione, & edicto de peculio actionē de in rem verso proponere: tamen non demonstratur edictum quod sit de peculio tantùm, sed generale, quod dicit de omni eo, quod sit cum eo, qui in aliena est potestate: vt in eadem l.j.§.verba autem. Item non obst.d.l.filiusfamilias. in fin. quia quo ad effectum proponit de in rem verso, qui proponit de peculio, non quo ad formulam: & eodem modo expone, quod hîc dicitur, vna est actio de peculio, & de in rem verso, id est ille, qui proponit actionem de peculiō, consequitur effectū actionis de in rem verso. Et quod subiicit, duas habet condemnationes.s. actio de peculio, vnam s.pro suo effectu, & aliā pro effectu, s.actionis de in rem actio. Acc.

Actiones de peculio, & de in rem verso sunt diuersæ.

ADDITIO

Hæc opin.glos. quòd sint diuersæ actiones, verior est: quia habent diuersa nomina, & diuersa media cōcludendi.

d Actione. s. de peculio.

Cùm autem.

CASVS

Pamphilus habet in arca centum aureos. debet domino decem, itidémque herili filio decem. quantùm est in peculio? quod, deducto naturali debito superest: nimirum octoginta. Seruus meus peculium habebat centū aureorū: in eo erat vicarius, cui viginti debebat. petis à me centū, quæ meo seruo mutuo dedisti. cogárne integra cētum soluere, an satis erit, si octoginta soluam, quum ille seruus vicario suo viginti debeat? debentur integra centum. Quid ita? quia eadem persona vicarii nō potest eodem tempore duas habere functiones, & in eadem causa serui tui peculium augere, ac minuere. Cornelius Vibulanus.

Not. quid dicatur esse in peculio. Item, quòd deducitur nō tantùm creditum domini, sed etiam eius, qui in ipsius est potestate. Rationem vtriusque ponit Iurisconsultus in l. sed si

si ex decem a (puta) aureis, quos seruus tuus à Titio mutuos accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos verò quinque quolibet modo cōsumpserit: pro quinque quidem in solidum damnari debes b: pro cæteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio sit.* Ex quo, scilicet, apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet c enim vna est actio, qua de peculio déque eo, quod in rem domini versum sit, agitur, tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione d * agitur, antè dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii æstimationē transit, quàm aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum.

* re nec male.

In peculio id numeratur, quod deducto eo quod domino [illegible] debetur, superest: modo serui vicario non debeatur.

Cùm autē quæritur, quantum in peculio sit; antè deducitur, quicquid seruus domi-

damnum.§.peculiũ.ff.de pecul.Ratio enim quare id deducitur, quod domino debetur,est : quia dominus preuenisse videtur, & cum suo seruo egisse. Ratio autẽ quare deducitur id quod debetur existẽtib⁹ in potestate domini, est, quia nemo ambigit hoc quoque domino deberi, cui omne quæritur, quod queritur ab existentibus in potestate eius. Itẽ not. casum, in quo non deducitur per dominũ illud quod debet seruus. quod nota. Syl.

¶ a Domino. s. debet. Cùm enĩ, inspectu iure naturali seruus liber sit, apparet φ naturaliter põt obligari, etiã domino suo: vt ff.de cõdi. inde. l. si id, quod & ff.de pecu.l.nec seruus. & s.de fideiuss. §.j.Accur.

no[a] siue, qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solùm peculium intelligitur. Aliquando tamẽ id, quod ei debet[b] seruus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is[c] in ipsius[d] peculio sit. Quod eò pertinet[e], vt si quid vicario suo seruus[f] debeat, id ex peculio eius[g] non deducatur.

¶ *Cui competit actio institoria, vel exercitoria, vel quod iussu, competit etiã de peculio: & in actione de peculio, tot ius eius quod est in peculio, ratio est habenda: in tributoria solùm eius circa quod negotiatur. Quapropter quandoque expedit agi vna, quandoque alia. Aret.*

¶ Cæterùm[h] dubiũ nõ est, quin is quoque, qui iussu domini cõtraxerit, cuíque institoria, vel exercitoria actio competit, de peculio, déq; eo, qđ in rẽ dñi versum est, agere possit. Sed erit stultissimus[i], si, omissa actione, qua facillimè soli-

¶ Adde, quòd est intelligendum de iure naturali, id est, de iure gentium primæuo, id est, quatenus ius gentiũ fundatur ratione naturali, non constitutionibus generalibus gẽtium: si enim intelligeremus de iure naturali simpliciter communi omnibus animantibus, tunc non potest dici quòd oriatur obligatio naturalis, prout declarat Barto. quem communiter sequen. docto. in d.l. si id, quod. Syl.

¶ b Debet. Quasi dicat, & id deducitur, quod debet dare seruus iis, qui sunt in potestate, vt conseruis suis, & filiis domini, & pupillis domini: vt ff. de pecul.l.peculium autem. in princ.

¶ c Si is. scilicet, cui debetur. puta habeo seruum castaldũ, qui ordinarius dicitur, qui habet sub se alium, qui vicari⁹ dicitur: si ordinarius aliquid debet vicario, & conuenior de peculio ordinarii, nõ deducam quod vicario debetur. & est ratio in promptu: quia si deduco pro vicario, adhuc remanet peculium ordinarii : & ita frustra fieret deductio: cùm semper maneret ordinarii peculium.

¶ d Ipsius. scilicet, Ordinarii.

¶ e Quod eò ptinet, i. qđ modo sub nube dixit obtinet in hoc casu.

¶ f Seruus. s. Ordinarius.

ADDITIO. Ordinarii autẽ serui dicuntur ab ordine, qui domui aut tabernæ, aut negotiationi regendæ præsunt: illorum verò si peculio contineãtur alii serui, vicarii appellantur Martialis, Esse sat est seruũ, iam nolo vicarius esse. Seruus ordinarius. Seruus vicarius

¶ g Eius. s. Ordinarii.

¶ Cęterùm dubium. CASVS. Hactenus enumerauit quinq; actiones, quib⁹ cũ domino agi possit de eo, quod seru⁹ debet: Quod iussu, Institoriã, Exercitoriã, Tributoriã, De peculio. Quatuor aũt illis superioribus vti sati⁹ est, quàm postrema: quę hoc differt à cæteris, φ hęc modò vt genus, modò vt species intenditur: aliæ verò tantùm vt species. Consiliũ aũt est, vt actor eã potissimũ intẽdat, qua solidum consequi possit, aut certè plus quàm alia actione. Cor. Vib.

¶ Not. quòd stultissimus dicitur, qui potest vtiliorem viam ad suum consequendũ eligere, & eligit deteriorem. Item quòd habens plures actiones, debet faciliorem proponere. Syl.

¶ h Cæterùm. Dixim⁹ s. in illo §. preterea: quòd is agit de peculio, qui cõtrahit cum seruo inuito, vel ignorante domino: vnde videtur, quòd qui cõtraxit eo volente, puta iussu suo, non posset agere de peculio: sed tamen aliud est, ideo dic cæterùm pro sed.

¶ i Sed erit stultissimus. Not. quẽm esse Electio debet esse de meliori.

dum a ex contractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse: vel habere seruũ peculium, & tantum habere, vt solidum sibi solui possit.

¶ *Hæc inter actionẽ de peculio & tributoriam differentia est; quòd in priori quod domino debetur ante omnia deducitur: in posteriori verò, dominus tã quam extraneus cũ cæteris creditoribus in tributionem vocatur: item in illa totiuš peculij ratio habetur, in hac eius tantùm, in quo negotiatus est seruus: quò fit vt quã doque vna, quãdoque altera experiri expediat.*

¶ Is quoque b, cui tributoria actio cõpetit, æquè de peculio, & de in rẽ verso agere põt. Sed sanè huic modò c tributoria expedit agere, modò de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est: id est, quod domino debetur, non deducitur: sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio antè deducitur d, quod domino debetur: & in id, qđ reliquum est creditori, dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quòd in hac actione e totius peculii ratio habetur: at in tributoria eius tantùm, quo negotiatur f. Et potest quisque tertia fortè parte peculii, aut quarta, vel etiã minima negotiari: maiorẽ aũt partem in prædiis, vel* mancipiis, aut* fœnebri pecunia habere. *& *& Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem vel illam eligere g debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet.

¶ *Dicta de dominis & seruis, intelliguntur de parentibus & liberis.*

¶ Quæ diximus h de seruo & domino, eadem i intelligimus, & de filio & filia, &* nepote, & nepte, & patre *aut auóve, cuius in potestate sunt.

¶ *Qui filiofamiliâs in patria potestate constituto mutuam dederit pecuniam, is neque in patrem, neque in filium (etiam postquam sui iuris effectus est) cautum habet actionem, Senatusconsulto Macedoniano ita constituente.*

¶ Illud propriè seruatur * in eorum persona, *obseruatur. quod Senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari * eis qui in potestate parentis sunt*: *dare *erunt: & ei, qui crediderit, denegatur actio, tam aduersus ipsum filium, filiámve, nepo-

esse stultum, si eligat malum, cùm possit eligere bonum: vt in authent. qui mod. nat. effic. sui. §. j. colla. vj. Vnde versus, Qui videt vtilius, & sumit deteriora: Absit ei radius luminis absque mora. Accur.

¶ a Solidũ. Not. ꝙ habens duas actiones: vnam, ex qua solidum cõsequi possit, & aliam cum diminutione: debet intentare illam, ex qua solidum cõsequatur. Ang.

¶ b Is quoque. Facit ff. de tribu. l. aliquãdo.

¶ c Modò. id est, aliquando.

¶ d Antè deducitur. Not. ꝙ in actione de peculio dominus est priuilegiatus, quia primò sui debiti ratio habetur: de quo s. eo. §. præterea. Ang.

¶ e In hac actione. scilicet, de peculio.

¶ f Negotiatur. Et qđ inde receptum est: vt ff. de tribu. l. procuratoris. §. mercis. versic. per hanc. & suprà eod. §. introduxit. Accur.

¶ g Eligere. Et postquã elegerit, nõ variabit: vt ff. de tribu. l. quod in hærede. §. eligere. nisi fuerit deceptus, quãdo primam elegit: vt ff. quod cũ eo, qui in alie. potest. l. sed si ex parte. §. fi.

¶ h Quæ diximus. A prin. tit. vsque huc.

¶ i Eadẽ. Quãtum ad actiões supradictas: sed in quibusdã nõ conueniunt, vt in mutua pecunia, quod dic, vt j. proxim. §. Item filius potest subire iudicium, & arbitriũ, & patrem

tē neptémve (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperit) quàm aduersus patrem a auúmve, siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo senatus b prospexit: qa sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentū insidiabātur.

¶ *Actione quod iussu, vel de in rē verso, vel institoria, vel exercitoria, potest agi directò contra patrem vel dominū ex contractu filii, vel serui.* [illegible]

¶ Illud in summa admonendi sumus id, quod iussu patris, dominíve contractum fuerit, quódque in rem eius versum erit: directò c quoque posse à patre, dominóve condici,

obligat quasi ex cōtractu de peculio, sed seru° nō: vt ff. de pecu. l. iij. §. si seruus. & §. idē scribit. & C. de iud. l. seru°. Itē filius fideiubere pōt: & patrē de peculio obligare. vt ff. de pecul. l. iij. §. si filius: sed seruus nō. ff. de fideiuss. l. seru°. & l. seq. & propter hoc dixit ferè. s. eod. §. j.

¶ a Aduersus patrem. Etiam de peculio non tenetur pater: vt hîc dicitur, & C. ad senatusc. Maced. l. si fili°. & cautè colligitur C. ne fil. pro patr. vel pater pro filio. l. j.

¶ b Senatus. s. senatuscon. Maced. vt ff. ad Maced. l. j. qđ cessat in multis casibus. s. xj. Primò, si fuerit miles filiusfam. vt C. ad senatusc. Maced. l. fin. Item si dixerit se patremfam. vt C. ad senatusc. Maced. l. fi. Item si publicè paterfam. videbatur: vt ff. ad senatusc. Macedo. l. si quis patremfam. Item si fuerit in scholis: vt ff. ad senatusc. Maced. l. sed Iulianus. §. quod dicitur. & C. eod. l. Macedoniani. Item si alii creditori soluit: vt ff. ad senatusc. Maced. l. sed Iulianus. §. pen. Item si factus paterfa. debitum primum contractū quocunque modo agnouit: vt C. eod. l. Zenodorus. Item si vertit in rem patris: vt ff. eod. l. sed Iulianus. §. proinde si acceperit. Item & si non accepit, vt verteret in rem patris, postea tamen vertit: vt ff. eod. l. sed Iulianus. §. proinde. versi. sed & si ab initio. Item cessat, quando pater consensit, vel præsens non contradixit, vt ff. eod. l. sed Iulianus. §. quanquam. & l. si tamen sciente. & C. eo. l. si permittente. Item si postea pater ratum habeat: vt C. eodem. l. fin. in princip. Item si paterfamiliâs factus soluere cœpit: vt ff. eod. sed Iulianus. §. fi. & l. sequen. Aliâs autem locum habet, vt non teneatur pater, vel filius, siue pecunia fuerit mutuo data, siue aliud in fraudem senatusconf. vt ff. eodem l. filiusfamiliâs. §. is autem. & l. sed Iulianus. §. mutui dationem.

ADDITIO. Verba senatuscon. Macedoniani vide apud Alexā. ab Alex. lib. Genia. dier. I. c. vij. Quod autem Macedonem Theophilus prodigum & dissolutū iuuenē fuisse ait, id ille ex eodē fonte hausit, vnde aliarum Romanorum rerū cognitionem sumere consueuit.

¶ Illud in summa. CASVS. Imperator ad extremum hoc dicit, si Lælius alicui seruo iussu domini centū dederit mutuo, vel quæ in rē domini versa sint, præter superiores omnes actiones licere, etiā directa actione, dominum aggredi: ac dicere, Aio te mihi centum dare oportere. quoniam videtur ipse quodammodo contrahere, quum contrahendi seruo, filióve mādauit facultatem, Cornel. Vibul.

¶ Not. illud verbum, in summa, cuius significatio est, tādem & finaliter. Itē, quod de in rē verso, quod iussu, exercitoria, & institoria agitur etiā directò cōtra dominum. Item not. casum in quo mandans tenetur, ac si principaliter negotium gessisset. Syl.

¶ c Directò. id est, certi condictione directa, non adhibita hac adiectione de peculio, vel de in rem verso. Sed nunquid supradicta sex nomina. s. qđ iussu, exercitoria, tributoria, de peculio, & de in rem verso, sunt nomina actionum? Respondent quidam, quod sic: & faciunt pro eis infinitæ leges, quæ dicuntur de actione, de peculio, & sic de singulis, vt patet etiam in rubric. cuiuslibet titu. Sed Ioan. contra. Dicit enim quòd sunt actionum adiectiones, non actiones. & facit pro eo ff. de negotiis gestis. l. mandasti. & ff. de pecu. l. iij. §. cui congruit.

¶ Adde

¶ Adde, quod hāc gl. dicit notabilem ad hoc Ias. š. de act. §. j. vbi ponit multas gl. concord. & in §. rursus. pro quo vide text. cum gl. in l. v. in glo. j. C. vbi conueni, qui cert. loco. & idem vult Bart. in l. fin. in ij. quæstio. C. ex quibus can. maior. Syluest.

ADDITIO. Hic directò cōdici dicitur, cū nō propter seruum, aut filiū, sed propter iussum domini patrisve, aut quia locupletior factus ille est, cōdicim⁹. erit autem hæc Condictio certi generalis, de qua in l. certi. ff. si cer. peta.

¶ a Condici. scilicet certi cōdictione, nō habita hac adiectione, institoria. Item & de in rem verso: vt ff. de in rem verso. l. j. in princip.

b Intelligitur. facit ff. de eden. l. Prætor. §. sed & si seru⁹, & ff. si cert. pet. l. si institorem.

tanquam si principaliter cum ipso negotiū gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria, vel institoria actione tenetur, directò posse condici [a] placet: quia hui⁹ quoque iussu contractum intelligitur [b].

TIT. VIII.

DE NOXAlibus actionibus.

¶ *Quoties alienus seruus noxā seu damnum cuipiam intulerit, actio noxalis aduersus dominum instituitur: qua si cōdemnatus fuerit, ei licet aut damnū soluere, aut ipsius serui datione damni vitare æstimationem: is tamen cui noxæ deditus est, quanuis dominus serui sit effectus, cum tamen postea damnum resarcientem, manumittere cogitur.*

EX maleficiis [c] seruorum, veluti, si furtum fecerint [d], aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriā commiserint, noxales actiones ꝓditæ sūt, quibus dño dānato [e] permittitur, aut litisæstimationem [f] sufferre, aut ipsum*hominē noxæ dedere. Noxa aūt est ipsum corpus, quod nocuit, id est seru⁹, noxia [g] ipsum maleficiū: veluti furtū, dam-

*hunc

DE NOXALIBVS actionibus.

¶ Non solùm ex contractibus eorum, qui in nostra potestate sunt conuenimur: sed etiam ex delictis: & quia pro eis noxaliter agitur, ideo de noxalibus ponitur. Accur.

ADDITIO. Ad istam continuationem facit l. j. ff. eod.

EX maleficiis. Totus iste tit. diuiditur principaliter in duas partes, Primò ponit qualiter deditio pro noxa habet locum in seruo delinquente. Secundò an habeat locum in filiofamilias. Secunda ibi, Sed veteres.

CASVS. Quid est actio noxalis? Dauus Simonis seruus viginti aureos manifestò subripuit Mæuio. Ius ciuile vinculum iniicit obligationis in Simonem, in centum, id est, in ipsos viginti, & octoginta pœnę nomine. aget ergo Męuius in Simonem, tantámque summā ab eo reposcet. Quid autem, si Dauus non centum, acne sexaginta quidem valebat? Licebit Simoni aut centum soluere, aut Dauum ipsum pro noxa dedere: eáq; actio Noxalis appellatur. C. Vibul.

¶ c Ex maleficiis. Idem est, ex quasi maleficiis, vt ff. nau. caupon. stabul. l. fin. §. seruorū. & de hoc plenè diximus suprà de act. §. actiones autem.

¶ d Furtū fecerint. sup. extraneo. & idem in sequentibus articulis. Nam cū domino talia cōmittēdo, agi non potest: vt š. de obli. ex deli. §. hi qui. & ff. de noxal. l. cum seruus.

e Domino damnato. Nescienti cùm delinqueret seruus: vel scienti, tamen prohibere non valenti: alioqui in solidum teneretur: vt ff. de noxal. act. l. ij. & l. in delictis. & C. eod. l. ij.

f Aestimationem. Putà decē, ad quæ semper est obligatus: sed liberatur dādo animal. s. quousq; actione iudicati conueniatur: vt ff. de re iud. l. miles. §. decem. & ff. de petit. hæred. l. item veniunt. §. cùm prædiximus. Accur.

¶ g Noxia. Vnde versus: Noxia delictum, delinquens noxa vocatur. sed quandoque vno pro alio vtimur. Noxia & noxa differunt.

ADDITIO. Noxa autē dedere est, pro noxa relinquere, & cedere agenti noxaliter: quod & noxam dedere ali-

quando dicitur. l. j. & l. si verò ff. de iis qui deiec. E. B.

a Iniquum. Sed quādoque iniquius esset officiū alicuius esse sibi damnosum, secundū Ioan. vt ff. de fur. l. si seruus communis.

§. quod verò.

Dominus noxali. Casus. Simo Dauū seruum suum Mæuio noxæ dedidit. is seruus quem ita datus esset, operis suis atque industria quæsitū ita vberem fecit, vt dānum illud repēdere posset, qđ fecerat. rependit. Reddetúrne Simoni veteri domino? nequaquam: sed à Prætore libertate donabitur. Cor. Vib.

b Serui sui nomine *. Not. q̄ dominus tenetur nomine serui, & ita debet fundari libell⁹ secundum Angel. Aret.

c Liberatur. Sed cum seruus non sit in obligatione, sed dāni æstimatione: vt ff. de re iud. l. miles. §. decem. quomodo dando seruum liberat, cùm aliud pro alio inuito creditore solui non possit? vt ff. si cer. pet. l. ij. §. j. Resp. speciale est: quia iniquum est serui nequitiam vltra ipsius corpus extendi: vt s. eod. §. summa.

Adde q̄ hæc omnia vera sunt, quando agitur ciuiliter ad damnū datum: quia tunc cōdemnatur ad æstimationem damni, vel dandum seruū noxæ, & reus dando seruū liberatur, vt hîc dicitur: secùs si ageretur criminaliter ad vindictam ob iniuriam à seruo illatam: nam tunc aliter pronuntiatur. s. vel ad æstimationem damni, vel ad tradendum seruum verberandum, vel dandum seruum pro noxa: vt est text. not. in l. sed si vnius. §. cùm seruus. ff. de iniur. quem vid. Syl. Aldob.

*defungi.

*Ista gl. non est Accur.

*abest.

*abest.

num, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi *. Nāque erat iniquum a, nequitiam eorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

¶ *Pro delicto serui dominus liberatur dādo seruū pro noxa: & in damnum passum transfertur dominium: quod aucupari potest, si dominus emēdet damnū, & velit eum manumittere. Aret.*

Dominus noxali iudicio serui sui nomine b conuentus, seruum actori noxæ dedēdo liberatur c: nec minus d in* perpetuum eius serui dominium à domino trāsfertur. Sinautē damnū ei, cui deditus est, seruus * resarcierit quæsita pecunia: auxilio e Prætoris inuito domino manumittetur.

¶ *Noxalium actionū quædam sunt ciuiles, & quædā prætoriæ. Aret.*

Sunt autem cōstitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus: veluti, furti f ex lege duodecim Tabularū: damni g iniuriæ ex* lege Aquilia. Edicto Prætoris: veluti iniuriarū & vi bonorum raptorū.

¶ *Omnis ad quem seruus delinquens trāsit, noxaliter conuenitur. Et noxaliter etiam quis punitur pro delicto liberi hominis facti postea serui. Aret.*

Omnis autem noxalis actio ca-

d Nec minus. Quasi dicat, licet detur pro alio, scilicet pro delicto, vel æstimatiōe delicti: tamen dominiū transfertur.

e Auxilio. Sed nónne iniquum est auferri, qđ perpetuò sibi quæsitum est, vt modò dixerat: & probatur. ff. re. amot. l. non enim. Sed certè est speciale fauore libertatis: sic & aliâs C. de patr. qui fil. distra. l. ij. & ff. si lib. ingenuus es *abest. se dic. l. ij. sic & ff. de hæred. institu. l. pignori. Accur.

ADDITIO. Et dicit hîc Angel. quod redimens aliquē ab hostib⁹ (qui hodie intelligūtur infideles) potest eum retinere loco pignoris, vt seruiat sibi per quinquēnium, nisi se redemerit. l. senat⁹. §. fi. ff. de leg. j. & l. j. C. de captiuis.

f Furti. s. non manifesti. Nam actio furti manifesti est prætoria: vt infrà, de perpe. & temp. acti. §. j.

g Damni. s. actio.

Omnis autem. CASVS. Tenendū est præceptū nobis ab antiquis quasi per manus traditum, Noxa caput sequitur. cuius hæc exempla sunt, Dauus Simonis seruus noxiam commisit. cum Simone actio est. Si Dauus Chremetis esse incipiat, in Chremetem erit actio: denique quamcunque in ma-

in manū peruenerit, semp eū insequetur actio. Quinimò si Simo ipse quū liber esset, noxā cōmiserit, deinde ad pretiū participādū sese vēdiderit, aduersus dominū hęc intendetur actio. C. Vibul.

ita? quia seruus domino obligari non potest. Quid, si eum Titio vendidero? nihilomagis. Quapropter? actio nascitur ex obligatione: obligatio autem cōcipi nō potuit. Dauus Simonis seruus mihi damnū dedit, deinde meus factus est: nō dabitur tamen actio. Quid si eūdem postea Simoni vendidero? ne tūc quidē dabitur: quia res in eā delapsa est causam, in qua consistere non potuit. Cor. Vib.

¶ a Commiserit. scilicet extraneo. [* noxiā]

¶ b In tua potestate sit. Vel dolo fecisti quo min⁹ sit, nā tūc vtilis noxalis locū habet: vt ff. eodē. l. si bonæ fid. & l. electio. §. si is. [* au]

¶ c Directò. Hîc distingue, an seru⁹ delinquit, an contraxit. primo casu si in dominum, nō tenetur postea factus liber: vt s. de obligatio. quæ ex delictis. §. ij. qui. & infrà proxi. §. & ff. de furt. l. serui & filij. Si in extraneū, tenetur directò, vt hîc. Si autē cōtrahat, & fuerit cōnexa gestio illa, quā gesserit in seruitute, cū ea quā in libertate fecit, tenetur, nō aliàs: vt ff. de negotiis gest. l. eū actū. & C. an seruus ex suo facto. l. iij. in fin. nisi in casu C. de peti. hæred. l. fin. §. pen. in fine.

Seruus manumissus an teneatur de gestis in seruitute.

ADDITIO. Alios etiā cas⁹ habes notatos in l. eum actū. in gl. in verb. reddere. ff. de nego. gest.

¶ d Primo libro. Vt s. de iure perso. §. penul.

¶ Si seruus domino. CASVS. Seruus meus mihi damnum dedit, mihíne competit hæc actio? minimè. Quid

put sequitur. Nā si seruus tuus noxam * cōmiserit [a], quādiu in tua potestate sit [b], tecum est actio. si autem in alterius potestatē peruenerit, cū illo incipit actio esse: at* si manumissus fuerit, directo [c] ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam cōmiserit, & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro [d] tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ antè directa fuisset.

¶ *Ex serui proprii delicto domino nulla prodita est actio, [illegible] alienatione aut manumissione seruus conditionē mutet. Quod locum quoque habet in alieno seruo, qui dominum passi proprius effectus est, nec contra seruo ex domini delicto, [illegible] vlla datur actio.*

¶ Si seru⁹ domino noxiā cōmiserit, actio nulla nascitur, Nāque inter dominū, & eū, qui in potestate eius est, nulla obligatio [e] nasci potest. Ideóque & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit, neq; cum ipso [f], neque cum eo, cuius nūc in potestate [g] sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit [h], interdicitur [i] * actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit [k]. Ideóque licet exierit de tua potestate, agere non potes [l], quemadmodum si do-

¶ e Obligatio. scilicet ciuilis, sed naturalis sic: vt s. de fideiusso. §. j.

¶ f Cum ipso. Manumisso: vt hîc, & C. eod. l. j. in fin. Accur.

¶ g In potestate. Cum alienatus est. & facit ff. de pecul. l. & ancillarum. §. si seruus. vers. sed si alieno. Acc.

¶ h Esse cœperit. Antè litem cōtestatā. Nam post litem contestatam nō interdicitur: vt ff. eod. l. si alienus seruus. Et est ratio: quia imputatur ei, qua re alienauerit: vt ff. eod. l. quēadmodum. * in princip. [* intercedit, rectè.]

¶ i Interdicit. Facit ff. de minor. l. verum. in fin. j. respon. & ff. de leg. j. l. legatarius. in fin.

¶ k Nō potuit. scilicet noxalis actio. Et nota rem impediri, si deducitur in eum casum, à quo incipere non potest. argu. s. de lega. §. ex contrario.

¶ l Non potes. Argum. ff. de ca. &

minus in seruum suum aliquid cõmiserit; nec si manumissus, aut alienatus fuerit seru⁹, vllam actionem contra dominum habere potest.

¶ Veteri iure filiifamiliâs noxiam inferentes, non secus atque serui, noxæ debebantur: quod vtpotè asperum & inhumanum hoc iure exauthoratum fuit: cùm filius familiâs qui deliquit, ipse conueniri possit.

¶ Sed veteres quidem hoc & in filiisfamiliarũ masculis & fœminis admisere [a]. Noua autem hominum cõuersatio huiusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimauit [b], & ab vsu cõmuni hoc penitus recessit. Quis enim patiatur, filium suũ, & maximè filiam in noxam alij dari*, vt penè [c] per filij* corpus pater magis, quàm filius periclitetur? cùm in filiabus etiam pudicitiæ fauor [d] hoc bene excludat. Et ideo placuit, in seruos [e] tãtummodo noxales actiones esse proponendas: cùm apud veteres legum cõmentatores inuenerimus sæpius dictũ, ipsos filiosfamiliâs [f] pro suis delictis posse conueniri [g].

*dare. *abest.

TITV. IX.

SI QVADRVPES pauperiem fecisse dicatur.

¶ Quoties quadrupes contra innatam sui generis consuetudinem commota, feritate, lasciuia, vel alio quouis modo damnum intulerit, actio noxalis aduersum quadrupedis dominum accommodatur: vt aut dãni æstimationem soluat, aut animal noxæ dedat.

---

po. re.l. ij.§.j. alias de cap. diminu.l. iij.§.ei qui.

Filius olim p noxa dabatur, & patre licitè occidebatur.

¶ a Admisere. Iure veteri dabatur filius pro noxa, vt seruus: vt hic. Item occidebatur licitè à patre, sicut seru⁹ à domino: sed hodie nõ sic: vt ℑ. de iis, q. sunt sui vel alie.iur. §.ij.& ℑ.de iure perso.§.iij.& ff. de lib.& posth. l. in suis, in fin. & C. de patr. pot.l.fi.

¶ b Existimauit. Vt hîc, & C. de fur.& ser.cor.l. apud antiquos. in fi.Accur.

¶ c Penè.id est, ferè. vel pœnę nominaliter scilicet p corpus pœnæ & tũc diphthõgat: quasi dicat. p corpus filij patientis pœnam.

¶ d Pudicitiæ fauor. Not. q pudicitia est multũ fauorizanda. facit l. nec ei.§. penul. ff.de adop.Ang.

¶ e In seruos.id est:propter seruos.

¶ f Filiosfamiliâs.Non etiam patres: vt si fili⁹ familiâs iudex litẽ suã fecerit malè iudicãdo: vt ff.de iud.l. si filius familiâs. vel si damnum alicui dederit proiiciendo, eo separatim habitãte à patre: vt ℑ. de obl. quæ ex quasi delict. §. si filiusfamil, & ff.de iis qui deie. vel effud.l.j.§.si filiusfa.& de his legibus dicit hîc, cum dicit antiquos cõmentatores. Accur.

¶ g Conueniri. scilicet directò: vt ff. eodem. l. noxali.& l.seq.quibus filiis condemnatis datur in patrem actio in factum, de re iudicata in peculiũ: vt ff.eodem.l.& si condemnatus.& ff. de pec.l. iij. §.item scribit. Sed q.d, si iudicium filius accipere noluit: imò cõtumaciter non venit, an mitti actor debet in possessionẽ peculij. pfectitij? Videtur quòd non: quia ex delicto filii non debet conueniri pater, vt hîc dicitur. Econtra videtur q sic: quia aliâs dicit lex, quòd potest cedere bonis in peculio tali: vt C. qui bon. cede. possunt. l. cum & filij. in eo quod dicit, vel à patre &c. Sed huic verbo respon. Aldricus quòd dicta lex cum & filij. loquitur de castrẽsi.vel de eo, qđ habet à patre sibi eunti in castra, donatũ, quod etiam castrense dicitur: vt C. famil. erciscund. l. si filiusfamiliâs.

Contumacia filii. an ciat qđ actor mitti debeat in peculiũ profectitium.

SI QVADRVPES pauperiem fecisse dicatur.

¶ De maleficiis seruorum dictum est: nũc de maleficiis irrationabilium animalium. Nã aut damnum dat homo liber, & tũc locũ habet titul. ℑ. ad legem Aquiliam, per totum. aut seruus, & tunc locum habet suprà titul.

primus

primus per totum. Aut aliud animal, & tunc locum habet hic tit. Accur.

Animalium. Totus iste titul. diuiditur in duas partes. Primò quando actione pauperie locum habeat, vel non. Secundò loquitur, quando habet locum actio de ædil. edict. vel non. Secunda ibi, hæc autē, vel ibi, cæterùm.

CASVS. Bos cornupetere solitus, seruū meū vulnerauit. actio mihi in dominum noxalis conceditur, cuius ea potestas est, quæ noxalium ex noxia seruorū. id est, vt nisi vltro noxæ dedat animal, conuentus dominus in litis æstimationē cōdemnetur: habétque locum hæc actio nō in iis quę natura ferocia sunt, veluti vrsus, leo, aper, panthera: sed in iis, quæ præter consuetudinem irritātur: vt equus, bos, mulus, canis, &c. quę cicuria & mansueta sunt. C. Vib.

Not. quomodo noxalis actio datur pro damno à quadrupede dato, & in quibus casibus. Item, quòd in his terminis actio noxalis prodita est à lege xij. Tab. Item quòd ratio hæc bona est, quia lex ita disponit. Item, quid sit pauperies. Item, quòd animal cùm intellectu careat, non potest iniuriam facere. Item, quòd sensus accipitur pro intellectu: quia animalia sentiūt, & in animalibus est sensus. Item not. illa verba, siue iniuria facientis, quòd iniuria capitur abusiuè, respectu eius qui infert iniuriam. Syl.

a Animalium. scilicet quadrupedū: vt ff. eod. l. j. in prin. sed nomine damni dati à bipede, vtilis locum habet: vt ff. eod. l. penul.

b Lasciuia. id est, luxuria. Vel dic facilitate, vt facit pullus.

Intelligas per lasciuiam, id est per quandam petulantiam, quam habent animalia, præsertim quæ nondum domita sunt. Lasciuire enim est blandè saltare, & huiusmodi iuuenilia facere. Syluest.

c Feruore. id est, Amore: vt si equus tuus, vt equam meam adiret, ostium meum fregerit, & dicitur feruor, quia calefacit amor vt in auth. quibus mod. nat. effic. leg. §. illud. versi. sed nihil.

d Feritate, i. Crudelitate: scilicet sua, nō sui generis natura: vt j. proxi. §.

e Actio. Quæ vocatur in factum, vel simpliciter de pauperie.

f Prodita. id est, adinuenta.

g Scripta est. vt suprà titul. j. §. sunt autem. & ff. eodem l. j. in princi.

h Solit^o. Subaudi in vtroq; exemplo, etiam. Nam idem est, & si nō solitus, vt in princ. huius titu.

Animalium[a] nomine, quæ ratione carent, si qua* [*si quid] lasciuia [b], aut feruore [c]*, [*pauore] aut feritate [d] pauperiem fecerint: noxalis actio [e] lege duodecim Tabularum prodita [f] est. Quæ animalia, si noxæ dedantur, proficiūt reo ad liberationē: quia ita lex duodecim tabularum scripta est [g]: vt putà, Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornupetere solitus [h] cornupetierit. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam [i] mouentur, locum habet. Cæterùm si genitalis [k] sit feritas [l], cessat actio [m]. Denique si vrsus fugerit * [*fugit] à domino, & sic nocuerit * [*nocuit], non potest quondā dominus conueniri: quia desiit * [*desinit] dominus esse, vbi [n]

ADDITIO. Hoc verum, si fera nocens non euasit, quæ habebat consuetudinem redeundi: aliàs si euasit, nec vtili, nec directa tenetur dominus, etiam si postea redierit. arg. l. qui res. §. aream. ff. de solut. Ang.

i Contra naturam. id est, consuetudinem generis illius animalis, licet sit sua consuetudo, vt calcitret: vt suprà proxim. §. nam maior pars equorum non pessundat, & maior pars boum non cornupetit: quia equi & boues dicuntur mansueti. Et mansueta dicuntur, quæ gregatim pascuntur: vnde secundum hoc canis non est in numero ferarum, nec mansuetorū. Nam maior pars canum non mordet: & maior pars non gregatim pascitur: sed videtur etiam, quòd in his feris locum habeat hæc actio: vt infrà eod. §. fin. quæ est contra. Solu. vtilis (vt ibi) locum habet directa non: vt hic, & ff. eo. l. j. §. in bestiis. Accur. [Equi & boues sunt mā sueti. Canes aliqui nō mordent.]

k Si genitalis. id est, si à genere habeat quòd sit fera.

l Feritas. id est, crudelitas.

m Actio. scilicet, directa.

n Vbi. id est, Postquàm.

¶ a Euasit. Vt suprà de rerum d.u. §. feræ.

¶ b Pauperies. Mirabilis est hæc expositio & legalis: ideo sic fortè dicta, quia pauperiem aliquam facit: sicut & damnũ diminutio vel ademptio patrimonii dicitur: vt ff.de damno infec.l.tertia.

¶ c Sensu caret. Quãdoque tamen res inanimata iniuriã facere dicitur impropriè: vt ff.commod. l.si vt certo. §.planè si sic commodaui.

¶ d Hæc. scilicet supradicta duo,& quòd nómine feræ bestiæ non agatur hac actione, & ꝙ nomine mansuetæ noxaliter tantùm agatur: vt s.proxi. §.& in princ.tit.

¶ Cæterũ sciendum est. CASVS Aediles plebis, qui vrbis curam gerebant, edictum proposuerant, quo prohibebatur ne quis leonem aliúdve nocẽs animal qua vulgo iter fiet, habeat. Cornelius leonem habuit, qui seruum meum vulnerauit. Si seruus decem valebat, actio mihi in viginti dabitur: si meum filium læsit, iudex tanti eum damnabit, quantum æquum bonũmq; iudicabit. Sed præter illas actiones ab Aedilibus institutas, locum habet etiam de pauperie actio. Nam ex eodem facto si plures nascantur actiones, liberum est mihi qua velim vti: ita vt si pœna vnius alterius pœnam superet, quod pluris vna habet, per aliam consequamur. Cor.Vibul.

fera euasit [a]. Pauperies [b]. autem est damnum sine iniuria facientis datũ. Nec enim pôt animal iniuriã fecisse dici, quod sensu caret [c]. Hæc [d]* quidẽ ad noxalem pertinent actionem.

*sunt quæ.

¶ *Si quadrupes non mansueta iuxta naturam sui generis damnum dederit in liberum corpus non occidendo dominus ex ædilitio edicto arbitrio iudicis cõdemnatur, in aliis rebus in duplum, vel noxalis actio his duobus casibus contra dominũ dirigitur: & pœnales actiones pro eodem facto concurrentes non perimunt se consumunt.*

Adnota, Quoties plures pœnales actiones pro eodem facto competunt, cõcursu inuicẽ nequaquam se perimunt.

¶ Cæterùm sciendum est, ædilitio edicto [e] prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, leonem [f] ibi habere, quà vulgò iter sit. & si aduersus ea factum erit, & nocitum [g] libero homini esse dicatur*: quod* bonum & æquum iudici videtur, tãti dominus condemnetur [h]: cæterarum vero* rerum quãti damnum datũ sit, dupli. Præter has [i] autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit [k]. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re [l] concurrentes, alia aliam consumit [m].

*dicetur. *quanti *abest.

Not. quòd in pœnalibus vna actio aliam non consumit. Syl.

¶ e Edicto. Posito ff.de ædil. edic. l. hic enim. §.deinde.& l.seq.

¶ f Leonem. Item lupum, pantheram. & generaliter omne animal, qđ debeat nocere, siue solutum, siue ligatũ: ita tamẽ, quòd dãnũ nihilominus facere possit, vt ff.de ædil. edi. l. hi enim. & l.generaliter. & l.seq.

¶ g Et nocitum. In corpore, ita ꝙ non sit mortuus. aliâs cc. solidi debẽtur: vt ff.de ædil.edict. l.quà vulgo. ij. respon. Accurs.

¶ h Condemnetur. Ratiõe deformitatis non habita, sed impensarũ tãtùm in curatione factarum, & operarum amissarum, & amittendarum: vt ff.eodem. l. ex hac. Item condemnatur in duplũ occasione dãni dati in aliis rebus ex hoc edicto: vt hîc, & ff. de ædil.edicto. l.quà vulgo. ij. respon.in fin.

¶ i Præter has. id est, præter hos modos agendi ædilitio edicto.

¶ k Habebit. scilicet vtilem: aliâs contra: vt s.eo.§.hic autem. Accur.

¶ l De eadem re. id est, ex eodem facto & delicto.

¶ m Consumit. Hoc est intelligẽdum concursu. perceptio enim vna aliam consumit. Et ad euidentiam istorum dic, quòd quando competunt plures actiones eidem & contra eundem, aut omnes pœnales sunt, aut omnes rei persecutoriæ, aut aliæ pœnales, aliæ rei

Actiones plures si cui competãt, an vna intentata tollãtur aliæ.

rei persecutoriæ. Primo casu subdistingue: aut omnes ex vno delicto, & tunc vna tollit aliam perceptionem, non in id quod excedit: vt ff. vi bono. rapt. l. j. & ff. de actio. & obligat. l. qui seruum. j. resp. & hoc cùm ex vno delicto, nó autem concursu: vt hîc dicit. vbi autem ex diuersis factis, vna non tollit alteram etiã perceptione: vt ff. de princ. del. l. nunquã. in pri. In secũdo casu, quãdo oẽs sunt rei persecutoriæ, dic ꝙ aut contra eundem dantur: & tũc tolluntur adinuicẽ perceptione, non concursu: vt ff. loc. l. si merces. §. culpa. aut contra diuersos, & tunc non tolluntur etiã perceptione: vt ff. de tab. exhib. l. locum. §. condemnatio. In tertio casu. s. quãdo alia est pœnalis, & altera rei persecutoria: iterum subdistingue, quia aut est pœnalis originaliter, & tunc neutra per alterã tollitur: vt ff. de furt. l. si pignore. §. cùm furti. & ff. de cõd. fur. l. si pro fure. §. furti. hoc tamen fallit in casu: vt ff. nau. cau. stab. l. & ita. §. fi. quia ibi competebat altera de iure communi, altera de iure speciali. Aut nõ est merè vel originaliter pœnalis: & tunc vna per alterã tollitur: vt ff. quod met. cau. l. metum. §. licet.

¶ Dic tu quantũ attinet ad regulã huius tex. ꝙ illa procedit quo ad hoc, vt simul concurrant, ita ꝙ vtraque eligi possit: sed bene, vna electa, alia tollit. l. idẽ ait. in fi. ff. nau. cau. stabu. etiã ꝙ in actione electa succubuerit. secundum Bart. in l. hoc edicto. in ij. q. ff. de publ. Item hæc vera sunt, quando ex eodem facto, & vnico criminis titulo procedunt: aliàs secùs. l. j. ff. vi bo. rap. l. nunquã plura. ff. de priua. delict. Syl. ADDITIO. Similem glos. habes ff. nau. caup. stab. l. & ita. quæ olim incipiebat, idem ait. §. fi. & in l. nunquam actiones. ff. de regul. iur. cuius regulæ tenor ponitur hîc in fin. text.

TITVL. X.

DE IIS PER quos agere possumus.

¶ *Actiones intentantur per nos, & per procuratores nostros: quorum vsus olim prohibitus erat, nisi in certis casibus: sed nunc necessarius est. quã do principalis agere, vel defendere impeditur. Aretinus.*

NVnc admonendi sumus [a], agere [b] posse quemlibet [c] hominem aut

DE IIS, PER QVOS agere possumus.

¶ Quia de actionibus diximus, videamus per quos exerceantur, & hoc incipit, Nunc, &c.

NVnc. Totus iste titul. diuiditur in tres partes. Primò ponit vnũ dictum bimẽbre. Secundò vnum membrum assumit, & declarat tam de iure antiquo, quàm hodierno. Tertiò declarat quid est procurator & tutor. Secunda ibi, Alieno veluti. Tertia ibi, Procurator. CASVS. Quoniam dixisti actionẽ esse ius persequendi in iudicio quod sibi debetur: quæro an quod alii debetur persequi alius possit? Olim (ait) nõ poterat, nisi in tribus, aut quatuor casibus. Primùm si populus aliquis causam haberet. nã actor totius populi nomine constituendus erat: quippe quũ agere vniuersus populus non posset. Secundò in causa libertatis. Nam qui in possessione seruitutis cùm esset, ad libertatem proclamabat, Vindicem, siue Assertorem habebat, qui ipsius causam agebat. Tertiò, si quis tutelam sibi deferendã contendat. Item, quibusdam casibus lege Hostilia declaratis. Sed vtilitate hominum postulante permissum est, vt per procuratores, tutores & curatores agere possemus. Cor. Vibu.

¶ Not. quòd quilibet non prohibitus potest agere nomine suo, & alieno: & sic quòd hoc edictum est prohibitorium certarum personarũ. Item not. in quibus casibus de iure antiquo agere liceret. Item not. rationẽ quare adinuentum fuerit, quòd quis alieno nomine agere posset: & est text. apertius declarans in l. j. §. fi. ff. de procur. vbi non solùm consideratur caput impotentiæ, scilicet quãdo homines suis negotiis superesse non possunt: sed etiam quando nolunt. Syl.

¶ a Admonẽdi sumus. i. admonemus.

¶ b Agere. scilicet hodie.

¶ c Quemlibet. scilicet, idoneũ, propter seruum, qui nec suo, nec alieno nomine admittitur: vt C. de iud. l. seruus. Item propter pupillum: vt C. qui

legit.perso.hab.per totum.Accurs.
¶ Facias tu regulam, quod quicunque potest esse in iudicio proprio nomine, potest etiam procuratorem constituere: quam facit Innocent. in c.edoceri.de rescrip.
Sed ego addo proprio nomine propter personas coniunctas, quæ possunt esse in iudicio, & nō possunt cōstituere procuratorem, saltem ante litē contestatam: vt concludit Rota de procurator. decis. tricesima quarta in antiquis.Syl.
ADDITIO. Ex hac gl. nota quòd lex generaliter loquens recipit restrictionem ex habilitate siue idoneitate: vt l. vt gradatim.§. & si. ff.de mun. & hon.
¶ a Cùm. id est quamuis.
¶ b Eorum nomine.scilicet, si quis faceret furtū captiuis velReip.causa absentibus.
ADDITIO. Dic, quòd hæc ratio fuit impulsiua,secundum Ang.
¶ c Cuius.i.alicuius. quasi dicat,procurator potest agere nomine eorum, qui sunt in tutela captiuorum & Reipublicæ causa absentium.
ADDITIO. Procurator dicitur omnium rerū eius qui in Italia non sit, absitve Reipub.causa,quasi quidā penè dominus, hoc est alieni iuris vicarius. hæc Cic. pro Cæcina. ex quibus verbis Francis.Hotom. in suis in eam orat.commen. docet procuratorē esse absentis, Cognitorē præsentis, corruptúmq; esse Asconii locū, vbi legitur, procurator dicitur, qui negotiū suscepit: legēdū est enim, Qui absentis negotium suscipit: Cognitor, qui præsentis causam nouit, & sic tuetur vt suā, quod etiā Sex.Pompe.confirmat.

suo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cùm[a] olim in vsu fuisset, alterius nomine agere nō posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia* permissum erat furti agere eorum nomine[b], qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cuius[c] tutela essent. Sed* quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quòd alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperūt homines per procuratores litigare. Nā & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itēmque aliæ multæ iustæ causæ sæpè hominibus impedimento[d] sunt, quominus rem suam ipsi exequi possint.

*Lata ab Hostilio Cos. anno V.C.580.

*&

¶ Procurator cōstituitur verbis habilibus interpositis, etiam absente & ignorante. Angel.

¶ Procurator neq; certis verbis[e], neq; præsente sēper aduersario, imò plerunque eo[f] ignorāte cōstituitur. Cuicūque[g] enim per-

¶ d Impedimento. Sed quid, si nullum sit impedimentum? Resp. idem: vt ff. de proc.l.j.§.vsus.
¶ Procurator. CASUS. Quæro quomodo cōstituitur procurator? an verbis cōceptis ac solennibus, an literis, an re? minimè. sed cōsensu tantùm. Nudus enim cōsensus quocunque modo significatus, vt rem, id est, causam tuā quis agat, vel defendat, sufficit. Cor.Vib.
¶ Not. q procuratoris constitutio nō exigit aliquam certā formam verborū. Item, quòd absens potest constitui procurator.Syl.
¶ e Neque certis verbis. Imò quibuslibet, aptis tamen ad hoc, siue generaliter, siue specialiter. In casibus tamē speciale mādatum exigitur, vt in interdicto de libero hom.exhiben. vt ff.de procur.l. Pomponius.in princ. Idem si mando alicui, quòd inueniat maritum filiæ meæ: vt ff.de rit. nupt. l.generali.in princ. Item in causa suspecti tutoris: vt ff.de procur.l.non solùm.§.fi.Item quando duos generaliter facio procuratores: nam neuter ab altero exiget, nisi habeat speciale mandatum: vt ff. de procu.l.itaque.& l.qui duos. Item in integrum resti.petenda: vt ff.de minor.l.illud.§.si talis.

Mandatum speciale in multis casibus exigitur

¶ Adde, quòd Ang. hîc ponit xxv.casus, in quibus speciale mandatum requirit: & ego posui cxx.casus, in quibus speciale mandatum requiritur in meo tractat.de regul.& fallent.Syl.
¶ f Eo.scilicet aduersario.
¶ g Cuicunque. scilicet habili, non militi: vt ff.de procurat.l.filiusfamilias.§.veterani.Item non fœminæ: vt ff.de

ff.de procura. l. fœminas. & l.neque. Item non habenti imminens impedimentum, quare non possit cogi: vt ff. de procurat. l. neque fœmina. Item non minori xxv. annis: vt ff.de procura.l.minor. Rẽ non furioso vel muto: vt ff.de ꝑcur.l.ij.§. furiosus. & l. mutus. primo respons. Itẽ non accusato de crimine capitali: vt C. de procur. l. reum. Accur.

Procuratoris officiũ quibusdam est interdictum.

[illegible] Qui omnes prohibẽtur esse ꝑcuratores, nisi fuerit lis cõtestata. Et est ratio: q̃ haec exceptio debet opponi ante litẽ cõtestã. aliàs habilitatur ꝑsona ꝑcuratoris. vt hic ꝑ doct.& in l. ita demũ. & in l.exigẽdi. C.de procura.

a Rẽ tuã, Ergo ꝙ vnã & plures. ergo nunti[*] est procurator, quod versi est: vt ff. de procura.l.j.§.j.

b Defendere. I. mandato. interueniente: aliàs simpliciter positũ hoc verbum defensor, intelligit sine mandato: sed ꝑcurator cũ mandato est: vt ff.de procu.l.si procurator.§.per contrariũ: & facit ad hũc.§.ff.fam.erc.l.planè.in fi.

c Primo libro. Vt §.qui da tuto.pos. per totũ. & de legi.agn.tut. per totũ. & per alios sequ. titu. vsque ad tit.de satisd.tut.& cur.

miseris rem tuam agere, aut defendere [b], is tuus procurator intelligitur.

¶ *De tutoribus & curatoribus, remittit.*

¶ Tutores, & curatores quẽadmodũ constituantur, primo libro [c] expositum est.

TITV. XI.

DE SATISdationibus.

¶ *Antiquo iure, quisquis in rem vel in personam suo nomine agebat, satisdare non adstringebatur: alieno autem nomine agens, rem ratam dominum habiturum præstare debebat. Cæterùm reus in rem actione conuentus: siue suo, siue alieno nomine iudicium suscepisset, satisdationis iudicatum solui, onere grauabatur: personali verò actione impetitus, ita demum si alieno nomine defendebatur.*

Satisdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor [d] compellebatur, vt si victus [*] esset, nec rẽ ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori, aut cum eo [e] agendi, aut cum fideiussoribus [f] eius. quæ satisdatio, appellatur iudicatum solui. Vnde autem sic appelletur, facile est intellige-

DE SATISDATIOnibus.

Facta mẽtione procuratorum à quibus satisdatio exigitur, competenter de satisdatione subiungitur. Acc.

Satisdationum. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò ponit, quid iuris erat olim circa satisdationem in iudicio, siue q̃s agebat nomine suo, siue vt ꝑcurator. Secũdò, q̃d iuris sit hodie. Tertiò extẽdit hãc legẽ ad omnes prouincias. Secũda ibi, Sed hodie hæc. Tertia ibi, Quum formam. [illegible] Quoniã Imperator hîc nobis narrat veteres fabulas, vt ipse appellat in proœmio, omissis illis fabulis explica mihi, quæso, quid sit satisdare. Satisdare est spõsores, siue fideiussores dare, quãtũ ei q̃ sibi cauet satis sit, vnde apud Ciceronẽ Satisdato debere dicit, q̃ datis fideiussoribus debet. Satisdare verò iudicatũ solui, est fideiussores dare, qui suo periculo ꝑmittant, si is ꝑ quo spõdẽt, dãnatus sit, tãtum solutũ iri, quãtum iudicatum erit. C. Vib.

* abest.

Nota, quòd satisdationum modus hodiernus differt ab antiquo. Item, quòd lex introducitur aliquando à principio ab vsu. Item, quòd lex tollitur per non vsum. Item nota, ordinẽ antiquum satisdationum. Item quòd nemo defẽsor in re aliena sine satisdatione idoneus esse creditur. Syl.

d Possessor. suo nomine conuentus.

e Cum eo. scilicet reo victo.

f Aut cũ fideiussorib[9]. Ex fideiussiõe

re [a]. nanque stipulabatur quis, vt solueretur sibi quod fuisset* iudicatum. Multò magis, is qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat, satisdare iubebatur rem ratã dominum habiturum. Periculum [b] enim erat, ne iterũ dominus de eadẽ re experiretur. Tutores verò*, & curatores eodem modo, quo & pro curatores satisdare debere, verba edicti [c] faciebant. sed aliquãdo his agẽtibus satisdatio remittebatur [e]. Hæc ita erãt [f], *si in rẽ agebatur. Si verò in personã, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rẽ agitur [g]: ab eius verò parte, cũ quo agitur, si quidem alio nomine aliquis interueniret, omnimodo [h] satisdaret [i]: quia nemo [k] defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudiciũ accipiebat in personam iudicatum solui satisdare non cogebatur [l].

¶ *Suprascriptis satisdationibus ex auctoratis hodie reus, [illegible] suo nomine conuentus, de lite ad finẽ vsq. pro sequenda quandoquẽ satisdatione [illegible] iuratoria cautione cauere debet.*

¶ Sed hodie hæc aliter obseruãtur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali *suo nomine, nullam satisdationem [m] pro litis

*fuerit

*abest.

*abest.

*in personam.

Satisda re, est promissionem per fideiussores facere.

¶ a Facile est intelligere. Cũm nomen sit consequens rei: vt s. de dona. §. est & aliud.

¶ b Periculũ. Facit ff. de procu. l. nõ solùm. §. itẽ ait. & de iureiur. l. nã postea

¶ c Edicti. scilicet Prætoris: quod edictum non habemus.

¶ d His. s. tutoribus, & curatoribus. Sed quãdo hoc? Resp. fortè tũc, quãdo erãt testamentarii vel datiui scilicet per inquisitionem. Nã tũc nõ cauebãt de rato: vt s. de satisda. tut. in prin.

¶ e Remittebatur. s. de facto.

¶ f Hęc ita erãt. Hîc nõ debet esse §. secũdũ Ioã. q. a & qđ sequitur, est de antiquitate.

¶ g Agitur. Vt suo nomine agẽs nõ caueat, aliàs caueat rẽ ratã dominum habiturũ: vt s. eo. §. ipse autẽ. & §. procurator.

¶ h Omnimodo. s. siue cum mandato, siue sine mandato.

¶ i Satisdaret. scilicet iudicatum solui.

ADDITIO. Qui antè satisdare differat à Cauere, vide Frãciscũ Hotomanũ in orat. pro Quintio. vbi de satisda. iudi. sol. tractatur.

¶ k Quia nemo. Not. antiquã regulã, quæ etiã hodie bona est: vt hîc, & j. eod. si verò reus. & ff. de procur. l. nõ videt. & l. q. proprio. §. q. aliũ.

¶ l Non cogebatur. In hoc solo casu differebat ab actione in rem: licet per multa verba hucusque inter eos notauerit differentiam.

ADDITIO. Dic secundũ Ioã. Fa. quod hæc glos. rectè loquitur: quæ supponit, quòd olim conuẽtus actione personali nõ satisdabat: & idẽ dicit ff. de procur. l. si procurator meus. in gl. nõ dat. Sed cõtrariũ dicit in titu. iud. sol. pro quo ff. de sol. l. cum quis. §. de peculio. secundum Angel.

¶ Sed hodie. CASVS. Quænam satisdatio his tẽporibus in vsu est? In qualibet actione reus aut dat fideiussorẽ qui satisdet ipsum permansurũ in iudicio dũ lis peragatur, aut ipse iurat se per mãsurũ, aut tãtùm promittit, sine vllo iuramẽto. Pro qualitate igitur personæ id faciendum est, & prout æquitas iudicantem mouebit. Cor. Vib.

¶ m Nullã satisdationem. i. nullam promissionem per fideiussores facere. Nam satisdatio per fideiussores fit: vt ff. qui sat. cog. l. j. nam nec defendendo: nec de dolo, quod absit, nec iudicatum soluere promittit: quæ tria continentur sub clausula hac. s. iudicatũ solui: vt ff. iudi. sol. l. iudicatum solui. nec vllam aliam, nisi vnã, quã subiicit.

æstimatione [a] dare cōpellitur, sed pro sua tantùm persona, quòd in iudicio permaneat [b]* vsq; ad terminū [c] litis: vel cōmittitur suæ promissioni [d] cum iureiurādo (quam iuratoriam cautionem [e] vocant) vel nudam promissionem [f], vel satisda-

*permanebit.

subiicit. Sed ecōtra, nūquid actor aliquā facit satisdationem? Dic q duas. Primò, q litem cōtestabitur vsque ad duos mēses cōnumerādos à die libelli porrecti: vt in auth. de excu. & his. §. j. quæ est authen. C. de lit. cōte. l. libellū. Aliā, quòd persistet vsque ad finem: & si conuict⁹ fuerit iniustè se mouisse litē, decimā partem litis nomine expēsarū dabit reo: vt in auth. de litig. §. ad excludēdas. quæ est in C. de episc. & cleri. authen. generaliter. quandoque tamen hæ duæ ex cōsuetudine non cōseruātur: nec sunt in vsu. Accursius.

Satisdatio duplex ab actore exigitur.

¶ a Pro litis æstimatione. Iudicatum solui. Accursius.

¶ b In iudicio permaneat. Hęc satisdatio appellatur iudicio sisti: vt hîc patet, & ff. qui satisd. cog. l. ij. §. prætor ait. in fi. Et caue tibi in notanda differentia horum capitulorum. hîc enim primò loquitur, quando immobilia non possidet: vt hîc, & ff. qui satis. cog. l. sciendum est, in princ.

¶ Aduerte, quia verum est quòd reus conuentus possidens immobilia excusatur à satisdando: sed si agimus de satisdatione præstanda ab actore de ꝓsequenda lite, non reuelatur actor ab ea prestanda per possessionem immobilium. secun. Bar. & docto. in l. de die. §. quidam. ff. qui satis. co. Alex. & alii in l. sciendum. eod. tit. quamuis Ias. ibi contrarium teneat: cuius rationes debiles sunt. Syl.

¶ c Ad terminum. Hoc est tempus definitiuę sententię. Sed nūquid fideiussor tandiu tenetur. s. quādiu durat lis? Distingue, aut fideiussit in certū tēp⁹: & tunc tādiu tenetur, & nō vltra: vt C. de fideius. l. penul. aut nō: nec in causa publica, nec in scriptis: & tunc nō tenetur vltra duos menses: vt dicitur d. l. pen. C. de fidei. Et est ratio: q a actor videtur sibi remittere, cùm promiserit litē se cōtestaturū vsque ad duos menses: vt in authent. de execut. §. j. Si autem in causa publica, vel in scriptis: tunc perpetuò, vel (quod est verius) vsque ad triēnium tenetur: cùm tātum duret instantia causæ: vt C. de iudi. l. properandū. in prī. Sed nūquid sub pœna fiet hæc satisdatio? Respō. nō, nisi conueniat inter partes, sed interesse tantùm venit: vt ff. qui satisda. cog. l. ij. §. fi. Sed si est promissa, & est statutū tēpus intra qd̄ teneatur fideiussor, si quidē sex mensiū est, intra alios sex menses poterit fideiussor morā purgare: sinō habet tātùm nisi sex mēses, intra quos potest mora pœnæ purgari, si exhibeatur reus: licet primò exhibit⁹ non fuerit: quæ dic, vt C. de fideius. l. antepen. Sed quid si possidet immobilia tantùm, quæ valent x. & cōueniatur in cētum, nunquid satisdabit? Respond. sic, ad minus in eo quod excedit: quia quod iuris est in toto, quo ad totum, idem erit in parte quo ad partem: vt ff. de acquir. hæred. l. si seruus eius. & dixi in l. quæ de tota. in glos. dicta sunt. ff. de rei vendi.

¶ Adde, quòd hæc gloss. communiter dānatur: vt dicit Alexā. in l. sciēdū. ff. q. satisda. cogan. Non enim requiritur quòd satisdatio æquiualeat valori litis: sed satis est quòd possideat tantùm, quòd non sit suspicio fugæ, secūdum Bartol. & Bald. ibi. Syluest.

¶ d Promissioni, scilicet, vbi possidet immobilia. [Ioā. Fab. hîc dicit, quòd de consuetudine seruatur contrarium, & de veritate vide Alexan. in l. sciendum. col. pen. ff. qui satisda. cogan. Syluest.] Item propter priuilegium: vt C. de priu. agen. in rē. l. fina. lib. xij. & de dign. l. quoties. eodem lib. Item in casu, quando non possidet immobilia: vt C. vt omnes tam ciui. quam cri. l. j. ibi, iuratoriæ tantùm cautioni.

¶ Regula est quam ponit hîc gloss. s. quòd propter impotentiam satisdandi stetur iuratorię cautioni: ponit tamen Ias. in l. j. ff. qui satisd. cog. xiiij. limitationes, in quibus stante etiam impotentia satisdandi non statur iuratoriæ cautioni. Syl.

¶ e Iuratoriam cautionem. scilicet iudicio sisti.

¶ f Nudam promissionē. Repete, dare compellitur: vt œconomus, & alii clerici: vt in authen. de san. episc. §. si quis autem pro pecuniaria causa.

¶ a Pro qualitate. Vt si sit parens, vel patron⁹ rei, vel actoris: vt quia vocet patronū vel parentē. tunc enim quilibet fideiussor pro idoneo accipitur: vt ff. in ius voc. vt eant. l. ij. & iij. & ff. qui satis. cog. l. ij. §. ij. & §. qđ ait Prætor. Sed nunquid hodie indistinctè satisdandū est: vt in auth. de exh. & intro. re. §. suscepto. quæ est in C. de lit. cōtest. authē. offeratur? Respōd. illa secundum distinct. huius legis intelligitur. Nam posteriores per priores intelligūt: vt ff. de leg. & sena. l. sed & posteriores.

¶ b Personæ s. rei.

¶ Sinautem p procuratorem. CASVS. Titi⁹ procurator est Mæuii: vult actionē in Cælium intendere: debet dare fideiussores rem ratā Mæuium habiturum, nisi aut mādatum ostendat, aut ipse Mæuius presens ei auctoritatem palàm tribuat: quod eodem modo iudicandum est, si tutor aut curator p alium agat. Quid ergo si Mæui⁹ cum pcuratore Cælii vult agere? Cælius procuratoris personam approbare debet, interposita stipulatione iudicatum solui: aut verò extra iudicium fideiussor procuratoris sui fieri eóq; nomine bona sua hypothecæ opponere pro se hæredibúsque suis. Simul etiam procurator ipse aut repromittet, aut satisdabit pro sua persona se in iudicium, quo tempore ferenda erit sententia, venturum. Cor. Vib.

¶ Nota, quòd contra mandatum factum penes acta nō opponitur. Item, quòd quando procurator agit præsente domino, non potest de defectu mandati opponi. Item, quòd quando dubitatur de mandato, procurator cogitur cauere de rato. Itē, quòd dominus extra iudicium potest releuare procuratorem ab onere satisdādi. Item, q̄ fideiussor de iudicato soluendo simpliciter receptus, liberatur lata sententia, secundum Ang. hîc. Syl.

tionem pro qualitate[a] personæ [b] suæ dare compellitur.

¶ *Toties actoris procurator rati cautionem præstare debet, quoties de mādato dubitatur: quod etiam in procuratore eorum locum sibi vendicāt, qui alienarum rerū administratores sunt: rei autem conuenti procurator (etiam mā[illegible]), iu[illegible] satisdare debet: à quo satisda[illegible] releuatur, domino iudicialiter, vel extrà, eius nomine cum clausulis opportunis, & bonorum hypotheca, de iudicato soluendo fideiubente.*

¶ Sinautē per procuratorē, lis vel infertur, vel suscipitur, in actoris quidē persona, si nō* mādatū[c] actis insinuatum[d] est, vel presens domin⁹ litis in iudicio procuratoris sui personam cōfirmauerit[e], ratā rē dominum habiturum[f],

¶ c Mādatum. Extra ius factū.

¶ d Insinuatū. id est, coram iudice demōstratum.

¶ Dic actis insinuatum, id est in actis productum, & registratum. Syl.

¶ e Confirmauerit. Repete non. nam confirmare potest, & tunc satisdare non tenetur: vt infrà proximo §. aliàs est in litera non. *nondum.

ADDITIO. Nota q̄ quādo pcurator agit, præsente domino & cōfirmante, non pōt pcurator repelli defectu mandati: vel vbi dominus mittat literas aduersario, vel iudici: vt l. si procuratorem ff. de procur.

¶ f Habiturum. id est, q̄ dominus habebit ratū, quæ cōmittitur quādo dominus scit, & potest habere ratum, & nō habet: vt ff. rem ratam habe. l. quo enim. §. j. & ff. de solu. l. ratum. vbi dicitur, ratum autem habere dominus debet, cùm primū certior factus est. Hîc tamen distingue, an sit certum habere mandatum, & tunc non cauet: vt hîc, & C. de satisdatio. l. vnica. Aut certum est, quòd non habet: & tunc etiam cum satisdatione non admittitur: vt ff. de neg. gest. l. si pupilli. §. fina. Aut dubium est: & tunc secundum P. est in electione rei vtrum exigat probationem mandati à procuratore, an satisdationem recipiat. & est pro eo. argu. in authent. de collat. §. eos. in fin. sed ibi non loquitur de procuratore: sed de exactore tributorum. Sed Ioan. contra. Dicit enim in electione procuratoris esse, quod duorum istorum facere velit: quia

quoties

satisdationē procurator dare compellitur, eadem* obseruando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ a, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt b. Si verò aliquis conuenitur: si quidem præsens c procuratorem dare paratus est, potest d vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per iudicatum solui satisdationem solenni stipulatione *firmare*: vel extra iudicium satisdationem exponere e, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat f pro omnibus iudicatum solui satisdationis clausulis g, vbi & de hy-

*eodem.

*satisdationis solemnes stipulationes. *confirmare.

quoties ad duo quis alternatiuè tenetur, eius est electio, vt s. de act. §. huic. Bul. autem distinguebat vtrùm diceret, non habes mandatum: & tūc probet mandatū. an dicat, dubito: & tunc satisdat. Sed Io. opinio verior est. [Tunc autē non dicitur dubium de mandato, quando aliquid probatum est: non aūt per simplicē assertionē procuratoris, vt declarant doct. in l. j. C. de procurat. Syl.] Præstat etiam aliā cautionem procurator actoris, s. de defendendo eum, pro quo agit, vt ff. de procur. l. seruū. §. fi. aliàs denegatur ei actio: vt ff. de proc. l. mutus. §. pœn.

Personæ alienarū rerū gubernationem habentes. u

a Personæ. Vt sunt patres in bonis filiorum: vt C. de bonis mater. l. j. & C. de bonis, quæ liberis. l. fin. §. vbi autē. Itē orphanotrophi, & brephotrophi: vt C. de episcopis, & cler. l. orphanotrophos. Item œconomi, vel actores, vel syndici, vt ff. quod cuius. vni. nom. l. j. §. quibus. & l. nulli. & l. item. §. primo. & C. de sacrosan. eccl. l. iubemus. ij. circa prin. ibi nulli œconomo. & C. de episco. & cler. l. omnes qui vbique. §. hoc nihilominus. Item, apocrisarii: vt in auth. quomodo opor. episc. §. & illud. ver. si verò vltrà. Itē magistrat⁹ nomine municipii: vt C. de iu. prop. calum. dan. l. ij. §. j. Isti enim possunt inferre per alium litem: vt hic subiicit.

b Per alium inferunt. s. per procuratorē: quod est intelligendū, si priùs ipsi litem contestentur, & sic litiū domini efficiantur: vt C. de procur. l. neque. aliàs non: cùm non domini, sed administratores sint: & procurator à domino debet constitui, vt ff. de procurat. l. j. in princ. Sed si ipsæ supradictæ personæ agunt, nunquid de rato caueat vel de iudicato soluendo, si conueniuntur? Respond. non: vt C. de admi. tut. l. tutores debita, & l. sancimus. ij. §. defensionem. Sed tamen in tutore videtur dicere lex contra. si sit

Tutor an teneatur cauere de rato.

incertum de officio suo: vt ff. de admi. tut. l. vulgò. Sed certè ibi non dicit, quòd debeat de rato cauere: sed quòd reus damnum non subibit, propter ea quòd iste non sit tutor. Sed quæ est ratio, quòd procuratores satisdant, sed supradictæ personæ non? Respond. quia supradictę personæ quasi domini sunt, vt ff. pro empt. l. qui fundum. §. si tutor. & C. de epis. & cle. l. orphanotrophos. sed in procuratoribus secùs, quia non sunt domini verè, sed fictè: vt ff. de procur. l. in principio.

Procuratores satisdant: non autē patres orphanotrophi.

c Præsens. Præsentem accipe, etiam si sit in hortis, vel in continentibus ædificiis, vt ff. de procura. l. præsens. & l. qui in foro. & l. & ideo.

d Potest. id est, debet secundū quosdam. dicūt enim. quòd si dominus est præsens, ipse tantùm debet fideiubere pro procuratore suo: si autem absens est, procurator potest & debet fideiussores suos dare: & facit pro eis ff. iud. sol. l. si ad defendendum. & ff. de procur. l. qui proprio. in prin. Vel dici potest, quòd etiā si dominus est præsens, tamen potest procurator dare suos fideiussores: cùm etiam sine mandato quilibet possit alium defendere, vt C. de satisd. l. vnic. & C. de procur. l. exigendi. & etiam inuitum, vt ff. de sol. l. solutionem. & ita propriè accipitur hoc verbum, potest.

Potest. i. debet.

Defendit quilibet etiam sine mandato.

e Exponere. Actori, vel notario scribenti procurationem: ex cuius stipulatione quæritur actori vtilis actio, vt ff. rem pupil. sal. fo. l. non quasi.

f Fideiussor existat. Nota quòd dominus etiam extra iudiciū potest pro suo procuratore fideiubere, & releuare eum ab omni onere satisdandi, fideiubendo pro eo notario, qui de suo mādato est rogatus: vt l. si defunctus. in princip. ff. de procur. Ang.

g Clausulis. Quæ clausulæ tres sunt, scilicet de defendendo reo: & de

Iudicatū solui tres clausulas habet.

dolo, quod absit, & quod sonat ipsum verbum: vt ff. iu. sol. l. iudicatum solui. & hîc dicitur.

¶ a Compellitur. Per iudicem. Accur.

b Hæredes eius. Nam habet naturā hæc stipulatio, vt ad hæredes transeat, sicut illa, iudicio sisti, vt ff. si quis cau. l. si eum. §. qui iniuriarum.

¶ c Ipsius. scilicet Rei. Accur.

d Exponēda. à Procuratore.

¶ e Veniet. scilicet Reus, qui litem prius contestatus est suo nomine.

¶ f Fideiussor. Datus nunc à procuratore.

¶ g Continentur. Ergo debet condēnari ꝓcurator præsens.

¶ Si verò reus. CASVS. Neuius agere volebat cōtra Quintium, aberat in Gallia Quinti⁹ nescio qua de causa. Alphenus vult eius causam suscipere: debet fideiussores dare tātum iudicio facto solutum iri, quanti Quintius dānabitur. Corn. Vibul.

¶ Not. quòd nemo admittitur ad aliquem defendēdum sine mādato, nisi caueat, siue simus in actione reali siue personali. Syluest.

¶ h Præsto. scilicet post litem contestatam contra eum.

¶ i Satisdationem. Not. quòd siue interueniat procurator ante litem contestatam, vt s. eod. §. si verò. debet satisdare, siue postea: vt hîc, & C. de consor. eiusdem lib. l. ij. Nec obst. quod dicitur, quòd debet fieri ante litem contestatam: vt ff. de procurat. l. Pomponius. §. ratihabitionis. quia ibi interuenit procurator ante litem contestatam, hîc autem posteà interuenit, & postea satisdat: vt dictum est.

*inuenietur.

*vel ipse vel fideiussor.

*in persona inducēda.

potheca suarū rerū cōuenire cōpellitur [a]: siue in iudicio ꝓmiserit, siue extra iudiciū caueret, vt tā ipse, quàm hæredes eius [b] obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personā ipsius [c] exponenda [d], quòd tēpore sententiæ recitandæ in iudicium veniet [e]*: vel si nō venerit, omnia dabit fideiussor [f] *, quæ in condemnatione cōtinentur [g], nisi fuerit prouocatum.

¶ *Quisquis absentis defensionem subire vult, eum iudicatū solui satisdare oportet.*

¶ Si verò re⁹ præsto [h] ex quacūque causa nō fuerit, & alius velit defensionē eius subire, nulla differētia inter actiones in rē, vel personales introducēda* potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationem [i] Iudicatū solui, pro litis æstimatione præstet. Nemo [k] enim secundū veterem regulam: (vt iam dictū est [l]) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

¶ *Vsus omniū rerum optimus magister (vt Cæsar dicere solebat) hæc pfectius* [illegible]

¶ Quæ omnia apertiùs & perfecti⁹ à quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent.

¶ *Omnes ciuitates debent sequi consuetudinem ciuitatis Romanæ.*

¶ Quam formā nō solùm in hac regia vrbe [m], sed etiā in oībus nostris ꝓuinciis (& si ꝓpter imperitiā aliter fortè celebratur) obtinere censemus: cùm necesse sit, oēs ꝓuincias, caput [n] omniū nostrarū ciuitatū. i. hāc regiam vrbē eiúsque obseruantiam sequi [o].

¶ k Nemo. scilicet, procurator: vt ff. de procura. l. qui proprio. §. ij.

¶ l Dictum est. suprà eodem. §. ab eius.

¶ m in Regia vrbe. scilicet, Constantinopolitana, vel dic de veteri Roma. Accursius.

¶ n Caput. C. de veteri iure enucleando. l. prima. §. nulla. & §. sed & si quæ leges.

¶ o Sequi. imò non videtur inspiciendum, quod ibi fiat: sed quod fieri debeat: vt ff. de offic. præsid. l. sed licet. quæ est contra: Sed hæc est intelligēda, quando ex certa sciētia est consuetudo, vel lex: non per errorem, vt ibi. & facit ad hanc ff. de leg. & senatusconsult. l. de quibus. Accursius.

ADDITIO. Hoc verum, quādo lex tollit consuetudinem: aliâs vnaquæque ciuitas abundat in sensu suo. & sic

sic obseruare debet suam consuetudinem: & ex generali principis permissu inducere potest particulares consuetudines, etiam contra leges, quibus stare debet: vt habetur in §. ex nõ scripto. s. de iure natura. gẽti. & ciuil. Quæro tamen an in fideiussorem de iudicato soluẽdo, fiat executio sine nouo processu? Et cõmuniter docto. dicunt q sic: vt in l. fi. C. de vsu. rei ind. & Bart. in l. j. ff. iud. sol. per text. d. l. fin. vbi dicitur statim, quia dictio statim importat summariam cognitionẽ sine ordine iudiciario: vt l. momentaneæ. C. vnde vi. dic vt in dictis iuribus latius per docto. Ange.

TIT. XII.

DE PERPETUIS, & temporalibus actionibus: & quæ ad heredes, & in heredes transeunt.

¶ *Quæ à iure ciuili institutæ fuerũt actiones, olim quidem perpetuæ erãt: hodie verò certis sunt finibus limitatæ: prætoriæ autem si pœnales existant, anno perimuntur, dempta furti manifesti actione: sin rei persecutoriæ sunt, perpetuò dantur.*

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege a, Senatúsve consulto b, siue ex sacris constitutionibus c proficiscũtur, perpetuò solere antiquitus competere,

DE PERPETVIS, &c.

¶ Quia de actionibus est dictum: & quædam sunt perpetuæ, quędam non: ideo de his ponit, vt infrà eodem, in princip. Item quia quædam transitoriæ sunt hæredibus, & cõtra hæredes: & de his ponit suprà eodem §. non autem. Accurs.

ADDITIO. Sed melius resideret iste tit. immediatè post tit. de act. quia continuatur à remotis nimium: cùm non simus in princip. libri.

Hoc loco. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò ponit regulam, & exceptionem, s. quæ actiones sunt perpetuæ. Secundò ponit regulã & exceptionem, scilicet quæ actiones sunt transitorię ad hęredes. Tertiò ponit nouum casum. Secũda ibi, Non autem omnes. Tertia ibi, superest.

CASVS. Actiones quæ ex omnibus iuris ciuilis partibus natæ sunt, prætorquã ex Prætoris edicto, sempérne durant? Olim quidem perpetuò durabant: sed postea Cæsares certum eis vitæ terminum præscripserunt. Prætoriæ verò, quandiu durabant? quandiu Prætoris ipsius imperium: cui (vt ait Cicero) finem afferũt Calendę Ianuarii. Nam omnes magistratus populi Rom. erant annui: præter Censuram, quæ quinquẽnis erat. Cæsares tamen eis longius spatium permiserunt. quinetiam Prætores furti manifesti actionem perpetuã esse voluerunt, q timeri post annum quadrupli pœnam, publicè vtile esse iudicarũt. Cor. Vibul.

¶ Not. ex fine text. quòd valet argumẽtum ab absurdo. Syluest.

¶ a Ex lege. xij. Tab. vt fam. ercisc. vt ff. fa. ercisc. l. j. Item noxalis de pauperie: vt s. si quad. pau. fe. di. in princ. & ff. si quadrup. paup. fec. dic. l. j.

¶ b Senatúsve consulto. Vt hæreditatis petitio, vt ff. de pe. her. l. itẽ veniũt. §. pridie. & C. de peti. her. l. fi. in princ. Itẽ si quis clauũ de naui abstulerit, cuius causa tota nauis periit: vt ff. de incend. ruin. nau. l. ij. §. senatuscon.

¶ c Constitutionibus. Vt condic. ex lege, quæ datur ex constitutionibus quibuslibet post l. xij. Tab. cõstitutis: ff. de cõdic. ex leg. l. vnica. & ff. ad leg. Iul. de adul. l. quod ex his. & C. de dol. l. si quis argentũ. §. fin. & suprà de act. §. tripli, vel ex quacunque alia parte iuris, vt plebiscito: vt patet in lege Aquil. vt suprà de leg. Aquil. §. cæterùm. & ff. ad legem Aquil. l. j. Nã quinque sunt partes iuris pręter prętoriũ: vt suprà de iur. natur. §. constat. & totum ius est ciuile, vt ff. de iust. & iur. l. ius autem ciuile. & actiones ex eo descendentes sunt perpetuæ, vt hîc dicit, id est, sine præfinitione temporis, secundum antiqua tempore: sed sacrę constitutiones in personalibus metas imposuerunt xxx. ann. vt C. de præsc. xxx. vel xl. ann. l. sicut. & l. omnes. & C. quib. non obiici. long. temp. præsc. l. neque. & C. de anna. except. l. j. & de const. pecu. l. ij. In realibus autem im-

Actiones ex quinque partibus iuris descẽdentes, sunt ciuiles & perpetuæ.

Actiones personales xxx. an. durant.

ponitur meta per constitutiones, in rebus mobil. trium an. in immobil. x. an. inter præsentes xx. inter absentes: & hoc quando titulū habet possessor: aliâs xxx. an. vt C. de vsuc. transfor. l. vnic. & s. de vsu. §. j. In hypotecaria etiam, quæ est in rem, certa statuūtur tempora vel x. vel xx. vel xxx. vel xl. an. vt C. si aduer. cre. l. diuturnsi. & C. de præscr. xxx. an. l. cùm notissimi. & de anna. except. l. j. Sed quomodo erat perpetua rei vē dicatio, secundū antiqua tempora: imò tēporalissima: vt s. de vsuc. in prin. Resp. q hic dicit, quòd erant perpetuę, s. personales: sed meta imponitur in tā in realibus, quàm in personalibus. Item caue tibi: quia duæ personales sunt ciuiles, quæ durant per annum tantùm: vna iniuriarum, quæ descendit ex lege Cornel. vt C. de iniur. l. si non conuicii. in fi. [Adde, quòd de hac fallētia videnda sunt quæ ponit Io. Francis. Balbus in tracta. pręscr. in princ. Syl.] Alia, quę datur ex lege Iul. repetundarum: vt ff. ad legem Iul. repe. l. ij.

Actiões reales, quanto tempore durant.

donec sacræ constitutiones tam in rē, quàm in personā actionibus certos fines dederūt. Eas[a] verò, quæ ex propria Prætoris iurisdictione pendent, plerunque[b] intra annum[c] viuere. Nā & ipsius Prætoris intra annum erat Imperiū. Aliquando[d] tamen & in perpetuum extenduntur, id est, vsque ad finem ex constitutionibus[e] introductū, quales sunt eæ, quas bono rū possessori[f], cæterísque, qui hæredis loco sunt[g], accommodat. Furti quoque manifesti actio, quāuis ex ipsi9 Prætoris iurisdictione proficiscatur[h], tn̄ perpetuò datur. absurdū eni esse existimauit[i] ánno eam terminari.

¶ *Ex maleficiis pœnales actiones quanuis contra hæredes non dentur, hæredibus tamen offensi dantur excepta, a-*

¶ a Eas. scilicet pœnales. & tunc non est necesse, plerunque, vel si habes, plerunque, expone, vt j. Accur.

¶ b Plerūque. Hoc dicit, propter prętorias vel persecutorias, quæ perpetuæ sunt: nisi in rescissoria, quę annalis est: quia contra ius ciuile datur: vt ff. de act. & obli. l. in honorariis. §. sed cū rescissa. & s. de act. §. rursus. & j. eo. §. Itē, nisi in redhibitoriis, quæ dātur ad tēpus, licet rei sint persecutorię: vt ff. de ædil. edict. l. sciendum. §. fi. quia dantur contra id, in quod conuenerūt contrahentes. Item fallit dicta regula ff. quod fal. tut. au. l. huius actionis. §. has actiones. & quę in frau. cred. l. ait. Pretor. §. si debitorē. vers. annus. C. de do. l. fi. & ff. de eo per quem fact. est. l. j. §. pen. Si autem sunt pœnales Prętoriæ, locum habet quod hîc dicitur, vt sint annales, siue pœnales ex vtraque parte, siue ex altera tantùm: vt ff. de calum. l. j. & de in ius voc. l. pen. & ff. de alien. iudic. mut. l. vel post annum. Accurs.

Prætoriæ rei persecutoriæ sunt perpetuæ.

Prætoriæ pœnales sunt annales.

¶ Vide pro declaratione Bar. in l. in honorariis. ff. de act. & obl. Syl.

ADDITIO.

Sed secundum Ang. illa est pœnalis ex vna parte tantū: & ideo non videt̄ bene excipi. Sed Bar. in l. in honorariis. ff. de act. & obl. cōcludit, q oēs rei persecutorię ex vtraq; parte sunt perpetuæ. Ex parte autē actoris rei persecutorię: & ex parte rei pœnales, & finiuntur anno.

¶ c Intra annum. scilicet, vtilem. Nam de talibus annis prętores loquebantur: vt patet ff. de vi, & vi ar. l. j. §. quod autem ait Prętor. vers. annus. & ff. de ædi. edi. l. sciendum. §. fin. nisi in casu, vbi est inutilis ad sui principium: sed continuus ad sui processum: vt ff. de calum. l. annus.

¶ d Aliquando. Ecce quare dicit plerunque.

¶ e Constitutionibus. De quibus dixit suprà eod. in princ.

¶ f Bonorū possessori. i. cuilibet possessori, qui vult succedere de iure prętorio, qui habet hęreditatis petitionē bonorū possessoriam: de qua habes ff. de bon. poss. hered. pet. per totū. Acc.

¶ g Hęredis loco sunt. Vt quibus restituta est hęreditas per fideicommissum: quibus datur hęreditatis petitio fideicommissaria: de qua habes ff. de fideic. hęred. pet. per totum. Et hę duę sunt rei persecutoriæ. Accur.

¶ h Proficiscatur. Not. actionem furti manifesti esse pretoriam: sed non manifesti est ciuilis: vt s. de noxa. §. sunt autem. Accurs.

¶ i Existimauit. s. Prætor, & idem in quali-

qualibet pœnali in eo, quod peruenit ad delinquentem, vt ff. de vi, & vi ar. l. j. in princ. & ff. de do. l. Sabinus.

Non autem omnes. CASVS. Quæro, dantúrne actiones hęredibus, & in hęredes? vt ecce, Titius vestē mihi subripuit: mortuus est. habebóne in ipsi⁹ heredem furti actionem? minimè. Quid si me mortuo meus hęres actionem in Titiū postulet? Dabitur ex furto quidem, damno, & rapina: sed non ex iniuria. Quid autē de actionibus, quæ nascuntur ex contractu? Et hæredibus, & in hæredes dantur, præterquā in hac depositi specie. Deposui apud te meā vestem, eam vtendo cōtriuisti, ac corrupisti, in hæredem tuum eo nomine non competit actio. Sed ecce, Librum mihi subripuisti, furti tecum egi, alteruter, aut vterque nostrum moritur, nonne cum alterutrius, aut vtriusque hærede peragi iudicium poterit? maximè. Cor. Vib.

ctionem iniuriarum: actiones autem ex contractu dolo inter aduersum hæredes (si mihi ex eo ad eos peruenerit) omnino competunt. Omnes tamen pœnales actiones, lite contestata, contra hæredes transeunt.

Non autem[a] omnes actiōes, quæ in aliquē aut ipso iure[b] cōpetunt, aut à Prætore dātur, & in hæredem æquè competūt, aut dari solent[c]. est enim certissima iuris regula. Ex maleficiis[d] pœnales actiones in heredē rei * nō cōpetere[e]: veluti furti, vi bonorū

*abest.

Not. quòd nō valet ista consequentia, actio datur contra aliquem: ergo contra eius hæredem. Item quòd appellatione iuris venit ciuile: sed hoc est pręcipuè propter aliud membrum distinctionis, videlicet, aut à Prætore datur: licet in bonis codicibus adsit illud verbum, ipso iure ciuili. Item, ꝙ actiones pœnales ex maleficiis non dantur contra hæredes. Item, ꝙ actio iniuriarum denegatur hæredi: rationem ponit gl. vbi videbimus. Item, ꝙ actio de dolo non datur contra heredem, siue actio descendat ex delicto, siue ex contractu, nisi aliquid ad hæredem peruenit. Item, quòd actiones pœnales si fuerint cōtestatæ trāseunt ad hęredes. Ratio est: quia in ipsa contestatione oritur quidam quasi contractus inter partes. l. iij. §. idem scribit. ff. de pecul. & ibi doct. adeò, quòd actio postea trāsmittitur ad hæredem vigore illius quasi contractus, non autem virtute prioris actionis. Syl.

Actionis duplex diuisio.

a Non autē. Hîc ponit diuisionem, quòd aliæ sunt transitoriæ, aliæ non: sed superior fuit, quòd aliæ erāt perpetuæ, aliæ non: vt s. eod. in princ.

b Ipso iure. s. ciuili.

ADDITIO. Rectè. Accursius: ita tamen vt ipso nō per excellentiā dictū putemus, quemadmodū quibusdam placet: sed relatiuū sit, ius ciuile, de quo modo dixerat, respiciens. Nulla enim ita actio cuiquam competebat, vt non à Prætore vrbano impetrāda esset, quēadmodum in Actionibus Hotomanus docuit. Sed Tribonianus Barbarus, & Latina lingua vt extranea vtens, sic obscurè locutus est.

c Dari solent. s. iure prætorio. Acc.

d Ex maleficiis. s. priuatis, vt subiicit in exēplis: & subaudi vel quasi maleficiis: vt s. de oblig. ex quasi deli. §. fin. Quid in publicis, de quibus tractatur j. de pub. iud. respon. idē, & plus: quia etiā lite contestata non transeunt contra heredes: vt ff. de accus. l. ex iudiciorū. nisi in quinque casibus. Primus est leg. Iul. maiest. in duobus capitulis tantùm eius legis: vt ff. ad l. Iul. maiest. l. fin. Secundus est crimen hæresis: vt C. de apost. l. ij. & l. apostatarum. in fin. Tertius est crimen repetundarum. Quartus est de residuis. Quintus peculatus crimen: vt ff. ad leg. Iul. pec. l. fi.

Actiones ex maleficio in duobus casibus trāseunt in hæredes.

e Non competere. Nisi lis fuerit cōtestata: vt j. eo. §. pœnales. & ff. de act. l. ex iudiciorū. in fin. Item nisi aliquid ad heredē peruenerit, tūc enim tenetur: vt ff. de cal. l. in heredē. & ff. quod me. caus. l. videamus. [Dic ꝙ ratio est, quam ponit tex. in d. l. heredē. videlicet, ꝙ turpia lucra sunt ab heredibus extorquenda, licet crimina extinguātur. Lucrari enim non debet hæres ex delicto defuncti, de quo non tenetur, & quando ipse tenetur eo ꝙ aliquid ad eum peruenit, tunc non tenetur actione ex illo delicto: sed actione in factum. l. j. §. fi. ff. de vi, & vi arm. & declarat Dec. in l. pupillū. §. in hæredes ff. de reg. iur. vbi vid. pro declaratio-

Iniuriarū actio non datur hæredi ratione duplici.

ne huius materiæ.Syl.] In duobus tamen casibus est cōtra: vt in act.vi bo. rapt.quæ non datur in hæredem,licet ad hæredem aliquid peruenerit , sed furtiua datur condictio:vt ff.vi bonorum raptorum. l.ij.§.fin. Item interdicto vnde vi:quod non datur in heredem: sed in factum actio: vt ff.de vi & vi arma.l.ij.§.fin.

* iniuria.

raptorum,iniuriarum damni iniuriæ a *. Sed hæredibus b huiusmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta iniuriarum actione c,& si qua alia similis inueniatur d. Aliquando tamen etiam ex cōtractu e actio f contra hæredem non competit : veluti cùm testator dolosè g versatus sit,& ad hæredem h eius nihil

¶ a Damni iniuriæ. Legis Aquiliæ actio.

¶ b Sed hæredibus.id est,hęredibus eorum,qui passi sunt hæc maleficia.

¶ c Iniuriarum actione.Nam hęc non datur hæredi,nisi lis contestetur: hoc ideo,quia non est in bonis nostris ante litem contestatam: vt ff.de iniur.l. iniuriarū.iij.& l.iniuriarū.j.in princ. & in glo.ij.Est & alia ratio:quia nihil mihi de patrimonio abest , nec reo adest:vt ff.de collatio.bono.l.cū emancipati.§.emācipatus. [Ratio est secundum gl.& Bart.ibi : quia non habetur respectus ad ipsam rem , vel pecuniā: sed ad ipsam contumeliam.Syl.]Sunt & aliæ similes ei,vt subiicit:in quibus nec actori aliquid de patrimonio abest,nec reo aliquid adest:vnde idem iuris est,quod & in ista : vt est actio in factū,quæ datur contra libertū vocātem patronū in ius sine venia,in 50.aureos,vel in filiū vocantem patrem:vt j.de pœn.teme.litig.§.fi.& ff.de in ius voc.l.pe. Idem in popularibus actionibus:vt si quis habeat positum vel suspensum:vt ff.de iis,quid eiece.vel effude.l.si verò.§.quę autem.[Intellige, nisi lis fuerit contestata:quia tunc dicitur sibi appropriasse.l.licet.in prin. ff.de procurator.vt per Ang.hîc.Syl.] Quidā dicūt idem de actione in factū de calumniatoribus:vt ff.de calum.l. hæc actio. Sed certè ibi alia est ratio: quia habet condictionem ob turpem cau.vt ibi dicitur. Item quia abest ibi aliquid actori,&adest aliquid reo,vnde non est similis supra dictis.

Iniuriarū actio aliquas habet similes conueniendas.

¶ Dic tu secundum Ang.hîc,quòd hęc ratio nihil est:& distingue,vt per eum hîc.Syluest.

¶ d Inueniatur. Hîc continuatur ille §.qui est j.eod.§.pœnales.

¶ e Etiam ex contractu. Non solùm ex delicto.Accursius.

¶ f Actio. scilicet de dolo, nata propter dolum adhibitum in contrahendo.Nam si dedit dolus causam cōtractui,non agitur actione ex eo contractu, cùm nullus sit:sed de dolo, vt hîc, & ff. de dolo. l.& eleganter. in princi. Si enim esset incidens: ageretur actione ex eo cōtractu,vt purgaretur dolus : vt ff. de act.empt.l. Iulianus.§.si venditor. & daretur in hęredes:vt ff.de actio.& obligatio.l.ex contractibus.Vel pone casum , quòd dolus fuit incidens vel superueniens: & remanet contractus: & non agitur contra hæredē nisi peruenerit aliquid ad eum: vt in actione depositi,quæ datur in duplum contra eum,qui dolum commisit in deposito causa tumultus,vel incēdii,vel ruinę, vel naufragii:sed in hæredem non datur in duplum ex dolo defuncti, licet in simplū detur: vt ff.deposi. l.prima. Item qualis est actio in factum , quæ datur contra agrimensorem non autem aduersus heredem:vt ff.si mensor fals.modium dixe.l.iij.§.pen. Item in actiōe ex stipulatu iudicio sisti, in eo, qui erat conuentus iniuriarum:vt ff.si quis cau.l.si eum.§.iniuriarum.Idem est in actione tributoria,vt ff.de tri.l. illud.§.fi.& de his casib⁹ loquitur hic §.cum dixit ex contractu in hæredem non dari quandoque. Alias autem ex contractu agitur cōtra hæredem,etiā de dolo defuncti regulariter, vt ff.de act.& oblig.l.ex contractibus. & l.ex depositi, quæ sunt huic contrariæ. & hanc specialitatem, si velis tenere primam opinionem ,denotat hæc litera, cùm dicit,Aliquando tamen,&c.

Dolus aliquando dat causam contractui,aliquando incidit in cōtractum.

Actio depositi datur in duplum in quatuor casibus, non tamen in hæredē.

Actiões ex cōtractu descendentes, quæ non dantur in hæredes.

¶ g Dolosè. Dolo dante causam contractui.Vel dic incidenti, vel superueniente,vt modò diximus.Accur.

¶ h Ad hæredem. Sed si superuenisset , actio in factum perpetuò contra hæredem, & contra defunctum daretur,vt ff.de dolo.l.itaque. Sed de dolo olim intra annum , vtilem hodie intra biennium continuum datur , vt C.de dol.l.fin.

¶ a Dixi-

ex eo dolo peruenit. Pœnales autē actiones, quas suprà dixim⁹ a, si ab ipsis principalibus psonis fuerint cōtestatæ b: & hæredibus dātur c, & cōtra hæredes trāseunt d,

Si pendente adhuc iudicio reus satisfecerit, ab obseruatione iudicii absoluendus est.

Superest e vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is, cū quo actū est, satisfaciat actori, officio iudicis conuenit eū absoluere f: licet in ea causa fuisset iudicii accipiendi tēpore, vt dānari deberet: & hoc est, qđ anteà vulgo dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse.

TIT. XIII.

DE EXCEPTIONIBUS.

Institutæ idcirco

a Diximus.s. eod. §. non autē omnes. Accursius.

b Contestatę. Imò vt dentur heredi, sola pręparatio sufficit: vt ff. de inoffic. testamem. l. posthumus. §. fina. Ioan. Vel sine præparatione datur quęrela hæredi hodie.

Operæ liberto impositæ non transeunt ad hæredem extraneū.

Hec glos. reprobatur secūdum Ang. hîc: quia illud est speciale in querela, non in aliis. Syluest.

c Dātur. Nisi in duob⁹ casib⁹. Prim⁹ cùm agit ad operas cōtra libertū, & moritur patron⁹ extraneo hærede relicto: ad quē nō trāseunt operæ, etiā lite cōtestata: vt ff. de oper. liberto. l. si operarū iudicio. Secundus in patre repetente dotem filiæ, quæ à viro diuerterat, si decedat pater extraneo herede relicto, etiam lite contestata: vt C. de rei vxori. actione. l. vnica. §. videamus.

ADDITIO. Nam eo ipso quòd mater moritur, vel aliter filia efficitur sui iuris: statim actio cōsolidatur in filiam: vt dicta. l. vnic. §. videam⁹. licet pater fuerit lit. cōtestatus: & sic propter hoc non facit transitum in suum hæredē. & sic est speciale in dote: quia est pprium patrimoniū filiæ: vt l. iij. §. sed vtrùm. in fin. ff. de minori. & facit l. Pomponius Philadelphus. ff. familiæ erciscundæ. Angelus Aret.

d Transeunt. Nisi in duobus casib⁹. Primus in actione de dolo. C. de do. l. fin. Secundus in retractione alicuius in seruitutē vel libertinitatem, q. per conclusionem pronūtiatus fuerat ingenus: vt ff. ne de statu defunct. l. j. §. sed interdum.

Superest. THEMA. Antonius in Mæuium egit actione pro socio. Meuius primùm calumniatur: deinde cùm videret se malam causam habere, & damnatum iri, itaque se in famē fore: cōfessus est culpam, actoríque satisfecit. Quæritur an possit iudex Męuiū absoluere: id est, liberatum ab actione dimittere. Imperator respōdet, posse. Quid autē in actore, si actor vult desistere à persequendo Męuio? Frāc. Hotomanus in commēta. in Orationem Ciceronis p Q. Roscio ostēdit hoc etiā practicari solitum in actore. Cor. Vib.

Nota ergo, q̄ omnia iudicia sūt absolutoria. Itē, quomodo intelligantᷣ ista verba: & quæ sit ratio quare omnia iudicia sint absolutoria. Itē, q̄ licet quandocunque ante rem iudicatam soluere quod petitur. Item intellige, quod debēt solui expensæ legitime, vt not. docto. in l. postquam liti. C. de pactis. & tradit Deci⁹ in c. interposita. §. ille denique. in primo notabi. de appellatio. Item, quòd soluens quod petitur, pōt petere se absolui, & hoc est ex abundanti. Nam talis sententia non est necessaria, secundum Bald. in c. dudum. de electio. Not. quòd soluens non cogitur subire iudicium. Syluest.

e Superest. Hæc de vita, & transitu actionū, secundū qđ in titulo pmisit, dicta sūt: nūc de iudicis officio dicit qđ cùm exponere debeat, iā pauca, vt modicū respiret, deliberat. nā conceptum sermonem quis retinere potest? quia igitur iam cōcepit in animo tractare de officio iudicis, quomodo poterit tacere, quin dicat aliquid hìc?

f Absoluere. scilicet ab obseruatione iudicii. nam principalis causa est sublata solutione: vt s̄. quibus modis tollitur obliga. in princip. Accur.

DE EXCEPTIONIBVS.

Quia exceptio tenet vicē actionis: vt ff. de exce. l. j. ideo post actiones ponit de exceptio. Vel q.a de armis actorū vidimus. & de reorū armis vidēdū est. ideo dicit, vt sequitur. Accur.

Equitur. THEMA. Satis iā eos, qui in ius vocāt, instruxisti: equum ēst nunc, vt eos quoque qui vocantur, instituas. Quod nam illis à iure ciuili præsidium datur? Exceptio. Quid est Exceptio? Dicta est ab excipiendo, id est, amputādo rescādóque de actoris intentione, veluti, Terrore tibi allato coegite stipulāti mihi cētū ꝓmittere. Ius ciuile mihi actionē cōcedit. Dicet ergo Prætor, Si paret hūc illi centum promisisse. Quoniā autē perini quū est terrore coactū soluere, Prætor hāc appendiculā adscribet, Nisi terrore adductum ꝓmisisse appareat. Vides vt hæc adscriptio excipiat atque amputet aliquid de actoris intentione? Cornelius Vibulanus.

fuerunt exceptiones quæ ipso iure ...

Sequitur, vt de exceptionib⁹ dispiciamus. Cōparatæ [a] autē sunt exceptiones defendendorum eorū [b] gratia, cum quibus agitur. Sæpè enim accidit, vt licet ipsa ꝓsecutio, qua actor experitur, iusta sit [c]: tamen iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus [d], aut errore lapsus stipulanti Titio promisisti [e], quod non debueras promittere, *palàm est, iure ciuili te obligatum esse [f]: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est [g]: sed iniquū [h] est te condēnari. Ideóque datur tibi exceptio, Quod metus causa [i], aut doli [k] mali, aut in factum [l] cōposita ad impugnādam actionem.

*abest, Th.

Not. quòd exceptiones sunt arma reorum. Item, quòd fuerunt inuentę ad defendendum, non ad offendendum. Itē, quòd actio aliquando mero iure valet: tamen est iniqua respectu eius qui conuenitur. Itē, quod licet ille qui dolo, metu, vel errore ductus aliquid ꝓmisit, mero iure teneatur, habet tamen exceptionem à Prætore. Item, quòd exceptio fundatur pręcipuè in æquitate, & ad rationem huius text. vide omnino Fortu. Hispan. in l. iurisgentium. §. Prætor ait. versic. quartò infero. ff. de pact. & singularē declarationem ad hunc tex. vide per eundem in l. si vnus. §. pactus ff. de pact. Quomodo autem fuerit inuenta exceptio, & plura de ea vide per Hierony. Veron. in repetitio. rubr. ff. de verbo. obligationib. Syl.

a Comparatæ. Aliâs inuentæ. Acc.

b Eorum. scilicet reorum. Nam ipsi sunt, cum quibus agitur, vt ff. de iureiuran. l. iij. in princip. & in §. eum.

c Iusta sit. Prima facie.

d Dolo inductis. Hoc est in stricti iuris iudiciis: in bonæ fidei autē iudiciis ipso iure non tenet cōtract⁹. ff. de dol. mal. l. & eleganter. in prin. Accur.

ADDITIO. Hoc verum in odium dolosi: sed in sui præiudicium tenet contractus: & ex eo potest conueniri, nisi lex resistat actui: quia tunc ex neutra parte datur actio: vt est glos. in l. à diuo Pio. ff. de rit. nuptia. in glos. ij. & Bald. in l. j. C. plus vale. qđ agitur. Ang.

e Promisisti. Credens te debere, cùm non deberes, vt hic. & ff. de exception. dol. l. iij. §. circa.

f Obligatum esse. scilicet inspecto iuris rigore, de æquitate obligatus nō es: vt ff. de liber. caus. l. obligatus est. §. obligatum. & ff de verb. signifi. l. si creditor. quæ sunt contra.

g Efficax est. scilicet, in sui substantia. Nā ciuiliter, & naturaliter est obligatus, & purè: sed nō est efficax, quantū ad opē exactionis. Vel dic, efficax est inspecto genere. Nam prima facie cōdēnadus videtur: sed inspecta qualitate, q. a. sit dolo facta, vel metu, vel simili causa impediatur, est inefficax. & ita expone in sequentibus casibus.

h Iniquum. Not. quòd contra iniquitatem, & sic econtra ex æquitate datur reo excep. l. qui ęquitate. ff. de do. ma. exce. Angelus.

i Metus causa. Hoc quando metu fuit compulsus.

k Doli. hoc quādo inductus fuit per dolum.

l In factum. redde singula singulis propositis causis secundum Ioannem. Sed nōne hoc tertio casu, scilicet quando per errorē promisit, datur doli exceptio? Certè sic: vt ff. de doli

doli mali excepti. l. ij. §. circa. Quare dic, quòd hęc actio in factum est proponenda in subsidium doli exceptionis, scilicet contra patronum, & parentem, contra quos turpes exceptiones non opponuntur: vt ff. de dol. ma. exceptione. l. apud Celsum. §. aduersus. & ita hîc accipitur. Accursius.

¶ Idem iuris. CASVS Olim post mutuū datum plerunque stipulatio interponebatur. Finge me quum tibi mox numeratur⁹ viderer, stipulatum esse, Centum quę tibi mutuo dedi, dare spondes? Respōdisti, Spōdeo. Peto abs te postea centū ex stipulatu. Prætor mihi actionem denegare nō potest. Quomodo enī? quū ea legibus mihi concedatur: sed adscribet exceptionē, Nisi non numeratam esse pecuniam appareat. Corn. Vibul.

¶ a Scriptū est. suprà de li. obligatio.

¶ b Constitutione: Vt C. de non numerata pecunia. l. in contractibus.

¶ Prætereà si debitor. CASVS. Debebam tibi centum: deinde conuenit inter nos, pactíque sumus, ne ea peteres: hoc simplici ac nudo pacto, quòd stipulatione non confirmatum est, actio non extinguitur: sed Prætor simul adscribet, Nisi pactum conuentum de non petendo inter eos appareat. Cor. Vibul.

Pactum de non petendo tres habet effectus.

¶ c Peteretur. Not. quòd pactum de non petendo tria operatur. Nam tollit naturalem ipso iure: vt ff. de sol. l. Stichum. §. naturalis. Item elidit ciuilem, vt in hoc §. Item obligat naturaliter paciscentem non petere. Nam & aliâs quis est obligatus naturaliter aliquid non facere, vt non facere furtum: vt suprà de obl. quæ ex delict. nasc. §. j.

¶ *Qui [illegible] sus fuit, exceptione non numeratæ pecu[illegible]*

¶ Idem iuris est, si quis quasi* credēdi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est: dare enim te oportet, cùm ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est eo nomine te cōdemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. Cuius tēpora nos (secundum quod iam superioribus libris scriptum est[a]) constitutione[b] nostra coartauimus.

*abest.

¶ *Si debitori creditor [illegible]*

¶ *non petere pactus [illegible] conuenti exceptio aduersus creditorem agentem partium.*

¶ Prætereà debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur[c], nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes nō omnino[d]* dissoluūtur. qua de causa efficax est aduersus eū actio, quam* actor intendit, si apparet[e]* eum dare oportere. Sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

* omnimodo.

*qua.

*paret.

¶ *Qui iurciurando delato se nihil [illegible]*

¶ d Non omnino. Quia non ciuilis, sed naturalis tantùm: vt ff. de sol. l. Stichum. §. naturalis. In casibus tamen etiā ipso iure vtrūq; tollit pactum: vt in maleficiis factis, si quis paciscatur, ne agatur. Item, in pignore remisso per pactum: vt ff. de pact. l. si tibi. §. quędam actiones. & §. de pignore.

¶ Adde, quòd ratio est: quia in maleficiis agimus de odio: & ideo lex pertulit vt facilius tollerentur: vel quia in maleficiis non est verus consensus, quæ sunt rationes allegatę per doctor. sed ego aliâs dicebam, quòd ratio erat: quia in maleficiis oriebatur tantùm obligatio naturalis procedens ab illo tacito consensu, quæ tamen nescio quomodo recipiebatur à leg. non per viam obligationis, sed nudi pacti. vnde nil mirum si ex simplici & solo pacto, & sic ex contrario naturæ vinculo tollebatur. Syl.

¶ e Si apparet. Oratio posita loco actionis, secundum P. sed secundum Ioan. contra: vt diximus suprà de act. §. sic itaque.

¶ Aequè si debitor. CASVS. Debebam tibi centum, quæ quum à me petiturus esses, delato mihi abs te iura-

mento iuraui me tibi non debere: hoc iuramentum non perimit tuam actionem. Prętor tamen quum tibi iudiciū dabit, si paret illum huic centū debere, exceptionem adscribet, Nisi si illū iurasse nihil se debere appareat, quòd in actionibus in rē eodē modo iudicandum est. Cor. Vib.

¶ Not. quòd iuramētum debet deferri à creditore. Item, ꝙ iurās remanet obligatus, & opus est exceptione. Item, ꝙ hæc exceptio, vt aliæ prouenit ex æquitate. Syl.

¶ a Iniquū est. Hic not. simile ff. de in lit. iur. l. fi. & ff. de iureiur. l. nā postea. §. iureiurando dato. & ff. de dol. ma. l. nā suf ficit. hoc tamen fallit, quoties est contra leges iuratum: quia non seruatur sacramentum: vt in authēt. sceni. non solùm. §. nō enim, si quis. quæ est C. de nuptiis. authenti. quod eis. & ff. de iur. patro. l. adigere. C. de leg. & constit. l. non dubium. in fin. Item quando veritas aliâs per testimoniū potest inueniri, vt C. de reb. credi. l. fin. Item quando defertur sacramentum à iudice: vt ff. de iureiur. l. admonendi. aliàs autē obtinet quod hîc dicitur.

¶ b Rem suam esse. Distinguitur tamē vtrum iuret suā rem esse, vel petitoris non esse: quia si iuret suā esse, datur sibi actiō & exceptio: sed si iuret petitoris non esse, nascitur sibi exceptio contra petitorem tantum, vt ff. de iureiuran. l. sed & si possessori. j. & ij. respons. ibi, non enim.

¶ Item si in iudicio. CASVS. Egi tecum, centū te mihi debere intendens, absolutus es. Prætor tamen postulanti mihi actionē in eadem centū iterū dabit. sed exceptionē adscribet, Ni rem iudicatā appareat. Cornelius Vibulanus.

¶ Not. quòd sententia & res iudicata non tollunt actionem, & obligationē: quia cùm sit ciuile vinculum tantùm, non potest remouere nisi ciuilem obligationem, vt declarat gloss. Item. quòd non opposita exceptione rei iudicatæ, iudicium procederet. Item, quòd conuentus reali potest certo modo dici obligatus. Syluest.

¶ c Actum fuerit. Subaudi, & fueris absolutus. sicut hîc innuit.

ADDITIO. Intelligas istū tex. cùm ista gl. quòd reus fuit absolutus: vt infrà patet. Angelus.

¶ d Obligatio durat. scilicet, si primò erat obligatus. vnde si soluat, non repetit, cùm debitum soluat: vt ff. de cōdict. indeb. l. Iulianus. & l. iudex. Et caue tibi: quia per iusiurandū, & per pactum naturalis tollitur obligatio, & remanet ciuilis: vt ff. de iureiurand. l. fina. in princip. & ff. de solutio. l. Stichum, aut Pamphilum. §. naturalis. Sed per sententiam tollitur ciuilis, & remanet naturalis: vt ff. de condictio. indeb. l. Iulianus. Sed cùm actionem

debere asseruit, ipso iure liberatus non est: sed exceptione iu[illegible]

aequè si quis in rem conuetus, rem petitam suam esse iurauerit, non propterea actor dominus esse [illegible]

¶ Aequè si debitor creditore deferēte iurauerit, nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet*. sed quia iniquū est[a], de periurio queri: defenditur per exceptionem iurisiurādi. In iis quoq; actionibus, quibus in rem agitur, æquè necessariæ sūt exceptiones: veluti, si, petitore deferente possessor iurauerit eā rem suā esse[b], & nihilominus petitor eandem rem vēdicet. Licet enim verum sit, quod intendit, (id est, rē eius* esse,) iniquum tamen est possessorē condemnari.

¶ *Absolutio rei cōuen[illegible] actionē minimè tollit, absolutio tamen [illegible] ptionem acquirit.*

¶ Item si in iudicio tecum actum fuerit[c], siue in rē, siue in personā: nihilominus obligatio durat[d], & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus te agi potest: sed debes per exceptionē rei iudicatæ adiuuari.

¶ *Hæc prior est exceptionum diuisio, vt quædā ciuiles sint, quædam prætoriæ.*

¶ Hæc exēpli causa retulisse sufficiat. Alioqui quam

*manet.

*suam.

Iuramētum contra leges non est seruandum.

Iuro rē meā esse, & iuro tuam non esse differūt.

Obligatio naturalis tollitur per pactum: sed ciuilis per sententiam.

nem inducat res iudicata, vbi nulla omnino erat, vt C. de rebus cred. l. a creditori, quare non tollit vbi est? Resp. res iudicata de iure ciuili est, & ideo tollit & inducit ea, quæ sunt de iure ciuili: & ita obligationem ciuilē tollit: & actionem (quæ est de iure ciuili) inducit: vt ff. de orig. iuris. l. ij. §. deinde ex his. Ea autem, quæ sunt iuris naturalis, non tollit: vt obligationē naturalem. vt arg. s. de legiti. agna. tut. §. fin.

Sententia est de iure ciuili.

Istam gl. intellige de iuramēto voluntario, & sic delato à parte parti: nō autē de necessario: quia illud habet eandem vim, sicut res iudi. vt l. ij. ff. de iureiur.

a Ex legibus. Vt ne quis conueniatur, nisi corā suo iudice, vt C. de excep. l. fin.

b Legis vicē obtinent. vt in senatusconsultis: vt s. tit. j. in princip. sicut & exceptio Macedoniani, Velleiani: vt ff. ad Macedo. & Velleian. per totum titul. Accursius.

c Prætoris iurisdictione. vt de dolo malo, & metus causa: vt ff. de except. dol. per totum. Itē pacti: vt ff. de pact. l. iuris gentium. §. Prætor ait. Accur.

Appellatur. Diuiditur principaliter in tres partes. Primò ponit duplicem distinctionem exceptionū. quia quædam sunt perpetuæ, & quædā temporales. Item quædā sunt peremptoriæ, & quædam dilatoriæ. Secundò ponit exempla cuiuslibet. Tertiò ponit quā pœnā olim patiebatur, & quam hodie patitur, qui pendēte dilatione legali, vel lata ab homine, ante dilationē finitā egerit. Secunda ibi, Perpetuæ, & peremptoriæ. Tertia ibi, Alioqui.

ex multis, variisq; causis exceptiones necessariæ sint*, ex latioribus Digestorum, seu Pandectarū libris intelligi pōt. Quarū quædam ex legibus a, vel ex iis, quæ legis vicē obtinēt b, vel ex ipsius prætoris iurisdictione c substantiā capiunt.

*sunt

Iam adest posterior [illegible] *vt quædam* [illegible]*tuæ, & peremptoriæ sint: quædā temporales, & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ sunt,* [illegible] *sam principalē peri*[illegible] *rò sunt, quæ ad tempus nocēt, & actionem in tempus differre solent, vt exceptio pacti, ne intra certum tempus petatur, & similes: quæ olim ante tempus agēti opposita, actionē omnino consumebāt: hodie verò duplū induciarum debitori tribuunt: item finito tempore non antea actor audiendus est, quam expensas litis refuderit.*

Appellantur autē exceptiones, aliæ perpetuæ, & peremptoriæ: aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper d agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimūt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causā factum est, & pacti conuenti, cùm ita conuenerit* ne omnino pecunia peteretur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilatio-

d Semper. i. Sine præfinitione temporis: vt ff. de do. excep. l. pure. §. fin. ita tāmē, si ante sententiā opponantur: vt C. senten. rescind. nō pos. l. peremptorias: nisi in septē casibus, in quibus opponi possunt etiā post sententiam, vt ratione ætatis, vt C. sen. rescin. nō pos. l. peremptorias. & ff. de min. l. minor. xxv. ann. omissam. Itē miles, vt C. de iu. & fa. igno. l. j. Item in Macedoniano & Velleiano: vt ff. ad Macedonian. l. tametsi. Item in donatore, qui opponit, vt nō cōueniatur, nisi in quātum facere potest, etiam post sentētiam, vt ff. de re iudi. l. Nesennius. §. fina. Item exceptio falsi procuratoris, vt C. de procurat. l. licet. Secùs, si ratione personæ procuratoris opponatur exceptio: vt quia sit miles, vel mulier: quia talis exceptio est dilatoria: vt infrà §. præterea. Item vbicunque dicerem nullum fuisse iudicium, vt quia sit venalis sententia, vel falsis testibus, vel instrumentis iudicata: vt C. quando prouoc. non est neces. l. venales. vel cùm iudex sit non suus: vt C. si à non compet. iudi. per totum. Item si iniquè à iudice

*conuenit.

compulsus est eo tēpore, quo cōpelli nō debuit: vt ff. de fe. l. j. Sed dilatoria proponitur ante litem contestatā: sed probatur post, quàm actor mōstrauerit, quod asseruerat: vt C. de prob. l. ex ceptione. & C. de exceptio. l. si quidē. Secus in exceptione fori: quia ante litem contestatā opponi & probari debet secūdum quosdā: vt ff. eo. l. pen. Sed quid de exceptione non numeratæ pecuniæ, nūquid est perpetua vel tēporalis? Respō. quidam anomalam eā esse. Nos dicimus, ꝙ est tēporalis biennij, s. vel triginta dierum: vt s. de lib. obli. §. fi. & C. de non numer. pecu. l. in contractibus. §. j. & §. super cæteris. Sed in hoc potest dici anomala: quòd cùm aliâs probet, qui excipit, hîc tamen non probat: vt C. de non nu. pec. l. si ex cautiōe tua. Item quare in exceptione nō numeratæ dotis? & eodē modo solue: vt C. de dot. cau. non num. l. fin. & authent. ibi posita. Item quid de ea, quæ opponitur, vt quis cōueniatur inquantum facere potest? Respond. eam esse temporalem: quia præsumo quòd aliqua acquiret: & sic posteà poterit soluere: vt C. arbitr. tut. l. si defunctus. Nam non repetitur, quod soluitur: licet facere non possit commodè: vt ff. de condictio. indebiti. l. nam & maritus. quod fieret, si esset perpetua, cum sit fauorabilis: vt ff. de condictione indebit. l. qui exceptionem. Et circa hoc vide quod not. in l. prima. C. de iuris, & fact. ignorantia.

nē tribuunt: qualis est pacti cōuenti [a], cùm ita cōuenerit, Ne intra certū tempus ageretur, veluti intra quinquenniū. Nam finito eo tempore, nō impeditur actor rē exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus obiicitur exceptio, aut pacti conuenti [b], aut alia similis [c], differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tēpus egerint, obiectáq; sit exceptio, neque eo iudicio quicquā consequebatur, propter exceptionē: neque post tempus olim agere poterant, cū temerè rē in iudiciū deducebant, & consumebant: qua ratione rem amittebant [d].

¶ *Hodie si actor plus petat tempore, siue [illegible] reo induciæ duplicentur, & idem a- [illegible] per principali nego [illegible]*

¶ Hodie autē non ita strictè hoc procedere volumus: sed eū, qui ante tēpus, vel pactionis, vel obligationis litem inferre ausus sit *, Zenonianæ constitutioni [e] subiacere censemus: quā sacratissimus legislator de iis q tēpore plus petierint protulit: vt & inducias, quas ipse actor sponte* indulserit, vel quas natura actionis continet [f], si contempserit, in duplum [g]

¶ a Pacti conuenti. s. exceptio.

¶ b Pacti conuenti. scilicet vsque ad quinquennisi.

c Alia similis. Veluti si quis stipuletur id quod in vtero est, vel fructus futuros, vel domum certo loco ędificari, vel cùm Romæ esset, Ephesi dari stipulatus est: vt ff. de verbo. obli. l. interdū. secundum Azo.

¶ d Rem amittebāt. facit s. de actio. §. si quis agens. & ff. de libe. leg. l. non solùm. §. fi. & C. de iur. fisc. l. iustas. lib. x.

¶ Hodie autem. THEMA. Qui mihi centū deberes, pactum feci de non petendo in quinquennium: anno tertio exacto petij. Lex noua sic me punit, vt quia petii biennio antè quàm pactus eram, biennium duplicetur, & expectetur adhuc quadriennium: deinde vt impensas à te hoc priore factas tibi rependam. Cor. Vib.

*est.

*sponte.

¶ Not. quę erat olim pœna plus petentium, & quę hodie: & satis fuit dictum s. in tit. de act. §. plus autem, Syluest.

¶ Zenonianæ constitutioni. scilicet, Græcæ, cuius meminit suprà de act. §. sed hęc quidem.

¶ f Continet. Quod dic, vt modo dixi per l. interdum. ff. de verb. oblig.

¶ g In duplum. sed videtur quòd nullam patiatur pœnam: vt ff. de pet. hæ. l.

hæc.l.quod si in diem.in princip.quæ est huic contra.Sed dic illam corrigi. vel melius,speciale est ibi, q.a ad hoc solùm agebatur, vt eodem iure penes agentem haberetur,quo erat apud defunctum: vnde de nõ fuit plus petitum.

¶ a Iniuriã. Nõ tamẽ talem, ꝓpter quam agere possent.

¶ b Tali pœna perterriti. Facit C. ad legem Iul.rep.l.j.& ff. de pœ.l.capitaliũ.§.penul.& C.de inoffic.testã.l.si quis in suo.in fin.prin. respon.

¶ Præterea etiam ex persona. CASVS. Trasymach⁹ miles agere alieno nomine contra me volebat impetrabit quidem à Prætore actionem:sed simul adscribetur exceptio,nisi actorem militem esse appareat. Sed quo nomine illa exceptio appellabit? Dilatoria: quia per eã protrudo ac differo iudicium in aliud tempus:& ex persona, quia non in re,sed in persona actoris causã differendi iudicii nactus sum.Cor Vibul.

sciplina militari non distrahatur:& ꝑ cõsequens ꝙ iura attendunt in militibus plus publicũ fauorem q̃ priuatũ ipsorummet militum Syluest.

¶ c Mulierem.Quæ pro alio agere nõ potest,nisi ꝓ parẽtibus, si morbus, aut ætas eos impediat: nec sit qui eorũm nomine agãt:vt ff de procu.l. fœminas. Accursius.

ADDITIO. Mater tamen non admitteretur pro filio minore etiam ad defendendum: nisi in causa appellationis: & est ratio, quia est maioris pręiudicii: q̃ principalis.Ang.

¶ d Nec pro patre vel matre. Nisi ꝓ eorum libertate: vt ff.de lib. cau. l. iij. quæ est cõtra, secundũ Ioann.

ADDITIO. Dic ꝙ in isto casu dicitur de fędere causam ꝓpriam ꝓ suo interesse: vt l.j. ij.iij.& iiij. ff. de libe.cau. facit l.non tãtùm ff.de app.

habeant ii, qui talem iniuriam[a] passi sint: & post eas finitas non aliter litem suscipiant,nisi omnes expensas litis acceperint:vt actores tali pœna perterriti[b], tẽpora litium doceantur obseruare.

¶ *Tertiam hic exce-* [illegible] *tradit. quòd scilicet dilatoriarũ aliæ ex re,aliæ ex litigãtis persona nascantur.*

¶ Præterea etiam ex persona sũt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ: veluti, si per militẽ,aut mulierem[c] agere quis velit.Nã militibus nec pro patre, vel matre[d],vel vxore, nec ex sacro rescri pto ꝓcuratorio nomine experiri conceditur: suis verò negotiis superesse sine offensa[e] militaris * disciplinæ possunt.

¶ [illegible] *procuratoris, quæ antiquitus compe-* [illegible] *minus frequentata exauthoratur.*

¶ Eas verò exceptiones, quæ olim ꝓcuratoribus propter infamiam,vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur, cùm in iudiciis nullo modo frequentari perspeximus, conquiescere[f] sanximus:ne dum de his altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

* abest.

¶ Not. aliquas esse exceptiones dilatorias respectu personarum. Item, quòd mulier & miles non possunt exercere officium procuratoris, nec interuenire in iudicio pro alio. In milite est ratio,ne detrahatur à militia: in muliere verò ratione publicæ cuiusdam honestatis: quod intellige in iudicio, secus extrà iudicium.l.iij.§. j.ff.de nego. gest. Item in pluribus aliis casibus notatis per Dec. in l.ij. ff. de regulis iuris.Item, quòd miles potest esse in iudicio, dummodo à di-

¶ e Sine offensã. id est, hoc fit sine offensa disciplinæ: non autem sic intelligitur,vt hoc non possit fieri, si disciplina, id est, exercitium militare offendatur. sed siue offensa datur, siue non, præsumitur non offendi: vt hic,& C.de procu.l.qui stipendia.

¶ Eas verò exceptiones. Not. quòd infamis potest pro alio esse in iudicio.Item,quòd quędam conceduntur per alium, quæ non conceduntur per seipsum. Item, quòd non sunt lites protrahẽdæ. Item, ꝙ nõ vsus est iusta causa derogandi antiquæ legi Syl.

¶ f Conquiescere, Sed contra ff.de postulã.l.j.§.secũdo lòco.& in §.hoc §.f.iiij.

Aduocatus lucrũ, procurator onus habet.

edicto. Solu. ibi de maxima infamia: hîc de parua. Vel illud de aduocato, qui emolumentum tantùm habet: hîc in procuratore, qui tantùm habet onus.

trario pacto elisa, potest nouo pacto iuuari. Item, quòd pactum liberatorium non tollitur nouo pacto ipso iure, sed replicatione. Item quòd dantur duplicationes, duplicationes triplicationes, & vlterius quãtum expedit. Syl..

TIT. XIIII.

DE REPLICATIONIBUS.

¶ *Quemadmodũ exceptio actionem excludit, ita exceptionem replicatio, & replicationem du-[...]plicatio duplicationem, & deinceps vlteriores defensiones multiplicatis nominibus, vbi opus fuerit proponi [...].*

Interdum euenit, vt exceptio, quæ prima facie iusta videtur, tamen* iniquè noceat [a], quòd cũ accedit, alia allegatione opus est, adiuuãdi actoris gratia, quæ Replicatio vocatur, quia per eã replicatur, atque re soluitur ius exceptionis: veluti cũ pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat: deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor: vt ita demum condemnetur, si non conuenerit, ne eam pecuniã creditor petat: nocet ei exceptio. Conuenit [b] enim ita. Nanque nihilominus hoc verũ manet, licet posteà in contrariũ pacti sint. Sed quia iniquum est creditorem excludi [c]: replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuẽto. Rursus interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iusta est, iniquè noceat [d] qđ cùm accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi rei gratia: quæ Duplicatio vocatur. Et si rursus ea [e] prima facie iusta videatur, sed propter aliquã causam actori iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur: quæ dicitur Triplicatio. Quarum omnium exceptionũ vsum interdum vlterius, quàm diximus, varietas negotiorum introduxit: quas omnes apertius ex Digestorũ [f] latiore volumine facilè est cognoscere.

*abest.

DE REPLIcationibus.

¶ Quia exceptio ꝑ replicationẽ eliditur, ideo per cõsequẽs de replicatione dicit, vt ĩ. eod. in princip. & ff. de exception. l.ij. §. replicatio.

¶ Interdũ. Tot⁹ iste titu. diuidit in duas partes prĩcipaliter Primò ponitur de replicatiõe, quę ꝓdest actori, & quæ nõ. Secundò, quæ exceptiones cõpetẽtes reo principali ꝓsũt fideiussori, & quæ nõ ꝓsunt. Secũda ibi, Exceptiones autem.

¶ Not. quòd replicatio fauore actoris inuenta est. Itẽ. not. illa verba, prima facie, q̃bus in cõciliis, vti solemus. Itẽ not. ꝙ ꝑ replicationẽ resoluit̃ ius exceptionis: circa quorũ verborũ intellectũ vide Fortu. Hispa. in l. si vn⁹. §. pact⁹. ff. de pac. Item, quòd pactum secundũ de petendo nõ elidit pactum de non petendo ipso iure. Item, quòd obligatio con-

¶ a Noceat. id est non prosit, vel dic ꝓpriè, scilicet actori. Accursius.

b Conuenit. id est, ita fuit conuentum.

¶ c Excludi. scilicet, Per exceptionem. Acc.

¶ d Noceat i. non prosit. Accursius.

¶ e Ea. s. duplicatio. Accur.

¶ f Digestorũ. Vt ff. de except. l.ij.

¶ Exceptiones. Not. quòd nihil frustrà concedi debet qđ possit eludi. Itẽ quod fideiubẽs cẽsetur habere mandatum de soluẽdo ab eo, pro quo fideius sit. Item, quòd datur regressus fideiussoti contra principalẽ pro quo fideius sit, ita demũ si soluerit: quod intellige regulariter. Item, ꝙ debitor potest cedere bonis. Item, ꝙ personalia personam non egrediuntur. Item, quòd fideiussores ad hoc accipiunt, vt ab eis exigatur, quodà debitore exigi non poterit. Syl.

¶ a Ex-

¶ *In rem defensiones debitori cōpetentes (vt pacti de nō petendo) fideiussoribus etiam cōpetunt: quia si quid fideiussores pro reo soluerunt, id actione mādati ab eo repetunt: exceptiones verò in personam (vt cessiones bonorum, & id genus aliæ) ad fideiussores non per-* [illegible]

¶ Exceptiones [a] autem, quibus debitor defenditur, plerunque accommodari solēt etiā fideiussoribus [b] eius, & rectè: quia quod ab iis [c] petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ii pro eo soluerint. Qua ratione [d], & si de non petenda pecunia pactus quis [e] cum reo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuēti illis quoque [f], qui pro eo obligati sunt: acsi etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non solēt his accommodari. Ecce enim, si debitor bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem [g], Si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussorib⁹ nō datur: ideo, scilicet, quia qui alios ꝓ debitore obligat, hoc maximè [h] ꝓspicit, vt cū facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos ꝓ eo obligauit, suum cōsequi.

TITV. XV.

DE INTERdictis.

¶ *Interdicta olim nihil aliud erant, nisi certæ conceptiones verborum latæ à Prætore interdictū interponente, cùm inter duos de possessione agebatur. Acc.*

Sequitur vt dispiciamus de

¶ a Exceptiones. Videtur quòd hic §. deberet esse in fine superioris titu. Sed certè cùm & replicatio sit exceptio, bene ponitur hîc generaliter tam ad exceptiones, quàm ad replicationes pertinens. Accurs.

Fideiussor est nomen generale, & dicitur à fide.

¶ b Fideiussori b⁹. Appellatione fideiussoris omnē accessorē accipe: siue sit mandator siue fideiussor, siue alius: ex eo dictus fideiussor, ꝙ pro alio fidē suā adstrinxerit. Et no. ꝙ dicit, plerūque: q̃a exceptio reo cōpetens gratia suæ personę: vt q̃a sit minor fideiussori nō cōpetit: vt ff. de mi. l. in causæ. j. in princip. & ff. de except. l. exceptiones. ij. in fine. l. Itē si est dānatus in omnib⁹ bonis suis ratione sui delicti: vt C. de fideius. l. j. vel si cessit bonis: vnde ꝑsonaliter ei subuenitur, ne in plus cōdenetur, q̃ in quantū facere pōt: vt s. de act. §. fi. & j. eo. in fi. Itē vbicūque q̃s in quātum facere pōt cōdēnatur. nā fideiussori nō datur exceptio. vt ff. ꝓ so. l. verū. §. j. & ff. sol. ma. l. alia. Vbi autē exceptiones cohærent rei & nō ꝑsonę: vt pacti cōuēti, & rei iudicatæ, fideiussoribus cōpetūt: vt hîc etiam inuito reo: vt C. de exceptio. l. defensiones. & ff. de exceptio. l. omnes.

Exceptiones reo cōpetētes gratia personæ, fideiussori non cōpetunt, sed bene si rei cohærent.

Dic vt in l. pen. & in l. tam mandatori. C. de non nu. pec.

¶ c Ab eis. s. fideiussoribus.

¶ d Qua ratione. Exemplificat. Acc.

¶ e Quis. s. creditur. Accurs.

¶ f Illis quoq;. s. fideiussorib⁹. & similibus.

¶ g Per exceptionē. Propter hūc casū dixit s. plerunque. & propter alios, vt diximus.

¶ h Maximè. Facit s. de fideiussor. in princ.

DE INTERdictis

¶ Quia interdicta vicem sustinēt, seu obtinēt actionum, ideo post actiones de interdictis ꝓponitur. j. eodē. in prin. Acc.

ADDITIO.

Sed iste tit. congruēti⁹ positus fuisset ante tit. except. vt fecit iurisconf. in Digestis: quia ante tit. de excep. posuit istū titu. sed in hoc nō est vis

ADDITIO.

Dic ꝙ Imp. aliò spectauit, nimirū q̃ actiones ꝓpriè non sint & post actiones continuò exceptionē subiūgere par fuerit.

Sequitur. Totus iste titu. diuidit in quatuor partes. Primò ponit, quid olim erāt interdicta. Secūdò ponit vnā diuisionē interdictorū. Tertiò ponit aliā diuisio-

nem. Quartò ponit vnam aliam diuisionem interdictorum. Secunda ibi, Summa autem. Tertia ibi, Sequens. Quarta ibi, Tertia diuisio.

CASVS. Quoniam de actionibus dixisti (quibus etiam exceptionum tractatum adiunxisti) quæro nunc ex te, nullæne aliæ actiones olim fuerũt? imò verò.nã olim formulæ quædam, & cõcepta verba (item vt in actionibus) instituta erant, in controuersiis possessionum. quæ à Prætore litigatoribus dari solebant: atque hæc quodãmodo actionis instar habebant. Petebãtur enim à Prætore, dabãtur ab eo vnà cum iudice, aut recuperatoribus, dabantur certis verbis ac conceptis: de iis, sicuti de actionum formulis apud iudicem datum disceptabatur. C. Vi.

¶ No. ꝙ interdicta olim erant decreta. Item, ꝙ cõsistebant aut in præcipiẽdo, aut in ꝓhibendo. Item, ꝙ interdicta vtplurimùm versãt circa possessionẽ, vel quasi possessionem rerum. Syl.

¶ a Actionibus. s. in factũ: vt ĩ. eo. §. fi.

¶ b Conceptiones verborũ. i. dicere verba cõcepta & formata à Prætore ꝓponente interdicta. Sed secundũm hoc, quæ erat differẽtia olim inter interdicta & actiones, cùm & actio erat formula: vt ff. de orig. iu. l. ij. §. deinde ex his? Respõ. quidam, vt præceptor meus Azo, ꝙ interdicta formabãtur in persona volentium ea intentare tãtùm loquendo eis. vnde interdicta inter duos dicuntur redi à Prætore loquẽte duob⁹: vt ĩ. eod. §. exhibitoria. & hoc etiã colligitur ff. sub multis titulis in tracta. de interdic. sic enim dicitur, vnde vi illũ deiecisti, &c. vt ff. de vi, & vi ar. l. j. in princ. Itẽ vti ædes de quib⁹, &c. vt ff. vti pos. l. j. in princ. & sic de aliis. Sed actiones generaliter, & in personã omnium formabantur: vt quicũque emerit, ex empto agat, & sic de cæteris: quod colligitur ff. de orig. iur. l. ij. §. omniũ. & §. dẽ his. Vel dic breuiter differentiã talẽ fuisse: quia interdicta à Prætoribus, sed actiones à cæteris magistratibus formabantur: vt patet ex eo, quòd omnia interdicta sunt Prætoria: vt ff. de interdict. per totum librũ. Sed hodiè nihil aliud est interdictũ quàm actiõ prætoria in factum: vt ĩ. eod. §. fin.

Interdicta & actiones: olim differebant.

interdictis, seu actionibus [a], q̃ pro his exercentur. Erant autẽ interdicta, formæ, atque conceptiones verborũ [b], quib⁹ Prætor, aut iubebat [c] aliquid fieri, aut fieri prohibebat [d]. Quod tunc maximè [e] fiebat*, cũ de possessione [f], aut quasi possessione [g]

* faciebat.

[illegible] Dic secundum Io. Fab. imò est aliud, & potest agi vel interdicto, vel actione in factum ad electionẽ actoris: vt ff. ne vis fiat ei. l. siqs mis sus. §. cũ prętor. ff. vti pos. l. j. §. restituendæ. & not. ff. de vi, & vi ar. l. j. §. fin. licet glos. not. idẽ qđ hic in titu. ff. eod. sed Dy. reprehendit glos. & hoc est verum. Angel.

¶ c Iubebat. Quod est interdictis restitutoriis, & exhibitoriis: vt ĩ. eod. §. restitu. & §. exhibitoria.

¶ d Prohibebat. Quod facit in ꝓhibitoriis interdictis: vt ĩ. eod. §. ꝓhibuit.

¶ e Maximè. Hoc ideo dicit: quia quandoque per interdicta, non super possessione, sed super iure rei contenditur: vt patet in interdicto de mortuo inferendo, vbi licet inferre: & sepulchro, inædificando, vbi licet inædificare: vt ff. de mor. infe. l. j. in prin. & §. Prætor ait. Item quãdoque proprietatis & possessionis simul: vt ff. de aqua quot. & æst. l. j. §. fin. & ff. eod. l. interdictorum. §. quædam. Sed nunquid alio modo, quàm per interdicta, id est, de iure ciuili agitur de possessione? Respon. sic, vt per cõdictionem indebiti: vt ff. de cond. ind. l. indebiti. §. sed & si nummi. Item per triticariam: vt ff. de cond. triti. l. j. in fin. & l. ij. Itẽ per condictionem ex lege, vt C. de acq. pos. l. fin. in fi. & ff. de rei vend. l. fi. & C. loc. l. si quis. Accurs.

Interdictis quãdoque litigatur sup proprietate. Possessio potest peti sine interdictis.

¶ f Possessione. Siue retinenda, siue recuperanda, siue adipiscenda: vt ĩ. eodem. §. sequens diuisio.

¶ g Quasi possessione. Vt cùm contenditur de possessione rerum incorporaliũ, vt viæ, & itineris, & actus, & aquæ ductus: vbi non est vera possessio, sed quasi: vt ff. de acqu. rer. dom. l. seruus. §. incorporales. sed tamen est ibi quædam quasi possessio: & de ea retinenda cõpetunt interdicta de itinere, & actu, & via, & aqua, quãdo cõtẽdo me esse in quasi possessione prędictorum iurium: vt ff. de iti. actúque priua. per totum. & ff. de aqua quot. & æsti. per totum. & ff. de ser. l. penul. & ff. si

Res incorporales quasi possidẽtur.

inter aliquos contendebatur.

¶ *Prima interdictorũ diuisio est hæc, quòd quædam prohibitoria sunt, vt interdictum ne vis fiat ei, [illegible] & similia. Quædam restitutoria, vt interdictum quorũ [illegible] vnde vi, & id genus alia. Quædã exhibitoria, vt de libero homine exhibẽdo, de liberis exhibẽdis, & huiusmodi.*

¶ Summa[a] autem diuisio interdictorum hæc est, quòd aut prohibitoria, sunt aut restitutoria[b], aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri: veluti vim sine vitio possidenti[c], vel mortuum inferenti, quò ei ius erit inferendi[d], vel in loco sacro ædificari[e], vel in flumine[f] publico ripáve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Restitutoria sunt, quib9 restitui aliquid iubet: veluti bonorum possessori[g] possessionem

& ff. si seru. vend. l. sicuti. §. Aristo. ADDITIO. Est autẽ possessio, quando naturaliter tenetur aliquid corporale ab eo qui insistit. Quasi possessio, cùm iis vtimur, tãquam possessis, quæ naturaliter teneri non possunt: veluti seruitutibus, & cęteris iuribus incorporalibus. A.F.

¶ Summa autẽ. THEMA Sequitur diuisio essentialis. id est, quæ naturã interdictorũ attingit. Aliàs (inquit) Pretor interdicit prohibens, aliàs restituens, aliàs exhibens. veluti, Aedificabas in loco, quem sacrum esse aio: Pretor interdicet, prohibens ne ędifices dum iudex cognoscat, vtrum sacer sit locus, an non sit: hoc est prohibitorium. Item possidebas meũ patrimoniũ quasi hęres esses: Prætor mihi dedit bonorũ possessionem: interdicet, iubebitq; mihi restitui, dum apud iudicem datum disceptetur vter sit hæres: hoc interdictum est restitutorium. Item, filium meum apud te occcultas, quasi seruum eum ego in libertatem asserere volo: Prætor te iubebit eum exhibere: hoc interdictum est exhibitorium. Cor. Vibul.

¶ Not. quòd principalis diuisio interdictorum est hæc, de qua hîc agitur, intellige de diuisione specierũ: & quãuis sint quędã interdicta mista, de quibus in l. j. §. interdictorũ. ff. de interdi. tamen illa interdicta mista non continent diuersam speciem. Item, quid sit interdictum prohibitorium, quid restitutorium, quid exhibitorium. Item exempla vniuscuiusque. Item, quòd omnia sunt interdicta, licet nõ interdicant, & quòd interdicta dicuntur, quasi inter duos dicta: quod est falsum: sed dicuntur interdicta à specie principali interdictorum, quanuis aliqua non interdicant simpliciter: sed cõsidera, quia omnia interdicunt. Nã si in restitutorio interdicitur retẽtio, in exhibitorio interdicitur occultatio: tamen cogita. Syluest.

¶ a Summa. id est, prima, non minima: quia & de duobus mẽbris aliqua inuenitur: vt infrà eod. §. iij.

¶ b Restitutoria. Quãdoque tamen quædam inueniuntur mista, tam prohibitoria, quàm exhibitoria: vt ff. eod. l. j. §. interdictorũ. & ff. de libe. ho. exhib. l. j. Nam petitur exhiberi, & prohibet inuitus retineri. ADDITIO. Vide gl. in d. §. interdictorum. quę plenius loquitur. Ang.

¶ c Possidenti. Vt si quis missus fuit in possessionem iussu Pretoris: vt ff. ne vis fiat ei qui in poss. miss. est. l. j. in princ. Nã iustè possidet, & sine vitio, qui auctore Pretore possidet: vt ff. de acq. posses. l. iustè.

¶ d Inferendi. Quod interdictum est. ff. de mor. infer. l. j. in princip. & §. hoc interdictum.

¶ e Aedificari. Quod interdictũ habes ff. ne qd in loco sacro, l. j. in prin. Acc.

¶ f Vel in flumine. Et hoc habes ff. de flu. l. j. in prin. & ff. ne quid in flu. pub. l. j. in fin.

¶ g Bonorum possessori. Non rerum, sed iuris, id est succedendi de iure prętorio tantùm: vt filio emancipato, vel cognato: qui dicuntur bonorum possessores & bonorũ possessione edictali & decretali. nam statim habent hoc interdictum directũ vt consequantur possessionem hereditatis. quod appellatur quorum bonorum: vt ĩ. eo. §. adipiscendę. Vtile verò datur illi, qui succedit de iure ciuili, vel ex testamento, vel ab intestato: vt ff. quorum bo-

Bonorũ possessor quis dicitur. Interdictũ quorũ bonorum est duplex, scilicet, directũ, & vtile. Hæreditatis petitio est duplex.

norum.l.j.in princi.& C.quorum bonorum.l.j. Sed econtra est in hæreditatis petitione. Nam directa datur hæredi de iure ciuili: vtilis verò ei, qui succedit de iure prætorio: vt ff. de bono.possessio.here d. pet.l.j. Est & aliud nouum auxiliū per nouā constitutionem inuentum, per quod petitur possessio hęreditatis, si testamentum apparet nō vitiatum, vel vituperatū in aliqua sui parte: vt C. de edicto.di.Adri.tollend.l.fi. Sed quare dicitur hoc restitutoriū: cùm nunquam hic bonorū possessor habuerit possessionem? Respondet, impropriè dicitur restituere pro dare: vt ff. de verbor.signifi.l.verbum, reddendi: vt ff. de legat.ij. l.cùm quædam. Vel dic quòd, inspecta persona defuncti, dicitur restitutorium: sed natura sui dicitur adipiscẽdæ possessionis: vt ff. quorum bon.l.j.§.fina.

*inclusa absunt.

Restituere quandoque sumitur pro dare.

eorum, quæ quis pro hærede, aut pro possessore [a] possidet [b] [ex * ea hæreditate:] aut cùm iubet ei, qui vi de possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem [c]. Exhibitoria sunt, per quæ iubet [d] exhiberi: veluti eum, de cuius libertate [e] agitur, aut libertum, cui patronus operas indicere [f] velit: aut parenti [g] liberos, qui in potestate eius sunt. Sunt tamen, qui putant propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit* denuntiare, & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit [h], omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur [i].

*est

¶ a Pro possessore. Duæ sunt viæ succẽdẽdi, scilicet iure ciuili, & iure prętorio. Prima subdiuiditur in possessorium per cōstitutionem diui Adriani: & petitoriū, vt per petitionẽ hæreditatis directam. Item secunda similiter subdiuiditur in possessoriū, vt per interdictum, quorum bonorū, per quod petit successor de iure prętorio se mitti in possessionem bonorum quæ tenebat defunctus tempore mortis: vt hîc. Item in petitoriū: vt per petitionem hæreditatis bonorum possessoriam.

¶ b Possidet. Vel dolo fecit, quominus possideat: vt ff. quorum bon.l.j.in prin. & expone hæc verba, pro hærede, & possessore: vt ỹ.eod. §.pro hærede.& §.pro possessore. Accur.

¶ c Restitui possessionem. Per interdictum vnde vi, quod intra annum locum habet pro iis, quæ non peruenerunt ad violẽtum: pro aliis perpetuò: vt ff. de vi, & vi ar.l.j.in prin.& hoc si ciuiliter & naturaliter possideat deiectus. Si autem naturaliter tantùm, vtile habet tantum, vt fructuarius: vt ff. de vi, & vi ar.l.iij.§.vnde vi.

¶ d Iubet. scilicet, Prætor.

¶ e Libertate. Vt q.a liber homo detinet inuitus. quod interdictum habes ff. de li. ho. exhib.l.j.

¶ f Indicere velit. i. iniunctas operas dicere velit, vel conuentas iniungere, quo casu ageret de libero homine exhibendo: vt ff. de li.ho. exhi. l.fi.

¶ g Parenti. In hoc casu duo sunt interdicta: vnū de liberis exhibendis, alterum de liberis deducendis: vt ff. de lib.ho. exhib.l.j.j.respon.& l. iij.j.respon.in princ.

*interim

¶ h Obtinuit. Inter sapientes.

¶ i Inter duos dicuntur. i. à Prætore formantur: vt not. ỹ. circa princ.

ADDITIO. Sed nónne omnia decreta etiam inter duos vel tres dicuntur? Quãdo Prætor iubebat Romæ vt reus actori satisdaret, & sexcenta similia, nónne inter duos decernebat? Cur ergo non interdicta quoque hæc similiter dicuntur? Quare aut DVO, sine S, scriptum Hotomano fuisse videtur: vt significet, inter illam postulãtis petitionem & principalis causę decisionem: aut hallucinatum esse harum Institutionum architectū: vt satis cōstat eum sæpè hallucinari, vtpote luteum hominẽ, & indignū qui hæc sacrosancta veterum monimenta contigeret.

¶ Sequens diuisio, &c. CASVS. Sequitur secunda diuisio similiter essentialis: quòd interdictorū alia vim habent, naturámq; possessionis adipiscendæ, alia retinẽdæ, alia recuperãdæ. Primę speciei exemplū hoc est, Frater meus est mortuus: eius bonorū possessionẽ petii: quidã aliqua ex iis bonis tenebant: Prætor interdicẽs iubebit ea mihi bona restitui. Item fundum meum

colono

colono locauitis ꝑ mercede res multas mihi oppigneraũit: quum mercedem non solueret, & alii nonnulli res illas oppigneratas posſiderent, Prætor interdicet, iubebitq; eas mihi reddi. Cor. Vibul.

¶ Not. aliam interdictorũ diuiſionem. Item ꝙ interdictũ quorum bonorum, eſt interdictum adipiſcendæ. Item, quid operetur hoc interdictũ quorũ bonorum. Item, ꝙ datur bonorum poſſeſſori cõtra eũ, qui posſidet pro hærede, aut pro poſſeſſore. Item, quis dicatur posſidere ꝑ hærede. Itẽ quis dicatur posſidere pro poſſeſſore. Item, quare dicatur interdictum adipiſcendæ. Item, ꝙ non datur interdictum quorũ bonorũ ei, qui iã poſſedit, & poſtea deſiit posſidere: ſed ei, qui primo loco quęrit poſſeſſionẽ. Itẽ, ꝙ Saluianũ interdictũ dicitur interdictum adipiſcẽdæ. Itẽ, ad quid detur Saluianũ interdictũ, ſ. pro rebus inuectis & illatis in fundum per colonum, vt declarabitur in gloſſ. Syluest.

¶ *Iam secundã interdictorũ diuiſionem aggreditur, quorum bonorum interdictũ adipiſcendæ poſſeſ-* [illegible] *tariarum rerũ, quæ apud eum ſunt, qui pro hærede vel pro* [illegible]

¶ Sequens diuiſio interdictorum hæc eſt, quòd quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa cõparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum accõmodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur. Quorum bonorum: eiúſque vis*, & poteſtas hæc eſt, vt quod ex iis [a] bonis quiſque, quorum poſſeſſio [b] alicui data eſt [c], pro hærede [d], aut pro poſſeſſore poſſideat, id ei cui bonorum poſſeſſio [e] data eſt, reſtituere debeat. Pro hærede [f] autem poſſidere videtur, qui putat ſe hæredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo iure rem hæreditariam, vel etiam totam hæreditatem ſciens [g] ad ſe non pertinere poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum, quia

*ius.

de rei vend. l. j. primo reſponſ.

¶ Adde, quòd meritò dicuntur vniuerſalia: quia ſunt apta comprehendere vniuerſitatem hæreditatis: quòd ſi vna res tantùm occupetur, datur omnino contra eum, qui poſſidet illam: vnde habitu etiam tunc eſt vniuerſale, quanuis actu ſit particulare illo caſu. Syluest.

¶ b Poſſeſſio. l. decretalis.

¶ c Data eſt. ſ. voce Prætoris viui: vel hodie coram quolibet iudice: vt C. qui admit. ad bon. poſſeſſio. l. fin.

[illegible] Dic, quòd non eſt neceſſe, ꝙ iudex ſiue Prætor, ſiue alius iudex bonorũ poſſeſſio. concedat, ſecũdum Angel.

¶ d Pro hærede. Sed nunquid hi tituli ſunt? Respon. non, vt C. in quib. cauſ. ceſ. long. temp. præſcri. l. hæreditatẽ: ergo vſucapio nõ poteſt procedere. Sed contra. ff. quo. bon. l. j. primo reſp. Sed illud expone, vt ibi.

¶ e Bonorum poſſeſſio. ſcilicet, decretalis. Accurſ.

Interdictũ quorũ bono. & petitio hæreditatis pro vna ſola re poſſunt competere.

¶ a Quod ex iis. Innuitur hic, quòd hoc interdictũ etiam pro vna re competat. Sed contrà videtur, quòd ſit vniuerſale: vt ff. quorum bon. l. j. §. fin. Sed certè nihilominus eſt vniuerſale, licet ad vnam rem detur: ſic enim eſt in hæreditatis petitione: vt ff. de petiti. hæredi. l. regulariter. & l. licet. quam conſtat vniuerſalem eſſe: vt ff.

¶ f Pro hærede. Hæc oratio quandoque accipitur pro vero titulo: vt ff. pro hærede. per totum. quandoque pro falſo: vt quia credebat ſe hæredem, cùm non ſit: & ita hîc accipitur, & quandoque agitur petitione hæreditatis: vt ff. de petiti. hæredi. l. pro hærede.

¶ g Sciens. Vnde ſi quæritur ab eo quare poſſideat: dicit, quia poſſideo,

vel ſi dicat pro hærede, tamen falſum ſcienter dicit, vt ff. de petit. her. l. qui interrogatus.

a Poſſeſsionem. Quæ eſt facti. Acc.

b Eam. ſ. poſſeſsionem, quę eſt facti.

c Inutile eſt. Sed aget amodo rei vendicatione, cùm ſit dominus. Acc.

d Comparatum eſt. Contra colonum directum, cõtra extraneos vtile: vt C. de Sal. interd. ꝯ. l. j.

e Pro mercedibus. Item, & pro damno, ſi quod contulit in eod. vt ff. de Saluiano interdi. l. j. & arg. ff. ĩ quib. cau. pig. vel hypot. taci. contra. l. ij. verſi. non ſolùm.

f Pepigiſſet. ſcilicet, tacitè. vt C. de loc. & conduct. l. certi iuris. Sed quid intereſt inter hoc interdictũ & Seruianam actionem? Reſp.

Interdicti Saluiani, & actionis Seruianæ differentia.

In ſeruiana oportet locatorem probare colonum fuiſſe dominum tempore obligationis: vt ff. de pign. l. j. §. cùm prędium. in fi. & l. & quę nondum ſunt. §. quod dicitur. Sed in interdicto iſto ſufficit, ſi probet ipſum poſſediſſe: vt ff. de Saluiano interd. l. j. Accurſ.

Adde, ꝙ hec materia tractata fuit principaliter in §. item Seruiana s̃. de actio. quia ſunt in hoc plures gl. diuerſæ, de quibus per doct. in l. rem alienam. ff. de pig. act. & in l. cùm res. C. ſi alie. res pigno. dat. ſit. Syl.

ADDITIO. Duas differentias breues & apertas exponit Hotomanus in §. item Seruiana, s̃. de act. primùm ꝙ Seruiana ad proprietatem, & poſſeſsionem pertinet: Seruianum ad poſſeſsionem tantùm, vt patet ex l. ſi ab eo. ff. de pig. l. exitus. ff. de acquir. poſſeſ. l. ex ſextante. §. j. ff. de except. rei iudi. Deinde, quod quũ inter creditorem, & debitorem de pignoris poſſeſsione contenditur, Saluianum interdictum competit: cùm vero aduerſus poſſeſſores agere creditor inſtituit. Seruiana experiri debet. l. j. C. de precar. & Saluian. interd. cuius rationem ibi videto.

ei tantùm vtile eſt, qui nunc primùm conatur adipiſci rei poſſeſsionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſsionem [a] amiſerit eã [b], hoc interdictum ei inutile eſt [c]. Interdictũ quoque, quod appellatur Saluianũ, adipiſcendæ poſſeſsionis cauſa cõparatum eſt [d], eóque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus [e] fundi pignori futuras pepigiſſet [f].

Interdictum vti poſſidetis, & vtrobi, ſunt retinendæ poſſeſsionis: quæ præ- [illegible] ius locum habent, [illegible] proprietate ali [illegible] controuerſia: antequàm enim proprietatis quæſtio me- [illegible] gatoribus poſſidere, & vter petere debeat, inueſtigãdum eſt: tum quia ſine petitore & poſſeſſore nullum ſuper petitorio inſtitui poteſt iudicium: tum propter commodum poſſeſsionis, in qua rema- [illegible] (quamuis dominus non ſit) quoad petitor rem ſuam probauerit.

Retinendæ poſſeſsionis cauſa cõ-

Retinẽdæ poſſeſsionis, &c. CASVS. Colonus tuus vitẽ quãdam meam in tuum ſolum tranſduxit radicem, ſ. in meo ſolo relinquẽs: eam vitem meã eſſe dico, tu cõtrà tuã: vt pote in tuo ſolo plãtatam: dico vt vitem illã vindices, tu contrà mones, vt ego vindicem: vindicatio inſtitui nõ poterat. Agi enim in rem nõ poteſt, niſi vter ſit poſſeſſor, cõſtitutũ ſit. Prætor ergo interdicet iubebitq; vti poſsidemus, ita poſsideamus. Iudex datus cognoſcet vter noſtrum magis, id eſt, maiore iure poſsideat. Hoc interdictum eſt retinendæ poſſeſsionis. Cornel. Vibul.

Not. quòd vti poſsidetis, & vtrobi ſunt interdicta retinendæ. Item ꝙ dantur quãdo eſt contentio inter aliquos de poſſeſsione, quis ſ. poſsideat. Item, quòd vnus poſsidet, alter petit. Item, quòd maximum eſt commodũ poſſeſsionis. Item, quòd ſi quis poſsidet, & actor non probet concludenter contra ipſum, iudicatur contra actorem: & poſſeſſor remanet in ſua poſſeſsione. Item, quòd vtrobi datur pro mobilibus. Vti poſsidetis pro immobilibus. Item, quòd quicquid eſſet de iure antiquo, hodie hæc duo interdicta exæquata ſunt. Item, quòd ille vincit in his interdictis, qui tempore litis cõteſtatæ poſsidet non vi, non clãm, non precario ab aduerſario. Syluest.

Interdicta Vti posſidetis & Vtrobi, differũt.

¶ a Vti poſsidetis. Quod de rebus immobilibus dicit, ſed vtrobi de mobilibus: vt j.eod.§.ſed interdicto. Acc.

¶ b Proprietate. Ob hoc quidem comparatum eſt: ſed & ſine hac controuerſia proprietatis dabitur, vt ſi de ſola poſſeſsione contendatur ſecũdum Ioan.

Vtrubi

¶ c Vter petere debeat. id eſt, vter ſit actor, & vter reus.

¶ d Vtrius eorũ poſſeſsio ſit. id eſt, vter poſsideat.

¶ e Non poteſt. Vt ff.de iudic.l. inter litigãtes. Accur.

¶ f Ciuilis. Vt quia parit actionem in rem aduerſario: vt C. de alien. iu. mu.cau.fa.l.j.

petitoris.

¶ g Naturalis. vt quia nemo à ſeipſo poſſet petere ſecundum naturã: vt ff.de rec.ar.l.pen. & facit ad hoc bene ff.vti poſsid. l.j.§.hoc interdictũ.ff.de acq. poſſeſ. l.exitus.

abſunt

¶ h Ingens. id eſt magna, & hæc eadem contentio: & in aliis interdictis retinẽdæ poſſeſſionis eſt: vt in illo de ſuperficiebus: vt ff. de ſuperfic. l.j.primo reſponſo. Item in illo de itinere actúque priua. & via priua. vt ff.de itin.actúque priua.l.j. primo reſponſo. Item de aqua quotidiana, & æſtiua. Item inter eos, qui ducunt aquam per eundem riuum: qui corriuales dicũtur. Item inter eos, qui ex eodem caſtello: vt ff. de aqua quotidia. & eſtiua.l.j.primo reſponſo.& §.ſi inter corriuales. ampliſsimè per §. ait Prætor, quo ex caſtello. In his enim omnibus interdictis vbi de incorporalium quaſi poſſeſsione agitur, eſt idem modus agendi, qui in duobus iſtis: vnde in Digeſto nouo continuè poſt illũ titulũ Vti poſſ. illi ſupradicti ponuntur per ordinem. Acc.

Interdicta ſunt multiplicia.

Corriuales.

parata ſunt interdicta Vti poſsidetis [a], & Vtrobi*, cùm ab vtraque parte de proprietate [b] alicuius rei controuerſia ſit, & antè quæratur, vter ex litigatorib[9] poſsidere, & vter petere debeat [c]. Nanque niſi antè exploratum fuerit, vtrius eorũ poſſeſſio ſit [d], nõ poteſt [e] petitoria* actio inſtitui: quia & ciuilis [f] & naturalis [g] ratio facit, vt ali[9] Poſſideat, & alius à Poſſidente petat. Et quia longe cõmodius eſt, [& *poti[9]] poſsidere, quàm petere: ideo plerunque & ferè ſemper ingens [h] exiſtit contentio de ipſa poſſeſsione [i]. Commodum autem poſsidendi in eo eſt, ꝙ etiãſi eius res non ſit, qui poſsidet, ſi modò actor nõ potuerit ſuã eſſe probare, remanet [k] in ſuo loco poſſeſſor. propter quam cauſam, cùm obſcura ſunt vtriuſque iura, contra petitorẽ iudicari ſolet.

¶ *Vti poſsidetis, rebus immo… Vtrobi verò pro rebus mobilibus competit.h.d.Aret.*

¶ Sed iterdicto quidem Vti poſsidetis, de fundi, vel ædium [l] poſſeſsione contenditur. Vtrobi [m]* verò interdicto, de rerum mobilium poſſeſsione.

vtrubi

¶ *Licet interdicta Vti poſsidetis, & Vtrobi olim plurimùm differrent, ta… [illegible] nec in vtroque, qui tempore litis conteſtatæ non vi, non clàm, nec precariò ab aduerſario poſsidet. Aret.*

¶ Quorum [n] vis*, ac poteſtas pluri-

ius.

¶ i Poſſeſsione. Nota, quòd maximè lites ſunt in poſſeſſorio: quia vt ſequitur in text. eſt maximũ commodum poſsidere. Ang.

¶ k Remanet. Facit C. de eden.l.qui accuſare.in fin.& C. de rei vendi. l. res, quæ eſt l.fi. & ff. ſi vſufruc. pe.l.vtifrui.

¶ l Vel ædium. ff. Vti poſsidetis.l.j.primo reſpon.Accurſ.

¶ m Vtrobi. Hoc dicitur ab vtrũ, & vbi, vt vtrum ponatur ꝓ ad, vel apud: vbi, ponatur pro quẽ: q.d.apud quem eſt, apud eũ ſit. Non fit autem mentio hîc poſſeſsionis, cùm mobilia ꝓpriè non poſsideantur, ſed immobilia tantùm: cùm dicat poſſeſsio, quaſi pedũ poſitio: vt ff.de acquir.poſſ.l.j.in princ. Abuſiuè tamen tam mobilia, quàm immobilia dicuntur poſsideri. Accur.

Vtrobi vnde dicitur.

Poſſeſſio non eſt propriè de mobilibus.

Poſſeſſio vnde dicitur.

Hæc opinio falſa eſt, & eam communiter damnant doctor. in l.j. ff. de acquir.poſ.vt per Alex.ibi. & Iaſ.in j. lectu.& in ij.lectu.Syl.

¶ n Quorum.ſ. duorum interdictorũ.

mam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam Vti possidetis interdicto is vincebat, qui interdicti tempore[a] possidebat: si modo nec vi, nec clàm, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionem: etiam si alium[b] vi expulerat, aut clā arripuerat alienā possessionem, aut precario rogauerat aliquem, vt sibi possidere liceret. Vtrobi* verò interdicto is vincebat, qui maiore[c] parte eius anni nec vi, nec clàm, nec precario ab aduersario possidebat[d]. Hodie tamen aliter obseruatur. Nā vtriusq; interdicti potestas, (quātum ad possessionem[e] pertinet) exæquata est, vt* ille vincat, & * in re soli & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clàm[f], nec precario ab aduersario litis contestatæ tempore detinet.

*vtrubi

*vti. *abest

¶ *Etiam is possidere intelligitur, cuius nomine alius est in possessione. Possessio autem quamuis solo animo retineatur, solo tamen animo non acquiritur.*

Possidere autem videtur quisque, non solùm si ipse possideat, sed

a Interdicti tempore. id est tempore, quo proponitur interdictum.

b Alium. dummodo non aduersarium.

c Maiore. scilicet, quàm aduersarius: vt ff. de ver bor. signi. l. maiori parte.

d Possidebat. Et sic citius vincebat in Vti possidetis, quam in Vtrobi. & erat fortè ratio: q.a citius mobilia transferuntur, quàm immobilia: vt ff. commod. l. j. & ff. de re iudic. l. à diuo Pio. §. j. & ff. de acquir. poss. l. si rem.

e Quātum ad possessionem. Not. quantum ad possessionē: nam quantū ad alia remāsit differentia: vt olim, vt Vti possidetis in rebus immobilibus, & Vtrobi in mobilibus locum habeat, vt hîc dicitur: & suprà §. proximo.

f Nec clàm. Cùm multa sūt genera violentiarum, quę ad præsens omitto. De hac vi, quę inquietatiua dicitur, quę parit hoc interdictum? vt si me arare, vel ædificare, vel aliquid in meo me facere prohibes, contendens te possidere, habet locū hoc interdictum, vt ff. de vi, & vi ar. l. vim facit. & ff. quòd vi aut clàm l. j. §. quid sit. Quid si ille non contendat se possidere, sed solùm iniuriatur mihi? Respond. adhuc locum habet hoc interdictum: vt ff. vti poss. l. si duo. §. si vicinus. Sed & actione iniuriarū mihi tenetur: vt ff. de act. empt. l. qui pendentem. [Adde tex. in l. iniuriarum actio. §. si quis me prohibet. ff. de iniur. Syl.] Quid si nec possessionis ratione, nec iniuriæ, sed quia seruitutem se habere contendit? Respond. si possidet, intentabo negatoriam: si ego possideo, intentabo hoc interdictum: vt ff. si ser. vendi. l. ij. §. j. Clàm autem possidet, qui clanculo me absente sibi possidere volens ingreditur fundum meum, quem ego possideo: nec tamē suspicor me posse repelli: & ita me absente & inuito sæpissime facit: vt ff. quod vi aut clàm. l. iiij. §. fi. & de acq. poss. l. clàm. in princip. [Clàm possidere propriè dicitur ille, qui cùm sciret, aut scire deberet me possidere antequā fundū ingrederet, ingreditur fundū, & me turbat antiquiorē possessorē: & dicitur clàm possidere à me quādo est ingressus me absente. d. l. clàm. & l. iij. §. fi. cum l. seq. ff. quod vi aut clàm. Syl.] Ille enim, qui ingreditur, habet naturalem per introitum suum, & ego ciuilem. Vel dic, q ego retineo naturalem ciuiliter, ingrediens naturalē naturaliter. Sed nónne etiam naturalem perdit statim, cùm de fundo exit, & ad iudicium venit, vel etiā aliàs iret? Respon. non, imò animo retinet eā naturalem: vt facit fructuarius, qui solā naturalem habet. Vel dic, quòd si amittit eam, non tamen nocet: quia adhuc hoc interdicto tenetur, licet ego possideam tantum, vt diximus per l. ff. vti possidetis. l. si duo. §. si vicinus. Precario autem possidet aduersarius à me: vt si precibus suis motus, concessi sibi precario: vt ff. de preca. l. j. in princip. & §. j. & distingue in precario: quia aut agitur, vt omnis possessio in accipientē transferatur, quod fieri potest: vt ff. de precar. l. in rebus. & ff. de acqui.

Clàm possidere.

Possessor clàm destinus habet naturalem possessionem, & deiectus ciuilem.

Vis inquietatiua quæ parit interdictū quod vi aut clā: qualiter sit.

Precaria possessio.

quirẽ posse. l. Pomponius. §. si is qui. aut vt nulla, & hoc valet: vt ff. de pre. l. certè. §. is qui. Aut vt habeat naturalem tantùm, qui accepit, & hoc valet: vt ff. de prec. l. & habet §. eum. Sed nisi quid in omni precario vinco habentem à me per hoc interdictũ. s. Vti possidetis? Respõ. non illũ qui habet omnẽ possessionem: cùm hoc interdictũ possessorẽ tueat: vt ff. vti pos. l. j. §. j. & §. ij. ergo vinco supradictos, etiam si ego habebã possessionem ab alio vi, vel clàm, vel precario: vt hìc, & ff. vti possidetis. l. j. §. fi. & l. ij. Accurs.

¶ Possidere autem. No. primò quòd nõ solùm dicitur possidere, q per se possidet: sed qui per aliũ. Item, q colonus possidet p alio, & inquilinus. Item cõmodatarius & depositarius. Item, quòd possessio iã adepta per alium retinetur. Item q retinetur solo animo. Item, quòd possessio solo animo non adipiscitur. Syl.

¶ a In possessione sit. Cautè dicit: vt ff. de acqu. poss. l. si quis ante. §. idem Pomp. ibi, non vt possideret. nam non possident isti nec ciuiliter nec naturaliter, secundũ Io. s. colonus & inquilinus, & similes: vt hic, & ff. de vsuc. l. nõ solùm. §. quod vulgò. Sed M. dicit eos naturaliter possidere: vt ff. com. diui. l. com. diu. §. neque. Sed illud intellige colonũ possidere, scilicet aliĩ.

Colon* & inquilin* nec ciuiliter nec naturaliter possident.

¶ b Colonus. In villa, sed inquilinus in ciuitate: vt ff. de acquiren. posses. l. si re pignoris.

¶ Dic quòd non distinguitur inquilinus à colono respectu ruris aut ciuitatis: sed respectu eius quod colunt. Quando enim quis incolit domum, siue in ciuitate, siue ruri, ille dicitur inquilinus: si verò colit fundum principaliter, licet in eo sit dominus ad recolendos fructus, siue domus sit in ciuitate, siue ruri, dicitur colonus. l. si prędium. C. de pręd. mino. l. vrbana prædia. ff. de verbo. signific. declarat Alexand. in l. qui pignoris. ff. de acquirend possession. Syluester.

& si eius nomine aliquis * in possessione [a] sit, licet eius iuri subiectus non sit: qualis est colonus [b], & inquilinus. Per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere [c] videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere [d] possessionẽ posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quin etiam animo quoque solo retineri * possessionem placet: id est, vt quamuis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo sed posteà reuersurus inde discesserit: retinere possessionẽ videatur. Adipisci verò possessionẽ per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus [e]. Nec vlla dubitatio est, quin animo solo

* alius.

* retinere.

¶ c Possidere videtur. Si ergò p alium possidet, ergo non possidet: vt ff. de acqui. poss. l. qđ meo. licet quidã dixerit eos naturaliter possidere, sicut & colonum, & superiori casu diximus.

¶ d Retinere. Licet animo retineatur possessio, non tamen animo quærit: vt ff. de acquir. poss. l. quemadmodũ. & C. de acq. posses. l. licet. & ĵ. proxi. Accursius.

¶ e Exposuim⁹. ĵ. p quas personas nobis acquir. §. ex his. Accurs.

¶ Recuperãdæ possessionis. CASVS. Ostendisti exẽpla possessionis adipiscendæ, & retinendæ: proximum est vt interdictum recuperãdæ mihi declares. Cæcina fundum possidebat, Ebutius eum vi deiecit ex eo fundo: Prætor dabit Cæcinæ interdictum, vnde vi te deiecit Ebutius, eò te restituat. Quid verò si Cæcina vi, clàm, aut præcario fundũ illum ab Ebutio possidebat? Dabitur nihilominus interdictum. Studiosus autem adolescẽs (si sapiet) Orationem Ciceronis pro Cæcinna diligẽter in hoc præter eundo loco, leget. Cor. Vib.

¶ Not. q interdictum recuperãdæ datur vi deiectis, & q interdictum vnde vi, est interdictum recuperãdæ possessionis. Itẽ, quòd hodie occupãs rem propriã per vim, cadit dominio. Itẽ, quòd occupãs rem alienã, rẽ restituit, & eius æstimationẽ. Itẽ, quòd si quis aliquem de possessione sua vi deiecit, si cum armis, tenetur leg. Iulia de vi publica: si sine armis, tenetur leg. Iulia de vi priuata. Item, quid veniat appellatione armorum. Syl.

Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi, vel ædium [a] vi deiectus fuerit. nã ei proponitur [b] interdictũ, Vnde vi [c]: per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is [d] ab eo qui vi deiecit, vi, vel clã, vel precario possideat.

¶ Hodie per vim spolians, si dominus est, à dominio rei cadit: alias rem spoliatã, & eius æstimationẽ restituit: qui alias lege Iulia de vi. publ. &c, vel priuata ...

Sed ex constitutionibus [e] sacris (vt supra diximus [f]) si quis rẽ per vim occupauerit, si quidem in bonis eius est, dominio eius priuatur: si aliena *, post eius restitutionẽ, etiã æstimationẽ rei [g] * dare vim passo cõpellitur. Qui autẽ aliquem de possessione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi priuata [h], aut de vi publica: sed de vi priuata, & si sine armis vim fecerit: sin autẽ armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur*. Armorum autẽ appellatione non solùm scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides [i] significari intelligimus.

Vnde vi concernit res mobiles vi bon. rapt. res immobiles.

¶ a Aedium. Aliud in rebus mobilibus: nã pro his cõpetit vi bonorũ raptorũ actio: vt ff. de vi, & vi arm. l. j. §. hoc interdictũ. & §. illud. & §. planè. nisi mobilia cũ immobilibus petatur hoc interdicto vt ff. de vi & vi ar. mat. l. j. §. q autem. Accurs.

¶ b Prononitur. i. datur.

¶ c Vnde vi. Sed quare dicitur vnde vi? Respond. q a talia erãt verba Prætoris, vnde illũ vi deiecisti, &c. & ita à principio verborum Pretoris sũpsit denominationẽ, sicut & alia, vt quorũ bonorũ, & similia: vt ff. de vi & vi armata, l. j. in pri.

¶ d Is. s. deiectus: vt quia hodie expolauite: vel quia cœpi possidere rem tuam clàm, vel vi: in sequenti verò die me expulisti. nã teneris mihi hoc interdicto. Secùs si incontinenti me deiicis: vt ff. de vi, & vi arma. l. iii. §. cùm igitur. in glo. fin. & l. qui possessionem. Quod incõtinẽti accipe antè, q̃ ad alios act⁹ axtraneos diuertat: vt ff. de duob. re. stipu. ..duos reos.

¶ Adde tu, ꝙ incõtinenti dicitur, quãdo cõmodè fieri põt, secũdũ Bar. in d. §. cùm ig᷑tur. Itẽ secundũ qualitatẽ personæ & rei, adeò, ꝙ si dominus de sua ciuitate expellatur, licitũ est recuperare quãdocunque facultas se obtulerit etiã post decennium: vt fuit dictum Vgo. in c. ius naturale. j. distinct. cum simil. vt latè pro sequitur Deci. in consi. cccclx. versic. venio ad secundum. Syluest.

¶ e Constitutionibus. Vt C. vnde vi. l. si quis in tantã.

¶ f Suprà diximus. vt j. vi bõ. rapt. §. quia tamen.

¶ g Rei. s. proprietatis: sed in terdicto Vti possidetis, possessio æstimat: vt ff. vti poss. l. pen. §. fin. Acc.

ADDITIO.

Dic secundum Ioã. Fabr. quòd imò Dy. tenet, ꝙ in hoc interdicto. fiat æstimatio possessionis, sicut interdicto Vti poss. sed ipse Ioan. Fab. dicit, ꝙ ad proprietatẽ & ad possessionẽ potest fieri æstimatio, secundũ quod concludit. Ang.

*alienam.
*adest.

¶ h De vi priuata. Pœna autẽ huiusmodi legis est tertiæ partis bonorũ publicatio, si sine armis: & relegatio, si cum armis: vt j. de publi. iud. §. itẽ vel Iulia. de vi publ. & C. ad leg. Iuliam. de vi publ. l. quoniã. & l. ij. & ff. de accus. l. hos accusare. §. omnibus. vnde versus: Vis priuata reum deponit ab ordine rerum. Sed deportatur si vis armata pbatur. Vide c. ij. extrà de ordi. cogn. in gloss.

Lex Iulia de vi priuata, & de vi publica differunt.

*abest.

¶ i Et lapides. Facit j. de publ. iud. §. item lex. & ff. de vi, & vi arm. l. iij. in prin. & ff. de verb. sig. l. armorũ. Sed nunquid

nunquid debet aliquis expectare se primò percuti, quàm percutiat? Dicunt quidam quòd sic: vt arg. C. vnde vi. l. j. & ff. ad legem Aquil. l. si ex plagis. §. tabernarius. Nos contrà, sed sufficit iustus timor: vt ff. ad legem Aqui. l. sed & si quicunque. & ff. ad leg. Cor. de sica. l. is qui. & ff. de vi, & vi arm. l. iij. §. qui armati. Aduerte tamen quòd aliquando vis infertur personæ, aliquando rebus. vt no. gl. fin. in c. significasti. ij. de homicid. & ibi vide qualiter intelligitur illud cõmune dictũ, vim vi repellere licet, cũ moderamine inculpatæ tutelæ.

¶ Tertia diuisio &c. CASVS. Sequitur tertia diuisio, quæ est accidentalis: diuidit enim interdicta ex eo quod accidit. Contingit autẽ, vt quædam interdicta simplicia sint, & quasi singularia, i. ad vnum simpliciter pertineant: quędã duplicia sint, id est, nõ ad vnum, sed æquè ad duos, id est, ad vtrunque litigatorem pertineant. Prioris speciei omnia sunt præter Vtrobi, & Vti possidetis. nam in his internosci potest actor à reo, vt in illo, Vnde vi, Cecinna perspicuè dignoscitur actor, à reo Ebutio. Itaque Prętor dicet numero singulari, Vnde tu Ebuti Cecinnam deiecisti? At in Vti possidetis, Prætoris verba ad vtrunque pertinent: neque vter actor, vter reus sit, cognosci potest. Cor. Vibul.

*abest.

¶ *Accipe tertiam interdictorum diuisionem.*

¶ Tertia diuisio interdictorum est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia [a]. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est*: qualia sunt omnia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat, aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorũ autem interdictorũ alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cùm Prætor prohibet in loco sacro [b], vel in flumine publico [c], ripáve eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti Vti possidetis interdictum, & Vtrobi [d]. Ideo autem duplicia vocantur: quia par vtriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquã præcipuè reus, vel actor intelligitur, sed vnusquisque tam rei quàm actoris partes* sustinet.

¶ *Abiecta veteri pro[illegible] interdi[illegible] hodie pro eis in factum actio [illegible].*

¶ De ordine, & veteri exitu interdictorũ [e] superuacuũ est hodie dicere. Nã quoties extra ordinẽ [f] ius dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia*) non est necesse reddi interdictum, sed perinde iudicatur sine interdictis [g], ac si vtilis actio [h] [illegible]

¶ a Duplicia. Similis potest fieri diuisio actionum ciuilium: Nam quędam duplices sunt, vt famil. ercisc. finium regundorum. & communi diuidun. vt ff. de iudi. l. in tribus.

Actionũ quędam sunt simplices, quędam duplices.

b In loco sacro. Vt ff. ne quid in loco sacro. l. prima.

c Publico. Vt ff. ne quid in flumi. per totum.

d Vtrobi. Itẽ interdictum de superficieb[?]: vt ff. de superfi. l. j. §. proponitur. & dic vt s. eod. §. retinendæ.

e De ordine. i. de antiqua solẽnitate, qua proponebantur interdicta sub certis formis: vt diximus s. eod. in princ. Accur.

*partẽ Theo. Tagiv.

e Exitu interdictorũ. s. cum antiqua solẽnitate: sine ea tamen reddi põt & proponi: vt ff. de ope. noui nunc. l. Prætor ait. §. nonnulli. Vel etiam in factum actio loco cuiuslibet interdicti: quę vtilis vocatur, vt subiicit.

*interdicta.

f Extra ordinem. i. extra antiquam solẽnitatẽ: quod semper fieri videtur, vt subiicit: vt s. de succes. subla. in princi. & ff. de negot. gest. l. actio. in fin. titul. & C. de form. & impe. acti. subl. l. j. & ij.

g Sine interdictis. s. solennibus.

h Vtilis actio. scilicet in factum, quæ datur loco cuiuslibet interdicti. Et nota, quatuor esse genera actionis in factum. Vna est, quæ ex omni edicto vel interdicto Prętoris datur, vbi specialis actio non datur, vt hic. Alia est legis Aquilię subsidiaria:

Actionis in factũ quatuor sunt genera.

Tt. ij.

quando damnum datur de non corpore in non corpus: vt ℱ. ad leg. Aquil. §. fi. quæ & ipsa prætoria est: vt ff. de præscri. verb. l. quia actionum. in fin. Tertium genus est extraordinariũ: quod ex variis figuris causarum est introductũ, quoties æquum est actionem dari: vt C. de sac. san. eccl. l. sancim⁹. Quartum genus est, quod æquiparatur actioni præscriptis verbis, quæ actio præsc. verb. vnà cum ista in factum ciuilis dicitur: vt ff. de præscr. verb. l. j. in fi. & habet locũ in tribus generibus negotiorum. Primò in contractibus innominatis tribus: do vt des, do vt facias, & facio vt facias: vt ff. de præscrip. verb. l. naturalis. §. j. ij. & iij. Sed in quarto innominato contractu scilicet, facio vt des, habet locum actio de dolo: vt ff. de præscri. verbis. l. naturalis. §. quod si faciam. Item in secundo genere habet locum præscriptis verbis ex omni pacto incontinẽti antè, vel pòst apposito iuxta aliquẽ contractũ: vt C. de pact. inter empt. & vendi. l. ij. & C. de pact. l. petens. Item in tertio genere vbicunque dubitatur de nomine contractus, vt patet in exemplis: vt ff. de æstim. act. l. j. & ff. de præscr. verb. l. j. per totũ. & l. iij. Quid sit actio in factum: & ad quid competat text. cum glo. est in l. quoties. ff. de præscr. verb. & in l. in factum. cum ibi not. ff. de act. & obl. Accur.

Actio præscriptis verbis in tribus generibus negotiorũ habet locum.

¶ Hæc gl. singularis est, & ad eam semper recurritur, vt dicit Ludouic. Roma. & declarat eam Bar. in l. vni. ff. de condict. ex leg. Ias. in l. certi condic. ff. si cert. petat. Syluest.

ADDITIO. Not. hanc gloss. quot sunt actiones in factum, & ad quid vnaquæque competat: & adde gloss. in l. quoties. ff. de præscript. verb. & tex. in l. in factum. & ibi gloss. ff. de act. & oblig. Angel.

ex causa interdicti reddita[a] fuisset.

TIT. XVI.

DE POENA temerè litigantium.

¶ Litigatorum temeritas triplici pœna coërcetur: periurii [illegible], pecuniaria, & infamiæ, siue ignominiæ: quarum singulas partes vsque ad tituli calcem persequitur.

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui iura sustinebant[b], ne facilè homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. idque eo maximè[c] fieri potest, quòd temeritas, tam agentiũ, quàm eorũ, cum quibus agitur, modò[d] pecuniaria pœna[e],

¶ a Reddita. scilicet, ab illo eodem Prætore)

DE POENA TEMERE litigantium

¶ Vsque nũc de propositione actionum dictũ est: sed quia cõtingit eas interdũ temerè proponi, nunc de pœna temere proponentium dicit. Accur.

Nunc admonendi. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primò cõtinuat titulũ ad præcedẽtia. Secundò ponit tres pœnas, quæ temere litigantem coercent. Tertiò dictas pœnas sigillatim per exempla declarat. Secunda ibi, Idque eo maximè. Tertia ibi, Ecce enim.

CASVS. Posteaquam de actionibus dixisti, exceptionibus, & interdictis, quæ actionũ loco sunt: quæso nunc vt de eorũ pœna nobis explices, qui temerè vel calumniosè agunt, vel defendũt. Litigantiũ, inquit, temerè audacia vel pecuniaria mulcta, vel iureiurando, vel infamiæ macula coercet. C. Y.

¶ Not. quòd lites fugiendæ sunt. Item, quòd maximè principem decet operari, quòd in iurisdictione sua homines de facili non procedant ad litigãdum. Item, quòd principes dicũtur sustinere iura. Item, quòd temeritas litigantium punienda est. Item, quòd ad eam puniendã data est triplex pœna: pecuniaria, infamiæ, & periurii. Item, quòd iurisiurando inest religio. Syl.

¶ Sustinebant, scilicet, magistratus, qui iura reddebant: vt ff. de origi. iur. l. ij. §. post originem.

¶ c Maximè. id est, certè.

¶ d Modò. id est, aliquando, & ita cõmuniter exponitur quãdo bis, aut ter reperitur: vt suprà quod cum eo. §. cæterũm. ver. sed sanè.

¶ e Pecuniaria pœna. Vt infrà eodem §. fin. Accursius.

¶ a Iu-

¶ a Iurisiurandi. scilicet calumniæ: vt infrà proxi. §. Sed quando? Resp. in futuro sæculo, licet non in isto: vt C. de iureiur. l. ij.
¶ b Infamiæ. ĩ. eod. §. ex quibusdam.
¶ Ecce enim.

CASVS. Volo agere tecũ, decémque tibi mutuo data repetere, vis defendere. Iudex tibi iusiurandũ deferet, te bona cõscientia iudicium accipere. Si temerè litiges, incurres in offensionẽ Dei, qui vindex est periuriosũ. Cornel. Vibul.
¶ c Cõstitutione. C. de iureiu. propter calum. dan. l. ij. in princip.
¶ d Nisi prius. Nõ dicit, quòd prius reus, quã actor iuret, sed prius quàm audiatur: actor autẽ, prius quàm reus iuret: vt C. de iureiur. propter calũ. dan. l. ij. in prin. quę est contrà.

modò iurisiurandi[a] religione, modò infamiæ[b] metu coercetur,

¶ *Reus, actor, necnon vtriusq; partis ad-[illegible] religione propter calumniam, siu cauillationem euitãdam introducti, sese adstringere debent: alioqui non procedet iudicium.*

¶ *Annota, Negantis [illegible] doque dupli, quan-[illegible]*

¶ Ecce enim iusiurandum omnibus, qui conueniuntur, ex constitutione[c] nostra defertur. Nam reus nõ aliter suis allegatio-

¶ e Ad contradicendum. Not. diligẽter capitula huius sacramẽti. Actor enim iurat, quòd bona instantia venit ad agendũ: vt C. de iureiur. propter calum. dan. l. ij. in princ. Item quòd non dabit vel dedit aliquid iudici, vt proferatur ꝓ se sententia: vt in auth. vt litig. iurẽt in exordio litis. col. ix. Item ꝙ nullam exiget vel faciet probationẽ calumniosam: vt in auth. de iis, qui ingre. ad appellan. §. fi. colla. v. Ecõtra reus iurat hęc eadem: nisi quòd in primo capitulo iurat se vti bona contradictione.* Quid continere debeat iuramentum calumniæ, not. gl. in c. j. extrà de iuramen. calũ. vnde versus, Illud iuretur, quòd lis sibi iusta videtur. Et si quæretur verum, non inficietur. Nil promittetur, vt falsa probatio detur. Vt

Iuramẽtum de calũnia præstatur tam ab actore, quàm à reo.

*Hactenus procedit gl. Accur.

lis tardetur, dilatio nulla petetur.
¶ At aduersus, &c. [illegible] Peto abs te legatum pio loco relictum: inficiaris, vísque temere litigare: conuictus duplum persolues. Hęc est pœna pecuniaria. Cornel. Vibul.

nibus vtitur, nisi prius[d] iurauerit, quòd putans se bona instantia vti, ad contradicendum[e] peruenit.

¶ *Negãs id, quod debet, aliquãdo in du[illegible]*

¶ At aduersus inficiantes ex quibusdam causis dupli, vel tripli[f] * actio constituitur: veluti si damni iniuriæ*, aut legatorũ locis venerabilibus relictorum nomine agatur[g]*.

¶ *Reus in certis casibus siue neget, siue fateatur, vltra simplum condemnatur.*

¶ Statim autem ab initio pluris, quam

¶ f Tripli. Vt suprà de actio. §. tripli: vbi qs per mẽdacium, aut dolum plus petens, quàm debeat, in triplum condemnatur. Alii deponũt de libris illud, vel tripli, eo quòd subiecta exempla nõ sunt huic versiculo apta.
¶ g Agatur. Item alibi: vt C. de nõ numerata pecunia. authentica, contraqui propriã. Item alibi: vt si creditor negat sibi debitum solutũ. Nam postea quod sit debitum, probare cogitur: vt ff. de probationib. l. cum de indebito. Item possessor negant se possidere: si probatur, perdit possessionem: vt ff. de rei vendicatione. l. fi. & in authentic. de trien. & semiss. §. illud. & ibi glossa in verbo possessio. Item aliás: vt ff. de iudiciis. l. eum.

Mendacium facit quẽ puniri.

* abest.

* iniuria.

* agetur.

[illegible] Nota pœnas aliquas, qua patitur calumniosè negans: & maximè nota quando aliquis possidet, & negat interrogatus se possidere, quòd perdit possessionem, si de mendacio conuincatur: vt l. fi. ff. de rei vẽdicatio. Ang.
¶ Statim. THEMA. Demiror quid sibi velit Imperator: nã qui furti reus fit, siue litiget, siue non litiget, aut dupli, aut quadrupli tenetur: neque licet iudici eum absoluere, rem restituere volentem, vt dictum est in titulo de actionib. §. item actio. Corn. Vibul.

simpli est actio[a]: veluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli. Nam ex his & aliis quibusdā causis (siue qs neget, siue fateatur) pluris, quā simpli est actio.

¶ *Actor de calumnia iurare tenetur. Ar.* [illegible]

¶ Itē actoris[b] quoque calumnia coercetur. Nam etiā actor pro calūnia iurare cogitur ex nostra cōstitutione *.

¶ *Aduocati actoris & rei de calumnia iurare debent. Aret.*

¶ Vtriusque etiam partis aduocati iusiurandū subeunt[c], quod alia nostra constitutione comprehensum est.

¶ *Regula mulcta de* [illegible] *introducta* [illegible] *quis migrè litigabit, per eam impensasque omnes victrici parti inferre cogitur.*

¶ Hæc autem[d] omnia pro veteri calumniæ actione[e] introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem* decimam litis actores mulctabat: quod nusquam factum esse inuenimus: sed pro his introductū est & * præfatum iusiurandum: & vt improbus litigator, & damnum, & impensas litis inferre

¶ a Est actio: Etiam à principio, non solùm inficiatione, vt hîc, & s. de act. §. at ille. Accur.

¶ b Item actoris, quasi dicat, non solum reus iurat de calumnia, vt s. eod. §. j. sed etiam actor, vt in cōstitutione nostra dicitur: vt C. de iureiu. propter cal. dan. l. ij. in princip.

Aduocati partium, an debeant iurare.

¶ c Subeunt. scilicet quòd iustum & fidele patrocinium præstent, vt in cōstitutione dicitur. Sed tamen in cōsuetudine nō habetur, φ iuretur, licet lege caueatur: vt C. de iud. l. rem nō nouā. §. patroni. & facit in auth. de test. §. fin.

¶ Hec ait. Not. quòd supra dicta omnia disponebantur iure antiquo, secundū quod temerè litigantes cōdemnabātur in x. parte litis. Item, φ lex per desuetudinē tollitur. Itē, quòd temerè litigans hodie condemnatur in dānis & expensis. Syl.

* in quibusdam exēplaribus hæc adduntur, Quod non calumniādi animo litē mouisset, sed existimando se bonā causam habere.

¶ d Hec autem. scilicet quæ de sacramento calumniæ dicta sunt: s. eod. & §. j. & eod. §. item actoris. & §. proximo.

e Actione. Actio enim quædam erat, qua tenebatur actor, qui per calumniam litigabat, in decimam partem litis. quod hodie corrigitur. Sed & hoc hodie iure authenticorū in antiquum rediit statum: licet non iure illius actionis, sed per iudicis officium: vt in authen. de lit. §. ad excludendas. Et not. ex hoc §. & ex dicta authen. de lit. & ex l. ff. de regul. iu. l. qui in ius. §. nemo. & ex l. illud. ff. de pet. her. quòd nisi improbè & calumniosè litigauerit, non debeat condemnari in expensis: vt ff. de iud. l. eum, quem. & C. de fruc. & lit. expen. l. non ignoret. licet in C. de iudic. l. properandum. §. sin autem indistinctè dicat victum condemnari victori in expensis. Sed est intelligendū cum iā dicta determinatione, si calūniosè agit: vt in auth. de indi. §. oportet. collat. vij.

Hanc glo. declarare per modū additionis longum esset: & quia materia vtilis est, vid. Ias. in l. properandum. §. sin autē alterutra. C. de iudic. vbi ponit regulam & fallent. Syl.

Ex quibusdā. THEMA. Nō solùm iuramento & mulcta pecuniaria calumniaps punitur; sed etiam interdū infamia, veluti furti dānatus. Itē quibusdam actionib. bonæ fidei damnatus, adeò, vt vterque contrahens damnatus infamis efficiatur. Nam vterque socius pro socio dānatus fit infamis: sed in mandato, tutela, & deposito, is tantùm infamia damnatur, cōtra quē antiquissimis temporibus erat actio ex legibus xij. tabul. instituta: quæ Directa appellatur: nimirum tutor, mandatarius, depositarius. Posteà enim tutelæ, mandati, depositiq; actio tutori, mādatario depositarioq; etiam data est: quæ ideo contraria vocatur, quia ex contraria parte datur: qua damnatus infamia non notatur. Cor. Vib.

¶ Not. φ damnatus furti, vi bonorum raptorum, iniuriæ, & de dolo infamatur. Item, quòd requiritur sententia. Item, quòd damnatus directa tutelæ, mandati, depositi infamatur, non contraria.

* parte.

* abest.

traria. Item quòd dānatus actione pro socio tā directa, quā cōtraria infamatur. Item, quòd illi qui pepigerūt de furto vi bonorū raptorū, iniuriarū & de dolo sunt infames. Item not. ibi debitor, quòd debitor dicitur ille, qui debet ex delicto contra Lud. Ro. & Alexād. in l.j. ff. si cer. peta. Itē, quòd maximè interest an q.s ex delicto, an verò ex cōtractu sit debitor. Syl:

a Damnati. s. suo nomine, nisi procurauerint: nō si procuratorio: vt ff. de iis, q. no. in fa. l. furti. §. si q.s. & hoc si à iudice ordinario, vel delegato sit cōdēnatus: secùs, si ab arbitro: vt ff. de iis, q. not. infa. l. q.d ergo. §. cū autē. ver. ex cōpromisso.

Sentētia, super actione famosa an sēper infamet actiones octo sūt quæ infamant.

b Directis. Et ob id tutor cōuentus à pupillo, & damnatus infamatur. Idē in aliis directis, secùs si econtra tutor pupillū faciat cōdēnari: vt hîc & ff. de iis, q. not. infa. l.j. Et nota, quòd in casu etiā cōtrario infamat: vt ff. de iis q. not. infa. l. furti. mādat. Itē nota quòd quatuor ponūtur exempla de maleficiis: & quatuor de cōtractibus, vel quasi*. Et ista cōtinētur his versib⁹.

Iudice damnatos, infames reddit
Vbique.
Quòd vi diripitur, iniuria, furta,
dolique,
Actio mādati, tutelæ, depositique.
Directo, si pro socio, communis vtrique.

* Hoc gl. residuū non est Acc. Aegi. par.

c Sed & pacti. scilicet, pretorio æris sine iussu pretoris: vt ff. de iis, qui no. infa. l. in actionibus. & l. furti. §. pactus. Accur.

d Debitor fit. Vt ff. de infa. l. furti. §. finali.

aduersario suo cogatur.

¶ *Condēnatus vel pactus ex criminib⁹, quæ hîc enumerantur, vel cōdēnatus actionibus directis [illegible]*

Ex quibusdam iudiciis damnati [a], ignominiosi fiunt: veluti furti vi bonorū raptorum, iniuriarum, de dolo: item tutelæ, mandati, depositi, directis [b], non contrariis actionibus. Itē pro socio, quæ ab vtraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo iudicio dānatus ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, nō solùm damnati notantur ignominia; sed & pacti [c]: & rectè. Plurimū enim interest, vtrū ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit [d].

¶ *[illegible] actione simul. Atque [illegible] via eum, quē aliàs [illegible] vocauerit, in factum actione tenetur, & [illegible] aureorum pœna punitur.*

Omnium autem actionū instituendarum principium ab ea parte edicti proficiscitur: qua Prætor edicit [e] de in iis vocando, vtique enim in primis aduersari⁹ in iūs vocandus est.

Omniū aūt actionū. Litigator temerarius non is tantùm putat, qui malitiose in iudiciū ingredit calumniādi animo: verum is etiam, qui eas quas non licet personas, in iudicium trahit. Quare qui litē alicui volet intendere, primùm edicti Pretoris initium spectet: deinde qua actione vti possit in prima parte edicti cōtinetur, vt neq; liberi parētes, neq; liberti aut patronos aut patronorū parentes ac liberos in ius vocēt, nisi venia à Prætore impetrata. Cor. Vib.

Not. quòd iudicia incipiunt à citatione. Item, quòd parentibus, & patronis, & parētib. & liberis patronorū debet honor, & non sunt vocandi in ius sine venia. Item, quòd debet venia postulari & impetrari. Item, quòd non parens punitur pœna quinquaginta solidorum. Item nota ex hoc text. ibi, vtique enim in primis aduersarius quòd aduersarius dicitur etiam ante litem inchoatam, & ad hoc singulariter not. hunc tex. Dec. in l.j. in prin. C. de eden. Syl.

e Edicit. id est, edictum proponit de in ius vocando: vt ff. de in ius vocan. l. iij. §. Prætor. & per totum titulum. Accursius.

¶ a Dicturus ſit. vt ff. de in ius vo. l. j.
¶ b Honorem. Not. quòd parentibus, & patronis eſt honor præſtandus, & reuerentia: vt hîc, & l. honori. ff. de obſe. à libe. & liber. parent. & patro. præſtád. & habetur in l. vt vim. ff. de iuſt. & iur. Ang.

eſt. ...uat in corpore qui non habet in ære.

¶ c Solidorum quinquaginta. Aliàs quaſi inofficioſus caſtigatur, ſi præ inopia pœnã ſoluere non poſſit vt ff. de in ius vocã. l. pen. & fin. Et intellige hoc in emãcipatis filiis, aliàs nõ poſſet eſſe iudiciũ inter patrẽ & filium: vt C. de in ius vocã. l. ſi. & diximus ſ. de act. §. in eũ quoque. aliàs eſt ver. & in eũ. §. pœnales quoq;. Itẽ nota hic, ꝙ aureus ꝓ ſolido accipit. cùm ff. de in ius vocã. l. ſi libertus. & l. in eũ. dicãt l. aureorum. & hîc dicit ſolidorũ. Itẽ nota, ꝙ ſeptuaginta duo aurei faciunt librã auri, vt C. de ſuſc. & arca. l. quotieſcũq; libr. x

*pœna. *conſtituitur. Aureus. pro ſolido ſumitur. Libra auri cõtinet lxxii. aureos.

id eſt, ad eum vocandus, qui ius dicturus ſit [a] *. Qua parte Prætor parentibus, & patronis, itẽ parentibus liberiſque patronorum & patronarum hunc præſtat honorem [b], vt non aliter liceat liberis, libertiſque eos in ius vocare, quã ſi id ab ipſo Prætore poſtulauerint, & impetrauerint. Et ſi quis aliter vocauerit: in eum pœnam * ſolidorum quinquaginta [c] cõſtituit *.

DE OFFICIO IVDICIS.

¶ Iſte tit. cõtinuatur. ſecundũ Ioan. Fab. Quia viſum eſt ſ. de actionibus: & quia officiũ iudicis loco actionis aliquãdo habet: vt l. actionis verb. ff. de act. & obli. ideo poſt actiones ponit de officio iudicis. Vel poteſt continuari, quòd iudiciũ conſiſtit ex tribus perſonis, videlicet ex perſona actoris. rei, & iudicis: vt c. forus, extrà de verb. ſigni. ſed ſ. dictum eſt de actionibus: & ſic de perſona actoris, de exceptio. & ſic de reo: ſequitur neceſſariò videre de tertio: & ſic de iudice, & eius officio. Et iſtã continuationem infert, gloſ. hîc in nigro.

Supereſt. Totus iſte titu. diuiditur in ſex partes. Primò ponit generaliter quid ſpectet ad officium iudicis circa ſententiam. Secundò, quid ad ipſum pertinet circa condemnationẽ malorum ſeruorum. Tertiò, quid in actione in rem. Quartò, quid in actionibus vniuerſalibus. Quintò, quid in perſonalibus. Sextò, q̃d in iudiciis diuiſoriis. Secũda ibi, Ideò que. Tertia ibi, Et ſi in rẽ. Quarta ibi, Et ſi hæreditas. Quĩta ibi, Si ad exhibẽdũ. Sexta ibi, Si familiæ erciſcundæ.

TIT. XVII.

DE OFFI[illegible]

[illegible]

Supereſt [d] vt de officio iudicis diſpiciamus. Et

Quoniã iudicia trib⁹ perſonis cõſtant, actore, reo & iudice: dixiſtique de actoris & rei officio. quũ actiones & exceptiones explicaſti, expone nunc queſo, q̃d ſit iudicis officiũ. Iudex, inquit, ſpectare debet leges, cõſtitutiones & mores: veluti, Lex iubet furẽ omnino dõ dãnari, ſiue neget, ſiue fateatur. illũ ergo ſic condemnet. Lex iubet ſi Mæuii ſeruus noxã cõmiſit, vt iudex non ſimpliciter illum in litis æſtimationem dãnet: ſed diſiunctè, hoc modo, Mæuius aut decẽ ſoluat, aut ſeruum noxæ dedat. Sic igitur illum condemnet. Cor. Vib.

¶ Not. ex hoc tex. primò, ꝙ iudex debet iudicare ſecundũ leges, aut conſtitutiones, aut conſuetudines. Hoc enim dictum eſt ad hoc, vt iudex non iudicet ſecundũ ſuam prudentiam, ſed ſecundum ſtatuta à legibus vel à conſuetudine, & ſic à iure ſcripto vel non ſcripto: de quo latè ponit Dec. in c. ne innitaris de conſti. in. j. lect. in j. nota. & potius debet iudicare ſecundum conſuetudinem, q̃ ſecũdum leges: de quo vide eundem Dec. in c. j. in. ij. lectu. de conſti. & in rub. de reſcri. in prin. Item not. formam ſententiæ in iudicio noxali, vt ſ. condemnet in quantitate, vel noxæ dedere. Syl.

¶ d Supereſt. ſed vnde ſupereſt? Reſpon. quia de actoribus diximus & de reis: ſequitur, vt & de iudice, qui ſedet in

in medio dicamus, & eius officio, circa quæ versatur.

¶ a In primis. id est, in principalibus, vel inter principalia. Nā primò libellus dādus est: vt C. de lit. conte. authē. offeratur. & causę examinatio pręcedere debet hanc obseruātiam, quæ circa sententiā adhibetur: vt C. de iudic. l. iudices. Vel dic in primis s. obseruantiis, s. circa sententiā adhibendis. Nam & alia sūt obseruāda, scilicet, q detur in scriptis: vt C. de sentē. ex peric. recitād. l. fi. & sedēdo: vt in authē. vt ab illustri. & qui super. §. facimus. Sed hoc est principale, q secundū leges iudicet, vt hìc dicitur. Accursius.

Libellus in causa est dandus.

Sententiā in scriptis & sedendo ferēda est.

*additus.

¶ Adde & dic in primis, id est, non ante omnia respectu tēporis: sed ante omnia respectu modi pronunciandi. Syl.

¶ b Constitutionibus. s. Imperatorum.

¶ c Moribus. id est, consuetudine, quę p lege seruatur, vt §. de iur. naturali, gentium, & ciui. §. ex nō scripto. Sed quid si vnum eorū alteri cōtradicit? Respōd. cōstitutio legi antiquę præiudicat: vt ff. de legibus, & senatuscōsul. l. nō est nouum. & consuetudo præiudicat vtrique, siue sit generalis: vt ff. de legibus & senatuscōsul. l. de quibus, in fin. siue sit specialis in illo loco, scilicet tantùm præiudicat vtrique: vt ff. commu. prędio. l. venditor. §. si constat.

Cōstitutio legē, vtrunque cōsuetudo vicit.

Cōsuetudo est duplex.

¶ Melius declarat gl. in verb. imitā-

quidē in primis [a] illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut cōstitutionibus [b], aut moribus [c] proditū est.

¶ Ideòque si noxali [d] iudicio aditus* est [e] obseruare debet, vt si condemnandus videtur dominus, ita debeat cōdemnare, Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos cōdemno, aut noxam dedere. [f].

¶ Et si in rem actum sit [coram iudice,] siue contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem: siue contra possessorem, iubere ei [g]* debet, vt rem ipsam [h] restituat cū fructibus [i]. Sed si

*absiunt inclusa.

*eum.

¶ [illegible] tionam domino no [illegible] to optionem iura [illegible] num soluendi, aut seruum noxæ de dē [illegible]

[illegible] possessor fuerit, non modo perceptos fructus, sed & quos [illegible] stare cogitur: quòd si bonæ fidei fue- [illegible] & culpæ non perceptorum nomine [illegible] tur. post litis tamen [illegible] hil differt à malæ fidei possessore, quò fit vt omnium fructuum ratio à die litis contestatæ habenda sit.

¶ Iudicis est reum singulari in rem, vel [illegible] conuentum ad rei,

tur. §. de iure natu. gen. & ciui. in §. ex non scripto. Syl.

¶ d Noxali. id est, super. Accur.

¶ e Aditus est. scilicet iudex.

¶ f Noxam dedere. scilicet permitto. nā dāni estimatio tātùm est in condēnatione: vt ff. de re iud. l. miles. §. j. & ij. aliàs esset incerta sententia. qđ esse non debet, vt §. de actio. §. curare.

¶ Et si in rem. THEMA. Fundū quē possidebas, vindicaui: Aquilius iudex videt meū non esse, debet te absoluere. Si videat meū fūdū esse, debet iubere te eū mihi restituere cū fructibus abs te perceptis. Quid autē, si restituere te in pręsentia eū nō posse affirmes, idque nō fraudādi animo? Iudex tibi inducias dare debet, intra quas fūdū restituas: iuberéq; vt satisdes te litis æstimationē soluturū, nisi intra prescriptū tēpus fundum non restitueris. C. Vib.

¶ Not. q petens dilationem post sententiā nunquā est audiendus, nisi caueat de parendo sententiæ finito tempore dilationis. Syl.

¶ g Ei. scilicet, possessori.

¶ h Vt rem ipsam. Idem & si in personam: vt si res petatur vi possessa, per actionem quod met. cau. vel ex stipulatu ad rem tradendam. Si autē quātitas, vel in genere aliquid petatur, tunc à petitione actoris absoluitur, vel condemnatur in re petita.

¶ i Cū fructibus. Sed de quibus fru-

neget possessor in præsenti[a] se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere: indulgendum est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit.

¶ *In iudicio vniversali ita [illegible] lari: & in vtroque iudicio malæ fidei possessor de nō perceptis tenetur: secus in bonæ fidei pos- [illegible] cōtestatam. Areti.*

¶ Et si hereditas

ctibus loquitur hîc? Nūquid de naturalibus, vt de pomis, & cerasis, & similibus: an verò de industrialibus? Respōd. de naturalibus nō: q̃a illi aut extāt, & tunc per rei vendicationē petūtur, sicut res ipsa, cùm nullus etiā bonę fidei possessor faciat suos: vt ff. de vsur. l. fructus. Aut nō extāt: & tunc nō tenet, cùm nec habeat, nec dolo fecerit, quò minus haberet: sed cōdictione sine causa æstimatio debetur: vt ff. si cer. pe. l. si & me. & vtroq; casu cessat officium iudicis, de quo hîc agitur cùm iure actionis petant. Itē de industrialibus non, si à bonæ fidei possessore p̃cepti sunt: q̃a percipiendo eos, & separādo à solo, suos facit & lucratur: vt s. de re. di. §. si quis à nō domino, siue habeat titulum, siue nō: vt ff. quib[9] modis vsus fructus amit. l. si vsufructuari[9]. & ff. si. reg. l. quarta. §. post litē. si autem nō separauit adhuc ipsius fundi sunt, vt ff. de rei vend. l. fructus. Sed dic de industrialib[9] hîc loqui, q̃ sunt pcepti, sed nō cōsumpti à bonæ fidei possessore: nā cū sunt facti posses soris, non rei vēdicatione, sed iudicis officio petuntur: vt hîc, & C. de rei vēdicatio. l. certum. §. bonę fidei. Si autē malæ fidei sit, de consumptis tenebit cōdictione sine causa: de extātib[9] rei vendicatione, non dico eadem rei vēdicatione, qua petitur res, sed alia omnino, licet in petitione hæreditatis sit secùs: vt C. de rei vend. l. certū. j. respō. de percipiandis autē tenetur officio iudicis: vt j. eodē. §. j. versi. illorū. & ff. de rei vēd. l. si nauis. §. fi. Si verò malæ fidei possessor titulum habeat, de cōsumptis tenetur cōdictione sine causa: de extātibus rei ven. à percipiendis, propter titulum excusatur: vt C. de rei vend. l. si fundū nisi in quatuor casibus, vbi de percipiendis tenetur [illegible] quod die, vt s. diximus de [illegible] §. si quis à nō do. [illegible] materia amplissima est, [illegible] glo. nostra magistralis, & est alia similis in l. & ex diuerso. ff. de rei vēdicat. vbi Bar. latissimè tractat hāc materiā, & latius Abbas in c. grauis. de restitu. spol. & q̃ docent alios, videant p̃ instructione Alexā. in cōsilio nonages. in fine. lib. ij. & Curt. in consil. lxxxj. Syl.

Posses-sor malæ fidei quo iure tenetur fructus restituere.

¶ a In præsenti. Nota, in actione in rem incōtinēti fieri executionē: secus in personalibus, quia quatuor mensium spatiū datur: vt C. de vsu. rei iud. l. ij. & iij. & fi. Et in criminali statim sententia est executioni mādanda: vt C. de pœn. l. cum reus.

Sententia an statim sit executioni mandanda.

ADDITIO. Nisi in casibus q̃ notātur xj. q. iij. cùm apud. gloss. in c. quęrenti. extrà de offi. delega. in glo. quadrimestre. Primus casus est, quādo q̃s est cofessus de crimine, differt executio donec appareat, an velit in cōfessione perseuerare. Secūdus est, cū sententia lata est cōtra mulierem prægnātem: differtur executio vsque ad tēpus partus. Tertius casus est, quando princeps ex iracūdia tulit sententiā: tunc enim differtur executio vsq; ad xxx. dies ad videndū si princeps illā relaxabit. Quartus est quando insula est assignāda à principe, ad q̃ debeat malefactor deportari. Quintus est, si sentētia est in seruū lata, differt executio, donec ratiocinia reddiderit domino. Vnde versus: In personali post menses quatuor: in re, Protinus est omnis sententia perficienda. Sic in criminibus: sed casus excipe quinq; Confessus, prægnās, iratus, & insula, seru[9].

¶ Et si hæreditas. CASUS. Possidebas seruum, quē hæreditatis iure dico ad me pertinere. Iudex debet te ad rei & fructuū restitutionem condēnare. Quid autem iudicare debet de iis fructib[9], quos possessor sua culpa, atque inertia non percepit? Distinguo. nam aut bona fide possedit, aut mala. Si mala, eos quoque restituere cogetur. Si bona, nō cogetur, ne eos quidem quos consumpsit: duntaxat quos ante litem cōtestatam consumpsit.

sumpsit: nam post contestatam cogetur & perceptos & consumptos restituere. Cor. Vibul.

¶ No. q eadē distinctio fructuū adhibetur in iudicio vniuersalis, quæ in particulari. Sy.

petita sit a, eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularum rerum petitione b. Illorū autē fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit c * siue illorum, quos perceperit, in vtraque actione d eadē ratio pene e habetur, si prædo fuerit. Si verò bonæ fidei possessor fuerit, nō habetur ratio f, neque * cōsumptorū, neque non perceptorum. Post inchoatam autē petitionem, etiā illorū fructuū ratio habetur g, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti cōsumpti sunt.

¶ Conuentio ad exhibendū actione rem vt- [illegible] non sat est, vt liberationem cōsequatur, sed in eam causæ statum exhibendā res [illegible]

¶ a Et si hæreditas petita sit. i. si hæreditatis petitione actū sit, & condemnatio secuta. Nam & ipsa est in rē & in personā: vt s. de act. §. quædam.

Petitio hæreditatis est realis & personalis.

¶ b Petitione. Vt restituantur fructus cum re: vt s. proxi. §.

*percepit.

¶ c Non perceperit. s. quia titulū nō habebat; alias ab istis pcipiēdis excusatur, vt modò diximus.

*abest.

¶ d In vtraque fictione. s. in rē, & in petitione hereditatis Ac.

¶ e Penè. Penè dicit: quia in petitione hæreditatis veniūt eadē actione quæ res: sed in rei vēdicatione alia est pro re, alia pro fructibus.

¶ f Non habetur ratio. Hoc est verū per rei vendicationē, vel per iudicis officiū, sed per condictionem sine causa sic, cùm bonum & æquum sit: vt ff. si cer. pet. l. si & me. secundum quosdam.

¶ g Ratio habetur. Nisi infans, vel pupillus fuerit possessor: vt ff. de rei vēd. l. quod infans. §. j.

¶ Si ad exhibendum. CASVS. Egi tecum ad exhibendum seruum, quem meum esse dicebā: tu callidè cunctatus es ac distulisti, dum vsucapio tua, quæ cœpta erat, perficeretur: Iudex debet te ita damnare, vt rem in eadem causa, id est conditione, statu, qualitate restituas, quo erat litis contestatæ tempore: & hoc amplius, fructus quos ex eo dem tempore percepisti, reddas. Quid ergo si neges, idque non frustrandi animo æquum à te in præsentia posse restitui? Induciæ tibi ac spatiū aliquod dandū est, intra quod rem restituas, præstita tamē prius cautione. Quid verò, si neque rem in præsentia restituas, neque satisdes? Damnandus eris in id, quod actoris interfuerit litis contestatæ tempore restitutam rem non esse. Cor. Vibu.

[illegible] cio, vsucaptiam exhibendo non libera- [illegible] exhibeat, aut se intra tempora exhibiturum non cauerit, in id quod aduersarij interest, damnabitur.

¶ Si ad exhibendū actū fuerit, nō sufficit, si exhibeat rē, is cum quo actum est: sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere, id est, vt eā causam habeat actor, quā habiturus esset, si cùm primùm ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideòque si inter moras exhibendi * vsucapta h

Not. quòd res non solùm exhibēda est, sed debet exhiberi in eo statu, in quo erat tempore petitionis: & hoc est, qd dicit text. causam rei exhiberi debere. Item, quòd vsucapio finita post actionem ad exhibendum propositam, non iuuat possidentē. Item, q debentur fructus medij temporis. Item, quòd si constat iudici reum exhibere non posse, præstita cautione conceditur dilatio. Item, quod iurat in litem eo non exhibente, vel non cauente. Syl.

*abest.

Vsucapio rerū mobiliū nō interrūpitur per litis contestationem.

¶ h Vsucapta sit. Sed quomodo potuit vsucapi, cum interruptio facta in actione ad exhibendum, vi-

deatur facta etiã in rei vendicatione: vt C. de anna. exce. l. fin. Respond. secundum Ioann. lex illa intelligitur in tribus casibus ibi in litera positis, nõ aliàs: vt ff. ad exhib. l. Iulianus. in fi. Alij dicunt illam generaliter intelligi per leg. ff. de iud. l. solemus. Et qđ hic dicit circa res mobiles, intellige. in quibus non interrumpitur vsucapio per litis cõtesta. vt ff. de rei vendi. l. si post. Prima sententia verior est.

a Actum est. Probrentum.

b Vt tamẽ caueat. Vt s. eo. §. sed si neget. & ff. ad exhiben. l. de eo. §. si post ver si. si iusta.

c Condemnandus. Delato iureiurando in litẽ, vt ff. de in litem iurã. l. in actionibus.

Si familiæ erciscundæ. CASVS. Duo fratres sumus coheredes, in hereditate quam à iudice diuidi cupimus, est fundus mille aureorum, est & alter octingentorum: Index debet alteri fundum illum, alteri hũc adiudicare: & postea eum cui illum adiudica

*condẽnetur.

*is.

*intererit.

sit res à possessore, nihilominùs condemnabitur.* Præterea fructuũ medii temporis, id est eius, quod post acceptum ad exhibẽdum iudicium, ante rem iudicatam intercesserit, rationem debet habere iudex. Quòd si neget reus, * cũ quo ad exhibendum actũ est[a], in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, ídque sine frustratione postulare videatur, dari ei debet: vt tamen caueat [b] se restiturũ. Quòd si neque statim iussu iudicis rẽ exhibeat, neque post ea exhibiturũ se caueat: condemnandus [c] sit in id, qđ actoris interesse rat,* si ab initio res exhibita esset.

¶ *Si agitur familiæ [illegible] iudicium inter duos plurésve vertatur, iudicis est, singulas res singulis hæredibus adiudicare: & si minus res præualeat, eundem pro eo quod pluris est, certa pecunia cohæredi condemnare. Item si vnus cohæredũ fructus ex re hæreditaria perceperit, aut male in ea*

[illegible]

Si familiæ erciscundæ iudicio *a. actum sit, singulas res singulis hæredibus adiudicare debet. & si in alterius persona prægrauari videatur adiudicatio, debet [d] hunc inuicem coheredi certa pecunia (sicut iã dictum est[e]) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque suo condẽnãdus est, quòd solus fructus hereditarii fundi perceperit,* aut rẽ hereditariam corruperit[f], au cõsumpserit[g]. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos coheredes subsequuntur.

¶ *In actione cõmuni diuidũdo, si sint plures res communes, singulas [illegible] ter iudex adiudicabit: & si vna plus valet quàm altera, in pecunia cõdem[illegible] res sit, quæ [illegible] nẽ non recipiat, ad[illegible] [illegible] condemnabitur consocio in pecunia. Aretinus.*

Eadem interue-

uit, in centũ aureos alteri cõdemnare. Quid ergo si cùm vinũ esset ad pretiũ cẽtũ aureorũ, ego illud ebibi? Iudex me quinquaginta aureos iubebit tibi restituere. Cor. Vib.

*abest Th.

Not. quòd in diuidua natura diuidũtur p adiudicationẽ in totũ vni, & recõpẽsationẽ factã alteri. Syl.

d Debet. s. iudex. Accur.

e Dictum est. s. de acti. §. quædam actiones.

f Corruperit. No. q coheres, qui corrupit, q deuastauit, vel maculauit, vel cõsumpsit rem communem tenetur alteri cohæredi isto iudicio. Ange.

*perceperit.

g Consumpserit. vt hîc, & ff. fam. ercis. l. & puto. §. sed & si dolo.

Eadem interueniũt. CASVS. Nobis duobus fundus donat' est, eum diuidi volumus: siquidẽm commodè diuidi possit, veluti si hinc vinea sit, illic oliuetũ, Iudex alteri vineam, alteri oliuetũ ad iudicet. Quid ergo si seru' sit, aut æqu' nobis donatus? Alteri totum adiudicabit: sic tamen vt eum alteri in mediam

mediã pretij partẽ condẽnet. C. Vib.

¶ a Eadem interueniunt. s. vt fiat adiudicatio rerum, & pecuniæ: vt ꝯ. eod. §. si familiæ, aut circa damnata in rebus: vt ꝯ. eodem. §. prox. & ff. commu. diui. l. iij.

¶ b Non posſit. No. nõ poſſe fieri, quod sine cõmoditate fit: vt hic, & ff. de ver. signific. l. nepos Proculo. Item no. corp⁹ aliud diuiduũ, vt fundus, qui diuiditur secundũ voluntatẽ patrisfa. vt ff. de lega. j. quod in rerũ natu. §. ij. Aliud indiuiduum, vt homo: vt hîc, & ff. de vsuc. l. rerum mistura. in princi.

Corpus est duplex.

Vel

niũt [a], etsi communi diuidundo de pluribus rebus actum sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo, si quidem iste fundus cõmodè regionibus diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet: & si vnius pars prægrauare videbitur, is inuicẽ certa pecunia alteri condemnãdus est. Quòd si commodè diuidi non posſit [b]: veluti * si homo fortè, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus vni adiudicandus est: & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

¶ In finium regundo- [illegible] fuiſſent, nunc distingui queant: quo casu, partem ex alterius agro alteri [illegible]

Quod autẽ ait, eas in solidum adiudicãdas, id locum habet, si natura diuidi non posſint ea in specie, quum quis partem bonorum dare debet. l. non amplius. ff. de leg. j. nam seruitutes decesſori debitæ, ad heredes insolidum transeunt. l. hæredes. ff. famil. ercis. E. B.

¶ Si finium regundorum. S. V. S. Duo vicini de finibus contendunt, sumunt Aquilium iudicem. Aquilius si videat euidẽtius agros esse definiẽdos, quàm antea fuiſſent, debet partem vnius agri, alterius agri domino adiudicare, eúmque inuicem certa pecunia alteri condemnare. Quid si alter vicinorum maliotiosè lapides finales sustulerit? Iudex eius damni nomine illum alteri damnabit. Quid, si quum iudex iusſiſset eos suos agros metiri, alterutter passus non est? Eo nomine contumaciæ dãnandus est. Ad extremũ autem illud aduocato, adiudicationẽ quæ his tribus fit iudiciis, modum esse acquirendi ciuilem, de quo in lib. ij. mentio nulla facta est. C. Vib.

[illegible] dicio etiam vertitur. vt si quis cir- [illegible]

¶ Si finium regundorum [c] actum fuerit, dispicere [d] debet iudex, an necesſaria sit adiudicatio [e]: quæ sanè vno casu necesſaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quàm olim fuiſſent distincti. Nam tunc neceſſe est ex alterius agro partem aliquã alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condẽnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quòd fortè circa fines aliquid maliotiosè commisit: verbi gratia, quia lapides finales fu-

Not. q cui adiudicatur res in his iudiciis duplicibus, s. finiũ regundorũ, cõmuni diuidundo, familię erciscũdæ nanciscitur statim dominium. Ratio est: quia datio ipsius iudicis succedit quodammodo loco dationis partis. Item, quòd sententia transfert dominium. Syl.

¶ c Si finium regundorũ. Quo iudicio agitur vt agris cõfinibus termini ponantur: sed pro domib⁹ vicinis hoc iudicio nõ agitur. Si aũt sit domus in prædium rusticum, agitur vtili finiũ regundorũ, non directa: vt ff. finium regun. l. ij. in princip. & l. sed & loci. §. fin.

¶ d Diſpicere. Hoc scilicet quod sequitur, si euidentioribus &c. Accurs.

¶ e Adiudicatio. Facit ff. fin. reg. l. ij.

§. fin. & l. iij. & iiij. in princ.

a Furatus est. Ad quid damnabitur? Respond. quanti in litem iurauerit actor. Potest etiã criminaliter puniri in quinquaginta aureis ex lege agraria pro qualibet vice, quæ applicatur fisco: vt ff. de ter. mo. l. agraria. Nec ciuilis tollitur per criminalem: cùm ad rei persecutionẽ altera detur: vt C. quãdo ci. actio præiudi. crimi. l. j. nisi interim donec altera exercetur: vt ff. de publi. iud. l. is qui.

b Condemnatur. s. ad interesse, delato iureiurando in litẽ. Accur.

ratus est [a], vel arbores finales excidit [*]. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio codemnatur [b]: veluti, si quis iubente iudice, metiri [c] agros passus nõ fuerit. Quod autem in istis iudiciis alicui adiudicatum fuerit, id statim eius fit [d], cui adiudicatum est.

*excidit.

TIT. XVIII.

c Metiri. not. quòd ille, qui non patitur metiri fundum suum ad mandatum iudicis, vt cõtumax & inobediẽs potest puniri Aret.

d Eius fit. not. ex sententia iudicis dominiũ trãsferri: sic est in missione, quæ fit ex secundo decreto: vt ff. de acq. pos. l. iij. §. fin. & ff. si ex nox. cau. aga. l. ij. in fi. & ff. cõmuni diuidund. l. sed si res. quæ sic accipe, si fuerit facta missio per ipsum prætorem. [Adde ꝙ imò rubr. ff. de re iud. dicit, quòd hæc glos. est singularis, & eam declarat: & vid. etiã Dec. in l. traditionibus. in j. ampliat. C. de pact. Syl.] Nam sola sententia non facit dominium, sed traditio: vt C. de pact. l. traditionibus. & supra, de re diuisi. §. per traditionem. & ff. de acquiren. posses. l. iustè. Sed quid in rei vendi. si res est aliena, & mea pronuncietur, & ex ea causa mihi traditur? Resp. idem. cũ enim Publiciana mihi detur, quando à domino mihi adiudicatur & traditur: vt ff. de pub. l. iij. in fi. ergo vbi dominus est, debet ex sententiæ traditione me dominum facere: vt ff. de public. l. quæcunque. Præterea l. videtur expressa: vt ff. de proc. l. Pomponius. §. sed & is. & ff. de exce. rei iud. l. si inter. in fin. nec obst. quòd ibi sit error, ex quo videatur dominium non transire: quia hic error iam reprobari non potest iudicis sententia purgatus, à qua non fuit appellatum. Item nec obstat quòd sententia lata in actione personali reo absoluto ꝙ remaneat debitor, vt ff. de cond. inde. l. Iulianus. quia illud habet locũ in obligatione quæ est res incorporalis; hic aũt dicimus de dominio rei corporalis, qđ facile, & prorsus potest separari ab vno, & aliis dari: sed nõ sic in incorporali: vt ff. pro socio. l. ea verò.

Sententiæ & secundum decretũ transferunt dominiũ.

Dominiũ rei corporalis facilius perditur quam incorporalis.

DE PVBLICIS iudiciis.

Iudicia ex iudiciis publicis descendentia in multis ab actionibus differunt. Et quia vnicuique permittitur accusatio, ideo dicũtur publica, quorũ pœna aliquando est corporalis: aliquãdo irrogat infamiã cũ pœna pecuniaria. Arr.

Publica iudicia neque per

DE PVBLICIS iudicis.

Quia ciuilia iudicia dicta sunt vsque huc, & etiam quędam criminalia, s. circa priuata delicta: vt §. in prin. hui⁹ quarti libri vsq; ad tit. de act. ideo nũc ponit de publicis accusat. siue iudiciis.

Publica. Iudicia in hoc titulo interpretare Causas, ac si diceres, publicæ causæ. Quæ verò illę sint, & cur si dicãtur, latè disputat Franc. Hotomanus in Commment. suis in Orat. ꝓ Sext. Rosc. Iudiciorũ Romæ altera priuata erãt, id est, ad rem priuatã, siue priuati cuiusque pertinẽtia: altera publica, id est ad Rempub. vniuersũmque populum spectãtia: de priuatis hactenus dictũ est. Sequitur. vt de publicis diseram⁹. Quid est Publicium iudicium? Iudicium eius rei, quæ ad Rempub. pertinet, & quæ quisque pro sua virili parte lęsus est: quæ de causa cuiuis de populo accusatio permittitur: veluti, Sex. Rosci⁹ patrẽ interfecit: læsus est quisque, & ad quẽ que pertinet puniri hoc facinus. Cuiuis ergo Sex. Rosc. accusare licebit. Sequitur diuisio essentialis, quæ naturã ac vim iudiciorũ attingit, neque indiget exẽplorũ appositione. C. Vib.

Not. quòd iudicia publica non ordinãtur per actiones & sic not. quòd appellatione actionum non veniunt accusationes. Item, quòd non habent aliquid simile cum iudiciis priuatis. Item,

Item, quòd licet aliquid habeat aliquam similitudinem cum alio, potest tamen dici nullam habere similitudinem, si inter ea sit magna diuersitas. Item, quæ dicãtur publica iudicia. Itẽ quòd cuiuis de populo licet accusare. Item, ꝙ quædã sunt capitalia, quædã non. Item, ꝙ capitalia dicũtur non solùm ea quæ imponunt mortem naturalem; sed ciuilem. Item, ꝙ ea quæ imponunt pœnã pecuniariã, licet publica sint, non tamen dicũtur capitalia. Syl.

*abest.

actiones [a] ordinantur neque omnino quicquam simile [b] habent cum* cæteris iudiciis, de quibus locuti sumus, magnáque diuersitas eorum est, & in instituendo [c] & in exercendo. Publica [d] autem dicta sunt, quod cuiuis ex populo executio eorũ plerunq; [e] datur. Publicorũ [f] iudiciorũ quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio [g] afficiunt homines *: vel etiã * aquæ, & ignis interdictione [h], vel deportatione; vel metallo [i]. Cæte-

*abest.
*abest.

¶ a Neque per actiones. Imò per accusationes.

ADDITIO. Not. quòd actio significat ad vtilitatem partis priuatæ, & ciuiliter facit. quòd not. Barto. in l. agraria. ff. de termi. mo. Ange.

Publicã iudicia differũt à ciuilibus.

¶ b Nec omnino quicquã simile. Hoc verbum nimis largè positum sic intellige: quia in ciuilibus agitur, vt aliquid detur actori, in istis autem nõ vt aliquid detur: sed vt puniatur accusatus. & ita cõsiderata petitione cõquerentis, nihil habent simile inspecto fine, nec in principio: cũ vnũ per actionem, alterũ per accusationẽ instituat.

Iudicia publica & ciuilia in aliquibus conueniunt.

Nec in exercitio, cũ in ciuilibus probet actor tantùm: vt C. de eden. l. qui accusare. sed in criminalibus actor, & reus quandoque: vt C. de abol. l. fallaciter. & C. ad legẽ Corn. de fal l. vbi. in aliis aũt multa sunt similia. nã in vtrisque sit libell°: vt C. de lit. cõtest. auth. offeratũ. & ff. de accu. l. libellorũ. Itẽ in vtrisq; de calũnia iuratũ: vt C. de iurein. l. j. ĩ prĩ. & C. de fid. inst. l. vlt. licet q. dã dixerũt cõtrà: vt arg. ff. de bo. eod. l. j.

Libellus in criminalibus quid cõtinere debet.

¶ c Et in instituendo. Sed qualiter formatur libellus? Resp. sic vt contineat nomen accusantis, & accusati, & crimen, & mensem quo commissum fuit crimẽ, & locum vbi fuit commissum, & consules, sub quibus est admissum. Item dies dati libelli debet inseri: sed dies commissi criminis, vel hora non est necesse, vt ff. de accu. l. libellorum. in princi. & in auth. de exhib. re. §. suspecto. & habet hoc locum in publico, & in priuato crimine, quando criminaliter agitur, vt ff. de priua. delic. l. fina. Et ita possunt haberi his versibus, Consule, mense, die, coram Prætore professus, Te deferre reũ crimen, loca, pone sodalem, Et licet hora, dies non tempus prætereatur, cap. tuę. extrà de procura. Quandoque tamen hæc solennitas nõ est necessaria: vt in leui crimine & notorio: vt ff. de accus. l. leuia. & C. de accus. l. ea quidem quę. Et idem in casibus; in quibus sine accusatore quis damnari potest: qui, scilicet casus his legibus not. ff. ad legem Iul. de adult. l. j. §. si publica. & C. de test. l. nullũ. & de proba. l. penult. & ff. de susp. tut. l. tutor. §. preterea. & C. de cal. l. j. & ff. de bon. lib. l. qui cũ maior. §. si libertus. & idem in notorio crimine: vt diximus per l. C. de accus. l. ea quidẽ quæ. & idẽ in crimine falsi, secundum B. vt C. ad legẽ Cor. de fal. l. vbi. Sed Ioã. cõtra, & dicit ꝙ ibi principaliter fuit accusatio falsi instituta.

¶ d Publica. Hæc est ratio quare dicãtur publica. s. quasi populica. sic s. de suspec. tuto. §. cõsequens, Et intellige, quod aliàs possit esse habilis, ad accusandum, non aliàs: vt ff. de accus. l. qui accusare.

¶ e Plerunque. Hoc ideo dicit, quia quandoque est publica accusatio, & tamen non competit cuilibet ius accusandi: vt in crimine suppositi partus: vbi accusant soli parẽtes: vt ff. ad legẽ Corn. de fal. l. lege Cornelia. §. j. Item propter accusationẽ adulterij, quæ primo defertur certis personis: vt C. ad legem Iul. de adult. l. quamuis. secunda. Accur.

Partus suppositi & adulterii accusatio non omnibus conceditur.

¶ f Publicorum. Facit ff. eo. l. ij. Acc.

¶ g Vltimo supplicio. qđ interpretamur mortẽ, vt ff. de pœ. l. vlti. supplicium.

¶ h Interdictione. Quæ est mors ciuilis: vt ff. de contrata. l. j. in fin.

¶ i Deportatione vel metallo. Has pœnas expone vt diximus suprà quia-

mo. ius pat. pot. sol. cùm autem.

¶ a Infamiam. Vt in l. Iul de vi priuata: vt infrà eod. §. itẽ. l. Iul. de vi pub.

¶ b Capitalia. Et ista appellantur relegationes: vt eodem l. ij. §. fina.

¶ Publica autẽ iudicia. Not. quòd crimine læsæ maiestatis tenetur, qui meditatur aliquid contra Imperatorem, vel contra Rempub. Item, quod pœna est mors naturalis. Item quòd si mortuus iam sit delinquens, damnatur memoria eius post mortem Syl.

*quæ.

¶ c Rempublicam. scilicet Romanorum. Ac.

¶ d Moliti sunt. Cum effectu tamen sola voluntas sufficit: vt C. ad leg. Iulia. maiesta. l. quisquis.

¶ e Animæ. i. animati corporis. nam anima nõ in hominis, sed in potestate Dei consistit: sic C. de sacro. san. eccl. sancimus. j. in fin. & in gl.

*ostendit. Anima est in Dei potestate.

¶ Adde, quòd anima hoc in loco sumitur pro vita. Est enim anima qua viuimus, animus quo sapimus. Syl.

¶ f Sustinet. id est, infert. Accur.

¶ g Et memoria. id est, dicere etiam post mortem potest accusari, vt bona deferantur in fiscũ, & auferantur hæredibus tanquam indignis: vt C. ad legẽ Iuli. maiesta. l. quisquis. & l. sequẽ. & quod dixi post mortẽ accusari, intelligas in duobus capitulis illius legis: hoc est cùm contra principem vel contra Rempublicam Romanorũ est machinatus. i. nisus ad malũ. aliàs finitur morte, vt cætera crimina: vt ff. ad legem Iul. maiest. l. fin.

ras, si quam * infamiam [a] irrogant cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, nõ tamen capitalia [b].

¶ ... defuncti damnatur

¶ Publica autẽ iudicia hæc sunt, lex Iulia maiestatis, quæ in eos, qui cõtra Imperatorẽ, vel Rempublicam [c] aliquid moliti sunt [d], suũ vigorẽ extendit *, cuius pœna animæ [e] amissionẽ sustinet [f]: & memoria [g] rei etiam post mortẽ damnatur.

¶ *Ex lege Iulia de adulter. in omnibus capitulis est crimẽ publicum: cuius pœ*

... honestiores.

¶ Item lex Iulia [h] de adulteriis coercendis, quæ [i] non solùm temeratores alienarum nuptiarum gladio punit [k], sed & eos qui cum masculis [l] nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege * Iulia [m] etiam stupri flagitium punitur *, cùm quis sine vi [n], vel virginem, vel viduam [o] honestè viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus *, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si

*lex. *punit. *peccatoribus.

¶ Item lex Iulia. Not. quòd adulteri puniuntur pœna mortis. Item, quòd Sodomitæ etiam puniuntur pœna mortis. Item quòd stuprum est cum virgine vel cũ vidua. Item pœna stuprum sine vi committẽtis est publicatio dimidiæ partis bonorum in honestis personis id committentibus: in humilioribus est coercitio corporis cũ relegatione. Item, quòd nobiles non sunt puniendi eisdem pœnis, quibus ignobiles. Itẽ, quòd mulier inhonestè viuẽs, licet patiatur stuprum vel adulterium, nõ facit quòd quis puniatur eadẽ pœna ordinaria. Syl.

¶ h Itẽ lex Iulia. scilicet, inter publica iudicia numerat.

¶ i Quæ. s. lex Iulia de adult. Accur.

¶ k Gladio punit. sacrilegos enim nuptiarũ gladio feriri oportet: vt C. de adul. l. quamuis. ij. in fi.

¶ l Cum masculis. Nam in hoc casu armantur iura, vt gladio feriantur: vt C. ad legem Iuliam. de adul. l. cum vir nubit.

¶ m Lege Iulia. scilicet de adul. nam habet hæc lex multa capitula: vt ff. de mi. l. auxilium. §. sed vt ad legis. & ff. ad legem Iuliam. de adul. l. cap. v.

¶ n Sine vi. Quid si vi, habetur j. eod. §. fin autem per vim.

¶ o Viduam. Adiicias, vel puerum, & dic de vidua & de virgine: nisi sint meretrices, vel licitæ concubinæ: vt hic

hīc subiicit, honestē, &c. & ff. de adulte. l. stuprū. j. respon. & §. j.

Dic, ꝗ hoc procedit de iure ciuili: sed de iure canonico nō est permissū: vt cle. ad nostrā. de hęret. §. viii. & ibi gl. ij. igitur &c. Ang.

humiles [a]; corporis coertionē cum relegatione [b].

¶ ... o publicè occidens

Itē lex Cornelia [c] de sicariis [d], quæ homicidas vltore ferro persequitur [e], vel eos, q homines occidendi causa cum telo ambulāt [f]. Telum autē (vt Gaius noster ex interpretatione legū duodecim tabularū scriptū reliquit) vulgò quidē id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed & omne significat*, quod manu cuiusque* iacitur. Sequitur ergo vt lignū, & lapis [g], & ferrū hoc nomine cōtineantur: dictum ab eo, quod in longiquum mittitur à Græca voce τηλοῦ figuratū. Et sic hāc significationē inuenire possum9 & in Græco nomine. Nā quod nos telū appellam9, illi βέλος appellant ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Admonēt nos epigrammata in * Xerolophó vrbis faustissimæ scripta, καὶ τὰ βέλη *ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. id est, Et tela simul afferebantur, lāceæ, sagittæ, fundæ, ad hæc etiā plurimi lapides. Si

¶ a Humiles. Qui sunt humiles, vel honesti, dic vt C. de incest. nup. l. humilem.

¶ b Cū relegatiōe. Hæc distinctio pœnæ fallit in trib9 casib9: in quibus cō mittitur stuprū, & tamē maior pœna imponit. primus est, si q̄s in puerū comittit. quia tūc gladio ferit: vt s. eo. §. itē. & quādo tutor stuprauerit eā, cuius est tutor: vt C. si tut. pu. suā. l. j. Item si fuerit stuprata aliqua à suo ꝓprio seruo, vt C. de mu. quæ ser. pro. se iūxerunt. l. j. Et not. pœnā stupri esse quinq̄ēnalē, nisi quādo ꝑ vim cōmittitur: tunc enim sine præfinitione tēporis potest institui: vt ff. ad leg. Iul. de adult. l. mariti. §. quinquenniū. & §. fi.

Stupri pœna est quiuquennalis.

¶ Item lex Cornelia. CASVS. Hæc lex non eos modò punit, qui hominē occiderint, sed eos etiam, qui telum gesserint: quod Cicero in Miloniana sic interpretatur, Persapienter tacitè dat ipsa lex potestatē sui defendendi, quę nō modò hominē occidi, sed etiā cum telo hominis occidēdi causa vetat: vt, quum causa, non telum quæreretur (id est, nō quæritur an telū quis gesserit, sed qua de caula gesserit) qui sui defendendi causa telo esset vsus, non homines occidēdi causa habuisse telum iudicaretur. Cor. Vib.

Not. ꝗ homicidæ ponuntur pœna leg. Cor. de sica. Itē, ꝗ paria sunt occidere, vel ambulare cum telo hominis occidendi causa. Itē, quid sit telū. Itē, ꝗ lignū, lapis, & ferrū appellatione teli veniunt, eo ꝗ manumittant. Itē, ꝗ possunt etiā epigrāmata allegari & authoritates Poëtarū. Itē qui dicātur sicarii. Itē, ꝗ venefici puniuntur leg. Cor. de sicar. Itē, ꝗ lex Cor. habebat caput veneficij. Itē, ꝗ Magicā ars est prohibita. Itē; ꝗ qui mala medicamēta vendit publicè, tenetur eadem leg. Syl.

* significatur.

* cuiusdā

c Item lex Cornelia. s. cōputatur inter publica iudicia.

*aliàs Xenophon.

¶ d De sicariis. Quare sic dicātur, dic vt s. eo. §. sicariis. Acc.

*verba sunt Xenophon. lib. 5. expedit. Cyri.

¶ e Persequitur. i. persequitur eos, qui homicidium fecerūt cum ferro, nec enim per hanc legē occiditur occidens, sed deportatur: & omnia bona sua publicantur: vt ff. ad leg. Cor. de sica. l. eiusdem. §. legis. & l. pe. Vel dic ꝗ persequitur homicidas ferro: quia eos hodie occidimus: vt d. l. eiusdem. §. fin.

ADDITIO. Dic ꝗ pœna legis Corne. de sica. est mors: vt not. in l. j. & l. is qui cum telo. C. de sica. Ang.

¶ f Cum telo ambulant. Licet eos non occidant: vt C. ad leg. Corn. de sica. l. is qui cū telo. Et not. capitula ex quibus aliquis hac lege tenetur: vt ff. ad leg. Corn. de sica. l. j. Accur.

¶ g Lapis. Facit s. de interdict. §. q̄ūt.

carii autẽ appellãtur à sica[a], quod significat ferreũ cultrũ. Eadẽ lege[b] & venefici[c] capite dãnãtur, q artibus odiosis[d], tã venenis, quàm susurris[e] magicis homines occiderit[f]: vel mala medicamenta publicè vendiderint.

Lex Pompeia de parricidiis, qua cauetur quòd occidens parẽtes, vel alios de quibus hîc, singulari pœna plectatur, est publici iudicii.

Et cõmittens delictum in se, plus punitur, quàm cõmittens in alio. Are.

¶ Adnota. Atrocioribus delictis atrocio rem pœnam irrogãdam: quãdoquidem delicto pœna commensuranda est.

¶ Alia deinde lex asperrimũ crimen noua pœna persequitur, quæ Põpeia de parricidiis vocatur, qua cauetur, vt si quis parẽtis[g], aut filij, aut omnino affinitatis[h]* eius, quæ nũcupatione parentũ cõtinetur[i], lata præparauerit[k]*: siue clàm, siue palàm id ausus* fuerit nẽcnõ is, cuius dolo malo id factũ est, vel cõscius criminis extitit, licet extraneus[l] sit, pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neq; ignibus, neq; vlli alii solenni pœnæ subiiciatur, sed insutus culleo cũ cane, & gallo gallinaceo, vipera & simia: & inter eas ferales angustias cõprehensus*, secundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem[m] proiiciatur: vt omnium* elementorum vsu viuus, carere incipiat: & ei cælum superstiti*, &*terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione, vel affinitate coniunctas sibi personas necauerit, pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit[n].

¶ a A sica. Vnde videbatur q tãtùm q cũ sica occiderẽt, hac lege tenerẽtur. Sed tamẽ generalius hodie accipitur sica, & telũ p interpretationẽ: vt s. pro xi. §. est autem sica (vt subiicit) cultellus vtrinq; scindens, quẽ portant peregrini quandoq; in baculo quodã, ita q non apparet. vnde versus, Mucro latens sica sicarius inde vocatur.

¶ b Eadẽ lege. Quæ dicitur Corn. de sicar.

¶ c Venefici. Nã plus est hominem veneno extinguere, q gladio occidere: vt C. de mathema. l. j. Acc.

¶ d Artib[9] odiosis. i. artificiis odiosis. Nã omnis ars bona est.

¶ e Susurris. i. in cantationibus. Nam hæc scientia reprobanda est: vt C. de male. & mathema. l. eorũ.

¶ f Occiderint. etiam sine dolo: vt ff. de pœ. l. si quis aliq d. §. q abortiõis. Secus in Cornelia: quia dolus est necessarius, nec sufficit etiam lata culpa: vt ff. ad leg. Cornel. de sica. l. in lege.

¶ Alia deinde lex. CASVS Olim parricidę in suebantur in culleo vini, atque ita in flumẽ deiiciebantur: sed de bestiis postea lex lata est, Apparet autem eas adhibitas, inter quas odium esset insitum à natura vehementissimũ. De culleo verò, recreandi animi gratia studiosus adolescens Orationem Ciceronis pro Sex. Roscio legere non dubitabit. Cor. Vib.

¶ g Parentis. Accipe parentes, & filios vsque in infinitũ: vt ff. de in ius voc. l. quis q; §. fi. & l. sed in hac. §. liberos. Accur.

¶ h Affinitatis. Aliâs affinitatis, & aliâs affectionis. Accur.

¶ i Cõtinetur. Sed qui sunt hi qui hac appellatione cõtinẽtur? Resp. superiores & inferiores, vt diximus. Itẽ collaterales: vt fratres cõsobrini, & patrueles, & pximiores eis. Itẽ affines quidã, vt vxor, nurus, gener, vitricus, priuignus, socer, & etiã patronus: vt ff. eo. ad leg. Pompe. de patrici. l. j. & l. sed sciendum. & l. cũ pater. Accur.

¶ k Præparauerit. Fortè & si non occiderit, secundum P. & facit pro eo. ff. eo. ad leg. Pompe. de parricid. l. j. in fin. vel dic illum specialem casum.

¶ l Extraneus. Not. extraneũ pl[9] puniri, quã si ipse occidisset: vt hîc. & ff. eod. l. vtrum. & l. si sciente.

¶ m Vel in amnẽ. id est, flumẽ. vel si hæc vicina non sũt, bestiis subiicitur: vt ff. eodẽ. l. pen.

¶ n Sustinebit. Sed nonne & qui superiores

*Aliâs Xenophonte.

*adfectionis.

*prope rauerit. *enisus.

Parricidium quas personas concernit.

*serpentium cõtuberniis misceatur.

*omni.

*abest. C.

¶ *Publici iudicij cri[illegible] [illegible] [illegible] quæ exprimuntur in textu, commiserit: & pœna eius in seruo est vltimum supplicium, in libero deportatio. Aret.*

¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiã testamentaria[a] vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum[b] falsum scripserit[c], signauerit, recitauerit[d], subiecerit, vel signum[e] adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens, dolo malo. Eiúsque legis pœna in seruos vltimum supplicium[f] est: quod etiam in lege de sicariis & veneficis seruatur: in liberos verò deportatio[g].

¶ *Vim commitens cum armis aliter quàm virginem rapiendo, deportabitur: si sine armis tertiæ partis bonorum publicatione [illegible]. Sed per vim virginem vel monialem rapiens, vel præstans opem, capite punitur. Aretin.*

¶ Item lex Iulia de vi publica, seu priuata aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis cõmiserint. Sed si quidẽ armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. si verò sine armis, in tertiã partem[h] bonorum suorum* publicatio imponitur. Sin autem[i] per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonianis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores*, & ij, qui opem huic*

riores personas occidit, hac l. Cornelia tenetur? Videtur q sic: vt ff. eod. l. j. sed contra. C. eo. l. j. Dic ergo q hac l. Cornel. tenetur, sed nõ accusatur. Vel dic secundum Ioan. quòd tenetur eadem pœna. s. capitali, sed maior hic imponit. Item lex Cornelia. Nota, q lex Cornelia de falsis etiã testamentaria appellatur. Itẽ, q testamentum aut instrumentũ falsum scribens punitur pœna huius legis. Item, q eadem pœna tenetur qui sigillauerit, aut falso mõdo recitauerit dolo malo. Item, qui adulterinum signum fecit, vel eo vsus est. Itẽ, q pœna legis Cornel. ę de falsis in seruis est vltimum supplicium, in liberis deportatio. Syl.

¶ a Testamẽtaria. Ideo sic dicta: quia de testamento falso ibi agitur.

¶ b Instrumentũ. s. emptionale, vel alicuius cõtractus. Acc.

¶ c Falsum scripserit. Et ita veritatem mutauit: vt in auth. de instru. cau. & fin. §. j. in princ. col. vj.

Si notarius mutauerit signum, puniatur pœna falsi.

¶ d Recitauerit. Not. contra illos, qui habent instrumenta, & scripturas alienas in custodiam: & tamen alia ostendunt, & recitant, & copiam faciunt: quia incidunt in falsum: vt hîc, & l. j. §. is, qui. ff. ad leg. Corn. de fal. coniuncta. l. qui testamentum. Ang.

¶ e Signum. id est, sigillũ quod in testam. apponitur: vt s. de test. §. postea. Item signum quod chartis imponitur, vt quandoque facilius fiat comparatio ex instrumentis: vt in authen. de instr. cau. & fid. §. oportet autem. Acc.

f Vltimũ suppliciũ. Quod interpretamur mortẽ: vt ff. de pœn. l. vlt.

¶ g Deportatio. Et omniũ bonorũ publicatio. & sic not. q ex eodem cõmisso plus serui, quàm liberi puniuntur, vt hîc, & ff. ad leg. Corn. de fal. l. j. §. fi. & ff. si ex noxa. cau. aga. l. pen. & ff. de pœ. l. in seruorũ. imò & inter liberos magis puniũtur minores, quàm maiores: vt ff. de incen. rui. nauf. l. Pædius.

Pœnæ diuersificantur ex personarum diuersitate.

Item lex Iulia.

Quoniã hîc loquitur de sancti monialibus, memoria repetendum est quod in Vestalibus olim cõstitutum erat, nimirũ vt quę virgines Vestæ consecratæ incestũ commisissent, eæ viuæ defoderentur: qui verò stuprũ cum aliqua fecerat, is imperio Pontificis maximi eousque virgis in comitio cedebatur dum inter verbera expiraret. Cor. Vib.

*abest.

*peccatores.

*abest.

h In tertiam partem. Not. ex maioritate delicti maiorem pœnam imponi: vt hîc, & C. ad leg. Iul. de vi. l. ij. & facit s. de interdi. §. qui autem. Item hîc damnatus fit infamis: vt ff. ad leg. Iuliam, de vi priu. l. j. j. respon. Accur.

Pœna maior maiori delicto debetur.

i Sinautem. Dixit suprà quando sine vi aliquis commiserit stuprũ: vt s.

eodem. §. sed eadem. nunc quando vi. vel continua cum semper proxi. §.

a Constitutionis. Vt C. de rapt. virgin. l. vnic.

¶ Item lex Iulia. CASVS. Peculator est, inquit Asconius, qui furtum facit pecuniæ publicæ: veluti C. Verres mittitur Quæstor, i. thesaurarius cum pecunia militibus pro stipēdio soluenda: ea ille cum pecunia ad aliū Imperatorē cōfugit: vel quum Siculi centū frumenti modios deberēt, remisit eis decē, & pro iis pecuniam cepit: vel signa deorum & simulachra quæ templis Siculorum Romani reliquerant, abstulit. Cicero ei peculatus iudiciū interminatur. Cor. Vib.

hæc actio: vt ff. ad leg. Iuliam. peculatus l. peculatus. Item est speciale in ea, quod contra hæredes inchoetur: vt ad legem Iul. pecu. l. fin. Accurs.

flagitio dederunt, capite puniuntur secundum nostræ constitutionis[a] definitionem, ex qua hoc apertiùs possibile est scire.

qui subtractas ab his scienter susceperint[g]. Alii verò qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis[h] subiungentur.

¶ *Publicam, sacram, vel religiosam rem furto subtrahēs, & talibus opem præstans, ex lege Iulia peculatus, quæ publica est: capite punitur, aliter autem ex ea [illegible] deportatur. Aretinus.*

¶ *Lex Flauia de plagiariis quandoque pœnā capitis, quandoque leuiorem irrogat... secundum Angel.*

¶ Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam* pecuniā[b], vel rem sacram[c], vel religiosam[d] furati fuerint[e]. Sed si quidē ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali animaduersione puniūtur, & non solùm hi, sed etiam qui ministerium[f] eis ad hoc exhibuerint*, vel

* qui pecuniam, vel rem publicā vel sacram.

* adhibuerūt.

¶ Est & inter publica iudicia, lex Flauia* de plagiariis[i], quæ interdum capitis pœnam[k] ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

* Fabia, ex Paulo & C. Th.

¶ *Lex Iulia de ambitus, repetundarum, [illegible] dais, quæ in diuersis capitulis loquuntur, diuersis pœnas [illegible] quam mortis inferunt. Aretinus.*

¶ Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de am-

¶ b Publicā pecuniā. s. ciuitatis Romanæ, nō alterius: vt ff. de furt. l. ob pecuniam. & ff ad legē Iuliā. penul. l. iiij §. penult.

¶ c Rem sacrā. Vt calices, & thuribula, quæ sacra sunt: vt s. de rerū diuisione. §. nullius.

¶ d Religiosam. Vt ornamenta sepulchrorum.

¶ e Furati fuerint. Vel etiam immiscuerint, ita quod damnificauerint rem publicam: vt ff. ad leg. Iuliam peculatus. l. j.

¶ f Ministerium. id est. adiutorium.

¶ g Susceperint. s. ad custodiendum.

¶ h Deportationis. Deportantur enim. Et not. quòd quinquennio durat

¶ i De plagiariis. Ideo sic dicta, quia orbato patre filio, vel domino seruo, hæc lex punit orbātem, siue talem plagam inferētem. habet enim locum, quando aliquis distrahit alienum seruū, vel filium, ita quòd pater vel dominus nō potest rehabere: vt ff. ad legem Flau. de plag. l. j. & l. lege. & l. eum. & l. penul. §. fina. Item tenetur, qui liberum hominem de loco in locum transportat: vt C. ad leg. Flauiam de plagiar. l. quoniā. & hoc si dolo facit, non aliter: vt ff. ad leg. Flauiam de plagiar. l. leg. Flauiæ. Item hac lege tenetur, si quis seruum in fuga constitutum vendat, ita vt emptio statim teneat: vt C. ad leg. Flau. de plag. l. in fuga.

k Capitis pœnā. scilicet maiorem: aliquando minorem capitalem, cùm capitalis aliàs fit minor, aliàs maior. Nam ingenuus nobilis in metallum damnatur, ignobilis gladio feritur, seruus vel libertus bestiis subiicitur: vt C. ad legem Flauiam. de plagiar. l. fin. & ff. ad leg. Flau. l. fin. in fine. Item quædam ciuilis pœna olim imponebatur, quæ cessat hodie: vt ff. eod. l. fin.

¶ a Lex

bitu [a], lex Iulia repetundarum [b], & lex Iulia de annona [c], & lex Iulia de residuis [d], quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subiiciunt [e], qui præcepta earum [f] neglexerint.

Lex Iulia de ambitu in quatuor casibus habet locum.

a Lex Iulia de ambitu. quæ habet locum in quatuor casibus. Primò, si quis dederit clàm pecuniam, vt aliquem sortiatur honorem, non in ciuitate Romana: nã ibi cessat hæc lex cùm princeps ibi eligat: vt ff. ad leg. Iul. de ambitu. l. j. in princ. Ideo dixi clàm: quia palàm potest: vt ff. de pol. l. j. & ff. de offic. Pręt. l. Barbarius. Secundò habet locum, quando quis stat in magistratu vltra annum: vt C. ad leg. Iul. de ambitu. l. j. Tertiò, si quis ingreditur domũ iudicis cognoscentis de causa criminali: vt ff. ad leg. Iul. de ambitu. l. j. Itẽ quartò, si quis iudex nouum vectigal instituerit: & est pœna centum aureorum: vt ff. ad leg. Iul. de ambit. l. j. Sed in casu deportatur: quãdo scilicet bis idem officium continuè est assecutus: vt C. ad leg. Iul. de ambitu. l. j. Sed fallit in assessore: vt C. de asses. l. liceat. Item in Proconsule: vt ff. de offi. Procons. l. antepen. Vel dic ibi, sex fascibus, id est sex mensibus: quia tantum durabat eius officium. Accurs.

Lex Iulia repetundarum.

b Lex Iulia repetundarum. Quæ habet locum, quando iudex per pecuniã facit aliquid, vel omittit: vt ff. ad leg. Iul. repetund. l. j. iij. iiij. v. vj. & vij. Esculentum tamen potest accipere iure veteri, dummodo non nimis magnum: vt ff. de offic. Procons. l. solent. in fin. sed iure nouo non, nisi quando deficeret salarium: vt in auth. vt iu. sine quoquo suff. §. scriptum est exemplar. huius. ver. quapropter. ibi, aut si non est. collat. ij. pœna autem huius legis est ciuilis in quadruplum: vt C. ad leg. Iul. repet. l. j. Criminalis extra ordinem: vt ff. ad legem Iuliam repetund. l. lex Iulia, §. hodie.

Lex Iulia de annona.

c Lex Iulia de annona. Hæc lex locum habet, quoties quis facit, vt annona carior fit: & est pœna in eum statuta xx. aureorum: vt ff. ad leg. Iuliam de annona. l. ij.

Lex Iulia de residuis.

d Lex Iulia de residuis. Et hæc lex habet locum, quando aliquid superfuit ex aliqua administratione publica: & ipse in vsum suum conuertit, cui erat illa administratio commissa: vt ff. ad leg. Iul. pecul. l. ij. & iij. §. lege. Pœna autem huius legis est in tertia parte quam accepit amplius, quàm debet: quod P. sic dixit: vt esset in quadruplum. Vel dic amplius tertia parte: quia punitur in simplum, & in tertia parte simpli: vt ff. ad leg. Iul. pecul. l. iiij. §. sed & qui pecuniam. in fine. maximè quia pœnæ restringẽdæ sunt: vt ff. de pœn. l. interpretatione.

Nota, quòd in istã legem incidunt officiales, siue camerarii, qui habent ex administratione publicas pecunias, & finito officio aliquid retinent, quia tenẽtur ista lege & pœna supra dicta. Et etiam aduertas, quòd ista pœna & lege tenentur officiales, qui vnam collectam impositam in communi, destinatam pro vsu & necessitate communis, ipsi conuertunt dictam pecuniam in alium vsum: quia etiam si esset pro necessitate communis, tamen incidũt in istam legem: vt est casus in l. ij. ff. ad legem Iul. pecul. secundum Ang.

e Subiiciunt. s. leges prædictæ quatuor. vel dic, quòd loquitur indefinitè, vt patet in inferioribus.

Pœnæ in criminalibus sunt ordinariæ & extraordinariæ.

f Earum. s. legum. nam in contractibus & aliis, quę debent de iure sortiri effectum, & nõ sortiuntur, iudicat lex non valere: vt C. de legi. & senatusc. l. non dubium. Item in criminalibus variæ constituuntur pœnæ, quarum quædam sunt ordinariæ, quæ scilicet habẽt certam pœnam aliqua lege inductam, vt patet per multos titulos ff. de publi. iudi. & in sequentibus. Aliæ sunt extraordinariæ: vt ff. ad senatusc. Turp. l. & in priuatis. & ff. de extraor. cri. l. j. & in sequentibus titul. vsque ad titul. de publ. iudi.

Sed de publicis iudiciis. CASVS. Quamobrem Imperator non vberius & copiosius exponit, quæ ad publica iudicia pertinent? Quia hæc scribit iis, qui sacra iuris ciuilis disciplina duntaxat initiantur: quorum stomachus lactę ac lenibus cibis tantisper alendus est, dum melius concoquere discat. Paulatim autem ad Pandectarum libros progrediendum erit. Quæ lex Imperatoris vtinã in scholiis obseruaretur, ac nõ statim in ipso aditu

ac vestibulo Institutionum, veluti in titulo procœmij spinosæ & confragosæ quæstiones inculcarentur, quæ me & mei similes sexcentos adolescentes, qui Aurelias studiorũ causa missi eramus, ita deterruerunt, atq; ab hoc studio alienarunt, vt alij nunquã reduci potuerint, alij post magnos & varios errores, ac Ciceronis orationum lectionem Dialecticæque studium Dei beneficio sensim ad institutum curriculũ reuersi sint. Deus Opti. Maxi. propter Filium suũ Iesum Christum nostra studia sic fortunet, vt Rempub. feliciter & accommodatè ad nominis sui gloriam gubernare possimus. Ita esto.

¶ [illegible] pu'licorum iudicio [illegible] nem, Digesta contineve dicit. Accu.

Sed de publicis iudiciis hæc exposuimus, vt vobis possibile sit summo digito [a], & quasi per indicem [b] ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum libris, Deo propitio, aduentura [c] est.

a Summo digito. id est, longiori digito, cum quo quis tangere potest altius, quàm cum aliis: qui dicitur medius. Accurs.

ADDITIO. Prouerbium est. Summo digito attingere, pro leuiter, & quasi negligenter, ductum ex iis, qui onus tollentẽ extremis digitis, quasi dicis causa & perfunctiore adiuuant. Cicero pro Cælio, Equidem multos & vidi in hac ciuitate, & audiui non modò qui primoribus labiis genus hoc vitæ, & extremis (vt dicitur) digitis attigissent, &c. Quod autẽ ait Per indicẽ, significare videtur, non digitũ indicem: quid enim ineptius? tametsi multa in Iustiniani sermone inepta sunt, sed quos Græci συλλάβους appellant vulgus Tabulam librorum: qua in re nomen hoc à Cicerone etiã vsurpatum est: vt sit sensus, Quasi indices & summa dũtaxat rerum, quæ in iure ciuili recondita sunt, capita leuiter aspexerint, quasiq; litora legerint. Suetonius in Augusto, in altero volumine indicem rerum à se gestarum, quem vellet incidi æneis tabulis, scripsit.

b Per indicem. i. per alium digitum qui dicitur index. Vel dic, & melius q̃ hec dicta sunt, vt sint index siue demõstratio aliorum dicendorum: sicut & sub gallina ouum dimittitur, vt sit index ad hoc, vt ibi alia faciat oua. & idẽ in his qui aucupant̃ ad columbas.

c Aduentura est. Vt ff. de pub. iud. per totum librum vsque ad titulum de appellationibus: qui sequitur. Accursius. Flor.

ADDITIO. Velit Rex cælestis nostra crimina omnia, & priuata & publica tollere: ne nos æthereas ad sedes impediant ascendere. Amen.

FINIS.

INDEX TITVLORVM INSTITVTIONVM

IMPERIALIVM.

Prior Numerus paginam, posterior columnam indicat.

[illegible] IN [illegible]

Imperatorum, [illegible] undum ordinem [illegible]

alph[illegible]

Prior numerus paginam, posterior columnam indiciat.

INDEX LOCVPLETISSIMVS COMREHENDENS (SECVNDVM NVMErum foliorum) omnes materias ſingulares, ex textu, gloſsis, & poſtillis extractas.

Adm-

n de Ibarra, el ver,
oca al Veedor, pero no
or, que à este solamente le
nece *hazer las listas, assentarlas, assistir â los alardes, muestras, y pagamentos, despachar librançes, y tener libros de la razon de todo.* Y por otra cedula de 19. de Febrero de 1616. se declaró, que el Contador no intervinieße con el Veedor, porque solo â este tocava el hazerlo, de la qual està tomada la razon en la Contaduria de la Armada, de que se halla recopilada ley: pero para las compras de Indias se bolvió por cedula posterior â mandar, *que el Contador intervinieße* (como antes se ha dicho:) y para mejor inteligencia de

Sup. n. 10.

ibros que deven ser los que asi
ia, han se, como quiera q̃

quenta: otro de los carg
mis rios, y otras persona
lares que recibieren diner
dar quenta dèl: otro en que
asientos del Capitan Gene
mas Ministros, y personas q
nen en libro agujereado
de las listas: otro de los asi
Navios de particulares, co
de sus toneladas, quando c
à servir, y que sueldo se les li
en que se noten las cosas qu
à los Maestres en virtud de
en el interin: otro de la quen
zon de las presas: y otro e
pongan todos los papeles
dinarios, que no tuvieren lu
nocido en los libros refer
que con esta distincion a
y buena quenta que c
asimismo se

…es, ó Veedores de Flotas, …
ó Efquadras, ya proprieta-
…nientes, foftitutos, y oficia-
… la Veeduria, como de la
…ria, fe prefentan con fus ti-
… el Prefidente, y Juezes, y
…ido el dar las fianças que
…azer el juramento acoftū-
…n admitidos al vfo, y exer-
… fus oficios, y les eftà orde-
… quādo començaren â exer
…n notoria fu inftruccion de
…s à los Generales, Almiran-
…tanes, Maeftres, y otros ofi-
…para que tengan noticia de-
…dièn el favor, y ayuda necef-

Los oficios de la Veeduria,
…ria de las Armadas, eftà
… las re…
…diere d…

acà, y fe impone pen…
ravedis al Veedor, que …
zer efte inventario, que …
defcontar de fu fueldo, y aplicar …
Haberia. Efto no fe executa, y fi bien
confidero, que fu rigurofa practica
tiene no pequeña dificultad, por los
embarazos, que concurren al tiem-
po de llegar vna Armada, relacio-
nes q̄ fe les pidē â los oficios, y otras
diligencias, que los embarazan de
calidad, que no dexan tiempo para
efte examen, me parece fin embar-
go, que no ay razon para que tan del
todo lo abandonen, que fi quiera
por vna vifta de ojos à tanteo, no
cumplan con informar lo que ay en
cada Nao de guerra; y en las armas
conviene con particularidad efte
… las que h… tado
… fin èl qu… o es
… con

segun ...
e las raciones ...
se provean estas, y no mas.

Hablase en la instruccion de
a, en que devian descontar el
r, y Contador lo que corres-
sse â las mesmas de los ahor-
ro como sobre este punto, es-
eriormente dada la forma, q̃
e executar, no es necessario
por menor lo que ya no se
quien quisiere podrà verlo
e se cita.

Por otro capitulo se orde-
los Veedores e y llegando de buel-
alquier puerto destos Reyos las
e Armada, hagan inventario de
s bastimentos, armas, y demas co-
de quenta de la Haberia huviere
Laos ante escrivano, para entre-
imonio de todo ello ... ta-
e quentas de la Casa ... con-

... no que se co... el mis-
mo precio, que le costare ... la Ha-
beria.

25 En la Contaduria de la Ar-
mada de Indias se ha ... copia de vna
cedula dada en Segovia a ... de Iu-
lio de 1609. por la qual se mandó, q
el Oficial mayor de la Veeduria, que
por causa de embarcarse el propie-
trio huviesse de quedar sirviendo
aquel oficio, fuesse aprobado por el
Consejo, para poder intervenir. Y
por otra cedula de 9. de Iunio de
1618. (de que se recopiló ley) se or-
denó, que el dicho Oficial mayor *L. 35. tit. 15.*
pudiesse dar certificaciones de las *lib. 3.*
provisiones, y apestos de las Arma-
das, â que se diesse credito como â
las del Veedor.

26 El oficio de *Contador* tiene
las preeminencias, que el del Vee-
dor, y sin embargo de que en algu- *Sup. cap. 1. n.*


colorchecker CLASSIC
calibrite
mm